KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA
W CHEŁMIE

VYSOKÁ ŠKOLA KAROVY VARY

Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet

„Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“

Ružomberok 2012

Zborník bol vydaný s podporou
Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity č. projektu 4/08/2011

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU
Pedagogická fakulta
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Katedra manažmentu a marketingu
Katedra ekonomiky a cestovného ruchu

PAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA ZAWODOWA W CHEŁMIE, POLAND
Katedra Pedagogiki

VYSOKÁ ŠKOLA KAROVY VARY, ČESKÁ REPUBLIKA

Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet

„Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“

Zborník z medzinárodnej konferencie
konanej v dňoch 22. - 23. marca 2012 v Poprade

VERBUM

Ružomberok 2012

Editori:
doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.
Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
Mgr. Ľudmila Citriaková

Redakčná rada:
prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
prof. JUDr. Ing. Viktor Porada, DrSc., dr. h. c., mult.
prof. dr hab.Piotr Mazur
doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.
Ing. Jana Janičková, PhD.
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
PhDr. František Drozd, PhD.
PhDr. Iveta Franzenová, PhD.
Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.
Mgr. Ľudmila Citriaková
Mgr. Matej Čevan

Recenzenti:
prof. Ing. Bohuslava Mihalčová, PhD.
prof.ThDr. JCDr.Anton Fabian PhD.
doc. PaedDr. Beáta Akimjaková, PhD.
doc. JUDr. PhDr. Jiří Bílý, CSc.

Vedecký redaktor:
akad. prof. Ing.Anton Blažej, DrSc., Dr. h. c.

Za jazykovú a formálnu úpravu zodpovedajú autori príspevkov

VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok
http://ku.sk, verbum@ku.sk, tel. +421444304693 kl. 308

ISBN: 978-80-8084-956-6

Obsah

PRÍHOVOR NA ÚVOD

Vladyka Peter Rusnák, bratislavský eparcha, predseda Sociálnej subkomisie 10

NOVÝ EKONOMICKO-ETICKÝ PRÍSTUP K FINANČNÉMU TRHU

Július Alexy - Martin Alexy 11

KULTÚRA ŽIVOTA VERSUS KULTÚRA SMRTI V DIELE PETRA SINGERA A MARTINA HEIDEGGERA

Marián Ambrozy 17

POROVNANIE ROZDELENIA PRÍJMOV V STREDOEURÓPSKYCH EKONOMIKÁCH A VZŤAH EKONOMICKÝCH FAKTOROV A VYBRANÝCH DRUHOV KRIMINALITY NA SLOVENSKU

Marek Andrejkovič – Zuzana Hajduová 22

VÝZNAM VERZUS FINANCOVANIE INTEGROVANÝCH MOTIVAČNÝCH PROGRAMOV V OBLASTI ĎALŠIEHO VZDELÁVANIA SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV V PRÁCI S ĽUĎMI BEZ DOMOVA

Daniela Baková 29

FILMOVÁ PRODUKCIA CARLA VERDONEHO AKO REFLEXIA NAD POSTMODERNÝM VNÍMANÍM ĽUDSKEJ OSOBY

Miriam Balková 34

VIDIECKA TURISTIKA – KREATÍVNA ČINNOSŤ AKO NÁSTROJ ZVYŠOVANIA KVALITY ŽIVOTA NA VIDIEKU

Janka Beresecká 45

CYBERNETIC LOVE THEORY(CLT) IN RELATION TO THE SOCIAL TEACHINGS OF THE GOSPEL

Max Igor Bazovský 52

ZABEZPEČENIE ROZVOJA ĽUDSKEJ SPOLOČNOSTI V 21. STOROČÍ NA ZÁKLADE UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

Anton Blažej 62

RACIONALIZÁCIA VÝROBNÝCH SYSTÉMOV

Alexander Borovský 68

„EKONOMIKA VS. KULTÚRA“ V POÉZII GREGORA Z NAZIANZU

Erika Brodňanská 74

MANAŽMENT A ORGANIZAČNÁ KULTÚRA

Pavol Budaj 80

RÔZNE POHĽADY NA ČLOVEKA S POSTIHNUTÍM AKO DETERMINANT JEHO VZŤAHOV S MAJORITOU

Barbara Caková 88

LA ACCIÓN HUMANA COMO NÚCLEO CAUSAL DE LA HISTORIA

Casanova Carlos A. 96

EURÓPA HĽADÁ VÝCHODISKÁ Z KRÍZY – OD LISABONSKEJ STRATÉGII K DOKUMENTU EURÓPA 2020

Ľubica Černá 109

INTERNETOVÁ KULTÚRA V RÁMCI CIVILIZAČNÝCH ZMIEN

Matej Čevan 116

ZJAVNE SOCIÁLNE SÚVISLOSTI

MILAN ČIČ 122

EKONOMICKÉ ASPEKTY VO SVETLE ETICKÝCH PRINCÍPOV

EVA DIRGOVÁ 128

SVET – JAVISKO ĽUDSKÝCH DEJÍN, POZNAČENÝ ÚSILÍM ČLOVEKA

ALŽBETA DUFFEROVÁ 135

ETICKÉ ASPEKTY MIKROFINANCOVANIA

BORIS HOŠOFF - GABRIELA DOVÁĽOVÁ 147

ETIKA PODNIKANIA

ONDREJ HRONEC 159

EKONOMICKÝ REDUKCIONIZMUS AKO PREKÁŽKA AUTENTICKÉHO ROZVOJA ČLOVEKA

IVETA FRANZENOVÁ 161

FENOMÉN „TEMNÝ TURIZMUS“ – KULTÚRA SMRTI VS. KULTÚRA ŽIVOTA

KATARÍNA GABAŠOVÁ 173

O DEGRADÁCII ČLOVEKA V SPOTREBNEJ, MASOVEJ SPOLOČNOSTI LIBERÁLNO-KAPITALISTICKEJ EPOCHY

PETER GREČO 184

RODINA AKO JEDEN ZO ZÁKLADNÝCH ČINITEĽOV ROZVOJA SPOLOČNOSTI

KATARÍNA GREŇOVÁ 201

SPOLOČENSKY ZODPOVEDNÁ FIRMA

ADRIANA GRIGEROVÁ 210

POSTMODERNÝ KONCEPT INDIVIDUALITY A VZŤAH ČLOVEKA K ŽIVOTNÉMU PROSTREDIU

MARTA HALAŠOVÁ 216

F. FUKUYAMA A JEHO VÍZIA ĎALŠIEHO VÝVOJA SPOLOČNOSTI

JARMILA CHOVANCOVÁ 224

MORÁLNE ASPEKTY PRÁVA AKO KULTÚRNEHO FENOMÉNU

MÁRIA IVANECKÁ - DUŠAN MARJÁK 228

SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ ASPEKTY VPLYVU UČENIA KATOLÍCKEJ SOCIÁLNEJ NÁUKY V OBDOBÍ RANNÉHO KAPITALIZMU NA SLOVENSKU

RÓBERT JÁGER - EMÍLIA JANIGOVÁ 237

REGGIO EMILIA V KONTEXTE POSTMODERNÉHO PONÍMANIA VÝCHOVY DETÍ

STANISLAV JAVORSKÝ - MARTIN TVRDÝ 245

MOŽNOSTI PROGNÓZOVANIA A EVALUÁCIE VÝVOJA NA TRHU PRÁCE V SR

PETER JUSKO 249

DAŇOVÝ ÚNIK AKO PROBLÉM SÚČASNOSTI

MARTINA KANTOROVÁ 255

ÚLOHA PEŇAZÍ V ZRKADLE FILOZOFIE MODERNY A POSTMODERNY

ZUZANA KAPUSTOVÁ - KRISTÁN STACHO 266

ETIKA A MORÁLKA V PODNIKANÍ JE KONKURENČNÁ VÝHODA

ŠTEFAN KASSAY 275

MOTÍVY A TRENDY POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI. REMINISCENCIA NA N. A. BERĎAJEVA

MIROSLAVA KLEČKOVÁ....282

ČLOVEK – NEDOKONČENÝ PROJEKT MODERNY

PETER KONDRLA....292

POLITIKY ZAMESTNANOSTI AKO ZÁKLAD ZNIŽOVANIA SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE Z POHĽADU DOKUMENTU GAUDIUM ET SPES

JÁN KOŠTA....299

TRUST AND SOCIAL CAPITAL. *RESEARCH INTO THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE CONCEPT OF "TRUST" IN PROSPECTIVE BUSINESSMEN*

IVETA KOVALČÍKOVÁ....311

UMELECKÝ TEXT VO FUNKCII MEDIÁTORA SOCIÁLNO-EKONOMICKÝCH PROBLÉMOV

ADRIÁNA KOŽELOVÁ....327

KULTÚRA VERZUS SOCIÁLNE VYČLENENIE – DETERMINANTY SOCIÁLNEHO SPRÁVANIA OBYVATEĽOV OSÁD (VEGA V-11-404-00)

MICHAL KOZUBÍK - IVAN RÁC....333

SLOBODA A TRHOVÁ VÝMENA AKO PRÍČINY KULTÚRNEJ EVOLÚCIE A HYBNÉ SILY SPOLOČNOSTI

PETER KRIŠTOFÓRY....337

UMIERNENÝ RACIONALIZMUS A SOCIÁLNA NÁUKA CIRKVI AKO POZNÁVACIE FAKTORY KULTÚRNEJ EVOLÚCIE

TOMAŠ KRIŠTOFÓRY....347

PRIESKUM VEREJNEJ MIENKY O HOSPODÁRSKEJ KRIMINALITE

ANNA KRIŽANOVÁ....361

PERSONALIZMUS A KULTÚRA AKO FUNDAMENT INTEGRÁLNEJ VÝCHOVY V UČENÍ JÁNA PAVLA II.

STANISLAVA KRUŽLIAKOVÁ - HELENA PALAŤKOVÁ....373

ALIENÁCIA ĽUDOVEJ KULTÚRY V GLOBALIZAČNÝCH TENDENCIÁCH SÚČASNÝCH MÉDIÍ

JÁN LAZORÍK....381

PRIENIKY EKONOMICKÝCH A KULTÚRNYCH TEÓRIÍ OPTIKOU HUMANISTICKÉHO ODKAZU JÁNA PAVLA II.

LÝDIA LEHOCZKÁ....386

DÔLEŽITOSŤ OCHRANY ZAMESTNANCOV ZO STRANY ŠTÁTU

ANTON LISNIK....391

DÔSTOJNOSŤ ĽUDSKEJ OSOBY ZVÝRAZNENÁ SLÁVENÍM KRESŤANSKEJ NEDELE

MIROSLAV LYKO....401

SOCIAL RESPONSIBILITY OF DECISION-MAKING IN HIGHER EDUCATION

PETER MADZÍK....408

VZDELÁVANIE RÓMOV PODPORUJE ICH KULTÚRNY ROZVOJ

MARTIN MAJDA....415

VYBRANÉ SÚVISLOSTI KARIÉROVÉHO PORADENSTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE

DANIEL MARKOVIČ....419

ÚPADOK HODNOTY ČLOVEKA AKO DÔSLEDOK MONETARIZÁCIE A KVANTIFIKÁCIE V POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI CEZ PRIZMU KRESŤANSKEJ SOCIOLÓGIE

STANISLAV MATULAY....427

THE ATTITUDES OF STUDENTS TOWARDS SCHOOL CULTURE

PIOTR MAZUR - ANITA FAMUŁA-JURCZAK 436

KANADA – SYMBOL IDEÁLNEHO PREPOJENIA ČLOVEKA, PRÍRODY, KULTÚRY A EKONOMIKY

JAROSLAV MAZŮREK 443

MEDZINÁBOŽENSKÝ DIALÓG MEDZI KRESŤANMI, ŽIDMI A MOSLIMAMI

ŠTEFAN MORDEL 456

EKONOMIKA VERZUS KULTÚRA AKO HYBNÉ SILY CIVILIZAČNÝCH ZMIEN

ŠTEFAN MORDEL 462

IMPLEMENTÁCIA KULTÚRY DO EKONOMICKÉHO SEKTORU

MÁRIA NAGRANOVÁ 467

MOŽNOSTI POSTPENITENCIÁRNEJ STAROSTLIVOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

PETER PAPŠO 471

EKONOMICKÁ KRIMINALITA AKO ČINITEĽ CIVILIZAČNÝCH ZMIEN

IVANA PASTVOVÁ 477

KREATIVITA PODNIKATEĽOV A EKONOMICKÉ NÁSTROJE SAMOSPRÁVY NA JEJ PODPORU

VIERA PETRÁŠOVÁ 484

KREATIVITA V KULTÚRE AKO PRÍLEŽITOSŤ PRE ROZVOJ EKONOMIKY REGIÓNU

VIERA PETRÁŠOVÁ - JANKA BERESECKÁ 492

KAPITAŁ SPOŁECZNY VERSUS KAPITAŁ LUDZKI

JULIUSZ PIWOWARSKI 502

FENOMÉN GLOBALIZACE: STRUKTURÁLNÍ KRIZE ZÁPADNÍHO LIBERÁLNÍHO KAPITALISMU A VESTERNALISTICKÉHO POJETÍ ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD?

VIKTOR PORADA - VLADIMÍR ZOUBEK 513

ASPEKTY ETIKY V MARKETINGOVEJ PRÁCI

MICHAL PRUŽINSKÝ - MÁRIA GIRGOŠKOVÁ 528

MANŽELSTVO – UTÓPIA DNEŠNEJ DOBY?

IVAN RÁC - MICHAL KOZUBÍK 537

POSTMODERNISM TOWARDS UPBRINGING THE HUMAN PERSON

AGNIESZKA REGULSKA 542

PODNIKANIE AKO SOCIÁLNY JAV A POTENCIÁL PRE RIEŠENIE PROBLÉMU DLHODOBEJ NEZAMESTNANOSTI

OTO SÁSIK 550

EKONOMICKÉ DOPADY NA PÁCHANIE TRESTNEJ ČINNOSTI, DEHONESTÁCIA KULTÚRY A ĽUDSKÉHO SPOLUNAŽÍVANIA

JANA SCHÄFFEROVÁ 557

PRACA SOCJALNA SKONCENTROWANA NA ROZWIĄZANIACH JAKO SIŁA POMOCY SPOŁECZNEJ

AGATA SIWEK-SZCZEPANIK 564

ETICKÉ A MORÁLNE ASPEKTY FINANCOVANIA TERORISTICKÝCH SKUPÍN

SVETLANA SOĽANÍKOVÁ - KAMILA KOČIŠOVÁ 576

KOHABITÁCIA AKO TREND POSTMODERNEJ SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI

ANDREA SOLČIANSKA 587

KONCEPCJA PAŃSTWA W FILOZOFII TOMASZA HOBBESA – PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA

IRENEUSZ MARIAN ŚWITAŁA 597

TEÓRIA SPECIIZMU PETRA SINGERA A JEJ NEBEZPEČNÝ NÁSLEDOK NA HUMÁNNE CHÁPANIE ĽUDSKEJ OSOBY

INOCENT-MÁRIA V. SZANISZLÓ 607

O NIEKTÓRYCH PROBLEMACH ETYCZNO-SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU

BARBARA SZOTEK - ZLATICA PLAŠIENKOVÁ 621

ŽIVOTNÝ CYKLUS POSTMODERNÉHO ČLOVEKA A CHUDOBA

MARCELA ŠARVAJCOVÁ 630

AKTUALIZÁCIA A IMPLEMENTÁCIA DOKUMENTU PASTORÁLNEJ KONŠTITÚCIE O CIRKVI V SÚČASNOM SVETE „GAUDIUM ET SPES“ Z POHĽADU TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

VLADIMÍR ŠMIDRIAK - ĽUBICA ČERNÁ 637

KONZUM AKO HODNOTA V POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI

MONIKA ŠTRBOVÁ - DENISA SELICKÁ 644

VPLYV NÁBOŽENSTVA, OSOBITNE BIBLIE, NA KULTÚRU A EKONOMIKU

ANTON TYROL 654

KONTEXT PROJEKTU OTVORENÉHO VLÁDNUTIA AKO NOVÁ FORMA KULTÚRY MOCI A APLIKÁCIE PRINCÍPOV SNC

MARTIN UHÁĽ 659

EKONOMICKÉ A SOCIÁLNE DÔSLEDKY NEZAMESTNANOSTI V ODKAZOCH JÁNA PAVLA II.

KATARÍNA VANKOVÁ 669

INTERAKCIE MANAŽMENTU S EKONOMIKOU A KULTÚROU V PROCESOCH CIVILIZAČNÝCH ZMIEN

PETER VARHOĽÁK 682

MODLITBA V 21. STOROČÍ

PETR VYHNAL 689

SEKTY JAKO PROBLEM SPOŁECZEŃSTWA POSTMODERNISTYCZNEGO

IWONA WAGNER 694

BEZROBOCIE JAKO JEDEN Z PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH NA PRZYKŁADZIE MIASTA ŚREDNIEJ WIELKOŚCI

LESZEK WIECZOREK 706

ETIKA V ČASE GLOBALIZÁCIE

TADEUSZ ZASĘPA - ONDREJ ŠTEFAŇAK 722

ČLOVEK VO SFÉRE UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

JÁN ZOZUĽAK - VIERA ZOZUĽAKOVÁ 728

VÝVOJOVÉ ANOMÁLIE VO VZŤAHU EKONOMIKY A ETIKY V SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI - VÝBER AKTUÁLNYCH PROBLÉMOV

SILVESTER ŽÁK – ŠTEFAN BUGRI – EMÍLIA PRIBIŠOVÁ 732

PRÍSPEVOK KRESŤANSKÝCH A PERSONALISTICKÝCH FILOZOFIÍ KU KATEGÓRII ZMYSLU V SÚČASNEJ SITUÁCII POSTMODERNEJ BEZZMYSLOVOSTI

ZUZANA ŽILOVÁ 736

Príhovor na úvod

Vladyka Peter Rusnák, bratislavský eparcha, predseda Sociálnej subkomisie

Vážení organizátori a účastníci medzinárodnej konferencie „ *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet.“*

V prvom rade Vám chcem poďakovať za Vaše pozvanie na túto konferenciu, ale keďže sa jej nemôžem zúčastniť prijmite aspoň môj pozdrav prostredníctvom tohto listu.

Cirkev oceňuje a veľmi si váži činnosť angažovaných laikov, ktorí svojou odbornosťou a hĺbkou svojho presvedčenia, ktoré je pevne zakorenené na evanjeliovom posolstve, pracujú na formovaní sociálneho a politického prostredia napriek celým spektrom dnešnej spoločnosti.

Poslanie Cirkvi, ktoré je pevne zakotvené na misijnom rozkaze jej Zakladateľa spočíva v ohlasovaní Kristovej blahozvesti a jeho milosti ľuďom a pritom zároveň umožňuje zdokonaľovanie časných skutočnosti v duchu evanjelia. Sociálna nerovnosť spoločenských tried, chudoba veľkej časti obyvateľov našej planéty, nadradenosť veľkých nadnárodných koncernov jasne ukazuje, že sociálna doktrína Cirkvi v učení posledných pápežov je podstatnou súčasťou kresťanského posolstva, pretože takáto doktrína ho priamo ukazuje v priamych dôsledkoch v živote spoločnosti. Vychovávať k sociálnosti, pôsobiť priaznivo pri premene sveta práce, formovať pre politické angažovanie a humanizovaná ekonomická prax, zapojenie sa do riadenia pozemských skutočností je teda misijná činnosť, je to evanjelizácia v sociálnom a politickom prostredí.

Uvedomovať si toto je veľký dar, ktorý nám poskytuje Cirkev a stáva sa úlohou jeho rozvíjania v cirkevnom živote. Je cirkevným dedičstvom uvedomenie si povinnosti vychovávať k sociálnemu postoju a kresťanské spoločenstva musia to vnímať ako ich úlohu, inak by to bola neúplná evanjelizácia.

Verím, že aj táto konferencia prispeje k ďalšiemu prehĺbeniu úsilia Cirkvi formovať a zapaľovať svojich členov pre šírenie kresťanského posolstva v konkrétnych potrebách spoločnosti.

K tomu Vám vyprosujem potrebné milosti a udeľujem svoje požehnanie.

Vladyka Peter Rusnák
bratislavský eparcha,
predseda Sociálnej subkomisie

Nový ekonomicko-etický prístup k finančnému trhu

Július Alexy - Martin Alexy

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá ekonomicko-etický pohľadom na ďalší rozvoj súčasnej spoločnosti. To vyžaduje cieľovo-orientovane reagovať na vystupujúce zmeny nástupom etiky s ekonomickou solidaritou a humanizáciou. Vystupujú nové princípy k riešeniu súčasných rozporov, ale i k sústavnému vývoju civilizácie. Osobitne vystupuje požiadavka záchrany našej spoločnosti pred nekontrolovateľným krachom, najmä na finančnom trhu s dôsledkami finančnej krízy, ktorá by prerástla do globálnej hospodárskej krízy.
Kľúčové slová: etika, ekonomická solidarita, morálka, transnacionálna ekonomika

Abstract

The paper illustrates economic-ethical view on the further development of current society. It requires goal-oriented reaction to changes of today where ethic with economic solidarity and humanization rising. New principles are coming forward, in order to solve issues of nowadays, but also to secure permanent development of the civilization. Particularly there is a need to save our society from uncontrolled crash particularly in financial markets, which could have consequences of financial crisis growing into global economic crisis.
Key words: ethics, economic solidarity, morals, transnational economy

V súčasne dobe plnej paradoxov a nebývalej dynamiky má nezastupiteľnú úlohu veda. Veda skvele skúma aj subjektívny svet myšlienok a hodnôt. Nové podmienky života upozorňujú na humanizáciu, etiku a solidaritu, ktoré v súčasnosti vystupujú do popredia ako indikátory, záchrancovia našej spoločnosti pred nekontrolovateľným vývojom. Ich nepoznanie a nedôstojné využívanie prinieslo finančnú krízu, ktorá prerástla v hospodársku celosvetovú krízu nebývalých rozmerov. Vzniká otázka, či sme schopní urobiť zmeny skôr, ako dôjde k veľkému krachu, alebo až po ňom. Nezastupiteľnú úlohu hrá etická solidarita spojená so solidaritou ekonomickou a humanitárnou. V každom prípade bude dobre, ba musíme vedieť o spôsobe, ako vytvoriť výmenné médium, ktoré bude fungovať v prospech nás všetkých. Veľkou výstrahou pre nás na Slovensku je prípad „Gorila“. V tomto smere nám môže pomôcť etika spolu s ekonomickou solidaritou, ale ako? Nastúpil prienik humanizácie, sociálnej etiky a morálky do súčasnej informačnej spoločnosti.

Súčasne vystupuje globalizácia – nezvratný trend súčasnosti, v ktorom sa ľudské spoločenstvá stretávajú, spoznávajú a prelínajú. Navzájom sa ovplyvňujú výmenou a pridaním duchovných a materiálnych hodnôt. Globalizácia je aj politickým, kultúrnym, vzdelávacím a hodnotovým procesom. Globalizovaný svet ako celok vytvára v rámci existujúcich zložitých spoločenských, hospodárskych a politických súvislostí mnohorozmerné zbiehanie problémov súčasne. Stáva sa dvojsečnou zbraňou. Na jednej strane je silným ťahúňom hospodárskeho rastu, rozvoja nových technológií a rastu životnej úrovne v bohatých aj chudobných krajinách, ale aj kontroverzným procesom. To preto, že narušuje národnú suverenitu, nahlodáva miestnu kultúru a tradície, hrozí hospodárskou a sociálnou nestabilitou. Odlišné kultúry sú pod silným integračným tlakom, výrazne ovplyvňujú medzinárodné

vzťahy. Civilizácia a kultúrna pluralita sú zákonitým rysom ľudskej spoločnosti, ale súčasne i možným zdrojom konfliktov, čo potvrdzuje súčasnosť.

Ľudský kapitál a jeho intelekt

Preto súčasná ekonomická teória i prax kladie dôraz na rozvoj poznania, na využitie ľudského kapitálu a jeho intelektu. Tento kvalitatívny a kvantitatívny rozmer ekonomiky v porovnaní s vývojom v minulom storočí vytvára novú paradigmu. Hospodárska politika, ekonomika a vytvorený peňažný systém vyžaduje rozpoznanie univerzálnych ľudských hodnôt. Jej etickou hodnotou je zodpovednosť za druhého práve v sústave, ktorá ponecháva veľmi širokú akčnú voľnosť jednotlivcovi. Je zarážajúce, aké citové rozpoloženie dokáže priniesť so sebou bohatstvo.

Súčasná veľká polarizácia bohatstva znamená, že 70 % - 75 % domácností žije na dlh a veľmi úzka skupina ľudí ovláda zdroje obrovských rozmerov. Súčasná spoločnosť je založená na spotrebe a musí brať úvery až do dňa, kedy nedokážu splácať, a tak nasleduje kríza.

Je zaujímavé, že súčasná hospodárska kríza začala v USA a vyvstáva otázka, aký podiel na nej má Európa. Za posledných 6 rokov európske podniky emitovali 3,6 bilióna eur podnikových dlhopisov, ktorých ročná dlhodobá služba predstavuje 80 miliárd a podniky ju nesplácajú. Je možné predpokladať, že kríza potrvá ešte zopár rokov. Z toho vyplýva, že svet po kríze bude iný ako pred krízou. Kríza je katalyzátorom globálnych zmien, čo znamená, že skutočné ekonomické centrá sa začínajú presúvať na východ do Číny a Indie, na juh do Brazílie a Argentíny. Posun finančnej moci sa sťahuje od vitálnych aktív západu do Číny, Indie, Brazílie a Ruska, ktoré disponujú reálnymi kapitálovými zdrojmi. To je ekonomická báza. Druhá mimoriadne dôležitá rovina je skutočnosť, že masová spotreba nerešpektuje prírodné zdroja a dochádza k veľkej devastácii prírody a vystupuje ohrozenie života na zemi. Ročné náklady na zníženie emisií by mali byť okolo 330 miliárd dolárov, čo je malá suma oproti výške potrebnej na adaptáciu životných podmienok, ktorá predstavuje až cca 2 bilióny dolárov na realizáciu adaptačných procesov.

Globalizácia na finančných trhoch posilnila v uplynulých desaťročiach postavenie ratingových agentúr, akéhosi „nezávislého arbitra“ produktov finančných trhov. V súčasnosti má mimoriadne silné postavenie trojica ratingových agentúr. Tu sa opäť vynára otázka etiky a morálky. Na hodnovernosť ratingových agentúr mali negatívny dopad viaceré významné otrasy na finančných trhoch v roku 2007 a následná finančná kríza. V roku 2008 boli ratingové agentúry podrobené vyšetrovaniu amerického Senátu, kvôli ich úlohe pri zrútení sa trhu s RMBS (finančné deriváty zabezpečené záložnými listami). Európska únia sa v rovnakom období začala zaoberať otázkou regulácie činnosti ratingových agentúr. Prvé podnety prišli koncom roka 2008 od Európskeho komisára pre vnútorný trh a služby. Od roku 2009 boli Európskym parlamentom schválené nariadenia, ktoré stanovujú pravidlá pre činnosť ratingových agentúr v Európskej únii. V rovnakom čase ratingové agentúry pristúpili k výraznému zníženiu ratingu vládnych obligácii Grécka, Španielska, Portugalska aj Talianska. Došlo k tomu koncom roka 2009 a následne počas roka 2010. Napr. v júni 2010

agentúra Moody's pristúpila k zníženiu ratingu Grécka o 4 stupne v čase, keď Grécko dostalo záchranný balík od Eurozóny a od MMF a keď sa krajina rozhodla realizovať rozsiahle úsporné opatrenia. Reakcia trhov výrazne prispela ku kríze v oblasti verejných financií týchto krajín. Myslíme si, že hoci uvedené krajiny vykazovali horšie ekonomické výsledky a stav ich verejných financií bol zhoršený, rapídnym znížením ratingového hodnotenia ratingové agentúry demonštrovali svoju silu a vplyv na rozhodovanie investorov.

Do popredia sa dostáva otázka, či existuje recept na zníženie dôsledkov tejto situácie, ktorý sa hľadá všade vo svete.

Navyše, v dnešnej dobe explózie informácií sú hlavnými informátormi média rôzneho typu, ktorých podstata je prezentovaná informačným šumom, kde rezonuje pojem sloboda. Mnohí si tento pojem úmyselne, či neúmyselne zamieňajú za svojvôľu. Táto svojvôľa prerastá do krízy civilizácie. V oblasti ekonomiky vystupuje znásobená ekonomická kriminalita, ktorá sa prejavuje v šedej i v čiernej forme. Šedá ekonomika predstavuje aktivity, ktoré nie sú zaznamenané v štatistických a účtovných výkazoch. Pritom si mnohí myslia, že tie isté výhody, ktoré im prinášali peniaze, ich ochránia aj pred stratou. Oblasti, v ktorých dochádza k ekonomickej kriminalite, je naozaj veľa. Ľudia sa snažia použiť svoje znalosti na oklamanie druhých.

Tu treba zodpovedať na otázku, prečo súčasná civilizovaná spoločnosť, orientovaná na maximálny výkon, výsledky, na poznatky, na informačné a komunikačné teórie, prežíva morálnu krízu. Vzdelaním nadobudnutá múdrosť a intelekt znamená schopnosť rozlišovať medzi dobrom a zlom, sú vzájomne späté s vystupujúcou morálkou. Je zarážajúce, aké citové rozpoloženie dokáže priniesť so sebou materiálne bohatstvo. Do popredia by sa mala dostať podnikateľská etika, ktorá prezentuje morálne zásady a normy, ktoré orientujú správanie sa subjektu vo svete podnikania.

Podnikateľská etika

Bezprostredným podnetom vzniku podnikateľskej etiky bola a je hospodárska kriminalita s prejavom najrôznejších škandálov. Podnikateľská etika usmerňuje aplikáciu morálnych zásad a princípov v podnikateľských aktivitách. Prekračuje rámec, ako je len prispôsobovanie sa prevládajúcim zákonom a normám. Predstavuje prístup k podnikaniu, ktorého prvoradým cieľom je poskytovanie služby verejnosti, a nie z využívania vzniknutej situácie vyťažiť čo najviac pre seba. Nutný predpoklad každého podnikania je čestný vzťah, a to je cnosť, dôvera a záväzok.

Paradoxom pri uplatňovaní podnikateľskej etiky je pre mnohých rozpor, ktorý vidia medzi snahou o dosiahnutie zisku ako prvotným cieľom podnikateľského subjektu a snahou o morálne zodpovedné konanie.

Podnikateľská etika je súčasťou spoločenskej zodpovednosti firiem, ktorá je kodifikovaná prostredníctvom stavovských alebo firemných kódexov na báze etických

a morálnych princípov. Ekonomické prostredie má dokázať, že zisk ako jeden hlavný motív podnikania, môže predstavovať s etikou symbiózu, a nie iba antagonistickú kategóriu.

Etické teórie založené na právach stavajú do centra pozornosti človeka, pričom vychádzajú z toho, že ľudské práva sú základom na určenie morálnej hodnoty. Individuálna etika odráža svoje východiská od jednotlivca a jeho úsilia o vlastné blaho, ktoré má nadväzovať na sociálnu etiku, zameranú na spoločné sociálne dobro, ktorého vymedzenie predpokladá rozpoznanie univerzálnych ľudských hodnôt. K tomu pristupuje profesionálna etika, ktorá aplikuje všeobecné etické pravidlá na pomery konkrétnych odborov ľudskej činnosti.

Etika nedáva špecifický súbor konkrétnych odpovedí na otázky, ale svojou modelovou podobou a súborom princípov orientuje a uľahčuje rozhodovanie v konkrétnych situáciách. Etika formuluje východiská morálneho hodnotenia a pragmaticky definuje základné hodnotenia, ktoré tvoria:povinnosť, spravodlivosť, právo, prirodzené a dôsledok konania, utilitarizmus, princíp užitočnosti o dôsledkoch konania so zreteľom na prospešnosť.

Je zaujímavé dnes pozorovať, keď sa v ekonomickej i sociálnej sfére nášho života vyzdvihuje vzdelanie a poznatky, ako neuveriteľne narastá kriminalita rôzneho druhu. Táto ako hromadný sociálno-právny fenomén sa stáva jedným z najrizikovejších. Začína bezprostredne ohrozovať demokratické základy mnohých krajín sveta, a pri jeho nekontrolovateľnom vývoji nemožno vylúčiť ani ohrozenie samotnej ľudskej civilizácie. K tradičným formám kriminality – mravnostnej, násilnej, hospodárskej a majetkovej, osobitné postavenie nadobúda ekonomická kriminalita. Je zarážajúce, že najviac páchateľov tejto kriminálnej činnosti sú ľudia s vysokoškolským vzdelaním. Krutá realita, dosiahnuté vysokoškolské vzdelanie automaticky nezaručuje morálne správanie občanov v spoločnosti.

K tomu pristupuje etika dneška, kde vystupuje eticko-ekonomická integrácia, ktorá je predmetom širokého okruhu odborných pracovníkov. Ide o vzťah medzi princípmi zisku a etickými predpokladmi podnikateľskej etiky. Hoci bez zisku nemôže vzniknúť potrebný kapitál na zabezpečenie ekonomického rastu, nezaobíde sa podnikanie bez etiky. Etika neútočí proti nerovnosti dôsledkov, ale dotýka sa spravodlivosti rozdeľovania, pretože stredobodom pozornosti dneška je maximalizácia sumy úžitku. V prebiehajúcej globalizácii a kríze konzumného života stojí pred nami výzva, ako využijeme poznatky informačnej spoločnosti, ktoré o svete ekonomiky, o človeku a o civilizácii máme.

Potrebné je vytvárať pozitívnu atmosféru a upozorniť na žiaducu solidaritu, ktorá výrazne vystupuje ako indikátor vzájomnej podpory. Navyše, ekonomickú solidaritu je potrebné prezentovať s podnikateľskou etikou správania podnikateľov vo vzájomných ekonomických vzťahoch. Tu nájdeme prostriedky nielen k riešeniu súčasných rozporov, ale i k sústavnému vývoju civilizácie.

Nadnárodné sociokultúrne a ekonomické štruktúry

Dôležité je akceptovať jedinečnosť každej kultúry dnešného multikultúrneho sveta, avšak v rámci spoločnej hodnotovej „kultúry“. V súčasnosti vystupuje kultúrna pluralita ako činiteľ, ktorý výrazne ovplyvňuje medzinárodné vzťahy. Pod silným integračným tlakom, a to v globálnom meradle, dochádza k vytvoreniu nadnárodných sociokultúrnych a ekonomických štruktúr. Do oblasti ekonomiky, osobitne do transnacionálnej ekonomiky a finančného sveta.

Prechod svetovej ekonomiky na globálnu transnacionálnu ekonomiku je novou epochálnou zmenou vo vývoji postkapitalistickej spoločnosti s charakteristickou črtou, vznikom reálneho transnacionálneho kapitálu a integrovaného systému produkcie a finančného systému. Tento proces zaznamená výrazný presun trhov od národných ku globálnym, vrátane presunu akumulácie kapitálu. Súčasne dochádza k oslabovaniu národnej organizácie podnikania a posilňuje sa globálny vzťah medzi kapitálom a prácou. Dochádza k oslabovaniu postavenia národných ekonomických komplexov, štátov, ktoré mali v podmienkach klasickej svetovej ekonomiky rozhodujúce postavenie a rozhodovali o realizácii svetového obchodu a o medzinárodných ekonomických vzťahoch. Vytvárajú sa strategické aliancie, fúzie a akvizície, rozvoj foriem subdodávateľstva, ktoré pôsobia zmeny na trhu práce, nové potreby pracovnej sily a novú prípravu ľudských zdrojov.

V transnacionálnej spoločnosti tak dochádza k výraznému upevňovaniu transnacionálnej štruktúry politických, bezpečnostných, ekonomických, kultúrnych vzťahov prechádzajúcich národné hranice.

Tieto skutočnosti sú významným faktorom, ktoré vytvárajú podmienky pre skvalitňovanie podnikateľského prostredia, pre proexportnú politiku a konkurencieschopnosť regiónov a podnikateľských subjektov na vnútornom trhu integračného zoskupenia, ktoré musíme plne zohľadňovať.

Treba uviesť, že v tvrdom megakonkurenčnom prostredí transnacionálnej ekonomiky, vzniknutá hypotekárna a svetová finančná kríza s hospodárskou krízou oslabila súčasných lídrov transnacionálneho svetového hospodárstva. Posilnila vytvorené zoskupenia BRICS – Brazília, Rusko, India, Čína a Juhoafrická republika, osobitne Čínu, ako lídra transnacionálneho svetového hospodárstva. V našich podmienkach EÚ musíme dôsledne realizovať opatrenia na zabezpečenie naštartovanej ekonomiky. Najmä budovať inovatívne podniky, skvalitňovať činnosť malých a stredných podnikov, vytvárať produkciu a služby s vyššou pridanou hodnotou na export. Súčasne zamestnávať ľudské zdroje s vyššou kvalifikáciou.

K tomu pristupuje racionálne plánujúci rozum i spontánne činný svet emócií. Koordinácia cítenia a myslenia dáva človeku rozsiahle možnosti prejavu. Emócie predstavujú mechanizmus, ktorý nám pomáha rýchlo reagovať na nečakané udalosti. Emocionálna myseľ reaguje omnoho rýchlejšie ako naše racionálne myslenie. Jej pohotovosť znemožňuje použiť

analogické úvahy, ktoré sú charakteristické pre naše racionálne myslenie. Preto opatrne s činmi, pre ktoré sa emočné centrum rozhodne, lebo zjednodušený pohľad emocionálnej mysle na svet môže byť pre racionálnu myseľ nepochopiteľné. Preto na súčasnú situáciu treba reagovať citovo v spojení s racionálnou mysľou, vznikajúcou v danej chvíli. V našom prípade ide o vystupujúcu ekonomickú morálku.

Záver

V súčasnosti sa presadzuje komerčný prístup, ktorý utápa čestnosť človeka a denne pridáva jed do mysli našej mladej generácie tým, čo počujú, čítajú, vidia. To je drastický krok, kde vystupuje všeobecná nevedomosť, určitá morálna sleposť, ktorá vo veľkom rozsahu diktuje neetické zameranie budúcej generácie.

Napriek daným okolnostiam stále nachádzame optimizmus, ktorý sa opiera o existenčnú interakciu, ktorá sa vzťahuje na všetkých členov sociálnej spoločnosti, systému. Táto produkuje nové kvality, ktoré zvyšujú našu odolnosť voči beznádejnosti v ťažkých životných situáciách. Musí však ísť o reálny optimizmus, nakoľko naivný optimizmus býva príčinou zlyhania.

Literatúra

[1] ALEXY, J.: Manažment znalostí a organizačné správanie. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3194-8.
[2] ALEXY, J.: Trh práce a manažment ľudských zdrojov. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. ISBN 978-80-225-2728-6.
[3] ALEXY, M.: Regulácia činností ratingových agentúr. In Účtovníctvo - audítorstvo - daňovníctvo: v teórii a praxi = Accounting - audit - taxation: in theory and praxis. - Bratislava: SÚVAHA, 2011. - ISSN 1335-2024. - Roč. 19, č. 7-8 (2011), s. 198-203.
[3] HUSÁKOVÁ, M. – RIEVAJOVÁ, E.: Trendy vývoja na trhu práce v kontexte procesu globalizácie. Ekonomické rozhľady č. 3, 2008. ISSN 0323-262X (1, 0).
[5] STANĚK, P.: Súčasná kríza finančných trhov a jej implikácie na vývoj svetovej ekonomiky. Bratislava: SAV, 2008.
[6] REMIŠOVÁ, A.: Etika a ekonomika. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2005. ISBN 80-86389-38-3.

Príspevok je vyžiadaný a súčasne je výstupom projektu VEGA č. 1/0103/12 „Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien“.

Kontaktné údaje

Dr. h. c. prof. Ing. Július ALEXY, CSc.,
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
E-mail: ksrp@euba.sk

Ing. Martin ALEXY, PhD.
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
E-mail: martin_euba@yahoo.com

Kultúra života versus kultúra smrti v diele Petra Singera a Martina Heideggera

Marián Ambrozy

Známy filozof Peter Singer sa preslávil predovšetkým svojimi názormi v oblasti teórie morálky. Jeho etické pozície vyvolali veľký čitateľský záujem verejnosti. Hovorí sa, že Singer je najviac čítaný filozof po Bertrandovi Russellovi. Striktný vegetarián, ktorý vo svojich filozofických prácach uvádza i kuchárske recepty je rozhodne inšpiratívny. Avšak Singerovo dielo má mnohé vrstvy. Okrem silného enviromentalistického náboja a propagácie ochrany zvierat zastáva Singer aj iné pozície. Ich intencie nie sú zďaleka také humánne. Sú v Singerovom diele protirečenia? Je Singer konzistentný, alebo kontroverzný mysliteľ? Na akých premisách sú postavené základné myšlienky Singerovej filozofie? Je konzistentný Axiologický rozmer jeho názorov?

Singer si ako jeden z mála filozofov všíma utrpenie zvierat a je bojovníkom za ich práva. Úcta k zvieratám má mnohé filozofické korene v rôznych kultúrnych okruhoch filozofie. Hinduistická filozofická tradícia pokladá telo zvieraťa za možný stav života, v ktorom prebýva duša, ktorá sa môže stať človekom. Rovnaký názor má i budhizmus. Džátáky obsahujú viacero príhod z Buddhovho života, počas vtelenia v tele zvierat. Hínajánové smery priamo hovoria o nutnosti prejsť mnoho samsár, z ktorých nie všetky spočívajú v pobyte v ľudskom tele. Hínajána znamená to, že Buddha nie je považovaný za čosi iné ako človek a prináša pre človeka možnosť odchodu do nirvány ako pre jednotlivca- cez mnohé samsáry. Máhajánové smery zasa sľubujú proste po smrti okamžitú blaženosť a nie ďalšie životy. Spoločný je pohľad oboch škôl na možnosť prežívania ľudskej duše, oddeliteľnej od tela v eventualite prebývania v zvieracom tele. Pokladáme to za jeden z možných koreňov, ktoré sa vyskytli v histórii myslenia.

Úcta k životu vôbec jestvuje u mnohých filozofov napr. u Teilharda de Chardin, ale priame pretraktovanie práv zvierat je v európskom kultúrnom okruhu, ktorý geneticky vychádza z antickej filozofie veľmi vzácne. Do neho môžeme zahrnúť i v Austrálii pôsobiaceho filozofa rakúskeho pôvodu Singera. Snáď vari dobrovoľne chudobní sebestační kynici si ešte z dôvodu nenáročnosti odopierali činnosť využívať zvieratá za účelom potravy, klesnúc úrovňou kultúry bývania a stravovania na ich materiálnu úroveň. Singerov entuziazmus za práva zvierat je inovatívny a progresívny. Upozorňuje na mnohokrát zbytočné utrpenie zvierat, ktorému by sme sa mohli vyhnúť aj bez prechodu na vegetariánsku stravu. Kým s myšlienkou reflexného oblúka prišiel Descartes, Singer jednoznačne zastáva stanovisko, že zvieratá si uvedomujú bolesť rovnako ako človek, aj keď s diferencovanou intenzitou podľa rodu a druhu. „Zvieratá dokážu trpieť nielen v dôsledku priamej fyzickej bolesti, ale aj v dôsledku strachu, úzkosti, stresu a tak ďalej.“[1] Ako príklad uvádza chov teliat, ktoré zámerne vystavujú chovatelia chudokrvnosti, chov prasiat, ktoré sa nemôžu v koterci otočiť, atď.. Singer navrhuje i druhý krok. Nielen zmierniť, vylepšiť, upraviť zaobchádzanie so zvieratami na zhovievavé, ale dokonca prejsť na vegetariánsku stravu. Jeho filozofické spisy obsahujú i príklady na vegetariánske recepty. Jednoznačne má úctu k životu zvierat a výrazne sa angažuje za kvalitu ich života.

[1] Singer, Peter; *Spisy o etickom žití*, Bratislava, 2008, ISBN 978-80-8061-332-1, s. 49

Singer je veľkým kritikom americkej reakčnej politiky, predovšetkým Georga Busha jr.. Kritizuje agresívnu politiku štátu, ktorá má invazívnu povahu. Jej motívy sú často veľmi nízke. „Zvlášť zvýrazňuje potrebu jasnejších pravidiel pre angažovanosť Organizácie spojených národov pri riešení týchto konfliktov a potrebu obmedzenia zasahovania najmä USA do riešenia medzinárodných konfliktov“[2]. Poukazuje na negatívne globalizačné dôsledky. Vyzýva k ozajstnej, obetavej charitnej aktivite jednotlivcov, predovšetkým v prospech tretieho a štvrtého sveta. Jeho etické posolstvo obsahuje i enviromentalistické a ekologické konzekvencie.

Jeho dielo však má aj inú, odvrátenú stránku. Singerove názory sú v niektorých aspektoch neúctivé, nerešpektujúce vzhľadom na zázrak ľudského života.

Singer sa usiluje kriticky prehodnotiť argumenty v prospech a neprospech nenarodeného dieťaťa. Zamýšľa sa nad otázkou, či má rovnaké právo na zaobchádzanie plod, ktorý ešte nie je celkom vyvinutý ako narodené dieťa. Domýšľa sa absurdum liberalistický argument, ktorý dáva plné práva narodenému dieťaťu a nenarodenému nie, pokiaľ argumentujeme stupňom vývinu. Už narodené dieťa, pokiaľ je narodené predčasne, nemusí byť v stave vylepšeného vývinu ako nenarodené dieťa, ktorému do narodenia ostáva povedzme pol mesiaca. Súčasná situácia v medicíne umožnila nie raz zachrániť plod, ktorý mal dovŕšených len päť mesiacov vývinu v tele matky, čo ešte pred tridsiatimi rokmi nebolo možné. Znamená to teda, ktoré sa narodí v priebehu šiesteho mesiaca tehotenstva a je podľa stavu dnešnej medicíny potencionálne schopné prežiť záchranný proces je viac predurčené km plno hodnotovému zaobchádzaniu než plod, ktorý sa ešte nenarodil, lenže k jeho narodeniu chýba pol mesiaca? Takýto súd pokladá Singer za absurdný. Znie to racionálne zaujímavé je ako náš autor ďalej tieto otázky rozpracuje.

Otázka znie, či je alebo nie je nenarodené dieťa obeťou, a či teda je interrupcia tzv. trestným činom, ktorému chýba obeť alebo nie. Singer uvádza feministický argument, podľa ktorého je žena arbitrom, ktorý rozhoduje o vlastnom tele. Pôvodcom argumentu je feministická filozofka Judith J. Thomsonová. Unesie Vás komando, ktoré pracuje pre celosvetovú asociáciu hudobníkov. Preberiete sa v situácií, že ste napojení na hudobného virtuóza, ktorý prežije len pri napojení na Vaše obličky. Toto napojenie má trvať deväť mesiacov, v inom prípade virtuóz zomrie. Thomsonová argumentuje, že napriek humánnosti rozhodnutia, ak dáte hudobníkovi využívať Vaše obličky počas tejto dlhej doby, nie ste k tomuto činu nijako morálne zaviazaný a nebude v rozpore s Vašou povinnosťou, pokiaľ z tejto situácie dobrovoľne odstúpite, ak sa taká možnosť naskytne. Uvedená autorka komparuje uvedenú možnosť zo znásilnením ženy, čo je podľa nej rovnaká situácia.

Proti Thomsonovej argumentu je možné uviesť kontra argument, že matka, čo aj znásilnená matka, je jedinou ľudskou bytosťou, ktorá je, aspoň do určitého štádia vývinu ľudského plodu, schopná aktívne prispieť k jeho záchrane a jej úloha je nezameniteľná. Ďalej je možné uviesť, že úloha byť biologickým rodičom nie je zlučiteľná s úlohou byť vrahom. Opustenie hudobníka neznamená aktívny zásah, ktorý mu okamžite ukončí život, veď za unesenú osobu možno nájsť náhradu, ktorá unesenú osobu eventuálne vystrieda, ale pasívna situácia matky

[2] Remišová, Anna; *Dejiny etického myslenia v Európe a v USA*, Bratislava, 2008, ISBN 978-80-8101-103-0, s. 633

plod nezabije, jeho zabitie vyžaduje aktívny medicínsky zásah, ktorý je v podstate aktom zabitia.

Singer si myslí niečo iné, ak sa jedná o nevinnú ľudskú bytosť, potom je zákaz potratov oprávnený. Podľa neho však o nevinnú bytosť nejedná, pretože to bytosť nie je. Kritérium je práve stupeň uvedomenia. „Ak považujeme slovo „človek“ za ekvivalent slova „osoba“, potom je druhé tvrdenie, ktoré hovorí, že plod je ľudskou bytosťou, zjavne nesprávne.“ [3] Singer navrhuje, aby plodu s rovnakou rozumovou úrovňou ako je úroveň niektorých zvierat nebol pripisovaný väčší význam a hodnota. Túto myšlienku pokladáme u tohto filozofa za kľúčovú. Náš mysliteľ argumentuje, že niektoré iné živočíchy sú po troch mesiacoch vyvinutejšie z hľadiska vedomia než človek. Ryby, teľatá, prasatá majú pred človekom veľký náskok. Kým plod necíti bolesť, jeho život nemá nijakú vlastnú hodnotu, hovorí Peter Singer. Pokiaľ je plod v neskoršom štádiu, potom sa potrat dá len ťažko odsudzovať, ak zároveň neodsúdime aj vyšších foriem života., ktoré zabíjame pre mäso. Ak zabijeme nejakú sliepku pre mäso, je to z morálneho hľadiska na rovnakej úrovni, než je zabitie menej alebo rovnako vyvinutého plodu. Singer argumentuje i proti tvrdeniu, že plod znamená potencionálnu formu života. Tvrdí, že ak Charles z rodu Windsorovcov je následníkom trónu neznamená to, že mu už v súčasnosti patria všetky prerogatíva britského monarchu. Analogicky plodu neprislúchajú práva, včítane práva na život, ktoré prislúchajú žijúcemu vyvinutému človeku.

Ďalším argumentom nášho filozofa je, že jedinečnosť plodu človeka nie je ničím výnimočným, pretože potom by sme o rovnakej jedinečnosti mohli hovoriť povedzme u plodu psa. Singer ďalej argumentuje, že potrat nie je z hľadiska vývoja ľudstva o nič viac nebezpečný než je povedzme iná forma regulácie počatia ako je napríklad celibát. „Vzhľadom na to, že svet je už aj tak preľudnený, nedá sa pri tomto argumente nájsť naozaj žiaden dôvod, aby sme potraty odsudzovali.“[4] Dokonca navrhuje metódu, že ak v danej dobe žene tehotenstvo nevyhovuje, nech ide na potrat a z mŕtveho plodu odoberú bunku, ktorú potom nanovo vy klonujú, čím sa zachová jedinečnosť jedinca. Obdobne je Singler známym zástancom eutanázie, a to aj v prípade, ak človek nie je pri vedomí a nežiada o ňu, len sa usúdi, že jeho ďalšie prežívanie by nemalo zmysel.

Singerov diferencovaný prístup k úcte k životu teda pokračuje aj po narodení. Je nielen zástanca eutanázie ale zastáva i pozíciu, že prístup k novorodencovi nie je z hľadiska ochrany života rovnaký, ako u plne vyvinutého človeka. Domnieva sa, že o budúcnosti ťažko postihnutých detí by mali rozhodovať rodičia, a bolo by aj absolútne rozhodnutie o ich živote a smrti. Singer sa o infanticíde vyslovuje pozitívne. Práva novorodenca na život totiž nie sú rovnaké ako u osoby a novorodenec ešte osoba podľa neho nie je. Navrhuje obdobie 28 dní, ktoré by malo byť akýmsi skúšobným obdobím, kým bude narodenému dieťaťu priznané právo osoby na život. Menšie dieťa pokladá za nehodné takejto ochrany. Jeho zabitie nie je vraždou, pretože nebola zabitá osoba, ale iba plne nevyvinutý jedinec.

Etické názory Petra Singera sú síce na prvý pohľad kontroverzné, avšak hlbšia analýza ukáže na ich spoločný základ, čím sa odhalí ich konzistentnosť. Základom jeho tvrdení je za každú cenu eliminovať utrpenie osôb. Uholným kameňom je jeho špecifická filozofia antropológia, ktorá je závislá na stupni vedomia jedinca. Z toho hľadiska je Singer

[3] Singler Peter, *Spisy o etickom žití*, Bratislava, 2008, ISBN 978-80-8061-332-7, s 154.
[4] Singer Peter, *Spisy o etickom žití*, Bratislava, 2008 ISBN 978-80-8061-332-7, s 158

mysliteľom, ktorý za kritérium uznania osoby nepokladá druhovú príslušnosť k homo sapiens, ale stupeň vedomia a vnímania. Takto pokladá za ne – osoby ľudí, ktorým neuplynulo 28 dní života po narodení, pričom na plne vyvinuté zvieratá osobami sú. V snahe minimalizovať utrpenie a vychádzajúc z premisy svojského definovania osoby sa stáva absolútnym pragmatikom, nerešpektujúc plné právo na život po narodení, nehovoriac o živote pred narodením. Filozof plný citu k zvieratám a vyzývajúci k humanite a medziľudskej solidarite sa na druhej strane pokúša hrať na arbitra, ktorý smie rozhodnúť, ktorá živá bytosť má a ktorá nemá právo na prežitie. Jeho redukcia antropológie na mentálne funkcie je nielen hrubým redukcionizmom, ale vedie k názorom, zastavajúcim kultúru smrti. Hoci sa Singer ako filozof s judaistickými koreňmi mnohokrát dištancuje od nacizmu, so zdôvodňovaním jeho neľudskosti, nemožno ani jeho názory pokladať za plne ľudské. Ak Adolf Hitler napr. nepokladal Žida za plnoprávneho človeka, za osobu, Singler za ňu nepokladá dieťa, mladšie ako 28 dní. Svojimi konzekvenciami plynúcimi z vlastnej filozofickej antropológie je jasným reprezentatom kultúry smrti.

Aj keď nemecký filozof Martin Heidegger otvorene sa hlásil k nacistickej orientácií, nemožno v sociálnych impaktoch jeho filozofie nájsť názory, ktoré by v akomkoľvek zmysle sympatizovali s dobrovoľným ukončením ľudského života. Síce medzi filozofickou verejnosťou pretrváva mienka, že Heidegger sa prioritne nevenoval etickým témam, ale pravdou je, že jeho filozofické texty nesú hlboké humanistické posolstvo.

Človeka definuje ako Dasein, pýtajúcu sa bytosť, ktorá jediná dokáže dať otázku, prečo je skôr niečo ako nič. Okrem schopnosti pýtať sa ako iný tvor živej prírody nie vidí úlohu človeka vo svetle metafyziky ako úlohu pastiera bytia. Človek nie je pánom súcna, hovorí v prednáške O humanizme. V období po *Kehre* zastáva myšlienku, že bytie vyvstáva pred človekom a obracia sa k nemu. Človek by nemal od bytia odskakovať a venovať sa súcnu, ale zostať pri bytí ako jeho pastier. V odpovedí na volanie bytia, ktoré stojí oproti človeku spočíva v dobe po obrate autentické žitie človeka a nie konanie podľa man. Heideger hovorí o šetrnom bývaní pastiera bytia tzv. dome bytia a negatívne sa vyjadruje na adresu správania sa ako pán súcna, „ktorý svojvoľne nakladá so súcnom ako s vedecko – technicky manipulovateľným stavom zásob“[5], v súlade so svojimi temnými koristníckymi plánmi. K voľnému správaniu sa k súcnu, ktoré je často vnímané predovšetkým ako použiteľná zásobáreň energie na ďalšie spracúvanie, často pridáva podľa Heidegera človek iného človeka. Človek pritom nesmie byť vnímaný ako prostriedok, ako zásoba využiteľnej energie v akejkoľvek forme, ale musí byť cieľom. Aj bytie má charakter ponuky voči človeku, človek môže byť použitý bytím na uchovanie, utváranie a zjavovanie bytia, ale nemal by byť používaný iným človekom ako stav zásob, ktorý je možné pokladať za prostriedok, využívať ho, a ak je zdanlivo nepotrebný, zbaviť sa ho ako sa zbavujeme už použitej zásoby, ktorá z nejakého dôvodu nevyhovuje.

Heideger používa termín spredmetňovanie. Ak súhlasíme s tvrdením, že veda je „ istým spôsob kalkulujúceho spredmetňovania súcna[6]“, zároveň si treba uvedomiť, že dané pochopenie vedy je nielen nebezpečenstvom z hľadiska jednostrannosti scientistického uchopenia sveta, ale aj je aj nebezpečím pre človeka. Jednostanné uchopenie ľudského bytia

[5] Kružíková Jana: *Heideggerovo pojetí vedy*, Praha, Scholia, 2010, ISBN 978-80-87258-49-1, s 57
[6] Heidegger Martin: *Doslov k prednášce „Co je metafyzika?“* In: Heidegger Martin *Co je metafyzika?*, Praha 1993, ISBN 80-852-41-39-0 s. 69

ako súčasti obrazu sveta, ako pokusu uchopiť rozmanitosť jeho podstaty prostredníctvom vopred vypočítateľnej kalkulácie, nesie v sebe nebezpečenstvo redukovania pobytu na spomínaný využiteľný stav zásob. Ak je ľudská rozmanitá podstata nielen spredmetnená, ale je zároveň aj zvečnená, potom hrozí nebezpečenstvo zaobchádzania ako s vecou. Nemyslíme tým, vecne nie v podobe, ako Heideger hovorí, „vec vecní[7]“ (das Ding dingt). Heideger tu myslí na spôsob bytovania veci. Myslíme využívanie človeka ako veci, ako objektu vedy, ktorý pri abstrahovaní od rozmanitosti jeho podstaty je už vnímaný ako prostriedok, ako súčasť súcna – voľne disponibilný stav zásob. V týchto myšlienkach tkvie hlboké posolstvo, potreba zostať na pozíciách úcty k holistickému ponímaniu bytia odlíšeného od súcna, pomíňaniu človeka v jeho špecifickej podstate vo vzťahu k bytiu.

Jednoznačne vidíme, že kým Peter Singer zastáva filozofiu ochrany zvierat a na druhej strane eventuálnej možnosti vraždy ľudskej bytosti, s argumentom, že množiny osoba a človek nie sú totožné, Heidegger si nedovolí človeka vnímať ako prostriedok, ale je tým, čo v zmysle jeho filozofie po obrate ek – sistuje, vo filozofii pred obratom je jediným, čo si vie položiť fundamentálnu ontologickú otázku. Jeho filozofia je okrem iného i filozofiou úcty k ľudskej bytosti, čo o Singerovej nebezpečnej filozofii nemožno povedať.

Literatúra

1. Heidegger Martin: *Doslov k prednášce „Co je metafyzika?“* In: Heidegger Martin *Co je metafyzika?*, Praha 1993, ISBN 80-852-41-39-0

2. Heidegger Martin: *Vec*, In: Heidegger Martin: *Básnicky bydlí človek*, Praha 1993, ISBN 80-85241-40-4

3. Kružíková Jana: *Heideggerovo pojetí vedy*, Praha, Scholia, 2010, ISBN 978-80-87258-49-1

4. Remišová, Anna; *Dejiny etického myslenia v Európe a v USA*, Bratislava, 2008, ISBN 978-80-8101-103-0

5. Singer Peter, *Spisy o etickom žití*, Bratislava, 2008 ISBN 978-80-8061-332-7

Kontakt

Marián Ambrozy, PhD.
Katedra SNC a spol. vied
Pedagogická fakulta Katolícka univerzita
Pracovisko Poprad

[7] Heidegger Martin: *Vec*, In: Heidegger Martin: Básnicky bydlí človek, Praha 1993, ISBN 80-85241-40-4 s 21

Porovnanie rozdelenia príjmov v stredoeurópskych ekonomikách a vzťah ekonomických faktorov a vybraných druhov kriminality na Slovensku

Marek Andrejkovič – Zuzana Hajduová

Abstrakt

Tento príspevok sa zameriava na problematiku rovnomernosti rozdeľovania príjmov v ekonomike prostredníctvom vzájomného porovnávania mediánového ročného príjmu a priemerného hrubého ročného príjmu. Uvedené hodnotenie nerovnomernosti príjmov v ekonomike meriame a popisujeme aj prostredníctvom Gini koeficientu. Dôležitou súčasťou tohto príspevku je aj problematika kriminality a jej vzťah voči ekonomickým ukazovateľom za jednotlivé kraje SR.

Kľúčové slová: mediánový ročný príjem, priemerný hrubý ročný príjem, Gini koeficient, kriminalita

Abstract

This paper focuses on the issue of uniformity of income distribution in the economy through mutual comparison of the median annual income and the average gross annual income. The assessment of disparity of income in an economy is measured and described through the Gini coefficient. An important part of this paper is the issue of crime and its relationship to economic indicators for individual regions of Slovakia.

Key words: median annual income, average gross annual income, Gini coefficient, criminality

Úvod

Miera rozdeľovania príjmov medzi obyvateľmi je diskutovaný problém. Vytváranie nerovnosti medzi obyvateľmi vytvára sociálne nepokoje vnútri spoločnosti. Taktiež využívanie inštitútu priemernej mzdy je veľmi problematické, keďže je štatisticky dokázané, že podiel obyvateľov, ktorí majú príjem menší ako priemerná mzda je výrazne vyšší ako 50 %. Z toho dôvodu je vhodné použitie mediánového príjmu. Neskôr zobrazíme aj Gini koeficient, ktorý meria práve mieru nerovnomernosti rozdeľovania príjmov. V druhej časti príspevku zobrazíme závislosť medzi mierou kriminality a vybranými ekonomickými ukazovateľmi za jednotlivé kraje na Slovensku v rokoch 2008 – 2010.

1 Miera bohatstva obyvateľov

V súlade s prístupom Lisého a kol.. (2011) môžeme hodnotiť bohatstvo obyvateľov prostredníctvom úrovne ich príjmov. Z dôvodu vhodného a verného zobrazenia príjmov vzťahujúcich sa na obyvateľov a vzájomné porovnanie krajín V4 sme sa rozhodli použiť ako kritérium priemernú mzdu a mediánový príjem. Mediánový príjem predstavuje príjem, ktorý delí populáciu na dve rovnaké časti, kedy 50% populácie zarába menej ako uvedený mediánový príjem a polovica obyvateľov zarába viac ako je uvedený mediánový príjem. Uvedené spojenie mediánového príjmu a priemerného príjmu pritom môže byť použité pri

sledovaní rovnomernosti rozdeľovania príjmov. Uvedené je možné sledovať aj prostredníctvom Gini koeficientu.

Pritom však s bohatstvom obyvateľov sa spája aj miera kriminality. Sledovanie kriminality sa realizuje prostredníctvom počtu záznamov kriminálnych činov v jednotlivých typoch.

2 Vybrané ekonomické ukazovatele

Okrem krajín strednej Európy sme sa rozhodli do týchto analýz prevziať aj Slovinsko, ktoré síce nepatrí do tohto zoskupenia, avšak vzhľadom na jeho minulosť môže predstavovať dobrý porovnávací bod vzhľadom na krajiny V4. Z pohľadu stredoeurópskych krajín dosahuje najvyššiu hodnotu mediánového príjmu Česká republika. Pritom však v roku 2010 sa k jej úrovni približuje Slovenská republika. Môžeme vidieť, že negatívny trend zaznamenávajú Maďarsko a Poľsko, v ktorých mediánový ročný príjem obyvateľa je približne 4000 Eur. V roku 2010 na Slovensku došlo k zvýšeniu mediánového ročného príjmu na úroveň približne 5000 Eur. Môžeme vidieť, že rast mediánového príjmu je na Slovensku najvyššie, ktoré dobieha Českú republiku.

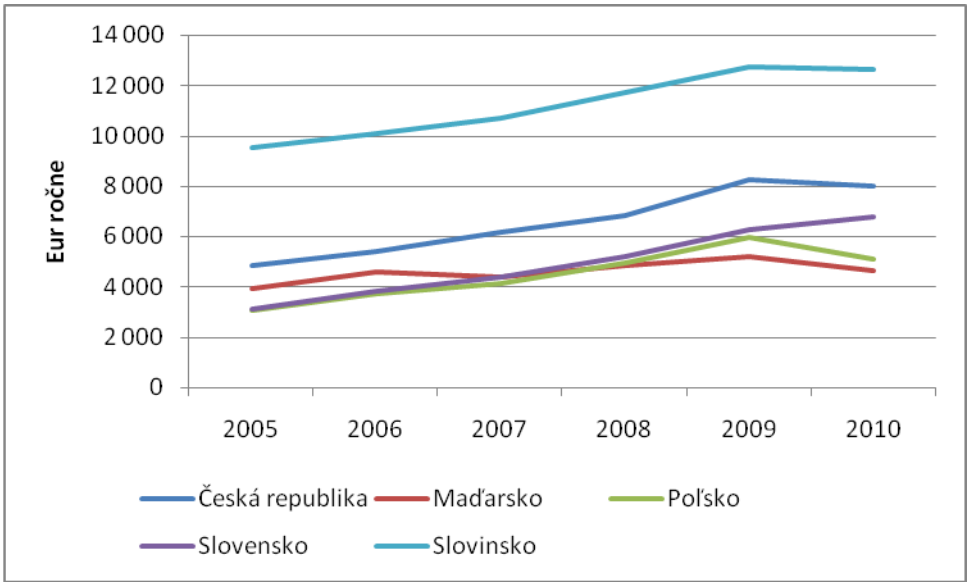

Graf 1 Priemerný ročný hrubý príjem obyvateľov
Zdroj: vlastné spracovanie

Pri sledovaní priemerného príjmu môžeme vidieť, že jej vývoj je podobný ako v prípade mediánového príjmu. Najvyššiu úroveň dosahuje Slovinsko. Slovensko však dosahuje neustály rast priemerného príjmu a v roku 2007 predstihlo aj Maďarsko. Problém ostatných krajín V4 je však aj v tom, že porovnanie príjmu je možné iba prostredníctvmo prepočtu vzájomného kurzu meny voči Euru, čo môže aktuálnu hodnotu príjmu skresliť. Hodnoty priemerného príjmu sú však jednoznačne vyššie ako hodnoty mediánového príjmu. Zaostávajúcimi ekonomikami v rámci krajín V4 môžeme jednoznačne označiť Poľsko a Maďarsko.

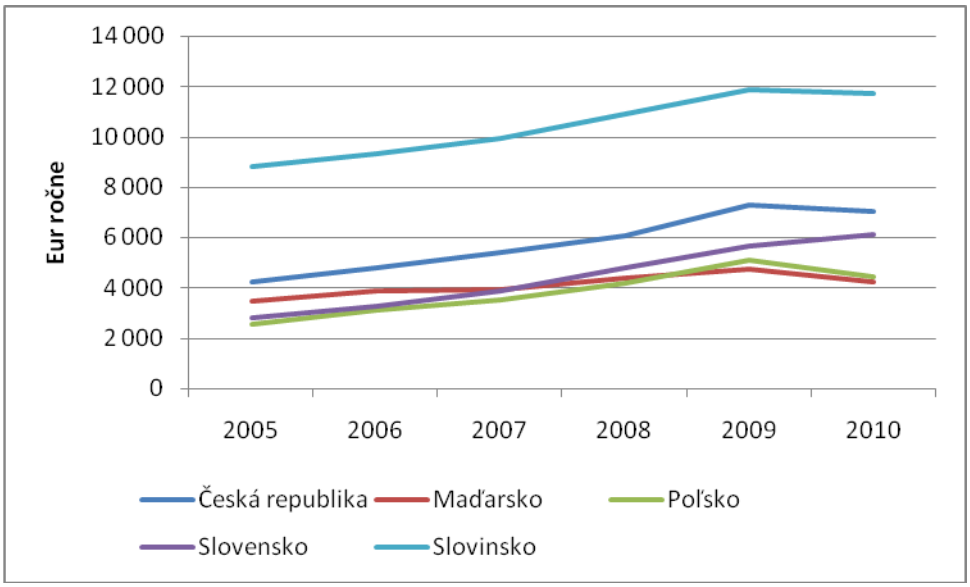

Graf 2 Mediánový ročný príjem obyvateľov
Zdroj: vlastné spracovanie

Veľmi dôležité je však porovnanie mediánového a priemerného príjmu v danej krajine. Z toho dôvodu sme využili podiel týchto ukazovateľov (mediánový/priemerný príjem). Zisťujeme, že v žiadnej krajine nedošlo k stavu, že mediánový príjem by bol vyšší ako priemerný príjem. V Slovinsku zaznamenávame relatívne najvyššiu mieru mediánového príjmu voči priemernému príjmu. Naproti tomu v Maďarsku zaznamenávame výrazný výkyv v roku 2006, kedy došlo k zníženiu mediánového príjmu voči priemernému príjmu v Maďarsku. Podobný výkyv bol zaznamenaný aj na Slovensku. Pritom v rokoch 2006 – 2008 dochádzalo k rastu tohto koeficientu a teda k zvyšovaniu mediánového príjmu vzhľadom na priemerný príjem. V roku 2009 však prvýkrát došlo k poklesu tohto ukazovateľa na Slovensku a od tohto roku tento ukazovateľ stagnuje. Zaujímavou skutočnosťou je fakt, že Česká republika dosahuje stabilné výsledky na nižšej úrovni ako Slovensko čo vytvára predpoklad vyššej nerovnomernosti príjmov, respektíve existencie väčšieho počtu extrémov vo vyšších príjmoch.

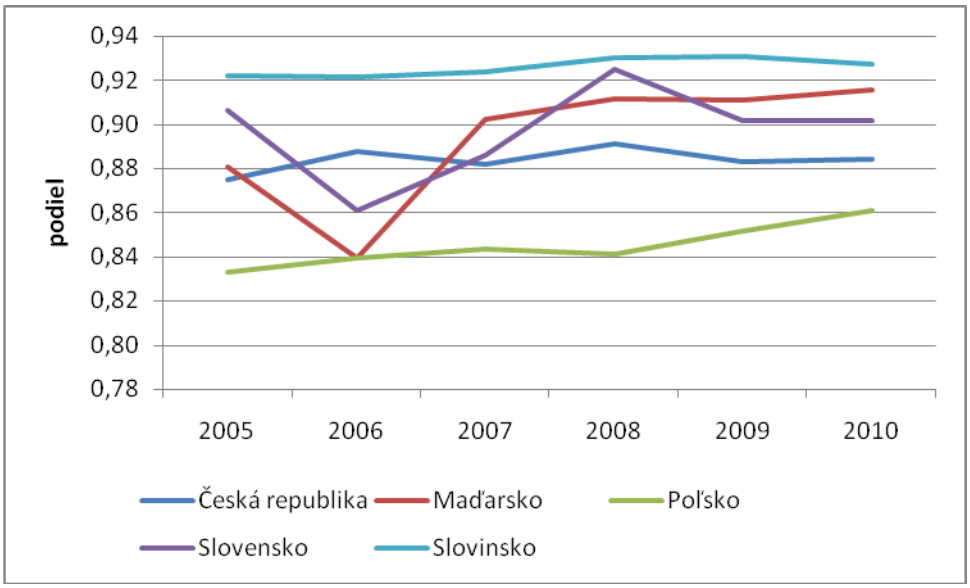

Graf 3 Podiel „Mediánový príjem / priemerný príjem“
Zdroj: vlastné spracovanie

Zisťujeme, že relatívne vyššiu hodnotu Gini koeficientu dosahuje Poľsko voči ostatným krajinám strednej Európy. V roku 2006 dosiahlo Maďarsko výraznú zmenu v hodnote Gini koeficientu. Uvedený krok pritom môžeme chápať ako extrémnu hodnotu zaznamenanú ako jednorázovú zmenu. Uvedená skutočnosť sa pritom prejavila aj na Slovensku. Naproti tomu vývoj v Českej republike je približne vyrovnaný. Takisto aj v Slovinsku.

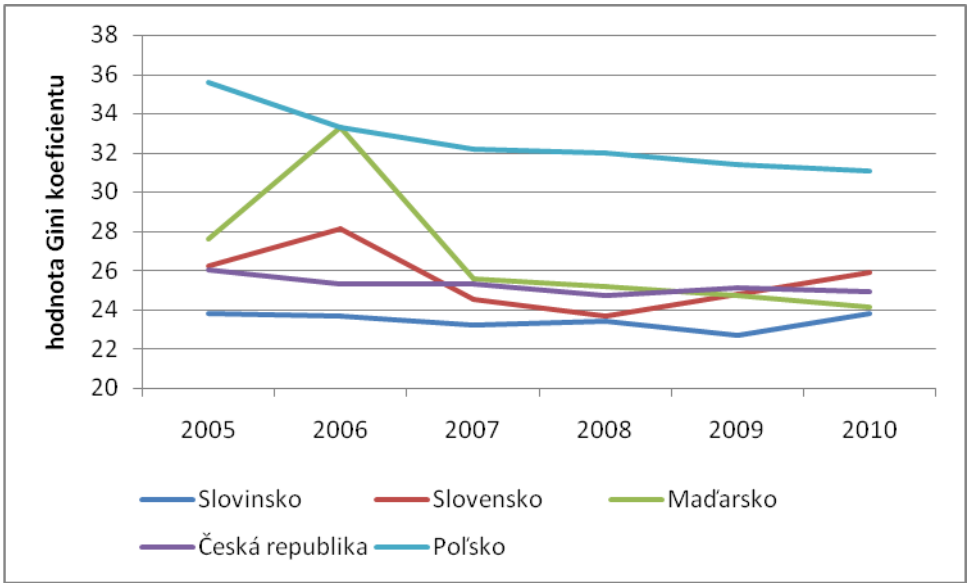

Graf 4 Gini koeficient
Zdroj: vlastné spracovanie

3 Vzťah kriminality a vybraných ekonomických ukazovateľov

Na základe zistených údajov o priemernej mzde a nezamestnanosti za jednotlivé kraje Slovenska môžeme stanoviť korelačné koeficienty. Takto zisťujeme existenciu závislosti kriminality od nezamestnanosti a priemernej mzdy. Štatistiky kriminality sme prevzali z údajov Polície SR a Ministerstva vnútra SR.

Tab. 1 Korelačné koeficienty medzi kriminalitou a ekonomickými ukazovateľmi

	lúpeže	vlámania	krádeže ostatné	iná majetková	výtržníctvo	spolu
miera nezamestnanosti	-0,18**	-0,01	-0,38**	-0,30**	0,19**	-0,32**
priemerná mzda	0,85**	0,74**	0,93**	0,87**	-0,40**	0,91**

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe uvedených korelačných koeficientov potom zisťujeme zaujímavé skutočnosti. Môžeme vidieť, že závislosť počtu kriminálnych činov voči miere nezamestnanosti v danom samosprávnom kraji je nanajvýš stredne silná. Pritom v prípade závislosti medzi mierou nezamestnanosti a počtom krádeží formou vlámania sa závislosť nepotvrdzuje, keďže hodnota korelačného koeficientu je -0,01, čo je pritom hodnota blízka nule. V ostatných prípadoch sú korelačné koeficienty štatisticky významne odlišné od nuly na

hladine významnosti 0,05. Až na prípad závislosti medzi počtom aktov výtržníctva a miery nezamestnanosti zaznamenávame negatívnu hodnotu závislosti, to znamená nepriamu úmernosť a teda nižšia hodnota miery nezamestnanosti v kraji je sprevádzaná vyššou hodnotou počtu kriminálnych činov. To môžeme zdôvodniť tak, že nižšia miera nezamestnanosti indikuje vyššiu mieru bohatstva a preto je viac výnosné vykonať kriminálny čin, respektíve očakávaný lup bude mať vyššiu hodnotu ako v krajoch s vysokou mierou nezamestnanosti, kde je bohatstvo občanov menšie a preto aj prípadný lup by mal podstatne nižšiu úroveň. Taktiež v kritických oblastiach sú ľudia ostražitejší a preto sa viac venujú prevencii kriminálnych činov rozličným zabezpečovaním svojich obydlí a objektov a podobne. Okrem toho musíme zohľadniť aj fakt, že drobné krádeže a kriminálne činy osoby nenahlasujú, čo môže výrazne skresliť štatistiky. Pritom v prípade sledovania výtržností zisťujeme, že tu existuje priamoúmerná závislosť, a teda vyšší počet kriminálnych činov výtržníctva je sprevádzaná vyššou mierou nezamestnanosti. To môže byť spôsobené aj tým, že na rozdiel od ostatných majetkovo orientovaných kriminálnych činov, v prípade výtržníctva hlavným motívom nemusí byť majetkový zisk. Takéto činy sú zväčša vykonávané osobami z nižších sociálnych skupín práve v oblasti ich bydliska, pričom za účelom krádeže alebo inej majetkovej činnosti sa tieto osoby presúvajú a preto môžeme dokumentovať tieto kriminálne činy v cieľových oblastiach a nie v oblastiach, odkiaľ tieto osoby pochádzajú. Pritom však v štatistikách nezamestnanosti sú evidované podľa svojho bydliska.

Podobnú situáciu zaznamenávame aj v prípade merania závislosti medzi počtom výskytov kriminálnych činov a výškou priemernej mesačnej mzdy v danom kraji. V tomto prípade zisťujeme silnú závislosť. Tak ako v predchádzajúcom prípade aj tu sa výskyt výtržníctva vyskytuje presne opačným spôsobom a teda nepriamo úmerne. To vyjadruje vyšší výskyt výtržníctva v krajoch s nižšou výškou priemernej mesačnej mzdy. V ostatných prípadoch zisťujeme, že vyšší počet uvedených kriminálnych činov sa vyskytuje pri súčasne vyššej hodnote priemernej mzdy v danom kraji. Uvedené hodnoty korelačných koeficientov sú okolo hodnoty 0,9, čo vyjadruje veľmi silnú závislosť. V prípade krádeží vlámaním zisťujeme slabšiu mieru závislosti voči ostatným, aj tak však korelačný koeficient nadobúda hodnotu 0,74, čo vyjadruje silnú závislosť.

Môžeme teda zhodnotiť, že majetková kriminalita sa vyskytuje prevažne v oblastiach s vyššou úrovňou príjmov, pričom však násilná kriminalita bez nutného majetkového motívu sa vyskytuje viac v oblastiach s nižšou výškou príjmov. V prípade oblastí, v ktorých je väčšina obyvateľov chudobných, je menšia pravdepodobnosť, že pri prípadnej krádeži aktér získa určitú hodnotu krádeže ako keď sa krádeže dopustí v relatívne bohatšej oblasti. Pritom z rozličných zdrojov máme poznatky o tom, že kriminalita sa vo väčšej miere vyskytuje v oblastiach s obyvateľstvom pod hranicou chudoby, respektíve s vyššou mierou občanov Rómskej národnosti. Táto kriminalita je však obvykle skrytá, keďže postihnutí iba málokedy oznámia takúto kriminalitu na Polícii, keďže sa obvykle jedná o drobné škody (krádež záhradných plodov, voľne položených drobných vecí na pozemkoch a podobne) a v takom prípade dochádza iba k zaznamenaniu priestupku a nie trestného činu. To môže byť dôvod, prečo došlo k zisteniu iného smeru závislosti v prípade výtržností, kde nie je hranica v hodnote spôsobenej škody, ale samotné konanie je už trestným činom voči ostatným druhom kriminálnych činov, kde spôsobená škoda (hodnota odcudzenej veci) musí

presahovať určitú hodnotu. V tomto prípade sme však neanalyzovali údaje za drobné krádeže, pretože tieto sme nezískali z voľne dostupných zdrojov

Záver

Porovnanie príjmov jednotlivých krajín V4 je dôležité vzhľadom na určovanie blahobytu obyvateľov. Pritom dôležitá je nielen absolútna hodnota príjmov ale aj miera rozdeľovania v ekonomike, či dochádza k rovnomernému rozdeľovaniu príjmov obyvateľov alebo nie. Pritom však sme zistili, že Slovensko zaznamenáva relatívne rovnomerné rozdeľovanie príjmov oproti ostatným krajinám V4. Zaujímavým záverom je tiež skutočnosť, že v krajoch s vyššou mierou nezamestnanosti prevládajú násilné kriminálne činy (výtržnosti) naproti majetkovým trestným činom, ktorých výskyt je pravdepodobnejší v krajoch s vyššou priemernou mzdou a nižšou mierou nezamestnanosti.

Použitá literatúra

1. EUROSTAT, 2011a. *Distribution of income by 2nd quantiles*. [online] 2011. [Citované 25. 02. 2012] Dostupné na: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di01&lang=en
2. EUROSTAT, 2011b. *Mean net income*. [online] 2011. [Citované 25. 02. 2012] Dostupné na: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di03&lang=en
3. EUROSTAT, 2011c. *Gini coeficient*. [online] 2011. [Citované 25. 02. 2012] Dostupné na: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tesi190&plugin=1
4. GOOGLE. 2010b. *Miera nezamestnanosti*. [online] 2010. [Citované dňa 25. 02. 2012] Dostupné na: http://www.google.com/publicdata?ds=z9a8a3sje0h8ii_&met=unemployment_rate&idim=eu_country:SK&dl=sk&hl=sk&q=miera+nezamestnanosti
5. LISÝ, J. a kol. 2011. *Ekonómia*. Bratislava : IURA Edition, 2011.
6. LÖSTER, T – LANGHAMROVÁ, J. 2009. Srovnání zemí EU z hlediska demografických ukazatelů a shluky podobných zemí. In: *Forum Statisticum Slovacum*. 2009. zv. 5, č. 7, s. 95--99. ISSN 1336-7420.
7. MURA, L.: Štatistika zamestnanosti v samosprávnych krajoch vo vybraných odvetviach hospodárstva Slovenska. In: *Forum Statisticum Slovacum* č. 4/2010, s. 130 – 135, ISSN 1336-7420.
8. MV SR. 2010. *Štatistika kriminality*. [online] 2010. [Citované dňa 25. 02. 2012] Dostupné na: http://www.minv.sk/?statistika-kriminality
9. ŠÚ SR. 2010a. *Priemerná mzda*. [online] 2010. [Citované dňa 25. 02. 2012] Dostupné na: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=187
10. ŠÚ SR. 2010b. *Trh práce – metodické vysvetlivky*. [online] 2010. [Citované dňa 25. 02. 2012] Dostupné na: http://www.statistics.sk/pls/elisw/utlData.htmlBodyWin?uic=80

Autori

Ing. Marek Andrejkovič, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Podnikovohospodárska fakulta so sídlom v Košiciach
Katedra hospodárskej informatiky a matematiky
Tajovského 13
041 30 Košice
Tel.: +421557223229
E-mail: marek.andrejkovic@gmail.com

RNDr. Zuzana Hajduová, PhD.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Podnikovohospodárska fakulta so sídlom v Košiciach
Katedra hospodárskej informatiky a matematiky
Tajovského 13
041 30 Košice
Tel.: +421557223227
E-mail: zuzana.hajduova1@gmail.com

Význam verzus financovanie integrovaných motivačných programov v oblasti ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov v práci s ľuďmi bez domova

Daniela Baková

Abstrakt

Ponímanie ľudskej osoby – v práci s človekom bez domova má tiež svoje špecifiká. Nasmerovať človeka k zmene si vyžaduje u samotného personálu zvyšovanie osobnostných znalostí a postupov, ktoré by boli účinné v pomoci či k posunutiu samotného klienta k primeranému spôsobu jeho života. V našom príspevku sa nám javí potrebné zamerať pozornosť nielen na motivovanie samotných ľudí bez domova smerujúc k zmene ich životného štýlu, ale predovšetkým je potrebné najskôr rozvíjať a prehlbovať sociálne zručnosti u samotných sociálnych - pomáhajúcich pracovníkov, ktorí sú v dennodennom kontakte s nimi.

Kľúčové slová: Bezdomovec. Sociálny pracovník. Motivačné programy. Financie.

Abstract

The notion of the human person - to work with the homeless man also has its peculiarities. Directing people to change requires at the very staff increase personal knowledge and practices that are effective in helping to shift itself or a client to the proper way of life. In our contribution, we seem to focus attention not only to motivate themselves homeless people seeking to change their lifestyle, but above all it is necessary to first develop and strengthen social skills in social - helping workers who are in everyday contact with them.

Keywords: Homeless. The social worker. Incentive programs. Finance.

Úvod

Človek žijúci v extrémnych životných situáciách je zaťažený značným napätím, ktoré môže prechádzať až do agresie (latentnej alebo zjavnej). V snahe zmierniť tieto negatívne stavy je potrebné, aby sociálni (pomáhajúci) pracovníci disponovali takými sociálnymi zručnosťami, ktoré by mali nielen teoreticky ovládať, ale mali by ich vedieť aplikovať v praxi. Cieľom práce sociálneho pracovníka s klientom by malo byť hľadanie príčin problémov u klienta, ktoré by boli pre neho prijateľným a motivujúcim spôsobom. Následná aplikácia socioterapeutických „nástrojov“ napomáha k riešeniu ich situácie.

Je potrebné motivovať ľudí bez domova?

Green a Kreuter[1] uvádzajú, že je treba vytvárať príležitosti pre budúci koncepčný výskum v oblasti učenia a správania intervenciami pre ľudí bez domova, štúdiami o tom, ako sú tieto

[1] GREEN, L. – KREUTWER, M. 1999. *Health promotion planning: an educational and ecological approach*. Mountain view, ca: mayfield. 1999, 506 s.

zásahy dostupnejšie a atraktívnejšie pre populáciu bezdomovcov. Štúdie majú priniesť vyhodnotenie výsledkov týchto programov. Takéto úsilie by mohlo byť ťažiskom s dôrazom na tri kľúčové faktory: motivácia jednotlivcov k zmene vedúcu cez zmenu znalostí, postojov, názorov a hodnôt, umožniť jednotlivcom, aby prijali opatrenia cez stavbu zručností a dostupnosťou podporných zdrojov, odmenou alebo posilnením pozitívnej akcie v azylových domoch.

Vzťahy bezdomovcov bývajú väčšinou s ostatným majoritným obyvateľstvom veľmi obmedzené. Náhodné kontakty sú prevažne s podobnými ľuďmi, ktorí sa nachádzajú v podobnej situácii. Združovanie je obyčajne účelové, napríklad na nádražiach či veľkých obchodných centrách. Vzťahy s týmito ľuďmi bývajú povrchné, kde nemožno cítiť dôveru a istotu. Citová stránka je nízka, emočne oploštená čo môže byť spôsobené aj dôsledkom deprivácie, závažnej nemoci, závislosti na drogách. Znížené sebavedomie môže prameniť zo zlej skúsenosti, ktorá ovplyvňuje samotné správanie sa tohto človeka.

Ľuďmi z majoritnej spoločnosti nie je bezdomovec akceptovaný i keď si túto skutočnosť nechce priznať. Vágnerová[2] uvádza, že „vzhľadom k ich spávaniu prevažujú extrémne varianty: tendencie k demonštratívnemu správaniu (žobraniu) a zdôrazneniu svojej bezmoci a závislosti, alebo latentnej i reálnej agresie proti ľuďom s lepšou sociálnou pozíciou, ktorá má obranný charakter. Človek nachádzajúci sa v takejto situácii odmieta hodnoty a normy majoritnej spoločnosti, pretože sú pre nich buď príliš vysoké na dosiahnutie cieľa, alebo priam nekonformné, kedy volia rôzne alternatívne formy spôsobu prežitia.

Ich štýl života vedie k rýchlejšiemu somatickému chátraniu organizmu. Tým, že človek nedodržuje základnú hygienu, čiastočne aj preto, že k tomu nemajú motiváciu, a čiastočne kvôli nedostupnosti hygienických zariadení je náchylnejší na rôzne choroby či priamo je ich prenášačom. Títo ľudia v dôsledku svojej zlej situácie sa nestarajú ani o svoju životosprávu, stravujú sa nepravidelne často jedia iba to na čo si zoženú peniaze, alebo čo si nájdu v odpadovom koši. To všetko má vplyv na spustenie celého radu problémov v oblasti zdravia ako sú napr. zažívacie problémy, podchladenie, ochorenia prechádzajú nevyliečení, ktoré spravidla mávajú charakter zhoršenia zdravotného stavu vedúceho k chronickým ochoreniam.

Bezdomovci sú spravidla ľudia, ktorí nemajú kde zložiť hlavu, keďže prespávajú v rôznych chatrčiach alebo pod rôznymi provizórnymi prístreškami. Takíto ľudia sa väčšinou nemajú s kým ani poriadne pozhovárať, chýba im človek, ktorému by verili, ktorý by bol ich oporou, nemajú nikoho kto by im pomohol. Mnoho z nich trpí veľkou osamelosťou, ktorá zanecháva na ich psychike značné stopy. Sociálny pracovník je v tomto smere styčnou osobou, ktorý je jedinou osobou, ktorej dôveruje. Vníma ho a považuje ako človeka, ktorý patrí do jeho osobného priestoru, akoby bol členom jeho rodiny. Čo znamená pre takého človeka domov? Výstižnú charakteristiku podáva Brožík, ktorý uvádza, že: „Domov človeka teda nielen oddeľuje, ale aj spája so svetom iných ľudí. A človek si túto spojitosť veľmi silne uvedomuje. Domov človeka sa tak stáva miestom zložitých väzieb s inými ľuďmi, miestom včleňovania sa človeka do sveta iných ľudí. Ale zo všetkého najviac je domov prostredím, do ktorého sa človek nielen rád vracia, ale ktoré potrebuje pre svoj život ako pevný bod, o ktorý sa opiera,

[2] VAGNEROVÁ, M. 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patalogie lidské psychiky.* Praha: Portál, 1999, s. 414.

ktorý mu dáva pocit istoty, v ktorom vždy znovu prežíva svoju spätosť s tými, čo žili pred ním, i zodpovednosť voči tým, čo budú žiť po ňom. Domov mu vracia pocit rovnováhy v ťažkých životných situáciách a dáva mu precítiť zmysel vlastného života.[3]

Potreba stimulácie a získavania nových skúseností je znížená, nakoľko tento človek časom stráca zmysel života. Pre ľudí, ktorí neuspeli takýmto spôsobom, že sa z nich stali bezdomovci, nemá nová skúsenosť žiadny zmysel, naopak býva považovaná za nežiaducu, obťažujúcu či desivú. Začiatky sú pre každého ťažké, ale človek je závislý od práce, aby tak mohol uspokojovať ďalšie potreby spojené s bývaním, ale aj viesť dôstojný život. Životný štýl bezdomovca, ak už si ho zvolil sám alebo je dôsledkom nezvládnutých základných sociálnych požiadaviek, je typický maximálnym zjednodušením. Jeho život je často označovaný za stereotypný ľahký život, často spojený s užívaním alkoholu, drog a doplnený malými krádežami s cieľom prežiť. Pokiaľ by mal mať život bezdomovca nejaký poriadok, musel by mu ho niekto vytvoriť, a na viac by nesmel mať väčšie nároky prihliadnuc na jeho vzdelanie, zručnosti, schopnosti. Je treba mať na pamäti, že bezdomovec je spravidla jedinec neschopný zvládnuť i bežné nároky. Jeho obrannou reakciou je najčastejšie rezignácia, pretože i ten najmenší neúspech je považovaný za celkové zlyhanie. Základná potreba sebarealizácie býva potlačená alebo už úplne chýba. Ak bezdomovec neuspel, tak stráca nádej, že by mohol získať ešte nejakú lepšiu sociálnu pozíciu v budúcnosti súvisiacu s vyšším sebavedomím a sebaúctou. Takýto človek sa takmer všetkého vzdáva, nič nečaká a rezignuje. Mnohí z nich akceptujú rezignovaný postoj bez očakávania čohokoľvek čo by ešte v živote mohli dosiahnuť. Sú zvyknutí zaujímať submisívne pozície, poniektorí prostriedky k prežitiu získavajú aj žobraním. Vágnerová[4] uvádza, že „Potreba otvorenej budúcnosti je v rámci nepriaznivej životnej skúsenosti rovnako potlačená. Bezdomovci o budúcnosti neuvažujú, nič neplánujú, žijú prítomnosťou. Sú schopní uvažovať iba v krátkom časovom horizonte. Do budúcnosti nemajú mnoho nádeje, javí sa im nepriaznivá. Takýto prístup súvisí s ich neschopnosťou riešiť vlastný život iným spôsobom. Bezdomovectvo je síce vzácna voľba, často je výsledkom celej rady neúspechov a následná rezignácia je lepšou, rýchlou a najľahšou alternatívou v živote“. Banyard[5] tvrdí, že bezdomovci mávajú nízke sebahodnotenie, pri posudzovaní vlastného života prevažuje negatívna bilancia. Vinu za svoje neúspechy – v rámci obranných reakcií – prisudzujú okolnostiam či iným ľuďom. Vo vzťahu ku skutočnosti bývajú paranoidne ukrivdení alebo rezignovaní.

Identita bezdomovca je typická prijatím negatívneho obrazu seba samého. Človek v krízovej situácii rezignuje na akúkoľvek zmenu. Možno konštatovať, že do popredia vystupuje požiadavka podporenia sebaúcty tohto človeka a vedenie individuálnej práce s klientom. Vágnerová[6] prináša fakt, že bezdomovci mávajú odlišné a väčšinou neuspokojené potreby, niekedy na ne vplyvom nepriaznivých skúseností rezignujú. Bezdomovec často nič nechce, nič nečaká a domnieva sa, že ani nemá cenu sa o niečo pokúšať. U mnohých ľudí bez

[3] BROŽÍK, V. 1969. *Hodnoty, normy a projekty sveta.* Bratislava: epocha, 1969. S. 133.
[4] VAGNEROVÁ, M. 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patalogie lidské psychiky.* Praha: portál, 1999, s. 413.
[5] BANYARD, V. L. 1995. *„Taking another route“: daily survival narratives from mothers who are homeless.“* in *American journal of community psychology*, 1995, vol. 23, no. 6, p. 871–891.
[6] VAGNEROVÁ, M. 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patalogie lidské psychiky.* Praha : Portál, 1999, 444 s.

domova dominuje postoj rezignácie, apatie a fatalizmu. „Pokiaľ človek verí, že sa mu podarí uskutočniť svoje túžby a snaží sa žiť život, ktorý si vysníval, určite sa mu to podarí“.[7]

Sociálne zručnosti sociálnych – pomáhajúcich pracovníkov

Vzdelávanie a príprava sociálneho (pomáhajúceho) pracovníka je kľúčový aspekt v práci s klientom. Cieľom je získať základné zručnosti, vedomosti a schopnosti pre prax v sociálnom sfére. Základným cieľom by malo byť zvládnutie problémov klienta ako aj odborné - praktické a teoretické nadobudnutie vedomostí v sociálnom poradenstve.
Kvalita sociálneho pracovníka sa odzrkadľuje aj v samotnej problematike vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a klientom. Poradenský proces je ovplyvňovaný mnohými faktormi.
Schopnosť viesť poradenský rozhovor zameraný na aktivizáciu klienta či zručnosti ako zvládnuť problémového klienta by mali byť zručnosti, ktoré by mali byť sociálnemu pracovníkovi vlastné. Odborné vedomosti zo sociálnej práce a z rôznych iných vedných disciplín (sociológia, psychológia, právo...) napĺňajú škálu požiadaviek kladených na študenta už počas vysokoškolského štúdia, lenže priestor pre cibrenie vhodných praktík ako napríklad viesť klienta, motivovať ho, optimálne s ním komunikovať, žiaľ chýbajú. Venovať pozornosť a priestor na hlbší záber do klientovho problému je rezonujúcou vetou mnohých sociálnych pracovníkov realizujúcich sa v praxi.

Mnohé doplnkové kurzy venujú pozornosť praktickým cvičeniam, nácvikom, hraniu rolí, scénok, brainstormingu, diskusným skupinám a pod. Lenže tieto veci by mali byť súčasťou výučby nielen počas sociálno-psychologických výcvikov, kde je tiež nedostatok času, ale predovšetkým by sa malo samotné vyučovanie zaoberať konkrétnymi problémami odzrkadľujúcimi formy riešenia, kde sa študenti sociálnej práce učia týmto zručnostiam už počas štúdia. Žiaľ a tu sa stretávame s ďalším problémom a to realitou v oblasti financovania pedagógov, ktorá nie je najlepšia a potom dochádza k tomu, že je potrebné investovať financie zo samotnej organizácie na ďalšie dovzdelávanie svojich pracovníkov, prípadne si ich hradí jednotlivec sám.

Význam verzus financovanie integrovaných motivačných programov v oblasti ďalšieho vzdelávania sociálnych pracovníkov v práci s ľuďmi bez domova sa javí ako oblasť, ktorá si vyžaduje priestor, čas a samozrejme na začiatok aj investovanie do rozvoja takéhoto programu. Stále sa stretávame s polemizujúcou požiadavkou, že je potrebné „klienta motivovať“... Ale ako, keď sami sociálni - pomáhajúci pracovníci nemajú takúto skúsenosť? Mnohí autori v odborných publikáciách sa venujú širokej škále problémov v sociálnej oblasti, popisujú rôzne problémy, ktoré sa týkajú detí, dospievajúcich, rodiny... a pritom všade sa naráža na pojem motivácia.

Dvojsmernosť takéhoto procesu by mohla byť vhodne využitá v rôznych sociálnych službách v práci s klientmi. Keďže sa v príspevku zameriavame na klientov, ktorí sú umiestnení v azylových domoch, popisujeme v krátkosti výhody takéhoto integrovaného

[7] THOREAU IN YEUNG, R. 2010. *Sebedůvěra – umění získat cokoliv chcete.* Praha: Grada, 2010, s. 65.

motivačného programu, ktorý. Nosnou časťou by malo byť získavanie vzájomných informácií a konkrétnych výstupov, ktoré by boli tematicky zamerané do diskusie.

Výsledný efekt programu:

- vybudovanie priestoru, ktorý môže slúžiť ako zázemie pre ľudí v obtiažnych sociálnych situáciách, kde by mohli posilniť svoj záujem o presadenie sa a vlastnú sebarealizáciu,
- znižovanie komunikačných bariér medzi občanmi dlhodobo sociálne znevýhodnenými a spoločnosťou navzájom,
- poukázanie na možný smer ďalšej cesty z problémov, ale aj životnej orientácie,
- vyplnenie časového priestoru medzi zamestnaním a ubytovaním,
- práca s klientovým názorom, ktorý môže byť v niektorých prípadoch skreslený a neodpovedá skutočnosti,
- diskusia, z ktorej vyplývajú konkrétne výstupy, ktoré sú následne zavadzané do sociálnych služieb,
- spoločné hľadanie spôsobov, ako riešiť svoju situáciu,
- vzájomné zbližovanie sa a budovanie dôvery,
- príležitosť pre klienta budovať svoj názor.

Z praktických skúseností sa nám potvrdilo, že jednou z príčin, ktorá klientovi spôsobuje radu problémov, je neobratnosť v sociálnych zručnostiach. Vhodné by bolo využiť „hranie rolí“ – prehrávanie sociálnych situácií v snahe naučiť jednotlivcov sociálne žiaduceho správania.

Záver

V príspevku sme iba z časti predstavili samotnú problematiku bezdomovectva aj keď si uvedomujeme, že je to problém, ktorý zastrešuje celú radu iných prislúchajúcich problémov vedúceho až do stavu sociálnej exklúzie. Na jednej strane sa ukazuje potreba riešiť tento fenomén novými postupmi, ktorý by mohol viesť k úspešnému začleneniu človeka späť do spoločnosti, a na strane druhej sa ukazuje potreba finančného krytia pre výcvik samotných (pôsobiacich) sociálnych pracovníkov, ktorí by viedli motivačné rozhovory so skupinami klientov.

Zoznam literatúry

BANYARD, V. L. 1995. *„Taking another route“: daily survival narratives from mothers who are homeless.“* In *American Journal of Community Psychology*, ISSN 0076-265X, 1995, vol. 23, no. 6, p. 871–891.

BROŽÍK, V. 1969. *Hodnoty, normy a projekty sveta.* Bratislava: Epocha, 1969. 155 s.

GREEN, L. – KREUTWER, M. 1999. *Health promotion planning: An educational and ecological approach*. Mountain View, CA: Mayfield. 1999, 506 s. ISBN 978-0767405249.

VAGNEROVÁ, M. 1999. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patalogie lidské psychiky.* Praha: Portál, 1999, 444 s. ISBN 80-7178-496-6.

YEUNG, R. 2010. *Sebedůvěra – umění získat cokoliv chcete.* Praha: Grada, 2010, 208 s. ISBN 978-80-247-3127-8.

Filmová produkcia Carla Verdoneho AKO Reflexia nad postmoderným vnímaním ľudskej osoby

Miriam Balková [1]

Abstrakt

Cesta, ktorá mapuje profesionálny kreatívny vývoj a spoločné motívy filmovej produkcie vybraných diel Carla Verdoneho, jedného z najplodnejších súčasných talianskych kinematografických umelcov, herca, režiséra a scenáristu komédií „all´italiana", ktorý neprikrášlene, karikaturisticky, s úsmevom i trpkosťou, odkrýva premeny v mravoch talianskej spoločnosti, stratu komunikácie medzi ľuďmi, chyby, stihomany, neurózne a hypochondrické stavy jednotlivcov v ich komplikovaných rodinných a citových vzťahoch, krízových situáciách bežného **Kľúčové slová:** zmodernizovaná spoločnosť – komunikácia medzi ľuďmi denného života, pod tlakom cynizmu postmodernej spoločnosti.

Annotation

The journey which maps professional creative development and common motifs of the selected works of Carlo Verdone, one of the most fruitful contemporary Italian cinematographic artists, an actor, director and screenwriter of the "all´italiana" comedies who reveals - in an unembellished way, through caricatures, smile and bitterness - changes in the morals of the Italian society, the loss of communication among people, mistakes, paranoia, neurotic and hypochondriac states of individuals in their complicated family and emotional relationships, crisis situations of everyday life, under the pressure of the cynicism of a modernised society.

Key words: *Verdoni´s "commedia all´italiana" of the 21st century*

„Verdone bol vždy vynikajúcim hercom. Mužské obecenstvo si ho obľúbilo možno preto, že vo svojich filmoch oslobodzuje unavených a skľúčených mužov od žien. Ženské publikum ho má rado azda z dôvodu, že im dáva pocítiť ich vnútornú prevahu, podčiarkuje ich inteligenciu a duchaplnosť. Mladí diváci si ho cenia, pretože im dovoľuje, aby sa považovali za „nadradených", ľudia v zrelšom veku vítajú umelcovu ochotu a úslužnosť. Muž – obeť Carlo Verdone jednoducho vie, ako sa páčiť." (Tornabuoni, 28. február, 2004)

TALIANSKO PREŽÍVA ZMENY

V roku 1974 bol natočený predposledný film Luchina Viscontiho s názvom *Gruppo di famiglia in un interno* (Rodinný portrét) (Oliva, 1984, 247), v ktorom sleduje rozklad rodinného jadra v období prelomových dejinných zmien. (Bordwell/Thompson, 2007, 375) Visconti predvídal v mnohoročnom predstihu, že buržoázna vrstva sa vytratí a presadí sa tzv. „nová rasa" so životným štýlom, pre ktorý je príznačná „dravosť, morálna nízkosť, hrmotnosť, kultúrna nezúčastnenosť".

Práve sedemdesiate roky boli desaťročím, ktoré bolo v Taliansku poznačené signifikantnými kultúrnymi a sociologickými premenami („le Brigate Rosse", únos Alda Mora, študentské hnutie) a desaťročím, počas ktorého sa odvíjalo počiatočné profesionálne

[1] Katedra romanistiky, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa Hodžova č.1 949 01 Nitra, E – mail: mbalkova2@ukf.sk

formovanie Carla Verdoneho s jeho prvými divadelnými, televíznymi, kinematografickými debutmi. Poslední veľkí intelektuáli ako Italo Calvino, Alberto Moravia, Pier Paolo Pasolini poodchádzali a neostali po nich nasledovníci. Spoločenská vrstva „borghesia colta“ („vzdelaná buržoázia“), ktorá dovtedy namáhala talianskemu národu v otázke základného vzdelanostného smerovania, sa ocitá na ústupe, a na scéne sa objavujú zbohatlíci, u ktorých absentuje zmysel pre etiku i estetiku, v ich vilách stoja knižnice, ktoré sa prehýbajú pod ťarchou množstva kníh, ktoré však ostali, vo väčšine prípadov, neprečítané, pretože nová trieda sa stotožňuje viac s termínom „vlastniť“, ako s termínom „poznať“. V sedemdesiatych rokoch sa však formuje aj celkom iná skupina mladých ľudí - „un´ultima razza disponibile“, ktorí nepodľahli drogovým alotriám, či extrémistickým politickým vášňam, ale pozerali sa na život s dôverou a úprimným entuziazmom. (D´Olivo, 2008, 12-29)

PROFESIONÁLNE UMELECKÉ FORMOVANIE

Carlo Verdone sa narodil v roku 1950 v Ríme. Na svoje chlapčenské roky spomína ako na najobjavnejšie a najpoetickejšie obdobie svojho života. Z jeho detských zážitkov pramení jeho nesmierna láska k hlavnému mestu, ktoré v tom období ešte nebolo zdevastované stavebným priemyslom. Rím zohráva v jeho budúcich dielach mimoriadne dôležitú úlohu.

Ako mládenec zvykol ďalekohľadom pozorovať z terasy ich rodinného domu ľudí na ulici s túžbou pochopiť ich mimiku a gestá, pohyby tela, hlas, povahové črty, psychologické „tiky“ ich mestskej štvrte. Plodným pozorovacím stanovišťom „rímskeho univerza“ sa ukázalo byť aj neďaleké bistro na ulici Pettinari: „v onom bufete sa vystriedali vari všetky typy ľudí, od žien oddávajúcich sa prostitúcii cez umelcov veľkého spisovateľského majstrovstva, od futbalových fanúšikov po poštárov (...). Odjakživa som miloval ľudí, pretože vo všetkých som zakaždým hľadal ich zábavnú stránku. Pamätám sa na (...) predavača novín, aj na syna majiteľa akejsi významnej banky, tiež autoelektrikára, či obuvníka, ktorého sme prezývali „voňač pachov“ (...). Prostredníctvom nich som pochopil veľa vecí, sú súčasťou mojej súkromnej a hereckej pamäťovej škály. Moji rodičia mi totiž vštepovali, aby som si ctil všetkých ľudí rovnako, bez ohľadu na to, či sú bohatí, alebo chudobní.“ (D´Olivo, 2008, 29) V Ríme mal ďalšie „pozorovateľne“: Rione Regola, Campo dei Fiori, Monte di Pieta´. „(…)študoval som folklórnu psychológiu, navštevoval som všetkých ľudí, čo mi neskôr umožnilo verne stvárniť moje filmové postavy. Pozorovanie takzvaných „obyčajných ľudí“ považujem za dôležité, pretože je vždy vyšperkované komickými detailmi.“ (D´Olivo, 2008, 19-20)

Jeho otec, uznávaný filmový kritik Mario Verdone, bol riaditeľom Centro Sperimentale di Cinematografia. Z toho dôvodu dom Verdoneovcov pravidelne navštevovali i filmoví umelci, napríklad Roberto Rossellini, Vittorio De Sica, Pier Paolo Pasolini, Michelangelo Antonioni, Glauco Pellegrini, Luigi Chiarini. Rozhovory, ktorých bol mladý Carlo svedkom, sa postupne dostávajú do jeho mysle nenúteným spôsobom, aby uspokojili jeho umeleckú zvedavosť. Aj keď týchto známych talianskych odborných realizátorov kinematografických snímok spočiatku vníma skôr ako sympatických „otcových kamarátov“, svet filmu ho okúzľuje: „Chodievali sme do kina niekoľkokrát za týždeň - na všetko, čo sa

dalo: westerny, komédie, dobrodružné filmy, a s mojou tetou aj na kopec sentimentálnych príbehov.“ (Montini, 1997, 5-7)

Keď má jedenásť rokov, otec mu daruje vytúžený premietací prístroj („proiettore 8mm“), aby si mohol púšťať filmy s kamarátmi doma.

V roku 1974 obháji Carlo akademický titul v humanitných literárnych a filozofických vedách, s témou záverečnej práce *Le influenze della letteratura nel cinema muto* (Literárne vplyvy v nemom filme).

L´Occhio l´Orecchio e la Bocca, Filmstudio, Farnese sa stali miestami Verdoneho pracovného formovania. Zrealizoval tri krátkometrážne filmy: *Poesia solare*, 1969, *Allegoria di primavera*, 1970 a *Elegia notturna*, 1971 – avantgardný vizuálny epos nasnímaný filmovou kamerou Super8 Bolex, ktorú mu predala Isabella Rossellini, priniesol Verdonemu ocenenie za najlepšiu krátkometrážnu snímku na festivale experimentálnych filmov v Tokyu.

Študuje strih v Cinecittá a povzbudený Robertom Rosellinim sa stáva frekventantom v Centro Sperimentale di Cinematografia.

Venuje sa bábkoherectvu – obratne narába s vlastným hlasovým fondom. Prejavia sa tak jeho imitačné schopnosti, ktoré potvrdí aj v činohre, v divadle Gruppo Teatro Arte. Jedného dňa sa krátko pred divadelným predstavením zistí, že neprišli štyria herci, a tak Carlo zoberie na seba okrem svojej úlohy aj štyri ďalšie: „V tom predstavení som poznal naspamäť texty všetkých hercov. Aby sa predstavenie nezrušilo, zahral som všetky postavy, ktoré chýbali, vrátane ženských. Neprišlo veľa divákov, ale tí, čo prišli, sa dobre pobavili.“ (D´Olivo, 2008, 30-31)

Pre Verdoneho je práca herca v tom období skôr len koníčkom. V roku 1974 totiž úspešne dokončí štúdium réžie.

PRÁCA POMOCNÉHO FILMOVÉHO REŽISÉRA, DIVADELNÉHO HERCA A REŽISÉRA, PÔSOBENIE V RAI

Verdone klope na dvere producentov, hľadá si prácu asistenta réžie: „Na začiatku som sa cítil odradený a ponížený, bola to príliš strmá cesta.“ (D´Olivo, 2008, 31) Nadviaže spoluprácu s Francom Bottarim v *Guernica* (1975), Francom Rossettim v *Quel movimento che mi piace tanto* (1976): „Svoju prácu som robil s takou rámcovou bystrosťou(…), že nakoniec si ma dal Rossetti zavolať a povedal mi: ty máš filmovanie v krvi.“ (D´Olivo, 2008, 31), s Francom Zeffirellim. Realizuje cyklus dokumentárnych filmov pre predstavenstvo Rady ministrov s názvom *Il castello nel paesaggio laziale e l´Accademia musicale chigiana*.

Posun v jeho režisérskom remesle však neprichádza, preto pokračuje navštevovať „teatri off“, experimentálne divadlá. Požiadajú ho, aby pripravil divadelné predstavenie pre Alberichino, odkiaľ vyšli najlepší talianski komici, medzi nimi Roberto Benigni: Verdone pre toto predstavenie napísal sedem monológov a štyri javiskové výjavy. Znázornil prvé povahopisy z radu hlupáčikov, zaháľačov i nevychovancov: výrečného manžela, naivného mladíka a kňaza, ktorý hovorí v lukánskom nárečí. Hra niesla názov *Tali e quali* (Taký a onaký, 1977) a bola srdečne prijatá divákmi aj kritikou: „(…)Verdone sa nenútene transformuje z jednej roly do druhej, stotožní sa so svojou postavou ktoréhokoľvek spoločenského postavenia, aby ju dokonale imitoval na spôsob šťavnatej karikatúry.(…)Dominantnou súčasťou je jeho „hlas“, ktorý postave prepožičiava. Práve na

hlas kladie väčší dôraz ako na mimiku a gestá.“ (píše o ňom divadelný kritik z rímskeho denníka *Paese Sera* Franco Cordelli, v: D´Olivo, 2008, 32). Verdoneho preložia do väčšieho divadla – Alberico, v ktorom debutuje s novým, tzv. pirandellovským, predstavením *Rimanga tra noi…*(Ostaň tu s nami…). Scéna sa odohráva v jednej miestnosti, v strede ktorej je vystavená truhla s nebohým, s ktorým sa prichádzajú rozlúčiť jeho pozostalí. Každý z nich ponúkne divákovi odlišný opis zomrelého, keďže iluzórna skutočnosť nie je rovnaká pre všetkých. (Pirandello, 1999, 16-42) Pre znázornenie utkvelých predstáv postáv používa Verdone zakaždým iný hlas, v hre podčiarkuje kontrasty medzi silou dobra a zla, portréty hrdinov sú ironické. Predstavenie vzhliadne takmer celý Rím, vrátane význačných umeleckých osobností ako Paolo Poli, Enzo Siciliano, Steno, Franco Zeffirelli, Enrico Lucherini, Sergio Leone, a filmových a televíznych producentov.

Režisér Enzo Trapani a generálny riaditeľ Radiotelevisione Italiana Uno Bruno Voglino požiadajú Verdoneho o spoluprácu na televíznom programe *Non stop* (1978-79), aby v ňom ponúkol publiku vystúpenia so svojimi zábavnými divadelnými postavami. Verdonemu sa darí postupne triumfovať aj na medzinárodnej úrovni. (D´Olivo, 2008, 33-34)

PRVÝ FILM CARLA VERDONEHO: *UN SACCO BELLO*

Sergio Leone, režisér filmu *C´era una volta il West*, ponúkne Verdonemu prácu vo filme *Un sacco bello* (1979): zverí mladý talent do rúk Leovi Benvenutimu a Pierovi De Bernardimu, aby spolu pripravili scenár. Leone bude film produkovať. Režírovať ho a hrať v ňom bude Carlo Verdone. Má byť o postavičkách, ktoré stvárnil Carlo predtým na divadelných doskách a v televízii. Leone ho zaučí v oblasti filmovacej techniky a na psychologickej rovine mu vysvetlí, aký vzťah si má vybudovať ako režisér voči filmovaciemu štábu. (Panero, 1999, 30)

V tomto filme herec – režisér Verdone interpretuje šesť postáv, ale základné príbehy a základné charaktery sú tri: sukničkár Enzo, ktorý sa chystá vyraziť autom s kamarátom na prázdniny do Krakova s vidinou bezuzdných radovánok s poľskými dievčinami; Ruggero, „hippysák“ s dlhými vlasmi, ponorený do idealistickej filozofie úcty k ľudskej osobnosti a ekológie sedemdesiatych rokov, ktorého sa jeho otec snaží bezúspešne presvedčiť, aby sa vrátil domov k rodine, ale po dlhom rozhovore sa medzi otcom a synom zmierenie nekoná, a napokon infantilný, neostrieľaný junák Leo, ktorému sa na pár dní podarí vymaniť z područia svojej talianskej matky a sníva o tom, že si získa srdce pôvabnej španielskej turistky, ktorá prežíva krízu v milostnej pletke s iným mužom, no napokon sa mu to nepodarí. (D´Olivo, 2008, 32-35)

Un sacco bello je v podstate výsledkom Verdoneho procesu zdokonalenia jeho divadelných a televíznych postáv. Je dôležité uvedomiť si, že na týchto prototypoch postáv budú od tohto momentu do budúcnosti založené takmer všetky komediálne charaktery hrdinov jeho budúcej filmovej tvorby.

Vo filme sa vyskytuje množstvo komických prvkov, napríklad scéna Lea a turistky v zoo, príchod Enzovho čierneho športiaka do nemocnice, aby hospitalizovali jeho priateľa, dialógová sekvencia doma u Ruggera medzi jeho otcom a Verdonem, ktorý „zastupuje“ s perfektným komediálnym časovaním štyri postavy – Ruggera, pána farára, profesora a svojho bratanca.

Un sacco bello však nie je len publikom a kritikou uznávanou komediálnou snímkou, je aj kronikou o troch ľudských zlyhaniach v postmodernej spoločnosti. Traja hrdinovia sparného rímskeho „Ferragosta" sa na prvý pohľad od seba odlišujú, jedna vec ich však spája: všetci traja trpia hlbokou existenčnou samotou, latentnou melancholiou. Kritikovi Francovi Montinimu sa najzúfalejším prípadom javí byť práve záletník Enzo: kamarát, s ktorým mal odcestovať do Krakova, dostal obličkový záchvat, a preto Enzo teraz vytrvalo hľadá za neho náhradu. Enzo akoby bol na celom svete sám, bez blízkych ľudí. Žije v takzvanom stave núteného vydedenia, hoci disponuje kreatívnou dušou plnou obrazotvorných námetov. Premýšľa, komu by zatelefonoval, aby spolu odcestovali do Poľska namiesto jeho chorého priateľa. Vezme do rúk svoj telefónny adresár, ktorý však neobsahuje takmer žiadne kontakty: pod písmenom „S" totiž figuruje číslo na „Stadio Olimpico" (olympijský štadión), rovnaké číslo je uvedené aj pod písmenom „O": „Olimpico Stadio" (olympijský štadión). Nakoniec predsa len nájde spolucestovateľa: postaršieho ošumelého mužíka, s ktorým sa rezignovane vydá na výlet. Enzovi z auta vyteká olej, napokon do Krakova nedorazia.

Verdone ostáva verný zobrazovaniu skutočnosti: v závere filmu všetci traja protagonisti začujú bombový výbuch a vzápätí zavíjanie sirén. My, diváci, nevidíme nič, no týmto znamením nám chce Verdone pripomenúť aj negatívne stránky práve končiaceho desaťročia.

Vďaka učenému využitiu paralelného strihu Verdone zručne pospájal tri epizódy do jedného lineárneho príbehu, bez zdĺhavosti scén.

Verdone získal za film Donatellovho Davida - azda aj vďaka hudbe k filmu od Ennia Morriconeho a kamere Ennia Guarnieriho - a Nastro d´argento (Striebornú stuhu) za najlepší herecký výkon debutanta.

PRÁCA REŽISÉRA A SCENÁRISTU

Po úspechu *Un sacco bello* pokračuje v režisérskej práci na komédii *Bianco, rosso e Verdone* (1981), ktorá je tiež spleťou troch príbehov troch rôznych hlavných postáv, spojenou s talianskym sociálnym pozadím opisovanej doby. Nasledujú réžie filmov *Borotalco* (1982), *Acqua e sapone* (1983), *I due carabinieri* (1984), *Troppo forte* (1986), *Io e mia sorella* s Ornellou Muti (1987), *Compagni di scuola* (1988), *Il bambino e il poliziotto* (1989), *Stasera a casa di Alice* opäť s Ornellou Muti (1990), *Maledetto il giorno che t´ho incontrato* (1992), *Al lupo al lupo* (1992), *Perdiamoci di vista* (1994), *Viaggi di nozze* (1995), *Sono pazzo di Iris Blond* (1996), *Gallo Cedrone* (1998). (D´Olivo, 2008, 121-128)

V 21. storočí realizoval snímky *C´era un cinese in coma* (2000), *Ma che colpa abbiamo noi* (2003), *L´amore e´ eterno finche´ dura* s Laurou Morante (2004), *Il mio miglior nemico* so Silviom Muccinom (2006), *Grande, grosso e Verdone* (2008), *Io, loro e Lara* (2010). (www1) Pre tieto filmy zároveň napísal scenár. V roku 2000 produkoval film *Zora la vampira*.

PRÁCA HERCA A OCENENIA

Okrem vyššie uvedených filmových titulov, v ktorých pôsobil ako herec – režisér, interpretoval herecké úlohy v dielach *Quel movimento che mi piace tanto* (réžia: Franco

Rossetti, 1976), *Una settimana come un'altra* (réžia: Daniele Costantini, 1978), *La luna* (réžia: Bernardo Bertolucci, 1979), *In viaggio con papŕ* (réžia: Alberto Sordi, 1982), *Grand Hotel Excelsior* (réžia: Castellano & Pipolo, 1982; vo filme si zahrala hlavnú postavu talianska spevácka ikona Adriano Celentano), *Cuori nella tormenta* (réžia: Enrico Oldoini, 1984), *Sogni e bisogni* (réžia: Sergio Citti, krátke televízne seriály, 1985), *7 chili in 7 giorni* (réžia: Luca Verdone - brat Carla Verdoneho, 1986).

V tomto storočí stvárnil postavy vo filmoch *Zora la vampira* (réžia: Manetti Bros. 2000), *Manuale d'amore* (réžia: Giovanni Veronesi, 2005), *Manuale d'amore 2 - Capitoli successivi* (réžia: Giovanni Veronesi, 2007), *Italians* (réžia: Giovanni Veronesi, 2009), *Questione di cuore* (réžia: Francesca Archibugi, 2009), *Manuale d'amore 3* (réžia: Giovanni Veronesi, 2011). (www1)

Carlo Verdone získal počas svojej kariéry množstvo ocenení. Spomenula by som len niekoľko najdôležitejších z 21. storočia: v roku 2002 cena Sergia Leoneho v Taormine, 2003 Strieborná stuha za *Ma che colpa abbiamo noi*, 2004 cena za celoživotnú kariéru na Filmovom festivale v Monte Carle, 2005 Strieborná stuha za *L'amore č eterno finché dura*, Ciak d'oro a Donatellov David za najlepší mužský herecký výkon v *Manuale d'amore*, 2006 cena *Margutta* za veľký prínos pre taliansku kinematografiu, 2007 Biglietto d'Oro za najlepší mužský herecký výkon v *Manuale d'amore 2*, cena *Francois Truffaut* za celoživotnú kariéru na filmovom festivale v Giffoni, 2008 Mimoriadna cena Donatellovho Davida za tridsať rokov kariéry, cena Grinzane D'Oro (Stresa), ocenenie Platinový Telegatto (Sorrisi e Canzoni), Strieborná stuha za najlepší film *Grande grosso e Verdone*. V roku 2011 mu bolo udelené vážené občianstvo v Bibbiene.

MA CHE COLPA ABBIAMO NOI (MÔŽEME ZA TO MY?)

Za dverami rímskeho domu prebieha skupinová terapia. Vidíme, ako osem pacientov sedí na stoličkách usporiadaných do polkruhu a pred nimi za stolom ich počúva psychoanalytička. Rozprávajú o svojich problémoch, rozoberajú sny, pani doktorka však mlčí. Jej klienti si náhle všimnú, že zomrela.

Rozoberme teraz osem hlavných hrdinov. Gegé je bohatý buržuj, ktorý sa vracia večer domov. Napriek tomu, že má asi päťdesiat rokov, býva so svojím prísnym otcom, s ktorým pracuje v rodinnom podniku. Otec mu robí výčitky, pretože prišiel neskoro na večeru. Počas večere Gegému zatelefonuje jeho mladá frajerka, čo je znova podnet pre otca, aby syna napomenul: telefón má byť podľa neho pri jedle vypnutý.

Flavia, ďalšia účastníčka terapie, vojde do predajne s obuvou, aby si kúpila nový pár topánok.

Treťou postavou je fyzicky silný Alfredo. Príde domov, počúva sakrálnu hudbu.

Chiara, mladá študentka architektúry, býva na priváte s kamarátkou. Keď sa vráti do bytu, okamžite sa pripája na internet, aby si prečítala nové e – maily od chlapca, s ktorým komunikuje virtuálne pol roka, ale nikdy sa nestretli.

Flavia doma prehltne pár tabletiek. Zvoní jej mobilný telefón, volá Aldo, jej milenec, ktorý je ženatý.

Ernesto je na stanici Roma Término a pýta si informácie o odchodoch a príchodoch vlakov. Vlaky sú totiž pre neho jediným miestom, kde dokáže zaspať. Pýta si lístok z Ríma do

zvoleného južného mesta a vzápätí hneď spiatočný lístok s okamžitým návratom. Keď to zamestnanec pri okienku počuje, nevie, či si z neho klient uťahuje.

Umelec Marco žije v high tech vybavenom byte. Keď vojde dnu, spustí sa na stenách v pozadí pestrofarebná elektronická sopečná projekcia, zvučí diskotéková hudba v rýchlom tempe a Marco začne sám pre seba tancovať.

Luca sa nachádza v saune pre gayov. Telefonuje mužovi, s ktorým je v ľúbostnom vzťahu, ale ozve sa mu ženský hlas.

Ďalej sledujeme scény v nasledujúcom poradí. Ernesto nastúpi do vlaku prichystaný hybernovať ako syseľ cez zimný spánok.

Flavia otvorí skriňu plnú samých topánok a starostlivo do nej uloží nové črievičky.

Blondína Gabriella, ôsma protagonistka, zvádza v nočnom bare jedného mladého gentlemana.

Nastáva deň, kedy sa koná pohreb ich staručkej psychoanalytičky. Všetky postavy sa spolu nachádzajú v Božom chráme a pán farár má kázeň. Odrazu sa jeden neznámy pán, účastník zádušnej omše, prudko postaví a zvučným hlasom prehovorí: „Nechoďte na psychoterapiu. Psychoterapia je nanič!“.

Po obrade sa ôsmi pacienti zosnulej doktorky zídu v reštaurácii. Nevedia, čo si bez nej počať, a tak sa dohodnú, že nájdu pre celú skupinu nového psychoanalytika. Alfredo sa im zdôverí, že s terapiou končí, lebo sa cíti byť uzdravený.

Keď skupinka konečne nájde vhodného kandidáta, ktorý by liečil ich duše, vyberú sa za ním, aby s ním dohodli terapeutické stretnutia. Keď však uvidia, že vyzerá ako černokňažník, zutekajú z jeho pracovne.

Gegé preto navrhne, aby všetci spolu skúsili „autogestione“. To znamená, že sa budú schádzať spoločne aj naďalej kvôli sedeniam, ale odteraz iba sami siedmi - bez doktorov - psychoanalytikov.

Medzitým prežívajú hrdinovia ďalšie súkromné udalosti. Gegé príde ráno do práce, ale vrátnik ho nechce pustiť cez rampu do továrne. Zákaz vydal jeho otec, lebo Gegé zabudol prísť na dohovorenú pracovnú schôdzu. Preto sa Gegé vyberie za svojím dievčaťom do posilňovne, kde ho pobáda, aby si aj on zacvičil. Gegé uteká na bežiacom páse, no pôsobí komicky, pretože nevládze s dychom.

Flavia a jej milenec sa vyberú obzrieť si nový byt pre ich spoločný život. Aldo ju ubezpečuje, že sa dá rozviesť. Flavia mu vyčíta, že príbytky, ktoré navštevujú, sú síce slnečné a módne súčasné, ale nie sú vybavené detskou izbou.

Ernesto nebýva s manželkou, ale v hoteli. Odváži sa zaklopať na dvere svojej „bývalej“, no ona mu nechce otvoriť. Pirandellovsky humoristický okamih nastáva, keď sa jej Ernesto vyhráža, že on predsa od ich spoločného bytu ešte stále vlastní kľúče a že sa jej už viac nebude prosiť, či smie vojsť dnu. Hneď slávnostne vytasí kľúč, zasunie ho do kľúčovej dierky a zistí, že žena dala vymeniť zámok.

Vidíme študentku Chiaru, ako svojmu profesorovi urbanistiky temperamentne oznamuje, že ich milenecký vzťah sa skončil. On odíde a Chiara sa hltavo pustí do sladkostí.

Prvé spoločné svojpomocné psychoanalytické sedenie siedmich pacientov bez lekára prebieha v Gegého byte, v ktorom býva Daria, jeho mladá spoločníčka. Stretnutie sa nevydarí, z časti aj preto, že ich vyrušuje Dariina „všadeprítomnosť“.

Životy „spoločníkov v liečbe“ plynú ďalej v krízových líniách. Gegého navštívi jeho syn Manuel, ktorý býva v Argentíne so svojou matkou. Nevidel sa s otcom od svojho prvého svätého prijímania. Ďalším tragikomickým okamihom je, keď ho vlastný otec nespoznáva na letisku a pomýli si ho s iným chlapcom. Gegé, Manuel a jeho starý otec spolu obedujú, pričom starý otec si neodpustí pohrdlivé poznámky na Gegého adresu. Manuel si uvedomí, ako sa starý otec k jeho otcovi správa. Dedko si zavolá vnuka nabok a vyjaví mu svoju túžbu, aby sa stal riaditeľom a dedičom rodinného impéria on, a nie „neschopný“ Gegé. Manuel povie svojmu otcovi, že sa chce okamžite vrátiť do Argentíny a súcitne ho volá, aby odišli preč od sparťanského deda spolu.

Druhé „psychoterapeutické“ sedenie sa koná doma u Lucu, ktorý však hneď na začiatku nedokáže zakryť slzy. Na telefónnom odkazovači totiž našiel správu, že partnerka jeho milenca s ním chce hovoriť. Flavia naopak jasá, že toto je jej posledné spoločné sedenie, pretože Aldo vraj opúšťa svoju rodinu a odchádza definitívne žiť s ňou. Ernesto sníva o svojej manželke - vychýrenej krásavici. Každý sa chce podeliť so svojím šťastím i nešťastím, túži byť vypočutý a pochopený, a tak rozprávajú jeden cez druhého, nerozumieť už nikomu. Sedenie sa z „terapeutického“ stáva „neurotickým“.

Dni plynú. Flaviu jej milenec napokon opúšťa. Medzi Marcom a Chiarou sa rodí krehké priateľstvo: Marco sa jej pokúša vysvetliť, že virtuálni kamaráti sú nezmysel a dá jej najavo, že má o ňu záujem ako o ženu on sám. Flavia ho odmietne, ostáva verná elektronickej „realite“.

Tretia psychoanalytická schôdza sa uskutoční v Ernestovej hotelovej izbe. Preruší ju však recepčný, ktorý prichádza ukázať izbu novým klientom. Nakoniec členovia skupiny odídu z hotela rozhádaní.

Gabriella prežíva krušné chvíle, keď ju mladík, ktorého si pozvala k sebe do bytu, vykradne. Ráno príde domov Gabriellina dcéra, vidí rozhádzaný byt, pochopí, čo matka spáchala, nahnevá sa na ňu a opustí ju.

Chiaru „nechá“ jej internetový priateľ. Tá sa vzápätí náhlivo vrhne na jedlo, aby ho šla vzápätí vyvrátiť do záchodovej misy.

Medzičasom obézny Alfredo, ktorý sa po smrti psychoanalytičky nezúčastňoval na spomínaných stretnutiach, lebo sa cítil vyliečený, spácha samovraždu.

Skupina sa po čase odlúčenia znovu zíde. Gegé navrhne, aby spolu strávili čas. Zájdu do rekreačného domu na vidieku. Gegé telefonuje Darii, aby za ním prišla. Medzitým sa však dievčina zdržiava v luxusnej automobilovej predajni s majordómom Gegého otca, ktorý jej daroval športový voz. Klame Gegému do telefónu, že nemôže prísť, lebo nemá čas.

Po večeri vo vilke kamaráti zistia, že Luca pridal do dezertu „marihuanovú prísadu“, a tak sa všetci cítia opojne aspoň v ten okamih večera. Veselo diskutujú, jemne sa hašteria, tancujú.

Flavia uprostred noci vyjde z vily, aby sa nadýchala čerstvého vzduchu. Nevedomky sa priblíži k ceste, po ktorej jazdia autá, ostane stáť na krajnici a zapáli si cigaretu...Zastane pri nej auto. Flavia na chvíľu zaváha a potom nastúpi.

Počas tejto noci Chiara zistí, že jej tajomná láska z „elektronickej pošty“ je Marco z terapeutickej skupiny. Pobozkajú sa.

Nasledujúce ráno všetci spolu raňajkujú v záhrade. Gegé opätovne vytáča Dariino číslo, ale tá má vypnutý mobil.

Skupina zbadá, že Chiara a Marco už odišli.

Flavia sa im zdôverí, že sa stala „ľahkou ženou na jednu noc“: nastúpila do auta s neznámym mužom a milovala sa s ním. Keď sa na ňu užasnuto pozrú, povie, že len žartuje, že by predsa niečo také nikdy neurobila. Prítomným odľahne.

Na vidiek do vilky dorazí autom aj Ernestova manželka so synom. Filmoví diváci aj protagonisti spoznávajú, že vonkoncom nie je tak oslnivo krásna, ako ju jej manžel vždy vykresľoval, skôr naopak. Dôležité však je, že Ernestovi jeho neveru odpustila a on nebude musieť prespávať vo vlakoch.

Terapeutická skupinka sa na pamiatku odfotí. Gegé v tých chvíľach pochopí, že Daria ho opustila.

Na záver filmu vidíme v rýchlom slede ubiehať životné obrazy jednotlivých členov skupiny.

Jedného rána vojde Gegé do fabriky a za prítomnosti svojho otca pred všetkými robotníkmi zvolá, že jeho otec je tyran tak v súkromí, ako na pracovisku, a že odteraz sa nebude riadiť jeho príkazmi a zákazmi. Pracovníci jeho vzbure tlieskajú.

Gabriella sa opaľuje v soláriu, aby vyzerala módne a mohla sa stretávať s mladými mužmi, s ktorými by nikdy nechcela zostarnúť.

Luca sa rozišiel s mužom, ktorý kvôli nemu nemal v úmysle opustiť svoju rodinu. Luca sa však pomstil: prezradil gayovej manželke, že mali spolu pomer.

Gegé je na letisku, cestuje do Argentíny, aby sa znovu stretol so svojím synom.

Zbadáme Flaviu, ako sa po morskej pláži prechádza s veľkým bruškom: čaká vytúžené bábätko.

(D´Olivo, 2008, 103-108; moje postrehy zo vzhliadnutia filmu *Ma che colpa abbiamo noi*)

Tento film obsiahol Verdoneho obľúbené témy a naratívne modality: tienisté stránky života, psychoanalýzu, „film corale“. Natočil ho po dvadsiatich dvoch rokoch svojej filmovej kariéry, počas ktorej ani dva filmy neboli navlas rovnaké. Odrazu sa však začal obávať, že by sa to mohlo stať, a tak sa vrátil k „pozorovaniu“, ako to robil pred mnohými rokmi: chodil sa častejšie pozerať na natáčanie komediálnych i dramatických snímok svojich kolegov-režisérov, začal chodiť viac von medzi ľudí, aby im načúval a porozumel ich chvíľkovým náladám: „Toto bol jediný benzín, ktorý som používal, aby som uviedol do pohybu motor mojej imaginácie.“ (D´Olivo, 2008, 103)

Tullio Kezich v novinách *Corriere della sera* o filme zhrnul: „V roku 2003 sa talianska kinematografia zahajuje sľubným dojmom. Toto vtipné predstavenie sa nezrieka bystrosti ducha a dobrého vkusu a má protitendenčné smerovanie. Namiesto toho, aby Verdone točil film za filmom, pracuje celé mesiace na jednom scenári a stará sa o jeho realizáciu skoro maniakálnym puntičkárstvom. V snímke stelesňuje podobnú osobnosť, akou bol Zeno talianskeho spisovateľa Itala Calvina alebo Vitangelo Moscarda sicílskeho dramatika Luigiho Pirandella: v neustálom napätí vo vzťahu k postave otca, k ženským postavám a napokon i k spoločnosti. Hoci Carlo systematicky vyskladáva psychologickú rovinu charakterov svojich postáv, vie potešiť komickými výpadmi v správne načasovanej chvíli.“ (D´Olivo, 2008, 105-106)

Novinár Roberto Nepoti v *Repubblica* dodáva: „(…)V konečnom dôsledku ide o film optimistického obsahové ladenia. Scény nie sú banálne zjednodušované. Nikto asi nepredvídal, že sa Verdone vydá cestou psychologickej rozpravy, to však neuberá na citlivosti a autentickosti, s akou sú vystavané neurotické povahové profily jeho postáv a s akou je upretý jeho zrelý, triezvy a láskavo chápajúci režisérsky náhľad na súčasnú dobu plnú neistôt. Sekvencie sú ponorené do rytmu čiernej komédie, čo dodáva snímke zaslúžený internacionálny ráz v porovnaní so súčasným prúdom talianskej kinematografickej produkcie.“ (D´Olivo, 2008, 106)

Lietta Tornabuoni: „talianska komédia, ktorej predmetom je psychoanalýza, rozpráva príbehy ôsmich pacientov na skupinovej terapii, neopiera sa o ťarbavé slovné vtipy, neopisuje hrdinov povrchným spôsobom, nevysmieva sa kruto protagonistom, obmedzuje sa na jemnú iróniu. V jednom zo svojich najpremýšľavejších a najrozvážnejších režisérskych počinov vykresľuje Carlo Verdone postavy, ktorých duševné choroby predstavujú neurotické vyhrotenia našich najrozšírenejších existenčných trápení. To umožňuje divákovi identifikovať sa s postavou a dovoliť autorovi filmu skúmať jeho prítomnosť prevrátenú naruby.“ (Tornabuoni, 21. február, 2004) Hrdinovia Verdoneho filmových snímok vyjadrujú stav, v ktorom stratili legitimitu všetky absolútne pravdy, kedy už neexistuje uzavretý celkový výklad života, všestranne použiteľná koncepcia pre všetko ľudstvo platného cieľa. Jeho postavy sú skeptici s nekonzervatívnymi tendenciami, ktorí sa domnievajú, že všetko vedenie je pochybné a že dnešný výklad pravdy sa môže zajtra ukázať ako nenáležitá mýlka. Protagonisti prinášajú prepojenie elitnej a masovej kultúry, nie sú len intelektuálne založení, ale sú súčasne sentimentálni (Luca, Flavia, Gegé). Sú doma v svete technológie (Marco), v ríši zázrakov (Chiara), ako aj v dimenzii erotiky (Gabriella), kde uplatňovanie vlastnej vôle, narušenie spoločenského poriadku myšlienkových prúdov, morálne všetko dovoľujú, a všetky pravdy sa tak stávajú približné a rovnocenné. (www2)

Touto snímkou Verdone divákovi naznačuje, že sa dá žiť aj bez psychoanalytickej podpory, ktorú propaguje postmoderná doba. Vystúpenie morettiovskej príchute neznámeho odvážneho chlapíka počas omše za zosnulú pani doktorku nebolo náhodné. Postava kričí:

„Lo volete un consiglio? Non ci andate piu´ in analisi, ti illudono che guarisci e tu ci credi. Non ci andate in analisi, e´ un´ utopía!” (v preklade: „Chcete radu? Prestaňte s psychoterapiou. Živia vo vás ilúziu, že sa uzdravíte, a vy tomu veríte. Nechoďte na terapiu, je to utópia!“).

Dievčensky krásna Chiara je bulimická študentka, žije vo svete virtuálnej reality.

Krehká Flavia je profesorkou na gymnáziu a svoje stavy skľúčenia odbúrava nakupovaním nových topánok. Má rada ženatého muža, ktorý sa nedá kvôli nej rozviesť.

Milionár Gegé (v podaní Carla Verdoneho) sa necháva utláčať, ponižovať svojím despotickým otcom.

Ernesto, ktorého opustí manželka, trpí chronickou nespavosťou a dokáže zaspať jedine vo vlakoch, ktoré sú v pohybe.

Vášnivá Gabriella sa odmieta poddať plynutiu času, vyhľadáva v nočných lokáloch krátke známosti s mladšími mužmi, aby si dokazovala svoju „sviežosť“.

Homosexuál Luca je sčítaný intelektuál, má vzťah so ženatým mužom.

Korpulentný, nábožensky založený Alfredo je nepresadený hudobný umelec, ktorý žije ešte vždy so svojou matkou.

Marco je prehnane introvertný, neumožňuje svojim emóciám priechod a nedovoľuje ľuďom vstupovať do svojho sveta. (D´Olivo, 2008, 107-108)

Verdone je presvedčený, že nádej uzdraviť sa má každý z nás, stačí vedieť nabrať odvahu. Aby sme prekonali strach, musíme byť konfrontovaní s dennou skutočnosťou. Nakoniec východisko nájdeme.

Literatúra

Bordwell/Thompson, 2007 - Bordwell, David/Thompson, Kristin (2007): *Dějiny filmu*. Akademie múzických umění v Praze/Nakladatelství Lidové noviny, ISBN 978-80-7331-091-2 (AMU), ISBN 978-80-7106-898-3 (NLN)
D´Olivo, 2008 - D´Olivo, Antonio: *Carlo Verdone*, Editrice Il Castoro Cinema srl, Milano, 2008, ISBN: 978-88-8033-424-8
Montini, 1997 - Montini, Franco: *Carlo Verdone*, Collana I Grandi Del Cinema, Gremese Editore s.r.l., Roma, 1997, ISBN 88-7742-066-9
Oliva, 1984 - Oliva, Ljubomír: *Režiséři (Itálie), Medailóny, filmografie, bibliografie*. Profily tvůrců světové kinematografie, Vydal Československý filmový ústav, Praha, 1984
Panero, 1999 - Panero, Antonello: *Tutto Verdone,* Gremese Editore, I Flap, 1. úsporné vydanie, Roma, 1999, ISBN 88-7742-368-4
Pirandello, 1999 - Pirandello, Luigi: *Uno, nessuno e centomila*, Acquarelli Bestseller, Demetra S.r.l., Colognola ai Colli (VR), 1999
Tornabuoni, 21. február, 2004 - Tornabuoni, Lietta: *La passione e´ eterna, basta stare lontani*, in: *La stampa*, 21. február, 2004 (periodikum)
Tornabuoni, 28. február 2004 - Tornabuoni, Lietta: in *Lo Specchio*, 28. február 2004 (periodikum)
film DVD *Ma che colpa abbiamo noi* (2003, réžia: Carlo Verdone, hrajú: Carlo Verdone/Gegé/, Margherita Buy/Flavia/, Anita Caprioli/Chiara/, Stefano Pesce/Marco/, Antonio Catania/Ernesto/, Lucia Sardo/Gabriella/, Max Amato/Luca/, Luciano Gubinelli/Alfredo/)
www1 - http://it.wikipedia.org/wiki/Carlo_Verdone /Akt. 19. október 2011/
www2 - http://sk.wikipedia.org/wiki/Postmoderna /Akt. 12. január 2012/

Vidiecka turistika – kreatívna činnosť ako nástroj zvyšovania kvality života na vidieku

Janka Beresecká

Abstract

Kvalita života je výsledkom vzájomného pôsobenia sociálnych, zdravotných, ekonomických a environmentálnych podmienok, týkajúcich sa ľudského a spoločenského života. Na jednej strane predstavuje objektívne podmienky na kvalitný život a na druhej strane predstavuje subjektívne prežitie tohto života. Objektívna stránka kvality života je aj o zabezpečení stabilizácie ekonomického a sociálneho rozvoja. Jedným z faktorov takého rozvoja je vidiecky turizmus, ktorý sa pokladá za prísľub pre budúcnosť vidieka. Práve turizmus na vidieku umožňuje kreatívne diverzifikovať vidiecku ekonomiku, zlepšiť kvalitu života na vidieku. Vidiecky priestor má veľa problémov, avšak medzi príčiny problémov možno zaradiť nedostatočné využívanie disponibilných prírodných a ľudských zdrojov alokovaných na vidieku. Cieľom tohto príspevku bolo identifikovať potenciál z hľadiska rozvoja vidieckeho turizmu na úrovni okresov v Nitrianskom kraji.

Quality of life is the result of the interplay between social, health, economic and environmental conditions on human and social life. On the one hand, the objective conditions on quality of life and on the other hand, the survival of the subjective life. The fair site is the quality of life and to ensure the stabilization of economic and social development. One such factor is the development of rural tourism, which is considered as a promise for future development. It allows the rural tourism to diversify creative the rural economy, improve the quality of rural life. Rural area has many problems, but the causes of problems can include insufficient use of available natural and human resources allocated to rural areas. The aim of this paper was to identify the potential for rural tourism development at county level in the Nitra region**.**

Úvod

Diskusie o tom, čo pojem kvalita života vystihuje, odborníci intenzívne viedli už v 80. - 90. tych rokoch, avšak presné, spoľahlivé meranie kvality života neexistuje. Je to spôsobené tým, že pojem obsahuje dve relatívne samostatné zložky a to objektívnu a subjektívnu. Aj keď kvalitu života komplexne priamo merať nevieme, to neznamená, že neexistujú teoretické koncepty. [1]

A. H. Maslow vypracoval stupňovité riadenie potrieb, ktoré v hierarchickom systéme zorganizoval podľa ich naliehavosti pre človeka. Aj D. Kováč na základe početných kritérií kvality života vytvoril komplexný model kvality života. Model obsahuje tri úrovne pozostávajúce zo šiestich komponentov rôznej váhy a významu, tab. 1.

O napĺňaní sociálnych a kultúrnych potrieb v závislosti od materiálneho dostatku, spoločenskej akceptácie jednotlivca a fyzického zdravia hovorí objektívna stránka kvality života. Túto stránku kvality života vyše 150 krajín sveta monitoruje od roku 1990 United Nations Development Programme (Rozvojový program OSN). Medzi hodnotené indikátory zaraďujeme: výšku hrubého domáceho produktu na 1 obyvateľa, priemerný stupeň dosiahnutého vzdelania, očakávaná dĺžka života. Subjektívna stránka kvality života je o dobrom pocite, pohode a spokojnosti s vecami okolo nás.

Okrem tvorby teoretických modelov vznikali aj pokusy merania a objektivizácie vnútorných charakteristík socio-ekonomického, ekologického či politického prostredia.

[1] Kováč, D.: Kvalita života, dostupné na internete: http://www.google.sk/#sclient=psy&hl=sk&source=hp&q=kvalita+%C5%BEivota+Kov%C3%A1%C4%8D&pbx=1&oq=kvalita+%C5%BEiv

Mercer zas vytvoril celosvetový rebríček a celkové ohodnotenie kvality života. Hodnotenie kvality života bolo realizované podľa 39 kritérií , zoskupených do desiatich kategórií. Medzi ne patrila aj kategória, v ktorej sa hodnotilo využitie voľného času. Pre trávenie voľného času, ale aj pre rozvoj ďalších aktivít je významným miestom vidiek.[2] Vidiek je „fenomén, ktorého význam v priestorovej štruktúre spoločnosti neustále rastie.“ [3]

Tab.1 Model kvality života

<table>
<tr><th colspan="3">Zmysel života</th></tr>
<tr><td rowspan="6"></td><td>Bezproblémové starnutie</td><td rowspan="6"></td></tr>
<tr><td>Úroveň kultivácie osobnosti</td></tr>
<tr><td>Spoločenské uznanie</td></tr>
<tr><td>Podpora závislým</td></tr>
<tr><td>Podpora života</td></tr>
<tr><td>Univerzálny altruizmus</td></tr>
<tr><td rowspan="7">Axiologické štýly, životné štýly(workoholizmus), ideové štýly (dogmatizmus, liberalizmus), kognitívne štýly</td><td>Pevné zdravie</td><td rowspan="7">Vášne (cestovanie), koníčky (šport), záujmy
(o veci, ľudí, idey)</td></tr>
<tr><td>Životná spokojnosť</td></tr>
<tr><td>Spokojné sociálne prostredie</td></tr>
<tr><td>Úroveň spoločenského vývoja</td></tr>
<tr><td>Priateľské prostredie</td></tr>
<tr><td>Úroveň znalostí a kompetencie</td></tr>
<tr><td rowspan="7"></td><td rowspan="7"></td></tr>
<tr><td>Dobrý fyzický stav</td></tr>
<tr><td>Normálny psychický stav</td></tr>
<tr><td>Vyrastanie vo funkčnej rodine</td></tr>
<tr><td>Zodpovedajúce materiálne a sociálne zabezpečenie</td></tr>
<tr><td>Život chrániaci životné prostredie</td></tr>
<tr><td>Získanie schopností a návykov pre prežitie</td></tr>
</table>

Zdroj: Kováč,D. (2004). Kultivace integrované osobnosti. Psychologie Dnes, 2004(2):12-14, dostupné na internete:http://www.google.sk/#sclient=psy&hl=sk&source=hp&q=kvalita+%C5%BEivota+Kov%C3%A1%C4%8D&pbx=1&oq=kvalita+%C5%BEiv

Voľný čas a dostatok voľných finančných prostriedkov tvoria základný predpoklad pre rozvoj turizmu.[4] Rozvoj turizmu prináša obciam pozitívne efekty, ktoré sa prejavujú v ich ekonomickom, sociálnom, kultúrnom a environmentálnom rozvoji. Turizmus na vidieku umožňuje diverzifikovať vidiecku ekonomiku, zlepšiť kvalitu života predovšetkým cez rast príjmov obyvateľstva, obnovu kultúry a udržiavanie životného prostredia.[5]

Príťažlivosť turizmu na vidieku je však založená na osobitnej ponuke. Osobitná ponuka si podmieňuje produkt neustále rozvíjať, rozširovať, inovovať. Cieľom každého producenta je vytvoriť ponuku, ktorá zaujme potenciálneho zákazníka[6].

Okrem prírodného, kultúrno-historického a iného potenciálu je nevyhnutné dostať do povedomia dve doplňujúce hodnoty produktu. Je to hodnota duševného vlastníctva a hodnota platformy, ktorá je nosičom výsledku duševnej tvorivej činnosti. Tieto hodnoty obohacujú

[2] GÁBRŠOVÁ, V. 2011 Dizertačná práca . Hodnotenie procesu implementácie programov rozvoja vidieka podporovaných z fondov EÚ

[3] FÁZIKOVÁ, M 1998. 13 s. In.: Dizertačná práca . Hodnotenie procesu implementácie programov rozvoja vidieka podporovaných z fondov EÚ

[4] JAKUBÍKOVÁ, D. Marketing v cestovnom ruchu, I.vydanie. Praha, Grada Publishing, a.s. Praha, 2009 ISBN 978-80-247-3247-3, 16 s.

[5] JARÁBKOVÁ, J.: Vidiek nevyužitý potenciál z hľadiska cestovného ruchu, I. vydanie. Nitra, SPU v Nitre, 2010 ISBN 978-80-552-0364-5

[6] NOVACKÁ, Ľ. – ŠTOFILOVÁ, J.: Koexistencia globálneho a regionálneho produktu cestovného ruchu, Ve decký zborník Marketing a obchod 2011, Zvolen, 2011, ISBN 978-80-89241-41-5, 217-221 s.

7.FLORIDA, R. The Rise of the Creative Class: And How It´s Transforming Work, Leisure andEverydayLife.(2002) http://www.creativeclass.com/richard_florida/books/the_rise_of_the_creative_class

produkt o kreatívnu činnosť. Tvorivosť sa tak stáva rovnako významným vstupom ako kapitála a ľudská práca. Výsledky duševnej tvorivej činnosti zabezpečuje skupina osôb, ktorá vytvára nové kreatívne obsahy a ktorú nazývame kreatívnou triedou. Kreatívna trieda, kreatívny a kultúrny priemysel je neodmysliteľnou súčasťou rozvoja turizmu. Podiel kreatívneho priemyslu na turizme v súčasnosti asi najbližšie vyjadruje podiel iných služieb na turizme (kultúra, rekreácia, iné zábavné služby a ďalšie služby) podľa satelitného účtu za rok 2008. Tento podiel je 9,4 % z celkového objemu 3 613 mil eur. Vybrané vzťahy kreatívneho priemyslu Slovenska zobrazuje obr.1.[7]

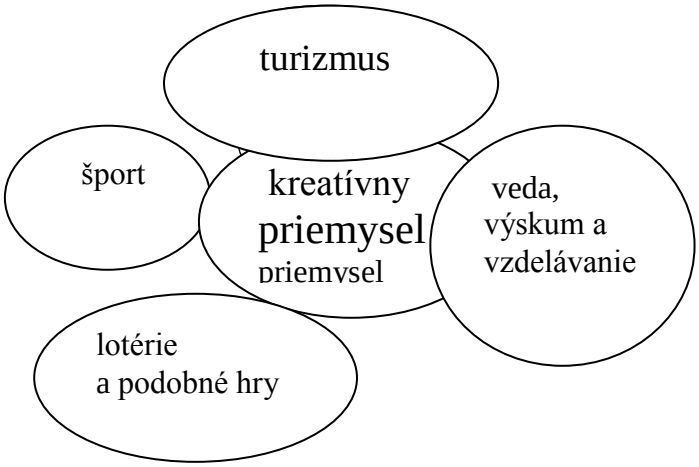

Obr. 1 Vybrané vzťahy kreatívneho priemyslu Slovenska
Zdroj : FLORIDA, R. The Rise of the Creative Class: And How It´s Transforming Work, Leisure and Everyday Life. (2002) http://www.creativeclass.com/richard_florida/books/the_rise_of_the_creative_class.

Práve vidiek má vhodný, avšak nevyužitý potenciál na tvorbu klasického a doplňujúceho produktu. Pre rozvoj vidieckeho turizmu je podľa odborníkov predurčený Nitriansky kraj, ktorý možno z hľadiska ekonomického, charakterizovať ako poľnohospodársko - priemyselný a z hľadiska urbanistického ako kraj vidiecky.

Cieľ, materiál a metódy

Cieľom príspevku bolo identifikovať potenciál z hľadiska rozvoja vidieckeho turizmu na úrovni okresov v Nitrianskom kraji. Objektom skúmania sú okresy Komárno, Levice, Nitra, Nové Zámky, Šaľa, Topoľčany, Zlaté Moravce.

Obr. 2 Objekt skúmania potenciálu vidieckeho turizmu
Zdroj: vlastné spracovanie

Pri spracovaní obsahu boli použité sekundárne zdroje:

- územno-plánovací dokument „ Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike“
- vybraná, dostupná, odborná literatúra, internetové stránky.

Pre spracovanie výslednej zostavy bola použitá metóda analýzy sekundárnych zdrojov. Syntézou boli zostavené údaje k potenciálu turizmu v okresoch Nitrianskeho kraja**.**

Výsledky

Regionalizácia územia

Po spoločensko-ekonomikých zmenách v roku 1989, následne vzniku Slovenskej republiky bol vypracovaný a schválený územno-plánovací dokument „Regionalizácia cestovného ruchu v SR“, vypracovaný Ústavom turizmu. Cieľom tohto dokumentu bolo rozdeliť územie SR na regiónyturizmu, zhodnotiť ich potenciál z hľadiska rozvoja, navrhnúť ktegorizáciu regiónov a navrhnúť rozvojové priority v zadefinovaných regiónoch.

Na základe zvolených a vyhodnotených 19 kritérií vzniklo 21 regiónov turizmu, ktoré rešpektujú hranice katastrov podľa obci a ktoré sa ďalej delia na subregióny. Po vymedzení priestoru bol zadefinovaný potenciál regiónov rozdelený do troch skupín, a to:

- aktivity viazané na prírodné prostredie
- aktivity viazané na vytvorené prostredie – antropogénny potenciál
- aktivity viazané na organizačné predpoklady.

Potenciál bol hodnotený štyrmi stupňami a to základným, priemerným, dobrým a vysokým potenciálom. Význam jednotlivých aktivít sa vyjadril prostredníctvom váh. Z hľadiska významu boli regióny zaradené do štyroch kategórií a to s medzinárodným, prevažne národným, s nadregionálnym a regionálnym významom. Kategorizácia oblastí bola spracovaná aj z hľadiska časového a to v strednodobom a dlhodobom horizonte. Okrem základného vymedzenia oblastí turizmu regionalizácia definuje aj alternatívne regióny len pre účely príchodového teda aktívneho zahraničného turizmu. Regióny sú taktiež členené podľa miery nezamestnanosti a to do šiestich skupín, ktoré vyjadrujú mieru naliehavosti rozvoja turizmu v závislosti od miery nezamestnanosti v nich, obrázok 3

V minulosti sa pokúsili viacerí autori (Miazdra,1977), (Mariot,2000), (Otrubová,1996), (Michálek,1996), (Bína,2002) In. (Jarábková,2010) o zhodnotenie potenciálu pre rozvoj turizmu v regiónoch aj v jednotlivých obciach. Ale súčasná „Regionalizácia cestovného ruchu“ už detailnejšie hodnotenie potenciálu sídiel resp. stredísk turizmu, neuvádza. Keďže nehodnotí potenciál na úrovni okresov, čo je slabé miesto tohto dokumentu, nedostatočne zodpovedá potrebám praxe. „V praxi je nevyhnutné brať do úvahy potenciál regiónov pre rozvoj cestovného ruchu, aby sa podporoval cestovný ruch tam, kde môže priniesť lepšie výsledky“[8] .

[8] GÚČIK, M.- MALACHOVSKÝ, A. – PAÚŠ, P. – MARÁKOVÁ,V.- ŠÍKOVÁ, I.: Manažment cestovné ho ruchu, I. vydanie, Banská Bystrica, Slovak-Swiss Tourism, 2006, ISBN 80-88945-84-4, 224 s.

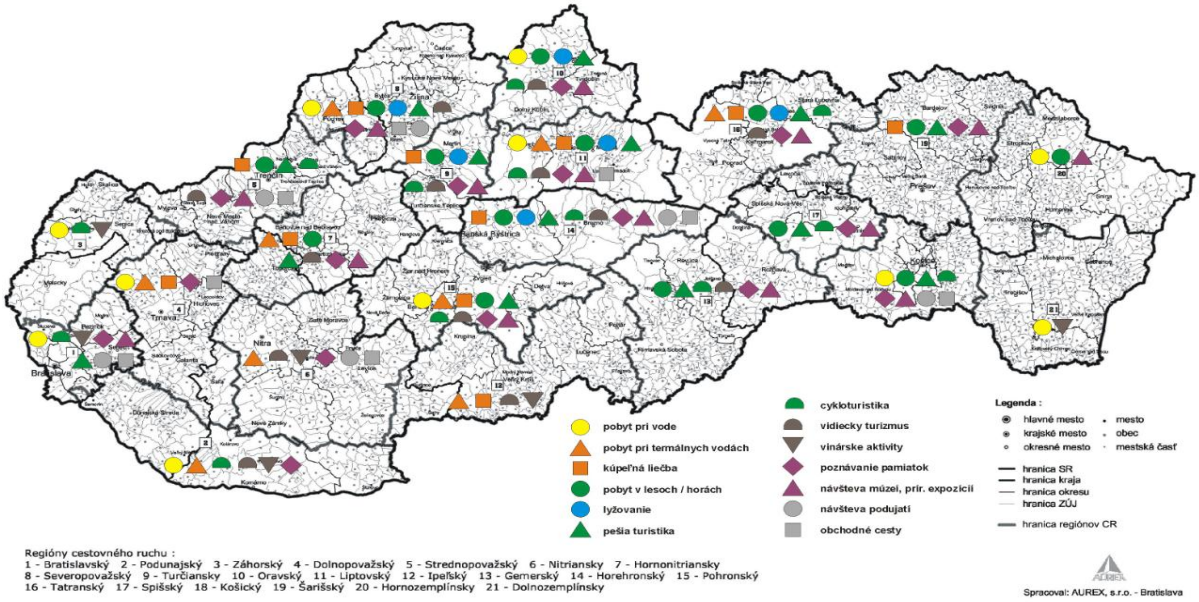

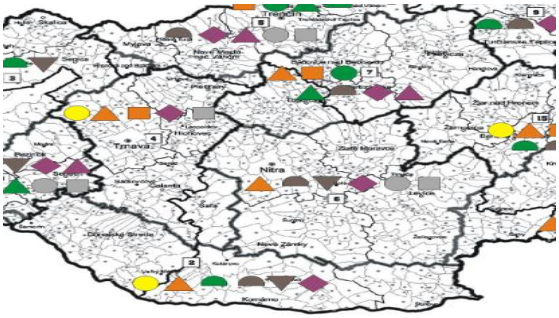

Obrázok 3 Nosné skupiny aktivít v jednotlivých regiónoch
Zdroj: Regionalizácia cestovného ruchu v SR
http://www.economy.gov.sk/prilohy---mapy-5789/127474s

Z výstupov Regionalizácie je zrejmé, že v Nitrianskom kraji je možné absolvovať pobyt pri vode, pobyt v termálnych vodách, kúpeľnú liečbu, poznávanie pamiatok, obchodné cesty, vidiecky turizmus, návštevu podujatí, prírodných expozícií, vinárske aktivitky, pobyt v lesoch, pešiu turistiku, cykloturistiku.

Potenciál pre rozvoj turizmu v okresoch Nitiranskeho kraja

Keďže strategický dokumet je spracovaný na úrovni krajov, neidentifikuje potenciál pre rozvoj turizmu na úrovni okresov, nemôže byť dostatočným nástrojom na podporu rozvoja turizmu, preto sme identifikovali rozvojový potenciál na úrovni okresov, podľa ukazovateľov aplikovaných pri zostavovaní spomínaného dokumentu, uvedených v tab. 2.

Tab.2 Ukazovatele foriem turizmu a dlhodobého potenciálu turizmu

Formy turizmu	Dlhodobý potenciál turizmu
Letný pobytový pri vode	Pobyt, rekreácia pri vode
Letný pobytový pri termálnej vode	Vodné športy
Letný pobytový pri vode a termálnej vode	Vodná turistika, vodáctvo

◆	Kúpeľný turizmus s liečebnou funkciou	▼	Pobyt, rekreácia pri termálnej vode
◆	Letný pobytový v prírode	▼	Cykloturistika
◆	Nenáročný pobytový v prírode	▼	Vidiecky turizmus
◆	Poznávací turizmus	▼	Poznávací turizmus
◆	Obchodný turizmus	▼	Pobyt v kúpeľoch
◆	Náboženský turizmus	▼	Pobyt v lesnom, horskom prostredí
◇	Zimný turizmus	▼	Pešia turistika
		▼	Pobyt na vidieku

Zdroj: Regionalizácia CR v SR a vlastné spracovanie

Po aplikácii týchto ukazovateľov sme identifikovali formy turizmu a dlhodobý potenciál turizmu v okresoch Nitrianskeho kraja, tab. 3.

Tab. 3 Potenciál turizmu v okresoch Nitrianskeho kraja

PRIESTOR	FORMY TURIZMU	DLHODOBÝ POTENCIÁL
Nitriansky samosprávny kraj	◆◆◆◆◆◆◆◆◆◇	▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼▼
okres Komárno	◆◆◆	▼▼▼▼▼▼▼
okres Levice	◆◆◆◆◆◆◆	▼▼▼▼▼▼▼
okres Nitra	◆◆◆◆	▼▼▼▼
okres Nové Zámky	◆◆◆◆	▼▼▼▼
okres Šaľa	◆◆◆◆	▼▼▼▼
okres Topoľčany	◆◆◆◇	▼▼▼
Okres Zlaté Moravce	◆◆◆◆	▼▼▼▼

Zdroj: Regionalizácia CR v SR a vlastné spracovanie

Z tabuľky 3 vyplýva, že v Nitrianskom kraji sa nachádza desať foriem turizmu, pričom v okrese Komárno možno rozvíjať letný pobytový turizmus pri vode, pri termálnej vode a poznávací turizmus. Okres Levice má potenciál pre rozvoj siedmich foriem turizmu - letný pobytový pri vode, poznávací, obchodný, náboženský letný pobytový pri termálnej vode, kúpeľný a letný pobytový turizmus pri vode. Okres Nitra disponuje potenciálom pre rozvoj letného pobytového turizmu pri vode, poznávacím, obchodným, náboženským turizmom. Okres Šaľa má potenciál pre poznávací, kúpeľný, letný pobytový pri vode a termálnej vode, obchodný turizmus. Okres Topoľčany disponuje potenciálom pre poznávací, kúpeľný turizmus s liečebnou funkciou, nenáročný pobytový v prírode a zimný turizmus. Okres Zlaté Moravce má predpoklady pre rozvoj letného pobytové turizmu pri vode, poznávacieho, obchodného a náboženského turizmu Z hľadiska dlhodobého potenciálu najväčším potenciálom disponuje okres Komárno a najmenším okres Topoľčany.

Záver

Vypracovaná Regionalizácia na menšie územné celky t.j. okresy by mala slúžiť ako indikatívny a podporný dokument určený pre subjekty štátnej správy, samosprávy a podnikateľské subjekty, pre potreby ich koncepčnej, koordinačnej, marketingovej, prevádzkovej, investičnej činnosti.

Podpora rozvoja má rešpektovať tie aktivity, ktoré majú najväčší potenciál a ich rozvojom je možné naplniť vymedzený strategický cieľ rozvoja turizmu uvedený v dokumente prijatom vládou SR „Štátna politika cestovného ruchu“. Strategickým cieľom

je: „Zvyšovanie konkurencieschopnosti turizmu na Slovensku pri lepšom využívaní potenciálu, so zámerom vyrovnávania regionálnych disparít a tvorby nových pracovných príležitosti“. Analýzu potenciálu pre rozvoj turizmu je potrebné rozšíriť aj v strategických dokumentoch o analýzy výsledkov kreatívnej triedy, ktorá je motorom ekonomík a konkurencieschopnosti miest a regiónov. Splnením tohto cieľa by bolo možné naplniť aj objektívnu stránku kvality života.

Použitá literatúra

KOVÁČ, D.: Kvalita života, dostupné na internete:
http://www.google.sk/#sclient=psy&hl=sk&source=hp&q=kvalita+%C5%BEivota+Kov%C3%A1%C4%8D&pbx=1&oq=kvalita+%C5%BEiv
KOVÁČ, D.: Kultivace integrované osobnosti. Psychologie Dnes, 2004(2):12-14, dostupné na internete:
http://www.google.sk/#sclient=psy&hl=sk&source=hp&q=kvalita+%C5%BEivota+Kov%C3%A1%C4%8D&pbx=1&oq=kvalita+%C5%BEiv
GÁBRŠOVÁ,V. 2011 Dizertačná práca . Hodnotenie procesu implementácie programov rozvoja vidieka podporovaných z fondov EÚ
GÚČIK, M. a kol.: Manažment cestovné ho ruchu, I. vydanie, Banská Bystrica, Slovak-Swiss Tourism, 2006, ISBN 80-88945-84-4, 224 s.
FÁZIKOVÁ, M.: 1998. 13 s. In.: Dizertačná práca . Hodnotenie procesu implementácie programov rozvoja vidieka podporovaných z fondov EÚ

JAKUBÍKOVÁ, D. Marketing v cestovnom ruchu, I. vydanie. Praha, Grada Publishing, a.s. Praha, 2009 ISBN 978-80-247-3247-3, 16 s.

JARÁBKOVÁ, J.: Vidiek nevyužitý potenciál z hľadiska cestovného ruchu, I. vydanie. Nitra, SPU v Nitre, 2010 ISBN 978-80-552-0364-5

NOVACKÁ,Ľ. – ŠTOFILOVÁ,J.: Koexistencia globálneho a regionálneho produktu cestovného ruchu, Vedecký zborník Marketing a obchod 2011, Zvolen, 2011, ISBN 978-80-89241-41-5, 217-221 s.

Regionalizácia cestovného ruchu v SR http://www.economy.gov.sk/prilohy---mapy-5789/127474s
Štátna politika cestovného ruchu SR
FLORIDA, R. The Rise of the Creative Class: And How It´s Transforming Work, Leisure andEverydayLife.(2002)
http://www.creativeclass.com/richard_florida/books/the_rise_of_the_creative_class

Kontakt

Ing. Janka Beresecká
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja SPU v Nitre
Trieda Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra
Tel. kontakt: + 421 376414566, e-mail: janka.beresecka@uniag.sk

Cybernetic Love Theory(CLT) in Relation to the Social Teachings of the Gospel

Max Igor Bazovský

Abstrakt

Porovnávame našu holistickú reflexnú etiku s tými aspektmi encykliky Jána Pavla II, kde on učí, že konečný cieľ spoločenského evanjelia je dôstojnosť, a pravý mier pre všetkých ľudí. Uskutočniť toto potrebujeme dlhé obdobie spolupráci. V globálnej ekonomike, potrebujeme nielen politickú vôľu a ekonomickú slobodu, ale aj dobrú vôľu a milosrdenstvo od každého. Môže naša holistická reflexná etika dosiahnuť to, čo spoločnosť, ekomónia, Cirkev a kultúra doteraz nepodarila dosiahnuť v dnešnej dobe? Dôkladne a podrobne diskutujeme túto otázku.

1.0 Introduction

We have used the theory of holistic ethics systems and creative teaching (Refs. 1, 2**)** to develop a Cybernetic Love Theory, CLT. CLT considers love as a special process with several distinct phases and activities This is the love-process, discussed formally below. Love-processes can be viewed as part of holistic ethics theory. We offer CLT as a new view of love that is fitting for the world today, and that can go a long way to solve the deficiency of love so evident for many millions in the world.

In addition, because the love-energy competes with the economic drives of the world, love-processes should preferably be comparable to economic processes - -in order to help evaluate alternatives and to motivate economists/businessmen. CLT provides the framework for doing that. At the same time it integrates harmoniously with the writings of the Church on love in general. We define love-process in 2.0, and then discuss the cybernetic nature of love in 3.0. In section 4.0 we use CLT to make comments on the reasons for so much humanly caused (economic) suffering.

2.0 A Formal Definition of Love

What we would like (in today's paradigm) is to make a model of love-processes based on the eternal, scientific truth of the Great Commandment as interpreted in Ref.3. Its importance has been stressed as a sort of core of Deus Caritas Est (Ref. 4, Introduction). The scientific perspective calls for a new name. CLT is what results. CLT uses the Great Commandment, as defining love to involve four crucial aspects: Heart (commitment, desire), Mind (our world-view, choosing, decision making planning projects, Strength (carry through the projects that are chosen and planned to completion by passing over/around blocks, and other difficulties), and Soul (consciousness, concept of the world, Weltensicht). But CLT is more than this understanding of the commandment, as discussed in the remarks below.

The first step is to define holistic love in terms of the following four essential elements, or basic parameter sets,

Values (V) = the set of values which we cherise and hold dear;
Love-Projects (P) =the set of projects that we can do and organize;
World-Consciousness or Weltensicht (W2) = our concepts and theories of the world; and
Decision Systems (D) = the methods and tools that we use to make decisions.

Definition 1 Love is a commitment by the lover to the lovee to go through a process (the love-process) in order to show his/her love of the lovee.

Note: The type of love-process used depends on a person's wants, abilities and consciousness (W2-world). It can be utterly sentimental and even **whimsical**, as a baby's love. It can become more and more comlex according to the lover, the loveee and the situation. If a person decides to love at a higher level, in some cases, then we define,

Definition 2 Holistic love is a commitment by the lover to the lovee to go through a holistic love-process in order to show his/her love of the lovee.

Definition 3 Holistic love-processes are defined by their four basic elements or parameters sets (V,P,D, W2) interacting in several phases**.** The phases include, but are not restricted to: Choosing the specifics of the love-process, according to one's consciousness or Weltensicht (W2) to create or organize some projects (P) that she/he than proceeds to do, perform, innovate and/or manufacture (P) to (hopefully) produce evermore worthy good works (defined by/in V), that were chosen for the lovee - -within certain constraints imposed by social laws and by an acceptable ethics (as included inV).

Remarks on the Definitions

1. The definition of holistic love-process takes the Great Commandment, and applies it to the following one that "is like unto it" (Matthew22:35-39). I.e., in CLT we accept as fact that Jesus uses the great commandment to define love with the four essential elements, and then tells his disciples to love their neighbors in the same way (i.e., with the same four elements).
2. Another important difference between CLT and the Great Commandment is that CLT provides an explanation of how the four components tie together and intermingle together to produce a self-correcting holistic system. This is discussed in connection with Figs..1 and 2 in the next section.
3. The definition assumes that the meaning of "good works" is known by, from and through, a group's set of values, V. The constraint function also is something accepted by the individual or group. It too is "contained" or reflected in the set V. It describes the forbidden or taboo things that the projects in P cannot and must not do, make, or perform. Both types of "group knowledge, or rules" could be given by theology, by government laws, doctrines and programs, etc.
4. Choosing involves making decisions (D). Doing, performing, etc., involve what we call projects, P. Every group has their own "doable"project set, P, depending on culture, education, and resources.
5. The specific concrete versions of the four basic elements of love-processes evolve over time as the lover goes "in and out" between the four basic element sets to make his/her choices of V,P, and D by the VaV Method (Ref. 5). The contents of the sets indicate what the lovee brings to the "table" of love. These evolve with time and experiences, as well as with scientific progress and social consciousness. Consider the following real-life example of this.
6. Mothers at the time of the gospels had just as passionate love-wishes and hopes for their children as do mothers today. They brought them up to have good behavior ad good practices as adults, with all best wishes. Yet, the average longevitiy of those people was at best about thirty years of age. About a century ago it had risen to about 55 years. Today people live to over seventy years of age, on the average, in most countries outside of Africa. Evidently, in ages past, there were big problems with the (V,P,D) system, of

values, choices, projects and decision making. Science and society have made huge progress when measured by average longevities. Clearly, the ethics of love (doing good) must focus on the whole system of "love production". Feelings and good wishes with insufficient love-technology are not love, but just precursers to love because "Faith without works is dead" (James 2:14-26). The author grew up at a time and in a country whose standard breakfast, loved, as delicious by many, was fatty bacon and oil-fried eggs with fried potatoes and butttery toast. The author looked healthy as a child, did very well in school sports – during school sports days. .There was no sign of illness. However, if the doctors could have monitored the state of his arteries, especially, coronary arteries, they would have been alerted of plaque build-up and told his mother to provide more healthy breakfasts and to promote more exercise. Because this did not happen, the author's W2-world awareness did not include arteries at all for a long, long time. I.e., it is important how to measure the W1-world for evaluating the love-projects planned and understood in the W2-world. Clearly, the state of (V,P,D,W1,W2) was not so advanced in the 1940s and 50s as it is today. Many people ignored such "new" messages about nutrition, diet, and lifestyle. Result: After several decades of sedantary desk jobs, an emergency triple by-pass. Neither the mother, nor the author where - -in those days - - impacted internally with the seriousness of the many health messages just getting out of the medical journals into the public domain at the time - -an innovation of the data base society. An appropriate conclusion:

Lover's need a to embrace a technology, as well as a strategy of self discipline, for loving well according to good, (if not the best) W2-world possibilities of their situation.

7. The relation between longevity, lifestyles and the love-ambiance/environment in which people are ensconced has been clearly demonstrated by both historical analyses and by contemporary analyses. These have shown very large, and very worrying, health/longevity differences between the educated middle classes and the inadequately educated poor. Hence the love-acts of the lover are totally dependent on the level and type of faith as well as the state of the sciences, that he/she brings to bear in the planning, and performing of those love- projects
8. .The Great Commandment implies that love must ever grow, because as the human project for truth is ever progressing, so too then is our love, if it meets the standards demanded by the commandment. In this sense the commantment is a call for holistc love. Its demands on heart, mind, consciousness and strength can be translated first into the modern theory of decision making (Ref 3**)** and secondly into CLT. When we consider our higher consciousness of today, we see that when Jesus healed, he really used to say,

"Your faith has made you holistic."

3.0 A Cybernetic Model of Love

Analysis of the above definition of love- processes shows that CLT must consider four essential components connected together in a loose, but essential, multiple feedback loop. (The fact of multiplicity here is most important. Most engineering cybernetic feedback loops are single loops.). Since we are modeling the feedback of mental challenges with social interaction, we need the four essential components of the defintion.

With these feedback loops we can trace and review our conscious reasoning regarding the love-projects embarked upon. The flowchart in Fig.1 is a projection of the love-process onto the lover's life. It shows the essential feedback loops and the four nodes depicting the four

essential types of activities needed. The lover/actor in the love-process wants to create some chosen value, v in set V, because of his/her love of the lovee. The reason for this want might be the suffering of the lovee, but it also could be "just a wish" out of pure love. Anyway, the lover choses a project, p in set P to make/create that value in V. The choices of values, and projects are made using some decision methods, d in set D. Of course, the decisions,d are made in the W2-world. This is the image of the W1-world that is stored in our minds and brain. But the project,p is carried out in the W1-world, which is the real world. The important feed back occurs by comparing the expected results in the W2-world with the actual results in the W1-world. This is the power of the technology. It looks at love in both ways: the results of the love-process, as imagined and hoped for verses the actual results of the love-process, as actually performed. So we view the phenomena, through our own senses and our own experience, in the W2-world, but we act in the W1world "of the thing itself". This is the challenge of the prudently acting person.

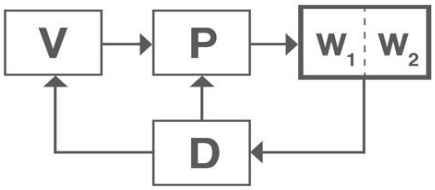

V – hodnoty (values)
P – projekty (projects)
W_1 – aktuálny svet (actual world)
W_2 – svet podľa našich predstáv (world in our consciousness)
D – systém rozhodovania (decision system)

Figure 1 **Modern Cybernetic Diagram For The New Commandment** (Love one another)

Note Every thinking acting person will learn from mistakes, and so the person's W2-world is continually changing - -hopefully for the better. For this reson, in the light of CLT, the New Commandment should be understood by this flowchart, as follows,

"Do this (holding out a copy of Fig.1) to one another.

There are two interpretations of Fig.2. In both of them, Fig.2 is a projected version of the love-process but from different perspective than that for Fig. 1.

Interpretation 1 On the first view, both boxes model the feelings and actions of the lover. In the box on the left, he lover sees the suffering of the lovee, and responds by ünleashing"the love-energy. She/He goes through the processes of Fig 1, and evaluates the results. If the results of the evaluation are satisfactory, the process has been completed. If not, then the lover suffers the feelings of sorrow at the inadequacy. This additional sorrow then awakens more love-energy and more love-processing - - this time with hopefully different proceedures, and results.

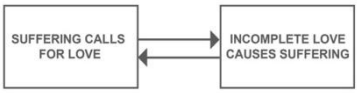

Figure 2 **Love Unleashment Feedback Loop**

Interpretation 2 The suffering in the first box is the suffereing of the lovee, and the call is a call to to all spectators/observers, and to all who are informed of the case. If one or more lovers rerspond to the call, then the love-process chain reaction can begin.

The lover chooses and initatates some love-process to alleviate the suffering of the lovee. If the love-process initiated by the lover is uncompleted, then the lovee feels the sorrows of saddness (box on the right), and has additional suffering - - even with the joy of knowing that the lover is trying hard to be successful. The lover detects the lovee's response and adds even more love-energy to the process At the same time the lovee feels the emotions in the lover, and is thankful for his/her devotion. This in turn evokes love in the lovee. He/she homes the lover in a reversal of roles, and soothes the (original) lover to encourage him/her. Thus a positive encouragement cycle energizes first one and then the other to create more than one love-process going on at the same time.

In this way, when the lover and lovee are mutualy sharing their love-processes, and intermingling their energies, both get pumped up with love energy, and this is where the usefulness of CLT becomes clear. By becoming conscious of this cybernetic nature of true love, we see that the formal structures of CLT serve to enhance the process and keep it going. From this perspective we understand the wisdom of Saint Paul in Romans 5: 3-4. To bring it to date, we can paraphrase it in terms of CTL:

"True love springs from suffering to alleviate it, and in so doing it builds endurance, experiences, lessons learned, and progress in science through projects and research undertaken to optimize the love-process.

4.0 Suffering, the Main Challenge to CLT

For the purposes of this paper and to focus on the aims of Gaudium et Spes, we integrate CLT with the insightful work of Salvifici Doloris (On the Christian Meaning of Human suffering) of Blessed Pope John Paul II (Ref. 6**),** and in particular, with its following nifty statement,

> "Suffering …is also present….in order to unleash love."

As a start, the unleashed love is just sentiments until it connects with truth (cf., Caritas in Veritate, Ref. 7, paragraph 3) We do this is a special way, connecting it with formalism of holistic ethics (Refs. 8,9)

4.1 The Degree of Unfoldment of CLT

CLT unfolds by acting people (Ref. 10) using and working in the real world (the W1-world), of phenomena (Ref. 11) to solve problems. In solving their problems creatively, a person moves in and out, of these sets (Ref.5) to develop the appropriate love-response.

After it unleashment, the love-process proceeds in a self-correcting manner by the interplay between values, projects (as imagined in consciousness), together with comparisons and corrections of the projects (as performed), until a satisfactory state is reached. Furthermore, the whole love-process when worked in this way is clearly a cybernetic one, since holisitc ethics are self-correcting between the W1-world of actions/constructions and the W2 -world of conception, and planning. The self-correction feature itself aids in awakening other energies, such as enthusiasm and hope as well as experience. The hope is that with more and more love-energy motivation, the love-processes worked in this way produce more goodness, more goodworks, and more creativity, such as in creative teaching theory.

The Christian hope for CLT . In the face of so much suffering in the W1-world, with such great magnitude of resources required to solve it, the question of "political will" grows pale vis a vis the shear magnitude of resources required to actualise such a will. So, perhaps the (only?) hope is to create a CLT that helps to produce and maintain a cybernetic positive feedback loop to solve the problem**.** It hopefully would be a love that ever grows to overcome obstacles.

4.2 A Classification of Love-Processes as Functions of the Intimacy Spectrum

In the English language "unleashes" is a very happy metaphor, because dogs are held by their walkers with a leash. As an image, think of unleashing a happy dog in a garden, park, or in the wild country side. It will usually take-off and trot hither and tither, wagging its tail to show its happiness as it goes around smelling and sniffing around pebbles, flowers, things in the grass layer, it pauses when it finds some pleasant smells, and then trots off again. Some dogs just walk, some trot at various speeds, and others still, dash and leap, almost gallop, around with joy. With the sniffing sound of nostrils replaced by yelps of joy, and the trot by leaps, their response to unleashment is a pleasure to watch,

So it is with the unleashment of love. There are different responces, snail paced, slow, medium, fast; as well as shallow, cold, luke warm, hot, and passionate. The response is in part **controled** as much by the lover's wants, desires, hopes, etc., as it is by the needs of the lovee. Indeed, the love-energy that is unleashed bursts into the lover's life-projects and continues to grow searching hither and tither for improvements and for becoming better and better. If both sides (lover and lovee) make progress in the love-process, it will continue it until completion, until some pleasant plateau is reached, or until some other natural cause terminates it.

The quoted statement suggests one reason for the existence of suffering. We think that in an intimate relationship, the response to suffering would often be "sustainably fast and hot"; maybe even passionate at times and cool at other times . In addition, it will be filled with the intentions to initiatiate, process and maintain significant and serious love-processes. The vast majority of our relations with the world involve relations of various degrees of intimacy. Friends and acquanitences at least are in face-to-face contact with us. We judge those people by their manners and appearances. We can sincerely, and even passionately wish them well because we know them personally to various degrees. Then there are other relationships where substitutes or surrogates such customer/sales clerk/owner, or parliamentary representative/ secretary are carried out over distances, even through letters and facebook/twitter means. These are much less than intimate relations. The worst relations concern far-off workers producing products in large firms, that are then send over large disctances through many intermediate "faceless hands", to be finaly bought. We do not know the origins of the product. Are they ethical? The distributors do not divalge such riskyconfidential information. Their purpose is to make a profit, to feed the family, to provide for retirement savings.

Those are the oft forgotten, unthought-of relations where love is usually severely lacking. If it is, by some chance "unleashed" it does not move far from its leash.

4.3 Reasons for the Suffering of Millions: Some Suggestions

Key Questions . Why? What is so "anti-love" about (or "in") the non-intimate relationships which we have with the vast majority of people in our social, economic, cultural and global interactions? Impersonal, suffering in the world does not unleash much love-energy in today's state -of –the-species. Why not? What are the reasons? The answer to these questions might be a most crucial step to understanding the state of "love-in-the-world" today. We propose the answer is a bundle of cohesive facts, anyone of which would by itself be sufficient to cause the situation. Here are seven reasons that the author offers for further thinking and discussion. They are offered as explorations that suggest possibilities,

a) The first is that it is difficult to help someone whome we do not know, especially when they are faceless, anonymous, and far away. With friends and acquaintences we can reach out our hand, smile at them, humor them as we go through our day. They in turn cheer us too. We mutually build social capital and and "owe" each other things such as favors and kindnesses, and goodwill. This does not happen with the faceless other.
b) Most humans today are simply too stressed, too over-laden with duties and responsibilities, and too busy caring for their intimate loved ones. Such has been the result of "freemarket competition" - - ratched up to as much as the workers can do without dieing off too early from excessive stress. They have no time or energy (and hence no inclination) to "trot-off" into serious love processes when they see statistics of suffering on TV or in the papers. "Out of sight, out of mind." is a well known English proverb, that seems to apply not only to romantic love. Furthermore, the economic theories value financial capital over human capital, and so the slow, unecomenical pace of the communist economis has been "thrown out" together with the communist political system. However, the two are NOT the same. A slow pased economy does not need a dictatorial system to function, just a system that holds human capital as having inviolate dignity to develop in accordance with the inner talents and interests.
c) There is so much suffering (millions of people) among the seven billion people in the world today, that no individual or small group can respond to it in any significant way. Such trivial ressponces as "It's such a pity. Too bad.", are of little help. Yet, if each person above the poverty line of the richer countryiescontributed just one percent of their yearly income to a world-poverty-elimination self-help-educationf und, what would happen? Would there be cummulative, sustainable progress? Such a question needs to be adressed.
d) There is so much negative energy, so much negative thinking promulgated by the popular culture and mass media that many people succumb to "autosuggestions" of despair. People will find many excuses for not even trying to solve the problem. Some people that "almost" would be ready to respond significantly, think something like, "What could I possibly do in all that mess? Nothing much", or "There's no group will (and hence no political will) to do it, and I won't start it, anyways", or, "One person will not make a difference.", etc.
e) Making big profits motivates people in this economic system much more than making big love. This creates a special dynamics of profitableness winning over love. E.g., the profits made can be ploughed back into investments that make more profits. But love-processes cannot.

f) Overcrowding, raising global temperatures, destruction of forests place additional burdens on ecosystems and on social systems. The world and humanity are operating in a new regime. The old "wisdom" does not work anymore. Thus new policies, rules and whole cultures need to be developed to get so many of our brethren out of the (negative energy) "pit" that we, collectively, have laid (Cf., Psalm 9:15), and to make our culture more robust and more holistic. We hope that the formalism of CLT can do this by evolving a better new world order. Cf., "….the conviction grows not only that humanity can and should increasingly consolidate its control over creation, but even more, that it devolves on humanity to establish a political, social and economic order which will growingly serve man and help individuals as well as groups to affirm and develop the dignity proper to them." (Ref. 13**,** Introduction).

g) Various kinds of doctors of medicine all contribute, to healing individuals,but "doctors of the whole world"? There is no corresponding practice for being a doctor of the world. Even the concept of global economics does not do it justice, especially because many global companies commit ecocide without punishment (Ref. 12) in general. And, in addition sometimes as well as ecocide crimes on native peoples by destroying their or habitats, as a sort of "yet unrecognized genocide". Even the concept of global responsibility applies much more to climate change and water resources, etc., than to healing people who are suffering because of climate change, or habitat destruction.

4.4 The Slow-Death Sentence and Proposed Partial Solutions

BlessedPope John Paul was very insistant about everybody having the right to work. Laborem Excercens (On Human Work) says "that through work, paid or unpaid, a person achieves fulfilment as a human being and, in a sense, becomes more a human being.", (Ref. 14, section 9, Work and Personal Dignity). This is not so in current capitalistic praxis. The homeless are starving and degrading before our eyes. The holistic ethic systems call for renewal and improvement of our love-processes. How can we as Christians improve? Let's look at the status quo in W1, and W2. The churches often take pride in feeding the poor and homeless. But this is just extending their suffering. It is what Freud would call "rationalization".

The Slow-Death Sentence Statisticly, the homeless will still die some thirty years earlier than their more fortunate brothers. And the terrible short lives that they have will be filled with the pains of arthritis, pneumonia, congestion, etc. Undoubtedly, if they happen to live longer, their minds will gradually "go" because the food they get in the kitchens is too weak nutritionally speaking. They will drink and smoke to ease their depression and their pain. Even though still loved by God as his dear children they will beome offensive and "disgusting" to us human, except for the Mother Theresias among us. (cf., Isaiah 11:3-4). People without a holistic outlook, will say, terrible things that we dare not mention. Such is the (very) un-Christian system that ignores people's rights to work. How can we change these praxises? One attractice solution, a minimal one

a) Provide hospice care for those who are already "destroyed" beyond the current medical abilities of rehab,

b) Provide jobs, and/or other "goodworks activities" (such as a "spiritual rehab centers) for those that the economic system finds "redundant" i.e., cannot employ.

5.0 Conclusion: Toward a Love that Strives for Controled Mercy

The CLT looks encouraging in the W2 consciousness, but there are problems in W1-world. Many people in general do not want to give up bad products. It is not only about smoking and alcohol. E.g., in 2001 news of gross violations (rampant child slavery) in the cocoa industry

surfaced thanks to BBC journalistic reporting „in truth“ Lawmakers in the United States put immense pressure on the industry to change.“We felt like the public ought to know about it, and we ought to take some action to try to stop it,” said Iowa Sen. Tom Harkin, who, together with Rep. Eliot Engel of New York, spearheaded the response.“ (Refs. 15,16). With regard to the 7 billion people on the planet, only a few people are awear of such extreme immoralities.Why this apathy? Is it because people cannot favorably V-value (v1) eradicating unseen child slavery versus the V-value (v2) that so many put on cheaper chocolate?

It seems that it will take a special love that has achieved the standards of the process of mercy (Dives in Misercordia Ref. 17) if love is to win in the long run. In a world of competitive economics, as long as the downtrodden, less talented, unfortunates cannot negotiate a better social contract for themselves and their children, mercy is their only hope. But to do this safely, within limited social resources, the mercy shown to the poor should be given to only to those of goodwill, not to vandels and other trouble makers who will just burn up social resources with no value added. One attractive alternative is for state corporations for the unemployed that are still able to work, before the slow death sentence sets in.

CLT unfoldment depends on how the lover evaluates situations and what projects he/she/it regards as best.. How do we evaluate the following on, and what project do we propose?

Many poor peoples of Europe whose retirements have recently been cut, have been give the “slow death sentence” They cannot make ends meet, they cannot buy enough nutritious food, and cannot affort medical treatments. Their governments have made choices that “cut them off”. Many in Italy and Greece have witnessed to their despair with suicides

True, the question of malnutrition, (together with end of life issues such as “the moment of death”) very much interested Blessed John Paul at the Potifical Academy of Sciences (Ref,18, especially section 7) almost thirty years ago. It is now put to the test in a special way.

6.0 References

1 Bazovsky, I.M., A Theory for More Creative Teaching with the VaV Method, pp. 94-102, Conf. Proc. Festival Fyziky, Creative Physics Teacher III, May 2010, SFS, ISBN, 978-80-969124-9-0

2 Bazovsky, I.M., Using a Systems Approach With the VaV Method to Design an Introduction to Antimatter for Secondary School Students, pp. 12-24, Conf. Proc. Festival Fyziky, Creative Physics Teacher IV, April, SFS, ISBN978-80-970635-3-8

3 Bazovsky, I.M., A Proposal for and a Discussion of a Quantitative Subethic that Is Based in Part on an Ancient Ethical Principle, pp. 284-289**,** Conf. Proc., Fizika a Etika II, Universita Konštanta Filozofa v Nitre, Nitra, 2008, ISBN 978-80-8094-312-7

4 Benedict XVI, Deus Carits Est (God Is Love), December 25, 2005,

5 Bazovský, I.M., Metoda vstup a výstup podla Pavla Mikulička, pp. 64-66, Conf. Proc. Festival Fyziky, Creative Physics Teacher June 2008, SFS, ISBN, 978-80-969124-6-9

6 Blessed John Paul II, Salvifici Doloris, Apostolic Letter, (On the Christian Meaning of Human suffering), L’Osservatore Romano, Weekly English Edition, February 20th., 1984, pg 1

7 Benedict XVI, Caritas in Veritate, (Love in Truth), June 29, 2009

8 Bazovsky, I.M.**,** A Promising General Ethics Model, pp. 248-258, Conf. Proc., Fizika a Etika IV, Universita Konštanta Filozofa v Nitre, Nitra, 2009, ISBN 978-80-8094-700-2

9 Bazovsky, I.M., How Holistic Ethics Indicate Objectively a Need for Better Humans - and Transhumans, pp. 401-416, Conf. Proc., Fizika a EtikaV Universita Konštanta Filozofa v Nitre, Nitra, 2010, ISBN 978-8094-688-3
10 Karol Wojtyla, The Acting Person, 1979, Translated by Andrzej Potocki, and edited by Teresa Dordrecht: D. Reidel Publishing Co. ,
11 Karol Wojtyla, Love and Responsibility, 1993 Translated by H. T. Willetts. San Francisco: Ignatius Press
12 Ecocide, http://en.wikipedia.org/wiki/Ecocide
13 Pastoral Constitution on the Church in the Modern World, Gaudium et Spes (Joy and Hope), Decemeber 7, 1965,
14 Blessed John Paul II, Laborem Exercens, (On Human Work), September 9, 1981
15 Wikipedia, Harkin Engel Protocol, (on Child Slavery), http://en.wikipedia.org/wiki/Harkin-Engel_Protocol
16 CNN Freedom Project, Chocolate Child Slaves, http://thecnnfreedomproject.blogs.cnn.com/?iref=allsearch
17 Blessed John Paul II, Dives in Misercordia, (Rich in Mercy) Novemeber 30, 1980
18 Blessed John Paull II, Address to the Pomntifical Academy of Sciences, October 21, 1985

Zabezpečenie rozvoja ľudskej spoločnosti v 21. storočí na základe udržateľného rozvoja

Anton Blažej

Kľúčové slová: bioekonomika, biotechnológia, udržateľný rozvoj, akroekologická variabilita

Rozvoj v 21. storočí sa bude opierať o tri základné smery:

- udržateľný rozvoj
- vedomostnú spoločnosť
- dominantné postavenie biologických vied

Rozvoj ľudskej spoločnosti možno rozdeliť na niekoľko etáp:

- obdobie zberu prírodných plodov rastlinného pôvodu a lov divokých zvierat
- neolitická revolúcia
- priemyselná revolúcia – objavenie uhlia ako paliva, parný stroj
- 21. storočie charakterizované udržateľným rozvojom, vedomostnou spoločnosťou, dominanciou biologických vied, biologizáciou ekonomiky

Bio – ekonomika je založená na:

- vedeckých poznatkoch biologických vied
- obnoviteľných zdrojoch surovín
- ekologicky akceptovateľných surovinách
- udržateľných technológiách

21. storočie je storočím vedomostnej spoločnosti:

- intelektuálny kapitál bude ovplyvňovať ekonomiku, svet a kultúrny rozvoj
- neadekvátne vzdelanie a neochota celoživotného vzdelávania bude produkovať marginalizovanú skupinu
- celoživotné vzdelávanie sa stane nutnosťou
- inovácia vedomostí
- stimulácia vzdelávania a organizácia celoživotného vzdelávania
- nová univerzita mala by byť univerzitou 21. storočia, podporujúcou nutne zodpovedajúce postavenie udržateľného rozvoja, vedomostnej spoločnosti a biologizáciu ekonomiky

Vzdelávacie inštitúcie budú ovplyvňovať: a/ ekonomickú
b/ sociálnu úroveň spoločnosti
c/ kultúrnu

Životné prostredie je jeden z najaktuálnejších, najproblematickejších, najzávažnejších problémov. Civilizácia sa nachádza na rázcestí na jednej strane konzumnej spoločnosti, na druhej strane zhoršenia podmienok kvality života. Hrozí kolaps, podstatné je východisko prežitia ľudskej civilizácie.

V súvislosti s vysokým stupňom chemického znečistenia životného prostredia bude tendencia nahradzovať tradičné chemické technológie a syntetické chemikálie, chemické polymérne materiály biologickými procesmi a biomateriálmi. Inovácia chemických procesov, aplikácií syntetických chemikálií, chemických materiálov, fosílnych palív. V súvislosti s vysokým stupňom chemického znečistenia životného prostredia, ktoré má globálny charakter, stimulovali zmeny potrebu nových, enviromentálne akceptovateľných materiálov, palív a technológií, ktoré by prispeli k zvýšeniu kvality životného prostredia a k zníženiu úbytku biodiverzity. Chemický priemysel, doprava a energetické procesy značne napomohli ku klimatickým zmenám, úbytku ozónovej vrstvy, kyslým dažďom. Jedným z reálnych východísk je využitie biologických procesov a nástup biologizácie národného hospodárstva (biotechnológie, biopalivá, biomateriály). Nástup bioekonomiky je spojený s orientáciou na obnoviteľné zdroje surovín, biotechnologické procesy, biomateriály, biopalivá.

Životné prostredie sa stáva jedným z rozhodujúcich faktorov prežitia ľudskej civilizácie.

Treba si uvedomiť:

- prírodné zdroje sú vyčerpateľné
- prírodné prostredie je zničiteľné
- hospodársky rozvoj je limitovaný
- život na Zemi je ohrozený

Súčasná tendencia *konzumnej spoločnosti* prináša vážne problémy *odpadov*. Otázka odpadov je v popredí záujmu nielen v priemyselnej výrobe, v poľnohospodárskej výrobe, energetike, doprave atď.. V oblasti činnosti obcí a miest hlavný problém v oblasti ŽP tvoria *komunálne odpady*.

Súčasný stav nakladania s komunálnym odpadom – preferencie:

- skládkovanie bez separácie hlavných zložiek
- spaľovanie
- nízky stupeň recyklácie
- záujem o separovaný zber u občanov je
- ale nie je technické vybavenie na separáciu hlavných zložiek

Skládkovanie i spaľovanie komunálnych odpadov znamená síce ich zneškodnenie, ale prináša negatívne dopady na životné prostredie (vznik CO_2, metánu, organických kyselín pri skládkovaní, emisií oxidov dusíka, síry, ťažkých kovov do ovzdušia).

Preto je výhodnejšia *premena odpadu na sekundárnu surovinu a jej recyklácia a spracovanie na finálny výrobok.*

Táto tendencia sa začala uplatňovať hlavne v priemysle s pozitívnymi výsledkami. Aplikácia tohto princípu na komunálny odpad v našich podmienkach nepriniesla očakávané výsledky pre technické a organizačné nedostatky.

Separovaný zber komunálnych odpadov možno realizovať buď priamo v domácnostiach a zabezpečiť pravidelný harmonogram zvozu ako i potenciálneho spracovateľa jednotlivých separovaných komodít (je vhodná pre individuálnu bytovú štvrť mesta, alebo v rámci obce).

V rámci sídlisk je vhodnejšie budovať *„zberné dvory"* ktoré sú technicky vybavené tak, že môžu zabezpečiť separáciu, čistenie, odvoz v rámci odberateľsko – dodávateľských vzťahov pre spracovanie separovaných komodít.

Tieto zberové dvory sa osvedčili v Nemecku i v Rakúsku hlavne v mestách, kde je vysoká hustota obyvateľstva. Jeden zberový dvor sa najčastejšie vytvára pre 10 000 obyvateľov.

V SR sa vytvorili legislatívne podmienky pre separovaný zber, zvýšil sa záujem obcí a miest o separáciu komunálnych odpadov. Celkovo možno povedať, že v súčasnosti len asi 25 – 30 % separuje dve, tri, poprípade viac komodít.

Nedostatky v otázke odpadov z hľadiska SR sú:

- výhodnejšie podmienky v prospech skládkovania
- nedostatok vhodnej techniky na separáciu jednotlivých komodít
- vyššie náklady na recykláciu separovaného odpadu
- vyššie prevádzkové náklady

Reálna cesta transformácie Slovenska na postupný prechod budovania vedomostnej spoločnosti na princípe ekologicky udržateľného rozvoja v 21. storočí:

- rozvoj strojárenstva pre stroje a zariadenia
- rozvoj elektroniky na báze biočipov, automatizácie a výpočtovej techniky
- prechod chémie na biochémiu a biochemické procesy
- Slovensko budovať na báze vedomostnej bioekonomiky
- vedecké poznatky biologických vied transformovať do nových, udržateľných, ekologicky efektívnych konkurenčných produktov a výrobkov

Roku 1972 sa uskutočnila prvá svetová vedecká konferencia o životnom prostredí v Štokholme. Boli napísané nasledovné kľúčové publikácie k danej téme:

1987, Bruntland, G.: *Planet our Common Future,* Oxford
1991, Ján Pavol II.: *Encyklika Centesimus Annus*
1992, Meadows, Danella, *Beyonds The Limits,* Reuters

Ján Pavol II. sa v *Centesimus Annus* venuje: v 31. kapitole pôde, 33. kapitole tretiemu svetu, 36. kapitole životnému štýlu, 37. kapitole ekologickým otázkam, 38. kapitole deštrukcii

životného prostredia človekom, v kapitole 39 uvádza, základný článok ekológie je rodina, založená na manželstve.

Svetový summit Zeme v Riu de Janeiru v júni 1992 dal dohromady takmer 20 000 účastníkov. Nikdy v histórii nebolo takého svetového zhromaždenia: vedci, štátnici, politici, podnikatelia, pedagógovia, náboženské organizácie, nevládne organizácie, ženy, mládež, novinári. Zúčastnili sa zástupcovia 178 vlád členských štátov OSN. Bolo tam prítomných 8 000 zástupcov masmediálnych prostriedkov. Konferencia svedčí o význame OSN. Ako záver konferencie bol prijatý dokument Agenda 21, ktorý nemá charakter legislatívne záväzného dokumentu. Ide o program v oblasti udržateľného rozvoja a životného prostredia pre 21. storočie.

V Európskej únii prevláda hypotetické riziko zaostávania v praktickom využití implementácie princípov udržateľného rozvoja. Stredné a malé potravinárske podniky v EU zanikajú. Zvyšuje sa dovoz potravín z mimoeurópskych krajín, Európa si nemôže dovoliť nevyužiť šance. V EU je potrebné zmeniť životný štýl, priemerný vek sa zvyšuje. Je nevyhnutné zvýšiť zdravotnú úroveň života. Vízia do r. 2025 hovorí o starnutí populácie, zvyšovaní životného štandardu, náraste obezity a srdcovo – cievnych chorôb v industrializovaných krajinách. Na jednej strane sa zvyšuje kvalita potravín, je zabezpečené zvýšenie starostlivosti o zdravie zvierat, na druhej strane sa zvyšuje fajčenie a nepravidelné stravovanie. Potrebná zmena životného štýlu by mala byť spojená so zvýšením významu lekárskych vied, lekárskej starostlivosti, čím sa dosiahne zdravší a dlhší život. Bolo by prospešné eliminovať fajčenie a alkoholizmus, rakovinu a obezitu. Znižovanie pôrodnosti a predĺženie života vedie k rýchlemu starnutiu populácie USA, EU a Japonska. Do roku 2025 pri tomto trende bude viac ľudí nad 60 rokov ako detí a mládeže do 18 rokov. Nesprávna diéta vedie k cievnym a srdečným chorobám.

Je žiaduce zlepšiť kvalitu poľnohospodárskych plodín a potravinárskych produktov. Ročný prírastok populácie je 100 miliónov. Do r. 2050 podľa štatistiky bude 9 miliárd obyvateľov, pričom 95 % prírastok bude v rozvojových krajinách. Bude nevyhnutné produkovať viac kvalitnejších potravín. Planéta Zem má limitu. Ak chceme garantovať blahobyt, ide to cez udržateľný rozvoj. Udržateľný rozvoj podmieňuje udržanie prosperity a zabezpečenie životného štandardu. Potrebujeme ho aplikovať v poľnohospodárstve, lesníctve, v obnoviteľných surovinách pre priemysel a energetiku.

Musíme zvyšovať enviromentálne povedomie občanov – v myslení, správaní a v práci. Rozvoj vidieka a poľnohospodárstva nutne má byť spojený so zachovaním biodiverzity v krajinách a regiónoch. EU by mala byť Európa regiónov. Regionálna diverzita by sa mala prejaviť i v poľnohospodárstve a lesníctve. V priebehu posledných dvoch storočí je v Európe obrovský rast miest, väčšina populácie vyspelých krajín žije v mestách. Význam poľnohospodárstva a lesníctva sa zvýši v 21. storočí, čo sa prejaví v rozvoji vidieka. Produktivita poľnohospodárskej výroby sa zvýšila, no objavila sa chemizácia poľnohospodárstva, pesticídy, znečistenie pôdy, globálne oteplenie zvyšuje rastlinné patogény a hmyz. Nové kultúrne rastliny by mali byť rezistentné voči chorobám, klimatickým zmenám, ich využitie by malo byť kompatibilné so zlepšením manažmentu poľnohospodárstva a lesníctva.

EU je industrializovaná za ostatné dve storočia, pričom priemysel priniesol enviromentálne problémy. Kvalita ovzdušia, ktoré dýchame, vody ktorú pijeme, pôdy, potravín je ovplyvnená

priemyselnou výrobou a industrializáciou, energetikou, dopravou. Budúcnosť je v prechode na bioekonomiku. V energetike sa v prvých dvoch dekádach v 21. storočí očakáva zvýšenie energie o viac ako 50 %, za prispenia rozvojových krajín ako napr. Čína, India, Brazília, teda najmä štátov Ázie a Strednej a Južnej Ameriky. Zvýši sa tak ešte riziko globálneho oteplenia. Obnoviteľné zdroje môžu prispieť k riešeniu problémov energetiky. Prioritou sú biopalivá: biometán, bioetanol a bionafta. Problémom dneška je úbytok pôdy, takisto aj odlesňovanie. Znečistenie pôdy je veľkým negatívom, žiaľ v súčasnosti prítomným. Zasolenie pôdy, jej erózia, desertifikácia, znižovanie živín a povodne vedú k zníženiu jej úrodnosti.

Biologizácia bude vstupovať i do kreácie farmaceutických výrobkov, pri formovaní antibiotík ako aj monoklonálnych protilátok. Rovnako vstúpi do odvetví chemického, potravinárskeho a krmivárskeho priemyslu. Možnosti používať obnoviteľné zdroje a biotechnologické procesy jestvujú i v inováciách v podnikaní v oblasti chémie, prirodzene spojené so vznikom nových produktov. Rovnako je perspektíva vývoja otvorená pre budovanie agronomických, respektíve bioagronomických komplexov.

Primárna bude *efektívnosť*, nie *novosť odvetvia*. Kritériom bude obnoviteľnosť zdroja surovín, jeho cenová prístupnosť, „domáci“ pôvod zdroja, jeho enviromentálna prijateľnosť a teda akceptovateľnosť výrobcom i spotrebiteľom. Úroveň chemickej výroby je vysoká, determinovaná skúsenosťami, solídnym výskumom, má vysokú efektívnosť. Biotechnológie majú tradíciu v potravinárskom priemysle, pričom podľa odhadu budú vstupovať do chemického priemyslu asi na 5 %.

Európa je špecifická svojou kultúrou ako aj úrovňou vedy. Hlavne v krajinách EU jestvujú podmienky pre prechod na *vedomostnú spoločnosť,* na vede založenú ekonomiku i na aplikáciu bioekonomiky.. Európa má kultúrnu diverzitu, ako aj zodpovedajúcu úroveň vedy a vzdelanosti pre vedomostnú spoločnosť.

Poľnohospodárstvo by sa malo zmeniť na Hi – Tech odvetvie. Má predpoklady zohrať kľúčovú úlohu. Má regionálnu agroekologickú variabilitu. Dosahuje štandardnú technickú úroveň, *variabilitu* v produkcii potravín a krmív na rozdiel od napr. USA, Brazílie alebo Argentíny, kde sú rozhodujúce dve plodiny – kukurica a sója. Európa má väčšiu diverzitu v plodinách, produkčných technológiách, rôznych klimatických zónach, v podmienkach regiónov. Európsky kontinent má potenciál v konkurencieschopnosti v poľnohospodárstve a lesníctve, solídny výskum, poľnohospodársku tradíciu ako aj úroveň poľnohospodárskej a potravinárskej produkcie.

Ako príklad: Mitsubishi pri výrobe polyakrylamidu zaviedla imobilizovaný enzým – nitrilhydratáza pri výrobe akrylamidu z akrylonitrilu. Akrylamid je polymerizovaný konvenčným chemickým procesom. To jeden z prvých príkladov významných veľkotonážnych výrob, kde sa použil biotechnologický proces. Nepoužíva H_2SO_4, poskytuje vyšší výťažok, menej odpadov a nižšiu energetickú spotrebu, naviac medziprodukt má vyššiu kvalitu. Viac ako 100 000 ton ročne sa produkuje PAN.

Čo potrebuje Európa?

- jasný dlhodobý program pre genomiku rastlín
- aplikáciu biotechnológií v praxi
- konverziu poľnohospodárstva na *Hi – Tech sektor*

- konkurencieschopnosť v *bioekonomike*
- regionálnu agroekologickú variabilnosť
- zlepšenie poľnohospodárskeho servisu
- zohrať vedúcu úlohu vo výskume, poľnohospodárskej produkcii, využití poľnohospodárskych a lesných plodín
- vyrovnať rozdiely technickej úrovne v jej jednotlivých krajinách
- nové výrobné a spracovateľské technológie
- umožniť zmysluplnú diverzitu poľnohospodárskych produktov na základe klimatických zón
- kvalitu výskumu - jeho orientácia, koordinácia, stimulácia inovácií, jasná dlhodobá koncepcia a politika, komplexnosť, produktivita, spracovanie, užitie
- jasná transparentná politika, legislatíva a manažment
- zainteresovanie verejného i súkromného sektoru do programu udržateľného rozvoja a rozvoja bioekonomiky

Literatúra:

1. Blažej, A.; Kosik, M.; *Phytomass: A Material for Chemistry and Biology*, Ellish Horwood, London, 1993
2. Blažej, A.; *Interbiotech ´89 Mathematical Modelling in Biotechnology: Proceedings of the international Symposium on Biotechnology*, Elsevier, Amsterdam, 1990
3. Blažej, A.; Lawrence F., J.; Deyr, Z.; *Protein Structure and Evolution*, New York, 1976
4. Blažej, A.; Suty, L.; *Fenoľnyje sojedinenija rastiteľnogo proischoždenija*, Moskva, 1977
5. Bruntland, G.: *Planet our Common Future*, Oxford, 1987

Kontakt

akademik Anton Blažej, dr. h. c. mult.
Nábělkova 4
Bratislava
84105

Racionalizácia výrobných systémov

Alexander Borovský

Abstract

The article is dealing with optimization of production preparation. Current status requires producing high quality and low costs products. The assumption for such approach is to minimize the input prices in production, which can be achieved by optimization of business processes. The part of its optimization effort is to reduce the number of employees so as to reduce excessive personal expenses. The paper focused above all on detail study of relevant theory and thorough investigation of company's internal documents. The result of the paper is to propose optimal solution for the operation of pressing line by direct observation.
Key words: production, optimization, management, component, stock, logistic.

Úvod

Optimálny rozvoj výroby tvorí základ úspešného podnikania. Nastoľuje však vo svojom riešení množstvo zásadných problémov, ktoré sme nútení riešiť prechodom na trhovú ekonomiku. Podnikateľské jednotky získali síce značnú podnikateľskú autonómiu, na druhej strane majú aj zvýšenú ekonomickú zodpovednosť za perspektívny rozvoj výroby a celkovú svoju prosperitu. Z uvedeného pramení i potreba novej, podnikateľskej orientácie v manažmente výroby, hľadanie nových garancií podnikateľskej úspešnosti.

Najčastejšie optimalizačné úlohy vo výrobe

Optimalizácia je neustálym systémom zlepšovania, môže byť vykonávaná do nekonečna na všetkých procesoch. Vhodným nástrojom na optimalizáciu výrobných systémov je aj optimalizácia pomocou simulácie týchto systémov. Podľa problémov, ktoré riešia je možné metódy rozdeliť na metódy používané pri optimalizácií výrobného programu, pri určovaní časového priebehu výrobného procesu, jeho priestorovom usporiadaní, pri zvyšovaní kvality práce či zlepšovaní pracovného prostredia.

- **optimalizácia plánovania výroby** - patrí k najnáročnejším optimalizačným úlohám. Faktor času tu hrá mimoriadnu úlohu, veď v praxi býva nutné reagovať na požiadavky zákazníkov doslova v priebehu hodín, v prípade poruchy stroja alebo výpadku surovín ešte rýchlejšie,
- **optimalizácia výrobných procesov** - cieľom je nájsť také riešenie, aby z výroby vychádzali kvalitné výrobky s čo najnižšími nákladmi,
- **optimalizácia výrobných dávok** - optimálna výrobná dávka minimalizuje všetky súvisiace náklady na výrobok až po dodanie k zákazníkovi,
- **optimalizácia materiálového zloženia** - výrobok, ktorý požaduje zákazník, môžeme vyrobiť z kvalitných a finančne náročných surovín, alebo môžeme využiť lacnejšie suroviny, s ktorými je viac námahy a vyvolávajú vyššie náklady na procesy. Oboma spôsobmi dostaneme rovnako kvalitný výrobok, riešením je ten postup, ktorým minimalizujeme výrobné a materiálové náklady výrobku (náklady procesov + náklady materiálu),
- **optimalizácia výrobných postupov** - výrobné postupy bývajú často navrhnuté bez ohľadu na náklady realizačných procesov, alebo je vlastná realizácia výroby na rozhodnutí pracovníkov vo výrobe. Ktorú operáciu je výhodnejšie urobiť na novom a ktorú na staršom stroji, na ktorej linke sa dá výrobok vyrobiť najlacnejšie. Optimalizácia výrobného postupu určí ten najvýhodnejší,

- **optimalizácia práce** - proces výberu najlepšieho variantu pri hľadaní najúčinnejšieho využitia pracovnej sily a techniky, zvýšenia hospodárnosti. Optimalizácia predstavuje výber správnej cesty k zjednodušeniu výrobného procesu a analýzu procesu za účelom dosiahnutia jeho usporiadania.

Optimalizácia technologického postupu výroby FAT rámu

Technologický postup pri výrobe FAT rámu (obr. č. 1) sa skladá z čiastkových operácií, ako je vylisovanie výlisku, označenie výlisku identifikačným štítkom, vyrazením otvorov, zanitovaním nitov, výstuž rámu, puzdier podľa pracovných inštrukcií. Strategickým zákazníkom francúzskej spoločnosti Plastic Omnium je Volkswagen, ďalší zákazníci Porsche a Škoda.

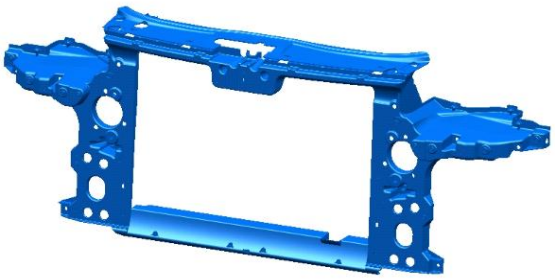

Obr. č. 1 Predný rám FAT

Technologický postu výroby FAT rámu a jeho optimalizáciu navrhujem:

- lepšou využiteľnosťou práce operátorov – zníženie prestojov,
- vhodnejším rozmiestnením výrobných zariadení - dosiahne sa skrátenie času medzi jednotlivými operáciami.

Navrhovanou optimalizáciou sa dospeje k zníženiu vstupných nákladov na výrobu výrobku, zefektívnenie celkového procesu výroby čím sa zvýši zisk spoločnosti.

Návrh optimalizácie výrobného systému

Pri optimalizácií výroby FAT rámu (komponent do automobilu) bola použitá jedna z metód kontinuálnych meraní - (chronometráž) (meranie čiastkových prvkov pracovnej operácie s cieľom zistiť trvanie jednotlivých pracovných úkonov). Aby sme mohli prácu organizovať, musíme vedieť, koľko času (pracovníkov) je potrebných na splnenie pracovnej úlohy, resp. stanoviť požadovaný výkon pracovníka alebo skupiny.

Na základe skúmania a merania pracovných časov jednotlivých operácií sme dospeli k výsledkomu, že jeden operátor je nadbytočný. Činnosť operátora č. 1 sa spojí s činnosťou operátora č. 2. K objasneniu celkového pracovného času nám slúži krycí list pracovnej operácie (Tab. č.1), kedy je možné exaktne dokázať toto tvrdenie. Merania boli vykonávané elektronickými stopkami v čase najväčšej produkcie výroby FAT rámu.

Postup pre pozorovanie pomocou plynulej chronometráže

Príprava k pozorovaniu – pozorovateľ v závislosti na cieľu snímky operácie – optimalizácia pracovného postu musí zvoliť objekt pozorovania – pracovisko a pracovníka. Vyberá sa pracovník, ktorý má požadovanú kvalifikáciu, je dostatočne zapracovaný, pracuje podľa stanovených spôsobov, má vytvorené stanovené technické a organizačné podmienky, neporušuje predpisy. Súčasťou prípravy je štúdium práce, zoznámenie sa s pracoviskom a organizáciou pracoviska, osobnými a pracovnými údajmi pracovníka. Tieto údaje zapíše do tzv. krycieho listu (tab. č. 1).

Tab. č. 1 Pracovné postupy

Odvádzanie hotovej práce	**V pracovných inštrukciách majú operátori stanovený presný postup prác na pracovisku č. 1 a č. 2**
Obsluha pracoviska č.1	Odoberá vychladnutý výlisok, vizuálne skontroluje či nie sú na ňom defekty - studené spoje, škrabance, nedostreky, prestreky, atď., podľa vzorky na porovnanie, ktorá je umiestnená na paneli defektov. Výlisok následne označí identifikačným štítkom. Po označení výlisok vloží do lisu Punching FAT, ktorý vyrazí otvory podľa pracovnej inštrukcie. Počas práce lisu odoberá, kontroluje a označuje ďalší výlisok. Táto operácia trvá 32 sek.
Obsluha pracoviska č.2	Odoberá výlisok z lisu Punching FAT, vloží výlisok do otvorov v stroji Riveting, kde zalisuje pomocou špeciálneho závitníka nity. Potom zanituje dva úchyty pre airbagy po oboch stranách. Táto operácia trvá 35 sek
Bezpečnosť a hygiena práce	V norme
Sťažené pracovné podmienky	Nadmerný hluk
Výkon	325 ks FAT rám cyklus 72 sek. Po všetky merané dni

Pozorovanie a zaznamenávanie – vykonáva sa podľa konkrétnych podmienok. Závisí od toho ako podrobne treba rozčleniť operáciu na jednotlivé úkony. Pozorovanie, meranie a záznam j e možné urobiť viacerými spôsobmi – kusový, radový, súčasný a zmiešaný. Kusový spôsob sa používa najčastejšie, postupné časy sa zaznamenávajú v tom poradí , ako za sebou nasledujú jednotlivé prvky operácie.

Vyhodnotenie vykonáme postupne:

- výpočtom jednotlivých časov z postupného času,
- sumarizáciou rovnakej činnosti do rozboru spotreby času operácie za jednotlivé pozorovania,
- základné, resp. potrebné druhy časov sumarizujeme do skutočnej bilancie spotreby času zmeny, ako je viď v (tab. č. 2).

Tab. č. 2 Bilancia skutočnej a normovanej spotreby času

P.č.	Symbol druhu času	Čas zistený snímkou číslo				Skutočná bilancia pracovného času operácie operátora		Normovaná bilancia pracovného času operácie vstrekolisu	
		1	2	3	4	priem. v sek	%	v sek.	%
1	T_{11}	32	31	33	32	32	44,4		
2	T_{12}	35	34	36	35	35	48,6		
3	T_{13}	58	59	58	57	58	80,5		
4	T_{14}	64	65	65	64	64	88,8		
5	**T**							**72**	**100**
6	T_{Z1}	40	41	39	40	40	55,6	72	
7	T_{Z2}	37	38	36	37	37	51,4	72	
8	T_{Z3}	14	13	14	15	14	19,5	72	
9	T_{Z4}	8	9	9	8	8	11,2	72	
10	$\mathbf{T_Z}$					**25**			

Skutočná bilancia vyjadruje, koľko času v sekundách a percentách zmeny pripadá na jednotlivé kategórie skúmaného času pracovnej operácie. Spracované výsledky v skutočnej bilancii v priemere za celé pozorovanie tvoria podklad pre ďalšie vykonanie rozboru:

- vypočítame ukazovatele využitia pracovného času pracovnej operácie (výsledky sú v tab. č. 3),
- návrh technicko – organizačných opatrení k odstráneniu stratových časov a k zvýšeniu produktivity práce.

Tab. č. 3 Ukazovatele využitia času výroby FAT rámu

Názov ukazovateľa	Označenie	Vzorec pre výpočet koeficientov	Výpočet koeficientov	%
Stupeň zamestnanosti operátora č.1 a operátora č. 2	U_1	$T-\frac{T_{11}+T_{12}}{2}\cdot 100$	$72-\frac{32+35}{2}\cdot 100$	38,5
Podiel skutočnej spotreby času operátora č.1 na takte vstekolisu	U_2	$T-\frac{T_{111}+T_{112}+T_{113}+T_{114}}{4}\cdot 100$	$72-\frac{32+31+33+32}{4}\cdot 100$	44,4
Podiel skutočnej spotreby času operátora č.2 na takte vstrekolisu	U_3	$T-\frac{T_{121}+T_{122}+T_{123}+T_{124}}{4}\cdot 100$	$72-\frac{35+34+36+35}{4}\cdot 100$	48,6
% možného zvýšenia produktivity práce pri zlúčení operátora č. 1 a č.2	U_4	U_2+U_3	$44,4+48,6$	93,0
% prestojov pri zlúčení operácie operátora č.1 a operátora č.2	U_5	$T-U_2+U_3$	$100-44,4+48,6$	7,0

Z výsledkov merania vyplýva návrh technicko-organizačných opatrení:

- celkové percento možného zvýšenia produktivity práce činí cca 44,4 %,
- najmä zjednodušením operácii a lepším zapracovaním operátorov na danej pozícii,
- efektívnou zmenou usporiadania strojov na pracovisku.

Vzhľadom k tomu, že technicky nie je možné skrátiť cyklus stroja navrhujeme riešiť danú situáciu zrušením jedného operátora na pozícii číslo 1 a tým sa zvýši efektivita výroby.

Súhrn

Existuje viacero metód, ktoré sa pri optimalizácii práce používajú, líšia sa presnosťou a náročnosťou. Medzi metódy, pomocou ktorých sa zhromažďujú informácie potrebné pre samotnú optimalizáciu práce patria:

- **metódy kontinuálnych meraní**, ku ktorým patrí napr. *snímka pracovného dňa* (záznam dejov pracovného procesu), *chronometráž* (meranie čiastkových prvkov pracovnej operácie s cieľom zistiť trvanie jednotlivých pracovných úkonov), *dvojstranné pozorovanie* (chronologický záznam výskytu pracovných a technologických dejov),
- **metódy výberových meraní** - ide o metódy multimomentových meraní a ich modifikácie,
- **komplexné metódy merania** – metódy prevádzkových meraní, ktoré sú prácne, ale vhodné na zhromažďovanie informácií pre analýzu pracovného procesu,
- **špeciálne metódy** – využívajú sa na štúdium špeciálnych stránok pracovného procesu, napr. aj na psychológiu a fyziológiu práce.

Podľa problémov, ktoré riešia je možné metódy rozdeliť na metódy používané pri optimalizácií výrobného programu, pri určovaní časového priebehu výrobného procesu, jeho priestorovom usporiadaní, pri zvyšovaní kvality práce či zlepšovaní pracovného prostredia.

Použitá literatúra

[1] LEŠČIŠIN, M.–LÍBAL, V. – ŠPERLICH, A.: Organizácia a riadenie výroby. Alfa, Praha, 1985.
[2] LEŠČIŠIN, M, STERN, J, DUPAĽ, A.: MANAŽMENT VÝROBY, SPRINT – vfra Bratislava, ISBN 80-89085-00-6, Bratislava, 2008.
[3] ZELENKA, A.: Projektování výrobních procesu a systému. ČVUT Praha, 2007. ISBN 978-80-7357-095-5.
[4] MIHOK, J.-JANEKOVÁ, J.-VIDOVÁ,J.: Podnikové hospodárstvo-Ekonomika podniku, SjF TU v Košiciach, 2005. ISBN 80-8073-406-2.

Kontaktná adresa
Ing. Alexander BOROVSKÝ, CSc.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Katedra manažmentu a marketingu
Adresa:
Poprad, Nábrežie J. Pavla II 15
borovsky.alexander4@gmail.com

„Ekonomika vs. kultúra“ v poézii Gregora z Nazianzu

Erika Brodňanská

Abstrakt

Príspevok si všíma jednotu, ktorá spája predstaviteľov ranej a súčasnej Cirkvi v náhľade na sociálne otázky, či už v súvislosti s ekonomikou alebo kultúrou. Vychádza pritom z encyklík *Populorum progressio* a *Sollicitudo rei socialis* v porovnaní s poéziou Gregora z Nazianzu, resp. z vybraných básní, v ktorých sa autor zaoberá otázkami bohatstva a tiež vzdelania v nadväznosti na diela ďalších ranokresťanských autorov (Klement Alexandrijský, Bazil Veľký).

Ekonomika a kultúra – dva termíny, ktoré majú zdanlivo len veľmi málo spoločného. Kým pojem ekonómia úzko súvisí s materiálnymi statkami, ich výrobou, rozdeľovaním, výmenou, úsporou, spotrebou a pod., pojem kultúra sa spája skôr s duchovnými a materiálnymi hodnotami vytváranými človekom v celej jeho histórii. Statky verzus hodnoty. Sú postavené na odlišných princípoch, predsa však od seba závisia. V súčasnej sekularizovanej spoločnosti pozorujeme zvýšenú sústredenosť na hmotné veci. Hromadenie majetkov a služieb, množstvo vymožeností, ktoré v posledných rokoch prináša veda a technika, však neznamenajú vždy aj skutočný rozvoj a slobodu či šťastie jednotlivca. Bl. Ján Pavol II. vo svojej encyklike *Sollicitudo rei socialis* píše: „Nadpriemerný rozvoj, pozostávajúci v prílišnej hojnosti každého druhu hmotných dobier v prospech niektorých spoločenských skupín, ľahko urobí z ľudí otrokov „majetku“ a bezprostredného pôžitku, ktorí myslia iba na to, ako rozmnožiť veci, ktoré už vlastnia, alebo ako ich nahradiť inými, dokonalejšími.“[1]

Závislosť na imaní však nemožno považovať za výdobytok modernej doby. Sprevádza ľudstvo celými jeho dejinami. S myšlienkou utrpenia duše a jej „nevyliečiteľnosti“, keď je naplnená márnomyseľnosťou, rozmarom, spupnosťou a nerozvážnosťou, sa stretávame už v dielach starovekých filozofov. Spomeniem napr. Sókrata nabádajúceho v Platónovom dialógu *Gorgias*[2] svojho spoločníka Kallikla, aby sa zriekol pôct, ktoré u ľudí platia, aby pestoval pravdu a snažil sa byť v živote čo najlepším, či Aristotela s jeho charakteristikou lakomstva v diele *Etika Nikomachova* (1121b-1122a), kde vraví, že lakomstvo spočíva v dvoch veciach - v nedostatku dávania a v nadbytku brania. Mieru v braní podľa neho prekračujú všetci, ktorí prevádzkujú nedôstojné živnosti, kupliari, úžerníci, ale tiež hráči v kocky a zlodeji. Všetkých menovaných spája hanebná ziskuchtivosť, berú na seba hanbu kvôli zisku, a to i skromnému. Chcú mať zisk tam, kde im nepatrí.[3]

Výrečnými a veľmi názornými príkladmi zisku, ktorý sa skôr či neskôr stane trestom, sú napr. aj mýtmi opradený Mídas a jeho želanie, aby sa všetko v jeho rukách menilo na zlato, či biblickí Adam s Evou, ktorí žili v Edene s prekvitajúcou rajskou záhradou, a hoci im nič nechýbalo, predsa siahli po ovocí stromu poznania.

V období raného kresťanstva si túžbu mať viac a s ňou súvisiacu sociálnu situáciu všímali vo svojich dielach východní i západní cirkevní otcovia. V rímskej ríši sa v tom čase utvárala nová vrstva statkárskej aristokracie, ktorá sa postupne zmocňovala veľkej časti

[1] JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*, 27. [on line]. [citované 14.3.2012] dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1117276830
[2] porov. GORGIAS 523a – 527c (Platon*: dialógy. Zv. I*. Prel. J. Špaňár. Bratislava 1990, s. 478-481.)
[3] porov. ARISTOTELES: *Etika nikomachova.* Prel. A. Kříž. Praha 1937, s. 78-79.

pozemkového vlastníctva a s rozvojom veľkostatkov sa stále silnejšie presadzovala sociálna závislosť obyvateľstva na vidieku.[4] Spoločenské pomery a stav hospodárskeho i sociálneho života vo východnej časti ríše, konkrétne v Kappadócii[5] v 4. storočí, neostali bez odozvy ani v diele jedného zo štyroch veľkých otcov východu[6], Gregora z Nazianzu. Kritika lipnutia na hmotných statkoch si našla svoje pevné miesto aj v jeho poézii s morálnym podtextom.

V básni I,II,28 *Adversus opum amantes* (Proti ziskuchtivosti) prirovnáva napr. ziskuchtivosť ku poľutovaniahodnej chorobe[7], ktorú nikto nelieči mysliac si, že je zdravý. Ponúka „závislým" na majetku „lieky" na ich lakomstvo a hrabivosť, pričom presne definuje a konkrétnymi príkladmi poukazuje na ich argumentáciu a správanie, ktorými sa snažia vyhnúť „preliečeniu". Nepripúšťajú napríklad, že potrebujú „terapiu" a hneď ukazujú prstom na iných, ktorí sú rovnakí[8]; ako uhýbací manéver využívajú utajovanie, resp. skrývanie svojich hriechov a chýb; ľahko konajú bezprávie rôzneho druhu[9] bez toho, aby si to uvedomili, pretože už prestali rozlišovať medzi dobrom a zlom.

Za jeden zo sprievodných znakov nerozumne užívaného bohatstva je v básni označená tiež presýtenosť úzko spojená s nevoľnosťou. Motív zhubnosti žiadostivého brucha poznáme už z Homéra, ktorý ho využil v epose Odysseia[10], a po ňom sa objavuje u mnohých ďalších pohanských i kresťanských autorov. Gregor z Nazianzu používal tento motív s obľubou a pomerne často. Vo svojej poézii sa však nesústredil len na presýtenie v súčinnosti s telesnou slabosťou[11]. V básni I,II,10 *De virtute* (O cnosti) dokonca konštatuje, že tučné brucho nerodí ani bystrú myseľ[12] a podobné vyjadrenie nachádzame aj v básni I,II,8 *Comparatio vitarum* (Porovnanie životov), kde vedú vzájomný dialóg svetský a duchovný život. Kým svetský sa chváli, že mu je dovolené hýriť, ten duchovný oponuje, že pre neho nie je veru pôžitkom byť nasýtený až do prasknutia, stonať od prepchatia a mať rozum stiesnený tučnotou[13]. Pôžitky boháčov a nerozum dáva Gregor do súvisu aj v gnómickej básni I,II,32[14], pričom v jeho sentenciách nachádzame alúzie na myšlienky kynikov[15] i myšlienky didaktickej knihy Starého zákona, knihy Sirachovcovej[16]. Vo veršoch zdôrazňuje blahodárnosť vody oproti vínu[17], ktoré kalí myseľ a nezabúda spomenúť, že len nerozumný sa náhli, aby naplnil svoje brucho a prahne po rozkošníckej hostine.

---

[4] VAVŘÍNEK, Vladimír: *Východořímské impérium*. – in: *dějiny byzance*. Praha 1994, s. 30-34.
[5] BEUCKMANN, Ulrich: *Gregor von Nazianz: gegen die habsucht (CARMEN 1,2,28).* Einleitung und Kommentar. – in: Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums. 2. Reihe: Forschungen zu Gregor von Nazianz. 6. Band. Paderborn-München-Wien-Zürich 1988, s. 12.
[6] spolu so sv. Atanázom Alexandrijským, sv. Bazilom Veľkým a sv. Jánom Zlatoústym
[7] I,II,28,7-17
[8] I,II,28,224-231
[9] I,II,28,254-262
[10] porov. Odysseia XVII, 286-289: *ale je nemožné zúrivý žalúdok nijako zaprieť,*
žalúdok zhubný, čo toľko trampôt prináša ľuďom.
preň sa vystrojujú mohutné lode, čo bežia
po veľkom nezmarnom mori a nesú odporcom skazu.
Preklad je prevzatý z: homéros: *odysseia*. Prel. M. Okál. Bratislava 1966, s. 317.
[11] I,II,28,85-89
[12] I,II,10,589
[13] I,II,8,91-95
[14] I,II,32 *aliae generis eiusdem sententiae* (iné dvojveršové sentencie)
[15] porov. Napr. Diogenés laertius: vitae philosophorum VI, 31; VI, 90; VI, 105.
[16] porov. Sir 31,12-42
[17] I,II,32,31-38

Okrem „prepchávania sa“ si Gregor z Nazianzu všíma vo svojej morálnej poézii aj rôzne ďalšie prekročenia striedmosti. Poznanie pravej miery bolo v staroveku cenené ako cnosť a porušením tohto prístupu k životu vznikali (a vlastne dodnes vznikajú) mnohé negatívne javy v osobnom i spoločenskom živote. V básňach vyčíta recipientom prílišný blahobyt, ale i závisť, neprajnosť, či ženám krášlenie. V básni I,II,29 *Adversus mulieres se nimis ornantes* (Proti ženám, čo sa príliš krášlia) útočí napr. proti šminkám[18], nepáči sa mu, že ženy majúce dostatok finančných prostriedkov na farby, zakrývajú nimi svoj prirodzený pôvab a snažia sa ukryť to, čo je dokonalým Božím dielom. Za bremeno, putá rúk i nôh, zas označuje šperky a to hneď v niekoľkých básňach (okrem básne I,II,29 tiež v básni I,II,28 *Proti ziskuchtivosti* a v básni I,II,2 *Praecepta ad virgines* (Rady pannám))[19]. Odporúča v nich ženám, aby sa nezdobili perlami a zlatom. Náramky, náhrdelníky, prstene sú pre Gregora len reťazami, ktorými ženy spútavajú svoje telo podobne ako otroci, ktorí sú však, na rozdiel od nich, kovovými reťazami spútaní nedobrovoľne. Navyše sú podľa neho všetky ozdoby len prostriedkami na oslnenie mužov a vzbudenie ich túžby, teda akousi bránou k hriechu.

Za jednotlivými slabosťami, ktoré vo svojich básňach pranieruje, stojí nadmerné bohatstvo, ktoré nie je užívané s rozumom. Recipientom veršov pripomína, že šťastný život nezávisí na majetku a jeho množstve; poukazuje na potrebu obrátiť sa od mamony k Bohu, obrátiť sám seba, ale tiež na dôležitosť byť otvoreným a vnímavým na potreby druhých[20]. Z kresťanského hľadiska, ktoré Gregor z Nazianzu reprezentuje a prezentuje, pozemský majetok neslúži na to, aby bol premrhaný, ale aby bol zodpovedne spravovaný.

V tomto duchu rieši problém, ako je možné vlastniť majetok a napriek tomu byť spasený, už Klement Alexandrijský (140/150 – okolo 220) v spise *Quis dives salvetur* (Ktorý boháč bude spasený) v náväznosti na evanjelium podľa Marka (Mk 10,17-30; podobenstvo o bohatom mladíkovi). Nezaoberá sa otázkou vlastníctva, ale otázkou obrátenia. Z nebeského kráľovstva nie je podľa jeho slov vylúčený boháč, ale hriešnik, ktorý sa neobrátil. Zámožní ľudia sa nesmú vzdávať starostlivosti o svoju spásu, akoby už boli dopredu odsúdení a na druhej strane nemusia hádzať svoje bohatstvo do mora a odsudzovať ho ako nepriateľa života, ale musia sa naučiť ako bohatstvo užívať a získať život. Majetok nemá byť centrom záujmu, ale prostriedkom pomáhať druhým.[21]

Hoci sú to myšlienky staré takmer dvadsať storočí, predsa sú aktuálne i dnes. Veď v rovnakom duchu reagoval na sociálnu nerovnosť aj Ján Pavol II. v už spomínanej encyklike *Sollicitudo rei socialis*. Je výzvou, aby sme „presvedčení o vážnosti prítomnej chvíle a o príslušnej osobnej zodpovednosti uplatňovali v praxi opatrenia, ktoré nám vnuká solidarita a uprednostňujúca láska k chudobným[22]; a to osobným a rodinným životným štýlom, správnym užívaním majetku, občianskou spoluprácou, príspevkom k hospodárskym a politickým riešeniam a vlastným úsilím v národných a medzinárodných oblastiach.“ [23]

[18] I,II,29,55-60
[19] I,II,28,105; I,II,29,239-240; I,II,2,84-85
[20] pozri napr. I,II,28,305-329
[21] ALEXANDRIJSKÝ, Klement: *Který boháč bude spasen?* Prel. M. Recinová. Olomouc 2008. 69 s.
[22] Téme lásky a nelásky k chudobným sa v súčasnosti venuje mnoho spisovateľov. K implicitnej forme prezentácie vzťahu chudobného jednotlivca voči cirkvi sa vyjadruje napríklad aj a. Koželová v štúdii *Dimenzie písania g. G. Márqueza*. Viac pozri: KOŽELOVÁ, Adriána: Dimenzie písania g. G. Márqueza. - in: jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium VIII. Bratislava: ZF LINGUA 2011, s. 100-106.
[23] JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*, 47. [on line]. [citované 14.3.2012] dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1117276830

Gregor z Nazianzu neostal vo svojej dobe len pri kritike a výzvach správať sa solidárne. Presviedča nás o tom napr. jeho reč (*or. 17*), v ktorej sa ako biskup postavil na obranu svojich ľudí a prosil správcu provincie o korektný vzťah voči biednym a trpiacim pri vymeriavaní daní v období hladu. Na jej základe bol do Nazianzu vyslaný peraequator Julianus[24], aby stanovené daňové zaťaženie posúdil. Na peraequatorov Juliana, a pred ním i Hellenia, sa obrátil Gregor aj priamo. Julianovi napísal niekoľko listov (*epp*. 67-69) a tiež krátku báseň (II,II,2 *Ad Iulianum*; Julianovi), v ktorých ho žiadal o benefity pre miestnych ľudí všeobecne, od Hellenia žiadal formou veršovaného listu (II,II,1 *Ad Hellenium pro monachis exhortatorium*; Helleniovi povzbudenie o mníchoch) daňové úľavy pre konkrétnych zasvätených mužov z Diocaesarey[25]. Z celej korešpondencie, ktorú si Gregor s Julianom navzájom vymenili, vyplýva, že tak listy ako aj rozsahom nepatrná, a napriek tomu veľmi obsažná báseň, niesli určitý podiel zásluh na Julianovom priaznivom rozhodnutí ohľadom daňového zaťaženia. Ľuďom z mesta boli vo veľkom rozsahu udelené ústupky z daňového dlhu a mnísi dostali dokonca výnimku.

Dnes budujeme konzumnú spoločnosť, ktorej sprievodným znakom sú pokrivené hodnoty, a to nielen v oblasti materiálnej, ale predovšetkým v oblasti morálnej, kultúrnej a humánnej. Snáď nie je príliš odvážnym moje tvrdenie, že práve kdesi tu tkvie zárodok stavu, ktorého pomenovanie – kríza - je v súčasnosti asi najfrekventovanejšie používaným slovom v celosvetovom meradle. Kríza ekonomická, kríza hospodárska a s nimi ruka v ruke i kríza sociálna. Spôsob, ako von z krízy, hľadajú svetoví ekonómovia a politici dennodenne. Odpoveď však ponúkol už v roku 1967 pápež Pavol VI. vo svojej encyklike *Populorum progressio*[26], kde hovorí, že hospodársky rast úzko súvisí s rastom osobnosti človeka v spoločenskom, kultúrnom i duchovnom rozmere.

Je teda neodškriepiteľné, že rozvoj spoločnosti je závislý od nových poznatkov, ktorých tvorcom a nositeľom je človek. Uvedomovali si to i niektorí predstavitelia raného kresťanstva, ktorí nezavrhovali automaticky všetko profánne. Už Klement Alexandrijský vycítil, že pokiaľ má byť kresťanstvo niečím viac ako náboženstvom nevzdelancov, musí sa vyrovnať s gréckou filozofiou a vedou. V prvej knihe svojho diela *Stromata* vraví, že „*najlepšie je vzdelaný ten človek, ktorý venuje všetko svoje úsilie pravde, a zbiera preto užitočné poznatky z geometrie, hudby, gramatiky i samotnej filozofie, a chráni tak vieru pred každou nástrahou*.“[27] Obdobný názor zdieľali i cirkevní otcovia východu Bazil Veľký[28] a Gregor z Nazianzu. Bazil vo svojom pojednaní *De legendis gentilium libris*[29] vyzýva kresťanských mladíkov, aby využívali hodnoty svetskej literatúry a venovali sa štúdiu

[24] Úrad peraequatora sa v rímskom impériu objavil po prvý krát za vlády cisára Konštantína a mal byť zárukou poctivosti v cenze. Jeho úlohou bolo počúvať námietky proti odhadu daňových záväzkov.
[25] Viac pozri: BRODŇANSKÁ, Erika: Básnické listy Gregora z Nazianzu Peraequatorom. – in: Jazyk a kultúra [online], 2, 2011, č. 5. Dostupné na internete: < http://www.ff.unipo.sk/jak/5_2011/brodnanska.pdf>.
[26] PAVOL VI.: *Populorum progressio*, 14. [on line]. [citované 15.3.2012] dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1117103084
[27] Klement Alexandrijský, *Stromata* I,43,4
[28] Bazil Veľký, absolvent najlepších škôl svojej doby, sa síce po svojom obrátení odvrátil od svetskej múdrosti, po istom čase však bol opäť schopný nájsť pre ňu správne miesto vo svojom živote i v živote kresťanského spoločenstva. Svoje vzdelanie využil na obranu viery a boj proti bludom.
Viac pozri ŠESTÁK, Cyril: *Život a dielo svätého Bazila Veľkého*. – in: sv. Bazil Veľký: Povzbudenie mladým. Listy I (r. 357-374). Trnava 1999, s. 8-16.
[29] Toto pojednanie je častejšie citované pod názvom *Ad adolescentes*.

pohanských klasikov. Majú sa však naučiť múdro z nich vyberať a všímať si vzory hodné napodobnenia[30]. Vzdelávanie a čítanie gréckych autorov považoval za potrebné ako prípravu na hlbšie pochopenie kresťanského učenia a na čítanie Biblie. Varoval pred čítaním básnikov, ktorí ospevujú antické božstvá[31], pričom sa opieral o príklady, ktoré použil už Platón vo svojom diele *Štát* (376C – 396C).

Právo kresťanov na *paideia* (výchovu v najširšom zmysle slova, ktorá zahŕňa i profánne vzdelanie) obhajoval aj Gregor z Nazianzu, hoci vo svojom diele neraz hovorí o pohanskom vzdelaní, filozofii a rétorike s opovrhnutím. Bol si však vedomý, že ich v kresťanskom prostredí treba nahradiť niečím plnohodnotným, pretože kresťania cítili určitý protiklad medzi jednoduchým jazykom Nového Zákona a klasickými vzormi antickej prózy. Naznačoval, že kresťanské náboženstvo nepohŕda vzdelanosťou, ale naopak, dvíha ju do nových výšok v kresťanskom Bohu.[32] Symbióza antiky a kresťanstva v jeho myslení sa odzrkadlila, okrem iného, aj v dvoch básňach, resp. básnických listoch (II,II,4 *Nikobulii filii ad patrem* a II,II,5 *Nikobuli patris ad filium*), ktoré napísal v mene svojho synovca Nikobula ml. a jeho otca Nikobula st. Oba sú chválou vzdelanosti a výrečnosti. Význam poznania rečníctva, histórie, gramatiky a logiky aj pre kresťanov rezonuje v slovách mladého Nikobula, ktoré adresuje otcovi so žiadosťou odísť študovať:

> Otče, ja teraz to jedno si najväčšmi želám, byť majstrom
> slova, veď ohnivá reč má vznešenú silu, keď zaznie
> na súde, v agore, v sieni, kde kohosi osláviť majú.
> Vznešené býva aj poznanie dejín, bo dejepis spája
> dovedna vzdelancov mnohých, je súhrnom múdrosti; menej
> vznešenou nie je ni jazykoveda – reč uhladí, cudzí
> prízvuk z nej vylúči, dobre vie strážiť náš helénsky jazyk.
> Rovnako grify umenia logiky, v ktorých sa pravda
> ukrýva, ozrejmia celkom aj výrazy naskrze temné,
> zvýraznia tie, ktoré pomôžu učeným formovať mravy,
> ako keď syr získa z úpletu koša svoj tvar tlakom lisu.[33]

Každý, kto túžil po „slávnej životnej dráhe“, kto chcel udržať sociálny štatút rodiny alebo jej chcel umožniť vzostup na spoločenskom rebríčku, musel nadobudnúť vzdelanie. O jeho význame vypovedá aj vyhrážka, ku ktorej sa ako k poslednej možnosti proti lenivým študentom uchyľuje rétor Libanios, ktorý učil v druhej polovici 4. storočia v Antiochii: „Bojím sa, aby v prípade, že by sa rodina dozvedela o ich vylúčení, to nepovažovala za hanbu horšiu ako smrť... taká hanba sprevádza človeka od mladosti do smrti a navždy mu vezme právo slobody slova.“[34]

Inak tomu nie je ani v súčasnosti. Hospodársky a sociálny rozvoj úzko súvisí s kultúrnou oblasťou a ako čítame v encyklike *Populorum progressio*, „závisí v prvom rade od sociálneho pokroku. Preto základná výchova je prvým zámerom rozvojového plánu. Veď hlad po vzdelaní je nemenej deprimujúci ako hlad po potrave. Negramotný trpí duchovnou

[30] BAZIL Veľký, *Ad adolescentes* 22 IV 3-12
[31] BAZIL Veľký, *Ad adolescentes* 22 IV 15-28
[32] JEŽEK, Václav: *Byzantská paideia - vzdělávání v byzanci. (Byzantská kultura).* Prešov 2006, s. 21.
[33] II,II,4,58-68
Verše preložila E. Brodňanská a prebásnil D. Škoviera.
[34] DOSTÁLOVÁ, Růžena: *Slova knih – obraz světa a duše.* – in: *Dějiny Byzance*. Praha 1994, s. 367.

podvýživou. Vedieť čítať a písať, získať si odborné vzdelanie, znamená nadobudnúť sebadôveru a zistiť, že možno napredovať spolu s ostatnými. Gramotnosť je pre človeka prvotným faktorom spoločenskej integrácie a zároveň osobného obohatenia, kým pre spoločnosť je privilegovaným prostriedkom hospodárskeho pokroku a rozvoja.“[35]

Je až zarážajúce, aká jednota spája predstaviteľov ranej a súčasnej Cirkvi v náhľade na sociálne otázky, či už v súvislosti s ekonomikou alebo kultúrou. Je nepochybné, že obe oblasti významne ovplyvňovali a ovplyvňujú spoločnosť i zmeny v nej. Sú však v postavení ekonomika verzus kultúra? Určite nie. Stoja vo vzájomnom vzťahu a pozitívne zmeny môžu prinášať len vtedy, keď sú otvorené pre potreby druhých a to nielen, čo sa týka hmotného, ale i duševného vlastníctva.

Literatúra:

ARISTOTELES: *Etika Nikomachova.* Prel. A. Kříž. Praha 1937.
BEUCKMANN, Ulrich: *Gregor von Nazianz: Gegen die Habsucht (Carmen 1,2,28).* Einleitung und Kommentar. – In: Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums. 2. Reihe: Forschungen zu Gregor von Nazianz. 6. Band. Paderborn-München-Wien-Zürich 1988.
BRODŇANSKÁ, Erika: Básnické listy Gregora z Nazianzu peraequatorom. – In: Jazyk a kultúra [online], 2, 2011, č. 5. Dostupné na internete: < http://www.ff.unipo.sk/jak/5_2011/brodnanska.pdf>.
DOSTÁLOVÁ, Růžena: *Slova knih – obraz světa a duše*. – In: *Dějiny Byzance*. Praha 1994.
HOMÉROS: *Odysseia*. Prel. M. Okál. Bratislava 1966.
JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*. [on line]. Dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1117276830
JEŽEK, Václav: *Byzantská paideia - vzdělávání v Byzanci. (Byzantská kultura).* Prešov 2006.
KLEMENT Alexandrijský: *Který boháč bude spasen?* Prel. M. Recinová. Olomouc 2008.
KOŽELOVÁ, Adriána: Dimenzie písania G. G. Márqueza. - In: Jazykovedné, literárnovedné a didaktické kolokvium VIII. Bratislava ZF Lingua 2011.
PAVOL VI.: *Populorum progressio*, 14. [on line]. Dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1117103084
PLATON*: Dialógy. Zv. I*. Prel. J. Špaňár. Bratislava 1990.
ŠESTÁK, Cyril: *Život a dielo svätého Bazila Veľkého*. – In: Sv. BAZIL Veľký: Povzbudenie mladým. Listy I (R. 357-374). Trnava 1999.
VAVŘÍNEK, Vladimír: *Východořímské impérium*. – In: *Dějiny Byzance*. Praha 1994.

Kontaktná adresa

Mgr. Erika Brodňanská, PhD.
Filozofická fakulta PU v Prešove
Inštitút románskych a klasických filológií
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov
erika.brodnanska@unipo.sk

[35] pavol vi.: *populorum progressio*, 35. [on line]. [citované 15.3.2012] dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1117103084

MANAŽMENT A ORGANIZAČNÁ KULTÚRA

Pavol Budaj

Abstrakt

Organizačná kultúra je rozhodujúcou zložkou „kontextu“ každej organizačnej jednotky. V dnešných podmienkach podnikateľských subjektov i neziskových a iných organizácií je významným faktorom ich úspechu a prosperity. Špeciálny zreteľ je potrebné venovať kultúre kvality a kultúre v rámci budovania uceleného manažérskeho systému organizačnej jednotky, ktorý môže byť zdrojom konkurenčnej výhody.
Kľúčové slová: Kultúra kvality. Manažérsky systém. Organizačná kultúra

Úvod

Kresťanský filozof kultúry Ladislav Hanus definuje kultúru ako „súhrnný pochop všetkej – jednotlivej i pospolitej práce... ako duchovnú budovu, na ktorej pracuje ľudstvo podľa svojej prirodzenej organizácie osôb, rodín a národov“[1] a ktorá „jednostaj buduje kráľovstvo vedy, umenia, spoločenského poriadku, práva, hospodárstva.“[2]

Pod pojmom kultúra teda rozumieme štýl, zvyky, vkus, obrady, rituály, všetko to, čo spája jednotlivcov so skupinou, čo ich včleňuje do spoločnosti, čo umožňuje bohatý sociálny život, ktorý vytvára ľudstvo ako celok, čo ľuďom pomáha orientovať sa vo svete a zároveň čo im ho pomáha rozvíjať. Kultúra nie je metafora ani skupinový názor, nie je to klíma ani sociálna štruktúra. Kultúra je dynamicky sa vyvíjajúca v priebehu dlhého obdobia (preto aj ťažko zmeniteľná v krátkom čase), je kolektívna, skôr emocionálna ako racionálna.

V organizačnej jednotke pojem organizačná kultúra úzko súvisí s pojmom identita organizácie. Identita organizácie predstavuje jej určujúce, s dlhodobou perspektívou vytvárané charakteristiky, reprezentujúce dovnútra i navonok jej princípy, podstatu a fungovanie. Naproti tomu kultúru organizácie predstavuje súhrn toho, ako sa tieto charakteristiky a zásady reálne premietajú do fungovania a správania inštitúcie, a to vo vnútri i navonok, do prevládajúceho štýlu vedenia, spôsobov motivácie pracovníkov, vystupovania na verejnosti a pod. S istou mierou zjednodušenia môžeme tiež povedať, že organizačná kultúra je spôsob, akým sa vykonáva práca a spôsob, akým sa komunikuje s ľuďmi, alebo aj „duch“ organizácie určujúci vnútorné pravidlá hry, „chovanie pracovníkov na všetkých stupňoch a tým aj „tvár“ organizácie“.[3]

Organizačná kultúra je dnes dôležitým faktorom prosperity a úspechu každej organizačnej jednotky ako významná súčasť jej sociálneho systému, ovplyvňujúceho jej procesy. Pracovné prostredie, zdieľanie hodnôt, normy správania, atmosféra, výkonnosť môžu mať rôznu podobu, jedinečnú pre každú organizačnú jednotku. „Všetko je to ovplyvňované históriou, tradíciami, prostredím, technológiou a pod. V zmysle toho chápeme, že kultúra

[1] HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti.* Bratislava: Lúč, Vydavateľské družstvo, 2003, s.49. ISBN 80-7114-443-6
[2] HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti.* Bratislava: Lúč, Vydavateľské družstvo, 2003, s.33. ISBN 80-7114-443-6
[3] ŠIGUT, Z.: *Firemní kultura a lidské zdroje*. Praha: ASPI, 2004, s. 9. ISBN 80-7357-046-7

výrobnej prevádzkarne je iná ako kultúra obvodného úradu a zasa iná než kultúra školy alebo kultúra nemocnice, či zariadenia sociálnej starostlivosti.“[4]

V organizačnej kultúre sa prelínajú úrovne (obr.1):

- nadnárodná kultúra,
- národná kultúra,
- kultúra organizácie,
- subkultúra útvarov.

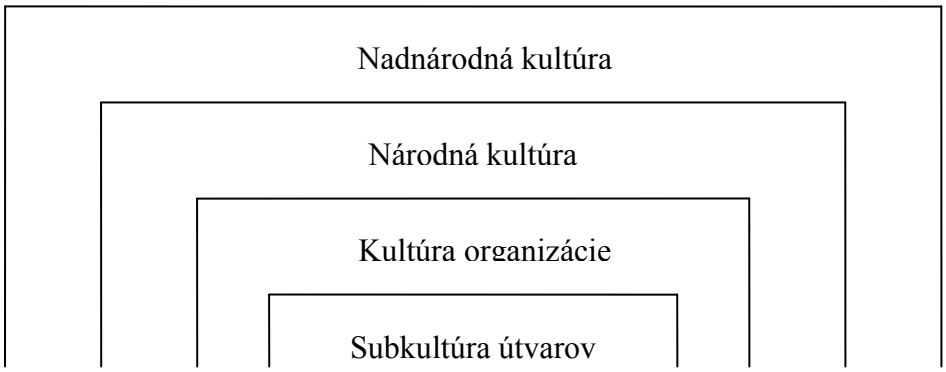

Obr. 1 Prelínanie úrovní kultúr
Zdroj: DUDINSKÁ, E.-BUDAJ, P.-VITKO, Š.: *Manažment v sociálnych službách.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, s. 148. ISBN 80-7165-756-9.

V nadnárodnej kultúre sa premieta kultúra krajín, zvláštnosti dané národnou tradíciou. Kultúra vlastnej organizácie sa vytvorila rozdielnym vývojom a príspevkami ľudí. Subkultúra útvarov v rámci organizácie zahrňuje ľudí so spoločnou profesiou v organizácii so špecifickou charakteristikou.

1 Prvky a indikátory organizačnej kultúry

Organizačná kultúra má bohatý, zvonku často neviditeľný obsah. Ako základné kultúrne prvky v organizačnej jednotke sú označované najjednoduchšie štrukturálne a funkčné jednotky, ktoré tvoria základné stavebné komponenty systému. Jadrom a dôležitým indikátorom obsahu kultúry organizácie sú kľúčové organizačné hodnoty, teda to, čomu jednotlivci alebo skupiny prikladajú veľký význam, čo pokladajú za dobré a čo za nedobré, čo za hodnotné a čo za nehodnotné alebo dokonca „zvrátené“. V poslednom období bývajú kľúčové hodnoty organizácie často vyjadrené v poslaní alebo etickom kódexe. „Hodnoty sa týkajú toho, čomu sa verí, že je dôležité v chovaní organizácie. Normy sú potom nepísané pravidlá chovania.“[5]

[4] DUDINSKÁ, E.-BUDAJ, P.-VITKO, Š.: *Manažment v sociálnych službách.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, s. 146. ISBN 80-7165-756-9
[5] ARMSTRONG, M. *Řízení lidských zdrojů*. Přel. Josef Koubek. 10 vyd. Praha : Grada publishing, 2007, s. 257. ISBN 978-80-247-1407-3.

Hodnoty, pravidlá, normy ako nutný predpoklad robenia „správnych vecí správnym spôsobom“ vyžadujú podľa I. Vágnera[6] okrem iného pochopenie a rešpektovanie prírodných zákonov a osvojenie si mentálnych princípov. Z prírodných zákonov je to predovšetkým najvyšší prírodný a duchovný zákon - **zákon bezpodmienečnej lásky**, podľa ktorého všetko čo existuje bolo stvorené Bohom v duchu bezpodmienečnej lásky a tiež pre prejavy bezpodmienečnej lásky. Preto východiskom k rešpektovaniu tohto zákona je začať u seba samého a naučiť sa mať rád. Podnetný impulz pre budovanie kultúry ponúka aj prírodný **zákon neustáleho zdokonaľovania**, ktorý zakotvuje skutočnosť, že všetko v prírode a ľudskom živote sa vyvíja smerom k vyššej kvalitatívnej úrovni, k vyššej dokonalosti, a tak je podstatou života neustály vývoj, pohyb a zmena v súlade s Božou vôľou. Z mentálnych princípov autor vyzdvihuje také vážne princípy, akými sú napr. princíp čestnosti, princíp tolerancie, princíp trpezlivosti, princíp poctivosti alebo princíp odvahy a statočnosti.

Na formovaní kultúry organizácie sa podieľajú pracovníci organizácie, ktorí prispievajú svojimi skúsenosťami a svojimi ideálmi. Organizačná kultúra je v manažérskej praxi podporovaná takými nástrojmi, ako sú:

- formy a štýly vrcholového vedenia organizačnej jednotky
- personálny výber, prejavujúci sa v preferovaní ľudí, ktorí sú (aspoň významným podielom) stotožnení s hodnotami a symbolmi organizácie
- proces uvedenia a adaptácie pracovníkov do organizácie.

Profil organizačnej kultúry môže byť vizualizovaný sémantickým diferenciálom (obr. 2) vyjadrujúcim silu alebo slabosť jednotlivých indikátorov organizačnej kultúry organizačnej jednotky. V prezentovanom príklade je organizácia silno orientovaná na zákazníkov a na pracovníkov, priemerne na motiváciu pracovníkov, slabšia je orientácia na ostatné indikátory organizačnej kultúry.

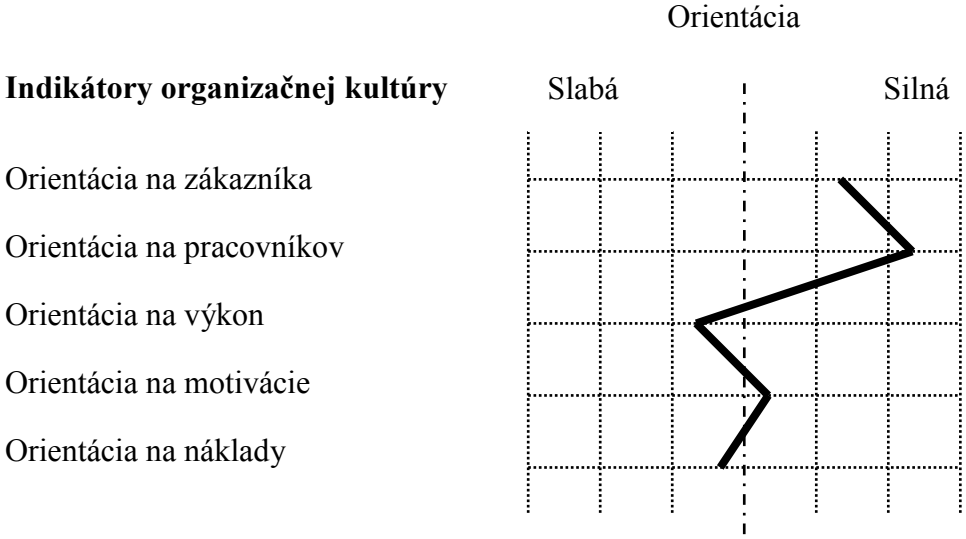

Obr. 2 Profil organizačnej kultúry organizácie
Zdroj: DUDINSKÁ, E.-BUDAJ, P.-VITKO, Š.: *Manažment v sociálnych službách.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, s. 149. ISBN 80-7165-756-9.

[6] VÁGNER, I.-SABOLOVIČ, M.: *Systém managementu organizace a znalostního pracovníka.* Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2011, s. 24 – 26. ISBN 978-80-8084-652-7

„Kultúru sa učíme, nie je vrodená. Je daná naším sociálnym prostredím, nie našimi génmi.“[7]

V súčasnosti je možné s istou mierou zjednodušenia identifikovať dve úrovne organizačnej kultúry. Prvú (povrchovú) úroveň tvorí systém „nízkych“ symbolov – artefaktov, akými sú napr. typ kancelárií, oblečenie a pod. Ide teda prevažne o fyzické formy, ale aj zvyky, obyčaje, rituály, ceremónie a spôsob komunikácie. Vyššiu úroveň vytvárajú nepísané pravidlá spoločenského styku, správania sa k externým a interným zákazníkom, zásady a pravidlá morálky, lojality k organizačnej jednotke a pod. Ich identifikovanie si vyžaduje dlhodobejšie a hlbšie poznatky o organizácii a preto bývajú zdrojom konfliktov najmä u nových a hlavne mladých nastupujúcich pracovníkov. Do tejto vyššej úrovne patria aj ťažko vnímateľné základné predpoklady, často spontánne predstavy manažmentu a ostatných zamestnancov o existencii organizačnej jednotky, o úspechu, odmeňovaní a pod. a tiež vysoké symboly kultúry, ktoré dotvárajú imidž organizačnej jednotky, akými sú vyjadrenie jej poslania, jej logo, výročná správa a pod.

Tieto pohľady na organizačnú kultúru naznačujú, že bude existovať úzka súvislosť medzi organizačnou kultúrou a funkčnými oblasťami manažmentu, najmä manažmentom ľudských zdrojov a operačným manažmentom, ale aj celkovým manažérskym systémom organizačnej jednotky.

2 Kultúra a kvalita

Dobrá organizačná kultúra pomáha napĺňať ciele podniku. Zvyšuje kvalitu vzťahov pracovníkov, ktorá je jedným z rozhodujúcich predpokladov stotožnenia sa pracovníkov s cieľmi organizácie, rozvinutia inovačného potenciálu, kvality procesov a produktov a ďalších atribútov dnes často zvýrazňovanej orientácie na zákazníka. Dobrá organizačná kultúra vedie pracovníkov k morálnemu a disciplinovanému spôsobu správania sa najmä vo väzbe požiadavky zákazníkov, pričom na poprednom mieste sú spravidla požiadavky na kvalitu. Nevyhnutným predpokladom úspechu akejkoľvek organizačnej jednotky je systémový prístup k budovanie organizačnej kultúry i subkultúr všetkých útvarov, súčasťou ktorého musí byť aj kultúra kvality. Kvalita je prvým počiatočným „ohnivkom“ v reťazi „od kvality k prosperite“ (obr. 3)

[7] HOFSTEDE, G.; HOFSTEDE, G.J.: *Kultury a organizace: software lidské mysli.* Přel. Luděk Kolman. Praha : filosofická fakulta univerzity Karlovy, 2006, s. 14. ISBN 80-86131-70-x

Obr. 3 Reťaz „od kvality k prosperite“
Zdroj: BUDAJ, P.-VARHOĽÁK, P.: *Operačný manažment* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2011, s. 160. ISBN 978-80-7165-860-3.

Kultúra kvality býva definovaná ako súbor hodnôt, predpokladov a presvedčení vzťahujúcich sa ku kvalite a celkovému prístupu organizačnej jednotky k manažovaniu kvality. Jej obsahom sú základné predpoklady, hodnoty, normy chovania, ktoré vedú členov organizačnej jednotky k dosahovaniu vysokej kvality procesov a produktov, manažérskej a zamestnaneckej práce. Základom kultúry kvality je idea trvalého a sústavného zlepšovania, ktorá vyvoláva potrebu výchovy pracovníkov ako pilierov aktívneho zlepšovania v oblasti celistvého chápania kvality tak, aby sa o kvalite nielen hovorilo, ale aby sa kvalita „dostávala do krvi“, do povedomia, presvedčenia, cieľov a každodenných skutkov, a to nielen jednotlivcov, ale celých tímov. „Výhra nad kvalitou“ začína v organizačnej jednotke vtedy, keď si každý pracovník uvedomuje, že aj on je tým dôležitým ohnivkom, od ktorého nemôže vyjsť, v rámci procesu transformácie vstupov na výstupy, na ďalšiu operáciu žiadny nepodarok a keď k zlepšovaniu kvality zaujme proaktívny prístup. Predpokladom dosiahnutia takého stavu je vhodný motivačný systém, ktorý podporí pracovníkov v tom, aby sa zmenilo ich chovanie a spôsob myslenia v súlade s filozofiou kvality a aby sa nezmenilo len jednorázovo, ale aby takéto správanie pokladali za úplne prirodzené a samozrejmé. Tým sa začne vytvárať kultúra, ktorá bude podporovať dosahovanie vysokej kvality produktov, procesov a všetkej práce – kultúra kvality.

Kvalita nevzniká väčšinou sama od seba. Musí byť manažovaná, a to tak, že v každom kroku každého procesu, ktorý v organizačnej jednotke prebieha, je myslené na zákazníka i na dodávateľa. Problémom dneška v súvislosti s kvalitou je fakt, že tento pojem býva veľmi často, ba až frázovito používaný v domnienke, že problémy organizačnej jednotky sa vyriešia

liberálnym používaním slova kvalita pri každej príležitosti. Pritom mnoho krát ani nevieme zadefinovať čo v našom prostredí kvalita je, čo sa týmto pojmom napĺňa (pretože kvalita je pojem značne subjektívny). Pomôckou nech nám budú názory rôznych „guru" kvality, ktorí sa pri náhľade na kvalitu tiež v nejakých detailoch odlišujú, ale zjednocujúcim prvkom ich postojov je presvedčenie, že kvalita „začína u zákazníka" a že kvalita musí byť cieľom a dielom všetkých pracovníkov, od vrcholového manažmentu počnúc, a končiac posledným radovým pracovníkom.

Budovanie kultúry kvality má aj svoju historickú oporu. Už v knihe Genezis (Gen., 1, 31) nachádzame niekoľkokrát vetu: ***A Boh videl všetko, čo urobil, a hľa, bolo to veľmi dobré***. Tézy a idey o kvalite by sme našli aj v knihách starovekých a stredovekých učencov, známe sú myšlienky novodobých priekopníkov manažmentu (napr. Tomáš Baťa: *Nepokračuj na zle začatej práci*.).

Logickou aktualizáciou tohto nikdy nekončiaceho procesu je koncepcia TQM – komplexného riadenia kvality, zameraná na externých zákazníkov, vlastných zamestnancov organizácie, na procesy, na pracovné prostredie, ciele a výsledky. Podľa L. Sochu je to „...komplexná technika, ktorá kladie dôraz na riadenie kvality vo všetkých dimenziách života organizácie".[8] Aby sme sa na koncepciu TQM nepozerali len z pozitívnej stránky, treba vidieť aj niekoľko potenciálne negatívnych faktorov, akými môže byť napr. stagnácia v rozvoji zručností pracovníkov (zameraním výcviku na jednu konkrétnu prácu), nárast kontroly, teda činnosti, pri ktorej sa nepridáva hodnota (lebo pracovníci sa môžu stať „otrokmi" zákazníkov), riziko kultúry víťazov a porazených (drsnou súťaživosťou na trhu) a pod. Nespadnutie „do osídiel" týchto rizík zabezpečí, že budovanie kultúry kvality zostane manažérskym programom moderným a nie módnym.

3 Kultúra a ucelený manažérsky systém organizačnej jednotky

Súčasné dianie vo svete je charakterizované mnohými „-izmami" a „-izáciami" v blízkom a vzdialenom prostredí, ktoré výrazne ovplyvňujú zmeny v internom prostredí organizačných jednotiek. Globalizácia a informačné technológie mnohé veci zjednodušili, zlacnili, zrýchlili. Priniesli však aj množstvo negatív. V manažmente sa vytráca osobná komunikácia i hodnoty, ktoré boli v našom geopriestore piliermi niekedy rozvoja, niekedy dokonca prežitia. Budované manažérske systémy sú často výsledkom kopírovania systémov zahraničných materských spoločností, bez zohľadnenia kultúrnych osobitostí. Mnoho našich organizácií tak stráca konkurenčnú výhodu z odlišnosti, z jedinečnosti systému „ušitého na mieru". História nám poskytla mnoho príkladov o prednostiach prístupu, keď sa vhodne eticky chápanou „imitáciou", nie v zmysle plagiátorstva, ale v zmysle získania pridanej hodnoty (zohľadnením národnej alebo regionálnej kultúry) a vyššej kvality, dosiahlo pri budovaní uceleného manažérskeho systému veľkých úspechov. Takýmto komplexným a spoľahlivým, na podmienky našej kultúry upraveným systémom, je aj súbor zásad, metód a postupov, ktorý bol budovaný najmä zásluhou Tomáša Baťu a ďalších baťovcov už v 1. polovici 20. storočia, a ktorý pretrval dodnes pod značkou „Baťova sústava riadenia". Príklad Baťovej sústavy

[8] SOCHA, L. : *Manažérske systémy integrovaného riadenia*. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2010. s. 145 ISBN 978-80-8084-608-4.

riadenia, ktorá síce prevzala vtedy známe, praxou overené dobré princípy a modely, ale bola jedinečná, originálna, „vlastná“, poskytuje dostatok dôkazov a námetov na riešenia a zmeny. „Baťa, ako skúsený praktik, vybral a aplikoval pre svoju firmu poznatky, ktoré sa dali uplatniť aj v našom geografickom priestore. Pod vplyvom svojich skúseností a myšlienok F. W. Taylora, H. Forda, A. E. Filena, ale aj G. Johnsona, praktikov, ktorí sa podľa dlhoročných skúseností a pozornosti snažili analyzovať a definovať vedecký prístup k riadeniu, zorganizoval Tomáš Baťa svoj podnik.“[9]

Súčasný trend reštrukturalizácie ekonomiky od globalizácie k re-lokalizácii priamo nabáda, aby sa globalizácia stala koncepciou a lokalizácia realizáciou. Podľa M. Zeleného[10] re-lokalizácia podriaďuje výhody globálneho zdieľania znalostných a inovačných zdrojov rôznorodosti a špecifičnosti „subnárodných“ regiónov a komunít. Imitácia progresívnych manažérskych metód a techník, ako prispôsobenie originálu regionálnej kultúre, je spravidla efektívnejšia ako netvorivé, do poslednej bodky prevzaté postupy zo zahraničného originálu, pretože vnáša do systému v podobe regionálnej kultúry pridanú hodnotu, novú kvalitu.. Originál fungujúci v západoeurópskom či dokonca zámorskom prostredí nefunguje spravidla bez prispôsobenia v prostredí inej kultúry. Manažéri mnohých našich podnikov tento problém poznajú, kritizujú, ale nenachádzajú spravidla dostatok vnútornej sily, aby sa mu vzopreli. „Nechajú sa chytiť na každú predloženú metódu, techniku a vzorček zo zámoria, nech to funguje alebo nie...Podriaďujú sa normám, štandardom, a tak podliehajú rovnakosti a nepoznajú konkurencieschopnú diferencovanosť.“[11] Takto formulované idey nemusíme chápať ako kritiku, ale skôr ako príležitosť.

Záver

Mnohé prejavy organizačnej kultúry sa vyvíjajú a udomácňujú dlhý čas. Významnú úlohu tu zohrávajú také faktory, ako je história a veľkosť organizačnej jednotky, osobnosť zakladateľa, jeho preferované hodnoty a pod. Toto sú aj dôvody, prečo sa dá kultúra zmeniť veľmi ťažko. Niekedy to môže znamenať prekážku rozvoja, niekedy naopak byť zdrojom konkurenčnej výhody. Manažéri by mali rozumieť organizačnej kultúre tak, ako sami sebe. Prevládajúca kultúra je rozhodujúcou súčasťou „kontextu“, čo sa pokladá za významný faktor výberu vhodného štýlu vedenia ľudí ako najdôležitejšieho zdroja každej organizačnej jednotky. Je to ukážka reťazca a „prepletenca“ organizačnej kultúry v rámci manažmentu. V kapitolách 2 a 3 sú načrtnuté väzby medzi organizačnou kultúrou a kultúrou kvality, resp. uceleným manažérskym systémom organizačnej jednotky. Sú to významné väzby nielen z pohľadu týchto subjektov, ale aj z pohľadu širších národných rozvojových súvislostí. Rozvoj je o ľuďoch, pre ľudí a s ľuďmi. Akí by mali byť? Podľa L. Hanusa[12] „slovenský katolícky človek má byť ponajprv ľudskejší, má byť plne rozvinutou osobnosťou, vyrovnanou so sebou a s vonkajším

[9] KUDZBEL, M. 2001. *Baťa hospodársky zázrak.* 2001. Bratislava: Marada capital services, a. s. 2001. s. 32. ISBN 80-968458-1-0
[10] ZELENÝ, M.- KOŠTURIAK, J:: *Baťova sústava riadenia pre dnešný svet podnikania.* Svit: seminár, 14.12.2011
[11] ZELENÝ, M.: *Všechno bude jinak.* Kostelní vydří: Karmelitánske nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-89231-83-6. s. 46
[12] HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti.* Bratislava: LÚČ, Vydavateľské družstvo, 2003, s.206. ISBN 80-7114-443-6

svetom. Slovenský katolícky človek má byť potom kultúrnejší. Pod tým rozumieme snahu rozvinúť svoje schopnosti, snahu ustavične šíriť svoj duševný obzor premýšľaním ... obohacovať svojho ducha pestovaním všetkej krásy a dobroty.“

Zoznam bibliografických odkazov

1. ARMSTRONG, M.: *Řízení lidských zdrojů*. Přel. Josef Koubek. 10 vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1407-3
2. DUDINSKÁ, E.-BUDAJ, P.-VITKO, Š.: *Manažment v sociálnych službách.* Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009. ISBN 80-7165-756-9
3. HANUS, L.: *O kultúre a kultúrnosti.* Bratislava: Lúč, vydavateľské družstvo, 2003. ISBN 80-7114-443-6
4. HOFSTEDE, G.; HOFSTEDE, G.J.: *Kultury a organizace: Software lidské mysli.* Přel. Luděk Kolman. Praha : Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, 2006. ISBN 80-86131-70-X
5. KUDZBEL, M.: *Baťa hospodársky zázrak.* Bratislava: Marada Capital Services, a. s., 2001. ISBN 80-968458-1-0
6. SOCHA, L. : *Manažérske systémy integrovaného riadenia*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 2010. ISBN 978-80-8084-608-4
7. ŠIGUT, Z.: *Firemní kultura a lidské zdroje*. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-7357-046-7
8. VÁGNER, I. – SABOLOVIČ, M.: *Systém managementu organizace a znalostního pracovníka*. Ružomberok: VERBUM – vydavateľstvo KU, 2011. ISBN 978-80-8084-652-7
9. ZELENÝ, M.: *Všechno bude jinak.* Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-89231-83-6
10. ZELENÝ, M.- KOŠTURIAK, J:: *Baťova sústava riadenia pre dnešný svet podnikania.* Svit: Seminár, 14.12.2011

Kontakt:

Ing. Pavol Budaj, PhD
Katedra manažmentu a marketingu
Pedagogická fakulta KU
Detašované pracovisko v Poprade
Nábrežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
e-mail: budajpavol@gmail.com

Rôzne pohľady na človeka s postihnutím ako determinant jeho vzťahov s majoritou

Barbara Caková

Abstrakt

Cieľom môjho príspevku je poukázať na to ako vnímanie ľudí s postihnutím intaktnou populáciou determinuje ich vzájomné vzťahy a následne život človeka s postihnutím. Okrem teoretických úvah by som rada predstavila výsledky svojho výskumu zameraného na vzájomné vzťahy minority a majority a napokon poukázala na možnosť participácie sociálneho pracovníka vedúcej k pozitívnej zmene v tejto oblasti. Vychádzam z teórie sociálneho konštruktivizmu, ktorú aplikujem na vnímanie človeka so zdravotným postihnutím. Stručne sa zmieňujem o období segregácie a pojme „zdravotne postihnutý", podrobnejšie sa zaoberám právnym a medicínskym diskurzom a tiež chápaním človeka s postihnutím ako jedinečnej a autentickej bytosti. Poukazujem aj na výsledky výskumu zameraného na vzťahy medzi minoritou a majoritou a z nich vyplývajúce možnosti intervencie, ktoré má sociálny pracovník, najmä umožniť čo najviac obojstranne zaujímavých interakcií, viac sa venovať inklúzii na trhu práce a rozvíjať vzájomnú otvorenú komunikáciu.

Abstract

The goal of my paper is to point out how the perception of people with disability by intact population determinates mutual relations of these two groups and subsequently life of a person with disability. Besides theoretical contemplations I would like to introduce the results of my research concerning mutual relations of minority and majority and finally I would like to point out to the possibility of a social worker participation leading to a positive change in this field. This paper is based on the social constructivism theory applied on perception of a person with disability. I briefly mention the segregation period and the term "disabled person". In more detail I describe legal and medical discourse as well as understanding of a person with disability as a unique and authentic human being. I also point out to the results of the research aimed at relations of minority and majority. The research shows that there are possibilities of intervention for a social worker – in particular to enable as many interactions as possible interesting for the both sides, do more for inclusion in the labour market and develop mutual open communication.

Cieľom môjho príspevku je poukázať na to ako vnímanie ľudí s postihnutím intaktnou populáciou determinuje ich vzájomné vzťahy a následne život človeka s postihnutím. Okrem teoretických úvah by som rada predstavila výsledky svojho výskumu zameraného na vzájomné vzťahy minority a majority a napokon poukázala na možnosť participácie sociálneho pracovníka vedúcej k pozitívnej zmene v tejto oblasti.

Ako hovorí Protagoras: „Človek je mierou všetkých vecí" (http://sk.wikipedia.org/wiki/Protagoras, 16.1. 2012). Na jeho myšlienky nadviazali tvorcovia sociálneho konštruktivizmu (Berger, Luckaman, 1999), ktorí prišli s tézou, že ľudia vytvárajú sociálnu realitu, do ktorej a následne socializujú. Toto všeobecné postmoderne kritické

spochybnenie slovka „prirodzené“ určite prinieslo dôsledky v mnohých oblastiach. Poďme sa teraz pozrieť, ako zasiahlo svet ľudí so zdravotným postihnutím.

Ako hovorí Goffman (2003, s. 9): „Spoločnosť ustanovuje prostriedky kategorizácie osôb a ich komplementárne atribúty, ktoré sú v súvislosti s príslušníkmi týchto kategórii vnímané ako bežné a prirodzené“ Hoci pomenovanie „zdravotne postihnutý“ patrí minulosti spolu s dlhým obdobím segregácie, predsa mi nedá neuviesť tento názorný príklad. Pôvodne prišlo k vyčleneniu tejto časti populácie po rozvoji priemyselnej revolúcie (Kövérová, 1993). Vtedy ľudstvo preferovalo ideál výkonovej spoločnosti, spoločnosť bola opojená množstvom vedeckých objavov, pokrok azda nikdy nemal takú dynamiku.

Každý človek túžil byť čo najlepší, chcel zapojiť čo najviac síl do všeobecného rozmachu. Také boli očakávania vtedajšej spoločnosti. Pred rôznorodosťou sa preferovala uniformita, a tak tí, čo nespĺňali kritéria, ostávali na okraji. A aby táto neľudskosť spoločnosti pýšiacej sa humanizmom bola ospravedlnená, hovorilo sa o vedeckom prístupe k týmto objektom starostlivosti. Vznikla špeciálna pedagogika a veľké zariadenia (špeciálne školy, chránené pracoviská, veľké ústavy), v ktorých takíto ľudia žili oddelení od zbytku sveta.

Dnes je aj vďaka postmoderne situácia iná. Ľudstvo v dôsledku ekologickej hrozby prehodnocuje nielen ideál výkonovej spoločnosti ako taký (Briška, 2000), ale hľadá aj alternatívny vzťah k minorite ľudí s postihnutím. V období prehodnocovania sa ocitáme na rázcestí, už nejestvuje jediná „správna“ možnosť. Aké východiská nám ponúka odborná diskusia?

Ak je pre nás kľúčové slovo „človek“, sústredíme sa na dnes už preferovaný pohľad z hľadiska rovnocenného právneho postavenia ľudí s postihnutím načrtnutý aj v Dohovore OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (Mišová a kol., 2009). Možno sa zamerať na poskytnutie rovných príležitostí, debarierizáciu, antidiskrimináciu.

Výhodou tohto prístupu je, že potreby ľudí so zdravotným postihnutím sú vnímané ako „nárok“, nie ako „láskavosť“ od minority. Už nie je potrebné zdôvodňovať, diskutovať, argumentovať, vynakladať množstvo energie, rovné príležitosti sa stávajú neodškriepiteľnou a právne zakotvenou realitou. Vytvára sa stabilné prostredie, zvyšuje sa miera istoty, človek s postihnutím môže väčšmi participovať na svojom živote.

Avšak i tento prístup má svoje nevýhody. Pojmy „právo“ a „spravodlivosť“ nikdy nebudú totožné. Na papieri nebude nikdy napísané všetko, čo život prinesie. Možno napríklad zabezpečiť, aby človek s postihnutím mal viac času na napísanie písomnej práce, ale dá sa zákonom upraviť, aby jeho predĺžené písanie neznamenalo zároveň absenciu na inej hodine, a teda znevýhodnenie? Alebo nebolo na úkor voľného času? Aby sa dialo v rovnakých podmienkach, napr. nebolo spojené so skúšaním iného žiaka, ktoré by rozptyľovalo pozornosť píšuceho?

Zákon má byť výsledkom konsenzu spoločnosti. Inak sa vždy nájdu cesty, ako ho obísť. A viesť množstvo súdnych sporov, znamená skôr krok na ceste ku konfliktu než k dohode majority s minoritou.

Prirodzene týmto nechcem povzbudiť spoločnosť k rezignácii na prístup rovnosti šancí. Premýšľam len nad jeho obmedzeniami. Cestou môžu byť diskusie, ktorých výsledkom by boli úpravy zákonov vyhovujúce obom stranám. A zároveň alternatívne riešenie konfliktov, ktorého významnou podmienkou je dohoda.

Druhým slovkom determinujúcim postoje spoločnosti a tým aj konkrétne vzťahy je zameranosť na zdravotné postihnutie (áno, analógia s minulosťou je tu citeľná, toto je tradičný prístup), Napr. „zrakové postihnutie“ sa vymedzuje medicínsky, ako to robí napr. Požár (2000, s. 6) píšuc o jeho prejavoch v troch oblastiach:

„a) zníženie zrakovej ostrosti

b) obmedzenie alebo poškodenie zrakového vnemového poľa

c) porucha farebného videnia“.

Toto vymedzenie a ďalšie jemu podobné vyzerajú na prvý pohľad exaktne. Striktne určujú, kto patrí a kto nepatrí do zmienenej kategórie. Členom majority to môže dodávať istotu. Naopak členovia minority môžu v ideálnom prípade pre tento diskurz nadobudnúť pocit, že otázka ich postihnutia je prirodzene daná a uspokoja a so s vojím miestom v živote spoločnosti.

Avšak mne (nielen ako človeku s postihnutím, ale aj ako sociálnej pracovníčke) neprináleží uspokojiť sa s týmto konštatovaním. Kladiem si preto otázku, čo prinesie nám, nelekárom takáto definícia? Ostáva len rešpektovať ich právo posudzovať, či niekto patrí alebo nepatrí do danej kategórie? Podľa môjho názoru máme možnosť pristúpiť k problematike zo stanoviska sociálnej práce. Teda človek so zrakovým (analogicky& aj iným postihnutím) postihnutím je ten, ktorému postoj spoločnosti k ľuďom nedosahujúcim štandardné parametre v oblasti zraku zhoršuje kvalitu života či už v somatickej, psychickej, sociálnej alebo duchovnej rovine. Ak by spoločnosť zabezpečila ideálne podmienky, táto definícia by pravda stratila opodstatnenie, čo by však neprekážalo, pretože v takom prípade by už bola táto skupina pre sociálnych pracovníkov irelevantná.

Aj laický pohľad ľudí s postihnutím na preferenciu postoja vnímajúceho ich predovšetkým cez diagnózu je výrazne odmietavý: „Teda pohľad mnohých ľudí na moju osobu sa obmedzuje na obdiv a súcit a ja mám predsa aj oveľa zaujímavejšie veci, ktoré chcem o sebe povedať svetu, no občas nemám príležitosť, lebo sa konverzácia točí len okolo spomínaných aspektov a moje postihnutie je často to jediné, čo ľudí zaujíma“ (Caková, 2011, s. 101).

Rada by som ešte zdôraznila a zdôvodnila úlohu spoločnosti. Medzi odborníkmi panujú dve rôzne tendencie pohľadu na príčiny zhoršenia kvality života, ktoré ľudia s postihnutím často pociťujú. Koláčková a Kodymová (in Matoušek, 2005) citujú Medzinárodnú klasifikáciu zdravotných stavov a následkov, ktorá preferuje vnímanie postihnutia ako determinantu spomínaných ťažkostí. Na druhej strane Požár a kol. (1989, s. 39) hovorí: „Základ všetkých psychologických osobitostí postihnutého dieťaťa nie je biologický, ale sociálny.“ Ako už možno vidieť z predošlého textu, prikláňam sa skôr k tomuto stanovisku, pretože súhlasím s Požárovým (1989, s. 39) argumentom: „Krátko by sa dalo povedať, že čím je vyšší stupeň civilizácie, tým väčší je podiel tých, ktorí sa ukazujú ako postihnutí, pretože nie sú schopní splniť všeobecné očakávania.“ Zároveň vidno výrazné rozdiely v kvalite života človeka s postihnutím v rôznych krajinách alebo medzi ľuďmi s postihnutím, ktorí majú vytvorené dobré vzťahové zázemie a medzi inými žijúcimi v izolácii.

Spoločnosť teda nečelí jednoznačnej biologickej determinácii problémov človeka s postihnutím, ako tomu bolo ešte donedávna. Naopak na jej pleciach spočíva zodpovednosť za kvalitu života každého svojho člena. Iba rešpektovanie tohto faktu môže byť základom pre pozitívnu zmenu v budúcnosti.

Ďalšou dilemou súvisiacou s postihnutím je otázka ako ho vnímať. Tradične sa hodnotí ako nedostatok alebo niečo negatívne (Repková a kol., 2003), možno ho však vnímať i ako prínos?

Už Vygotskij (1983 in Caková 2008) hovorí i o kompenzácii postihnutia. Vníma túto situáciu nie ako apriori negatívnu, skôr ako šancu, ktorú možno využiť alebo premárniť, čo vždy závisí od ľudskej individuality a môžem dodať, že aj od prostredia a vzťahov, ktorými človek s postihnutím disponuje. Nesprávnosť čiernobieleho videnia potvrdzuje aj moja osobná skúsenosť zo strednej školy (Caková, 2009a). Navyše skúsenosť ľudí s postihnutím so situáciou, kedy potrebujú pomoc, pozitívne ovplyvňuje i prosociálnosť tejto minority (Caková. 2008). Nemyslím si teda, že je správne pokladať ľudí s postihnutím za skupinu, ktorej oproti tým intaktným čosi chýba, naopak je to menšina, ktorá získala šancu ukázať intaktným, že spoločnosť, v ktorej je najvyššou hodnotou rôznorodosť je oveľa krajšia a zmysluplnejšia než tá, ktorá vyznáva kult univerzality a jednofarebnej „dokonalosti".

Poslednou otázkou, ktorú mi nedá v tejto súvislosti nespomenúť, je príslušnosť ku skupine ľudí s postihnutím vs. začlenenosť do celej spoločnosti. Hoci sa už deklaruje preferencia inklúzie, nielen v mojej práci (Caková, 2010) som sa stretla s príbehmi ľudí so zrakovým postihnutím, ktorí za veľké pozitívum v rámci svojho vzdelávania považovali práve vzťahy s inými príslušníkmi minority. Možno zrejme povedať, že ľudia, ktorí majú podobné skúsenosti. môžu byť k sebe vo vyššej miere empatickí. Na druhej strane by však toto poznanie nemalo byť zámienkou pre segregáciu. Správne riešenie tohto problému, a to hlavne na úrovni vzdelávania, kde aspoň spočiatku riešia túto dilemu za človeka s postihnutím iní ľudia, vidím v zážitku oboch skúsenosti, tak akceptácie v homogénnej skupine ako aj konfrontácie s intaktnou majoritou.

Tretí spôsob ako vnímať človeka s postihnutím, ktorý osobne preferujem, je vidieť ho ako špecifické a jedinečné indivíduum, autentickú bytosť, ktorú netreba nasilu porovnávať s ostatnými a tlačiť do konformity, ale naopak vytvárať priestor pre rozvoj všetkých jej predností a vlôh, ktorými oplýva. Zároveň treba viesť spoločnosť k tomu, aby si dokázala vážiť rôznorodosť a poskytovať pre ňu dostatok priestoru a akceptácie. Tento spôsob myslenia je navyše veľmi oslobodzujúci. Už nie je natoľko potrebné oplývať priam medicínskymi znalosťami, stačí počúvať a pozorovať konkrétneho jednotlivca. Netreba sa zľaknúť kombinácie rôznych postihnutí, pretože od začiatku rátame s jedinečnosťou každého. Namiesto striktnej profesionality a množstva poznatkov, ktoré sa však môže každú chvíľu vyčerpať, sme odrazu ľuďmi poskytujúcimi predovšetkým akceptáciu, ochotu počúvať a hľadajúcimi vždy znova a znova jedinečné a nové riešenie ušité na mieru klientovi.

Takýto postoj môže prospieť nielen ľuďom s postihnutím, ale aj všetkým menšinám a vlastne každému. Viem, že načrtnutá koncepcia sa zdá príliš utopická, no jej postupná realizácia počínajúca už vzťahom akceptácie voči klientovi s postihnutím určite stojí za všetko úsilie.

V čom sú riziká tohto prístupu? Je možno menej exaktný, menej pozitivistický, proces je menej predvídateľný a nepodlieha všeobecným a striktným zákonitostiam. Chýba tu pocit moci, istota v tom, čo je „správne". Myslím si však, že práve tento prístup má v budúcnosti najväčšie šance, práve toto je ideálna pozícia pre utváranie vzťahov nielen medzi ľuďmi s postihnutím a intaktnými, ale medziľudských vzťahov v čoraz heterogénnejšej spoločnosti vôbec.

Samozrejme súčasnosť je akousi zmesou týchto teoreticky vyabstrahovaných možností. Na nasledujúcich riadkoch chcem preto písať o interakciách majority s minoritou, ako sa mi javia z výskumu venovanému vzťahom medzi ľuďmi so zrakovým postihnutím a väčšinou. Zároveň chcem pomenovať aj riešenia, ktoré ponúka sociálna práca na zvládnutie vzťahových problémov. Práve táto pomáhajúca profesia má totiž v riešení problematiky vzájomných vzťahov svojou zameranosťou na sociálne, holistickým prístupom k človeku a tiež praktickosťou nesmierny potenciál.

Téma ľudí s postihnutím je spoločnosťou stále vnímaná ako čosi neznáme, z čoho má bežný intaktný človek priam strach. „Bojím sa rozvíjať vzťah z obavy, že ma to privedie do istej úzkosti a ţe okrem vlastných problémov sa mi pridajú aj iné, pretože mám tendencie prežívať situáciu trpiaceho“ (Caková, 2011, s.101). Nedostatok istoty, obavy z nepoznaného, rozpačitosť, to asi nie sú ideálne predpoklady na vstup do interakcie.

Preto sa nazdávam, že práve sociálni pracovníci by mali facilitovať verejnú diskusiu na tému vzťahov medzi minoritou a majoritou s cieľom vnímať zdravotné postihnutie ako špecifickú skúsenosť bez negatívnych konotácii. Prinieslo by to nielen viac informácii, ale väčšiu mieru odvahy pustiť sa už nie neznámou cestou, ale naopak prijať interakciu s človekom s postihnutím ako čosi zaujímavé a obohacujúce. Ľuďom so zdravotným postihnutím by to tiež ušetrilo rozpačité začiatky, ktoré sa síce niekedy podarí prekonať vzájomnou komunikáciou, úspech však nikdy nie je istý.

Rozdelenie medzi ľuďmi s postihnutím a intaktnými je doteraz veľmi výrazné. Existujú dva odlišné svety, ktoré prešli rôznymi životnými skúsenosťami. Ak by sme sa však pozreli postmoderným pohľadom na pojem „zdravie“, zistili by sme, že takáto pevná deliaca čiara vlastne nikdy neexistovala. Preto je potrebné prehodnotiť sociálny diskurz zdravia a posunúť ho z roviny rozčleňujúcej dve skupiny populácie do roviny ideálu,, ku ktorému všetci smerujeme.

Zmenu spoločenských postojov nemožno dosiahnuť zo dňa na deň. Takáto snaha by sa stretla len s neúspechom, sklamaním a ešte väčšou dezilúziou v oblasti vzájomných minoritno-majoritných vzťahov. Práve tu koncept vnútornej integrácie, teda vzájomné spoznávanie ľudí s rôznymi postihnutiami, môže byť dobrým odrazovým mostíkom.

Moji respondenti často poukázali na význam „spoločne zdieľaného“ vo vzťahoch. Ak absentujú témy, ktoré by boli atraktívne pre majoritu aj minoritu, bude komunikácia vždy poznačená vzájomným prispôsobovaním sa a istou mierou odstupu. Ak sa však podarí vytvoriť (najskôr azda na úrovní voľnočasových aktivít) „spoločný svet“, môže byť práve ten spojivom k rozvoju hlbších vzťahov v rámci celej komunity.

Trh práce je azda najproblematickejším sociálnym kontextom, kde sa najmenej darí inklúzii (ostatné porovnávané sú rodina, vzdelávanie a voľnočasové aktivity). Píšem o tom viac v inej práci (Caková, 2009b), tu len poznamenám, že úspech v zamestnaní sa často súvisel s predošlými skúsenosťami intaktných zamestnávateľov s ľuďmi s postihnutím. Hľadať možnosti takýchto zážitkov je tiež dôležitou výzvou pre sociálnych pracovníkov.

V súvislosti so zamestnaním je na mieste aj hľadanie efektívnejších metód, ako podporiť inklúziu v tomto kontexte, ktorá je naozaj nízka. Nechcem na týchto riadkoch dospieť v k vyriešeniu otázky, skôr ju ponechávam na odbornú diskusiu.

Samozrejme každý človek s postihnutím má svoje špecifiká. Tak napríklad nemožno od nevidiacich očakávať, že prví nadviažu rozhovor, pretože svojho intaktného známeho

neuvidia. Nazdávam sa však, že prijatie tohto obmedzenia je podobné ako prijatie toho, že rôzni ľudia sa navzájom líšia. Na druhej strane celospoločenské poznanie a uvedomenie si tohto faktu môže podporiť inklúziu.

Vzťahy a kontakty sa darilo ľahšie nadväzovať, ak mal človek s postihnutím nejakého spoločného známeho s intaktným, s ktorým vstupoval do prvej interakcie. Tento známy môže byť akousi zárukou bezpečia pre oboch komunikujúcich, môže pomôcť objasniť nedorozumenia a podieľať sa na vytváraní príjemnej atmosféry. Na druhej strane by si blízki človeka s postihnutím nemali uzurpovať právo komunikovať za neho, to vedie skôr k izolácii ako k inklúzii. Sociálny pracovník by mal vo svojej praxi teda prihliadať aj na tieto aspekty.

Spoločné prostredie, či už je to škola, práca, voľnočasové centrum alebo iné miesto, tiež zohráva pozitívnu úlohu pri zlepšení vzájomných vzťahov. Sociálny pracovník môže hľadať príležitosti, aby umožnil zažiť čo najväčšiemu počtu ľudí takúto situáciu.

Ako problematické sa ukázali aj potreba pomoci a zoznámenie tretej osoby ako dlhodobé motivácie pre vzťah. Pri vzťahu subjektu a objektu pomoci je riziko zjavné, ide o asymetriu, ktorá skôr alebo neskôr prestane napĺňať potreby oboch zúčastnených. Ak sa zas človek s niekým zoznámi, len preto, že si to želá ich spoločný priateľ, nemusí mať sám záujem na tejto interakcii. Sociálny pracovník by mal vnímať rizikovosť týchto faktorov a mal by človeka s postihnutím, ktorý je jeho klientom, na ne v prípade potreby upozorniť.

Keďže prvé stretnutie je pre nadviazanie vzťahu dôležité a často rozhoduje o tom, či jeho aktéri budú v komunikácii pokračovať, mala by mu byť zo strany sociálneho pracovníka venovaná zvláštna pozornosť. Znamená to vopred minimalizovať čo najviac rizík, vyčleniť dostatok času a vôbec pričiniť sa o vytvorenie bezpečného prostredia v čo najširšom zmysle.

Príčinou mnohých nedorozumení vo vzájomných vzťahoch býva problém otvorenej komunikácie. Rozvíjať túto zručnosť tak u minority ako aj u majority znamená predchádzať mnohých nedovysvetleným situáciám a podporovať úprimnejšie vzájomné vzťahy.

Pre ľudí so zrakovým postihnutím je azda tento aspekt ešte významnejší pre ich problémy s vnímaním neverbálnej komunikácie. Aj hľadanie toho, ako pretlmočiť mimoslovné signály do rečového prejavu , môže byť veľkým prínosom.

Špeciálnu kategóriu v komunikácii tvoria dotyky. Hľadanie konsenzu v tejto boladti by nemalo byť čímsi nepomenovaným a tabuizovaným, ale práve naopak malao by byť čo najpresnejšie vyjadrené tak, aby sa obe strany cítili dobre.

Je dôležité všimnúť si aj postihnutie ako tému komunikácie. Nazdávam sa, že ak je príliš dominantnou, môže to byť spôsobovať problémy. Intaktní by mali mať možnosti dozvedieť sa pre nich zaujímavé informácie z tejto oblasti, pre ľudí s postihnutím by naopak mohlo byť obohacujúce disponovať zručnosťami ako upozorniť na iné pre nich dôležitejšie aspekty než podrobnosti ich diagnózy.

Zručnosť konštruktívneho riešenia konfliktov nie je ani zďaleka samozrejmosťou. Rozvoj v tejto oblasti je tiež jednou z úloh sociálneho pracovníka, ktorej priaznivé výsledky majú dosah na rozvoj vzájomných vzťahov.

Očakávania rovnocennosť vo vzťahoch sú ďalšou zaujímavou témou. Ak očakávame od druhej strany príliš veľa, môže to mať za následok rýchle sklamanie. Ak naopak nezvážime hneď na začiatku mieru svojej angažovanosti, dôsledky môžu byť tiež zvláštne. Preto i táto oblasť by mala byť pomenovaná a vnímaná ako dôležitý aspekt vzájomných vzťahov.

Vytvárať priestor pre osobnú komunikáciu znamená jednak debarierizáciu prostredia, skvalitnenie osobnej asistencie, ale aj vytváranie „spoločného sveta“, o ktorom som už písala. Čím viac toho bude ľudí so zdravotným postihnutím spájať s majoritou a čím ahšie budú dostupné cesty ako sa navzájom priblížiť, tým viac bude inklúzia realitou.

Na druhej strane elektronická komunikácia má tiež úžasný potenciál pre rozvoj vzťahov. Podmienkou je však dostupnosť, ktorá je zatiaš iba obmedzená, a preto i v tejto oblasti je čo zlepšovať.

Niekedy majú príslušníci majority tendenciu vnímať sa ako kompetentnejší v živote jedinca s postihnutím ako on sám. Preto rozhodujú za neho a usilujú sa, aby to mal v živote čo najľahšie. Za oveľa efektívnejší pokladám prístup ponechať človeku s postihnutím právo na vlastnú cestu aj s omylmi. Vždy je lepšie pri ňom v takých chvíľach stá a podporiť ho, aby situácia prekonal, než sa o neho celý život starať a neumožniť mu dospieť.

Človeka s postihnutím nemožno vytrhnúť z jeho prostredia. A tak treba pracovať nielen sním, ale aj s jeho rodinou, priateľmi, s cleým jeho sociálnym svetom. Až vo vzájomnom dialógu môžu vzniknúť podmienky na naplnenie inklúzie.

Bolo by ideálne, keby každý intaktný človek zažil komunikáciu s človekom s postihnutím čo i na krátky as. Odbúralo by sa tým množstvo bariér a Predsudkov. Tento cieľ sa síce môže zdať ambiciózny, dôsledky jeho nenaplnenia sa však naprávajú oveľa ťažšie.

Je iné veci popísať a zažiť. Poskytnúť možnosť precítiť, ako veci vníma druhá strana, môže byť nesmierne obohacujúce. Sociálni pracovníci vmajú šancu vytvárať takéto aktivity vedúce k rozvíjaniu vzájomnej empatii.

Napokon dôležitou cieľovou skupinou sú mladí ľudia. Výhodou je, že sú poväčšine sústredení v školách. Navyše sú otvorenejší zmenám ako ľudia v neskorších obdobiach života. Čím viac úsilia vynaložíme na prácu s nimi, tým menej ho budeme potrebovať v budúcnosti.

Myslím, že o výzvach pre sociálnu prácu s ľuďmi s postiznutím a v prospech nich vyplývajúcich z problematiky vzájomných vzťahov medzi minoritou a majoritou by sa dalo ešte dlho písať. Nazdávam sa, že mnohé ukáže až prax. Dôležitá je však naša otvorenosť k rôznorodosti a viera v to, že ideál inklúzie bude obohatením pre celú spoločnosť.

Zoznam bibliografických odkazov

BERGER, I., Peter – LUCKMAN, Thomas. 1999. *Sociáni konstrukce reality.* Brno: Centrum pro studium demokrace a kultúry, 1999. 216 s. ISBN 80-86959-46-1.

BRIŠKA, František. 2000. *Problém človeka a humanizmu v politickej filozofii*. Bratislava: Iris, 2000. 144 s. ISBN 80-88778-97-2.

CAKOVÁ, Barbara. 2008. *Prosociálne správanie zrakovo a telesne postihnutých občanov ako jedna z podmienok ich sociálnej integrácie*. Bakalárska práca. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2008. 60 s.

CAKOVÁ, Barbara. 2010. *Sociálne aspekty vzdelávania a úloha sociálneho pracovníkov špeciálnom a integrovanom vzdelávaní ľudí s postihnutím*. Diplomová práca. Bratislava: Pedagogická fakulta UK. 2010. 83 s.

CAKOVÁ, Barbara. 2009b. *Sociálne aspekty práce pre ľudí so zrakovým postihnutím*. ŠVOČ. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2009. 42 s.a

CAKOVÁ, Barbara. 2009a. Vďaka za neúspešnú integráciu. In zborník *Sociálny aspekt integrovaného vzdelávania detí a mládeže so zrakovým postihnutím.* Bratislava: UK, 2008. s. 113 - 116. ISBN 978-80223-2353-6.

CAKOVÁ, Barbara. 2011. *Vzťahy medzi ľuďmi so zrakovým postihnutím a intaktnou populáciou ako determinant sociálnej práce s touto cieľovou skupinou*. Rigorózna práca. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2011. 130 s.

GOFFMAN, Erving. 2003. *Stigma*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 168 s. 80-86429-21-0.

http://sk.wikipedia.org/wiki/Protagoras - stránka venovaná pojmu "Protagoras" encyklopédie Wikipédia, 15.1.2011.

KÖVÉROVÁ, Štefánia. 1993. *Problémy sociológie výchovy*. 1. vyd. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 1993. 91 s.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2005. *Sociální práce v praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

MIŠOVÁ, Iveta a kol. 2009. *Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným znevýhodněním*. Bratislava: Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím, 2009. 56 s. ISBN 978-80-89344-02-4.

POŽÁR, Ladislav a kol. 1989 *Patopsychológia postihnutého dieťaťa I*. Bratislava,: Univerzita Komenského, 1989. 140 s. ISBN 80-273-0102-7.

POŽÁR, Ladislav. 2000. *Psychológia detí a mládeže s poruchami zraku*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2000. 255 s. ISBN 8088774-74-8.

REPKOVÁ, Kvetoslava a kol. 2003. *Zdravotné postihnutie v kontexte novodobej sociálnej politiky*. Bratislava: Informačná kancelária Rady Európy, 2003. 213 s. ISBN 80-89141-03-X.

La acción humana como núcleo causal de la historia*

Casanova Carlos A.🗁

El punto central que quiero mostrar en esta ponencia es que toda la causalidad eficiente y final de los acontecimientos históricos pasa por la acción humana y por el libre arbitrio del que depende la acción. La voy a dividir en dos partes. En la primera trataré de dejar establecido que el libre arbitrio ejerce sin duda una cierta causalidad en los acontecimientos históricos, y de explicar cuáles son las razones por las que tantos autores contemporáneos lo niegan. En una época en que están de moda autores que sostienen que toda la cultura es máscara de interés de clase o un subterfugio del rebaño para controlar al superhombre (o viceversa) o toda la moral un resultado de la liquidación del complejo de Edipo, en una época así, espero que se me permita leer a algunos autores según los parámetros que ellos mismos han impuesto, es decir, según parámetros ideológicos. En la segunda parte intentaré dar algunas claves para comprender el papel central del libre arbitrio en la estructura causal de los acontecimientos históricos.

1) El problema central: influencia del libre arbitrio en los acontecimientos históricos.

De ordinario, los pensadores que sostienen que los fenómenos colectivos están sujetos a fuerzas ciegas que se hallan por entero fuera del control de los hombres individuales, sostienen también que los hombres individuales están despojados de libre arbitrio. En cuanto agentes, los individuos serían el resultado o bien de causalidades físicas que impulsan su actuar (Hobbes, Locke[1], Hume, Smith, Marx), o bien de causalidades sociales o culturales que los determinan (Hegel, Marx). Esto no es casual.

De ordinario, los creadores y cultivadores de las así llamadas "ciencias sociales" (como von Misses y Hayek) tienen lugar prominente entre los que niegan el libre arbitrio del ser humano o su influencia en los procesos sociales, pues sólo esas negaciones permiten constituir a las sociedades en un campo de estudio de unas ciencias semejantes a las ciencias de la naturaleza. Tal negación se encuentra explícita en David Hume, por ejemplo, quien trabajó por fundar una "ciencia política"[2]. De hecho, la plausibilidad de la despersonalización de la acción colectiva propuesta por los "científicos sociales" o por los ideólogos depende de la negación de la relevancia social del libre arbitrio en general, pero muy particularmente de la libertad de aquellos que gobiernan las instituciones. Así, la micro-economía liberal-capitalista, cuando postula causalidades impersonales, se hace plausible en la medida en que postule como hipótesis complementaria que los empresarios no pueden tomar decisiones morales o que, aun si fueran capaces de tomarlas, los resultados de las mismas serían contrarios a lo intentado. Lo mismo puede decirse de la plausibilidad de la despersonalización de la acción colectiva llevada a cabo por los marxistas y por la macro-economía capitalista: es plausible en la medida en que se postule como hipótesis complementaria que los motivos morales son imposibles o irrelevantes en la conducción de los asuntos políticos.

Esta tendencia a negar la relevancia del libre arbitrio puede llegar a manifestarse aun en autores en los que uno no esperaría que se diera el fenómeno. Tal es la fuerza de la categoría misma de "ciencia social" [3]. Podemos poner como ejemplo un texto tomado de la obra de uno de los más insignes cultivadores chilenos de la sociología:

---

* esta ponencia fue leída en las v jornadas internacionales de teoría y filosofía de la historia, organizadas por la universidad adolfo ibáñez en septiembre de 2011, en viña del mar, chile.

🗁 director international academy of philosophy-campus chile

> […] el hacendado [latinoamericano] no es legitimado en su rol recurriendo al concepto de trabajo intelectual, que justificará la tecnocracia en los regímenes de mercado. Su trabajo consiste directamente en el consumo ritual de los productos de la hacienda. […] No son pocos los autores que pasan por alto este punto, viéndose posteriormente en la necesidad de atribuir a los hacendados un espíritu poco austero, inclinado más al derroche que a la acumulación casi ascética de los productos del trabajo. En verdad, no se trata en nuestro concepto de una tendencia moral de los hacendados, sino de un requisito de su propia función frente al trabajo no monetarizado de la hacienda[4].

Por otra parte, es claro que algunos cultivadores de las llamadas "ciencias sociales", además del señalado objetivo metodológico, persiguen también un cierto objetivo práctico cuando niegan el libre arbitrio. David Hume, una vez más, quería huir del terror que le inspiraba la maldad del corazón humano[5], aproximándose en esto a Lutero y Calvino, que negaron el libre arbitrio porque querían estar seguros de su propia salvación.

Sin embargo, hay otras razones por las que otros autores atribuyen la responsabilidad de los procesos políticos a fuerzas colectivas impersonales. Karl Marx y Friedrich Engels realizaron tal tipo de atribución y consideraron la moral como una "máscara de interés de clase". En el caso de estos autores hay cuatro motivos dominantes por los que fomentan la creencia en la impersonalidad de los procesos colectivos. Los dos primeros motivos son comunes a los marxistas, a los hegelianos y a otros "ilustrados": (1) Por medio de esta creencia se ejerce una presión propagandística contra sus adversarios intelectuales que, a menudo, no pueden ser vencidos con la razón, pues tienen de su parte a la verdad. De este tipo de presión se hace uso abundante todavía hoy: los aristotélicos o escolásticos son "dinosaurios", pertenecen al "pasado", etc. A este tipo de fenómeno se refería el Beato John Henry Newman durante el siglo XIX, en *The Idea of a University*: nos encontramos "en un estado social, [...] en el que la paciencia en el pensar, y la visión profunda y consistente son satirizadas como sutiles y escolásticas [...]"[6]. (2) En segundo lugar, los seguidores del movimiento político que causa las "tendencias impersonales" pueden tranquilizar su conciencia, hacerle fuerza para que acepte todos los crímenes nefandos que han de cometer, con el pretexto de que sólo realizan lo que de cualquier manera va a realizarse. (3) El tercer motivo, que es peculiar a los movimientos totalitarios, consiste en establecer un programa de acción para los seguidores del movimiento. Así, cuando Marx dijo en el *Manifiesto comunista* que los campesinos pequeños propietarios de la tierra o que los pequeños artesanos que son propietarios de su propio taller pertenecen al pasado, él sabía muy bien que existía en su tiempo multitud de unos y otros. Lo que su afirmación significa, en realidad, es que cuando los marxistas lleguen al poder van a hacer desaparecer a los campesinos o artesanos[7]. Joseph Stalin entendió esto muy bien y lo puso en práctica con los millones de campesinos ucranianos que borró de sobre la faz de la tierra. Hannah Arendt describe el mismo fenómeno en su libro *Los orígenes del totalitarismo*[8]. Y (4) el cuarto motivo consiste en un intento de desarmar a sus adversarios, de hacerlos caer sin lucha. En el tiempo de la invasión persa a Grecia los generales griegos vencieron al Gran Rey en el campo de batalla, pero éste los sobornó más tarde: tanto Temístocles como Pausanias acabaron a su servicio. Existe este peligro en las sociedades humanas, y para derrotarlo hay que cultivar el amor a la verdad, a la fidelidad, a la justicia entre quienes tienen poder de decisión. Si alguien quiere apoderarse de una sociedad, puede seguir la estrategia de destruir ese cultivo, haciendo creer a los dirigentes y gobernantes que nada pueden hacer para cambiar el curso de los acontecimientos, pues dependen de tendencias impersonales o, en todo caso, de poderes que se encuentran fuera de su dominio. En la *Sagrada familia*, Engels critica las acciones morales de Lord Ashley, que intentaban aliviar la situación de los trabajadores, con el argumento de que

perturbar los procesos económicos impersonales iba a precipitar el colapso del sistema capitalista[9]. Uno se pregunta si tal crítica no se origina precisamente en su "interés de clase" o, mejor dicho, en su interés político: había que detener las reformas, pues, de otra manera, la revolución podría perder impulso y sus esperanzas de conquistar el poder correrían el riesgo de verse frustradas.

Entonces, los marxistas, que actúan en clubes y sociedades secretas[10], que saben muy bien –por tanto– que las "fuerzas colectivas de la revolución" necesitan de concretos agentes humanos[11], promueven la creencia de que todo en la sociedad depende de fuerzas colectivas impersonales. Contra ellos se podría poner multitud de ejemplos, pero, además del ya dado acerca de Lord Ashley, podría recordarse ahora otro muy interesante, porque atañe también al país donde primero se dio la "Ilustración", y al corazón de su cultura: en Gran Bretaña, al inicio del siglo XIX, Oxford inició una reforma de los estudios que se apoyó bastante en una vuelta a los clásicos griegos y latinos. Pronto fue acusada por la "Atenas del Norte", por la *Edinburgh Review*, con el cargo de no someterse a la ideología utilitarista de la "Ilustración", conforme a la propuesta lockeana. Si las mentes que dirigían la reforma de Oxford hubieran cedido a argumentos del tipo que más tarde han elaborado los hegelianos o marxistas, allí habría terminado ese maravilloso movimiento. Pero no fue así. Copleston y Davison salieron al encuentro de los "reviewers" y los derrotaron en justa dialéctica[12]. Newman atribuye a ello el que Inglaterra contara con los hombres adecuados para su nuevo predominio mundial, en un pasaje que merece que lo transcribamos aquí:

> Las universidades y establecimientos escolásticos a que me refiero [...] pueden jactarse de una sucesión de héroes y estadistas, hombres de letras y filósofos, hombres conspicuos por sus grandes virtudes naturales, por sus hábitos de trabajo, por su conocimiento de la vida, por su juicio práctico, por su cultivado gusto, por sus logros, que han hecho de Inglaterra lo que es, capaz de someter la tierra, de dominar a los católicos[13].

Pero si estudiáramos con suficiente detalle cada acontecimiento histórico que los marxistas u otros atribuyen a procesos colectivos impersonales, a fuerzas de la naturaleza o al "tren de la Historia", como hemos esbozado los ejemplos de Lord Ashley y de la universidad de Oxford, veríamos con sorpresa que en ningún caso las cosas ocurrieron como las describen los marxistas u otros "profetas" de la "Historia" (con mayúscula) o del "Mercado". Cada acontecimiento se debe a concretas decisiones personales, de ordinario de los dirigentes de las instituciones que toman parte en ellos. Es cierto (1) que la fortuna juega un papel, (2) que la Providencia dirige las acciones de los hombres, y también (3) que los agentes colectivos no constituyen una mera sumatoria de agentes individuales[14]. Pero es claro que los agentes colectivos no son seres sustanciales y que, por tanto, sus acciones no pueden ser de un orden causal diferente al orden causal al que pertenecen las acciones individuales. Por ello el carácter de la acción colectiva emana del carácter de la acción de los seres humanos que integran la sociedad, sobre todo del carácter de la acción de esos hombres que con su autoridad o con su poder gobiernan el ente colectivo. Es falso, pues, que puedan descubrirse "leyes históricas" o "leyes naturales" relativas a la vida de los seres colectivos que sean enteramente ajenas a las leyes morales, fuera de los decretos divinos que estudia la teología o de los patrones históricos que magistralmente describió Platón en los libros VIII-IX de la *República*. Pero ni los decretos divinos ni la reflexión filosófica anulan el libre arbitrio, sino que actúan por su medio o reconocen su obra. Entonces, si bien el hombre se halla condicionado por factores físicos o culturales, digamos por la fortuna y por fenómenos colectivos; si bien la acción humana depende de la Providencia (y también, a menudo, de agentes espirituales que combaten a Dios), sin embargo, el ser humano tiene libre arbitrio y con él puede modelar hasta cierto punto su

carácter, en primer lugar, y, en ciertas circunstancias favorables, el curso de las instituciones. Además, la gracia de Dios puede también venir en ayuda del libre arbitrio y emancipar al hombre de las peores consecuencias e imposiciones de la fortuna. Por esto tenía razón Eric Voegelin cuando dijo en *La nueva ciencia de la política* que el marxismo no es otra cosa que una falsificación de la historia[15].

A diferencia de los marxistas y otros autores semejantes, quienes defienden que la acción humana es fuente del orden (o desorden) social, y que mediante ella actúa la Providencia, quienes dan un lugar relevante a la moral en los fenómenos sociales, enseñan que, aunque ciertamente existen los fenómenos colectivos, ellos no son sustanciales, de tal modo que dependen en último término de la acción de agentes humanos. Por esto, más allá de las apariencias y de las retóricas cortinas de humo, pudo la mirada penetrante de Juan Pablo II atisbar a los agentes humanos que se ocultan tras los acontecimientos que se atribuyen a la "globalización":

> "Con el tiempo, las amenazas contra la vida no disminuyen. Al contrario, adquieren dimensiones enormes. No se trata sólo de amenazas procedentes del exterior, de las fuerzas de la naturaleza o de los 'Caínes' que asesinan a los 'Abeles'; no, se trata de *amenazas programadas de manera científica y sistemática.* El siglo XX será considerado una época de ataques masivos contra la vida, una serie interminable de guerras y una destrucción permanente de vidas humanas inocentes. Los falsos profetas y los falsos maestros han logrado el mayor éxito posible". Más allá de las intenciones, que pueden ser diversas y presentar tal vez aspectos convincentes incluso en nombre de la solidaridad, estamos en realidad ante una objetiva "*conjura contra la vida*", que ve implicadas incluso a Instituciones internacionales, dedicadas a alentar y programar auténticas campañas de difusión de la anticoncepción, la esterilización y el aborto. Finalmente, no se puede negar que los medios de comunicación social son con frecuencia cómplices de esta conjura, creando en la opinión pública una cultura que presenta el recurso a la anticoncepción, la esterilización, el aborto y la misma eutanasia como un signo de progreso y conquista de libertad, mientras muestran como enemigas de la libertad y del progreso las posiciones incondicionales a favor de la vida[16].

> Si, de una parte, Occidente continúa dando pruebas de celo evangelizador, de otra las corrientes antievangélicas son igualmente fuertes. Ellas hieren los fundamentos mismos de la moralidad humana, influyendo sobre la familia y promoviendo un ambiente moralmente permisivo: divorcio, amor libre, aborto, contracepción, la lucha contra la vida en sus fases iniciales y en su fase final, la manipulación de la vida. Este programa es apoyado por enormes recursos financieros, no en países individuales, sino a escala mundial. Tiene grandes centros de poder económico a su disposición, por los cuales intenta imponer sus propias condiciones sobre los países en desarrollo. Encarado con todo esto, uno puede legítimamente preguntarse si no hay otra forma de totalitarismo, sutilmente escondida bajo las apariencias de democracia[17].

Habiendo aclarado que el libre arbitrio de cada hombre juega un papel central en la configuración de los acontecimientos históricos, pasemos ahora a situar ese libre arbitrio en el contexto de las otras influencias causales.

2) La estructura causal de los acontecimientos históricos.

Más difícil que dejar establecida la existencia del libre arbitrio y que de hecho éste influye en los acontecimientos históricos resulta determinar cuál es el papel exacto que tiene el libre arbitrio en dichos acontecimientos. Entraremos en un instante a analizar el entramado de relaciones en que se da la acción ética y política. Pero no sin antes observar que no ha de olvidarse que el resultado primordial de los acontecimientos históricos no es la construcción de estructuras político-institucionales de clase alguna, sino los efectos inmanentes al alma humana que Platón estudió por primera vez en el *Gorgias* y en la *República*, y que Aristóteles fijó en diversas obras, entre las que destaca su *Ética a Nicómaco*. En este sentido es fácil comprender que sólo una visión utilitarista, como la que comparten el liberalismo y el marxismo, puede despreciar la relevancia para la vida social de la virtud moral clásica y de la moralidad de las acciones.

Otro punto previo que no puede dejarse sin mención es que el surgir en la historia de unidades de acción política constituye un acontecimiento providencial. El autor que mejor ha explicado este punto ha sido, hasta ahora, Orestes Brownson en *The American Republic*. Eric Voegelin también se refiere a él como la "articulación política", en *The New Science of Politics*. Pero hoy quiero dejar de lado este tema.

Supuesta la comunidad de acción política, el punto de vista en el que hay que situarse para estudiar la estructura causal de los acontecimientos históricos, es el de la prudencia de quienes gobiernan o fundan las instituciones intervinientes porque, como se ha dicho, los agentes colectivos no se reducen a una sumatoria de hombres individuales[18]. El gobierno o la dirección de que hablamos puede corresponder a la esfera, activa, del poder secular o a la esfera, iluminadora, del poder espiritual. Quiero ponerles hoy como ejemplo de la relevancia de quienes gobiernan o fundan las instituciones el surgimiento de una enorme estructura política que extendió su influencia histórica por trescientos años y que recibió su espíritu de las especulaciones teológicas de un fraile dominico, obedecido por quien era, a la sazón, el Emperador más poderoso de la tierra: el imperio español en América se organizó bajo el gobierno inmediato del Consejo de Indias, de acuerdo con las admoniciones de Francisco de Vitoria[19]. Si este hombre de Dios y de letras no hubiera sido fiel a su vocación, si no hubiera sido prudente, además, en el modo de plantear los problemas a Carlos V, jamás habría cuajado el imperio español en América o habría tomado una forma radicalmente distinta[20].

Es cierto, por otra parte, que en orden a que se plasme en la realidad el espíritu que el fundador o director insufla a la institución se precisa de la obediencia de los subordinados, quienes quiera que ellos sean (incluido el Emperador, en el ejemplo de la España del siglo XVI). Pero esto no hace sino destacar aún más la intervención del libre arbitrio en los fenómenos colectivos. Porque, como dice santo Tomás,

> El siervo es movido con imperio por el señor y el súbdito por el gobernante, pero de modo distinto a como son movidos los inanimados y los irracionales por sus motores. Porque los inanimados e irracionales son conducidos simplemente por otro, pero ellos no se conducen a sí mismos porque no tienen dominio de su acto por el libre arbitrio. Por esto, la rectitud de su régimen no se encuentra en ellos, sino sólo en los motores. Pero los siervos o cualesquiera súbditos de tal modo son conducidos por el precepto que, sin embargo, *obran ellos mismos por el libre arbitrio*. Por esto se requiere en ellos una

> rectitud de régimen por la que se dirijan a sí mismos cuando obedecen a los que gobiernan[21].

Tomemos, por tanto, el sugerido punto de vista. Un gobernante de un Estado o de una empresa o de un ejército, si es prudente, conoce en cierta medida, en primer lugar, cuál es el fin de su acción; cuáles los presupuestos; los recursos con los que cuenta; el contexto en que se mueve; los obstáculos que ha de enfrentar. –Y conoce también que hay un elemento imponderable que los clásicos llamaron "fortuna", y que puede dividirse en la contingencia propia de las causalidades que existen en la materia, por una parte, y el gobierno divino.

A) Providencia y azar frente al libre arbitrio.

Comencemos por el último punto. En primer lugar veamos la otra cara de una moneda que ya hemos usado: el surgimiento de un hombre bueno (como Sócrates), y, con él, de un movimiento ético-político que descubra el verdadero sentido de la existencia, en medio de una ciudad o una civilización corrompidas, exige la intervención salvadora de la Divinidad[22]. Por otra parte, a menudo ocurre que los acontecimientos políticos se presenten como una trama de voluntades entretejidas que producen resultados no queridos por ninguno de los participantes. A veces esas resultas se dan desde un punto de vista exterior como fruto de la fortuna, al modo de los éxitos de Timoleón en Sicilia, sobre todo en su última batalla contra las tropas cartaginesas[23]. Pero Aristóteles, por ejemplo, habla en el libro VIII de la *Ética Eudemia* del "varón afortunado", en un pasaje en que es difícil no pensar en Timoleón, y en el que se atribuye el éxito de este hombre prudente a una inspiración divina[24]. No hay duda de que más allá de la previsión y de los designios de los agentes meramente humanos intervienen la casualidad y también inteligencias angélicas, demoníacas o divina[25]. Estas sustancias intelectuales, sin embargo, hacen cristalizar de ordinario su actividad por medio de influencias sobre la imaginación y, a su través, sobre el consejo y los apetitos de los hombres. Es decir, intervienen en la historia por medio de la acción humana.

En esta dirección apunta santo Tomás en el libro III, capítulo 81, parágrafos 5-7 de la *Suma contra los gentiles*: la acción de la Providencia en la historia humana se concreta sobre todo en el hecho de que los hombres con mayor inteligencia práctica son normalmente quienes consiguen el gobierno o quienes aconsejan al gobernante (so pena de que el gobierno sea efímero)[26].

Claro que esta observación no constituye una regla infalible, por varias razones: (a) debido al componente material de la constitución del ser humano y de sus instituciones, el azar también juega un papel en la historia (aunque también, en último término, esté controlado por la Providencia). Esto es lo que hace posible que el Poder se articule en instituciones que gocen de una astucia admirable, como las sociedades secretas, y que éstas derroten a quienes son más prudentes en el pleno sentido de la palabra. Es también lo que hace posible otros fenómenos cuya consideración vamos a posponer por un momento. Además, (b) la acción de las sustancias separadas distintas de Dios podría también explicar el éxito temporal de grupos humanos que se apartan de la prudencia[27].

Pero queda claro, en todo caso, que algunos autores, entonces, llegan demasiado lejos cuando atribuyen los acontecimientos históricos exclusivamente a la Providencia, sin la cristalización en las acciones humanas, como hace León Tolstoy respecto del resultado de las batallas. Alexander Solzhenitsyn dedica buena parte del primer volumen de *The Red Wheel* a mostrar que la derrota rusa en la batalla de Prusia Oriental en agosto de 1914 se debió a la influencia de

Tolstoy sobre los generales rusos. Veamos un par de fragmentos donde se hace mención explícita de Tolstoy o existe una crítica clara a la pasividad providencialista tolstoyana:

> El general Blagoveshschensky había leído *La guerra y la paz* y, pues tenía sesenta años, pelo gris, y era corpulento y letárgico, se veía a sí mismo como un segundo Kutuzov, sólo que con dos ojos. Como Kutuzov, era circunspecto, cauto, astuto. Y como el Kutuzov de Tolstoy, sabía que uno nunca debe dar pasos abruptos y decisivos por sí mismo, que nada sino confusión podía venir de una batalla iniciada antes de que ella misma quisiera comenzar; que la guerra siempre sigue su propio camino, siempre va a donde debe ir, con independencia de los planes de los hombres; que los acontecimientos siguen su curso inevitable y que el mejor general es aquel que se niega a interferir en ellos. Su propia larga carrera militar había convencido al general de que eran correctas las opiniones de Tolstoy en esta materia: nada era peor que ir a la carga con las propias decisiones: quien hace eso siempre acaba lamentándolo. […] Sus hombres descansaban sin saber que debían su estado feliz a la habilidad que tenía su comandante de delinear informes. En verdad, Tolstoy mismo olvidó mencionar que el general que evita dar órdenes debe tener una habilidad especial para delinear informes; que no pueden salvarse tropas bajo fuego de artillería sin informes positivos cuidadosamente diseñados para hacer que la pacífica inmovilidad parezca dura lucha; que sin tales informes un general, como el Kutuzov de Tolstoy, no puede *dirigir sus esfuerzos no a matar y destruir seres humanos, sino a salvar vidas y reducir el sufrimiento*.[28]

> [–Vorotyntsev, uno de los protagonistas de esta novela histórica, dice:] Si fuera un asunto puramente militar, una cuestión de errores tácticos, tomaría tu consejo y me quedaría tranquilo. Habríamos podido enmendar esos errores en algún otro lugar. Pero, ¿no ves?, ha dejado de ser sólo eso. El modo como ellos *sienten* sobre las cosas –eso es lo que yo no puedo tolerar. Me sumergí porque supuse que el resultado de una batalla y la suerte de un ejército se deciden allí abajo, en la acción. Pero cuando esos que se encuentran en la cima tienen esa suerte de sentimiento ya no se encuentra uno en el reino de la táctica o la estrategia. '¡Aquél que resiste hasta el fin!' *Ellos* están dispuestos a resistir todos *nuestros* sufrimientos hasta el mismo fin, sin jamás aventurarse a ir al frente. ¡*Ellos* están listos a sufrir tres o cuatro o cinco desastres de esta magnitud, en la confianza de que al final el Señor Dios vendrá al rescate![29]

Estoy convencido que si se aplicaran los tipos ideales de Max Weber a la narración de la batalla que trae Solzhenitsyn no cabría la menor duda de que éste tiene toda la razón, y sería fácil identificar las principales decisiones de personas individuales a que se debió el desastre militar.

Pero decía que la "fortuna" puede referirse al mero azar. Los seres humanos y nuestras instituciones estamos expuestos a él. Es cierto que las causas naturales, con su interferencia mutua, nos afectan. La acción humana no se reduce a su base física, pero sí está en alguna medida o aspecto condicionada por ella. La acción como principal agente causal histórico no excluye un cierto grado de condicionamiento material o la identificación de tendencias dependientes de causas de tipo físico. Las dimensiones físicas de la persona humana y su relación con el mundo natural a través de la técnica dan cierto pie tanto para que existan algunas regularidades en la conducta[30], como para que el azar o la misma naturaleza pueda dejar frustrados los planes humanos, aun los planes prudentes. Debe reconocerse, pues, que las causas físicas (los astros en la visión escolástica[31]) pueden producir tendencias sociales, pero también que esas causas no pueden *determinar* la acción[32]. Cuando se pretende convertir esas

"tendencias", provenientes de cualquier tipo de causas extrínsecas, en "leyes generales comprobables empíricamente" o, al menos, en objeto de "prueba experimental"[33], es cuando surge el gran problema, teórico y práctico, que plantean las llamadas "ciencias sociales". Porque, como enseñaron los griegos y muchos teólogos escolásticos, justo los hombres más perfectos son los menos susceptibles de ser arrastrados por influencias físicas o sub-humanas [, o por presiones políticas o culturales]. Sócrates fue admirado como el fundador de la *epistéme politiké,* precisamente porque, para seguir siendo un hombre recto hasta la muerte, resistió la tendencia natural a preservar la vida[34]. Pensemos también, por ejemplo, en los empresarios que pudieron sobrevivir en la Venezuela del final de los 80 y en los 90, con muchos sacrificios y aun en medio de circunstancias sumamente adversas, sin adoptar los dogmas de la microeconomía. Es decir, tratando de pagar salarios justos, y evitando cerrar su empresa, aun cuando las ganancias que ella daba eran de hecho menores que la renta que podrían obtener colocando sus ahorros en bolsas de valores, en moneda extranjera[35]. Los prejuicios metodológicos de algunos cultivadores de las ciencias sociales nos podrían exponer a eliminar a esos hombres ejemplares como "desviaciones" del cálculo, o sencillamente a no considerarlos por no constituir sino "fenómenos marginales"[36].

B) Carácter como principal recurso y obstáculo, *paideia* como principal medio. Recursos y obstáculos de fortuna y su relación con el libre arbitrio.

Decíamos que el gobernante también debe considerar los obstáculos, evaluar los recursos, conocer el contexto… En todo lo cual, el elemento más importante está constituido por el carácter, las creencias y los vínculos de quienes integran las instituciones que él debe gobernar o instituciones rivales. El primero en darse cuenta de este punto fue nuevamente Platón, con su *República*. Allí él estableció como recurso político supremo la *paideia* de los ciudadanos. Sin embargo, quien consolidó este hallazgo fue Aristóteles, precisamente cuando en su *Política* criticó la *República* por no haber sido fiel al principio que ella misma estableció, y haber propuesto una solución institucional externa, la comunidad de las mujeres y los hijos, al problema de la solidaridad entre los diversos miembros de la ciudad:

> Pero, existiendo la multitud, es preciso hacerla "común" y "una" por medio de la paideia; y es extraño que quien va a introducir la paideia y quien juzga que por su través hará buena a la ciudad crea que por tales medios [la comunidad de bienes y de mujeres y de hijos] va a corregirla, y no por medio de las costumbres y la filosofía y las leyes, como el legislador hizo comunes las cosas relativas a las posesiones y a las comidas en Lacedemonia y en Creta[37].

Muchos políticos fallan, cuando intentan resolver problemas concretos, porque se imaginan que cambiando leyes formales y sistemas externos pueden realizar lo que sólo puede llevarse a cabo mediante un insuflar nuevos hábitos y nuevos conocimientos a los integrantes de una institución. A menudo llevan a que uno recuerde el texto de *República* IV:

> No seas entonces duro con ellos; pues también son estos tales los más graciosos de los hombres, dando leyes como las que ahora describimos y revisándolas a cada paso creyendo que encontrarán algún término para los fraudes en las contrataciones y las cosas que ahora decía [pequeñas materias como los negocios en el ágora, el empleo de asalariados, injurias, etc.], ignorando que en realidad están cortando las cabezas de una hidra[38].

En el fondo, esta actitud recuerda un poco a la antigua magia: por medio de palabras escritas en un papel, o ensalmos repetidos desde la tribuna de una Asamblea, se quiere producir un efecto que tiene causas propias muy diferentes. –Junto al odio gnóstico contra el mundo presente, algo semejante a esto se descubre de nuevo en la retórica marxista, que pretende que va a producir un mundo nuevo y hermoso con un solo cambio de sistema.

Mucho más razonable y filosófica fue, por ejemplo, la actitud de René Molina, quien intentó reformar los tribunales venezolanos en 1999. Tal como se lo oí narrar al propio René Molina, en una reunión que sostuvo en el año 2001 con la "Fundación Siglo y Compromiso", su reforma tomó el siguiente derrotero:

En primer lugar, se hizo una investigación en el Consejo de la Judicatura –la policía de los tribunales en Venezuela–, acerca de los jueces que tenían denuncias pendientes. Se establecieron ciertos criterios no partidistas para depurar con base en esas denuncias la institución judicial, sabiendo que algunos jueces podrían ser sancionados injustamente, pero actuando como en una emergencia por encima del ordenamiento jurídico ordinario.

En segundo lugar, se diseñaron e implementaron concursos serios y limpios para la provisión de los cargos disponibles con graduados de Derecho que fueran competentes. De nuevo, se evitaron criterios partidistas en la selección de entre los postulantes.

En tercer lugar, se intentó rescatar la Escuela de la Judicatura.

Todos estos pasos, como se ve, pretendían insuflar a la estructura institucional un nuevo espíritu, para reforzar el presente en ese momento, que estaba en crisis. Pretendían fortalecer el conocimiento del Derecho y la voluntad de servirlo, con una renovación de la conciencia jurídica llevada a efecto a través de una renovación de las personas, de los procedimientos de selección y de los medios para mantener viva esa conciencia. Se estaba atendiendo a la raíz del problema, porque, para ponerlo en términos clásicos, el amor nace de la contemplación de la belleza. Pero si el cargo de juez es ocupado por personas sin formación jurídica, y si el Derecho es una realidad intangible cuya contemplación requiere de un largo proceso formativo, ¿cómo podría triunfar el amor al Derecho –o a la justicia– sobre amores a realidades sensibles como las que puede comprar el dinero, o sobre el temor a perder bienes muy concretos como el oficio o la integridad física?[39]

Desde luego que entre los presupuestos, recursos y obstáculos de cualquier acción política se encuentran los que caen bajo el poder de la fortuna. Quiero subrayar únicamente que esos recursos no son los más importantes, que son bienes sólo si se cuenta con la disposición adecuada del carácter, y que si pueden conseguirse los recursos o vencerse los obstáculos es precisamente porque el hombre no es un juguete de la fortuna, sino un agente racional y libre.

C) El fin del gobernante de la institución.

El último punto que podría tocar hoy es el que se refiere al fin al que ordena cada dirigente su obra. Fue bien expresado por las *Leyes* de Platón, en uno de los textos más hermosos que ha producido la filosofía política: antes que la existencia o la seguridad debe buscarse la virtud, porque, en definitiva, todo lo que nace va a perecer, y lo que importa es que, mientras exista la ciudad, sus habitantes sean virtuosos[40]:

> Nosotros, amigo, Megilo y yo, decimos que la batalla terrestre de Maratón inició la salvación de los griegos, y la de Platea la culminó, y que ellas hicieron mejores a los griegos, mientras las otras no los hicieron mejores, si podemos hablar así de las batallas que entonces nos salvaron (pues cuento también la batalla de Artemisio junto a la de Salamina como batallas marítimas). Pero, pues ahora miramos por la virtud de la ciudad, nos fijamos en la naturaleza del lugar y en el orden de las leyes, a diferencia de la multitud no juzgamos como lo más honorable el salvarse y existir solamente, sino el hacerse excelentes [*beltístous*] y serlo por todo el tiempo que se existe[41].

Quien tiene abierto el ojo de su alma, entonces, no puede tener la menor duda de la relevancia del libre arbitrio en la conformación de los acontecimientos históricos. Todos éstos constituyen, en cuanto históricos, una región intermedia entre el mero pasar de las cosas inanimadas y la Eternidad de Dios. Por eso culminan en el ejercicio de las acciones inmanentes del hombre, y alcanzan su cumbre en aquellas que se realizan conforme a la virtud, sobre todo de la más alta. Allí se halla la ocupación más importante,

> The point of intersection of the timeless
> With time, …

que

> … is an occupation for the saint[42].

Esa ocupación que acaba cuando perece el origen de la entrada del azar en la vida humana. El momento en que se cumple el profundo dilema agustiniano, de salvarse o no salvarse:

> Quien te hizo sin ti, no te justifica sin ti[43].

---

[1] Según Locke, la voluntad no es libre, sino que el hombre es libre si su pasión triunfante puede actuar sin estorbo (cfr. *Ensayo sobre el entendimiento humano*, Libro II, capítulos 20 y 21).

[2] Recuérdese su ensayo, "That Politics Must Be Reduced to a Science". En: *Essays. Moral, Political and Literary* (Liberty Classics. Indianapolis, 1987), pp. 14-31.

[3] Algo de razón tendrá Eric Voegelin, por ello, cuando dice que la sociología no es otra cosa que "el modo como el positivismo se fuga de los linderos de la ciencia del orden". Cfr. *The New Science of Politics*. Chicago University Press. Chicago, 1952, p. 21.

[4] Pedro Morandé. "Ritual y palabra", pp. 80-81. En: *Ritual y palabra*. Instituto de Estudios para la Sociedad. Santiago, 2010, pp. 31-83. Me quiero fijar ahora sólo en la atribución de las acciones del hacendado a la estructura económica, por oposición a motivaciones morales (o inmorales). En cuanto a la descripción del sistema en que Morandé encuadra al hacendado latinoamericano, debo añadir, por lo menos, que las fuentes en que se basa el ilustre sociólogo chileno son bastante escasas. Se reducen a un par de trabajos, uno referido al Chile de 1900 y otro al Perú colonial. En cuanto al segundo, se trata de *Feudalismo colonial americano: el caso de las haciendas peruanas* (Lima, 1977), de P. Macera. No cita Morandé la primera edición de este trabajo, que es la siguiente: "Feudalismo Colonial Americano: El caso de las haciendas peruanas". En: *Acta Historica*. Tomus XXXV. Hungría. Zseged, 1971, pp. 3-42. La edición reciente de *Ritual y palabra* reproduce sin observaciones del autor la edición previa de 1980, a la que, sin embargo, se añade por lo menos una referencia a un libro de Morandé, del año 1982. (Cfr. ibídem, p. 82). En el mismo volumen puede verse otro ejemplo de atribución de la causalidad de las acciones humanas a las estructuras sociales: "[…] las circunstancias históricas impiden la realización del culto mariano". Pedro Morandé. "Algunas reflexiones sobre la conciencia en la religiosidad popular", p. 121. En: *Ritual y palabra*. (cit.), pp. 85-127.

[5] Cfr. "That Politics Must Be Reduced to a Science" (cit.), pp. 24-26.

[6] *The Idea of a University*. University of Notre Dame Press. South Bend, 2007, p. 28.

[7] La razón de esta "orden ejecutiva" de Marx-Engels es obvia: los pequeños propietarios tienen un tipo de independencia que los comunistas no pueden tolerar.

[8] Cfr. *The Origins of Totalitarianism*. A Harvest Book. Hartcourt, Inc. Nueva York, 1994 (?), pp. 384-385.

[9] Cfr. Karl Marx y Friedrich Engels. *La sagrada familia*. Buenos Aires: Editorial Claridad. Buenos Aires, 1938, pp. 26-27.
[10] Cfr. "Address of the Central Authority to the Communist League, April, 1850", p. 356. En: Karl Marx. *Capital, The Communist Manifesto and Other Writings*. The Modern Library, Nueva York, 1932, pp. 355-367).
[11] Cfr. Solzhenitsyn, Alexander. *The Red Wheel. November 1916*. Farrar, Straus and Giroux, Nueva York, 1999, capítulos 47-50 y 63 sobre los cálculos y acciones de Parvus y Lenin, la organización de la red clandestina, y sobre la heroicidad de sus agentes en Rusia.
[12] Cfr. op. cit., Discurso VII.
[13] Cfr. op. cit., Discurso VI, parágrafo 9, p. 110. Es curioso: Newman señala que la razón por la que la Inglaterra protestante se impuso al mundo católico fue la preservación de los hábitos escolásticos, que chocan, sin embargo, con el espíritu protestante (cfr. Discurso II 4, pp. 20-22). Precisamente por esto, además, el renacimiento de esos hábitos produjo una ola de conversiones a la Iglesia Católica en Oxford. Por otra parte, debe aclararse que Inglaterra en el siglo XIX no se impuso ya al "mundo católico", porque éste no existía: España, Francia, Austria, Portugal habían sido dominadas, al menos desde el siglo XVIII, por los deístas y nacionalistas, como se vio en todo el negocio de los jesuitas.
[14] El caso que a mí personalmente más me ha impresionado como un ejemplo de este aserto es la expedición de los Diez Mil, tal como la narra Jenofonte en su *Anábasis*: los persas, mucho más numerosos, no eran cobardes. Tampoco eran débiles. Sin embargo, resultan vencidos por un ejército que era, al menos, una treintena de veces menos numeroso: ¿por qué? Porque la formación griega obraba una unidad del ejército que lo convertía en un único agente contra el que inútilmente se estrellaban los individuales soldados del enemigo.
[15] *The New Science of Politics* (cit.), pp. 18-19.
[16] *Evangelium Vitae*, n. 17. Las negrillas son mías.
[17] Cfr. *Memoria e identidad*. Rizzoli, Nueva York, 2008, p. 48.
[18] En esto, seguimos las observaciones indispensables que hizo Platón en su *República*, en los libros II, IV y VIII-IX, sobre todo, y que recientemente recogió Maurice Hauriou en su "Teoría de la institución y de la fundación".
[19] En "De los indios recientemente descubiertos" vemos a Vitoria afirmando que las leyes y el Derecho obligan en el foro de la conciencia y que, por ello, los teólogos pueden discutir la justicia de la conquista de América, aun cuando los juristas se hayan pronunciado ya sobre ello. "Porque aquellos bárbaros [los indios] no están sometidos […] al derecho humano [de España], y por tanto sus cosas no deben ser examinadas por las leyes humanas, sino por las divinas en las cuales los juristas no son lo bastante competentes para poder definir por sí mismos semejantes cuestiones" (Cfr. p. 172. En: *El pensamiento político hispanoamericano. Vitoria*. Ediciones Depalma. Buenos Aires, 1967, pp. 167-224). Una vez establecido esto, en "De la temperancia", Vitoria dio las bases teológicas para el Consejo de Indias y toda la prudente estructura administrativa que iba a velar por el bienestar de los indios en América hasta bien entrado el siglo XIX: "No basta que el príncipe dé buenas leyes a los bárbaros, sino que está obligado a poner ministros a fin de que las hagan observar. Y hasta que no se llegue a esto el rey no está inmune de culpa […]" (cfr. p. 268. En: *El pensamiento político* –cit.–, pp. 257-271).
[20] De hecho, tampoco se habría dado el Concilio de Trento, cuyos debates estuvieron signados en buena parte por los aportes de los discípulos de este sabio fraile. Téngase en mente que en 1532 Vitoria planteó la controversia sobre el gobierno de América, pero se dio cuenta de que no iba a prosperar. Así que decidió callar de momento, y formar una legión de teólogos que ocuparon puestos importantes y que lo apoyaron en 1540, cuando replanteó los mismos asuntos que hacía ocho años. como tendremos ocasión de subrayar, no exiten necesidades históricas, ni siquiera la intervención de la Providencia, que no pasen por el ejercicio del libre arbitrio de ciertos seres humanos individuales, en los casos expuestos, Carlos V y Francisco de Vitoria. Dejo de lado en esta ocasión el problema de la relación entre la necesidad del gobierno divino y el carácter libre o contingente de las causas segundas. Eric Voegelin hace observaciones semejantes a las que aquí se traen respecto de diversas figuras históricas, tales como Moisés: las nuevas iluminaciones sobre la realidad divina y sobre la estructura de la conciencia, el paso de la compacidad egipcia a la diferenciación israelí, deben ciertamente haber tenido su origen en experiencias que haya tenido una persona individual, experiencias de las que brotó el Pueblo de Israel en cuanto Pueblo, una vez que abandona el estado amorfo que tenía en Egipto (cfr. *Order and History I. Israel and Revelation*. Louisiana State University Press. Baton Rouge, 1986, pp. 380-402. Ver, en especial, pp. 392-393. En la p. 195 Voegelin usa un argumento semejante para dejar establecida la historicidad de Abraham). Por otra parte, las dimensiones más relevantes de la historia no quedan libradas al azar, porque los actos de inteligencia y de voluntad que definen el destino más profundo de los hombres pueden ser muy distintos ante, por ejemplo, un mismo cataclismo natural que escape del todo al control humano.
[21] Cfr. *Summa Theologiae* II-II q. 50, a. 2, c. El subrayado es mío.
[22] Cfr. *República* VI, 492e-493a y 496c.
[23] Timoleón salió al encuentro del enemigo, abandonando los muros de la ciudad, en condiciones escandalosas de inferioridad numérica. Pero la densa niebla en la que avanzaba, al levantarse, le permitió encontrar a las tropas

cartaginesas de élite, menos numerosas que las suyas propias, acabando de vadear un río. Por esta coincidencia pudo Timoleón aniquilar esas tropas y poner en fuga desordenada a todo el ejército africano.

[24] Cfr. 1248a30 y ss., en lo que se refiere al "varón afortunado" de tipo "divino".

[25] En el libro X de sus *Leyes*, nuevamente Platón llega a discernir la acción de inteligencias sobrehumanas, buenas y malas. Cfr. 896e.

[26] [26329] Contra Gentiles, lib. 3 cap. 81 n. 5 Ex eadem autem ratione, et inter ipsos homines ordo invenitur. Nam illi qui intellectu praeminent, naturaliter dominantur; illi vero qui sunt intellectu deficientes, corpore vero robusti, a natura videntur instituti ad serviendum; sicut Aristoteles dicit in sua politica. Cui etiam concordat sententia Salomonis, qui dicit, Proverb. 11-29: qui stultus est, serviet sapienti. Et Exod. 18 dicitur: provide de omni plebe viros sapientes et timentes Deum, qui iudicent populum omni tempore.

[26330] Contra Gentiles, lib. 3 cap. 81 n. 6 Sicut autem in operibus unius hominis ex hoc inordinatio provenit quod intellectus sensualem virtutem sequitur; sensualis vero virtus propter corporis indispositionem trahitur ad corporis motum, ut in claudicantibus apparet: ita et in regimine humano inordinatio provenit ex eo quod non propter intellectus praeminentiam aliquis praeest, sed vel robore corporali dominium sibi usurpat, vel propter sensualem affectionem aliquis ad regendum praeficitur. Quam quidem inordinationem nec Salomon tacet, qui dicit, Eccle. 10-5 est et malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis, positum stultum in dignitate sublimi. Huiusmodi autem inordinatio divinam providentiam non excludit: provenit enim, permissione divina, ex defectu inferiorum agentium; sicut et de aliis malis dictum est. Neque per huiusmodi inordinationem totaliter naturalis ordo pervertitur: nam stultorum dominium infirmum est, nisi sapientum consilio roboretur. Unde dicitur Proverb. 20-18: cogitationes consiliis roborabuntur et gubernaculis tractanda sunt bella; et 24-5 vir sapiens fortis est et vir doctus validus et robustus: quia cum dispositione initur bellum, et erit salus ubi multa consilia. Et quia consilians regit eum qui consilium accipit, et quodammodo ei dominatur, dicitur Proverb. 17-2, quod servus sapiens dominabitur filiis stultis.

[26331] Contra Gentiles, lib. 3 cap. 81 n. 7 Patet ergo quod divina providentia ordinem omnibus rebus imponit: ut sic verum sit quod dicit apostolus, Rom. 13-1: *quae a Deo sunt, ordinata sunt*.

[27] E. Michael Jones recoge un episodio muy interesante donde se descubre la intervención de los demonios en la acción de ciertas corrientes ideológicas modernas, defensoras del uso de la "magia blanca" en tiempos de Isabel de Inglaterra: los ángeles "buenos" le propusieron a John Dee, un cultivador de la "magia blanca", que hiciera un intercambio de esposas con Edward Kelley (cfr. *The Jewish Revolutionary Spirit and Its Impact oin World History*. Fidelity Press. South Bend, 2008, pp. 390-392.

[28] *The Red Wheel. August 1914*. Farrar, Straus, Giroux. Nueva York, 1989, p. 417. En el contexto puede verse que la inactividad de Blagoveshschensky, debida a cobardía, pero cubierta con el manto de tolstoyanismo, jugó un papel importante en la derrota rusa en Prusia oriental. El último acto de esta inactividad consistió en no auxiliar al general Samsonov en Willenberg sino con una pequeña fuerza a cargo de su único subordinado que entendía lo que estaba ocurriendo, Nechvolodov. Éste es uno de los tipos de resultado que tiene la predicación marxista a que nos hemos referido, la desmoralización del enemigo ante "fuerzas impersonales", el determinismo histórico, que no pueden detenerse con los esfuerzos de los hombres de carne y hueso. Semejante teología puede servir también para enmascarar y justificar a sus propios ojos la cobardía de los enemigos que no se atrevan a enfrentar la lucha.

[29] P. 831. No se crea que Solzhenitsin piensa que todos los generales rusos que participaron en la batalla de Prusia oriental fueron cobardes como Artamonov o Blagoveshschensky. No. Muchos eran valientes, pero despreciaban el lado humano de la táctica militar, probablemente, al menos en parte, por influencia de Tolstoy.

[30] Debo una conciencia explícita del influjo de la naturaleza de las cosas exteriores (materiales) sobre el trabajo humano y sobre posibles "tendencias" generales, al libro *Visión del hombre. La enseñanza de Juan Pablo II*, de Rafael Tomás Caldera. Ediciones Centauro. Caracas, 1995, p. 122.

[31] Por cierto que Aristóteles está muy lejos de los astrólogos del Medio Oriente. Él se basaba para su afirmación de la influencia de los astros en fenómenos muy visibles, como la manera en la que el sol y las estaciones afectan la nutrición y generación de las plantas y animales, o el influjo de la luna en ciertos estados anímicos, por ejemplo. (Cfr. Santo Tomás de Aquino. *In Duodecim Libros Metaphysicorum Expositio*. Libro XII. Marietti. Turín-Roma, 1950, lección 6, n. 2511).

[32] Cfr., por ejemplo, *Summa Contra Gentiles*, Libro III, Capítulo 85, en especial, n. 2616; y también *In Decem Libros Ethicorum Expositio*, Libro III, Lección 13, nn. 522-523.

[33] Cfr. Bruce Mazlish. *The Uncertain Sciences*. New Haven. Yale University Press, 1998, p. 162. Los clásicos y escolásticos reflexionaron filosófica y exitosamente para determinar algunos rasgos esenciales de la realidad que quieren expresar las culturas concretas o las acciones de los hombres (la naturaleza humana y los bienes a los que se ordena), de un modo que acepta una cierta generalización. Pero esto constituyó una antropología filosófica (que abarca todos los aspectos que otros separan hoy en disciplinas "especializadas", psicológicos, éticos, políticos, etc.), y no un intento de imitar a los saberes relativos a la naturaleza.

[34] Cfr. *Critón* 46.

[35] Recuerdo en este momento a P, Q y R, su industria Textilana y sus redes de tiendas, que se han mantenido operando para no mandar a la calle a decenas de familias de los trabajadores.
[36] Extraigo, con modificaciones, un fragmento de la introducción de mi libro *Racionalidad y justicia* (ULA-UCAB, Caracas, 2004, pp.).
[37] II, 1263b35 y ss. ἀλλὰ δεῖ πλῆθος ὄν, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, διὰ τὴν παιδείαν κοινὴν καὶ μίαν ποιεῖν: καὶ τόν γε μέλλοντα παιδείαν εἰσάγειν καὶ νομίζοντα διὰ ταύτης ἔσεσθαι τὴν πόλιν σπουδαίαν ἄτοπον τοῖς τοιούτοις οἴεσθαι διορθοῦν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ἔθεσι καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τοῖς νόμοις, ὥσπερ τὰ περὶ τὰς κτήσεις ἐν Λακεδαίμονι καὶ Κρήτῃ τοῖς συσσιτίοις ὁ νομοθέτης ἐκοίνωσε.
[38] IV, 426e2-427a1.
[39] Lo trágico de este caso es que, precisamente porque la reforma se estaba llevando a cabo de modo racional, el conflicto con la incipiente tiranía de Chávez era inevitable; Manuel Quijada prescindió de los servicios de René Molina.
[40] Cfr. *Leyes* IV, 705d-707d.
[41] 707c-d. ἡμεῖς δέ, ὦ φίλε, ἐγώ τε καὶ ὅδε, Μέγιλλος, φαμὲν τὴν πεζὴν μάχην τὴν ἐν Μαραθῶνι γενομένην καὶ ἐν Πλαταιαῖς, τὴν μὲν ἄρξαι τῆς σωτηρίας τοῖς Ἕλλησι, τὴν δὲ τέλος ἐπιθεῖναι, καὶ τὰς μὲν βελτίους τοὺς Ἕλληνας ποιῆσαι, τὰς δὲ οὐ βελτίους, ἵν᾽ οὕτως λέγωμεν περὶ τῶν τότε συσσωσασῶν ἡμᾶς μαχῶν: πρὸς γὰρ τῇ περὶ Σαλαμῖνα τὴν περὶ τὸ Ἀρτεμίσιόν σοι προσθήσω κατὰ θάλατταν μάχην. ἀλλὰ γὰρ ἀποβλέποντες νῦν πρὸς πολιτείας ἀρετήν, καὶ χώρας φύσιν σκοπούμεθα καὶ νόμων τάξιν, οὐ τὸ σῴζεσθαί τε καὶ εἶναι μόνον ἀνθρώποις τιμιώτατον ἡγούμενοι, καθάπερ οἱ πολλοί, τὸ δ᾽ ὡς βελτίστους γίγνεσθαί τε καὶ εἶναι τοσοῦτον χρόνον ὅσον ἂν ὦσιν: εἴρηται δ᾽ ἡμῖν οἶμαι καὶ τοῦτο ἐν τοῖς πρόσθεν.
[42] T. S. Eliot. *Four Quartets*. Tercer cuarteto, V.
[43] Sermón 169.13. “Qui ergo fecit te sine te, non te iustificat sine te”.

EURÓPA HĽADÁ VÝCHODISKÁ Z KRÍZY – OD LISABONSKEJ STRATÉGII K DOKUMENTU EURÓPA 2020

Ľubica Černá

Abstrakt

Nová stratégia Európa 2020 má jasne definované priority, ciele a sedem hlavných iniciatív, prostredníctvom ktorých chce tieto výsledky dosiahnuť. EÚ stanovila päť cieľov týkajúcich sa zamestnanosti, inovácií, vzdelania, sociálneho začlenenia a oblasti klímy a energetiky, ktoré by sa mali splniť do roku 2020. Všetky členské štáty prijali vlastné vnútroštátne ciele v každej z týchto oblastí. Konkrétne opatrenia na vnútroštátnej úrovni a na úrovni EÚ podporujú naplnenie stratégie.

Kľúčové slová: Európska únia, Európska komisia, Lisabonská stratégia, Inteligentný rast, Udržateľný rast, Inkluzívny rast, Hospodársky rast, Mládež, Mobilita, Inovácie, Európsky semester, Európsky sociálny fond, Zamestnanosť, Environmentálna politika.

Abstract

The new strategy Europe 2020 has clearly defined priorities, goals and seven main initiatives through which it wishes to achieve these results. The Union has set five ambitious objectives - on employment, innovation, education, social inclusion and climate/energy - to be reached by 2020. Each Member State has adopted its own national targets in each of these areas. Concrete actions at EU and national levels underpin the strategy.

Keywords: European Union, European Commission, the Lisbon Strategy, Smart Growth, Sustainable Growth, Inclusive Growth, The economic Growth, Youth, Mobility, Innovation, the European Semester, the European Social Fund, Employment, Environmental Policy.

Úvod

Úsilie o zlepšenie života, jeho zdokonalenie a vyššiu kvalitu je súčasťou ľudských dejín.[1] Hlavným cieľom Lisabonskej stratégie, bolo aby sa Európska únia stala „najkonkurencieschopnejšou a najdynamickejšou znalostnou ekonomikou, schopnou udržateľného hospodárskeho rastu s čoraz väčším počtom pracovných miest a s väčšou sociálnou súdržnosťou".[2] Európsky hospodárskeho a sociálny výbor skonštatoval, že tieto ciele boli síce správne stanovené a nevyhnutné, avšak sa ich nepodarilo splniť, pretože hospodárska kríza spôsobila spomalenie a prepad hospodárskeho rastu, nárast nezamestnanosti a zhoršovanie stavu verejných financií. Európa naďalej čelí dlhodobým výzvam, ako je starnutie populácie, globalizácia a klimatické zmeny.

[1] DIRGOVÁ, E. – KALANIN, P.: *Kvalita života a sociálny rozvoj ako predpoklad vytvárania podmienok pre zyvšovanie zamestnanosti.* In: zborník z týždňa vedy techniky. – Ružomberok: PF KU, 2010. –s.91-100. ISBN 978-80-8084-555-1

[2] Finančná motivácia, zvýšený výkon zamestnancov, lepšie výsledky firiem, republiková únia zamestnávateľov, 2010, s.3 .Dostupné na: http://www.ruzsr.sk/tobeq/download/publikacia.pdf

Od Lisabonskej stratégii k stratégií Európa 2020

V roku 2004 predložila expertná skupina na čele s Wimom Kokom, dokument, kde sa konštatovalo, že v posledných štyroch rokoch bola celková výkonnosť európskej ekonomiky veľkým sklamaním.[3] Tento dokument priniesol menej ambiciózne, no konkrétnejšie definované ciele a najmä návrh na zjednodušenie a zefektívnenie koordinácie hospodárskych politík na európskej a národnej úrovni pri ich realizácii.[4] Dôvod „nedostatočného plnenia" videli v „nadmernej agende, slabej koordinácii a navzájom si odporujúcich prioritách". Hlavnú vinu však kládli na nedostatok politickej vôle v členských krajinách. Ani táto revízia a z nej vyplývajúce opatrenia však nepriniesli očakávané výsledky.

Lisabonská stratégia priniesla mnoho pozitívnych efektov, ale nepodarilo sa jej splniť hlavné ciele:[5]

- Únia sa nestala ani konkurenčne najschopnejšou, ani najdynamickejšou ekonomikou sveta.
- Napriek tomu, že nastal pokrok pri zvyšovaní miery zamestnanosti v EU, ciele v oblasti zamestnanosti neboli dosiahnuté z dôvody zhoršenia priebehu krízy.
- Nenastal takmer žiadny pokrok pri zvyšovaní výdajov na výskum a vývoj v EU.
- Únií sa nepodarilo eliminovať rozdiely v raste produktivity v porovnaní s priemyselne najvyspelejšími krajinami. Členské štáty s ekonomickou nerovnováhou vniesli do Eurozóny nežiaduce turbulencie a problémy.
- Pokrok v oblasti mikroekonomiky zaostával za pokrokom dosiahnutým v oblasti zamestnanosti a v makroekonomike.
- V oblastiach, ako je odstraňovanie prekážok fungovania vnútorného trhu, zlepšenie voľného toku (digitálneho) obsahu, podpora pracovnej mobility bol pokrok dosahovaný príliš pomaly.
- Na úrovni EÚ bolo stanovených príliš veľa cieľov, ktoré nedostatočne odrážali rozdiely východiskových situácií v jednotlivých členských štátoch, najmä po rozšírení Únie.
- Nevenovala sa dostatočná pozornosť oboznamovaniu verejnosti s prínosmi lisabonských reforiem a dôsledkami ich nerealizácie v EÚ. Lisabonská stratégia bola pre širokú verejnosť veľkou neznámou.

Hodnotenie úspechov a neúspechov pri realizácií Lisabonské stratégie bolo využité pri formulácií stratégie Európa 2020, ktorá je doplnená o nové oblasti, ktorým sa Lisabonská stratégia nevenovala, alebo sa ich dotýkala iba okrajovo. Je však potrebné zdôrazniť, že nový dokument ako zdôrazňuje Radičová "*...zachádza až príliš ďaleko do harmonizácie a zosúladenia takých oblasti, ktoré sú tradične doménou národných politík jednotlivých krajín*

[3] IŠA, J.: *Znalostná ekonomika a jej hospodársko-politické súvislosti.* Dostupné na http://www.ekonom.sav.sk/uploads/projects/isa01.pdf
[4] KOZIAK, T.: *Lisabonská stratégia na slovensku alebo slovensko na ceste k znalostnej ekonomike?* In: Európska únia a Slovensko na ceste k vedomostnej spoločnosti. Zborník z odborných seminárov v Prešove a v Bratislave, ISBN 80-89149-10-3 s. 32
[5] *Hodnotenie lisabonskej stratégie.* Pracovný dokument útvarov komisie, Brusel 2010. Dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_sk.pdf

ako je spomínaná harmonizácia dani, úvahy o stanovení spoločnej vekovej hranice na odchod do dôchodku, indexácia miezd naviazaná na infláciu a podobne.“[6]

Stratégia Európa 2020

Stratégia Európa 2020, ktorej ambíciou je vytvorenie z EÚ inteligentné, udržateľné a inkluzívne hospodárstvo, zabezpečujúce vysokú mieru zamestnanosti, produktivity a sociálnej súdržnosti, predkladá víziu európskeho sociálneho trhového hospodárstva v 21. storočí.
Základom stratégie sú tri vzájomne sa dopĺňajúce priority: *inteligentný rast* (vytvorenie hospodárstva založeného na znalostiach a inovácii), *udržateľný rast* (podporovanie ekologickejšieho a konkurencieschopnejšieho hospodárstva, ktoré efektívnejšie využíva zdroje) a *inkluzívny rast* (podporovanie hospodárstva s vysokou mierou zamestnanosti, ktoré zabezpečí sociálnu a územnú súdržnosť.)[7]
Na tento účel navrhuje Komisia tieto hlavné ciele EÚ:

- miera zamestnanosti obyvateľov vo veku 20-64 rokov by sa mala zvýšiť zo súčasných 69% a dosiahnuť **75 %,** vrátane väčšieho zapojenia ohrozených a marginálnych skupín,
- úroveň investícií do výskumu a vývoja by mala dosiahnuť **3 %** HDP EÚ,
- je potrebné dosiahnuť ciele „**20%** zníženie emisií skleníkových plynov, **20%** zvýšenie podielu obnoviteľných zdrojov energie na konečnej spotrebe energie a **20%** zvýšenie energetickej účinnosti“ (vrátane zvýšenia záväzku, pokiaľ ide o zníženie emisií na 30 %, ak budú vhodné podmienky),
- podiel ľudí, ktorí predčasne ukončia školskú dochádzku, by sa mal znížiť zo súčasných 15% na **10%** a minimálne **40 %** mladých ľudí by malo mať vysokoškolské vzdelanie,
- o **20 miliónov** menej ľudí by malo byť ohrozených chudobou.

Komisia navrhuje sedem hlavných iniciatív, ktoré budú podporovať pokrok v každej prioritnej oblasti:

- „Inovácia v Únii“ na zlepšenie rámcových podmienok a prístupu k financovaniu výskumu a inovácií s cieľom zabezpečiť, aby inovatívne myšlienky viedli k vytvoreniu produktov a služieb, ktoré zabezpečia rast a pracovné miesta.
- „Mládež v pohybe“ na zlepšenie výsledkov systémov vzdelávania a uľahčenie vstupu mladých ľudí na trh práce.
- „Digitálny program pre Európu“ na urýchlenie zavedenia vysokorýchlostného internetu a čerpanie výhod, ktoré prináša jednotný digitálny trh pre domácnosti a podniky.
- „Európa efektívne využívajúca zdroje“ na podporu oddelenia hospodárskeho rastu od využívania zdrojov, podpora prechodu smerom k nízkouhlíkovému hospodárstvu, zvýšenie využívania energie z obnoviteľných zdrojov, modernizáciu nášho odvetvia dopravy a podporu energetickej účinnosti.

[6] RADIČOVÁ, I: *Slovensko a EU: Hľadanie riešení v boji proti ekonomickej kríze.* In: stratégia EÚ 2020 a Slovensko: Moderné Slovensko v modernej EÚ. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku a úrad vlády Slovenskej republiky. Prešov 2011, ISBN 978-80-89356-33-1, s.12
[7] *Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného udržateľného a inkluzívneho rastu*. Kom(2010) 2020 v konečnom znení. Dostupné na: http://eur-lex.europa.eu/lexuriserv/lexuriserv.do?uri=com:2010:2020: in: sk:pdf

- „Priemyselná politika vo veku globalizácie“ na zlepšenie podnikateľského prostredia, najmä pre malé a stredné podniky, a na podporu rozvoja pevnej a udržateľnej priemyselnej základne, ktorá bude konkurencieschopná vo svetovom rozsahu.
- „Program pre nové zručnosti a nové pracovné miesta“ na modernizovanie trhov práce a posilnenie postavenia ľudí podporovaním rozvíjania ich zručností počas celého ich života s cieľom zvyšovať účasť na trhu práce a lepšie zosúladiť ponuku na trhu práce s dopytom, vrátane pracovnej mobility.
- „Európska platforma na boj proti chudobe“ na zabezpečenie sociálnej a územnej súdržnosti, aby všetci mohli využívať výhody plynúce z rastu a zamestnanosti a aby ľudia žijúci v chudobe a sociálnom vylúčení mali možnosť žiť dôstojný život a aktívne sa podieľať na živote spoločnosti.

Týchto 7 hlavných iniciatív predpokladá maximálne využitie nástrojov na úrovni EU, najmä jednotného trhu, finančných opatrení (rozpočet EU, vrátane fondu regionálneho rozvoja a sociálneho a kohézneho fondu) a nástrojov vonkajšej politiky. V tabuľke 1 predkladáme porovnanie hlavných cieľov, ktoré si stanovila Slovenská republika s cieľmi Eurozóny.

Tab. 1. Porovnanie hlavných cieľov Slovenska a Eurozóny

	Slovensko			Eurozóna		
Ukazovateľ	**Pôvodná hodnota**	**Aktuálna hodnota**	**Cieľ**	**Pôvodná hodnota**	**Aktuálna hodnota**	**Cieľ**
Miera zamestnanosti (% vo vekovej skupine 20-64 rokov)	66,4	64,6	72	69,0	68,4	75
Výdavky na vedu a výskum (% HDP)	0,47	0,48	1	1,96	2,05	3
Miera vysokoškolsky vzdelanej populácie (% v skupine 30-34 rokov)	15,8	22,1	40	31,5	33,3	40
Predčasné ukončenie školskej dochádzky (% v skupine 18-24 rok.)	6,0	4,9	6	14,9	14,4	10
Populácia ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením (% populácie)	20,6	19,6	17,2	21,4	21,2	19,4
Emisie skleníkových plynov mimo ETS (zmena oproti r. 2005 v %)	-8,2	-12,3	-13			-20
Podiel obnoviteľných zdrojov energie na hrubej konečnej spotrebe (%)	7,4	8,4	14	10,3	11,0	20
Konečná energetická spotreba (zmena oproti priemeru za 2001-2005)	-3,1	-1,5	-11			-20

Zdroj: NBS
Poznámka: Pôvodná hodnota – prevažne údaje z roku 2009. Aktuálna hodnota - údaje 2010

Za kľúčovú oblasť považujeme práve oblasť inovácií, vedy, výskumu a vzdelania. Cieľ Slovenskej republiky vyčleniť na vedu a výskum 1% z HDP je porovnaní s krajinami Eurozóny nízky. Musíme konštatovať, že súčasný stav výdavkov na vedu a výskum z HDP je tak nízky, že ani v súčasnej dobe nedosahuje 0,7% (pre porovnanie Fínsko 3,8%,Japonsko 3,15%, Česko 1,42%)[8]. Na druhej strane sa počet absolventov vysokých škôl zvyšuje. Na porovnanie predkladáme vývoj počtu absolventov VŠ na Slovensku, ktorý sa od roku 1989 strojnásobil.(graf.1)

[8] Údaje sú zo štúdie vysoké školstvo na slovensku, realita, problém, možné riešenia. Dostupné na http://www.jeneweingroup.com/dokumenty/eppp/vysoke_skolstvo.pdf

Tab. 2. Výdavky na vedu a výskum v SR a ich podiel na HDP

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Výdavky na výskum a vývoj z verejných prostriedkov	86 044	88 561	92 704	118 398	132 058	150 720	160 986	164 161	178 368	166 714	238 697
Výdavky na výskum a vývoj zo súkromných prostriedkov	115 958	126 098	117 501	114 500	99 152	98 347	106 664	118 468	138 091	136 280	177 672
Výdavky na výskum a vývoj spolu	202 002	214 659	210 205	232 898	231 210	249 067	267 650	282 629	316 459	302 994	416 369
Podiel výdavkov na V a V z HDP (%)	0,65	0,63	0,57	0,58	0,51	0,51	0,49	0,46	0,47	0,48	0,63

(vlastné spracovanie, zdroj SŠU)

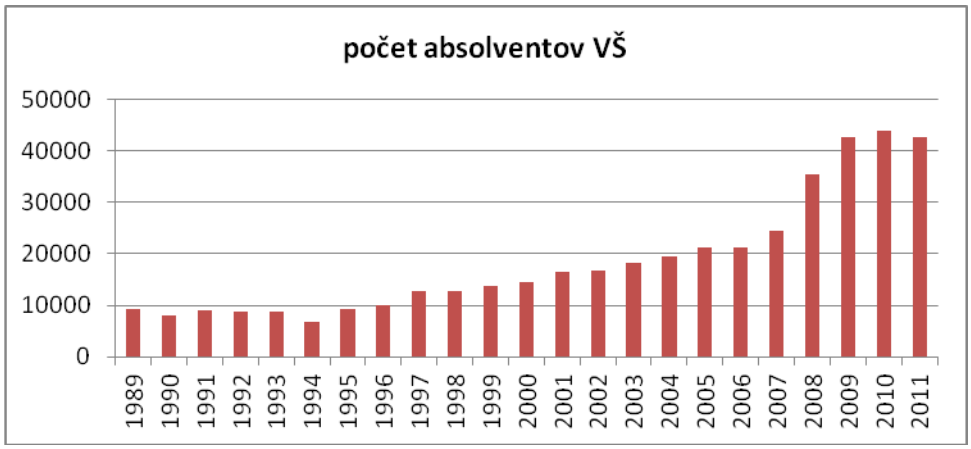

Graf.1 Počet absolventov VŠ (vlastné spracovanie zo zdrojov www.uips.sk)

Komisia zaviedla od roku 2011 **tzv. Európsky semester**, ktorého cieľom je zosúladenie nástrojov Paktu stability a rastu a stratégie Európa 2020. Je to šesťmesačný cyklus, počas ktorého členské štáty každý rok efektívne koordinujú svoje rozpočtové, makroekonomické a štrukturálne politiky. Tento proces umožňuje členským štátom zohľadniť odporúčania EÚ ešte v rannom štádiu prípravy svojich rozpočtov a pri tvorbe hospodárskych politík.[9]

Kľúčovými aktérmi na európskej úrovni sú: Európska rada, Rada (ministrov) EU, Komisia, Európsky parlament, Európsky hospodársky a sociálny výbor, (koordinuje účasť rôznych iných záujmových skupín (podniky, mimovládne organizácie, odborové a zamestnávateľské organizácie, spotrebiteľské organizácie, verejnosť a iné), Výbor regiónov, Európska investičná banka a Európsky investičný fond.

Kľúčovými aktérmi na národnej úrovni sú: vlády členských štátov EÚ, ktoré musia každý rok v apríli vypracovať dve správy obsahujúce vysvetlenie prijatých opatrení na splnenie vnútroštátnych cieľov stratégie, a regionálne a miestne orgány, ktoré mnohých štátoch EÚ zodpovedajú práve za politiky súvisiace so stratégiou Európa 2020.

[9] Monitorovanie plnenia cieľov prostredníctvom európskeho semestra. Dostupné na : http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/economic-governance/index_sk.htm

Stratégii Európa 2020 nemožno uprieť ambicióznosť, dokonca dobre mienenú a vyslovenú v dobrej viere. Určite je však na mieste otázka, či sa vyvarovala chýb a problémov, ktoré jej predchodkyňu z Lisabonu priviedli do slepej uličky znásobenej finančnou krízou. [10] Do verejnej konzultácie Výboru regiónov (VR) o návrhu stratégie Európa 2020 sa zapojilo 90 miestnych a regionálnych samospráv z 21 členských krajín EÚ.

Jedná sa o nasledovné problémy. V dokumente sa nezohľadňujú existujúce sociálno-ekonomické rozdiely ani nerovné príležitosti medzi jednotlivými regiónmi a mestami a v rámci nich a preto nedáva priestor na prispôsobenie jej cieľov, ukazovateľov a zámerov miestnym a regionálnym podmienkam a rozdielom. Stratégia Európa 2020 nepropaguje využívanie ukazovateľov trvalo udržateľného rastu popri HDP. Nástroje na vykonávanie jednotlivých politík a príslušné spôsoby financovania stratégie sú stále do veľkej miery roztrieštené. Medzi prioritami sa neuvádza zjednodušovanie administratívnych postupov. V dokumente sa nespomínajú žiadne praktické kroky na podporu partnerstva medzi všetkými zainteresovanými úrovňami správy pri uplatňovaní novej stratégie. Podceňuje sa rozsah rozdielov medzi jednotlivými regiónmi a mestami v EÚ a komunikácia. [11] Podľa európskych miest a regiónov stratégia Európa 2020 nemá dostatok prostriedkov na splnenie stanovených cieľov.

Záver

Je dôležité, aby Stratégia Európa 2020 a reformy na Slovensku boli úspešné, preto je potrebné aby bola predovšetkým politická vôľa, dostatok odborných kapacít, účinné hodnotenie a monitoring a efektívna komunikácia.

Zoznam bibliografických zdrojov

DIRGOVÁ, E. – KALANIN, P.: *Kvalita života a sociálny rozvoj ako predpoklad vytvárania podmienok pre zvyšovanie zamestnanosti.* In: Zborník z Týždňa vedy techniky. – Ružomberok: PF KU, 2010. –S.91-100. ISBN 978-80-8084-555-1

IŠA, J.: *Znalostná ekonomika a jej hospodársko-politické súvislosti.* Dostupné na http://www.ekonom.sav.sk/uploads/projects/Isa01.pdf

KOZIAK, T.: *Lisabonská stratégia na Slovensku alebo Slovensko na ceste k znalostnej ekonomike?* In: Európska únia a Slovensko na ceste k vedomostnej spoločnosti. Zborník z odborných seminárov v Prešove a v Bratislave, ISBN 80-89149-10-3 s. 32

LACA, S.: *Hospodárska kríza ako apel pre morálnu úvahu v dnešnej spoločnosti,* In: Zborník príspevkov z interdisciplinárneho vedeckého kolokvia - Aktuálne otázky ekonomických a humanitných vied 10, Bratislava : STU, 2010, 432 s. ISBN 978-80-227-3447-9.

[10] MIROSLAV Mikolášik (EĽS, KDH) v príspevku prednesenom na ekonomickej univerzite v bratislave. Dostupné na: http://www.euractiv.sk/slovensko-v-ep/analyza/buducnost-europy-zhrnuta-v-stretegii-europa-2020-016901

[11] Kľúčové zistenia, hodnotenie a vplyv na politiku. Prieskum výboru regiónov „Váš názor na stratégiu európa 2020“ dostupné na: http://portal.cor.europa.eu/europe2020/news/documents/

MIKOLÁŠIK Miroslav (EĽS, KDH) v príspevku prednesenom na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Dostupné na: http://www.euractiv.sk/slovensko-v-ep/analyza/buducnost-europy-zhrnuta-v-stretegii-europa-2020-016901
RADIČOVÁ, I: *Slovensko a EU: hľadanie riešení v boji proti ekonomickej kríze.* **I**n: Stratégia EÚ 2020 a Slovensko: Moderné Slovensko v modernej EÚ. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku a Úrad vlády Slovenskej republiky. Prešov 2011, ISBN 978-80-89356-33-1, s.12
Finančná motivácia, zvýšený výkon zamestnancov, lepšie výsledky firiem, Republiková únia zamestnávateľov, 2010, s.3 Dostupné na: http://www.ruzsr.sk/tobeq/download/publikacia.pdf (cit. online 2012-03-20)
Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému „Vplyv priemyselných zmien vyplývajúcich z ekologických, energetických a klimatických výziev na zamestnanosť" (prieskumné stanovisko) (2011/C 44/07) Dostupné na: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:044:0040:0046:SK:PDF (cit. online 2012-03-20)
Hodnotenie Lisabonskej stratégie. Pracovný dokument útvarov komisie, Brusel 2010. Dostupné na: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_sk.pdf (cit. online 2012-03-20)
Vyhodnocení Lisabonské strategie: vliv na konkurenceschopnost EU a členských státu . Dostupné na: http://www.eu-vyzkum.eu/pdf/Podklad_seminar_4.pdf (cit. online 2012-03-20)
Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného udržateľného a inkluzívneho rastu. KOM(2010) 2020 v konečnom znení. Dostupné na: http://eur-lex.europa .eu/ LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020: IN: SK:PDF (cit. online 2012-03-20)
*Monitorovanie plnenia cieľov prostredníctvom európskeho semestra***.** Dostupné na : http://ec.europa.eu/europe2020/priorities/economic-governance/index_sk.htm (cit. online 2012-03-20)
Kľúčové zistenia, hodnotenie a vplyv na politiku. Prieskum Výboru regiónov „Váš názor na stratégiu Európa 2020" Dostupné na: http://portal.cor.europa.eu/europe2020/news/ Documents/ (cit. online 2012-03-20)
Vysoké školstvo na Slovensku, realita, problém, možné riešenia. Dostupné na http://www.jeneweingroup.com/dokumenty/eppp/Vysoke_skolstvo.pdf (cit. online 2012-03-20)

Autorka:

Doc. Ing. Ľubica Černá, PhD.
Ústav ekonomických vied
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská 1
Ružomberok
lubica.cerna@ku.sk

Internetová kultúra v rámci civilizačných zmien

Matej Čevan

Abstrakt

V príspevku sa zameriavam na prvky slušného správania. Základom správania sa sú však kultúrne vzorce. Kultúrne vzorce sa učíme od malička a riadime sa nimi celý život. Musíme mať vedomosti o kultúre a jej funkciách. Internetová kultúra hovorí o nás rýchlejšie a veľa vecí. Označuje sa aj ako net-etiketa na internete.

Kľúčové slová: kultúra, funkcie kultúry, internet, net-etiketa, blogy, chaty

Abstract

In the contribution of the indicating on the elements of propriety. Basis of behaviour, however, cultural patterns. Learn from an early age and cultural patterns, we have them all your life. We need to have knowledge of the culture and its functions. Internet culture says about us faster and a lot of things. Also known as net-etiquette on the Internet.

Keywords: culture, features, culture, internet, Netiquette, blogs, chats

Úvod

V súčasnosti sa ľudia stále viac stretávajú a rozprávajú pomocou technických prostriedkov. Doteraz najbežnejším technickým prostriedkom bol telefón. V dnešnej modernej dobe ho však nahrádza počítač. No nie je to len počítač samotný, ale ide skôr o služby ktoré sú poskytované jeho prostredníctvom. Napríklad pri vyučovaní „E – learning patrí medzi dnes čoraz viac známejšie formy moderného vyučovania.“[1] Počítač je často len komunikačný prostriedok k rôznym službám. Počítač sa dokázal spojiť rôznych ľudí s celého sveta. Tieto služby však sa nazývajú virtuálny svet prípadne hovoríme o internetovom priestore. Tak ako v minulosti bolo treba dodržiavať určité formy správania sa, v určitej spoločnosti, tak to isté platí aj v modernej dobe. Často sa však na to zabúda. Pritom ide o základné prvky slušného správania sa a úcty voči ostatným. Rôzne kultúry majú svoje špecifiká, ktorými je potrebné sa oboznámiť skôr ako do tej kultúry prídem. V každej kultúre existujú rôzne stupne prípravy a poznania foriem kultúry v danej spoločnosti. Vplyvom médií a rozmachu internetu sa etiketa sa zmenila na e-etiketu či správnejšie net-etiketu. Obidva slová sa často používajú v oblasti internetovej etiky teda z hľadiska slušného správania sa na internete. Samotná kultúra je však aj prvok, ktorý ľudí spája a dáva možnosť prejaviť sa v okolí, no zároveň môže aj rozdeľovať. Závisí však na nás, či určité pravidla kultúry akceptujeme, alebo nie. Základ je naučiť sa poznať kultúrne zvláštnosti a akceptovať ich.

Kultúra a jej funkcie:

Kultúra vychádza zo samotného človeka. Je to výsledok výchovy a vzdelávania človeka v určitom prostredí. Kultúrne zvyklosti sa menia v závislosti od okolia a prostredia kde človek žije. Každý z nás sa správa podľa určitého vzorca, či sa mu to páči, alebo nie. Určité prvky kultúry si jednoducho vštepujeme od malička. O kultúre môžeme hovoriť ako rodinná, spoločenská, firemná. Ale aj ako o kultúre stravovania, obliekania, správania sa a pod.. Medzi

[1] AMBROZY, Marián; *E – learning a blended learning pri vyučovaní filozofi*e, in: Alternativní metody výuky 2008, Praha, 2008, ISBN 978-80-7041-454-5, s. 3

základné funkcie kultúry patria spoločenská, sociálna štruktúra a zachovanie osobnej stability. Je to aj výsledok kultúrnych znakov, skúsenosť, katarzia, poznanie a hodnotenie. Spoločnosť v ktorej žijeme si vyžaduje určitú formu správania sa. Táto forma obsahuje určite znaky, funkcie kultúry. Je dôležité vedieť sa správať v danom prostredí. Integračná kultúra je o integrovaní sa jednotlivca do hlavnej kultúry. Výchovná zase sa snaží o udržanie výchovných prvkov v danej kultúre. Akulturačná je v členenie a do cudzej kultúry. Napríklad prisťahovalec z inej kultúry. Kultúrne zvyklosti sú v každej krajine iné a aj v rámci jednej krajiny sa nájdu rôzne prvky, ktoré sú dané len pre určitú subkultúru. Subkultúry, ktoré majú viacero spoločných znakov tvoria danú hlavnú kultúru. Hlavná kultúra môže obsahovať prvky z viacerých subkultúr, ale takisto niektoré prvky odmieta. Každá z týchto kultúr je zmesou viacerých prvkov a obsahuje aj svoje špecifiká. Dá sa povedať, že kultúra má aj svoj žargón. Politická kultúra je iná ako zábavná či preventívna. Rozdielnosť medzi kultúrami je častokrát väčšia ako si myslíme. Slušné správanie sa nazýva aj ako etiketa. Ide o pravidlá slušného chovania človeka. Kultúru, ktorú spomíname sa stotožňuje s pravidlami etikety a správania sa. Kultúra však je aj o prenášaní zvyklosti a tradícií. Tu môžeme hovoriť a národnej, či ľudovej kultúre. Nie nadarmo sa hovorí, iný kraj iný mrav. Kultúrne zvyklostí je vidno na ľudových krojoch či forme reči - slangové výrazy (gánok). Kultúra správania hovorí aj o našej výchove, spoločenskom postavení, pokore, úcte. Dokonca aj podnik – firma vytvára svoju vlastnú kultúru ktorou sa prejavuje navonok voči ostatným. Kultúra firmy je súhrn predstáv, prístupu a hodnôt vo firme všeobecne zdieľaných relatívne dlhodobé udržovaných.[2] Ide však o ľudí a hodnoty, ktoré vytvárajú. Kultúru firmy, organizácie, či spoločnosti vytvárajú ľudia a od nich závisí kam sa posunieme a ako sa budeme správať. Taktiež je dôležité rozdelenie podľa veku, pohlavia či profesie. Kultúra má určité funkcie, ktoré uvádzam v prehľade:

Funkcie kultúry:

- integračná
- výchovná
- sociálna
- socializačná
- akulturačná
- humanizačná
- normatívna
- kreatívna
- akumulačná
- identifikačná
- preventívna
- adaptačná
- zábavná
- terapeutická
- komunikačná
- ekonomická
- politická

[2] PFEIFER L-UMLAUFOVÁ M.: Firemní kultúra, Grada, s 19

Net etiketa alebo e- etiketa

Ide o kultúru založenú na etikete pretransformovanej na elektronické média. Dá sa povedať, že ide o jej novú platformu e- etiketa, či net-etiketa. Tak ako poznáme etiketu slušného správania existuje aj e-etiketa alebo net etiketa.[3] Je to elektronické správanie sa na internete. Ide o takzvaný elektronický breviár slušného správania sa. Každý používateľ by mal byť poučený a poznať základné pravidlá e-etikety. Je to súhrn pravidiel podľa ktorých by sme sa mali správať pri práci na internete. To znamená, vystupovať slušne, nie vulgárne a pod. Treba si uvedomiť, že to čo napíšeme do poznámok k článkom alebo na sociálne siete sa nedá vrátiť späť. Darmo, že sme to mysleli inak, už je to tam. **Netiketa** je akási pomyselná zbierka pravidiel a zásad, ktorá by sa mala v internetovom svete dodržiavať. Net etiketa vznikla spojením siete – netu s etiketou. Mnoho ľudí si myslí, že ako náhle sa ponoria do internetového sveta je ich anonymita istá takmer nekonečná.[4] Väčšina užívateľov však nevie, že takmer každý surfer sa dá vystopovať pomocou rôznych praktík a metód, a preto sa správajú, resp. vyjadrujú sa vulgárne či robia útoky na druhé osoby. Byť na Internete znamená nie len poberať výhody ale mať aj určité záväzky. Tak je to všade. Často vzniká ilúzia, že komunikujeme len so strojom, ale v skutočnosti je na druhej strane počítača človek. Počítač je len prostriedok na komunikáciu, nič viac. Dôležitým momentom je fakt, že sme „sami“ s počítačom a nikto nevidí čo vlastne robíme. Preto je potrebné si sadať k počítaču s jasným cieľom čo potrebujeme, respektíve chceme spraviť. Jednoduchá slušnosť a etiketa (tzv. **netiketa**) správania sa v internetových diskusiách, ktorá je zjavne na veľmi nízkej úrovni.[5] Otázne je do akej miery administrátori tieto prehrešky tolerujú, a či na nich diskutujúcich aj upozorňujú. Existuje už tlak aby sa čoraz väčšmi kontrolovali príspevky do diskusných fór. Jedným z dôvodom je obsah daného príspevku, ale aj určitá slušnosť pisateľa. Nový fenomén blogy takisto prezradia veľa o jeho tvorcovi. Je dôležité vedieť nie len čo píšeme, ale aj ako to píšeme. Forma, vzhľad a štýl príspevku. Mailové správy boli prvé, kde sa začal prejavovať problém so správnym písaním. Väčšinou ľudia nevedeli správne odpovedať na oficiálne emaily rôznych spoločností, či objednávanie prostredníctvom mailu. Prvky správneho správania sa implementovali na elektronické média ako je internet. Všimnime si ako moderátori vystupujú v televízii či v rozhlase. Takisto tam vzniká občas nepríjemná situácia či prehrešok v rámci etikety.

Pozrime sa teraz hlavné body, ktoré je potrebné dodržiavať a riadiť sa nimi. Podľa E. Polákovej (2009) prapodstata netikety by sa dala vyjadriť týmito „jednoduchými pravidlami:

- správaj sa v sieti tak, ako v reálnom živote,
- rešpektuj miestne zvyklosti (diskusné fóra),
- buď konzervatívny pri vysielaní správ a liberálny pri ich prijímaní.

Je treba byť sám sebou. Nesprávať sa inak, skôr či neskôr pravda vyjde na povrch a môže byť bolestivá. K správnemu chovaniu patrí aj rešpektovanie druhých a takisto aj ich kultúru, jazyk, zvyky. Je výhodné pozorovať chovanie domácich a podľa toho sa mu čiastočne priblížiť. Pri

[3] BARANOVIČ R: Internet pro strední školy, 1999. 8 s
[4] http://sk.wikipedia.org/wiki/netiketa [on line] 5.3.2012
[5] BRESTOVANSKÝ M: Úvod do mediálnej výchovy, trnava:2010, ISBN 978-80-8082-396-2 76s.

posielaní správ, by sme mali vedieť približnú reakciu čitateľa, aby sme ho neurazili, či inak neosočili. Musíme rozlíšiť či náhodou nejde o HOAX pri pre poslaní správy – mailu. Medzi najväčšie problémy voči slušnému chovaniu patria tieto prehrešky[6]:

- Vynadanie cez elektronickú poštu;
- Kopírovanie a rozposielanie obrázkov, ktoré vytvoril niekto iný;
- Sťahovanie programov na „skúšku“, za ktoré po určenej dobe treba zaplatiť.

Druhému je ľahko vynadať, keď ho nevidíme. Nevieme ako sa tvári, keď mu vytýkame jeho prehrešky. Často sa necháme uniesť emóciami a chováme sa inak. Kopírovanie a rozposielanie obrázkov môžeme považovať aj za zločin, pokiaľ sám autor nás neprosí o ich šírenie. Hlavne ide o obrázky v dokumentoch, prezentáciách a pod..
A ako by sme sa mali vlastne chovať? **Tu uvádzam 9 pravidiel slušného chovania:**[7]

1. Nezabudnime, že aj na Internete komunikujeme s človekom,
2. Chovajme sa rovnako ako sa bežne správame,
3. Vždy musíme vedieť kde sme na Internete,
4. Zbytočne neotravujme ostatných,
5. Nech vedia, že sa vieme správať slušne,
6. Podeľme sa s ostatnými o svoje vedomosti,
7. Dodržujme súkromie ostatných,
8. Nezneužívajme svoju moc a vedomosti,
9. Odpúšťajme druhým ich chyby.

Niektorí autori ich nazývajú inak, a ďalší tam aj pridávajú ďalšie body. Základ však je chovať sa vo virtuálnom svete tak ako v skutočnosti. Keď sa chovám inak, musím sa často premáhať. Stačí spraviť zopár chýb a všetko vyjde na povrch.

Internetová kultúra

Asi najvystihujúcejším javom internetovej kultúry je globalizácia. Kým doteraz, cez klasické elektronické médiá ako televízia či rozhlas išlo viac-menej o informatívny charakter globalizácie, kedy ľudia najmä na kognitívnej úrovni cez spravodajstvo a dokumentaristiku absorbovali prvky iných kultúr, dnes nás globalizácia zasahuje priamo, celú našu osobnosť.[8]
Internet urýchlil tok dát a zrýchlil tým aj životné tempo. Internet má aj veľký dopad na prácu, vedomostí a aj názoru na svet. Internetová kultúra sa spomína s emailovými službami. No je dôležitá aj pri diskusných fórach či chate. Takisto sa s ňou môžeme stretnúť na webe v rámci web blogov, rôznych chatov a pod. Rôzne spoločnosti sa snažia aby ich reklama bola čo najviac efektívna no zároveň čo najmenej nákladná. Na internetových diskusiách a chatoch vznikajú ostro vymieňajúce názory – tzv. Flame. Končí to zväčša urážkami na konkrétnych ľudí. Niektorí pod rúškom anonymity narušujú spoločenské normy a znevažujú kultúru, ktorú predtým uznávali a zastavali. Inak sa správajú za počítačom a inak v reálnom živote. Zmeny v

[6] BARANOVIČ R: Internet pro strední školy, 1999. 9 s.
[7] BARANOVIČ R: tamtiež
[8] BRESTOVANSKÝ M: Úvod do mediálnej výchovy, Trnava:2010, ISBN 978-80-8082-396-2 76s.

práci, ale aj v technike sú veľmi rýchle a preto nedokážu kultúrne prvky držať patričné tempo. Vzniká tu aj problém úlohy štátu, keďže internet nepozná hranice a kultúra ďaleko zaostáva. Dá sa povedať, že kultúru diktujú nadnárodné spoločnosti pôsobiace v určitých oblastiach.
Civilizačné zmeny nás ovplyvňujú a prejavuje sa to aj vo viacerých oblastiach. Jednou z týchto oblastí je aj internet. Jazyk a forma vyjadrovania sa mení a často aj skracuje. Civilizácia sa stále vyvíja a mení aj svoje priority. Rýchlosť, akou žijeme nás núti stále zvyšovať tempo čo však vplýva na náš životný štýl a zdravie. Preto narastá symbolika a naznačenie určitých signálov, aby sme ušetrili čas. No občas zabúdame kto sme, a čo nás robí ľuďmi. Civilizácia je tvorená ľuďmi, ktorí vedia ako sa majú správať v novom elektronickom svete.

Záver

Žijeme v spoločnosti, ktorá sa neustále vyvíja. Každý z nás však má vžité určité kultúrne rámce, podľa toho ako bol vychovávaný. Mali by sme poznať tradície a základy našej kultúry z ktorej pochádzame. Je vhodné akceptovať kultúrne rozdiely, lebo to nás robí múdrejšími, skúsenejšími ľuďmi. Nová doba v ktorej žijeme žiaľ neustále zrýchľuje tempo.
Okrem toho vďaka počítaču vieme sa dostať na internet. Internet však nepozná hranice, takže musíme byť ostražití. Okrem ostražitosti musíme byť aj kultúrne zrelý a akceptovať formy správania sa z rôznych kultúr. Musíme takisto aj poznať svoju a správať sa podľa nej. Tak ako sa musíme prispôsobiť krajine, kde žijeme, tak musíme aj sa prispôsobiť partnerovi s ktorým rokujeme pomocou internetu. Inak sa správame k Európanovi, naše základné kultúrne črty sú takmer rovnaké a inak k Japoncovi, či Afričanovi. Znaky slušného správania sa, o nás povedia niekedy viac ako chceme. Hovoria o našej kultúrnosti slušnosti, hodnotách, ktoré vyznávame.

Literatúra:

1. AMBROZY, M.; *E – learning a blended learning pri vyučovaní filozofi*e, In: Alternativní metody výuky 2008, Praha, 2008, ISBN 978-80-7041-454-5
2. BARANOVIČ R.- MORAVČÍKOVÁ Ľ. – ŠNAJDER Ľ.: *Internet pro střední školy*, 1999, 275 s. ISBN 80-7226-186-x
3. BRESTOVANSKÝ M: Úvod do mediálnej výchovy, Trnava:2010, ISBN 978-80-8082-396-2
4. JEČNÝ D.: Breviár moderného človeka, Obzor – Pravda, 1970, 178 s.
5. JEČNÝ D.: Brevír moderného človeka, Svoboda, 1968, 162 s.
6. PFEIFER L.- UMLAUFOVÁ M.: Firemní kultúra, Grada, 1993 144 s. ISBN 80-7169-018–X
7. POLÁKOVÁ, E. *Možnosti a nebezpečenstvá internetovej komunikácie*. In *Alternatívní metody výuky*, Zborník z medzinárodnej konferencie. Prírodovedecká fakulta UK: Praha, 2009. Dostupné na internete: everest.natur.cuni.cz/konference/2009/prezentace/**polakova**.pdf [6.3.2012].
8. ŠPAČEK L.: Malá kniha etikety, Mladá fronta, 2010, 128 s. ISBN 978-80-204-2219-4.

Internetové zdroje:
Internet – internetová kultúra Dostupné na internete:
http://sk.wikipedia.org/wiki/Internet#Internetov.C3.A1_kult.C3.BAra [online: 6.3.2012]

Kontakt

Mgr. Matej Čevan
Pedagogická fakulta, KU
pracovisko v Poprade
Nábrežie Jána Pavla II.
058 01 Poprad
E mail: matej.cevan@ku.sk

Zjavne sociálne súvislosti

Milan Čič [1]

I.

Ďakujem za možnosť zúčastniť sa na tejto Vašej medzinárodnej konferencii. Zaujala ma téma zameraná na sociálne posolstvo Jána Pavla II., a vôbec na sociálne otázky človeka aj v optike pápežských encyklík a v porovnaní s Ústavou Slovenskej republiky.

Téma, ktorá vychádza z motta konferencie „Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“ vyznačuje okruh otázok, ktoré sú aktuálne.

Možno hneď na začiatku konštatovať, že katolícka cirkev obohatila náuku cirkvi viacerými pápežskými sociálnymi encyklikami. Treba zdôrazniť a vyzdvihnúť ich typickú sociálnu povahu, podstatu, funkciu, zmysel a kruciálnu podstatu vierouky. Prvú takúto sociálnu encykliku priniesol v tomto záujme Lev XIII. (Rerum novarum). Na ňu nadväzovali ďalšie encykliky. Spomeňme aspoň niektoré z nich , napr. „Quadragesimo anno“, „Mater et Magistra“, „Pacem in terris“, „Populorum progressio“, „Laborem exercens“, „Sollicitudo rei socialis“, „Centesimus annus“, ale aj súčasne „Deus caritas est“, „Caritas in veritate“.
Už len tento krátky výpočet demonštruje záujem cirkevnej reprezentácie o základné podmienky dôstojného života ľudí na celom svete. Provokuje to aj otázku prečo pápeži v citovaných encyklikách venovali a venujú toľko pozornosti sociálnej náuke. Je to otázka základná, vieroučná, metodologická, vyjadrená slovom „prečo“, alebo „z akých dôvodov“. Metodologická preto, že každý jav – sociálny, kultúrny, duchovný, štátoprávny – má svoju príčinu. Aby sme poznali zmysel, podstatu a funkčnosť samotných encyklík, hľadajme takzvaný kauzálny nexus. Keď veľmi zjednodušene chceme odpovedať na otázku príčiny, vychádza nám odpoveď jednoduchá, je to človek a najmä jeho postavenie v aktuálnom ekonomickom, sociálnom i kultúrno-duchovnom systéme a jeho antropologickej vybavenosti. Výrazne sa prejavuje toto mnohofunkčné postavenie človeka. Dramaticky sa to prejavuje v základom sociálnom postavení, v chronologickom a sociálnom postavení dvoch sociálnych skupín, bohatých a chudobných. Dokonca možno pridať – neuveriteľne bohatých a neuveriteľne chudobných. Preto sa pápežské encykliky orientujú na sociálne a ekonomické otázky, ktoré pápeži predkladajú ako súčasť, či podnetnú, esenciálnu súčasť sociálnej náuky cirkvi.

Učenie katolíckej cirkvi sa nezaoberá len ekonomickými zákonmi, ale aj prirodzeno-právnymi zákonmi formulovanými aj legislatívne do mravných noriem. Učenie o človeku, o jeho postavení v ľudskej spoločnosti, o jeho substrátoch nielen fyzických, ale aj mravných, duchovných, predpokladá svoju a jeho existenciu založenú na princípoch spravodlivosti, pravdy a slobody. Tieto princípy vyúsťujú aj do myšlienky slávneho právnika antiky Ulpiana „čestne a mravne žiť“. Povedané v tomto kontexte a v duchu encyklík : „Nikomu neškodiť

[1] prof. Judr. Milan čič, drsc., mult. Dr.h.c., akademik sav, akademik európskej akadémie vied a umení v salzburgu.

a každému spravodlivo dať to, čo mu patrí.“ Tieto ideály patria do učenia cirkvi a do knihy života a viery.
Oni podliehajú autentickému výkladu Magisteria. A z toho dôvodu sú ako učenie cirkvi záväzné, pretože toto učenie vychádza z princípov viery. Je zaujímavé, že pápež Ján XXIII. svoju encykliku „Pacem in terris“ adresoval „všetkým ľuďom dobrej vôle“.

Sociálna náuka, jadrom ktorej sú tieto pápežské encykliky, je závažným, mimoriadne závažným teologický predmetom, ktorý čím ďalej tým viac nadobúda pozíciu v celej pastorácii kňazstva. Je známe, že ľudstvo prežilo, prijímalo i strácalo mnohé ideológie vzdialené od princípov katolíckej sociálnej náuky. Preto, keď sme sa pýtali prečo encykliky - nastala doba, keď zaujali významné miesto v učení cirkvi. Iste aj toto podnietilo blahoslaveného Jána Pavla II. k vydaniu encykliky „Sollicitudo rei socialis“ (1987), v ktorej venuje veľkú pozornosť hospodárskej a sociálnej zaostalosti krajín tretieho sveta. Zdôrazňuje tam, že sa už nemožno dívať na takmer tragické podmienky a biedu, a na druhej strane na privilegovanú domácu šľachtu, ktorá žije v nepredstaviteľnom blahobyte a nekresťanskom konzumizme. Ján Pavol II. v závere upozorňuje aj medzinárodné organizácie, na drancovanie národného bohatstva rozvojových krajín medzinárodnými monopolmi. Mal na mysli prírodné zdroje (nafta, plyn), ktoré nielen devastujú životné prostredie, ohrozujú samotnú existenciu budúcich generácií, a v konečnom dôsledku aj existenciu ľudstva.

Po tomto krátkom exkurze do podstaty encyklík a cirkevnej sociálnej náuky sa ponúka otázka: „Plní si svoje humanisticko-sociálne poslanie Organizácia spojených národov?“

Iste, odpovedí by bolo mnoho, ale som presvedčený, že je načase, aby aj táto svetová medzinárodná organizácia postavila svoje funkcie na fundamentálnych, prirodzeno-právnych základoch, ktoré by garantovali ľudstvu právne i sociálne istoty – slobodu, rovnosť, ľudskú dôstojnosť.

II.

Vážení ctení prítomní,

keď som uvažoval o téme môjho vystúpenia, napadla ma myšlienka, ktorá sa dotýka našej súčasnosti, a tak aj budúcnosti ďalších a nových generácií, nielen v Slovenskej republike, ale aj v Európe, a vo svete vôbec.

Slovenská republika prežíva v zložitých, amplitúdou vyznačiteľných pomeroch a situáciách, ktoré determinuje množstvo faktorov ekonomických, sociálnych, kultúrno-duchovných, filozofických, mravných, svetonázorových, náboženských, a ešte mnoho ďalších súčiniteľov, ktoré vo svojej synergii vytvárajú prostredie, ktorému mnohokrát chýba raz materiálna podstata života, inokedy – a skoro vždy – kultúrno-duchovná stránka osobnosti Slovenska. Ústava Slovenskú republiku definuje ako demokratický, nezávislý, samostatný, autonómny právny štát. Keď sa stretávame s občanmi, s ľuďmi, mnohokrát sa pýtajú: “Je

naozaj táto naša republika takto po práve kvalifikovateľná a ocenená?“ Pri odpovedi sa treba veľmi zamýšľať, aby odpoveď bola pravdivá, a pritom aj kritická.

Ústava Slovenskej republiky vznikala po zániku, alebo ešte pred zánikom spoločného federatívneho štátu Čechov a Slovákov. Boli sme radi, že sa formujú prirodzeno-právne, ale aj v iných ústavách formulované a v praxi aplikované (s väčšími či menšími odchýlkami) také princípy, ktoré bolo možné pojať aj do našej ústavy.

Tak ako poznám ústavné pomery v iných štátoch, Ústava Slovenskej republiky sa vo svojej preambule odvoláva na cyrilo-metodské duchovné dedičstvo a historický odkaz Veľkej Moravy; odvoláva sa aj na prirodzené právo národov na samourčenie a privoláva úsilie uplatňovať v tejto štátno-právnej novej forme demokratické vládnutie, záruky slobodného života, rozvoj duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity. To je vlastne rámec obsahu našej ústavy. Aj keď preambula síce sama osebe nie je záväzná, ale má veľký význam pre hľadanie takých princípov, ktoré svojim obsahom a duchom napĺňajú základné postuláty - idey a demokratické, humanistické, sociálne a duchovno-kultúrne ideály.

Na obhajobu, resp. interpretáciu takéhoto obsahu ústavy, je možné sa opierať o mnohé konkrétne články ústavy. Na ilustráciu uvediem len niektoré, a z nich len torzá myšlienok.
Napríklad:

- Článok 12, ods. 1.: „Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné“,
- Článok 12, ods. 4.: „Nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach preto, že uplatňuje svoje základné práva a slobody“,
- Článok 15, ods. 1.: „Každý má právo na život, ľudský život je hodný ochrany už pred narodením“,
- Článok 17, ods. 1: „Osobná sloboda je zaručená“.

Dovolím si ale uviesť takmer v plnom znení Článok 24, ktorý sa dotýka základného atribútu duchovného života človeka, jeho viery, myslenia, svedomia, náboženského vyznania:

- ods. 1. „Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručuje. Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie, alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania. Každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie.“
- ods. 2.: „Každý má právo slobodne prejavovať svoje náboženstvo, alebo vieru buď sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov, alebo zúčastňovať sa na jeho vyučovaní.“
- ods. 3.: „Cirkvi a náboženské spoločnosti upravujú svoje záležitosti samy, najmä zriaďujú svoje orgány, ustanovujú svojich duchovných, zabezpečujú vyučovanie náboženstva a zakladajú rehoľné a iné cirkevné inštitúcie nezávisle od štátnych orgánov.“

Už zo samotného znenia citovaného Článku 24 Ústavy Slovenskej republiky zreteľne vidieť, že tento základný dokument štátu a spoločnosti má princípy, idey a teórie o prirodzených právach aplikované ako vedúce idey platné pre každého občana, pre štátne a iné orgány, najmä pre zákonodarnú, výkonnú a súdnu moc.

III.

Záverom tejto mojej krátkej úvahy, ktorú by som mohol nazvať:

- Základné idey pápežských encyklík a ich právna rezonancia v Ústave Slovenskej republiky,
- Ústava Slovenskej republiky v optike pápežských encyklík,
- Ústava Slovenskej republiky v komparatistike so sociálnou náukou cirkvi,
- Ústava Slovenskej republiky v kontexte sociálnej náuky cirkvi.

Týchto niekoľko subtém uvádzam z toho dôvodu, aby som zdôraznil a vyzdvihol charakter našej ústavy, ktorá vo viacerých, dovolím si povedať mnohých článkoch rešpektuje základné náležitosti osobnosti človeka ako entity prirodzenej a kultúrno-duchovnej. Stojíme teraz pred otázkou: „Do akej miery sa tieto fundamentálne princípy uplatňujú v našom zákonodarstve, v rozhodovacej a riadiacej činnosti vlády, v rozhodovacej činnosti súdov, a vôbec iných štátnych i samosprávnych orgánov a človeka nech je v takej alebo onakej funkčnej pozícii?“. Odpoveď je mimoriadne náročná, vyžaduje dobrú vôľu poznať problémy, interpretovať ich v takom duchu v akom boli formulované a prijaté, schválené najvyšším zákonodarným orgánom u nás – v Národnej rade Slovenskej republiky. Ale to je už téma na ktorú by som síce rád reagoval, ale z časových a priestorových dôvodov to nie je možné.

IV.

V univerzálnom vyjadrení, opierajúc sa o princípy Starého i Nového zákona, si dovolím parafrázovať podstatu týchto zdrojov sociálnej súdržnosti: „Nerob iným to, čo nechceš aby oni robili tebe.“ (starozákonné). Novozákonný text prechádza od tejto pasívnej formulácie princípu k aktívnej: „Iným rob to, čo chceš, aby oni robili tebe.“

Súdržnosť ako zanedbávaný princíp má svoj zdroj v láske k človeku, k pravde, k spravodlivosti deklarovanej na humanistických ideáloch.

To sú tie a také princípy, na ktorých stojí a padá podstata ľudského a medziľudského vzťahu človeka k človeku, človeka k spoločnosti a spoločnosti k človeku.

Preto aj pápežské encykliky, učenie cirkvi, ale aj učenie laické a ich aplikácia v normatívnej podobe (v ústave a zákonodarstve) sú, alebo by mali byť, zmysluplné a univerzálne definované vo funkciách štátu.

Svoje záverečné slovo chcem vyjadriť ako nevyhnutný, objektívny text, ktorý by sa mal nachádzať vo všetkých úvahách našich tém o pravde, spravodlivosti a slobode. Inými slovami povedané, ak aj máme tieto princípy teoreticky i ústavnoprávne zvládnuté, nemôžeme tak jednoznačne tvrdiť o aplikačnej praxi. A nezabúdajme, aj v praxi pastoračnej. Len život ukáže ako, v akej kvantite, v akej kvalite uplatňujeme novozákonný citovaný princíp „iným rob to, čo chceš, aby oni robili tebe“. To je premena starozákonného pasívneho chápania obranného princípu na aktívny príkaz konať tak, aby aj on robil to, čo vyžaduje od iných.

Dovoľte ešte celkom na záver návrat k východiskám témy: ekonomika versus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien. Nepochybne ide o tému aktuálnu. Chcem ale dodať, kultúrnosť predpokladá takú úroveň a kvalitu ekonomiky, ktorá bude regulovať správanie politikov, občanov, aby sa uplatnili v živote ľudí iba tie princípy, či zákonitosti ekonomiky, ktoré budú slúžiť človeku a ľudskému stvorenstvu. To je kultúra ekonomiky! Humánny, hlboko ľudský predobraz vzťahu blížneho k blížnemu, aký nám dal Ježiš Kristus svojím životom. Pripomínam to z toho dôvodu, že keď sa vrátime k encyklikám, tak jednoznačne vyplýva z toho podnet, popud a hľadisko k situácii, ktorá sa vyskytovala v širokom rozmere v jednotlivých štátoch, ba aj na celom svete. Teda kauzálny nexus situujem aj v tejto súvislosti do systému, ktorý vtom čase bol dominantný – raný, a neskôr potom imperiálny kapitalizmus. A súčasný stav spoločenstva Európy, ktorý je relatívne ekonomicky na primeranej slušnej úrovni, ale vo svete – v Afrike osobitne – je to systém, ktorý ochudobňuje masu ľudstva, je de facto asociálny, čo sa prejavuje v nesmiernej biede, chudobe, dezolátnom zdravotnom stave, nízkej úrovni vzdelania a zanedbanej či ani neexistujúcej zdravotnej starostlivosti o deti a seniorov. Tam začínajú aj korene každého aktu, ktorý môžeme jednoznačne nazvať sociálnym aktom, aktom starostlivosti o človeka, o jeho životné podmienky a o záchranu či obnovenie ľudskej dôstojnosti. To by mali byť základné, vždy, všade, v celom svete, v každej krajine tie majáky, ktoré upozorňujú na negatíva v spoločnosti, morálky, asociálnej ekonomiky na jednej strane a majáky, ktoré budú hlásať pravdu, spravodlivosť, ľudskú dôstojnosť, slobody a ľudské práva, na strane druhej.

V tejto súvislosti spomeňme aj nositeľov Nobelovej ceny. Mám na mysli ich vzácne teórie, ktoré, žiaľbohu, zanedbávali druhú časť ekonomickej teórie a politiky, a to po procese prerozdeľovania spoločenských hodnôt. Kristus dal etický zákon o pomoci tým, ktorí to potrebujú fyzicky, alebo duševne. To je prirodzeno-právne určenie vzťahov medzi vlastníkom vinice (v mojom prípade štátom) a robotníkmi vo vinici (v mojom prípade) občanmi. Kým štát parlamentnej demokracie vymedzuje vzťahy medzi občanmi normatívnou formou, tak obsah učenia katolíckej cirkvi vyplýva z podstaty vierouky i z obsahu Pastierskych listov.

Svoje vystúpenie som zámerne adresoval na nosné otázky, ktoré sa týkajú stratégie a koncepcie politiky štátu na aktuálne obdobie, ale súčasne aj na obdobie určitých perspektív, či stratégie rozvoja Slovenskej republiky v intenciách programu európskeho spoločenstva.

Blížiac sa k záveru môjho vystúpenia, sa vraciam k začiatku môjho príhovoru. Zopakujem, že občan našej Slovenskej republiky je ústredná postava, entita, hodnota stvorenstva, ktorá je autentickou, originálnou hodnotou človečenstva. Hodnotou, ktorá je

nositeľom prirodzeno-právnych atribútov človeka, vrátane prirodzených práv, slobôd, princípov vôle, racionality človeka, mravnosti a pozitívneho ľudského myslenia. Akcentujem tieto náležitosti, aby sme si všetci uvedomovali, že vždy máme dočinenia s človekom. Človekom, ktorý je buď nadaný talentami, alebo s človekom, ktorý nebol obdarený nadaním resp. zdravím, a tým sa môže spoločensky a sociálne aj líšiť od úspešných nadaných.

Zdôrazňujem preto nevyhnutnú morálnu, principiálnu náležitosť politiky sociálneho štátu, osobné postoje každého z nás, aby sme v duchu princípov spravodlivosti, mravnosti, súdržnosti, súcitu, solidarity a pomoci naplnili svoje poslanie v takej miere akou disponujeme a ktorú ten druhý v nádeji od nás očakáva.

Vážené auditórium!

Je to tak trocha aj aktuálna výzva pre sociálnu politiku štátu a podpora modernej evanjelizácie a pastorácie!?

Poprad 22. marca 2012

Ekonomické aspekty vo svetle etických princípov

Eva Dirgová

Abstrakt

Už v dobe, keď ľudia začali špekulovať o prirodzenosti ľudskej spoločnosti, sa ich pozornosť obracala k rozdielom, ktoré boli zrejmé medzi jednotlivcami či skupinami vnútri spoločnosti. Podnikateľská činnosť so sebou nesie rozhodovanie o ekonomických a technických procesoch, ktoré sú zdanlivo manažérske a technokratické. V skutočnosti však každé manažérske rozhodnutie so sebou nesie etické prvky. V súčasnosti si subjekty trhu začínajú uvedomovať, že základné stavebné kamene trhového hospodárstva závisia aj od takých skutočností, ktoré sú vo svojej podstate morálnej povahy. Etické konanie má kľúčový význam pre úspešné etablovanie sa spoločnosti na trhu, jej dlhodobé fungovanie a ekonomické záujmy.

Kľúčové slová: ekonomika, etika, sociálne nerovnosti, Cirkev, hodnoty.

Abstract

Even in a time when people began to speculate about the nature of human society, their attention was directed to differences were evident between individuals or groups within the company. Entrepreneurial activity entails decisions on economic and technical processes that are seemingly managerial and technocratic. In fact, every managerial decision carries with it ethical elements. Currently, market players are starting to realize that the basic building blocks of a market economy also depend on such matters that are inherently moral nature. Ethical conduct is crucial to the successful establishment of the company to market its long-term operation and economic interests.

Key words: economics, ethics, social inequality, the Church, values.

Úvod

Mnohé oblasti vedeckého výskumu, ako aj uplatňovanie vedeckého poznávania v každodennej praxi sa často stretávajú v názoroch, pretože majú spoločný predmet záujmu. Týmto spoločným predmetom je človek a jeho dobro. Druhý vatikánsky koncil vo svojom dokumente Gaudium et spes prináša odpovede viery na najzákladnejšie otázky týkajúce sa človeka a jeho povolania. Pastorálna konštitúcia Gaudium et spes zdôrazňuje, že človek je vo svojej najhlbšej podstate spoločenským tvorom a bez stykov s inými nemôže žiť ani rozvíjať svoje vlohy.[1] Už v dobe, keď ľudia začali špekulovať o prirodzenosti ľudskej spoločnosti, sa ich pozornosť obracala k rozdielom, ktoré boli zrejmé medzi jednotlivcami či skupinami vnútri spoločnosti. Rozdielne ekonomické odmeny a rozdielny prístup k moci v spoločnosti ovplyvňujú spôsob, akým sociálne nerovnosti prechádzajú z generácie na generáciu a dochádza tak ku vzniku skupín ľudí začlenených do určitej spoločenskej hierarchie.

Človek v eticko – ekonomickej dimenzii

Ekonomické postavenie človeka je podmienené najmä materiálnym bohatstvom – majetkom, ktorý človek vlastní, príjmom a odmenami zo zamestnania alebo investovania.

Moc je schopnosť jednotlivcov a sociálnych skupín presadiť vlastnú vôľu a záujmy v spoločenských záležitostiach. Prestíž je spoločenská úcta, obdiv a uznanie spojené s určitým sociálnym postavením, ktorá sa prejavuje udeľovaním privilégií a spoločenskou vážnosťou.

[1] Je to jeden z jeho najprirodzenejších znakov a súčasť jeho ľudskej dôstojnosti. Porov. UHÁĽ, M.: *Sociálna náuka cirkvi v základných princípoch,* Typopress, Košice 2006, s. 108-130

Tieto tri zložky základu sociálnej stratifikácie môžu spolu súvisieť a navzájom sa podmieňovať, ale môžu byť tiež na sebe nezávislé. Na otázky, čo spôsobuje sociálne nerovnosti a sociálnu stratifikáciu spoločnosti, či sú tieto nerovnosti univerzálne a večné, odpovedajú viaceré sociologické teórie. Každá spoločnosť oceňuje niektoré činnosti vyššie a iné nižšie, navyše aj ľudia sa rodia s rozdielnymi schopnosťami vykonávať rôzne činnosti. Ak spoločnosť chce prežiť a efektívne fungovať, musia jej najtalentovanejší členovia vykonávať spoločensky najhodnotnejšie činnosti. Vzdelávanie je tak chápané ako investícia do ľudského kapitálu.[2] Keďže ľudia s vyšším vzdelaním zaujmú pozície, ktoré si vyžadujú vynikajúce schopnosti a osobitnú prípravu, spoločnosť ich primerane odmení, najviac si ich váži, majú najväčšiu moc, atď. Väčšina členov spoločnosti sa s týmto princípom stotožňuje, motivuje ich k tomu, aby sa uchádzali o najdôležitejšie pozície a tak svojím myslením a konaním udržujú a rozvíjajú existujúci systém sociálnej stratifikácie, upevňujú spoločenské usporiadanie a stabilitu spoločnosti.

Cirkev verzus sociálne nerovnosti

Aj Cirkev na konci 19.stor. trápil problém, že hŕstka ľudí žila v nadbytku a väčšinu ľudí trápila núdza. Osobný prospech a výhody jednotlivcov spôsobili stratu zmyslu pre spoločné dobro. Platy robotníkov boli také nízke, že nedokázali pokrývať život rodín.

Vtedajší pápež Lev XIII. sa ujal ubiedených a 15. mája 1891 vydal sociálnu encykliku o robotníckej otázke Rerum novarum. Bol to hlas, ktorý volal po pozdvihnutí ubiedeného pracujúceho ľudu na jeho pravú dôstojnosť, apelujúc na prirodzené práva každého človeka a na mocných tohto sveta, aby rešpektovali v celej plnosti všetky tieto práva. Bol to akýsi návod Cirkvi, ako sa dá odstrániť zlo a spravodlivo rozriešiť sociálna otázka. Encyklika Rerum novarum pohla národy k tomu, aby sa s väčšou úprimnosťou a starostlivosťou venovali sociálnej politike a začalo sa uplatňovať právo, ktoré plne rešpektuje ľudskú dôstojnosť robotníka. Encyklika poukazuje na to, ako môžu sami zamestnávatelia, ale i robotníci značne prispieť k riešeniu sociálnej otázky. Encyklika Rerum novarum vysvetľuje tiež problematiku osobného vlastníctva. Ak napr. remeselník vynakladal svoju námahu a svoje schopnosti pre niekoho druhého, robil to preto, aby si zabezpečil dobrá, ktoré nevyhnutne potreboval pre svoj život. A tak svojou prácou nadobúdal výsostné právo nielen vyžadovať primeraný zárobok, ale ho aj podľa svojho rozhodnutia použiť. Ak teda svojím hospodárením dokázal nadobudnúť nejaké úspory a investovať ich do kúpy napr. pozemku, aby ich lepšie poistil, tento pozemok nie je ničím iným než zárobkom, ktorý zmenil formu, a teda je rovnako jeho vlastníctvom, ako zárobok.[3]Kolektivizácia teda nie je spravodlivým riešením pre človeka, pretože je proti prirodzenému právu Veľkou výsadou človeka a tým, čo ho robí človekom v jeho podstatne a odlišuje od iných živých tvorov, je rozum. Človeku ako rozumnému tvorovi sú dané pozemské dobrá, ale aj čosi viac, ako len ich jednoduché užívanie - a tým je práve nárok na súkromné vlastníctvo.

Ešte zjavnejšie sa to ukazuje, ak hlbšie prenikneme do ľudskej prirodzenosti. Človek totiž, vďaka nesmiernej šírke svojho poznania, ktoré objíma nielen veci prítomné, ale aj budúce a taktiež vďaka svojej slobode, spravuje sám seba v rámci večného zákona a všeobecnej Božej prozreteľnosti. Musí mať teda možnosť vyberať si prostriedky, ktoré považuje za vhodné na

[2] AMBROZY, M. – DIRGOVÁ, E.: *Niektoré aspekty vplyvu vzdelania na nezamestnanosť.* In: Personálny manažment – trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy. 6. Ročník medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: FSEV TU. 2009. –s. 15-21. -ISBN 978-80-8075-403-7

[3] V tomto zápase o zabezpečenie robotníka cirkev zotrvala a v svoje sociálnej náuke zápasí o spravodlivú mzdu pre robotníkov. Tento zápas o spravodlivú mzdu môžeme sledovať napríklad z publikácie autora M. Uháľa o spravodlivej mzde v snc. Porov. UHÁĽ, M.: *Kritéria spravodlivej mzdy v sociálnej náuke cirkvi,* Typopress, Košice 2007.

zabezpečovanie svojho živobytia nielen v prítomnej chvíli, ale aj v budúcnosti.[4] To znamená, že okrem podmanenia si plodov zeme prináleží človekovi aj vlastníctvo samotnej zeme, z ktorej lona dostáva nevyhnutné prostriedky pre svoje budúce potreby. Boh dal človeku zem, aby mu slúžila a aby z nej malo úžitok celé ľudstvo. Boh učinil tento dar pre všetkých, no zem, hoci je rozdelená, ostáva stále v službe a na úžitok všetkým. A tak možno v pravde potvrdiť, že práca je všeobecným prostriedkom na zabezpečovanie živobytia, či už je vynaložená na obrábanie vlastnej pôdy, alebo na vykonávanie určitej zručnosti. V závere encykliky je vysvetlenie, prečo je nemožné odstrániť sociálne nerovnosti zo sveta. U ľudí sa totiž prejavujú veľké prirodzené rozmanitosti - nie všetci majú to isté nadanie, tú istú šikovnosť, zdravie a sily v rovnakej miere. A z týchto nevyhnutných rozdielov sa nutne rodí aj rozdielnosť v sociálnom postavení. Je to na prospech občianskemu spoločenstvu, pretože spoločenský život potrebuje rôzne schopnosti a rôzne funkcie svojich členov.

Riešenie sociálnych nerovností vidí pápež v navrhnutí princípu subsidiarity, ktorý je hlavným zákonom sociálnej filozofie. Apeluje na to, aby mzda robotníkov vyplývala zo zásad spravodlivosti. Pracujúci majú v práci vidieť nie iba osobný zisk, ale aj naplnenie svojich schopností a službu v prospech spoločnosti.

Sociálna nerovnosť ako nevyhnutnosť každej society

Úsilia odstrániť sociálne nerovnosti v dejinách spoločnosti viedli k vytvoreniu základných sociálnych práv. Medzi sociálne práva patrí právo na prácu (resp. právo získavať prácou prostriedky pre svoje životné potreby), právo na spravodlivú odmenu za prácu, právo na humánne pracovné podmienky, právo na dôstojné bývanie, právo na vzdelanie, právo na zdravotnú starostlivosť a sociálne zabezpečenie, právo na ľudské, dôstojné a ekologicky zdravé životné prostredie, právo na odpočinok, atď. Sociálne práva viedli k odstráneniu najvýraznejších podôb sociálnej nerovnosti a stali sa neodmysliteľnou súčasťou moderného demokratického štátu.

Jedna z mnohých encyklík napísaných pápežom Jánom Pavlom II., encyklika Centesimmus annus vydaná po 100 rokoch pri príležitosti encykliky Leva XIII. Rerum novarum, hovorí o pozitívach slobodného podnikania, slobodného trhu a nevyhnutnej potreby solidarity. Solidarita je nosnou témou všetkých cirkevných dokumentov, ktoré sa zaoberajú sociálnym učením. Ukazuje cestu vhodným reformám, ktoré vrátia práci jej dôstojnosť v slobodnej činnosti človeka. Apeluje na usporiadanie spoločnosti na základe troch moci – zákonodarnej, výkonnej a súdnej. To je princíp právneho štátu, v ktorom vládne zákon a nie svojvôľa ľudí. Cirkev si veľmi váži demokraciu ako systém, ktorý zabezpečuje občanovi účasť na politických rozhodnutiach a zároveň dáva občanom možnosť kontroly svojich vlád. S Berďajevom môžeme vysloviť pochybovačnú tézu, že doteraz sa nenašiel žiaden dôkaz, že idea rovnosti je mravne hodnotnejšia než idea nerovnosti. Nerovnosť je podmienkou kultúrneho rozvoja. To je axióma. S nerovnosťou súvisí každé bytie.Tí, ktorí argumentujú Bibliou, budú sklamaní, pretože Evanjeliové podobenstvá hovoria, že princíp Božieho kráľovstva je postavený na nerovnosti. [5]

Človek však spoluprináleží k ostatným osobám a je s nimi mnohorako zviazaný. Všetkých ľudí spája zákon solidarity a lásky, ktorý je základom pre rozmanitosť osôb, kultúr

[4] DIRGOVÁ, E. – KALANIN, P.: *Filozoficko – etický pohľad na človeka v núdzi.* In: Posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. "Chudoba cez prizmu sociálnej náuky cirkvi, spoločenských a ekonomických vied."– Poprad: PF KU, 2009. – s.128.

[5] GREČO, P.: *Masmédiá v službách kultúrnej revolúcie a problematika menšín.* In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. Pre dnešný svet. „Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti." - Poprad: PF KU, 2011. -s.133-144.- ISBN 978-80-8084-737-1

a národov. Jednoduché vyjadrenie spoločenského rozmeru ľudskej osoby znamená, že každý človek potrebuje k životu iných ľudí a tí zasa potrebujú jeho.[6]

Etika, morálka a podnikanie

V štruktúre ľudského poznania patrí etike dôležité miesto ako jednej z najstarších filozofických disciplín, zaoberajúcej sa morálkou, mravnými hodnotami a spôsobmi správania, ktoré vedú k uplatňovaniu mravných zákonov v rozličných oblastiach života. „Úlohou etikov ... spoločnosti je učiť cnostiam tak, aby ľudia mohli dodržovať pravidlá hry. Štát, na druhej strane, môže očakávať poslušnosť len za také zákony, ktoré zodpovedajú prirodzenému právu.“[7] Na to, či sú etika a podnikanie zlučiteľné, sa vyskytujú protichodné názory. Prepojenie ekonomiky a etiky sa objasní, ak vezmeme do úvahy, že obe sa zaoberajú rovnakými javmi i keď z odlišného pohľadu.

Podnikateľská činnosť so sebou nesie rozhodovanie o ekonomických a technických procesoch, ktoré sú zdanlivo manažérske a technokratické. V skutočnosti však každé manažérske rozhodnutie so sebou nesie etické prvky. Za najdôležitejšie ekonomické aspekty pokladáme zníženie transakčných nákladov, zvýšenie dlhodobého ekonomického rastu podnikov. Dôležitá je i lojalita zákazníkov a zamestnancov.

Celý náš život pozostáva z udalostí a situácií, v ktorých musíme aplikovať hodnoty, musíme sa rozhodovať, čo je dobré a čo zlé. V bežnom živote sa dokážeme rozhodovať, no v zamestnaní, v obchode, v podnikaní vznikajú problémy, ktoré sú často zložitejšie a komplexnejšie. Jediná situácia nám prináša viaceré etické a morálne problémy. Ďalším faktorom je účasť väčšieho počtu ľudí na konaní, každý z nich môže mať iný pohľad na problém a zaujať k nemu iné stanovisko. Preto rozhodnúť sa, aké konanie je správne, je v podnikateľskej sfére oveľa ťažšie a zložitejšie.

Každá ľudská činnosť sa riadi určitými uznávanými pravidlami. Nejde len o formálne normy, ktoré predstavujú zákony, smernice alebo predpisy. Ide tiež o dodržiavanie etických noriem a zásad v konaní a správaní ľudí v rôznych životných situáciách.

V súčasnosti si subjekty trhu začínajú uvedomovať, že základné stavebné kamene trhového hospodárstva závisia aj od takých skutočností, ktoré sú vo svojej podstate morálnej povahy.

V hospodárskej praxi sa etika najviac dotýka oblasti podnikania a obchodu a marketingu. Zahŕňa zásady, ktoré vyžadujú dodržiavanie základných hodnôt ako sú napr. spravodlivosť a poctivosť. Pokiaľ by sa tieto zásady nedodržiavali, presadili by sa v ekonomickej oblasti spoločnosti klamstvo, podvody, krádeže, vraždy, nátlak a fyzické násilie. Spravodlivosť je spojená s rovnakým zaobchádzaním so všetkými subjektmi a dodržiavaním prijatých záväzkov. Ich presadzovanie v praxi je viazané na neuprednostňovanie niektorých subjektov pred inými a na dôsledné dodržiavanie sľubov a uzatvorených zmlúv.

Etika pochádza z latinského pojmu *éthos*, čo v preklade znamená zvyk, spôsob myslenia. Etika predstavuje teoretické štúdium hodnôt a princípov, ktoré usmerňujú ľudské konanie v situáciách, keď je možný výber. Zjednodušene by sme mohli etiku charakterizovať ako vedu o morálke.

Morálka predstavuje súhrn pravidiel, noriem konania a základných názorov, ktoré upravujú správanie sa jednotlivca vo vzťahu k spoločnosti, vo vzťahu k sebe navzájom. Dodržiavanie morálky sa zabezpečuje silou verejnej mienky.

---

[6] DIRGOVÁ E.: *Človek v núdzi cez prizmu filozofie a etiky*. In: Zdravotníctvo a sociálna práca. Roč. 1/ 2006, číslo 3. Súhrny II. Vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účaťou, Bratislava, 2006. S.40.

[7] DUFFEROVÁ, A. *Filozofia slobody a sloboda filozofie*. In PLAŠIENKOVÁ, Z. – LEŠKO, V. – SZOTEK, B. (eds.) Filozofické myslenie v stredoeurópskom priestore – tradície a súčasnosť, Košice, 2011. s. 349.

Pojem *etika* zaviedol Aristoteles (4.storočie pred n.l.) ako označenie pre analýzu ľudského správania. Etika teda nie je nejakým moralizovaním so zdvihnutým ukazovákom, ale skúma, prečo v určitých situáciách ľudia konali tak alebo onak.[8]

Etika je filozofickou disciplínou, ktorá sa zaoberá ľudským správaním a taktiež skúma morálku a jej normy. Je teoretickým štúdiom hodnôt a princípov, ktoré usmerňujú ľudské konanie v určitých situáciách. Úlohou etiky je v prvom rade nájsť, pochopiť a vysvetliť vzťah medzi prirodzeným zákonom a prirodzenosťou človeka, logicky zdôvodniť mravnú hodnotu a význam ľudského konania, ale aj základných ľudských potrieb ako individuálnych, tak aj spoločenských a tých najvšeobecnejších mravných zásad, ktoré ľudia nosia v sebe. Pretože etika je jedinečnou a výlučne ľudskou záležitosťou, je všade prítomná, či už v správaní a konaní jednotlivcov, ale aj v rôznych organizačných štruktúrach.

Poslaním etiky z hľadiska formálneho objektu je posúdenie ľudských činov ako morálnych bytí, vysvetľovanie mravnej normy a porovnávanie ľudského konania s mravnou normou.[9] Etika ako praktická filozofia pomáha ľuďom poznať, aký majú v reálnom živote zaujať postoj. Etika sa zaoberá prevažne normatívnymi otázkami, teda tým, *čo by sa malo robiť* v kontexte toho, *čo je*. To znamená usilovať sa o dosiahnutie určitého stupňa dokonalosti pri riešení jednotlivých problémov. Jedným z hlavných zámerov etiky je ukázať, že rozhodujúcim dôvodom, prečo je potrebné byť etickým a spoločensky zodpovedným, je fakt, že sa to od nás - ako od ľudských bytostí - vyžaduje.

Problémy v americkom podnikateľskom prostredí podnietili záujem o etické otázky v industriálnej spoločnosti.[10] Ekonomická výkonnosť spôsobila na jednej strane zvýšenú spotrebu tovarov a služieb, ale na strane druhej odkryla problémy týkajúce sa kriminality, ohrozovanie životného prostredia, diskrimináciu a nedostatočnú ochranu práv spotrebiteľov.

Etika v podnikaní

V podnikateľskej praxi sa pojem podnikateľská etika zvyčajne vysvetľuje ako možnosť zabránenia porušovania legislatívnych noriem, ktoré súvisia s podnikaním a s procesmi v podniku, resp. možnosť zabránenia občiansko-právnych sporov medzi osobami v podniku a nakoniec ako možnosť zlepšovania dobrého mena, resp. eliminácia faktorov spôsobujúcich zhoršenia image podniku. Definícia podnikateľskej etiky je však omnoho širšia.

Najvýznamnejšia slovenská autorka Remišová definuje podnikateľskú etiku nasledovne: „*Podnikateľská etika je normatívna etika, ktorá sa zaoberá pôsobením morálnych noriem a princípov na všetkých úrovniach ekonomiky.“* Ďalej charakterizuje *predmet podnikateľskej etiky „ako oblasť konfliktu medzi ekonomickou a etickou racionalitou, medzi individuálnymi a všeobecnými záujmami, medzi princípom maximalizácie zisku a dobrom, resp. princípom spravodlivosti.“*. [11]*Funkcia podnikateľskej etiky* je založená na teoretickom a praktickom zdôvodnení miesta všeobecne platných noriem vo sfére podnikania a hospodárskej činnosti a spriehľadnenia procesu prenikania a aplikovania týchto noriem do celého podnikateľského prostredia na všetkých úrovniach ekonomického života.

V praxi sa pojem podnikateľská etika zamieňa s pojmom *„spoločenská zodpovednosť v podnikaní“*. Obe koncepcie však používajú odlišné metódy a formy svojej implementácie. Konkrétne sa „spoločenská zodpovednosť sa prejavuje integráciou pozitívnych postojov, praktík či programov do podnikatelskej stratégie firmy na úrovni jej najvyššieho vedenia. Znamená fungovanie, kedy sa firma sústreďuje nielen na ekonomický rast, ale i na

[8] KLOPFER, M.: *Etika podnikania*. Bratislava: SPN, 1995, s.10.
[9] LUKKNIČ, A.S.: *Štvrtý rozmer podnikania – etika.* Trenčín, 1994. s. 16.
[10] PRUŽINSKÝ, M. – GIRGOŠKOVÁ, M. 2010. Corporate social responsibility (spoločenská zodpovednosť firiem) in *Acta oeconomica Cassoviensia - Scientific journal, Editor-in-chief doc. Ing. Peter Mesároš, PhD. 94 p.* ISSN 1337-6020 Vol. III, 2010 - No. 1. pp 31-40.
[11] REMIŠOVÁ, A.: *Etika a ekonomika*. Bratislava: Ekonóm, 2004. s. 10.

environmentálne a sociálne aspekty svojej činnosti. Lebo firma nefunguje izolovane od okolitého sveta, ale je jeho priamou súčasťou.

Záver

Ak má byť podnikanie nielen efektívne, ale aj čestné, musí sa riadiť nielen legislatívou, ekonomickými poznatkami, ale aj etickými normami. Podnik, organizácia či firma potrebujú pre existenciu a realizáciu svojej činnosti isté pravidlá a vnútorný poriadok.

Podnikateľská etika a s ňou spojené etické riadenie kladie výrazné nároky na zavedenie etických prostriedkov do praktickej činnosti. Tieto prostriedky musia vytvárať celok a vzájomný súlad.[12] Etické konanie má kľúčový význam pre úspešné etablovanie sa spoločnosti na trhu, jej dlhodobé fungovanie a ekonomické záujmy. Pri rešpektovaní základných etických noriem spoločnosť vykonáva svoju činnosť spravodlivo, čestne, má férový prístup k zainteresovaným stranám.

Literatúra:

1. DIRGOVÁ E.: *Človek v núdzi cez prizmu filozofie a etiky*. In: Zdravotníctvo a sociálna práca. Roč. 1/ 2006, číslo 3. Súhrny II. vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účaťou, Bratislava, 2006. s.40.
2. AMBROZY, M. – DIRGOVÁ, E.: *Niektoré aspekty vplyvu vzdelania na nezamestnanosť.* In: Personálny manažment – trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy. 6. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: FSEV TU. 2009. –S. 15-21. -ISBN 978-80-8075-403-7
3. ČERNÁ, Ľ.: *Podnikateľská etika a jej implementácia v podmienkach priemyselných podnikov v Slovenskej republike.* - Trnava : AlumniPress, 2010. - 88 s. - (Vedecké monografie; 1/2010). - e-monografia. - ISBN 978-80-8096-110-7 (http://www.mtf.stuba.sk)
4. DIRGOVÁ, E. – KALANIN, P.: *Filozoficko – etický pohľad na človeka v núdzi.* In: Posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. "Chudoba cez prizmu sociálnej náuky Cirkvi, spoločenských a ekonomických vied."– Poprad: PF KU, 2009. – S.127-132. – ISBN 978-80-8084-459-2
5. DUFFEROVÁ, A. *Filozofia slobody a sloboda filozofie*. In PLAŠIENKOVÁ, Z. – LEŠKO, V. – SZOTEK, B. (eds.) Filozofické myslenie v stredoeurópskom priestore – tradície a súčasnosť, Košice, 2011. 455 s. ISBN 978-80-970303-2-2.
6. ***Gaudium et spes, dokument II. vatikánskeho koncilu. O postavení Cirkvi v súčasnom svete.*** **Trnava, SVV, 1993.**
7. GREČO, P.: *Masmédiá v službách kultúrnej revolúcie a problematika menšín.* In: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. „Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti." - Poprad: PF KU, 2011. -S.133-144.-ISBN 978-80-8084-737-1
8. KLOPFER, M.: *Etika podnikania*. Bratislava, SPN, 1995. ISBN 80-08-01023-4
9. LUKNIČ, A.S.: *Štvrtý rozmer podnikania – etika.* Trenčín, 1994. ISBN 80-85665-30-1
10. PRUŽINSKÝ, M. – GIRGOŠKOVÁ, M. 2010. Corporate social responsibility (Spoločenská zodpovednosť firiem) In *Acta oeconomica Cassoviensia - Scientific journal,*

[12] ČERNÁ, Ľ.: *Podnikateľská etika a jej implementácia v podmienkach priemyselných podnikov v Slovenskej republike.* - Trnava : Alumnipress, 2010. (vedecké monografie; 1/2010). - E-monografia. - ISBN 978-80-8096-110-7 (http://www.mtf.stuba.sk) s.74

Editor-in-chief doc. Ing. Peter Mesároš, PhD. 94 p. ISSN 1337-6020 Vol. III, 2010 - No. 1. pp 31-40.

11. REMIŠOVÁ, A.: *Etika a ekonomika*. Bratislava, Ekonóm 2004. ISBN 80-225-1820-4
12. *Sväté písmo.* Trnava: SSV, 2002.
13. UHÁĽ, M.: *Kritéria spravodlivej mzdy v Sociálnej náuke Cirkvi.* Košice, Typopress, 2007. ISBN 978-80-89089-52-9
14. UHÁĽ, M.: *Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch.* Košice, Typopress, 2006.

Svet – javisko ľudských dejín, poznačený úsilím človeka
Gaudium et spes a civilizačné zmeny dnes

Alžbeta Dufferová

Abstrakt

Štúdia sa opiera o dva cirkevné dokumenty, o dokument Druhého Vatikánskeho koncilu *Gaudium et spes* a o encykliku Jána Pavla II. *Veritatis splendor*. Pokúša sa vyzdvihnúť v nich hlavne tie skutočnosti, na ktoré poukázala ešte v tridsiatich rokoch minulého storočia Edita Steinová (*Der Aufbau dere menschlichen Person*, Herder, 1994), keď uvažovala a písala o význame pedagogickej činnosti, na ktorú priamo vplýva antropologia a obraz človeka, aký predkladá. Má ešte pedagogika zmysel, keď predstava človeka je stále redukovaná vplyvom humanistických, psychoanalytických a nihilistických tendencií, ktoré nepočítajú so Zjavením? Neberú do úvahy reálny stav človeka a po jeho prvotnom páde, ani jeho následnú porušenú prirodzenosť, ani dobrú zvesť o jeho vykúpení. Tak je moderný a postmoderný človek ochudobnený, dezorientovaný a znechutený, oddáva sa pasivite, hovie svojej nižšej prirodzenosti a je paralyzovaný pre vytváranie spoločného dobra. Štúdia na záver ponúka impulzy pre kreatívne pôsobenie človeka vo svete na javisku ľudských dejín.

Úvod

Predkladaná štúdia vychádza z dvoch cirkevných dokumentov: *Gaudium et spes* (pastorálna konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu) a *Veritatis splendor* (encyklika Jána Pavla II.). Chce poukázať hlavne na tie skutočnosti, na ktoré upozornila Edita Steinová ešte v tridsiatich rokoch minulého storočia v diele, ktoré vyšlo po zozbieraní a usporiadaní jej rukopisov pod názvom *Der Aufbau der menschlichen Person* (Štruktúra ľudskej osobnosti) a je jej tretím hlavným zdrojom. Autorka v ňom uvažuje o zmysle pedagogickej a výchovnej činnosti, na ktorú priamo vplýva antropologický obraz človeka, vytvorený relativistickými filozofickými tendenciami postmoderny. Pýta sa, či ešte môže mať význam výchova, keď jej obraz o človeku je skreslený pod vplyvom humanistických, psychoanalytických a nihilistických tendencií, ktoré buď ignorujú reálny stav človeka po jeho prvotnom páde s porušenou prirodzenosťou, alebo obchádzajú fakt jeho vykúpenia. To má za následok dve jeho extrémne, nereálne chápanie: príliš optimistické, ktoré stavia na dokonalosti človeka a príliš pesimistické, až nihilistické, ktoré ho znevažujú a popierajú jeho hlavné zameranie. Postmoderný človek je tým ochudobnený, dezorientovaný a znechutený, ľahko upadá do pasivity alebo prehnanej aktivity, nesnaží sa ovládať svoju nižšiu prirodzenosť a je paralyzovaný pri vytváraní spoločného dobra. Štúdia ponúka impulzy pre jeho kreatívne pôsobenie vo svete a na javisku ľudských dejín.

Gaudium et spes

„Dnešného človeka sa zmocnil obdiv nad vlastnými objavmi a vlastnou mocou“[1], píše dokument Druhého vatikánskeho koncilu (1965). O čo viac to platí dnes!

Pozrieme sa na to v niekoľkých bodoch. Prenikavé a náhle zmeny, ktoré sa šíria celým svetom, k tomu globalizácia, ovplyvňujú kultúru, život a náboženstvo jedinca i spoločnosti. Tieto, nepokojom sprevádzané zmeny, nastávajú aj preto, lebo v oblasti intelektuálneho

[1] *Gaudium et spes*, čl. 3.

formovania sa kladie rastúci dôraz na matematické, prírodné a humánne vedy, na praktickom poli zase na techniku, ktorá sa z nich odvodzuje. Vytvára sa určitý druh mentality, ktorá opätovne vplýva na kultúru a premieňa tvárnosť zeme so snahami ovládnuť priestor aj mimo neho a získať čas vylepšovaním technicky. Vyžaduje si to plánovanie, ale „samotné plynutie dejín sa natoľko zrýchľuje, že jednotlivec ho už sotva môže sledovať“. Ľudstvo začína vnímať dejiny nie staticky, ale dynamicky a evolučne. Človek dokonca zahájil regulovanie svojho vlastného demografického rastu, čím vzniká obrovský komplex nových problémov.[2] Masovo komunikačné prostriedky napomáhajú pri informovaní a žiaľ, aj pri deformovaní. Vyvolávajú množstvo reťazových reakcií. Práca a informovanosť síce množia vzťahy človeka s jeho blížnymi, ale ho neprehlbujú. Ďalej musíme mať na zreteli veľký rozdiel medzi vyspelými a zaostalými krajinami. Nerovnomernosť vývoja je ďalším problémom, napätie sa zvyšuje aj v raste jednotlivých krajín, aj vo vnútri jedinca. Dnešný svet trpí nerovnováhou o to viac, že to čoraz jasnejšie vníma.

Prvá kapitola dokumentu začína otázkou, čo si myslí Cirkev o človeku. Zdôrazňuje dôstojnosť ľudskej osoby v Božom obraze, ktorý je v každom človeku. Upozorňuje na porušenosť ľudského srdca a jeho rozpoltenosť. Ľudská dôstojnosť od človeka vyžaduje, aby oslavoval Boha a brzdí ho pred zlými sklonmi jeho srdca. Dnešná doba potrebuje pravdu a múdrosť. Rozumom obdarené ľudské bytie k nim prirodzene tiahne. Vznešenosť slobody, ktorou ľudská vôľa disponuje, ho pobáda k tomu, aby sa zameral na Boha vo vedomí zodpovednosti za svoje skutky a pripravil sa na definitívne stretnutie s ním v tajomstve smrti. Záhada ľudskej existencie v ňom vrcholí.

Požiadavka samostatnosti moderného ateizmu zachádza tak ďaleko, že vyhlasuje nezávislosť od Boha, dokonca niekedy ostro vystupuje proti náboženstvu i výchove v tomto duchu. Cirkev tieto zhubné náuky zavrhuje, lebo „protirečia ľudskému rozumu i všeobecnej skúsenosti a pozbavujú človeka jeho vrodenej dôstojnosti“[3]. Tajomstvo človeka je veľké, stáva sa „naozaj jasným iba v tajomstve vteleného Slova“[4], ktoré je novým Adamom a zjavujúcim tajomstvom Otcovej lásky. Ukazuje na vznešené povolanie človeka.

Druhá kapitola sa zaoberá ľudským spoločenstvom. Jedinec sa rozvíja iba v ňom, a to podľa dômyselne a s láskou postaveného Božieho plánu. Už tu sa črtá určitá závislosť. Tá neprestajne vzrastá a šíri sa po celom svete, a tým aj „spoločné dobro – to jest súhrn tých podmienok spoločenského života, ktoré tak spoločenstvám, ako aj jednotlivým členom umožňujú plnšie a ľahšie dosiahnuť vlastnú dokonalosť“[5]. Je to zaujímavý pohľad a mimoriadne hlboké vnímanie spoločného dobra, ktoré „sa stáva čoraz univerzálnejším“, zahrnuje práva i povinnosti, týkajúce sa celého ľudstva. Stáva sa čoraz plnším a globálnym pre celé ľudstvo.

Tretia kapitola zdôrazňuje význam ľudskej činnosti. Žiť naozaj dôstojným ľudským životom je môcť využiť vzrastajúce šance bez upadnutia do rizikových situácií. Ako zamedziť, aby si boháč ochotnejšie všímal Lazára, čo je pri jeho dverách a túži nasýtiť sa tým, čo mu padá zo stola? Ako mu dať sýtemu porozumieť, že svojím charitatívnym postojom voči hladnému robí dobro v prvom rade sebe a svojej vlastnej duši? Snáď prekonaním

[2] Porov. tamtiež, čl. 5.
[3] Tamtiež, čl. 21.
[4] Tamtiež, čl. 22.
[5] Tamtiež, čl. 26.

individualistickej etiky. Podnecovaním k zodpovednosti a angažovanosti tak, aby každý mohol svojou prácou a svojím umom usilovať sa zveľadiť vlastný život tak, ako to robili nespočetné generácie pred nami. Lebo človek „v súčasnosti, najmä vďaka vede a technike, rozšíril a neprestajne rozširuje svoju vládu takmer na celú prírodu; a ľudstvo sa predovšetkým prostredníctvom nadväzovania všestranných stykov medzi národmi pozvoľna spoznáva a utvára ako jediné celosvetové spoločenstvo. To má za následok, že dnes si už človek vie svojím vlastným pričinením zadovážiť mnohé dobrá“[6], ktoré v minulosti očakával zhora. Vidíme tu určité „oslobodenie“ od sakrálna a utiahnutie sa do profánna, emancipáciu od závislosti. Sekularizácia ale presiahla svoje medze, ateizmus sa priveľmi rozšíril.

Kresťanov ani nenapadne, „aby stavali výdobytky ľudského génia a ľudskej schopnosti proti Božej moci alebo aby pokladali rozumné stvorenie za akéhosi súpera Stvoriteľa“[7]. Zodpovednosť kresťanov rastie zo dňa na deň. Blaho ostatných ich zaväzuje, aby sa oň aktívne pričiňovali.

Zdá sa, že kresťanstvo, vzaté celkovo, nedosiahlo za posledné polstoročie takú zrelosť, akú by mohlo a malo. Na čo je soľ, ktorá stratila svoju chuť? Slúži na vyhodenie a pošliapanie ľuďmi. Možno, že súčasné prenasledovanie a krviprelievanie kresťanov v niektorých krajinách prebudí svedomie človeka a nahradí mu svetlo chýbajúceho svedectva.

Štvrtá kapitola zdôrazňuje pomoc, ktorú Cirkev chce poskytnúť dnešnému človeku. Koncil vníma, že dnešný človek „smeruje k plnšiemu rozvoju svojej osobnosti a k postupnému uvedomovaniu si a potvrdzovaniu svojich práv“[8]. Cirkev mu odhaľuje zmysel jeho vlastnej existencie, zameranej na Boha. Už svojou prítomnosťou mu to pripomína.

Druhá časť dokumentu je venovaná problémom rodiny, manželskej láske, úcte k životu, pravému rozvoju kultúry, hospodárskemu životu, politickému spoločenstvu, mieru vo svete a budovaniu medzinárodného spoločenstva. Každý jeden z týchto problémov sa vyhrotil v kontexte postmoderného života niekedy až do neúnosnej miery.

Veritatis splendor

Je encyklika, určená pre všetkých biskupov katolíckej Cirkvi, venuje sa základným otázkam cirkevnej náuky o mravnosti. Vyjadruje túžbu človeka po nazeraní na Božiu tvár. Aby to raz mohol v sláve naozaj dosiahnuť, pýta sa „Učiteľ, čo dobré mám robiť, aby som mal večný život?“ (Mt 19,16). A Pán poučuje nielen mladíka z evanjelia, ale každého človeka v každom historickom období. „Mravné prikázania, ktoré Boh uložil v starej zmluve a ktoré sám vtelený Boží Syn v novej a večnej zmluve predstavil ako dokonalé, treba verne zachovávať“[9] a nepretržite aj uskutočňovať, a to v rozličných kultúrach v priebehu vekov. Ježiš uložil svojím apoštolom a ich nástupcom učiť, keď povedal: "Kto vás počúva, mňa počúva" (Lk 10,16). Tým sa Kristovi učeníci stávajú hlásateľmi dobrej zvesti, ktorá spočíva v podávaní „receptu“ na dosiahnutie večného života. Etické učenie apoštolov je vyjadrené „istými normami spôsobu života s povzbudeniami a pokynmi (porov. Rim 12-15; 1Kor 11-14; Gal 5-6;

[6] Tamtiež, čl. 33.
[7] Tamtiež, čl. 34.
[8] Tamtiež, čl. 41.
[9] *Veritatis splendor,* čl. 25, s. 7.

Ef 4-6; Kol 3-4;),“[10] od ktorých sa odkloniť znamená vystavovať sa nebezpečenstvu minúť cieľ.

Päť častí dokumentu: Úvod, „Učiteľ, čo dobré mám robiť“ (Mt 19,16), „Nepripodobňujte sa tomuto svetu“ (Rim 12,2), „Aby nebol vyprázdnený Kristov kríž“ (1Kor 1,17) a Záver predstavuje osnovu do seba zapadajúcich častí encykliky. Ján Pavol II., účastník Koncilu a veľký znalec súčasného človeka i jeho postavenia vo svete stavia na vrchol encykliky „novú evanjelizáciu“. Chápe pod ňou jednak „nového ohlasovateľa evanjelia a nositeľa vždy nových skutočností“[11], jednak kvality novej evanjelizácie, novej „svojím zápalom, svojimi metódami i vonkajším prejavom“[12]. Pápežovi veľmi záleží na „národoch a spoločnostiach, ktoré kedysi vynikali vierou a kresťanským životom“, kde strata kresťanskej viery „nespôsobuje iba stratu viery a jej významu v živote, ale nevyhnutne aj úpadok alebo stratu mravného cítenia: čo nastáva vtedy, ak sa oslabilo vedomie osobitosti evanjeliovej mravnosti alebo ak sa stratili samotné princípy a fundamentálne etické cnosti“[13]. Ján Pavol II. kritizuje „široko rozvinuté subjektivistické, utilitaristické a relativistické tendencie, [ktoré] nevystupujú iba ako pragmatické podmienky alebo výpovede o mravoch, ale ako pevné, systematicky premyslené koncepcie, domáhajúce sa preto plného kultúrneho a spoločenského uznania“[14] a vyzýva k ostražitosti. Nová evanjelizácia má priniesť so sebou aj ohlasovanie a mravnú ponuku. Veď aj Ježiš pri hlásaní Božieho kráľovstva a prejavmi svojej spasiteľskej lásky vyzýval k viere a k obráteniu, podobne aj apoštoli pri hlásaní zmŕtvychvstania Ježiša Nazaretského predkladajú nový život, nový spôsob existencie a novú cestu, po ktorej učeníci Krista majú kráčať.[15] Nestačí len hlásať Božie kráľovstvo, treba sa aj obrátiť a žiť podľa neho.

Základy a význam kresťanskej mravnosti novej evanjelizácie sú silou pre ohlasované slovo a pre uskutočňované slovo. Je to „život vo svätosti, ktorý žiari z mnohých pokorných a ľudským očiam skrytých údov Božieho ľudu a ktorý predstavuje jednoduchšiu a lákavejšiu cestu, kde možno bezprostredne vnímať krásu pravdy, oslobodzujúcu silu Božej lásky, hodnoty bezvýhradnej vernosti voči všetkým požiadavkám Pánovho zákona, a to aj v najťažších situáciách“[16].

V týchto slovách nachádzame súvislosť s tým, čo učila Edita Steinová[17]. Keď sa zamýšľala nad dopadom výchovy detí, mladých i starších v modernej a postmodernej dobe, ovplyvnenej zredukovaným obrazom človeka, viedol ju ten istý Duch, čo hýbal aj otcami koncilu.

V srdci každého veriaceho sa otvára otázka: „Učiteľ, čo dobré mám robiť, aby som mal večný život?“ (Mt 19,16), s ktorou sa musí raz obrátiť na Učiteľa. Len on totiž ako „jediný môže úplne pravdivo odpovedať v každej situácii, za najrozmanitejších okolností“[18]. Na otázku úprimného srdca odpovedá slovami Cirkvi a Cirkev, reprezentovaná apoštolmi, vie že je poslaná „hlásať evanjelium, a nie v múdrosti slova, aby nebol vyprázdnený Kristov kríž“ (1Kor

[10] Porov. tamtiež, čl. 26-27, s. 7.
[11] *Veritatis splendor*, čl. 106, s. 24.
[12] Tamtiež, čl. 106, s. 24.
[13] Tamtiež, čl. 106, s. 24.
[14] Tamtiež, čl. 106, s. 24.
[15] Porov. Tamtiež, čl. 107, s. 24.
[16] Tamtiež, čl. 107, s. 24.
[17] STEIN, E. (1994) *Der Aufbau der Menschlichen Person*. Freiburg, Basel, Wien : Herder, 1994.
[18] *Veritatis splendor*, čl. 117, s. 26.

1,17). Preto odpoveď Cirkvi na otázku človeka obsahuje múdrosť a moc ukrižovaného Krista, pravdy, ktorá sa nám daruje“[19]. Pápež nazýva odpoveď Cirkvi „milým a prísnym slovom“, ktoré sa stáva „svetlom i životom“ skrze pomazanie Duchom Svätým. Veriaci človek dôveruje Bohu, že jeho služobníci Novej zmluvy, nie sú služobníkmi litery, ale služobníkmi Ducha. A tam, kde je Pánov Duch, tam je skutočná sloboda. Duch každého, kto sa mu rád oddáva, premieňa na čoraz slávnejší obraz podobný jeho vlastnému.[20] Čo sa stalo s novovekom, čo stál pred tak úžasne veľkými nádejami a možnosťami, že stratil toľké šance?

Niektoré filozofické postrehy Edity Steinovej nám v tom môžu pomôcť.[21]

Štruktúra ľudskej osobnosti podľa Edity Steinovej

Edita Steinová sa hneď po svojej dizertačnej obhajobe začala intenzívne venovať problematike výchovy. Možno sa to zdá na prvý pohľad čudné, ale dá sa to pochopiť, keď si uvedomíme, že sa pripravovala na pedagogickú činnosť. Pri podrobnejšom skúmaní zistíme, ako veľmi ju zaujalo pôsobenie ideí človeka na výchovu i vo výchove. Súčasný obraz človeka naskicovala v troch podobách: nemecký idealizmus, hlbinná psychológia, a Heideggerova existenciálna filozofia.

Edita Steinová v rokoch 1932/1933 po veľkej námahe a po prekonaní množstva ťažkostí a protivenstiev získava miesto učiteľky v Nemeckom inštitúte v Münsteri.

To, čo veľkú filozofku tesne pred jej vstupom na Karmel charakterizuje (pod tlakom silnejúceho rasového útlaku musela svoju katedru ako Židovka znova opustiť), je jej odvaha a ostrosť myslenia, akou zdôvodňuje antropologické štruktúry výchovy a vychovávateľa. V dôslednom prístupe fenomenologickou metódou E. Husserla a presadzovaním teológie Tomáša Akvinského, získava originálne poznanie o tom, čo znamená pre človeka byť osobou a aký význam má jeho určenie. Vysvetľuje hodnotu človeka, význam jeho náboženskej dimenzie a upozorňuje na nalomené medziľudské vzťahy. Podáva nielen kritiku doby, ale aj situácie s tendenciami proti solidarite. Spis bol zozbieraný a vytvorený z jej poznámok na letný semester 1933, ktorý nikdy neodučila. Uverejnené poznámky sa časom ukázali ako významný fragment jej teologickej antropológie.[22]

Za každým činom človeka stojí riadiaci „logos“. Výraz predstavuje raz objektívny poriadok súcna, v ktorom je zahrnuté aj ľudské konanie/čin, inokedy cestu, spôsob pochopenia tohto poriadku. Práca vo výchove sa usiluje formovať človeka, a to podľa určitého konceptu človeka, jeho postavenia vo svete, úlohy v živote ako aj možnosti praktického ľudského zachádzania a formovania. Teória formovania človeka je vlastne teóriou vedy o výchove.

Negatívne pôsobenie troch ideológií vo výchove

1. Obraz človeka v nemeckom idealizme

Človek u Lessinga, Herdera, Schillera a Goetheho – odhliadnuc od rozdielností, ktoré medzi nimi sú – je SLOBODNÝ a povolaný k DOKONALOSTI (ktorú menovaní nazývajú „humánnosťou“), je článkom reťaze spoločného ľudského rodu, ktorý sa pokrokom blíži

[19] Tamtiež, čl. 117, s. 26.
[20] Porov. tamtiež, čl. 117, s. 26-27.
[21] Poznámka. Edita Steinová sa narodila v roku 1891 a zomrela v roku 1942 v koncentračnom tábore v Osvienčime.
[22] Porov. NEYER, A. – DOBHAN, U. Vorwort, s. 5.

k ideálu dokonalosti. Každý národ svojou zvláštnosťou má splniť osobitnú, jemu vlastnú úlohu pri rozvoji ľudstva. Je to vlastne Herderov ideál ľudstva, vychádzajúci z klasicizmu. Toto chápanie človeka obsahuje impulzy pre radostný pedagogický OPTIMIZMUS a AKTIVIZMUS, ktoré od konca 18. až do konca 19. storočia hýbu reformnými hnutiami. Humanitný ideál pre vychovávateľa znamená naplniť vysoký cieľ, ku ktorému má priviesť svojho chovanca. Sloboda umožňuje, ba vynucuje od neho prácu, aby sa na ten cieľ odvolával. V človekovi sa musí vzbudiť a rozvinúť samostatnosť s individuálnymi silami, aby splnil svoje poslanie a našiel svoje miesto v národe i ľudstve, aby priniesol svoj podiel vo vytváraní ľudského ducha v kultúre. Vychovávať znamená pobádať k boju s „nižšou prirodzenosťou".

ALE dôvera v dobro ľudskej prirodzenosti a v silu rozumu (Rousseau a racionalizmus) je natoľko silná, že sa o jeho víťazstve nepochybuje. To zodpovedá INTELEKTUALIZMU tejto filozofie, ktorá uvažuje len o tom, čo je pre intelekt pochopiteľné alebo dosiahnuteľné. Aj u iracionálnej zvyškovej stránke nechá platným len to, čo spadá do svetla vedomia (cítenie, pudy, atď.). Len tak si možno vysvetliť povrchnú a povrchovú psychológiu, ktorá reflektuje iba o reťazci dát vedomia, čo tvoria a predstavujú jej predmet.

ROMANTIKA objavila moc hĺbky a priepasti ľudského bytia, ale neprebila sa proti silnejším prúdom času. Dnes, keď znova na ňu narážame, idey jej predstaviteľov a predchodcov sa stávajú zrejmejšími.

2. Obraz hĺbkovej psychológie a jeho pedagogické pôsobenie

Veľkí ruskí románopisci (Tolstoj a Dostojevský) poznali dušu a odhalili nám priepasti ľudského bytia. Iní na ne narazili cez životné skutočnosti „normálneho" života duše, pred ktorú je psychiater a nie menej duchovný správca/vodca postavený. PSYCHOANALÝZA bola prvým veľkým prelomom po tejto stránke.

Ruská literatúra a psychoanalýza mali vždy široké kruhy intelektuálov, ale takmer výlučne len tých. Pre celý svet sa stali viditeľnými tieto hĺbky až vo vojne a v povojnových nepokojoch. Rozum, humánnosť a kultúra stále znova narážali a narážajú na ohromujúcu bezmocnosť.

Tak povstala iná predstava o človekovi, lepšie povedané, vynoril sa iný obraz človeka, kde už nie je reč o jednotnosti.

Jednotnosť vnímajú iba tí, ktorých pohľad je upriamený na hĺbky duše, a ktorí túto hĺbku chápu ako podstatnú a aktívne účinkujúcu. Pre naivných ľudí tieto skutočnosti zostávajú ukryté, povrchný život považujú za podstatný. Jasné vedomé myšlienky, pocity, smerovania vôle atď. chápu ako účinky a pôsobenie toho, čo sa odohráva v hĺbke, takmer ako znaky, ktoré analytici duše a myslitelia duše vylučujú. Hĺbky však nemôžu poprieť. Vo vnímaní týchto skutočností sa delia duchovia.

Pre zakladateľov psychoanalýzy a tiež pre veľké skupiny, ktoré pôvodne z nej vychádzali, no predsa v dôležitých bodoch dnes už proti nej stoja, sú obrovské hĺbky a neprekonateľné sily, čo určujú život, riadené človekom. Rozdeľujú sa na rôzne smery. Ďaleko od toho, aby uvažovali o jednote duše, zostávajú na jej povrchu a hĺbky sa im stávajú chaosom, nie sú schopní previesť ich na spoločného menovateľa, vytvoriť osobnú jednotu.

V porovnaní s idealistickou koncepciou je v psychoanalytickom obraze človeka jasné len to, že INTELEKT a SLOBODNE VLÁDNUCA VÔĽA sú detronizované. Odpadá tým

prístup k objektívnemu poznaniu a k vôľou dosiahnuteľnému cieľu. Roztrhla sa tým aj duchovná jednota ľudstva a objektívny zmysel vytvárania kultúry.

Je ešte pre takéto chápanie človeka vôbec možné nejaké pedagogické úsilie? Cieľom zostáva iba človek, úlohou jeho ozdravenie či ochrana od duševných porúch, prostriedkom analýza povrchu života a prikrytie pôsobiacich snáh, nanajvýš usmernenie schopností zmierenia a zdravého odreagovania.

Takéto chápanie, žiaľ, už preniklo do najširších rodičovských a učiteľských kruhov, ale aj do samotnej mládeže omnoho viac, než v časoch Edity Steinovej.

Ako prvý účinok vidí Edita Steinová v nadmernom zdôrazňovaní NÁKLONNOSTÍ (sklonov). Stalo sa to pre mladého človeka vo výchove, ale aj jeho vychovávateľom čímsi samozrejmým, čo znamená ďalekosiahle zmierenie sa s nimi. Boj proti nim sa javí bezvýznamným, áno až škodlivým zásahom do prírody.

Ako druhý účinok analýzy vidí v tom, že u rodičov a učiteľov úloha riadiť, viesť a vzdelávať cúvla k „prvému“ bodu, k ÚSILIU O POROZUMENIE. Keď prostriedkom porozumenia je aplikovaná psychoanalýza, potom stojíme zoči-voči veľkému nebezpečenstvu prerušenia životne dôležitého zväzku od duše k duši. Ide o presadenie pedagogického pôsobenia ako zdanlivého porozumenia. Preto laickým spôsobom praktizovaná psychoanalýza je nielen nebezpečenstvom pre pedagogiku, ale je nebezpečenstvom pre celý sociálny život, nehovoriac o duchovnej a dušpastierskej starostlivosti.

3. Ľudské Dasein (prítomnosť; existencia) podľa Heideggerovej existenciálnej filozofie

Vedľa psychoanalytického chápania človeka je tu aj tretie, v najvyšších kruhoch intelektuálov veľmi zabehané vnímanie človeka, ktoré tiež počíta s protikladom povrchu a hĺbky, ale jeho chápanie a cesta do hĺbky sú podstatne rozdielne. Predstavujú ho spisy Martina Heideggera. Veľkou otázkou metafyziky je otázka bytia, postavená pred naše vlastné ľudské bytie. Podľa Heideggerovho presvedčenia je dosiahnuteľné len z pozemského bytia. Človek je vo svojom každodennom bytí celkom preplnený praktickou starostlivosťou a úsilím. Žije vo svete a hľadá, ako si vo svete zabezpečiť miesto, pohybuje sa v tradičných formách sociálneho života, stojí vo vzťahu k druhým, hovorí, myslí, cíti, ako „sa“ hovorí, myslí, cíti atď. ALE tento celý, pevne postavený a závislý svet, v ktorom sa nachádza a s ktorým „spolupracuje“, je len veľkým aparátom, ktorý mu na podstatné otázky nerozlučne zviazané s jeho existenciou (*Dasein*) ako: „Čím som?“ a „Čo je to bytie?“ neodpovedá. Za každou vecou a starosťou o svoje vlastné bytie je niečo, čo ho donucuje a čo sa mu vyhráža, no predsa vždy znova pobáda, aby od toho ušiel do sveta. Je to STRACH, ktorý je neoddeliteľný od jeho existencie. V strachu mu zvestuje, čím jeho existencia je a keď sa jej človek odváži položiť otázku, potom sa dočká aj odpovede. Bytie sa totiž zjaví tomu, kto je rozhodnutý ho vidieť. Skutočnosťou je, že človek je do svojej existencie „vrhnutý“, aby žil svoj život. Slobodne si vyberá možnosti, z ktorých si má voliť. Najkrajnejšou možnosťou je smrť. Život človeka je poznačený smrťou. Prichádza z ničoho a nezadržateľne speje k NIČOMU. Kto chce v pravde žiť, musí zniesť pohľad do očí NIČOHO bez toho, aby upadol do SEBAZABUDNUTIA a do podvodných foriem istoty úniku. Človek je slobodný len vtedy, ak sa rozhodne pre pravé bytie. Ale nemá nijaký iný cieľ než ten, aby bol sebou samým alebo aby sa ponoril do ničoty svojho bytia.

Heidegger nevytvoril nijakú pedagogickú teóriu, jeho metafyzika ale v pedagogickej praxi naďalej pôsobí. Edita ich vidí a snaží sa určiť pedagogické následky. Zneutralizovať ich

znamená buď rozbiť falošné idoly mládeže, čo nie je príjemné a niekedy aj nemožné, alebo – dívajúc sa do očí NIČOHO, v ktorom duša vyrástla, nechať, aby sa vrhla späť do sveta alebo aby unikla do NIČOTY.

Obraz človeka podľa kresťanskej metafyziky

Na to, aby sa premohol pedagogický NIHILIZMUS, čo následne spočíva v metafyzickom nihilizme, je nutné predložiť pozitívnu metafyziku, ktorá by naplnila ničotu priepastí ľudskej existencie. Edita Steinová načrtla idey o človeku, ktoré zodpovedajú kresťanskej metafyzike a vydedukovala z toho niektoré pedagogické dôsledky.

Vzťah kresťanskej metafyziky k vyloženým ideám

Kresťanská antropológia súhlasí s idealistickým humanizmom v jeho presvedčení o dobrote ľudskej prirodzenosti, o slobode človeka, o jeho povolaní k dokonalosti a o jeho zodpovednom postoji k ľudskému pokoleniu. Ale má preto iné dôvody. Človek je dobrý, lebo je stvorený Bohom, na jeho obraz, a to ho robí výnimočným v porovnaní so všetkými pozemskými tvormi. Jeho duch je impregnovaný obrazom Trojice. Augustín s krajnou ostrosťou spracoval rôzne možnosti, aby pochopil Boží obraz v človeku. [Tomáš Akvinský v náuke *De Imago Trinitatis* je silne ovplyvnený Augustínom, predsa sa však od neho odchýlil, dokonca i v podstatných bodoch, napr. vo význame Božej pravdy v ľudskom duchu (*De veritate,* q. 24).]. Edita sa nezaoberá podrobnosťami, chce len zvýrazniť to, čo pre jej zámer je dôležité. Ľudský duch má rád, miluje seba. Musí spoznať seba, aby sa mohol milovať. Poznanie a milovanie sa nachádza v duchu, sú s ním jedno, sú jeho životom, a predsa sa od neho odlišujú. Poznanie sa rodí z ducha a z poznajúceho ducha vychádza láska. Tak možno Ducha, Poznanie a Lásku vidieť ako obraz Otca, Syna a Svätého Ducha. A nie je to nijaké podobenstvo, ale reálny význam. Človek JE len skrze Boha a je TÝM, ČÍM JE, skrze Boha. Duch je, a pretože človek je duchom tým, že má svetlo umu/rozumu, je obrazom božského Loga a je vyzbrojený schopnosťou poznávať. Keďže duch je aj vôľa, tiahne k dobru a dobrom sa zdokonaľuje. Priťahuje ju najvyššie dobro, miluje a je schopná zjednotiť sa s Božou vôľou a v nej nájsť skutočnú slobodu. Urobiť vlastnú vôľu podobnou vôli Božej – to je cesta, ktorá privádza človeka k dokonalosti a ku sláve. A práve tu je viditeľný radikálny rozdiel, ktorý odlišuje kresťanské chápanie človeka od humanistického. Pre humanistické chápanie je dokonalosť iba pozemským cieľom, k akému sa prirodzený rozvoj ľudstva usiluje dostať. Pre kresťanské presvedčenie je to posmrtný cieľ, s ktorým človek môže plne spolupracovať, ba musí, ale ktorý svojimi prirodzenými silami nemôže dosiahnuť.

Týmto prichádzame k tomu, čo kresťanská antropológia mienila pod modernou koncepciou, ktorá uznala svedomie aspoň povrchovo. Vie o hĺbkach duše a poznáva temné stránky ľudskej existencie. Pre kresťanskú antropológiu nie sú nijakým objavom, ale skutočnosťou, s ktorou vždy počítala. Človek pôvodne bol dobrý, silný svojím rozumom, pánom svojich náklonností a vášní, slobodne naklonený k dobru. Ale tým, že sa prvý človek odvrátil od Boha, jeho ľudská prirodzenosť sa odklonila od pôvodného stavu, „padla“. Náklonnosti a vášne sa postavili proti duchu, rozum sa zatemnil, vôľa oťažela. Od prvého človeka zdedilo ľudstvo pokazenú – narušenú prirodzenosť. Ponechaný na seba a na svoje zlé sklony, však človek nie je totálne skazený. Svetlo rozumu mu zoslablo, ale nezhaslo, aj sloboda mu zostala. Tak má každý možnosť *zahájiť boj proti svojej nižšej prirodzenosti*, vždy s rizikom, že bude premožený a že víťazstvo mu nikdy nebude dosiahnuteľné jeho vlastnými

silami. Už aj preto, že má do činenia s neviditeľnými nepriateľmi (ak sa naučil nedôverovať tomu čo je na povrchu, ešte zďaleka nemá istotu, či sa mu naozaj podarí odhaliť hĺbky), ale hlavne preto, že zradcov má pod vlastnou strechou. Je to vôľa, ktorá tak ľahko kapituluje, rozum, čo sa tak ľahko mýli a city, ktoré sú tak vrtošivé. A tak máme ľudí, čo sa do boja pustia a iných, čo sa do neho nepustia a sú napospas vydaní chaosu. Každý človek je povolaný k nesmrteľnosti a nesie za to zodpovednosť.

Kresťania – mieni Edita – sa stavajú kriticky k svetu. Sú ako bedliaci ľudia, čo idú proti vlastnému JA. Výzva k získaniu pravého bytia, ako to Heideggerova metafyzika s radikálnou ostrosťou vyjadruje, je pôvodná kresťanská výzva k obráteniu, ku ktorému Krstiteľ vyzýva pripraviť cestu Pánovi. Medzi kresťanskými mysliteľmi nik tak vášnivo a energicky nepoukazoval na toto volanie ako sv. Augustín. Nikto nikdy nezašiel do väčších vlastných hĺbok ako on vo svojich „Vyznaniach". Nikto nepodrobil život vo svete ostrejšie a radikálnejšie ale ako on, v „Božom štáte". Ale výsledok je totálne odlišný. Vo vnútri človeka prebýva „Pravda". Táto pravda nie je holá skutočnosť vlastnej existencie (*Dasein*), vlastnej konečnosti. Pre Augustína je skutočnosť vlastného bytia nepochybne istá a ešte istejšia je skutočnosť večného bytia, ktoré stojí za týmto krehkým bytím. Toto je pravda, o ktorú človek zakopne, keď vo vlastnom vnútri ide až na dno. Duša spoznáva samu seba a tak poznáva Boha v sebe (De Trinitate, X, 5). A poznať čím ona sama v sebe je a čo v nej je, je možné jedine prostredníctvom Božieho svetla.

„Ach, Pane môj, keby som ťa mohol poznať, poznať tak, ako ma ty poznáš! Sila duše mojej, vojdi do nej a urob ju takou, aby bola tvojou bez poškvrny a vrásky. Ty si moja nádej...V tejto nádeji sa radujem, lebo na svoje spasenie sa radujem. ... Hľa, miluješ pravdu, lebo každý, kto uskutočňuje pravdu, prichádza k svetlu."[23] (Vyznania X, 1). Musíme obdivovať vnútorné svetlo, ktorým Augustín oplýval, keď ešte aj dnes vedia jeho myšlienky tak silne osloviť: „Aj keby som nemal vôle vyznávať sa ti, Pane, čo by ti mohlo byť skrytého vo mne, keď pred tvojimi očami leží otvorená priepasť ľudského svedomia? Teba by som skryl pred sebou, a nie seba pred tebou."[24] (Vyznania X, 3).

Podľa Edity Steinovej z týchto slov sv. Augustína vychádza hlboká skepsa voči čisto prirodzenému sebapoznaniu. Keďže podľa Augustína je sebapoznanie pôvodnejšie a istejšie než akékoľvek poznanie vonkajších vecí, tak si nutne musíme uvedomiť, akým podnikaním je, keď sa skúmajú skryté hlbiny cudzích duší, a tie sa chcú odhaliť čisto prirodzenými prostriedkami.

Na záver Edita Steinová zhrnie veci takto:

Ak sa pozeráme z hľadiska kresťanskej antropológie na IDEÁLNY HUMANISTICKÝ OBRAZ ČLOVEKA, javí sa ako obraz integrovaného človeka, človeka pred pádom. Ak si ale jeho pôvod a cieľ nevšímame, tak skutočnosť dedičného hriechu zostáva nepostrehnutá, zhasnutá.

Obraz človeka HLBINNEJ PSYCHOLÓGIE je obrazom padnutého človeka, znázorneného staticky a nedejinne. Jeho minulosť a možnosti v budúcnosti zostávajú nezohľadnené, podobne aj skutočnosť spásy.

[23] SV. AUGUSTÍN (1997) *Vyznania.* Bratislava : Lúč, 1997, s. 257.
[24] Tamtiež, s. 257-258.

EXISTENCIÁLNA FILOZOFIA ukazuje človeka v konečnosti a ničote jeho podstaty. Fixuje to, čím človek nie. Odvádza ho tým pádom odvádza od toho, čo je v ňom trvalo pozitívne, ako aj od samotného Absolútneho, čo sa za jeho náhodným bytím vynára.[25]

Pedagogické dôsledky

Edita Steinová sa pokúša vyvodiť niektoré pedagogické dôsledky pre kresťanskú pedagogiku. Bude to, ako hovorí, bez zahodenia prostriedkov prirodzeného ľudského poznania a vedy veľmi namáhavé zaistiť taký obraz o človekovi, aký nám ukazuje zjavená Pravda. Preto bude vychádzať z prameňov Zjavenia a bude sa držať rád kresťanských mysliteľov, tzn. takých, ktorí v Zjavení videli zdroj pravdy a istotu voči omylom, do ktorých prirodzený rozum ľahko upadá a ktorým je neustále vystavovaný.

Spomínaní autori zo Zjavenia vyvodzujú cieľ človeka, lebo pedagogické určenie – zameranie cieľa musí byť orientované na posledný cieľ. Je tým daný podobne aj zmysel každej pedagogickej činnosti a každá jej hranica tu získava jasné vymedzenia. To, čo objaví ľudské svetlo – o čom sme sa predtým bavili – bude obohatené.

K získaniu toho, čo IDEA DOKONALÉHO ĽUDSTVA predstavuje, existuje viacero ciest. Stopy Najsvätejšej Trojice v duši človeka (v ľudskom duchu) sú len jedným možným východiskovým bodom. Pred naše oči sa stavajú konkrétne postavy v dvojakej podobe: v prvom človekovi pred pádom a v Kristovom človečenstve. Tak sa stáva náuka o pôvodnom stave a o ľudskej prirodzenosti Vykupiteľa mimoriadne dôležitou pre IDEÁL ľudskej prirodzenosti.

Je potrebné všimnúť si, že Zjavenie neukazuje len všeobecný obraz o človeku – upozorňuje Edita Steinová, ale zohľadňuje aj rozdiely pohlavia (toto zdôrazňuje Edita Steinová na začiatku tridsiatich rokov minulého storočia, kedy feministické hnutia prakticky neexistovali, boli len ženské hnutia) a počíta s individualitou. Podobne Písmo pozná okrem všeobecného – pre všetkých ľudí určeného CIEĽA aj diferencovanosť cieľov, ktoré zodpovedajú rodovej, aj individuálnej zvláštnosti.

Na porozumenie pedagogickej činnosti a jej základných prvkov je potrebné naplniť jej obsah s náukou o jednote ľudského pokolenia, oceniť ľudskú prirodzenosť od prarodičov na všetky nasledujúce pokolenia/generácie, podporiť úlohu rodičov ako spolupracovníkov a nástrojov Boha pri stvorení, t. j. pri počatí dieťaťa ako aj Božieho riadenia pri výchove. To na jednej strane umožní starosť výchovy (od rodičov cez starých rodičov) a výchovnú činnosť, na druhej strane potrebu byť vychovávaný. Duchovná prirodzenosť človeka – jeho rozum a vôľa si vyžaduje duchovnosť pedagogickej činnosti. Treba stupňovitým spôsobom prebudiť duchovnosť v spolupôsobení vychovávateľov a chovancov, pričom vedúca činnosť vychovávateľov stále viac stupňuje samostatnosť zverencov až napokon im úplne prenechá samostatnosť a sebavýchovu. Hranice tejto činnosti, ktoré každý vychovávateľ musí poznať, sú: prirodzenosť zverenca, jeho sloboda a vlastný prístup (obmedzenosť poznania). Individualita každého je dosť tajomná. Každá generácia si všimne niečo nového, čo stará len tak bezo zvyšku nevie pochopiť. To nás nabáda k tomu, aby sme si s Editou Steinovou uvedomili, že vlastným Vychovávateľom je Boh, ktorý každého pozná do tých najtajnejších hĺbok a ktorý sám je cieľom každého človeka (či o tom vie alebo nie, či si to pripustí alebo

[25] Porov.: STEIN E. (1994) *Der Aufbau der Menschlichen Person*. Freiburg : Herder, 1994, s. 30-34.

nie), a preto mu každý prostriedok vie poslúžiť. Ľudskí vychovávatelia sú len nástrojmi v Božích rukách.

Pre kresťanskú a katolícku výchovu z toho vyplývajú základné postoje. V prvom rade je to úcta a svätá bázeň pred mladými ľuďmi, ktorí sú vychovávateľom zverení. Sú stvorení Bohom a nosia v sebe určenie pre Neho. Akékoľvek svojvoľné uchvátenie pre seba by bolo zacielené proti Božiemu plánu. V ľudskej a individuálnej prirodzenosti jednotlivca je vsadený zákon vzdelávania, ku ktorému sa vychovávateľ musí prispôsobiť. K poznaniu ľudskej prirodzenosti, k poznaniu mladého človeka ako takého, mu poskytuje veda (psychológia, antropológia a sociológia) dôležitý pomocný materiál. Ale individuálnu zvláštnosť získava len cez živý duchovný kontakt. Osobitné akty porozumenia, ktoré v reči duše majú svoje rôzne prejavy a výrazové prostriedky (pohľad, mimika, slovo, písmo, praktický a tvorivý čin, skutok) môžu priviesť k hĺbke. Ale cesta je pre človeka voľná, len duša sa k tomu má vysloviť pozitívne, nemá nezabrzdiť v „lete“, prípadne neprelomiť navonok pôvodný proces rozvoja. Pri dieťati môžeme vidieť tento nenalomený prúd života. U neho je mimika, hra s ňou, oči a bľabotanie zrkadlom duše. Ale dnes aj tie najmenšie deti zďaleka nie sú tými nevinnými deťmi – tvrdí Edita Steinová. Mnohé z nich sú už zahriaknuté, navonok odpútané, nemôžu alebo nechcú byť viac slobodne sa rozvíjať a navonok sa prejavovať. Pohľad vychovávateľa sa zrazí s prázdnotou steny, ktorá sa vztýčila. Znova tu treba zaradiť to, čo už bolo uzatvorené. A to nedokáže nijaká svojvoľnosť, len pohľad lásky – len svätá, zodpovednosti si vedomá výchovná láska, tá, ktorá nespustí oči z dieťaťa, objaví nakoniec trhliny, ktoré môžu spomínané múry strhnúť. Možno, že častejšie sa stáva, že vychovávateľ sám zapríčiní také zabarikádovanie sa dieťaťa. Ak sa duša sama a so samozrejmosťou neotvorí pre dôveru, na nedorozumenie alebo narazí na chladný nezáujem, potom sa uzatvorí. Alebo tam, kde namiesto dobrého prístupu cíti vedomé pozorovanie, plánovaný vstup. Prípadne pochopí vnútorné protivenstvá, na ktorých by sa mohol potknúť alebo mu vezmú to, o čo by sa mohol oprieť. Vychovávateľ má poznať detskú dušu. Ale len láska a úctivá zdržanlivosť, ktorá sa neusiluje o násilné presadzovanie pri otváraní toho, čo sa zavrelo.

Poznať dieťa znamená vycítiť niečo aj zo smeru, kde je jeho individuálny cieľ, v čom tkvie jeho prirodzenosť. Nie všetci ľudia sú určení pre ten istý cieľ, nie sú vzdelávateľné tým istým spôsobom. Poskytnúť dieťaťu jemu vlastný priestor je základným prostriedkom, ako prísť na stopu jeho vnútorného zamerania. Činnosť vychovávateľa tým ale nekončí. Ani vtedy neurobí zadosť, ak nechá len „rásť“. Ak sa semienko má rozvinúť k dokonalosti, potom sa o prílohy treba postarať a chrániť ich, niektoré treba zviazať, iné odrezať. Prehnaná aktivita či pasivita sú rovnako nebezpečné pri výchovnej práci. Je to cesta medzi dvoma priepasťami, ktorou vychovávateľ musí opatrne ísť, je za to pred Bohom zodpovedný, takže nesmie zísť ani napravo ani naľavo. Čo ho pritom musí posilňovať je myšlienka, že to čo robí, je Božie dielo, na ktorom smie spolupracovať a za ktoré je zodpovedný. Zo svojej strany má urobiť všetko a zároveň si má byť istý, že to, čo on nedokáže, sa môže uskutočniť iným spôsobom.

Výchova je nakoniec Božou vecou, a to musí dať vedieť aj zverencovi, vzbudiť v ňom takéto vedomie. Len takto možno ísť správnym smerom. Byť v Božích rukách a mať Bohom určený cieľ dáva mladým súvislosť medzi zodpovednosťou a dôverou a správna výchova je vlastne o tom. Zodpovednosť: pripravovať sa vzdelávaním na to, čím sa mám stať. Dôvera: nepostaviť si túto úlohu proti sebe, ale s nádejou očakávať milosť zhora k tomu, čo je nad jeho sily. Ak je táto viera v oboch živá, tak vo vychovávateľovi, ako vo vychovávanom, potom je

objektívny základ pre správne postoje dokonale pripravený. Obaja pracujú na diele, ktoré nie je osobnou vecou jedného alebo druhého, ale ktoré je Božou vecou.[26]

Záver

Aj dnešný svet – javisko ľudských dejín, je poznačený ľudským úsilím. Štúdia sa inšpirovala na dokumente *Gaudium et spes*, na encyklike *Veritatis splendor* a na spisoch Edity Steinovej Štruktúra ľudskej osobnosti, v ktorej sa zamýšľa nad zmyslom výchovy človeka. Dnešnému človeku sa výchova fakticky zdá byť sekundárna, ak nie zbytočná. Dôkazom toho v našej spoločnosti je aj zjavné nedocenenie výchovnej a pedagogickej činnosti a čoraz väčšie, niekedy neprekonateľné ťažkosti. Nebolo to tak u Edity Steinovej. Svojou prenikavou inteligenciou pochopila súvislosti medzi relativistickými tendenciami myslenia a obrazom človeka a medzi obrazom človeka a jeho pôsobením vo výchove. Poukázala na nedostatky moderných relativistických tendencií, ktoré zhrnula do troch (humanistická, psychoanalytická a nihilistická). V závere zdôrazníme aspoň potrebu zodpovednosti s dôverou a nutnosť odpovedať na podstatné otázky existencie ľudského bytia v situácii, v ktorej došlo k strate pohľadu na jednotnosť človeka. Podľa Jána Pavla II. je výsledkom subjektivistických, utilitaristických a relativistických tendencií, ktoré nevystupujú iba ako pragmatické podmienky alebo výpovede o mravoch, ale ako pevné, systematicky premyslené koncepcie, domáhajúce sa plného kultúrneho a spoločenského uznania.

Použitá literatúra

AUGUSTÍN, Sv. (1997) *Vyznania.* Bratislava : Lúč, 1997[4], 453 s. ISBN 80-7114-185-2.

NEYER, A. – DOBHAN, U. (1993) Vorwort, s. 5. In STEIN E. (1994) *Der Aufbau der Menschlichen Person*. Freiburg, Basel, Wien : Herder, 1994, 200 s. ISBN 3-451-23223-5.

STEIN E. (1994) *Der Aufbau der Menschlichen Person*. Freiburg, Basel, Wien : Herder, 1994, 200 s. ISBN 3-451-23223-5.

Internetové zdroje

Gaudium et spes. Pastorálna konštitúcia o Cirkvi v súčasnom svete. Druhý vatikánsky koncil (1965). In http://www.kbs.sk/?cid=1118410965 [10.3.2012], 29 s.

JÁN PAVOL II. (1993) *Veritatis splendor*. Encyklika pápeža. In http://www.kbs.sk/?cid=1117281664 [9.3.2012], 30 s.

[26] Porov.: STEIN E. (1994) *Der Aufbau der Menschlichen Person*. Freiburg : Herder, 1994, s. 23-38.

Etické aspekty mikrofinancovania

Boris Hošoff - Gabriela Dováľová

Resume

Príspevok sa zaoberá etickými aspektmi, ekonomickými a sociálnymi dôsledkami mikrofinancovania, ako aj jeho možnosťami riešenia príčin finančnej a sociálnej exklúzie. Mikrofinancovanie predstavuje možnosť ako získať finančné prostriedky v prostredí neexistencie porovnateľných produktov v tradičnej forme bankovníctva. Touto cestou je možné zlepšiť sociálne a ekonomické postavenie rôzne znevýhodnených skupín obyvateľstva. Na druhej strane mikrofinancovanie (mikropôžičky) so sebou prináša aj určité riziká a morálny hazard. Skúsenosti a prax Slovenska nie sú v tejto oblasti dostatočné a preto by sme chceli zvýšiť informovanosť a povedomie v tejto oblasti aj na základe príkladov praxe zo zahraničia.

Kľúčové slová: mikrofinancie, etika, sociálna exklúzia, mikropodnikanie

Úvod

Mikrofinancovanie zohráva dôležitú úlohu najmä v rozvojových krajinách, kde pre chudobných mikropôžičky predstavujú kapitál, ktorý by im mal napomôcť vymaniť sa z chudoby. Potenciálny dopad mikrofinancovania je možné rozšíriť z individuálnej úrovne na komunitnú, a to najmä pri skupinových mikropôžičkách. V rámci nich môže ísť o spoluprácu jednotlivcov v jednej skupine, alebo o spoluprácu viacerých skupín navzájom, čím sa buduje väčšia dôvera v spoločnosti. Potenciálny dopad mikropôžičiek môže byť teda buď ekonomický ako aj spoločenský. Pri exaktnom meraní ekonomického dopadu je možné zamerať sa na premenné ako príjem, aktíva domácnosti, bývanie, prístup k potravinám atď. Pri spoločenskom dopade môže ísť o ľudský kapitál (vzdelávanie, zdravie, zručnosti, sebavedomie atď.) alebo o spoločenský kapitál ako mobilita či sociálne siete. Pozitívny vplyv mikropôžičiek aj pozitívne externality s nimi spojené sú zjavné, aké sú však s nimi spojené negatíva? Existujú rozdiely pri mikrofinancovaní v rozvojových a rozvinutých krajinách? Ako je na tom Slovensko? Aká je úloha etiky v mikrofinancovaní? Príspevok, sa zameriava aj na tieto otázky, pričom v jeho prvej časti sa autori venujú rozdielom v mikrofinancovaní na Slovensku a v EÚ, systematizujú výhody a nevýhody plynúce z mikropôžičiek. Ďalej sa zaoberajú porovnaním sektora mikropôžičiek v rozvojových a rozvinutých krajinách. Posledná časť príspevku je zameraná na etické aspekty mikrofinancovania.

1 Mikrofinancovanie v Európe a na Slovensku

V porovnaní s trhmi mikrofinancovania v Južnej Ázii, Južnej Amerike, alebo Afrike je európsky trh v tejto oblasti relatívne mladý a veľmi heterogénny[1], ale rastúci a životaschopný segment, predovšetkým v nových členských štátoch EÚ, ale aj v niektorých západoeurópskych ekonomikách. Sektor mikrofinancovania bol negatívne ovplyvnený

[1] Poskytuje celú škálu produktov od podpory podnikania až po sociálnu a komunitnú podporu, pričom zameranie programov mikrofinancovania sa v jednotlivých členských štátoch eú značne líši, predovšetkým v závislosti od legislatívneho rámca, ale aj tradícií a aktuálnych potrieb dotknutých regiónov.

recesiou a finančnou krízou v Európe, hlavne v súvislosti s nárastom nesplatených „zlých" úverov a tiež v súvislosti so sťaženým prístupom k externým a dlhodobým zdrojom financovania.

Európska únia ponúka viaceré mikroúverové programy (úvery v sume nižšej ako 25 000 EUR) pre samostatne zárobkovo činné osoby a podniky s menej ako 10 zamestnancami. EÚ neposkytuje mikroúvery priamo, ale poskytuje záruky, úvery alebo kapitál sprostredkovateľom (môže ísť o rôzne finančné aj nefinančné inštitúcie), ktorí následne poskytujú kapitál koncovým žiadateľom o mikroúvery[2].

Istý obraz o stave mikrofinancovania v európskych krajinách nám poskytujú výsledky výskumu publikovaného Európskym investičným fondom (Kelly, R., Kraemer-Eis, H., 2011). Vyplýva z neho viacero poznatkov ako napríklad to, že programy mikrofinancovania sú zvyčajne sprostredkúvané malými organizáciami, v prípade veľkých organizácií sa jedná len o okrajovú aktivitu v rámci iných finančných produktov a služieb ktoré poskytujú. Podľa tohto výskumu sa až okolo 50 % subjektov pri sprostredkovaní mikropôžičky snažilo poskytnúť svojim klientom aj iné finančné služby (poistenie, hypotéky, sporenie a pod.), čo poukazuje na význam mikrofinancovania z hľadiska finančnej inklúzie.

Zaujímavá diverzita sa v tomto segmente objavuje na strane dopytu. Väčšina sprostredkovateľov mikropôžičiek sa orientuje na klientov, ktorí sú vylúčení z tradičných finančných služieb a na ženy. Okrem toho predstavujú významné skupiny klientov aj etnické menšiny a imigranti, mladí a ľudia so zdravotným postihnutím (Kelly, R., Kraemer-Eis, H., 2011). Tieto fakty ukazujú na jednoznačný sociálny rozmer mikrofinancovania v EÚ. Príčiny a konzekvencie vyplývajúce z finančnej exklúzie môžu významne prispieť k prehlbovaniu sociálnej exklúzie marginalizovaných skupín obyvateľstva a jednotlivcov. Cieľová skupina pre poskytovateľov mikrofinancovania – finančne vylúčení, ale ekonomicky aktívni ľudia – sa musí vo svetle súčasného vývoja vyrovnávať so sprísnenými podmienkami pri poskytovaní úverov zo strany tradičných komerčných bánk, ktoré sa pri procese oddlžovania stali citlivejšími voči možným rizikám. Tento vývoj vytvára priestor pre sektor mikrofinancovania, ale zároveň podčiarkuje kľúčový význam riadenia úverových rizík v tomto segmente finančného trhu, ktorý je do veľkej miery poznačený sociálnou empatiou, vplyvom ktorej sa môžu podceniť niektoré úverové riziká a podkopávať tak udržateľnosť programov mikrofinancovania.

1.1 Zapojenie Slovenska do programov mikrofinancovania EÚ

Rámcový program pre konkurencieschopnosť a inovácie (PKI) podporuje mikropodnikateľov pri rozbiehaní alebo rozširovaní podnikania. Žiaľ musíme konštatovať, že na Slovensku zatiaľ nie sú k dispozícii žiadne zdroje úverového financovania so zárukami od EÚ. Do tohto programu sú zapojené fondy zo starých členských štátov[3] a Estónska, pričom ich finančná podpora smeruje hlavne do sektora informačných a komunikačných technológií.

[2] http://ec.europa.eu/contracts_grants/microfinance_sk.htm
[3] Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Holandsko, Portugalsko, Španielsko, Švédsko a Veľká Británia.

Slovensko nevyužíva ani nástroj mikrofinancovania Progress, keďže na našom území nepôsobia žiadni aktuálne poverení poskytovatelia mikroúverov[4].

Pre zlepšenie kapacít poskytovateľov mikroúverov je určený program JASMINE (Spoločná akcia na podporu mikrofinančných inštitúcií v Európe), ktorý bol vytvorený[5] pre 30 vybraných nebankových poskytovateľov mikroúverov[6] a slúži na zvýšenie ich kapacít vo viacerých oblastiach, ako sú napríklad „institutional governance", informačné systémy, rizikový manažment, evaluácia a rating, na mieru ušitý tréning zamestnancov a manažmentu a iné služby podpory (Business support services).

Na programe spoločných európskych zdrojov pre veľmi malé až stredné podniky JEREMIE, ktorý umožňuje využívať podporu štrukturálnych fondov EÚ, ako aj príspevky z Európskeho fondu pre regionálny rozvoj (ERDF), už Slovensko participuje. Táto forma podpory sa u nás realizuje prostredníctvom národných a regionálnych programov koordinovaných jednotlivými ministerstvami, alebo prostredníctvom iniciatívy „European Territorial Cooperation", ktorú koordinuje Bratislavský samosprávny kraj a ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja (oddelenie cezhraničnej spolupráce)[7].

Je zrejmé, že Slovensko nie je vôbec, alebo len vo veľmi obmedzenej miere zapojené do oficiálnych programov mikrofinancovania organizovaných na úrovni Európskej Únie. Aj preto sa u nás zatiaľ uspokojuje dopyt v tomto segmente finančného trhu predovšetkým prostredníctvom rôznych nebankových organizácií (napr. firma Ferratum), ktoré ponúkajú produkty mikrofinancovania za podstatne horších podmienok ako by tomu bolo s oficiálnou podporou EÚ. Jedná sa o rýchle nebankové pôžičky a úvery s krátkou dobou splatnosti, pričom ich využíva široké spektrum klientov[8] a nie sú teda zamerané na rozvoj mikropodnikania, čím sa podporuje zadlžovanie a takto nastavený koncept mikrofinancovania nemôže priniesť pozitívne zmeny v oblasti chudoby marginalizovaných skupín obyvateľstva.

Mikrofinancovanie na Slovensku zaostáva nielen v porovnaní so starými, ale tiež v porovnaní s novými štátmi Európskej únie. Viacero aktivít smerujúcich k organizácii a rozvoju tohto sektora na Slovensku zlyhalo. Spomeňme napríklad AMIS (Microfinance Institutions Association of Slovakia), ktorý vznikol v roku 2000 z prostriedkov Nadácie pre otvorenú spoločnosť (Open Society Foundation), avšak ukončil svoju činnosť už po troch rokoch.

Na rozvoj inštitúcií poskytujúcich služby v oblasti mikrofinancovania je na Slovensku potrebné zmeniť legislatívny a regulačný rámec. Jedným z hlavných problémov, ktorý spomaľuje vytváranie nových mikropodnikov je legislatívne opatrenie, ktorým sa zastavuje pomoc akonáhle je mikropodnik zaregistrovaný v obchodnom registri. Problémom je zaiste aj to, že štát svoju pomoc nezamestnaným pri zakladaní podnikania realizuje samostatne, bez

[4] Poskytovatelia mikroúverov v rámci programu progress pôsobia v nasledovných krajinách: Belgicko, Bulharsko, Cyprus, Francúzsko, Grécko, Holandsko, Litva, Poľsko, Rumunsko A Španielsko.
[5] Spoločnou iniciatívou európskej komisie, európskej investičnej banky a európskeho investičného fondu.
[6] V roku 2011 to boli nebankové subjekty z Belgicka, Bulharska, Talianska, Rumunska, Holandska a Veľkej Británie.
[7] http://ec.europa.eu/contracts_grants/microfinance_sk.htm
[8] Pôžičky určené pre dôchodcov, nezamestnaných, študentov, úvery pre mladých, pre ženy na materskej dovolenke, úvery na dovolenku, úvery na exekúcie a iné.

potreby koordinácie svojich činností a ich väčšej efektivite v spolupráci so subjektami špecializujúcimi sa na mikrofinancovanie[9].

V súčasnosti nie je na Slovensku etablovaná žiadna organizácia špecializujúca sa na poskytovanie služieb v oblasti mikrofinancovania, pričom existujúce organizácie (banky, nadácie a iné) investujú do tohto segmentu len veľmi málo finančných prostriedkov. Dopyt po mikroúveroch však u nás nepochybne existuje, už len z pohľadu toho, ako zložité, ak nie nemožné, je získať úver na založenie malej firmy v tradičnej komerčnej banke. Slovenská záručná a rozvojová banka, jediný významný poskytovateľ úverov a garancií pre začínajúcich podnikateľov poskytuje len veľmi obmedzené množstvo mikroúverov (okolo 1000 za rok)[10].

2 Hlavné výhody mikrofinancovania z pohľadu finančnej inklúzie

Finančná inklúzia a mikropôžičky sú považované za jeden z prostriedkov pre dosiahnutie inkluzívneho trhu práce. Vo väčšine národných akčných plánov pre sociálnu inklúziu pritom nájdeme len veľmi ojedinelé a rozptýlené zmienky o mikrofinancovaní. Vo všeobecnosti sa v nich neuvažuje o vzájomnej previazanosti sociálnej a finančnej exklúzie, pričom mikrofinancovanie a konkrétne mikroúvery sú vnímané hlavne v kontexte samozamestnávania a len okrajovo sa spomína ich funkcia ako nástroja pre sociálnu inklúziu. Výsledkom je, že v národných akčných plánoch pre sociálnu inklúziu nemá mikrofinancovanie takú váhu ako by malo mať (Lens, S., Menéndez, J.M., 2007).

Komplexná štruktúra mikrofinancovania z pohľadu jeho rôzneho zamerania a využitia v jednotlivých krajinách EÚ sa prejavuje aj v oblasti zlepšovania finančného postavenia jednotlivcov a v boji proti nadmernému zadlžovaniu. Táto oblasť možného využitia programov mikrofinancovania je zvlášť dôležitá vo svetle odstraňovania reálnych príčin prebiehajúcej dlhovej krízy v Európe. Mikofinancovanie sa v tomto smere chápe viac menej ako nástroj finančného vzdelávania, čo sa netýka len krajín vo Východnej Európe ale aj tých, ktoré majú dlhodobo etablovaný a vysoko rozvinutý finančný sektor, nakoľko finančná gramotnosť spotrebiteľov sa musí vyrovnávať s čoraz komplexnejším prostredím finančných služieb s rizikovejšími finančnými produktmi. Programy mikrofinancovania zamerané na budovanie finančných kapacít jednotlivcov a prevenciu pred nadmerným zadlžovaním sú pomerne rozšírené hlavne v Holandsku, Írsku, Francúzsku a Portugalsku[11].

Mikrofinancovanie predstavuje dôležitý faktor prístupu k peniazom pre finančne vylúčených členov spoločnosti. Finančne vylúčení ľudia nemajú prístup ku transakčnému bankovníctvu[12], revolvingovým úverom, alebo sporiacim účtom. V rámci Európy musíme v tomto smere dôsledne oddeliť staré členské štáty (EÚ-15)[13] a nových členov (EÚ-10)[14], u ktorých sa potreby a miera ohrozenia finančným vylúčením podstatne líšia.

Za finančne vylúčených je považovaných asi len 7 % obyvateľov EÚ-15, pričom najmenší problém majú s týmto negatívnym fenoménom krajiny s vyšším životným

[9] http://www.european-microfinance.org/pays_en.php?piid=40
[10] http://www.european-microfinance.org/pays_en.php?piid=40
[11] http://www.european-microfinance.org/outilinclusion_en.php
[12] Bankové platby, elektronické bankovníctvo, šekové služby a iné.
[13] Rakúsko, Belgicko, Dánsko, Fínsko, Francúzsko, Nemecko, Grécko, Írsko, Taliansko, Luxembursko, Holandsko, Portugalsko, Španielsko, Švédsko, Veľká Británia.
[14] Cyprus, Česká Republika, Estónsko, Maďarsko, Litva, Lotyšsko, Malta, Poľsko, Slovensko, Slovinsko.

štandardom. Nie je prekvapením, že v tejto skupine krajín je najviac finančne vylúčených ľudí v Grécku, za ktorým nasleduje Portugalsko a Taliansko. Oproti tomu v skupine krajín EÚ-10 je za finančne vylúčených považovaná až jedna tretina obyvateľstva, pričom finančnou exklúziou najohrozenejšie skupiny obyvateľstva žijú v Pobaltských krajinách (European Commission, 2008).

Etablovaní finanční sprostredkovatelia (komerčné banky) bežne chudobným domácnostiam neslúžia, čo zdôvodňujú vysokými nákladmi na veľký počet malých transakcií, nedostatkom tradičných foriem záruk a garancií, geografickou izolovanosťou, alebo sú príčinou ich sociálne predsudky. Na Slovensku je situácia obdobná a v mnohom zaostávame nielen za starými členskými štátmi EÚ, ale aj tými novými. Potenciálni podnikatelia často nemôžu získať menšie sumy peňazí na rozbehnutie vlastných ekonomických aktivít a vládne programy na rozvoj drobného podnikania až na ojedinelé výnimky v podstate neexistujú, resp. sú výrazne poddimenzované a pre väčšinu ľudí nedostupné. Naopak, štát svojou politikou výrazne zvýhodňuje veľké a na export zamerané (zväčša zahraničné) spoločnosti, na úkor rozvoja malého podnikania a podnikateľských aktivít tých, ktorí sú sociálne a regionálne marginalizovaní.

Tradičné finančné inštitúcie požičiavajú tým o ktorých sa predpokladá, že za prijateľnej miery rizika budú schopní vygenerovať dostatočne veľké finančné toky na splatenie dlhov. To nevyhnutne vedie k tomu, že sú z ich strany diskriminované tak chudobné regióny, ako aj chudobné skupiny obyvateľstva, ktorým potom chýbajú potrebné finančné zdroje. Naopak, prosperujúce časti krajiny dostávajú k dispozícii viac zdrojov, v dôsledku čoho prosperujú stále viac a regionálne rozdiely[15] sa zväčšujú. Chudobné oblasti krajiny prichádzajú aj o ten kapitál, ktorý majú a napríklad aktívni ľudia sú nútení tieto regióny z ekonomických dôvodov opustiť.

Mikropôžičky a mikrogranty umožňujú znevýhodneným skupinám obyvateľstva vytvárať, vlastniť a akumulovať kapitál, čo podporuje rast úspor, stabilizáciu spotreby a vo všeobecnosti vedie ku zvyšovaniu životnej úrovne a udržateľnejšiemu rastu. Okrem ekonomických prínosov sú zrejmé aj prínosy v oblasti podpory rozvoja komunít a demokracie v rámci nich, pričom sa zvyšuje miera zodpovednosti, schopností a zručností participujúcich jednotlivcov. Okrem riešenia ekonomickej situácie chudobných ľudí, je súčasťou mikrofinancovania aj ochrana životného prostredia[16], rozvoj komunít a ekonomická stabilizácia regiónov, čím sa mikrofinancovanie zásadne odlišuje od bežnej úverovej politiky komerčných bánk a predstavuje tak jeden zo spôsobov podpory udržateľného rozvoja.

3 Hlavné výhody mikrofinancovania z pohľadu podpory mikropodnikania

Mikropôžičky sa poskytujú mnohokrát s úrokovou mierou vyššou[17] ako v komerčných bankách a s krátkou dobou splatnosti. Splátky takéhoto úveru sa stanovujú

[15] Ako aj riziko nadhodnotenia cien a tvorby bublín na trhoch aktív.
[16] Mikrofinancovanie neslúži k podpore veľkého priemyslu, ktorý môže mať potenciálne devastačné účinky na životné prostredie a spoločnosť (napr. Tým, že sa vytvorí nebezpečná lokálna závislosť na jednom veľkom priemyselnom výrobcovi). Naopak, podporuje diverzifikovaný systém vzájomne kooperujúcich miestnych podnikateľov, ktorí reagujú na lokálne potreby.
[17] Vyššia úroková miera zohľadňuje väčšiu rizikovosť klientov.

priamo zo zostatku istiny[18]. Okrem toho mikropôžičkové inštitúcie by mali celý svoj zisk reinvestovať späť do programu podpory, na rozdiel od komerčných bánk, ktoré z neho kryjú rastúce nároky svojich manažmentov a akcionárov. Prvoradým cieľom mikropôžičkových programov by teda nemalo byť dosahovanie ziskov na úkor klientov, ale rozvoj aktivít a zručností v prospech komunít v ktorých pôsobia. Pri reinvestovaní ziskov z výnosov by tak dochádzalo v podstate k recyklácii verejných prostriedkov, ktoré boli poskytnuté na podporu, čo pomáha zlepšiť udržateľnosť verejných financií a zároveň zosilniť vplyv verejných zdrojov použitých na podporu malých a stredných firiem.

Podpora samozamestnávania a rozvoja podnikania prostredníctvom mikrofinancovania je napriek značnému podceňovaniu zo strany zodpovedných európskych autorít relatívne rozšírená aj v niektorých krajinách západnej Európy[19], avšak takmer úplne absentuje v krajinách Východnej Európy[20] (Lens, S., Menéndez, J.M., 2007). Postavenie drobných podnikateľov a malých firiem je vplyvom globalizácie a rastúcej koncentrácie jednotlivých odvetví pod vedením veľkých transnacionálnych korporácií stále viac marginalizované, pričom dochádza k zmenšovaniu ich podielu na trhu. Mikro, malé a stredné podniky sú pritom významnými tvorcami pracovných miest[21], ale majú horší prístup k úverovým zdrojom ako veľké firmy, čo je zásadná prekážka brániaca ich rozvoju. Jednou z možností ako ju odstrániť je práve poskytovanie podpory formou mikrofinancovania.

Podľa analýzy EIM Business & Policy Research až 85 % nových pracovných miest, ktoré vznikli v Európskej únii medzi rokmi 2002-2010 bolo vytvorených malými a strednými firmami. Toto číslo je podstatne vyššie ako podiel malých a stredných firiem na celkovej zamestnanosti (67 %). Dynamika rastu zamestnanosti je u malých a stredných firiem (1% za rok) vyššia ako je tomu u veľkých firiem (0,5 % rast za rok). Sektorové rozloženie malých a stredných podnikov je na Slovensku približne rovnaké ako v EÚ s mierne vyšším podielom MaS podnikov v obchode a porovnateľne menším podielom v stavebníctve. Avšak podstatný rozdiel je v podiele mikropodnikov na celkovom počte podnikov v SR a v EÚ-27. Ako sa zdá, na Slovensku je malý počet mikropodnikov kompenzovaný relatívne vysokým podielom malých podnikov na celkovom počte podnikov (EIM Business & Policy Research, 2011). To však nič nemení na fakte, že mikropodniky predstavujú významnú formu samozamestnávania a s podporou mikrofinancovania môžu byť riešením vysokej chudoby a nezamestnanosti v zaostalých regiónoch Slovenska. Silnejší sektor mikrofinancovania by mohol v tomto smere podporovať aj malé a stredné firmy.

Omnoho nižší počet mikropodnikov na Slovensku v porovnaní s priemerom EÚ-27 sa odráža aj na pomerne veľkých rozdieloch v zamestnanosti. Ako sa ukazuje, Slovensko dostatočne nevyužíva možnosti samozamestnávania, prípadne vytváranie pracovných miest v mikropodnikaní. Naopak, v porovnaní s EÚ-27 u nás priveľa ľudí pracuje pre veľké podniky, čo do značnej miery obmedzuje flexibilitu na trhu práce. Ekonomický potenciál mikropodnikov sa prejavuje aj v tom, že na rozdiel od EÚ-27 je podiel slovenských

[18] Bez úročenia úrokov ako je tomu v komerčných bankách.
[19] Francúzsko, Španielsko, Portugalsko a Holandsko.
[20] Podpora podnikania prostredníctvom mikrofinancovania sa v krajinách východnej Európy najviac rozvíja v Rumunsku, Bulharsku a Poľsku.
[21] Avšak horšie platených ako v prípade TNK, pretože využívajú skôr zastaralé technológie a sú pomerne pracovne nákladné.

mikropodnikov na vytáraní pridanej hodnoty menší ako podiel malých a stredných firiem (EIM Business & Policy Research, 2011).

4 Nevýhody mikrofinancovania

Aj napriek tomu, že po získaní finančnej podpory pre svoju činnosť dokážu mikro a malé firmy veľmi rýchlo dosiahnuť minimálne potrebnú rentabilitu[22], môže to v prípade vstupu vysokého počtu takto podporených firiem na trh predstavovať vážnu prekážku pre ich úspešné etablovanie a ďalšie podnikanie[23]. Krátka životnosť a vysoký počet novo vznikajúcich a zanikajúcich podporených podnikov v jednej lokalite nie je ničím výnimočným. Konštantný prílev novo podporených firiem ešte viac znižuje príjmy dotknutých subjektov, nezriedka až pod úroveň nákladov na pôžičky, ktoré sú relatívne vysoké. Ďalšou nevýhodou rozvoja mikrofinancovania môže byť rastúca absorbcia finančných zdrojov zo strany takto podporených firiem na úkor iných, možno efektívnejších a produktívnejších firiem. Neefektívne alokovanie podpory potom ohrozuje udržateľnosť ekonomického rastu celej krajiny, nakoľko neefektívne využitie finančných zdrojov (úspor) poškodzuje ekonomický a rastový potenciál celej krajiny (Bateman, M., Chang, H.J., 2009).

Viacerí autori konštatujú neúspech programov mikrofinancovania v Bangladéši (the home of microfinance), keďže krajina patrí medzi najmenej úspešné pri udržateľnom znižovaní chudoby (Bateman, M., Chang, H.J., 2009). Dôvody sú hlavne v tom, že zatiaľ čo Bangladéš dovolil aby čoraz väčšia časť z domácich úspor a zahraničnej finančnej pomoci smerovala do neudržateľného „informal“ sektora[24], susedné krajiny južnej a východnej Ázie sa snažili smerovať svoje úspory viac do väčších, sofistikovanejších, inovatívnych a technologicky náročných podnikov, ktoré majú prirodzene vyšší potenciál rastu[25].

5 Mikrofinancovanie v rozvojových a rozvinutých krajinách

Aj napriek tomu, že sa mikrofinancovanie stalo globálnym fenoménom, medzi krajinami existujú v tejto oblasti značné rozdiely, najmä medzi rozvojovými a rozvinutými. Rozdiely sa týkajú najmä veľkosti pôžičiek, regulačných mechanizmov ale aj samotnej činnosti inštitúcií poskytujúcich mikrofinancie (tabuľka 1). Mikrofinancovanie v rozvojových krajinách je zamerané na rozvoj finančného sektora tak, aby jeho služby boli čo najdostupnejšie obyvateľom bez väčšieho dôrazu na výšku ich príjmov, čím sa má zabezpečiť zlepšenie kvality ich života, vytvorenie nových pracovných miest atď. V rozvojových krajinách sa mikrofinancovanie spája najmä so sociálnymi reformami. Predstavuje trhovo-orientovanú stratégiu, ktorá má slúžiť najmä sociálne a ekonomicky zraniteľným ľuďom, predovšetkým

[22] Čím väčšia firma a väčšie investície tým trvá dlhšie kým dosiahne minimálne potrebnú rentabilitu.
[23] Saturácia trhu vysokým počtom podporených firiem môže viesť ku vytvoreniu nadmernej ponuky s následným poklesom cien vyrábaných produktov a služieb, čo v konečnom dôsledku poškodzuje všetky dotknuté podniky, teda aj tie ktoré pomoc nedostali ale pôsobia v rovnakom segmente trhu ako podporené firmy.
[24] Mikropodniky ako napríklad rikše, samozásobiteľské farmy, pouliční predavači, drobní predajcovia a pod.
[25] Tu môžeme konštatovať, že podobný model sa presadzuje aj v Európe.

dlhodobo nezamestnaným s ambíciou založiť si živnosť. Obyčajne je podporované verejným sektorom.

Tabuľka 1 Porovnanie mikrofinancovania v rozvinutých a rozvojových krajinách

	Rozvojové krajiny	Rozvinuté krajiny
Ciele	Poskytovanie finančných služieb chudobným na základe udržateľnosti	Poskytovanie pôžičiek /a tréningov/ určitým skupinám /napr. nezamestnaní, migranti atď./
Veľkosť trhu	Väčšina populácie – medzi 60%-80% domácností	Oprávnení žiadatelia predstavujú minoritnú skupinu aktívnej populácie
Hustota trhu	Obyčajne vysoká, čo znižuje transakčné náklady	Obyčajní nižšia, čo zvyšuje transakčné náklady
Prístup k finančným službám	Väčšina populácie nemá prístup k bankovým účtom, rozvinutý neformálny finančný sektor	Napriek existujúcej konkurencii vo finančnom sektore, dochádza k postupnému znižovaniu počtu pobočiek komerčných bánk
Príjmy	Obmedzená výška príjmov, značná nestabilita /mzdy, podnikateľské príjmy, transfery/	Vyššia úroveň príjmov, širšie spektrum príjmov, existencia systémov sociálneho zabezpečenia, je otvorený väčší priestor pre plánovanie
Regulácie	Obyčajne žiadne, alebo nízke obmedzenia pre poskytovateľov služieb	Existujúce legislatívne opatrenia
Prevádzkové náklady	Obyčajne nízke pre MFI	Obyčajne vyššie
Výška pôžičky	Nominálne nízke ale relatívne vysoké – výška je mnohokrát vyššia ako je ročné HDP na obyvateľa	Nominálne aj relatívne nízke – obyčajne nižšie ako 5% ročného HDP na obyvateľa
Úspory z rozsahu	Áno	Ťažké dosiahnuť
Potenciál pre pokrytie celých nákladov	MFI dosahujú častokrát zisk	Málo pravdepodobné

Zdroj: Spracované podľa: Committee on Employment and Social Policy (2002)

6 Úloha etiky v mikrofinancovaní

Úloha mikrofinancovania ako jedného z najdôležitejších nástrojov na znižovanie chudoby sociálnej a regionálnej politiky postupne nadobúdala na význame či už v rozvojových alebo transformujúcich sa ekonomikách. Podpora finančných systémov bola dlhodobo dôležitou súčasťou rozvojovej pomoci vyspelých krajín. Táto zložka rozvojovej politiky bola podporená aj ešte stále diskutovaným predpokladom, že lepší finančný systém by mohol viesť k rýchlejšiemu ekonomickému rastu krajiny.[26] Jednotlivé názory na to, ako má vyzerať „dobrý“ finančný systém a akými metódami a zmenami by sa dal vylepšiť finančný systém rozvojových krajín sa v čase značne menili. Jednu z takýchto zmien predstavovalo aj mikrofinancovanie[27]. Pilotný projekt, vytvorenie Grameen banky v Bangladéši, profesorom Muhammadom Yunusom, bol neskôr v roku 2006 ocenený Nobelovu cenu za mier.

Mikrofinancovanie má svojich zástancov ale aj kritikov. Niektorí z kritikov hneď na začiatku odmietli možnosť tvorby zisku pre poskytovateľov mikropôžičiek, teda jeden zo základných

[26] Teoretickému ako aj praktickému dokazovaniu vplyvu finančného systému na ekonomický rast sa venuje napr. R. Levine (2004).

[27] Do 90- tych rokov 20.st. Sa pôvodný koncept chápania mikrofinancovania ako mikroúverov rozšíril o ďalšie finančné služby pre chudobných ako mikropoistenie a mikroúspory.

motivačných faktorov pre rozvoj podnikania. Z ich pohľadu je tvorba zisku cez rozvojovú pomoc a priori nemorálna, neprijateľná a dokonca bola kritizovaná i tvorba výnosov do výšky nákladov s odôvodneným, že práca MFI (angl. microfinance institutions) je dôležitá zo sociálneho aj politického pohľadu, teda malo by byť morálnou zodpovednosťou rozvinutých krajín financovať tieto aktivity aj za cenu deficitov. S pribúdajúcim počtom transformovaných MFI na súkromné komerčné spoločnosti[28], je pri mikropôžičkách čoraz viac diskutovaná úroková miera. Do centra pozornosti sa dostávajú prípady MFI, ktorých úroková miera dosahovala nadpriemerné hodnoty. Ako príklad môžeme uviesť spoločnosť Compartamos z Mexika, ktorá v roku 2007 šokovala verejnosť hneď niekoľkokrát. Táto spoločnosť verejne emitovala svoje akcie na burze cenných papierov aby tak získala prístup k externým finančným zdrojom, pričom dopyt po jej akciách bol trinásťkrát väčší ako ponuka, čo naznačilo veľmi vysoký záujem súkromných investorov o túto oblasť. Ďalej účtovná hodnota firmy dosahovala 126 miliónov dolárov, pričom burzová hodnota sa vyšplhala až do výšky 1,5 mld. dolárov, čo naznačovala veľmi vysokú očakávanú mieru rastu spoločnosti, pričom sektor mikrofinanacií mal rásť až 30% p.a.. Najväčší šok však predstavovala skutočnosť, že zdrojom takýchto vysokých ziskov bola ročná úroková miera okolo 100%. Vtedy vzrástli pochybnosti, či ide o mikrofinancie a najmä či je takáto úroková miera v súlade s etickými princípmi, ktoré sa uplatňujú v súčasnosti v spoločnosti (Lewis, J.C., 2008). T tohto dôvodu sa čoraz častejšie a v čoraz viac krajinách diskutuje o legislatívnom určení úrokovej miery. Existujú však aj štúdie, ktoré dokazujú opak. Napr. autori R. Rosenber, A. Gonzalez, S. Narain (2009) na údajoch 36 krajín z roku 2006 vypočítali, že mediánová úroková miera bola na úrovni 26% a že úroková miera mexickej Compartamos MFI je skôr výnimkou ako reprezentatívnym ukazovateľom. MFI úrokové miery boli podľa ich prepočtov značne vyššie ako úrokové miery zo spotrebiteľských úverov a pre kreditné karty iba v piatich zo sledovaných krajín a v takmer vo všetkých krajinách boli tieto úroky nižšie ako tie, za ktoré by získali mikroúver od neformálneho poskytovateľa. R.P. Goodwin-Groen (2004) zasa odôvodnil vyššie úroky pri mikropôžičkách nasledovne: alternatívy k mikropôžičkám sú spojené s veľmi vysokými úrokovými mierami (niekedy vyššími ako 20% denne), reálna úroková miera zahŕňa relatívne vysokú rizikovú prémiu, úroková miera odráža vysoké prevádzkové a transakčné náklady.

Podľa Ch. Wilbera (1998) existujú tri spôsoby, ktorými etika vstupuje do ekonomómie. Prvý, ekonómovia uznávajú určité etické hodnoty, ktoré ovplyvňujú spôsob ich práce. Druhý, etické hodnoty ovplyvňujú správanie všetkých ekonomických aktérov. Tretí, ekonomické inštitúcie a politiky ovplyvňujú ľudí rôznym spôsobom, preto etické „súdy“ sú dôležitým podporným mechanizmom pre ekonomické hodnotenia. Poskytovanie finančných služieb je spojené hneď s niekoľkými etickými otázkami. Jedna z tých najzákladnejších pochádza z nerovnováhy medzi veriteľmi a dlžníkmi. J. Stiglitz (2003) tvrdí, že úverové trhy sú nedokonalé a potenciálni dlžníci majú tradične na výber len obmedzený počet poskytovateľov úverov, zatiaľ čo tí, nemajú núdzu o dopyt po svojich službách. Toto potenciálne môže viesť k zneužitiu postavenia na trhu. Obyčajne dochádza k zlyhaniam finančných trhov

[28] V minulosti mali tieto spoločnosti prevažne formu neziskových mimovládnych organizácií, ktorých prípadný zisk je použitý na rozvoj všeobecne prospešných služieb.

v rozvojových krajinách, kde chudobní ľudia majú len obmedzený prístup k formálnym finančným službám.

Podľa A. Vanroose (2007) pri skúmaní „etickosti" mikrofinancovania sa treba zamerať najmä na tieto tri aspekty: finančný, ľudský a sociálny kapitál. Finančný kapitál pritom chápe ako sumu čistých finančných aktív ktoré jednotlivec vlastní. Keďže je obyčajne vyjadrený v peňažných jednotkách, tak je v porovnaní s ostatnými relatívne jednoducho vyčísliteľný. Ľudský kapitál predstavuje zásobu naakumulovaných zručností a skúseností, ktoré jednotlivcovi umožňujú získať zamestnanie alebo podnikať a tak si zabezpečiť príjem. A nakoniec pod sociálnym kapitálom chápe spoločenskú hodnotu vyplývajúcu zo sociálnych kontaktov a zo sklonu jednotlivcov konať jeden v prospech druhého. Autor na záver štúdie konštatuje, že dopad mikrofinancovania na tieto tri druhy kapitálu nie je úplne jasný, preto sa z etického pohľadu nedá tvrdiť, že najdôležitejší faktor pre chudobných pri prekonávaní chudoby je zlepšenie prístupu k finančnému kapitálu.

Najčastejšie sa stretávame so štúdiami, ktoré z pohľadu mikrofinancovania hodnotia tieto tri aspekty separátne. Podľa ekonómov D. Huluma a P. Mosleyho (1996) má mikrofinancovanie relatívne slabý vplyv na úroveň príjmov hlavne tých najchudobnejších, pričom dôležitú úlohu tu zohráva najmä počiatočná úroveň príjmu. J. Remenyi a B. Quinones (2000) na údajov z Ázie a z Pacifiku dokázali, že príjmy domácností s prístupom k úveru boli signifikantne vyššie v porovnaní s domácnosťami, ktoré takýto prístup nemali (napr. v Indonézii rástli ročné príjmy domácností s prístupom k mikroúverom v priemere o 12,9% v porovnaní s 3% pri domácnostiach bez tohto prístupu, na Sri-Lanke bol rast u týchto domácností vyšší o 6,6%, v Indii o 22%, V Bangladéši o 7,3%). B. Armendariz a J. Morduch (2005) však argumentujú, že iba vplyv mikropôžičiek nie je úplne možné izolovať spomedzi ostatných faktorov vplývajúcich na výšku príjmu.

V odbornej literatúre jednotliví autori nedospeli k jednotnej odpovedi ani čo sa týka vplyvu mikropôžičiek na ľudský kapitál. Podľa autorov R.D.M. Panjaitan-Drioadisuryo a K. Cloud (1999) mikropôžičky v Indonézii viedli k zlepšeniu stravovacích návykov rodín, k vyšším očakávaniam v súvislosti so vzdelaním svojich detí a k nižšej miere pôrodnosti u jednotlivcov, ktorí tieto služby využívali.

Podľa niektorých autorov je však nevyhnutné spájať dostupnosť kapitálu s ďalšími dodatočnými službami. Ako príklad môžeme uviesť pôsobenie UNICEFu (1997) v Nepáli v rámci programu *Small Farmer Development Programme (SFDP)*, ktorý bol implementovaný v 422 dedinách. V rámci toho programu sa spojili mikropôžičky s poskytovaním základných sociálnych služieb a tým sa dosiahlo zníženie detskej úmrtnosti, zvýšenie školskej dochádzky u detí, ako aj všeobecne zlepšenie zdravotného stavu a výživy u detí v porovnaní s oblasťami, kde sa tieto dodatočné služby neposkytovali, alebo kde program mikropôžičiek nebol vôbec rozvinutý.

Tak ako medzi ekonómami neexistuje jednoznančný konsenzus týkajúci sa vplyvu mikrofinancovania na finančný a ľudský kapitál, tak sa líšia aj ich názory na jeho dopad na sociálny kapitál. R. Putman vymedzuje sociálny kapitál ako siete vzťahov dôvery a noriem reciprocity, ktoré poskytujú vzájomný prínos pre kooperatívnosť a vzájomne prospešný sociálny benefit, čo môže byť dôležitý faktor pre vytváranie udržateľných komunít a lokálnych spoločenstiev realizujúcich mikropodnikanie založené na mikropôžičkách. Inštitúcie mikrofinancovania mnohokrát využívajú práve kvôli absencii majetkových

kolaterálov vzťahy v komunitách, v súvislosti s tým sa do popredia dostáva otázka, či je etické zvyšovať finančný kapitál na úkor sociálneho, ktorý je mnohokrát jedinou formou kapitálu, ktorý chudobní vedia nadobudnúť.

Záver:

Mikrofinancovanie patrí k jedným z najrýchlejšie sa rozvíjajúcich odvetví finančných služieb vo svete. Svoje opodstatnenie nachádza tak v rozvojových a chudobných krajinách, v ktorých sú ciele programov mikrofinancovania zamerané väčšinou na podporu neformálneho sektora skrytej ekonomiky a rozvoj finančných služieb, ako aj v rozvinutých krajinách, v ktorých sú programy mikrofinancovania zväčša orientované na podporu začínajúcich firiem v perspektívnych sektoroch hospodárstva s vysokým potenciálom pre rast a inovácie, ako sú napríklad informačné technológie.

Slovensko sa do existujúcich programov mikrofinancovania na úrovni EÚ zapája len vo veľmi obmedzenej miere, pričom dostatočne nevyužíva ani možnosti domácej podpory mikropodnikania a malých a stredných firiem, čím sa obchádza jeden z možných nástrojov boja proti dlhodobo vysokej nezamestnanosti v chudobných regiónoch a medzi marginalizovanými skupinami obyvateľstva.

Po analýze skúseností z mikrofinancovaním vo svete je možné konštatovať, že na Slovensku existuje priestor pre ich širšie uplatnenie, tak zo strany dopytu (vysoká nezamestnanosť, nedostupnosť úverov pre malé a stredné firmy), ako aj ponuky (nevyužitý priestor na trhu, možnosť konkurenčnej výhody). Svojím zameraním na chudobných a finančne vylúčených sa mikrofinancovanie musí nevyhnutne viac ako tradičné formy finančného sprostredkovania vyrovnávať s etickými normami, čím sa stáva predmetom verejného záujmu, či už zo strany sociálnych komunít, alebo štátu, ktorý by mal vytvoriť tomu zodpovedajúce legislatívne a regulačné prostredie. V súčasnom pretechnizovanom svete poznačenom globálnou finančnou krízou predstavuje mikrofinancovanie prostriedok v ktorom sa spája finančný, ľudský a sociálny kapitál, čím sa stavia do protikladu hodnôt vyznávaných tradičným bankovníctvom a ponúka tak možnú alternatívu pre finančnú a sociálnu inklúziu.

Literatúra

1. Armendariz, B. a Morduch, J. (2005): The Economics of Microfinance. MIT Press, ISBN-10: 0-262-01216-2
2. Bateman, M., Chang, H.J.(2009): The Microfinance Illusion. Dostupné na: <http://www.econ.cam.ac.uk/faculty/chang/pubs/Microfinance.pdf>, dňa 6.3.2012
3. Committee on Employment and Social Policy (2002): Microfinance for Employment Creation and Enterprise Development. Dostupné na: http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/gb/docs/gb283/pdf/esp-6.pdf, dňa 16.3.2012.
4. EIM Business & Policy Research (2011): Do SMEs create more and better jobs? Dostupné na: <http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/pdf/do-smes-create-more-and-better-jobs_en.pdf>, dňa 5.3.2012

5. European Commision (2008): Financial Services Provision and Prevention of Fianancial Exclusion. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=760&langId=en>, dňa 10.3.2012.
6. Goodwin-Groen, R.P. (2004): Making Sense of Microcredit Interest Rates, Donor Brief, 6, January.
7. Kelly, R., Kraemer-Eis, H. (2011): European Small Business Finance Outlook, European Investment Fund. Dostupné na: <http://www.eif.org/news_centre/publications/eif_wp_2011_010_Small_Business_Outlook.pdf>, dňa 5.3.2012
8. Lens, S., Menéndez, J.M. (2007): European National Action Plans for Social Inclusion and microfinance: Participation strategies, importance and challenges. Dostupné na: <http://www.european-microfinance.org/data/file/enap-29-jan-final.pdf>, dňa 7.3.2012
9. Lewis. J.C. (2008): Microloan Sharks. Standford Social Innovation Review 54-59.
10. Levine, R. (2004): Finance and Growth. Theory and Evidence. Dostupné na: <http://www.econ.brown.edu/fac/ross_levine/publication/forthcoming/forth_book_durlauf_finngrowth.pdf>,dňa 16.3.2012.
11. Panjaitan-Drioadisuryo R.D.M., Cloud, K. (1999): Gender, Self-Employment and Microcredit Programs: An Indonesian Case Study. Quarterly Review of Economics and Finance, n. 39.
12. Putnam, R. (2000): Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community. Simon and Schuster, New York. ISBN: 0-7432-0304-6.
13. Remenyi, J., Quinones, B. (2000): Microfinance and Poverty Alleviation: Case Studies from Asia and the Pacific. New York. ISBN-10: 1855676427.
14. Schmidt, R.H. (2009): Microfinance, Commercialisation and Ethics. WP No. 194. Goethe University Frankfurt. Dostupné na: <http://www.finance.uni-frankfurt.de/wp/1704.pdf>,dňa 16.3.2012.
15. Stiglitz, J. (2003): Ethics, Market and Government Failure, And Globalization. Dostupné na: <http://www2.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/download/2003_Ethics_Market_and_Government_Failure_and_Globalization.pdf>,dňa 16.3.2012.
16. Vanroose, A. (2007): Is Microfinance an Ethical Way to Provide Financial Services to the Poor? Microfinance: Are its Poromises Ethically Justified? Université Libre de Bruxelles. Dostupné na: <https://dipot.ulb.ac.be/dspace/bitstream/2013/14667/1/rou-0242.pdf>, dňa 16.3.2012.
17. Wilber, Ch. (1998): Economics and Ethics. In: The Elgar Handbook to Economic Methodology. Edward Elgar Publishing. ISBN-10: 1852787953.

Internetové zdroje:

1. http://ec.europa.eu/contracts_grants/microfinance_sk.htm
2. http://www.european-microfinance.org/pays_en.php?piId=40
3. http://www.european-microfinance.org/outilinclusion_en.php

Kontakt

Ing. Boris Hošoff, Phd., Ing. Gabriela Dováľová, PhD.
Ekonomický ústav SAV
Šancová 56, 811 05 Bratislava

Email: boris.hosoff@savba.sk, gabriela.dovalova@savba.sk

Etika podnikania

Ondrej Hronec

Etika podnikania v súčasnom svete by mala a mohla byť fenoménom, ktorý pomôže riešiť ekonomické problémy tohto sveta. Lenže ťažko môžeme hovoriť o etike, keď hodnoty tejto doby sú zvrátené. Dnes, žiaľ, platí, že „mať je viac, ako byť!“ Na prvom mieste je svetská sláva, bohatstvo, peniaze, blahobyt – všetko získané akýmkoľvek spôsobom, a aj v našej krajine často postupom pokútnym. Ktože si už dnes presne pamätá, kto a ako si nadobudol svetské imanie?! Po tom, čo po dvadsiatich rokoch sa u nás v tomto smere udialo, keď nikto nikoho za zlodejstvo neodsúdil, vedie túto spoločnosť k ľahostajnosti – vytvára sa pomaly, ale iste mlčiaca väčšina a tým ľahostajnosť predovšetkým k duchovným hodnotám. Tie nie sú stavané na piedestáli na najvyššie miesto, a tak sa to prenáša aj do etiky v bežnom živote, v podnikaní obzvlášť. Je to, žiaľ, celosvetový jav, ktorý potrebuje dlhodobé riešenie a následné liečenie. Bez návratu k Pánu Bohu, ku viere, ku plneniu Božích prikázaní a hlavne toho dobre známeho: „Miluj blížneho svojho ako seba samého!“ sa toto celosvetové spoločenstvo dopredu nepohne. Dokiaľ istá skupina najbohatších ľudí sveta nezmení svoje zmýšľanie i konanie, ťažko očakávať krok dopredu. Na tieto problémy, nie tak dávno, reagovala aj nemecká premiérka, keď okrem iného povedala, že pokiaľ sa nevráti do škôl náboženská výchova, nemožno čakať zlepšenie. A z toho vyplýva, že ekonomickej kríze predchádzala kríza ducha, ignorovanie duchovných hodnôt a vzťahov medzi ľuďmi v rodine, v krajine, medzi národmi.

V roku 1945 bola pri OSN založená svetová organizácia pre poľnohospodárstvo a výživu (FAO), a to preto, že počas 2. svetovej vojny hladovalo viac ako 200 miliónov ľudí v zázemí, nehovoriac o tých, ktorí boli na frontoch! Prijala sa krásna humánna zásada, že sa urobia vo svete také opatrenia, ktoré taký stav nikdy nedopustia. Lebo, tí, ktorí budú mať viac než treba, bezplatne pomôžu chudobným! Splnilo sa to niekedy?! Vôbec, nič z toho! Dnes hladuje na zemeguli takmer jedna miliarda ľudí! A prečo? Lebo potraviny sa stali predmetom vydierania, tvrdého a nekompromisného obchodu, špekulácií. Pred ich zrakmi, ťažko povedať, či ich možno nazvať ľuďmi, na hlad zomierajú státisíce detí a dospelých...!

Jeden z najvýznamnejších rímskych historikov Livius Titus (narodený 59 rokov pred n.l.) vyslovil zaujímavú pravdu: Zem je spoločnou matkou všetkých smrteľníkov!
Súčasťou Zeme je i pôda, ktorá živí rastlinstvo, živočíšstvo, ľudí..., i všetko čo na Zemi existuje. Je Božím stvoriteľským dielom, a preto by sme s ňou mali narábať s úctou, pokorou i vďační za to, že nám ju Pán Boh dal do opatery.
Dotýkam sa pôdy – živiteľky. Zvláštny fenomén, ktorý nás vedome, či mimovoľne sprevádza životom. Pestujeme na nej rastliny, čo nás vyživujú, i tie ktoré živia pre nás predsa len osožné živočíchy...

Nie je tomu tak dávno, ako sme si pripomínali Deň Zeme. Dnes, napokon i neustále, je na mieste otázka: ako sa *k Zemi, i k zemi*, správame? Sme pravými hospodármi?! Za našu krajinu, za náš štát možno zodpovedne konštatovať, že NIE! Pôde ublížila doba socializmu a súčasné generácie v jej devastácii úspešne pokračujú. Napriek tomu, že nám jej Pán Boh dal dostatok, žeby sme mali všetkého nadostač, opúšťame ju, znehodnocujeme! Akoby sme stratili k nej úctu; vlády všetkých súčasných časov jej znehodnocovanie priam podporujú. Je

na neuverenie, ale do konca roka 2011 sme „ opustili“, t.j. neobrobili 360 tisíc ha pôdy (z 1,4 mil. ha ornej pôdy)! Nie je to zahanbujúce? I preto sme klesli na 30% potravinovej sebestačnosti. Spokojne možno povedať: hanba vládam, ktoré neuživia svoje obyvateľstvo. A sme pri prameni našej biedy, t.j. odkázanosti na dovoz i základných potravín, ktoré v minulosti vyprodukovala naša statočne obrábaná zem.

Do tohto všetkého ešte pristupuje skutočnosť zaberania tej najlepšej pôdy nezmyselnými stavbami...

Možno konštatovať i ďalšiu pravdu: EÚ nám predpisuje koľko hovädzieho dobytka môžeme chovať, čo je viazané na dotácie. Pred rokom 1989 sa v tejto krajine chovalo 1,8 milióna kusov hovädzieho dobytka. Dnes možno hovoriť o 400-tis. Kusoch. Máme predpísané kvóty koľko metánu zo živočíšnej výroby môžeme vypustiť do ovzdušia. Nie je nutné unúvať s číslami, a tak uvádzame, že kvótu na rok 2030 plníme už dnes. Na druhej strane nikto nikomu nepredpisuje počet áut, ktoré sú veľkým znečisťovateľom ovzdušia. Len tak pre zaujímavosť: na Slovensku ich máme okolo dvoch miliónov, a ešte aké „tanky“, v ktorých sa po našej krajine obyčajne vyváža len jeden človek. Máme teda dosť aut, ale mlieko dovážame z Poľska, mäso zo všetkých strán, a tak to ide dookola...!

Pán Boh nám dal veľký dar: túto Zem a jej súčasť – pôdu. Treba ju spravovať múdro a v súlade s Božími zákonmi. A hlavne v duchu toho najdôležitejšieho: miluj svojho blížneho ako seba samého! Slovami environmentalistu: *ži, a nechaj žiť aj iného*! Lebo naša Zem – a všetko čo na nej existuje a funguje – nie je len pre mňa, pre teba, pre nás súčasných, ale aj pre tých, čo prídu za nami.

S týmto vedomím by sme mali pristupovať k podnikaniu tak, aby sme rešpektovali všetky etické a morálne zásady i Božie a svetské zákony!

Prof.h.c., Prof. Ing. Ondrej Hronec, DrSc.
SEVS Skalica

Ekonomický redukcionizmus ako prekážka autentického rozvoja človeka

Iveta Franzenová

Abstrakt

V príspevku identifikujeme základný problém našej doby, keď generalizovaný trh diktuje postmodernému človeku parametre rozhodovania a modeluje medziľudské vzťahy spôsobom, ktorý neumožňuje, resp. silne znevýhodňuje využitie iných, tradičnejších foriem vzťahov. A tak sa musíme nutne pýtať, kde sa stráca identita človeka v čase, keď je priam bytostne nevyhnutné dbať o správny pomer medzi ekonomikou a kultúrou, aby nedošlo k zničeniu dobra, ktoré je väčšie a ľudskejšie, v prospech civilizácie peňazí, v prospech diktatúry jednostranného ekonomizmu. Ján Pavol II. nám odkazuje, že človek sa musí riadiť pravdou o sebe, aby podľa nej spravoval viditeľný svet s cieľom správne ho využívať, a nie zneužívať. Táto dualistická pravda – *o svete i o sebe* – tvorí základ akejkoľvek práce, ktorú človek pri pretváraní viditeľného sveta vykonáva. Poslanie človeka vo vzťahu k viditeľnému svetu, ako ho vykresľuje kniha *Genezis*, má v dejinách svoju evolúciu, ktorá sa v najnovších časoch neobyčajne zrýchlila.

Kľúčové slová: Autentický rozvoj. Autentický humanizmus. Benedikt XVI. Ekonomický redukcionizmus. Ján Pavol II. Ľudská osoba. Kresťanská sociálna etika. Kultúra. Prirodzený morálny zákon. Sociálna zmena. Utilitarizmus.

Abstract

In my work I'm identifying the main problem of our society, when general market dictates to postmodern human being parametres of decissions making and is also setting models for interpersonal relationships way that enables using others, traditional forms of relationships. We definitely have to ask ourselves were is disappearing human identity in the time, when is so crucial to have a right balance between economics and culture, in order to save the goodness, which is bigger and more human so it won't give in to civilization of money nor dictatorship of one sided economics. Jan Pavol II is pointing that humans have to live by the law of the truth concerning humanity, and that by this law humans have to go by and have truthful and meaningful goals without taking advantage of humanity and this word. This dualistic truth – about word and about ourselves – is the main issue of any work that human does in forming this visible word. Human mission with liaison to visible word as described in book Genesis has its own evolution in human history, evolution that has suspiciously picked the speed lately.

Key words: Authentic development, Authentic humanism, Economic reductionism, Jan Pavol II. Benedikt XVI. Human being, Christian social ethics, Culture, Natural moral codex, Social change, Utilitarism.

Úvod

Známy anglosaský ekonóm *Paul Heyne* v úvode svojej knihy *Ekonomický štýl myslenia*[1] konštatuje, že teoretici ekonómie sú dnes vysoko sebavedomí ľudia. Majú sklon myslieť si, že ich pohľad na spoločnosť vysvetľuje všetko resp. vysvetľuje viac javov adekvátnejším spôsobom než iné prístupy. Dôsledkom toho je, že ekonómovia si

[1] HEYNE,P.: *Ekonomický štýl myslenia.* Praha: Vysoká škola ekonomická, Liberálny inštitút, 2007, 510 s. ISBN 80-7079-781-9.

v posledných rokoch trúfajú „zaútočiť“ aj na tie oblasti, ktoré tradične patrili sociológom, politológom, historikom, ako aj kultúrnym a sociálnym antropológom.

Podstata ekonomického redukcionizmu

Sociológ *Ján Keller* reflektuje, že tento svojrázny „imperializmus ekonómov“ úzko súvisí s procesom, ktorý *Karol Polanyi*[2] pred viac ako polstoročím nazval *generalizáciou trhu*. Ide vlastne o presunutie všetkého, čo súvisí s produkciou statkov z okraja do samého centra života spoločnosti. V intenciách takéhoto ekonomického myslenia sa generalizovaný trh vníma ako najefektívnejší mechanizmus koordinácie všetkých spoločenských aktivít. Ekonomická veda tak získava status vedy, ktorá poskytuje najpodstatnejšie informácie o fungovaní modernej spoločnosti. Pre sociológov ostávajú len témy viac-menej okrajové, ako sú problémy trhovo neúspešných, sociálne dôsledky dlhodobej nezamestnanosti, etnografické mapovanie života bezdomovcov a podobne.

Sociológia má však omnoho ambicióznejšie smerovanie. Jej snahou je podať taký obraz modernej spoločnosti, ktorý ide nad rámec úzkych ekonomických kategórií, mantinelov a „zošnúrovaní“, kde generalizácia trhu už nevystupuje ako čistý zdroj pokroku (pôsobiaci s prírodnou nutnosťou, o ktorom sa nediskutuje), ale je vnímaná ako „určitý historicky podmienený produkt vývoja spoločnosti, ktorý ak sa máme držať dikcie ekonomickej vedy, okrem nesporných prínosov prináša tiež nezanedbateľné náklady.“[3]

A aké „náklady“ má *Keller* na mysli? Ide o náklady, o ktorých samotní ekonómovia príliš neuvažujú, nakoľko z hľadiska trhového výkladu sociálneho diania nie sú pre nich relevantné. Sú však vysoko relevantné pre sociológov, ktorí sa statočne bránia ekonomickému redukcionizmu pri výklade sociálneho diania, či už v širšom alebo užšom chápaní slova „sociálny“. V podstate ide o to, že generalizovaný trh diktuje modernému človeku parametre rozhodovania a modeluje medziľudské vzťahy spôsobom, ktorý neumožňuje, resp. silne znevýhodňuje využitie iných, tradičnejších foriem vzťahov. Najmarkantnejšie sa to prejavuje v prostredí rodiny, ktorá dnes viac ako inokedy podlieha dikcii všadeprítomného trhu, ktorý je príčinou vyvlastňovania jej funkcií a otvárania priestoru pre vstup utilitaristickej morálky aj do sveta rodiny.

Pohľad sociológov na sociálne zmeny

Pokúsme sa teraz v krátkosti ekonomickému štýlu myslenia nastaviť zrkadlo sociologickej reflexie, nakoľko sociológovia, vrátane aj kresťansky orientovaných sociológov, sa vždy zaujímali aj o to, ako sa spoločnosť mení, aké je smerovanie sociálnych zmien, prečo sa vôbec zmeny uskutočňujú, aký majú zmysel, akými spôsobmi prebiehajú, aké sily ich spôsobujú, ako zasahujú do života človeka a do možnosti jeho autentického integrálneho rozvoja.

Ján Sopóczi ukazuje, že existuje toľko spôsobov vymedzenia sociálnej zmeny, koľko je spôsobov videnia a skúmania spoločnosti. V monografii „*Sociálna zmena*“ bližšie

[2] POLANYI, K.: *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press, 1957.
[3] Porov.: KELLER, J. : *Úvod do sociológie.* Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 5. vydanie, 2010, s.141-142. ISBN 978-80-86429-39-7.

analyzuje evolucionistické, konfliktualistické. funkcionalistické, systémové, sociálnopsychologické teórie sociálnej zmeny; ďalej podáva aj dichotomické členenie na teórie lineárne a nelineárne- cyklické.[4]

Zo širokého portfólia týchto teórií vyberáme názory niektorých sociológov, ktoré považujeme za relevantné z hľadiska témy nášho príspevku.

Evolucionistický prístup k sociálnej zmene je najvplyvnejší v klasickej sociológii. Nie všetci sociálni evolucionisti z radov sociológov sú však nasledovníkmi biologických evolucionistov, nakoľko *Auguste Compte, Herbert Spencer* a *Lewis H. Morgan* píšu svoje diela ešte predtým, ako publikoval svoje práce *Charles Darwin*. Francúzsky sociológ *August Compte* sa domnieval, že dokonalú spoločnosť možno vytvoriť vhodnou aplikáciou novej vedy – sociológie, predstavujúcej vrcholné (pozitívne) štádium rozvoja vedy. Vývoj k dokonalej spoločnosti podľa *A.Compta* spôsobuje predovšetkým vývoj ľudského ducha (intelektu), ktorý prechádza tromi vývojovými štádiami: teologickým, metafyzickým a pozitívnym. Každému štádiu duchovného vývoja zodpovedá určitý materiálny vývoj - v teologickom štádiu dominuje vojenský život, v metafyzickom dominuje právo a pozitívne štádium je štádiom priemyselnej spoločnosti. Táto koncepcia je dnes však považovaná za typicky špekulatívnu a nevedeckú, nakoľko evolúcia „čoraz lepšie prispôsobených sociálnych foriem“ sa zoči – voči tragédiám a hrôzam XX. storočia stala neudržateľnou teóriou.

Konfliktualistickí sociológovia na rozdiel od tvorcov konsenzuálnych teórií , kde je spoločnosť je vnímaná ako jeden organizmus, považujú za základné prvky života spoločnosti skôr zmenu, rozpory a konflikty než stabilitu, poriadok a rovnováhu. Diferencovanosť spoločnosti je podľa nich zdrojom konfliktov a sociálna zmena sa uskutočňuje práve prostredníctvom konfliktu. Najznámejšími predstaviteľmi tohto videnia spoločnosti a jej zmeny sú *Karol Marx, Lewis Coser* a *Ralf Dahrendorf.*

Funkcionalisti, resp. štruktúrni funkcionalisti (predchodcovia *Herbert Spencer, Emile Durkheim*) chápu spoločnosť ako systém udržiavajúci sa v rovnováhe, resp. ako systém prejavujúci tendenciu k sociálnej stabilite, usporiadanosti. Funkcionálna analýza sa zameriava najmä na štúdium tých spoločenských procesov, ktoré napomáhajú zachovanie homeostázy sociálnych systémov. Tento spôsob uvažovania sa do sociológie preniesol z biológie, na základe pokusov o určité analógie.

Systémové teórie sa snažili prekonať nedostatok funkcionalistických teórií, ktoré zlyhávali pri odhaľovaní a predikcii systémových zmien. Systémový prístup k sociálnej skutočnosti požadoval integrované, multidisciplinárne a komplexné skúmanie spoločnosti, no má aj svoje trhliny resp. slabé miesta. Jeden z najväčších spoločenskovedných teoretikov 20. storočia, nemecký sociológ *Jürgen Haberman*[5] analyzuje „kolonizáciu životného sveta systémom“ a podáva dôkazy, ako v západných spoločnostiach dominuje vedecko-technická a administratívna racionalita, a ako elity čoraz viac riadia a kontrolujú každodenný život ľudí.

[4] Porov.: SOPÓCI, J.: *Teórie sociálnej zmeny*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2007, s. 31- 65. ISBN 978-80-223-2321-5.

[5] Filozof, sociológ a politológ *Jürgen Haberman* sa narodil roku 1929 v Düsseldorfe. Pôsobil na univerzitách v Heidelbergu a Frankfurte nad Mohanom, v rokoch 1971 – 1983 bol riaditeľom Ústavu Maxa Plancka pre výskum životných podmienok vedecko-technického sveta. Po celý život bol i politicky a občiansky aktívnym spoločenským vedcom a filozofom, príslušníkom druhej generácie tzv. Frankfurtskej školy. Pôvodným cieľom tejto školy bolo integrovať filozofiu a empirické vedy s cieľom vytvárať prostredníctvom nich základy pre morálnu kritiku spoločnosti a pre sociálnu zmenu.

Tak napríklad otázky morálky manipulujú, resp. pretvárajú na záležitosti nákladov a výnosov; politické diskusie o otázkach riadenia spoločnosti pretvárajú na otázky riešenia administratívno-technických problémov. Ďalej ukazuje ako „systém“ svojimi technicko-administratívnymi spôsobmi myslenia presakuje do životného sveta človeka, a tak ničí identity, tradičné spôsoby života, formy sociálnej solidarity a kultúrne tradície. Takéto poškodzovanie životného sveta človeka potom ohrozuje aj samotné prežitie spoločnosti.[6]

Tento krátky exkurz základnými sociologickými teóriami resp. paradigmami zakončíme pohľadom na sociálnu zmenu ako na opakujúci sa cyklický proces.

Chápanie smerovania *sociálnej zmeny ako cyklického procesu* je – rovnako ako lineárne chápanie – veľmi staré. Pretože všetko živé má svoj počiatok a koniec, všetko živé sa rodí, rastie, vrcholí a potom upadá a zomiera - tento rytmus života ako uzavretého cyklu, ktorý sa mnohokrát opakuje v nových a nových generáciách, bol už v antických časoch prenesený i do pohľadu na smerovanie sociálnej zmeny a na spoločnosť v jej histórii a vývoji.

Závery o cyklickom vývoji spoločnosti boli často odvodzované zo štúdia dejín. Tak napríklad americký sociológ *Pitirim Sorokin* si všimol, že vývoj filozofického myslenia a kultúry sa vyznačuje určitou zákonitosťou. Jeho závery možno zhrnúť do nasledujúcich téz:

1) Existujú tri základné sústavy pravdy – *senzitívna, náboženská a idealistická*.[7] Trom sústavám pravdy zodpovedajú tri typy filozofie, umenia, civilizácie a mravnosti. Kým niektoré náboženstvá do istej miery zanedbávajú zmyslový a ľudský svet, hebrejsko-kresťanskej vízii sveta nemôžeme vytýkať jednostrannosť - predstavuje totiž vyváženú syntézu zmyslovej a duchovnej skutočnosti, ľudského sveta aj Božskej pravdy pretože Boh kresťanstva je v nás, Božie kráľovstvo je medzi nami. Vyváženosť a syntéza celej šírky skutočnosti spoločenského i osobného života človeka je tajomstvom mimoriadneho stabilizačného vplyvu náboženstva na civilizáciu a kultúru.

2) Tri sústavy pravdy sa striedajú v určitom zákonitom slede. Najstaršie známe civilizácie, a tým aj sústavy pravdy, bývajú náboženské; po čase ich zákonite vystrieda idealistické obdobie a nakoniec príde obdobie senzitívne. Po senzitívnom období civilizácia aj filozofia buď podľahne úpadku a rozkladu, alebo nasleduje opäť nábožensko - ideačné obdobie.[8]

3) Súčasnú kultúru i filozofiu charakterizuje rozklad senzitívnej kultúry, ale zároveň sú tu aj náznaky smerovania k novej náboženskej fáze. Objavujú sa tiež všetky sprievodné znaky prechodu k inej sústave života a pravdy, známe z histórie, ako je napr. vzrast sociálnych nepokojov a vojen. Novú rovnováhu v spoločnosti podmieňuje voľba novej sústavy pravdy.[9]

---

[6] Porov.: SOPÓCI, J.: *Teórie sociálnej zmeny*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2007, s.168. ISBN 978-80-223-2321-5.

[7] Pre *senzitívnu sústavu pravdy* je základnou realitou aj najvyššou hodnotou zmyslami vnímaná skutočnosť. Jej typickou formou vo filozofii je materializmus. Pre *náboženskú sústavu pravdy* je základnou skutočnosťou aj najvyššou hodnotou nadzmyslový, duchovný svet. *Idealistická sústava* pravdy sa sústreďuje na svet ľudského ducha, t.j. na človeka, ktorý sa nachádza uprostred medzi zmyslovým a nadzmyslovým svetom.

[8] *P. Sorokin* pre európske dejiny stanovil empiricky overenú periodizáciu: 1)do 6. stor. pred Kr. prevláda ideačná sústava; 2) 5.- 4. stor. pred Kr. – prevláda idealistická sústava; 3) 3. stor. pred Kr. – 3. stor. po Kr. – prevláda senzitívna sústava; 4) 4. -12. stor. po Kr.- prevláda ideačná sústava; 5) 13. -14. stor. po Kr. – prevláda idealistická sústava; 6) od 15. stor. podnes – prevláda senzitívna sústava; 7) súčasnosť – náznaky prechodu k ideačnej sústave.

[9] Porov: LENCZ, L.: *Križovatky kresťanstva a filozofie*. Bratislava: Nové Mesto, 1992, s.12-13. ISBN 80-85487-08-X.

Kde hľadať novú sústavu pravdy?

Ak sa pýtame, kde treba hľadať piliere novej sústavy pravdy v živote spoločnosti, odpoveď nám ponúka súčasná kresťanská sociológia - reprezentovaná katolíckym sociálnym učením, pretože už dvetisíc rokov Katolícka Cirkev ľudskej civilizácii zdôrazňuje, že pravda existuje, že nie je jednoducho len vedeckej povahy, že je poznateľná vierou a rozumom, a že nie je čokoľvek, čo by sme chceli, aby bola alebo „cítili", že je.

Počas celého svojho života súčasný pápež *Benedikt XVI.* podčiarkoval tieto témy, práve preto, že väčšina sveta, vrátane mnohých kresťanov stratila zo zreteľa ich dôležitosť.

Keď 29. júna 2009 - na slávnosť svätých apoštolov Petra a Pavla, vychádza jeho tretia encyklika *Caritas in Veritate (Láska v pravde),* hneď v úvode hovorí o naliehavej potrebe čeliť relativizácii pravdy v sociálnom a kultúrnom kontexte dnešného sveta, kde: „ Pravdu treba hľadať, nachádzať a vyjadrovať v „ekonómii" lásky, no i lásku treba chápať, hodnotiť a žiť vo svetle pravdy. Takto nielenže preukážeme službu láske, osvietenej pravdou, ale prispejeme aj k dôveryhodnosti pravdy a poukážeme na jej silu robiť autentickým sociálny život a prenikať jeho konkrétnu podobu..... Len v pravde žiari aj láska a možno ju autenticky žiť.... V pravde láska odráža osobnú a zároveň verejnú dimenziu viery v biblického Boha, ktorý je zároveň *„Agápe"* a *„Lógos"*: Láska a Pravda, Láska a Slovo."[10]

Profesor *Falvio Felice*[11] na medzinárodnej konferencii „*Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veritate*" v Bratislave prehlásil, že: „Encyklika *Caritas in Veritate* nemá byť ekonomickým traktátom, ale predstavuje teologicko-pastoračný dokument, ktorého argumenty sa nachádzajú na hranici medzi spoločenskými vedami a kresťanskou antropológiou, ktorá ich hodnotí a spája."[12] V tomto smere je encyklika *Catitas in Veritate* posolstvom pravdy pre dnešnú spoločnosť, pre jej kultúru, jej politicko-občianský a ekonomický systém v globalizovanom svete. Ide o pravdu, ktorá vychádza z univerzálnych, nemenných princípov a nepodlieha ideologicky motivovanému relativizmu. Táto pravda vychádzajúca z lásky má byť hlavným princípom usporiadania politického, ekonomického a kultúrneho života spoločnosti.

Láska v pravde znamená tiež, že treba dať formu a organizáciu takým ekonomickým aktivitám, ktoré bez toho, že by odmietali zisk, majú úmysel prekročiť logiku výmeny ekvivalentných hodnôt a zisku, ktorý má cieľ sám v sebe. V tomto smere Benedikt XVI. vyzýva k „*scivilizovaniu ekonomiky*" a novému podnikateľskému správaniu v systéme troch subjektov - trhu, štátu a občianskej spoločnosti.[13]

[10] BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate, 2,3*. Trnava: SSV, 2009, s. 4 -5. ISBN 978 -80-7162-786-9.
[11] *Falvio Felice* je profesorom ekonomických a politických doktrín na pápežskej Lateránskej univerzite. Od roku 2001 je prof. Felice generálnym koordinátorom „*Centesimus Annus Foundation Pro Pontifice*" – tréningových kurzov katolíckej sociálnej náuky, ktoré boli zriadené Vatikánom pre laikov i kňazov.
[12] FELICE,F.: *Rozvoj ľudstva v našej dobe.* In: Zborník z medzinárodnej konferencie: *„Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veeritate"*. Bratislava, 21. október 2009. Organizátori: Stredoeurópska podnikateľská a sociálna iniciatíva CEBSI, Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Bratislave, Občianske združenie Priatelia Aloisiana.
[13] Porov.: BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate,* 38. Trnava: SSV, 2009, s. 54-55. ISBN 978-80-7162-786-9.

Pohľad kresťanskej sociálnej etiky na súčasnú spoločnosť a ekonomiku

Súčasné liberálne spoločnosti sa svojim akcentom na individuálnu slobodu jedinca dostávajú do príkreho rozporu s tradičnými, predovšetkým kresťanskými názormi na život. Profesor *A. Akimjak* reflektuje, že: „Prudko nastupujúci fenomén kultúrneho pluralizmu a antropologické nasmerovanie súčasného myslenia zahŕňa v sebe novým spôsobom chápanú problematiku vzťahu medzi kultúrou a kresťanským posolstvom“, kde ide o stále aktuálny zápas za „legitímnosť a zmysel kresťanskej kultúry a inkulturáciu kresťanskej viery.“ [14]

Postmodernisti tvrdia, že každý jedinec má právo individuálne chápať morálne dobro a nepotrebuje hľadať univerzálne intersubjektívne hodnoty. Prirodzeným dôsledkom takéhoto postmodernistického myslenia je potom rozklad spoločenského života spojený s etickým relativizmom. Práve v etickom relativizme mnohí vidia jednu z hlavných podmienok fungovania demokracie, keď tvrdia, že takýto relativizmus garantuje vzájomný rešpekt a toleranciu. V skutočnosti ide ale o tragické zatemnenie svedomia spoločnosti a základných princípov *prirodzeného morálneho zákona*.[15]

Postmoderný človek je dnes mylne presvedčený, že je jediným autorom seba samého, svojho života a života spoločnosti. Táto domnienka, ktorá má za následok egoistickú uzavretosť do seba, pochádza - vyjadrené kresťanskou terminológiou z prvotného dedičného hriechu, a preto: „Neuznávať, že človek má zranenú prirodzenosť, náchylnú na zlé, je príčinou veľkých omylov v oblasti výchovy, politiky, sociálnej činnosti a mravov.“[16]

Do zoznamov oblastí, v ktorých sa prejavujú zhubné následky hriechu, patrí aj oblasť ekonomiky. Presvedčenie o nezávislosti ekonomiky, ktorá nemusí prijímať „vplyvy“ morálnej povahy, priviedlo človeka k používaniu ekonomického nástroja ničivým spôsobom, keď sa uprednostňuje vízia života, ktorá je zameraná na produktivitu a utilitarizmus. Zabúda sa na to, že ľudská bytosť je utvorená ako dar, ktorý vyjadruje a uskutočňuje jeho transcendentný rozmer.[17] Dochádza tak k popieraniu autenticity človeka ako ľudskej osoby.

Na druhej strane je tu kresťanská sociológia, reprezentovaná sociálnou náukou Cirkvi, ktorá ukazuje postmodernému človeku cestu. Cestu, kde autenticky ľudské vzťahy, ako je priateľstvo, spoločenskosť, solidarita, vzájomnosť, možno žiť aj v rámci ekonomickej činnosti, teda nielen v priestore mimo nej respektíve po nej. *Benedikt XVI.* analyzuje, že ekonomická sféra nie je ani eticky neutrálna, ani svojou povahou nehumánna a antisociálna. Ekonomická sféra je súčasťou ľudskej činnosti, a práve preto, že je ľudská, musí byť

[14] AKIMJAK, A.: *Úvod do filozofie kultúry.* Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae. Ružomberok: PF KU, 2003, s.43. ISBN80-89039-21-9.

[15] Téma prirodzeného morálneho zákona nie je výlučne a predovšetkým témou náboženskou. Je však pravdou, že učenie o prirodzenom morálnom zákone bolo v plnosti rozvinuté a osvetlené vo svetle kresťanského Zjavenia a v naplnení človeka v tajomstve Krista. V KKC, b.1956 čítame: *„Prirodzený zákon prítomný v srdci každého človeka a stanovený rozumom je všeobecný vo svojich príkazoch a jeho autorita sa vzťahuje na všetkých ľudí. Vyjadruje dôstojnosť ľudskej osoby a určuje základ jej práv a jej základných povinností.“* Témou prirodzeného morálneho zákona a dôsledkami, ktoré prináša jeho popieranie v dnešnej kultúre, sa zaoberal vtedy ešte kardinál J. Ratzinger aj v diskusii s filozofom Habermansom, ktorá sa uskutočnila 19. januára 2004 na Katolíckej akadémii Bavorska v Mníchove. Následne táto diskusia vyšla aj knižne: *Etica, religione e Stato liberale*, Brescia,2004.

[16] *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, 407. Trnava: SSV, 1999, s.107. ISBN 80-7162-259-1.

[17] Porov.: BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate, 34.* Trnava: SSV, 2009, s. 47- 48. ISBN 978 -80-7162-786-9.

štruktúrovaná a inštitucionalizovaná aj eticky, lebo: „... nemožno nebrať do úvahy alebo popierať nielen tradičné princípy sociálnej etiky, ako je transparentnosť, poctivosť a zodpovednosť, ale že v obchodných vzťahoch môže a má mať v normálnej ekonomickej činnosti svoje miesto aj princíp nezištnosti a logika daru ako prejav bratstva. Je to požiadavka človeka v súčasnej dobe, ale aj požiadavka samotnej ekonomickej logiky. Ide zároveň o požiadavku lásky, ako aj pravdy.“[18]

Kultúra verzus omyl ekonomizmus na ceste autentického rozvoja človeka

Byť človekom znamená nevyhnutne existovať v danej kultúre. Každá kultúra je typicky ľudským a historicky podmieneným produktom, ktorý obsahuje a šíri vlastné hodnotové systémy. *Ján Pavol II.* vedel, že v ľudskej osobe sú dostatočné kvality a schopnosti, ako aj základná dobrota, pretože človek je obrazom Stvoriteľa. Nesúhlasil s modernou interpretáciou slobody ako zásadnej autonómie a neprestával zdôrazňovať, že človek prekračuje seba samého, rastie ako osoba tým, že si uvedomuje svoju slobodu a zameriava ju na dobro a pravdu. Veril, že hybnou silou všetkých sociálnych zmien nie je ekonomika, ale kultúra, a že zmyslom každej tvorby a produkcie je človek sám a s ním aj celý svet jeho potrieb. Človek nemá byť len nástrojom na tvorbu produktov, ale on sám je centrom a prostriedkom celého ekonomického života.

V knihe *Pamäť a identita* Ján Pavol II. reflektuje, že : „Človek žije skutočne ľudským životom vďaka kultúre... Kultúra je vlastným spôsobom existencie človeka... Kultúra predstavuje to, prostredníctvom čoho sa človek stáva viac človekom, t.j. väčšmi „je“...Národ je veľké spoločenstvo ľudí, ktoré spájajú rozličné spojivá, nadovšetko kultúra. Národ jestvuje z kultúry a pre kultúru. Preto je kultúra vynikajúcou vychovávateľkou k tomu, aby človek „väčšmi bol“ v spoločenstve, ktoré má dlhšie dejiny ako on a jeho rodina...“ [19]

Ján Pavol II. kladie pred postmoderného človeka dôležitú otázku i úlohu, keď sa pýta, ako sa toto spoločné všeľudské bohatstvo kultúr môže rozmnožovať v čase, a ako veľmi treba dbať o správny pomer medzi ekonomikou a kultúrou, aby nedošlo k zničeniu dobra, ktoré je väčšie a ľudskejšie, v prospech civilizácie peňazí, v prospech diktatúry jednostranného ekonomizmu.

Je potrebné uvedomiť si, že v prvom rade pred nami existuje stále aktuálna úloha kultúry spočívajúca v dôvere v potenciál dobra ľudskej osoby, v schopnosti človeka myslieť, cítiť, konať adekvátnym spôsobom. Človeku treba dať možnosť, aby sa jeho osobné schopnosti, jeho kultúrne a sociálne dedičstvo mohlo prejaviť ako príspevok k spoločnému dobru, ako jeho cieľ a podiel na tvorbe dobier tohto sveta. Rozvoj individuálneho a jedinečného potenciálu členov spoločnosti potom vedie k celkovej humanizácii spoločnosti, v ktorom dochádza k autentickému stvárneniu človeka ako ľudskej osoby.

Na ceste autentického rozvoja človeka, však stojí ešte stále veľa prekážok, resp. bariér. Jednou z nich je práve ekonomický redukcionizmus, ktorý Ján Pavol II. v *encyklike Laborem exercens* vníma a analyzuje nasledovným spôsobom: „Rozbitie súladného obrazu,

[18] BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate, 36.* Trnava: SSV, 2009, s. 52. ISBN 978 -80-7162-786-9.
[19] JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*. Trnava: SSV, 2005, s. 86. ISBN 80-7162-537-X.

v ktorom sa prísne zachováva zásada prvenstva osoby pred vecami, sa uskutočnilo v ľudskej mysli až po dlhodobej inkubácii v praktickom živote. A uskutočnilo sa takým spôsobom, že práca bola oddelená od kapitálu a postavená proti kapitálu a kapitál bol postavený proti práci, akoby išlo o dve anonymné sily, dva výrobné činitele vložené do tej istej ekonomickej perspektívy. V takomto nastolení problému bol základný omyl, ktorý možno nazvať *omylom ekonomizmu*, ak sa hľadí na prácu výlučne z jej ekonomického zamerania.“[20]

Myslenie v kategóriách ekonomizmu znamená aj myslenie v kategóriách materializmu, nakoľko ekonomizmus priamo aj nepriamo obsahuje presvedčenie o nadradenosti matérie nad tým, čo je duchovné a osobné – t.j. činnosť človeka, morálne hodnoty a podobne. Hierarchia hodnôt založenej na bezprostrednej a väčšej príťažlivosti toho, čo je materiálne, tvorí potom tzv. „referenčný rámec“, v ktorom sú napĺňané potreby človeka, ktorý podľahol vplyvu mimoriadne flexibilnej utilitaristickej morálky, v ktorej hodnoty *„byť“* sú nahrádzané hodnotami *„mať“*. V praxi sa to znamená, že človek miluje veci a používa ľudí. Tým sa vlastne spreneveruje kategorickému imperatívu *Imanuela Kanta*, ktorý hovorí: „Konaj tak, aby si s každou rozumovou bytosťou, či ide o niekoho iného alebo o teba, nezaobchodil nikdy ako s prostriedkom, ale vždy ako s cieľom.“ [21]

Ekonomická osoba ako jeden z rozmerov konajúcej ľudskej osoby

Blahoslavený Ján Pavol II. v knihe *Pamäť a identita* reflektuje: „Človek sa musí riadiť pravdou o sebe, aby podľa nej spravoval viditeľný svet s cieľom správne ho využívať, a nie zneužívať. Táto dualistická pravda – o svete i o sebe, tvorí základ akejkoľvek práce, ktorú človek pri pretváraní viditeľného sveta vykonáva.“[22]

Keď v roku 1991, vychádza jeho deviata encyklika *Centesimus annus*, kladie pred čitateľa zaujímavý personalistický pohľad na ekonomiku, ktorý súvisí s jeho snahou opísať *„ekonomickú osobu“* ako jeden z rozmerov *„konajúcej osoby“* - morálneho činiteľa obdareného inteligenciou a slobodnou vôľou, ktorý sa musí zaoberať aj ekonomickým životom.

Ekonomická činnosť, podobne ako aj iné oblasti ľudského života, nevymedzuje v plnosti celého človeka, hoci v určitom stupni formuje jeho existenciu. Pre kresťanov účasť na pretváraní pozemskej skutočnosti sa realizuje len v dočasnej perspektíve. Človek, ktorý je slobodnou bytosťou obdarenou svedomím a rozumom, vidí v ňom jednu z oblastí sebarealizácie a uskutočnenia svojho povolania. Človek teda môže cez hospodársku činnosť zdokonaľovať a rozvíjať „mnohoraké talenty svojho tela i ducha, ako aj prejavovať a uchovávať veľké duchovné skúsenosti.“[23]

„Celá hospodárska činnosť má cieľ transcendujúci ju samu. Ide o antropologický cieľ, ktorým je služba človeku, uspokojovanie jeho potrieb a zabezpečenie jeho vlastnej dôstojnosti. Účasť na ekonomickom živote spoločnosti - podobne ako každá iná činnosť

[20] JÁN PAVOL II. *Laborem exercens*, 13. In.: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: SSV, 2007, s.421. ISBN 978-80-7162-694-7.
[21] KANT, I.: *Základy metafyziky mravů*. Praha 1976.
[22] JÁN PAVOL II. : *Pamäť a identita.* Trnava: SSV, 2005, s. 82. ISBN 80-7162-537-X.
[23] DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL: *Gaudium et spes*, čl. 50.

človeka, ktorá má súvislosť s jeho uvedomelým jednaním - podlieha morálnemu hodnoteniu.“[24]

Kľúčovým atribútom slobodného hospodárstva je skutočnosť, že ide o systém orientovaný na rozum človeka, na ľudský dôvtip, novátorstvo, objaviteľstvo, podnikavosť a tvorivosť. Aj keď *Ján Pavol II.* obhajoval právo na súkromné vlastníctvo, vždy k nemu pripájal sociálnu požiadavku a zdôrazňoval, že vlastníctvo, ktoré má slúžiť slobode a tvorivosti, sa musí používať na spoločné dobro, lebo: „...kým kedysi rozhodujúcim činiteľom produkcie bola zem a neskôr kapitál, chápaný ako súhrn strojov a výrobných prostriedkov, dnes je čoraz viac rozhodujúcim činiteľom sám človek, konkrétne jeho poznávacia schopnosť, ktorá sa prejavuje vo forme vedeckého poznania, organizačná schopnosť utvárať spoločenstvá, ako aj schopnosť vnímať a uspokojovať potreby iných.“[25]

Netreba zabúdať, že: „Všetka ľudská činnosť prebieha v určitej kultúre a obe na seba vzájomne pôsobia. Primerané utváranie kultúry vyžaduje zapojenie celého človeka, ktorý v nej rozvíja svoju tvorivosť, svoju inteligenciu a svoje poznanie sveta a ľudí. Okrem toho vnáša do nej svoju schopnosť sebaovládania, osobnej obety, solidarity a ochoty podporovať spoločné dobro. Preto prvá a najdôležitejšia práca sa deje v srdci človeka.“ [26]

Človek prítomný vo svete a zaangažovaný v jeho premene, sa stáva čoraz intenzívnejšie a hlbšie človekom „*duchom v matérii*“ a svet sa postupne čoraz viac a plnšie stane „*matériou pre ducha*“. [27]

Nadväzujúc na myslenie *Jána Pavla II*., veľmi podnetné sú úvahy *Benedikta XVI.* v encyklike *Caritas in veritate* o objednávke trhu[28] v kontexte globálnych vzájomných vzťahov, ktoré by mali spĺňať požiadavku distributívnej spravodlivosti pre existenciu samotnej trhovej ekonomiky. *Benedikt XVI*. reflektuje: „Trh je podriadený princípom tzv. komutatívnej (výmennej) spravodlivosti, ktorá riadi práve vzťahy dávania a prijímania medzi rovnocennými subjektmi. Sociálna náuka Cirkvi však nikde neprestala zdôrazňovať význam distributívnej spravodlivosti a spravodlivosti sociálnej pre samotnú trhovú ekonomiku... Ak je totiž trh ponechaný len na princíp ekvivalencie hodnôt vymieňaného tovaru, nedokáže vytvoriť takú sociálnu súdržnosť, aby mohol dobre fungovať. Bez vnútorných foriem solidarity a vzájomnej dôvery trh nemôže vykonávať svoju ekonomickú funkciu. Dnes sa vytratila práve táto dôvera a strata dôvery je skutočne vážna strata.“[29]

---

[24] VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*. Nitra: Studia Theologica Nitriensia, 2004, s. 53. ISBN: 80-88741-51-3.

[25] JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus* ,32, In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava: SSV, 2009, s. 552. ISBN 978 -80-7162-694-7.

[26] Tamže, *Centesimus annus*, 51, s. 572.

[27] Porov.: VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti.* Nitra: Studia Theologica Nitriensia, 2004, s. 52. (Porov. ROGOWSKI, R. Antropologiczne i chrystologiczne podstawy postępu i rozwoju v Chrześcijanin w świecie 2 ,Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1974, s. 1-16.) ISBN: 80-88741-51-3.

[28] Ak by sme chceli zhrnúť celú problematiku slobodného trhového hospodárstva, musíme si uvedomiť, že trh to nie je len abstraktný koncept, ale sú za ním konkrétne ľudské osoby. Trh musí zasiahnúť morálku manažmentu i zamestnancov. Biznis je mravne záväzná aktivita, ktorú možno vykonávať morálnym i nemorálnym spôsobom. V centre každého biznisu, podnikania stojí teda problém ľudskej slobody. Každé trhové hospodárstvo musí byť založené na reciprocitnom budovaní. Ak sa na trh a podnikanie pozeráme ako na nástroj slúžiaci záujmom človeka, prostriedok, ktorý nám pomáha poznať a milovať svojho Stvoriteľa, nachádzame v ňom jeho autentickú hodnotu.

[29] BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate,* 35. Trnava: SSV, 2009,s. 50. ISBN 978-80-7162-786-9.

Trh v ponímaní *Benedikta XVI.* žije a prosperuje vďaka čnostiam ako čestnosť, dôvera, ale nedokáže ich vytvoriť sám. Musí čerpať morálnu energiu od iných subjektov, ktoré sú schopné ju vytvárať. Pri úvahe o neschopnosti trhu vzniknúť a pôsobiť sám osebe vychádza Svätý Otec z antropologickej perspektívy a rozvíja tému integrity a neoddeliteľnosti slobody a spolu s ňou aj ľudského rozvoja.

Autentický ľudský rozvoj v dnešnej dobe

Už *Pavol VI.* v roku 1967 v encyklike *Populorum progressio* zdôrazňoval, že rozvoj je vo svojom zdroji a podstate povolaním: „Podľa Božieho úmyslu každý človek je povolaný rozvíjať sa, lebo každý život je povolaním.“[30] Súčasný Svätý Otec reflektuje, že táto vízia života vo svetle pravého autentického humanizmu, ktorý sa neuzatvára pred absolútnom, uznávajúc povolanie, ktoré umožňuje správne chápanie ľudského života, je srdcom encykliky pápeža Pavla VI. Zároveň je hlavným dôvodom, prečo je encyklika *Populorum Progressio* aktuálna aj v súčasnosti.[31]

V druhej časti encykliky *Caritas in Veritate - Ľudský rozvoj v dnešnej dobe* Benedikt XVI. výstižne porovnáva, že vo svete, ktorý mal pred sebou Pavol VI., bol už síce proces socializácie natoľko pokročilý, že mohol hovoriť o sociálnej otázke, ktorá sa stala svetovou, no bol aj oveľa menej integrovaný, ako je dnešný. Integrácia však na druhej strane znamená, že štát musí čeliť obmedzeniam, ktoré jeho suverenite kladie nový medzinárodný ekonomicko-obchodný a finančný kontext, ktorý pozmenil aj politickú moc štátov. Zároveň Benedikt XVI. pripomína všetkým, čo sa snažia obnoviť profil ekonomického a sociálneho poriadku sveta, najmä vládam, že „ *prvým kapitálom, ktorý treba chrániť a ceniť si, je človek, ľudská osoba vo svojej integrite.“* [32]

Okrem kapitálu ľudského existuje popri fyzickom a prírodnom kapitály existuje aj veľmi významný sociálny kapitál, ktorý predstavuje súhrn vzťahov dôvery, priateľstva a rešpektovania pravidiel, ktoré sú nevyhnutné pre každé občianske spolužitie. Sociálny kapitál, zložený z množstva vzťahov, je však veľmi ťažké zmerať. Termín „*ľudský kapitál*“ označuje poznanie a schopnosti subjektu, ktoré možno využiť na trhu práce. Pod termínom „*sociálny kapitál*“ sa zasa myslia rodinné či iné spoločenské vzťahy, ktoré dokážu skvalitňovať ľudský kapitál.[33]

Benedikt XVI. nám pripomína, že celá *kresťanská antropológia* je založená na princípe tvorivej subjektivity ľudskej osoby i uskutočňovaní dôstojnosti a pravdivosti človeka prostredníctvom stretnutí s druhými ľuďmi. Personalisticka etika zdôrazňuje, že osoba žije vo svete s množstvom druhých osôb, čo predstavuje určité morálne pole, kde si naša ľudskosť uvedomuje samu seba.

---

[30] PAVOL VI.: *Populorum progressio, 15.* In.: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: SSV, 2007, s.328. ISBN 978-80-7162-694-7.

[31] Porov.: BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate,* 16. Trnava: SSV, 2009,s. 22. ISBN 978-80-7162-786-9.

[32] BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate,* 25. Trnava: SSV, 2009, s. . ISBN 978-80-7162-786-9.

[33] Porov: FELICE,F.: *Rozvoj ľudstva v našej dobe.* In: Zborník z medzinárodnej konferencie: *„Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veeritate“*. Bratislava, 21. október 2009. Organizátori: Stredoeurópska podnikateľská a sociálna iniciatíva CEBSI, Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Bratislave, Občianske združenie Priatelia Aloisiana.

O pravom humanizme možno hovoriť len vtedy, ak sa neuzatvára pred absolútnom, uznávajúc povolanie, ktoré umožňuje správne chápanie ľudského života. Už *Pavol VI.* si živo uvedomoval dôležitosť ekonomických štruktúr a inštitúcií, zároveň však rovnako jasne chápal, že majú len povahu nástrojov pre budovanie ľudskej slobody. Len ak je rozvoj slobodný, môže byť integrálne ľudský a len v režime zodpovednej slobody môže primeraným spôsobom rásť.[34]

Vážnym nebezpečenstvom pre autentický integrálny rozvoj človeka je skutočnosť, že: „Rôzne mesianizmy, plné sľubov, ktoré sú iba strojcami ilúzií, vždy stavajú svoje návrhy na popieraní transcendentnej dimenzie rozvoja, na istote, že ho majú pre seba. Preto sa neštítia podrobiť si iného človeka, vnímať ho len ako prostriedok rozvoja. Naopak, kto prijíma budovanie rozvoja ako povolanie, ten sa učí pravej slobode.“[35]

Záver

Silná technicistická mentalita postmodernej doby kladie na jednu rovinu to, čo je pravdivé s tým, čo je uskutočniteľné. Jadrom krízy, ktorú prežíva dnešný človek je *oslabenie citlivosti na Boha, a tým aj na človeka* - typický jav v spoločenskom a kultúrnom kontexte ovládanom sekularizmom a materializmom. Človek na začiatku tretieho tisícročia často uprednostňuje svoj vlastný hmotný blahobyt, kvalitu života pred hlbšími vzťahovými, duchovnými a náboženskými rozmermi svojej existencie, čo je dôsledkom generalizácie trhu a „imperializmu“ mimoriadne flexibilnej utilitatristickej morálky. Sociálna náuka Cirkvi ponúka veľa návodov a inšpirácií ako uplatňovať transcendentálne morálne normy vo verejnom živote, ako meniť mechanizmy súčasnej spoločnosti, ako oživiť a v novej aktuálnosti predstaviť súčasným generáciám nesmiernu hĺbku a hodnotu kresťanstva. Svet sa môže premeniť iba tým, že sa premenia jednotlivci vo svete, ktorí budú viesť úprimný život podľa zásad evanjelia. Je to nikdy nekončiaca úloha, ktorá je zároveň aj projektom autentického rozvoja človeka pri jeho „dorastaní“ do plnosti ľudskej osoby.

Zoznam literatúry:

1) AKIMJAK, A.: *Úvod do filozofie kultúry.* Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae. Ružomberok: PF KU, 2003, 59 s. ISBN80-89039-21-9.
2) BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*.Trnava: SSV, 2009,118s. ISBN 978-80-7162-786-9.
3) HEYNE,P.: *Ekonomický štýl myslenia*. Praha: Vysoká škola ekonomická, Liberálny inštitút, 2007, 510 s. ISBN 80-7079-781-9.
4) FELICE,F.: *Rozvoj ľudstva v našej dobe.* In: Zborník z medzinárodnej konferencie: *„Ekonomické a sociálne rozmery pápežskej encykliky Caritas in Veeritate“*. Bratislava, 21. október 2009. Organizátori: Stredoeurópska podnikateľská a sociálna iniciatíva CEBSI, TF Trnavskej univerzity v Bratislave, Občianske združenie *Priatelia Aloisiana*.

[34] VOJTEK,Š.: *Encyklika Benedikta XVI. Caritas in veritate a „integrálny rozvoj.“* In: Aktuálne otázky vyučovania sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku II. Ružomberok: Verbum, 2010. s.126. ISBN 978-80-8084-554-4.
[35] Tamže, s.127.

4) JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*. In: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: SSV, 1995, s. 515–581. ISBN 978 -80-7162-694-7.
5) JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. In.: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: SSV, 2007, s.395 – 451. ISBN 978-80-7162-694-7.
6) JÁN PAVOL II.: *Pamäť a identita*. Trnava: SSV, 2005, 164 s. ISBN 80-7162-537-X.
7) JURINA, J.: *Kríza postmodernej kultúry*. Bratislava: 2002, 79 s. ISBN 80-900931-8-3.
8) KANT, I.: *Základy metafyziky mravů*. Praha 1976.
9) *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava: SSV, 1999, 918 s. ISBN 80-7162-259-1.
10) KELLER, J. : *Úvod do sociológie.* Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 5. vydanie, 2010, 204 s. ISBN 978-80-86429-39-7.
11) LENCZ, L.: *Križovatky kresťanstva a filozofie*. Bratislava: Nové Mesto, 1992, 142 s. ISBN 80-85487-08-X.
12) PAVOL VI.: *Populorum progressio*. In.: Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi. Trnava: SSV, 2007, s.321 – 357. ISBN 978-80-7162-694-7.
13) POLANYI, K.: *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press, 1957.
14) SOPÓCI, J.: *Teórie sociálnej zmeny*. Bratislava: Vydavateľstvo UK, 2007, 214 s. ISBN 978-80-223-2321-5.
15) VOJTEK, Š.: *Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*. Nitra: Studia Theologica Nitriensia, 2004, 132 s. ISBN 80-88741-51-3.
16) VOJTEK,Š.: *Encyklika Benedikta XVI. Caritas in veritate a „integrálny rozvoj."* In: Aktuálne otázky vyučovania sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku II. Ružomberok: Verbum, 2010, s.125- 134. ISBN 978-80-8084-554-4.

Kontakt:

PhDr. Iveta Franzenová, PhD.
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Detašované pracovisko Poprad,
Nábrežie Jána Pavla II., 15, 058 01 Poprad
iveta.franzenova@gmail.com

„Nauč nás počítať naše dni,
nech získame múdrosť srdca.“
Ž 90,12

„Poprvýkrát v histórii závisí fyzické
prežitie ľudstva, na radikálnej zmene
ľudského srdca“
Erich Fromm

Fenomén „temný turizmus“ – kultúra smrti vs. kultúra života.

Katarína Gabašová

ABSTRAKT

Smrť je neodvratná fakticita, predstavuje ohraničenie života. Z toho vyplýva, že neistý je len okamih smrti. Táto neistota v človeku vzbudzuje strach a úzkosť. Téma smrti sa tak v každodennom živote odsúva do úzadia. Paradoxne aj napriek snahe na smrť nemyslieť, človek je ňou fascinovaný. V súčasnej spoločnosti sa hovorí o tzv. kultúre smrti, ktorá súvisí najmä s problematikou eutanázie, interupcií a trestov smrti ako aj s genetickým výskumom ľudských embrií. Do pozornosti sa dostáva aj fenomén „dark tourism“ – temný turizmus. Súvisí s ľudskou „túžbou“ smrť spoznať alebo sa jej aspom z bezpečnej vzdialenosti priblížiť. Charakteristickou črtou je fascinácia smrťou a umieraním. Cieľom príspevku je reflektovať tento populárny druh turizmu, najmä z hľadiska etického a kulturologického. Zámerom autorky je poukázať na ekonomické využívanie záujmu o smrť a kontroverznosť tohto fenoménu.

ABSTRACT

Death is inevitable, fact that represents the boundaries of life. It follows that only the moment of death is uncertain. This uncertainty arouse in the man fear and anxiety. So the theme of death, is being relegated back into second place in everyday life. Paradoxically, despite the effort not thinking about death, the man is fascinated by her. In contemporary society there are discussions about the so called culture of death that is associated in particular with the issues of euthanasia, abortions and death sentences as well as the genetic research of human germs. The attention gets also the phenomenon of „dark tourism“. It is linked with the human „desire“ to get to know death or to come closer to her from a safe distance. Characteristic feature is the fascination of death and dying. The aim of the contribution is to reflect this popular type of tourism, especially from the point of view of the ethics and cultural studies. The author's intention is to point out the economic use of the interest on death and the controversy of this phenomenon.

Prolegomena ku „kultúre smrti“

Z úvodného žalmu a citátu plynie naliehavo posolstvo, ktoré je aktuálne práve pre súčasnú spoločnosť. Smrť, ktorá už nie je len holým biologickým faktom, zavŕšením života človeka, prenikla do sféry kultúry, do života spoločnosti. Kultúra v stave krízy, pod vplyvom úpadku morálnych a duchovných hodnôt, etického relativizmu, ohrozovania základných ľudských práv a dôstojnosti človeka, subjektivizácie objektívnych právd, preceňovania osobnej slobody, sekularizácie a nástupu tzv. jazykových hier, získala prívlastok „kultúra smrti“. Pojem „kultúra smrti“ vo všeobecnosti označuje kultúru zameranú proti ľudskej solidarite, proti človeku ako ľudskej bytosti; smerujúcu v dnešnom svete k úpadku spoločnosti. Je charakteristická odosobňovaním človeka ako ľudskej bytosti. V encyklike *Evangelium Vitae* (1995) v súvislosti s eutanáziou a interrupciami, Ján Pavol II. zosnulý pápež upozorňuje, že spoločnosť nemá budúcnosť, lebo likviduje seba samú a smeruje ku kolapsu. Príznačná je

orientácia proti vlastnej ľudskosti a so všetkými svojimi štruktúrami i filozofiou je označovaná ako „kultúra smrti“.[1] Predmetom odborných diskusií je hľadanie odpovedí na otázky spojené s ideovými základmi kultúry smrti. Je možné identifikovať tendencie smerujúce k aktuálnemu stavu už v dávnej minulosti? Vo vedeckej reflexii sa zohľadňuje interdisciplinárny prístup. Podľa D. DeMarca a B. Wikera, kultúra smrti mala už v minulosti svojich tzv. „architektov smrti“. Kultúra je metaforou stavby, ktorá si vyžaduje projekt a architektov. [2] Z hľadiska historicko-antropologického kultúra smrti nie je novodobým javom a nevznikla samočinne.

Spoločnými prvkami teórií, ktoré viedli k „výstavbe“ kultúry smrti sú militantný ateizmus, izolácia vôle pred dôsledkami rozhodovania, absolutizácia slobody, posadnutosť sexom a strata zmyslu ľudskej dôstojnosti. [3]

Za východiskový zdroj k obnove tzv. „kultúry života“ sa považuje revidovanie chápania človeka ako ľudskej osoby. Znovuobjavenie a prebratie zodpovednosti za naše skutky a ich dôsledky. Vo filozofii personalizmu je kladený dôraz práve na hodnotu ľudskej bytosti ako osoby. Personalizmus kriticky vystupuje „proti redukovaniu ľudskej bytosti na tvora nižšej úrovne (napr. zviera alebo dokonca až na komplexnú chemickú štruktúru) a zároveň proti povyšovaniu človeka na sebastvoriteľa“.[4] Smerovanie ku kultúre života si vyžaduje rozhodnutie jednotlivcov, ktorí budú aj podľa svojho rozhodnutia konať.

Okrem uvedeného aspektu belgický teológ M. Schooyans tvrdí, že „kultúra smrti“ má aj svoje politické hľadisko. Situácia v Európe súvisiaca s populačnou stagnáciou, respektíve kolapsom; liberalizácia antikoncepcie, sterilizácie či interrupcií, podľa neho podporuje „konsenzus a vládu Washingtonu“, ktorej cieľom je eliminovať budúcich potencionálnych konkurentov a nepriateľov USA... .[5] Ako príčina sa ukazuje preceňovanie slobody a jej zmyslu.

Postmoderný človek sa ocitá uprostred boja medzi „kultúrou života“ a „kultúrou smrti“. Človek sa potýka s oslabením vzťahu k Bohu a k človeku. Absentuje idea Boha ako absolútna, ako jediného základu a príčiny bytia. Popiera sa akt stvorenia sveta, posvätno a transcendencia sú nahradené nihilizmom, relativizmom, pragmatizmom a hedonizmom. Preferuje sa využívanie všetkých zdrojov len k moci a progresu. Samotný človek sa stal predmetom a prostriedkom.[6]

V opozícii stojí „kultúra života“ s akcentom na zachovávanie a ochranu ľudského života ako i jeho dôstojnosti. Cirkev hlása evanjelium života, ktorého zosobnením je Ježiš Kristus. Apeluje na uplatňovanie božieho prikázania z Dekalógu „Nezabiješ“ (Ex 20,1 – 17), ako aj na zákon ako celok. Zdôrazňujú sa hodnoty láska, viera, nádej. Posolstvo evanjelia života a odkaz z encykliky Evangelium vitae, je určený celému ľudstvu, nielen kresťanom. Človek

[1] Ján Pavol II.: Encyklika Evangelium Vitae. Trnava: SSV, 1995, čl. 10-12 In: Bednár, M.: „Kultúra života“ a „Kultúra smrti“ z pohľadu encykliky Jána Pavla II. Evangelium Vitae, s. 97 In: ed. Andreanský, E. a kol.: Filozofia a život – Život filozofie. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 6. výročného stretnutia SFZ v dňoch 16.-18. Septembra 2004 v Prešove, Iris, 2004

[2] DeMarco, D. – Wiker, B.: Architekti kultury smrti. Praha: Res Claritatis, 2011, s. 9

[3] Tamže, s. 16

[4] Tamže, s. 15

[5] Bednár, M.: „Kultúra života“ a „Kultúra smrti“ z pohľadu encykliky Jána Pavla II. Evangelium Vitae, s. 97 In: ed. Andreanský, E. a kol.: Filozofia a život – Život filozofie. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 6. výročného stretnutia SFZ v dňoch 16.-18. Septembra 2004 v Prešove, Iris, 2004 (Porov. Schooyans, M.: Bioetika a populácia. Rozhodnutie pre život. Bratislava: Serafín, 1997)

[6] Ďačok, J.: Postmoderný človek a trpiaci kresťan. In: Nová evanjelizácia. Bratislava: TF TU, 2000, s. 69 In: Bednár, M.: „Kultúra života“ a „Kultúra smrti“ z pohľadu encykliky Jána Pavla II. Evangelium Vitae, s. 97 In: ed. Andreanský, E. a kol.: Filozofia a život – Život filozofie. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 6. výročného stretnutia SFZ v dňoch 16.-18. Septembra 2004 v Prešove, Iris, 2004

stojí pred voľbou výberu ako na to upozorňuje napríklad aj nemecko-americký sociológ, filozof, psychoanalytik Erich Fromm (1900-1980) v diele s príznačným názvom *Mať alebo byť?* (1976). V tomto prípade „mať" je analógiou ku „kultúre smrti", ktorá by mala byť nahradená „kultúrou života" vo všetkých oblastiach života človeka. V rámci reflexie tejto krízy kultúry a naliehavosti jej dopadu na človeka, ako člena sociokultúrnej spoločnosti, je dôležité uviesť jej charakteristické črty a prejavy.

Reflexia súčasnej spoločnosti v kontexte „kultúry smrti"

Súčasná spoločnosť sa nazýva ako neskorá moderna(Giddens), druhá moderna(Beck), nadmoderna(Balandier)[7], hypermoderna, postmoderna či informačná spoločnosť. Pojem postmoderna, je podľa českého filozofa S. Hubíka, základným sebareflexným pojmom súčasnej západnej euroamerickej kultúry.[8] V diele s príznačným názvom *Éra prázdnoty* (2008), od francúzskeho sociológa a filozofa G. Lipovetského, je postmoderna definovaná ako: „decentralizovaná a rôznorodá, materialistická a psychologická, pornografická a diskrétna, novátorská a retro, konzumná a ekologická, vyumelkovaná a spontánna, spektakulárna a kreatívna".[9] Postmoderna sa prejavila i v oblasti umenia a tvorby, ovplyvnila estetický diskurz.

V rámci hodnotových rebríčkov je príznačný relativizmus, prítomný vo všetkých sférach existencie človeka. Jedným z najdôležitejších aspektov v rámci hodnotových predstáv je: „trh a ekonomická prosperita".[10] Podľa rumunského profesora, člena americkej ekonomickej asociácie, prednášajúceho i na Harvardovej univerzite - N. G. Roegena (1906-1994) sa však „ekonómia ako „najoportunistickejšia" z vied mýli, keď absolutizuje predstavu človeka – homo economicus predovšetkým ako dravca, keď presadzuje teoretický konštrukt „ viac peňazí, viac zisku, viac života, viac šťastia"[11] podľa indického ekonóma a sociológa, nositeľa Nobelovej ceny A. Sena.

S pokrokom a rozvojom spoločnosti, najmä v oblasti technológií idú ruka v ruke ekonomický zisk, zákon ponuky a dopytu, kvantita na úkor kvality, preferencia rýchleho obmieňania tovarov a služieb. Z človeka sa stáva spotrebiteľ - konzument. Poľský sociológ Z. Bauman hovorí o tzv. konzumnej spoločnosti. Základom konzumnej spoločnosti je nepretržitá spotreba. Reflexia súčasnej spoločnosti obsahuje totožné závery, k akým dospeli mnohí teoretici, spisovatelia, odborníci už pred začiatkom nového milénia. Človek sa ocitá pred množstvom kríz, ktoré sú príznačné pre súčasnosť. Z pohľadu existenciálnej filozofie ako základné znaky krízy identifikujeme zúfalstvo, odcudzenie, rezignáciu na zmysel života, nudu, ľahostajnosť, osamotenosť, pocit viny, strach, úzkosť.

Kríza, podľa významného slovenského literárneho vedca, kritika, teoretika kultúry a dejín literatúry, vysokoškolského profesora, zakladateľa Katedry kulturológie na UKF v Nitre P. Libu; sa ukrýva: „ v človeku, v ľuďoch, v konkrétnej činnosti, v konkrétnych rozhodnutiach a úmysloch".[12] Vo všeobecnosti sa hovorí o kríze kultúry. Táto kríza pramení z etického relativizmu, sekularizmu, skepticizmu, pesimizmu, fragmentárnosti a pluralizmu hodnotových predstáv.

---

[7] Bauman, Z.: Globalizácia. Bratislava: Kalligram, 2000, s. 77

[8] Hubik, S.: Postmoderní kultura. Úvod do problematiky. Olomouc: Votobia,1991, s. 4 In: Gálik, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. Liba, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, s. 149

[9] Lipovetsky, G.: Éra prázdnoty. Praha: Prostor, 2008, s. 16-17, In: Gálik, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. Liba, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, s. 151

[10] Tamže, s. 151

[11] Šabík, V.: Diskurzy o kultúre. In: ed. Červeňák, A.: Almanach Nitra 2001. Nitra: Nitrianska odbočka SSS, 2001, s. 179

[12] Liba, P.: Hodnotový filter kultúry. (Malé zamyslenie nad krízou v kultúre) In: Prieniky do literatúry a kultúry. Nitra: Kulturologická spoločnosť v NR, 2009, s. 283 In: Gálik, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. Liba, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, s. 153

Je možné konštatovať, že práve hodnoty sa dostali do centra pozornosti postmodernej filozofie a etiky. Tematizuje sa najmä ich relatívnosť a previazanosť, s konkrétnymi životnými situáciami. Alarmujúce sú prejavy ľudského konania a vplyvy spoločnosti, ktoré reprezentujú už načrtnutú problematiku „kultúry smrti". Už spomínaná encyklika Evangelium Vitae reflektuje problematiku útokov na život jednotlivcov, ale i národov. Podoby útokov na život človeka sú rôzne: „...K dávnym bolestným pohromám biedy, hladu, epidemických chorôb, násilia a vojny pripájajú sa dnes ďalšie v dosiaľ nepoznaných formách a v znepokojujúcich rozmeroch."[13]

Fenomén „dark tourism – temný turizmus"

Zámerom príspevku je varovať pred tendenciami nihilizmu a „kultúrou smrti", ktorá na nás „útočí" v každodennom živote. Predmetom nasledovného kulturologického exkurzu, je jeden z aktuálne pertraktovaných fenoménov, ktorý je možné z viacerých dôvodov chápať ako súčasť „kultúry smrti" . Ide o tzv. „dark tourism – temný turizmus" ako špecifický druh turizmu. Problematika temného turizmu úzko súvisí s témou smrti, s vyrovnávaním sa so smrťou a v neposlednom rade so strachom zo smrti. Smrť patrí k životu, je jeho súčasťou. Spravidla sa človek tejto téme snaží vyhýbať. Príčinou vytesňovania smrti z vedomia človeka je strach a úzkosť. Ukazuje sa, že súčasná spoločnosť našla východisko v ignorácii dejín a v tabuizácii smrti. Nemecký sociológ Norbert Elias (1897-1990) sa domnieval, že ešte nikdy nebola smrť taká sterilná ako v dvadsiatom storočí. Táto tendencia je aktuálna i v súčasnosti. Paradoxne napriek tabuizácii smrti v rovine zovšeobecnenia, súčasná kultúra je ňou priam fascinovaná. Ľudstvo je od počiatkov a vo svojej prirodzenosti podvedome fascinované smrťou a hrôzami s ňou spojenými. Prejavy ľudskej „túžby"[14] po smrti sa teda zdajú logické. Táto „túžba" po smrti je snahou dotknúť sa jej, spoznať ju, ale z bezpečnej vzdialenosti. To znamená, že hroziaca smrť nepredstavuje pre subjekt, smrť skutočnú. Možnosť ako sa k smrti bezpečne priblížiť, ponúkajú médiá, adrenalínové športy imitujúce smrtiace nebezpečenstvo a pertraktovaný fenomén temný turizmus. Ide o ekonomické využitie záujmu človeka o smrť. Vo veľkej miere k popularite tohto druhu turizmu prispeli médiá.

Sprostredkúvajú vizualizáciu ľudského nešťastia a katastrof, ako píše V. Šabík vo svojich *Diskurzoch o kultúre* (2001) „Milióny sa obšťastňujú monumentálnou imagináciou katastrofického nešťastia iných".[15]

Temný turizmus je v súčasnosti reflektovaný ako postmoderný fenomén, avšak jeho korene siahajú hlboko do minulosti.

Za pôvodné formy turizmu spojeného so smrťou sú považované gladiátorské hry starovekého Ríma, účasť na stredovekých verejných popravách alebo organizované prehliadky márnic vo Viktoriánskom období. Zjednodušene povedané cestovanie na miesta spojené so smrťou a utrpením sa považuje za starý koncept v novom svete.[16] Odlišné sú teda len prístupy a motívy , ktoré vedú človeka k tomu, aby sa stal prívržencom tohto špecifického druhu turizmu. Práve v odklone od stereotypov v masovom turizme, tkvie čoraz väčší úspech temnej turistiky. Turista – konzument vyhľadáva nové destinácie, autentické zážitky, vzrušenie z nepoznaného, uspokojenie svojich túžob. Tento populárny typ turizmu sa považuje za kontroverzný prinajmenšom z hľadiska kultúrneho a etického. Sprístupňované miesta spojené so smrťou, väznením, mučením, zabíjaním, oblasti postihnuté prírodnými katastrofami či

[13] Ján Pavol II.: Encyklika Evangelium Vitae. Trnava: SSV, 1995, s. 10

[14] Pozn. aut.: túžba je uvedená zámerne v úvodzovkách, nepredstavuje túžbu zomrieť, ale túžbu v zmysle snahy sa k smrti len z bezpečnej vzdialenosti priblížiť

[15] Fišerová, M.: K Šabíkovým diskurzom o kultúre. In: Fischerová, A. a kol.: Acta Culturologica zv. 12, Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí. Projekt k dejinám národnej kultúry V a VI. Bratislava: PEEM, 2004, s. 181

[16] Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

teroristickými útokmi, sú predmetom ponuky na trhu. Vystupujú v podobe turistických atrakcií a lákajú návštevníkov za pomoci nástrojov marketingovej komunikácie. V tomto bode konštatujeme, že tieto atrakcie sa v posledných rokoch stávajú súčasťou masového mainstreamu. Termín temný turizmus je široký pojem a je potrebné ho bližšie definovať.

Typológia a definície pojmu „dark tourism – temný turizmus“

Ako prví reflektovali respektíve pomenovali tento fenomén ako „dark tourism“ – temný turizmus, britskí vedci J. Lennon a M. Foley vo svojej knihe Temný turizmus: Príťažlivosť smrti a katastrof(2000).[17] Ich zásluhou sa reflexia rozšírila do oblasti akademického výskumu.[18] Temný turizmus sa zvykne označovať aj ako tzv. „thanatourism“ – turizmus spojený so smrťou, podľa A. Seatona (1996)[19]; prvotné pokusy klasifikovať turizmus spojený so smrťou vyústili do značkovania „holidays in hell“ – dovolenka v pekle, podľa P. O´Rourkeho (1988)[20]; ďalej sa stretávame s pojmom „morbid tourism“ – morbídny turizmus, podľa T. Blom(2000)[21]; ako „black – spot tourism“ – turizmus k miestam častých nehôd, ho definoval C. Rojek(1993)[22]; alebo formou aliterácie ako „milking the macabre“ – vysávanie morbídna, podľa G. Dann(1994)[23].[24]

Zaužívaný je aj termín tzv. „grief tourism“ – smútočný turizmus[25]; viac špecificky ponímajú pojem „fright tourism“ – desivý turizmus, R. Bristow a M. Newman(2004)[26] a definujú ho ako variáciu temného turizmu, v ktorom jednotlivci môžu hľadať vzrušenie alebo šok z danej skúsenosti.[27] Tento typ turizmu však nemusí zákonite odkazovať na spojenie so smrťou alebo katastrofami. Termín „holocaust tourism“ – turizmus spojený s holokaustom, podľa G. Aswortha(1996) je jedným z najzreteľnejších foriem temnej turistiky. V terminológii sú zadefinované aj pojmy „prison tourism“ – väzenský turizmus, spojený s návštevou väzníc,

[17] Porov.: Lennon, J. – Foley, M.: Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster. London: Continuum, 2000, In: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[18] Pozn. aut. Nasledujúce odkazy na originály diel uvádzame len informatívne pre možnú komparáciu, náhľad, neobjavia sa v zozname použitej literatúry, nakoľko čerpáme kvôli dostupnosti zo sekundárnych zdrojov

[19] Porov. : Seaton, A.: Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. In: International Journal of Heritage Studies 2 (4), 234-244, 1996, In: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[20] Porov.: O´Rourke, P.: Holidays in Hell. London: Picador, 1988, In: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[21] Porov.: Blom, T.: Morbid Tourism: A postmodern market niche with an example from Althrop. In: Norwegian Journal of Geography 54 (1), 29-36, In: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[22] Porov.: Rojek, C.: Ways of escape. Basingstoke: MacMillan, 1993, In: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[23] Porov.: Dann, G.: Tourism: The nostalgia industry of the future. In: Theobald, W. ed.: Global Tourism: The Next Decade., pp. 55-67, Oxford: Butterworth – Heinemann, 1994, Podľa.: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[24] Podľa.: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[25] Porov.: www.grief-tourism.com

[26] Porov.: Bristov, R. – Newman, M.: Myth vs. fact: An exploration of fright tourism. Proceedings of the 2004 Northeastern Recreation Research Symposium pp. 215-221, Westfield, MA: Westfield State College, 2004, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 10

[27] Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 10

podľa C. Strangea a M. Kempa(2003)[28];ďalej o zápase medzi dedičstvom či tradíciou a thanaturizmom hovoria G. Dann a A. Seaton(2001)[29] ako o „slavery-heritage tourism" – turizmus odkazujúci na otroctvo.[30] V odbornej literatúre ako aj v praxi sa stretávame s množstvom rozmanitých foriem temného turizmu. Podľa V. Smitha(1998)[31] miesta spojené s vojnou pravdepodobne konštituujú „jedinú najväčšiu kategóriu z turistických atrakcií na svete".[32] Hovoríme teda o tzv. „war-tourism attractions" – vojnových turistických atrakciách.[33]

Z uvedeného vyplýva, že definície temného turizmu vychádzajú zo vzťahu medzi turizmom a smrťou. Pre zrozumiteľnejšiu ilustráciu uvádzame kategorizáciu temného turizmu podľa G. Danna(1998)[34], spracovanú R. Sharpleyom, ktorý podotýka, že uvedená tabuľka nie je definitívna a môže obsahovať množstvo príkladov z každej kategórie.[35]

Sekcie temna	
Nebezpečné miesta Nebezpečné destinácie z minulosti a prítomnosti	➢ mestá hororu ➢ nebezpečné destinácie
Domy hororu (hrôz, pozn. aut.) Budovy asociované so smrťou a hororom aj súčasné alebo reprezentujúce (odkazujúce k minulosti, pozn. aut.)	➢ temnice(žaláre, pozn. aut) smrti ➢ ohavné (na zvrhlosť zamerané, pozn. aut) hotely
Polia osudovosti (smrteľnosti, pozn. aut) Oblasti/územie oslavujúce(pripomínajúce, pozn. aut) smrť, strach, slávu alebo hanbu	➢ krvavé bojiská ➢ peklo holokaustu ➢ cintoríny pre slávne osobnosti
Prehliadky venované mučeniu (trýzneniu, pozn. aut) Prehliadky (zájazdy, pozn. aut)/návštevy atrakcií spojených so smrťou, vraždou a mrzačením	➢ mrzačenie a vražda ➢ v súčasnosti notoricky známe
Tematizovaná smrť Zbierky/múzeá tematizujúce smrť a utrpenie	➢ múzeá zamerané na morbídnosť ➢ pamiatky o morálke (svedectvá o smrteľnosti, pozn. aut)

[28] Porov.: Strange, C. – Kempa, M.: Shades of dark tourism: Alcatraz and Robben Island. In: Annals of Tourism Research 30(2) pp. 386-403, Podľa.: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[29] Porov.: eds. Dann, G. – Seaton, A.: Slavery, Contested Heritage and Thanatourism. Binghampton, HY: Haworth Hospitality Press, 2001, Podľa.: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e-Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[30] Podľa.: Stone, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu

[31] Porov.: Smith, V.: War and Tourism: An American ethnography. In: Annals of Tourism Research 25 (1), pp. 202-227, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 9

[32] Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 9

[33] Tamže, s. 9

[34] Porov.: Dann, G.: The dark side of tourism. In: Etudes et Rapports, Série L, Sociology/Psychology/Philosophy/Anthropology (Vol. 14). Aix-en-Provence: Centre International de Recherches et d´Etudes Touristiques, 1998, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 11

[35] Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 11

Dôvody, respektíve motívy, ktoré vedú turistov ku „konzumu“ (pozn. aut)[36] atrakcií temného turizmu sú rôzne: od jednoduchej morbídnej zvedavosti, cez „schadenfreude“[37] podľa A. Seatona a J. Lennona(2004)[38];ku kolektívnemu zmyslu pre identitu alebo prežitie „ v snahe čeliť násilným rozvratom kolektívnych zvyklostí“.[39] S nostalgiou či už „reflexívnou alebo obnovenou“ spája príťažlivosť temných miest P. Tarlow(2005)a upozorňuje na množstvo potencionálnych motívov, ktoré vedú k danej príťažlivosti.[40] Jedným z možných konceptov, je zoznam podľa G. Danna, ktorý sa ukazuje ako najkomplexnejší. Identifikuje osem možných faktorov, ovplyvňujúcich správanie a „túžbu“ po atrakciách temného turizmu. Ide o nasledovné: „strach z fantómov“ (premáhanie detských strachov); hľadanie novosti; nostalgia; túžba oslavovať zločin alebo deviáciu; primárna krvilačnosť a „hádzanie kociek so smrťou“.[41] Práve motívy jednotlivcov a faktory, ktoré ovplyvňujú ich výber v návštevnosti miest a atrakcií spojených so smrťou a utrpením, sú predmetom teoretickej analýzy i empirického výskumu. Vzrastajúci záujem o fenomén temného resp. tanaturizmu poskytuje širší rámec pre oblasť výskumu a pochopenia tohto javu. V súvislosti s používaním pojmu temný turizmus spomínaní priekopníci v tejto oblasti vedci M. Foley a J. Lennon(1996), tvrdia, že súvisí primárne s „prezentáciou a spotrebou(konzumom, pozn. aut), (návštevníkmi) reálnej a komoditnej smrti a temných miest“.[42] Neskôr svoju širšiu definíciu špecifikovali tvrdením, že temný turizmus je „ náznak postmoderny“.[43] Z časového hľadiska Lennon a Foley klasifikujú temný turizmus ako moderný fenomén alebo „v žijúcej pamäti“, v čom narážujú na kritiku respektíve nesúhlas. V tomto kontexte je dôležité zvýrazniť, že motivácia, skúsenosť a správanie turistov súčasnosti, ktorí sú konzumentmi temného turizmu je rôznorodé a nemusí byť dominantne súvisiace s danou atrakciou či katastrofou.[44]

---

[36] Pozn. aut.: z anglického slova consumption, prekladáme ako spotreba, dopyt a vhodnejšie do kontextu ako konzum, pozn. preklad autora

[37] Pozn.: z nemeckého slova schadenfreude - škodoradosť, pozn. preklad autora

[38] Seaton, A. – Lennon, J.: Moral panics, ulterior motives and alterior desires: Thanatourism in the early 21st century. In. T. Singh ed. New Horizons in Tourism: Strange Experiences and Stranger Practices pp. 63-82, Wallingford: CABI Publishing, 2004 Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 11

[39] Rojek, C.: Indexing, dragging and the social construction of tourist sights. In: Rojek, C. – Urry, J. eds.: Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory pp. 52-74, London: Routledge, 1997, s. 61, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 11

[40] Tarlow, P.: Dark tourism: The appealing ´dark´side of tourism and more. In: Novelli, M. ed.: Niche Tourism: Contemporary Issues, Trends and Cases pp. 47-57, Oxford: Elsevier, 2005, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 11

[41] Porov.: Dann, G.: The dark side of tourism. In: Etudes et Rapports, Série L, Sociology/Psychology/Philosophy/Anthropology (Vol. 14). Aix-en-Provence: Centre International de Recherches et d´Etudes Touristiques, 1998, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 11

[42] Porov.: Foley, M. – Lennon, J.: Editorial: Heart of darkness. In: International Journal of Heritage Studies 2 (4), pp. 195-197, 1996, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 14

[43] Porov.: Lennon, J. – Foley, M.: Dark Tourism: The Attraction of Death and Disaster. London: Continuum, 2000, s. 11, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 14

[44] Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 14

V opozícii stojí koncept A. Seatona(1996), ktorý tvrdí, že temný turizmus má dlhú históriu a vychadza z tzv. „thanatoptickej tradície“ – rozjímania o smrti, z obdobia stredoveku a neskôr v období romantizmu. Ako príklady atrakcií z minulosti slúžia už vyššie spomenuté pohrebiská, väznice, verejné popravy, bojiská napríklad Waterloo od roku 1816 až po súčasnosť, ako aj talianske sopkou zničené Pompeje. Seaton konštatuje, že temný turizmus je „cestovná dimenzia thanatopsie“a je definovaný ako „cestovanie do oblasti, celkovo alebo čiastkovo motivované túžbou, stretnúť sa aktuálne alebo symbolicky so smrťou, obzvlášť ale nie exkluzívne, s násilnou smrťou“.[45]
Spoločným východiskom pre všetky teórie a definície je fakt, že popoularita tohto fenoménu vzrástla za posledné dve storočia a neustále narastá. Fascinácia temnom, smrťou a utrpením z hľadiska integrácie jednotlivca(turistu) vyvoláva množstvo etických a morálnych otázok. V teoretickej perspektíve R. Sharpleya nachádzame dve úrovne integrácie. Na jednej strane je to možná integrácia s objektom príťažlivosti(konzumu, pozn. aut), ale nie fascinácia smrťou samotnou, skôr v širšom kontexte, v ktorom sa smrť vyskytuje. Na druhej strane je to integrácia jednotlivcov so smrťou, buď prostredníctvom svedectva násilných alebo nezvratných úmrtí, alebo dokonca v extrémoch cestovanie s vedomím alebo očakávaním smrti. [46] Príkladom k poslednému je cestovanie „za smrťou“ (pozn. autora) terminálne chorých do Švajčiarska, kde organizácia Dignitas asistovala pri legálnej eutanázii, čo sa pokladá za najintenzívnejšiu formu temného turizmu.[47]
A dostávame sa späť k úvodu do problematiky, ktorá súvisí s kultúrou smrti a jej etickou dimenziou. V rovine etickej a morálnej odborníci dospeli k názoru, že názor na temný turizmus či už zo strany médií, teológov alebo akademikov je jednostranný a príliš popisný. Tento fenomén poskytuje pôdu pre širší a interdisciplinárny prístup pri analýze a interpretácii súvisiacich javov. Z objektívneho pohľadu je nutné uviesť, že: „ ...temný turizmus môže zabezpečiť nové priestory(obzory, pozn. aut), v ktorých nie je prezentovaná len amorálnosť pre súdobú spotrebu(konzum, pozn. aut), ale v ktorej je tiež zdieľaná morálka, rekonštruovaná a revitalizovaná“.[48] Temný turizmus je potrebné chápať v širšom zmysle ako „proces súčasnej spoločnosti, v ktorom dôjdeme k prehodnoteniu morálnych hraníc a etických princípov“ [49] upozorňuje nás P. R. Stone, zakladateľ a editor – Fóra temného turizmu (www. dark-tourism.org.uk), prednášajúci na Universite v Lancashire, Veľká Británia, autor mnohých vedeckých štúdií a publikácií venovaných problematike temného turizmu, manažmentu turizmu.
Samozrejme, upozorňujeme na forsírovanie žiaľ, primárne ekonomických záujmov, politických a mediálnych, na úkor etiky, religiozity a kultúry. Pri temnom turizme a ponuke, ktorá je poskytovaná v tejto oblasti zo strany médií, turistického priemyslu i kultúrnych inštitúcií sa apeluje na vzdelávanie, informovanosť o danom mieste či atrakcii a v neposlednom rade na etické normy a morálne hodnoty. Za vhodné sa odporúča

[45] Porov. : Seaton, A.: Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. In: International Journal of Heritage Studies 2 (4), 234-244, 1996, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 15
[46] Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 18
[47] Porov.: Bunyan, N.: Paralysed man pays £ 40 to die legally. In: Daily Telegraph, 21 Jan., 2003, Podľa.: Sharpley, R.: Shedding Light on Dark Tourism: An Introduction. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 18
[48] Stone, P.R.: Dark Tourism: Morality and New Moral Spaces. In: ed. Sharpley, R. – Stone, P.R.: The Darker Side of Travel. The Theory and Practice of Dark Tourism. Bristol: Channel View Publications, 2009, s. 71
[49] Tamže, s. 71

zachovávať pietu, dôstojnosť, ľudskosť a rešpekt odhliadnuc od motívov, ktoré podľa A. Seatona „temného turistu alebo tanaturistu“[50] vedú k cestovaniu.

Najpopulárnejšie miesta (atrakcie) temného turizmu[51]

- Múzeum Anny Frank v Amsterdame, Holandsko
- Koncentračný tábor v Osvienčime, Poľsko
- Ground Zero v New Yorku, USA
- Arlingtonský národný cintorín vo Virginii, USA
- Vražedné polia v Kambodži, J-V Ázia
- Pamätník v Hiroshime, Japonsko
- Mesto Černobyľ, Ukrajina
- Hrad Bran, Rumunsko
- Londýnsky „Dungeon“ (temnica, múzeum hrôzy, pozn. aut), Veľká Británia
- Pearl Harbor Havaj, USA
- Texaská knižnica v Dallase, USA
- Fordovo divadlo vo Washingtone, USA
- Cintorín Pčre LaChaise v Paríži, Francúzsko
- Tunel Pont de l´Alma v Paríži, Francúzsko
- Výstava „Body Worlds“ v Londýne, Tokiu
- Slumy Dharavi v Mumbai, India
- Tunely Cu Chi v Saigóne, Vietnam

SUMMARY

Zámerom príspevku bolo prispieť do diskusie, ktorá bola venovaná „Sociálnemu posolstvu Jána Pavla II. pre dnešný svet“, na tému „Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“. Vzhľadom k téme konferencie, sme sa rozhodli pertraktovať fenomén temného turizmu v kontexte kultúry smrti, ktorá je príznačná pre súčasnú spoločnosť. Fascinácia smrťou, ľudským utrpením a morbídnosťou si už po stáročia získava svojich obdivovateľov, prívržencov. Až v prítomnosti, respektíve niekoľko posledných decénií, táto „túžba“ po priblížení sa k mysterium mortis, nabrala nevídané rozmery. Vzbudila záujem v odborných kruhoch a reflexii tohto fenoménu sa venuje odborná ako i populárna najmä zahraničná literatúra. Spomedzi mnohých sa analýze a výskumu, ako aj kritickej reflexii venujú nielen odborníci z oblasti turizmu, ekonómie, médií, ale i sociológovia, psychológovia, kulturológovia, filozofi a teológovia. So zreteľom na zdôraznenie kultúry

[50] Tamže, s. 16

[51] Podľa.: dostupné online: www.czechtourism.cz /files/statistiky/clanky/21-07-08-dark-tourism.pdf (Cit. 19.3. 2012); www.bodyworlds.com/en.html (Cit. 19.3.2012); www.vacationideas.me/travel-tips/top-10-dark-tourism-destinations/ (Cit. 19.3.2012)

života, ktorá by mala zvíťaziť nad kultúrou smrti, pripomíname dôraz kladený na jednotlivca a jeho slobodnú vôľu a s tým súvisiacu zodpovednosť za jeho konanie a rozhodnutia. Cieľom uvedeného kulturologického diskurzu bolo načrtnúť možné východiská pre ďalšie úvahy a reflexiu, upozorniť na negatívne tendencie a vyzdvihnúť pozitívne ideály, akými sú ľudskosť, mravnosť a solidarita. Kultúra života v sebe nesie nádej, lásku a vieru, vedomie „toho druhého“ a spolupatričnosti.

Ján Pavol II. na úvod svojho pontifikátu povzbudil slovami „Nebojte sa!“, pamätajme na jeho slová i dnes, keď človek rezignoval a redukoval kultúru na zápas, kultúra smrti vs. kultúra života...

LITERATÚRA

BEDNÁR, M.: „Kultúra života“ a „Kultúra smrti“ z pohľadu encykliky Jána Pavla II. Evangelium Vitae, s. 97 In: ed. Andreanský, E. a kol.: Filozofia a život – Život filozofie. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 6. výročného stretnutia SFZ v dňoch 16.-18. Septembra 2004 v Prešove, Iris, 2004, 467 s.
BAUMAN, Z.: Globalizácia. Bratislava: Kalligram, 2000, 124 s. ISBN 80-7149-335-X
BIBLIA. Liptovský Mikuláš:Tranoscius, 1999, 272s. ISBN 80-7140-182-X
ČERVEŇÁK, A. ed..: Almanach Nitra 2001. Nitra: Nitrianska odbočka SSS, 2001, 352 s. ISBN 80-8050-455-5
DeMARCO, D. – WIKER, B.: Architekti kultury smrti. Praha: Res Claritatis, 2011, 324s. ISBN 978-80-904143-1-0
ĎAČOK, J.: Postmoderný človek a trpiaci kresťan. In: Nová evanjelizácia. Bratislava: TF TU, 2000, s. 69 In: Bednár, M.: „Kultúra života“ a „Kultúra smrti“ z pohľadu encykliky Jána Pavla II. Evangelium Vitae, s. 97 In: ed. Andreanský, E. a kol.: Filozofia a život – Život filozofie. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej v rámci 6. výročného stretnutia SFZ v dňoch 16.-18. Septembra 2004 v Prešove, Iris, 2004, 467s.
FIŠEROVÁ, M.: K Šabíkovým diskurzom o kultúre. In: Fischerová, A. a kol.: Acta Culturologica zv. 12, Kulturologické koncepcie a koncepty na Slovensku v 20. storočí. Projekt k dejinám národnej kultúry V a VI. Bratislava: PEEM, 2004, 200s.
GÁLIK, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. LIBA, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, 288 s. ISBN 978-80-8094-791-0
HUBIK, S.: Postmoderní kultura. Úvod do problematiky. Olomouc: Votobia,1991, s. 4 In: Gálik, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. Liba, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, 288s. ISBN 978-80-8094-791-0
JÁN PAVOL II.: Encyklika Evangelium Vitae. Trnava: SSV, 1995, 198s. ISBN 80-7162-097-1
LIBA, P.: Hodnotový filter kultúry. (Malé zamyslenie nad krízou v kultúre) In: Prieniky do literatúry a kultúry. Nitra: Kulturologická spoločnosť v NR, 2009, s. 283 In: Gálik, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. Liba, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, 288s. ISBN 978-80-8094-791-0
LIPOVETSKY, G.: Éra prázdnoty. Praha: Prostor, 2008, s. 16-17, In: Gálik, S.: Duchovný rozmer krízy súčasnej kultúry. In: ed. Liba, P.: Stimuly kresťanskej kultúry. Nitra: UKF, 2010, 288s. ISBN 978-80-8094-791-0
ed.SHARPLEY,R. – STONE,P.R.: The Darker Side of Travel.The Theory and Practice of Dark Tourism.Bristol:Channel View Publications,2009,278s. ISBN978-1-84541-114-5
STONE, P.R.: Dark Tourism Consumption – A call for research. e- Review of Tourism Research, Vol. 3, No. 5, 2005, s. 112 Dostupné online: http://ertr.tamu.edu (1.3. 2012)
ŠABÍK, V.: Diskurzy o kultúre. In: ed. Červeňák, A.: Almanach Nitra 2001. Nitra: Nitrianska odbočka SSS, 2001, 352s. ISBN 80-8050-455-5
Internetové odkazy
http://www.czechtourism.cz/files/statistiky/clanky/21-07-08-dark-tourism.pdf(19.3.2012)
http://www.bodyworlds.com/en.html(19.3.2012)
http:// www.vacationideas.me/travel-tips/top-10-dark-tourism-destinations/(19.3.2012)
http://www. dark-tourism.org.uk (19.3.2012)

Kontakt

Mgr. Katarína Gabašová
Katedra kulturológie FF UKF
Hodžova č. 1
949 01 Nitra

Email: katarina.gabasova@ukf.sk

O degradácii človeka v spotrebnej, masovej spoločnosti liberálno-kapitalistickej epochy

Peter Grečo

Abstrakt

V tejto štúdii skúmame príčiny pozbavenia subjektivity u človeka v masovej spoločnosti. Táto spoločnosť súvisí s nástupom epochy liberálnej demokracie a kapitalizmu. Poukazujeme na to, ako individualizmus vedie k atomizácii a izolácii človeka, čo ho v končenom dôsledku uvrhlo do nadvlády masy. Tento masový človek je degradovaný na spotrebný status a hedonizmus. Načrtávame východiská z tejto krízy projektom zjednodušenia materiálnej kultúry a prechodu k bohatstvu kultúry ducha.

Abstract

In this study we examine the causes of deprivation in a human personality in the mass society. This society is raised alongside en epoch of liberal democracy and capitalism. We mention how individualism leads to atomisation and isolation of man, which, ultimately, has precipitated him under the rule the masses. The mass man is reduced to the consumption status and consumer hedonism. We outline solutions of this crisis via the project of simplification of material culture and a transition towards wealth of culture of spirit.

Východiskom pre pochopenie fenoménu davového človeka sú diela klasikov psychológie a sociológie davov.[1] My sa v tejto štúdii zameriame na degradáciu osobnosti človeka v masovej spoločnosti na základe filozofie kresťanského personalizmu. Nikolaj Berďajev v súhlase s Le Bonom a Ortegom usudzuje: „Vpád más znamená vystúpenie obrovského množstva ľudí, u ktorých nie je prejavená osobnosť, bez kvalitatívnych určení, schopných vydráždenia a psychologicky pripravených k otroctvu. Tak vzniká kríza civilizácie.“[2] Výhradu zakončuje: „Zjednodušujúce zmiešanie spoločnosti, ktoré prináša triumf liberálno-egalitárskeho pokroku a éra demokracie súvisí s odkvetom osobnosti, s degradáciou osobnosti, s odosobňovaním, s dohasínaním tvoriacich a významných osobností. [...] Osobnosť sa realizuje a rozvíja v kozmickej harmónii spoločenského života. V chaotickom svete plebsu, ktorý sa definitívne pozbavil všetkej hierarchickej disciplíny, osobnosť degraduje a hynie.“[3] A dodáva: „Vy ale o osobnosti nemáte poňatia. Utopili ste ju

[1] Máme tu na mysli diela Gusava Le Bona, Ortegu Y Gasseta, Sigmunda Freuda, Georga Simmela, Eliasa Canettiho a i.

[2] „Вторжение масс есть вторжение огромных количеств людей, у которых не выражена личность, нет качестенных определений, есть большая возбудимость, есть психологическая готовность к рабству. Это создаеть кризис цивилизации.“ БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве и свободе человека*.Paris: YMCA-PRESS, 1939, s. 103. Filozof robí dištinkciu medzi pojmom „масса – masa“ a „народ – ľud“. Pojmu „ľud“ pripisuje isté kvalitatívne znaky, ktoré súvisia s jeho prácou, náboženstvom, s konkrétnym spôsobom jeho existencie. „Macca“ je najfrekventovanejším slovom filozofa na opis hromadných psychosociálnych javov. Príležitostne používa aj jeho synonymum: „толпа“, čomu by mohlo zodpovedať naše slovo „dav“. Niekedy aj spojenie „человеческие массы“, ktorého ekvivalent by mohol byť „ľudské masy“, no aj „ľudové masy“. Toto druhé používa pri preklade profesor Ján Komorovský. Avšak u Berďajeva nájdeme aj výraz „народная масса“. V tejto práci, pod vplyvom českých prekladov a z kontextu, používame ojedinele na preklad výrazu „масса“ naše „plebs“, rusky „плебс“. Toto historické slovo môže vyvolávať aj pejoritatívny nádych. Podobne ako aj prenesene v ruštine vo výraze: „плебейство“.

[3] Упростительное смешение обшества, которое несет с собою торжество либерально-егалитарного прогресса, век демократии, связано с отцветанием личности, с обезличиванием, с угашением личностей творческих и ярких. [...] Личность утверждается и расцветает в космическом мире, в космическом ладе общественной жизни. В мире хаотическом, в массах, окончательно потерявших всякую иерархическую

v davoch. Stratili ste cit pre rozdielnosť a odstup.“[4] Podľa nášho presvedčenia, princípu osobnosti nemôže prospieť žiadne sociálne hnutie organizované na masovej báze, nech by sa jednalo o vonkajškovo ušľachtilé myšlienky alebo požiadavky. Vždy je to len v kategórii extatického vzplanutia a vytrhnutia atomizovaného jedinca z jeho sociálnej všednosti. Všade, kde sa objavia masy – v politike a kultúre, tam nesú v sebe „ipso factum“ tendenciu, zárodok degradácie individuality a osobnosti, a tým aj konečný nezdar takého hnutia a podujatia. Avšak výsledok, sociologicky, teda vonkajškovo nemusí byť badateľný hneď. Práve príklady vystúpenia más v strednej Európe v roku 1989 voči otroctvu jedného systému priniesli nakoniec tyraniu systému druhého, hoci inak uplatňovanú. Na to bola potrebná skúsenosť minimálne jednej generácie.

Svet meštiactva – degradácia kultúry

Aplikované, vtelené filozofické idey osvietenstva a protestantského individualizmu sastávajú životným štýlom spoločenskej vrstvy meštiactva a v rámci nej skupiny buržoázie a postupne sa stávajú pre našu západnú kultúru utvárajúcim činiteľom. V dočasnej snahe meštiaka zvíťaziť nad večnosťou je čosi nízkeho a ohavného. Človek pre neho nie je blížny, ale iba abstrakcia.[5] Meštiacka kultúra sa dostáva do pásma veľkého zmätku, v ktorom je zhmotnená v sociálnych javoch, vo verejnej mienke, vo vládnucich ideách, v štýle, vo formách a obsahu vyučovania. V tejto rovine kultúra odzbrojená a zotročená až k tieňu seba samej už takmer neodráža nič iného než rámec spoločnosti, ktorý ju prijíma. Pokiaľ má ešte nejakú úlohu, tak v spôsobe a duchu svojich pánov, rovnako ako slúžka, ktorá dostáva plat za povinnú prácu, alebo mocní tohto sveta ju používajú, aby sa ospravedlnili vo vlastných očiach. Meštiacky svet si takto priamo alebo okľukami zotročuje čím ďalej, tým širšie pásmo kultúry.[6]„Tento svet degraduje s mysliteľom a umelcom i obecenstvo. Do jeho početnejších a pôvodne najzdravších častí, ľudovej zložky, uložil veľkokapitalistický systém také životné podmienky, že starosť o každodenný chlieb z nich vyháňa všetok nezištný záujem. Vstrebal svojimi chtivými a drzými formami všetku silu zhonom po peniazoch. Nakoniec vtisol životu a všetkým veciam pozlátkový, schematický a kvantitatívny zreteľ úžitkovosti, ktorý ich zbavuje nádhery. Meštiacka spoločnosť neubíja kultúru predovšetkým zvonku, ale zvnútra tým, že vypudzuje realitu, ktorá je mierou kultúry a úsilím, ktoré kultúra vyžaduje.“[7] Toto uvrhnutie spoločnosti do mechanizmu praktického materializmu, čo je ťažká nemoc pre ľudského ducha, človeka postupne naučí odvykať si od takého konania, ktoré sa vzťahuje k večnosti. Je tu nebezpečenstvo, ako píše Tocqueville, že ľudia prepadnú každodennej náhodnosti svojich prianí, stratia schopnosť vytvoriť niečo veľké, pokojné a trvalé.[8] Vladimír Solovjov vychádzajúc z presadenej emancipácie človeka od jeho duchovného jadra

---

дисциплину, личность отцветает и погибает.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства.*Москва: Издавателъство АСТ, 2006, s. 67 a 69.

[4]„Вы не знаете личности, вы утопили её в массах. Вы потеряли чувство различий и дистанций.“ Tamže, s. 69.

[5]Tamže, s. 64 – 66.

[6]Porov.MOUNIER, E.: *Místo pro člověka*.Praha: Vyšehrad, 1948, s. 128 – 129.

[7]Tamže, s. 130.

[8]DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*. Praha: Academia, 1992, II. diel, 2. časť, XV. a XVII kap., s. 474 a 477.

a náboženského princípu, určil spoločný znak pre oblasť kultúry: „Pre väčšinu ľudí je život iba striedaním ťažkej mechanickej práce a drsných zážitkov, vychádzajúcich z hrubozrnných citov ohlušujúcich vedomie.“[9] Edmund Burke, keď vnímal rozklad kultúry počas francúzskej revolúcie, prezieravo vyhlásil, že nastáva dočasné suspendovanie etických a estetických pravidiel skazonosnou aktivitou nepravej šľachty.[10] Hrubozrnný materializmus vytlačuje či pohlcuje ako svojho prirodzeného nepriateľa duchovný – šľachetný princíp hneď ako nastupuje vláda davov, vláda autonómneho človeka. V kultúrnej oblasti sa zákonite stráca význam vznešených, šľachtických hodnôt, ktoré sú esenciálnym komponentom pre zdravú kultúru. Berďajev vysvetľuje, že aristokratický princíp je nutný vždy, aby sme mohli vôbec hovoriť o kultúre.[11] Pretože: „Kultúra má ušľachtilý pôvod. Od kultu prevzala hierarchický charakter. Základy kultúry sú náboženské. Tento fakt je nutné považovať za nesporný aj z vedeckej strany. Kultúra je symbolická zo svojej prirodzenosti, ktorú prevzala z kultovej symboliky.“[12] Tento náboženský kult sa v kultúre rozčleňuje a rozvíja rôznymi smermi.[13]Z tohto je zrejmé, že jediným nositeľom kultúry mohla byť iba historická, rodová aristokracia, pokiaľ nenastúpila na scénu dejín masová spoločnosť. Erich Fromm správne postrehol tento fatálny prerod, že nikdy predtým ako v dnešnej dobe, nedostali široké vrstvy ľudu možnosť podieľať sa na výsadách – prázdnych radovánkach, ktoré boli kedysi vyhradené historickej aristokracii. Kým aristokracia bola vpodstate zdravá, keďže mala moc a zodpovednosť, „dnes je prázdny život konzumu životom celej strednej triedy, ktorá nemá ekonomicky ani politicky žiadnu moc a má malú osobnú zodpovednosť.[14] Nemýlil sa ruský filozof, keď vypovedal, že v tejto plebejskej ére dochádza k vyrovnávačskému procesu medzi nižšími a vyššími a zložkami kultúry, ktoré sú nenávratné stratené.[15] A zdôrazňuje, že „k vrcholom stredovekej kultúry máme veľmi ďaleko. Žijeme v epoche úpadku“.[16]

Úpadok znamená hegemóniu prízemnej zábavy, ktorej chýba akýkoľvek fragment krásy, dobra a pravdy. Jej vulgárny rozmer pri prehlušovaní vedomia naberá v dobe globalizácie obscénny charakter. Typickými sa tu stávajú tzv. televízne reality show, ktoré s malými prispôsobeniami dominujú v závere milénia a na začiatku nového prakticky vo všetkých komerčných televíziách.[17] To, čo by malo byť kultúrnou elitou, dnes je v role diváka, prípadne komentátora v tzv. talk show, a to čo je kultúrnou spodinou, je dnes v pozícii herca v reality show. Odľahčená „soft podoba“ týchto realít, ktorá dojíma k slzám milióny divákov – „Pošta pre teba“, voľne narába práve s atomizovaným jedincom a rozpadnutou

[9]SOLOVJOV, V.: *Smysl lásky.* In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova.* Velehrad: Refugium 2002, s. 203.
[10]Porov. BURKE, E.: *Úvahy o revolucii ve Francii*. Brno: CDK, 1997, s. 142. Burke tu naráža na rôzne ohyzdné orgie v katolíckych chrámoch, ktorými sa revolucionári pokúšali zosmiešniť cirkev ako symbol starého poriadku.
[11]Porov. БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве и свободе человека*, s. 105 – 107, 144 – 147 a i.
[12] „Культура - благородного происхождениа. Ей передался иерархический характер культа. Культура имеет религиозные основы. Это нужно считать установленным и с самой позитивбо-научной точки зрения. Культура - символична но своей природе. Символизм свой она нолучила от культовой символики.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 309.
[13]Porov. БЕРДЯЕВ, Н.: *Приложение - Воля к жизни а воля к культуре.*In: *Смысл истории.*Москва: Издательсто «Канон+», 2002, s. 208. Má na mysli klasické delenie kultúry na vedu, umenia a náboženstvo.
[14]FROMM, E.: *Mít, nebo být?*. Praha: Aurora 2001, s. 228.
[15]БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 308.
[16]БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье.*In: *Смысл истории.Новое средневековье.* Москва: Издательсто «Канон+», 2002,s. 244.
[17]Napríklad: „Vyvolení“, „Big Brother“, „Nevesta pre milionára“, „Farmár hľadá ženu“, „Farmár“ , „Paradiso“.

ľudskou individualitou. „Surová úprimnosť sa stala barbarstvom tam, kde niet miesta pre intimitu a mystérium.“[18]Javiskové scény davmi pozdravovaných programov nám môžu pripomínať trojposchodové drevené postele koncentračných táborov a účinkujúci s troj-štvor cifernými číslami na hrudi, väzňov týchto táborov.[19] Principiálne platí: „Takým ľuďom snaha o blahobyt nestačí, potrebujú excesy prepychu a nápadnú skazenosť. Prevádzkujú veľkolepý kult tela a zdá sa, že chcú súťažiť v umení zvrhlosti.“[20] Toto zvecnenie a inštrumentalizácia človeka, odkrývanie posledných zábran ľudskej intimity a integrity prostredníctvom kamery sú posledným výkrikom frustrovaného indivídua novoveku. Šablónovitosť námetov kultúrnej stoky a ich realizácia sú vyjadrením nihilizmu otvorenej spoločnosti. S tým súvisí aj postupný proces straty identity človeka: „Stačí si zapnúť rozličné televízne kanály, aby sme zistili, že sa opakujú tie isté programy: Superstar, Milionár, Pošta pre teba, atď. Nevytvára sa masovo akýsi individualistický, egoistický človek, ktorého len ťažko inkarnovať do nejakej trvalej kultúrnej identity?“[21]

A ako je na tom kultúra socializmu v komparácii s buržoáznou kultúrou? Pri svojom úsilí o racionalizáciu organizácie a regulácie sociálneho života, socializmus tiež zavrhol duchovno-aristokratický princíp a kvalitatívne hodnoty kultúry a oddal sa nevedomým inštinktom más: zloby, závisti a pomsty. Socializmu však Berďajev priznáva aspoň možnosť duchovného zušľachtenia, pretože práca a robotník majú posvätný význam.[22] Môžeme s ním polemizovať, no iste je, že neskorý socializmus 70. a 80. rokov napriek cenzúre aj v oblasti kultúry disponoval vysoko prevyšujúcou a mravnejšou kultúrou než akou sa prezentuje tá dnešná, priemyselne masová kultúra. Krása jazykového prejavu v masmédiách, rozmanitosť pôvodnej tvorby, prezentácia diela klasikov v majstrovskom prevedení, no aj zábavné, estrádne programy poplatné „socialistickému realizmu“ boli neporovnateľne hodnotnejšie než dnešné. Nazdávame sa, že buržoázna kultúra po zrútení aristokratických princípoch postupne upadá, čím viac je vzdialená od pôvodných zdrojov tvorby. V socializme je zase opačný pohyb: surovosť realizmu sa postupne zjemňoval so slabnutím revolučného ošiaľu a útlaku až nakoniec je opäť vystriedaný v cykle dejín buržoáznou kultúrou v rámci štrukturálnych politických a sociálnych zmien. Berďajevom už zmienenú tézu o životnom ideáli zvierat doplníme o hodnotenie masovej kultúry Erikom Frommom, podľa ktorého ide o spoločnosť s „análnym charakterom“, ktorá je nemocnou spoločnosťou.[23]

V nastupujúcom triumfe liberálno-demokratickej epochy nad aristokraciou epochou Tocqueville dospel k presvedčeniu, ba k popísaniu sebadeštrukčných princípov masovej kultúry, ktorá je zviazaná so spotrebným životným štýlom. Taký človek sa zmieta od jedného pôžitku k druhému, ani v jednom nenájde stále uspokojenie. Výsledkom je zvláštny nepokoj a

[18]Porov. SARKA, R.: *Odkaz patróna a spolupatrónov Európy v postmodernom kontexte*. In: Duchovný pastier, roč. LXXXIV, č. 2/2003, s. 59.
[19]Išlo o program Elán je Elán, ktorý bol slovenskou mutáciou zahraničných speváckych súťaží. Ďalej máme na mysli rôzne tzv. súťaže krásy a modelingu.
[20]DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*, II. diel, 2.časť/XI, s. 466. Pôvodné tieto slová boli adresované americkej spoločnosti blahobytu.
[21] SARKA, R. : *Kerygma Evanjelia a súčasný destinátor.* In: Verbum, roč. XVII, č. 1/2006, s. 42.
[22] Porov. БЕРДЯЕВ, Н: *О назначении человека*.Москва: АСТ, 2010, s. 375. Pojem „robotník“ Berďajev oddeľuje od „proletára“, v ktorom je prítomná nenávisť k minulosti. A práve kontinuita s minulosťou sú znaky duchovného, teda osobnostného aristokratizmu.
[23] Porov. FROMM, E.: *Mít, nebo být?*, s. 103. Pôvodne je to pojem Sigmunda Freuda, s ktorým sa Fromm stotožňuje.

nechuť k životu.[24] Takmer sto rokov po tejto analýze môže ju Berďajev potvrdiť rezultátom, že tento človek, aj keď bude mať blahobyt a uspokojené materiálne túžby, bude sa búriť voči sebe, voči svojej prázdnote. Nerpipúšťa ísť cestou naspäť, cestou novoveku. „Všetky autonómne sféry kultúry a spoločenského života sa vyprázdnili a stali sa ničotnými. Pompéznosť autonómnej a sekulárnej tvorby sa vyčerpala.“[25] Línia človeka novoveku je teda čitateľná, nech hovoríme o predminulom, minulom a nastupujúcom storočí: ľudové masy sú postupne oslobodené od starých princípov, medzi ktorými sú aj „náboženské povery“. Človek je ponechaný napospas sociálnej a prírodnej nutnosti a negatívnym mravným živlom, ktoré zastrešuje pojem pôžitkárstvo a spotreba. Preto, keď sa rozšíri v ľudových masách „chtivosť života“, prestane sa vidieť cieľ aj vo vyššej duchovej kultúre, nastáva dominancia kvantity a pôžitkárstva rozklad.

Skutočne, metafora života v masovej spoločnosti, kde je človek ako v preplnenom väzení predurčuje, že „davový človek preto zostupuje v civilizačnom rebríčku“.[26] Ťažko je preniknúť uniformovaným davom, ktorým je človek obklopený a tiesnený.[27] Je nepochybné, že hodnoty duchovné a hodnoty svätosti majú omnoho menšiu silu, než hodnoty pôžitkov, či hodnoty vitálne, ktoré sú veľmi despotické. Taká je štruktúra spredmetneného sveta.[28] Kríza kultúry, ktorú teraz v bolestnej bezmocnosti prežívame a možno sa viacej nad tým vzrušujeme, však prišla už dávno. Revolúcie, svetové vojny, sociálne otrasy iba odhalili vnútornú krízu kultúry.[29] Teraz, oslobodení od vojen, krvavých revolúcií, v pokojom ovzduší spotreby a kunzumerizmu, v blahobyte sociálneho štátu, sme akiste na samom dne kultúry a paradoxne tu môžeme vyjadriť nádej v rast, v pozitívny obrat. Pretože „tragédiou kultúry je, že každá vysoká, kvalitatívna kultúra nemá pred sebou perspektívu nekonečného rozvíjania. Rozkvet kultúry je striedaný úpadkom. [...] Kultúra vždy končí dekadenciou, taký jej osud“.[30]

Kultúra davového človeka – človek masmédií a konzumu

Modernú dobu sme charakterizovali ako tú, ktorá atomizovaného, izolovaného jedinca vrhá do nadvlády masy, tak je pochopiteľné, že práve s ňou môže byť spojený nástup a vláda masovokomunikačných prostriedkov. Tie spolu s tzv. verejnou mienkou sú jej nutným sprievodným znakom. Práve na súvis medzi izolovanými jedincami a rozvojom masmédií, spočiatku tlače, poukázal Alexis de Tocqueville.[31] Davový človek je takto antropologickým základom pre masmediálnu komunikáciu vo všetkých jej technikách manipulovania a skresľovania reality, má významný dosah na to, čomu hovoríme veľký vplyv, respektíve moc masmédií v modernej spoločnosti.[32] Je nepopierateľné, že kultúra na prelome milénií je

[24]Porov. DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*, II. diel, 2. Časť, XIII. kap., s. 468 – 470.
[25]„Все автономные сферы культуры и общестенной жизни пришли к пустоте и небытию. Пафос автономно-секулярного творчества иссякает.БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье,* s. 245.
[26]Porov. LE BON, G.: *Psychologie davu*. Praha: KRA, 1997, s. 16.
[27]Porov. DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*, II. diel, 2. časť, XIII. kap., s. 469.
[28]Porov. БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве исвободе человека*, s. 105.
[29]Porov. БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье,* s. 246.
[30] „Но трагедиа культуры в том, что всякая высокая качественная культура не имеет перед собой перспективы безконечнаго развития. Цветение культуры сменяется упадком. [...] Культура всегда кончается декадансом, в этом ея рок.“ БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве исвободе человека*, s. 106.
[31]Porov. DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*, II. diel, 2. časť, VI. kap., s. 454 – 456.
[32]Porov. McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999, s. 56.

nimi výrazne determinovaná. Aj pôvodne autonómne zložky kultúry, ako je výtvarné, hudobné, literárne umenie a i., prostredníctvom rýchlo rozvíjajúcej sa techniky masmédií, dostávajú nové podoby a určenia. K tomu nám treba pripočítať vlastné virtuálne obsahy, ktoré si dokážu utvárať. Spoločensky však zostávame v buržoázno-demokratickej ére. Preto, pre moc masmédií a nových informačných technológií platí staronový uhol pohľadu na nich: „Kultúra je pre vás iba prostriedok vašej politiky a ekonomiky. Je to nástroj na upevnenie vášho šťastia. Vaša kultúra je iba populistická hra. Nie ste schopní premôcť svoj vrodený utilitarizmus.“[33] Hlavne z tejto pozície je žiaduce chápať aj nasledujúce riadky.

Zameriame sa tu na dva podstatné aspekty masovokomunikačných prostriedkov a tou je u nich „sui generis“ koexistencia techniky a symbolov. Sú to práve symboly v transformovanej podobe, ktoré fragmentárne a nepriamo odkazujú na pôvodnú a pravú podobu kultúry, vo väčšine v službe ekonomiky a politiky. „Masa si osvojuje technickú civilizáciu a ochotne sa ňou vyzbrojuje. Iba veľmi ťažko si však osvojuje duchovnú kultúru. Ľudové masy v minulosti mali svoju duchovnú kultúru založenú na náboženskej viere, proti tomu masy súčasného prechodného obdobia sú pozbavené akejkoľvek duchovnej kultúry, cenia si iba mýty a symboly, ktoré sú im demagogicky podsúvané.“[34] Odhliadneme tu od typických politických symbolov rasy, triedy, národa, štátu, rovnosti a dáme dôraz na symboly, ktoré viacej súvisia s individuálnym životom a spotrebnou kultúrou. Symboly a mýty, ktorými možno vládnuť masám a usmerňovať ich existenciu nám dávajú vytušiť, čo znamená nástup a úspech televízie a ostatných audiovizuálnych prostriedkov. Berďajev usudzuje, že ovládnuť masy možno iba prostredníctvom im vrodených symbolov, ktoré majú erotický význam. „Prastaré inštinkty vyskytujúce sa v kolektívnom nevedomí sa prejavujú symbolicky v obrazoch. [...] V psychológii davu sa vždy uvoľňuje kolektívne nevedomie. V symboloch a mýtoch, ktorými sa nadchýňa dav, sa odhaľujú nevedomé erotické princípy, ktoré hľadajú pre seba premet túžby.“[35] Prítomnosť erotična v symbolike poukazuje na prirodzený prazáklad života. Gustave Le Bon taktiež poukazuje, že davy myslia v obrazoch, potrebujú obrazy, a prostredníctvom nich sú ovplyvniteľní. Sugescia a ilúzia sú také silné, že voči určitým slovám a formuláciám sa nedá brániť rozumom.[36] Marshal McLuhan prikladá dôležitosť týmto mytologickým obrazom v dobe masmédií: „Nové informačné prostredie má snahu prírodu nahradiť, zatiaľ čo stará mýtická múdrosť sa snažila prírodu vysvetliť. Moderný človek teda musí žiť mýticky na rozdiel od svojich starovekých predkov, ktorí sa usilovali myslieť mýticky. Mýtus je záznamom simultánneho vnímania účinkov a príčin v komplementárnom procese. Dejiny svetového umenia dnes môžeme vidieť v tridsiatich sekundách. ‚Váš svet dnes‘ poskytnú človeku noviny z jediného dňa. Sú to mýtické formy dané rýchlosťou a zhustením.“[37] Audiovizuálne prostriedky sú paralelným javom s davovým človekom 20. storočia, a nie napríklad s dobou stredoveku či staroveku. Ich vznik súvisí v prvom rade s psychickou a duchovnou dispozíciu človeka a jeho potrebami. Na tieto súvislosti poukazuje Karl Gustav Jung.[38]

[33]БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 309.
[34]БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве и свободе человека*, s. 103.
[35]БЕРДЯЕВ, Н: *О назначении человека*, s. 374.
[36]Porov. LE BON, G.: *Psychologie davu*, s. 32 – 33, 49 – 53.
[37]McLUHAN, M.: *Člověk, médiá a elektronická kultura.* Brno: JOTA, 2000, s. 347 – 348.
[38]Psychiater to vysvetľuje na príklade vynájdenia spaľovacieho motora. Rozumový potenciál starovekých Rimanov nebol menší ako potenciál moderného človeka. Človek antiky jednoducho nemal potrebu objaviť

Ak dáme do spojitosti význam obrazov, symbolov a mýtov pre davy s princípom masovej komunikácie, ktorú tvorí jej jednosmernosť a neosobnosť,[39] tak vzniká schopnosť skresľovania alebo náhrada reality vo výstupných mediálnych produktoch – komunikátoch. Teória masmediálnej komunikácie sa zaoberá konštrukciou sociálnej reality a vytváraním mediálnej reality.[40] Ak masová spoločnosť pohlcuje individualitu a rozplýva človeka v anonymite masy priemyselnej a urbanizovanej civilizácie, ktorá sa podľa E. Burka vyznačuje „nesúvislým zmätkom v základných princípoch“[41], tak vznikajú neobmedzené možnosti pre masmediálny priemysel ako narábať, manipulovať s vedomím jedincov. Procesy masovej kultúry produkujú profesionáli, ktorí potrebujú práve anonymné a disperzné publikum v rámci masovej spoločnosti.[42] Ide o nami popísaného atomizovaného jedinca bez základu zmyslu života, ktorý sa zmieta medzi prázdnymi pôžitkami materiálnej a vitálnej sféry. Antonio Baggio moderného človeka, aj keď navonok žije rozmanitým spôsobom, predsa pokladá za bytosť, ktorá je vo svojej podstate jednorozmerná, žijúca v akejsi simulácii reality, v spoločnosti identických prefabrikovaných osôb. Tento davový človek nemá v sebe „kompas“, aby si sám riadil cestu životom, takže nutne potrebuje druhých, aby ho viedli. Simulácia života – „života z druhej ruky“ ponúka možnosti pre masmédiá, ktoré sa neraz stávajú jediným prostriedkom kontaktu s osobami a udalosťami.[43] Táto charakteristika sa prejavuje únikom do falošnej reality v masovom rozšírení počítačových hier, televízie a čoraz častejšie internetu. Wolfgang Welsch predpokladá, že cez televíziu človek dostáva všetko do seba. Nemusí cestovať, navštevovať prírodu, lebo televízne programy mu všetko ponúkajú. Problém je v tom, že sa pod náporom nespracovaných programov môže premeniť na televízny monolit, pretože prostredníctvom prílišného sledovania televízie človek môže postupne stratiť citlivosť pre realitu.[44]

Sprievodným úkazom tejto straty pre realitu je mimetizmus – schopnosť masmédií vytvárať umelé vzorce správania a vzory. Príslušníci elity zábavného priemyslu, módy fabrikujú spoločenské konvencie, životný štýl. Ukazuje sa, že promiskuita, narkománia, bujaré nekončiace zábavy, sa stávajú smerodajnými ukazovateľmi pre zástupy závistlivého plebsu. Vychudnuté modelky homosexuálnych návrhárov privádzajú k poruchám životosprávy tisícky mladých žien. Pravidelné rubriky „šoubiznisu“ majú prefabrikovaný scenár: škandály na všetky spôsoby. „Každá trieda závistlivo napodobňuje triedu, ktorá na spoločenskom rebríčku stojí o jeden stupeň nad ňou. [...] Buržoázne ponímanie ľudskej, sociálnej a všeobecnej kultúrnej kvality je pod tlakom masmédií a masového konzumu prijaté za vlastné takmer všetkými členmi spoločnosti. [...] Mocnými endogénnymi hýbateľmi sú vrodená ľudská chtivosť, závisť, mimetizmus a súťaživosť.“[45] Bohumír Pavelek poukazuje na to, že aj chudobní, insolventní ľudia usmerňovaní kapitalistickými mýtmi konzumu sa nezmyselne zadlžujú u úžerníkov, v bankách, aby si dopriali niečo z luxusu, rozkoše

motor, nepotreboval v ňom vyjadriť seba a formulovať ním svoju nadradenosť nad prírodou. Porov. JUNG, K. G.: *Duše moderního člověka.*Praha: Atlantis, 1994, s. 25 a 107.
[39] McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999, s. 59.
[40] Porov. JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, s. 168 – 169.
[41] Porov. MILLER, D. (ed..): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, 2003, s. 289.
[42] Porov. REIFOVÁ, I. a kol.: *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2001,s. 129 – 130.
[43]Porov. BAGGIO, A. M.: *Hľadať si tvár.* Bratislava: Nové mesto 1996, s. 45 – 46.
[44]Porov. WELSCH, W.: *Estetické myslenie.* Bratislava: Archa, 1993, s. 13.
[45]PAVELEK, B.: *Buržoázní společnosť*. Jihlava: Grimmus, 2010, s. 65.

a blahobytu vyšších vrstiev. „Zvykovú do dôsledkov okázalú spotrebu neopustí žiadna, ani najhudobnejšia trieda. [...] Chudobní pri hltaní implantovaných snov – obrazov bohatstva, slávy a krásy – z taniera masmédií, nimi dokonca poblúznení, splývajú vo svojich predstavách s celebritami a vyhrievajú sa v odleskoch paprskov popularity týchto všetkoschopných, napospol mravne degenerovaných jedincov.“[46] Vážnymi negatívnymi dopadmi masmédií, hlavne televízie na správanie ľudí, sú šírené útoky na model rodiny, postavenej na trvalom zväzku muža a ženy.[47]

Televízne programy a filmy plné násilia a deštruktívnych scén vytvárajú u mladých ľudí presvedčenie, že svet je presne takýto. Hoci to nie vždy privádza k zločinu, ale určite zvyšuje asociálne správanie a agresivitu.[48] Komu prospievajú televízne prenosy súdnych pojednávaní s masovými vrahmi? Je to divadlo násilia, cynizmu, emócií, ktoré nahradilo kedysi praktizované verejné popravy. Dokonca, násilie v televíznom podaní istým spôsobom predstavuje virtuálnu formu gladiátorských hier.[49] Vojny v Iraku išli tak ďaleko, že ponúkali nefalšovanú akčnosť neraz aj v priamom prenose: raketové a letecké útoky, zničenie tanku, atď. Častým zjavom pri sledovaní televízie je nepravidelné prepínanie z jedného kanálu na druhý, v snahe obsiahnuť čo najviac z práve sledovaného programu. Divák si tak vytvára svoj vlastný program zlepený z najrozličnejších vysielaní. Tak sa z neho stáva akýsi „masový pustovník“. Ide o odcudzeného recipienta tráviaceho čas pred televízorom, v ktorom beží program sýtiaci tisíce iných divákov. Hrozí tu infantilizácia človeka.[50]

Prijímanie mnohých obrazov, ideí, rytmov odvádza človeka od centra. Aktívny „animus“ ničí „animu“. Odcudzenie vedie k tomu, že sa kontakt so skutočnosťou udržuje cez televíziu. Čo tam nie je, neexistuje. Takto funguje mediálna realita. Masy nepraktizujú šport, ale ho pozerajú v televízii. Neprodukujú hudbu, ale ju konzumujú cez prijímače. Netvoria dejiny, ale ich komentujú.[51] „Moc televízie, ktorá rastúcou mierou obklopuje náš život a zbavuje nás našich vlastných obrazov, snov, dejín a našej vlastnej reči, produkuje sekundárneho analfabeta. [...] Rozlišovanie medzi prirodzeným svetom človeka a umelo produkovaným svetom hromadných oznamovacích prostriedkov je stále ťažšie, realita a obrazná, umelo produkovaná realita nerozlíšiteľne splývajú. Nie je tak to, čo považujeme za skutočnosť, koniec koncov umelo produkovaná kópia?“[52]

Podobne môžeme súdiť o ére rozšírenia mobilných telefónov, virtuálnej komunikácie cez počítačové siete, čo ukazuje na ochudobnenie až stratu osobnej, reálnej komunikácie a má podiel na prehĺbení odcudzenosti ľudí. Používanie týchto dostupných technických prostriedkov v rukách človeka s davovou mentalitou na verejnosti, v dopravných prostriedkoch, prispieva k pokračovaniu odhalenia osobnej intimity a súkromia. Nepoukazujú tieto spôsoby, na ktoré sme si veľmi rýchlo zvykli, na nevedomú túžbu atomizovaného človeka po uznaní, výkrik po všimnutí? Nenaznačuje to bezútešnú snahu po vystúpení

[46]Tamže, s. 70.
[47]Porov. MORICOVÁ, J.: *Współczesna rodzina słowacka. Zagrożenia i szanse*. In: *Ateneum Kapłańskie.* Włocławek: Włocławskie wydawnictwo diecezjalne, 148 (2007), z. 2, s. 283.
[48]Porov. ZASĘPA, T. – ILOWIECKI, M.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA, 2003, s. 170n.
[49]Porov. SARKA, R.: *Kerygma Evanjelia a súčasný destinátor*. In: Verbum, roč. XVII, č. 1/2006, s. 47.
[50]Porov. LIESSMANN, K. P.: *Filosofie moderního umění*. Praha: Votobia 2000, s. 110.
[51]BOFF, L.: *Nouva era, la civiltà planetaria.* Assisi: Citadelle Ed., 1994, s. 17 – 18.
[52]METZ, J. B.: *Úvahy o politické theologii*. Praha: OIKOYMENH, 1994, s. 47 – 48.

z neprehľadného zástupu, masy? My, ktorí sme boli svedkami tejto bleskurýchlej „mobil-revolúcie“, „internetizácie“ v posledných rokoch milénia, cítime ten rozdiel medzi starou a novou komunikáciou. Značná tendencia popierania Božieho obrazu v človeku prostredníctvom umelej prirodzenosti, ktorou disponuje technika by nás mala držať v odstupe od nej. Nie sme proti technike. Popierať techniku je nezmyselné, ale voláme, že ona sa musí podriadiť ľudskému duchu, slobodnej osobnosti, lebo technické prostriedky v rukách otroka prinášajú neraz skryté formy otroctva. „Moc techniky má ešte jeden veľmi ťažký dôsledok pre človeka, tým je, že dochádza k strašnému urýchľovaniu času, k rýchlosti, ktorú človek nemôže dobehnúť. Ani jeden okamih nemá hodnotu sám v sebe, je len prostriedkom pre nasledujúci okamih.“[53] Človek všetkými týmito aktivitami, ktoré rieši prostredníctvom techniky, sa paradoxne stáva pasívnym, nevie, nestihne sa stretnúť so sebou hĺbke svojej existencie, tobôž ani s blížnym.

Dostupnosť monitorovania súkromia, aká sa naskytla v dobe po informačnej revolúcii, je nevídaná. A čo súdiť o moci nových informačných prostriedkov, ktoré využíva štát, respektíve politické a hospodárske elity v boji o moc a pozície? Aj z toho je zrejmé, že zákony na ochranu súkromia a osobných údajov sú sťaby lacnou útechou pred realitou všadeprítomného monitoringu. Kedysi obraz človeka s implantovanou čipovou kartou z kategórie sci-fi námetov sa z experimentálnej sféry u istých tried ľudí stáva postupnou tendenciou ako si skrze elektroniku podriadiť jedinca. Aká moc za tým stojí? Podobne, kde nás dovedie ašpirácia bezhraničnosti nových biotechnologických technológií? Berďajev v posledných dielach formuloval hrozivú predstavu, že najväčší význam má totalitný nárok techniky. Technika, ktorá nad sebou nechce uznať nijaký vyšší princíp. Je nakoniec nútená rešpektovať iba štát, ktorý tiež nadobúda totalitárny charakter.[54] Bola by to príliš uzatvorená interpretácia poukazovať iba na klasické totality nastupujúce v jeho živote. Ak filozof dokázal zreteľne anticipovať nástup komunizmu, tak hľadel po prekonaní vtedy nastupujúceho nacizmu do inej sféry. Svedčí o tom táto jeho filozofická predtucha a náboženská intuícia: „Technika disponuje svojou eschatológiou, postavenej proti kresťanskej – dobytie sveta a vytvorenie organizácie života bez Boha i bez duchovného znovuzrodenia človeka.“[55]

Využívanie obrazov, symbolov a mýtov prostredníctvom audiovizuálnej techniky určených na zábavu je používané na účely priemyselnej reklamy a propagandy. Zisk a ovládanie sú spojené nádoby kapitalistickej spoločnosti. Voči tejto sile nestojí kriticky selektujúca osobnosť, ale „spotrebiteľ – večné dojča volajúce po fľaši.“[56] Najčastejším úkazom pri reklame v masmédiách je, že siaha k pôvodným symbolom života, zdravia a harmónie až k rajskému prazákladu šťastia, s ktorým je človek všednej, jednotvárnej

[53] „Власть техники имеет еще одно последствие, очень трудное для человека, к которомы душа человека недостаточно приспособлена. Происходит страшное ускорение времени, быстрота, за которой человек не может угнаться. Ни одно мгновение не самоценно, оно есть лишь средство для последуйющаго мгновения.“ БЕРДЯЕВ, Н.: *Царство Духа и царство Кесаря.* Paris: YMCA-Press, 1951, s. 42.
[54]Porov. Tamže, s. 44.
[55] „Техника имеет свою эсхатологию, обратную христианской, - завоевание мира и организацию жизни без Бога и без духовного перерождения человека.“ БЕРДЯЕВ, Н: *О назначении человека*, s. 373. Možnosti spojenia totalitných nárokov sociálneho inžinierstva s totalitnými nárokmi génového inžinierstva a kybernetiky, nás činia obozretnými voči diskurzu o totalite. Tu by sme nemali zostať iba pri dvoch klasických sesterských systémoch. Ďalej nám otvára cestu premyslenia politického konceptu antikrista. Téma, takmer výhradná pre hĺbku ruskej tradície.
[56] FROMM, E.: *Mýt, nebo být?*. Praha: Aurora 2001, s. 43.

sociálnej reality konfrontovaný. Ak má byť reklama úspešná, tak sa siaha práve k obrazom krásy tela, námetov z prírody, symbolom života hlavne vody, ohňa, vzduchu a zeme. „Reklama zasahuje človeka nie v rozume, ale v jeho najhlbších archetypálnych sférach, kde mu prebúdza mýty sily, úspechu, krásy a zároveň predstavuje pocit menejcennosti z tohto, že prípadný výrobok alebo službu ešte nemá.“[57] Podobne hovorí aj Williamsová, podľa ktorej sa ideologické pôsobenie reklamy uskutočňuje skrze prenášanie dôležitých významov a predstáv zo sveta skúsenosti na komerčné produkty a potom i na nás. Komerčný produkt sa stáva prostriedkom k dosiahnutiu spoločenského alebo kultúrneho postavenia a pomáha nám byť tým, čím by sme chceli byť. Sme „rekonštituovaní“ reklamou, ale končíme s falošným pocitom vlastného skutočného „ja“.[58] Václav Chalupa tu zdôrazňuje vždy prítomný tlak reklamy podľa zásady, že nakupovaním predkladaných statkov máme voči sebe povinnosť, sme dlžníkmi seba.[59] „Dlhodobé pôsobenie týchto prostriedkov má vplyv na duševnú rovnováhu zasahovaného obyvateľstva – na jednej strane vzbudzovaný pocit nespokojnosti a strachu z menejcennosti, na druhej strane nepretržité úsilie získať ďalšie prostriedky k zakúpeniu statkov alebo služieb, ktoré negatívny pocity odstráni. S týmto vplyvom súčasne prichádza vplyv na celkovú kultúru, pretože sa propaganda obracia na čo najširšie vrstvy, apeluje na najširšie, všetkým ľuďom spoločné, to jest pudové motivácie a znižuje úroveň vkusu a citlivosti spoločnosti. Neustále hľadanie nových druhov tovarov vedie k zdôrazňovaniu i nedôležitých zlepšení a verejnosť je navádzaná nakupovať nové statky, aj keď predchádzajúce sú stále ešte spoľahlivé a použiteľné.“[60] Nezriedka sa stáva, že médiá prinášajú zábery o tom, ako sa davy valia živelne do veľkoobchodných domov za výpredajmi, ktoré sú sprevádzané násiliami, alebo sa tvoria mediáne fikcie na túto tému. Tieto popísané znaky viedli k označeniu masmédií ako štvrtej veľmoci.[61]

Človek masovej spoločnosti je sťaby drvený neustálou rotáciou mlynských kameňov priemyselného a politického prehlušovania vedomia, ktoré je nastavené v presne zvolenom smere. Podriadenie masmediálnej zložky v rámci masovej kultúry ekonomicko-politickým cieľom sa uskutočňuje aj v oblasti spracovávania samotného politického spravodajstva a publicistiky. Už predstavitelia frankfurtskej školy súdili, že médiá významným spôsobom podporujú moc a postavenie tých, ktorí ich ovládajú, nakoľko sú schopné smerovať jedincov k integrácii do spoločnosti v jej danej podobe.[62] To znamená, že sloboda masmédií nesiaha nikdy tak ďaleko, aby mohla spochybniť skutočné základy ekonomickej a politickej moci. „Novinárska sloboda v liberálnodemokratických režimoch sa obmedzuje – prinajmenšom v rámci komerčných a verejných médií hlavného prúdu – skôr na kritiku systému riadenia, než na kritiku systému samotného.“[63] Kritika vplyvu médií vo vzťahu k politike ide ešte ďalej, keď niektorí uvažujú o tom, že médiá nepodporujú demokratické procesy, ale ich vďaka svojej ekonomickej sile brzdia a deformujú.[64] Podobné tvrdí aj McChesney, ktorý médiá viní z depolitizácie – poklesu záujmu o voľby a politický život. Podľa neho pre kapitalizmus je výhodné byť formálne demokratickým systémom, ale pritom

[57] BAGGIO, A. M.: *Hľadať si tvár*, s. 13 – 15.
[58] Porov. McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*, s. 291.
[59] CHALUPA, V.: *Základy politológie.* Brno: Atlantis, 1991, s. 73.
[60] Tamže.
[61] Porov. LOBKOWICZ, M.: *Duše Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 81, atď.
[62] Porov. JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Média a společnost*, s. 184.
[63] Porov. McNAIR, B.: *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004, s. 86. McNair sa zhoduje s presvedčením „ľavicových radikálov“ ako je Chomsky, Herman a Miliband, ktorí podali dostatok argumentov ohľadom slobody médií v buržoáznej spoločnosti.
[64] Porov. CHOMSKY, N.: *Tajnosti, lži a demokracie.* Praha: Votobia, 1999, s. 44 a i.

kapitalizmus najlepšie funguje, keď zásadnejšie rozhodnutia robia elity a väčšina populácie je depolitizovaná. Médiá sa stali expertom na to, ako vytvárať takéto prostredie a tým prispievať k udržaniu „status quo“.[65]

Typickou podobou depolitizácie sú populárne politické talk-show, tiež s globálnym charakterom. Skutočná politická realita je v nich mediálnou realitou predkladaná tak, aby boli vytesňované meritórne politické témy a diskusie. Postupné sú nahradzované „povrchným zábavným spektaklom dramatických hier“. S tým súvisí personalizácia politiky – dôraz na osoby namiesto témy, ďalej dramatizácia politiky – séria stretov, zvratov a nečakaných odhalení, i samotné zľahčovanie politických tém triviálnosťou. Spravodajská rutina sa spája so zábavou a s potrebou použitia celebrít. Nakoniec zábava prevažuje nad informovanosťou. Jürgen Habermas si všimol, že sféra verejného života sa zužuje len na zábavu a ponuka televíznych programov čoraz častejšie osciluje okolo zábavných programov, ktoré stále viac strácajú na hodnote. Zábava spojená s ohlupovaním preráža.[66] Za zdanlivou apolitizáciou treba vidieť presadzovanie politických cieľov vládnej elity.[67]Ide o „expanziu nezáujmu“ ako o stratégiu konania, čo patrí k znakom modernej masovej spoločnosti.[68]

Pre porozumenie tohto javu sa vrátime jednak k východisku Solovjovej diagnózy modernej spoločnosti na báze striedania monotónnej práce a hrubozrnných prehlušujúcich pocitov a k funkcii vzrušujúcej príčiny klasikov teórie davov. Georg Simmel pri výskume znudených postojov obyvateľov veľkomiest dospel k zisteniu, že množstvo striedajúcich podnetov a vzruchov vedie k preťaženosti nervovej sústavy výsledkom čoho je nezáujem, apatia, ľahostajnosť uprostred zhonu. „Toto dnes pôsobí v nepochybne koncentrovanejšej podobe vďaka rozvoju prostriedkov masovej komunikácie. Ľahostajnosť publika tvárou v tvár drastickému divadlu, ktoré denne prináša televízia zo všetkých končín sveta a taktiež z domova vôbec nemusí byť pripočítaná cynickosti dnešnej generácie. Vďaka starostlivosti masových médií sú dnes ľudia i v dobe mieru permanentne vystavovaní atakom hrôz, beštialít a násilností. [...] Pokiaľ by mal človek súcitiť čo len so zlomkom obetí, o ktorých nešťastí je každých dvadsaťštyri hodín rutinne informovaný, nestačila by mu ani jedna slza pre prípad úmrtia v rodine“.[69] Práve nezáujem je obranným mechanizmom. Ten musí byť prekonaný, a tak zároveň masová spoločnosť funguje ako stroj, produkuje stále nové a nové očakávania ponúkané čoraz širšiemu a širšiemu publiku. Vytvára sa ilúzia, že s každým počíta. Sme v bludnom kruhu ľahostajnosti a nezáujmu a na druhej strane je masmédiami predstieraný osobný záujem o svoje publikum, aby mohlo byť účinnejšie manipulované. Pôsobí ustavičný teror reklamy, ktorá nekonečným lichotením a svojimi sľubmi dostáva ľudí pod kontrolu. „Je ťažké sa brániť prepracovaným technikám modernej propagandy. [...] Najúčinnejšou obranou je opäť nezáujem ako určitá poistka, ktorou sa diváci, poslucháči, čitatelia masových médií budú brániť, pokiaľ nechcú byť vrtnutí do hry, ktorých pravidlá určuje výhradne druhá strana.“[70]

---

[65]Porov. KRIEGER, J. (ed.): *Oxfordský slovník světové politiky.* Praha: Ottovo nakladatelství, 2000, s. 276.Tieto procesy ilustruje politická reklama. Politickí predstavitelia, hlavne v čase volebnej kampane, sa dostávajú na trh ako tovar – musia sa predať. Jednotlivci si vyberajú politických kandidátov ako tovar v obchode, tým dochádza k zovšedneniu politiky. Boj politických komunikátorov je síce výrazný, ale voči nemu stojí disperzné publikum – voličstvo. Tým dochádza aj k rozptýleniu demokracie a demokratický proces je zraniteľný.

[66]Porov. IŁOWIECKI, M. – ZASĘPA, T.: *Moc a nemoc médií,* s. 30.

[67] „Fakt, že lacnou zábavou odvádzajú buržoázne oznamovacie prostriedky príjemcu od politických problémov, nemožno vykladať tak, že vychádzajú z apolitických zámerov, či dokonca z apolitickej stratégie. Aj zastieranie politiky je politikou. Nie je teda náhodné, že práve politickým hľadiskám zábavy sa venuje v buržoáznej žurnalistike stále väčšia pozornosť. F. Ronnenberger napríklad konštatuje, že aj politické vzdelávanie sa v buržoáznych oznamovacích prostriedkoch uskutočňuje zábavnou formou.“ VOJTEK, J.: *Metodiky novinárskej práce*. Bratislava: SPN, 1985, s. 108 – 109.

[68] KELLER, J.: *Dvanást omylů sociologie*. Praha: SLON, 1995, s. 131 – 133.

[69] Tamže, s. 133 – 134.

[70] Tamže, s. 134. Autor sa tu odvoláva na diela R. K. Mertona a CH. W. Millsa.

Táto masmediálna všadeprítomnosť a vševediacosť v jej všemohúcom niekoľkovrstvovom prekrývaní zaliečania, lichotenia, sľubov a nevedomých symbolov v priemyselnej a politickej reklame a propagande je vzrušujúca príčina a zároveň ubíjaním vedomia, popretím božieho obrazu v človeku. Triumfuje kult imaginárneho. Johann Baptiz Metz odhaľuje „smrteľné účinky zamatového teroru priemyselnej kultúry“ a vyhlasuje: „Ópium chudobných už dlhú dobu nie je náboženstvo. Stala sa ním masová kultúra, ktorá týchto ľudí zbavuje vedomia vlastnej subjektivity ešte skôr, než sa môžu stať subjektmi svojho oslobodzovania.“[71]

Tým sa potvrdzuje ďalšia predtucha Nikolaja Berďajeva: „Čoskoro sa definitívne prejaví magická povaha techniky. [...] Opäť sa dostávame do ovzdušia zázrakov, novoveku tak cudziemu, opäť príde doba bielej a čiernej mágie.“[72]

Na ceste od zjednodušenia materiálnej kultúry ku kultúre ducha

Preukázali sme tu, že pokiaľ novoveký človek sa pohybuje iba v iracionálnej slobode, teda v slobode od niečoho, mechanickej rozhodovacej právomoci oproti ktorej stojí sloboda ducha, sloboda pre niečo, tak sloboda je v konečnom dôsledku potláčaná, neprejavuje sa. Prevláda determinovaná nutnosť. Život sa prispôsobuje davovým hnutiam vo svete a v dejinách.[73] Nastupujú nižšie sféry individuálneho a kolektívneho správania sa človeka. Prejavom tejto sféry je spoločnosť blahobytu a tí, ktorí sa jej bezmedzne oddávajú, sú pod vládou ducha smrti. Na scénu nastupuje davový človek a masová spoločnosť ničí osobnosť človeka vo všetkých jeho aktivitách. Spojitosť úpadku kultúry s nástupom vlády davov je teda zrejmá: „Od chvíle, čo začala demokratizácia, kultúrna úroveň i hodnota všetkého sa znižuje. Kultúra sa stáva oveľa lacnejšia a prístupnejšia. Stáva sa viacej široko roztratenou a veľmi úžitkovou, komfortnejšou. A napokon je veľmi ploská, znížená vo svojej kvalite. Je nepekná a bez štýlu.“[74] Jednoducho determinovaná plebejskými črtami. Celkovo je v tomto provizórnom období na rozhraní novoveku a niečoho nového badateľná absolútna strata citu pre krásu v umení a kultúre, lebo sa potrel cit pre zlo v človeku, teda problematika hriechu sa vylúčila z pohľadu na ľudskú prirodzenosť. Kultúra je už desaťročia bez základu. Vytvára sa mediálna kultúra bez Boha. Možno sledovať absenciu vzťažných bodov, odmietanie akéhokoľvek morálneho súdu, polemiky sa často nechávajú na osobné rozhodnutie jednotlivca. Ak ide o nejakú ozajstnú polemiku, tá sa obyčajne skončí tolerantnou diskusiou rozpletávajúcou každé presvedčenie a uspávajúcou vedomie.[75]

„Zreteľne vo všetkom cítime, ako je otrasený pohľad na človeka, ako sa rozkladá ľudská osobnosť utváraná kresťanstvom, pričom práve tvorba osobnosti bola poslaním

[71] METZ, J. B.: *Úvahy o politické theologii,* s. 50.

[72] „Скоро окончательно выявится магический характер техники. Мы опять вступаем в атмосферу чудесного, сотль чуждыно новой истории, опять бозможны станут белая и черная магии.“БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье,* s. 254.

[73]Porov. LOSSKIJ, N. O.: *Dějiny ruské filosofie.* Velehrad – Olomouc: Refugium – Centrum Aletti, 2004, s, 368.

[74] „От демократиизации культура повсюду нонижается в своем качестве и в своей ценности. Она делается более дешевой, более доступной, более широко разлитой, более нольезной и конфортабельной, но и более плоской, нониженной в своем качестве, некрасивой, лишенной стиля.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 308.

[75]PÁPEŽSKÁ RADA PRE KULTÚRU: *Kde je tvoj Boh?*. Trnava: SSV, 2005, s. 28.

európskej kultúry.“[76] Berďajev pri cyklickom chápaní vzopätia a úpadku kultúry ďalej rozvíja „osudovú dialektiku kultúry“, keď tvrdí, že kultúra musí na istom stupni zapochybovať o svojich základoch a rozložiť ich. Sama si pripravuje záhubu tým, že sa oddeľuje od svojich životodarných zdrojov.[77] Táto civilizácia je muzeálna civilizácia, s dávnou krásou nás spája jedine návšteva zámkov, hradov, chrámov a múzeí. Ale už je to iba mŕtva krása, lebo život bez ducha, bez askézy, život iba v spotrebnom statuse a kult života bez zmyslu nie je pravou podobou existencia človeka. Kultúra, v ktorej chýba náboženský základ, vedomie zmyslu, ani nemôže byť pravou kultúrou. Uvedomujeme si, že kresťanstvo už nemá tú silu, ktorou kedysi obrodilo antiku. „Dnes už starne samo kresťanstvo. Už nemá v sebe mladistvú tvorivosť. Nové náboženské svetlo zatiaľ nie je vidieť.“[78]

Napriek tomu, že sa vyčerpala jedna epocha, nemôžeme ostať v rezignácii, pasivite ani v sektárskej mentalite sebapotvrdzovania cirkevného života. Náš pesimizmus nesmie byť pasívny, fatálny, ale aktívny, teda tvoriaci. Nazdávame sa, že čas prečkania „pôrodných bolestí“[79] zrodu novej kultúry v novej civilizácii by mal obsahovať dva paralelné aktivity.

K prvej nás vedie inšpirácia z politickej teológie a tou je sebachápanie cirkvi ako „kontrastnej spoločnosti“.[80] Voči kreatúram zábavného priemyslu a verejného života, voči modlárstvu hedonizmu kresťanstvo môže protipostaviť osobnosti modernej doby, našich súčasníkov, prakticky zo všetkých oblastí života. Pápež Ján Pavol II. v tom prejavil prorocké gestá, keď prostredníctvom foriem cirkevného blahorečenia s svätorečenia poukázal, že osobnostný princíp možno rozvíjať aj čase súmraku posledných desaťročí. S tým súvisí uplatňovanie náboženských symbolov pri zušľachťovaní más. Princípy aristokratickej kultúry: pravdy, dobra a krásy v originalite tvorby a prispôsobené „požiadavke dňa“ je nutné implementovať do tvorby. A keďže davy myslia v obrazoch a symboloch, nezastupiteľné miesto má filmové umenie. V tom vidíme alternatívu médií, ktoré nesú prívlastok kresťanské či katolícke: vytvárať skutočné obrazy človeka a spoločnosti voči fiktívnej – deformovanej realite komerčných masmédií. Predsa existuje aj iná realita ako svet televíznych realít! Uprostred dekadencie a „výpredajného nevkusu“ jestvuje aj vznešenosť v sociálnej všednosti. Berďajev preto pravdivo vystihol, že napriek všadeprítomnej spoločenskej hypnóze máme úlohu organizovať spoločnosť na báze Ducha.[81] Manažment katolíckych masmédií mal by vytvárať programy kontrastnej spoločnosti: osobnosti voči davu. Uvedomujeme si tu problém, ktorý spočíva v nízkej sledovanosti a vôbec v schopnosti preraziť v nemilosrdnom svete komercie, ktorý naopak stavia na schopnosti zaujať lacnou zábavou.

---

[76]БЕРДЯЕВ, Н.:*Смысл истории*, s. 176.
[77]Porov. БЕРДЯЕВ, Н.:*Приложение - Воля к жизни а воля к культуре*, s. 208.
[78]БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 317.
[79]Porov. List Rimanom 8, 22 – 23.
[80]Toto chápanie vychádza zo zvláštneho postavenia izraelského ľudu ako vyvoleného národa a v tom sa hľadá dôvod na premýšľanie o cirkvi ako o kontrastnej spoločnosti. V praktickej teológii kresťanov tretieho sveta vznikla tzv. teológia oslobodenia, ktorá hlása, že základom komunity veriacich má byť jadro pozostávajúce z kráľovstva komunity chudobných, ktorým Ježiš primárne hlásal Evanjelium. To umožňuje cirkvi, aby sa stala tým, čím pôvodne chcela byť – kontrastnou spoločnosťou. Porov. SCOTT, P. – CAVANAUGH, T. W. (eds.): *The Blackwell Companion to Political Theology.* Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2007, s. 10 a 257. Johann Baptist Metz v európskych podmienkach blahobytu dal dôraz na to, že cirkev má byť v emancipovanej spoločnosti verejnou spomienkou na Ježišovu slobodu a ním darovanú slobodu, ktorú neprekryje ani ideál dospelosti meštiacky osvietených dejín, ani apoteóza revolučných dejín oslobodenia. Porov. METZ, J. B.: *Viera v dejinách a spoločnosti.* Bratislava: Serafín, 2007, s. 137 – 138.
[81] Porov. БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве исвободе человека*, s. 87, 91.

Druhá oblasť je v zásadnom uskromnení životného štýlu, čo sa badateľne prejaví aj v dopade na životné prostredie ako hodnoty pre tých, ktorí prídu po nás. Už Aristoteles učil, že naše úsilie o blaho, šťastie, musí byť v súlade s cnosťami, a nie v maximalizácii slasti![82] Preto „Bude potrebné prejsť k jednoduchšej a prostejšej materiálnej kultúre a naopak k bohatšej duchovnej kultúre.“[83] Potrebujeme sa zbaviť všadeprítomnej iluzórnej reality, že jednoduchší materiálny život nás robí menejcennými, neúspešnejšími alebo zaostalými. Navrhujeme zmeny v tejto triáde ľudského záujmu: masmédiá, konzum a technika.

Začneme masmédiami. „Lampou tela je oko. [...] A keď už svetlo, čo je v tebe, je tmou, aká bude tma sama?!“[84] Ak toto je smerodajné, tak striedmosť v oblasti používania mediálnych produktov poväčšine vyžaduje úkon selekcie a ignorancie voči programom a filmom nivelizujúcim osobnosť a voči zbytočným samoúčelným reláciám. Je to primárne záležitosť vôle. A hneď dodajme, že ak ústredným, ba čestným miestom v domácnostiach zaujíma veľkoplošná obrazovka s domácim kinom, tak naša požiadavka je skôr v rovine predsavzatia, ktorým je vydláždené peklo.

Ďalším bodom je striedmosť vo výbere produktov každodennej spotreby a usporiadanie životného štýlu. Pripusťme na okamih s Alexis de Tocqueviilom, že dosiahnuť blahobyt je poctivá a oprávnená snaha, v ktorej má človek záľubu. Ale v tom je paradoxne ukrytý sebazničujúci element: „Vzniká obava, aby nakoniec nestratil schopnosť užívať svoje ušľachtilejšie schopnosti a v túžbe zlepšovať všetko okolo seba nakoniec sám seba nedegeneroval. V tom je nebezpečie a nie inde.“[85] Takto vášnivá láska k blahobytu sa obracia proti nej samej a človek zanedbáva to hlavné, aby mal kontrolu nad sebou samým, aby bol sebe vlastným pánom. Zásada, že nie všetko, čo si môžem dovoliť, aj smiem, je nevyhnutná, aby sme nedegradovali do roviny mechanickej a jednostranne vitálnej. Spotrebiteľský ideál nie je žiadnym ideálom, má v sebe ducha smrti, vedie k biede. Nezáleží, či sa oň usiluje meštiak v buržoáznej, či robotník s vlastnosťami meštiaka v socialistickej spoločnosti.[86] Ak ku striedmosti života, k askéze nás volajú osvietení neomarxisti, keď už nie z náboženských, tak aspoň z ekonomických dôvodov,[87]potom je problém skutočne alarmujúci. A iste nejde iba o oblasť individuálneho životného štýlu. Okázalá spotreba, život na dlh, to je civilizačný problém. Túto osudovú zviazanosť pozorujeme na postupnom krachu spoločnosti blahobytu aj po organizačnej stránke a zdá sa, že „systematické“ zvyšovanie veku odchodu do dôchodku je slepou uličkou, v už aj tak vybudovanom bludisku bez cieľa. V spoločnosti neskorého kapitalizmu na začiatku milénia sa stalo pravidlom, že sa ľudia zadlžovali. Vyberanie úverov na spotrebu, na autá, na dovolenky, na nehnuteľnosti sa pokladalo za štandardné, priam za cnosť. K tomuto vyzývala nielen pochopiteľne reklama, ale blahoslavili tento štýl aj ekonómovia pod heslom, že veriteľ je na tom horšie ako dlžník. Fikcie blahobytu sa šírili reťazovo od vyššej vrstvy až po plebs. Zásada predkov „prikrývať sa takou perinou, na akú máme“ sa poprela. S tým súvisí systém sociálneho štátu, štátu blahobytu, ktorý sa tiež zadlžoval sa vyčerpal. Vládnuť mohli len tí, ktorí dokázali veľa sľubovať, čoho symbolom

[82] Porov. ARISTOTELES: *Nikomachova etika,* 1772a, 2.
[83] „Придетця перейти к упрощенной и элементарной материяльной культуре и более сложной духовной культуре.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье,* s. 239.
[84]Evanjelium podľa Matúša 6, 22 – 23.
[85]DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*, II. diel, 2. Časť, XV. kap., s. 474.
[86]Porov. БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 291.
[87]FROMM, E.: *Mít, nebo být*, s. 227.

boli pre nenásytné masy heslá o navýšovaní mzdy, dôchodku a tzv. istoty sociálneho zabezpečenia. Populizmus vôbec nie je otázkou niektorých tzv. nezodpovedných politikov v niektorých krajinách, ktoré sa politikou blahobytu dostali do pozície reálneho krachu. Napriek tomu, že politici sa radi obviňovali z populizmu, je to záležitosť každého systému, kde je politická rovnosť, vláda pupulus – ľudu. Hoci vášeň k blahobytu je vrodená všetkým ľuďom, a kedysi bola výsadou sociálnej aristokracie, práve po odstránení formálnej sociálnej nerovnosti v ére vlády davov, od samotného prehlásenia vznešenosti rovnosti, narysovala sa štartovacia línia behu k cieľu, ktorým sa stal zánik, teda sebazrútenie takto organizovanej spoločnosti. Postaviť aj spoločenský život na exkulpovaní človeka od siedmich hlavných hriechov a prehlásiť ľudské slabosti, ktoré sa pochopiteľne tešia priazni ľudových más, nemôže mať perspektívu ani pri organizovaní štátu. Hoci obdobie po druhej svetovej vojne možno vykázalo v Európe zdarný priebeh spoločnosti blahobytu. Je isté, že aj príklad krachu spoločnosti blahobytu a kultu pôžitkárstva poukazuje na to, že „nemožno abstraktne stavať otázku o Bohu, oddelene od človeka“[88], teda ani spoločenské otázky nemožno riešiť oddelene od otázky Bohočlovečenstva. Ak ľudové masy a ich ideológovia odmietli náboženský princíp, tak sa neprijme ani pravda, že „Nám nie je dané poznať, prečo je jeden bohatý a druhý chudobný, prečo každého človeka osud skúša po svojom.“[89]

Tretím článkom v našej triáde projektu zjednodušenia materiálnej kultúry je v pravom zmysle slova racionálne zaobchádzanie pri nadobúdaní a prevádzke akejkoľvek techniky, na čo sme už poukázali. Spotrebná elektronika či automobil predsa nemôže byť reprezentantom zrelého človeka. Nemôže sa vyšší podriaďovať nižšiemu, človek technike, to odporuje personalizmu, napriek tomuto pokušeniu tohto modlárstva podliehajú vyznávači buržoázneho sveta viditeľných vecí.

Gustave Le Bon na samom konci 19. storočia, v čase ustálenia hospodárskych a politických štruktúr a životného štýlu približne do tých parametrov, v ktorých žijeme dnes v kapitalizme a liberálnej demokracii, vyjadril nádej, že vláda davov je prechodnou vládou.[90] My dnes, po storočí ich temnej vlády zavŕšenej revolučným a národným socializmom, a povojnovej hedonistickej kultúry smrti, sme pravdepodobne na ich konci. To, že zákon akcie a rekcie v spoločenskom procese sa naplnil, teda že vládu aristokracie, ktorá sa v mnohom spreneverila svojmu poslaniu a pohŕdala prostým ľudom, vystriedali elity, ktoré vládnu pomocou davov a tie nepodarene napodobňujú spôsobom života svojich predchodcov, je nezmeniteľný osud dejín. „Zložitosť spoločenskej otázky ako duchovnej otázky je ešte v tom, že je potrebné zo všetkých síl sa usilovať o zlepšenie postavenia más i zhodnotenie sociálneho významu práce“, uvažuje Berďajev. Vzápätí rázne vystríha: „Avšak nemožno dopustiť moc davov nad osobnosťou človeka – vládu množstva nad kvalitou, prevládnutie materiálnych hodnôt nad hodnotami duchovnými. Toto znamená, že eticky je nutné, aby bola zachovaná duchovná aristokracia, bez ohľadu na to, ako radikálne by sa riešila sociálna

[88] „Нельзя отвлеченно ставать вопрос о Боге, отвлеченно от человека.“ БЕРДЯЕВ, Н.: *Царство Духа и царство Кесаря,* s. 28.
[89] „Не должно быть в мире ниших и голодных, бсем должно быть обеспечено человечески достоиное существобание. Но это не требует рабенства.[...] Нам не дано знать, почему один богат, а другой беден, почему каждому выпадают на долю те или иные испытаниа.“ БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства,* s. 236 – 237.
[90] Porov. LE BON, G.: *Psychologie davu*, s. 7.

otázka.“[91] Nové panstvo by mala prijať nová, teda duchovná aristokracia, ktorá je schopná niesť kontinuitu hodnoty osobnosti: primát slobody ducha a tvorivosť. Nezmenné aristokratické princípy v kultúre postavené na náboženskom kulte pravdy, dobra a krásy boli vždy prítomné v človeku, tým že je človekom. Bohoľudským úsilím pri zjednodušení materiálnej kultúry a pri vytváraní kontrastnej kultúry máme sformulovať pripravenosť vrátiť človeku západnej civilizácie obrysy Božieho obrazu a božej podoby.

Bibliografia

БЕРДЯЕВ, Н.: *Царство Духа и царство Кесаря.* Paris: YMCA-Press, 1951.
БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Философия неравенства.* Москва: Издавателъство АСТ, 2006.
БЕРДЯЕВ, Н. А.: *Новое средневековье.* In: *Смысл истории.Новое средневековье.* Москва: Издательсто «Канон+», 2002.
БЕРДЯЕВ, Н: *О назначении человека*. Москва: АСТ, 2010.
БЕРДЯЕВ, Н.: *О рабстве и свободе человека*. Paris: YMCA-PRESS, 1939.
БЕРДЯЕВ, Н.: *Приложение - Воля к жизни а воля к культуре.* In: *Смысл истории.* Москва: Издательсто «Канон+», 2002.
BAGGIO, A. M.: *Hľadať si tvár.* Bratislava: Nové mesto 1996.
BOFF, L.: *Nouva era, la civiltà planetaria.* Assisi: Citadelle Ed., 1994.
BURKE, E.: *Úvahy o revolucii ve Francii*. Brno: CDK, 1997.
DE TOCQUEVILLE, A.: *Demokracie v Americe*. Praha: Academia, 1992.
FROMM, E.: *Mít, nebo být?*. Praha: Aurora 2001.
CHALUPA, V.: *Základy politológie.* Brno: Atlantis, 1991.
CHOMSKY, N.: *Tajnosti, lži a demokracie.* Praha: Votobia, 1999.
JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B.: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003.
JUNG, K. G.: *Duše moderního člověka.* Praha: Atlantis, 1994.
KELLER, J.: *Dvanást omylů sociologie.* Praha: SLON, 1995.
KRIEGER, J. (ed.): *Oxfordský slovník světové politiky.* Praha: Ottovo nakladatelství, 2000.
LE BON, G.: *Psychologie davu*. Praha: KRA, 1997.
LIESSMANN, K. P.: *Filosofie moderního umění*. Praha: Votobia 2000.
LOBKOWICZ, M.: *Duše Evropy*. Praha: Vyšehrad, 2001.
McLUHAN, M.: *Člověk, médiá a elektronická kultura.* Brno: JOTA, 2000.
McNAIR, B.: *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál, 2004.
McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999.
METZ, J. B.: *Úvahy o politické theologii*. Praha: OIKOYMENH, 1994.

MILLER, D. (ed.): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Barrister & Principal, 2003.
MORICOVÁ, J.: *Współczesna rodzina słowacka. Zagrożenia i szanse*. In: *Ateneum Kapłańskie.* Włocławek: Włocławskie wydawnictwo diecezjalne, č. 148 (2007).
MOUNIER, E.: *Místo pro člověka*. Praha: Vyšehrad, 1948.

[91] „Но не должно допускать господства масс над человеческой личностью, власти количества над качеством, преобладаниа ценностей материальных над ценностями духовными. А это значит, что етически должна быть сохранена духовная аристократиа, как бы радикально ни решался социальный вопрос.“ Porov. БЕРДЯЕВ, Н: *О назначении человека*, s. 373.

PÁPEŽSKÁ RADA PRE KULTÚRU: *Kde je tvoj Boh?*. Trnava: SSV, 2005.
PAVELEK, B.: *Buržoázní společnosť*. Jihlava: Grimmus, 2010.
REIFOVÁ, I. a kol.: *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál 2001.
SOLOVJOV, V.: *Smysl lásky.* In: TENACE, M.: *Úvod do myšlení Vladimíra Solovjova.* Velehrad: Refugium 2002.
SARKA, R.: *Odkaz patróna a spolupatrónov Európy v postmodernom kontexte*. In: Duchovný pastier, roč. LXXXIV, č. 2/2003.
SARKA, R. : *Kerygma Evanjelia a súčasný destinátor.* In: Verbum, roč. XVII, č. 1/2006.
SCOTT, P. – CAVANAUGH, T. W. (eds.): *The Blackwell Companion to Political Theology*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd., 2007.
VOJTEK, J.: *Metodiky novinárskej práce*. Bratislava: SPN, 1985.
WELSCH, W.: *Estetické myslenie.* Bratislava: Archa, 1993.
ZASĘPA, T. – ILOWIECKI, M.: *Moc a nemoc médií*. Bratislava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA, 2003.

Rodina ako jeden zo základných činiteľov rozvoja spoločnosti

Katarína Greňová

Abstrakt

Základom každého spoločenstva a neskôr každej spoločnosti, bola a je rodina, plniaca svoje nezastupiteľné poslanie, ktorým je odovzdávanie života ďalším generáciám a fenomén vzájomnej pomoci. To je síce možné i mimo rodiny – a posledné desaťročia sú toho príkladom, keď čoraz viac detí prichádza na svet rodičom žijúcim v iných formách spolužitia. Rodina zatiaľ ostáva najdôležitejšou inštitúciou v spoločnosti, hoci prechádza zmenami a menia sa aj názory na jej poslanie a úlohy. Model rodiny ako rodičov s viacerými deťmi, príp. aj s prarodičmi, je nahrádzaný rodinami s malým počtom detí, príp. manželstvami bez detí. Príspevok sa zaoberá problematikou poklesu počtu detí v súčasných „moderných“ rodinách, ako aj celkovým poklesom pôrodnosti v spoločnosti, čo z pohľadu budúcnosti znamená veľké riziko, pretože rodiny, ktoré dajú život viacerým deťom a zodpovedne pristupujú k ich výchove, vytvárajú nastupujúcu generáciu. Prvá časť príspevku sa venuje vymedzeniu pojmu rodina z viacerých pohľadov i zmenám, ktoré sú pre súčasnú rodinu charakteristické. V ďalšej časti je priblížená problematika poklesu počtu detí v rodinách a celkového poklesu pôrodnosti v súčasnej slovenskej spoločnosti.
Kľúčové slová: rodina, zodpovednosť, pôrodnosť, deti.

Abstract

The basis of every community and society is a family, which performs the irreplaceable mission of delivering the next generation of life and the phenomenon of mutual assistance. This is possible even outside of a traditional family. The last decade serves as an example, having more and more children coming into the world to parents living in other forms of cohabitation. The family still remains the most important institution in society, although it is undergoing changes of its mission and tasks. Model families with parents, several children, and possibly grandparents are replaced with families having fewer children and sometimes even childless families. The paper deals with the decline in the number of children in current "modern" families, as well as the overall decline in fertility in a society in terms of the future. Families can live more responsibly and grant children access to education, forming the coming generation. The first part of this article is devoted to the definition of a family in multiple views and changes, which are characteristic for the modern family. Below highlights the decline in the number of children in families and the overall decline in fertility in contemporary Slovak society.
Keywords: family, responsibility, fertility, children.

Úvod

„Blaho človeka a ľudskej i kresťanskej spoločnosti úzko súvisí s priaznivým stavom manželského a rodinného spoločenstva“ (GS 47). Tieto slová z dokumentu Druhého vatikánskeho koncilu vyjadrujú pravdu, o ktorej ani v súčasnosti niet pochybností a existuje všeobecná zhoda v názore, že rodina je najdôležitejšou štruktúrou spoločnosti. Existuje však

rozdielny pohľad na to, čo vlastne rodina je. Iný názor prezentujú teológovia, politici, právnici či psychológovia. Tradične vnímaná rodina prechádza v súčasnosti výraznými zmenami spôsobenými spoločenskými zmenami i smerovaním celej spoločnosti. Viacdetné a viacgeneračné rodiny sú nahrádzané bezdetnými manželstvami, príp. rodinami s nízkym počtom detí, populácia starne. Deti, ktoré boli stáročia považované za dar a požehnanie rodičov, musia v mnohých prípadoch ustúpiť kariére a spoločenskému uplatneniu sa rodičov.

1 Rodina ako základ spoločnosti

Rodina je považovaná za „základnú, primárnu sociálnu skupinu, ktorá plní v ľudskej spoločnosti mnoho biologických, ekonomických, sociálnych a psychologických funkcií. Zo všetkých sociálnych skupín predstavuje skupinu pre jednotlivca najdôležitejšiu s najvýznamnejším formatívnym vplyvom na utváranie všetkých dimenzií jeho osobnosti[1]. Už Platón považoval rodinu za základnú bunku spoločenského života a hlavnú výchovnú inštitúciu. Myšlienku o nevyhnutnosti starostlivosti o rodinu ako o inštitúciu, možno sledovať vo formuláciách pedagógov a organizátorov spoločenského života až po súčasnosť, hoci sa v priebehu spoločenského vývoja značne zmenila štruktúra i spoločenská funkcia rodiny[2].

Najvšeobecnejšia a v rámci Slovenska asi najčastejšie používaná definícia hovorí, že je to: „Skupina osôb spojených zväzkami manželstva, krvi alebo adopcie, ktoré obyčajne bývajú spolu a v rámci skupiny postupujú podľa spoločensky určenej a uznanej deľby práce a podľa spoločensky vymedzeného súhrnu úloh. Rodina je malá prirodzená spoločenská skupina, ktorej členov spája intimita vzájomného spolužitia, príbuzenské vzťahy, citové putá, úcta, láska, spoločná domácnosť. Je to celok relatívne trvalý, podliehajúci dynamickým premenám súvisiacim hlavne s priebehom života jednotlivcov, ktorí ju tvoria“[3].

Průcha prezentuje v Pedagogickom slovníku takúto definíciu rodiny: „Rodina je najstaršou spoločenskou inštitúciou, ktorá plní socializačné, ekonomické, sexuálno-regulačné, reprodukčné a ďalšie funkcie. Vytvára určitú ekonomickú klímu, formuje interpersonálne vzťahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životného štýlu“[4]. Konzervatívna interpretácia vníma rodinu ako základnú bunku sociálneho života, ktorú majú podporovať jedinci i štát, a v prípade potreby sa jej majú aj podriadiť. Preferovaný je patriarchálny model nukleárnej rodiny s tradičnou deľbou práce i moci.

Kolektivistická interpretácia vníma rodinu ako inštitúciu, ktorá prežíva z minulých sociálno-ekonomických formácií. Jednotlivci sa postupne odpútavajú od závislosti na rodine, funkcie ktorej preberú iné špecializované sociálne inštitúcie riadené štátom. To umožní jednotlivcom identifikáciu s hodnotami daného spoločenstva, ale aj postupné „vyvlastnenie“

[1] Porov. ORAVCOVÁ, J. Systémový prístup k rodine. In ŠATÁNEK, J. (edit.). *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.* Banská Bystrica : UMB, 2005, s. 78.
[2] Porov. OLÁH, M. a kol. *Faktory ovplyvňujúce plnenie rodičovských rolí u špecifických skupín obyvateľstva v Slovenskej republike*. [online]. [cit. 19.2.2012] Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/factors-infuence-of-performance-of-parental-roles-in-specific-population-groups-in-the-slovak-republic>.
[3] RAJNOHA, R. Rodina a jej súčasné problémy. In TOKÁROVÁ, A., MATULAYOVÁ, T. (edit.). *Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika.* Prešov : FF PU, 2008, s. 390.
[4] CSÉLVAIOVÁ, K. *Zmeny v rodinnom správaní*. [online]. [cit. 19.2.2012] Dostupné na internete: http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFstudenti/Csefalvaiova.pdf.

rodiny. Liberálna interpretácia uznáva inštitúciu rodiny ako vhodného miesta pre uspokojovanie životných potrieb a sebarealizáciu jednotlivca. Na rozdiel od konzervatívnej koncepcie preferuje pestrosť rodinných foriem, ktoré sa odvíjajú od meniaceho sa životného štýlu, hodnôt, záujmov a zvyklostí, čo vedie k postupnej „privatizácii" rodiny. Feministická koncepcia chápe tradičný patriarchálny model rodiny ako inštitúciu, ktorá ženu znevoľňuje a neumožňuje jej rovnoprávne postavenie. Cieľom tejto koncepcie je dosiahnuť rovnosť medzi pohlaviami v právach i povinnostiach týkajúcich sa rodiny[5].

Okrem prezentovaných teórii existuje komplexná náuka o rodine a jej priorite v dokumentoch Katolíckej cirkvi. Cirkev na základe biblického zjavenia, širokej filozofickej reflexie, niekoľko tisícročnej skúsenosti ľudstva vníma rodinu ako prvé a najzákladnejšie prirodzené ľudské spoločenstvo, ktoré je obdarené zvrchovanými právami, a ktoré tvorí podstatu každého spoločenstva[6]. Už v prvej sociálnej encyklike pápeža Leva XIII. je časť venovaná rodine: „Je v záujme osobného i verejného dobra, aby bol zachovaný poriadok a verejný pokoj: aby rodina bola usporiadaná v súlade s Božím zákonom a s prirodzenými zásadami" (*RN* 29). Rodina založená na manželstve je prirodzenou realizáciou ľudskej lásky a preto nie je alternatívou vo vzťahu k iným formám spolužitia. Rozhodnutie darovať sa druhému človeku, zdieľať s ním radosti i strasti každodenného života a odhodlanie prežiť s ním celý svoj život, je znakom zrelosti. Keď sa z manželov stávajú rodičia, dostávajú sa do novej situácie, získavajú nové roly a očakáva sa od nich plnenie povinností vyplývajúcich z týchto rolí. „Rodina je miesto, v ktorom dostáva človek prvé a určujúce poznatky o pravde a dobre, učí sa, čo je milovať a byť milovaný a čo konkrétne znamená byť osobou" (*CA* 39).

Podľa Katechizmu Katolíckej cirkvi: „Muž a žena spojení v manželstve tvoria spolu so svojimi deťmi rodinu. Táto ustanovizeň predchádza akékoľvek uznanie verejnou mocou; tá je povinná ju prijať. Rodina sa má pokladať za normálny základný vzťah, podľa ktorého sa majú hodnotiť rozličné formy príbuzenstva" (*KKC* 2202). „Právo na manželstvo je prirodzené a pôvodné a žiaden ľudský zákon ho nemôže poprieť, ani z akýchkoľvek pohnútok obmedziť jeho cieľ, ktorý mu dal Boh, keď povedal: „Ploďte a množte sa". Toto je rodina, čiže domáca spoločnosť, spoločnosť malá, ale skutočná a predchádzajúca každú občiansku spoločnosť, a preto s právami a povinnosťami, ktoré sú nezávislé od štátu" (*RN* 9). Boh však nestál iba pri zrode rodiny, ale je v nej skrze svoje požehnávanie prítomný neustále. Civilizácia lásky, ktorá začala zjavením Boha – Lásky, a pokračuje skrze pôsobenie Ducha Svätého, sa prejavuje predovšetkým v rodine v schopnosti človeka darovať seba v láske druhým. Láska, ktorá sa daruje, bola zverená mužovi a žene vo sviatosti manželstva a rodina je vyjadrením tejto lásky[7].

„Sociálna dimenzia človeka nachádza svoje prvé a pôvodné vyjadrenie v manželskom páre a v rodine. Manželský pár a rodina sú primárnym miestom sociálneho angažovania sa laikov. Možno k nim správne pristupovať iba s presvedčením o ich nenahraditeľnej hodnote pre rozvoj spoločnosti a Cirkvi. Ako kolíska života a lásky, v ktorej sa človek „rodí" a

[5] Porov. POTŮČEK, M. *Sociální politika,* s. 101-102.
[6] Porov. KOŠČ, S. Rodina. In KOŠČ, S. a kol. *Výkladový slovník katolíckej sociálnej náuky*. Ružomberok : PF KU, 2008, s. 93.
[7] Porov. PEKARČÍK, Ľ. Rodina vo svetle učenia Jána Pavla II. In. MARZEC, D., PEKARČÍK, Ľ. (edit.). *Wychowanie i kształcenie w duchu kotołickim*. Czestochowa : UKIP, 2008, s. 184.

„rastie“, predstavuje rodina základnú bunku spoločnosti[8]“. Pápež Ján Pavol II., ktorý počas celého svojho pontifikátu poukazoval na dôležitosť rodiny, zdôrazňoval: „W rodzinie i poprzez rodzinę szuka urzeczywistnienia tej prawdy o sobie, jaką wyrażają przytoczone słowa o odnalezieniu siebie przez bezinteresowny dar. Szukają tego małżonkowie, mąż i żona, na swoim niejako etapie rozwoju człowieczeństwa, dojrzałych osób, zdolnych do przekazywania życia. Ale szuka tego również dziecko, które od nich otrzymuje życie, wchodząc pomiędzy swoich rodziców – rodziców, od pierwszej chwili poczęcia – jako człowiek, czyli stworzenie, którego Bóg chce dla niego samego“[9].

Pápež Benedikt XVI. na tému rodiny povedal: „Manželstvo a rodina nie sú náhodnou sociologickou stavbou, plodom určitých historických a hospodárskych okolností. Naopak: otázka spravodlivého vzťahu muža a ženy má korene v najvnútornejšom bytí človeka a iba on dokáže na ňu nájsť príslušnú odpoveď. V Biblii sa človek predstavuje ako stvorenie a obraz Boží a Boh sám ako láska. Preto sa človek povolaním k láske stáva pravým obrazom Boha – stáva sa podobný Bohu, ak sa stane niekým, kto miluje“[10].

2 Zmeny v súčasnej rodine

Posledné desaťročia priniesli mnohé zmeny aj vo vnímaní charakteru rodiny. Jedná sa predovšetkým o:

1. **Demokratizáciu rodinných vzťahov** – t.j. pozvoľnú premenu tradičných, patriarchálnych rodinných vzťahov na vzťahy moderné, rovnoprávne z hľadiska pohlavného, ako aj generačného. Aj keď očakávania a správanie sa v manželstve sú spojené aj s predchádzajúcou skúsenosťou jedinca z vlastnej rodiny, zmena tradičných rodinných vzťahov, ktorých základy boli vybudované hlavne na autorite muža sa menia na tie, ktoré sa vyznačujú rovnoprávnosťou všetkých členov rodiny.
2. **Individualizáciu rodinných vzťahov** – t.j. postupný prechod od vzťahov prioritne určených pôvodom človeka ku vzťahom prevažne utváraným slobodným výberom jednotlivca, založených na vzájomnej diskusii. Rodina prechádza od vzťahov určených z pôvodu manželstva k slobodne voleným vzťahom.
3. **Dynamizáciu** rodiny – ktorá sa tak stáva viac otvorenou, prístupnejšou zmenám, ktoré vývoj spoločnosti prináša, ale aj zmenám v individuálnom vývoji človeka. V súčasnosti však mladí ľudia žijú pod obrovským tlakom, na jednej strane chcú byť dobrými rodičmi a manželmi, na strane druhej sa chcú presadiť v rastúcej konkurencii na pracovisku, čo spôsobuje rozpor, ktorý ohrozuje spolužitie.
4. **Pluralizáciu rodinných štruktúr a foriem** – ktorá nadväzuje na predchádzajúce procesy a znamená utváranie stále širšej a komplikovanejšej palety rodinných vzťahov a formovanie väčšieho počtu rodinných štruktúr, ktoré sa riadia vlastnými vzormi správania. Úplná rodina sa stáva menej zastúpenou. Dlhodobé trendy

[8] TOBIÁŠ, Ľ. Pohľad Jána Pavla II. na výchovu – vybrané témy. In DANCÁK, P. (edit.). *Sapienciálny charakter antropológie Jana Pavla II. a európska integrácia.* Prešov : PU, 2007, s. 336.
[9] KARBOWNOCZEK, J. Ubóstwo rodziny w myśli Jana Pawła II. In BUDAJ, P., ČEVAN, M., ŠPÁNIK, M. (edit.). *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II.* Poprad : PF KU, 2009, s. 73.
[10] RUSNÁKOVÁ, M. Stav súčasnej slovenskej rodiny v kontexte sociálnej práce a kresťanských Spoločenstiev. In LEVICKÁ, J. (edit.). *Quo Vadis sociálna práca slovenská?* s. 106.

naznačujú, že žijeme pravdepodobne v prechodnom období premeny od tradičnej formy rodiny k súčasnej rodine, tzv. modernej (tiež označovanej ako post - rozvodovej spoločnosti s post - manželským obdobím, v ktorom sa zbytočným dokonca stáva oficiálny manželský zväzok)[11].

V uplynulom roku sa na Slovensku uskutočnilo Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Začiatkom tohto roku Štatistický úrad zverejnil prvé oficiálne výsledky, z ktorých sme vybrali najdôležitejšie časti: k 21. máju 2011 mala Slovenská republika 5 397 036 trvalo bývajúcich obyvateľov. V porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi sa počet trvalo bývajúcich obyvateľov SR zvýšil o 17 581. Zistený prírastok 0,33 % počtu obyvateľov v medzicenzálnom období 2001-2011 je najnižší v histórii sčítania na Slovensku. V porovnaní so sčítaním pred desiatimi rokmi došlo k ďalšiemu poklesu počtu obyvateľov v predproduktívnom veku z 18,9 % v roku 2001 na 15,3 % v roku 2011. Rastie podiel obyvateľov v produktívnom veku zo 68,9 % v roku 2001 na 72,0 % v roku 2011 a zvyšuje sa aj podiel obyvateľov v poproduktívnom veku (65+) zo 11,4 % v roku 2001 na 12,7 % v roku 2011[12].

Výsledky zo sčítania potvrdzujú niekoľkoročný trend znižovania počtu obyvateľov v našej spoločnosti. Okrem toho, že sa rodí stále menej detí, mení sa aj štruktúra rodín. V súčasnosti môžeme sledovať jednoznačný trend poklesu viacgeneračných domácností. Väčšina ľudí dáva prednosť samostatnému životu v nukleárnej rodine a tento trend sa javí ako pravdepodobný aj do budúcnosti, vzhľadom na to, že mladí ľudia si zakladajú rodiny v čoraz neskoršom veku, sú zrelší a ekonomicky menej závislí na rodičoch, ako to bolo v predchádzajúcich rokoch. Avšak význam a opodstatnenosť viacgeneračnej rodiny nemôžeme obmedziť iba na aspekt spoločného bývania. Predovšetkým ide o aspekt spoločného prežívania a vzájomného obohacovania života každého člena rodiny spolu s rešpektovaním rozdielnosti životného štýlu každej generácie.

Okrem neskoršieho osamostatňovania sa dospelých mladých ľudí, je ďalším fenoménom súčasnej spoločnosti pokles počtu detí v rodine. „Problém reprodukce obyvatelstva a fungování rodiny nepatří v západních společnostech k zanedbatelným. V první polovině sedmdesátých let poklesla souhrnná porodnost v západní a severní Evropě z hodnot okolo 2,5 dětí na jednu ženu k hodnotám těsně nad 1,5 dítěte. V osmdesátých letech proběhl podobný pokles i ve dvou největších populacích jižní Evropy, italské a španělské, a sestup pokračoval pod 1,5 dítěte na ženu[13]“. Na Slovensku od roku 1987 klesla pôrodnosť pod hranicu jednoduchej reprodukcie, ktorá predstavuje 2,1 dieťaťa na jednu ženu. V r. 1992 dosiahol počet detí na jednu ženu 1,96 detí. Úhrnná plodnosť v priebehu deväťdesiatych rokov poklesla pod európsky priemer a v súčasnosti sa Slovenská republika nachádza v dolnej časti európskeho rebríčka.

Súčasný populačný vývoj na Slovensku môžeme hodnotiť nasledovne:

- „Napriek tomu, že v reprodukčnom veku sú najpočetnejšie ročníky, pokles sobášnosti i pôrodnosti (s malými medziročnými výkyvmi) pokračuje.

[11] Porov. ŠPÁNIKOVÁ, J. Rodina ako sociálny kapitál. In STUPKOCVÁ, M. (edit.). *Psychosociálna rehabilitácia v teórii a praxi*. Bratislava : UK, 2009, s. 38.
[12] *Prvé vybrané definitívne výsledky SODB 2011*. [online]. [cit. 19.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.scitanie2011.sk/archiv/prve-vybrane-definitivne-vysledky-sodb-2011/2086Štatistický úrad>.
[13] MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : Slon Sociologické nakladatelství, 2002, s. 52.

- Napriek tomu, že sobášov je čoraz menej, rozvodov neubúda, ba naopak. Napriek tomu, že celkový počet narodených detí klesá, počet detí narodených mimo manželstva vzrastá“[14].

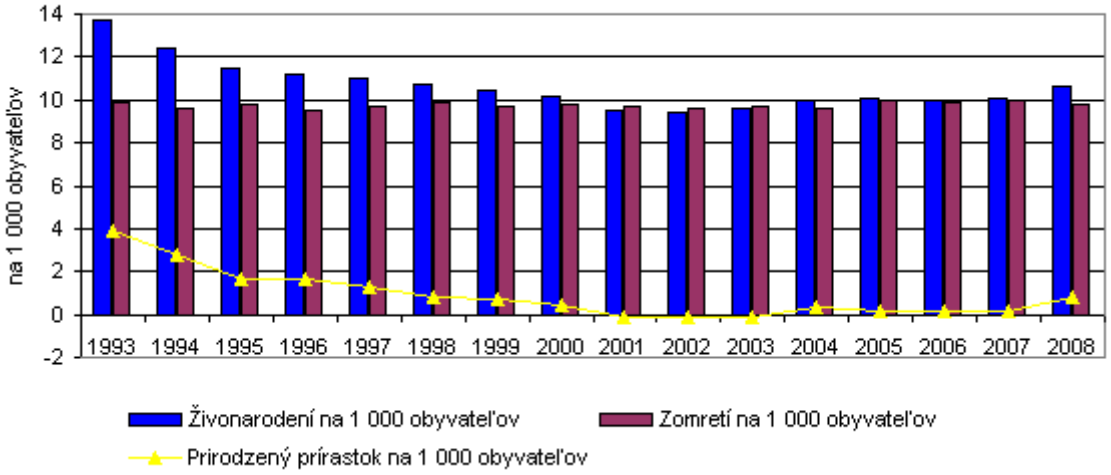

Graf 1 Vývoj základných demografických ukazovateľov
Zdroj: ŠÚ SR - Slovstat; Spracoval: SAŽP

Kým v roku 1991 sa na Slovensku narodilo 78 948 detí, v roku 2007 to bolo 54 631 deti, čo znamená o 18 832 živonarodených deti menej. K najväčšiemu početnému poklesu narodených deti došlo medzi rokmi 1991 a 1995, keď počet živonarodených detí klesol o 11 829 deti a medzi rokmi 1995 a 2000, keď došlo k poklesu o 6 276 živonarodených detí. Od tohto obdobia sa do roku 2002 počet živonarodených detí znižoval miernejším tempom a v roku 2003 došlo k zvýšeniu počtu živonarodených detí o 872. Tento pozitívny trend zvyšovania počtu živonarodených detí pokračoval aj v roku 2004 a 2005, a následne v roku 2007. Menej pozitívnym je zistenie, počas celého sledovaného obdobia dochádzalo k zvyšovaniu počtu detí narodených mimo manželstva. Kým v roku 1991 sa narodilo mimo manželstva 7 086 detí, v roku 2007 to bolo už 15 750 detí. Ak vyjadríme rozdiel počtu novonarodených detí mimo manželstva v absolútnych číslach, tak rozdiel medzi rokom 1991 a 2007 dosiahol hodnotu 8 664, čo predstavuje nárast približne o 45%, pričom počet všetkých novonarodených deti sa v tomto období znížil o 69,2 %. Dôležitým indikátorom vývoja pôrodnosti je miera reprodukcie a úhrnná plodnosť. Dáta ukazujú pokles úhrnnej plodnosti žien: kým v roku 1993 predstavovala hodnotu 1,92 v roku 2008 to bolo 1,32 [15].

Tieto výsledky jednoznačne ukazujú, že naša spoločnosť, pre ktorú boli po stáročia typické rodiny s viacerými deťmi, sa mení na spoločnosť, v ktorej prevláda model málodetnej rodiny. Táto zmena má však mnohé negatíva, ktoré síce teraz nie sú badateľné, ale ktoré sa prejavia o niekoľko desaťročí. Trend starnutia populácie, posúvanie dôchodkového veku do čoraz vyššieho veku, pribúdanie ľudí v poproduktívnom veku, a s tým súvisiace zvyšovanie nákladov na zabezpečenie adekvátnej zdravotnej starostlivosti, ale aj vyššie náklady systému

[14] LENCZOVÁ, T. *Súčasná situácia rodiny a podpora rodín na Slovensku.* [online]. [cit. 3.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.family-sk.sk/kategorie.php?id=34&clanok=109>.
[15] BODNÁROVÁ, B. a kol. *Východiská a výzvy pre vypracovanie štátnej rodinnej politiky*. Bratislava : MPSVaR, 2010, s. 7.

sociálneho zabezpečenia, je iba niekoľko rizík, ktoré nám reálne hrozia pri nedostatočnej pôrodnosti. Výsledkom popísaných zmien v pôrodnosti a štruktúre rodiny je stále znižovanie počtu ľudí v produktívnom veku a zároveň znižovanie počtu mladých v predproduktívnom veku, čo znamená v budúcnosti menej pracujúcich, ktorí budú vytvárať materiálne dobrá a podieľať sa na ich distribúcii a redistribúcii ostatným členom spoločnosti.

Okrem týchto ekonomických dôsledkov sú tu aj dôsledky sociálne. Princíp solidarity, ale i subsidiarity, ktorý sa nevyhnutne musí uplatňovať v rodinách s viacerými členmi (hoci si to rodiny ani neuvedomujú), učí deti samostatnosti, ale aj zodpovednosti. Potreba deliť sa a brať ohľad na ostatných členov rodiny ich učí skromnosti a ochote dávať. Vzájomné vzťahy medzi členmi jednej alebo viacerých generácií, ktoré žijú spoločne v rodine, ukazujú deťom potrebu vzájomnej tolerancie a rešpektovania iných ľudí i rešpektovania iných, často protikladných názorov. Mnohé mnohodetné[16] rodiny sú príkladom toho, že aj v dnešnej nepriaznivej ekonomickej situácii, ktorá je najčastejším argumentom rodičov proti väčšiemu počtu detí, je možné prijať a vychovať väčší počet detí. Podľa cenzu z roku 2000 žije viac ako 90 percent mnohodetných rodín na Slovensku usporiadane, takže neobstojí tvrdenie, že viac detí majú iba nezodpovední rodičia, ktorí sa nedokážu o deti postarať. Okrem toho 26 percent detí sa dnes rodí v mnohodetných rodinách[17].

Záver

Súčasnú dobu môžeme právom nazvať obdobím „schizofrénie rodiny“. Jednotlivci i spoločnosť ako celok očakávajú od rodiny, že bude naďalej základnou bunkou spoločnosti, plniacou si svoje funkcie. Na rodinu však je vyvíjaný neustály tlak z mnohých strán spoločenského života, predovšetkým zo strany médií, pričom dôstojnosť a hodnoty rodinného života sú považované za prežitok a na ich úkor sa čoraz častejšie dostáva do popredia materiálne zabezpečenie rodiny. Mnohé rodiny upúšťajú od „tradičného“ spôsobu fungovania, odvolávajúc sa na právo jednotlivca rozhodovať o forme spolunažívania, či výchovy detí. Je však potrebné zdôrazniť, že iba rodiny založené na manželstve, ktoré budú zodpovedne privádzať na svet deti a zabezpečia ich výchovu a vzdelávanie, dokážu v budúcnosti zabezpečiť rozvoj jednotlivcov i celého ľudstva. Nesmieme však zabúdať na to, že jediný pravý rozvoj je postavený na rovnosti šancí a individuálnej zodpovednosti. Preto je dôležité, aby práca a zamestnanie jednotlivcov i snaženie celých ekonomických systémov neboli iba spôsobom na dosiahnutie prosperity alebo falošnej istoty bez reálnych pohľadov na svet, ale predovšetkým aby boli službou pre človeka[18]. A najlepšie sa tejto službe naučia v rodine.

[16] Neoficiálna definícia považuje za mnohodetnú rodinu s viac ako štyrmi deťmi.
[17] Porov. VANČURA, J. *Deti v dome nie je nikdy nazvyš*. [online]. [cit. 3.3.2012] Dostupné na internete: < http://spravy.pravda.sk/deti-v-dome-nie-je-nikdy-nazvys-dz0-/sk_domace.asp?c=A081226_163502_sk_domace_p29 >.
[18] Porov. LISNIK, A. Viera, jej učenie a vplyv na rozvoj a spravovanie spoločnosti. In EXNAROVÁ, A., PAVLÍČEK, A. (edit.). *Systémové přístupy ’10.* Praha : Oeconomica, 2010, s. 82.

Použitá literatúra

BODNÁROVÁ, B. a kol. *Východiská a výzvy pre vypracovanie štátnej rodinnej politiky.* Bratislava : MPSVaR, 2010. 148 s.

CSÉLVAIOVÁ, K. *Zmeny v rodinnom správaní.* [online]. [cit. 19.2.2012] Dostupné na internete: http://kdem.vse.cz/resources/relik10/PDFstudenti/Csefalvaiova.pdf.

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL Gaudium et spes, 1965. In *Dokumenty II. vatikánskeho koncilu I.* Trnava : SSV, 2008. 846 s. ISBN 978-80-7162-738-8.

GABURA, J. *Sociálna práca s rodinou.* Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2006. 59 s.

JÁN PAVOL II. *Centesimus annus*. In *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi.* Trnava : SSV, 2008. 597 s. ISBN 978-80-7162-694-7.

KARBOWNOCZEK, J. Ubóstwo rodziny w myśli Jana Pawła II. In BUDAJ, P., ČEVAN, M., ŠPÁNIK, M. (edit.). *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II.* Poprad : PF KU, 2009. ISBN 978-80-8084-459-2. s. 72-76.

Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1999. Trnava : SSV, 1999. 918 s. ISBN 80-7162-259-1.

KOŠČ, S. Rodina. In KOŠČ, S. a kol. *Výkladový slovník katolíckej sociálnej náuky*. Ružomberok : PF KU, 2008. 151 s. ISBN 978-80-8084-338-0.

LENCZOVÁ, T. *Súčasná situácia rodiny a podpora rodín na Slovensku*. [online]. [cit. 3.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.family-sk.sk/kategorie.php?id=34&clanok=109>.

LEV XIII. *Rerum novarum.* In *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi.* Trnava : SSV, 2008. 597 s. ISBN 978-80-7162-694-7.

LISNIK, A. Viera, jej učenie a vplyv na rozvoj a spravovanie spoločnosti. In EXNAROVÁ, A., PAVLÍČEK, A. (edit.). *Systémové přístupy '10.* Praha : Oeconomica, 2010. ISBN 978-80-245-1728-5. s. 73-82.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : Slon Sociologické nakladatelství, 2002. 252 s. ISBN 80-86429-05-9.

OLÁH, M. a kol. *Faktory ovplyvňujúce plnenie rodičovských rolí u špecifických skupín obyvateľstva v Slovenskej republike*. [online]. [cit. 19.2.2012] Dostupné na internete: <http://www.prohuman.sk/socialna-praca/factors-infuence-of-performance-of-parental-roles-in-specific-population-groups-in-the-slovak-republic>.

ORAVCOVÁ, J. Systémový prístup k rodine. In ŠATÁNEK, J. (edit.). *Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.* Banská Bystrica : UMB, 2005. ISBN 80-8083-015-0. s. 24-34.

PEKARČÍK, Ľ. Rodina vo svetle učenia Jána Pavla II. In. MARZEC, D., PEKARČÍK, Ľ. (edit.). *Wychowanie i kszalcenie w duchu kotolickim.* Czestochowa : UKIP, 2008. ISBN 978-83-60837-10-8. s. 182-186.

POTŮČEK, M. *Sociální politika.* Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. 142 s. ISBN 80-85850-01-X.

Prvé vybrané definitívne výsledky SODB 2011. [online]. [cit. 19.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.scitanie2011.sk/archiv/prve-vybrane-definitivne-vysledky-sodb-2011/2086Štatistický úrad>.

RAJNOHA, R. Rodina a jej súčasné problémy. In TOKÁROVÁ, A., MATULAYOVÁ, T. (edit.). *Sociálna pedagogika, sociálna práca a sociálna andragogika.* Prešov : FF PU, 2008. s. 390-393.

RUSNÁKOVÁ, M. Stav súčasnej slovenskej rodiny v kontexte sociálnej práce a kresťanských spoločenstiev. In LEVICKÁ, J. (edit.). *Quo Vadis sociálna práca slovenská?* Trnava : FZaSP TU, 2008. ISBN 978-80-8082-235-4. s. 105-116.

ŠPÁNIKOVÁ, J. Rodina ako sociálny kapitál. In STUPKOCVÁ, M. (edit.). *Psychosociálna rehabilitácia v teórii a praxi*. Bratislava : UK, 2009. ISBN 978-80-223-2600-1. s. 38-42.

VANČURA, J. *Deti v dome nie je nikdy nazvyš*. [online]. [cit. 3.3.2012] Dostupné na internete: < http://spravy.pravda.sk/deti-v-dome-nie-je-nikdy-nazvys-dz0-/sk_domace.asp?c=A081226_163502_sk_domace_p29 >.

Kontakt

PhDr. Katarína Greňová
Klinika DTaRCH JLF UK, ŠÚDTaRCH, n. o.
059 81 Dolný Smokovec
E- mail: klinika@sudtarch.sk
Mobil: +421 915 873 341

Spoločensky zodpovedná firma

Adriana Grigerová

Abstrakt

CSR, corporate social responsibility, alebo spoločenská zodpovednosť firiem, vyjadruje vzťahy podniku so všetkými svojimi zainteresovanými účastníkmi, ako sú vlastníci, investori, zamestnanci, úrady verejnej správy, dodávatelia, konkurenti, zákazníci a podobne. „SZP je kontinuálny záväzok podnikov správať sa eticky, prispievať k trvalo udržateľnému ekonomickému rozvoju, a zároveň prispievať k zlepšovaniu kvality života zamestnancov, ich rodín, rovnako ako lokálnej komunity a spoločnosti ako celku“ (INTEGRA).
Kľúčové slová: CSR, spoločenská zodpovednosť firiem, firemná stratégia, firemná kultúra, etické a morálne princípy, hodnoty a poslanie firmy, konkurencia, korupcia

Úvod

Byť spoločensky zodpovednou firmou je v záujme samotnej firmy – zodpovedné správanie zvyšuje produktivitu práce a lojalitu zamestnancov, prináša firme dlhodobo udržateľnú konkurenčnú výhodu. Predpokladom úspechu je však systematický prístup, kedy zodpovedné správanie naväzuje na obchodnú stratégiu, hodnoty a poslanie firmy. Ide o voľbu takých aktivít, ktoré zodpovedajú charakteru firmy.

Spoločenská zodpovednosť firiem, z angl. CSR (Corporate Social Responsibility), je v súčasnosti zavádzaná systematicky do firemnej praxe a to v rámci podnikovej kultúry, etiky v podnikaní a etického riadenia. Všeobecnou platformou, ale aj východiskom je silná podniková kultúra.

V priebehu uplynulých zhruba päťdesiatich rokov sa vytvárali rôzne koncepty spoločenskej zodpovednosti, ktoré sa postupne stávali súčasťou etického riadenia firmy. V 50. a 60. rokoch 20. storočia sa do pozornosti dostávali problémy súvisiace so sociálnym prostredím firmy, ale koncept CSR bol chápaný len okrajovo.

V 70. rokoch 20. storočia sa koncept CSR prepája s konceptom záujmových skupín (stakeholders). Firma sa stáva zodpovednou nielen za záujmy vlastníkov (akcionárov), ale i zamestnancov, zákazníkov, dodávateľov, miestnej komunity a podobne.

Súčasné chápanie CSR vzniklo v 80. a 90. rokoch 20. storočia, kedy sa východiskom stáva etická zodpovednosť vo firme a jej integrujúca úloha vo vzťahu k prepojeniu ekonomických, sociálnych a ekologických hľadísk. Integrujúca úloha etiky a etickej zodpovednosti je využitá hlavne u kapitálových obchodných spoločnostiach k integrácii kľúčových hodnôt corporate governance.

Prepojením konceptu CSR do firemnej stratégie a kultúry dáva organizácia okoliu najavo, že sa nezameriava len na svoj profit, ale veľmi si uvedomuje výhody zahrnutia CSR do svojej firmy. Do popredia sa tak viac dostáva dobré meno firmy a jej imidž. V praxi to znamená, že aktivity CSR sú v súlade s etickými a morálnymi princípmi, podnik dodržuje dobré vzťahy s obchodnými partnermi, zákazníkmi, stará sa o svojich zamestnancov,

podporuje svoje podnikateľské prostredie, dbá na životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj a hlavne podniká transparentne.[1]

Základné strategické oblasti CSR

Vyspelosť firiem na základe kultúrno-etických dispozícií, zvyšuje potenciál úspechu v náročnom konkurenčnom prostredí. Firmy, ktorá chcú v súčasnosti obstáť v náročnej konkurencii a zároveň využiť všetok potenciál, ktorý im vyplýva zo strategickej pozície na trhu, by mali mať rozvinutú nielen organizačnú, finančnú, právnu, ale aj kultúrno-etickú infraštruktúru.[2]

Starostlivosť o životné prostredie a o produkciu environmentálne vhodných výrobkov je pre každú firmu určitou motiváciou. V prvom rade sa zvyšuje možnosť firmy presadiť sa na zahraničných trhoch, zaisťuje jej konkurenčnú výhodu a nakoniec umožňuje kooperáciu na báze zelenej stratégie. Otázky ochrany životného prostredia majú aj strategický význam. Pokiaľ v minulosti bolo možné túto problematiku úplne ignorovať, prípadne iba formálne prezentovať, v súčasnosti tvorí jednu z priorít strategického záujmu firmy. V medzinárodnom podnikaní majú šance udržať sa v konkurencii iba firmy, ktorých výrobky, postupy, služby a technológie sú výrazom ochrany životného prostredia.

Stratégia ohľaduplného vzťahu k životnému prostrediu predstavuje pre firmy súčasne komparatívnu výhodu v porovnaní s výrobcami, ktorí túto etickú normu dôsledne nedodržiavajú. Ak firma svojím prístupom reflektuje stúpajúci trend po výrobkoch rešpektujúcich parameter ochrany životného prostredia, vychádza v ústrety tým zákazníkom, ktorí sa rozhodujú aj s ohľadom na toto kritérium.[3]

CSR je problematika, ktorá posúva základný cieľ podniku „profit only“ k širšiemu pohľadu na často spomínané „3P – profit, people, planet“.

- **Profit – zisk**
- **People – ľudia**
- **Planet – planéta, zem**

Filozofia „3P“ sa označuje ako „tripple-bottom-line“ a predstavuje základ podnikania vymedzený vyššie uvedenými výrazmi – trojaká zodpovednosť, „Profit, Planet, People“ korešponduje s tromi piliermi konceptu CSR.[4]

[1] BLÁHA, J. a kol. Moravskoslezský kraj v kontextu CSR. In *CSR fórum*, č. 2/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
[2] SEKNIČKA, P. Lze společenskou odpovědnost podniku (CSR) nařídit zákonem? In *CSR fórum*, č. 3/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
[3] SMREKOVÁ, D. – PALOVIČOVÁ, Z. 1999. *Podnikateľská a environmentálna etika*. Bratislava : IRIS, 1999, s.136 -137. ISBN 80-88778-85-9.
[4] BLÁHA, J. a kol. Moravskoslezský kraj v kontextu CSR. In *CSR fórum*, č. 2/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.

PILIERE CSR

1. Ekonomický pilier

Aktivity ekonomickej problematiky sa zmeriavajú hlavne na uplatňovanie správneho a etického riadenia podniku, transparentnosť predkladaných informácií o firemnom hospodárení a výrobnom procese, vytváranie etického kódexu, ďalšie aktivity, ktoré sa zaoberajú okrem iného stanovením pravidiel správania sa k zákazníkom, dodávateľom alebo investorom. Ekonomický pilier sa zaoberá taktiež etickým a sociálnym marketingom a poukazuje na vhodnosť etických a ekologických značiek na výrobkoch firmy.

Ekonomická a právna zodpovednosť býva v anglickom jazyku označovaná ako „accountability“, čo sa väčšinou chápe ako zodpovednosť zo zákona. Na tom je postavená možnosť volať firmu k právnej zodpovednosti, ale aj zdôrazniť ekonomickú zodpovednosť, v tomto prípade väčšinou voči jednotlivcom, ktorí zastávajú vedúcu funkciu v rámci spoločnosti.

V tejto oblasti zodpovednosti sa používa ešte termín „legal responsibility“, ktorý sa väčšinou vzťahuje k právnej, respektíve formálnej regulácii a rešpektovaniu „pravidiel hry“ na trhu. Ekonomická zodpovednosť zahrňuje tiež zodpovednosť, ktorá súvisí s dosahovaním zisku, t.j. minimalizácii nákladov a maximalizácii tržieb, ale i s tržnou cenou akcií, dividendovou politikou a kapitálovými investíciami.[5]

V neposlednom rade sa ekonomická oblasť zaoberá aj tým, aby firmy prijali protikorupčné opatrenia.

Globálny barometer korupcie (Global Corruption Barometer; GBK) je jediný celosvetový prieskum, ktorý odráža osobnú skúsenosť respondentov s korupciou a taktiež sa zaoberá názormi verejnosti na túto otázku. Výskum zabezpečuje medzinárodná agentúra Gallup International prostredníctvom celosvetového prieskumu názorov verejnosti (Voice of the People Survey). Kladené otázky zisťujú, ktoré sektory sú v jednotlivých krajinách považované za najviac postihnuté korupciou, ako sa stavajú respondenti k účinnosti vládnych protikorupčných opatrení a či majú dôveru v úsilie vybraných vládnych inštitúcií pri boji s korupciou. V poslednom roku bolo tiež zisťované, či sú respondenti ochotní zapojiť sa vlastnými silami do boja proti korupcii. Otázky sa každým rokom opakujú, preto je možné porovnávať výsledky GBK jednotlivých krajín nielen v jednom období, ale tiež medzi jednotlivými rokmi. Výsledky GBK sú zverejnené od roku 2003 do roku 2010.[6]

[5] SEKNIČKA, P. Lze společenskou odpovědnost podniku (CSR) nařídit zákonem? In *CSR fórum*, č. 3/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
[6] JOSKA, J. a kol. Globální barometr korupce. In *CSR fórum*, č. 6/2011. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.

Celkové percento respondentov, ktorí uviedli, že behom posledných 12 mesiacov dali úplatok pre zaistenie služby v jednej z deviatich uvedených oblastí (boli použité vážené percentá): - služby colného úradu - vzdelávací systém - justícia - služby pri práci s nehnuteľnosťami - zdravotníctvo - polícia - úrady pre registráciu a udeľovanie najrôznejších povolení a licencií - daňová správa - poskytovatelia verejných sužieb	Skupina	Krajina
	1. 50 % a viac	Avganistán, Bangladéž, Kambodža, Kamerun, India, Irák, Libéria, Nigéria, Palestína, Senegal, Sierra Leone, Uganda
	2. 30 – 49,9 %	Azerbajdžán, Bolívia, Ghana, Keňa, Libanon, Litva, Mexiko, Moldavsko, Mongolsko, Pakistan, Salvador, Ukrajina, Vietnam, Zambia
	3. 20 – 29,9 %	Arménsko, Bjelorusko, Bosna a Hercegovina, Chile, Kolumbia, Maďarsko, Macedónsko, Papua Nová Guinea, Peru, Rumunsko, Rusko, Šalamúnove ostrovy, Thajsko, Turecko, Venezuela
	4. 6 – 19,9 %	Argentína, Bulharsko, Česká republika, Čína, Fidži, Filipíny, Francúzsko, Indonézia, Taliansko, Japonsko, Kosovo, Lotyšsko, Luxembursko, Malajzia, Poľsko, Rakúsko, Grécko, Srbsko, Singapúr, Taiwan, Vanuatu
	5. menej než 6 %	Austrália, Brazília, Dánsko, Fínsko, Gruzínsko, Hongkong, Chorvátsko, Írsko, Island, Izrael, Južná Kórea, Kanada, Nemecko, Holandsko, Nórsko, Nový Zéland, Portugalsko, Slovinsko, Španielsko, Švajčiarsko, USA, Veľká Británia

Tabuľka 1: Globálny barometer korupcie.
Zdroj: Transparency International Global Corruption Barometer 2010

Sektor/inštitúcia	Percento respondentov, ktorí označili daný sektor/inštitúciu za skorumpované, alebo extrémne skorumpované
Politické strany	79 %
Verejní predstavitelia/štátni úradníci	62 %
Parlament/zákonodarný zbor	60 %
Polícia	58 %
Podnikateľský/súkromný sektor	51 %
Cirkevné a náboženské inštitúcie	50 %
Justícia	43 %
Média	40 %
Vzdelávací systém	38 %
Nevládne neziskové organizácie	30 %
Armáda	30 %

Tabuľka 2: Sektory (inštitúcie) vnímané ako najviac postihnuté korupciou – celosvetovo
Zdroj: Transparency International Global Corruption Barometer 2010

2. Sociálny pilier

Sociálny pilier je najrozšírenejšou oblasťou CSR. Táto oblasť je najviac rozšírená preto, lebo skoro každá firma sa na túto dimenziu zameriava a vyvíja tak aktivity, ktoré sa danej oblasti týkajú. Sociálny pilier je častý aj preto, že sa týka z veľkej časti zamestnancov konkrétnej spoločnosti a ich ochrany v oblasti záujmu a práv. Sociálny pilier môžeme rozdeliť do dvoch oblastí:

- pracovné prostredie
- miestna komunita.

Do tejto oblasti môžeme zaradiť rôzne formy rozvoja ľudských zdrojov. Pri zodpovedajúcej starostlivosti o ľudské zdroje môže ich hodnota nepretržite stúpať(celoživotné vzdelávanie, zvyšovanie kvalifikácie, motivácie, pracovnej efektívnosti...), a to adekvátne

kvalite ich riadenia. Preto sú ľudské zdroje strategickým kapitálom a ich riadenie je dôležitým strategickým nástrojom, ktorý rozhoduje o prosperite firmy cestou vytvorenia a úspešnej realizácie jej konkurenčnej výhody.[7] Od rozvoja ľudských zdrojov sa odvíja vyššia produktivita práce, ktorá prináša zvýšenie tržieb a ziskov firiem.

Etická, sociálna, politická a ekologická zodpovednosť súvisí hlavne s morálnou rovinou, ktorá sa opiera hlavne o „pro-aktivitu" etiky. Zahrňuje zodpovednosť vo vzťahu k firmám, a to v troch významoch:

- zodpovednosť ako uznanie moci za konanie alebo nekonanie vhodným spôsobom
- zodpovednosť firmy voči záujmovým skupinám
- mravná zodpovednosť, ktorá je vyjadrená hlavne činmi, nie len slovami.

Etická zodpovednosť súvisí aj s iniciatívou dobra a humanity. Zahrňuje náklonnosť, ale aj nechuť k zodpovednosti.[8]

3. Environmentálny pilier

Životné prostredie je v ekonomickej terminológií verejný statok, ktorý nikto nevlastní a jeho úžitky sa nesprostredkovávajú trhom. Pre takýto stav je typické, že prírodné zdroje sú hospodárskou sférou nadmerne čerpané a degradované.[9]

Firmy sa v oblasti životného prostredia zameriavajú hlavne na minimalizáciu negatívnych dopadov svojej činnosti, ako aj podporovaním zodpovedného prístupu voči životnému prostrediu prostredníctvom rôznych aktivít. Podporujú vývoj a výskum, ale aj technologický rozvoj, ktorý je zameraný na ohľaduplnosť k životnému prostrediu.

Takéto aktivity environmentálneho piliera prinášajú firmám aj finančné úspory, čiže firmy nielen pomáhajú životnému prostrediu, ale aj znižujú spotrebu energie a vody, recyklujú a triedia odpad, znižujú emisie, spotrebu palív do automobilov a podobne. Znižovaním dopadov na životné prostredie firmy zároveň znižujú svoje náklady.

Starostlivosť o životné prostredie a o produkciu environmentálne vhodných výrobkov je pre každú firmu určitou motiváciou. V prvom rade sa zvyšuje možnosť firmy presadiť sa na zahraničných trhoch, zaisťuje jej konkurenčnú výhodu a nakoniec umožňuje kooperáciu na báze zelenej stratégie. Otázky ochrany životného prostredia majú aj strategický význam. Pokiaľ v minulosti bolo možné túto problematiku úplne ignorovať, prípadne iba formálne prezentovať, v súčasnosti tvorí jednu z priorít strategického záujmu firmy. V medzinárodnom podnikaní majú šance udržať sa v konkurencii iba firmy, ktorých výrobky, postupy, služby a technológie sú výrazom ochrany životného prostredia.

Stratégia ohľaduplného vzťahu k životnému prostrediu predstavuje pre firmy súčasne komparatívnu výhodu v porovnaní s výrobcami, ktorí túto etickú normu dôsledne nedodržiavajú. Ak firma svojím prístupom reflektuje stúpajúci trend po výrobkoch

[7] DROPPA, M. 2008. *Riadenie ľudských zdrojov 1.* Ružomberok : PF KU, 2008, s. 7. ISBN 978-80-8084-295-6.
[8] SEKNIČKA, P. Lze společenskou odpovědnost podniku (CSR) nařídit zákonem? In *CSR fórum*, č. 3/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
[9] LOPUŠNÝ, J. 1999. *Životné prostredie*. Banská Bystrica : EF UMB, 1999, s.16. ISBN 80-8055- 331-9.

rešpektujúcich parameter ochrany životného prostredia, vychádza v ústrety tým zákazníkom, ktorí sa rozhodujú aj s ohľadom na toto kritérium.[10]

Záver

Podnikovú kultúru dnes definujeme ako súhrn zásad, hodnôt, ideí, vzorcov správania sa a prístupov k základným otázkam života, ktoré zdieľa určitá komunita vo firme a ktorá určuje jej konanie a pomocou ktorej môžeme taktiež interpretovať konanie a správanie iných.

Podniková kultúra je taktiež nositeľkou hodnôt, princípov a pravidiel etického charakteru. Mravná firemná kultúra je postavená najmä na etických zásadách a pôsobí na kvalitu komunikácie, vnútropodnikové vzťahy a na vzťahy firmy s okolím.

Prijatím koncepcie spoločenskej zodpovednosti firiem do podnikovej stratégie a kultúry, dávajú firmy svojmu okoliu najavo, že sa nezameriavajú iba na svoj profit, ale že si tiež vo veľkej miere uvedomujú výhody zahrnutia CSR do svojej firmy. Do popredia sa tak dostáva dobré meno firmy a jej imidž. V praxi to znamená, že aktivity CSR sú v súlade s etickými a morálnymi princípmi, firma udržuje dobré vzťahy so svojimi obchodnými partnermi, zákazníkmi, stará sa o svojich zamestnancov, podporuje svoje podnikateľské prostredie a dbá na životné prostredie a trvalo udržateľný rozvoj.

Použitá literatúra

1. BLÁHA, J. a kol. Moravskoslezský kraj v kontextu CSR. In *CSR fórum*, č. 2/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
2. DROPPA, M. 2008. *Riadenie ľudských zdrojov 1.* Ružomberok: PF KU, 2008. 108 s. ISBN 978-80-8084-295-6.
3. JOSKA, J. a kol. Globální barometr korupce. In *CSR fórum*, č. 6/2011. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
4. KOTLER, P. 2005. *Marketing v otázkách a odpovědích***.** Brno: CP books a.s., 2005. 130 s. ISBN 80-251-0518-0.
5. LOPUŠNÝ, J. 1999. *Životné prostredie*. Banská Bystrica : EF UMB, 1999. 167 s. ISBN 80-8055- 331-9.
6. SEKNIČKA, P. Lze společenskou odpovědnost podniku (CSR) nařídit zákonem? In *CSR fórum*, č. 3/2012. ISSN 0862-9315. Vydavateľstvo: Hradešín, Agentura PubliCon s.r.o.
7. SLÁVIK, Š. 2005. *Strategický manažment.* Bratislava: Vydavateľstvo Sprint vfra, 2005. 403 s. ISBN 80-89085-49-0.
8. SMREKOVÁ, D. – PALOVIČOVÁ, Z. 1999. *Podnikateľská a environmentálna etika*. Bratislava: IRIS, 1999. 144 s. ISBN 80-88778-85-9.
9. SVOBODA, V. 2009. *Public relations – moderně a účinně* Praha: Grada Publishing, 2009. 240 s. ISBN 978-80-247-2866-7.
10. VYSEKALOVÁ, J. – MIKEŠ, J. 2009. *Image a firemní identita*. Praha: Grada Publishing, 2009. 192 s. ISBN 978-80-247-2790-5.

[10] SMREKOVÁ, D. – PALOVIČOVÁ, Z. 1999. *Podnikateľská a environmentálna etika*. Bratislava : IRIS, 1999, s.136 -137. ISBN 80-88778-85-9.

Postmoderný koncept individuality a vzťah človeka k životnému prostrediu

Marta Halašová [1]

Abstrakt

Podľa Lyotarda postmoderna ohlasuje epochu vystupňovanej rozmanitosti a nových konštelácií a interferencií, čím zdôrazňuje v maximálnej miere sebarealizáciu človeka ako individuálnej bytosti. Autorka v príspevku polemizuje s myšlienkami postmoderny relativizujúcimi existenciu uzavretého celkového výkladu života a celkovú koncepciu univerzálneho, pre všetko ľudstvo platného cieľa. Načrtáva kľúčové psychologické a etické koncepty konštruktívneho vzťahu človeka k široko chápanému životnému prostrediu.
Kľúčové slová: Postmoderna, individualita, životné prostredie, vzťah človeka k životnému prostrediu.

Základná hodnotová koncepcia Európskej únie (EÚ) sa zdá byť v súlade s filozofiou moderny aj postmoderny. Európska ústava (2007) deklaruje, že na základe inšpirácie z kultúrneho, náboženského a humanistického dedičstva Európy sa vyvinuli univerzálne hodnoty nezrušiteľných a nescudziteľných práv ľudskej bytosti, úcta k ľudskej dôstojnosti, slobode, demokracii, rovnosti, právnemu štátu a rešpektovaniu ľudských práv. Pluralizmus, nediskriminácia, tolerancia, spravodlivosť, solidarita a rovnosť medzi ženami a mužmi sú spoločné hodnoty členských štátov EÚ, tiež dobro a krása, presadzovanie mieru, svojich hodnôt a blaha svojich národov. Nositeľom práv vychádzajúcich z univerzálnych hodnôt je indivíduum. Aká je však skutočná situácia jednotlivca a aké sú jeho možnosti napĺňania týchto hodnôt v súčasnom svete? Umožňuje postmoderný koncept človeka a sveta nájsť rovnováhu medzi kultúrou a prírodou, ktorá je z hľadiska prežitia ľudstva kľúčová?

Individualita v kontexte moderny a postmoderny

Žijeme dobu chleba a hier, dobu, ktorá nie je hľadaním pravdy, ale jej rafinovaným obchádzaním.

M. Rúfus

Keď premýšľame o postmodernom koncepte individuality človeka vo svete, je vhodnejšie uvažovať o postmoderne ako o relatívne ustálenom kultúrnom vzorci ako o stave kultúry od konca 19. storočí, resp. spojení elitnej a masovej kultúry (prinajmenšom preto, lebo kultúra je v tomto zmysle chápaná skôr ako umenie). V oboch poňatiach však postmoderna relativizuje všetko, čo moderna pokladala za úplné a definitívne.

Koncept moderny nie je moderný v zmysle súčasný, aktuálne nový alebo módny. Nástup moderny sa kryje s nástupom novoveku, ktorý ašpiroval na uchopenie sveta a človeka rozumom, na usporiadanosť sveta a správnosť konania človeka, riadiaceho sa svetskými zákonmi založenými na platných spoločenských hodnotách. Moderna zároveň robí z človeka suveréna, ktorý má všetky práva a možnosti uplatniť svojho tvorivého génia, vziať si z prírody čo chce (bytosti, materiál, energie atď.) a vziať si čo chce od iných ľudí, ak rešpektuje platnú spoločenskú zmluvu. Práve s modernou sa spájajú optimistické myšlienky vedecko-technického pokroku aj utopické sociálne ideológie (Owen, Furier, Saint-Simon). Ideálnym človekom moderny je metafyzik, univerzalista, vedec, objaviteľ a novátor a prostriedkom dosiahnutia pokroku je mohutný a silný stroj. V technickom a technologickom kontexte moderna preferuje pracovný kolektív, v ktorom má bežný jednotlivec význam ako

[1] PhDr. Marta Halašová, PhD., Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta prírodných vied, Katedra životného prostredia, Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: Marta.Halasova@umb.sk.

súčasť fungujúceho celku. Takto chápaná moderna nestavia ani tak na univerzálnych humanistických a náboženských, ako na osvietenských hodnotách (zdôrazňovanie racia a pokroku).
Podľa Lyotarda (1990) znamená postmoderna skutočnú proklamáciu nových možností, je epochou vystupňovanej rozmanitosti a nových konštelácií a interferencií s voľným prenikaním informácií, myšlienok sieťou komunikačného systému. V takomto prostredí dochádza vplyvom nebývalej dynamiky kultúrnych výmen k reálnemu prežívaniu rôznych druhov identity súčasne (od univerzálno-nivelizovanej po ultra-individuálnu). Hovoríme o multidimenzionálnej identite.
Ako prevažujúci smer vo filozofii sa postmoderna objavuje v čase, keď akcelerácia využívania prírodných zdrojov a tiež vedy a techniky v priemysle začína naberať obrátky, ktoré neskôr viedli ku globálnej prognóze Rímskeho klubu v roku 1972 s hlavnou charakteristikou – neudržateľnosť rastu pri súčasných trendoch vývoja (Meadows et al., 1972). Filozofický postmodernizmus presadzuje možnosť slobodne (ľubovoľne) kombinovať prvky (fragmenty), deštruuje predovšetkým etnocentrizmus, logocentrizmus, scientocentrizmus, religionocentrizmus a maskulinocentrizmus. Zasadzuje sa za objavovanie neduchovných predpokladov vedenia, ktorými sú predovšetkým telo, hlas a písmo, čo bolo modernou obchádzané. Ideálom postmoderny nie je polyhistor, ale partikularista a skeptik, ktorý zdôrazňuje ľudskú podmienenosť a konečnosť, ktorý vie, že jeho pohľad je iba jedným z množstva možných, že je provizórny a vlastne už zajtra prekonaný, resp. že dnešná pravda sa zajtra môže ukázať ako omyl. Eviduje existenciu množstva protirečiacich si pozícií, pochybnosť a predbežnosť dnešného vedenia. Prahne po individuálnej autonómii – aktívnej, optimistickej až euforickej – v každom prípade však pestrej.

V psychologickom zmysle je individuálnosť základnou kvalitou osobnosti, daná odlišnosťou od iných, tým, že človek sám seba chápe ako subjekt svojho druhu, svojrázny a jedinečný, schopný nájsť vlastné tvorivé riešenia a prístupy k životu. Neopakovateľný súhrn psychických zvláštností osobnosti sa týka charakteru, schopností, temperamentu, prevládajúcich citov a motívov. Človek je predovšetkým subjektívnou bytosťou schopnou plánovite a rozumne konať, schopnou rozhodovať o sebe a zameranou na sebarealizovanie.
Jednotlivec bez sociálnych väzieb, podpory a opory by bol v tomto priestore úplne stratený. Má právo na svoj plný osobnostný rozvoj, avšak so zreteľom na príslušnú kultúrnu identitu a tiež na otvorenosť k transcendentnu. Opravdivé povznesenie človeka, zodpovedajúce prirodzenému a historickému povolaniu každého jednotlivca nemožno dosiahnuť len využívaním hojnosti, majetkov a služieb alebo používaním technických vymožeností (Hanus, 1997; Laborem exercens, 1997).

Vzťah človeka k životnému prostrediu

Ján pavol ii. (laborem exercens, 1997) si všíma rámec existencie človeka súčasnosti, typický širokým zavádzaním automatizácie do rozličných oblastí výroby, novými technikami, ako je elektronická a v posledných rokoch mikroprocesorová technika, stúpaním cien energie a základných surovín, vzrastajúcim povedomie ohraničenosti bohatstva prírody, ako aj jej neprípustného znečisťovania.
Vo filozofii sa príroda chápe ako svet, ktorý nás obklopuje v celej nekonečnej mnohotvárnosti svojich prejavov, ako objektívna realita, ktorá existuje mimo vedomia a nezávisle od neho. Nemá ani začiatok ani koniec, je nekonečná v čase i priestore a nachádza sa v ustavičnom pohybe a zmene. V prírodných vedách sa príroda chápe ako súhrn (systém) všetkých prírodnín, teda zmyslovo vnímateľných objektov nevytvorených človekom, ako proces, ktorým prírodniny vznikajú alebo ako vznik, podstata a vývoj vecí (lisický, 1996). Podľa hanusa (1997) prírodu charakterizuje spontaneita a determinovanosť, niet v nej reflexie ani

slobodnej voľby. Každý jej proces, akcia i reakcia, prebieha prírodnou nevyhnutnosťou. Akciou človeka sa mení pozícia a funkcia prírody, človek prírodu pretvára a dotvára, obohacuje o „noosféru“ civilizačnú a kultúrnu. Životné prostredie (environment), pôvodne chápané úzko len ako priestor obklopujúci jednotlivca či určitú populáciu, sa v súčasnosti chápe ako súbor všetkých vonkajších podmienok obklopujúcich jednotlivca (globálne ako prostredie celej planéty), ako prostredie prírodné, umelé a sociálne, príroda aj kultúra.

Hanus (1997) považuje kultúru za mieru sebadisciplíny a úrovne vedomia (mierumilovnosť, prostota a kľud, harmonické zladenie s prírodou a duchovným rozmerom bytia). Bytie človeka je podľa neho kultúrne bytie, kultúra predstavuje celok pozemského, časového a priestorového aktívneho dejinného bytia človeka. Hranica medzi tým, čo je v ľudskom správaní riadené vrodenými mechanizmami a čo kultúrnymi vzorcami, je nejasne vymedzená, genetická súvislosť spoločnosti a psychiky je skrytá (Štech, 1997). Geertz (2000, s. 67) uvažuje, že „*existujú rôzne spôsoby, ako sa stať človekom, závislé od množstva detailov rôznych kultúr, ale aj rôznych druhov jednotlivcov vo vnútri každej kultúry*“. Rozoznáva bežný pohľad na kultúru ako na popis komplexov konkrétnych vzorcov správania – zvykov, obyčají, tradícií, sústav správania a inú predstavu kultúr ako súborov správanie riadiacich mechanizmov – plánov, návodov, pravidiel, inštrukcií (programov). Práve na takýchto negenetických, vonkajších riadiacich mechanizmoch (kultúrnych programoch pre riadenie správania) je človek – živočích najzúfalejšie závislý. Potrebuje tieto symbolické zdroje pre svoju orientáciu vo svete, pretože konštitučno-fyzické zdroje jeho tela regulujú efektívnosť konania s oveľa menšou presnosťou, ako je tomu u nižších živočíchov. Bez kultúrnych vzorcov, usporiadaných do systémov významových symbolov, by bolo ľudské správanie doslova nekontrolovateľné. Z hľadiska finality navrhuje Hanus (1997) rozdelenie cieľov kultúry na: *núdzové* – činy sú obmedzené na zabezpečenie najelementárnejších potrieb holého života; *úžitkové* – vyhovenie potrebám každodenného života (hygiena, bývanie, ošatenie, stravovanie, doprava); *účelové* – kultúrne akty slúžia človeku, zdôrazňuje sa funkčnosť (pragmatický model korešpondujúci so zavádzaním technických a technologických nástrojov na udržanie a zlepšenie materiálnej kvality života); *spirituálne* – integrácia a kreativita, naplnenie zmyslom. Šmajs (2006) hovorí o ohrození kultúry, pretože nie je vyriešená ľudská zaradenosť do prírody.

Životné prostredie človeka predstavuje súbor všetkých činiteľov (prírodných, umelých a sociálnych), s ktorými človek priamo i nepriamo prichádza do styku, pričom dochádza k dynamickej výmene a zmene. Medzi človekom a tým, čo ho obklopuje, vzniká a vyvíja sa vzťah. Koncepcia trvalo udržateľného rozvoja (TUR), ktorá je svetovej verejnosti známa už viac ako tri desaťročia, predpokladá konštruktívny vzťah človeka k prírode vo všetkých jej zložkách (vrátane iných ľudí a ich výtvorov). Trvalo udržateľná spoločnosť je jedinou alternatívou dosiahnutia TUR tým, že rešpektuje limity využívania prírodných zdrojov, zaručuje spravodlivé zdieľanie úžitkov z týchto zdrojov a hľadá kvalitatívne nové cesty rozvoja.

Vzťah sa vo vedách o človeku a spoločnosti tradične chápe ako sociálny vzťah. Ani vzťahy medzi ľuďmi ani vzťahy k predmetnému svetu nie sú bezprostredné, ale sprostredkované. Základnou charakteristikou každého sociálneho vzťahu je nutná sprostredkovanosť týchto vzťahov pravidlami, normami, nástrojmi konania. Vzťah nie je homogénnym, jednoznačným pojmom. Byť vo vzťahu je pre človeka ľudská charakteristika, ktorej sa nemožno vyhnúť, ide o neustálu konfrontáciu, odvolávanie a opieranie sa o skutočnosti, ktoré sú pred a nad jednotlivcami (Štech, 1997).

Vzťah človeka k životnému prostrediu predpokladá utváranie psychologických štruktúr v konkrétnych mechanizmoch sociálneho učenia. V zmysle koncepcie TUR je vo vedách o človeku a spoločnosti subjektom kultivácie človek (kultivátor), objektom kultivácie je iný človek (s celkom jeho psychologického života) a cieľom kultivácie je kultivovaný vzťah človeka k životnému prostrediu.

Etické a psychologické kontexty vzťahu človeka k životnému prostrediu

Na racionálnej úrovni by sme sa mohli uspokojiť s osvojením si systému poznatkov o svete (vždy prevzatý niečí obraz sveta), z morálneho a etického hľadiska je však zásadnejšie vyjadrenie a zdôvodnenie základných postojov človeka k svetu, sebe samému, k zmyslu seba a sveta.

Základom orientácie človeka vo svete je komunikačný proces, predstavujúci kultúrny nástroj prepojenosti medzi ľuďmi a prekonávania sociálnych rozdielov. Postmoderný prístup k štúdiu komunikácie kladie dôraz na formálnu stránku, kým obsahovú rovinu nepovažuje za až tak dôležitú vzhľadom na dynamiku, zmenu, a tým dočasnosť a vlastne už faktickú neplatnosť práve komunikovanej myšlienky alebo významu. Táto nestabilita často vedie k obmedzeniu komunikácie medzi ľuďmi alebo k hovoreniu akoby rôznymi jazykmi, čo má za následok stratu orientácie. Strata možnosti orientácie je jedným z dôvodov bezcieľneho potulovania sa postmoderného človeka po svete. Na rozdiel od modernistického človeka nemá človek postmoderny možnosť výberu stabilnejšieho sveta, čo ho naďalej zneisťuje. Človek v takejto situácii, ktorú si v úplnosti málokedy uvedomí, stráca motiváciu k prosociálnemu konaniu. Pluralita, ktorej výsledkom bol aj proces individualizácie, vedie neraz k rozpadu identity až k sebadeštrukcii.

V postmodernej spoločnosti, v ktorej sa realita (virtuálna) produkuje prostredníctvom informácií, sa realita a zdanie navzájom prenikajú a konštelujú situáciu univerzálnej simulácie. Elektronickým prenosom dát sme dosiahli takú rýchlosť, ktorá ruší priestor a čas a necháva veci miznúť v technickom toku obrazov. V takomto časopriestore je sťažená identifikácia s univerzálnym rámcom hodnôt. Človek so svojimi limitmi súčasného zachytávania, vyhodnocovania a reagovania na stimuly je preťažený a podvedome dochádza k odcudzeniu, anestetizácii. Zákony vnímania figúry a pozadia, kontrastu a styčnosti v čase a priestore umožňujú vnútiť percipientovi nadlimitne silné (výrazné) podnety, tým nasýtiť jeho okamžitú kapacitu vnímania (prepojenú na cítenie a konanie) a minimalizovať tak „úžinu vedomia“, ktorou môžu prúdiť subtílne informácie, akými nesporne sú priebežné signály z prírodného (rastlinného a živočíšneho) a humánneho sveta. Pozornosť človeka tak upútajú iba silné signály katastrofických rozmerov (záplavy, zemetrasenia, bojové konflikty, vojny), ktoré presahujú chápanie človeka a nezriedka vedú k hedonistickej filozofii každodenného života (carpe diem).

V etickom rámci stratégie (trvalo) udržateľného rozvoja „Staráme sa o Zem“ (Agenda 21) sa nachádzajú nasledovné ustanovenia vychádzajúce z najlepších humanistických tradícií a univerzálnych hodnôt (Klinda, 1993):

- Každá ľudská bytosť je súčasťou spoločenstva života, tvoreného všetkými živými tvormi. Toto spoločenstvo spája všetky ľudské spoločnosti, súčasné i budúce generácie, ľudstvo a ostatnú prírodu.
- Každá ľudská bytosť má rovnaké základné práva vrátane práva na život, slobodu, bezpečnosť, slobodné myslenie, svedomie, náboženstvo; má právo využívať prírodné zdroje v rámci limitov Zeme.
- Každá forma života si vyžaduje úctu nezávisle od jej užitočnosti pre človeka, ľudský rozvoj nesmie ohrozovať integritu prírody. Ľudia majú všetky stvorenia chrániť pred krutosťou, ako aj pred utrpením.
- Ľudia musia prevziať zodpovednosť za svoje pôsobenie na prírodu, chrániť ekologické procesy a rozmanitosť prírody a využívať prírodné zdroje šetrne a efektívne, trvalo udržateľným spôsobom. Každý má spravodlivo zdieľať úžitky i náklady spojené s využívaním prírodných zdrojov.
- Rozvoj jednej spoločnosti alebo generácie nemá byť na úkor inej spoločnosti alebo generácie.

Konzumný spôsob života v ekonomicky najrozvinutejších krajinách sveta spolu so zúfalou snahou o prežitie tých najbiednejších obyvateľov „tretích“ krajín Zeme má za následok barbarské ničenie ďalších a ďalších teritórií, v ktorých ide vždy o životné prostredie nejakého živočíšneho alebo rastlinného druhu. Všetko živé (bez ohľadu na formy života) vedie nechcený a nerovný zápas s nárokmi silných záujmových skupín na zdroje, svet je virtuálne rozdelený na sféry vplyvu a záujmov najbohatších (a svetovej verejnosti zväčša skrytých) prvkov svetového mocenského systému. Dejinná zodpovednosť sa presúva na ekonomicko-politickú, vedecko-výskumnú alebo technicko-technologickú rovinu a individuálna zodpovednosť sa obmedzuje na materiálne zabezpečenie pre seba a nadväzujúcu (menej ako predchádzajúcu) generáciu, ktorej príslušníkov človek stretne alebo si dokáže predstaviť. Tak dejinná individuálna zodpovednosť fakticky existuje, ale pragmatické videnie sveta podstatne zužuje jej uvedomovaný a dobrovoľne prijímaný rozsah.
Podľa Kellera et al. (1996) nadmerný konzum vo vyspelých štátoch nie je príčinou, ale vonkajším príznakom deficitu hlbších spirituálnych hodnôt. Postmoderná individualita často nie je schopná sebareflexie, má existenciálne problémy a ťažkosti so sebarealizáciou. Spoločnosť, rodiny a jednotlivcov ohrozuje rozpad vzťahov, strata kontaktu, dezorientácia, izolácia, „vykorenenosť“, pocit odcudzenia, osamelosti, nepochopenia. Kríza identity, neschopnosť komunikácie a prehĺbenia vzťahov s okolím, neúspešné vyrovnávanie sa s prítomnosťou vedie zároveň k neustálej horúčkovitej potrebe zmeny, pretože človek nenachádza útočisko. Existencionalisti hovoria o rozčarovanom vedomí a o vedomom odcudzení ako o primárnom stave ľudstva. Opisujú stratu spojenia, polarizáciu, ostré emočné rozdiely medzi mužmi a ženami, mladými a starými, jedným spoločenstvom a druhým, medzi ľuďmi a prírodou, medzi ľuďmi navzájom. Človek pritom potrebuje realizovať jedinečnú podobu svojho bytia vo svete, dať svojmu životu osobný subjektívny zmysel, dosiahnuť zážitkovú „pravosť“, čím sa prejaví autentickosť jeho bytia. Podľa Frankla (1996) zlyhanie predstavuje útek pred zodpovednosťou voľby a upínanie sa k nepravým (materiálno-konzumným) hodnotám, čo spôsobuje existenciálnu frustráciu vedúcu k poruche osobnosti. Zlyhanie kontaktu s vlastným vnútorným životom i s životom druhých vzbudzuje bytostnú úzkosť, desivé sebaodcudzenie až psychotický zážitkový stav ničoty. R. May (Balcar, 1983) konštatuje, že odcudzenie sebe samému a žitie podľa vzoru ponúkaného spoločenským okolím sice môže viesť k odstráneniu úzkosti, ale za cenu vzdania sa vlastného bytia. Základnou vlastnosťou zdravej osobnosti je schopnosť uvedomelej voľby a sebariadenia práve v opozícii voči vonkajším tlakom v živote.

Proenvironmentálna osobnosť

Geertz píše (2000, s. 57), že nádejná cesta pre pokrok v porozumení vzniku a udržiavaniu kultúr „*predstavuje integrácia rôznych typov teórií a pojmov tak, aby bolo možné formulovať zmysluplné návrhy*“. Jedným z prístupov zameraných na človeka v súvislosti s ochranou, udržiavaním a pomáhaním prírodnému prostrediu je ekopsychológia. Uvádzame niektoré z jej zásadných princípov (Roszak, 1992):

- Pre prežitie ľudstva je životne dôležité uzdravenie v oblasti fundamentálneho typu odcudzenia – odcudzenia medzi človekom a prírodným prostredím.
- Existuje vrodená animistická kvalita skúsenosti u funkčne „zdravého“ dospelého, ktorá umožňuje prístup k mnohým prameňom, medziiným k tradičným liečiteľským technikám prvých ľudí, prírodnému mysticizmu vyjadrenému v náboženstve a umení, zážitku divočiny a nahliadnutiam hlbokej ekológie.
- Ekologická zodpovednosť za planétu je jasne prežívaná ako etická zodpovednosť človeka voči iným ľuďom. Môže a má byť votkaná do pletiva sociálnych vzťahov a politických rozhodnutí, aby boli oslabené štruktúry politickej moci ženúce ľudí do nadvlády nad prírodou ako keby to bola cudzia a bezprávna ríša.

- Všetko, čo usiluje o rozsiahlu nadvládu a potlačenie osobnosti, podkopáva osobnú zodpovednosť; čokoľvek, čo prispieva k rozšíreniu malých sociálnych foriem, ju posilňuje.
- Ekopsychológia zásadne spochybňuje súčasnú gigantickú urbánno-industriálnu kultúru (kapitalistickú či kolektivistickú) bez nevyhnutného odmietania technologického génia ľudského druhu alebo nejakých život skvalitňujúcich rozmerov industriálneho potenciálu, ktorý ľudstvo dosiahlo. Sociálna orientácia ekopsychológie je postindustriálna, nie antiindustriálna.
- Existuje synergická súhra medzi planetárnym a individuálnym zdravím človeka. Človek a božstvo sú spojení v hľadaní spásy. Potreby planéty sú potrebami človeka, práva človeka sú právami planéty.

Žiť svoj život udržateľným spôsobom dokáže človek, ktorý je buď členom komunity s tradičnými kultúrnymi vzorcami kompatibilnými s udržateľnosťou, alebo človek, ktorý vedome (a väčšinou v rozpore s kultúrnymi vzorcami majority) prijme taký spôsob života, o ktorom je presvedčený, že zodpovedá vízii udržateľnosti. V psychológii existuje niekoľko konceptov rozvinutej osobnosti. Kondáš (1977, s. 10) sa domnieval, že harmonicky rozvinutá osobnosť „*prejavuje jednotu, je integrovaná, dostatočne diferencovaná a má tendenciu zdokonaľovať sa*“. D. Kováč (2001) v rámci koncepcie kvality života vyznačuje isté dimenzie osobnosti, ktorá bude spôsobilá dospieť k trvalej udržateľnosti, keď uvádza, že globálnu environmentálnu krízu sveta môžu úspešne zvládať len osobnosti regulujúce svoje správanie nadovšetko striedmosťou a napokon prežijú len tie populácie, ktoré budú viac či menej asketické. Podľa Oskampa (2002) je cieľom environmentalizácie spoločnosti ani nie tak environmentálna uvedomelosť ako environmentálna zodpovednosť jednotlivca. Dosiahnutiu potrebných zmien vo vedomí spoločnosti bránia psychologické bariéry indivídua, hlavne ľahostajnosť, sebectvo, pocit bezmocnosti, strach a viera v technologické riešenia ako vo všeliek na environmentálne problémy. Ďalším súvisiacim pojmom je osobnostná *zrelosť*. Zrelý človek je pripravený na život v celej jeho šírke a hĺbke, je pripravený na riešenie rôznych životných problémov a situácií. Kulka (2003) uvádza niekoľko úrovní zrelosti:

- *rozumová* – schopnosť uvážlivého usudzovania, rozhľad po svete, ktorý zahŕňa skúsenosti zo spoločenského života, včítane schopnosti samostatného utvárania vlastných názorov, ktoré sú stále zdôvodnené; sebapoznanie a sebaprijatie;
- *citová* – také vyzretie citového života, ktoré umožňuje človeku žiť bohatými citmi, avšak dokázať tieto city tiež zvládnuť, nenechať sa nimi ovládať (primerane sa radovať i smútiť, nepodliehať náladám, vytvárať si stále citové väzby a záujmy);
- *spoločenská* – schopnosť prispôsobiť sa spoločenskému prostrediu, zaradiť sa do rôznych skupín a spoločenstiev, spôsobilosť pohybovať sa v spoločnosti, hovoriť s ľuďmi, nadviazať s nimi kontakt a spolupracovať;
- *morálna* – predstavuje vyspelosť mravného vedomia, t.j. schopnosť uvedomelého a samostatného morálneho hodnotenia vlastného aj cudzieho správania, prirodzenosť prejavu (správať sa mravne z vnútorného presvedčenia);
- *kultúrna* – osvojenie si kultúrnych hodnôt, noriem a ideálov spoločnosti, národa, v ktorom človek žije; znalosti a schopnosť zaobchádzať a pracovať s kultúrnymi hodnotami a ďalšími požiadavkami, ktoré patria do široko vymedzeného okruhu kultúry a medziľudských vzťahov; odráža kultúrnu úroveň človeka.

Rosová a Bianchi (1993) považujú za prvoradý výchovný cieľ rozumovo vyspelú, citovo bohatú, zrelú a psychicky zdravú osobnosť. Rogers (1997) ponúka svoju predstavu nového človeka, veľmi uvedomelého, sebariadiaceho prieskumníka vnútorného (azda viac než vonkajšieho) kozmu, slobodnej a dôstojnej jedinečnej ľudskej bytosti.

Osobnosť človeka s kultivovaným vzťahom k životnému prostrediu možno označiť za proenvironmentálnu osobnosť, ktorá je diferencovaná a integrovaná (zrelá, harmonicky rozvinutá bio-psycho-socio-spirituálna ľudská bytosť), s vysokou úrovňou environmentálneho uvedomenia, pripravená zodpovedne konať.

Záver

Trvalo udržateľný spôsob života je taký, ktorý sa približuje ideálom humanizmu a harmónie vzťahu medzi človekom a prírodou v časovo neobmedzenom horizonte.

Josef Vavroušek

V rámci postmoderného pluralizmu a partikularizmu je možné a dokonca želateľné, aby v tom istom čase a vedľa seba existovali rôzne typy sebaaktualizácie a sebavyjadrenia jednotlivcov, spoločenstiev a kultúr. Kým v oblasti mentálnych (spirituálnych) a niektorých sociálnych prejavov je takáto koexistencia predstaviteľná a realizovateľná, vo fyzickom svete je napr. existencia veľkého priemyselného znečisťovateľa a ekologického poľnohospodárstva v tom istom čase vedľa seba nepredstaviteľná a nerealizovateľná bez hrubého porušenia práv jedného alebo druhého (podľa v súčasnosti platných zákonov). Narážame na ilustratívny rozpor medzi proklamovanými hodnotami a možnosťami ich reálneho naplnenia.
Na svojej najzákladnejšej úrovni je ľudská spoločnosť založená na ochote ľudí spolupracovať a starať sa o úžitok zo svojej spoločnej práce. Pri identifikovaní motivačných prameňov altruizmu sa uprednostňujú sociálne a psychologické faktory pred genetickými. Motivácia konať prosociálne však nepochádza len z motivácií tohto sveta. Viera, že nás boh odmení alebo potresce, môže mať silnú motivačnú účinnosť. Treba tiež spomenúť hypotézu spravodlivého sveta – teóriu, že ľudia potrebujú veriť, že žijú v svete, kde tí, čo si to zaslúžia, sú odmenení a tí, čo si to nezaslúžia, sú potrestaní (vander zanden, 1987). Prekonávanie tejto teórie (ktorá nám svojim spôsobom pomáha nezrútiť sa pod ťarchou nespravodlivosti, bolesti a utrpenia vo svete, ktoré nemôžeme ovplyvniť), je tiež predpokladom prijatia osobnej zodpovednosti za nesprávne a nespravodlivé dianie, ktoré môžeme zmeniť.
V súčasnosti sme konfrontovaní s existenciou globálnych problémov ľudstva vrátane environmentálnych. Bežný človek čelí množstvu protichodných informácií o životnom prostredí s rôznou emocionálnou kvalitou a intenzitou, čo presahuje kapacitu exekutívnych funkcií aj nadpriemerne štrukturovaného a diferencovaného jednotlivca. Environmentálne zodpovedné konanie naviac vyžaduje okrem vysokej úrovni environmentálnej uvedomelosti postkonvenčnú úroveň morálneho usudzovania s orientáciou na univerzálne etické princípy spravodlivosti, vzájomnosti, rovnosti a rešpektovanie dôstojnosti indivídua.
Pokusom o vyjadrenie charakteristík práve prežívanej súčasnosti je menej známy pojem ultramoderna, možno sa stretnúť tiež s pojmom postindustriálna spoločnosť. V istom zmysle by mohla ultramoderna prekonať najvážnejšie slabiny moderny aj postmoderny v tom, že by filozoficky (morálne) vychádzala z humanistických a spirituálnych ideálov a ašpirovala by na nachádzanie harmónie vzťahu medzi človekom a prírodou, na vytváranie (trvalo alebo dlhodobo) udržateľnej kultúry. Ideálnou individualitou tohto obdobia by mohla byť proenvironmentálna osobnosť.

Literatúra

BALCAR, K. 1983. *úvod do studia psychologie osobnosti*. praha : SPN, 1983. 232 S.
Európska ústava – kľúčové prvky. 2007. [online] [citované 2012.02.01] Dostupné na internete:<http://www.euractiv.sk/buducnost-eu/zoznam_liniek/europska-ustava---klucove-prvky>
FRANKL, V.E. 1996. *Lékařská péče o duši*. brno : cesta, 1996. 237 s. ISBN 80-85319-50-0.
GEERTZ, C. 2000. *Interpretace kultur*. Praha : Slon, s. 13-100. ISBN 80-85850-89-3.

HANUS, L. 1997. *Človek a kultúra*. bratislava : lúč. 311 s. ISBN 80-7114-180-1.
KELLER, J., GÁL, F., FRIČ, P. 1996. *Hodnoty pro budoucnost*. Praha : Nakladateľstvo G plus G. 94 s. ISBN 80-901896-4-4. (Keller et al., 1996)
KLINDA, J. (ED.) 1993. *Agenda 21 a ukazovatele trvalo udržateľného rozvoja*. Bratislava : Ministerstvo životného prostredia slovenskej republiky. 784 s. ISBN 80-88833-03-5
KONDÁŠ, O. 1977. *Klinická psychológia*. Martin : Osveta. 384 s.
KOVÁČ, D. 2001. Kvalita života – naliehavá výzva pre vedu nového storočia. *Československá psychologie*, ROČ. XLV, Č. 1, S. 34-44. ISSN 0009-062X.
KULKA, J. 2003. Štestí a radost, zdraví a zralost. In *Práca a jej kontexty*. Zborník príspevkov z konferencie „Psychologické dni" konanej v dňoch 17.-19.9.2003 v Trenčíne. Bratislava : Stimul, s. 322-326. ISBN 80-88982-75-8.
Laborem exercens, encyklika Jána Pavla II, 1981.
LISICKÝ, J.M. 1996. *Ekosozológia pre študentov environmentálnej výchovy*. Banská Bystrica : FPV UMB. 123 S.
LYOTARD, J.-F. 1990. Beantwortung der Frage: Was ist postmodern? In Engelmann, P: *Postmoderne und Dekonstruktion*. Leibzig, 1990, s. 33-48.
MEADOWS, D.H., MEADOWS, D.L., RANDERS, J., BEHRENS, W.W. 1972. *The limits to growth.* New York : Universe books, 1972. 338 s. (Meadows et al. 1972).
Oskamp, S. 2002. Environmentally Responsible Behavior: Teaching And Promoting It Effectively. In *analyses of social issues and public policy*, roč. 2, č. 1, s. 173-182.
ROSOVÁ, V., BIANCHI, G. 1993. Prečo psychológia a prečo rodina keď hovoríme o environmentálnej výchove? In rosová, v., bianchi, g. (eds.): *Environmentálna výchova v rodine a škole. Human communication studies*, roč. 1. Bratislava : goethe-institut, KVSBK SAV, s. 25-38. ISBN 80-900981.
ROGERS, C.R. 1997. *Spôsob bytia*. Modra : Inštitút rozvoja osobnosti, 1997. 265 s. ISBN 80967832-0-3.
ROSZAK, T. 1992. *The voice of the Earth*. New York : Simon & Schuster, s. 320-321. ISBN 0-671-86753-9.
ŠMAJS, J. 2006. *Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica : PRO. 221 s. ISBN 80-89057-12-8.
ŠTECH, S. 1997. Psychika a společnost. In výrost, j. – slaměník, i. (eds.): *Sociální psychologie /sociálna psychológia*. Praha : ISV nakladatelství, s. 23-48. ISBN 80-85866-20-X.
VANDER ZANDEN, j.w. 1987. Altruism and helping behavior. in Vander Zanden, J.W.: *Social psychology*. New York, USA, McGraw-Hill. s. 297-327. ISBN 0-07-553945-4.
VAVROUŠEK, J. 1995. Hledání lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života. In Vavroušek, J. (ed.): *Lidské hodnoty pro trvale udržitelný život*. Praha : Společnost pro trvale udržitelný život, 1995.
WELSCH, W. 1993. *Estetické myslenie*. Bratislava : Archa. 168 s. ISBN 80-7115-063-0.

F. Fukuyama a jeho vízia ďaľšieho vývoja spoločnosti

Jarmila Chovancová

Súčasná doba nás stavia pred nové úlohy a výzvy. Otázka moci je v nej veľmi dôležitá. Ak nezvládneme umenie mocenskéhoriadenia nebudeme môcť zodpovedne určovať smerovanie nášho vývoja.

Súhrn

Príspevok zameriava pozornosť na problematiku vývoja spoločenských inštitúcií smerom k modernej liberálnej demokracii, ako i vzťahu medzi ekonomickým rozvojom a stabilnou demokraciou.

Zussamenfassung

Die Autorin konzertriert sich auf die Entwicklung der Gesellschaftsinstitutionen zu einer modernen liberalen Demokratie sowie auf die Problematik der Wechselbeziehung zwischen der ökonomischen Entwicklung und der stabilen Demokratie.

Summary

The aim of article is the analyze about Fukuyama´s view to the problems of activity institutions in liberal democracy, relation between economic development / social capital/ and stability of democracy.

Dielo Francisa Fukuyam má punc kvality obrovských poznatkov zo svetových dejín. Je autorom viacerých diel, z ktorých každé vyvolalo obrovskú diskusiu. Stal sa známym predovšetkým svojím dielom *The End of History and the Last Man* (vyšlo v roku 1992, Koniec dejín a posledný človek, český preklad 2003). Medzi jeho ďalšie diela patria *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (1995, Dôvera: sociálne cnosti a utváranie prosperity) a ďalej práca *The grat Dissuprion. Human Nature and the Reconstruction of Social Order* (1999, Veľký rozvrat: ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku), ktorej chceme venovať pozornosť.

Zameriame sa najmä na problém sociálneho kapitálu. Pod pojmom sociálny kapitál chápe Fukuyama normu spolupráce, ktorá sa zhmotňuje vo vzťahoch v rámci určitej skupiny ľudí.

Hneď v úvode je potrebné zdôrazniť, že ide o dielo, v ktorom je nastolené množstvo veľkých otázok, ako i snaha o hľadanie odpovedí a riešení, ktoré sa dotýkajú života človeka v konkrétnej spoločnosti.

Francis Fukuyama v diele Veľký rozvrat... rozpracúva myšlienku o dobre organizovanej spoločnosti, v ktorej dominantné miesto patrí dôvere, ale i súdržnosti medzi ľuďmi ako konkrétneho média, umožňujúceho pomáhať riešiť problémy sociálneho kapitálu. Práve táto snaha F. Fukuyamu v nás evokuje príbuznosť s dôležitou témou J. Rawlsa, spravodlivosti ako férovosti v súvislosti s dobre usporiadanou spoločnosťou.

Ako konštatuje E. Gál: „F. Fukuyama sa vo svojej knihe pokúsil zladiť morálny rozvrat západu s myšlienkou svojej prvej knihy Koniec dejín – posledný človek, podľa ktorej

liberálna demokracia západného typu predstavuje politický režim, ktorý najlepšie vyhovuje ľudskej spoločnosti.“[1]

F. Fukuyama si kladie otázku prečo je spoločenský poriadok dôležitý pre budúcnosť demokracie? Zastáva názor, že súčasné demokracie stoja pred výzvou, ktorá sa dotýka ich schopnosti udržať spoločenský poriadok v epoche rýchlych ekonomických a technologických zmien.

Upozorňuje však na to, že v súčasných liberálnych demokraciách sa prejavuje tendencia prekonaného individualizmu, ktorý je zároveň aj „achilovou pätou“ liberálnych demokracií.

Podľa Fukuyamu formálne zákony a silné politické a ekonomické inštitúcie, sú síce dôležité a rozhodujúce, ale samy osebe nie sú dostačujúcou zárukou úspešnej modernej spoločnosti.

Pri zdôvodňovaní uvedeného stanoviska využíva Fukuyama konfrontáciu USA s krajinami Latinskej Ameriky, pričom zdôrazňuje, že liberálna demokracia okrem základných východísk, ktoré sa dotýkajú ekonomiky, politiky, rešpektovania zákonov a tolerancie, potrebuje aj spoločné **kultúrne hodnoty**.

Vo svojom diele Fukuyama ukazuje a zdôvodňuje, že krajiny Latinskej Ameriky (napríklad Mexiko, Brazília, Argentína a ďalšie), keď získali v 19. storočí nezávislosť a zaviedli formálnu demokratickú ústavu a právny systém podľa prezidentského systému USA, že napriek tomu v ani jednej z týchto krajín nenachádzame politickú stabilitu, alebo hospodársky rast, čo bolo typické pre Spojené štáty. Avšak zároveň treba povedať, že niektoré z nich dospeli k demokratickým vládam.

Na zdôvodnenie danej situácie uvádza F. Fukuyama mnoho zložitých historických príčin, ale jednu z najdôležitejších vidí v kultúrnom aspekte.

Kým Spojené štáty vďaka osídleniu obyvateľmi Británie zdedili nielen britské právo, ale i kultúru, Latinská Amerika, naopak, zdedila kultúrne tradície Španielska a Portugalska. To sa prejavilo i v podporovaní závislosti od veľkých centralizovaných inštitúcií, akými sú štát a cirkev, čím sa samozrejme oslobodila občianska spoločnosť, na rozdiel od životaschopnosti americkej občianskej spoločnosti.

Podľa F. Fukuyama „problémom väčšiny moderných liberálnych demokracií je to, že kultúrne predpoklady svojej existencie nemôžu považovať za samozrejmé.“[2]

A ďalej pokračuje „Je teda možné, že zatiaľ, čo veľké politické a ekonomické inštitúcie sledovali vo svojom vývoji stáročia trvajúcu dráhu, spoločenský život má skôr cyklický charakter. Technický a ekonomický pokrok rozvracia spoločenské normy, ktoré fungujú pre jedno historické obdobie a spoločnosť sa potom musí prispôsobiť, aby si ustanovila nové normy za zmenených podmienok.“[3]

F. Fukuyama zdôrazňuje rôzne chápanie kultúry, ako i používanie termínu **sociálny kapitál** – pojmu, ktorému sa veľmi netešili nielen sociológovia, ale i ekonómovia. Považovali

[1] GÁL, E.: Veľký rozvrat – ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava : 2007, s. 7.
[2] FUKUYAMA, F.: Veľký rozvrat – ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava : Agora, 2005, s. 24.
[3] Tamtiež, s. 24.

uvedený pojem za hmlistý a ťažko merateľný, avšak podľa Tocquevilla, bez sociálneho kapitálu by nebolo občianskej spoločnosti a bez občianskej spoločnosti zase demokracie.

V USA existovalo totiž „umenie združovania“. Obyvateľstvo sa spájalo do dobrovoľných združení a samotní Američania, ako je známe, boli veľmi zbehlí v utváraní združení pre občianske a politické ciele, čím bola vláde uľahčená cesta presadzovania príkazov hierarchicky.

Ľudia v rámci „školy samosprávy“ si podľa Fukuyamu osvojili návyky spolupráce, ktoré prenášali aj do verejného života.

F. Fukuyama pri analýze občianskej spoločnosti kladie dôraz i na prieskumy, ktoré venujú pozornosť otázkam dôvery občanov k sociálnemu kapitálu, ako i hodnotám. Hoci máme k dispozícii empirické údaje, majú podľa neho rôzny stupeň spoľahlivosti (napríklad General Social Surrery – Všeobecno-spoločenský prieskum). V tomto smere treba počítať s tým, že nejde o príliš pružnú informáciu dotýkajúcu sa dôvery, alebo spolupráce, napríklad s príslušníkmi rovnakého etnika, respektíve rovnakého náboženstva, alebo s úplne cudzími ľuďmi.

I napriek nepresnosti údajov sa uvedené sociálne prieskumy využívajú do tej miery, do akej objasňujú všeobecné tendencie.

Spolu s analýzou sociálneho kapitálu sa využíva aj iný prístup – a to meranie nedostatku sociálneho kapitálu – daňové úniky, počet súdnych sporov atď.

Nakoľko sociálny kapitál odráža existenciu noriem spolupráce, sociálna deviácia naopak, odráža nedostatok sociálneho kapitálu.

Fukuyama uvádza aj ďalšie typy ukazovateľov, ktorými môže byť aj rodina – rodinné normy tvoria sociálny kapitál a sú dôležité pre odovzdávanie sociálneho kapitálu ďalším generáciám.

V súčasnosti sme svedkami veľmi rýchleho rastu počtu domácnosti, kde hlavou rodiny je žena, čo sa považuje za veľmi negatívny jav sociálneho vývoja.

Ďalšie typy ukazovateľov, ako už spomínané súdne spory, sa veľmi do úvahy neberú.

Američania sú známi tým, že sa radi súdia, z čoho vyplýva, že v porovnaní s inými vyspelými krajinami pripadá na jedného obyvateľa v tejto krajine oveľa väčší počet právnikov.

Problémom sa stáva i to, že získavanie porovnateľných údajov o občianskoprávnych súdnych sporoch i vzhľadom na markantné rozdiely medzi krajinami s angloamerickým obecným právom a krajinami s občianskym zákonníkom, komplikuje i situácia ich ešte ťažšej interpretácie.

Podľa F. Fukuyamu narastajúca miera počtu súdnych sporov v USA môže byť v skutočnosti aj pozitívnym ukazovateľom sociálneho kapitálu, čiže miesto toho, aby sa sporiace strany odvolávali k vyššej autorite, snažia sa nájsť spravodlivú dohodu medzi sebou navzájom, samozrejme, za pomoci právnikov.

Zdôrazňuje, že náhle zmeny sociálnych noriem je potrebné porovnávať s údajmi v iných krajinách. Vedci v oblasti sociálnych vied sa musia spoliehať na komparáciu so situáciou v iných krajinách v jednej konkrétnej oblasti.

Úloha a význam komparatívnej metodológie má v sociálnych vedách dlhú históriu, ktorá pomáha vysvetľovať zložité javy v spoločnosti.

Ak má byť zaistená objektívnosť komparácie, musí sa dotýkať krajín s rovnakou úrovňou vývoja spoločnosti, rovnakou kultúrou, to znamená, že nemôžeme porovnávať napríklad USA s ázijskými krajinami, ktoré aj keby dosiahli vysokú úroveň rozvoja, prechádzajú rozličnými úrovňami sociálnej odlišnosti a rôznorodosti, za čo môže byť zodpovedná konkrétna kultúra, a nie úroveň rozvoja.

Použitá literatúra

FUKUYAMA, F.: *Veľký rozvrat – ľudská prirodzenosť a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava : Agora, 2005.

FUKUYAMA, F.: *The End of History and The Last Man*. Cambridge : Polity Press, 1992.

HUNTINGTON, S.: *Střet civilizací., Boj kultúr a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2001.

CHOVANCOVÁ, J.: Antológia z politickej a právnej filozofie. Bratislava – Žilina : Bratislavská vysoká škola práva – Eurokódex, 2007.

Morálne aspekty práva ako kultúrneho fenoménu

Mária Ivanecká - Dušan Marják [1]

Abstrakt

Autori sa vo svojom príspevku zaoberajú analýzou troch vybraných kultúrnych normatívnych systémov – práva, morálky a náboženstva a ich vzájomnými interakciami. Analýza uvedenej problematiky vyúsťuje do pozitívnoprávneho skúmania, a to v kategórii inštitútu dobrých mravov a poctivého obchodného styku. Záverom sa pokúšajú odpovedať na otázku, či súčasná právna úprava reflektuje hodnotový systém spoločnosti.
Kľúčové slová: Právo, morálka, náboženstvo, dobré mravy, poctivý obchodný styk, normatívne systémy.

Abstract

The authors deal in the contribution with analysis of three chosen cultural and normative systems – law, moral and religion and interaction among them. The analysis of the listed issues results into legal positivism search, specifically in institutes such as good Manners and fair trade. Closure of the contribution is dedicated to the response for the question, if current legislation reflects the system of values in our society.
Key words: Law, moral, religion, good Manners (bonos mores), fair trade, regulative systems

Úvod

Každá ľudská bytosť existuje v určitom spoločenstve, Aristoteles považoval človeka za bytosť nevyhnutne existujúcu len v spoločenstve – zoon politikon. Vo svojom diele Politika uvádza: „Kto však nemôže žiť v spoločenstve a vo svojej sebestačnosti ho nepotrebuje, ten nie je časťou štátu, ale je to alebo divé zviera alebo boh.“[2] Tieto sa vyznačujú viac, či menej zložitou stratifikáciou od najprimitívnejších foriem až po vyspelé mnohorozvetvené spoločnosti. Ich spoločným znakom je však potreba istej regulácie, bez ktorej by tieto spoločnosti nemohli efektívne fungovať a zrejme by došlo k stavu, ktorý popísal filozof Thomas Hobbes v slávnom diele Leviathan, a to k vojne všetkých proti všetkým (bellum omnium contra omnes), kedy je človek človeku vlkom (homo homini lupus). Aby sa predišlo takémuto stavu, spoločnosť potrebuje normy, regulatívy, ktoré zabezpečia istú mieru koexistencie jedincov navzájom. V našej spoločnosti pôsobí popri sebe viacero regulatívnych normatívnych systémov, ktorých obsahom sú určité normy vo forme príkazov, zákazov a dovolení. Nami vybrané tri normatívne systémy právo, morálka a náboženstvo spolu úzko súvisia, tvoria kultúru danej spoločnosti a boli a sú hýbateľom civilizačných zmien v spoločnosti. Niekedy sa v prípade spomenutých systémov stretávame s názormi, podľa ktorých ako právo, tak aj morálka a náboženstvo pôsobia ako retardačné prvky spoločenského vývoja. Tieto názory, prameniace najmä z ekonomických kruhov, vychádzajú z pragmatického prístupu, ktorému chýba axiologický, či mravný prvok.[3] Takéto vnímanie

[1] Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-0263-10 „Efektívnosť právnych inštitútov a ekonomicko-finančných nástrojov v období krízových javov a situácií v podnikaní“.
[2] ARISTOTELES. Politika I. kniha, 2, 1253, citované z prekladu ŠPAŇÁR, J. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1988, s. 23. (306 s.)
[3] VLASÁK, M. Materiálni prameny a východiská právní úpravy soukromoprávních deliktů. Právník, 2008, č. 11, s. 1223. V tejto otázke nachádzame aj názory, ktoré považujú pragmatizmus a liberálny materializmus, ktorý sa

však považujeme za príliš účelové a nerešpektujúce stabilizačnú funkciu analyzovaných systémov. Najmä právo a morálka zohrávajú v súčasnej dynamickej spoločnosti úlohu stabilizačných prvkov, sledujúc nielen prosperitu a ekonomický rast, ale aj iné ekonomicky nerentabilné ciele, ako ochrana slabšej strany, sociálna spravodlivosť a mnohé ďalšie.[4]

I. Právo

Aby sme mohli analyzovať vybrané normatívne systémy a ich vzájomný vplyv a determinanciu, je potrebné najprv vymedziť podstatu a obsah týchto pojmov. Ako prvým vybraným systémom sa budeme zaoberať právom.

Čo je právo? Odpoveď na položenú otázku hľadajú filozofovia a právni teoretici po celé stáročia, resp. možno povedať tisícročia. Nejestvuje však jednoznačná a jediná správna odpoveď, a to hneď z viacerých príčin. Z jazykového hľadiska je právo pojmom viacvýznamovým, polysémnym. Jeho definície tak zväčša odrážajú len niektorý z aspektov skúmaného pojmu. Azda jedna z najznámejších definícií pojmu právo pochádza ešte z čias rímskej jurisprudencie: „Ius est ars boni et aequi. Právo je umenie dobrého a primeraného (spravodlivého).“ (Celsus, Digesta 1, 1, 1,). V otázke definovania pojmu právo musíme súhlasiť s akademikom Knappom, ktorý v súvislosti s nastoleným uvádza: po tom kedy na otázku čo je právo bolo v histórii toľko navzájom sa líšiacich mnohokrát rozporných odpovedí, vtiera sa pochybnosť, či je vôbec zodpovedateľná.[5] Rovnako tomu svedčí i ironická poznámka Immanuela Kanta v diele Kritika čistého rozumu o tom, že právnici ešte stále hľadajú svoju definíciu pojmu právo.[6] Príhodný sa nám zdá výrok sv. Augustína aplikovateľný aj na nami položenú otázku: „Čo je čas? Ak sa ma to nikto nepýta, viem to, ak to chcem však vysvetliť niekomu, kto sa na to opýta, neviem to.“

Keďže sme sa vzdali definovania toho čo je právo v zmysle pojmovom, môžeme aspoň popísať dva základné prístupy k právu, ktoré sme v priebehu dejín vypozorovali a vyabstrahovali. Tieto sa navzájom prelínali a v tej, ktorej historickej etape prevažovali. Prvým prístupom je vnímanie práva ako tzv. prirodzeného práva (ius naturale). Jusnaturalizmus obsahuje rôzne smery, ktoré opierajú existenciu a vznik práva na určitých vyšších nemenných princípoch, ktoré sú človeku vrodené, dané od Boha, či existujú ako prírodný zákon alebo odvodené z ľudského rozumu a pod.[7] Prirodzené právo nepopiera existenciu práva pozitívneho, teda práva daného štátom a jeho normami, no hierarchicky nadraďuje prirodzené právo nad právo pozitívne.

Druhý výrazne odlišný prístup k chápaniu práva je tzv. pozitívne právo (ius positivum), ktoré dominovalo najmä v 19. storočí. Pozitivistické koncepcie považujú za právo

---

u nás objavil po roku 1989 za omnoho primitívnejší, ako materializmus sociálny ktorý bol u nás presadzovaný v rokoch 1949 – 1989. K tomu ŠVIDROŇ, J. Mravné dimenzie občianskeho práva. Právny obzor, 2007, č. 4, s. 301 a nasl.

[4] Napr. podľa Gustava Radbrucha je hodnotovým meradlom pozitívneho práva a cieľom zákonodarcu spravodlivosť. Pozri BRÖSTL, A. Frontisterion. Bratislava: Kaligram, 2009, s. 278. (ISBN 978-80-8101-179-5, 328 s.)

[5] KNAPP, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 41.

[6] Pozri BRÖSTL, A. Dejiny politického a právneho myslenia. Bratislava: Iura Edition, 1999, s 146. (ISBN 80-88715-39-3, 315 s.)

[7] K tomu porovnaj napr. Paul. D. 1, 1, 11.: ...to, čo je vždy spravodlivé a dobré, to je prirodzené právo... Rovnako Ulp. D. 1, 1, 3.: ... prirodzené právo je to, čo príroda vnukla všetkým tvorom...

zákon ako platnú právnu normu, teda právom chápu to, čo je ako právo v podobe noriem platné a prijaté zákonodarcom. I napriek obsahovej nemožnosti vymedziť čo je právo, je jasné, že zasahuje takmer všetky sféry ľudského života a sprevádza človeka od narodenia až po smrť, ba sleduje osud jeho práv a vecí aj po jeho smrti.

II. Morálka

Uviesť pojem morálky je zrejme rovnako problematické ako pojem práva.

Podľa Paula W. Taylora morálka je všeobecné pomenovanie pre morálne súdy, normy a pravidlá správania. Podľa jeho názoru morálka nezahŕňa len aktuálne veci, ale aj ideálne.

William Klaas Frankena (1908) zase charakterizuje morálku ako sociálnu záležitosť, pretože existuje pred jednotlivcom tak ako jazyk, štát a cirkev. Jednotlivec sa stáva viac, či menej účastníkom morálky a ona existuje aj po ňom. Podľa neho morálka nie je sociálna len v zmysle bytia systému, ale je tiež sociálna z hľadiska svojho pôvodu, sankcií a funkcií.

Ako môžeme vidieť, pojem morálka, napriek jeho frekventovanému používaniu, nie je jednoznačne definovaný. Aj vzhľadom na rozmanitosť morálnych sústav možno len ťažko predpokladať, že sa tento pojem podarí definovať.

Pojem morálka, resp. skôr morálny, či nemorálny používame často i v bežnej reči ako synonymum pre vyjadrenie dobrého, či zlého v súvislosti s hodnotením ľudského správania. Morálka ako pojem nám nie je cudzia, i keď ako budeme analyzovať neskôr pre každého má, resp. môže mať iný obsah. Možno ju chápať jednak v zmysle osobného postoja, ale aj ako všeobecnú spoločenskú morálku.

III. Náboženstvo

Posledným skúmaným normatívnym systémom je náboženstvo. Podobne ako morálka, i náboženstvo sa vyznačuje pluralizmom. Pri objasňovaní obsahovej náplne pojmu náboženstvo sa môžeme stretnúť s dvojakým prístupom. Prvý, tzv. substanciálny prístup vychádza z toho, čo majú všetky náboženstva spoločné. Tým sa najčastejšie chápe idea transcendentna a viery, organizácia veriacich a systém pravidiel správania. Druhý prístup sa orientuje na vnútorný život človeka, jeho šťastie, pocit bezpečia a pod. Môžeme teda skonštatovať, že náboženstvo nie je len normatívnym systémom, ale spoločenským fenoménom, ktorý častokrát legitimizuje spoločenské zmeny vrátane zmien právnej úpravy.[8]

Dejiny ľudstva sú od počiatku prepletené s náboženstvom v rôznych formách. V súčasnosti k najviac rozšíreným náboženstvám zaraďujeme kresťanstvo, islam, hinduizmus, budhizmus a judaizmus.

IV. Vzťah normatívnych systémov

Žiadny z analyzovaných normatívnych systémov nie je možné v našom prostredí stotožňovať. Ich vzájomný vzťah prešiel v dejinách postupným vývojom.

[8] MARŠÁLEK, P. Právo a společnost. Praha: Auditorium, 2008, s. 15 a nasl.

Právo existuje v spoločnosti od nepamäti, vo svojich počiatočných formách nebolo zreteľne odlíšené od iných spoločenských normatívnych systémov. Niekedy s nimi celkom splývalo a od iných normatívnych systémov, ako je hlavne systém príkazov náboženských, morálnych a iných sa dnes odlišuje ex post.[9]

Z hľadiska nášho ďalšieho skúmania je potrebné povedať, že právne systémy sa v jednotlivých krajinách odlišujú vzhľadom na rozdielne materiálne podmienky, ktoré ovplyvňujú tvorbu práva. Tými sú ideologické, geografické, demografické, medzinárodno – politické, historické, technologické, spoločenské, ekonomické, prírodné, náboženské, morálne a mnohé ďalšie podmienky a javy existujúce v danej spoločnosti. Rozlišujeme rôzne právne kultúry, či veľké právne systémy, u ktorých je vzťah nami skúmaných normatívnych systémov odlišný. Právna teória rozlišuje tri veľké právne systémy: kontinentálny, angloamerický a islamský, z ktorých najvýraznejšie sa vyčleňuje práve islamská právna kultúra, pre nás prirodzene z hľadiska geografického i náboženského najvzdialenejšia a najmenej poznaná.

Právo – morálka

Vzájomný vzťah práva a morálky nie je statický, vyvíjal sa spolu so zmenami v spoločnosti, ktoré zároveň znamenali i zmenu právnych pomerov a tiež zmenu a najmä pluralitu morálky. Ak pozorujeme normy najstarších spoločností, ktoré sa nám dochovali v písomných prameňoch, prijmeme názor, že v nich bola zachytená morálka danej spoločnosti, komunity, to čo považovali za dobré a správne. Právo teda odrážalo morálku spoločnosti, spoločenstva, komunity. Zároveň však už v týchto starovekých právnych systémoch bádame, že v niektorých prípadoch morálne normy ustupujú do úzadia pod vplyvom ekonomických a mocenských záujmov.

Ako sme spomenuli, právo je na rozdiel od morálky monistické, t.j. jestvuje len jedno právo v zmysle objektívneho platného právneho poriadku. Dnešnú spoločnosť možno v porovnaní s minulosťou označiť za veľmi diverzifikovanú, vzhľadom na rozvoj slobody, ľudských práv a s tým spojeného individualizmu. Súčasná éra je označovaná ako postmodernizmus, modernita, či kvantová informačná éra, ktorú charakterizujú rozvinuté informačné technológie. Tieto determinujú zmeny v spoločenských vzťahoch, ktoré sa presúvajú do inej dimenzie, do akejsi sféry imaginárneho virtuálneho sveta. Rozvoj komunikačných kanálov umožňuje existenciu vzťahov, ktoré nevyžadujú, ako to bolo v minulosti, stret subjektov v reálnom čase a priestore, čo považujeme za jeden z výrazných faktorov pre demoralizáciu spoločnosti.[10]

Nemenej podstatnou odlišnosťou je záväznosť práva a morálky. Zatiaľ čo právo je záväzné pre všetky subjekty, jeho neznalosť neospravedlňuje a je vynútiteľné prostredníctvom štátnej moci, záväznosť morálky pramení inde. V prvom rade o nejakom pravidle, zákaze, či príkaze, ktorý pre niekoho v rámci morálky nie je známy, ho ani nezaväzuje, čo vychádza zo samotnej podstaty morálky a jej autonómnosti. Pôvod morálnych noriem je filozofickým sporom, avšak možno povedať, že poznanie, čo je morálne vychádza odkiaľsi zvnútra

[9] KNAPP, V. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995. s. 46.
[10] Autori nechcú vyjadrovať súdy o morálnosti, či nemorálnosti súčasnej spoločnosti. Poznámku je potrebné chápať v súvislosti s obrovskou pluralitou morálky, ktorá zrejme nemá v dejinách spoločnosti obdobu.

človeka, jeho podstaty a je zároveň súčasťou kultúry spoločnosti, v ktorej je vychovávaný. Morálka bola prvotne stotožňovaná s právom, či náboženstvom, avšak postupne došlo k jej vymaneniu a vyčleneniu sa z týchto dvoch systémov. Filozof Michel de Montaigne už v 16. storočí apeloval na to, že mravné otázky majú byť vyviazané zo všetkých náboženských väzieb a morálka nemá byť vynucovaná štátoprávnymi a náboženskými predpismi, ale musí vyrastať z vlastných koreňov, zo semena všeobecného ľudského rozumu.[11]

Je známa rozprava o tom, či platí, že právo je minimom morálky. Morálne normy nemusia nájsť svoj odraz v práve a nepochybne právo obsahuje normy, ktoré nijak nereflektujú morálku. I napriek tomu si len ťažko vieme predstaviť právo, ktoré nebude istým spôsobom spojené s morálkou, ktorého adresáti by neboli presvedčení o tom, že obsahuje hodnoty, ktoré je potrebné dodržiavať nie len pre ich záväznosť a vynútiteľnosť štátnou mocou, ale najmä preto, že obsahujú pravidlá, ktoré považujú za správne a pre spoločnosť prínosné v súlade s ich vnútorným presvedčením. Preto právo je nositeľom určitých mravných hodnôt, ktoré odrážajú axiologické zameranie tej, ktorej spoločnosti. (príklad: vraždenie postihnutých detí v Sparte, kameňovanie žien za cudzoložstvo, odseknutie končatín za krádež, trest smrti, a pod.) V ďalších častiach príspevku nadviažeme na popísaný vzťah práva a morálky a budeme hľadať morálne hodnoty v platnom právnom systéme de lege lata a in fine de lege ferenda. Dnes je nevyhnutné pojednávať o morálke v práve i v súvislosti s prebiehajúcimi rekodifikačnými procesmi, ktoré hľadajú teoretické a metodologické východiská v tradícii, no musia reflektovať éru postmoderny, aby úspešná rekodifikácia súkromného práva vyústila do jeho celospoločenskej akceptácie z hľadiska stotožnenia sa s hodnotami, ktoré budú v novom kódexe obsiahnuté. Je žiaduce, ba s ohľadom na súčasný vzťah jednotlivcov k právu priam nevyhnutné, aby tento proces smeroval k väčšej úcte a dôvere v právo, než je tomu dnes.

Právo – náboženstvo

Vzťah práva a náboženstvá má hlboké historické korene. To, čo v súčasnosti nazývame právom, bolo v dávnej minulosti stotožňované s náboženstvom, prípadne s morálkou. Náboženstvo tak nielenže ovplyvňovalo právo, ale dokonca aj determinovalo kreovanie jednotlivých právnych noriem, či právnych zásad. V náboženskom práve[12] napríklad nachádzame vyjadrenie jednej z elementárnych zásad súkromného práva, zásady *pacta sunt servanda*.[13] Zmienky o záväznosti zmlúv nachádzame napríklad v Starom zákone: „Keby muž sľúbil Hospodinovi sľub alebo keby prísahou zaviazal svoju dušu na niečo, nezruší svojho slova; všetko, ako čo vyšlo z jeho úst, tak učiní“.[14] Rovnako Nový zákon vyzýva svojich stúpencov k dodržiavaniu sľubov, keď hovorí: „Nech tvoje ‘áno‘ je ‘áno‘ a tvoje ‘nie‘ je ‘nie‘.“ Základná kniha islamského náboženstva, Korán, sa na viacerých

[11] MONTAIGNE, M. Essais. III, 12 De la physionomie.
[12] Na účely tejto práce budeme pod pojmom náboženské právo chápať súhrn noriem tej – ktorej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, či už v kodifikovanej alebo nekodifikovanej podobe.
[13] Historické korene tejto zásady spadajú do dôb, kedy neexistovala štátna moc spôsobilá donútiť subjekty k plneniu toho, k čomu sa zaviazali. Aj z tohto dôvodu boli záväzky medzi stranami formulované a uzatvárané za „účasti“ bohov každej zo strán. Bohovia sa tak stali akýmisi garantmi uzatvoreného kontraktu a v prípade jeho porušenia nad zodpovednou stranou visela hrozba ich trestu.
[14] Starý zákon, 4. Kniha Mojžišova (Numeri), 30:3.

miestach (najmä v 5 kapitole nazývanej aj Kapitola kontraktov, ktorá sa začína morálnym apelom: *„Ó ty, ktorý veríš! Splň svoje záväzky.“*[15]) zmieňuje o požiadavke plnenia prevzatých záväzkov, ako napríklad: *„Tvoje záväzky, ktoré si prevzal pred zrakom Alaha...Alah je tvojim svedkom.“* Na počudovanie v náboženstve nachádzame aj výnimku (resp. jej výslovné pomenovanie) z vyššie uvedenej zásady, dnes známu ako *clausula rebus sic stantibus*. S pojmom *rebus sic stantibus* sa prvýkrát stretávame v diele sv. Tomáša Akvinského *Summa teologická*, kde sa uvádza: *„contractus qui habent tractum succesivum et dependiam de future rebus sic stantibus intelligentur“* („zmluvy znejúce na postupné plnenie počas časového úseku v budúcnosti sa musia chápať tak, ako by podliehali podmienke, že okolnosti zostanú rovnaké"). Kým teória *clausula rebus sic stantibus* bola vo svetskom práve koncepčne uchopená a formulovaná v priebehu 16. storočia, podobná teória bola vypracovaná už o dve storočia skôr v oblasti kánonického práva ako *rebus sic habentibus*. Napriek tomu, že uvedené príklady sú mimo myšlienkového záberu tohto príspevku, výstižne ilustrujú prepojenie a vzájomné ovplyvňovanie práva a náboženstva neprieč historickým vývojom.

Vzťah práva a náboženstva môžeme vnímať v dvoch rovinách. Prvou z nich je rovina, v ktorej oba normatívne systémy koexistujú nezávisle bez akejkoľvek vzájomnej konkurencie. Tak je tomu napríklad v podmienkach Slovenskej republiky, ktorá je konfesne neutrálnym štátom. Jednotlivé cirkvi a náboženské spoločnosti tak prostredníctvom svojich noriem regulujú postavenie a vzájomné vzťahy svojich členov bez toho, aby to nejakým spôsobom vplývalo na subjekty stojace mimo okruhu ich členov. Normy „svetského“ práva sú od konfesných noriem relatívne nezávisle. Na druhej strane rozpoznávame tzv. konfesné štáty, v ktorých existuje väčšia či menšia previazanosť štátu a náboženstva. Tento model štátu spočíva v štátnom potvrdení jedinej náboženskej doktríny. Štátne definovanie jediného náboženstva zároveň znamená, že náboženské normy vo výraznej miere determinujú normy pozitívneho práva a častokrát s nimi splývajú (náboženská norma je zároveň normou pozitívneho práva).

V. Dobré mravy a poctivý obchodný styk ako inštitúty právne i mimoprávne (etické) v našom právnom poriadku

Odraz morálnych noriem nachádzame v našom právnom poriadku na viacerých miestach. Je tomu tak napríklad v prípade dobrých mravov[16], ktoré našli svoje normatívne vyjadrenie v rámci Občianskeho zákonníka na (až?) dvanástich miestach. Ako najvýznamnejšie ustanovenia základného kódexu súkromného práva majúce morálno-etický rozmer môžeme označiť § 3 ods. 1 OZ[17], v zmysle ktorého sa zakazuje výkon práv a povinností, ak je v rozpore s dobrými mravmi a § 39 OZ[18], sankcionujúci právny úkon

[15] SALIBA, T. A. Rebus sic stantibus: A Comparative Survey. Murdoch University Electronic Journal of Law, 2001, roč. 8, č. 3, s. 2, Rovnako TÓTHOVÁ, M. Právna Komparatistika. Veľké právne systémy. Košice: UPJŠ, 2005, s. 128.

[16] Dobré mravy nemožno stotožňovať s morálkou, ale je potrebné ich chápať ako všeobecne uznávané pravidlá morálky, ktoré predstavujú fundamentálny hodnotový poriadok spoločnosti vytvárajúci tiež základ pre právny poriadok.

[17] *„Výkon práv a povinností vyplývajúcich z občianskoprávnych vzťahov nesmie bez právneho dôvodu zasahovať do práva a oprávnených záujmov iných a nesmie byť v rozpore s dobrými mravmi.“*

[18] *„Neplatný je právny úkon, ktorý svojím obsahom alebo účelom odporuje zákonu alebo ho obchádza alebo sa prieči dobrým mravom.“*

priečiaci sa dobrým mravom neplatnosťou.[19] Práve § 3 ods. 1 Občianskeho zákonníka je akýmsi všeobecným hodnotiacim kritériom každého právneho úkonu a každého konania podliehajúceho právnej regulácii. Následkom porušenia tohto zákonného imperatívu môže byť nepriznanie práva, ktorého výkon odporuje dobrým mravom. K tomuto výstižne poznamenáva Ústavný súd Českej republiky, keď uvádza: *„nepřiměřenou tvrdost, jež může realizací práva, je možné zmírnit postupem podle § 3 odst. 1 obč. zák., který vývojem společnosti rozvíjí a svůj morální obsah v prostoru a čase a musí být posuzován z hlediska konkrétního případu"*. Všeobecné súdy tak majú v rámci aplikácie práva povinnosť zhodnotiť, či konanie subjektu (výkon jeho práv a povinností) neodporuje dobrým mravom. V opačnom prípade by takéto konanie bolo potrebné hodnotiť ako upierajúce právo na spravodlivý proces zakotvené v článku 46 Ústavy Slovenskej republiky, článku 36 ods. 1 Listiny z´kaldných práv a slobôd a článku 6 ods. 1 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.

V tejto otázke výstižne poznamenáva profesor Blaho, že vo všeobecnosti môžeme konštatovať záujem, či požiadavku práva napovedajúcu, že právo reflektuje *aequitas* (ktorú môžeme stotožňovať s pojmom dobré mravy), t. j. *ius respicit aequitatem*, právu záleží na ekvitálnom (morálnom) výsledku.

Ako sme už vyššie uviedli, dobré mravy (rovnako ako morálka) sú pojmom diverzifikovaným, nemajúcim jednoznačné kontúry. Práve tento atribút z nich robí „mocnú zbraň" a zabezpečuje im pevné miesto vo väčšine moderných právnych poriadkov. Korene dobrých mravov ako jednej z najzákladnejších zásad súkromného práva siahajú až do rímskeho práva, kde boli známe ako boni mores. Dobré mravy v práve sú považované za vágny pojem, keďže nie je možné ich obsiahnuť definíciou, či presnejšie vymedziť ich obsah. Na druhej strane práve tento atribút dobrých mravov vnímame ako kľúčový. Ako uvádza Havel zrejme nie je vhodné a možné pokúšať sa o legálnu definíciu vyjasnenia tohto pojmu, pretože by sme sa dostali do slepej uličky rigidity a taký pojem by stratil svoj význam. Obsah každého z pojmov nutne podlieha spoločenskému vývoju, inak povedané formálne slovo trvá, avšak materiálne - obsahovo sa pod tlakom doby mení.[20] V tom tkvie zároveň možnosť kódexov pretrvať desaťročia, pretože právna veda a tí, ktorí aplikujú normy im vtlačia punc doby a prostredníctvom interpretácie ostáva norma živou. I dobré mravy nie sú statickou veličinou, v minulosti napr. požičiavane peňazí za úrok bolo považované za úžeru (nemorálne), a to najmä vplyvom cirkevných pravidiel, preto bolo zakázané.

I napriek nemožnosti obsiahnuť dobré mravy, je nevyhnutné rozlišovať dobré mravy ako také a dobré mravy ako prameň práva, na ktorý odkazuje právna norma. Súdy ako orgány aplikácie práva sa pokúšajú stanoviť určité interpretačné limity dobrých mravov v práve. Z nedávneho rozhodnutia Ústavného súdu SR: „dobré mravy sa dajú definovať ako pravidlá správania sa, ktoré sú v prevažnej miere v spoločnosti uznávané a tvoria základ fundamentálneho hodnotového poriadku."[21] Najvyšší súd ČR: „Dobrými mravy se rozumí souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, jsou sdíleny rozhodující částí společnosti

[19] Medzi ďalšie normy patria § 148 ods. 2 OZ, § 424 OZ, § 469 ods. 1 písm. a) OZ, 471 OZ, § 711 ods. 1 písm. c) OZ a § 759 ods. 2 OZ.
[20] HAVEL, B. Dobré mravy a poctivý obchodný styk. In Právník. 2000, roč. 139, č. 1, s. 73. (s. 37 – 85).
[21] Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 24. 2. 2011, sp. zn. IV. ÚS 55/2011.

a mají povahu norem základních.“[22] „Na druhé straně však fungování systému psaného práva je založeno zejména na důsledném dodržování pravidel vyplývajících z právních předpisů a korektiv dobrých mravů nesmí být na újmu principu právní jistoty a nesmí nepřiměřeně oslabovat subjektivní práva účastníků vyplývající z právních norem.“[23]

V Obchodnom zákonníku pre právne vzťahy medzi podnikateľmi nachádzame premietnutie morálky v inštitúte poctivého obchodného styku, a to konkrétne v kogentnom ustanovení § 265 *„Výkon práva, ktorý je v rozpore so zásadami poctivého obchodného styku, nepožíva právnu ochranu.“* Pelikánová v súvislosti s týmto ustanovením hovorí, že sa jedná o jedno z najvýznamnejších ustanovení Obchodného zákonníka úzko nadväzujúceho na § 39 Občianskeho zákonníka.[24] Zásadu poctivého obchodného styku chápeme ako špecifické premietnutie zásady dobrých mravov pre vzťahy medzi podnikateľmi, ktorá platí popri všeobecnej zásade. Následky nedodržania tejto zásady sú odlišné, nie sú sankcionované neplatnosťou úkonu, ale nepriznaním súdnej ochrany. Konkretizáciou poctivého obchodného styku sú ďalšie ustanovenia smerujúce k určitej miere profesionality v obchodných vzťahoch (napr. § 533, 567 a i.)

Pre právo je existencia všeobecných inštitútov nevyhnutnosťou, pretože ich prostredníctvom dokáže právo reagovať na dynamické zmeny v spoločnosti. Interpretáciou všeobecných zásad je možné prehodnotiť obsah daných pojmov a vyvážiť tým kauzistický charakter práva, ktoré nedokáže pružne reagovať na všetky spoločenské zmeny. Ak by nejestvovali v práve tieto zásady vyjadrené vágnymi pojmami, právny poriadok by nemohol vykazovať takú mieru stability aká je napr. vo Francúzsku, Nemecku, či Rakúsku, kde platia kódexy aj vyše dvesto rokov. Odvrátenou stranou je však možnosť zneužitia týchto inštitútov, prípadne ich extenzívna aplikácia v prípadoch, kedy je možné postupovať podľa iných, miernejších noriem.

VI. Hodnotový systém spoločnosti a jeho odraz v súčasnom práve

Éra postmodernizmu priniesla so sebou dôrazné odčlenenie morálky v práve od transcendentálnych vplyvov, spoločnosť je sekularizovaná a výrazne individualizovaná, charakterizovaná predtým nevídanou dynamikou, hodnotovým pluralizmom a relativizáciou štandardných hodnôt. Tieto faktory sa prejavujú aj v práve znížením právnej istoty, nestabilitou, čo vyvoláva u jeho adresátov nedôveru v právo a nízku mieru osobného stotožnenia sa s obsahom noriem, ktoré zakotvuje. Ako poznamenáva prof. Hurdík, praktický život a požiadavky na zmeny regulovaných spoločenských vzťahov ich vedú k riešeniam regulácie spoločenských vzťahov využitím právneho inštrumentária a legislatívnych právnych techník, ktoré sa vzďaľujú jednoduchým modelom a východiskám elementárnej podoby súkromného práva, čím sa stávajú neprehľadnými a pragmatickými.[25] Normotvorba Európskej únie ešte zvýrazňuje uvedené, keďže nemôže dostatočne reflektovať hodnotové zameranie všetkých členských krajín únie. Axiologický cieľ právnej regulácie sa vytráca, skutočný zmysel pravidiel sa stráca v akomsi mechanickom uplatňovaní noriem v aplikačnej

[22] Nejvyšší soud ČR, 3 Cdon 69/96 ze dne 26. 6. 1997.
[23] Nejvyšší soud ČR, 25 Cdo 2895/99 ze dne 29. 3. 2001.
[24] PELIKÁNOVÁ, I. a kol. Komentář k obchodnímu zákonníku. 3. Díl. § 261 – 408. Praha: Linde, 1996. s. 461.
[25] HURDÍK, J. Soukromé právo na prahu třetího tisícletí. In Právník. 2002, č. 5, s. 542.

rovine. Preto sa čoraz častejšie stretávame s hlasmi volajúcimi po opätovnom návrate k tradicionalizmu, či konzervativizmu a tým k príklonu pôvodných axiómov, ktoré predstavuje a na ktorých sa budovali právne poriadky v ére modernizmu. Môže právo odrážať hodnotový systém spoločnosti, ktorá je tak individualizovaná, že máme pochybnosti o existencii hodnotového systému v zmysle spoločného – všeobecného?

Sociálno-ekonomické aspekty vplyvu učenia katolíckej sociálnej náuky v období ranného kapitalizmu na Slovensku

Róbert Jáger - Emília Janigová

Abstrakt

Autori sa vo svojom príspevku venujú popisu najzávažnejších spoločenských zmien obdobia ranného kapitalizmu na území Slovenska. Podávajú analýzu skutočností, ktoré vo významnej miere ovplyvnila katolícka cirkev novým sociálneho učením. Zároveň uplatňujú historicko-komparatívny prístup pri riešení sociálnych problémov spájaných s procesmi hospodárskej krízy.

Abstract

The authors, in his speech devoted to the description of the most important social changes during early capitalism in Slovakia. The authors analyze the facts, which significantly affected the Catholic Church is the new social learning. The authors also apply the historical-comparative approach to solving social problems associated with the process of economic crisis.

Počas celého obdobia feudalizmu bola drvivá väčšina Európy agrárna, poľnohospodárstvo a z neho plynúce právne vzťahy ku pôde boli základným nosným pilierom spoločnosti. Keďže obyvateľstvo sa živilo prevažne poľnohospodárstvom, väčšina vtedajšej populácie obývala vidiek. V devätnástom storočí priemyselný rozmach postupne umožňoval vytváranie priemyselnej civilizácie a poľnohospodárstvo stráca svoje určujúce postavenie. Nastáva obdobie kapitalizmu.

V 19. storočí prudko rastie počet obyvateľov Európy – počet obyvateľov sa v priebehu storočia viac ako zdvojnásobil. Tento fakt spôsobil, že značná časť populácie sa sťahovala z vidieka do miest a začali sa tvoriť veľké mestské aglomerácie. Rozmach industrializácie začínal vo Veľkej Británii, potom v západnej Európe, a napokon sa rozvíjali aj krajiny južnej a východnej Európy. V tomto období sa rozvíjala Európa pod vplyvom nacionalizmu a liberalizmu. Vznikali nové národné štáty, zakladali sa politické strany, zavádzali sa prvé sociálne reformy a postupne sa zlepšovalo aj právne a spoločenské postavenie žien. Už na konci 19. storočia dosiahla Európa vrchol svojej technickej a priemyselnej prevahy nad krajinami ostatného sveta.

Hoci z dlhodobého hľadiska priniesla industrializácia a technický rozvoj zlepšenie životných podmienok značnej časti obyvateľstva, v krátkodobom meradle sa extrémne zhoršilo postavenie veľkej časti pracujúcich. Práve toto rapídne zhoršenie životných podmienok bolo jednak impulzom ku prvým sociálnym reformám v modernom zmysle slova, ale aj impulzom ku vzniku sociálnej práce ako vedy.

Prvé priemyselné oblasti v západnej Európe bojovali s vážnymi sociálnymi problémami spôsobenými extrémnym nárastom obyvateľstva, ktorý veľmi znižoval cenu práce. Za viac ako storočie sa počet obyvateľov niektorých európskych krajín strojnásobil[1].

[1] Pozri bližšie: Stevenson, J. Dejiny Európy, od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia, Praha, 2003.s.307.

Ako príklad nárastu počtu obyvateľov si môžeme uviesť mesto Esen v Porúrí, ktoré ešte roku 1800 malo 4000 obyvateľov, a v roku 1900 ich už bolo 300 000. Ruská Odesa v roku 1800 mala len 6000 obyvateľov, v roku 1900 ich mala už 500 000. Nie sú výnimky v iných európskych mestách , kde sa za sledované obdobie rokov 1800-1900 počet obyvateľov až zdesaťnásobil[2].

Nekontrolovaný (a nekontrolovateľný) nárast mestského obyvateľstva vyostril sociálne problémy, ktoré tu existovali dávno pred industrializáciou. V baníckych, textilných a kovospracujúcich oblastiach sa z malých dedín stávali mestá[3]. Mestá, ktoré sa prudko rozvíjali častokrát nemali ani len základnú infraštruktúru, chýbala kanalizácia, vodovod, ako aj členenie ulíc. Množstvo ľudí žilo v preplnených miestnostiach vo veľkej biede. Pracovný čas býval aj 16 hodín denne a pracovalo sa šesť dní v týždni. Dovolenka alebo nemocenské, dôchodkové, či zdravotné zabezpečenie prakticky neexistovalo. Úplne bežným javom bola detská práca, ako aj práca starých ľudí, ktorí pracovali pokiaľ fyzicky vládali. Za takejto situácie vystúpil aj so svojim dielom Fridrich Engels, ktorý v práci Postavenie robotníckej triedy v Anglicku odsúdil veľmi zlé životné podmienky chudobných ľudí v Manchestri. Nemôžeme sa čudovať, že jeho dielo si za takýchto nepriaznivých podmienok časom získalo v určitých vrstvách spoločnosti značnú popularitu.

Najmarkantnješou z vyššie spomínaných spoločenských zmien, ktoré mali priamy dopad na život bežného ľudu, bolo opúšťanie (svojej) poľnohospodárskej pôdy. Pôvodní roľníci sa sťahovali do miest za vidinou lepšieho života, a opustením pôdy strácali jedinú istotu, ktorú dovtedy mali. Stratou práce v meste a bez možnosti návratu na svoju bývalú pôdu sa dostali do takmer neriešiteľnej sociálnej situácie.

Ťažké životné podmienky v mestách spôsobili, že mestský život sa čoskoro stal synonymom rozkladu tradičného sociálneho správania, hrozbu pre náboženstvo a zavedený spoločenský poriadok[4]. Problémy v spoločnosti sa ukázali až takými vážnymi, že sa nimi začali zaoberať vlády daných krajín. Dôvodom ich riešenia však nebola primárne snaha o zlepšenie životných podmienok svojho obyvateľstva, ale predchádzanie masovým nepokojom. V tomto období vidíme začiatky náhľadu na sociálnu prácu ako na vedu, ktorej úlohou bolo pomáhať pri riešení sociálnych problémov. Práve poznatky tejto vedy mali pomôcť vládam vtedajších štátov pri riešení sociálnych problémov.

Zmeny v pomoci chudobným a biednym po nástupe kapitalizmu

Pre poskytovanie pomoci osobám, ktoré na to boli odkázané v najstaršom období feudalizmu, bolo charakteristické, ako sme uvideli už vyššie, jej poskytovanie najmä v rodinnom prostredí. Až neskôr sa pomoc poskytovala formou opatery chorých, žobrákov, sirôt, vdov a preniesla sa z prevažne rodinného prostredia do prostredia organizovaného cirkvou a neskôr miest alebo súkromných spolkov.

Pomoc chudobným a biednym v období feudalizmu bola poskytovaná najmä osobám v ekonomickej núdzi. Veľkým zlomom v modernej histórii Európy (ktorým

[2] Pozri bližšie: Bender, J. a kol. Dejiny Európy. Bratislava: Mladé letá,1998,s.299.
[3]Pozri bližšie: Stevenson, J. Dejiny Európy, od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia, Praha, 2003.s.307
[4] Pozri bližšie: Bender, J. a kol. Dejiny Európy. Bratislava: Mladé letá,1998,s.298.

oddeľujeme aj obdobie feudalizmu a kapitalizmu) bola priemyselná revolúcia, v dôsledku ktorej začali pribúdať sociálne problémy a vznikala akútna potreba tieto problémy riešiť. Práve v tomto období sa rozšírila pomoc z pôvodnej formy poskytovanej prevažne osobám v ekonomickej núdzi aj na osoby v psychickej a sociálnej núdzi.

Uhorsko si zachovalo charakter poľnohospodárskej krajiny aj po nástupe kapitalizmu. Ešte aj v roku 1880 pracovalo v priemysle cca 12 percent celkového počtu obyvateľstva[5]. V Uhorsku sa aj po nástupe kapitalizmu stretávame s tým, že zamestnanec je platený naturáliami. Zmeny v spoločnosti, spôsobené postupným nástupom kapitalizmu, si však vyžadovali určité zmeny aj v oblasti právneho poriadku.

Vplyv kresťanského učenia na pomoc chudobným a biednym po nástupe kapitalizmu

Ako sme uviedli vyššie, po nástupe kapitalizmu sa výrazne menia spoločenské podmienky vo všetkých vrstvách sociálneho bytia, a na tento stav musela reagovať aj cirkev ako jedna z hlavných organizácií determinujúcich ľudské správanie tzv. západného sveta[6]. Hoci je pravda, že cirkev vždy bola výrazným determinantom pri regulácii ľudského správania, je zarážajúce, že na vážne spoločenské zmeny, ktoré nastali v 19. storočí reagovala oneskorene. Na tomto mieste si dovolíme položiť otázku, ktorú si v tejto súvislosti položil aj prof. Akimjak vo svojom diele Sociálna filozofia: Prečo Cirkev čakala až do roku 1891, pokým vydala svoju prvú sociálnu encykliku[7]?

Podľa prof. Akimjaka však cirkev vlastne nečakala na vydanie zbierky Rerumnovarum[8], pre nás prvým dokumentom v sociálnej oblasti je predovšetkým evanjelium, ako aj celý život a učenie samotnej Cirkvi. Počas celej svojej histórie Cirkev ustavične prejavovala starostlivosť o najchudobnejších, chorých, nevzdelaných, o ľudí na okraji spoločnosti, atď.[9] Nemožno teda tvrdiť, že cirkev 19. storočia (pred vydaním Rerumnovarum) nerobila nič.

Častokrát je príslušníkmi ľavicových strán naznačované, že Manifest Karola Marxa predbehol encykliku Rerumnovarum o niekoľko desaťročí. Týmto konštatovaním, ktoré je vlastne chronologicky správne, však nie je možné podporovať tvrdenie, že komunistické hnutia[10] predbehli cirkev o niekoľko desaťročí, vzhľadom na to, že k účinnej organizácii komunistických organizácií dochádza až po tridsiatich rokoch od vydania manifestu.

Encyklika Rerumnovarum (lat. „nové veci“, alebo „príchod novej doby“[11]) Leva XIII[12] je jedným z najvýznamnejších dokumentovo politických a sociálnych otázkach, pričom pred jej vydaním pápež vydal asi päť iných encyklík o politických, sociálnych a

[5] Pozri bližšie: Mosný, P., Hubenák, L., Dejiny štátu a práva na Slovensku, UPJŠ. Košice, 2005, s.133 .
[6]Pod termínom „západný svet“ v kulturológii označujeme tú časť sveta, kde tvorí väčšinu populácie kresťanské obyvateľstvo, teda Európa, severná a južná Amerika.
[7]Akimjak, A. Sociálna filozofia – študijný text. PF Ku: Ružomberok, 2008, s.9.
[8]Encykliku Rerumnovarum vydal pápež Lev XIII. roku 1891, a bola vlastne prvou sociálnou encyklikou.
[9]Akimjak, A. Sociálna filozofia – študijný text. PF Ku: Ružomberok, 2008, s.10.
[10]Pozri bližšie: Borys, E. Filozofia a dejiny filozofie, Košice, 1994, s.43.
[11]Pozri bližšie: Stanek, V. Sociálna politika, Bratislava, 2008, s.35. Dovoľujeme si podotknúť, že v tejto knihe (Stanek, Sociálna politika) je nesprávne za autora encykliky Rerumnovarum označený ako „Lev XVI.“
[12] Je pozoruhodné, že pápež vzhľadom na svoj taliansky šľachtický pôvod akoby nemal predpoklad pre citlivé vnímanie sociálnych otázok, presnejšie „nezaslúženej biedy“ robotníkov. Pozri bližšie: Akimjak, A. Sociálna filozofia – študijný text. PF Ku: Ružomberok, 2008, s.11.

ekonomických problémoch. Jej autor tak položil základ pre vznik katolíckej sociálnej náuky ako vedy[13]. Hlavným problémom, ktorému sa encyklika venuje, je robotnícka otázka, ale aj bieda a zlé sociálne postavenie obyvateľstva, do ktorého ho dostal kapitalizmus. Lev XIII. v encyklike požaduje zásahy štátu do ekonomiky, najmä pri ochrane bezmocných a biednych. Pápež tvrdil, že samotná vrstva bohatých nepotrebuje ochranu[14].

Jednou z nosných myšlienok tohto diela je potreba spravodlivejšieho usporiadania spoločnosti. Cirkev tu vychádzala ako zástupkyňa zachovania súkromného vlastníctva ako prirodzeného základu spoločnosti. Súkromné vlastníctvo je podľa nej nedotknuteľné, umožňuje človeku hmotne zabezpečiť seba aj svoju rodinu a podnecuje ľudí nielen do práce, ale aj k rozvíjaniu pracovnej iniciatívy. Pápež odmieta dosahovanie úplnej spoločenskej rovnosti[15] a rovnako odmieta aj tvrdenie zdôvodňujúce veľké sociálne rozdiely pôsobením trhovej ekonomiky. Cirkev videla veľký rozdiel medzi postavením podnikateľov a pracujúcich pri (nesprávnom / nespravodlivom) uzavieraní pracovných zmlúv[16]. Autor ďalej zdôrazňoval spätosť práce a kapitálu. Túto spätosť odôvodňoval tvrdením, že práca nič nemôže vytvoriť bez kapitálu a kapitál nič nevytvorí bez práce[17].

Za kľúčový problém, ktorý riešila encyklika Rerumnovarum, považujeme aj odporúčaný spôsob riešenia tzv. "robotníckej otázky". Zatiaľ čo v encyklike bolo odporúčané riešenie pokojnou cestou, Marxov Manifest[18] umožňoval riešenie tejto otázky aj ozbrojeným vystúpením[19]. Problém vznikol nástupom priemyselnej revolúcie a prechodom od manufaktúr na strojovú kapitalistickú veľkovýrobu[20]. Táto zmena spôsobu výroby spôsobila nielen vznik veľkého množstva nezamestnaných a následne veľkú biedu námezdne pracujúcich, ale aj vznik ekonomického cyklu a hospodárskych kríz. Zlé sociálne postavenie pracujúcich podmienilo vznik zostreného sociálneho napätia medzi buržoáziou a pracujúcimi, z čoho vznikla tzv. "robotnícka otázka".

Encyklika Rerumnovarum mala značný ohlas, aj keď nebola kladne hodnotená celou spoločnosťou. Ako sme uviedli vyššie, stala sa základným dokumentom katolíckej sociálnej náuky. Všetky ďalšie sociálne encykliky z nej vychádzajú, na ňu nadväzujú a ňou sa riadia pri riešení závažných problémov spoločnosti[21].

---

[13] Pozri bližšie: Birnstein, U. a kol. Kronika křesťanství, Praha, 1998, s.377.

[14] Hoci sa v spojitosti s osobou Leva XIII. hovorí najčastejšie len o encyklike Rerumnovarum, v skutočnosti za jeho pontifikátu bolo vydaných až 86 encyklík, čo ho do počtu ich vydania robí rekordérom.

[15] Podobný názor má aj súčasná sociológia, ktorá tvrdí, že spoločenské rozdiely boli, sú a budú, a nie je správne, a dokonca ani možné, tieto rozdiely odstraňovať. Môžeme len zmierňovať ich negatívne dopady na najbiednejších.

[16] Proti tomuto tvrdeniu nemožno mať námietky, nakoľko aj dnešná právna úprava podrobne upravuje proces uzatvárania pracovného pomeru najmä kvôli účinnej ochrane práv pracujúcich.

[17] Pozri bližšie: Stanek, V. Sociálna politika, Bratislava, 2008, s.35.

[18] Pozri bližšie: Stevenson, J. Dejiny Európy, od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia, Praha, 2003.s.301.

[19] Lev XIII. sa v encyklike Rerumnovarum postavil na stranu robotníckej triedy a vyzval štát a odbory, aby spoločne túto otázku vyriešili pokojnou cestou. Robotnícku otázku sa rozhodol vyriešiť aj K. Marx, ktorý vyzval robotníkov vyriešiť tento problém násilnou cestou. Vyzýval pracujúcich stupňovať sociálne napätie, zostrovať triedny boj a organizovať vzbury a nepokoje s cieľom uskutočniť proletársku revolúciu, nastoliť diktatúru proletariátu a využiť politickú moc na likvidáciu kapitalizmu.

[20] Pozri bližšie: Stevenson, J. Dejiny Európy, od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia, Praha, 2003.s.307.

[21] Pozri bližšie: Birnstein, U. a kol. Kronika křesťanství, Praha, 1998, s.377.

Ak nechceme obmedziť činnosť cirkvi len na vydávanie encyklík, nie je správne preskočiť rovno k roku 1931, ale spomenúť aspoň čiastočne činnosť a diela ostatných pápežov, ktorí pôsobili v štyridsaťročnom rozmedzí medzi vydaním Rerumnovarum a Quadragesimmoanno. Pius X. síce veľkú sociálnu encykliku nevydal, ale aj tak sa dotýkal sociálnych problémov pri príležitosti rôznych udalostí. Benedikt XV. je pápežom od začiatku I. svetovej vojny. Počas vojny mnohokrát zasahoval a apeloval na bojujúce strany, aby zastavili vojenské ťaženia. V roku 1920 vydal encykliku PacemDeimunus,(mier je darom Božím), v ktorej presadzuje nevyhnutnosť, aby sa ľudská spoločnosť zorganizovalaa tak sa vyhla a predišla vojnám ako bola tá, čo sa vtedy skončila. Táto myšlienka sa v povojnovom období aj realizovala vytvorením Organizácie národov, ktorá mala dohliadnuť na to, aby sa taký ničivý vojnový konflikt, akým bola prvá svetová vojna, viac neopakoval[22].

V dôsledku výrazných spoločenských a ekonomických zmien, ktoré za štyridsať rokov od vydania Rerumnovarum nastali, vydal Pius XI. roku 1931 ďalšiu veľkú encykliku Quadragessimoanno[23] (lat. štyridsať rokov po). Autor v nej konštatuje, že, bohužiaľ, sa nepodarilo vytvoriť partnerstvo medzi prácou a kapitálom, medzi buržoáziou a proletariátom tak, ako to odporúčalo Rerumnovarum. V období predchádzajúcom vydaniu tejto encykliky vypukla veľká hospodárska kríza, ktorá sa prejavila takmer na celom svete a uvrhla pracujúcich do veľmi zlých sociálnych podmienok. Pius XI. odsudzuje zvyšovanie zisku akýmkoľvek spôsobom a v diele hovorí aj o spravodlivej mzde, ktorá má zabezpečiť pracujúcim a ich rodinným príslušníkom dôstojný život, podnikateľom má umožniť dôstojný život na úrovni ich postavenia v spoločnosti a podmienky na ďalšie podnikanie a podporovať všeobecný hospodársky záujem[24].

Vzhľadom na to, že obyvateľstvo územia Slovenska bolo počas celej svojej existencie z drvivej väčšiny kresťanské, a v porovnaní s ostatnými národmi Európy výrazne religióznejšie, kresťanské učenie bolo vždy významným (a možno v niektorých obdobiach aj najvýznamnejším) determinantom regulátorov ľudského správania. Teda je pochopiteľné, že aj sociálne učenie cirkvi devätnásteho (a dvadsiateho) storočia malo výrazný vplyv na poskytovanie pomoci chudobným a biednym.

Táto pomoc sa však už v danom období nerealizovala najmä jednotlivcom jednotlivcovi (alebo rodinou jednotlivcovi) na základe kresťanskej lásky k blížnemu alebo kresťanskými organizáciami zakladanými korporáciami, ale čím ďalej sa do popredia dostáva (popri vyššie spomenutými spôsobmi) aj štátom organizovaná a právom upravovaná forma pomoci. Hoci môžeme tvrdiť, že dominantnú úlohu hrá hlavne pomoc regulovaná právom vydávaným štátnou mocou, nie je nesprávne tvrdiť, že aj štátna moc vo výraznej miere reflektovala na v tej dobe aktuálne učenie katolíckej cirkvi.

Obdobie našich dejín, ktoré nazývame kapitalizmus, je v porovnaní s obdobím feudalizmu pomerne krátkym časovým úsekom, avšak ide o obdobie dynamických spoločenských zmien. V článku sme popísali viacero spoločenských zmien, ktoré determinovali život bežných ľudí. Najmarkantnješou z nich bolo opúšťanie (svojej)

[22] Ako sa ukázalo neskôr, túto svoju hlavnú úlohu Spoločnosť národov nedokázala naplniť, a aj preto neskôr zaniká. Za jej nepriamu nástupkyňu môžeme považovať Organizáciu spojených národov.
[23] Sme si vedomí, že táto kapitola popisuje dejinné udalosti len do I. svetovej vojny a vydanie tejto encykliky nastalo až po I. svetovej vojne, ale s odôvodnením ideovej blízkosti témy, ktorú rozoberáme v tejto podkapitole, sme sa rozhodli problematiku sociálnych encyklík vydaných aj po vojne zaradiť sem.
[24] Pozri bližšie: Stanek, V. Sociálna politika, Bratislava, 2008, s.35.

poľnohospodárskej pôdy. Pôvodní roľníci sa sťahovali do miest za vidinou lepšieho života, a opustením pôdy strácali jedinú istotu, ktorú dovtedy mali. Stratou práce v meste a bez možnosti návratu na svoju bývalú pôdu sa dostali do takmer neriešiteľnej sociálnej situácie.

Vážne zmeny spoločenských podmienok po nástupe kapitalizmu si vyžiadali aj zmeny v právnom poriadku. Zatiaľ čo v období feudalizmu bola poskytovaná pomoc najmä osobám v ekonomickej núdzi, v období kapitalizmu sa rozšírila pomoc z pôvodnej formy poskytovanej prevažne osobám v ekonomickej núdzi aj na osoby v psychickej a sociálnej núdzi. Taktiež práve v tomto období môžeme sledovať prvé počiatky náhľadu na sociálnu prácu ako praktickú činnosť ako na vedu, ktorej úlohou bolo pomáhať pri riešení sociálnych problémov.

Paralela so súčasnosťou

Podobne ako tomu bolo aj v období raného kapitalizmu, aj v posledných rokoch súčasnosti sa stal pojem „kríza“ snáď najfrekventovanejším pojmov všetkých oblastí nášho života. Už roky pred príchodom hospodárskej krízy sa hovorilo, o „kríze postmodernej spoločnosti“, alebo o „kríze hodnôt“.

Aj viaceré konferencie analyzovali otázky krízy rodiny, médií, inštitúcií, spoločnosti. K uvedenej problematike v nemalej miere zaujímala stanovisko cirkev prostredníctvom svojich sociálnych encyklík. Obdobne to robí i súčasný pápež Benedikt XVI, ktorý okrem iného v spomínanej Encyklike v slovenskom preklade “Láska v pravde“ reaguje na procesy spájané s hospodárskou, ekonomickou krízou v súčasnom svete. Kríza je podľa Benedikta (2009, 36) príležitosť na zmenu: *“Pred nami je veľká výzva, vynárajúca sa z problémov rozvoja v súčasnom období globalizácie. Táto výzva sa stala ešte naliehavejšou v dôsledku ekonomicko-finančnej krízy a spočíva v tom, aby sa v rovine myslenia a konania odrazilo, že nemožno nebrať do úvahy alebo popierať nielen tradičné princípy sociálnej etiky, ako je transparentnosť, poctivosť a zodpovednosť, ale že v obchodných vzťahoch môže a má mať v normálnej ekonomickej činnosti svoje miesto aj princíp nezištnosti a logika daru ako prejavy bratstva. Je to požiadavka človeka v súčasnej dobe, ale aj požiadavka samotnej ekonomickej logiky. Ide zároveň o požiadavku lásky, ako aj pravdy. “*Natíska sa nám otázka „Akú zmenu má na mysli súčasný pápež?“

Podľa Danišku (2009) najdôležitejšia časť textu encykliky prepája ekonomickú a morálnu dimenziu. Pápež pri analýze súčasnej krízy podčiarkuje problém dôvery, ktorú nemožno budovať porušením morálky a pravdy.

„Ekonomiku a financie ako nástroje možno využívať zle, ak ten, čo ich spravuje, sleduje egoistické ciele. Takto možno dosiahnuť, že nástroje, ktoré sú samy osebe dobré, sa stanú škodlivými nástrojmi. Príčinou však je zatemnený rozum človeka, ktorý vyvoláva takéto následky, a nie nástroj sám osebe. Nemožno teda volať na zodpovednosť nástroj, ale človeka, jeho mravné svedomie a jeho osobnú a sociálnu zodpovednosť“ Benedikt (2009, 36).

Podľa viacerých odborníkov z ekonómie (JesúsHuertadeSoto, Martin Feldstein, Hans-WernweSinn) hlavnú zodpovednosť za vznik finančnej a následne hospodárskej krízy nesú centrálne banky so svojou zlou úverovou politikou. Firmy i ľudia si ľahkovážne požičiavali a banky im v tom nebránili. Hľadať východiská zo súčasnej krízy je teda nielen

vecou ekonómov – prebiehajú spory keynesiáncov a klasických liberálov, ako von z krízy, ale i odborníkov z iných spoločenských vedných disciplín.

Pápež poukazuje dvojakú zodpovednosť:

- sociálna zodpovednosť spotrebiteľa,
- sociálna zodpovednosť podniku.

Je tu teda presná sociálna zodpovednosť spotrebiteľa, ktorá sa pridáva k sociálnej zodpovednosti podniku. Spotrebiteľov treba neprestajne vychovávať na úlohu, ktorú denne plnia a ktorú môžu vykonávať pri rešpektovaní morálnych princípov bez toho, aby sa tým zmenšila vnútorná ekonomická racionalita vlastná úkonu nákupu. Aj na poli nákupov, práve vo chvíľach, ktoré práve prežívame, keď môže klesať kúpna sila a bude potrebné spotrebovávať striedmejšie. Benedikt (2009, 36).

Čoraz viac sa šíri presvedčenie, podľa ktorého riadenie podniku nemôže počítať len so záujmami samotných vlastníkov, ale aj so všetkými ostatnými kategóriami subjektov prispievajúcich k životu podniku: robotníci, zákazníci, dodávatelia rôznych výrobných prostriedkov, cieľová skupina Benedikt (2009, 40).

Treba sa zasadzovať - a to je zásadná pripomienka – nielen o to, aby vznikali „etické" segmenty ekonómie alebo financovania, ale aby bola etickou celá ekonómia a všetko financovanie, a to nielen cez vonkajšie etikety, ale rešpektovaním vnútorných požiadaviek, vlastných ich povahe. Benedikt (2009, 45).

Záver

Jedným zo základných predpokladov spokojného života snáď každého človeka je práca. V súčasnosti takmer všetky najvýznamnejšie dokumenty (medzinárodného aj vnútroštátneho práva) upravujúce základné práva a slobody považujú za jedno z najdôležitejších práv práve právo na prácu. V porovnaní s najstaršími základnými právami a slobodami je právo na prácu mladším právom, avšak nevyhnutnosť výkonu práce bola podmienkou existencie človeka odvždy, odkedy existuje ľudská spoločnosť. A práve strata práce je aspektom, ktorý môže tak významne zasiahnuť do ľudského života, že takýto človek sa stane odkázaným na pomoc iných. A práve tu nastupuje úloha sociálnej práce aby takýmto jedincom pomohla. Jej pomoc sa realizovala a realizuje rôznymi formami, ktoré sa v danú epochu menia podľa možností, schopností ako aj vedeckého poznania v danej spoločnosti. Nepostrádateľnú úlohu v tomto procese malo a má aj učenie katolíckej sociálnej náuky, ktoré bolo a je najkomplexnejším učením o sociálnej pomoci, pričom sa pomerne málo hovorí o prepojenosti ekonomickej teórie a katolíckej sociálnej náuky. Cieľom katolíckej sociálnej náuky v tomto kontexte však určite nie je nahrádzať poznatky ekonomickej teórie alebo nanovo definovať základné ekonomické kategórie a pojmy. V súčasnom svete sa skôr môžeme stretnúť s „opovrhovaním" katolíckej sociálnej náuky zo strany odbornej a vedeckej obce. Avšak sme toho názoru, že katolícka sociálna náuka je svojou povahou „najlepšou možnosťou". O tomto superlatíve nás presvedčila aj dvojtisícročná história kresťanstva, ktorá presvedčivo dokazuje, že to je práve západná kultúra postavená na kresťanských základoch, ktorá najviac determinovala podobu dnešného sveta.

Literatúra

1. BORYS,E. Filozofia a dejiny filozofie. Košice: PF UPJŠ, 1994. 364s.ISBN 80-976 120-1-2.
2. BENEDIKT XVI.: *Encyklika CARITAS IN VERITAT*. 2009.
3. BENDER,J. a kol. Dejiny Európy. Bratislava: Mladé letá, 1998. 395s. ISBN 80-06-00605-9
4. BENČO, J.: *Sociálne služby a neziskové organizácie.* Banská Bystrica: ALFA print, 2005. 160s. ISBN 80-969227-1-8.
5. BIRNSTEIN, U. a kol. *Kronika křesťanství*. Praha: Fortunaprint. 1998. 462 s. ISBN80-86144-23-2
6. DANIŠKA, J.: *Svet podľa Benedikta.* In: Týždeň. VI., 28, s. 13, 2009. Bratislava: ISSN 1336-5932.
7. DEFOURNY, J.: Sociálne podniky, koncept a skutočnosti.In:*Sociálna ekonomika.* [Citované 1. februára 2007]. Dostupné na:http:// www.se2.szm.sk
8. KOVÁČ, D.: *Dejiny Slovenska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 401s. ISBN 80-7106 -268-5
9. LEVICKÁ,J. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava: Slovak Academic Press. 1999. 103s. ISBN 80-88908-29-9
10. MATULAY, S.– MATULAYOVÁ, E. *Kresťanské kompendium sociálneho a spoločenského poradcu.* Prešov: Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča, 2009. 84s. ISBN 978-80-89271-47-4.
11. MOSNÝ, P.– HUBENÁK, L. *Dejiny štátu a práva na Slovenku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,2005. 362s. ISBN 80-7097-600-4.
12. PEKARČÍK, Ľ.: *Základy sociálnej náuky Cirkvi.* Ružomberok: PF KU, 2007, s. 148. ISBN 978-80-8084-216-1.
13. SKALOŠ, M. Formovanie verejnej správy na území Slovenska (historické a právne aspekty) in „*Vybrané otázky samosprávy a práva Európskej únie – zborník príspevkov*“. Banská bystrica: UMB, 2010. ISBN978-80-557-0073-1. s.127-145
14. STANEK, V. *Sociálna politika*. Bratislava: Sprint dva, 2008. 375s. ISBN 978-80-8939-02-2.
15. STEVENSON, J. *Dejiny Európy – od najstarších civilizácií po začiatok tretieho tisícročia*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003, 510s. ISBN 97880718748.
16. STODOLA, E. *Štatistika Slovenska*. Turčiansky sv. Martina: vydané vlastným nákladom autora. 1912. 158s.

JUDr. PhDr. Róbert Jáger, PhD.
BIVŠ – zahraničná vysoká škola
K202 Katedra práva a spoločenských vied
031 01Liptovský Mikuláš, Komenského 10
e mail: robert.jager@centrum.sk

doc. PhDr. Ing. Emília Janigová, PhD.
PF KU v Ružomberku
034 01 Ružomberok, Nám. A. Hlinku 56
e mail: janigova@ ku.sk

Reggio Emilia v kontexte postmoderného ponímania výchovy detí

Stanislav Javorský - Martin Tvrdý

Úvod

Reggio Emilia je mesto v severnom Taliansku, kde po 2.svetovej vojne vznikol systém komunálnych dojčeneckých centier a predškolských zariadení. Začiatky pedagogickej koncepcie a tvorby materskej školy typu Regio Emilia sú späté s L. Malaguzzim, ktorý rozvinul koncepciu výchovy a vzdelávania v spolupráci s miestnym rodičovským hnutím. Malaguzzi vníma dieťa ako spoločenskú bytosť – inteligentnú, jedinečnú a zvedavú od narodenia. Jeho vízia vzdelávania, ktoré by bolo založené na vzťahoch sa zameriava konkrétne na každé dieťa vo vzťahu k ostatným tak, aby aktivoval a podporil jeho recipročné vzťahy s rodinou, učiteľmi, spoločnosťou i vonkajším prostredím.[1] Dômyselnosť zmien, ktoré autor predstavuje generujú myšlienku, že dieťa sa stave producentom kultúrnych hodnôt. Táto koncepcia zohrala dôležitú úlohu v Taliansku, neskôr sa rozšírila aj do ostatných častí Európy, Ázie a Ameriky. V súčasnosti je koncepcia implementovaná vo viac ako deväťdesiatich krajinách po celom svete vo vzdelávacích inštitúciách, určených pre deti vo veku od troch do šiestich rokov a dojčeneckých centier určených pre deti od štyroch mesiacov do troch rokov.[2]

Prístup Regio Emilia reprezentuje filozofiu rekonštrukcie s cieľom dosiahnuť nenásilnosť v prístupe k výchove a vzdelávaniu detí predškolského veku. Tento prístup je postavený na koherentných víziách zaoberajúcich sa zlepšením spoločnosti tým, že pomáha deťom plnohodnotne rozvíjať ich potenciál ako inteligentných, kreatívnych a ucelených osobností. Školské komunity neustále zápasia o udržanie princípov súčasnosti a zmysluplnosti tak, aby sa nedegradovali na všeobecné sprofanované slogany v zmysle slov Lorisa Malaguzziho: „*Our image of children no longer considers them as isolated and egocentric, does not only see them as engaged in action with objects, does not emphasise only the cognitive aspects, does not belittle feelings or what is not logical and does not consider with ambiguity the role of the reflective domain. Instead our image of the child is rich in potential, strong, powerful, competent and, most of all, connected to adults and children."*[3]

1. Filozofia koncepcie

Z hľadiska organizácie nadobúda materská škola Reggio Emilia kontúry výchovnej inštitúcie, zameranej na deti od štyroch mesiacov až po šiesty rok života. Vyučovanie je organizované vo vekovo homogénnych skupinách s približne dvanástimi až dvadsiatimi piatimi deťmi vedenými zväčša dvoma vychovávateľmi. Výber detí sa riadi nielen kritériami ako je IQ, alebo finančná situácia rodičov. Výška školného je nastavená tak, že prakticky pokrýva iba výdavky spojené so stravou, inak sú služby v tomto type zariadení v celom regióne bezplatné. Takto nastavené predškolské vzdelávanie tvorí silnú konkurenciu už zabehnutým súkromným, cirkevným a štátnym predškolským zariadeniam.

[1] Reggio Kids. http://www.reggiokids.com/ (2011-11-12)
[2] Reggio children. http://zerosei.comune.re.it/pdfs/foldrerch/RCH_ENGLISH.pdf (2011-11-15)
[3] LEARNING-TEACHING SCOTLAND: *The Reggio Emilia Approach to Early Years Education*. Glasgow : Learning and Teaching Scotland, 2006. 42 s. ISBN 978-184399-136-6

Dieťa je chápané ako aktívny tvorca svojho vlastného rozvoja, silne ovplyvneného prirodzenými, dynamickými a seba riadiacimi prostriedkami otvárajúcimi cestu učenia. Matulčíková pri vymedzení východísk pedagogickej koncepcie modelu Reggio Emilia vychádza z teoretických štúdií autorov Katza, Cesaroneho a Plesnjaka, ktorí za základné tézy považujú nasledovné:

- materská škola je súčasťou prostredia a jeho kultúry,
- dôraz je kladený na rozvoj identity dieťaťa,
- rozvoj a využitie všetkých zmyslov v poznávacom procese,
- podnecovanie a umožňovanie rozličných spôsobov (seba)vyjadrovania,
- priorita učenia sa na základe získavania skúsenosti,
- kvalitná interakcia a komunikácia.[4]

Z pohľadu postmoderného ponímania výchovy detí v materských školách chápeme materskú školu ako kooperatívny a súčinný priestor kultúrneho prostredia spoločnosti. Rozmanitosť sociálnej, náboženskej a myšlienkovej diverzifikácie v danom kultúrnom prostredí je podstatným integračným prvkom takejto koncepcie výchovy.

Ponímanie dieťaťa v tomto systéme kladie dôraz na jeho individuálne prirodzené práva, akými sú právo na osobnostný a kognitívny rast, sociálno-kultúrnu interakciu s inými ľuďmi a pôsobenie v pozitívnom emočnom prostredí. Materské školy typu Reggio Emilia sú z pohľadu počtu detí malé a počas samotnej činnosti združujú deti do skupín, zameraných na špecifickú činnosť. Postmoderné ponímanie výchovy detí akcentuje fakt, že výchovný program nemá pevnú a vopred danú štruktúru a obsah. Výchovné prostredie integruje prvky, umožňujúce sebapozorovanie a rozličné spôsoby sebavyjadrenia a podporuje jeho sebareflexiu.

Činnosti vyplývajúce z výchovného programu sú zamerané na poznávanie sveta, spoločnosti a vlastného ja. Podstatnou súčasťou je širokospektrálna a prirodzená stimulácia zmyslových orgánov pri ich spoznávaní. Matulčíková pojednáva o možnostiach rozvoja hmatové a chuťových zmyslov.[5]

Rozvoj jazykových zručností dieťaťa ako sú rozprávanie, počúvanie s porozumením a vzájomná komunikácia je podmienený implementáciou mechanizmov rozvíjajúcich výrazové prostriedky u detí (slovo, verš a hudba). Prístup Reggio Emilia kladie dôraz na rozvoj širšieho spektra vyjadrovacích možností dieťaťa, akými sú prostriedky v oblasti motoriky (pohyb, tanec) a jemnej motoriky (mimika, gestikulácia) a vizualizácie myšlienok a postojov (maľba, kresba, farba, línia).

Priorita učenia sa na základe získavania skúsenosti predstavuje ďalšie z východísk prístupu Reggio Emilia a je konkretizované v činnostiach vplývajúcich na rozvíjanie stratégie poznávania dieťaťa v konkrétnych situáciách. Najdôležitejšou úlohou vychovávateľa v Reggio Emilia je naučiť sa rozpoznať verbálne i neverbálne prejavy dieťaťa a adekvátnym spôsobom podporiť jeho poznávanie (vedieť vystihnúť okamih, kedy dieťaťu pomôcť a spôsob, akým mu pomôcť).

[4] MATULČÍKOVÁ, M.*:* Koncepcie predškolskej výchovy v modeloch materských škôl reformnej pedagogiky a v praxi alternatívnych škôl. In: *Pedagogická revue,* roč.49,1997. č. 9-10, s. 418.
[5] MATULČÍKOVÁ, M.*:* Koncepcie predškolskej výchovy v modeloch materských škôl reformnej pedagogiky a v praxi alternatívnych škôl. In: *Pedagogická revue,* roč.49,1997. č. 9-10, s. 418.

Cielená sociálna interakcia a komunikácia prebieha v skupinách. Jej úlohou je okrem zvládnutia bežných komunikačných situácií zameraných na zdieľanie názorov, postojov či pohľadov aj zvládanie konfliktných situácií.

2. Koncepčný obraz dieťaťa

„The child is made of one hundred. The child has a hundred languages a hundred hands a hundred thoughts a hundred ways of thinking of playing, of speaking.“

Loris Malaguzzi[6]

Osobnostný rozvoj dieťa ako subjektu kultúrneho prostredia predpokladá jeho spoločenskú integráciu v rámci prostredia, ktorého je priamou súčasťou. Prístup Reggio Emilia sa zameriava na každé dieťa, teda schopnosti každého dieťaťa sú rozvíjané vo vzťahu s ostatnými jedincami, so snahou o eliminovanie situácií spoločenskej izolácie.[7] Dôraz je kladený na vzťahy s blízkym i širokým okolím, ako sú rovesníci, rodina, či učitelia.

Ústrednou myšlienkou pedagogickej koncepcie L. Malaguzziho je poznanie, že dieťa má množstvo individuálnych daností pre komunikáciu, manipuláciu a myslenie. Deti sú vedené k získavaniu kompetencie pre symbolické reprezentovanie myšlienok a pocitov jedným zo "stoviek jazykov" (expresívny, komunikačný a kognitívny)- napr. slová, pohyby, kresby, stavanie, koláž, dramatická hra, hudba- ktoré systematicky objavujú a kombinujú.[8] Podľa slov L. Malaguzziho sú deti zdrojom a tvorcami kultúry, ktorým treba pomôcť, aby naplno využívali svoje možnosti a schopnosti. Prístup predškolskej výchovy je založený na podpore prirodzenej túžby detí vedieť sa orientovať vo svojom prostredí.[9]

3. Rodič ako subjekt vo výchove

Účasť rodičov je považovaná za nutnú a má mnoho foriem:

- dennú interakciu počas práce v školách,
- diskusie o pedagogických a psychologických problémoch,
- a špecifické udalosti (exkurzie, oslavy a iné).

Spolupráca s rodičmi zohráva v prístupe Reggio Emilia dôležitú úlohu. Denne sú rodičom posielané reporty o dosiahnutých výsledkoch ich detí, organizujú sa individuálne stretnutia s rodičmi, kde sa konzultujú problematické oblasti výchovy ich detí.[10]

3.1. Participácia rodičov

Spolupráca začína ešte predtým, než dieťa začne chodiť do školy pomocou komplexného integračného programu. Rodičia tiež môžu byť požiadaní aby sa stali priamo účastnými na pozorovaniach a dokumentačnom procese učenia ich detí. Každodenne sa

[6] LEARNING-TEACHING SCOTLAND: *The Reggio Emilia Approach to Early Years Education*. Glasgow: Learning and Teaching Scotland, 2006. 42 s. ISBN 978-184399-136-6
[7] EDWARDS, C.P: Three Approaches from Europe: Waldorf, Montessori and Reggio Emilia. In: *Early Childhood Research & Practice*, roč. 4, 2002, č. 1.
[8] Reggio Kids. http://www.reggiokids.com/ (2011-11-12)
[9] MATULČÍKOVÁ, M.*:* Koncepcie predškolskej výchovy v modeloch materských škôl reformnej pedagogiky a v praxi alternatívnych škôl. In: *Pedagogická revue,* roč.49,1997. č. 9-10, s. 418.
[10] Reggio Kids. http://www.reggiokids.com/ (2011-11-12)

rodičia zúčastňujú na interakcii s učiteľom a inými rodičmi na konci dňa. Rodičia a starí rodičia sú motivovaní k tomu, aby aktívne participovali na dobrovoľnej spolupráci pri opravách, či vytváraní didaktických pomôcok.
Rodičia sú zaangažovaní do života školy vďaka priamo zvoleným členom v školskom sneme známeho ako *Consiglio Infanzia-Città.*[11]

4. Učiteľ ako edukačný partner dieťaťa

Rola učiteľa je v ponímaní prístupu všeobecne zameraná na cieľ byť vychovávateľom, a edukátorom detí súčasne. Učiteľ zastáva úlohu partnera detí, ktorý svojim prístupom nielen rozvíja kognitívne, emočne a hodnotové povedomie detí, ale súčasne predstavuje v ich očiach aj dôverného priateľa.[12] Učiteľ sa snaží podporiť a povzbudzovať deti v ich učení a sebareflexii. Úlohou učiteľa nie poskytovať informácie, základom jeho práce je skôr úloha spolupracovníka, teda partnera - facilitátora. Učiteľ je ako nástroj, ktorý deti používajú, keď je to nevyhnutné.[13]

Učitelia pripravujú prostredie bohaté na možnosti a podnety pre bádanie a riešenie problémov. Učitelia rovnako vystupujú ako zapisovatelia (dokumentátori), pomáhajúci deťom rozlišovať a kontrolovať ich slová a činy a tak učiť. Súčasne im poskytujú inštrukcie pre prácu s pomôckami a didaktickým materiálom.[14] Otvára sa tak priestor pre vytváranie detských teórií a predpokladov. Učitelia nie sú povinní intervenovať každý vzniknutý problém, ktorému dieťa čelí. Podporou detskej sebarealizácie je dôležitou stratégiou učenia.[15]

Záver

Filozofia prístupu Reggio Emilia, ako aj jej jednotlivé parciálne časti, predstavujú postmoderný prístup k výchove a vzdelávaniu detí, na ktorom participuje okolie a rodina dieťaťa. Presahy v rodinnom, školskom a osobnom živote dieťaťa podporujú proces výchovy a výučby, výsledkom čoho je jeho prirodzený a kontinuálny rozvoj. Súčasné demografické rozvojové trendy prístupu Reggio Emilia naznačujú, že tento prístup úspešne alternuje rôzne moderné výchovno-vzdelávacie snahy.

Mgr. Stanislav Javorský
javorskys@gmail.com
Adresa:
Trnavská univerzita v Trnave
Pedagogická fakulta, KPEP
Priemyselná 4, 918 43 Trnava

Mgr. Martin Tvrdý
martintvrdy@gmail.com

[11] LEARNING-TEACHING SCOTLAND: *The Reggio Emilia Approach to Early Years Education*. Glasgow : Learning and Teaching Scotland, 2006. 42 s. ISBN 978-184399-136-6
[12] Reggio Kids. http://www.reggiokids.com/ (2011-11-12)
[13] LEARNING-TEACHING SCOTLAND: *The Reggio Emilia Approach to Early Years Education*. Glasgow : Learning and Teaching Scotland, 2006. 42 s. ISBN 978-184399-136-6
[14] Reggio Kids. http://www.reggiokids.com/ (2011-11-12)
[15] LEARNING-TEACHING SCOTLAND: *The Reggio Emilia Approach to Early Years Education*. Glasgow : Learning and Teaching Scotland, 2006. 42 s. ISBN 978-184399-136-6

Možnosti prognózovania a evaluácie vývoja na trhu práce v SR

Peter Jusko

Abstrakt

V našom príspevku sa zameriame na možnosti prognózovania vývoja na trhu práce a plnenie cieľov stanovených prognóz prostredníctvom programovania. Pozornosť budeme venovať aj využitiu evaluačných modelov pri hodnotení aktívnych opatrení na trhu práce. V závere príspevku poukazujeme na trendy a opatrenia politiky zamestnanosti, ktoré smerujú k posilňovaniu flexibility pracovnej sily a rovnováhy na trhu práce.

Kľúčové slová: trh práce, politika zamestnanosti, aktívne opatrenia na trhu práce, prognózovanie, evaluácia

Úvod

Prognózovanie vývoja na trhu práce a evaluácia opatrení prijímaných v rámci aktívnych opatrení na trhu práce predstavujú významnú a pritom často nedoceňovanú oblasť politiky zamestnanosti. Teoreticko- empiricky a najmä inštrumentálne saturovaná schopnosť politiky zamestnanosti permanentne reflektovať vývojové trendy na trhu práce je dôležitým predpokladom efektívnej politiky trhu práce ako súčasti politiky zamestnanosti.

Trh práce nie je typickým konkurenčným trhom, ale trhom, na ktorom pôsobia silné regulačné mechanizmy. Opatrenia pôsobiace ne trh práce môžeme rozlíšiť na:

- opatrenia, ktoré nie sú na trh práce zamerané priamo, ale sprostredkovane, kam patria najmä opatrenia monetárnej, fiškálnej a príjmovej politiky,
- opatrenia zamerané na priame ovplyvňovanie ponuky a dopytu na trhu práce, na spružnenie prispôsobovacích mechanizmov na trhu práce, ktoré súhrnne označujeme ako politika zamestnanosti.

Cieľom politiky zamestnanosti vo vzťahu k trhu práce je vytvoriť a udržiavať rovnováhu medzi ponukou práce a dopytom po práci.

Rozoznávame päť fáz, v ktorých prebieha na trhu práce proces vyrovnávania sa ponuky a dopytu (Mareš, 2001, s.57):

1. Akreditácia, čiže priznanie resp. získanie možnosti participácie na trhu práce,
2. Signalizovanie potreby voľných pracovných miest a ich charakteristík,
3. Preverovanie, identifikácia a zaraďovanie osôb na pracovné miesta,
4. Dohodnutie podmienok a určenie ceny práce,
5. Následné, či druhotné vyjednávanie s tými, ktorí už boli zamestnaní.

V prípade, že k vytvoreniu rovnováhy medzi ponukou a dopytom na trhu práce nedôjde, vznikajú tzv. poruchy rovnováhy na trhu práce. Môže ísť najmä o:

- zvýšenie ponuky, napr. v súvislosti s prílevom absolventov škôl na trh práce, či ukončením sezónnych prác,
- zníženie dopytu, napr. v dôsledku redukcie pracovných miest v útlmových odvetviach (napr. baníctvo), či snahy o zvyšovanie produktivity a efektívnosti v niektorých odvetviach (napr. zdravotníctvo),

- nesúlad medzi štruktúrou ponuky a štruktúrou dopytu na trhu práce, ktorá vzniká napr. zmenou zamerania výroby, či zmenou požiadaviek na kvalifikáciu zamestnancov.

V našom príspevku sa zameriame na možnosti prognózovania vývoja na trhu práce a plnenie cieľov stanovených prognóz prostredníctvom programovania. Pozornosť budeme venovať aj využitiu evaluačných modelov pri hodnotení aktívnych opatrení na trhu práce. V závere príspevku poukazujeme na trendy a opatrenia politiky zamestnanosti, ktoré smerujú k posilňovaniu flexibility pracovnej sily a rovnováhy na trhu práce.

1 Prognózovanie vývoja na trhu práce

Sledovanie vývojových trendov na trhu práce má v politike zamestnanosti veľký význam. Význam prognostiky vývoja na trhu práce spočíva v tom, že rozširuje časový, štrukturálny a priestorový horizont rozvoja trhu práce a zároveň má vplyv na optimalizáciu nástrojov politiky zamestnanosti, predovšetkým aktívnych opatrení na trhu práce.

Prognózovanie vývoja na trhu práce zahrňuje podľa Mihálika a kol. (1994, s. 335-336) vypracovanie variantov vývoja a riešení problémov na splnenie rozhodujúcich cieľov v jednotlivých segmentoch trhu práce. Ide o zhodnotenie ciest a smerov možných riešení, ktoré umožňujú stanoviť alebo spresniť koncepciu ďalšieho rozvoja daného segmentu trhu práce, ktorá sa ďalej konkretizuje v programoch, resp. projektoch. Potrebnosť prognóz na trhu práce vyplýva najmä z nevyhnutnosti poznať dopady trhového hospodárstva na účastníkov trhu práce, ako aj z dôvodu poznania vplyvu vedecko-technického pokroku na život spoločnosti, nutnosti lepšie uspokojovať sociálne potreby, či z potrebnosti účinnejšie využívať aktivity prebiehajúce na trhu práce v prospech sociálneho a ekonomického rozvoja spoločnosti. Rozoznávame krátkodobé (do šiestich mesiacov), strednodobé (do jedného roka) a dlhodobé (na dva a viac rokov) prognózy vývoja na trhu práce.

Pri prognózovaní vývoja na trhu práce môžeme podľa Mihálika a kol. (1994, s. 333) využiť tzv. cieľovo- programový prístup, ktorý spočíva vo vytyčovaní cieľov, rozpracovaní postupu prognóz vývoja na trhu práce a v spracovaní programov na realizáciu zámerov uvedených v prognózach do praxe. Prognózovanie vývoja na trhu práce pomocou cieľovo programového prístupu by malo zahrňovať:

- analýzu minulého vývoja a súčasného stavu s cieľom vymedziť vývojové trendy,
- vypracovanie prognóz budúceho vývoja, zhodnotenie optimálnych variantov,
- vytypovanie problémových okruhov, ktoré treba riešiť,
- výber najvhodnejších cieľov, smerov rozvoja a určenie koncepcie rozvoja,
- rozpracovanie programov, vytypovanie indikátorov a zostavenie prognózy, programu resp. projektu,
- rozpracovanie metód a nástrojov na ich uskutočňovanie a kontrola ich plnenia.

Základnú časť prognostickej činnosti predstavuje analýza. Vo vzťahu k trhu práce zahrňuje analýza (In: Mihálik a kol., 1994, s.334) hodnotenie vývoja na trhu práce vo vzájomných súvislostiach medzi sociálnym, ekonomickým a ďalšími subsystémami rozvoja. Ďalej analýza obsahuje rozbor súvislostí väzieb trhu práce s rastom životnej úrovne, ako aj súvislostí s otázkami, ktoré presahujú rámec životnej úrovne, a týkajú sa sociálnych problémov života človeka. Analýza metodologický väzieb trhu práce zahrňuje skúmanie jednotlivých segmentov trhu práce vo vzájomných súvislostiach na makroúrovni, regionálnej

úrovni a mikropodnikovej úrovni. Ťažisko analýzy trhu práce spočíva v zhodnotení minulého vývoja, súčasného stavu, medzinárodných trendov, ako aj očakávaných smerov vývoja v jednotlivých oblastiach trhu práce.

Optimálny spôsob splnenia cieľov stanovených v prognózach trhu práce predstavuje programovanie, tj. vypracovanie cieľových resp. čiastkových programov. Program (In: Mihálik a kol., 1994, s.336) predstavuje dokument, ktorý stanovuje komplex opatrení nutných na realizáciu cieľa, resp. cieľov. Program takisto obsahuje súhrn zdrojov účelovo zoskupených na splnenie stanoveného cieľa. Dôležitou súčasťou tvorby programu sú aj tzv. indikátory, ktoré v kvantitatívnej podobe vyjadrujú rozhodujúce ciele a úlohy vyselektované na základe analýz, rozpracované v prognózach a programovo zabezpečené v cieľových a čiastkových programoch.

2 Evaluácia aktívnych opatrení na trhu práce v SR

V oblasti hodnotenia aktivít prebiehajúcich na trhu práce sa v našich podmienkach najčastejšie používa analýza štatistických údajov, ako sú napr. údaje o uchádzačoch o zamestnanie, či údaje o finančných prostriedkoch vynaložených na realizáciu aktívnej politiky trhu práce. Pri hodnotení efektívnosti aktívnej politiky trhu práce by sme navrhovali využívať tzv. evaluačný výskum. Evaluácia (In: Hendl, 2008, s.289) znamená proces hodnotenia podstaty, hodnoty a ceny skúmanej intervencie alebo objektu s cieľom uskutočniť určité rozhodnutia o prijatí, odmietnutí alebo modifikácii skúmaného programu alebo objektu na určitej úrovni rozhodovania. V kontexte trhu práce a najmä aktívnej politiky trhu práce sa predmetom evaluácie môže stať systém poskytovaných služieb zamestnanosti ako celok, uplatňovanie jednotlivých aktívnych opatrení na trhu práce, ako aj činnosť inštitúcií pôsobiacich v oblasti politiky zamestnanosti.

Evaluácia aktívnych opatrení na trhu práce v SR predstavuje proces posudzovania a hodnotenia účinnosti vykonávaných opatrení s cieľom následného vykonania rozhodnutí o prijatí, neprijatí, či najmä modifikácii posudzovaných opatrení. Predmetom evaluácie v tejto oblasti sú aktívne opatrenia na trhu práce v SR realizované v zmysle Zákona NR SR č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti, pričom prostredníctvom evaluácie hodnotíme predovšetkým implementáciu a efektívnosť posudzovaných aktívnych opatrení.

Pre potreby evaluácie aktívnych opatrení na trhu práce je možné využiť dva typy evaluácie (In: Hendl, 2010, s.293). Ak je úlohou posúdenie ako môže byť existujúce opatrenie vylepšené, ide o tzv. formatívnu evaluáciu. Ak sa hodnotí ako bolo dané opatrenie efektívne, a či sa má v ňom ďalej pokračovať, vtedy ide o tzv. sumatívnu evaluáciu.

Počas evaluácie aktívnych opatrení na trhu práce je možné vykonávať rôzne aktivity. K najvýznamnejším patria:

1. Evaluácia informovanosti, čiže kto vie o danom opatrení a čo sa o ňom vie.
2. Evaluácia efektívnosti pomeru nákladov na ich využívanie jeho finančných a nefinančných benefitov.
3. Evaluácia kritérií, t.j. do akej miery sa splnili stanovené kritériá.
4. Evaluácia kvality, t.j. či si realizované opatrenia udržujú prijateľnú kvalitu intervencií a ako je možné túto kvalitu monitorovať.

Pri evaluácii aktívnych opatrení na trhu práce môžeme aplikovať rôzne evaluačné modely. K uplatniteľným modelom evaluácie patria napr. systémová analýza, model posudzovania behaviorálnych cieľov, model založený na evaluácii potrieb, znalecký model, model sporu, rozhodovací model, či diskrepančný model (In: Hendl, 2010). Práve diskrepančný model evaluácie sa pre posudzovanie aktívnych opatrení na trhu práce javí ako najoptimálnejší, pretože posudzuje do akej miery a dosiahnutý stav líši od ideálu. Pri uplatňovaní diskrepačného modelu evaluácie aktívnych opatrení na trhu práce by sme mali dodržiavať nasledovný postup – zhromažďovanie informácií – vytvorenie kritérií validizácie – návrh plánu evaluácie a vykonanie zberu údajov – analýza získaných údajov – rozhodnutie.

Pre popis a explanáciu funkčnosti aktívnych opatrení na trhu práce môžeme využívať týchto päť konceptov:

1. Situovanosť, čiže zohľadnenie sociálnych, kultúrnych a ekonomických podmienok, v ktorých sa dané opatrenie realizuje.
2. Mechanizmy, čo všetko ovplyvňuje či aktívne opatrenie na trhu práce funguje.
3. Kontext, čiže aké pravidlá, normy a vzťahy podmieňuje funkčnosť realizovaného opatrenia.
4. Pravidelnosti, čiže rozpoznávanie a posudzovanie pravidelností v získaných údajoch.
5. Zmena, čiže zistenie podmienok a procesov, ktoré uplatňované opatrenia podporujú, resp. brzdia.

Záver

Do operatívneho zabezpečovania politiky zamestnanosti (In: Mihálik a kol., 1994, s.17) vstupuje príslušné ministerstvo (v SR MPSVaR, v ČR MPSV) tzv. malou politikou zamestnanosti a ostatné rezorty tzv. veľkou politikou zamestnanosti. Trh práce sa stáva predmetom politiky zamestnanosti predovšetkým prostredníctvom politiky trhu práce, ktorá býva označovaná ako „malá“ politika zamestnanosti. Je to súbor opatrení zameraných predovšetkým na zmierňovanie asymetrickosti a nerovnováhy na trhu práce. Politika trhu práce prešla v krajinách OECD v ostatných desaťročiach týmito šiestimi obdobiami (Malinvaud, 1984, s.112):

- tlak na zamestnávateľov, aby neznižovali stavy zamestnancov,
- upustenie od ochrany pre prepúšťaním,
- podpora vytvárania nových pracovných miest,
- vytváranie programov pre zvyšovanie kvalifikácie mladých ľudí,
- redukcia miezd, resp. mzdovej nepružnosti,
- znižovanie ponuky na trhu práce predovšetkým vytváraním podmienok na predčasný odchod do dôchodku.

K trendom v oblasti politiky trhu práce v členských krajinách EÚ v ostaných desaťročiach patria napr. mobilizácia ponuky na trhu práce, rozvíjanie profesijných zručností, podpora aktívneho hľadania práce, tvorba pracovných príležitostí, podpora rozvoja zaostalejších regiónov, boj proti dlhodobej nezamestnanosti, pomoc mladým ľuďom na trhu práce a podpora vidieckym oblastiam.

K opatreniam politiky trhu práce, ktoré sú zamerané na posilňovanie flexibility pracovnej sily a rovnováhy na trhu práce radí Mareš (2001, s.114) predovšetkým stimuláciu územnej a profesijnej mobility pracovnej sily, zlepšenie informovanosti zainteresovaných osôb o trhu

práce, flexibilitu rozmiestňovania nezamestnaných na voľné pracovné miesta, či reguláciu zamestnaneckej kariéry. Offe (In: Mareš, 2001, s.115) rozoznáva tieto štyri skupiny nástrojov, ktoré modifikujú a regulujú nezamestnanosť ako dôsledok nerovnováhy na trhu práce:

1. Podnety vedúce k vylúčeniu z trhu práce, tj. prevod osôb z aktívnych na neaktívne (napr. predčasný odchod do dôchodku).
2. Podnetu vedúce ku vstupu na trh práce, tj. prevod osôb z neaktívnych na aktívne (napr. vzdelávanie a príprava pre trh práce).
3. Nevýhody a sankcie slúžiace k vylúčeniu z trhu práce (napr. predĺženie povinnej školskej dochádzky)
4. Nevýhody a sankcie brániace osoby pred vylúčením z trhu práce (napr. povinný podiel zamestnávania občanov so zdravotným postihnutím)

Politika trhu práce disponuje viacerými možnosťami regulácie trhu práce. Patria k nim predovšetkým opatrenia na strane ponuky na trhu práce (napr. vytváranie nových pracovných príležitostí), regulácia na strane dopytu na trhu práce (napr. zosúlaďovanie vzdelávacieho systému a dopytu na trhu práce), legislatívna regulácia trhu práce (napr. legislatívne upravené nové formy pracovných kontraktov) a podpora nezamestnaným najmä prostredníctvom adresných opatrení sociálneho štátu. K hlavným cieľom politiky zamestnanosti patrí podľa Halásková (2008, s.13) práve dosiahnutie rovnováhy medzi ponukou a dopytom po pracovných silách.

Prognózovanie vývoja na trhu práce ako aj hodnotenie prebiehajúcich aktivít by malo vyústiť do mechanizmu účinného vyrovnávania ponuky a dopytu na trhu práce, do profilácie resp. reprofilácie inštitucionálneho zabezpečenia fungovania trhu práce a do zabezpečenia vývoja sprostredkovania medzinárodnej mobility pracovných síl na trhu práce aj s vytvorením príslušnej agendy na jej regulovanie.

Literatúra

ALEXY, J.: *Vybrané problémy sociálnej politiky*. Bratislava: Ekonóm, 2002, 147s. ISBN 80-225

BROŽOVÁ, D.: *Společenské souvislosti trhu práce.* Praha: SLON, 2003, 143s. ISBN 80-86429-16-4

HALÁSKOVÁ, R.: *Politika zaměstnanosti.* Ostrava: FF OU, 2008, 152s. ISBN 978-80-7368-522-5

HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum.* Praha: Portál, 2010, 408s. ISBN 80-7367-040-2

JUSKO, P.: *Sociálna politika pre sociálnych a misijných pracovníkov*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004, 146s. ISBN 80-8083-018-5

KUCHAŘ, P. *Trh práce. Sociologická analýza.* Praha: Karolinum: 2007, 183s. ISBN 978-80-246-1383-3

MAREŠ, P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém.* Praha: SLON, 2002, 175s. ISBN 80-86429-08-3

MIHÁLIK, J. a kol.: *Trh práce a sociálne dôsledky ekonomickej reformy v Slovenskej republike.* Bratislava: Bradlo, 1994, 387s. ISBN 80-7127-049-0

Zákon NR SR č.5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti

Kontakt

doc. PaedDr. Peter Jusko, PhD.
Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce
Ružová 13, Banská Bystrica 974 11
Slovenská republika
Tel: 0042148/4364780
Email: pjusko@pdf.umb.sk

Daňový únik ako problém súčasnosti

Martina Kantorová [1]

Daňový únik možno charakterizovať ako výsledok správania daňových subjektov, spočívajúci v porušení daňovej povinnosti, teda v porušení povinnosti zaplatiť alebo odviesť daň, ale tiež v získaní neoprávneného prospechu v súvislosti s týmto pojmom. Keďže dane v súčasnosti tvoria významnú časť príjmov verejných rozpočtov (štátneho rozpočtu a rozpočtov územných samospráv), porušenie daňovej povinnosti spôsobuje štátu obrovské škody. Toto konanie sa vyznačuje vysokou mierou latencie. Zaiste aj z uvedeného dôvodu existuje záujem štátu na riadnom a včasnom plnení daňových povinností všetkých subjektov, ktorým takáto povinnosť vyplýva z platných právnych predpisov.

Slovenský právny poriadok nepozná legálnu definíciu pojmu daň. Zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov rozumie **daňou daň podľa osobitných predpisov (**Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov. Zákon č. 98/2004 Z. z. o spotrebnej dani z minerálneho oleja v znení neskorších predpisov. Zákon č. 104/2004 Z. z. o spotrebnej dani z vína v znení neskorších predpisov. Zákon č. 105/2004 Z. z. o spotrebnej dani z liehu a o zmene a doplnení zákona č. 467/2002 Z. z. o výrobe a uvádzaní liehu na trh v znení zákona č. 211/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov. Zákon č. 106/2004 Z. z. o spotrebnej dani z tabakových výrobkov v znení neskorších predpisov. Zákon č. 107/2004 Z. z. o spotrebnej dani z piva v znení neskorších predpisov. Zákon č. 222/2004 Z. z. o dani z pridanej hodnoty v znení neskorších predpisov. Zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov. Zákon č. 609/2007 Z. z. o spotrebnej dani z elektriny, uhlia a zemného plynu a o zmene a doplnení zákona č. 98/2004 Z. z. o spotrebnej dani z minerálneho oleja v znení neskorších predpisov v znení neskorších predpisov.) **vrátane úroku z omeškania, úroku a pokuty podľa tohto zákona alebo osobitných predpisov** (napríklad zákona č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve v znení neskorších predpisov, alebo zákona č. 105/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov) **a miestny poplatok za komunálne odpady a drobné stavebné odpady podľa osobitného predpisu** (§77 až §83 zákona č. 582/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov). [2]

Súhrn všetkých daní, ktoré sa v štáte vyberajú, vytvára daňovú sústavu. Patrí sem:

- *daň z pridanej hodnoty*
- *selektívne spotrebné dane* - *spotrebná daň z minerálneho oleja, *spotrebná daň z liehu, *spotrebná daň z vína, *spotrebná daň z piva, *spotrebná daň z tabakových výrobkov, *spotrebná daň z elektriny, uhlia a zemného plynu
- *daň z príjmov fyzických osôb* – *daň z príjmu zo závislej činnosti, *daň z príjmu z podnikania, z inej samostatnej zárobkovej činnosti a z prenájmu, *daň z príjmu z kapitálového majetku, *daň z ostatných príjmov
- *daň z príjmov právnických osôb*

[1] Fakulta verejnej správy UPJŠ v Košiciach, Katedra verejnoprávnych disciplín
[2] bližšie pozri: Vernarský, M. – Molitoris, P.: Daňové právo, UPJŠ, Košice, 2008, s. 8 a nasl.

- *miestne dane* - *daň z nehnuteľnosti, *daň za psa, *daň za užívanie verejného priestranstva, *daň za ubytovanie, *daň za predajné automaty, *daň za nevýherné hracie prístroje, *daň za vjazd a zotrvanie motorového vozidla v historickej časti mesta, *daň za jadrové zariadenie, *daň z motorových vozidiel

V niektorých prípadoch je porušenie daňovej povinnosti až natoľko závažné, že ho zákon kvalifikuje ako trestný čin, v zmysle princípu „ultima ratio“, vyplývajúceho zo zásady subsidiarity trestnej represie, keď trestnoprávna zodpovednosť nastupuje až vtedy, ak sa prostriedky iných právnych odvetví (teda i daňového práva) ukážu ako neúčinné, neúčelné, nepostačujúce, respektíve nevhodné.

A práve s trestnými činmi je spätá trestnoprávna zodpovednosť, ktorá je vlastne následkom trestného činu, čiže vzniká ako následok protiprávneho konania a zakladá vzťah medzi rušiteľom a štátom reprezentovaným štátnym orgánom. Trestnoprávna zodpovednosť je subjektívnou zodpovednosťou, pretože zásadne predpokladá zavinené protiprávne konanie, či už úmyselné, alebo z nedbanlivosti. Medzi predpoklady vzniku subjektívnej zodpovednosti zaraďujeme: [3]

- protiprávny úkon – konanie spočívajúce v konaní alebo opomenutí, ktoré je v rozpore s právnou normou,
- následok protiprávneho konania
- príčinná súvislosť medzi protiprávnym konaním a následkom
- zavinenie

Na základe uvedeného je potrebné v rámci pojmu daňový únik vyčleniť aj ďalší pojem, a to daňový trestný čin. Ide teda o také protiprávne konanie, ktorým sa napĺňajú znaky skutkových podstát vybraných trestných činov upravených v piatej hlave osobitnej časti Trestného zákona, zákona č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov (ďalej len „TZ“), pod názvom „Trestné činy hospodárske“.

Hospodárske trestné činy tvoria iba malú časť z celkového počtu objasnených trestných činov. Dopúšťajú sa ich osoby s vyšším vzdelaním – stredoškolským a vysokoškolským, prípadne tieto osoby riadia tzv. vykonávateľov. Sú to osoby s odbornými vedomosťami z oblasti ekonomiky, práva, manažmentu, daňových, colných a iných oblastí. Často sú pri páchaní hospodárskych trestných činov využívané nastrčené osoby. Formy ich páchania spočívajú predovšetkým v zatajovaní príjmov, vystavovaní daňových dokladov k obchodným prípadom, ktoré sú iba predstierané, v deklarovaní iných tovarov ako tých, ktoré boli v skutočnosti dovážané, v zadržiavaní a neodvedení splatnej dane a poistného na dôchodkové zabezpečenie, nemocenské poistenie, zdravotné poistenie alebo príspevku na poistenie v nezamestnanosti, odčerpávanie nadmerného odpočtu dane z pridanej hodnoty, v ktorých k odčerpávaniu prichádza na základe tzv. scenára, kde určitá osoba alebo osoby riadia ďalšie osoby, ktoré majú za úlohu vyhľadať obchodné spoločnosti a ich zástupcov, ktorým zadovažujú daňové doklady na predstierané obchodné vzťahy. Tieto najnižšie články

[3] bližšie pozri: Hencovská, M. – Jesenko, M.: Teória práva pre študijný program „Verejná správa“. Košice: UPJŠ, 2010, s. 139 a nasl.

si navzájom „predávajú" tovary, účtovne zvyšujú kúpnu cenu a tým i daň z pridanej hodnoty, až následne dochádza k uplatneniu si nadmerného odpočtu dane z pridanej hodnoty, jeho prevzatiu zástupcom spoločnosti a po ponechaní si minimálnej časti, k odovzdaniu strednému článku. Ďalšie formy páchania spočívajú predovšetkým v nezákonnom nakladaní s kontrolnými známkami, kontrolnými páskami a to tým spôsobom, že falošnými známkami bol označovaný alkoholický tovar vyrobený na Slovensku v rozpore s platnými právnymi normami, prípadne dovezený z cudziny, bez zdanenia deklarovaný ako iný tovar, a následne uvádzaný do obehu. Na páchaní tohto trestného činu sa podieľali páchatelia aj distribuovaním a predajom cigariet dovezených, prípadne vyrobených v rozpore so zákonom.[4]

Daňové trestné činy možno rozdeliť do niekoľkých skupín. Prvú skupinu tvoria daňové trestné činy v tzv. užšom slova zmysle, medzi ktoré možno zaradiť skrátenie dane a poistného podľa §276 TZ, neodvedenie dane a poistného podľa §277 TZ a nezaplatenie dane a poistného podľa §278 TZ. Do druhej skupiny možno zaradiť daňové trestné činy v tzv. širšom slova zmysle, teda trestné činy, páchaním ktorých sa sleduje skrátenie dane: falšovanie a pozmeňovanie kontrolných technických opatrení na označenie tovaru podľa §275 TZ, porušenie predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru podľa §279 TZ, trestné činy páchanie ktorých je prostriedkom páchania trestného činu skrátenia dane: skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie podľa §259 a §260 TZ, ale i trestné činy kde je pojem daň súčasťou iného pojmu, a takto sa neplnia povinnosti voči štátu: porušovanie predpisov o obehu tovaru v styku s cudzinou podľa §254 ods.2 a nasl.. [5]

1) skrátenie dane a poistného (§276 TZ)

Kto v malom rozsahu (t.j. v hodnote prevyšujúcej sumu 266 eur) skráti daň, poistné na sociálne poistenie, verejné zdravotné poistenie alebo príspevok na starobné dôchodkové sporenie, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a už bol za taký čin odsúdený, a na uľahčenie spáchania takého činu poruší úradný uzáver, závažnejším spôsobom konania, alebo vo väčšom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 2 660 eur).

Odňatím slobody na štyri roky až desať rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin v značnom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 26 600 eur).

Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin vo veľkom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur).

Skrátenie dane a poistného (§148 / §276)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	255	97	67
za rok 2007	251	113	65
za rok 2008	249	104	61
za rok 2009	317	137	81
za rok 2010	333	113	149
za rok 2011	319	140	166

[4] Správa o činnosti prokuratúry Slovenskej republiky za rok 2010, www.genpro.gov.sk /16.3.2012/

[5] Hencovská, M.: Uprednostnenie splnenia povinnosti pred trestným postihom v daňovej trestnej činnosti, In: Teória a prax verejnej správy, UPJŠ, Košice, 2008, s. 432

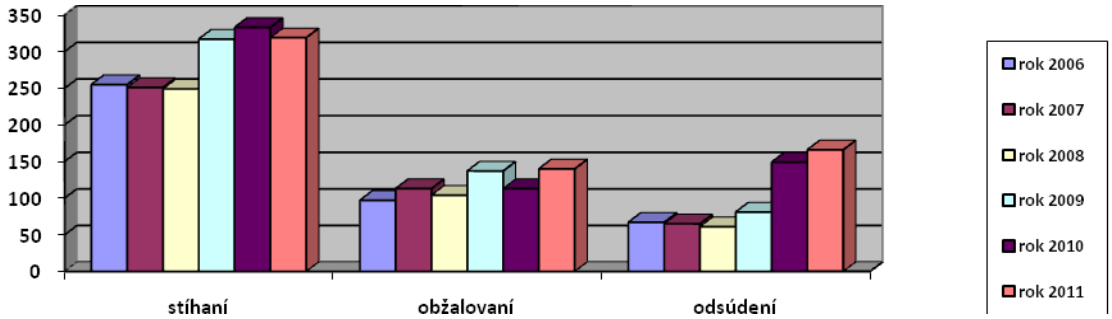

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku skrátenia dane a poistného k nárastu počtu odsúdených osôb /67 – 65 – 61 – 81 – 149 - 166/.

2) neodvedenie dane a poistného (§277 TZ)

Kto v malom rozsahu (t.j. v hodnote prevyšujúcej sumu 266 eur) zadrží a neodvedie určenému príjemcovi splatnú daň, poistné na sociálne poistenie, verejné zdravotné poistenie alebo príspevok na starobné dôchodkové sporenie, ktoré zrazí alebo vyberie podľa zákona, alebo kto neoprávnene v malom rozsahu (t.j. v hodnote prevyšujúcej sumu 266 eur) uplatní nárok na vrátenie dane z pridanej hodnoty alebo spotrebnej dane v úmysle zadovážiť sebe alebo inému neoprávnený prospech, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin závažnejším spôsobom konania, alebo vo väčšom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 2 660 eur).

Odňatím slobody na štyri roky až desať rokov sa páchateľ potrestá, ak uvedeným činom spôsobí značnú škodu (t.j. aspoň v hodnote 26 600 eur).

Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin vo veľkom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur).

Neodvedenie dane a poistného (§148a) / §277)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	183	62	59
za rok 2007	214	80	40
za rok 2008	228	107	61
za rok 2009	247	98	57
za rok 2010	306	115	78
za rok 2011	383	171	121

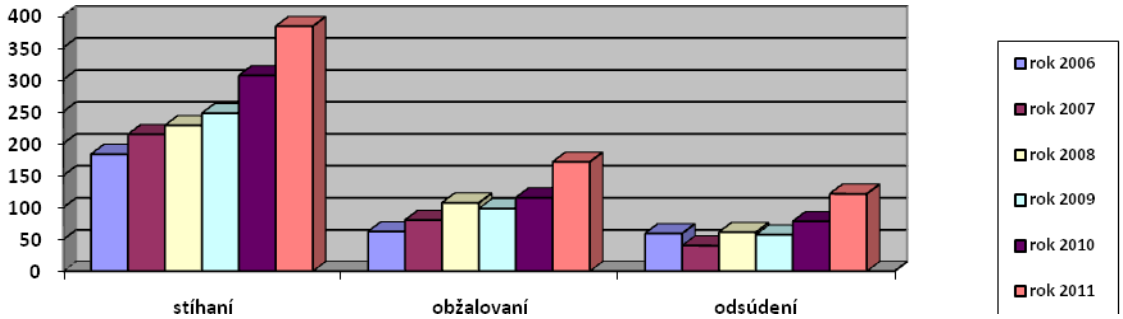

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009 , 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku neodvedenia dane a poistného k nárastu počtu odsúdených osôb /59 – 40 – 61 – 57 – 78 - 121/.

3) nezaplatenie dane a poistného (§278 TZ)

Kto vo väčšom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 2 660 eur) nezaplatí splatnú daň, poistné na sociálne poistenie, verejné zdravotné poistenie alebo príspevok na starobné dôchodkové sporenie, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.

Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin v značnom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 26 600 eur).

Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin vo veľkom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur).

Nezaplatenie dane a poistného (§148b) / §278)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	45	14	16
za rok 2007	81	24	16
za rok 2008	109	45	29
za rok 2009	132	55	31
za rok 2010	292	108	122
za rok 2011	175	64	98

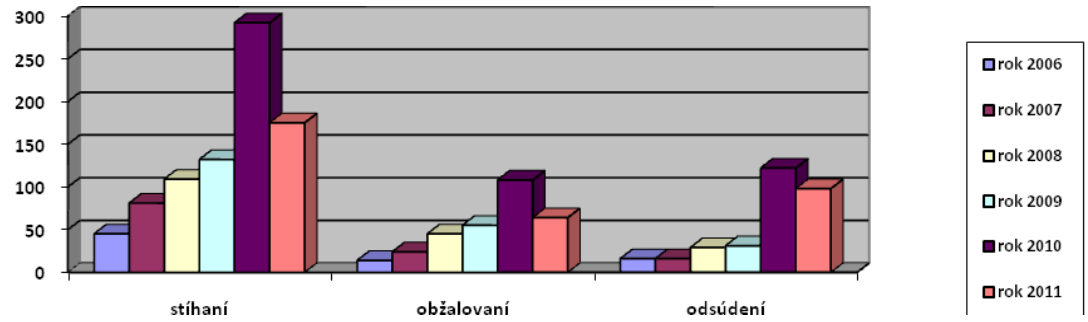

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009 , 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku nezaplatenia dane a poistného k nárastu počtu odsúdených osôb, až na posledný sledovaný rok, kedy dochádza k ich miernemu poklesu /16 – 16 – 29 – 31 – 122 - 98/.

4) porušenie predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru (§279 TZ)

Kto s kontrolnými známkami, kontrolnými páskami alebo inými kontrolnými technickými opatreniami na označenie tovaru na daňové účely alebo na iné účely ustanovené zákonom nakladá v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom v úmysle spôsobiť inému škodu alebo zadovážiť sebe alebo inému neoprávnený prospech alebo kto v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom dovezie, vyvezie, prepraví, dá prepraviť, uvádza do obehu alebo prechováva tovar bez kontrolných známok, kontrolných pások alebo bez iných kontrolných technických opatrení na jeho označenie na daňové účely alebo na iné účely ustanovené zákonom, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a spôsobí ním väčšiu škodu (t.j. aspoň v hodnote 2 660 eur), z osobitného motívu, alebo závažnejším spôsobom konania.

Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a spôsobí ním škodu veľkého rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur), alebo ako člen nebezpečného zoskupenia.

Porušenie predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru (§148c) / §279)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	498	309	346
za rok 2007	471	295	242
za rok 2008	372	247	211
za rok 2009	222	148	122
za rok 2010	243	152	161
za rok 2011	189	122	158

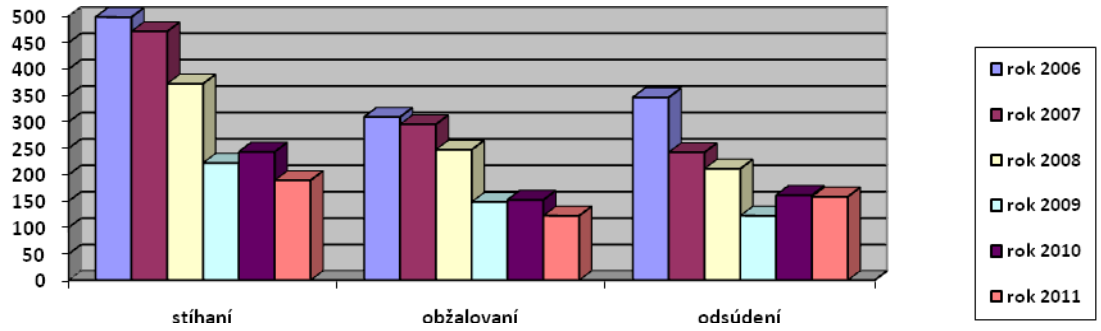

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009 , 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku porušenia predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru k poklesu počtu odsúdených osôb /346 – 242 – 211 – 122 – 161 - 158/.

5) falšovanie a pozmeňovanie kontrolných technických opatrení na označenie tovaru (§275 TZ)

Kto falšuje alebo pozmení kontrolné známky, kontrolné pásky alebo iné kontrolné technické opatrenia na označenie tovaru na daňové účely alebo na iné účely ustanovené všeobecne záväzným právnym predpisom v úmysle spôsobiť inému škodu alebo zadovážiť sebe alebo inému neoprávnený prospech alebo kto také kontrolné známky uvádza do obehu alebo ich použije ako pravé, alebo ich prechováva, potrestá sa odňatím slobody až na jeden rok.

Odňatím slobody na šesť mesiacov až päť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a získa ním väčší prospech (t.j. aspoň v hodnote 2 660 eur), z osobitného motívu, alebo závažnejším spôsobom konania.

Odňatím slobody na štyri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a získa ním prospech veľkého rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur), alebo ako člen nebezpečného zoskupenia.

Falšovanie a pozmeňovanie kontrolných technických opatrení na označenie tovaru (§145a / §275)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	24	22	10
za rok 2007	28	12	7
za rok 2008	10	3	2
za rok 2009	5	3	3
za rok 2010	13	9	5
za rok 2011	10	4	5

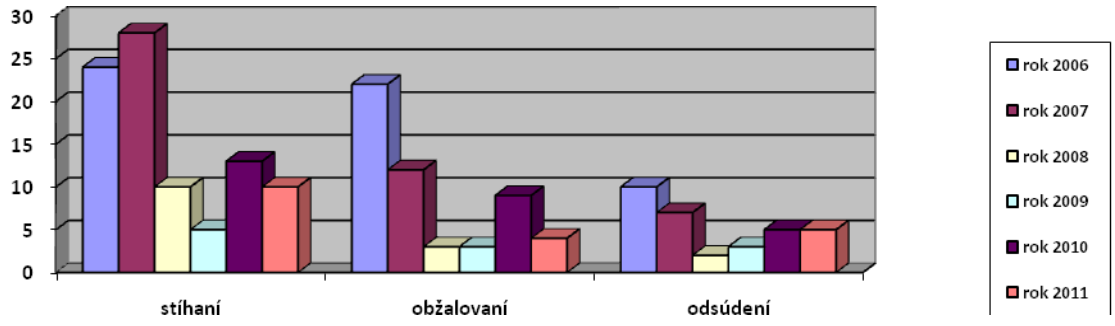

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009 , 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku falšovania a pozmeňovania kontrolných technických opatrení na označenie tovaru najskôr k poklesu a následne k nárastu počtu odsúdených osôb /10 – 7 – 2 – 3 – 5 - 5/.

6) skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie (§259, §260)

Kto uvedie nepravdivé alebo hrubo skresľujúce údaje alebo zatají povinné údaje o závažných skutočnostiach vo výkaze, v hlásení, vo vstupných údajoch vkladaných do počítača alebo v iných podkladoch slúžiacich a) na štatistické zisťovanie v úmysle zabezpečiť sebe alebo inému neoprávnené výhody, b) na evidenciu zamestnancov v úmysle zabezpečiť sebe alebo inému neoprávnené výhody, c) na kontrolu účtovníctva, d) na kontrolu použitia dotácie, subvencie alebo iného plnenia zo štátneho rozpočtu, z rozpočtu verejnoprávnej inštitúcie, z rozpočtu štátneho fondu, z rozpočtu vyššieho územného celku alebo z rozpočtu obce, e) na určenie ceny majetku alebo kurzu cenného papiera pri jeho prevode alebo prechode na inú osobu, f) na konkurz, vyrovnanie, reštrukturalizáciu alebo oddĺženie, alebo g) na zápis do obchodného registra alebo katastra nehnuteľností, evidencie motorových vozidiel alebo iného registra podľa osobitného predpisu, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

Rovnako sa potrestá, kto v uvedenom úmysle urobí zásah do technického alebo programového vybavenia počítača, alebo vyššie uvedené podklady zničí, poškodí, urobí neupotrebiteľnými alebo nevedie.

Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha oba uvedené činy a spôsobí tak značnú škodu (t.j. aspoň v hodnote 26 600 eur), závažnejším spôsobom konania, alebo z osobitného motívu.

Odňatím slobody na päť rokov až dvanásť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha oba uvedené činy a spôsobí tak škodu veľkého rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur), alebo a spôsobí obzvlášť závažnú poruchu v chode hospodárstva Slovenskej republiky alebo iný obzvlášť závažný následok.

Kto sa z nedbanlivosti dopustí trestného činu skresľovania údajov hospodárskej a obchodnej evidencie prvým z vyššie uvedených konaní okrem písmena a) alebo b) a spôsobí ním škodu veľkého rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur), potrestá sa odňatím slobody na tri roky až osem rokov.

Skresľovanie údajov hospodárskej a obchodnej evidencie (§125 / §259, §260)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	62	32	19
za rok 2007	43	21	20
za rok 2008	47	25	10
za rok 2009	56	30	15
za rok 2010	85	35	33
za rok 2011	78	29	39

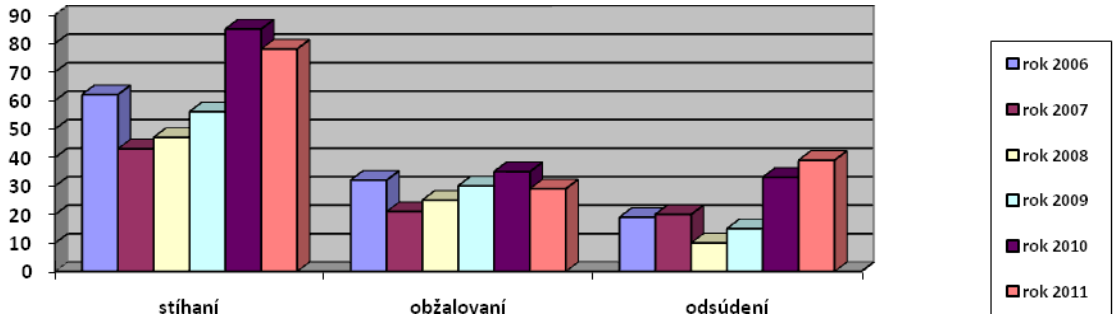

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009 , 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku skresľovania údajov hospodárskej a obchodnej evidencie k nárastu počtu odsúdených osôb /19 – 20 – 10 – 15 – 33 - 39/.

7) porušovanie predpisov o obehu tovaru v styku s cudzinou (§254 ods.2 a nasl.)

Kto vo väčšom rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 2 660 eur) skráti alebo nezaplatí clo alebo inú platbu vyberanú podľa zákona pri dovoze tovaru, potrestá sa odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky.

Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin najmenej s dvoma osobami.

Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a spôsobí ním značnú škodu (t.j. aspoň v hodnote 26 600 eur) alebo iný obzvlášť závažný následok, alebo závažnejším spôsobom konania.

Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchateľ potrestá, ak spácha uvedený čin a spôsobí ním škodu veľkého rozsahu (t.j. aspoň v hodnote 133 000 eur), alebo ako člen nebezpečného zoskupenia.

Porušovanie predpisov o obehu tovaru v styku s cudzinou (§124 / §254 ods.2 a nasl.)

Počet osôb	trestne stíhaných	obžalovaných	odsúdených
za rok 2006	80	39	60
za rok 2007	27	13	13
za rok 2008	30	11	17
za rok 2009	22	5	10
za rok 2010	12	2	1
za rok 2011	9	2	7

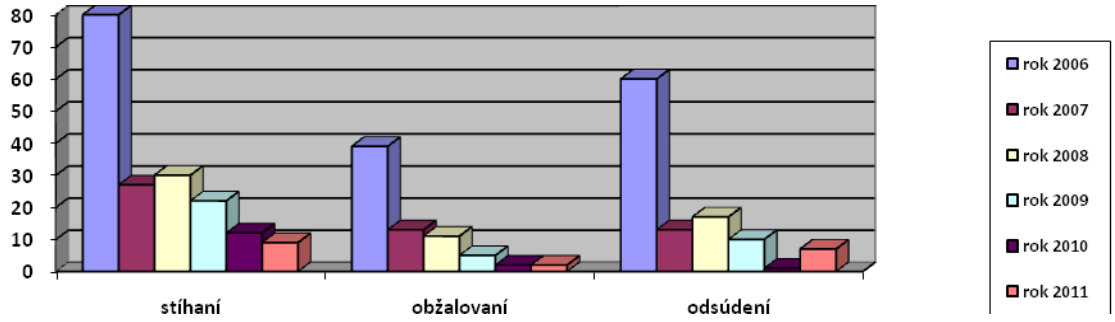

zdroj:
Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry SR za rok 2006, 2007, 2008, 2009 , 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk

→ Za skúmané obdobie dochádza v dôsledku porušovania predpisov o obehu tovaru v styku s cudzinou striedavo k poklesu i nárastu počtu odsúdených osôb /60 – 13 – 17 – 10 – 1 - 7/.

⇨

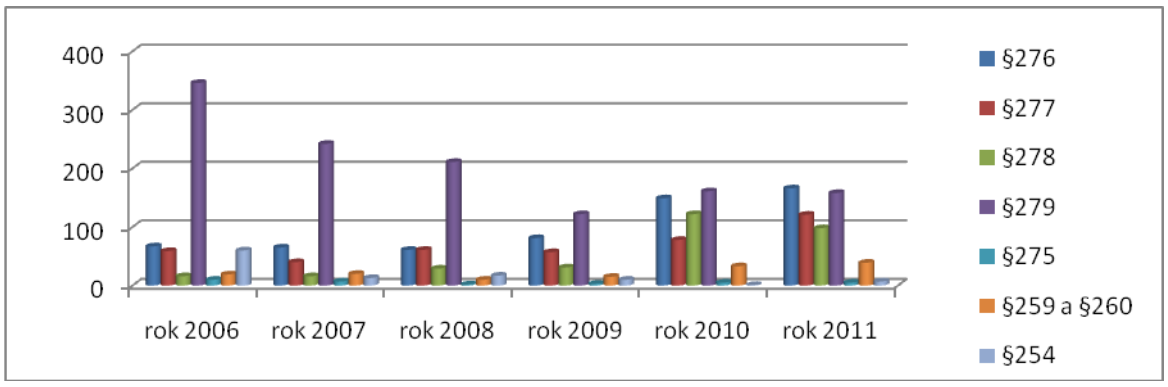

Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že v priebehu skúmaného obdobia (roky 2006 – 2011) bolo odsúdených najviac osôb za trestný čin porušenia predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru §279 TZ (v počte 1240 odsúdených osôb).

1. trestný čin porušenia predpisov o štátnych technických opatreniach na označenie tovaru §279 TZ (v počte 1240 odsúdených osôb),
2. trestný čin skrátenia dane a poistného §276 TZ (v počte 589 odsúdených osôb),
3. trestný čin neodvedenia dane a poistného §277 TZ (v počte 416 odsúdených osôb),
4. trestný čin nezaplatenia dane a poistného §278 TZ (v počte 312 odsúdených osôb),
5. trestný čin skresľovania údajov hospodárskej a obchodnej evidencie §259 a §260 TZ (v počte 136 odsúdených osôb),
6. trestný čin porušovania predpisov o obehu tovaru v styku s cudzinou §254 TZ (v počte 108 odsúdených osôb)
7. a trestný čin falšovania a pozmeňovania kontrolných technických opatrení na označenie tovaru §275 (v počte 32 odsúdených osôb).

Správanie daňových subjektov, v dôsledku ktorého dochádza k daňovým únikom resp. k porušeniu daňovej povinnosti, alebo v tejto súvislosti k vzniku neoprávneného prospechu, je v súčasnosti dostatočne závažné na to, aby sa urobilo všetko pre jeho obmedzenie. Veľký dôraz je preto potrebné klásť hlavne na kontrolu, výchovu, ale tiež prevenciu. K obmedzeniu uvedenej trestnej činnosti by mohla prispieť precíznejšia legislatívna úprava, dôsledný a primeraný postih neplnenia daňovej povinnosti, častejšie ukladanie trestu zákazu činnosti, ak sa jedná o činnosť, ktorá s uvedenou trestnou činnosťou súvisí a v neposlednom rade aj zverenie trestného konania osobám s dostatočným právnym a ekonomickým vzdelaním.

Zoznam použitej literatúry:

1.) Vernarský, M. – Molitoris, P.: Daňové právo, UPJŠ, Košice, 2008
2.) Hencovská, M. – Jesenko, M.: Teória práva pre študijný program „Verejná správa“. Košice: UPJŠ, 2010
3.) Hencovská, M.: Uprednostnenie splnenia povinnosti pred trestným postihom v daňovej trestnej činnosti, In: Teória a prax verejnej správy, UPJŠ, Košice, 2008
4.) Správa o činnosti prokuratúry Slovenskej republiky za rok 2010, www.genpro.gov.sk /16.3.2012/
5.) Štatistická ročenka o činnosti prokuratúry Slovenskej republiky za rok 2006, 2007, 2008, 2009, 2010 a 2011, www.genpro.gov.sk /16.3.2012/
6.) Zákon č.140/1961 Zb., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov
7.) Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov
8.) Zákon č. 563/2009 Z. z. o správe daní (daňový poriadok) a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Adresa autora:

JUDr. Martina Kantorová
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach,
Fakulta verejnej správy,
Katedra verejnoprávnych disciplín,
Popradská 66, 041 32 Košice
e-mail: martina.kantorova@upjs.sk,
tel.: +421 55 788 36 26

Úloha peňazí v zrkadle filozofie moderny a postmoderny

Zuzana Kapustová - Kristán Stacho

„Biznis bol stvorený preto, aby prinášal šťastie, a nie aby vytváral iba kopy peňazí.“[1]
Bertie Charles Forbes[2]

Za jednu z najdôležitejších civilizačných zmien možno pokladať vznik modernej kultúry a s ňou súvisiaci vznik moderného človeka. Dôležité je uvedomenie si, že ich vznik súvisí s otázkou slobody, vzniku vlastníctva a v neposlednom rade s dominanciou racionality. Ak chceme pochopiť to akú úlohu spĺňajú peniaze v živote dnešného moderného človeka, musíme si prv objasniť otázky, ktoré ovplyvnili ich počiatočné formovanie.

Koncom 12.storočia prechádzala Európa mnohými inováciami týkajúcimi sa spoločenského a ekonomického života. Za najdôležitejšie možno pokladať rozvoj v oblasti kultúry, vedy a remesiel. „Vyvíja sa ďalšia autonómna oblasť kultúry: hospodárstvo, ktoré sa riadi svojimi vlastnými zákonmi.“[3] Vznik novovekej predstavy sveta a počiatočné formovanie človeka je úzko späté s dobou renesancie a humanizmu. Práve v tomto období je človek ponímaný už nie ako súčasť celku, ale ako jednotlivec, osoba. Niccolo Machiavelli ako jeden z najvýznamnejších inovátorov tej doby poníma človeka už ako racionálnu autonómnu bytosť. Za dôležité považuje sebauplatnenie tj. sebapresadenie jednotlivca. Ľudia začínajú medzi sebou súťažiť, zaujíma ich to, čo je pre nich užitočné. Človek skrz takto zadefinovanú pozíciu konkuruje ostatným na poli celkového poľa kultúry, ktorá sa podobne ako jej čiastkové oblasti autonomizuje. Človek je pôvodcom svojej kultúry. „Na celom svete sa čoraz väčšmi vzmáha zmysel pre samostatnosť a zároveň zodpovednosť, čo má veľký význam pre duchovnú a mravnú zrelosť ľudstva.“[4]

Kultúru môžeme ponímať ako „ [...] samostatný reálny systém so svojou vlastnou hierarchiou hodnôt. Celkovým efektom kultúry je proces poľudšťovania človeka a prostredia, v ktorom žije.“ [5] Týmto konštatovaním Oskara Novotného by sme zároveň mohli zadefinovať i hlavný cieľ kultúry v dejinách. Ekonomika ako súčasť kultúry sa mení na základe podmienok, za akých jej to umožňuje oslobodzujúci sa trh. Základný rámec však pre ekonomiku a kultúru vytvára sociálno-ekonomická interakcia. „V dôsledku toho sa zveľaďovaniu a rozširovaniu kultúry otvárajú nové cesty.“ [6]

Výsledky kultúry predstavujú široký rámec poznatkov, v ktorom majú význam všetky poznatky resp. každá vrstva kultúry.[7] Záleží na akcente aký tej ktorej vrstve prisúdi aktuálna intelektuálna obec[8]. Preto ak prihliadneme na modernu ale aj postmodernu akcent je kladený na ekonomické hľadisko, ktoré ako predstavíme, pôsobí nepriaznivo na samotnú kultúru.

---

[1] ČERVENKA L. 2012. Topánky na celý život. In *Profit*. [online]. 2012, roč. 2012 , č. 8.
[2] Bertie Charles Forbes je zakladateľom magazínu Forbes. Magazín Forbes je jedným z najprestížnejších novodobých ekonomických magazínoch, ktorý je známy tým, že nejde v trendoch, ale naopak trendy vytvára.
[3] GUARDINI, R. 1992. *Konec novověku*, s.28.
[4] JÁN PAVOL II. 1965. *Gaudium et spes*. 55. Paragraf.
[5] NOVOTNÝ, O. 1970. *Ekonomické aspekty rozvoja kultúry*, s.9.
[6] JÁN PAVOL II. 1965. *Gaudium et spes*. 54. Paragraf.
[7] NOVOTNÝ, O. 1970. *Ekonomické aspekty rozvoja kultúry*, s.10.
[8] Do tejto obce zahŕňame odborníkov zo všetkých oblastí od umenia, vedy až po filozofiu.

V súčasnosti sa mnohé smery v umení či filozofii nechávajú inšpirovať klasickými[9] autormi. Pri aktualizácii myšlienok niektorých z nich a určení súčasnej situácie, v ktorej sa nachádza človek, nám za orientačný rámec poslúži dokument pápeža Jána Pavla II. *Gaudium et spes*. Ján Pavol II. v dokumente otvára plejádu problémov, ktorým súčasný človek musí čeliť. Poukazuje na pluralizmus, ktorý vedie k možnosti väčšej voľby človeka vybrať si svoj spôsob života. Tento spôsob uvažovania so sebou prináša riziko straty hodnotovej základne, s tým spojený duchovný úpadok, dezorientáciu a paradoxne neschopnosť voliť. Ján Pavol II. spomínaný duchovný úpadok vidí o.i. v čoraz častejšej ľahostajnosti človeka voči náboženstvu. Túto ľahostajnosť pápež dáva za vinu vede a tzv. novému humanizmu, ktoré odmietajú náboženstvo ako nefunkčný spôsob myslenia.[10] Wolfgang Welsch v tejto súvislosti píše, že postmoderný človek uvažuje v novej forme pluralizmu, ktorý sa oddeľuje od hodnotovej základne, z ktorej čerpal východiskové teorémy, teda opúšťa modely moderného pluralizmu o.i. aj náboženský model. Základom myslenia človeka sa stáva disens, ktorý otvára priestor pre presadenie a vytvorenie novej roviny uvažovania.[11] Človek prežíva život podľa vlastných pravidiel, tu však absentuje tradícia, ktorá by ho poučila ako napredovať.

Človek sa ocitá v uponáhľanom svete, v ktorom zastaviť sa a zamyslieť sa, predstavuje pre neho stratu peňazí, ktoré človeku čoraz viac utvárajú jediný zmysluplný účel. Peniaze sa teda transformujú z prostriedku na účel. Čo doviedlo človeka až k takto vypätej situácii? Sú peniaze jediným zmyslom života človeka?

Anglický mysliteľ 17.storočia John Locke vo svojom diele *Druhé pojednanie o vláde* za hlavné problémy považoval pozíciu resp. funkciu občianskej vlády a problém vlastníctva. Za dôležitú považujeme otázku: *Prečo Locke začína úvahami o mužovi a žene?* Odpoveďou je odlišnosť človeka od ostatných tvorov, pričom podotýka, že stojí na bazálnaje úrovni, z ktorej ešte je dosť ďaleko k politickej spoločnosti. V takýchto intenciách neskôr postupuje aj Immanuel Kant v zmysle pragmatickej antropológie.

Locke venujúc sa problému vlastníctva si kladie otázku *Čo rozumieme pod pojmom vlastníctvo?* Locke za vlastníctvo u človeka považuje vlastný život, slobodu a majetok. V kontexte jeho úvah môžeme vlastníctvom u neho vnímať predovšetkým apológiu súkromného vlastníctva. Z toho vyplýva, že za dôležitý aspekt považuje vznik a mieru vlastníctva, pričom tvrdí, že pôvodne niet súkromného vlastníctva. Podľa Locka dal Boh ľuďom svet spoločne, dal im tiež rozum, aby ho využívali k najlepšiemu prospechu a k príjemnostiam života. Ale zároveň podotýka, že hoci zem a všetci nižší tvorovia sú spoločný všetkým ľuďom, predsa každý človek má vlastníctvo svojej vlastnej „osoby“.[12]

Významným predstaviteľom škótskej školy filozofie a pokračovateľom myšlienok Johna Locka je David Hume, ktorého *Eseje* a *Dejiny Anglicka* obleteli celú Európu. Hume vo svojom filozofickom skúmaní vníma peniaze a obchod ako základné hybné momenty pre rozvoj civilizácie. Odmieta názor, že peniaze pôsobia zhubným spôsobom na hodnoty spoločnosti a predpokladá, že luxus, peniaze a obchod pridávajú na sile a šťastí verejnosti. Považuje ich za dôležité vo vzťahu k medzinárodným vzťahom, pretože tvrdí, že peniaze

[9] Tento pojem tu užívame v zmysle potvrdenia vplyvu a zmyslu určitých myšlienok či artefaktov kultúry tradíciou resp. myšlienky a poznatky, ktorých význam je aktuálny čo do nastolenia problémových rovín ako aj možných riešení.
[10] JÁN PAVOL II. 1965. *Gaudium et spes*. 7. Paragraf.
[11] WELSCH, W. 1993. *Postmoderna – pluralita ako etická a politická hodnota*, s.22-23.
[12] LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě*, s.45.

pridávajú štátu na autorite v relácii s ostatným svetom.[13]

Hume vníma obchod ako autonómnu oblasť[14], ktorá sa reguluje na poli trhu bez vplyvu štátu. Na druhej strane však panovník ako predstaviteľ štátu musí rozumným spôsobom rozhodovať o peniazoch, ktoré obchod vyprodukuje. Vytvára sa teda úzke prepojenie medzi štátnou správou a obchodnými aktivitami. Hume pripomína určitým spôsobom Machiavelliho, pretože sa stavia do pozície radcu, ale na rozdiel od florentského mysliteľa je radcom v otázkach obchodu.[15]

Adam Smith ako ďalší nemenej významný predstaviteľ škótskeho osvietenstva tvrdí, že ekonomické zákonitosti vyplývajú z prirodzenej povahy človeka. V jeho ekonomickej aktivite ho determinuje tzv. neviditeľná ruka, ktorá predstavuje princíp, ktorý stojí mimo ľudskej prirodzenosti a teda aj nad všetkými zákonitosťami.[16] Človek v tomto modeli ponúka svoj potenciál na trh práce a v konkurencii utvára s ostatnými spoločnosť. Peniaze, ktoré štát vďaka konkurencii nakumuluje, slúžia ako ukazovateľ bohatstva štátov a zároveň aj ako znak kultúrneho rastu spoločnosti.

Pozoruhodný je princíp neviditeľnej ruky, ktorý Smith podľa nášho názoru zavádza, aby vysvetlil neúspech, ktorý aj pri najlepšej snahe a schopnostiach človeka v obchode prichádza. Podľa nášho názoru si A. Smith uvedomil, že anticipovať ekonomický rast na základe ľudskej prirodzenosti je prinajmenšom zložité, pretože prírodné zákony sa v mnohom líšia od ľudskej kultúry a zároveň príroda ako aj kultúra sú aj pri tej najlepšej znalosti mnohokrát tak nevyspytateľné, že určiť absolútne ich kauzalitu je nemožné.

Smith sa podobne ako Hume zasadzuje za slobodu trhu bez kontroly štátu a určuje hodnotový status práce. Chce ukázať, že sloboda človeka spočíva práve v jeho možnosti ponúkať svoj potenciál spôsobom akým uzná za vhodné. Peniaze vo forme mzdy majú predstavovať motiváciu pre človeka, aby sa snažil uspieť v konkurencii a tým vytváral lepšie spoločenské prostredie. Ako však správne poznamenáva Lisý „Smith ešte nepredpokladal, že záujmy jednotlivca môžu byť protichodné so záujmom spoločnosti“[17], čo teda predstavuje zásadný problém pri utváraní spoločenských vzťahov. Ekonomika ako nástroj pokroku tu potom môže paradoxne predstavovať protichodnú silu pre utváranie lepšej kultúrnejšej spoločnosti. Antagonizmus, ktorý Smith neidentifikoval, predstavuje významný myšlienkový fundament pre možný rozvoj spoločnosti a peniaze ako prostriedok pre nadobudnutie moci tento antagonizmus iba posilňujú.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že škótska osvietenská škola filozofie mala veľký vplyv na kontinentálnu Európu. Škótski autori peniaze a obchod vnímali ako rozhodujúci faktor pre kultúrny rast spoločnosti, medzinárodný štatút štátu a rovnako aj pre rast skutočnej slobody obyvateľov.

S jej výrazným ohlasom sa stretávame aj v Nemecku, kde myšlienky týchto mysliteľov preberá a ďalej rozvíja Immanuel Kant. „Kant, pracujúc s argumentmi svojich škótskych kolegov, sa intenzívne zaujímal o vzťah medzi stupňom vývoja obchodu a mierou

[13] HUME, D. *Selected essays*, p.154-166.
[14] Ľudia ako slobodné subjekty ponúkajú svoje produkty v tejto sfére bez predošlej regulácie štátom.
[15] Uvádzame jednu z rád: Panovník by mal peniaze distribuovať čo najrovnomernejšie nielen pre uspokojenie potrieb jedincov, ale aj preto aby ľudia pociťovali bremeno poplatkov podobne a tým sa cítili byť si navzájom rovní.
[16] SMITH, A. 1958. *Pojednání o podstatě a původe bohatství národů*, s.35.
[17] LISÝ, J. 2003. *Dejiny ekonomických teórií*, s.32.

slobody – slobody občianskej, teda politickej a to v kontexte komplikovaných vzťahov, ktoré existujú medzi jednotlivými štátmi.“[18] Súčasťou jeho politickej teórie v diele *Metafyzika mravov* je jeho ponímanie práva na súkromný majetok. Ako postulát praktického rozumu sa nám ukazuje samotný fakt, že každý má právo vlastniť súkromný majetok. Kantovi pritom nejde o pragmatické zdôvodnenie tohto práva v zmysle jeho užitočnosti. „Toto právo podľa neho vyplýva z apriórneho práva na slobodu; majetok je vonkajšou zárukou slobody.“[19]

Kant v diele *Domnelý začiatok ľudských dejín* uvažuje o postupnom vývoji ľudstva až k stupňu obchodu. Kant poukazuje na skutočnosť, že to bolo vtedy, keď človek prvý raz pochopil, že kožušinu príroda nedala ovci, ale jemu, aby sa ňou odel a zvieratá už začal chápať ako prostriedky a nástroje, ktorými môže naplniť svoje úmysly.[20] Ľudia od pastierskeho a roľníckeho spôsobu na úrovni rodín, postupne prechádzajú k životu v dedinských celkoch, kde ponúkajú svoje výrobky a tým dochádza k prvým formám obchodu. Kant v tomto vidí počiatky kultúry a umenia, ktoré vytvárajú základ pre vznik občianskej spoločnosti pri aplikácii princípu spravodlivosti.[21] Ako teda vidíme Kant svojimi názormi podporuje škótsky model a obchod vníma ako podstatný nástroj pre formovanie kultúrnej spoločnosti.

Kant na rozdiel od svojich škótskych kolegov však utváranie a existenciu spoločnosti vníma skrz kategóriu nedružnej družnosti, ktorá poukazuje na prirodzenú potrebu človeka vládnuť ostatným ľuďom. Ako sme už spomenuli takýto model spoločnosti môže viesť k tvrdeniach vplývajúcim na samotný rast kultúry. Kant vo svojom diele túto kategóriu v ekonomickej rovine nerozvíja, ale práve na antagonizme stavia svoju koncepciu nemecký mysliteľ Karl Marx.

Klasické teórie prezentované nielen škótskou školou filozofie postupom času strácajú na svojom vplyve v intelektuálnych kruhoch a voči nim sa začína utvárať opozícia v podobe tzv. socialistických koncepcií, ktorých najvýraznejším predstaviteľom je Karl Marx. Marx za hlavný problém a zároveň hybný moment dejín identifikoval tzv. triedny boj, pri ktorom v náčrte ide o vykorisťovanie pracujúceho proletariátu buržoáziou vlastniacou výrobné prostriedky. Mzda ako jedna zo základných kategórií sa stala predmetom jeho skúmaní po tom čo vďaka nej odhalil protirečenie riadiace pohyb kapitalizmu.[22] Peniaze vo forme mzdy predstavovali kvantitatívne kritérium pre určenie hodnoty samotnej práce. Marx skúmajúc jednotlivú prácu poukázal na to, že robotník by mal byť ohodnocovaný na základe vykonanej práce a teda na základe potenciálu a zručností z neho vyplývajúcich.

Marx vo svojom diele *Ekonomicko-filozofické rukopisy* poukazuje na antihumanistický charakter kapitalizmu, kde rozhodujúcu silu majú peniaze. Jeho analýza vyúsťuje do kritiky medziľudských vzťahov. Marx teda podobne ako aj Smith poukázal na egoizmus človeka, ktorý vedie k ignorovaniu potrieb ostatných ľudí a k potrebe človeka ovládať ostatných. Peniaze v tomto hľadisku vypomáhajú tým, ktorí nimi disponujú k lepšej manipulácii s ostatnými. Marx teda poukazuje na to, čo jeho škótski kolegovia opomínajú a to zhubný vplyv peňazí na jednotlivé medziľudské vzťahy v spoločnosti, keď došlo k nahradeniu

[18] ZÁKUTNÁ, S. 2010. *Kantova filozofia dejín v kontexte škótskeho myslenia 18.storočia*, s. 59.
[19] THOMSON, G. 2004. *Kant*, s. 95.
[20] KANT, I. 1996. *Domnelý začiatok ľudských dejín*, s. 79.
[21] Tamtiež, s. 84.
[22] KANT, I. 1996. *Domnelý začiatok ľudských dejín*, s. 68.

autentických ľudských hodnôt vecou peňazí.[23] Nedostatkom v rámci antropologického pohľadu je Marxovo preferovanie jednej skupiny, resp. triedy na úkor druhej. Napriek tomuto faktu Marx vytvoril podnetnú filozofiu dejín, ktorej cieľom je beztriedna spoločnosť, kde sú si jednotliví ľudia rovní. Bohužiaľ jeho model môžeme zaradiť k idealistickým, pretože jeho snaha uplatniť sa v 20.storočí bola neúspešná práve pre dezinterpretáciu a egoizmus jednotlivých vrcholných mocenských predstaviteľov.

Georg Simmel ako súčasník Karla Marxa predstavuje ďalšiu veľmi podstatnú postavu vo filozofii kultúry a filozofii peňazí. Bol považovaný za významného diagnostika doby, v súčasnosti je považovaný za predchodcu postmodernizmu, je známy svojimi diskusiami o povahe modernity a renesancie. Predstavuje zásadného autora, ktorý poukazuje o.i. aj na negatívny dopad vnímania peňazí osvietencami.

Simmel vo svojich prácach *Filozofia peňazí* a *Peniaze v modernej kultúre a iné eseje* pojednáva o sociálno-ekonomických zmenách v spoločnosti. Venuje sa povahe a funkcií peňazí, prechodu od naturálneho hospodárstva k hospodárstvu peňažnému, jeho vplyvu na život jednotlivca a celej spoločnosti. Podľa Simmela majú peniaze dvojitú funkciu, za prvé prispievajú k individualizácii jednotlivca a následne k jeho slobode, po druhé vďaka peňažnému hospodárstvu došlo v priebehu dejín k rozvoju deľby práce a s ňou súvisiacou sociálnou interakciou. Sociálny charakter peňazí nadobudol väčší rozmer, došlo ku kultúrnej zmene, k vzniku novej formy modernej kultúry, k vzniku moderného človeka.

V stredoveku bol človek súčasťou obce, prislúchal k istému pozemkovému majetku, k feudálnemu zväzku alebo cechu, jeho osobnosť splývala s daným sociálnym záujmovým okruhom. Nová doba túto jednotnosť rozbila. Došlo k osamostatneniu sa subjektu a objektu.[24] V naturálnom hospodárstve výkon a osobnosť človeka boli zjednotené. Tieto naturálne výkony vyhovovali najmä statkárom, ktorý nechceli nechať robotníka, aby sa dostal k peniazom, pretože takýmto spôsobom – vlastníctvom peňazí by sa robotník vedel vykúpiť teda vymaniť zo záväzku voči svojmu pánovi. Až kapitálovou platbou prešiel záväzok do peňažného úkonu. Peňažné vyplácanie výkonu prinieslo oslobodenie indivídua. Peňažné hospodárstvo vsunulo medzi osobu a pevnú vec objektívnu inštanciu peňažnej hodnoty. Tá tiež napomáha tomu, že osoba a majetok sa navzájom vzďaľujú, pretože ich vzťah sa stáva vzťahom sprostredkovaným.[25] Simmel hovorí, že toto oslobodenie indivídua so sebou prináša aj negatíva. „Na jedno sa pri stále intenzívnejšom peňažnom hospodárstve tak často zabúda: že v povinnostiach, z ktorých sa človek vykupuje, často doposiaľ spočívajú aj určité menej zjavné práva a významy, ktorých sa vzdáva zároveň s onými povinnosťami.“[26] Pre robotníka teda roľníka mala pôda väčšiu hodnotu než len hodnotu určitého majetku. Predstavovala preň stred jeho záujmu, kde robil niečo užitočné, doslova stratil svoj smerodajný životný obsah tým, že už vlastnil len jej hodnotu v peniazoch. Takto časté odkupovanie pôdy roľníkmi im prinieslo so sebou pocit slobody, ale stratili niečo, čo nie je možné peniazmi vyvážiť a to, čo slobode dáva jej cenu a to pevný objekt osobnej aktivity.[27]

Simmel, pokračujúc vo svojom bádaní, poukazuje aj na ďalšie aspekty vzniku

[23] KUCZYŃSKA, A.-KUCZYŃSKI, J. 1972. *Humanizmus*, s.88.
[24] SIMMEL,G. 1997. *Peníze v moderní kultúře a jiné eseje*, s.7.
[25] Tamtiež, s.8.
[26] Tamtiež, s.14.
[27] Tamtiež, s15.

peňažného hospodárstva. Poukazuje na to, že ľudia predchádzajúceho typu hospodárstva boli závislý na minime ľudí, prvoradý bol úzky osobný kontakt, niekedy spojený s nenahraditeľnosťou osôb. V novej modernej kultúre je človek spojený s možnosťou zameniteľnosti osôb, s ktorými nás neviaže nič len záujem, ktorý je možné vyjadriť v peniazoch a prináša so sebou pocit slobody. „To je najpriaznivejšia situácia k tomu, aby vznikla vnútorná nezávislosť, pocit individuálneho bytia pre seba.“[28] Simmel v tomto prípade uvádza niekoľko príkladov, keď robotník bol pripútaný k pôde, k statkárovi ako majiteľovi pôdy. A až peňažné hospodárstvo, ktoré so sebou prináša peňažnú plácu, umožňuje robotníkom teda robotníckej triede možnosť voľby a zmeny, ktorú mu zaručuje možnosť peňažnej odmeny. Prináša mu nový pocit nezávislosti, opätovne tu rezonuje kategória slobody. Peniaze tak vytvárajú vzťah k majetku, vytvárajú sa silné ekonomické väzby a zároveň vytvárajú nové spoločenské väzby medzi ľuďmi.

Za znak vzrastajúcej honbe sa za peniazmi považuje Simmel aj samotný fakt, že kým v minulosti bolo možné sa vykúpiť z páchania dokonca aj závažného zločinu, napríklad aj vraždy, dnešný právny systém ukladá peňažný trest aj za relatívne malé priestupky v porovnaní s minulosťou.

V peňažnom hospodárstve umožnili peniaze zároveň vznik rôznych združení, ktorých hlavným zámerom je združovať ľudí, ktorí sú si za členstvo ochotní zaplatiť. A tak je subjekt vďaka tomuto platidlu oslobodený od obmedzujúcich väzieb, pretože už nie je s celkom spojený ako celistvá osoba, je s ním spojený primárne iba na základe príjmu a výdaju peňazí. Od tohto okamžiku, keď záujem jednotlivého účastníka je možné vyjadriť v peniazoch, vsúvajú sa peniaze ako izolačná vrstva medzi objektívny celok daného združenia a subjektívny celok osobnosti jednotlivca, a tak peniaze ponúkajú v ich vzájomnom vzťahu novú samostatnosť a schopnosť rozvoja.[29]

Simmel poukazujúc na to, že peniaze zovšeobecňujú hodnoty, dochádza k záveru, že charakter hodnôt sa transformuje z kvalitatívneho na kvantitatívny. Peniaze už nie sú len prostriedkom pri získavaní iných statkov, ale predstavujú statok osebe. Moderný človek tak väčšinu svojho života venuje práve získavaniu tohto novodobého statku, pretože, a tu sa opakuje model spomínaný už osvietenskou filozofiou, sa preferuje predstava, že šťastie a celkové životné uspokojenie je späté s objemom peňazí, ktorý človek vlastní. A tak sa peniaze z doterajšieho prostriedku menia na konečný cieľ.

Simmel prezentuje názor, že hoci sa nám môže zdať, že peniaze sa riadia vlastnými zákonmi, pravda je taká, že aj oni podliehajú rytmu, ktorý reguluje všetky pohyby v modernej kultúre. „Na rozdiel od historického materializmu, ktorý robí kultúrny proces v jeho celku závislým na ekonomických vzťahoch, môže nás skúmanie peňazí poučiť o tom, že utváranie ekonomického života má síce hlboké dopady na psychický a kultúrny stav danej epochy, že však na druhej strane samo nadobúda svojej veľkej povahy vďaka veľkým, jednotným prúdom dejinného života, ktorého najhlbšie sily a motívy sú taktiež božským tajomstvom.“[30]

Simmel nám v porovnaní s predošlou skupinou autorov prezentuje pohľad, ktorý je ambivalentný. Na jednej strane poukazuje, že spôsob života akým sa dobová, ale aj súčasná (predovšetkým západná) kultúra riadi, je postavený na ekonomike a peniazoch viac ako sme

[28] SIMMEL, G. 2011. *Filosofie peněz*, s.336.
[29] SIMMEL,G. 1997. *Peníze v moderní kultúře a jiné esej,* s.9.
[30] SIMMEL,G. 1997. *Peníze v moderní kultúře a jiné eseje*, s.24-25.

si možno ochotní pripustiť, no táto orientácia v nás umocňuje pocit slobody, ktorú však paradoxne strácame honbou za vidinou ďalšieho zisku. Simmel však poukazuje na to, že peniaze jedného dňa prídu o svoj lesk a podobne ako náboženstvo, či filozofia ako vedúce *monopoly* dôb minulých aj peniaze jedného dňa ustúpia silnejšiemu a populárnejšiemu súperovi.

S týmto Simmelovým názorom sa však nestotožnili mnohí postmoderní autori, ktorí kapitalizmus vidia ako to najschopnejšie, čo ľudská myseľ vytvorila. Medzi týchto autorov patrí aj Friedrich von Hayek, predstaviteľ postmodernej ekonómie a filozofie. Tento pôvodom rakúsky mysliteľ je známy svojím nekompromisným postojom k štátnym zásahom do trhovej ekonomiky. Jeho koncepcie sa doposiaľ uplatňujú v liberalistických demokraciách, kde sa preferuje slobodné neobmedzené podnikanie.[31] Hayek za vysvetlenie chodu univerzálnych ľudských dejín považuje princíp neobmedzenej slobody podnikania. Hayek pri svojich úvahách dochádza k radikálnemu tvrdeniu, že bežný človek za svoj život vďačí kapitalistickému podnikateľovi. Z tohto vyplýva, že socializmus a myšlienky mu podobné sú výmyslami, ktoré sa prakticky nemohli a ani nemôžu nikdy uplatniť.

Trhová ekonomika podľa tohto autora dokonca zakladá ľudskú mravnosť. Miloslav Král si v tejto súvislosti kladie zásadnú otázku – *Ako potom Hayek vníma Boha ako predstaviteľa najvyššieho dobra?* Boh pre Hayeka neznamená nič. „[...] on proste neví, co by mohlo slovo Bůh v dnešní době znamenat.“[32] S takýmto názorom je sa veľmi zložité stotožniť, keď sledujeme stále väčšie spotrebúvanie zemských zdrojov, ktoré je založené na ľudskej sebeckosti. V takomto modeli sú najnižšie ľudské potreby a žiadostivosti povyšované na najvyššie cnosti.[33]

Hayeka v tomto kontexte potom vnímame ako vehementného obhajcu kapitalizmu, ktorý však vo svojom snažení zabudol na skutočné podstatné vlastnosti človeka, resp. ľudstva ako takého. Systematickosť a zmysluplnosť vidí až v plnom rozvinutí kapitalistického trhového mechanizmu. V určitom ohľade by sme jeho konštatovania mohli pripodobniť k Marxovým, pretože pre oboch ekonómia tvorí fundament pre rozvoj ostatných vlastností tak človeka ako aj spoločnosti, ale to je zároveň to jediné, v čom môžeme vidieť ich údajnú analógiu. Zaujímavým spôsobom súčasný uponáhľaný svet, v súvislosti s Hayekom vyzdvihnutou úlohou kapitalizmu, reflektuje i Konrad Lorenz.

Ten vo svojej knihe *8 smrteľných hriechov* upozorňuje na možné dôsledky, ktoré logika kapitalizmu so sebou môže priniesť. „Důsledky přepychu k němuž vede bludný kruh stoupající nabídky a poptávky, dříve nebo později zruinují západní svět [...]Kapitalističtí držitelé se drží stále stejné krátkozraké politiky: odměňují spotřebitelé vyšší „životní úrovní“ za to že pokračují v nervy drásající a krevní tlak zvyšující soutěží se svými blížnymi.“[34]

O tom či západnú kultúru položia na kolená a nakoniec zničia peniaze môžeme polemizovať. Ak sa pozrieme na súčasný globalizujúci sa svet vidíme nádej, ktorú možno identifikovať ako schopnosť kooperácie a koordinácie za účelom dosiahnutia spoločného

[31] KRÁL, M. 2010. *Civilizace a mravnost,* s.55.
[32] Tamtiež, s.59.
[33] KEYNES J.M. 1972. *The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume 9. Essays in Persuation*, p.329.
[34] LORENZ, K. 1990. *8 smrtelných hříchů,* s.31.

blaha. Warren Buffet[35], známy aj ako vlastník Coca-Coly, zastáva názor, že jediný spôsob ako byť milovaný a šťastný, je byť hodný lásky a šťastia. Tento multimiliardár prijíma len takých ľudí, ktorí milujú svoju prácu, ktorá v nich vytvára pocit šťastia, pretože ak milujete to čo robíte a ste z toho šťastný, budete jednať s druhými tak, aby tiež milovali to, čo robia a aby boli pritom šťastní. Takáto spolupráca vytvára priestor pre sebarealizáciu a peniaze tu predstavujú druhoradú motiváciu. Na druhej strane je tu zrejmá aj skeptická vízia o svete, kde sa vytráca autonómia a sloboda, pretože konzum pohlcuje všetok priestor sebarealizácie v kultúre a necháva človeku iba ilúziu slobodnej voľby. Predpokladáme, že je iba na nás samých rozhodnúť sa, za ktorý názor sa postavíme a teda aj za ktorý budeme ochotní bojovať, každopádne musíme pripustiť, že oba názory predstavujú vlastnú mieru pravdivosti. Na jednej strane tu stojí človek, ktorý osamotený v západnom svete bojuje v konkurencii na poli trhu, aby vystúpil na vyšší stupeň konzumu a uspokojil svoje potreby, na druhej strane tu stojí človek, ktorý žije pre mnohých vo veľmi skromných podmienkach a je spokojný so svojim statusom quo, ktorý nie je denne determinovaný konzumným trhom súčasného ekonomicky vyspelého sveta. Západný svet považuje seba za lídra, ktorý vedecky a technologicky dominuje a ukazuje cestu ostatným, v skutočnosti sa však ocitáme už dlhšiu dobu v kríze, ktorú kultúra a kultúrnosť jednotlivých obyvateľov pociťuje s rastúcim tlakom masovo-komunikačných prostriedkov na ich percepčnú, ale aj reflexívnu stránku. Ak hovoríme o kultúre zamyslime sa nad tým, čo *skutočne kultúrne* západný svet v posledných rokoch priniesol. A rovnako tak si položme otázku: Prečo ostatné kultúry odmietajú náš „kultúrny" svet?

Bibliografia

1. BUFFET, M.-CLARK, D. 2008. *Tao Warrena Buffeta.* Praha : Pragma, 2008, 184 s. ISBN 807349101X.
2. ČERVENKA L. 2012. Topánky na celý život. In *Profit*. [online]. 2012, roč. 2012 , č. 8 [18.3.2012]. Dostupné na internete: <http://profit.etrend.sk/biznis-pribehy/topanky-na-cely-zivot-2.html.>
3. GUARDINI, R. 1992. *Konec novověku.* Praha : Vyšehrad, 1992, 94 s. ISBN 80-7021-055-9.
4. HUME, D. 1998. *Selected essays*. Berkshire: Oxford University Press, 1998, 410 p. ISBN 0-19-283621.
5. JÁN PAVOL II. (Ed.) 1965. *Gaudium et spes. Pastorálna konštitúcia o cirkvi a súčasnom svete.* [online]. 1965. [17.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.kbs.sk/?cid=1118410965>
6. KANT, I. 1996. Domnelý začiatok ľudských dejín. In KANT, I. 1996. *K večnému mieru*. Bratislava, 1996, s. 74-86. ISBN 80-7115-129-7.
7. KEYNES, J.M. (Ed.) 1978. *The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume 9. Essays in Persuation*. [online] Cambridge: Cambridge University Press, 1978,

[35] Warren Buffet je americký investor, v súčasnosti tretí najbohatší muž sveta.

p.470. [18.3.2012] Dostupné na internete: http://www.downloadprovider.me/search/The%20Collected%20Writings%20of%20John%20Maynard%20Keynes%20Volume%209,%20Essays%20in%20Persuasion%20(v.%209)%20(9780521221016)%20John%20Maynard%20Keynes,%20Elizabeth%20Johnson,%20Donald%20Moggridge.html?aff.id=1849

8. KRÁL, M. 2010. *Civilizace a mravnost*. Praha: Ideál, 2010, s.55-68. ISBN 978-80-86995-15-1.

9. KUCZYŃSKA, A.-KUCZYŃSKI, J. 1972. *Humanizmus*. Praha : Mladá fronta, 1972, 151 s.

10. LISÝ, J. 2003. *Dejiny ekonomických teórií*. Bratislava: IURA EDITION, 2003, s.29-77. ISBN 80-89047-60-2.

11. LOCKE, J. 1992. *Druhé pojednání o vládě.* Praha : Svoboda, 1992, 175 s. ISBN 80-205-0222-X.

12. LORENZ, K. 1990. *8 smrtelných hříchů*. Praha: Panorama, 1990, 96 s. ISBN 80-200-0842-X .

13. MACHIAVELLI, N. 2009. *Knieža.* Martin : Thetis, 2009, 310 s. ISBN 978-80-970115-2-9.

14. NOVOTNÝ, O. 1970. Ekonomické aspekty rozvoja kultúry. In *Ekonomické aspekty rozvoja kultúry*. Bratislava: Obzor, 1970, s. 9-29.

15. SIMMEL, G. 2011. *Filosofie peněz*. Praha : Academia, 2011, 626 s. ISBN 978-80-200-1920-2.

16. SIMMEL,G. 1997. *Peníze v moderní kultúře a jiné eseje*. Praha : Sociologické nakladatelství SLON, 1997, 206 s. ISBN: 8085850508.

17. SMITH, A. 1958. *Pojednání o podstatě a původe bohatství národů*. Svazek první. Praha: SNPL, 1958, 572 s.

18. THOMSON, G. 2004. *Kant*. Bratislava 2004, 115 s. ISBN 80-88912-57-1.

19. WELSCH, W. 1993. *Postmoderna – pluralita ako etická a politická hodnota*. Praha: KLP, 1993, 57s. ISBN 80-90-1508-45.

20. ZÁKUTNÁ, S. 2010. Kantova filozofia dejín v kontexte škótskeho myslenia 18.storočia. In *7. kantovský vedecký zborník*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2010, s. 53-64. ISBN 978-80-555-0274-8.

Etika a morálka v podnikaní je konkurenčná výhoda

Štefan Kassay [1]

Dnes pred fórom tu prítomnej vedeckej elity v ovzduší dobroprajnosti a dostatku tolerancie, nachádzam odvahu diskutovať a možno i nastoliť zopár otázok týkajúcich sa každého z nás. Povedzme si úprimne, nech už máme akékoľvek povolanie, či v každodennom živote chápeme jeden druhého, či akceptujeme odlišnosť našich povâh, názorovú rozdielnosť generácií, vonkajškové správanie ľudí, či poznáme príčiny konfliktov a či sme schopní ich rozumne riešiť. Je to veľmi dôležité, pretože premeny reality sveta s prekvapivými zásahmi do nášho života sú dôsledkom nášho konania a nami uznávaných hodnôt, ideí, našej vôle, ale i sebapoznania, hľadania dobra a cesty k všeľudskému prospechu.

A preto sa opytujem. Je podnikanie výsadou neľútostne útočiacich žralokov poprivatizačného obdobia, alebo má šancu uspieť bez újmy aj človek uznávajúci etické princípy, morálku, slušnosť a dobrý vzťah k ľuďom? Majú v podnikaní perspektívu znalosti, veda a výskum?
Za nezodpovedné rozhodnutia a omyly človek zaplatí vysokú cenu. Môžu to byť finančné straty, rozvody, či dokonca tragédie. Ak je vodcom, ak mu ľudia veria, ak od neho očakávajú pomoc, očakávajú múdré a zodpovené rozhodnutia.

Slušnosť v podnikaní

Novoformované životné hodnoty vo svetle kultúry podnikania, morálky a etiky Už to nie je iba vec osobného chcenia či nechcenia, nastupuje zodpovednosť za konanie týkajúce sa kolegov, podniku, spoločnosti. Prekročenie rozmedzia tolerancie možno hodnotiť ako úmysel, ako neschopnosť, ako omyl. Ako tolerantný bude hodnotiteľ? Postaví sa k prečinu rigorózne, alebo sa stane protektorom páchateľa? Ide o dlhotrvajúci obchodný vzťah vyjadrený finančne, alebo o vzťah založený na vzájomnom pochopení so schopnosťou tolerovať – odpúšťať vzniknutú škodu?

Meradlom morálky sa stala privatizácia

Najmä s odstupom času sa prejavilo, či podnikateľ a iné zúčastnené subjekty konali v záujme celku, alebo iba vo svojom osobnom záujme. Celé obdobie po privatizácii dokladá, že morálka jednotlivcov aj spoločnosti je v mnohom narušená. Nové možnosti mnohým pomútili hlavu v okamihu, keď získali „moc“ alebo peniaze. Životné hodnoty zrazu nadobudli iné poradie.

[1] Dr.h.c. prof. PhDr. Ing. Štefan Kassay, DrSc., člen Európskej akadémie vied a umení

Neraz akoby peniaze boli najvyššou životnou hodnotou

To úzko súvisí s morálkou. Peniaze by mali byť dôsledkom úsilia. Sú vždy odmenou za niečo, najmä za prácu, za prínos pre spoločný prospech. Nekorešponduje to vždy s tvrdením, že podnikanie si vyžaduje etické konanie. Etika totiž ovplyvňuje vytváranie a legitimizáciu podmienok na rozvoj podnikania iba vtedy, ak nie je založená na agresivite a sile pri rozhodovaní a rokovaniach v komplexných, často konfliktných ekonomických situáciách. Ak manažéra alebo vlastníka podniku niekto núti k nežiaducemu rozhodnutiu, nie je to ani etické, ani morálne. Nepochybne, všetko závisí od úrovne osobnosti, osobných priorít, hodnotovej stupnice a morálky. To je meritum pokroku. Človek, jeho výchova, investície do vzdelávania a výchovy. Týka sa to nielen pedagógov, či vedátorov a ich odbornej spisby zameranej na nové znalosti a vzdelanie človeka, ale aj ľudí v pozícii podnikateľa, či manažéra. Netreba na podnikateľov vzhliadať ako na výnimočné osobnosti. Podnikateľ by sa mal odlišovať od okolia predovšetkým tým, že sa o ľudí stará, že im poskytne všetko čo môže, aby mali svoje istoty a zároveň aby podnik rástol a mal svoje meno.

Vo svojich publikáciách o podnikaní hlásam, že "etika v podnikaní je konkurenčná výhoda".

Život počas 20 rokov môjho podnikania túto pravdu potvrdil. Som presvedčený o tom, že podnikateľ môže byť úspešný, ak je morálny. Inak je to úspech iba krátkodobý, pochybný. Preto k súboru hodnôt vyspelej morálky aj vo svojich teoretických prácach priraďujem také dôležité hodnoty, ako je zdravie, práca, vedomosti, rodina. Empatia, vzťah k ľuďom, slušné správanie, ohľaduplnosť a úcta k iným. Morálny podnikateľ vstupuje do podnikateľsky zdôvodnených kontaktov vo výsostnom záujme rozvoja podniku a prosperity jeho zamestnancov, má na mysli rozvoj ekonomiky svojej krajiny.

V podnikateľskej praxi ide o utváranie kultúry, ktorá je založená na dôvere a zodpovednosti.

Je to úsilie spojiť vysokú výkonnosť s poslaním podniku a určitými princípmi. Zodpovednosť má príčinnú súvislosť s podnikateľskou etikou a formovaním cieľov, štruktúr a stratégie. Patria sem podniková kultúra a každodenné praktiky, mikroklíma, reputácia, integrita. Mnohé úspešné podniky už zaviedli etický kódex do praxe. Je zrejmé, že najdôležitejší vplyv na vytváranie etickej klímy a jej udržiavanie má vrcholný manažment podniku. Zdôrazňuje sa význam osobného príkladu manažérov a vlastníkov. Napriek negatívnym javom, ktoré vidíme denne okolo seba, nesklamalo ma presvedčenie, že nie je vždy správne „ísť s prúdom", ale vzdorovať úpadkovému prúdu. Život je o vzdorovaní negatívnym vplyvom. Som presvedčený o tom, že úspešný podnik je podnik vzdorujúci nelegalite, klientelizmu a prerastaniu sveta zločinu do sveta ekonomiky.

Etiku podnikania vnímam v širokom kontexte spoločenskej zodpovednosti podnikov. Podniky okrem tvorby zisku majú aj sociálne záväzky. Novú dimenziu nadobúdajú vzťahy s

erejnosťou. Je tu úzka previazanosť podnikov s ostatnými podnikmi či inými inštitúciami v rámci spoločnosti. Je to vždy snaha udržať podnik v prostredí legality, legitímnej ekonomiky a mimo neprehľadných spôsobov čiernej ekonomiky a banditizmu. Opačný postoj, narušenie etických princípov prinášajú len starosti a neustály strach, kedy všetko „prepukne“ a často iba deklarovaný úspech sa stane skutočným neúspechom ničiacim životy rodín, ktorých živitelia napriek svojmu úsiliu boli vo vleku podniku smerujúceho k degradácii. Napredovanie jednotlivca i podniku sa preto nemeria iba schopnosťou vytvoriť „finančný balík“, ale predovšetkým schopnosťou pomáhať iným dosahovať spoločensky uznávané hodnoty. Výrazné prejavy etiky a morálky pozorujeme nielen v podnikoch, ale aj v celej spoločnosti. Médiá prezentujú súboj predstáv, očakávaní a ideí. Do ekonomiky vstupuje politika. Tá využíva rôznu razanciu argumentov, presadzuje ich rozličnými médiami. To môže byť aj politický diktát. Je však potrebné poznať kontinuum názorov, vnímať kontrast biedy a bohatstva. Je tu konfrontácia dobrého a zlého. Užitočného a deštrukčného. Skutočný zápas o charakter spoločnosti. Tak sa politika prepletá s ekonomikou. Nemá zmysel označovať priority týchto kategórií, obe sú pre človeka potrebné. Viac peniaze, či viac politika? Peniaze zarobené prácou, kapitálom, či získané nečistými praktikami? Peniaze poctivé, „preprané“, zaslúžené, peniaze ako lúpež. Hoci aj lúpež intelektuálna, pričinením „bielych golierikov“. V rámci „tieňového podnikania“ priamo v podniku, v ktorom pracujú. Peniaze získané „bokom“ za zákazku na výrobu televízneho spotu, pri „partnerstve“ v rámci filmovej či televíznej produkcie, marketingových aktivít v rámci dodávateľsko-odberateľských vzťahov a podobne. Napríklad začiatky podnikania na Slovensku - neplatiči, situácia v období krízy - existencia, ohrozenie podnikania - tolerancia, Iná je tolerancia v normálnych podmienkach, iná v kríze. ...atď. Ide mi o postrehy z praxe, o situácie,. keď podnikateľ je na hranici rozhodnutia, ako sa zachovať, čo pripustí a čo nie. Je pre mňa náročné vysporiadavať sa s negatívami doby, pretože moje videnie sveta, teoretická imaginácia a očakávana v praktickom živote sú v mnohom zásadne odlišné. Veľmi dobre si uvedomujem, že svet má svoj diktát pramálo závislý od mojich názorov. Ale uvedujem si aj to, že každý z nás má na tento svet, na dobu v ktorej žijeme a isto i na budúcnosť žiaduci vplyv. Akoby magická sedemdesiatka evokuje mnohých aj zo vzdialenejšieh okolia, ale aj novinárov k otázke “a čo ďalej? Aké sú vaše plány pán profesor?“ A teda odpovedám najbližším, kolegom, priateľom, známym i neznámym, verejne, v zmysle prezentovanej témy. Mám jeden život a dva životné ciele. Za prvé, mienim vybudovať dlhodobo úspešný podnik, ktorý zabezpečí chlieb ľuďom a ich rodinám a to aj po zániku môjho fyzična. Za druhé, všetko, čo som sa naučil a skúsil, odovzdám nastupujúcej mladej generácii manažérov. Preto spisujem knihy, články, preto vynakladám veľké prostriedky na ich realizáciu. Koniec – koncov ten samý účel plní aj nadácia nesúca moje meno.
Preto mi neostáva čas na ďaleké cesty.
Honolulu a iné lákavé destinácie s úľavou prenechám tým čo cestovanie zbožňujú

Decency in Doing Business as a Competetitive Advantage

Decency in Doing Business as a Competitive Advantage Newly Formed Life Values in the Light of the Entrepreneurship Culture, Morality and Ethics

International conference Tolerance in the Society
Dr.h.c. prof. PhDr. Ing. Štefan Kassay, DrSc. (*1941)
Member of the European Academy of Sciences and Arts
President of the Professor Štefan Kassay Foundation for Science and Education
Chairman of the Advisory Board of I.D.C. Holding, joint-stock company

Introduction

Today, before the forum of the present scientific elite in an atmosphere of generosity and an abundance of tolerance, I am finding the courage to discuss and perhaps also to raise a few issues which concern each of us. Let us tell each other frankly, no matter what occupation we have, if we understand each other, if we accept the variations of our characters, the differences of opinion within generations, the external behaviour of people, if we know the reasons for conflicts and if we are able to solve them reasonably. It is very important because the alterations of the world reality with their surprising impacts on our lives are the consequences of our performance and the values that we acknowledge, our will, but also self-cognition, seeking the good and the path to panhuman benefit. And therefore I am asking. Is entrepreneurship a privilege of mercilessly attacking sharks of the post-privatisation era, or does a person acknowledging ethical principles, morality, decency and a just relationship with people have any chance to succeed
without any harm? Do knowledge, science and research have any prospects
in doing business?

People pay a high price for irresponsible decisions and errors.

They can be financial losses, divorces, or even tragedies. If the person is a leader, if people trust him/her, if they expect help and wise and responsible decisions from him/her. It is not simply a matter of personal wanting or not-wanting any more, responsibility for performance of the colleagues, company, and society comes to the foreground. Exceeding the interface of tolerance can be assessed as intentional, an inability, an error. How tolerant will the evaluator be? Will he/she confront the misdeed rigorously or will he/she become a protector of the culprit? Is it a long-term business relationship expressed financially or a relationship based on mutual understanding with the capacity to be tolerant – to forgive the damage that has arisen?

Privatisation became the scale of the moral. Especially after
some time when it was revealed whether the entrepreneur and other participating subjects acted in the interest of the whole or only in their own interest. The whole

privatisation period documents that the morals of individuals as well as that of society are violated in many aspects.

The new opportunities went to the heads of some people at the moment when they acquired "power" or money. The life values suddenly achieved a different order. Many times money seems to be the highest life value. It is closely connected with morals. Money can be the result of effort. It is a reward for something, especially work, for the contribution towards the common benefit. It does not comply with the statement that entrepreneurship requires an ethical performance. Ethics, as a matter of fact, affects the creation and legitimising of the conditions for developing business only when it is not based on aggression and force when negotiating and deciding in complex, frequently conflict economic situations. If a manager or company owner is forced to make an undesirable decision, it is neither ethical, nor moral. Without any doubts, everything depends on the standard of the person, personal priorities, the value scale and morals. This is the core of progress. People, their upbringing, investments in education and training. It does not concern only teachers or scientists and their professional writing aimed at new knowledge and human education, but also people in the position of an entrepreneur or manager. The entrepreneurs should not be viewed as exceptional personalities. Entrepreneurs should differ from the surroundings particularly through the fact that they take care of people, they provide them with everything they are able to in order for them to have their security, and at the same time for the company to rise and maintain its reputation.

In my publications about entrepreneurship I propagate that "to be ethical in doing business creates a competitive advantage". My almost 20 years of entrepreneurship have confirmed this truth.

I am sure the entrepreneur can be both successful and moral. Otherwise the success is only a short-term, doubtful one. Therefore I also add to the set of values of advanced morals in my theoretical works such important values as health, work, knowledge, family. Empathy, relationship to people, decent behaviour, consideration and respect to others. A moral entrepreneur enters into entrepreneurially justified contacts only in the interest of developing the enterprise and improving the prosperity of its employees, he/she is thinking of the progress of his/her country's economy.

In entrepreneurial practice it is the creating of a culture which is based on confidence and responsibility. It is an effort to link the high performance efficiency with the company mission and certain principles.

Responsibility has a causal relationship with the entrepreneurial ethics and the forming of goals, structures and strategy. Here belong the corporate culture and everyday practice, microclimate, reputation, integrity.

A lot of companies have introduced an ethical code into practice

It is obvious that the company top management has the most important influence in creating the ethical climate and its maintenance. The significance of the personal example of the managers and owners is emphasised. In spite of the negative phenomena that we can see around us every day, I have never ceased to believe that it is not always correct to go "downstream" , but rather to resist the stream of decay. Life means resisting the negative influences. I am sure that a successful company is a company that fights illegality, clientelism and resists the overlapping of the world of criminality into the world of economy.

I perceive the ethics of entrepreneurship in a broader context of the social responsibilities of the enterprises.

Besides creating profit, the companies also have social obligations. Public relations achieve a new dimension. There is a close linkage of the enterprises with other companies or institutions in the society. It is always an effort to maintain the company in the environment of legality and lawful economics, and away from the non-transparent methods of the black economy and banditry.
An opposite attitude – a violation of ethical principles - brings only distress and a never-ending fear that everything will "burst out", and frequently, a just declared success becomes a failure, destroying the lives of those families whose breadwinners, in spite of their efforts, were dragged along by the company heading towards degradation. The advancement of an individual as well as a company is not measured simply by the capability to create a "financial package", but first, and foremost by the ability to help others achieve socially acknowledged values.

We can observe distinctive demonstrations of ethics and morals not only in the companies but also in the whole society. The mass media presents a battle of concepts, expectations and ideas. Politics enters the economy.

It makes use of various forces of arguments; it enforces them by various media. It can be a political dictation too. However, it is important to know the opinion continuum, to perceive the contrast between poverty and wealth. Here it is a confrontation of the good and the bad. The useful and the destructive. A real fight for the character of the society. In this way the politics interweaves with the economy. It makes no sense to designate the priorities of these categories, both of them are necessary for people. More the money or more the politics? Money earned through work, capital or acquired through dirty practices? Honest, "laundered", deserved money, money as theft. Through an intellectual robbery through "white collars" in the framework of the "shadow entrepreneurship" directly in the company they are working in. The "side money" acquired for making a TV spot, in a "partnership" in the framework of the film or TV production, marketing activities in the framework of the relationships Supplier-customer, etc. For instance the beginnings of entrepreneurship in Slovakia – non-payers, the situation during the crisis period – existence, threatening the business – tolerance. Different

tolerance in normal conditions and those during the crisis,… etc. What I want to speak about are the insights from practice, situations when the entrepreneur stands at the threshold of making a decision on how to behave, what to admit and what not to admit.
Its very difficult for me to cope with the negatives of this era because my vision of the world, theoretical imagination and expectations in practical life are many times fundamentally different.
I realise very well that the world has its dictate which is very little dependent on my opinions. However, I realise that each of us dependent on my opinions. However, I realise that each of us well as on the future. As if the magic seventieth birthday evokes a lot of people also from more distant surroundings, but also the journalists to ask "and what to do next? What are your plans, dear professor?"
And so I am answering the people closest to me, my colleagues, friends, acquaintances and people I do not know in the sense of the topic presented. I have one life and two goals in my life.

Firstly, I intend to build a long-term successful company which will secure bread for people and their families, even after my physical occurrence ends. Secondly, everything I have learned and experienced, I will hand over to the emerging young generation of managers. Therefore I write books, articles; therefore I expend large means for their realisation. After all the foundation bearing my name also fulfils the same purpose. Therefore there is no time left for long journeys. With relief I will leave Honolulu and other attractive destinations to those who love travelling.

Motívy a trendy postmodernej spoločnosti. Reminiscencia na N. A. Berďajeva.

Miroslava Klečková [1]

Snahu o vymedzenie povahy doby jej súčasníkmi je možné interpretovať ako dôsledok potreby porozumieť zmyslu vlastnej existencie. Analýza spoločenských javov sa javí ako vhodný priestor pre jej realizáciu. Námietky vyplývajúce z obmedzených možností takejto analýzy, jej neprimeranej perspektívy či pochybností o jej účele a výsledku patria k povahe spoločnosti vystavanej na pozitivistických základoch. Napriek tomu je prejav spoločenskej sebareflexie súčasťou vlastnej prítomnej historickej narácie a má špecifickú výpovednú hodnotu. Tento fenomén napovedá o potrebe orientácie v súčasnosti, určení limitov a snahy anticipovať možné intencie ďalšieho smerovania. Môže byť prejavom (post)modernej formy kontemplácie, realizáciou duchovnej dimenzie človeka v zmenených podmienkach súčasnosti. Tá sa stala predmetom širšieho interdisciplinárneho diskurzu, ktorý prináša výraznú mieru reflexie a kritiky. Jeho výsledkom je zmes hypotéz a formulácia ďalších otázok vytvárajúcich amorfný metaobraz súčasnej spoločnosti, ktorého neurčitosť zodpovedá sémantickej nejednoznačnosti definície postmoderny.

1. Postmoderná neurčitosť

Sociologickému vyjadreniu postmodernej neurčitosti zodpovedá termín Zygmunta Baumana *tekutá modernita* (2, s. 9). Adjektívum vyjadruje charakter postmodernej spoločnosti prejavujúci sa v možnosti tvarovo sa prispôbovať novým podmienkam, v schopnosti presakovať jednotlivými spoločenskými vrstvami či štruktúrami v závislosti od „priepustnosti“ a v neposlednom rade flexibilne reagovať na jemné zmeny v spoločenskom systéme. Zároveň ale Bauman upozorňuje na nestabilitu konkrétnej formy spoločenského usporiadania a tiež i na nemožnosť vytvorenia vzájomnej trvácnejšej väzby medzi jednotlivcom a istou spoločenskou formou: *„pevná fáza modernity prešla do fázy „tekutej“, nastal teda stav, kedy sociálne formy (vzorce prijateľného správania, štruktúry obmedzujúce prijateľnú voľbu, inštitúcie dohliadajúce na prehlbovanie rutiny) naďalej nemôžu (a ani sa od nich neočakáva) udržať rovnaký tvar na dlhšie časové obdobie, pretože sa rozpadajú a rozpúšťajú rýchlejšie, ako stačia byť ustanovené, nieto ešte aby sa ustálili“* (2, s. 9).

Vo fenomenálnej rovine môže ísť o dôsledok prípustnosti neustálej sebareflexie a sebakritiky majúcej praktický dosah v socio-kultúrnych systémoch. Z tohto hľadiska je možné na neurčitosť a zmenu spoločenských foriem nazerať ako na praktickú realizáciu demokracie reflektujúcej nestálosť jej nositeľov. Demokratické zameranie v postmodernej spoločnosti určuje špecifické názorové spektrum, ktoré v širokom spoločenskom diskurze pripomína palimset – jednotlivé vrstvy sa stierajú a na ich základe sa vytvárajú nové, pozmenené alebo vzájomne rozporuplné. Palimsetová technika postmodernej literatúry sa prejavuje v prepise tradičných motívov a podobne i v spoločenskej rovine dostávajú staré spoločenské formy nové vyjadrenia. Častosť *prepisu* a samotná nestálosť *tekutej modernity*

[1] Ústav cudzích jazykov, Žilinská univerzita v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, miroslava.kleckova@gmail.com

spôsobujú stratu, respektíve relativizáciu pevných hodnotových horizontov. Bauman dodáva: *„Základy, o ktoré sa opierajú naše nádeje a výhliadky, sú takpovediac vratké – rovnako ako naše zamestnanie a spoločnosti, ktoré nám ich poskytujú ...“* (2, s. 19). Hodnotová relativizácia sa stala súčasťou modernej kultúry tak, ako i požiadavka názorovej odlišnosti ako zdroja vnútorného potenciálu ďalšieho rozvoja spoločenských systémov. Podľa Baumana však súčasný stav ďaleko predčil Popperove očakávania týkajúce sa *otvorenej spoločnosti* a už nie je stavom *„neuzavretosti“* a *„sebapresadzovania“*, ale vyjadrením stavu politickej skúsenosti z *„negatívnej globalizácie“* (2, s. 17). Na základe jej dôsledkov dochádza k spochybňovaniu tradičných hodnôt v modernej spoločnosti. V turbulencii spoločenských zmien tradičné hodnoty pôsobia archaicky a človek nenachádza súvislosť medzi nimi a silami, *„ktoré nedokáže kontrolovať a ktorým úplne nerozumie“* (2, s. 17). V postmodernej spoločnosti nachádzame alúziu na známy koncept Nietzscheho nihilimu. Jeho poňatie nadväzuje na Turgenevovu interpretáciu v románe Otcovia a deti (1862) cez prizmu odmietania a rebélie. Takýto nihilizmus *„nie je nejaké presne definované učenie, ba ani filozofia, a už sotva myšlienkový prúd: je to stav ducha, nový axiologický postoj, ktorý má neostré obrysy a ktorý spočíva v tom, že spochybňuje, odmieta alebo jednoducho v životnej praxi opúšťa to, čo Turgenevovi hrdinovia nazývajú “tradičnými hodnotami”“* (13, s. 14).

1.2. Anómia postmodernity

Relativizácia a hľadanie ambivalencií sa stali súčasťou postmodernej perspektívy pozorovateľnej v priereze spoločenského života. Metafora *tekutej modernity* zodpovedá absencii zrozumiteľného spoločenského konceptu a má vážne dôsledky pre život spoločnosti. Niektoré hodnoty zanikajú či zostávajú témou dišpút mimo centrálneho záujmu verejnosti, niektoré sa uchovávajú ako predmet konkrétneho vyjadrenia v sústave akceptovaných meradiel. Ekonomická definícia stanovujúca peniaze ako uchovávateľa hodnôt implikuje ich súdobé chápanie. Z hľadiska vyjadrenia vzťahu medzi akceptovateľnosťou a účinnosťou sa stávajú relevantné materiálne statky ako nové hodnoty. Vyjadrenie hodnoty sa stáva ekonomickou témou; environmentálne záležitosti sú otázkami ekonomickej udržateľnosti, ekonomické ukazovatele podmieňujú stav a smerovanie vzdelávania, kroky na poli kultúry by mali byť ekonomicky odôvodnené, dôsledky či príčiny politických problémov sú predovšetkým ekonomické. Patočka dodáva: *„Nie starosť o dušu, starosť byť, ale starosť mať, starosť o vonkajší svet a jeho ovládnutie sa stáva dominantnou“* (14, s. 74).

Ján Patočka chápe súčasnú situáciu ako dôsledok historického vývoja, ktorého korene nachádza v 16. storočí. Tradičná Európa sa v tomto období stáva koloniálnou mocnosťou a filozofická reflexia *starostlivosti o dušu* je podriadená starosti o vonkajší svet (14, s. 74). Pravdepodobne pôvodne politická vízia, ktorá mala stáť za pretvorením Európy na *„imperiálne a imperátorsky organizovanú moc“*, pôsobila na novú spoločenskú realizáciu *starostlivosti o dušu* vyjadrenú prostredníctvom praktického úžitku, ktorý mala prinášať. Patočka poukazuje na modernú vedu, v ktorej sa *„stále viac ... prejavuje duch technického ovládania ... : univerzalita formalizujúca a nepozorovane prechádzajúca k favorizovaniu výsledkov pred obsahom, ovládnutiu pred pochopením. Táto veda ... odhaľuje svoju povahu ako technika, a smeruje preto tiež k technológii a aplikácii“* (14, s. 76). Utilitarizmus, ekonomická zdôvodniteľnosť a sila sa stávajú jednými z nových princípov

modernej Európy, ktorá formovala civilizáciu Západu. V sústave hodnôt sa i v postmodernej perspektíve javia ako stále určujúce, hoci ani tie sa nevyhli procesu relativizácie. Stav ostatných tradičných hodnôt je stavom anómie, dezorientáciou a stratou istoty. Táto situácia je často interpretovaná ako dôsledok rozrušenia kultúrneho rámca tvoreného kresťanstvom a jeho axiologickými implikáciami. Nietzsche je podľa Patočku špecifický nielen anticipáciou obsahu moderného nihilizmu, ale tiež i spôsobu jeho manifestácie (14, s. 83). K jej prejavom môžeme radiť Featherstonom vymedzené znaky postmodernej kultúry: ostentatívnu neangažovanosť, dôraz na expresionizmus, preferovanie antinomického, šokujúceho a prehrešujúceho (10, s. 270-277). Featherstone nachádza súvislosť medzi rozplývaním a neurčitosťou tradičných hodnôt a rozširovaním referenčného rámca symbolov postmodernej kultúry. Tento proces je súčasťou postmoderného pluralizmu a marginalizovania rozdielov badateľného v trende kultúrneho relativizmu. *„Postmodernita tu naznačuje posun ďalej za modernitu, posun, ktorý modernitu presahuje iba ironicky a rozjarene. Predstavu vyššej integrovanej spoločnosti založenej na určitom druhu racionálneho a spravodlivého konsenzu strieda pluralizmus, oslava odlišnosti, rozdelenie na jednotlivé časti, hra rozdielu a kultúrny zmätok“* (10, s. 268).

2. K niektorým trendom a motívom postmodernity z perspektívy filozofie N. A. Berďajeva

Historický nostalgizmus súvisiaci so smerovaním modernej spoločnosti nachádzame v diele ruského filozofa N. A. Berďajeva. Výrazný expresionizmus, patetické zafarbenie jeho vyjadrení a tematické spektrum filozofického zamerania predstavujú možnosť osobitého retrospektívneho náhľadu na motívy a trendy postmodernej spoločnosti. Tento náhľad je formovaný silným kresťanským presvedčením, na základe ktorého Berďajev naznačuje *hrozby* modernej spoločnosti pre človeka. V diele je prítomný symbol a metafora, absentuje jasne vymedzená obsahová a chronologická línia. Berďajev vyzdvihuje protiklady, čím odporuje postmodernému trendu stierania rozdielov a relativizovaniu, stanovuje dichotomický obraz hodnôt a snaží sa o jasné vymedzenie hranice. Vyhýba sa terminologickým špekuláciám, nezotrváva pri hľadaní metapojmov, ale prechádza k dynamickej kritike spoločenských fenoménov. Táto priamočiarosť a striktnosť nezodpovedá špekulativite postmoderny a implikuje jej problematizovanie. Témy Berďajevových diel však zostávajú aktuálne a svojím spracovaním predstavujú vyhranený postoj, ktorý z postmodernej perspektívy vyznieva radikálne. K tomuto dochádza i v oblasti sociálno-filozofických úvah Berďajeva, v rámci ktorých vyhodnocuje ľudské podliehanie vonkajším spoločenským vplyvom ako formu zotročenia.

Slobodu a otroctvo Berďajev prezentuje ako duchovné kategórie. Sloboda je stavom ducha (5, s. 27), nie spôsobom uplatňovania občianskych práv a slobôd či historickým stavom realizácie národných, politických alebo kultúrnych potrieb. Otroctvo chápe ako ideologickú strnulosť, nekritické preberanie ideí či stanovísk ašpirujúcich na dogmatické pravdy. Vo svojom diele *O otroctve a slobode človeka* rozpracúva niekoľko foriem otroctva a vníma ich ako stále nebezpečenstvo: *„Otroctvo človeka spočíva nielen v tom, že ho zotročuje vonkajšia sila, ale predovšetkým v tom, že sa sám dobrovoľne stáva otrokom, že sa otrocky podvoľuje pôsobeniu zotročujúcej sily“* (5, s. 106). Každá jeho forma je spôsobom reakcie voči

pokušeniam *spredmetneného sveta*. V opozícii k postmodernému akceptovaniu reakcie stojí Berďajevova vyhranená interpretácia jej dôsledkov. Podľahnutie individualizmu, estétstvu, ilúzii moci či majetku je v situácii relativizovania a stierania rozdielov chápané ako voľba životného štýlu, zatiaľčo Berďajevovo stanovisko je odmietavé, konkrétne a prísne vymedzené.

2.1. Individualizmus, egocentrizmus a odcudzenie

V motíve indivídua a individualizmu Berďajev odhaľuje paralelu medzi egocentrizmom a prvotným hriechom (5, s. 107). Poukazuje tak na fenomén pýchy v intenciách modernosti a zároveň transformáciu chápania jeho hodnoty z negatívnej na neutrálnu, respektíve pozitívnu. Zároveň určuje špecifický význam individualizmu pre ďalšie motívy a trendy postmodernej spoločnosti.

Termín individualizmus nadobudol v súčasnosti prevažne pozitívne ekonomické, politické a kultúrne konotácie. V oblasti ľudského života je individualizmus prezentovaný ako nevyhnutná požiadavku sľubnej kariéry či spoločenského uznania. Trend spoločnosti predstavuje silného autonómneho jedinca vyhraneného i v rámci vlastnej sociálnej skupiny. Jeho osobné preferencie ho oprávňujú prehliadať potreby iných a spôsob vlastného individualistického presadzovania je vnímaný ako atribút úspešného jedinca. Svoju autenticitu potvrdzuje uspokojovaním potrieb.

Matthew Fforde reflektuje nové typy individualistickej sebarealizácie, prostredníctvom ktorej pozorujeme nazeranie postmoderného človeka na seba a vonkajší svet. Uvádza *societalizmus* (presvedčenie, že spoločnosť má splatiť svoj dlh voči indivíduu), *ekonomizmus* (prioritizovanie úlohy zhromažďovania ekonomických statkov), *animalizmus* (zdôrazňovanie živočíšnych spôsobov boja o prežitie), *fyziologizmus* či *feelingizmus* (vyzdvihovanie pozitívneho emocionálneho a fyzického prežívania) (11, s. 95). Fforde akcentuje určenie vymedzenosti indivídua z prostredia prostredníctvom vlastného individualizmu. Apeluje na konzekvencie tejto vymedzenosti prejavujúce sa desocializáciou: *„Myšlienka spoločného programu sa vyhadzuje von oknom ... ľudia odmietajú vidieť čokoľvek iné okrem samých seba, a pritom seba chápu v úzkom a veľmi ochudobnenom význame“* (11, s. 95-97).

Trend individuálnych osobností neustále sa potvrdzujúcich je podľa Berďajeva stavom odcudzenia, izolovanosti a favorizovania ľudskej pýchy. Vychádza z uznania primátu vonkajšieho sveta vyvolávajúceho v človeku *„odstredivé sily“* a *„vôľu k moci“* (5, s. 109). Človek je v spore so svetom, v stave neustálej súťaže či boja. Jeho život je zápasom za vlastné sebapotvrdenie, autenticitu. Tento zápas je podľa Berďajeva vyhranený a človek je osamotený a odcudzený. Paradox medzi ľudskou prirodzenosťou, potrebou niekam patriť a stavom odcudzenosti a neustáleho vyčleňovania vedie podľa Berďajeva ku konformizmu: *„Konformizmus ako forma otroctva využíva všetky formy ľudského pokušenia a inštinktov, to alebo ono zotročenie vlastným ja“* (5, s. 111). Berďajev zdôrazňuje konformizmus vo vzťahu k *nepravým spoločenstvám,* príslušnosti k revolučným hnutiam, sympatiám či účasti na totalitárnych politických projektoch (5, s. 111). Príčinu nachádza v povahe individualizmu, ktorý je *otrocký* i *zotročujúci*. Otrocký vo vzťahu k vonkajšiemu svetu, ktorému sa snaží vymaniť, v rámci ktorého však realizuje svoje vlastné individualistické ašpirácie. Medzi

svetom a ním je však animozita – individualista sa snaží podriadiť vonkajší svet svojím predstavám, tie samé sú ale zotročujúcim elementom jeho vlastného vedomia*: „Človek je otrokom okolitého vonkajšieho sveta, pretože je otrokom seba samého, svojho egocentrizmu“* (5, s. 107). Obmedzenosť plynúca z tohto otrockého stavu, potreba sebapotvrdenia súvisí podľa Berďajeva s konformizmom vo vzťahu k presadzovaniu radikálnych spoločenských ideológií. Ľudská izolovanosť, odmietnutie a pocit odcudzenia vedú človeka k uznávaniu či uplatňovaniu ideí a programov svojou povahou presahujúcich mieru sebastrednosti a sebapresadzovania indivídua. Človek – egocentrik nachádza spôsob vlastnej sebarealizácie a prehliada zmenu vo vlastnom vedomí, došlo k *„narušeniu vzťahu medzi ja a iným, Bohom, svetom a ľuďmi, medzi osobnosťou a univerzom“* (5, s. 107). Navyše, v situácii hodnotovej anómie je zložité určiť konkrétne hranice či zaujať adekvátne stanovisko.

Fforde zdôrazňuje najbadateľnejší dôsledok egocentrického individualizmu, ktorým je indiferentnosť prejavujúca sa v nezáujme o život ostatných (11, s. 100). Súčasná spoločnosť je spoločnosťou anonymných jednotlivcov. Väzby sú pretŕhané už na úrovni rodiny a jednota spoločnosti je čoraz častejšie určovaná existenciou príslušných byrokratických inštitúcií či platným právnym a politickým systémom. Táto spoločenská rozdrobenosť pôsobí negatívne na vedomie osobnej zodpovednosti jednotlivcov za stav spoločnosti a podľa Fforda vedie k nedostatočnému pocitu spolunáležitosti a nezodpovednosti (11, s. 100). Zygmunt Bauman vo svojom diele *Modernita a holokaust* predkladá analýzu dôsledkov byrokratizovania a inštitucionalizovania spoločnosti a zaujíma sa o ich morálne následky. Na základe historickej skúsenosti holokaustu upozorňuje na *„morálne sedatíva“* odosobnenia a morálnej ľahostajnosti (1, s. 52). Tie, ako súčasti sebeckého individualizmu, spôsobujú *„rozpad celistvej osobnosti na diskontinuálne javy ... jednotlivé sebapotvrdzujúce intelektuálne, emocionálne, citové elementy“* (5, s. 108).

2.2. Estétstvo a pasivita

Ďalším trendom postmodernej spoločnosti je estétstvo. Pozornosť, ktorá sa kladie na vonkajšiu stránku vecí a bytia sprostredkujúcich estetický zážitok je vyjadrením dôležitosti pocitu z takéhoto zážitku, jeho subjektívnej interpretácie a zameranosti na objekt. Estetický zážitok sa už nutne nespája s príjemnými emóciami, ale emóciami všeobecne. Úlohou postmoderného umenia je vyvolať záujem, ovládnuť pozornosť, šokovať vybočením z rutiny, provokovať či vytvárať metaumenie. Umelecké dielo môže prekračovať akceptovateľné hranice estetična, spochybňovať a posúvať ich. Hodnotenie umeleckého diela a umelecká kritika sú následne predmetom vlastnej relativizujúcej kritiky. Postmoderné umenie odráža podstatu postmodernity svojou neurčitosťou, absenciou definície, predvídateľnosti a zrozumiteľného konceptu. Jednou z jeho tendencií je zdôrazňovanie formy. Obsah sa stáva neurčitým, neartikulovateľným, závislým na interpretácii pozorovateľa a istým spôsobom je určovaný formou. Umelecké smery výtvarného umenia 1. polovice 20. storočia naznačovali vedomý posun k zdôrazňovaniu kompozície, ktorá sa postupne stáva nositeľom významu. Kým teda obsah podlieha relativizujúcej a subjektívnej interpretácii, forma ostáva osobitým vyjadrením autora, prostredníctvom ktorého manifestuje vlastnú originalitu. Prepis starých motívov v postmoderne môže v istom zmysle indikovať vyprázdnenosť možností obsahového posolstva, respektíve neaktuálnosť jeho pôvodneho výkladu.

Primát formy a formálneho stvárnenia či primát formálnej interpretácie nad obsahovou reflektuje ideové zameranie doby. Naznačuje tiež charakter jej perspektívy – vonkajšia, pozorovateľná stránka objektov sa stáva nositeľom významu. Featherstone upozorňuje na skutočnosť, že postmodernizmus *„uprednostňuje estetizáciu spôsobu vnímania a estetizáciu každodenného života. Umenie a estetické zážitky sa stávajú vzorovými paradigmami poznania, skúsenosti a poňatia zmyslu života“* (10, s. 285).

V spoločnosti nachádzame konkrétne vyjadrenie na pozadí chápania sociálnych statusov ľudí, odvodzovaných od vonkajších foriem predmetov alebo ich symbolického významu, akými sú značka oblečenia, výrobca auta, hodnota majetku ... . Môžeme dokonca pozorovať postupujúci trend zameranosti na formu prezentovaný v médiách. Tento trend nadobúda charakter životného štýlu. Byť *In* sa stalo fetišom postmodernity závislým na prezentovateľnej stránke vecí a osobností.

Berďajev analyzuje riziko estétstva, ktoré predpokladá povrchnosť človeka, jeho zjednodušenie a predovšetkým stav jeho zotročenia: *„Človek sa stáva otrokom svojich emocionálnych stavov, emocionálnych kúziel, ktoré ho ovládajú. Na tejto pôde vzniká ten typ estéta, ktorý je možný iba v epoche zjemnenej kultúrnosti a odtrhnutosti od pracovných, ďaleko hrubších základov života“* (5, s. 190). Upozorňuje tak na fenomén istého kultúrneho úpadku, akejsi životnej povrchnosti a odťažitosti od komplexných atribútov života. Estét prežíva život pasívne a sprostredkovane, ako formu reflexie na vonkajšie podnety: *„Typ estéta je typom pasívneho človeka, človeka opájajúceho sa pasivitou, žijúceho reflexiou, je to spotrebiteľ, nie tvorca“* (5, s. 190).

Pasivita človeka estéta, pozorovateľa spôsobuje podľa Berďajeva stratu kontaktu s realitou života a jej nahradenie „*estetickými ilúziami“* (5, s. 191). Zároveň je príčinou straty záujmu o hľadanie pravdy a toto hľadanie je nahradené efemérnym emocionálnym prežívaním.

Detailnejší pohľad na súčasnú spoločnosť odhaľuje masový trend estétstva, hoci Berďajev považuje estétstvo za výsadu kultúrnej elity ako dôsledok potreby dištinkcie. Estétstvo sa v postmodernej spoločnosti popularizuje a ako také nadobúda charakter gýču. Avšak neurčitosť postmoderného estetického projektu znemožňuje jasné vymedzenie gýču od umenia a hodnotenie je zamenené za konštatovanie závislé od uhla pohľadu, intencií, etc. Berďajev predostiera vlastnú definíciu umenia ako tvorivého aktu, ktorým človek potvrdzuje svoju slobodu, nezávislosť od objektivizovaného a determinovaného sveta prostredníctvom pretvorenia reality: *„Umenie nie je odrazom sveta ideí v zmyslovom svete ... Umenie je tvorivou premenou ... Umenie nie je pasívne, ale aktívne a v tomto zmysle teurgické“* (5, s. 192). V protiklade k takto vymedzenému umeniu stojí popularizovaný záujem o formálnu stránku vecí, posadnutosť štýlom a vonkajším prejavom. V istom zmysle ide o produkty trhom riadenej spoločnosti. Neustále sa rozširujúce spektrum predmetov bežnej spotreby potvrdzuje povrchnosť estétstvom formovanej kultúry. Predmety majú vyjadrovať príslušnosť k životnému štýlu navonok, majú reprezentovať jeho voľbu a slobodné rozhodnutie. Povrchnému zameraniu súčasného človeka zodpovedá priestor najväčšmi uplatňovanej slobody – slobody konzumu.

Trend konzumu a globalizovaný vplyv konzumerizmu sa začali zásluhou ekonomickej krízy zdôrazňovať ako negatívne elementy súčasnej spoločnosti. Z hľadiska určenia kultúrnych a sociálnych kódov sa konzumerizmus prejavuje ako signifikantný atribút,

ktorý v istom zmysle formuje kultúru globalizovaného sveta. Tá sa vyznačuje unifikáciou životného štýlu postaveného na spotrebe poskytovaných statkov.

2.3. Materializmus, konzumerizmus a obmedzenosť

Zdôrazňovanie ekonomických faktorov a spotreby v historicky nevídanej miere implikuje ich chápanie v systéme hodnôt. Všeobecná relativizácia tradičných hodnotových systémov sa dotkla konzumerizmu predovšetkým v teoretickej rovine ako snaha o vymedzenie jeho negatívneho dopadu. V skutočnosti je spotreba vnímaná ako pozitívny ukazovateľ ekonomického progresu, respektíve jeho garancia. Pragmatické hľadisko poukazuje na kladné aspekty spotreby a konzumerizmu v záujme udržania alebo zlepšenia životnej úrovne. Štandartne je miera spotreby meradlom životnej úrovne. Fforde v týchto súvislostiach popisuje prejavy *ekonomického gigantizmu*: postupný nárast veľkých spoločností a ekonomickej koncentrácie. Naznačuje gradáciu procesu, ktorý ovládol spoločenské štruktúry i samotnú kultúru: *„Nepochybne pretrvávajú určité miestne a regionálne obmeny, ale to je nič v porovnaní s realitou celkového sveta konzumentov, vyznačujúceho sa homogenizáciou predmetov, ktoré ľudia vlastnia, a uniformitou vkusu“* (11, s. 201).

Ako dôsledok tohto procesu uvádza Fforde *marketizmus*, presvedčenie, že *„ ... prvoradý význam má v spoločnosti ekonomika slobodného podnikania, že to, čo podporuje trh, musí byť v prevažnej miere hodnotné a že budúcnosť civilizácie sa zabezpečuje oddanosťou trhovým princípom“* (11, s.262).

Marketizmus podľa Fforda spôsobuje prioritizáciu trhu a jeho podmienok i v spoločenskom živote, čo vedie k oslabovaniu „trhovo neproduktívnych“ väzieb. Trh v konečnom dôsledku vplýva na naše súkromné životy a formuje ich. Postupný presun veľkých obchodných domov z periférie miest do ich centier, na miesta mestských parkov či historických pamiatok naznačuje zmenu kultúrnej orientácie. Záujem o trh a trhový mechanizmus, zdôrazňovanie hodnoty peňazí, úspechu, ekonomického rastu a prosperity sa transformovali do podoby živej kultúry. Jej symbolmi sú *super* a *hypermarkety* s preplnenými parkoviskami, budovanie destkých kútikov či škôlok, organizovanie koncertov, kultúrnych podujatí, športových akcií a dní nákupnej horúčky v nákupných centrách. Vzhľadom na ich návštevnosť a väčšinové stanovisko k týmto kultúrnym premenám je možné konštatovať konformný postoj k procesu spoločenskej realizácie konceptu neviditeľnej ruky trhu. Vplyv trhových mechanizmov na ľudský život nekončí pri jeho praktických stránkach, ale formuje jeho smerovanie v intelektuálnej, estetickej, emocionálnej a duchovnej rovine.

Berďajev sa vyjadruje veľmi kriticky v otázke podľahnutia moci peňazí. Používa termíny *buržoáznosť, otroctvo peňazí a majetku* (5, s. 145). Buržoa je človek, ktorý podľahol čaru peňazí, hmotných statkov a ekonomických úspechov. Jeho život je redukovaný len na materiálnu dimenziu. Podstatným sa stáva materiálny svet a budúcnosť, ako priestor uplatňovania moci, príležitosť obohatenia a zisku.

Zaujímavé je Berďajevovo tvrdenie, že buržoáznosť je duchovnou kategóriou (5, s. 145). Ide o spôsob bytia človeka, nie o definíciu sociálneho či ekonomického statusu. Predznamenáva tak možné chápanie konzumného života v postmodernej spoločnosti ako dôsledku osobnej voľby životného štýlu.

Berďajev prezentuje konzumerizmus ako formu otroctva so závažnými spoločenskými dôsledkami: *„Buržoa ale neodolateľne smeruje k vytváraniu fiktívneho sveta, ktorý zotročuje človeka, a k rozkladu sveta pravých súcien. Vytvára úplne fiktívny, reality zbavený a vo svojej skutočnosti hrozný svet, svet peňazí. A táto ríša peňazí, z ktorej sa vytratila akákoľvek realita, vládne strašnou mocou, strašnou silou ovláda ľudský život, ustanovuje a zvrháva vlády, vyvoláva vojny, ... rodí nezamestnanosť a biedu, život ľudí, ktorí v nej dosiahli úspechy, robí stále fiktívnejšími“* (5, s. 148).

Buržoa podľa Berďajeva projektuje svoju existenciu do hmotných statkov a v nich hľadá životný súlad a vlastnú realizáciu. Jeho otrocké postavenie však spôsobuje malformáciu zámeru vytvoriť vlastný svet. Odraz fiktívnosti a nereálnosti tohto sveta vidí Berďajev v neprirodzenosti: *„Dokonca i telesná podoba človeka sa stáva umelou, nedá sa v nej nájsť ľudská tvár“* (5, s. 147).

Fiktívnosť peňazí a peňažnej hodnoty sa v súčasnosti považuje za vážny ekonomický problém a v zjednodušenom ponímaní i za jednu z príčin aktuálnej ekonomickej krízy. V Berďajevových slovách, ktoré po prvýkrát vyšli ako súčasť uceleného diela v roku 1946, nachádzame podobnosť s dnešnou neprehľadnou ekonomicko-politickou hrou.

Berďajevov kladný postoj voči súkromnému vlastníctvu a presvedčenie, že v kapitalizme i socializme dochádza k jeho zneužitiu, *deformovaniu* a *paralyzovaniu*, je príčinou animozity k ich ekonomickým programom. Obviňuje ich z ekonomického otroctva ľudského ducha (3, s. 141) a predpokladá ich vzájomnú závislosť preukázateľnú v dialektike historického vývoja: *„Obludná kapitalistická ekonomika v ľudskom duchu vyvoláva a rozvíja sily, ktoré ju ovládajú. Človek im podlieha. ... Keď je duchovný stredobod stratený a dochádza k zmiešaniu hierarchických stupňov bytia, kapitalizmus strieda socializmus. Ten si nárokuje zregulovať živelné sily ekonomiky. Chce ekonomický chaos zracionalizovať. A ľudský duch upadá do novej formy otroctva“* (3, s. 141).

Za najzávažnejšie dôsledky podľahnutia moci peňazí a majetku považuje Berďajev demoralizáciu človeka a jeho výlučne spotrebiteľskú orientáciu. Materializmus v ekonomickom zameraní predpokladá vnímanie ekonomických statkov cez prizmu dočasného uspokojenia potrieb. Vedie k povrchnosti a presýteniu, strate hodnoty. Konzumerizmus obmedzuje schopnosť človeka vnímať materiálny svet inak, ako príležitosť k uspokojovaniu potrieb. Zjednodušuje podstatu človeka, redukuje jeho bytie na vlastníctvo.

Záver

Realizácia *postmoderného* človeka v duchovnej oblasti je špecifická rozsahom možností. Ide o dôležitý prejav pluralitnej spoločnosti, ktorý presahuje intelektuálne diskurzy a predstavuje praktický dosah nebývalej miery slobody v reálnych životoch jednotlivcov. Featherstone upozorňuje na skutočnosť, že voľba duchovnej realizácie, akou je napríklad výber náboženstva, je v súčasnosti voľbou životného štýlu a proces voľby je podobný voľbe ekonomického statku: *„... náboženstvo sa často umiestňuje na spotrebiteľský trh vedľa iných významových komplexov“* (10, s. 266).

Trhový aspekt duchovnej sféry v postmodernej spoločnosti zodpovedá jej relativizujúcej tendencii. Človek svojou voľbou neredukuje možnosť a hodnotu voľby iného, vyberá si z ponuky možných životných šýlov (10, s. 266). Táto situácia implikuje zmenu v

chápaní duchovných kategórií nielen na výsledok slobodnej voľby, ale i produkty trhových mechanizmov či pôsobenia rôznych marketingových nástrojov. Množstvá kníh v kníhkupectvách v oddelení literatúry životného štýlu, ezoteriky a najmä náboženstiev indikujú ideový pluralizmus a spôsob výberu duchovného smerovania človeka. Dôsledky prevahy trhového zmýšľania sú určované pomerne stabilnými kategóriami ponuky a dopytu. Vzhľadom na ich hmatateľný a pozorovateľný dosah sa stávajú relevantné i vo sfére duchovnej realizácie človeka.

Zygmunt Bauman vo svojom diele *Tekuté časy* upozorňuje na riziká tendencie súčasného človeka riešiť komplikácie života na základe zjednodušenej filozofie postmoderného konzumerizmu: *„Sen, že neistota bude menej skľučujúca a šťastie trvalejšie, keď premeníme svoje egá, a to tým, že ich navlečieme do iných handier, je „utópiou“ lovcov – je „deregulovanou“, „privatizovanou“ a „individualizovanou“ verziou tradičných vízií prívetivej spoločnosti ... . Lov je behom na dlhú trať; pohltí množstvo našej pozornosti a energie a zanechá len minimálny alebo vôbec žiadny čas na čokoľvek iné. Tým odvracia náš záujem od svojej nekonečnosti a odkladá at calendas graecas moment reflexie ...“* (2, s. 101).

Reflexia postmodernej doby z pohľadu jej súčasníka vypovedá o snahe porozumieť a nájsť zmysel v spletitej problematike spoločenských a kultúrnych fenoménov. Nasvedčuje o potrebe prekonať jednorozmernosť *spotrebiteľa* a hľadať hlbší zmysel vlastnej existencie, ďalšie možnosti sebarealizácie. Práve to je priestor, v rámci ktorého môže aktívny duch človeka nájsť východisko z komplikovanej existenciálnej situácie súčasnosti a pretvoriť podstatu *lovca* na podstatu tvorcu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

1. BAUMAN, Z.: *Modernita a holokaust*. 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2002. 336 s. ISBN 80-7149-494-1
2. BAUMAN, Z.: *Tekuté časy*. *Život ve věku nejistoty.* Praha : Academia, 2008. 111 s. ISBN 978-80-200-1656-0.
3. BERĎAJEV, N. A.: *Filosofie nerovnosti.* 1. vyd. Praha : KITEŽ, 2004. 166 s. ISBN 80-903383-1-3.
4. BERĎAJEV, N. A.: *Filosofie svobody.* Olomouc : Votobia, 2000. 141 s. ISBN 0-7198-486-8.
5. BERĎAJEV, N. A.: *O otroctví a svobodě člověka.* 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 1997. 216 s. ISBN 80-86005-50-X.
6. BERĎAJEV, N. A.: *Pramene a zmysel ruského komunizmu.* 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2004. 206 s. ISBN 80-7149-634-0.
7. BERĎAJEV, N. A.: *Ríša Ducha a ríša Cisárova.* 1. vyd. Bratislava : Kalligram, 2003. 142 s. ISBN 80-7149-548-4.
8. BERĎAJEV, N. A.: *Ruská idea.* 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2003. 250 s. ISBN 80-7298-069-6
9. BERĎAJEV, N. A.: *Sebapoznanie. Pokus o filozofickú autobiografiu.* 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Agora, 2005. 300 s. ISBN 80-968686-8-3.

10. FEATHERSTONE, M.: Konzumní kultúra, postmodernizmus a globální zmatek. In Lužný, D. Ř*ád a moc.* 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3043-7, s. 264-289.
11. FFORDE, M.: *Desocializácia. Kríza postmoderny.* 1. vyd. Bratislava : LÚČ, 2010. 384s. ISBN 978-80-7114-806-7.
12. GIDDENS, A.: *Důsledky modernity.* 3. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2010. 158 s. ISBN 978-80-7419-035-3.
13. LAVIGNE, J. F.: Je křesťanstvo nihilistické? Skúmanie jedného Nietzscheho tvrdenia. In: Martin Muránsky et al. *Náboženstvo a nihilizmus. Z pohľadu filozofie existencie a fenomenológie.* 1. vyd. Bratislava : SAV, 2010. s. 11-28.
14. PATOČKA, J.: *Kacířské eseje o filosofii dějin.* 1. vyd. Praha : Oikoymenh, 2001. 136 s. ISBN 9788072982752.

Človek – nedokončený projekt moderny

Peter Kondrla

Abstrakt

Vo filozofickom myslení sa objavuje predstava, že koncepcia človeka v moderne bola zavŕšená a postmoderna sa pokúša túto kompletnú víziu deštruovať. Moderná koncepcia človeka v sebe nesie moment transcendencie, ktorý ale zároveň nerešpektuje. Človek stojí na hranici imanencie a transcendencie, pričom oba tieto póly nejasne rozlišuje. Z tohto dôvodu je potrebné jednoznačne zadefinovať status a úlohu oboch pólov. Pri definovaní pólu transcendencie je potrebné rozlišovať medzi relatívnou transcendenciou a absolútnou transcendenciou, pričom je v uvedenom diskurze nevyhnutné otvoriť otázku vzťahu človeka k transcendentnu, ktoré je reprezentované Bohom. Moderný obraz človeka je úplný len vtedy, ak je v ňom rešpektovaný aj tento vzťah.

O nedokončenom projekte moderny hovoria viacerí autori. Rovnako je však dosť takých, ktorí považujú modernu za ukončenú epizódu, ktorá už nemá dejinné pokračovanie. Napriek tomu, že sme témou by mala byť reflexia človeka v postmodernom kontexte, zvolili sme radšej reflexiu človeka v moderne. O moderne hovoria viacerí ako o projekte, ktorý nebol dokončený, a preto je treba sa vrátiť k pôvodným výzvam moderny, ktoré zostali nenaplnené. Myšlienky, ktoré moderna ponúkala v podobe slobody človeka, rozvoja jeho rozumnosti a kritickej reflexie spoločnosti, sú myšlienkami nepochybne významnými a historicky dôležitými. Je potrené si uvedomiť, že historicky nedošlo k spochybneniu týchto myšlienok, ale skôr sa tieto myšlienky nepodarilo naplniť a doviesť ich k realite a uskutočneniu. Keďže jednou z centrálnych tém tohto stretnutia je postmoderná reflexia človeka, dovolím si najskôr naznačiť, prečo postmoderná reflexia pre nás nie je zaujímavá, resp., kde sa stráca dôležitosť jej myšlienok.

Ako už bolo povedané, moderna nedosiahla svoje méty. To však v žiadnom prípade nie je dôvod k rezignácii a nahrádzaním moderny novým hnutím s prívlastkom post. Postmodernú reflexiu človeka môžeme považovať za povrchný obraz, ktorý mnohí označujú ako slepú uličku moderny, ktorá neponúka reálne východisko.[1] Skôr ako podrobíme kritickému skúmaniu moderný obraz človeka, položme si otázku, čo ponúkla postmoderna ako východisko z atomizácie, inštrumentalizácie myslenia a absencie transcendencie. Moderna sa stratila vo vlastnej slobode, ktorú nedokázala spracovať a zužitkovať v prospech človeka. Postmoderna z tejto atomizácie urobila dekadentnú izoláciu jedinca, sloboda sa stala fikciou moci. Ovládanie človeka sa stalo procedúrou zneužívania moci poznania, taktík disciplinovania. Pravda nie je cieľom, pravda neprináša slobodu ani uspokojenie. Pravda sa naopak stáva prekážkou, a v horšom prípade, ľahko manipulovateľným tvrdením, ktoré je nahradené pravdepodobnosťou. Moderna sa v osvietenskom projekte ľudského rozumu pokúsila vytvoriť jedno poznanie, ktoré by sa stalo inštrumentom pre pokrok a zdokonaľovanie človeka a jeho skvalitňovanie jeho sociálnej existencie. Filozoficky sa však stratila vo viac či menej poctivom hľadaní, nastolili sa konkurenčné teórie, ktoré nemali arbitra pre určenie víťaza.

[1] Latour, B.: Nikdy sme neboli moderní. Bratislava : Kalligram, 2003. ISBN 80-7149-595-6.

Podobne iní autori, napríklad Taylor, polemizujú s myšlienkou, že moderna priniesla slobodu človeku, ktorá sa transformovala na atomizovanú existenciu alebo na dominanciu moci nad slobodou, ktorá sa stala príťažou kvôli zodpovednosti.[2] Projekt moderny má vysokú ambíciu, ktorá sa ukazuje v oslave veľkosti a schopnosti ľudského rozumu. Od Kanta sa odvíja osvietenská myšlienka o princípoch našej racionality, ktorá umožňuje pochopiť svet ako fenomén, ktorý je usporiadaný a zároveň majúci pre človeka zmysel. Okrem toho sa osvietenský projekt moderny zameral aj na to, aby človek vo vlastnej racionalite našiel princípy svojho konania, máme na mysli morálne zákony, ktoré určujú mieru jeho slobody. Nejde o útok na slobodu človeka, ale je to nevyhnutná súvislosť medzi tým, že človek koná slobodne a koná zodpovedne. Ak niet morálnych princípov, potom niet ani zodpovednosti a potom niet ani zmyslu vecí a činov.

Postmoderná vízia človeka

Ak hovoríme o modernej koncepcii človeka, je potrebné si uvedomiť, čo vlastne považujeme za moderné a ako vyzerá moderný človek. Moderného človeka sme si zvykli stotožňovať s človekom, ktorý ide s dobou, teda reflektuje výdobytky vedy a techniky, ktoré používa v každodennom živote. Dnes si predstavujeme moderného človeka ako toho, ktorý používa moderné komunikačné prostriedky, je to vedec, ktorý sa orientuje v elektronických databázach a takmer nepoužíva tlačené knihy a pod. Moderný človek má však aj svoje filozofické vyjadrenie. Skôr, ako budeme hovoriť o modernom človeku, predstavme si človeka postmoderného, ktorého nepovažujeme za šťastné riešenie. Postmoderna sa do filozofického myslenia zapísala skôr ako avandgarda, či skôr provokácia, ktorá nerešpektuje tradičné hodnoty a vysmieva sa z nich alebo ich aspoň paroduje. Jej ponúkané východiská v žiadnom prípade nechcú nadviazať na modernu ani rozvíjať jej myšlienky. Naopak do krajnosti dovádzajú chyby, ktorých sa moderna dopustila alebo problémy s ktorými sa nevysporiadala. A na týchto témach programovo postmoderna stavia svoj program. Hlavný a de facto jediný autorom, ktorý sa otvorene k postmoderne hlási je Lyotard. Vo svoje práci *Postmoderná situácia* hovorí o znakoch postmoderny a zároveň aj o jej vymedzení k moderne. Jedným zo základných znakov postmoderny sa u neho javí pluralizmus a pluralita v oblasti diskurzov a názorov.[3] Znamená to, že máme k dispozícii celú sériu názorov a súčasne platných právd. Tieto pravdy a názory si môžu konkurovať, ale v zásade nie je možné rozhodnúť o ich hierarchii, pravdivosti a platnosti tak, ako to predpokladal Feyerabend v oblasti vedeckých teórií.[4] Pluralita právd a názorov je spojená aj s otočením smeru a hierarchie. V moderne bol smer daný od stredu k periférii v postmoderne je smer daný od periférie k stredu. To, čo bolo na okraji je dôležité a naopak. Respektíve čokoľvek, čo sme nepovažovali za podstatné sa môže stať dominantným a významným. Pokiaľ ide o situáciu človeka, tak v zmysle filozofickej antropológie je človek v postmoderne sekundárnym objektom. Život človeka je zaujímavý skôr z hľadiska estetického ako z hľadiska morálneho a už vôbec ho nemožno reflektovať z hľadiska ontologického. Zmysel existencie človeka nie je výsledkom aplikovania jeho prirodzených daností, ale je výsledkom pôsobenia vzťahových

[2] Taylor, Ch.: Etika autenticity. Praha : Filosofia, 2001. ISBN 80-7007-150-8.
[3] Lyotard, J. F. : O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace. Praha : Filosofia, 1999. ISBN 80-7007-047-1.
[4] Feyerabend, P. K.: Rozprava proti metodě. Praha : Aurora, 2001. ISBN 80-7299-047-0.

determinánt, v ktorých sa vyskytuje ako súčasť štruktúry a diskurzov. Nie človek určuje, kto je on sám, ale okolnosti a situácia rozhodujú o tom, kto je. Na rozdiel od moderny, kde bol každý človek vybavený slobodou a bola to jeho najväčšia výsada, v postmoderne tomu tak nie je. Ak sa ocitne v takej štruktúre, ktorá vo svojom diskurze nepozná pojem sloboda, potom nie je v tomto prípade ani možné legitimizovať slobodu. Človek nemôže byť slobodný. Predstavme si otrocký diskurz, v ktorom je nesloboda štandardným postavením človeka, potom je nesloboda legitímna a naopak. Práve vďaka dominancii periférie je možné sa dostať i k takýmto situáciám. Otrok nemá vo svojej pojmovej výbave pojem slobody a nevie o ňom ani myslieť, ani si ho predstaviť. Z postmoderného hľadiska je človek ovplyvňovaný nespočetným množstvom okolností, ktoré determinujú jeho obraz sveta ale aj obraz ktorý má o človeku spoločnosť a iní ľudia. Podľa postmoderny s človekom manipuluje príroda, politika a moc, vedenie, rodina a celá táto plejáda akoby nenecháva človeku priestor pre sebarealizáciu. Štrukturalizmus a post - štrukturalizmus vykonštruovali obraz človeka, ktorý je nesubstančný. To znamená, že človek nie je sebou samým, nerozhoduje za seba a v svojom mene, ale je iba priesečník alebo bod v sieti vzťahov a významov.

Otvorená moderna

Východiská, ktoré ponúka postmoderna vlastne ani východiskami nie sú. Postmoderna neisté postavenie človeka ešte väčšmi zneistila a namiesto stabilizácie legitimizovala vzniknutú nestabilitu. Pozrime sa na momenty, v ktorých moderna nedotiahla svojej predstavy do úspešnej realizácie. Dva piliere, na ktorých moderna stavala svoj program bolo rozvíjanie rozumu a slobody človeka, samozrejme okrem iných ďalších programových priorít.[5] Rozumnosť bola reprezentovaná adekvátnym poznaním, ktoré ponúkalo odpoveď na závažné otázky stojace pred človekom. Takými otázkami bolo napríklad hľadanie zmyslu ľudskej existencie, určovanie morálnych limitov a ďalšie otázky, ktoré ľudia zdieľali ako spoločný osud a odpovede na tieto otázky boli kľúčové pre charakterizovanie vlastného bytia. Kantova transcendentálna kritika dokonca na začiatku osvietenstva určila aj isté hranice a pravidlá pre ľudský rozum. No aj napriek tomu sa objavilo množstvo nesúrodých teórií, ktoré logicky viedli osvietenecký rozum k rezignácii. Išlo viac o dezorientáciu a konkurenčný boj teórií o dominanciu na filozofickom trhu ako o ponuku reálnych odpovedí na otázky človeka. Postmoderna zareagovala na tento problém veľmi jednoducho. Ak sa nevieme dohodnúť, tak z tejto neschopnosti urobíme realitu, náš status označíme ako stav nedohodnuteľnosti a urobíme z neho „cnosť“, ktorá je výsledkom našej všetko objímajúcej tolerancie. Akceptovanie plurality je však problém vtedy, ak sa obrátime na hodnoty, ich hierarchiu, status pravdy, určovanie zmyslu a cieľa existencie a pod. V takýchto prípadoch pluralita predstavuje riziko, pretože nedáva odpoveď na otázku a naopak, škálu otázok ešte viac rozširuje. Znamená to, že neplatia základy logiky, ktorá hovorí, že vec je buď skutočná alebo nie je skutočná. V postmoderne existuje aj tretia aj štvrtá aj ďalšie cesty. Niečo, čo považujeme za dobré, môže byť zároveň aj zlé.

[5] Lyko, M. - Lehoczká, L.: Antropologické východiská pre sociálnu prácu a sociálne služby. Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-80-8094-590-9.

Východisko z tejto relativity ponúka koncepcia racionálneho komunikačného spoločenstva od Habermasa.[6] Je to riešenie typicky moderné a typicky osvietenské. Je treba rešpektovať pluralitu, ale je treba ju rešpektovať ako inštrumentálnu hodnotu. To znamená, že pluralita názorov a ich slobodné vyjadrenie nie je cieľom, ale je prostriedkom na dosiahnutie konsenzu. Pri hľadaní konsenzu je rozhodujúce, aby na začiatku stálo presvedčenie, že dohoda je možná, že vieme a chceme nájsť spoločné riešenie. Na rozdiel od postmoderny, kde nehľadáme dohodu, naopak konsenzus považujeme za prejav násilia a ovládanie našej slobody zo strany iného, disens je to najlepšie, k čomu sme sa dokázali dopracovať. Osvietenská myšlienka hľadania pravdy je v prípade teórie konsenzu naplnená a zároveň je rešpektovaná aj sloboda jednotlivca. Môže slobodne vstupovať do diskusie a hľadania riešenia, no zároveň vstupuje s presvedčením, že chce hľadať spoločné riešenie akceptovateľné pre všetkých. Je to riešenie, ako uplatniť slobodu a rozumnosť, o ktorú sa osvietenský projekt moderny tak usiloval. Človek je povolaný k hľadaniu pravdy a táto odveká výzva nemôže byť ukončená strohým konštatovaním, že pravda je relatívna a každý si môže hľadať a vyznávať tú svoju.

Tejto svojej výsady sa však v súčasnosti vzdáva v mene inej pravdy, ktorá je iná ako rozptýlená pravda postmoderny. Moderná doba spojená s modernými technológiami a technikou odlučuje človeka od reality a zároveň medzi človeka a svet stavia prostredníka odborníka, ktorý sprostredkuje kontakt s neznámym.[7] Človek stratil možnosť orientovať sa vo všetkých informáciách v oblasti vedy a techniky a preto využíva služby nových šamanov, kňazov či guruov, ktorí vystupujú ako znalci techniky, ako odborníci na naše zdravie, mobilné telefóny, vystupovanie na verejnosti, prezentáciu pri pracovnom pohovore. Odborníci ponúkajú riešenia šité na mieru, pretože odborník lepšie vie, čo potrebujete. Pravdu a jej hľadanie modernému človeku nikto nevzal. Vzdal sa jej sám. Na jednej strane sa moderný človek hlási k relativizmu, v ktorom nič nie je isté a žiadna pravda nemá prioritu ani prvenstvo a na strane druhej nasleduje nových vodcov, ktorý zmiešavajú realitu s fikciou a ponúkajú ju ako kokteil moderného poznania a moderného životného štýlu. Tento postoj rozhodne nie je aktívnym postojom hľadania konsenzu. Hľadanie konsenzu si totiž vyžaduje vlastný názor a tento názor musí byť vyargumentovaný. Nie je možné sa spoľahnúť na argumentáciu niekoho iného, nie je možné spoliehať sa na odborníka, ktorý vyrieši existenciálne otázky za nás. Nárok na pravdu je moderne principiálny, konsenzus vedie k pravde, hoci nie absolútnej, ale akceptovanej všetkými členmi spoločenstva.

Kritika moderny sa orientuje práve na fakt racionality a ňou hľadanej pravdy. Rezignácia na pravdu, ako sme ukázali na niektorých príkladoch, je reprezentovaná tzv. inštrumentálnym rozumom.[8] Inštrumentálnosť rozumu poukazuje na to, že rozum nie je cieľom nášho snaženia, dosiahnutie rozumnosti nie je cieľom. Schopnosti rozumu používame ako prostriedky na dosiahnutie iných, veľmi jednoduchých cieľov. Pravda je relatívna a preto je zbytočné sa o ňu usilovať a zbytočne zaťažovať rozum nezmyselným hľadaním nedosiahnuteľného. Inštrumentálny rozum, ako poukazuje Taylor, je nástrojom, ktorý dokonale ovláda kalkul výberu prostriedkov vhodných na dosiahnutie cieľa. O hodnotu,

[6] Habermas, J.: Moderna – nedokončený projekt. Gál, E. – Marcelli, M.: Za zrkadlom moderny. Bratislava : Archa, 1991, s. 299-318.
[7] Blaščíková, A.: Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského. Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-808094-475-9.
[8] Taylor, Ch.: Etika autenticity. Praha : Filosofia, 2001. ISBN 80-7007-150-8.

kvalitu alebo povahu cieľa sa inštrumentálny rozum nezaujíma. Akosi automaticky predpokladá prítomnosť cieľa, ktorý sa vynára spoza horizontu ako osudová nevyhnutnosť. Človek má za úlohu štartovať a tento „transcendentný" cieľ dosiahnuť. Transcendentný nie preto, že by šlo o transcendenciu ale preto, že sa človek oň nezaujíma a berie ho ako neovplyvniteľný fakt. Nie je dôležité aký cieľ si vyberáme, dôležitý je efekt a rýchlosť dosiahnutia. Čo najmenej námahy a čo najrýchlejšie dosiahnutie cieľa, to sú rozhodujúce kritériá nášho súperenia. Taylor nerozvíja svoju teóriu až do tohto pragmatického rozmeru, jeho interpretácia je skôr utilitaristická, kalkul smeruje k finančnej efektivite. Moderné súperenie však využíva rozum aj k pragmatickej legitimizácii úkonov v dosahovaní cieľa. Je však jedno, či ide o pragmatizmus alebo utilitarizmus, v oboch prípadoch je rozum nástroj, ktorý síce hľadá prostriedky, ale v žiadnom prípade neposudzuje cieľ, jeho hodnotu a zmysel. Rezignovanie na pravdu je zároveň rezignovaním na hodnotu zmyslu, veľký príbeh so spoločným zmyslom sa rozpadá. Rovnako sa rozpadá aj systém arboru, ktorý je viazaný na centrálnu vetvu[9] a centrálny zmysel. Dosahujeme čiastkové ciele, ktoré nie sú napojené na spoločný kanál zmyslu celého konania a existencie. Absentuje prítomnosť transcendencie, neexistuje horizont bytia, ktorý by poukazoval na svet, ktorý nie je v našej moci a zároveň by smeroval všetky naše rozhodnutia a činnosti do jedného spoločného cieľa, ktorý je znakom zmyslu. Neexistuje spoločný menovateľ všetkých našich cieľov, rezignácia na pravdu je rezignáciou na zmysel a akceptovanie faktu, že bytie človeka je ne - zmyslom.

Inštrumentálny rozum, aj keď to na prvý pohľad vyzerá ako klišé, je naozaj rozumom financií a rozumom jednoduchej voľby a ceny. Takýto spôsob hodnotenia entít v realite sme ochotní akceptovať, pretože je to model ľahko čitateľný a pochopiteľný. Čo je drahšie, to je vzácnejšie a naopak. K takémuto inštrumentálnemu uvažovaniu nepotrebujeme nijaké humanitné vzdelanie ani špeciálnu prípravu či náboženský fundament nášho bytia. Stačia nám elementárne základy matematiky. Podľa nich posudzujeme kvalitu vzdelania, kvalitu života, vzťahov a pod. Čo je drahšie, to je hodnotnejšie.

Podobne je tomu aj s modernou slobodou. Pluralita chcela zabezpečiť, aby sa na svetlo sveta dostalo čo najviac názorov, ktoré si môžu konkurovať a priniesť najlepšie riešenie pre všetkých. Konsenzus a nárok pravdy sa však rozptýlil do plurality a rôznorodosti a sloboda sa v takomto prostredí stala rizikom. Rizikom zodpovednosti, ktoré moderný človek odmieta podstúpiť a chodiť na trh s kožou vlastnej pravdy. Ak niekto obhajuje vlastnú pravdu, ak argumentuje v jej prospech, musí používať racionálne argumenty a vystavuje sa riziku omylu ale aj riziku, že niekto ponúkne lepšiu cestu. Teoretici v politológii poukazujú na to, že reálna strata slobody sa prejavuje v nezáujme o veci verejné. Nezáujem je dôkazom rezignácie, ktorá ukazuje, že ľudia sú presvedčení o tom, že už nič zmeniť nemôžu a preto ignorujú voľby, referendá, ako aj sledovanie politických problémov. Okrem toho sa celá procedúra prejavu vlastnej slobody a zodpovednosti deje cez odovzdanie hlasu. Ide o odovzdanie hlasu a nie prejavenie názoru. Tak demokratický systém a demokratické voľby postupne umlčujú pravdu jednotlivca a oslabujú jeho vedomie vlastnej slobody a jej dôležitosti. Aj v prípade politiky ide o inštrumentálny rozum zo strany politikov, ktorých nezaujíma množstvo rôznych názorov, ale krúžok na volebnom lístku. Na druhej strane túto príjemnú stratu zodpovednosti moderný človek rád využíva. Vzdáva sa svojej zodpovednosti

[9] Deleuze, G. - Guattari, F.: Tisíc plošín. Praha : Hermann & synové, 2010. ISBN 978-80-87054-25-3.

za sociálnu spravodlivosť, za výchovu svojich detí a starostlivosť o všetky dôležité hodnoty života zveruje do rúk kompetentným politikom a inštitúciám. Stačí odovzdať hlas tým sa odovzdáva aj zodpovednosť. Je to veľmi jednoduché.

Sloboda mala byť v moderne nástrojom na zachovanie dynamiky spoločnosti, mala byť nástrojom, ktorý sprostredkuje pozitívne zmeny v spoločnosti, pričom tieto zmeny budú vychádzať zdola. Sloboda sa však stala nostalgickým výkričníkom minulých revolúcií, ktoré sa v jej mene udiali. V odborných pojednaniach sa často skloňuje, no z verejného života sa potichu vytratila podobne ako pravda. Na druhej strane sa sloboda stala takou samozrejmosťou, že tí, ktorí nezažili jej nedostatok, si jej prítomnosť ani neuvedomujú. Sloboda je takou samozrejmosťou ako vzduch na dýchanie, nikto nevníma jej ohrozenie, nikto nemá potrebu ju chrániť alebo za ňu bojovať. Táto letargia však predstavuje riziko, že ak človek postupne o slobodu príde, ani si to neuvedomí. Stane sa otrokom a vôbec mu to nebude vadiť. Práve naopak. Zbavovanie sa zodpovednosti, prenášanie zodpovednosti do rúk odborníkov a ostatných kompetentných je dôkazom toho, že slobodné rozhodnutie je pre nás skôr príťažou ako výhodou.

Tretím miestom, kde moderna nedokončila svoj otvorený projekt, je oblasť transcendencie a jej vnímania. Veda sa stala nástrojom na ovládnutie prírody, zjednodušenie života a zároveň sa veda stala reprezentantkou rozumu. Rozum, aj napriek osvietensky neskromnej ambícii ovládnuť svet, pripustil, že nie všetko je v jeho moci. Preto vyčlenil oblasti, ktoré považuje za transcendentné, teda oblasti, kde jeho moc neplatí. Paradoxne sa rozum rozhodol určovať hranice vlastných možností podľa vlastnej potreby. Podľa Latoura je to príklad vzdávania sa zodpovednosti za veci, ktoré sme celkom nezvládli, pretože presahovali naše možnosti. Ako príklad uvádza ozónovú dieru, ktorá je pre rozum prírodným úkazom a ako taká je transcendentná. Vzhľadom na to, že nás ohrozuje, akceptuje čiastočne vlastnú zodpovednosť a urobíme z nej hybrid. Teda je čiastočne transcendentná, lebo je prírodná ale je aj čiastočne imanentná, pretože sme ju spôsobili my. Uvedomujeme si, že transcendentno je tu prítomné, avšak namiesto jeho reálneho uznania sa s ním pokúšame manipulovať tak, ako to je v súlade s inštrumentálnym rozumom. Jedným z takýto kvázi-objektov alebo hybridov je aj Boh, najtypickejší predstaviteľ transcendentna. Boh sa stal predmetom skúmania rozumu, môžeme ho skúmať, popierať, uctievať, ale nemôžeme ho považovať za transcendentného, pretože by sme tým zmenili celý ráz reality. Pluralita pravdy je v rozpore s jednotou transcendentna a možnosťou jednej pravdy. Decentralizácia pravdy musela odstrániť Boha z transcendentnej pozície a zároveň poprieť aj jeho záruku, ktorú dával na pravdu.[10] Až potom sa mohla začať pluralizácia a decentralizácia. Zjednocujúcu úlohu všetkých diskurzov na seba prevzal rozum, zároveň sa však vzdal zodpovednosti. Vzniká situácia, ktorej máme zaručené právo na vstup do konkurenčného prostredia pravdy, ale nikto nesmie zvíťaziť, aby sme dodržali právo na slobodnú pluralitu diskurzov, aby sme neurážali inakosť a pod. Takáto pluralita neakceptuje hierarchiu, pretože jej cudzí konsenzus a zároveň neakceptuje ani transcendenciu, pretože je znakom hierarchie.

[10] Hlad, Ľ.: Predpoklady autentickej viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva. Blaščíková, A – Kondrla, P.: . Sloboda - viera - autenticita. Nitra : UKF, 2011.

Záver

V prvom rade je nevyhnutné vrátiť pravde jej vlastný status. Pravda je pravdou preto, lebo platí a je nevyhnutná. Nie preto, že je náhodná. To znamená, že pravda nie je imanentná človeku, nemôže s ňou nakladať podľa vlastného uváženia a aktuálnej potreby. Pravda je transcendentná a má riadiť naše konanie, nie naopak.

Sloboda je charakterizovaná ako možnosť slobodne hľadať pravdu a zároveň svoje vlastné stanovisko slobodne prezentovať. Sloboda nie je neprítomnosť pravidiel, naopak sú tu pravidlá, ktoré majú transcendentný charakter, je to pravda, ktorá nás viaže zodpovednosťou. Zároveň však neplatí ani to, že slobodu odovzdáme do rúk niekoho, kto vezme zodpovednosť za nás.

Pravda a sloboda nie sú výzvy osvietenstva, ktoré by sme naplnili a už sa s nimi viac nemusíme zaoberať. Pravda a sloboda sú dva bytostné princípy autentickej existencie jednotlivca. Bez nich človek nie je človekom. Moderná vízia robotickej spoločnosti nemusí byť až taká vzdialená. Nemusíme sa navonok nijako premeniť, stačí ak pravdu zrelativizujeme na úroveň nepodstatného názoru a slobodu dobrovoľne darujeme do rúk šikovného sociálneho inžiniera. Moderna ešte zďaleka nenaplnila svoje možnosti.

Literatúra

Blaščíková, Andrea. 2009. *Etika cnosti podľa Tomáša Akvinského.* Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-808094-475-9.

Deleuze, Gilles - Guattari, Félix. 2010. *Tisíc plošín.* Praha : Hermann & synové, 2010. ISBN 978-80-87054-25-3.

Feyerabend, Paul, K. 2001. *Rozprava proti metodě.* Praha : Aurora, 2001. ISBN 80-7299-047-0.

Habermas, Jurgen. 1991. Moderna – nedokončený projekt. [ed.] Miroslav Marcelli a Egon Gál. *Za zrkadlom moderny.* Bratislava : Archa, 1991, s. 299-318.

Hlad, Ľubomír. 2011. Predpoklady autentickej viery v podmienkach pokoncilového západného kresťanstva. [ed.] Peter Kondrla a Andrea Blaščíková. *Sloboda - viera - autenticita.* Nitra : UKF, 2011.

Latour, Bruno. 2003. *Nikdy sme neboli moderní.* Bratislava : Kalligram, 2003. ISBN 80-7149-595-6.

Lyko, Miroslav - Lehoczká, Lýdia. 2009. *Antropologické východiská pre sociálnu prácu a sociálne služby.* Nitra : UKF, 2009. ISBN 978-80-8094-590-9.

Lyotard, Jean-Francois. 1999. *O postmodernismu. Postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace.* Praha : Filosofia, 1999. ISBN 80-7007-047-1.

Taylor, Charles. 2001. *Etika autenticity.* Praha : Filosofia, 2001. ISBN 80-7007-150-8.

Politiky zamestnanosti ako základ znižovania sociálneho vylúčenia v Slovenskej republike z pohľadu dokumentu Gaudium et spes
(v podmienkach globalizácie a členstva Slovenskej republiky v EÚ)[1]

Ján Košta

Motto:

Niet práce.
Hladu a chudoby je veľa
– i bohatstvo je trhom dané.

Ako sa pomodlíš
pred prepustením z tvojho tela?
Bude raz pravda vo vede
preambulou tvojej spovede?

„Odpusť nám neplatené dane...“

J.K.

Resume

Príspevok sa zameria na makroekonomické zhodnotenie doterajších prístupov hospodárskej politiky Slovenskej republiky, osobitne politík na podporu rastu zamestnanosti ako základu pre znižovanie sociálneho vylúčenia, z pohľadu dokumentu *Gaudium et spes,* a hlavne jeho tretej kapitoly venovanej hospodársko-spoločenskému životu. Okrem toho autor v príspevku načrtáva hlavné východiská pre riešenie súvisiacich problémov v nových ekonomických a inštitucionálnych podmienkach, v ktorých sa nachádza Slovenská republika, a to v čase globalizácie a členstva v Európskej únii.

Úvod

Téma tohtoročnej vedeckej konferencie organizovanej Katolíckou univerzitou v Ružomberku „Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“ je vhodnou platformou pre popularizáciu hlavných myšlienok obsiahnutých v dokumente *Gaudium et spes*. Konkrétne jeden z cieľov konferencie „Aktualizácia a implementácia dokumentu *Gaudium et spes*“ dáva aj ekonómom príležitosť pozrieť sa z iného pohľadu na priebeh hospodárskeho vývoja a ekonomických problémov (tak vo svete ako aj na Slovensku). Nielen oprostiť sa od hlavných myšlienkových, teoretických prúdov ekonómie súčasného sveta, v ktorej dominuje ekonomický liberalizmus aplikovaný do hospodársko-politických opatrení jednotlivých štátov i nadnárodných organizácií (MMF, Svetová banka, WTO, OECD a pod.), ale dostať sa aj na hranicu ekonómie, kde ona ako vedecká disciplína hraničí s inými vednými disciplínami, etikou, kultúrou, cieľmi nielen ekonomickej činnosti, ale vôbec ľudského bytia a ľudskej existencie, teda aj náboženstva.

[1] Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0158/12 „Politika zamestnanosti vo vzťahu k nízkokvalifikovaným pracovným silám.

V neposlednom rade téma a cieľ konferencie vytvárajú podmienky pre reflexiu, či terajšie prístupy v hospodárskej oblasti i konkrétne politiky v oblasti zamestnanosti v Slovenskej republike môžu v dostatočnej miere naplniť ciele v dokumente *Gaudium et spes* a či príslušné prístupy a politiky konvenujú s odporúčaniami obsiahnutými v tomto dokumente, aby sa všeobecné, všeľudské ciele dosiahli pre všetkých ľudí. Tento rozmer, a to rozmer naplnenia zmyslu ľudskej existencie pre všetkých ľudí, je, domnievame sa, charakteristickým pre celý dokument *Gaudium et spes*. V tomto zmysle tvorí akoby prirodzený základ aj pre politiky zamestnanosti, ktoré by po ich aplikácii mali viesť k podstatnému zníženiu sociálneho vylúčenia, s ktorým sa potýka pomerne nielen značná časť svetovej populácie, ale hodnotiac relatívne k domácim pomerom aj značná časť obyvateľstva na Slovensku.

1 Aktuálnosť hlavných cieľov a odporúčaní v dokumente Gaudium et spes z pohľadu hospodárskej politiky

Napriek tomu, že dokument *Gaudium et spes* vznikol v polovici šesťdesiatych rokov minulého storočia a kriticky hodnotil charakteristické aspekty vtedajšej doby a má všeobecný, celosvetový charakter, je pozoruhodné, ako väčšina konštatovaní vzťahujúcich sa k aktuálnym pomerom platí aj dnes. Z hľadiska analyzovaných politík zamestnanosti ako základu pre zníženie sociálneho vylúčenia je zaujímavé to, že v jeho tretej kapitole, venovanej hospodársko-spoločenskému životu, sa niektoré zásady týkajúce sa hospodársko-spoločenského života ako celku stále nepodarilo plne aplikovať nielen v celosvetovom meradle, ale aj v mnohých vyspelých krajinách ani temer päťdesiat rokov po vzniku tohto dokumentu.

V paragrafe 63. dokumentu *Gaudium et spes* sa konštatuje: „Mnohí ľudia, najmä v hospodársky vyspelých krajinách, akoby sa dali ovládať ekonomickými záujmami, takže takmer celý ich osobný a spoločenský život zachvacuje akási hospodárska psychóza... V čase, v ktorom by rast hospodárskeho života – pod podmienkou, že sa racionálne a ľudsky usmerňuje a koordinuje – mohol vyrovnávať sociálnu nerovnosť, ju naopak pričasto vyostruje, ba miestami vedie aj k zhoršeniu položenia sociálne slabých a pohŕdaniu chudobnými... Prepych a bieda žijú bok po boku.“ (1., internetový zdroj).

Ak v čase vzniku dokumentu *Gaudium et spes* existovali „štáty s kolektivistickým hospodárstvom“ (takto sú v dokumente pomenované bývalé komunistické krajiny), aj dvadsať rokov po páde komunizmu sa prehĺbili rozdiely medzi najchudobnejšími a vyspelými krajinami, ale aj rozdiely medzi chudobnými a bohatými vo vyspelých krajinách i na Slovensku.

Preto v podmienkach globalizácie, predovšetkým spôsobenej voľným pohybom kapitálu, musel čelný svetový predstaviteľ svetového finančného kapitálu, G. Soros (2002), priznať nasledovné: „Náprave nedostatku globalizácie sa venuje veľmi málo zdrojov.[2] V dôsledku

[2] V ďalších častiach príspevku sme pohľad na zdroje, ktoré môžu tvoriť základ pre financovanie politík na odstraňovanie nezamestnanosti a zníženie sociálneho vylúčenia, zvolili za základný prístup k analýze problémov na Slovensku. Ak teda G. Soros upriamuje pozornosť v citovanom diele na nedostatok zdrojov určených na nápravu negatívnych dôsledkov globalizácie v celosvetovom meradle, my sa snažíme analogicky podať hlavné

toho sa priepasť medzi bohatými a chudobnými naďalej zväčšuje.[3] Najbohatšie jedno percento obyvateľstva dostáva toľko ako najchudobnejších 57 percent. Viac ako miliarda ľudí žije z menej ako dolára denne, takmer miliarda nemá prístup k čistej vode, 826 miliónov trpí podvýživou, každý rok umrie desať miliónov ľudí pre nedostatok najzákladnejšej zdravotnej starostlivosti. Tieto podmienky nemusela nevyhnutne spôsobiť globalizácia, ale globalizácia urobila málo pre ich nápravu.“[4]

Novým prvkom vo vyspelých krajinách, na čo logicky nemohol upozorniť v čase vzniku dokument *Gaudium et spes*, je starnutie populácie, znižovanie pôrodnosti[5] a zvýšená potreba pracovných síl z imigrácie, čo má odraz aj v politikách zamestnanosti a v politikách zameraných na zníženie sociálneho vylúčenia. Do pozície sociálne vylúčených sa dostávajú vo zvýšenej miere imigranti.[6] Dokument *Gaudium et spes* však upozornil na problémy migrantov i na spôsoby, ako čeliť ich problémom: „Okrem toho všetci, najmä verejná moc, majú s nimi (s migrantmi – pozn. J.K.) zaobchádzať ako s ľuďmi, a nie ako s čírymi výrobnými prostriedkami, byť im naporúdzi, aby mohli mať pri sebe svoju rodinu a zaobstarať si slušné bývanie. Taktiež majú napomáhať ich začlenenie do spoločenského života národa alebo kraja, ktorý ich prijíma. Avšak nakoľko je to možné, nech sa vytvoria pracovné možnosti v ich vlastných krajoch (1., internetový zdroj, tamtiež).

Migrácia pracovných síl a vôbec ľudí medzi Afrikou a Európou sa v posledných dvoch desaťročiach zintenzívňuje a je jednoznačne spôsobená neznesiteľnými životnými podmienkami veľkej časti afrického obyvateľstva. Ak južné krajiny EÚ (Španielsko, Taliansko, Grécko) sú vystavené práve prílevu migrantov z Afriky, potom stredoeurópske krajiny vrátane Slovenska môžu očakávať zvýšenú imigráciu z ázijských krajín.

Význam úlohy práce pre rozvoj človeka bol v dokumente *Gaudium et spes* veľmi triviálne naformulovaný takto: „... je potrebné dbať na to, aby mal každý dostatočnú a primeranú prácu a možnosť adekvátnej technickej a odbornej prípravy.“[7] Ak sa v danej súvislosti pozrieme

---

charakteristiky potenciálnych zdrojov určených na príslušné politiky na Slovensku a zodpovedať otázku, či tieto zdroje sú alebo nie sú dostatočné.

[3] Samostatným problémom v otázke ekonomických (príjmových) nerovností je otázka spravodlivosti. Ako príklad, že liberálov príliš otázka spravodlivosti nezaujíma, uvádzame nasledujúce konštatovania Friedricha A. von Hayeka (Liberální ekonomie, 1990, str. 67): „To, že je pojem spravodlivosti napriek tomu tak všeobecne a pohotovo aplikovaný na rozdeľovanie dôchodkov, je dôsledkom chybnej antropomorfnej interpretácie spoločnosti skôr ako organizácie než ako spontánneho poriadku... V trhovom poriadku dôchodok nikto nerozdeľuje (ako by sa to dialo v organizácii), a hovoriť vo vzťahu k dôchodkom o spravodlivom alebo nespravodlivom rozdeľovaní je preto jednoducho nezmysel.“

[4] Konkrétne číselné charakteristiky čerpal G. Soros z nasledovných zdrojov: *Human development report 2001* (Správa o ľudskom rozvoji 2001). New York, United Nations Development Programme 2001 a Commission on Macroeconomics and Health: *Investing in Health for Economic Development* (Komisia o makroekonomike a zdraví: Investovanie do zdravia pre ekonomický rozvoj). Ženeva, Svetová zdraotnícka porganizácia, december 2001).

[5] Analýza vtedajšieho stavu vychádzala v dokumente *Gaudium et spes* z reality, a to všeobecného rastu počtu obyvateľstva aj vo vyspelých krajinách, aj keď, pravda, podstatne nižšieho ako v krajinách tretieho sveta.

[6] Aj keď na Slovensku stále ešte nie je imigrácia v porovnaní s vyspelými krajinami veľmi intenzívna, možno predpokladať, že pri zvýšenej imigrácii pracovných síl na liberalizovanom pracovnom trhu Európskej únie sa aj na Slovensku budú ľudia z imigrácie dostávať do znevýhodneného postavenia a budú rozširovať pomerne širokú základňu sociálne vylúčenej časti obyvateľstva hlavne v mestách. Nateraz sa najväčšia časť sociálne vylúčenej časti populácie koncentruje v zaostalých regiónoch a mikroregiónoch s vysokým podielom rómskej populácie.

[7] Na tomto mieste by mala nasledovať analýza, resp. porovnanie nezamestnanosti medzi krajinami EÚ, ale vzhľadom na všeobecne známe skutočnosti o vysokej miere nezamestnanosti na Slovensku prakticky od začiatku obdobia transformácie centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku až podnes od tejto analýzy abstrahujeme a v druhej časti príspevku sa zameriame na analýzu miery dostatku, resp. nedostatku zdrojov na

napríklad na výdavky na jednotlivé druhy aktívnych politík trhu práce na Slovensku, vidíme, že v poslednom období na Slovensku (po roku 2005) boli zaznamenané nízke výdavky na programy rekvalifikácie a tréningu pre nezamestnaných, čo sťažilo ich uplatnenie sa na trhu práce. Podľa štatistických údajov Slovensko patrilo v roku 2008 ku skupine krajín s najnižším podielom výdavkov na tréningové a školiace programy spomedzi krajín OECD (tabuľka 1).

Tabuľka 1
Zloženie výdavkov na aktívne politiky trhu práce, (% z celkových výdavkov, 2008)

	Slovensko	OECD
Všeobecné služby zamestnanosti	44	28
Tréningové a školiace programy	4	25
Stimuly zamestnania	8	16
Podporované zamestnávanie	8	16
Priama tvorba pracovných miest	20	11
Podpora samozamestnávania	20	4

Prameň: OECD, Labour Market Programme database.

Preto experti OECD odporučili Slovensku jednoznačne zvýšiť podiel výdavkov na tréningové a školiace programy z celkových výdavkov na politiky trhu práce (OECD, 2010).

Je pochopiteľné, že v kapitole venovanej hospodársko-spoločenskému životu je v dokumente *Gaudium et spes* venovaná aj samostatná časť oblasti práce, pracovným podmienkam a voľnému času (popri ďalších oblastiach, ako napríklad riešenia účasti na správe podnikov, riešenia pracovných sporov, zodpovednosti za investície ako zdroja pre pracovné príležitosti a dostatočného zárobku obyvateľstva, ale aj nadobúdanie vlastníctva (osobitne v rozvojových krajinách).

Význam ľudskej práce na rozdiel od klasických ekonomických teórií[8], ktoré okrem práce jej na roveň dávajú aj kapitál (stroje, zariadenia, pôda, suroviny a pod.)[9], je v dokumente *Gaudium et spes* zvýraznený jednoznačne: „Ľudská práca pri výrobe a výmene tovaru, ako aj pri vykonávaní hospodárskych služieb má väčšiu hodnotu než ostatné zložky hospodárskeho života, ktoré majú povahu čírych prostriedkov.“ (1., internetový zdroj, tamtiež). A ďalej: „Spoločnosť má zase zo svojej strany, podľa podmienok, v ktorých sa nachádza, pomáhať občanom, aby si mohli nájsť primerané zamestnanie.[10] Napokon prácu treba odmeniť tak, aby sa jednotlivcovi a jeho rodinným príslušníkom poskytli prostriedky na dôstojné rozvíjanie materiálneho, spoločenského, kultúrneho a duchovného života, majúc na zreteli službu a produktivitu každého jednotlivca, ako aj situáciu podniku a spoločné dobro.“ (1., internetový zdroj, tamtiež).

---

riešenie nezamestnanosti a znižovania sociálneho vylúčenia; v druhej časti je miera nezamestnanosti porovnaná s výdavkami na aktívne politiky trhu práce (pozri ďalej).

[8] Osobitne s výnimkou Marxovej teórie pracovnej hodnoty (a teda práce) ako jediného hodnototvorného činiteľa v ekonomickej teórii.

[9] Pripomínajúc tiež klasické konštatovanie W. Pettyho: „Práca je otcom bohatstva a zem je jeho matkou.“

[10] Významnú úlohu v procese hľadania si práce na pracovnom trhu plnia úrady práce, ktoré sú vo väčšine vyspelých krajín financované z verejných prostriedkov, a teda rozsah výdavkov na túto sprostredkovateľskú činnosť ovplyvňuje aj dĺžku nezamestnanosti a okrem iného aj rozsah frikčnej nezamestnanosti.

Novým, závažnejším momentom vo vyspelých krajinách (v krajinách EÚ), nepoznaným v takej veľkej miere ako nateraz v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia, sa vzhľadom na uvedené konštatovanie v dokumente *Gaudium et spes* o primeranej odmene za prácu, javí existencia „pracujúcich chudobných“.[11] Ide o závažný problém trhu práce popri vysokej miere nezamestnanosti a vysokom podiele dlhodobej nezamestnanosti z celkovej nezamestnanosti. Podľa štatistických údajov za rok 2008 (Eurofound, 2011) bol podiel „pracujúcich chudobných“ v priemere v krajinách EÚ vo výške 8,6 %. Slovensku patrilo 9. najlepšie miesto spomedzi všetkých krajín EÚ 27. Najnižší podiel „pracujúcich chudobných mala Česká republika, a to 3,6 %, nasledovaná Holandskom a Belgickom, najhoršie sa v rebríčku krajín umiestnilo Rumunsko s mierou „pracujúcich chudobných“ vo výške 17,7 % nasledované Gréckom, Portugalskom a Poľskom. Ako ukazujú porovnávacie analýzy, veľký význam pre mieru „pracujúcich chudobných“ má uplatňovaná politika v oblasti minimálnych miezd.

Nakoniec za zmienku z dokumentu *Gaudium et spes* stojí aj konštatovanie, ktoré zvýrazňuje význam širšie chápaného rozvoja ľudskej osobnosti a nielen človeka ako pracovnej sily. Ľuďom by sa mala dať možnosť (zo strany celej spoločnosti) „... slobodne rozvíjať sily a schopnosti, ktoré azda nemajú veľa príležitostí uplatňovať vo svojom zamestnaní“. (1., internetový zdroj, tamtiež).

Význam práce pre každého človeka a primeraných pracovných príjmov ako zdroja pre rozvoj komplexnej ľudskej osobnosti každého človeka bol zdôraznený vo všetkých doterajších sociálnych encyklikách. Naposledy pápež Benedikt XVI. v encyklike „Caritas in veritate“ túto potrebu vyjadril nasledovne: „Dôstojnosť osoby a požiadavky spravodlivosti si najmä dnes vyžadujú, aby ekonomické rozhodnutia nespôsobovali prílišný a morálne neprijateľný nárast rozdielov v bohatstve a aby naďalej ako prioritu sledovali dostupnosť zamestnania a jeho udržanie pre všetkých“ (Caritas in veritate, 2009).

Ak sme v súvislosti s charakterom dokumentu *Gaudium et spes* upozornili, že ekonomické problémy hodnotí v priamej súvzťažnosti s hodnotami ľudského bytia a zmyslu ľudskej existencie, potom treba povedať, že na problém ekonomickej nerovnosti (bohatí verzus chudobní tak v rovine individuálnej ako aj v rovine medzištátnej) upozornili svojimi teóriami aj ekonómovia. Ako príklad uvádzame Gunnara Myrdala, nositeľa Nobelovej ceny za ekonómiu z roku 1974, ktorý zdôraznil problém rovnosti vo svetovom rozvoji. Vo svojom vystúpení pri preberaní Nobelovej ceny konštatoval: „ Zameriam sa na ekonomické, finančné, psychologické a politické aspekty podmieňujúce naše myslenie o tejto otázke (rovnosti), ktorá je v podstate otázkou morálnou.“ (Jonáš, J. a kol., 1994, str. 197). Podľa Myrdala nové vedomie chudoby nerozvinutých krajín morálne znepokojilo predovšetkým západný svet, kde hlavne od doby osvietenstva ideál rovnosti zaujíma čestné miesto v sociálnej filozofii. V ekonomickej vede bol tento ideál dokonca „dokázaný“ a umiestnený do základov ekonomickej teórie. Vplyv tohto ideálu na praktickú politiku bol však zanedbateľný. Až ku koncu 19. storočia umožnili hospodárske a mocenské vzťahy v západných krajinách ich

[11] Tu treba zobrať tiež do úvahy zlepšenie metód na sledovanie príjmovej chudoby na základe štatistiky SILC (Statistics on Income and Living Conditions). Za „pracujúcich chudobných“ sa považujú osoby, ktoré sú zamestnané viac ako pol roka a ktorých disponibilný príjem je taký, že im hrozí chudoba. Príjem sa meria vo vzťahu k domácnosti, pričom sa upraví podľa veľkosti a zloženia domácnosti a vydelí sa počtom osôb.

postupnú premenu na „štáty blahobytu“. Aj vďaka tomuto procesu sa existujúce nerovnosti dočkali zvýšenej pozornosti (tamtiež, str. 198).

Je nesporné, že problémy chudoby, sociálneho vylúčenia, nezamestnanosti a pod. súvisia s ochotou ekonomických subjektov (hlavne národných vlád) tieto problémy riešiť, t.j. súvisia s podobou a formami „sociálneho štátu“. Všetko však nasvedčuje tomu, že v európskych krajinách dochádza k erózii „sociálneho štátu“ (Keller, J., 2006), a to vplyvom globalizácie ekonomických procesov. Do akej miery odolá „sociálny štát“ tlakom zvonka tak v Európe ako aj na Slovensku je veľkou výzvou pre európske inštitúcie, vlády jednotlivých krajín a v danej súvislosti aj pre budúce vlády Slovenskej republiky.

2. Analýza zdrojov pre riešenie nezamestnanosti a zníženie sociálneho vylúčenia

Pre liberálov sú problémom vysoké dane a vysoké verejné (štátne) výdavky určené okrem iného aj na zabezpečenie sociálnej spravodlivosti; výdavkov, ktoré by eliminovali nedostatky fungovania trhu vrátane riešenia problémov nezamestnanosti. Pre zástancov sociálneho štátu sú práve štátne výdavky určené na sociálnu ochranu jednou z jeho najdôležitejších charakteristík. Vo všeobecnosti „redistribúcia zdrojov je podstatou fungovania sociálnych štátov.“ (Gerbery, D., 2011, str. 7).

Pre charakteristiku zdrojov určených na politiku zamestnanosti a zníženie sociálneho vylúčenia i pre príslušné (makroekonomické) zhodnotenie miery redistribúcie zdrojov sme zvolili metódu medzinárodného porovnania. Základná otázka, na ktorú treba dať odpoveď, znie, či sú na Slovensku dostatočné zdroje pre príslušné politiky, aby dochádzalo k efektívnemu znižovaniu nezamestnanosti a sociálneho vylúčenia.

Hlavným makroekonomickým ukazovateľom, ktorý charakterizuje mieru prerozdelenia zdrojov v krajine (abstrahujúc nateraz od toho, na čo sa tieto prostriedky v ďalších etapách prerozdelenia použijú), je miera celkového zdanenia HDP (graf 1)

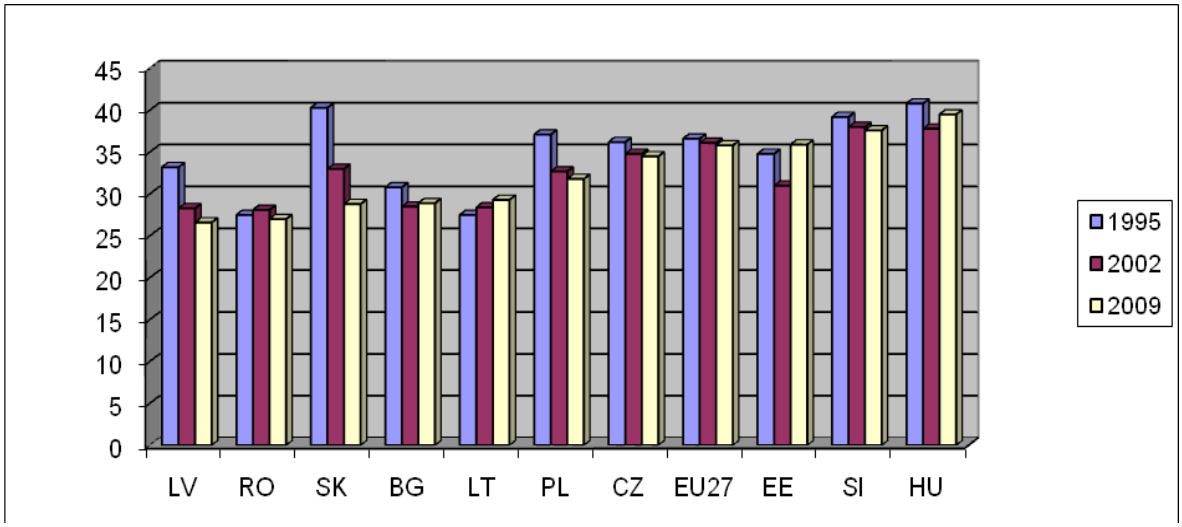

Graf 1
Miera celkového zdanenia HDP vo vybraných krajinách EÚ
Prameň: Taxation trends in the European union, príslušné roky

Podľa údajov v grafe 1 je zrejmé, po roku 1995 (merané v päťročných intervaloch) nastal na Slovensku najvýraznejší pokles miery zdanenia HDP zo všetkých nových členských krajín EÚ. Ak priemer krajín EÚ 27 osciloval okolo 36 %, znamená to, že Slovensko výrazne zaostáva za priemerom EÚ, ale aj za väčšinou ostatných krajín (v roku 2009 len Lotyšsko a Rumunsko zaznamenalo nižšiu mieru zdanenia HDP ako Slovensko). Okrem toho je známe, že podiel nepriamych daní (hlavne DPH) predstavuje najvyšší podiel na daniach a de facto nie je nástrojom, ktorý redistribuuje zdroje od bohatých k chudobným.

Nástrojom, ktorý vo všetkých bývalých krajinách EÚ 15 plní funkciu redistribúcie príjmov, je progresívne zdanenie osobných príjmov. Tabuľka 2 zachytáva a porovnáva najvyššiu mieru zdanenia osobných príjmov vo vybraných krajinách EÚ:

Tabuľka 2
Porovnanie najvyššej miery zdanenia osobných príjmov vo vybraných krajinách (v %)

	Najvyššia daň z príjmov v %		Zmena	
	2010	2011	1995 - 2011	2000 - 2011
EÚ 27	37,6	37,1	-10,2	-7,6
BE	53,7	53,7	-6,9	-6,9
AT	50	50	0	0
HU	40,6	20,3	-23,7	-23,7
Sl	41	41	-9	-9
CZ	15	15	-28	-17
EE	21	21	-5	-5
SK	19	19	-23	-23
PL	32	32	-13	-8
IE	41	41	-7	-3

Prameň: Taxation trends in the European Union , edition 2011

Podľa údajov v tabuľke 2 je zrejmé, že časť nových členských krajín EÚ zaviedla rovnú daň z osobných príjmov a obetovala podporu hospodárskeho rastu (tým, že rovná daň znižuje náklady firiem na pracovnú silu) potrebnej miere redistribúcie príjmov medzi bohatými a chudobnými. Pokles najvyššej sadzby dane z príjmov bol po roku 1995 najvyšší v Maďarsku, na Slovensku a v Českej republike.

Významným ukazovateľom miery redistribúcie príjmov je aj miera zdanenia nákladov práce. V grafe 2 sú zobrazené údaje o daňovom kline.[12]

[12] Daňový klin z nákladov práce je súčtom priemernej (skutočnej) sadzby dane z príjmov a príspevkov na sociálne poistenie zamestnávateľa a zamestnanca.

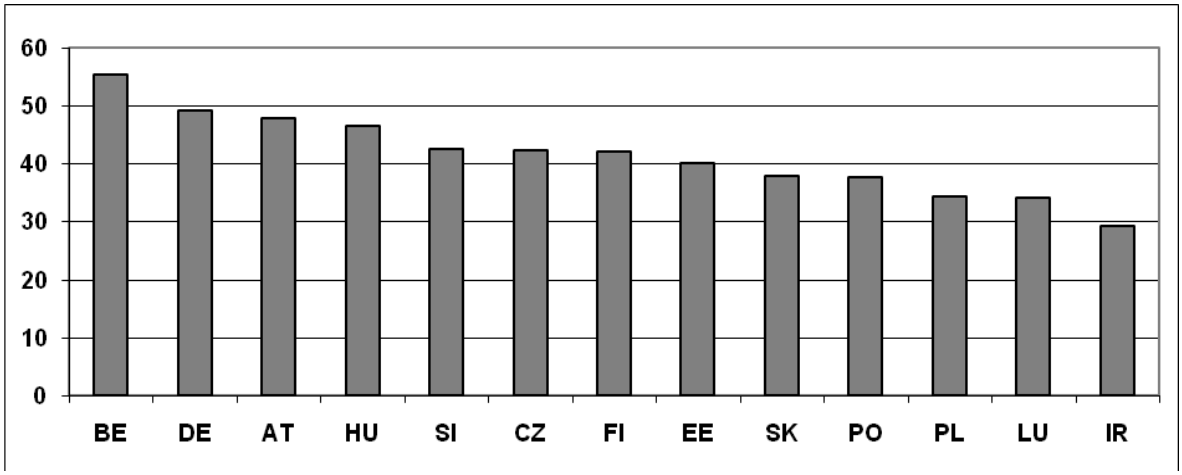

Graf 2
Porovnanie daňového klinu vo vybraných krajinách EÚ
Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov z publikácie OECD, Taxing Wages 2010, Paris, OECD Publishing

Do grafu 2 sme zámerne zahrnuli krajiny tak s najvyšším ako aj s najnižším daňovým klinom spomedzi všetkých krajín EÚ 27. Najvyšší daňový klin má Belgicko (55,4 %), najnižší Írsko (29,3 %). Slovensko s úrovňou 37,8 % je porovnateľné s ostatnými krajinami skupiny Visegrádskej štvorky a nie je potrebné úroveň daňového klinu znižovať, práve naopak, zavedenie progresívneho zdanenia by mohlo mierne zvýšiť priemernú (skutočnú) mieru zdanenia osobných príjmov, a tým aj úroveň daňového klinu, pre čo zostáva aj z hľadiska medzinárodného porovnania dostatok manévrovacieho priestoru.

Detailnejší pohľad na štruktúru daňového klinu, teda daňového zaťaženia (tabuľka 3), potvrdzuje možnosť zavedenia progresívneho zdanenia osobných príjmov.

Tabuľka 3
Štruktúra daňového zaťaženia, % z nákladov práce, rok 2010

	Daňový klin	Daň z príjmu	Príspevky na sociálne poistenie	
			zamestnávateľa	zamestnanca
BE	55,4	21,6	23	10,8
AT	47,9	11,4	22,6	14
HU	46,4	11	22,2	13,2
Sl	42,4	9,5	13,9	19
CZ	42,2	8,6	25,4	8,2
EE	40	12,3	25,6	2,1
SK	37,8	6,4	20,8	10,6
PL	34,3	5,9	12,9	15,5
IR	29,3	13	9,7	6,6

Prameň: Taxing Wages 2010, Paris: OECD Publishing
Poznámka: Daňový klin počítaný pre slobodného zamestnanca bez detí poberajúceho priemernú mzdu.

V porovnaní štruktúry daňového klinu Slovensko nevykazuje žiadne extrémne hodnoty. Vyznačuje sa relatívne nízkou sadzbou dane z príjmu – 6,4 % (z analyzovaných krajín druhou najnižšou po Poľsku, ktoré má sadzbu 5,9 %). Príspevky na sociálne poistenie hradené zamestnávateľom boli na úrovni 20,8 % a aj keď predstavujú najvyšší podiel na

daňovom kline zo všetkých jej troch zložiek, sú porovnateľné s ostatnými krajinami skupiny V 4. V porovnaní so Slovinskom má Slovensko vyššiu sadzbu príspevkov na sociálne poistenie o 7 p.b., ale Slovinsko má podstatne vyššiu sadzbu odvodov hradených zamestnancom (19 %) ako Slovensko (10,6 %).

Na výdavkovej strane vybraných daní sú pre zamestnanosť významné výdavky na aktívne politiky trhu práce (APTP) vyjadrované ako podiel na HDP. V nasledujúcom dvojitom grafe (graf 3) sú tieto výdavky porovnané s mierou nezamestnanosti.

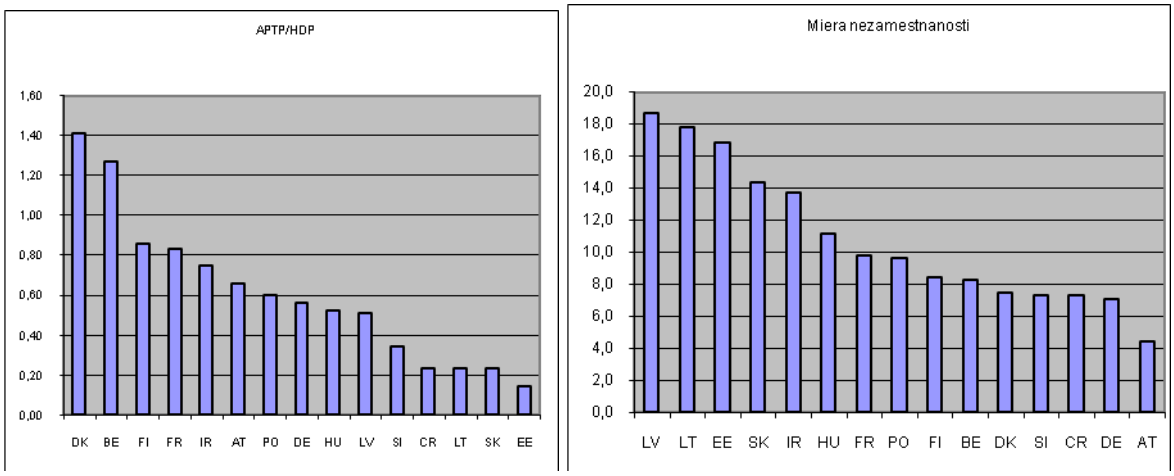

3a 3b

Graf 3
Porovnanie výdavkov na APTP z HDP s mierou nezamestnanosti (%), rok 2010
Prameň: Eurostat

Z priebehu grafov 3a a 3b je zrejmé, že Slovenská republika by v porovnaní s vysokou mierou nezamestnanosti by mala vydávať oveľa vyššie percento svojho HDP na aktívne politiky trhu práce.[13] V roku 2010 vydala 0,23 % z HDP na APTP, a to pri priemernej miere nezamestnanosti, ktorá dosiahla až 14,4 %. Štáty, ktoré mali oveľa nižšiu mieru nezamestnanosti, vydali oveľa viac výdavkov na APTP (z analyzovaných krajín Dánsko, Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Rakúsko, ale aj Poľsko).

Nízke výdavky na aktívne politiky trhu práce ale aj na sociálnu ochranu sú dôsledkom nízkeho podielu zdrojov získaných zo všetkých druhov daní. Prirodzeným dôsledkom tohto stavu je, že Slovensko len pomaly v posledných rokoch dokázalo zvýšiť podiel výdavkov na sociálnu ochranu.[14] V grafe 4 sú uvedené údaje o výdavkoch na sociálnu ochranu ako podiel z HDP za vybrané krajiny.

Z údajov v grafe 4 vyplýva, že Slovensko dosiahlo v roku 2009 úroveň výdavkov na sociálnu ochranu vo výške 18,8 % HDP, čo je stále najmenej z krajín V 4. Z analyzovaných krajín vydáva menej na sociálnu ochranu len Lotyšsko (16,8 %). Slovensko zaostalo v analyzovanom roku za priemerom krajín EÚ 27 až o 10,7 p.b.

[13] Na problém nevhodnej štruktúry výdavkov na APTP sme upozornili v prvej časti príspevku (tabuľka 1).
[14] Výdavky na sociálnu ochranu zahŕňajú výdavky na: dávky v starobe a pe pozostalých, nemocenské/zdravotnú starostlivosť, dávky pre zdravotne postihnutých, dávky pre rodiny a deti, dávky v nezamestnanosti a bývanie a sociálne vylúčenie.

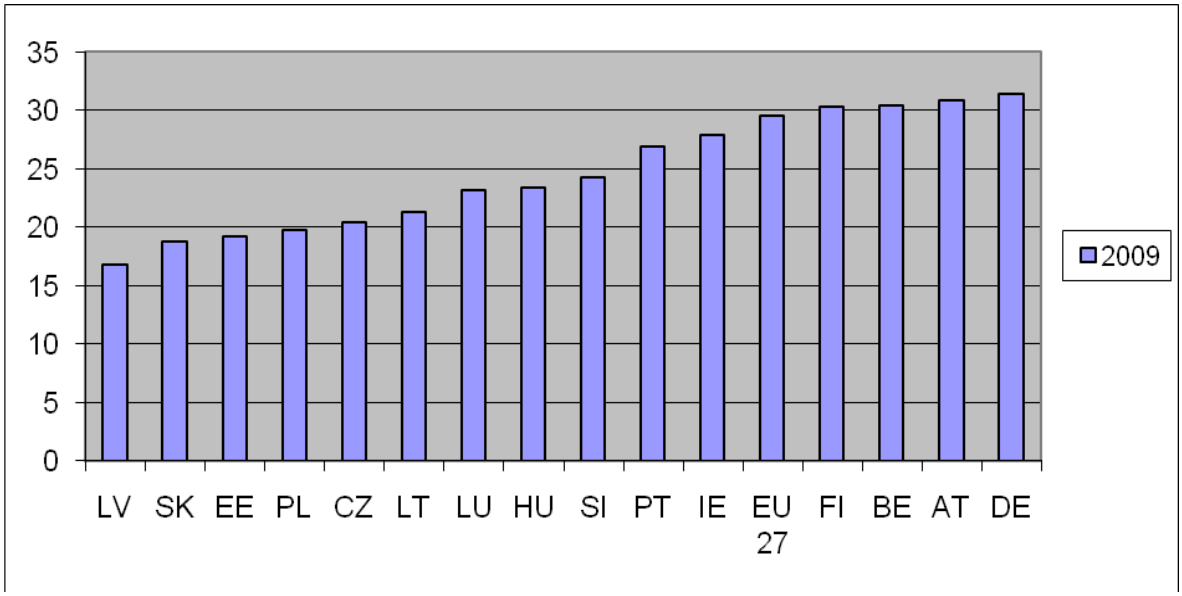

Graf 4
Porovnanie výdavkov na sociálnu ochranu % z HDP, rok 2009
Prameň: ESSPROS – výdavky a príjmy na sociálnu ochranu, 2008-2009, ŠÚ SR, február 2012

Deatilnejší pohľad na štruktúru výdavkov na sociálnu ochranu poskytujú údaje o dávkach v nezamestnanosti (pasívna politika trhu práce) a výdavky na sociálne vylúčenie. Štatisticky sa výdavky na sociálne vylúčenie sledujú spolu v skupine s výdavkami na bývanie (pre sociálne slabé vrstvy spoločnosti). V tabuľke 4 sme zvolili porovnanie s priemerom výdavkov za krajiny EÚ 27 v prepočte na PPS (Purchasing power standards) na jednu osobu.

Tabuľka 4
Porovnanie výdavkov na sociálnu ochranu podľa funkcií; PPS, indexy (EÚ 27 = 100)

	Výdavky na soc. ochranu v PPS na obyv.	Dávky v starobe, pozostalí	Nemocenské, zdravotná starostlivosť	Dávky pre zdravotne postihnutých	Dávky pre rodiny a deti	Dávky v nezamestn.	Bývanie a sociálne vylúčenie
EU 27	6935	100	100	100	100	100	100
AT	9009	143,4	113	125,8	169,1	128,1	58,7
CZ	4059	60	64,5	57,2	53,8	51,8	27,2
EE	2870	40,2	40,8	53,1	63,5	45,4	9,8
LV	2050	31,8	24,2	29,6	39,6	47,9	14,3
LT	2743	38,9	35,3	50,7	68,5	28,7	21,6
HU	3517	52,4	43,2	59,1	85,3	36	49,8
PL	2810	56,3	34,3	38,4	20,1	14	13,2
SK	3241	44,2	50	56	54,6	44,2	31,8

Prameň: ESSPROS – výdavky a príjmy na sociálnu ochranu, 2008-2009, ŠÚ SR, február 2012
Poznámka: Dávky pre rodiny s deťmi za Slovensko sú vrátane daňového bonusu

Aj keď sa v posledných rokoch na Slovensku zaznamenal rast výdavkov na sociálnu ochranu, z hľadiska medzinárodného porovnania Slovensko stále zaostáva v priemere na jedného obyvateľa oproti Maďarsku a Českej republike z krajín V 4 a nižšie výdavky má

v priemere len Poľsko. Údaje o výdavkoch na bývanie a sociálne vylúčenie svedčia o tom, že Slovensko má pomerne vysoké výdavky v tejto skupine výdavkov v porovnaní s ostatnými krajinami. Oveľa nižšie hodnoty ako Slovensko (index 31,8) dosahuje Poľsko, všetky pobaltské štáty i Česká republika. Iba Maďarsko (index 49,8) dosahuje z krajín regiónu vyššie výdavky, čo je spôsobené pravdepodobne aj vysokým podielom sociálne vylúčenej rómskej komunity a celkovo zlou sociálnou situáciou obyvateľstva.

Záver

Hlavné zásady a odporúčania dokumentu Gaudium ets spes nestratili nič na svojej opodstatnenosti pre hospodársky život a osobitne v oblasti práce ani temer po päťdesiatich rokoch od svojho vzniku. Ukazuje sa, že problém rozdelenia bohatstva vo svete medzi bohaté a chudobné krajiny, ale aj bohatstva vo vnútri jednotlivých krajín sa prehlbuje. Vývoj potvrdzuje, že na odstránenie veľkých rozdielov nebude postačovať len aplikácia liberálnych princípov, ale že rozdelenie bohatstva vytvorených ekonomických hodnôt je aj otázkou morálnou, čo potvrdzujú nielen myšlienky z dokumentu Gaudium et spes, ale aj niektoré princípy v ekonomických teóriách. Na odstraňovanie negatívnych dôsledkov globalizácie, aby mal každý prácu a mohol viesť dôstojný život, bude v budúcnosti potrebné vynakladať oveľa vyššie zdroje ako doteraz. A tie možno získať len väčším prerozdelením bohatstva nielen v celosvetovom meradle ale aj vo vnútri jednotlivých krajín prostredníctvom daní. Hlavne v tých krajinách, nevynímajúc Slovensko, kde je úroveň zdanenia v pomere k HDP stále pomerne nízka.

Literatúra:

1. Eurofound (2011), Annual review of working conditions 2009-2010
2. Caritas in veritate (2009), Encyklika pípeža Benedikta XVI. o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a pravde, Spolok svätého Vojtecha, Trnava
3. Gerbery, D., ed. (2011), Potrebujem sociálny štát? Úvahy (nielen) o verejnej politike), Friedrich Ebert Stiftung, Bratislava
4. Jonáš, J. (1994), Oslava ekonomie, Přednášky laureátů Nobelovy ceny za ekonomiii, Academia/Praha
5. Keller, J. (2006), Soumrak sociálního státu, Sociologické nakladatelství, Praha
6. Liberální ekonomie (1990), Kořeny euroamerické civilizace; usporiadal Tomáš Ježek, Prostor, nakladatelství Aleše Lederera, Praha
7. Soros, G. (2002), O globalizácii, Kalligram, Bratislava
8. OECD (2010), OECD Economic Surveys, Slovak Republic

Internetové zdroje:

1. http://www.kbs.sk (dokument „Gaudium et spes“)

Kontakt:

Ing. Ján Košta, CSc.
Ekonomický ústav SAV
Šancová 56
811 05 Bratislava

E-mail: jan.kosta@savba.sk

Trust and social capital.
Research into the semantic structure of the concept of "trust" in prospective businessmen

Iveta Kovalčíková

Annotation

Trust has often been used as a frequently studied indicator of social capital. Hardin (2006) point out that most of the current research on social capital as well as trust does not use clear accounts of what is actually being measured in the process of *measurement of trust*. Trust is therefore treated as an atheoretical term. This paper presents the partial part of the four country comparative research in the following structure: the rationale of the research; the research samples (100 economics and business students - 400 in total in each country (Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia); the research methods (Associative Group Analytic Technique, Szalay, 1967) applied in order to reveal the subjective meaning of the studied concepts. The paper focuses on semantic strukture of the concept of trust: *What do respondents think that trust could be...?*

Key words: Social capital. Trust. Visegrad countries. Semantic analysis of the concept.

Anotácia

Dôvera ako indikátor sociálneho kapitálu býva často predmetom výskumných štúdií. Hardin (2006) poukazuje na skutočnosť, že súčasný výskum sociálneho kapitálu i dôvery nepodáva zreteľné operačné definície pri procesoch *merania dôvery*. S premennou dôvera sa častokrát manipuluje ako s ateoretickým konceptom. V príspevku sú prezentované vybrané časti komparatívneho výskumu realizovaného v štyroch krajinách - v nasledujúcej štruktúre: východiská výskumu; výskumná vzorka (100 študentov ekonómie a manažmentu – spolu 400 študentov v každej krajine (Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovenská republika); výskumná metóda (Associative Group Analytic Technique, Szalay, 1967) použitá s cieľom odhalenia a skúmania subjektívnych obsahov skúmaných konceptov. Príspevok sa zameriava na sémantickú štruktúru pojmu dôvera: *Čo si študenti myslia – čo je to dôvera...?*

Kľúčové slová: Sociálny kapitál. Dôvera. Krajiny Višehradskej štvorky. Sémantická analýza konceptu.

INTRODUCTION

Social capital (SC) is defined as an attribute of a society, as a quality of relationships enabling individuals to cooperate and act collectively (Mateju, 2003). Concept of Social Capital reffers to: 1/ networks of people's relations and voluntary people's associations, 2/ solidarity and mutual trust among people, 3/ norms of mutual help and reciprocity (Putnam, 1995). Communities with high social capital have higher economical and social prosperity, lower crime rate, individuals and more tolerant and more positive (Putnam, 2001). Social capital is created by "informal norms supporting cooperation between two or among more individuals" (Fukuyama, 2000).

Experts in political science, psychology, sociology and philosophy all devote attention to social capital as a social phenomenon. Despite the growing trend of attempts at a conceptual analysis, however, there is still no unique definition of 'social capital'. The terms that are usually used in the definition are *cooperative norms* (Coleman, 1988; Putnam, 1993, 2000; Knack and Keefer, 1997), *trust* (Putnam, 1993; Knack and Keefer, 1997), and *networks* that allow people to act collectively (Putnam, 1993, 2000; Woolcock and Narayan, 2000; Sobel, 2002). However, most definitions include one or more of the concepts of networks, cooperative norms, trust, and associational activity (Baliamoune-Lutza, 2011). The empirical literature on social capital emphasizes networks, associational activity (Putnam, 1993) and trust (Knack and Keefer, 1997) as indicators of social capital.

Trust has often been used as a frequently studied indicator of social capital. For example, Knack and Keefer (1997), Whiteley (2000), Zak and Knack (2001), Calderón et al. (2001), and Dearmon and Grier (2009) all use the trust variable from World Values Survey2 (WVS). Beugelsdijk and van Schaik (2005) use data on trust from the European Values Studies. Knack and Keefer (1997) show that trust as an indicator of social trust is strongly correlated with income. Using cross-sectional data from 48 countries over the period 1980–1994, Calderón et al. (2002) show that trust is correlated with financial depth and efficiency, and with stock market development. Zak and Knack (2001) find that social capital in the form of trust promotes economic growth. On the other hand, Woolcock (2001) argues that social capital is a consequence of trust. In either case, it seems that trust could serve as an adequate indicator of social capital since the issue here is not whether social capital causes trust or the other way around.

The purpose of this article is to present basic theoretical approaches to interpreting the concept of *trust* in the context of the social capital phenomenon. In the second part of the chapter we present the results of research focussing on studies of social capital and trust in the Visegrad Four countries.

1 CONCEPT OF TRUST

According to Hardin (2002, 2006a, b) in the current literature there are essentially *three distinct conceptions of trust*. All three are in fact conceptions of *trustworthiness* or conceptions of how someone's trustworthiness leads us to trust. The three conceptions of trust consider what would count as the right intentions toward the truster.

1st conception: the encapsulated interest account

This is grounded in an assumption that the potentially trusted person has an interest in maintaining a relationship with the truster, an interest that gives the potentially trusted person an incentive to be trustworthy (see Hardin 1991, 2002b, 2006).

2nd and 3th conception: ground the trustworthiness of the potentially trusted person in moral commitments or in the trusted's psychological or character disposition to be a relevant kind of person (one who keeps trusts). If trust turns on expected motivations of others, then trust is in a cognitive category with knowledge.

All three of the extant standard conceptions are therefore cognitive - all depend on assessments of the trustworthiness of the potentially trusted person (Hardin, 2006, p. 27). Expressed otherwise: *if trust is cognitive,* once we have relevant knowledge - of your moral commitments, your psychological or character disposition, or your encapsulation of our interests - that knowledge *constitutes* our degree of trust or distrust. To say we trust you means that we know or think we know relevant things about you, especially about your motivations toward us. Therefore one can mistakenly trust or distrust someone merely because one has wrong information about them. Many writers suppose that trust itself - and not only acting on one's trust - is a matter of making a choice (see, for example, Bohnet and Zeckhauser 2004; Eckel and Wilson 2004; Sztompka 1999 as mentioned in Hardin, 2006, p. 28). Hardin (2006, p. 52-53) point out in a very persuasive way that most of the current research on social capital as well as trust, both gaming and survey does not use clear accounts of what is actually being measured in the process of *measurement of trust*. In most of this academic research, trust is a term that is as loosely used as it is in the vernacular, where its meanings are many, varied, and often opaque. Trust is therefore treated as an atheoretical term. It is, for example, all of the things that survey respondents think it is.

The point of our research is to go further than to show that people ostensibly do trust. What do respondents think that trust could be...?

2 SOCIAL CAPITAL IN THE VISEGRAD CONTEXT: THE CASE OF „TRUST"

2.1 GOAL, METHOD, PARTICIPANTS

Main goal of the research

The main goal of the research presented was to search *social capital* with respect to *cooperation, competition, trust* and *responsibility* among the so-called Visegrad countries (Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia). The Visegrad countries are all post-socialist countries with a relatively new market economy. All these countries struggle with similar problems typical for a period of transition and are recovering from a decades-long absence from the market as such. The false democracy of a one-party goverment and the triumph of mediocrity during those decades caused damage to the political and social behaviour of people. Inhabitants of these countries are disillusioned by the long duration of this transitional period. The loss of the social securities of the socialist system has led to a specific form of social passivity and depression manifested in a reduced level of social capital and level of social trust.

The research problem we set ourselves within the framework of our research had the character of a descriptive research question:

What is the quality of social capital in the V4 countries?

Social capital was operatively defined through four concepts: *cooperation, competition, responsibility* and *trust.*

The purpose of the part of our research presented in this paper was to reveal:

1. How young people, future economists, managers and businessmen conceptualize the notion of TRUST;
2. What kind of similarities and differences can be found in the meaning of trust among the Visegrad countries respondents.

Method

Our main method was:

1. *the AGA technique* (Associative Group Analysis technique) (Szalay, 1967) that we applied in order to reveal the subjective meaning of the studied concepts.

This method has been used for cross-cultural research and proved to be successful in pointing to cultural similarities and differences in the representation of different social phenomena (e.g. Pecjak, 1994). The method uses continuous free word associations. A stimulus word is given (TRUST), and respondents independently write as many free associations as they can within one minute. Data analysis is done in the following way. The words (associations) are weighted. The first word – the immediate response – is scored six; the second word five; the third four. The fourth, fifth, sixth and seventh words are each scored three. The eighth and ninth words are each scored two. The tenth and all subsequent words are scored just one. All words get a weight. After each word has been weighted, the next step is categorisation. Words with similar meaning are put together to form a category. The total weight of a category is counted and its proportion within the total weight of all associations (100%) is calculated. This way, the significance of different categories of meaning can be compared.

Participants

The participants in each country were 100 business and economics students (50 female and 50 male; 50 from each capital, Prague, Budapest, Warsaw and Bratislava; 50 from a smaller city in each country, Ostrava, Szeged, Olsztyn and Presov). Altogether in the four countries 400 students responded to the tasks. In this paper we present the results mostly related to the *Slovak part of the research sample.* The Slovak research sample represents: 25 males and 25 females from the University of Economics in Bratislava, and 25 males and 25 females from the Universy of Presov in Presov, all studying Master's programs in Management.

2.2. RESEARCH RESULTS

At the centre of our attention is the aim:
to analyze and interpret subjective conceptual mental maps of the *trust* concept which we have developed on the basis of information associations gained by means of the Associative Group Analysis Technique.

2.2.1. The meaning of trust

As was mentioned above, our main method was the AGA technique (Associative Group Analysis technique) (Szalay, 1967) that we applied in order to reveal the subjective meaning of the studied concept. As is stated in Table 1, the overall number of gained associations with the trust concept (Slovak sample) was 419, which means that each respondent gave an average of 4.7 associations to the word *trust*. The total number or load of gained associations was 1771.
We recorded the lowest average number of associations in women from a smaller town.
Table 1
The number of associations, the average number of associations and the total weight of the associations to the word 'trust' in Slovakia

RESPONDENTS	Number of respondents	Number of associations	Average number of associations	Weight of associations
Slovakia male capital	**25**	**111**	**4,44**	**477**
Slovakia male town	**25**	**105**	**4,2**	**441**
Slovakia female capital	**25**	**111**	**4,44**	**475**
Slovakia female town	**25**	**92**	**3,68**	**378**
Slovakia ALL	**100**	**419**	**4,19**	**1771**

The weighted associations (in total 419 words) were grouped into categories based on their semantic structure. On the basis of semantic analysis, we have created 9 categories, some of which we have divided into subcategories. The indicated categories for Trust are presented in Table 2.

Table 2
The distribution of associations' weight among the different categories in percentages. Categories / subcategories

Cluster	%
Relationships (CAT 1)	26,5
Close	10,54
Loose	15,95
Character. of person (CAT 2)	17,29
Moral	6,52
Reliable	10,77
Prosocial (CAT 3)	12,72
Cooperation	5,91
Helping /Sharing	1,84
Positive acknowledgement of the other	4,96
Negative aspects-Fear (CAT 4)	10,1
Immorality	0,02
Fears/Danger	9,65
Emotions (CAT 5)	8,25
Positive Value (CAT 6)	3,93
Market/Economy/Work/Cognitive aspects (CAT 7)	11,62
Synonyms (CAT 8)	6,3
Other (CAT 9)	2,94

As is presented in Table 2 – the highest percentage of the weight of the associations within the concept of trust refers to:

- *the relationhip as a social category,(26,5%)*
- *the characteristics of the trustworthy person,(17,29%))*
- *prosocial behaviour(12,72%).*

The associations with the highest load were as follows: *identical goal* (total weight 86), *partner* (total weight 79), *reliability* (total weight 66), *certainty* (total weight 57), and *friendship* (total weight 53). For the sake of clarity, we also give the distribution of individual categories for the trust concept with the Slovak sample in chart 1.

Chart 1
Categories of associations to the word 'trust'
Slovakia / Categorisation – TRUST

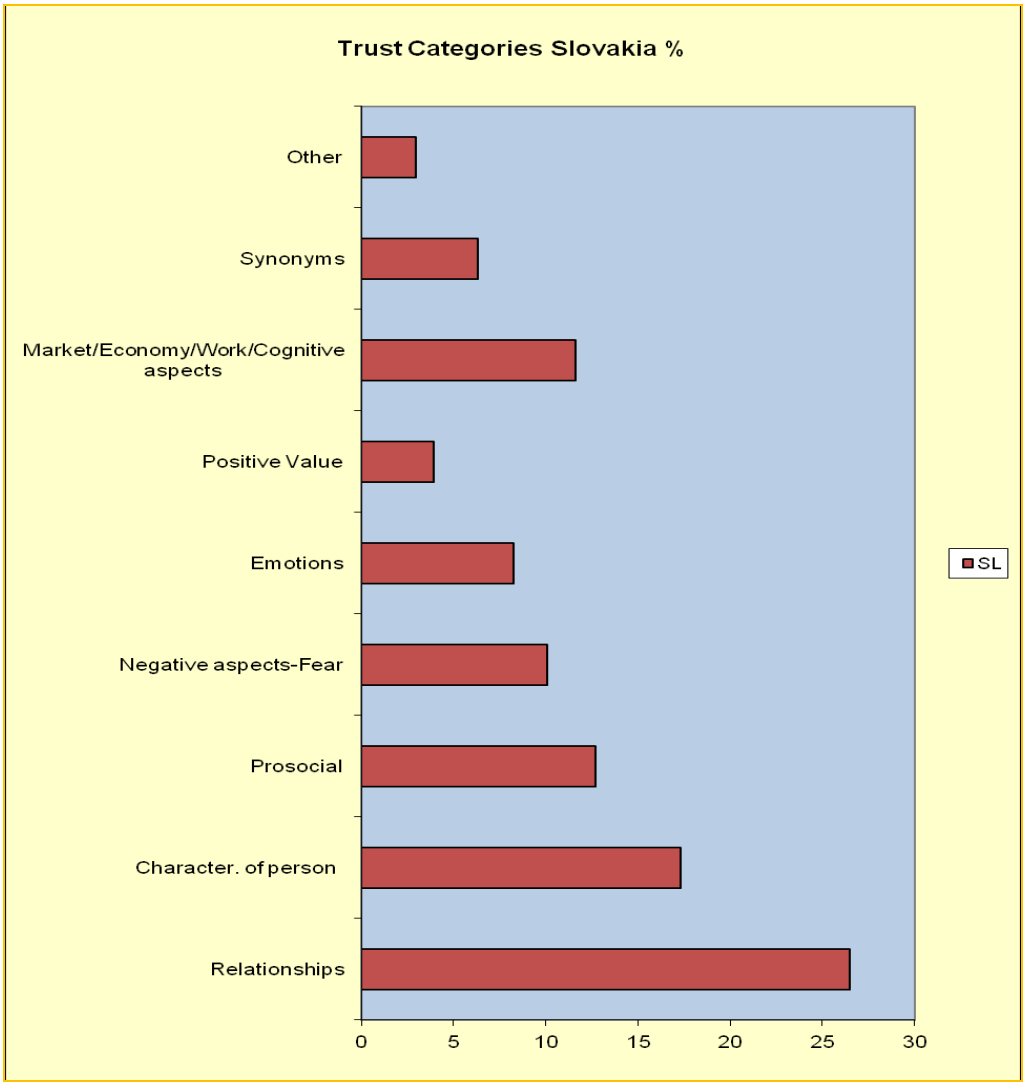

Table 3
The distribution of associations among the different categories in percentage.
Categories / subcategories, comparison Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic)

Category	HU	PL	SL	CZ
Relationships	24,5	29,16	26,5	32,6
Characteristics of person	17,5	32,15	17,29	16,83
Prosocial	17,17	15,95	12,72	17,45
Negative aspects-Fear	9,1	4,24	10,1	8,26
Emotions	8,1	7,65	8,25	10,07
Positive Value	7,6	0,5	3,93	3,37
Market/Economy/Work/Cognitive aspects	7,5	2,14	11,62	3,75
Synonyms	5,2	6,48	6,3	2,5
Other	3	1,67	2,94	5,13

In the next part we will concentrate on a more detailed interpretation of the trust concept within the framework of separate selected categories.

.2.1.1. Relationship (close, loose)

Trust is naturally attributable to relationships between social actors, both individuals and groups (social systems). Trust is a social construct. Conceptually, trust is attributable to relationships within and between social groups (families, friends, communities, organisations, companies, nations etc.). In a social context, trust has several connotations. One of the basic connotations or attributes as well as determinants of trust as a form of social behaviour is a relationship or social relationship. If we reflect on trust/distrust, it is always in a 'relationship' to someone on a micro or macro level. We therefore consider the relational dimension to be the basic platform of the analysis of the TRUST concept. We can find the relational dimensions of TRUST in the work of Mayer, Davis and Schoorman (1995), who state that the typical definition of trust contains such elements as:

- the willingness of one party (trustor) to be vulnerable to the actions of another party (trustee); (author's note – the presence of a relationship between both sides - trustor and trustee – is evident),
- reasonable expectation (confidence) of the trustor that the trustee will behave in a way beneficial to the trustor; (author's note – expectation as a function of trust can operate only in a relationship),
- risk of harm to the trustor if the trustee will not behave accordingly; (author's note – expectation of behaviour also presupposes that the trustor and trustee will enter into a relationship), and
- the absence of trustor's enforcement or control over actions performed by the trustee.

As Hardin (2006, p. 28) stated - as a rule, we trust only those with whom we have a rich enough relationship to judge them trustworthy, and even then we trust only over certain ranges of actions. It is therefore possible to say that a "relationship" is the framework of trust. The percentually highest incidence of associations with trust in our research probably reflects on the social relational connotation of trust. The majority of associations recorded in the Relationship category refer to a close relationship and expression of proximity in the private sphere (family, friends, a small group of people, partner...). Trust projected into a more distant relationship is predominantly associated with a working team. It is interesting to compare the associations of Slovak respondents with those of Polish. With Slovak students we recorded associations with a greater load referring to a more distant relationship than with Polish, Hungarian, and Czech students. To a greater extent Polish and Czech students associate trust only with people they are in close contact with. We may pose the question: is it possible to consider another profile of social capital in Slovak students, who trust partners not only in private and family relationships? In Slovak students the "loose relationship" association is more frequent.

Table 4
Deeper analysis of the selected cathegory, Loose – Close relationships
Comparisonof Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic

CAT	HU	PL	SL	CZ
RELATIONSHIPS	**24,5**	**29,16**	**28,32**	32,6
CLOSE	*15,6*	22,21	11,27	25,65
LOOSE	*8,8*	6,95	17,05	6,94

2.2.1.2. Characteristics of the trustworthy person (moral, reliable)

Trust and trustworthiness

When considering analysis of the trust concept, we also have to mention the related concept, trustworthiness. *Trustworthiness* is a moral value considered to be a virtue. A trustworthy person is someone in whom you can place your trust and rest assured that the trust will not be betrayed. A trustworthy person is someone that you can tell your worries and secrets to and know they won't repeat them without your permission. In general, in order for trust to be earned, worth and integrity must be proven over time.

Let us look closer at how our respondents perceive a trustworthy person. Semantic analysis of associations belonging to this category has enabled us to think about the model of a trustworthy person in the following way: it *is a person who behaves morally and is reliable.*

Chart 2
Characteristics of the trustworthy person
Comparison of Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic

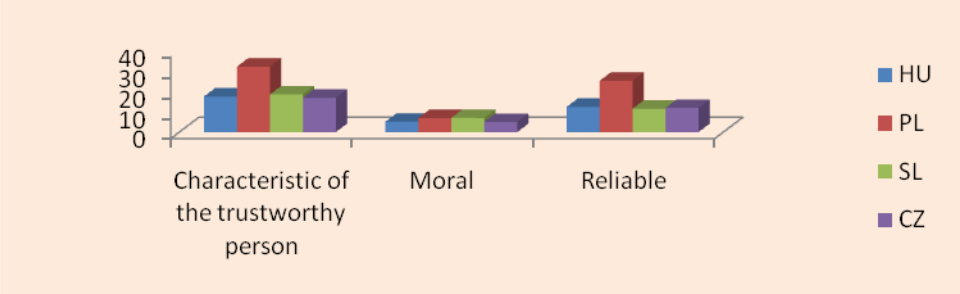

The morality and ethical quality of a person are expressed (by respondents from Slovakia) in the terms:

- Authenticity
- Honesty

- Fairplay
- Openness
- Truth/truthfulness
- Frankness
- Fidelity
- No falsehood

According to the conceptual map of Slovak respondents, a reliable person is a responsible one distinguished by

- Good intentions
- A good impression
- Good performance
- Credibility
- Effectivity
- Definiteness
- Loyalty
- Independence
- Self-confidence
- Fulfilment of obligations

According to the associations of our respondents - one who wants to be trustworthy and reliable person – ... *must keep promises*... Analysis of AGA results in our research indicates the high load of "credibility" associations as characteristics of a trustworthy person. Credibility, or reputation, is also according to our results a quality perceived as being a condition of trust. This means that the account of the rationality of trust is based on the idea of *reputation*. In connection with the above, Hardin (2002b, 2006) analyzes the phenomenon titled *reputational effect.* Once you have a good reputation, you are likely to want to maintain it and that fact gives us confidence to undertake dealings with you. Reputational effects can be very important in motivating such people to fulfill the cooperative ventures that we entrust to them. For many of us, such interactions are very common, so that the incentive effects of maintaining a reputation are very important to us.

2.2.1.3. Trust related to prosocial behavior

From the standpoint of load of associations, the characteristic of pro-social behaviour in relation to the concept of trust appears the third most important (after associations relating to a close and a distant relationship and the characteristic of a trustworthy person). We should say however that with Slovak respondents we recorded a qualitatively lower load of associations relating to pro-social behaviour than with Polish, Hungarian, and Czech respondents. Pro-social behaviour as a presupposition for trust is expressed in the subcategories *cooperation*, *helping/sharing*, *positive acknowledgement of others*. The conceptual associative map relating to cooperation is overloaded with associations such as: *identical thinking, identical goal, cohesion, mutuality.* Hardin, in relation to this, gives and explains the concept "trust as encapsulated interest": in the encapsulated interest conception, the right intentions on your part, as a person we might trust, are to want to take our interests as *our* interests, into account in our actions. If we distrust you, that is because we

think that your interests oppose our own and that you will not take our interests into account in your actions. In this view, trust and distrust are cognitive notions (Hardin, 2006). *Helping, sharing, support, positive acknowledgement of others manifested in discussion, empathy, intuition, communication, consideration, will, affection, tolerance, commitment* – are elements of the mental map of pro-social behaviour in a relationship of trust. We observe that these associated contours of the perception of the concept of trust in our respondents reveal details of trust as encapsulataed interest.

Chart 3
Trust as an encapsulated interest – weight of associations related to trust as prosocial behaviour Comparison of Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic

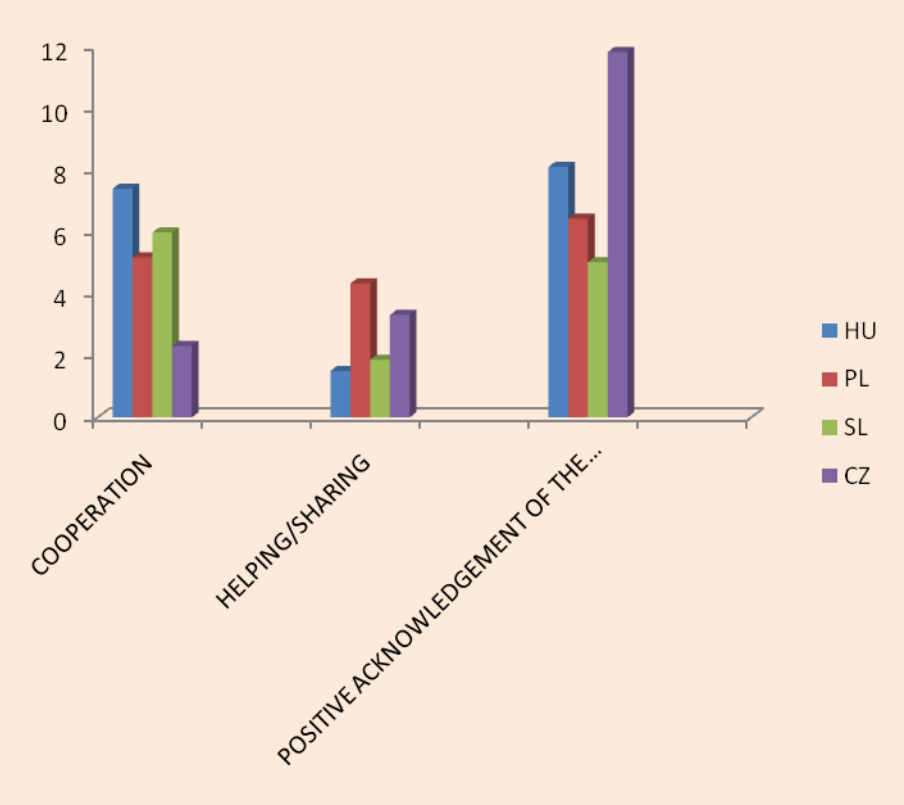

Table 6
Trust as an encapsulated interest – weight of associations related to trust as prosocial behaviour Comparison of Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic

CAT	HU	PL	SL	CZ
PROSOCIAL	17,17	15,95	12,87	17,45
COOPERATION	7,4	5,17	5,98	2,31
HELPING/SHARING	1,5	4,33	1,86	3,31
POSITIVE ACKNOWLEDGEMENT OF THE OTHER	8,1	6,43	5,02	11,82

2.2.1.4. Emotions related to trust

The load of associations related to emotions cannot be ignored. Respondents offered positive feelings such as *security, love, hope, satisfaction, pleasure, peace, serenity, well being*, which are associated with the concept of trust. We can state that the relationship of encapsulated interest, leading to trust, or trust manifested in encapsulated interest can be charged with a range of positive emotions.

With each act of trust, however, there exists a certain risk in the sense of:*"I put my vulnerability at your disposal"...* According to Mayer's definition, trust is *"one side's will to be vulnerable"*. Trustworthiness is one side's feature which makes the other side willing to be vulnerable (In Levin, Cross, 2004). Rousseau, Sitkin, Burt, and Camerer (1998) suggested that trust is best defined as "*a psychological state comprising the intention to accept vulnerability based upon positive expectations of the intentions or the behavior of another"* (p. 395).

In keeping with the above interpretations, our respondents also associate negative feelings, possible risk and disillusionment with trust. The most commonly associated negative emotions relate to possible *Immorality*, manifested in *infidelity* and *deception*. The possible presence of immoral behaviour in relation to unrequited trust comes with such statements as: there is no trust in the world, blind trust does not pay, trust can be a mistake, trust is joined to uncertainty and primarily cannot be measured. Negative feelings relating to trust carry the following associations: *Circumspection, Alertness, Checking, Self-denial, Disillusion, Weakness, Stagnation, Lost, and Naivety*.

The load of associations for the Polish and Czech respondents is lower in the category of negative emotions that for the Slovak and Hungarian respondents. We can pose the question: What is it that determines the lower level of expected risk and negative emotions in Polish and Czech students? Can it have something to do with the abovementioned orientation of Poles and Czechs towards trust as a phenomenon associated with a relationship primarily with a close person on a micro level? If I act carefully with trust in relationships with people on a macro level, the level of experienced negative emotions will probably be higher that way – as it is in the case of our findings. Equally we have recorded differences in the load of associations for positive value. Polish students refer to the positive value of trust less; as the data shows, trust as a concept is associated more with the private sphere and less with the work environment and business.

Chart 4
Trust as a positive value - weight of associations.
Comparison of Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic

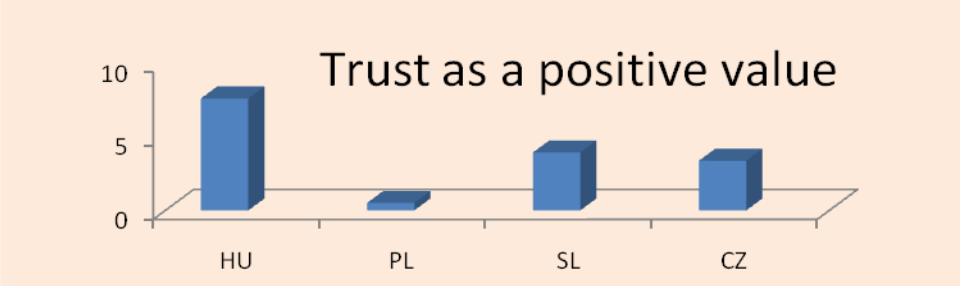

Chart 5
Perceptions of the negative aspects of trust - weight of associations
Comparison Slovakia, Poland, Hungary, Czech Republic

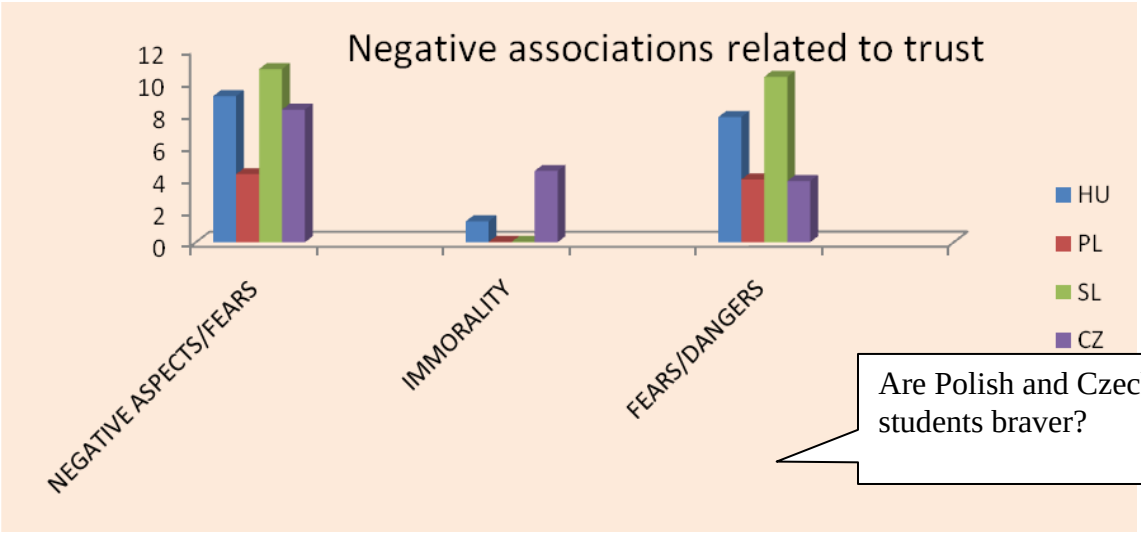

CONCLUSION

The main goal of the comparative research presented in this paper was to search *social capital* among the so-called Visegrad countries (Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia). In the paper we have analysed interpretations of the TRUST concept made by Slovak, Czech, Polish and Hungarian respondents, showing emphasis placed on close contact, mutuality, encaspsulated interest, the aspect of prosocial behaviour and felt risks associated with a display of trust.

Present research outcomes show the fact that Central and Eastern Europe together with many developing countries have in comparison with developed countries a very low social capital rate, measured by membership in various spare-time civil society groups. The notion of social capital can be extended to certain regions characterized by regional cooperation and inter-group trust. In the process of measuring positive interpersonal capital in Slovakia (INEKO – November 2002) the data revealed the fact that Slovakia belongs to those societies with a very low rate of social trust and with limited social background. Moreover, social capital has been significantly lowered – in 1995, 27% of citizens believed that "the majority of people can be trusted". In 2006, it was 18%. The rate of Slovak trust in 1995 was something above average among the post-socialist countries (including the former Soviet Union), but deeply below the average of OECD countries – in those, 43% trusted in the majority of fellow citizens (Kusá, 2007). For countries of the Visegrad Four (V4) the realization of the need and opportunity for effective economic cooperation and competition is extremely important given their common historical, economic and social experience, strengthened by their geographic proximity. Competing in a cooperative way requires mutual trust and responsibility and is based on the established social capital within the region. We assume that in order to analyse the options how could be possible to increase the quality of

social capital as well as social trust in our region - it could be heplfull to know what the young people exactly think THE TRUST COULD BE... Our research could by considered to be a modest contribution to this issue.

REFERENCES

Baliamoune-Lutza, M. (2011). Trust-based social capital, institutions, and development. *The Journal of Socio-Economics,* Article in Press.

Beugelsdijk, S. & Van Schaik, T. (2005). Social capital and growth in European regions: an empirical test. *European Journal of Political Economy 21,* 301–324.

Calderón, C., Chong, A. & Galindo, A. (2001). Structure and Development of Financial Institutions and Links with Trust: Cross-Country Evidence. Research Department, Inter-American Development Bank, Working Paper No. 444.

Calderón, C., Alberto, C. & Arturo, G. (2002). Development efficiency of the financial sector and links with trust: cross-country evidence. *Economic Development and Cultural Change 51*, 189–204.

Camerer, C. & and Weigelt, K. (1988). Experimental Tests of a Sequential Equilibrium Reputation Model. *Econometrica 56,* 1-36.

Coleman, J. S. (1988). "Social Capital in the Creation of Human Capital." *American Journal of Sociology (Supplement) 94*, 95-120.

Coleman, J. S. (1991). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Cook, K. S. & Cooper, M. R. (2003). Experimental Studies of Cooperation, Trust and Social Exchange. In E. Ostrom & J. Walker (Eds.), *Trust and Reciprocity: Interdisciplinary Lessons for Experimental Research.* New York: Russell Sage Foundation, 209-44.

Dearmon, J. & Grier, K. (2009). Trust and development. *Journal of Economic Behavior & Organization, 71,* 210–220.

Fukuyama, F. (2000). *Social Capital and Civil Society*. International Monetary Fund. http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity.* London: Hamish Hamilton.

Hardin, R. (2006). *Trust.* Cambridge: Polity Press.

Hardin, R. (1991). Trusting Persons, Trusting Institutions. In R. J. Zeckhauser (Ed.), *The Strategy of Choice.* Cambridge: MIT Press, 185-209.

Hardin, R. (2002a). The Street-Level Epistemology of Democratic Participation. *Journal of Political Philosophy, 10,* 212-29.

Hardin, R. (2002b). *Trust and Trustworthiness.* New York: Russell Sage Foundation.

INEKO, (2002). Meranie pozitívneho medziľudského kapitálu na Slovensku. http://www.ineko.sk/?id=92

Knack, S., & Keefer, S. (1997). Does Social Capital Have an Economy Payoff ? A Cross-Country Investigation. *Quarterly Journal of Economics, 112,* 1251–1288.

Kusá, Z. (2007). Štátna správa. Príliv nedvíha vždy všetky loďky. Súdržná spoločnosť sa nerodí automaticky z ekonomického rastu a blahobytu menšiny. *Verejná správa*, *10,* available E-OBCE. sk. Slovensko, 11.5.2007.
Levin, Z. D. – Cross, R. (2004). The Strength of Weak Ties You Can Trust: The Mediating Role of Trust in Effective Knowledge Transfer. *Management Science, 50,* 1477– 1490.

Mateju, P. (2003). Trust and Reciprocity Networks: two distinctive dimensions of social capital. Paper presented at the Workshop on Social Capital Measurement. Budapest: OECD Conference and three countries. *Anthropos, 26,* 287-292

Mayer, R.C., Davis J.H. & Schoorman F.D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review, 20,* 709-734.

Mihok, J., Krausová, A. & Humeňanský, B. (2004). Význam konkurencie schopnosti a ľudského kapitálu pre rast produktivity práce. *Transfer inovácií, 7,* 139 – 140. http://www.sjf.tuke.sk/transferinovacii/pages/archiv/transfer/7-2004/pdf/139-140.pdf

Pečjak, V., Farkas, A. & Plichtová, J. (1994). Reflections of the word 'Socialism' in three historical periods and three countries. *Anthropos, 26,* 287-292.

Putnam, R. D. (1993). The prosperous community: social capital and public life. *American Prospect, 13,* 35 – 42.

Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy, 6,* 65-78.

Putnam, R. D. (2001). Social Capital: Measurement and Consequences. *Isuma, Canadian Journal of Policy Research, 2,* 41-51.

Putnam. R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.* New York: Simon and Schuster.

Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work.* Princeton: Princeton University Press.

Realo, A., Allik, J. & Greenfield, B. (2008). Radius of Trust: Social Capital in Relation to Familism and Institutional Collectivism**.** *Journal of Cross-Cultural Psychology, 39,* 447-462.

Rousseau, D. M., Sitkin, S. B., Burt, R., & Camerer, C. (1998). Not so different after all: A cross-discipline view of trust. *Academy of Management Review, 23,* 393–404.

Szalay, L. B. & Brent, J. E. (1967). The analysis of cultural meanings through free verbal associations. *Journal of Social Psychology, 72,* 161-187.

Sztompka, P. (1999). *Trust: A Sociological Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sobel, J. (2002). Can we trust social capital? *Journal of Economic Literature, 40,* 139–154.

Whiteley, P. F. (2000). Economic growth and social capital. *Political Studies, 48,* 443–466.

Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society, 27*, 151–208.

Woolcock, M. (2001). The Place of Social Capital in Understanding Social and Eco- nomic Outcomes. *Canadian Journal of Policy Research, 2,* 11–17.

Woolcock, M. & Narayan, D. (2000). Social capital: implications for development, theory, research and policy. *World Bank Research Observer, 2,* 225–250.

Zak, P. J. & Knack, S. (2001). Trust and growth. *Economic Journal, 111,* 295–321.

The author:

Doc. PhDr. Iveta Kovalčíková, PhD.

University of Presov in Presov

Faculty of Education

17th November, 08001 Prešov, Slovak Republic

Tel: 00421905566790

email: iveta.kovalcikova@unipo.sk

Umelecký text vo funkcii mediátora sociálno-ekonomických problémov.

Adriána Koželová

Abstrakt

Kategória priestoru slúži argentískemu spisovateľovi Pedrovi Albertovi Zubizarretovi ako médium, skrze ktoré autor projektuje do umeleckej výpovede sociálny aspekt. V prípade latinskoamerickej literatúry je v literárnej produkcii sociálna problematika jedným z frekventovaných elementov. Témy ako chudoba, marginalizácia, rasová nerovnosť sú rozšírené o otázky novodobého otrokárstva. Výber priestorového univerza uvedené problémy akcentuje. Nepriaznivú ekonomickú situáciu znásobuje nedostatok vzdelania, analfabetizmus, nevedomosť, nedostatok pevnej vôle, ľahostajnosť a pasivita. Spisovateľ využíva literárnu tvorbu ako jeden z nástrojov, prostredníctvom ktorého kóduje do textu kultúrny odkaz a ukazuje recipientovi možnosť zvratu. Od deskripcie sociálnej problematiky prechádza k aktívnej forme osvety. Edukačný aspekt je ďalším z významných atribútov autorovej tvorby. Pochybnosti o tom, či je literatúra ešte potrebná a či má o čom vypovedať, sa po prečítaní Zubizarretovho diela rozplynú. V kontextoch latinskoamerickej literatúry sa obdobne zamerané poviedky, novely či romány stávajú vehiklom smerujúcim k inštruovaniu problematických sociálnych skupín. Umelecký text sa stáva jedným z nástrojov kultúry, ktorý napomáha k zmierňovaniu ekonomických a spoločenských problémov.

Latinskoamerická literárna produkcia je, pokiaľ ide o románovú a poviedkovú tvorbu, nepreberná. Tento literárny trend nie je nóvum, je pokračovaním boomu zo šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov minulého storočia. Argentínsky spisovateľ Pedro Alberto Zubizarreta nadväzuje na tradíciu. Úspešne participuje na súťaži „Concurso de Cuento Corto Latinoamericano“ (Krátka latinskoamerická poviedka), ktorú každoročne organizuje Agenda Latinoamericana 2004. Poviedka bola ocenená a zverejnená v Agenda Latinoamericana 2005 a autor sa ako finalista zúčastnil aj ďalších ročníkov, napr. v roku 2006.

Literát pri kompozícii umeleckej výpovede zaujímavým spôsobom prepája dva žánre; kombinuje rozprávačské postupy poviedky a tematicky využíva románový variant indiánskeho románu, ktorý vznikol v 19.storočí, pričom sa pozornosť sústreďuje na biedu a neblahé životné podmienky indiánskeho obyvateľstva. Poukazuje na celú škálu problémov prítomných v živote pôvodných obyvateľov. Frekventované obsahové zacielenie diel tvorí chudoba, zneužívanie až otrokárske praktiky páchané na indiánskych komunitách, kultúrna dezintegrácia, vylúčenie zo spoločnosti, marginalizácia. Uvedené témy rezonujú nielen v historickom kontexte, ale aj v súčasnosti. Vybrané problémy v menšom formáte vypodobuje P. A. Zubizarreta. Dominuje sociálna problematika.

Dve autorove poviedky *Eusebio Nekrológ a indián Manuel* a *Keď je hora samodruhá* sú príkladom skutočnosti, že v kontextoch latinskoamerickej literatúry sa obdobne zamerané umelecké texty stávajú vehiklom smerujúcim k inštruovaniu problematických sociálnych skupín. Umelecký text sa stáva jedným z nástrojov kultúry, ktorý napomáha k zmierňovaniu ekonomických a spoločenských problémov.

Dej poviedky *Eusebio Nekrológ a indián Manuel* je jednoduchý. Protagonista Eusebio Nekrológ je nešťastný muž, ktorému osud predestinoval neustálu prítomnosť Smrti v podobe úmrtí blízkych, zatiaľ čo on sám zostáva nažive. Postupne prichádza o všetkých príbuzných,

priateľov a známych. Zostáva opustený a osamotený v otcovskom dome. Zvyšok obyvateľov dediny eliminuje kontakt s protagonistom, v snahe uchrániť sa pred smrťou. V smútku a trápení prežíva bezdetný vdovec ťažké chvíle mladosti. Útechou sú mu rozhovory s milovanými mŕtvymi, no svet mŕtvych funguje na iných princípoch a starosti bežného života ich nezaujímajú. Eusebio nemá dôvod zveľaďovať majetok, vystačí si s málom, pretože väčšinu času preleží v hojdacej sieti.

Jedného dňa sa pred jeho domom zjaví indián. Je prekvapený, že Eusebio ho vidí, súc presvedčený, že je neviditeľný. Eusebio mu ponúkne večeru i prístrešie a napokon spolu zostanú niekoľko mesiacov. Večery trávia filozofickými debatami a jeden i druhý vydedenec spoločnosti nachádzajú v osobnosti toho druhého chápajúceho priateľa. Indián Manuel pár rokov prežil ako posledný žijúci člen ich indiánskej komunity. Ostatní postupne vymreli ako lacní otroci pracujúci pre americkú ťažobnú spoločnosť na exploatácii olova. Olovo zamorilo prostredie, krv i nervový systém. Manuel prežil, no pre bielych prestal existovať. Eusebio veril, že je prekliaty a prenasleduje ho Smrť. Raz v spánku obom mužom konáre vŕby pošepli, aby hľadali odpoveď vo veľkom meste. V meste, po úmorných lekárskych vyšetreniach, sa lekárske konzílium uznieslo, že Eusebio nie je prekliaty a príčinou úmrtí je nedostatok vzdelania, osvety a chabé hygienické podmienky. Indián Manuel sa stal viditeľným. Stačilo, že sa v meste zjavil v elegantnom obleku a vkusných topánkach. Spočinulo na ňom množstvo uznanlivých pohľadov. Obaja sa vrátili do dediny, kde zriadili školu a nemocnicu. Založili si rodiny a nútená izolácia sa skončila.

Poviedku konštituujú dve dejové línie. Prvá z nich reprezentuje odľahlý priestor, ktorý sa stáva miestom pre život aj trápenie oboch postáv. V opozícii stojí veľké mesto. Symbolizuje nádeje, ktoré sa naplnia. Úlohu priestorového univerza v kompozícii literárneho diela podľa Janusza Sławińského[1] možno akcentovať okrem iného v archetypálnych priestoroch a ich funkcii. Na ich vytváranie využívajú autori fantáziu reflektovanú v exteriorizácii prostredníctvom adekvátnych štylistických a lexikálnych prostriedkov. Ich výber je podmienený témou. Obrazy o priestoroch ako dom, cesta, podzemie, labyrint, spočívajú vžité v kolektívnom povedomí a tvoria základné typy spácií, ktoré pretrvávajú v histórii ľudstva a okolo nich sa vytvárajú variácie.

Pedro Alberto Zubizarreta využíva princíp binárnej opozície „vlastné“ a „cudzie“. Paradoxne vlastné neznamená dobré a cudzie zlé. Využíva opozíciu priestoru v snahe upozorniť a poukázať na závažné sociálne problémy. Temný a opustený dom možno radiť k archetypálnym miestam. Stáva miestom stretnutia živého s mŕtvymi. Druhý archetyp je veľké mesto, recipientom bez ťažkostí vizualizované vďaka konvenčným opisom. Románová kategória priestoru sa stáva médiom, skrze ktoré autor komponuje do príbehu sociálny aspekt. Výber priestorového univerza umožňuje vyniknúť sociálnym problémom ako alkoholizmus, analfabetizmus a ekonomická núdza. Autor sa dotýka aj otázky novodobého otrokárstva: indiánska komunita sa stáva ekonomicky výhodným zdrojom lacnej pracovnej sily pre ťažobnú spoločnosť. Disproporčné delenie výdaja a profitu zapríčiňuje postupné vymieranie

[1] SŁAWIŃSKI, Janusz: *El espacio en la literatura: distinciones elementales y evidencias introductorias.* - In: Desiderio Navarro, compilador: Textos y contextos. Tomo II. Ciudad de La Habana: Arte y Literatura. 1998, s.265-271.

celej komunity a alarmujúco sa neudeje vôbec nič. Táto udalosť sa v poviedke mihne len ako smutné konštatovanie na úrovni umeleckej výpovede, bez žalobcov a obžalovaných.

Indiánska komunita a obyvatelia odľahlých hornatých častí krajiny nie sú predstavení idylicky. Autor z nich subjektívne nerobí obete „zlej a nevšímavej spoločnosti“. Chyby a dôsledky nevhodného či pasívneho konania objektívne pripisuje na vrub aj im. Ďalším citlivým bodom, na ktorý poukazuje nevedomosť, nedostatok pevnej vôle, ľahostajnosť a pasivita. Kritický prístup autora sa premieta aj v hyperbolizácii duchovného sveta. Povery, mýty a duchovno sú prirodzenou súčasťou ľudskej existencie. Ich zvýznamňovanie môže viesť k mylným predstavám o živote, konaní a následkoch. Udalosti, ktoré majú racionálny základ, sú v mysliach nevzdelaných neraz vysvetľované iracionálne. Sociálne problémy sú démonizované a ich skutočná príčina zostáva zahmlená v podobe deštruktívnej neinformovanosti.

Autor sa usiluje problém načrtnúť, no sám sa nestotožňuje s pasívnym postojom protagonistov. Zvrat v poviedke nastáva v momente, keď sa z dvoch zatracovaných indivíduí stávajú aktívni protagonisti vlastného života. Spisovateľ mení fókus a v druhej časti poviedky mení deskripciu sociálnej problematiky za edukačný aspekt. Eusebio a Manuel sa ocitajú pred auditóriom lekárov na miestnej univerzite. Dozvedajú sa, že príčinou ich bolestivého osudu nie je kliatba, ale nedostatok vedomostí. Na rad prichádza osveta, propagácia vzdelania a racionálneho zmýšľania. Pedro Alberto Zubizarreta glorifikuje svet vedomostí a informácií. Inštruktívny a edukačný aspekt poviedky ukončuje naráciu happyendom. Vedomosť víťazí nad temnom, zlo je zažehnané. Multioptická interpretovateľnosť Zubizarretovho umeleckého textu ho povyšuje z umeleckej výpovede na posolstvo, ktoré nachádza adresáta medzi tými, ktorých sa problém týka, aj medzi tými, ktorí sú schopní riešiť ho.

Druhá poviedka *Keď je hora samodruhá* je mozaikou štyroch príbehov. Konštituentomi narácie sú problematika pôrodnosti, samotný priebeh pôrodu a s ním spojená lekárska starostlivosť o rodičky. Na rozdiel od predchádzajúcej, absentuje fantazijný element. Kým v prvej poviedke Zubizarreta integruje dva žánre, poviedku a charakterizačné aspekty indiánskeho románu, v druhej poviedke kombinuje žáner a štýl: poviedku prezentuje v epištolárnom štýle. Výpovedná forma pripomína denník, v ktorom si mladý lekár zaznamenáva spomienky na prípady, s ktorými sa stretol. Spoločným menovateľom všetkých príbehov je nedostačujúce finančné zázemie, ale aj nedostatok informácií, ktoré mladým ženám bránia zabezpečiť si potrebnú základnú lekársku starostlivosť. Dvojica mladých zdravotníkov sa vydáva naprieč hostílnou argentínskou Patagóniou a na vlastné náklady sa na koňoch dopravujú až k rodičkám, aby ich mohli podrobiť základným lekárskym vyšetreniam a poučiť ich, ako sa majú starať o seba i budúceho potomka. Prekážky, ktoré im stoja v ceste za pacientkami sú im zároveň zadosťučinením, pretože svoju misiu spájajú s možnosťou spoznať nesúmerateľné diaľavy a na vlastnej koži okúsiť hranice psychických aj fyzických možností. Tri z príbehov končia šťastne, na konci sa vždy zrodí nový život a matka i dieťa sa vrátia do rodných príbytkov. Posledný príbeh končí tragicky. Mladá matka sa v snehovej búrke vyberie nazbierať konáre, aby v biednej kuchyni udržala jediný zdroj tepla v dome a dopriala deťom trochu tepla. Ráno ju staršie deti nachádzajú mŕtvu. Spolu s ňou zahynulo aj nenarodené dieťa. Efekt žiaľu a bezútešnosti znásobuje fakt, že otec rodiny je ďaleko, pretože musí zarábať na živobytie. Autor obzvlášť smutne konštatuje, že otec s nimi nie je, pretože

musel ísť „vysádzať stromy pre iných“[2]. Zdravotníci prichádzajú neskoro a sú už len nemohúcimi svedkami tragédie.

P. A. Zubizarreta opäť zvýznamňuje ekonomicky nepriaznivú situáciu. Sociálny rozmer textu sa spája s kultúrnym rozmerom, pričom oba z nich sú vzájomne prepojené. Psycho-sociálna zameranosť postáv ako „komplex stabilných motívov, ktoré determinujú rozhodovacie tendencie“[3] autora, sú základom jeho tvorby.

Napriek jasnej intencii zdôrazniť sociálny a edukačný aspekt poviedky, P.A. Zubizarreta neurobil z textu médium, ktoré bezprostredne kóduje výlučne sociálny odkaz. Text prvej poviedky uprostred odvíjaného deja mení charakter z mysteriózneho na civilný. Dve viditeľne odlišné dejové línie sa zjednocujú. Autor vyvracia existenciu nadprirodzeného pôsobenia v živote človeka a vyzdvihuje schopnosť čeliť osudu, zvrátiť nepriazeň životných podmienok a zapojením racia vylepšiť kvalitu existencie.

Všetky uvedené skutočnosti nás vedú ku konštatovaniu, že ekonomický a kultúrny aspekt sa v umeleckom texte argentínskeho spisovateľa stávajú spojitou nádobou. Nestoja proti sebe. Autorovi nejde o postulovanie rozličných modelov sociálneho a kultúrneho módu výpovede, ale hľadá možnosti kongruencie.

Ekonomický aspekt je reflektovaný v už spomínaných problematických oblastiach a sociálno-ekonomické problémy prítomné v umeleckom texte Zubizarretu možno rozdeliť do dvoch kategórií. Konštrukty chudoby a biedy sú nevzdelanosť, neinformovanosť, neschopnosť aktívne čeliť náročným životným podmienkam, rovnako aj neschopnosť zvládať bremeno komplikovaných situácií. Uvedenú problematiku včleňuje autor do textu priamo, explicitne. Otvorene sa zmieňuje o analfabetizme alebo o vylúčení zo spoločnosti. Alarmujúca je aj druhá kategória problémov a pozorný recipient v texte odhalí implicitné problémy, ktoré sú priamym dôsledkom existencie prvej kategórie. Ide o natalitu a mortalitu, nezáujem o blížneho, indiferentnosť, nezúčastnenosť, kriminalitu, nefunkčnosť rodiny. Je to len niekoľko problémov, ktoré autor v texte priamo nespomína, no vyplývajú zo situácií, konania postáv, ich postojov a rozhodnutí. Demografia latinskoamerického kontinentu síce naďalej vykazuje pomerne vysoký index natality[4], no index mortality v porovnaní s ňou indikuje značne vysoké percento[5], preto je dôležité index natality udržiavať a mortalitu redukovať.

Zubizarreta k problému pristupuje humánne. Biologické determinanty konfrontuje so sociálno-kultúrnymi. V poviedke *Keď je hora samodruhá* vykonáva protagonista lekársku prehliadku za prítomnosti obyvateľov osady, ktorí „lekára videli prvý raz v živote“[6]. Lekár nevykonáva len medicínsku prax, ale zohráva snáď ešte dôležitejšiu úlohu. Šíri osvetu, poúča, upozorňuje a inštruuje. Zachraňuje tým ľudské životy a usiluje sa udržiavať funkčné rodiny,

[2] ZUBIZARRETA, Pedro Alberto: *Cuando la cordillera se embaraza.* Buenos Aires 2006. [on line]. [Citované 14.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.servicioskoinonia.org/cuentoscortos/articulo.php?num=036>
[3] VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, str. 279.
[4] [on line]. [Citované 20.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.gloobal.net/iepala/gloobal/fichas/ficha.php?entidad=Imagenes&id=3190 >
[5] [on line]. [Citované 20.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.gloobal.net/iepala/gloobal/fichas/ficha.php?entidad=Imagenes&id=3191>
[6] ZUBIZARRETA, Pedro Alberto: *Cuando la cordillera se embaraza.* Buenos Aires 2006. [on line]. [Citované 14.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.servicioskoinonia.org/cuentoscortos/articulo.php?num=036>

aby nielen nezomierali deti, ale aby prežili aj ich matky. Autor univerzálne podanie problémov akcentuje taktiež výberom postáv. Nie náhodou sa v oboch poviedkach objavujú zdravotníci. V druhej poviedke je to dvojica, v prvej dokonca celé lekárske konzílium, najvýznamnejší profesori renomovanej univerzity. Reprezentujú racio, kooperáciu a sociálnu participáciu. Lekári sú výrazne pozitívne kontované postavy. V obidvoch poviedkach sa správajú nápomocne, symbolizujú humánny prístup k riešeniu ťažkých ľudských situácií a výsledok ich konania je takmer vždy zvládnuté fátum, s výnimkou posledného príbehu poviedky *Keď je hora samodruhá*, kedy prichádzajú neskoro. Dôvodom úmrtia mladej matky nie je nezáujem či neschopnosť lekára pomôcť, ale ekonomický status rodiny. Matka je odkázaná sama na seba a v pokročilom štádiu tehotenstva je nútená zabezpečiť deťom základné potreby. Lekár prichádza neskoro, až po jej smrti, ale napriek tomu, že nie je členom rodiny, zostáva s príbuznými a participuje na rozlúčke s pozostalou. De facto supluje rolu absentujúceho otca, ktorého neprítomnosť symbolizuje problém pracovnej migrácie, čím autor do textu nevtieravo začleňuje ideológiu zdôrazňujúcu význam tradičnej rodiny.

Ekonomická závislosť, neschopnosť existencie v dôstojných životných podmienkach odkrýva ďalšie súvisiace problémy. Je ním napríklad novodobé otrokárstvo, ktoré sa beztrestne a bez povšimnutia deje v indiánskych komunitách. Členovia komunít žijúci v geograficky nevýhodných polohách preferujú možnosť zotrvať v mieste bydliska a nechávajú sa najímať na práce pre rozličné americké spoločnosti. Mzda sa pohybuje na hranici prežitia. Sociálne ani zdravotné zabezpečenie neexistuje. Jediný záujem pramení z profitu. Tento spôsob aktérstva nápadne pripomína plienenie Európanov v 15.storočí a neskoršie, po objavení Nového sveta[7]. S tým rozdielom, že odvtedy uplynulo niekoľko storočí a vtedajšie kolónie sa dnes nazývajú demokraciami, vrátane hlavného protagonistu, USA, často označovaného ako symbol slobody a demokracie. Po exploatácii surovín ťažobná spoločnosť z miesta odchádza. Zanecháva po sebe zdevastované prostredie, čoho následkom komunita postupne vymiera. So situáciou oficiálne nie je nikto oboznámený, hoci tento problém je známy na všetkých politických úrovniach, od komunálnych po celoštátnu. Keďže štát(y) nezriedka nie sú schopné zabezpečiť lepšie podmienky ani bojovať so vzniknutou situáciou, preferujú vytesnenie ako formu obranného mechanizmu. P. A. Zubizarreta volí neutrálnu perspektívu. Deskripcia vyhubenia indiánskej komunity je zbavená akéhokoľvek nánosu emócií, autor opisom udalostí iba evokuje atmosféru ticha a smútku. Zvolený postup možno chápať ako imitáciu postoja vládnych orgánov. Podobné udalosti sa zväčša dejú bez slov a bez svedkov, nezúčastnene. Univerzálne podanie jestvujúcej situácie nedáva dôvod predpokladať, že Zubizaretta usiluje o vytvorenie klasického manifestu ako „proklamácie estetického programu literárnej školy alebo skupiny“[8]. Nemáme dočinenia so Zolovým *J´accuse,* napriek tomu autor jasne deklaruje postoj k panujúcim pomerom. Uplatňuje mechanizmus kauzality a kauzálnu príčinnosť považuje za prirodzený vývoj situácie.

Prostredníctvom kultúrnej adaptácie využíva autor základné možnosti, ktoré poskytuje literatúra. Bežne percipovaný problém ekonomickej nedostatočnosti je

[7] Sociálno-ekonomickými otázkami sa však vo svojich dielach zaoberali už starovekí a ranokresťanskí autori. Reakciou jedného z východných cirkevných otcov na sociálnu závislosť vidieckeho obyvateľstva v 4. storočí v Kappadócii sa zaoberá napr. E. Brodňanská v štúdii *Chudoba vs. bohatstvo v morálnej poézii Gregora z Naziánu.* Viac pozri: BRODŇANSKÁ, Erika: Chudoba vs. bohatstvo v morálnej poézii Gregora z Naziánu. – In: Theologos, 12, 2010, č. 1, s. 72-83.

[8] VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, str. 212.

pertraktovaný skrze umelecké stvárnenie. Aj jeho podoba je zaujímavá. Sociálno-psychologické charakteristiky problematických postáv nie sú koncipované ako naliehavé otázky, ktoré treba riešiť. Literárne stvárnenie dodáva textu umelecký rozmer a literatúra tu plní jednu zo svojich primárnych funkcií, „kultúrnu funkciu písomného záznamu“[9]. Umelecký text P. A. Zubizarretu sa stáva médiom, ktoré šíri posolstvo umeleckou formou. Napriek skutočnosti, že pre tvorcu umeleckého textu by mala byť pravdepodobná inklinácia ku kultúrnemu rozmeru textu, autor sa vyhýba jednostrannému zdôrazňovaniu.

Inherencia Zubizarretovej výpovede spočíva v schopnosti integrovať umelecké a spoločenské, v schopnosti poukázať na ich komplementárnosť. Jeho výpoveď charakterizuje aj izotopia na úrovni obsahu. Pochybnosti o tom, či je literatúra ešte potrebná, či má o čom vypovedať a či je pre svet zaujímavá, po prečítaní Zubizarretovho diela strácajú opodstatnenosť. Literatúra vypovedá aj tom, čo v spoločnosti nefunguje ako by malo. V kontextoch latinskoamerickej literatúry sa táto a jej podobné poviedky stávajú vehiklom hľadajúcim cestu, kam nasmerovať trpiacich a marginalizovaných. Umelecká výpoveď sa stáva jednou z možností ako demonštrovať problémy a prináša nádej, že príde čas, keď pominú. V Zubizarretovom texte nemožno postaviť ekonomiku oproti kultúre, nemožno hovoriť o materiálnom verzus duchovnom koncepte a ich takmer normatívnom kontraste. Možno skôr obdivovať schopnosť autora eliminovať superioritu jedného z nich a tieto dva fenomény prepojiť a jeden využiť pre služby druhému a naopak. Totiž len interakciou oboch faktorov dostáva jeho tichý a pokojný manifest zmysel.

Literatúra:

BRODŇANSKÁ, Erika: *Chudoba vs. bohatstvo v morálnej poézii Gregora z Naziánu*. – In: Theologos, 12, 2010, č. 1, s. 72-83.
SŁAWIŃSKI, Janusz: *El espacio en la literatura: distinciones elementales y evidencias introductorias.* - In: Desiderio Navarro, compilador: Textos y contextos. Tomo II. Ciudad de La Habana: Arte y Literatura. 1998, s. 265-287.
VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006.
ZUBIZARRETA, Pedro Alberto: *Eusebio Obituario y el indio Manuel.* Buenos Aires 2004. Dostupné na internete: < http://www.servicioskoinonia.org/cuentoscortos/articulo.php?num=001>
ZUBIZARRETA, Pedro Alberto: *Cuando la cordillera se embaraza.* Buenos Aires 2006. Dostupné na internete: < http://www.servicioskoinonia.org/cuentoscortos/articulo.php?num=036>

Kontaktná adresa

Mgr. et Mgr. Adriána Koželová, PhD.
Filozofická fakulta PU v Prešove
Inštitút románskych a klasických filológií
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov
adriana.kozelova@unipo.sk

„Táto štúdia bola vytvorená realizáciou projektu *Vybudovanie lingvokulturologického a prekladateľsko-tlmočníckeho centra*, na základe podpory operačného programu Výskum a vývoj financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja.“

[9] VALČEK, Peter: *Slovník literárnej teórie*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2006, str. 206.

Kozubík Michal
Rác Ivan

Kultúra verzus sociálne vyčlenenie – determinanty sociálneho správania obyvateľov osád (VEGA V-11-404-00)

Michal Kozubík - Ivan Rác

Abstrakt

Príspevok uvádza popis vedeckých cieľov projektu, jeho charakteristiku, predpokladaný vlastný prínos a popis použitých postupov s ich zdôvodnením. Stereotypy a predsudky voči inakosti, národom či národnostným menšinám rozširované medzi laickou verejnosťou, častokrát podporované masmediálnou kampaňou, sú nezriedka prijímané ako známy fakt a pravdivosť. Dlhé časové obdobie živenia týchto stigiem odlišností, môže viesť k pripisovaniu jednotlivých negatív určitej skupine obyvateľstva, resp. minority, menšiny. „Rómom“, resp. najmä obyvateľom osád pripisujú predstavitelia majority mnohé negatívne vlastnosti (lenivosť, kriminalita, zneužívanie sociálneho systému, a pod.). Našou snahou je poukázať, do akej miery ide o znaky kultúrne alebo či za príčinou týchto sociálne patologických javov stojí sociálne vyčlenenie „Rómov“. Spoločnosťou, v ktorej sa každý jednotlivec bez rozdielu bude cítiť ako rovnocenná ľudská bytosť, sa môžeme stať len tak, že na jej budovaní budeme participovať spoločne, bez stigmatizácie tzv. „rómskeho“ problému, a to postupným procesom vedúcim k poznaniu, že oblasť sa dotýka každého z nás. Predpokladom želaného stavu musí byť teda spoločnosť budovaná na pevných princípoch poznateľnosti odlišností a ich porozumenia. Informácie a vedomosti o jednotlivých kultúrach majú silný vplyv pri formovaní názorov a postojov, pri odbúravaní vžitých negatívnych stereotypov v interkultúrnych interakciách. Snaha prijať odlišné kultúrne tradície, otvoriť svoje srdce a myseľ pre druhých nie je jednoduché. Je to proces dlhodobý a nie vždy úspešný. Ale je začiatkom cesty, ktorej cieľ vedie k vzájomnému porozumeniu, zlepšeniu spolunažívania, a tým aj nášho každodenného života.

Abstract

This contribution deals with scientific goals for whole period of this project, its characteristic, realisation outputs and output user and description of applied methods and their explanation. Stereotypes and prejudices against differences, nations and national minorities are spread in lay society and they are supported by massmedial campaign and society accepts them as the fact and the true. Long time period of spreading these prejudices can lead to ascribe individual negatives to specific group of people or minority of people. A lot of negative characters (laziness, crime and misusing of the social system, etc.) are ascribed to “Romany” or to inhabitants from settlements. We try to show if these differences are cultural or if the reason of these social pathological phenomenon is Romani’s' expulsion of the society. We can become society where every individual will feel like an equal human being only in case we all will cooperate together. Society must be built on principles where every person knows differences and understands them. Information and knowledge about individual cultures has a strong influence on forming attitudes and opinions. This is important when we want to remove negative stereotypes and intercultural interactions. It is not easy to accept different cultural traditions and to open our heart and mind for other people. This is the long time process and this process is not always successful. But it is the start of long process which will lead to mutual understanding, better coexistence and better every day life

1 Popis vedeckých cieľov projektu

a) Zistiť, či viaceré vlastnosti (negatívne vnímané majoritou) vychádzajúce z kultúrnej závislosti rómskej národnostnej menšiny sú ich etnickým znakom, alebo sú prvkami sociálneho vyčlenenia a chudoby. Neznalosť životných podmienok obyvateľov osád je príčinou nedorozumení, nepochopenia, živenia stereotypných bariér komunikácie, predsudkov, ba nezriedka vedie k otvoreným konfliktom. Pravé vykreslenie súčasného reálneho stavu životných stratégií "Rómov" je vhľadom do ich každodenného života. Predpokladáme totiž, že priblížením všedného dňa obyvateľa osady a existenčným problémov, ktorým musí čeliť, ovplyvníme i stereotypný pohľad majority naň. Zámerom nie je "romantizovať" život "Rómov" - práve naopak. Cieľom je predovšetkým hľadanie príčin vzniku súčasného fungovania sociálnej štruktúry a jej funkcií a zároveň pátrať po skutočných dôvodoch vzniku parazitovania tzv. "podnikateľov" na biede ľudí žijúcich v osade, nájsť odpovede na otázky rozpadu rodinnej kohézie v zmysle "rómskej" viacgeneračnej rodiny, vzniku sociálne-patologických javov v komunite - prostitúcia, kriminalita mládeže, patologické hráčstvo, ba dokonca prostitúcia. Tieto javy boli donedávna absolútnym tabu v "rómskej" komunite.
b) Získať informácie o histórii „Rómov“ (lokálne vymedzeného prostredia obce a mesta) - historickou analýzou dokumentov - obecných kroník. Diachrónna perspektíva je dôležitým hľadiskom ako pre explanáciu jestvujúcich sociálnych vzťahov, tak pre porozumenie kultúrnych odlišností. Hľadať vhodné stratégie, aktivity vedúce k zlepšeniu postavenia "Rómov";
c) cestou negácie stereotypných bariér v majoritnej spoločnosti.
d) Identifikovať rozhodujúce sociálne, kultúrne a ekonomické faktory, ktoré ovplyvňujú interakčné procesy medzi rómskou národnostnou menšinou a majoritným obyvateľstvom.
e) Priblížiť očakávania a predstavy obyvateľov osád a ich perspektívu do budúcnosti.

Výskumom sociálneho vyčlenenia a chudoby obyvateľov osád sa v rámci dizertačnej práce zaoberal i zodpovedný riešiteľ projektu PhDr. Michal Kozubík, PhD. V jeho práci sa v rámci výskumu postupovalo optikou idiografického prístupu kvalitatívnych metód, ktorého cieľom je vyhýbať akémukoľvek zovšeobecňovaniu. Išlo o špecifikáciu, priame poznanie javov a procesov na základe jedinečnosti predmetu skúmania. Nemožnosť zovšeobecnenia záverov a výsledkov práce využitím idiografického prístupu, ako aj konkrétny, úzko vymedzený geografický priestor a absencia konfrontácie medzi viacerými regiónmi či kultúrnymi skupinami "Rómov" (Valašští Rómovia, "Rumungri") - sú dôvodmi predkladania projektu v zmysle snahy naplnenie uvedených cieľov . Ambíciou je nedostatky odstrániť a priniesť nóvum vo výskume osád i použitia metodologických postupov. Predpokladaný prínos má celospoločenský význam. Jadro nešťastne nazývaného "rómskeho problému" či "rómskej otázky" vnímame práve v absencii poznatkov, vedomostí majoritného obyvateľstva o spôsobe žitia "Rómov" v chudobe. Samotné výsledky projektu možno aplikovať v rámci vysokoškolského štúdia odboru Sociálne služby a poradenstvo. Absolvent by tak získal široké spektrum informácií nielen o marginálnych skupinách obyvateľstva a metódach terénneho

výskumu, ale predovšetkým by disponoval odbornými vedomosťami a pevným názorom objasnenia ťaživej sociálnej situácie a obhajoval tak práva chudobou vylúčených komunít.

2 Metodologický postup

Grounded theory (Zakotvená, resp. ukotvená teória) a sieťová analýza

Zakotvená teória je teória induktívne odvodená zo skúmaného javu, ktorý reprezentuje. Nezačíname teda teóriou, ktorú by sme následne overovali. Skôr začíname skúmanou oblasťou a nechávame, nech sa vynorí to, čo je v tejto oblasti významné. Sieťová analýza spočíva v štúdiu vzťahov medzi jednotlivcami až na úroveň, kde tieto "sociálne nite" vytvoria komplexnú sociálnu sieť.

Vedecké zásady a kvalitatívny výskum

Výskumníci, ktorí pracujú podľa zakotvenej teórie sa spoločne domnievajú, že zásady „dobrej vedy“ by mali byť zachované, je však potrebné pozmeniť ich definíciu tak, aby zodpovedali skutočnostiam kvalitatívneho výskumu a komplexne spoločenských javov, ktorým prostredníctvom ich chceme porozumieť. Medzi tieto obvyklé vedecké zásady patrí: dokázateľnosť, súlad medzi teóriou a pozorovaním, zovšeobecniteľnosť, konzistentnosť, reprodukovateľnosť, presnosť, overiteľnosť. Strauss a Corbinová (1999) zdôrazňujú potrebu si uvedomiť, že zbierame vzorky prípadov a nie osôb ako takých. Ide nám o zhromažďovanie údajov o tom, čo ľudia robia alebo nerobia v zmysle konania alebo interakcie, o rozsahu podmienok, ktoré k tomuto konaniu alebo interakcii vedú, a jeho odchýlkach, o tom, ako sa podmienky v priebehu času menia alebo zostávajú rovnaké a aký to má vplyv, a taktiež o následky uskutočneného alebo neuskutočneného konania alebo interakcie alebo stratégií, podľa ktorých sa nikdy nekonalo.
Z tohto dôvodu považujeme za nevyhnutné pôsobiť v teréne a to priamo v segregovaných, separovaných ako aj integrovaných osídlenia „Rómov“ – v ich prirodzenom prostredí. V každej lokalít uskutočníme pološtruktúrované interview a budeme realizovať aktívne participačné pozorovanie. Rozhovory spracujeme operáciou, pomocou ktorej sú údaje rozoberané, konceptualizované a opäť zložené novými spôsobmi – kódovaním. Je to ústredný proces tvorby teórie z údajov. Analytické postupy ukotvenej teórie sú navrhnuté tak, aby: a.) skôr vytvárali ako iba overovali teóriu, b.) dodávali výskumnému procesu kritickosť, ktorá je predpokladom „dobrej“ vedy, c.) pomáhali analytikovi s prekonávaním jeho predsudkov a domnienok, ktoré vnášajú do výskumného procesu a ktoré by sa u neho počas výskumu mohli vyvinúť, zaisťovali ukotvenie a hutnosť a rozvíjali citlivosť a integráciu potrebnú pre vytvorenie bohatej, úzko previazanej, vysvetľujúcej teórie, ktorá tesne aproximuje zobrazovanú realitu. Analýza v ukotvenej teórii sa skladá z troch hlavných typov kódovania. Sú to: otvorené kódovanie , axiálne kódovanie a selektívne kódovanie . Tie sa zhŕňajú do systému, ktorý sa nazýva matica podmieňujúcich vplyvov (conditional matrix).

Rozvíjanie vlastností a dimenzií kategórií

Keď rozvíjame kategóriu, najprv začíname s jej vlastnosťami, a tie môžu byť potom rozložené na jednotlivé dimenzie (dimenzionalizované). Každá kategória má niekoľko všeobecných vlastností a každá vlastnosť sa mení v rozsahu nejakej škály. To znamená, že každému

výskytu kategórie náleží jeho dimenzionálny profil. Zoskupením niekoľkých dimenzionálnych profilov vzniká vzorec či pravidelnosť (pattern). Dimenzionálny profil znázorňuje konkrétne vlastnosti javu za daných podmienok.
Otvorené kódovanie údaje rozdeľuje a umožňuje určiť niektoré kategórie, ich vlastnosti a umiestnenie na dimenzionálnych škálach. Axiálne kódovanie tieto údaje opäť novým spôsobom skladá dohromady vytváraním spojenia medzi kategóriou a jej subkategóriami. V axiálnom kódovaní sa sústredíme na bližšie určenie kategórie (javu) pomocou podmienok, ktoré ju zapríčiňujú, kontextu (jeho konkrétneho súboru vlastností), v ktorom je zasadený, stratégiou konania a interakcie, pomocou ktorých je zvládaný, ovládaný, vykonávaný, a následkov týchto stratégií.

Paradigmatický model

(A) PRÍČINNÉ PODMIENKY › (B) JAV › (C) KONTEXT › (D) INTERVENUJÚCE PODMIENKY › (E) STRATÉGIE KONANIA A INTERAKCIE › (F) NÁSLEDKY

Pri výskumoch podľa zakotvenej teórie je hľadanie dôkazných rozdielov a odlišných variant rovnako dôležité ako hľadanie dôkazov, ktoré naše otázky a výroky podporujú. Starostlivé preskúmanie týchto rozdielov dodáva našej teórii hutnosť a variabilitu. Vrcholom je selektívne kódovanie - kostra príbehu a samotné zakotvenie teórie. V záverečnej časti práce je potrebné popísať ako empirické zakotvenie výskumu a kontrolu validity, tak aj jej sumár a prínos. Skupina otázok, ktoré zodpovedajú skupine kritérií pre hodnotenie empirického zakotvenia a nám slúži ako kontrola nášho postupu znie podľa Straussa a Corbinovej (1999) takto: Sú pojmy systematicky uvedené do vzájomných vzťahov? Je dosť pojmových väzieb a sú kategórie dobre prepracované? Je do teórie zabudovaný dostatok variability? Sú do vysvetlenia skúmaného javu zabudované taktiež širšie podmieňujúce vplyvy, ktoré tento jav ovplyvňujú? Analýza sieťovej analýzy bola rozpracovaná na pôde manchesterskej školy funkcionalistickej antropológie (Max G. Gluckman). Za zakladateľov Grounded theory sú považovaní STRAUSS, Anselm L., CORBIN, Juliet: Basics of Qualitative Research: Grounded Theory, 1990.

Záver

V súčasnom období realizácie projektu volíme výskumnú lokalitu. Cieľom je zabezpečiť rôznorodosť v rámci typológie osídlení. Prvou lokalitou bude mesto Poprad a jej prímestské časti (integrované a separované obydlia). Úzko spolupracujeme predovšetkým s MsÚ v Poprade - odborom sociálnych vecí (Mgr. Lýdia Pištová). Terénny výskum budeme predbežne realizovať v obci Rakúsy v letnom období. Aktuálne v rámci výskumného tímu pripravujeme anamnézu predchádzajúcu interview.

Kontakt

PhDr. Michal Kozubík, PhD.
Ústav romologických štúdií
FSvaZ UKF v Nitre
Kraskova 1
949 74 Nitra
irac@ukf.sk

Mgr. Ivan Rác, PhD.
Ústav romologických štúdií
FSvaZ UKF v Nitre
Kraskova 1
949 74 Nitra
irac@ukf.sk

Sloboda a trhová výmena ako príčiny kultúrnej evolúcie a hybné sily spoločnosti

Peter Krištofóry

Abstract

The article concerns of explanation of theoretical and practical aspects of relation between cultural evolution - formation of civilization and the Market exchange. The main goal is to describe that the Market system based on a freedom of using property and rule of law is one of the main cause of cultural evolution and origination of Civilization. It is important to acknowledge an unintended effect of market exchanges for future of dignity of human persons, for their peace and welfare. The society is moving forwards not thanks it´s smartness but is an unintended result of voluntary acts of all individuals of society which are accepting the rules of right action. When the society will not accept a freedom as a highest value, it is on a road to serfdom. The liberal evolutionary attitude, philosophy of natural laws, scholastics and a social Taught of Church need to collaborate to ensure future existence of free and proper society within the human dignity.

Keywords: Cultural evolution. Origin of civilization. Property. Freedom. Liberty. Invisible hand of market. God´s Providence. Spontaneous order. Moving powers of society. Unintended concsequence of Human action. Rule of Law. Social Taught of Church, Poverty. Human Worthiness.

Úvod

Vo svetle učenia Lockea, Smitha, Humea, de Tocquevillea, sv. Tomáša Akvinského, Jána Pavla II. a F. A. Hayeka je potrebné poukazovať na nenahraditeľnosť podmienok existencie civilizácie a zachovania ľudskej dôstojnosti jednotlivcov. Na druhej strane je potrebné poukazovať na nebezpečenstvá negovania významu hybných síl spoločnosti: slobody, súkromného vlastníctva a pravidiel správneho konania. Ich postupné nahrádzanie systémom príkazov mocenskými inštitúciami štátu vedie spoločnosť z cesty evolúcie na cestu do otroctva. Sekundárnym cieľom je zblíženie odlišných avšak v opise civilizácie najvýstižnejších teoretických prúdov scholastikov, filozofov prirodzených zákonov, klasických liberálov, rakúskej školy ekonómie a sociálnej náuky Cirkvi, ktorých spoločným menovateľom je ľudská dôstojnosť. Syntézu týchto filozofických prúdov považujeme za rozhodujúcu na riešenie aktuálnych problémov spoločnosti: ekonomickej krízy a chudoby rozvojového sveta, ktoré neumožňujú mnohým ľuďom žiť dôstojne pozemský život.

V súčasnosti prevláda mylný názor, že štátne zásahy majú schopnosť stimulovať rozvoj spoločnosti, často nazývaného ako trvalo udržateľný rozvoj. Odrazom toho je i aktuálna požiadavka Cirkvi na zriadenie centrálnej svetovej banky za účelom riešenia globálnej ekonomickej a dlhovej krízy. Ide o dôsledok prevládajúceho paternalizmu, vďaka ktorému vidíme štát ako jedinú inštitúciu na riešenie problémov spoločnosti. Pritom vo vzťahu k slobode, právam, ľudskej dôstojnosti jednotlivcov a kultúrnej evolúcii je dnešný rozmach verejného práva a štátnych zásahov skôr deštrukčný. Na akademickej pôde i na najvyšších štátnických miestach je nutné zrevidovať miesto osobnej slobodnej sféry jednotlivcov a trhovej výmeny ako hybných síl kultúrneho vývoja.

1. Slobodná sféra jednotlivcov a trhová výmena v kultúrnej evolúcii

Medzi rozhodujúce inštitúcie, ktoré sa vymedzili počas kultúrnej evolúcie patrí súkromné vlastníctvo a rodina.[1] Vznikli evolučným výberom, lebo skupiny, v ktorých sa kolektívne vlastníctvo v rodoch a kmeňoch postupne oddelilo, boli efektívnejšie a mali väčšie šance na prežitie. Išlo o prirodzené postupné prispôsobenie vlastníckych vzťahov novým potrebám zefektívňovania výroby. Význam týchto inštitúcií pre vznik civilizácie identifikuje ako sociálna náuka cirkvi tak i liberálna ekonómia. Lev XIII. v prvej sociálnej encyklike *Rerum Novarum* (1891) venuje súkromnému vlastníctvu značnú pozornosť a označuje ho za právo dané každému jednotlivcovi.

Súkromné vlastníctvo vytvorilo priestor individuálnej motivácii na efektívnu hospodársku činnosť a stalo sa nevyhnutným predpokladom rozvoja obchodu a trhového systému. Ekonomickým odôvodnením jeho vzniku je vzácnosť zdrojov. Efektívnejšie využívanie vzácnych zdrojov si vyžaduje jednoznačné vymedzenie disponovania nimi.

Nevyhnutnou podmienkou je všeobecné rešpektovanie vlastníckych práv. To je súčasťou abstraktných pravidiel vhodného správania sa, ktoré vznikli spontánne. Ľudské spoločenstvá si ich neúmyselne osvojili, aby mohli spolunažívať v mieri a prosperite. Popri rešpektovaní súkromného vlastníctva a plnení dohôd sa vyvinulo i prijímanie rizika, disciplinovaná práca, čestnosť a šetrnosť. Významné je i rozšírenie princípov dôvery a spoľahlivosti (Hayek, 1990).

S úlohou inštitúcie súkromného vlastníctva je úzko spätá podmienka možnosti slobodne sa rozhodnúť použiť svoje prostriedky na svoje účely. Slobodná spoločnosť sa počas civilizačnej evolúcie vymedzila ako priestor, ktorý poskytuje každému jej náhodne vybranému jednotlivcovi najväčšiu možnosť využiť svoje schopnosti pre svoje účely. Je tu minimalizované podriadenie jednotlivca vôli iných ako i použitie donútenia (Hayek, 1990).

Slobodný priestor je v takejto spoločnosti založený na obmedzujúcom účinku všeobecných abstraktných pravidiel správneho konania, ktoré ľudia sami prijali, aby mohli úspešne spolunažívať. V dôsledku tohto vymedzenia slobody však je nevyhnutné obmedziť donucovaciu právomoc autorít, pretože redukcia slobody by obmedzovala motivačný priestor využitia ľudských schopností pre ich vlastné účely. Toto chápanie slobody odmieta osvietenské chápanie slobody požadujúce „oslobodenie“ človeka od všetkých zábran, vnímané ako neprítomnosť zábran pri realizácii našich cieľov (Butler, 1996).

Základom pravidiel správneho konania je pravidlo nezasahovania do súkromnej oblasti (osobnej slobody) iných. Zodpovednosť má nenahraditeľný význam ako neoddeliteľná súčasť slobody a ako nezastupiteľný princíp fungovania veľkej spoločnosti. Obsahom zodpovednosti je prijatie dôsledkov vlastného konania a rešpektovanie civilizačných pravidiel. Dodržiavanie morálky rozhodujúcou väčšinou spoločnosti sa taktiež stalo nevyhnutnou súčasťou vzniku civilizácie. Sebaovládanie je ďalším predpokladom fungovania slobodnej spoločnosti. Vyvinulo sa počas evolúcie kedy jednotlivci postupne potlačili správanie založené na pudoch a inštinktoch čoho výsledkom sa stalo efektívnejšie spolunažívanie (Hayek, 1990).

[1] Hayek tým myslí súkromné vlastníctvo oddelené medzi rodiny, menšie entity, vzhľadom k prirodzenému sklonu človeka obchodovať. Tým však Hayek neobmedzuje význam rodiny len na jej ekonomickú funkciu.

Za počiatok prijímania pravidiel civilizácie (veľkej spoločnosti) možno považovať udalosť, keď divoch prvý krát položil na hranicu svojho kmeňa nejaké statky v nádeji, že ich člen iného kmeňa nájde a na oplatenie tam nechá iné statky. Tak ľudia začali prekračovať hranice malých uzavretých skupín, sledujúc svoje ciele, a vznikla otvorená spoločnosť založená na nových inštitúciách a na dodržiavaní nových pravidiel a princípov. Rozširovanie týchto pravidiel prekračovaním hraníc malých skupín znamenalo vznik deľby práce, trhu a obchodu.

Rozvoj trhového systému umožnil evolúciu od primitívnej spoločnosti k zložitej civilizovanej spoločnosti. Civilizácia a jej pravidlá a princípy nie sú výsledkom ľudského zámeru, avšak výsledkom ľudského konania. Znamená to, že civilizácia a jej pravidlá vznikli spontánne a neplánovane. Prijatie trhových princípov nevyplývalo z rozumového zdôvodnenia či hlbokého pochopenia ich významu členmi skupiny, ale z toho, že zefektívňovali činnosť skupiny a zvýhodňovali ju pred inými skupinami (Horeháj, 2008).

Šírenie trhového systému a jeho pravidiel dospelo k vytvoreniu civilizácie, pretože každému jednotlivcovi poskytovalo priestor využiť svoje schopnosti na slobodné dosiahnutie vlastných cieľov. Čím väčšie boli rozdiely v potrebách a cieľoch každej zúčastnenej strany výmeny, tým pravdepodobnejšie im výmena priniesla úžitok. Sledovanie odlišných záujmov tak umožňovalo kontinuálne zlepšovať hmotný stav ľudí počas kultúrnej evolúcie (Hayek, 1990).

Sledovanie vlastného záujmu v rámci trhovej výmeny je jednou z dvoch hybných síl spoločnosti. Nevedomým dôsledkom sledovania vlastného záujmu vo výmennom vzťahu je vzrast blahobytu jeho účastníkov. Umožňuje to neviditeľná ruka trhu, ktorá transformuje vlastný záujem na úžitok.

Nie je to láskavosť mäsiara, sladovníka či pekára, ktorej vďačíme za to, že máme svoj obed, ale ich zreteľ na vlastný záujem. Nespoliehame sa na ich ľudskosť, ale na ich sebalásku, a nezdôrazňujeme im naše potreby, ale výhody, ktoré plynú im. (Smith, 2001, s. 16).

Výsledkom stretu dvoch vlastných záujmov na trhu je vzrast úžitku (blahobytu) na oboch stranách výmeny, tzn. dosiahnutie lepšieho stavu ako pred jej uskutočnením. Znamená to, že trhová výmena nie je hrou s nulovým súčtom, ale vyhrávajú obe strany. Trh tak ľuďom umožňuje sledovanie vlastných záujmov, výmenu, prijatie ľudí do veľkej spoločnosti a vytvára priateľov z nepriateľov (Hayek, 1998, s. 234).

Druhou hybnou silou spoločnosti je deľba práce. Uplatnila sa už v rodových kmeňoch malých spoločenstiev pred vznikom trhového systému, ale skúsenosť z jej výhodnosti umožnila prehĺbenie špecializácie aj vo veľkej spoločnosti. Umožňuje zefektívnenie činnosti spoločnosti a rast výnosov prostredníctvom zvyšovania zručnosti pracovnej sily, zdokonaľovania nástrojov a ich použitia. Deľba práce však neznamená len využitie jej „technickej“ stránky. Z širšieho hľadiska je dôležité, že umožňuje využiť rôzne, diferencované schopnosti ľudí a vytvárať rozsiahly priestor na ich ďalší rozvoj. Výrobcov oddelených deľbou práce spája vzájomná výmena produktov (Horeháj, 2008).

Nevyhnutnou súčasťou trhového poriadku a výmeny sú princípy dobrovoľnosti a reciprocity. Prekračovanie hraníc malých skupín v nádeji na získanie iného potrebnejšieho statku znamenalo dobrovoľné sledovanie vlastného záujmu. Tento proces nik neriadil ani nik neurčoval ciele, ktoré mali ľudia sledovať a výsledky, ktoré sa mali dosiahnuť. Prvá

skúsenosť s efektivitou trhovej výmeny na dosiahnutie vlastných cieľov motivovala ľudí dobrovoľne zopakovať výmenu (Horeháj, 2008).

Princíp reciprocity v trhovej výmene znamená na jednej strane očakávanie, že za svoj ponúkaný statok dostane účastník výmeny iný statok, ktorý požaduje, na druhej strane očakávanie, že partner v trhovej výmene bude rovnako dodržiavať všeobecné pravidlá správneho konania, t. j. absencia násilia vo výmene, dodržiavanie dohôd a iné. Účastníci trhovej výmeny si musia ponúknuť také statky, ktoré budú vzájomne akceptovať a ktoré budú pre seba považovať za najvýhodnejšie. Prvý účastník výmeny musí mať istotu, že druhý účastník taktiež získava statok, ktorý má pre neho najväčší úžitok, inak by sa akt výmeny nezopakoval. Toto dobrovoľné individuálne hodnotenie užitočnosti umožňuje vybrať, s kým sa oplatí vstúpiť do najefektívnejších a opakujúcich sa vzťahov (Horeháj, 2008).

Akceptovanie týchto princípov umožnilo vytvorenie takého systému hospodárskych vzťahov, ktorý na základe dobrovoľných rozhodnutí jednotlivcov umožňuje zvyšovanie produkcie statkov a efektívne využívanie zdrojov.

Trhový systém založený všeobecných pravidlách správneho konania vytvára spontánny poriadok. Prináša prospech každému jednotlivcovi a umožňuje mu najväčší priestor využiť svoje schopnosti pre vlastné účely. Tým dochádza k vytvoreniu systému vzťahov, ktorý môže byť omnoho zložitejší, než akýkoľvek systém vytvorený vedomím usporadúvaním (príkazmi) ako má každý jednotlivec konať (Hayek, 1990).

Skutočnosť, že civilizácia vznikla bez ľudského zámeru dodržiavaním pravidiel správneho konania vyvracia možnosť uvedomelého plánovania a riadenia spoločnosti, či rekonštrukcie civilizácie a nahradenia jej princípov a inštitúcií. Už Smith vo svojej polemike s merkantilizmom zdôrazňoval, že národné hospodárstvo nemôže byť efektívne riadené ako jedna veľká farma, a to ani najmúdrejším štátnikom:

„Systémový človek si vo svojom ideálnom projekte vlády predstavuje, že môže usporiadať rôznych členov veľkej spoločnosti s rovnakou ľahkosťou, s akou ruka usporadúva figúrky na šachovnici. Figúrky na šachovnici nemajú žiaden iný princíp pohybu okrem toho, ktorý im vnucuje ruka. Avšak na veľkej šachovnici ľudskej spoločnosti má každá malá figúrka svoj vlastný princíp pohybu, úplne odlišný od toho, ktorý by jej mohol chcieť vnútiť zákonodarný zbor. Pokiaľ tieto dva princípy pôsobia rovnakým smerom, hra ľudskej spoločnosti bude harmonická a úspešná. Ak idú proti sebe alebo ak sú odlišné, hra bude prebiehať biedne a spoločnosť sa bude nutne po celú dobu nachádzať v najvyššom stupni zmätku.“ (Smith, 2005, s. 4).

Hayek (1995) objasňuje nemožnosť vnucovania princípu pohybu jednotlivcom štátnou autoritou z dôvodu nemožnosti explanácie ľudského mozgu ľudským mozgom. To znamená, že žiadna skupina mozgov, dokonca ani s pomocou najvýkonnejších počítačov, nemôže koncentrovať všetky informácie, ktoré utvárajú spoločenský systém. Informácie a poznanie totiž existujú v spoločnosti rozptýlene, prislúchajú každému jednotlivcovi. Ich potreby a rozhodnutia nemožno vopred predvídať tak ako nie je možné predvídať výsledok hry.

Trhový systém je súborom vzťahov, ktorých podstata sa dá vyjadriť prirovnaním k hre, súťaži. Ako pri hre, aj tu lepší výsledok závisí od šikovnosti, zručnosti, schopností i šťastia. Konečný výsledok je neistý, pretože nemožno vopred predvídať medzi kým sa výmena uskutoční a aké budú ciele jednotlivých hráčov. Súčasťou hry je úplná sloboda

v cieľoch účastníkov. Zároveň však vyžaduje stanovenie rovnakých pravidiel pre všetkých a zabezpečenie ich dodržiavania. Tými sú v "hre trhu" pravidlá správneho konania, resp. zamedzenie modelov nesprávneho konania, napr. vylúčenie násilia vo výmene (Hayek, 1998).

V súčasnej rozvíjajúcej sa spoločnosti sa táto hra najviac podobá šachovej hre, ktorá vyžaduje čoraz väčšie duševné, kreatívne a kombinačné schopnosti. Úspešnosť, ktorú nemusí zaručiť ich „nasadenie", môže nadobudnúť podobu akceptovania nášho produktu. Základnými rozdielmi medzi "hrou trhu" a šachovou hrou je počet hráčov a nenulový výsledok hry. Počet hráčov je rovný počtu ľudí zapojených do globálneho trhového systému. Nik nie je hráčom, ktorý hrá za určitú komunitu a určuje pohyb a ciele svojich "figúrok", ako to vyvrátil Smith. Každý člen más svoj vlastný princíp pohybu a sleduje svoje vlastné ciele.

Vo výmene neexistujú víťazi a porazení ako pri šachovej hre. Neúspechom môže byť iba nedosiahnutie svojho sledovaného cieľa – získanie požadovaného produktu. Naopak, hra speje k najväčšiemu možnému množstvu úspechov, kde v recipročných vzťahoch získava predávajúci i kupujúci. Hra trhu je tak hrou vytvárajúcou bohatstvo tým, že každý jednotlivec sleduje vlastné ciele (Hayek, 1998).

Všetky poznatky a informácie, ktoré ovplyvňujú ekonomické rozhodnutia miliónov hospodárskych subjektov, sa nachádzajú medzi nimi v rozptýlenej podobe. Poznanie, ktoré je v ľudskej spoločnosti, nie je koncentrované v jedinej centrálnej inštitúcii. Je rozptýlené v hlavách všetkých ľudí. Milióny ľudí disponujú odlišným poznaním, potrebami a predstavami ich naplnenia. Zároveň však aj najlepšie vedia vycítiť a uspokojiť potreby tých druhých. Potenciál rozptýleného poznania je najefektívnejšie využívaný prostredníctvom trhového systému v prospech jednotlivcov i spoločnosti. Rozptýlenie a diferenciácia poznatkov sú predpokladom ich najefektívnejšieho využívania (Hayek, 1998).

Komunikačným priestorom umožňujúcim koordináciu ekonomických aktivít neobmedzeného množstva „hráčov" je cenový systém. Úsilie každého „hráča" pri uspokojovaní svojich potrieb pôsobí v podobe signálov - cien, ktoré umožňujú prispievať k uspokojovaniu potrieb iných. Odmena pre každého hráča v podobe zisku závisí od cien, za ktoré je schopný svoj produkt predať na trhu. Zároveň tieto ceny odrážajú intenzitu potrieb ostatných hľadajúcich tento produkt. Ak je intenzita určitej potreby veľká, prejaví sa v podobe zisku u hráčov, ktorí túto potrebu iných hráčov uspokojujú. To priláka ďalších hráčov usilovať sa použiť lacnejšiu kombináciu vstupov na uspokojenie týchto potrieb, čo znova pôsobí v podobe cenových signálov pre kupujúcich (Hayek, 1998).

Cenový systém prenáša najrôznejšie ekonomické informácie ku všetkým účastníkom trhu, ktorý sa usilujú o uspokojenie svojich potrieb. V zásade jednoduchým spôsobom – symbolicky – sumarizuje potrebné informácie a prenáša ich k tým, ktorí majú o ne záujem. Využíva pritom rozptýlené poznanie všetkých hráčov, ktoré dokáže spájať do „siete" a prenášať potrebné poznatky bezprostredne ku všetkým subjektom trhu, ktoré si z nich vyberajú adekvátne svojim potrebám. Rozsiahlosť siete zvyšuje šance všetkých účastníkov trhu dosiahnuť ich vlastné ciele (Hayek, 1998).

Cenový systém zabezpečuje, aby jednotlivé statky boli vyrábané najefektívnejším a najmenej nákladným uskutočniteľným spôsobom tým, že vedie k použitiu najlacnejšej kombinácii vstupov na ich produkciu. Je to dané využívaním najširšieho zdroja informácií, ktoré umožňuje porovnávanie vzácnosti mnohých rôznych statkov a intenzitu mnohých druhov dopytu (Hayek, 1998).

Výroba väčšiny statkov si vyžaduje kombináciu rôznych vstupov alebo ich substitútov. Producent si vyberá najmenej nákladnú kombináciu vstupov, porovnávajúc relatívne ceny každého výrobného faktoru. Ceny rôznych vstupov informujú každého o pomere, v ktorom iní výrobcovia uprednostňujú využitie jedného statku namiesto iného. Ak má ktorákoľvek komodita, napr. cín, pre niekoho väčšiu cenu v porovnaní s inými komoditami, než rozdiel v ich trhovej cene, môže vo väčšej miere cínom nahrádzať iné materiály. Ak má pre neho menšiu hodnotu než je cenový rozdiel, bude cínom šetriť a bude viac využívať iné materiály, ktoré sú lacnejšie atď., čo bude opakovať pri všetkých iných výrobných faktoroch. Zmenou dopytu po jednotlivých výrobných faktoroch tak jednotlivec prispeje svojou nepatrnou informáciou k tvorbe cenových signálov. To sa týka všetkých producentov a tým sa ovplyvňuje správanie používateľov statkov. Tým existuje tendencia k podobnosti mier substitúcie rôznych statkov rôznymi ľuďmi, čo zabezpečuje najefektívnejšie využitie zdrojov. Cenové rozdiely medzi dvoma statkami majú sklon odrážať relatívnu hodnotu týchto statkov v mysliach výrobcov; to platí pre každú dvojicu z miliónov statkov, ktoré sú na trhu k dispozícii. Každý výrobca tak vyrába s najmenšími nákladmi tie výrobky, ktoré ostatní potrebujú (Hayek, 1998).

Trh umožňuje dosiahnutie maximálneho možného blahobytu. Odmena v podobe zisku, ktorá prislúcha výrobcom uspokojujúcim potreby iných nie je odrazom vynaloženej fyzickej námahy či osobných zásluh. Nie je založená na „spravodlivosti“ a nie vždy pokrýva náklady na vstupy, ktoré boli použité pri výrobe. Trhová odmena odráža hodnotu, ktorú má výrobok pre iných a úsilie toho, kto výrobok dodáva na trh. Ceny informujú výrobcov o tom, koľko práce a schopností stojí za to vložiť do výrobku. Podiel šťastia a úsilia na odmenách nemožno nikdy predvídať rovnako, ako nie je možné predvídať, aký podiel na celkovej odmene získa niekto konkrétny. Každý podiel na zisku však bude taký veľký, aký len môže byť. Keďže ceny a konkurencia usmerňujú zdroje do ich najefektívnejšieho použitia, každý konkrétny podiel na celkovej odmene bude získaný za najnižšiu cenu, aká je možná (Hayek, 1990).

Trhová cena je výsledkom formovania predstáv o hodnote určitého statku u predávajúceho a súčasne u kupujúceho. Východiskom trhových vzťahov sú rozhodnutia spotrebiteľa, pretože spotreba je prvotná, vyplýva z nevyhnutnosti uspokojovať najrôznejšie ľudské potreby. Cena však nie je výsledkom izolovaného rozhodnutia kupujúceho. Subjektívne posúdenie hodnoty istého statku kupujúcim sa stretáva na trhu so subjektívnym hodnotením toho istého statku predávajúcim. Obaja porovnávajú hodnotu tohto statku s druhým najlepším variantom využitia uvažovaného finančného obnosu a uvažovaného statku. Rovnovážna cena vzniká vtedy, keď predajca môže dostať aspoň o najmenšiu jednotku viac peňazí akú ma pre neho hodnotu predávaný statok a zároveň vtedy, keď kupujúci môže kúpou statku získať aspoň o najmenšiu čiastku vyššiu hodnotu, než má pre neho finančný obnos, ktorý ponúkol. To vedie ku konkrétnym rozhodnutiam, ktoré vytvárajú trhové ceny, pri ktorých získavajú obaja účastníci maximálny blahobyt (Hayek, 1998).

Samoreguláciu trhového systému nezabezpečujú len ceny ale aj konkurencia. Konkurencia koordinuje individuálne úsilia jednotlivcov tým, že v rámci priestorovo-rozptýleného cenového systému má každý možnosť porovnávať možné výhody a nevýhody, riziká svojich rozhodnutí. Je procesom nepretržitej adaptácie nositeľov ekonomickej činnosti vždy novým podmienkam na trhu, hľadanie najefektívnejšieho uspokojenia svojich potrieb.

Výrobcov pobáda k hľadaniu a k experimentovaniu s novými oblasťami dopytu a k uspokojovaniu potrieb, ktoré doposiaľ neboli identifikované inými konkurentmi. Toto objavovanie je podnikateľskou funkciou, vyhľadať medzeru na trhu, konať rýchlo, využiť zatiaľ neobsadený trh, kým ziskové príležitosti nepritiahnu ďalších konkurentov. Tí trh posunú na kvalitatívne vyššiu úroveň zvýšením ponuky tým, že vyhľadávajú nákladovo efektívnejšiu kombináciu vstupov na uspokojenie tej istej potreby. Objavujú nové metódy zabezpečenia čo najhodnotnejšieho produktu najlacnejším spôsobom na už existujúcich trhoch. Ide o nové výrobné a distribučné postupy, inovácie v nádeji na získanie alebo udržanie si zákazníka. (Kirzner, 1998).

Veľkou výhodou konkurenčného procesu trhu je to, že nemusí existovať zmluva o jeho existencii, teda žiaden exogénny činiteľ nemusí donucovať účastníkov trhu k činnosti, iba ich vlastný záujem. Výhody a odmeny vyplývajúce z trhovej aktivity podnecujú výrobcov k uspokojovaniu potrieb v maximálnej miere. Podstúpené riziko, vopred neznámy výsledok pri sledovaní vlastného záujmu, ich núti k najefektívnejším spôsobom využívania zdrojov.

Trhový poriadok založený na cenovom mechanizme, vlastnom záujme, konkurencii, pravidlách správneho konania a inštitúte súkromného vlastníctva môže fungovať iba za podmienok nezasahovania štátom, t.j.: laissez faire. Vznikol spontánne, a to tak, že ho ľudia šťastnou náhodou začali využívať a vytvárať skôr, než si uvedomili jeho prospešnosť. Nie je ho možné efektívne nahradiť nijakým centrálnym plánom s vopred vytýčenými cieľmi. Akýkoľvek exogénny zásah do spontánnej štruktúry komponentov liberálneho trhového poriadku ho rozvracia a rozvracia i celú spoločnosť.

2. Úloha štátu vo vzťahu k trhovej výmene

Zásadnou podmienkou nezámerného vzniku a reprodukcie spontánneho poriadku trhu je sloboda rozhodovania, dobrovoľné prijatie pravidiel správneho konania a rešpektovanie inštitútu súkromného vlastníctva. Tieto komponenty spoločnosti sú vzájomne podmienené a spoločnosť by sa bez ich rešpektovania nemohla vyvíjať. Úlohou liberálneho štátu je vytvoriť maximálny priestor, najvhodnejšie podmienky pre využitie schopností jednotlivcov pre svoje účely.

Vývoj spoločnosti je podmienený elimináciou násilia vo vzájomných vzťahoch, inak povedané, je závislý na garancii slobody vykonávania ekonomickej činnosti. Tá priamo závisí od ochrany súkromného vlastníctva, čo je podstatnou úlohou štátu v liberálnej koncepcii ekonomiky (Hayek, 1990).

V súvislosti s prekročením hraníc „malej“ skupiny pri vzniku prvých výmenných vzťahov v časoch prvotnopospolnej spoločnosti objavili sa výhody z využívania súkromného vlastníctva. Garantovala ho prirodzená autorita vodcu skupiny. Náhodný objav jeho obojstrannej prospešnosti umožňoval jeho dobrovoľné rešpektovanie v rámci pravidiel správneho konania čoraz väčším počtom členov. Postupný vznik “veľkej“ spoločnosti dobrovoľným využívaním súkromného vlastníctva si vyžiadal potrebu jeho garancie zákonom. Avšak aj vo „veľkej“ spoločnosti, kde sa jednotliví členovia navzájom nepoznali, zohrávalo najdôležitejšiu úlohu dobrovoľné prijatie pravidiel správneho konania a rešpektovania súkromného vlastníctva. Znamenalo to skutočnosť, že právo sa dodržiavalo skôr, než existoval písaný, alebo nepísaný zákon (Hayek, 1998).

Prvé písané pravidlá správneho konania predstavovali náboženské pravidlá, napr. „Božie desatoro“, ktorého obsahom je i nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva. Významným poznatkom vo vzťahu k slobode spoločnosti predstavuje fakt, že tieto zákony nepredstavujú normatívne príkazy. Ide o pozitívne právo, resp. zákazy nesprávneho konania, napr. nepokradneš. Dnes rozmáhajúce sa systém príkazov verejného práva normatívne regulujúci spôsoby správania sa obmedzuje slobodný priestor konania jednotlivcov a slobodnú spoločnosť mení na totalitnú (Hayek, 1990).

Akékoľvek administratívne organizačné nariadenia verejného práva nezodpovedajú potrebám slobodnej spoločnosti a jeho evolúcii. Sú adekvátne potrebám plnenia jednotnej hierarchii cieľov „malej“ skupiny, organizácii, čiže ekonomiky v pravom slova zmysle, napr. podniku. „Veľkú“ alebo „otvorenú“ spoločnosť fungujúcu na základe samousporiadavacích síl trhu, kde jednotlivci sledujú obrovské množstvo vlastných cieľov, nie je možné riadiť systémom príkazov, lebo tie budú pôsobiť proti nim, resp. ich dekoordinujú. Slobodná spoločnosť nie je riadená tými, ktorí majú v rukách moc, ale spočíva na uznaní všeobecných pravidiel správneho konania jej členmi a na prevládajúcom názore medzi nimi, aké konanie je spravodlivé a aké nespravodlivé. Skutočné zákony slobodnej spoločnosti vznikajú zo systému všeobecných pravidiel a úlohou zákonodarstva je ich v tomto systéme objaviť a definovať. Základom zákonodarstva slobodnej spoločnosti majú byť preto zákazy nesprávneho konania zabezpečujúce stabilitu vlastníctva, jeho presun dohodou a plnenie sľubov (Hume).[2] Úloha liberálneho zákonodarstva teda spočíva v tvorbe súkromného a trestného práva (Hayek, 1998).

Osobitný význam vo vzťahu k slobode v spoločnosti má podriadenie štátnej donucovacej moci zákonu, čo sa označuje pojmom *vláda zákona.* Počas histórie mal štát veľmi často tendenciu zneužívať svoj monopol donucovacej moci na obmedzovanie slobody spoločnosti. Činnosť štátu má byť obmedzená súborom všeobecných pravidiel správneho konania rovnako, ako u všetkých členov spoločnosti. Zákony nemôžu vznikať zo svojvôle zákonodarcu. Jeho úlohou nie je tvorba nových zákonov, ale aplikácia už existujúcich princípov spravodlivosti na rôzne komplikované prípady. Žiadna skupina ľudí pritom nesmie byť zvýhodnená. Zákony musia byť známe a jednoznačné. Každý jednotlivec má mať v systéme práva uznávanú a rozsiahlu sféru súkromia, chránené územie, na ktoré štátna moc nesmie vstúpiť (Hayek, 1990).

Okrem tvorby zákonov je úlohou štátu v liberálnej koncepcii ochrana slobody, života a súkromného vlastníctva pred vonkajším a vnútorným nepriateľom prostredníctvom obrany a polície. Znova treba zdôrazniť podriadenie týchto donucovacích prostriedkov štátu zákonu, aby sa zabránilo zneužitiu jeho moci. Ďalšou oblasťou, ktorú má štát zabezpečovať je oblasť verejných statkov, čiže statkov, ktoré trh z nejakých príčin jednoducho nevytvorí. Rozsah verejných služieb, ako aj rozsah služieb obrany a polície, by mal byť odvodený od objemu peňazí, získaných dobrovoľnými a jednotnými daňovými poplatkami. Žiadnemu súkromnému podnikateľovi by nemalo byť zabránené vstúpiť na trh služieb a statkov zabezpečovaných štátom vrátane služieb obrany a polície (Šíma, 1999).

[2] I keď táto téza má normatívny charakter, jej zmysel je v absolútnom súlade so slobodou v spoločnosti, pretože jej zmyslom je podpora už beztak existujúcich pravidiel správneho konania, ktoré spoločnosť prijala skôr, než si uvedomila ich význam a výhodnosť ich dodržiavania.

Priebeh histórie naznačuje, že obdobia, keď si ľudia navzájom dobrovoľne vymieňali výsledky svojej činnosti, boli zároveň aj obdobiami najrýchlejšieho civilizačného vývoja. Preto tento vývoj závisí od mieru a slobody disponovania súkromným majetkom. V časoch širokého mocenského vplyvu štátu sa často obmedzovali podmienky slobodného využívania súkromného vlastníctva, čo sa prejavilo stagnáciou, úpadkom, či dokonca zánikom ríše. Naopak obmedzenie štátneho útlaku bolo najčastejšie sprevádzané hospodárskym a spoločenským rozvojom, rozkvetom a prosperitou spoločenstiev, ako to dokladujú rôzne obdobia vývoja v starovekom Grécku, Ríme, alebo Číne; Benátky, Janov a iné. Väčšina moderných „hospodárskych zázrakov" 20. storočia, ale najmä priemyselná revolúcia v Anglicku a Holandsku v 19. storočí, kedy sa zoštvornásobila reálna mzda ľudí, sú výsledkom obchodu v čase menšieho útlaku zo strany štátu (Novak, 1992).

Prijatie ústavy Spojených štátov amerických v roku 1776 je výsledkom intelektuálnej atmosféry tohto obdobia. Prevláda v nej poznanie, že ľudia dostali od Boha neodcudziteľné právo na súkromné vlastníctvo a slobodu spôsobu hľadania osobného šťastia. Otcovia zakladatelia spoznali, že úlohou štátu je túto osobnú slobodnú sféru jednotlivcov zachytiť v ústave a prostriedkom súkromného a trestného práva zabezpečiť a ochrániť aj pred samotným štátom. Tento systém nemožno z hľadiska sociálnej náuky Cirkvi stotožniť s najvyšším dobrom, avšak z hľadiska zachovania ľudskej dôstojnosti sa týmto ideálom najviac blíži. Problémom kapitalizmu tohto obdobia a príčinou vzniku sociálnej náuky Cirkvi sa stalo narastanie sociálnych rozdielov v spoločnosti. V očiach cirkevných hodnostárov už liberálna ústava nedokázala zabezpečiť ľudskú dôstojnosť pre všetkých ľudí. I keď sociálna náuka Cirkvi v prvej sociálnej encyklike odsúdila rovnako liberalizmus i socializmus, v jej metodickom prístupe má dodnes dôležité miesto distributívna spravodlivosť, ktorá sa však nedá nijako presne definovať, ani objektívne dosiahnuť a dôsledky jej aplikácie politickou praxou vedú k postupnej deštrukcii spoločnosti. Je to dané tým, že istoty je možné zabezpečiť jedine na úkor slobôd a sloboda je nenahraditeľnou hybnou silou spoločnosti (Hayek, 1990).

Záver

V kultúrnej evolúcii zohrala kľúčovú úlohu slobodná trhová výmena - prirodzený sklon človeka obchodovať. Rakúska škola ekonómie vychádzajúca z klasickej politickej ekonómie, filozofie prirodzených zákonov a učenia scholastikov zo Salamanky identifikuje hybné sily spoločnosti, faktory kultúrnej evolúcie. Tieto teoretické prúdy sú kompatibilné so sociálnym učením Cirkvi v mnohých zásadných ohľadoch: sústredenie sa na človeka, priznanie neodcudziteľného práva na súkromné vlastníctvo a zdôrazňovanie podnikateľského úsilia – hodnotu ľudského kapitálu. V centre pozornosti liberálnej ekonómie i sociálnej náuky Cirkvi je sloboda človeka. Tento personalizmus vychádza z viery, že Boh stvoril človeka, pretože si prial priateľstvo slobodných bytostí stvorených na jeho obraz. Rakúska ekonómia obhajuje slobodu jednotlivcov pred mocenským vplyvom autorít za účelom vytvorenia priestoru pre využitie schopností ľudí za ich účelmi. Sociálna náuka Cirkvi takisto kladie medze sociálnej politiky štátu v prípade, že by nebol dodržaný princíp subsidiarity, bez ktorého by solidarita neslúžila ochrane ľudskej dôstojnosti. Tvrdenie, že kultúrna evolúcia nie je výsledkom ľudského zámeru, ale je výsledkom ľudského konania akoby potvrdzovala vieru, že dejiny ľudstva sú dejinami vplyvu Ducha svätého. Rozvoj ľudských bytostí stvorených na Boží obraz tak závisí od identifikovania hybných síl kultúrnej evolúcie, ktoré

identifikuje ako liberálna ekonómia, tak i sociálna náuka Cirkvi. Veríme, že vo svetle viery a v pokore k rozumu je za týmto účelom potrebná syntéza a spolupráca týchto bohatých prameňov poznania.

Použitá literatúra

[1] BUTLER, E. 1996. *Hayek a jeho prínos k politickému a ekonomickému mysleniu dneška.* Bratislava: Inštitút liberálnych štúdií, 1996. ISBN 80-967459-8-0.

[2] HAYEK ,F. A. 1998. *Právo, zákonodarsví a svoboda.* Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0241-3.

[3] HAYEK, F. A. 1990. *Principy liberálního spoločenského řádu.* In: JEŽEK, T. (ed.): Liberálni ekonomie – kořeny euroamerické civilizace. Praha: Prostor, 1990. ISBN 80-85190-21-4.

[4] HAYEK, F. A. 1995. *Osudná domýšlivost. Omyly socialismu.* Praha: SLON, 1995. ISBN 80-85850-05-2

[5] HOREHÁJ, J. 2008. *Vybrané spoločenské súvislosti trhu.* EF UMB, Banská Bystrica, 2008. ISBN 978-80-8083-677-1.

[6] KIRZNER, I. 1998. *Jak fungují trhy.* Praha: Liberálni institut, 1998. ISBN 80-902270-5-8.

[7] NOVAK, M. 1992. *Duch demokratického kapitalismu*. Praha: Občanský institut, 1992. ISBN 80-900190-1-3.

[8] SMITH, A. 2001. *Pojednanie o podstate a povahe bohatstva národov.* Praha: Liberálni institut, 2001. ISBN 80-86389-15-4.

[9] SMITH, A. 2005. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut, 2005. ISBN 80-86389-38-3.

[10] ŠÍMA, J. 1999. *Právo a obrana jako zboží na trhu*. Praha: Liberální institut, 1999. ISBN 80-902701-5-8.

Umiernený racionalizmus a sociálna náuka Cirkvi ako poznávacie faktory kultúrnej evolúcie

Tomaš Krištofóry [1]

Abstrakt

Kolega Peter Krištofóry píše vo svojom článku v tomto zborníku o trhu ako o faktore kultúrnej evolúcie. Tento môj článok dopĺňa jeho článok o historickú genézu poznávacích nástrojov trhu ako faktora kultúrnej evolúcie. Jednou motiváciou môjho článku je fakt, že myšlienka trhu ako faktora kultúrnej evolúcie totiž nevznikla v dejinách ľudstva naraz, ale postupne, stáročia, ba tisícročia trvajúcim vývojom. Na konci tohto vývoja bol pomenovaný umierneným či kritickým racionalizmom. Ďalšou motiváciou môjho článku je fakt, že v tomto dlhom myšlienkovom vývoji zohrali významnú úlohu teológovia Katolíckej cirkvi, a že túto úlohu zastávajú aj naďalej, a usmerňujú tak vývoj zmienených teórií tak, aby nepodliehali racionalistickým, scientistickým a ekonomistickým zvodom satansky pyšného rozumu. Umiernený racionalizmus sa týmto zvodom tiež vyhýba. Takto súladne chápaný vzťah katolíckej sociálnej náuky a umierneného racionalizmu spätne pôsobí ako pozitívna spätná väzba pre zachovanie a ďalší rozvoj civilizácie.

Kľúčové slová: Scientizmus, ekonomizmus, sociálna náuka cirkvi, umiernený racionalizmus, Ján Pavol II., Hayek

Abstract

Colleague Peter Krištofóry writes in his article in this publication about the market as a factor of our cultural evolution. My own article complements his article with historical genesis of theory as a cognitive device of getting to know the cultural evolution. One motivation for this article is the fact that the idea of the market being the part of cultural evolution didn't occur out of the blue in the history of mankind. It occurred in a creeping way, during centuries long development. At the end of this development it was labeled as moderate rationalism. Other motivation for this article is the fact that an important role in this development was played by the social doctrine of the Catholic Church. It plays its role still today and furthers the development of the social scientific theories thus they won't succumb to scientistic and economistic temptations of the satanic pride of distemper reason. Moderate rationalism also pushes the development of ideas in the way the Catholic social doctrine does. Thus the complementary functioning of the catholic social doctrine and of moderate rationalism affects as a feed-back for the continuing and further development of the civilization.

Key words: Scientism, economism, catholic social doctrine, moderate rationalism, John Paul II., Hayek

Prečo existujú prekážky poznania? Stručné dejiny prekážok poznania v západnej filozofii

Platón vo svojej koncepcii poznania v mýte o jaskyni v *Ústave* píše, že hoci je ľudské poznanie povolané k najvyššej forme poznania, musí poznávajúci človek (a tiež ľudstvo) prekonať viacero prekážok na ceste poznania. Platónovo učenie sa skrze

[1] Národohospodářská fakulta VŠE v Prahe, tomas.kristofory@gmail.com

novoplatonizmus vtelilo aj do cirkevnej náuky v diele Sv. Augustína. V menej racionalistickej ambícii Cirkvi (vieme, že Augustín sa napokon takmer až vzdal rozumového poznania) sa vyvinula tzv. negatívna cesta poznávania Boha, tzn. hovorenie o tom, čím všetkým Boh nie je. Cirkvou zamietnuté výroky o Bohu boli analógiou platónskych prekážok poznania, kvôli ktorým nebolo možné získať hneď pravé poznanie, ale len zdanlivé (*doxa*). Jednotlivými koncilmi tak bola vyvíjaná dogmatika cirkevnej náuky. Zdanlivé poznanie sa malo prekonať cestou prekonania týchto prekážok pravého poznania (*epistémé*). Vo vrcholnom stredoveku, v 13. storočí, potom nad Platónom prevládol filozofický vplyv Aristotela, a to v najmä v diele Sv. Tomáša Akvinského, u ktorého filozofia poznania sa realizovala aristotelsky ako rozvoj duše, pričom dokonalá duša sa skladá zo zložiek vegetatívnej, rastlinnej duše cez vnímavú dušu zvierat po rozumovú dušu človeka, pričom každá nasledujúca zložka duše obsahuje všetky predošlé.

Napriek prevládajúcemu aristotelskému razeniu tomistickej filozofie sa v Akvinského učení nachádzajú aj zbytky platónskej náuky cirkevného otca Augustína, keďže podľa Sv. Tomáša Boh do nás vložil semená poznania, ktoré sa skrze *kontemplatívny život* (namiesto *teoretického života* u gréckych filozofov) realizujú v jednotlivcoch smerujúcich ku spáse.

Hlavný prúd scholastiky v 14. storočí upadal a nad realistickým postojom Sv. Tomáša prevládol nominalistický postoj. Jeden z jeho predstaviteľov, Roger Bacon, už hovoril o prekážkach (rozumového) poznania Boha, ktoré podľa neho Sv. Tomáš a jeho nasledovníci mylne rozvíjali.

Táto tendencia sa iba posilnila skrze dielo Descarta, ktorý sa verbálne otočil proti scholastike, hoci na jeho náuka zostala závislá na scholastike. Descartes hovoril, že všetko učenie scholastikov bolo neisté, pretože o ňom možno pochybovať. Tu však môžeme dodať, že Descartova kritika nie je celkom nová, a asi ani nie je celkom správne zamierená, pretože už Sv. Tomáš samotný vo svojom známom videní pochopil, že jeho náuka o Bohu je veľmi nedostatočná, prestal písať a čoskoro nato zomrel: *„videl som veci, proti ktorým je všetko, čo som napísal, ako slama.“* (Chesterton 1993, 76) Avšak ani Descartova racionalistická cesta „ako správne viesť svoj rozum a hľadať pravdu vo vedách“ nemala ten úspech, ktorý si Descartes od svojej náuky sľuboval.

Takto sme sa v dejinách prekážok pravého či lepšieho poznania dostali k významnému protoempirikovi a Descartovmu súčasníkovi Francisovi Baconovi, ktorý hovorí o idoloch ako o prekážkach poznania. Cestu k prekonaniu týchto prekážok videl v experimentálnom pozorovaní a v indukcii. Existujú však aj limity empirického poznania. Tie neskôr spoznal z dôsledne empirického stanoviska David Hume. Hume potom Kanta odradil od dogmatizmu racionalistickej vetvy novovekej filozofie. Racionalista Kant tak objavuje problém obmedzenosti aj v racionalistickom smere novovekého ľudského poznania. Po excesoch extrémneho racionalizmu, najmä v Marxovom a Engelsovom radikalizovaní Heglovej filozofie, sa prekonal aj príliš racionalistický idealizmus anglosaského novohegelianizmu v analytickej filozofii (Moore) a iba posilnil skoršiu iracionalistickú reakciu Schopenhauera, neskorého Schellinga, Schleiermachera či Bolzana na Heglovu filozofiu. Analytická filozofia vtelila z kontinentu logický pozitivizmus a potlačila teologicky príťažlivú filozofickú fenomenológiu. Analytická filozofia tak kritizuje prehnané požiadavky poznania a ku Kantovej kritike poznania pridáva aj kritiku jazyka. Filozofia postmodernizmu potom radikalizuje kritiku jazyka do tej miery, že ruší príspevky moderny ako rétorické cvičenia.

Voči týmto smerom sa často vymedzuje dnešná personalistická katolícka sociálna náuka, avšak miestami aj koketuje s nesmiernym vplyvom týchto prúdov (čo nemusí byť iba na škodu). Tieto vplyvné smery majú – napríklad svojím scientizmom a ekonomizmom - príliš veľa nevýhod, než aby sme sa mohli plne spoľahnúť na to, že tieto smery nám prinesú riešenie niektorých našich problémov (pretože všetky problémy nevyriešime nikdy a vždy tu bude priestor pre Božiu spásu, ktorú svojou hmotnou či duchovnou biedou všetci potrebujeme).

Aj dnes tu však existuje jeden potenciálny, dobre zargumentovaný prúd kognitívneho myslenia, a to umiernený racionalizmus Hayeka v jeho teórii ľudskej mysle, ktorý argumentom, že ľudská myseľ ako klasifikačný aparát počitkov nie je schopný detailne vysvetliť svoje fungovanie v konkrétnosti, iba v princípe, zachováva prax tradičných argumentov za slobodu vôle človeka, keďže informácie, ktoré sa získavajú v centrálnej nervovej sústave konkrétneho človeka nie sú vo svojej úplnosti predateľné nejakej centrálnej (deterministickej) autorite či superstroju, ktorý by centrálne riadil ľudstvo, jeho blahobyt a nebodaj i spásu. Zamietnutím tejto ilúzie však tiež Hayek zachováva to racionálne z moderny – z protiracionalisticky či skôr umiernene racionalisticky zameraného škótskeho osvietenstva, ktoré sa jednak odvoláva na transcendentný presah spoločenských fenoménov (Božia prozreteľnosť) – to je príťažlivé pre teológiu, tak tiež uznáva zákonitý poriadok v Božom stvorení a to antiracionalisticky – človek nemôže poznať v úplnosti konkrétne prejavy neviditeľnej ruky Božej prozreteľnosti – ako ju Adam Smith nazval v *Teórii mravných citov*. Preto nie je podľa škótskeho osvietenstva vhodné obracať sa proti Bohu či proti Cirkvi a tiež je protirevolučne zamerané. Adam Smith sa na sklonku svojho života postavil proti francúzskej revolúcii z roku 1789. Zasadzuje sa o prirodzený rozvoj a o pokoru rozumu, o umiernený racionalizmus.

Ak teda máme predstavu o racionalistickom osvietenstve, je to mylný obraz. Vznikol tým, že vnímame osvietenstvo ako predovšetkým francúzsky fenomén, čo nie je pravdivé ani historicky (Francúzi importovali škótske osvietenstvo, avšak aj ho pretvorili na svoj racionalistický spôsob) a nie je to ani úplné. Hayek tak odvolaním sa na protirevolučných Škótov (implicitne) stavia aj proti postmoderným revolúciám a predovšetkým explicitne proti osudnej domýšľavosti (hubris) nekritického racionalizmu, proti satanskej pýche rozumu. Je príznačné, že tých niekoľko málo zmienok Hayeka v postmodernom myslení Hayeka dezinterpretuje a zhadzuje ho – ako Karl-Otto Apel, a to z nekriticky racionalistického stanoviska, presne v línii dedičstva nekritického racionalizmu v Nemecku.

Ak sa však chceme dostať od všeobecných prekážok poznania ku konkrétnym spoločenskovedným – keďže sa tento článok zaoberá hlavne katolíckou sociálnou náukou, filozofiou a ekonómiou – musíme sa okrem všeobecných prekážok poznania dostať aj k špecifikám novovekých problémov týchto spoločenských vied, ktorým vo vede čelila moderna, dnes tak kriticky prehodnocovaná postmodernou.

Prečo vzniklo pokročilejšie poznanie o ekonomických príčinách hybných zmien v spoločnosti až v novoveku?

Napriek ekonomizujúcim pasážam v Xenofónovi, Platónovi a Aristotelovi je ekonómia vedou, ktorá vznikla až v novoveku. Dnešný známy teológ a ekonóm Michael Novak sa pýta, prečo sa žiadny známy filozof pred Adamom Smithom neopýtal kritickú

otázku po tvorbe bohatstva národov: *„zdá sa to byť nemožné, a predsa je to tak, že pred dobou Adama Smitha sa žiadny klasický autor – ani Aristoteles, ani Tomáš Akvinský, ani Bacon, ani Descartes – nezaoberal sústavne a s nejakým výsledkom otázkou pôvodu bohatstva národov. Takéto pojednanie sa mohlo ukázať ako veľmi užitočné pre spoločnosť, keby sa bolo v skorších storočiach, kedy vládla väčšia chudoba, dbalo jeho doporučení.“* (Novak a Schwarz 2002, 63) Dôvod nezáujmu o skúmanie pôvodu bohatstva národov videl Novak v nevyhnutnosti predchádzajúceho rozvoja práva a politiky. Je to práve rozvoj slobody chápanej ako sféra, kde jednotlivec môže konať so svojimi prostriedkami podľa svojej vôle, ktorý bol spôsobený zvýšenou konkurenciou medzi mestskými štátmi a veľkými ríšami, medzi katolíckymi a protestantskými krajinami, objavovanie nových kontinentov, pričom jeden z nich, severoamerický kontinent, sa mal stať dedičom myšlienky európskej slobody ako čoraz viac sa rozširujúcej sféry konania so svojimi prostriedkami podľa svojej vôle, ktorý počnúc 16. storočím najprv len v dynamických mestách, no postupne čoraz rozsiahlejšie začal tvoriť dovtedy v histórii bezprecedentný rast bohatstva národov. Sloboda, ktorá sa takto postupne vytvárala, *„vždy znamenala možnosť osoby konať podľa jeho vlastných rozhodnutí a plánov, v kontraste so situáciou, kde je človek neodvolateľne podriadený vôli niekoho iného, kto ho svojím arbitrárnym rozhodnutím mohol nútiť ku konaniu alebo nekonaniu konkrétnym spôsobom.“* (Hayek a Hamowy 2011, 59) Pred vznikom kapitalizmu pritom *„spočíval jediný spôsob, ako získať bohatstvo, v tom, že človek išiel a ukradol bohatstvo iným. Ľudia bohatstvo nevytvárali, brali si ho. V Biblii a vo väčšine starej literatúry je vždy slovo „bohatstvo“ spojené s rabovaním a lúpením. Množstvo bohatstva bolo obmedzené. Pokiaľ chcel niekto viac, musel to vziať ostatným. Po objavení Ameriky sa ukázalo, že táto teória nezodpovedá skutočnosti. Objavili sa ohromné plochy nikým nevlastnenej pôdy, na ktorých mohli byť vybudované nové plantáže, nové bane. Bolo možné nájsť celkom nové zdroje bohatstva, ktoré neboli nikomu odobrané.“* (Novak a Schwarz 2002, 16 – 17) Novak tiež veľmi správne upresnil, že prví – niekoľko storočí pred Adamom Smithom – si to uvedomili neskorí španielski scholastici, katolícki teológovia, najmä z univerzity v Salamanke. Tí však ešte nemali také systematické a empirické nástroje ako mal Adam Smith a preto až on je zakladateľom vedy ekonómie, a to svojím položením otázky, ktorá sa odzrkadľuje už v názve jeho knihy *Skúmanie o podstate a pôvode bohatstva národov*.

Komplex udalostí a príčin procesu – historicky bezprecedentného rastu bohatstva - bol pomenovaný „dokonalým systémom slobody“ (Adam Smith), či, ako to poznáme dnes, kapitalizmus.

Hayek sa venuje otázke po príčinách tak neskorého objavenia príčin bohatstva národov omnoho systematickejšie než Novak a hľadá príčiny, ktoré zabránili Aristotelovi a ďalším veľkým mysliteľom staroveku a stredoveku spoznať príčiny rastu bohaststva národov omnoho skôr než to bolo v skutočnosti objavené.

Problém vidí jednak v jazyku – v chybnej aristotelskej dichotómii prirodzený verzus umelý (spoločenské javy sú niekde uprostred a teda s touto falošnou dichotómiou unikali teoretikom riešenia problémov spoločenských vied). (Viď dodatek A „Přirozené“ versus „umělé“ v Hayek 1995a) Táto falošná dichotómia sa pochopiteľne udržala aj u Sv. Tomáša, hoci, ako uvidíme, existovali u neho aj isté antiracionalistické momenty, ktoré prevážili u salamanskej školy neskorej scholastiky, ktorú Hayek vysoko vyzdvihoval. Podruhé vidí Hayek problém v Aristotelovom ignorovaní rastu spontánnych poriadkov a v ignorovaní ich raného poznania.

Aristoteles dokonca podľa Hayeka zabrzdil rozvoj teórie spontánneho poriadku – ako sa ukázalo, na skoro 2000 rokov -, keďže pred ním Anaximandros hovoril o presahujúcom, transcendujúcom poriadku vesmíru i ľudskej spoločnosti. Zrejme sa tu dá o Hayekovom postupe hovoriť, že ide - v Baconovej terminológii - o idol divadla. V ekonómii zbehlý čitateľ tu tiež bude vidieť príbuznosť s efektom lock-in či path-dependence (autori týchto teórií sa potom priznali, že iba znovuobjavujú Hayeka). Keďže veda je podľa Hayeka taktiež spontánnym poriadkom, z jeho reflexie dejín západnej filozofie vyplýva, že výsledok spontánneho poriadku nie je vždy automaticky dobrý, nepodlieha tzv. naturalistickému omylu, ktorý formulovali filozofi analytickej filozofie. Sám – hoci vedel o mnohoznačnosti slova liberalizmus – sa Hayek nazýval liberálom a tvrdil, že postoj liberála k spoločnosti je ako postoj záhradníka k rastline, ktorú treba pestovať. (Porovnaj s Hayek 1991, 10) Aristotelovu falošnú dichotómiu „prirodzený“ verzus „umelý“ ako prvý zásadne prekonal škótsky osvietenec Adam Ferguson, ktorý napísal Hayekom často citovanú vetu, ktorou definoval hlavný charakter spontánnych poriadkov v ľudskej spoločnosti: *„ľudstvo naráža na výdobytky, ktoré sú výsledkom ľudského konania, nie však ľudského zámeru.“* (Ferguson 1767, 183) Slovo spontaneita má v teórii spontánneho poriadku iný význam než sa mu bežne prisudzuje. Spontánna nie je „iniciatíva zdola“, spontánne nemôže byť ľudské konanie, pretože ľudské konanie je vždy účelové, zamýšľané. Naopak, spontánny znamená nezamýšľaný. A nezamýšľaný môže byť iba výsledok, efekt ľudského konania, nie toto konanie samotné. Typickým príkladom je príklad pomstychtivého suseda, ktorý zápalkou podpálil izolovaný kúsok dreva na povale susedovho domu. Účelom bola pomsta, výsledok však bol taký, že zhorela celá dedina a bolo zničené množstvo životov a majetku. Tento výsledok však nebol v účelovom konaní pomstychtivého suseda zamýšľaný. (Porovnaj s Hegel 1957, 34 – 35) Je teda spontánnym výsledkom ľudského konania. Uvedený príklad je z Heglovej *Filozofie dejín*, pričom vieme, že bol inšpirovaný škótskym osvietenstvom v ekonómii boli to menovite Adam Smith – viď Heglove *Základy filozofie* práva, par. 189 a tiež Adam Ferguson, ktorý ovplyvnil Heglovo chápanie občianskej spoločnosti. Hegla je potrebné chápať tu doslovne – nie je tomu tak, že by Hegel videl v každom zapálení izolovaného kúsku trámu automaticky požiar celej dediny. Vieme, že tomu tak nebývalo vždy pri požiaroch, a vedel to aj Hegel.

Poriadok je *„ten stav vecí, v ktorom sa veľký počet prvkov rôznych druhov má k sebe navzájom tak, že znalosť nejakej priestorovej alebo časovej časti celku nám umožňuje vytvárať správne očakávania týkajúce sa zbytku, alebo aspoň očakávania, ktoré majú dobrú pravdepodobnosť, že sa ukážu ako správne.“* (Hayek 1994, 43) Poriadok môže byť podľa Hayeka spontánny alebo organizačný, stanovený. Spontánny poriadok je takým nezamýšľaným následkom ľudských činov, ktorý vytvára v spoločnosti pravidelnosť, poriadok. Napríklad v ekonómii ide o spontánny poriadok, keď ekonomické plány jednotlivcov a firiem do seba navzájom zapadajú tak, že realizácia žiadneho plánu nie je ohrozená. Nikto pritom nemôže mať koncentrované všetky znalosti plánov všetkých jednotlivcov, rodín, domácností či firiem, rozptýlených v čase a priestore a zistiteľných iba trhovým procesom a systémom relatívnych cien, generovaných trhovým procesom. A práve takáto úplná, koncentrovaná znalosť by bola nevyhnutná podmienka pre možnosť stanovenia organizačného poriadku v ekonomike. Z nemožnosti vlastniť takúto koordinovanú znalosť vyplýva nemožnosť organizačného poriadku v ekonomike, čiže nemožnosť racionálneho

centrálneho plánovania ekonomiky (a aj nemožnosť centrálneho plánovania ľudských životov a ani ich spásy).

Hayek tým iba nadviazal na teóriu Adama Smitha, ktorý svoju knihu postavil na sklone ľudskej prirodzenosti k smeňovaniu, vloženému do ľudskej prirodzenosti Božou prozreteľnosťou. Tento sklon je príčinou deľby práce, hlavného a vlastne jediného motora rastu bohatstva národov. Keďže u Smitha nie je možné riadiť deľbu práce, ale koordinácia deľby práce vyvstáva spontánne, tak, že kapitalista, „*bez toho aby to zamýšľal, bez toho, aby to vedel"* (Smith 2001, 398) je vedený neviditeľnou rukou Božej prozreteľnosti k využitiu svojho kapitálu tak, aby napomohol blahobytu národov, je potrebné chápať Smitha jednak ako najlepšieho dediča Adama Fergusona v sfére vedy ekonómie a zároveň ako najlepšieho učiteľa F. A. Hayeka.

Ak by sme mali použiť známu ekonomickú terminológiu Walrasa, ktorého Hayek prekonal, tak Hayekov spontánny poriadok je, s nevyhnutnou zmenou v detailoch, Walrasovou všeobecnou rovnováhou, ktorá sa nastoľuje automaticky, ako vo svojej interpretácii Walrasa Hayek zdôrazňoval. Hayek tvrdil, že problém poriadku vo vede ekonómii poukazuje za hranice tejto vedy samotnej, keď zistil, že myslenie v termínoch ekonomickej rovnováhy vedie k nežiaducim, nekriticky racionalistickým a ekonomistickým záverom ekonomickej vedy. Presne toto bolo motiváciou zmeny jeho primárneho záujmu – už sa nezaujímal o čistú ekonómiu s jej rovnováhou, ale o široké problémy filozofie a o problém poriadku. Jeho heslom sa v druhej polovici jeho diela stalo: poriadok namiesto rovnováhy.

Scientizmus ako prekážka poznania spoločnosti a jeho nekriticky racionalistické korene

Keďže sú veda ekonómie a katolícka sociálna náuka často vnímané ako vzdialené od seba a nemajúce prelínajúce sa témy, musíme na chvíľu opustiť problémy historického vývoja filozofie, vied a teológie a presunieme sa k súčasným postojom autorít katolíckej sociálnej náuky a teórie spontánneho poriadku o niektorých konkrétnych prekážkach rozvoja ľudskej ekonómie a ekonomiky, ktorá by slúžila všestrannému rozvoju človeka.

Ján Pavol II. píše v encyklike *Fides et ratio* (Viera a rozum), že *„nebezpečenstvom, ktoré treba brať do úvahy, je scientizmus. Tento filozofický systém odmieta pripustiť ako platné iné formy poznávania, odlišné od tých, ktoré sú vlastné pozitívnym vedám. Náboženské a teologické poznávanie, ako aj etickú a estetickú vedu, odsúva do oblasti čírej fantázie."* (Ján Pavol II. 1998, odst. 88) Blahoslavený pápež ďalej konkretizuje, že „*V minulosti sa táto idea vyjadrovala v pozitivizme a v novopozitivizme, ktoré pokladali výroky metafyzického rázu za nezmyselné. Epistemologická kritika zbavila vierohodnosti tento postoj, ale dnes sa opäť objavuje pod novým pláštikom scientizmu.*" (Ján Pavol II. 1998, odst. 88) Scientistická *„veda sa teda pripravuje ovládnuť všetky aspekty ľudskej existencie prostredníctvom technologického procesu. Nepopierateľné výsledky vedeckého bádania a súčasnej technológie prispeli k rozšíreniu scientickej mentality. Tá ako keby nemala hraníc, vzhľadom na to, ako prenikla do rozličných kultúr a aké radikálne zmeny tam spôsobila."* (Ján Pavol II. 1998, odst. 88)

Hoci písal zosnulý pápež tieto slová primárne ako reakciu na problém vzťahov viery a vedy všeobecne, je možné vztiahnuť ich aj konkrétne na problém spoločenských vied. A je to aj historicky oprávnené. Spoločenské vedy sú totiž veľmi často v analogickom vzťahu k prírodným vedám ako sa k prírodným vedám vzťahuje teológia. Spoločenskí vedci si

uvedomujú lepšiu reputáciu prírodných vied a cítia sa často v rámci spektra vied ostrakizovaní ako pseudovedci. Nech už sú vinníci na ktorejkoľvek zo zmienených strán, pre nás je hlavné pomenovať jeden z myšlienkových koreňov tohto javu a je ním práve scientizmus.

Hayek sa proti scientizmu prudko vymedzil v knihe *Kontrarevolúcia vedy* z roku 1952. Scientizmus charakterizuje takto: *„kdekoľvek sa budeme zaoberať otrockým napodobňovaním metód a jazyka Vedy a nie obyčajným duchom nezaujatého skúmania, budeme hovoriť o scientizme alebo o scientistických predsudkoch.“* (Hayek 1995b, 18) Vedou s veľkým písmenom „V“ pritom Hayek myslí prírodnú vedu. Aby sme predišli zbytočným sporom medzi prírodnými a spoločenskými vedami – o ktoré nám tu aj tak primárne nejde -, uveďme, že neskôr Hayek svoj postoj a rétoriku voči scientizmu zmenil. Urobil tak primárne na základe reflexie svojich vlastných výskumov vo sfére prírodných vied o človeku – vo sfére teoretickej neuropsychológie a tiež s pomocou svojho priateľa a metodológa vedy Karla R. Poppera, ktorý mu ukázal, že prírodní vedci vo svojich vlastných vedách používali podobné metódy, aké Hayek pripisoval spoločenským vedám. V Hayekových neskorších dielach je možné zazmamenať zmenený *„tón mojej diskusie o postoji, ktorý som vtedy nazval "scientizmom". Dôvodom toho je, že Sir Karl Popper ma naučil, že prírodní vedci nerobili v skutočnosti to, čo mnohí z nich nielenže nám hovorili, že to robili, ale tiež urgovali predstaviteľov iných disciplín k imitovaniu.“* (Hayek 1967, viii) Je teda možné hovoriť o jednote metódy prírodných a spoločenských vied. Hayekovu skoršiu interpretáciu scientizmu (z *Kontrarevolúcie vedy* z roku 1952) je teda možné interpretovať tak, že prírodní vedci, vďaka prítomnosti predsudku scientizmu ako v prírodných vedách tak v spoločenských vedách presviedčali spoločenských vedcov, aby používali hoci menej vyspelé, ale predsa len podľa prírodných vedcov ešte ako-tak vedecké postupy jednoduchých štatistických korelácií. Toto nedorozumenie nemení nič na fakte pokračujúcej existencie scientizmu v spoločenských vedách a na relevancii spoločného argumentovania spoločenských vied a teológie proti scientizmu.

Hayek ukázal, že aplikácia scientistických postupov v spoločenských vedách vedie k približným či hrubým aproximáciám, ktoré – ak sa nimi riadi napríklad monetárna politika centrálnej banky či fiškálna hospodárska politika štátu – vedú k nežiaducim nevedomým následkom, keďže sa snažia aplikovať recepty tzv. jednoduchých javov (korelácie) na existenciu komplexných spoločenských spontánnych poriadkov, ktoré nie je možné riadiť tak, ako je možné riadiť jednoduchý fyzikálny experiment. Spoločenským vedám ako vedám skúmajúcim komplexné javy sa tak skôr než jednoduché korelácie hodí postup skúmania komplexných javov vo vesmíre – v dávkovaní a súvzťažnosti entropie a negentropie, ktorou vznikla biologická evolúcia, vrátane evolúcie človeka a jeho mysle (dnes je možné počítačovo modelovať napr. evolúciu oka), tiež napríklad vo fraktáloch a v evolučných algoritmoch v informatike. Tiež je možné povedať, že dnes už štatistika dospieva k Hayekovi a že napríklad agent based modely, založené nielen na korelácii, ale aj na vzájomných vzťahoch prvkov, dokážu simulovať javy spoločenskej evolúcie ako je napríklad model spontánnej segregácie v mestách Thomasa C. Schellinga. Predsa však sú tieto vedecké smery stále ešte v menšine a prítomnosť predsudku scientizmu je vo vedách veľmi rozsiahla a stále pácha škody, ako je to jasné na príklade ekonómie a na jej väčšinovom korelačnom úlete od reality. Úletom od reality nazýva ekonómiu 2. polovice 20. storočia Hayekov nasledovník Peter Boettke. (Boettke 1997)

Z uvedeného vyplýva, že teologický postoj Jána Pavla II. k scientizmu je analogický postoju spoločenskovedného vedca Hayeka k scientizmu.
Dá sa však povedať, že postoj oboch pramení z hlbšieho náhľadu na problém, ktorý Hayek formuloval neskôr (po napísaní *Kontrarevolúcie vedy*), a ktorý spočíva v umiernenom racionalizme a v zdrvujúcej kritike nekritického racionalizmu. U Jána Pavla II. pramení kritika prílišného racionalizmu z jeho teologického postoja.
Odsek, ktorý zahŕňa aj reflexiu postmodernizmu s jeho „pokušením zúfalstva" zakončuje Ján Pavol II. vetou: *„Ostáva však pravdou, že určitá pozitivistická mentalita sa i naďalej pokúša robiť vierohodnou ilúziu, že vďaka vedeckým a technickým výdobytkom, človek ako tvorca svetov môže aj sám dosiahnuť, že sa stane úplným pánom svojho osudu."* (Ján Pavol II. 1998, odst. 91) Ilúzia, že človek sa vďaka scientistickej vede bude môcť stať pánom svojho osudu je typickým prejavom nekriticky racionalistického prístupu vo vede a hoci má korene v Comtovskom pozitivizme, má aj spoločné rysy s nekritickým racionalizmom typu francúzskeho osvietenstva (Condorcet) a je typickým terčom Hayekovej kritiky už v jeho *Kontrarevolúcii vedy*. Prenikanie cirkevnej náuky a Hayekovho umierneného racionalizmu tak vidíme už tu. Predsa sa však musíme venovať ďalšiemu omylu, ekonomizmu, ktorý je expliticne terčom kritiky katolíckej sociálnej náuky, a pred ktorým je vystríhaná veda ekonómie, ku ktorej sa Hayek primárne hlásil. Je teda potrebné preskúmať, či Hayek podlieha omylu ekonomizmu.

Ekonomizmus ako prekážka poznania spoločnosti z pohľadu sociálnej náuky Cirkvi

Ďalším omylom, pred ktorým vedu varuje Ján Pavol II., je ekonomizmus. Keďže táto výčitka teologicky usmerňuje Hayekovu vedu, ktorej dejiny tu reflektujeme, je nevyhnutné pozrieť sa, či Hayek nepodlieha ekonomizmu. Ekonomizmus je definovaný v encyklike *Laborem exercens* (O ľudskej práci) Jána Pavla II. z roku 1981.
Tento postoj je charakterizovaný nasledujúcim výrokom: *„práca bola oddelená od kapitálu a postavená proti kapitálu a kapitál bol postavený proti práci, akoby išlo o dve anonymné sily, dva výrobné činitele vložené do tej istej ekonomickej perspektívy. V takomto nastolení problému bol základný omyl, ktorý možno nazvať omylom ekonomizmu, ak sa hľadí na prácu výlučne z jej ekonomického zamerania."* (Ján Pavol II. 1997, odst. 13) Ako neskôr uvidíme, neskorej scholastike možno pripísať dôslednú snahu proti ekonomizmu, keďže „práca" i „kapitál" pre nich boli súčasťou Božou prozreteľnosťou vedeného procesu napĺňania poslania napĺňať zem. Práci sa teda nerozumelo výlučne z jej ekonomického zamerania. Dnes a v katolíckej sociálnej náuke počnúc encyklikou *Rerum novarum* (1891) sa to chápe predovšetkým tak, že ide o to, že človek má byť vždy chápaný ako cieľ a nikdy nie len ako prostriedok, vždy aj ako subjekt, ktorý pracuje vlastným spôsobom a nikdy nie len ako objekt, ktorým je niečo robené ako nejakým strojom: *„V každom takom prípade, v každej spoločenskej situácii takéhoto typu vzniká zmätok, ba priamo prevrátenie poriadku, ktorý bol určený na počiatku slovami knihy Genezis: s človekom sa zaobchádza ako s výrobným nástrojom, zatiaľ čo s ním - s ním jediným - bez ohľadu na to, akú prácu vykonáva, sa má zaobchádzať ako s tvorivým subjektom a jej pravým strojcom a tvorcom."* (Ján Pavol II. 1997, odst. 7) Je teda tiež dôležité upozorniť, že postup ekonomizmu nie je prirodzený, že práca a kapitál sú pôvodne a tiež v ideáli smerované v jednotnú službu poslania podmaniť si zem, čo je potvrdené aj skoršou sociálnou náukou pápeža Leva XIII.: *„podobne ako v ľudskom tele*

jednotlivé údy sa navzájom dopĺňajú a vytvárajú harmonický pomer, ktorý nazývame súmernosť, tak aj v občianskom spolužití prirodzenosť chcela, aby sa tieto dve triedy zladili spolu, a tak vytvárali rovnováhu. Jedna bezpodmienečne potrebuje druhú: niet kapitálu bez práce, ani práca nemôže byť bez kapitálu." (Lev XIII. 1997, odst. 15)

Zároveň sa v *Laborem exercens* upresňuje, že nejde o prvý prípad reakcie Cirkvi proti ekonomizmu, že mu Cirkev musela čeliť už v ranom novoveku, hoci možno nie pod týmto termínom: „*V novoveku, už od samého začiatku priemyselnej éry, kresťanská pravda o práci sa musela postaviť proti rôznym smerom materialistického a ekonomického zmýšľania.*" (Ján Pavol II. 1997, odst. 7) Spresním, že preklad „ekonomického" v slovenskom vydaní nie je najšťastnejší, keďže napr. v anglickom vydaní ide o slovo „economistic" a v českom o „ekonomistického", čo je podľa mňa vhodnejší výraz aj pre slovenský preklad. Týmto spresnením chcem uviesť, že ide skutočne o výrok týkajúci sa ekonomizmu, nie ekonómie ako takej, čo nešťastne zvolený preklad naznačuje. Predsa nás to však vedie k prehodnoteniu vzťahov dejín ekonomických teórií a katolíckej sociálnej náuky.

Jednota náuky Jána Pavla II. s náukou Leva XIII. o praktickom ekonomizme 18. storočia – „nedbalo sa o človeka"

Historicky sa teda obdobia zrodu kapitalizmu týka tento pápežov výrok: *„protiklad medzi prácou a kapitálom, o ktorom tu uvažujeme - protiklad, v ktorom je práca oddelená od kapitálu a postavená proti nemu, a to v istom zmysle onticky, akoby tu išlo o akýkoľvek prvok ekonomického procesu -, má svoj počiatok nie iba vo filozofii a v ekonomických teóriách osemnásteho storočia, ale oveľa viac v celej sociálno-ekonomickej praxi tých čias, teda v čase rodiacej sa a prudko sa rozvíjajúcej industrializácie, v ktorej sa objavovala predovšetkým možnosť veľkého rozmnoženia materiálnych bohatstiev čiže prostriedkov, ale sa nedbalo o cieľ, totiž o človeka, ktorému majú tieto prostriedky slúžiť."* (Ján Pavol II. 1997, odst. 13) Ide teda v prvej rade o praktický problém, teoreticky – „vo filozofii a v ekonomických teóriách osemnásteho storočia" sa k problému tiež prispelo, hoci hlavná línia pápežovej argumentácie je voči ekonomistickej praxi. Ján Pavol II. tu v hodnotení praxe takmer s istotou vychádzal zo skoršej katolíckej sociálnej náuky Leva XIII., ktorý v 19. storočí písal o „minulom", tzn. 18. storočí, tzn. to storočie, ktorému Ján Pavol II. pripisuje najmä praktický ekonomizmus: *„keď boli v minulom storočí bez akejkoľvek náhrady zrušené cechy umelcov i remeselníkov a súčasne sa inštitúcie i zákony vzďaľovali od kresťanského ducha, robotníci postupne zostávali osamotení a bezbranní napospas chamtivosti zamestnávateľov a bezuzdnej konkurencii."* (Lev XIII. 1997, odst. 2) „Dbaním o cieľ, o človeka" myslel Ján Pavol II. predovšetkým a celkom pochopiteľne duchovný rozmer, ktorý mal zahŕňať dlho absentujúcu duchovnú starostlivosť o novú triedu – tak sa tomu vtedy rozumelo – pracujúcich. Všimol si aj teoretický ekonomizmus, ktorý mal podľa neho súvisieť s praktickým ekonomizmom, avšak otázkou teoretického ekonomizmu v 18. storočí sa budeme zaoberať nižšie z hľadiska umiernene racionalistickej ekonómie. Zatiaľ sa tu venujme venovať videniu praxe u Leva XIII.

Cirkev si všímala predovšetkým rozrušenie bývalej praxe - vidieckej piety a pozitívnemu potenciálu nových zmien začala rozumieť pomerne neskoro, prvá sociálna encyklika prišla až v roku 1891, vyše 100 rokov po začatí priemyslovej revolúcie, v novej vlne čistého tomizmu v rámci Cirkvi, už po zániku vplyvu salamanskej školy neskorej scholastiky, ktorá mala vplyv

ešte na ekonómiu 18. storočia (napr. Talian Galiani a francúzski fyziokrati), a ktorá bude ešte zmienená nižšie. Sv. Tomáš, dnes autorita sociálnej náuky Cirkvi, je pritom čo sa trhu týka, oproti vtedy už zaniknuvšej salamanskej škole nekritickým racionalistom.

Ekonomizmus v teóriách prvej polovice 19. storočia

Po 18. storočí, kde prax ekonomizmu podľa Jána Pavla II. valcovala pracujúcich, prišlo 19. storočie, ku ktorému sa tiež vyjadril ohľadom teoretického i praktického ekonomizmu. Ekonomisti v teórii i praxi *„pokladali prácu za istý druh „tovaru“, ktorý pracovník - najmä robotník v priemysle - predáva zamestnávateľovi, ktorý je zároveň vlastníkom kapitálu, čiže zásoby pracovných nástrojov a prostriedkov umožňujúcich výrobu. Takéto chápanie práce bolo rozšírené azda najmä v prvej polovici devätnásteho storočia. Neskôr výslovné formulácie tohto typu takmer zanikli a ustúpili pred ľudskejším spôsobom zmýšľania a jej hodnotenia.“* (Ján Pavol II. 1997, odst. 7) Takže ekonomistické vnímanie a prax prevládala najmä v prvej polovici 19. storočia. Prevažujúcou ekonomickou školou v prvej polovici 19. storočia bol David Ricardo a ricardovský smer (James Mill, John R. McCulloch, John Stuart Mill) klasickej politickej ekonómie, ktorý skutočne uvažoval o triedach (kapitalista, pracujúci) a prevážila u neho myšlienka objektívnej hodnoty a to, že jednotlivé výrobné faktory práca, pôda a kapitál – tu je azda ekonomistický moment v jeho diele, keďže práca je chápaná ako objekt s istou hodinovou produkciou – majú istý podiel na objektívnej hodnote vyrobeného statku. Predovšetkým a na rozdiel od umiernene racionalistického Adama Smitha, David Ricardo, James Mill a John Stuart Mill nevnímali trh transcendentne, ale *„ako kauzálnu determináciu vychádzajúcu z niekoľkých predchádzajúcich udalostí,“* (Hayek 1995a, 160) a tým sa stali nekritickými racionalistami a znemožnili si skutočne pochopiť trh a systém relatívnych cien. Svoju úlohu tu zohral pyšný racionalizmus pozitivistu Augusta Comta, inšpirátora Johna Stuarta Milla a tiež utilitarizmu (tiež Cirkvou kritizovanému), ktorý na Millovci zdedili od Jeremy Benthama. Ak mal Ján Pavol II. v prípade teoretikov – ekonomistov prvej polovice 19. storočia na mysli Ricarda a jeho školu, potom sa veru nemýlil a jeho analýza je tu presná.

Je to presné tým viac, že Ricardovu objektívnu teóriu hodnoty s jej nekritickým racionalizmom (určiť objektívnu hodnotu statku Ricardo nedokázal) plne prevzal a radikalizoval Marx v teóriu nadhodnoty, v ktorej postavil prácu proti kapitálu. To je ešte väčšia chyba než iba oddeľovať prácu od kapitálu: *„v žiadnom prípade nemožno stavať prácu proti kapitálu, ani kapitál proti práci.“* (Ján Pavol II. 1997, odst. 13) Čiže v Marxovi nachádzame vrchol ekonomizmu podľa kritérií Jána Pavla II. Zároveň sa u Marxa jedná o najviac nekriticky racionalistického autora a hoci Marx písal o ekonómii predovšetkým v druhej polovici 19. Storočia, musíme ho logicky zaradiť do tejto skupiny ekonomistických autorov, keďže Ján Pavol II. pripisuje (ekonomickým?) teóriám 2. polovice 19. storočia už ľudskejšie formy uvažovania o práci a zaniknutia rozporu medzi prácou a kapitálom. Ján Pavol II. vzhľadom k uvedenému logicky nemohol vztiahnuť toto tvrdenie na Marxa.

Vzhľadom k jednote názorov Jána Pavla II. na názoroch Leva XIII. sa tu musíme venovať ekonomickým názorom konca 19. storočia, lebo práve vtedy bola napísaná prvá sociálna encyklika, ktorá určuje dodnes ráz katolíckej sociálnej náuky. Ukazuje nám ďalšie charakteristiky ekonomizmu podľa sociálnej náuky Cirkvi.

Ekonomizmus v dobe publikovania Rerum novarum (1891)

Mnohostranné zmeny vo vtedajšej ekonómii Cirkev nemohla okamžite vstrebávať, avšak čo jej nemohlo uniknúť, bol socializmus, ktorým dovtedy napáchlo mnoho teoretických prúdov ekonomickej vedy (marxisti, lausannskí neoklasici (Walras, Pareto), cambridgeskí neoklasici (Marshall, Pigou), potomci francúzskej klasickej školy Gide a Rist, nemecká historická škola, inštitucionalizmus; vážnou výnimkou, ktorú však mimo ekonómie nepostrehol okrem Rakúšanov azda nikto, bola rakúska škola).

Pritom zdôraznime, že v pápežskom Taliansku bol v tej dobe najvýznamnejším ekonómom Vilfredo Pareto. Je pritom potrebné povedať, že Pareto v tej dobe vystupoval ako liberál v prudkej opozícii proti v tej dobe panujúcemu socializmu medzi talianskymi ekonómami a to muselo znieť veľmi reakčne či ideologicky, pretože všeobecne sa v tej dobe vytrácala dôvera v kapitalizmus: *„V Taliansku sa vtedy presadzoval ideál „silného štátu“, ovplyvnený Bismarckovou politikou v Nemecku aj názory nemeckých „katedrových socialistov“ (od 70. Rokov mala nemecká historická škola na talianskych ekonómov značný vplyv). Vtedy sa prejavoval ako ultraliberál (ktorým však nikdy nebol).“* (Holman 2005, 190) V tomto, Paretom dominujúcom prostredí ekonomických teórií v Taliansku napísal Lev XIII. svoju encykliku, ktorá je prozreteľná v zmysle odmietnutia ideálov socializmu aj liberalizmu, avšak je aj dobovo podmienená.

Hoci sa teda Lev XIII. svojou encyklikou postavil proti socializmu, čelil spoločenským problémom doby inšpirovaný dobovými prehnane racionalistickými socialistickými emóciami (veľká nechuť ku kapitalizmu). K názoru Leva XIII. o „bezuzdnej konkurencii“ je potrebné pripočítať to, že *„zlo ešte zhoršila nenásytná úžera, ktorá — hoci bola mnohokrát zo strany Cirkvi odsúdená — v iných odtieňoch stále prežíva vďaka pahltným špekulantom. K tomu treba pripojiť ešte monopol výroby a obchodu, takže nepatrný počet prehnane bohatých navalil na nesmierne množstvo proletárov bremeno takmer otrocké.“* (Lev XIII. 1997, odst. 2) Nevenujme sa problému, že tento popis nie je historicky presný. Venujme sa dobovej teórii. U socialisticky ladených ekonómov tej doby rástol počet názorov, že monopolizácia je nevyhnutná či prirodzená (držal sa ho napr. aj neekonóm Lenin), a že je potrebné ju nejako vyriešiť štátnymi zásahmi. Tento názor bol neskôr prekonaný, lebo sa ukázalo, že firmy majú vnútorné hranice optimálnej veľkosti, za ktorou už znižujú svoj zisk. Je tomu však tak, že hoci sa Lev XIII. pochopiteľne nehlásil k žiadnej ekonomickej škole, predsa však zostal závislý na istých dobových predstavách, ktoré vtelil do katolíckej sociálnej náuky. Boli to pritom nekriticky racionalistické predstavy, pyšnejšie než o 100 rokov staršie názory Adama Smitha.

Prekonanie ekonomizmu v marginalistickej revolúcii v ekonómii

Neskôr, v 2. polovici 19. storočia, sa od tohto teoretického ekonomizmu podľa Jána Pavla II. upustilo: „*Neskôr výslovné formulácie tohto typu takmer zanikli a ustúpili pred ľudskejším spôsobom zmýšľania a jej hodnotení.“* (Ján Pavol II. 1997, odst. 7) Najvýznamnejšou zmenou v ekonómii 2. polovice 19. storočia bola tzv. marginalistická revolúcia.

Prestalo sa uvažovať v celkoch, triedach, prestalo sa uvažovať v termínoch objektívnej hodnoty, ktorá prežívala najmä u marxistov. O cene sa začalo najmä v rakúskej škole uvažovať ako o subjektívnej cene, generovanej subjektívnymi preferenciami konajúcich jednotlivcov, hoci aj v ostatných školách toto platilo prinajmenšom pre chápanie dopytu.

V tomto smere bola rakúska škola dôslednejšia než ostatné školy. Nepredpokladáme však, že Wojtyla poznal rakúsku ekonómiu skôr než v 80. rokoch po publikovaní tejto citovanej encykliky *Laborem exercens*, preto tu musíme vysloviť záver, že sa týmto výrokom Wojtyla vyjadril pozitívne celkovo ohľadom marginalistickej revolúcie v rámci dejín ekonomických teórií, pričom rakúska škola bola jednou zo škôl marginalistickej revolúcie. Tým nechceme povedať, že by marginalistická revolúcia plne vyhovovala požiadavkám katolíckej sociálnej náuky. Wojtyla nič také netvrdil, ekonomizmus sa podľa neho vyskytoval aj naďalej, no v zmenšenej miere. Na takýto záver o celku neoklasických škôl ekonómie v 2. polovici 19. storočia stačilo Wojtylovi mať zbežnú informáciu o dejinách ekonomických teórií a nebolo by nič nezvyčajné, keby ju mal. O marginalistickej revolúcii v ekonómii sa napríklad zmieňuje vo svojej základnej učebnici etiky (publikovanej aj v poľštine) Anzenbacher. (Porovnaj s Anzenbacher 1994, 38) Celkovo je tento poznatok súčasťou všeobecného vzdelania.

Ekonómia a ekonomizmus

Ekonómovia síce nepracujú s termínom ekonomizmus, avšak je možné odvodiť ekonomizmus ako sprievodný jav scientizmu, s ktorým už ekonómovia pracujú. Scientizmus, inými slovami nekritický racionalizmus, je opakom umierneného racionalizmu. Ten si uvedomuje hranice rozumu a koná podľa toho, usmerňuje ľudské činnosti podľa toho, čo pozná za možné, to ostatné pokorne necháva na starostlivej ruke Božej prozreteľnosti. Jednou formou Božej prozreteľnosti je pritom podľa umierneného racionalizmu neviditeľná ruka trhu. Z doteraz uvedeného vyplýva, že v rámci ekonómie je argumentačný boj proti scientizmu zároveň tiež bojom proti ekonomizmu a nekritickému racionalizmu. Tento boj vedie zo strany ekonómie najmä škola umierneného racionalizmu, ktorá, hoci pramení už u Sv. Tomáša Akvinského, odvíja sa od neskorej scholastiky, od školy zo španielskej Salamanky v 16. storočí, pokračuje rôznymi sprostredkovaniami k Adamovi Smithovi a skrze neho v rôznych prúdoch ekonómie, ale najmä v rakúskej škole ekonómie a z nej najviac u F. A. Hayeka.

Záver

Článkom sme dokázali, že poznanie spoločenskovedných zákonov nevzniklo v histórii naraz a bez prekážok. Naopak, objavili sme konkrétne filozofické postupy, dalo by sa s F. Baconom povedať, konkrétne idoly divadla, ktoré vo svojich dobách zabraňovali nášmu poznaniu spoločenskovedných zákonov. Týmito „idolmi divadla“, ktoré sme preberali v článku, sú scientizmus a ekonomizmus. Bola to sociálna náuka cirkvi a tiež umiernene racionalistická spoločenskovedná teória ekonómie, ktoré pomohli odhaliť tieto prekážky poznania spoločenskovedných zákonov. Sociálna náuka cirkvi varovala ako pred scientizmom, tak aj pred ekonomizmom. Umiernene racionalistickí ekonómovia takisto kritizovali scientizmus, a hoci tak konali z iných než teologických dôvodov, postoj Cirkvi i postoj týchto ekonómov je analogický a komplementárny. V spolupôsobení majú potenciál povzniesť spoločenské vedy k ďalším pokrokom a predovšetkým tiež pomôcť k čoraz širšiemu uplatňovaniu univerzálneho určenia dobier, k rastu bohatstva čoraz viacerých národov, čiže k výsledku kultúrnej evolúcie ako spolupôsobenia trhu a kultúry, čo si za cieľ svojho článku stanovil kolega Krištofóry vo svojom článku v tomto zborníku.
O skutočnosti pôsobenia umierneného racionalizmu na sociálnu náuku cirkvi sme pojednali v inom texte, ktorý nadväzuje na tento článok a zaoberá sa vplyvom umiernene

racionalistických filozofov ako Max Scheler a ekonómov Hayeka a Michaela Novaka na sociálnu náuku Cirkvi, konkrétne na náuku Jána Pavla II.

Napokon uveďme dôležitý záver, vyplývajúci z článku, že umiernene racionalistickí ekonómovia síce nezmieňujú ekonomizmus, avšak ekonomizmus vyplýva zo scientizmu. V ďalšom článku, ktorý nadväzuje na tento článok, sme ukázali prierez dejinami ekonomických teórií, pričom sme preberali ekonomistické aspekty a kritizovali ich z pozície umierneného racionalizmu, ktorý sme v práve ukončenom článku taktiež predstavili. Že to nie je nikdy ukončená práca a že aj riešenia, ktoré by sme prípadne navrhli z umiernene racionalistických pozícií, sa ukážu byť nedokonalými, pretože sa v nich v budúcnosti nájde nejaký zvyšok nekritického racionalizmu, je prejavom tej pokory rozumu, ktorou je umiernený racionalizmus vo svojich dejinných premenách typický. V žiadnom prípade však toto nie je argumentom proti umiernenému racionalizmu. Lebo tváriť sa, že vieme viac, než v skutočnosti vieme a podľa toho pyšne, zdanlivo bohorovne, plánovať spoločnosť, je budovaním babylonskej veže, ktorá sa skôr či neskôr zrúti celá a nezostane z nej kameň na kameni.

Zoznam použitej literatúry

Anzenbacher, Arno. 1994. *Úvod do etiky*. Praha. Academia. ISBN 80-200-0917-5.

Boettke, Peter J. 1997. „Where did economics go wrong? Modern economics as a flight from reality“. *Critical Review* 11 (1): 11–64. doi:10.1080/08913819708443443.

Ferguson, Adam. 1767. *An essay on the history of civil society*. Dublin. Boulter Grierson.

Hayek, Friedrich A. von. 1967. *Studies in philosophy, politics and economics*. Chicago. University of Chicago Press. ISBN 978-0-226-32085-4.

———. 1991. *Cesta k nevolnictví*. Praha. Občanský Institut. ISBN 80-900190-0-5.

———. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda*. 1. vydání, soubor. Praha. Academia. ISBN 80-200-0241-3.

———. 1995a. *Osudná domýšlivost - omyly socialismu*. 1. vyd. Praha. Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-05-2.

———. 1995b. *Kontrarevoluce vědy: studie o zneužívání rozumu*. Praha. Liberální institut. ISBN 80-85787-87-3.

———. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Chicago. University of Chicago Press. ISBN 978-0-226-31539-3.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*. Bratislava. Slovenské Vydavateľstvo Politickej Literatúry.

Holman, Robert. 2005. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha. Nakladatelství C. H. Beck. ISBN 80-7179-380-9.

Chesterton, Gilbert Keith. 1993. *Svatý Tomáš Akvinský*. Praha. Krystal OP. ISBN 80-901528-1-3.

Ján Pavol II. 1997. *Laborem Exercens*. Spolok Svätého Vojtecha. http://www.kbs.sk/?cid=1117276176.

———. 1998. *Fides et Ratio*. Vydavateľstvo Don Bosco. http://www.kbs.sk/?cid=1117285764.

Novak, Michael, a Jiří Schwarz. 2002. *Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak*. Praha. Liberální institut. ISBN 80-86389-17-0.

Smith, Adam. 2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. revidovaný český překlad 6. vydání. Praha. Liberální institut. ISBN 80-86389-15-4.

Lev XIII. 1997. *Rerum Novarum*. Překl. Stanislav Košč. Konferencia biskupov Slovenska. http://www.kbs.sk/?cid=1117030953.

Prieskum verejnej mienky o hospodárskej kriminalite.

Anna Križanová

Abstrakt

Výsledky prieskumu verejnej mienky ekonomicky aktívnych občanov o stave hospodárskej kriminality na Slovensku v porovnaní s celosvetovým priemerom. Názory občanov na korupčné príležitosti vo vybraných oblastiach politického a hospodárskeho života na Slovensku.

Kľúčové slová: verejná mienka, hospodárska kriminalita, sprenevera majetku, podvod, motív páchania, typ páchateľa, spôsob odhalenia, korupcia, korupčné príležitosti.

Prieskum verejnej mienky sa realizoval v novembri 2010 formou štandardizovaných rozhovorov, ktoré viedli poučení anketári (študenti sociológie).Výber vzorky bol realizovaný respondentov, z toho bolo rovnaké zastúpenie mužov a žien a rovnomerné zastúpenie podľa veku a vzdelania. (tab.č. 24 -26). Empirické údaje boli spracované štatickým softverom SPSS.

Obyvateľov sme sa opýtali na ich názory, ako je na tom Slovensko v porovnaní so svetom v oblasti hospodárskej kriminality. V úvode k štandardizovanému rozhovoru sme ich informovali, že sa realizoval už piaty Globálny prieskum o hospodárskej kriminalite, kde sa predstavitelia vyše 3 tisíc firiem z 55 štátov sveta medzi nimi boli aj firmy zo Slovenska podelili o svoje skúsenosti so skutočnými prípadmi hospodárskej kriminality. Graf č.1 znázorňuje stav celosvetového priemeru a stav na Slovensku. Počet skutočných prípadov sa v percentuálnych číslach nelíši.

Graf č. 1

Stala sa vaša spoločnosť v poslednom roku obeťou hospodárskej kriminality?

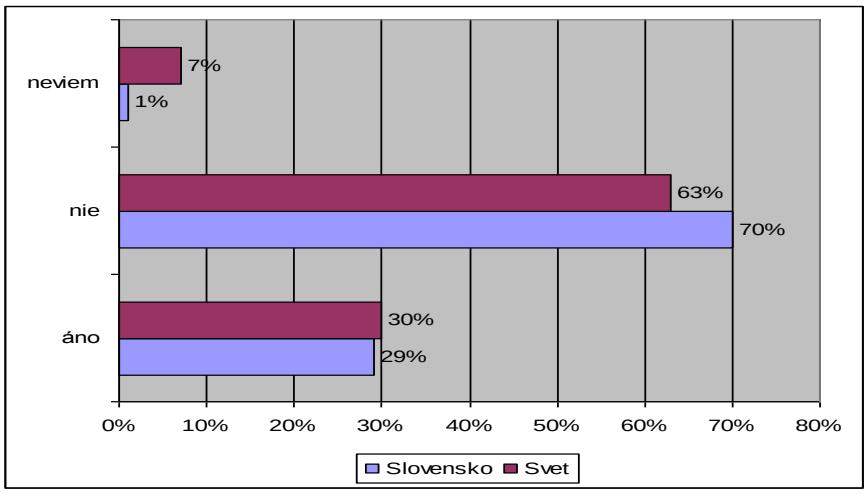

Zdroj: Globálny prieskum hospodárskej kriminality · November 2009 PricewaterhouseCoopers

Podobný názor má 40% našich respondentov, ale až 29% sa domnieva, že tých prípadov bolo o 20% viac a teda predpokladajú zvýšený stav. 11% respondentov sa nevedelo vyjadriť. Výraznejšie rozdiely v odpovediach mužov a žien, podľa veku alebo vzdelania sme v celom prieskume nezaznamenali. Odpovede typu neviem dávali najčastejšie respondenti starší so základným vzdelaním.

Tabuľka č.1

Podľa Vášho názoru sa počet prípadov hospodárskej kriminality na Slovensku oproti celosvetovému priemeru (celkové údaje sú v %)

odpovede		Počet	%	Celkom
	Nelíši	50	40,3	40,3
	Je vyšší o 20 percent	36	29,0	29,0
	Je nižší o 20 percent	24	19,4	19,4
	Neviem	14	11,3	11,3
	Celkom	124	100,0	100,0

Nasledujúci graf zaznamenáva bližší pohľad na výskyt jednotlivých typov hospodárskej kriminality a už ukazuje zaujímavé rozdiely.

Graf č.2

Najčastejšie typy hospodárskej kriminality

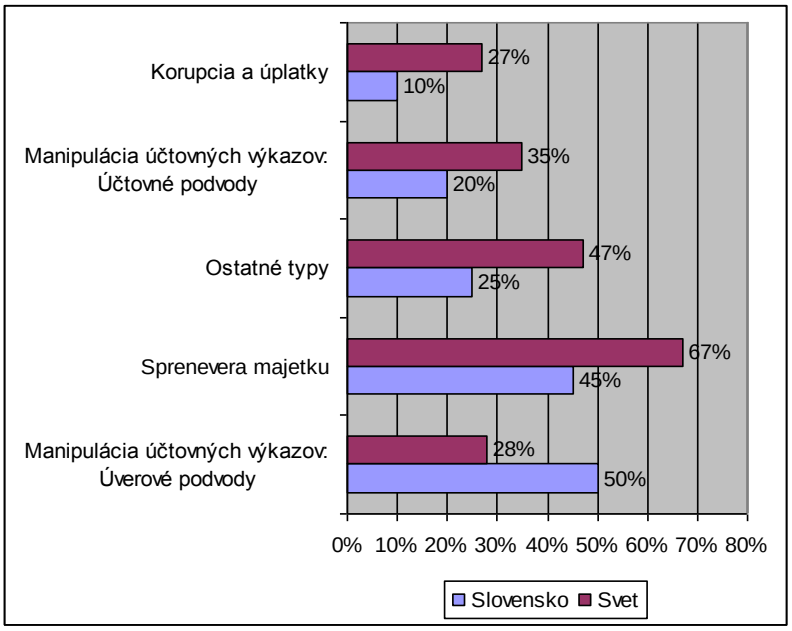

Zdroj: Globálny prieskum hospodárskej kriminality · November 2009 PricewaterhouseCoopers

Sprenevera majetku vo svete poškodila 67% firiem, na Slovenku iba 45% firiem. Názory našich občanov ukazuje nasledujúca tabuľka. Ako vidno 74% si myslí, že situácia je iná.

Tabuľka č. 2

Podľa Vášho názoru sa počet prípadov v oblasti **sprenevery majetku** na Slovensku oproti celosvetovému priemeru

odpovede		Počet	%	Celkom
	Nelíši	52	41,9	41,9
	Je vyšší o 20 percent	40	32,3	32,3
	Je nižší o 20 percent	18	14,5	14,5
	Neviem	14	11,3	11,3
	Celkom	124	100,0	100,0

Slovenské firmy zaznamenali vyšší počet úverových podvodov, či už vo vzťahu k finančným inštitúciám alebo voči bežným veriteľom. Celosvetovo tento typ podvodov vykazuje zhruba 28 % poškodených na Slovensku je o 20% viac firiem. Ako vidno realitu takto vníma iba 24,2% občanov.

Tabuľka č. 3

Podľa Vášho názoru sa počet prípadov v **úverových podvodov** na Slovensku oproti celosvetovému priemeru

odpovede		Počet	%	Celkom
	Nelíši	54	43,5	43,5
	Je vyšší o 20 percent	30	24,2	24,2
	Je nižší o 20 percent	23	18,5	18,5
	Neviem	17	13,7	13,7
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 4

Podľa Vášho názoru sa počet prípadov v oblasti **účtovných podvodov** na Slovensku oproti celosvetovému priemeru

odpovede		Počet	%	Celkom
	Nelíši	49	39,5	39,5
	Je vyšší o 20 percent	39	31,5	31,5
	Je nižší o 20 percent	21	16,9	16,9
	Neviem	15	12,1	12,1
	Celkom	124	100,0	100,0

V oblasti účtovných podvodov je situácia je situácia na Slovensku vo výskyte o 15% nižšia ako vo svete, ale občania to tak nevnímajú. 31 % sa domnieva, že je výskyt na Slovensku

o20% vyšší. Najvýraznejšie rozdiely v názoroch verejnosti a priznanými prípadmi firmami je v oblasti korupcia a úplatkov. Vo svete je to 27 % poškodených firiem, na Slovensku tento stav priznalo iba 10%. Až 54% občanov sa domnieva, že na Slovensku je počet týchto prípadov o 20% vyšší. Korupcia je boľavý problém slovenskej spoločnosti teda aj slovenskej ekonomiky, s ktorým sa bude musieť popasovať vo všetkých rovinách. Boj proti korupcii nemôže zostať v deklaratívnej rovine.

Tabuľka č. 5

Podľa Vášho názoru sa počet prípadov v oblasti **korupcie a úplatkov** na Slovensku oproti celosvetovému priemeru

odpovede		Počet	%	Celkom
	Nelíši	48	38,7	38,7
	Je vyšší o 20 percent	68	54,8	54,8
	Je nižší o 20 percent	8	6,5	6,5
	Celkom	124	100,0	100,0

Ostatné typy hospodárskej kriminality na Slovensku vykazujú 22% nižšie zastúpenie ako celosvetový priemer. Ako vidno z tabuľky občania uvedený stav nevnímajú.

Tabuľka č. 6

Podľa Vášho názoru sa počet prípadov v oblasti **ostatných typov** hospodárskej kriminality na Slovensku oproti celosvetovému priemeru

odpovede		Počet	%	Celkom
	Nelíši	54	43,5	43,5
	Je vyšší o 20 percent	22	17,7	17,7
	Je nižší o 20 percent	12	9,7	9,7
	Neviem	36	29,0	29,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Celkovo možno konštatovať, že občania v jednotlivých typoch hospodárskej kriminality nemajú prehľad a nevedia komparovať jej stav s celosvetovým priemerom. Vysvetlenie môže byť v tom, že dynamika slovenskej hospodárskej kriminality je iná ako stav vo svete alebo firmy niektoré typy nepriznávajú najmä, čo sa týka korupcie.

Respondentov sme sa spýtali na motívy páchania hospodárskej kriminality. Zhoršenie hospodárskej situácie zásadne ovplyvnilo prístup zamestnancov a členov vedení spoločností k vykazovaniu hospodárskych výsledkov a tým nárast prípadov spojených s manipuláciou finančných výkazov. Toto sa premietlo i do motívov páchania hospodárskej kriminality, ktoré sme respondentom predložili na posúdenie.

Aké sú podľa Vás motívy páchania hospodárskej kriminality?(mohli uviesť viac možností)

- Ľudia sa obávajú straty zamestnania 41,9%
- Vrcholový manažment chce vykázať požadovanú mieru finančnej výkonnosti 39,5%
- Ľudia majú sklon manipulovať s výkazmi, aby dosiahli výkonnostné bonusy 38,7%
- Neboli vyplatené bonusy za minulý rok, tak sa odmením sám 32,3%
- Ciele sú ťažko dosiahnuteľné 29,8 %
- Neviem 2,4%

Tab. č. 7

Môžu podľa Vás pri hospodárskej kriminalite vzniknúť aj nefinančné škody. Ak áno, tak aké?

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Nevznikajú iné škody ako finančné	8	6,5	6,5
	Poškodzuje to morálku zamestnancov	9	7,3	7,3
	Poškodzuje to dobré meno firmy a tým i obchodné vzťahy	31	25,0	25,0
	Poškodzuje to morálku zamestnancov, dobré meno firmy i obchodné vzťahy firmy	72	58,1	58,1
	Neviem	3	2,4	2,4
	Celkom	124	100,0	100,0

Ako ukazuje predchádzajúca tabuľka 58,1% respondenti si plne uvedomuje rozsah nefinančných škôd hospodárskej kriminality.

Respondentov sme sa pýtali na najčastejší spôsob odhaľovania hospodárskej kriminality a typ páchateľa.(Tabuľky č. 8 – 10).Pri porovnaní výsledkov s celosvetovým priemerom aj naši respondenti správne predpokladajú, že najčastejším spôsobom odhaľovania prípadov podvodov je náhoda alebo neformálne upozornenie. Takto je odhalených celosvetovo 40% prípadov, naši respondenti uvádzajú 39,5%. Naši respondenti preceňujú úlohu interného auditu vo firme i úlohu vyšetrovania orgánov činných v trestnom konaní v porovnaní celosvetovým priemerom.

V celosvetovom prieskume sa zvýšil počet podvodov spáchaných internými zamestnancami z 50 na 53%.V našom prieskume až 66% respondentov predpokladá, že páchateľ je interný zamestnanec. V porovnaní s celosvetovým priemerom, kde hlavný organizátor podvodu je člen vrcholového alebo stredného manažmentu v 56 %, naši respondenti tento jav predpokladajú až v 89,5 % prípadov. Tento jav možno považovať za alarmujúci.

Tabuľka č. 8

Aký je podľa Vás **najčastejší spôsob odhalenia** hospodárskej kriminality?

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Komplexný postup boja proti podvodom	11	8,9	8,9
	Náhoda	26	21,0	21,0
	Interné, externé neformálne hlásenie	23	18,5	18,5
	Interný audit vo firme	36	29,0	29,0
	Vyšetrovanie orgánov činných v trestnom konaní	23	18,5	18,5
	Neviem	5	4,0	4,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 9

Kto je **najčastejším páchateľom** hospodárskej kriminality vo firme?

		Počet	%	Celkom
	Ľudia mimo firmu	6	4,8	4,8
	Ľudia z firmy	82	66,1	66,1
	Tak rovnako	36	29,0	29,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 10

Kto je **hlavným páchateľom** (organizátorom) hospodárskej kriminality v rámci firmy podľa Vás?

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Radový zamestnanec	7	5,6	5,6
	Člen vrcholového alebo stredného manažmentu	111	89,5	89,5
	Neviem	6	4,8	4,8
	Celkom	124	100,0	100,0

Tieto údaje potvrdzujú, že ekonomická kríza zásadným spôsobom zvýšila tlak na manažment spoločnosti, čo vedie k novým typom podvodov páchaných týmito zamestnancami.

Korupcia je veľký problém našej spoločnosti, ktorý sa nedarí eliminovať. Respondenti prieskumu mali odpovedať na otázku ako pristupovať ku korupcii, ktorá prináša podplácajúcej firme zisk.

Tabuľka č. 11

Korupcia, ktorá prináša podplácajúcej firme zisky podľa Vás

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Je súčasťou obchodnej taktiky a teda nie je to podvod	5	4,0	4,0
	Je to korupcia a mala by sa tak aj postihovať	74	59,7	59,7
	Bez toho obchod a podnikanie na Slovensku nie je možné	40	32,3	32,3
	Neviem	5	4,0	4,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Ako vidno z odpovedí 59,7% respondentov žiada korupciu postihovať, ale tretina respondentov sa prikláňa k odpovedi, že bez toho podnikanie na Slovensku nie je možné, čiže to akceptuje ako súčasť podnikania a obchodu. Respondentov sme požiadali, aby vyjadrili svoje očakávania výskytu hospodárskej kriminality v najbližšom období. Ako vidno z tabuľky až 58,9% očakáva nárast, čo je v súlade s celosvetovým trendom.

Tabuľka č. 12

Podľa Vás počet prípadov hospodárskej kriminality v najbližšom období

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Zostane na rovnakej úrovni	33	26,6	26,6
	Bude narastať	73	58,9	58,9
	Bude klesať	8	6,5	6,5
	Neviem	10	8,1	8,1
	Celkom	124	100,0	100,0

V druhej časti prieskumu boli respondentom prečítané rôzne tvrdenia, ktoré bližšie identifikovali rôzne typy korupčných príležitostí, ktoré sa môžu vyskytnúť v súčasnom politickom a ekonomickom živote krajiny. Korupčné príležitosti sú definované podľa J.Kellera ako ich uviedol na svojej prednáške v Bratislave. Respondenti boli požiadaní, aby vyjadrili svoj súhlas alebo nesúhlas s daným tvrdením. Mali možnosť aj vyjadriť, že neviem.

Podľa percent súhlasu respondentov s jednotlivými tvrdeniami možno korupčné príležitosti zaradiť do troch skupín.

- Predaj diplomov VŠ 80,6%
- Provízia ako odmena za sprostredkovanie 78,2%
- Sponzorovanie politických strán 77,4%
- Protekcia pre svoju vlastnú firmu 77,4%

- Neurobenie opatrení pre únik verejných peňazí 71,0%
- Znižovanie daní veľkým firmám 66,9%
- Investičné stimuly 66,1%
- Tlak na samofinancovanie verejných škôl 62,1%
- Lobing , 60,5%
- Privatizácia oblastí verejného sektora, ktoré
- boli doteraz v štátnej réžii 59,7%

- Korupcia v oblasti ekológie 47,6%

Identifikácia korupčných príležitostí je jedna z možností ako zamedzovať korupcii. Viaceré oblasti našich respondenti nevedia posúdiť ako korupčnú príležitosť, ako sa k tomu priznali vo svojich odpovediach. Prieskum ukázal, že je nutné verejnosť informovať a vzdelávať, čo je korupcia a jasne definovať oblasti korupčných príležitostí.

Tabuľka č. 13

Sponzorovanie politických strán (i keď je sponzorom normálne vykázané). Je ťažko si predstaviť, že by politici, ktorí prijmú od súkromníka desiatky miliónov, pozerali na jeho firmu pri svojom rozhodovaní tak neutrálne ako na firmy iné. (Pokiaľ by tomu tak bolo, je ťažko si predstaviť, že by tento sponzoring existoval.)

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	96	77,4	77,4
	Nesúhlasím	15	12,1	12,1
	Neviem posúdiť	13	10,5	10,5
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 14

Provízia ako odmena za sprostredkovanie. Verejní činitelia sú často v úlohe sprostredkovateľov a pokiaľ nie je zákonom ani stanovená maximálna výška provízie, otvára sa tu priestor pre veľkú korupciu

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	97	78,2	78,2
	Nesúhlasím	15	12,1	12,1
	Neviem posúdiť	12	9,7	9,7
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 15

Protekcia pre svoju vlastnú firmu. Politik sa môže formálne vzdať svojej firmy s nástupom do funkcie. Ta začne počas jeho funkčného období nápadne prosperovať vďaka štátnym zákazkám. O stret záujmov sa nejedná - politik už firmu nevlastní. Môže sa však ísť o korupciu priamo modelovou.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	96	77,4	77,4
	Nesúhlasím	10	8,1	8,1
	Neviem posúdiť	18	14,5	14,5
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 16

Politici neurobia opatrenia, aby zamedzili evidentnému úniku verejných prostriedkov do rúk súkromných firiem. (pritom časť verejných prostriedkov často skončí aj na ich účtoch v zahraničí)

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	88	71,0	71,0
	Nesúhlasím	8	6,5	6,5
	Neviem posúdiť	28	22,6	22,6
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č.17

Znižovanie daní veľkým firmám s odôvodnením, že vzniknú nové pracovné miesta. Skôr pritom odteká zisk do zahraničia (a dosť možná i do vreciek tých, kto zníženie dane presadili).

Odpovede		Počet	Percent	Celkom
	Súhlasím	83	66,9	66,9
	Nesúhlasím	17	13,7	13,7
	Neviem posúdiť	24	19,4	19,4
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 18

Investičné stimuly (daňové prázdniny, darovanie pozemkov za 1 Kč). Jednoznačné zvýhodňuje veľké firmy oproti malým. Je otázka, či veľké firmy za toto zvýhodnenie nejako platia. A pokiaľ áno, tak komu.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	82	66,1	66,1
	Nesúhlasím	11	8,9	8,9
	Neviem posúdiť	31	25,0	25,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 19

Lobing. Hranice medzi lobingom a obyčajnou korupciou môžu byť veľmi nejasné.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	75	60,5	60,5
	Nesúhlasím	6	4,8	4,8
	Neviem posúdiť	43	34,7	34,7
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 20

Priestor pre korupciu otvára tlak na samofinancovanie verejných VŠ. Aby sa uživili, školy predávajú nie vedomosti, ale štvorcové metre svojich budov a áre svojich univerzitných pozemkov. Môžu tak získať od súkromných subjektov peniaze na svoj najnutnejší chod a sprostredkovatelia províziu.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	77	62,1	62,1
	Nesúhlasím	17	13,7	13,7
	Neviem posúdiť	30	24,2	24,2
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 21

Predaj VŠ diplomov. Ten, kto si VŠ diplom zadováži pomocou korupcie, je priamo predurčený k tomu, aby korupciu ďalej šíril z toho miesta v štátnej alebo verejnej správe, ktoré získal vďaka diplomu, ktorý si kúpil.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	100	80,6	80,6
	Nesúhlasím	13	10,5	10,5
	Neviem posúdiť	11	8,9	8,9
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 22

Korupcia v oblasti ekológie .Z pozície úradu možno vynútiť podporu raz slnečnú energiu inokedy pre pestovanie repky na biopalivo. Nie to ani trhové, ale ani ekologické.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	59	47,6	47,6
	Nesúhlasím	19	15,3	15,3
	Neviem posúdiť	46	37,1	37,1
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 23

Obrovský priestor pre možnú korupciu sa otvára pri privatizácii oblastí, ktoré boli doteraz v réžii štátu v rámci verejného sektoru. Týka sa to všetkých tých oblastí, kde štát má zaisťovať finančnú spoluúčasť klientov. Vzniká situácia, kedy klienti musia prispievať na chod súkromnej firmy, agentúry či fondu. Túto povinnosť majú priamo zo zákona. Je to akýsi mix súkromného profitu a verejného donútenia. Pre súkromnú firmu to znamená minimalizáciu podnikateľského rizika (až tak, že by jej štát doplácal prípadné straty). Pre klientov to znamená, že sa stávajú nedobrovoľnými sponzormi danej agentúry či fondu.

Odpovede		Počet	%	Celkom
	Súhlasím	74	59,7	59,7
	Nesúhlasím	13	10,5	10,5
	Neviem posúdiť	37	29,8	29,8
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka. č. 24

Pohlavie

		Počet	%	Celkom
	muž	62	50,0	50,0
	žena	62	50,0	50,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 25

Vek

		Počet	%	Celkom
	30r	32	25,8	25,8
	40r	30	24,2	24,2
	50r	31	25,0	25,0
	do 65r	31	25,0	25,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Tabuľka č. 26

Vzdelanie

		Počet	%	Celkom
	základné	30	24,2	24,2
	vyučený	32	25,8	25,8
	maturita	31	25,0	25,0
	vysokoškolské	31	25,0	25,0
	Celkom	124	100,0	100,0

Literatúra

Hospodárska kriminalita v časoch ekonomickej krízy PricewaterhouseCoopers
5.ročník globálneho prieskumu hospodárskej kriminality november 2009

Personalizmus a kultúra ako fundament integrálnej výchovy v učení Jána Pavla II.

Stanislava Kružliaková - Helena Palaťková

Abstrakt

Autorky príspevku približujú tému integrálnej výchovy v učení Jána Pavla II, ktorá vychádza z teologického, ontologického, eticko-morálneho a spoločensko-kultúrneho rozmeru človeka. Základným cieľom príspevku je podať komplexný pohľad na výchovu, ktorej úlohou je vyformovať hodnotného jedinca. Jednotlivec by sa stával čím ďalej, tým viac človekom. K takejto pomoci formovania a budovania človeka je povolaný svet kultúry a umenia, ktorý svojím jadrom a krásou približuje človeka k najvyššiemu tajomstvu, tajomstvu Boha.
Kľúčové slová: Výchova, kultúra, personalizmus.

Abstract

The authors approximate the integral theme of education in the teaching of John Paul II, based on theological, ontological, ethical, moral, social and cultural area of the human being. The basic idea of this paper is to bring complete view of education which aims to shape the valuable specimen, which was becoming more and more human. To such aid at the formation and building of people with a world of culture and art that describes beauty and brings man to the highest mystery, the mystery of God.
Keywords: Education, Culture, Personalism.

Úvod

Je všeobecne známe, že kvalita života na individuálnej aj sociálnej úrovni, ako aj budúcnosť spoločnosti závisí od kvality výchovy a vzdelávania. Výchovný proces je veľmi namáhavým, zložitým a rôznorodým fenoménom ľudského spoločenstva, ktorý sprevádza všetky fázy života človeka. Je súborom všetkých úmyselných a globálnych vplyvov na správanie človeka, ktoré sa uskutočňujú v nemeniteľnom poradí a konkrétnych situáciách. Cieľom tohto zámeru je integrálna zrelosť, alebo celkový vnútorný a vonkajší rozvoj ľudských zdrojov a adaptácie človeka na život, na základe určitých vzorcov a pravidiel.

Integrácia človeka do kultúry

Zodpovedná perspektívna výchova musí vo svojom centre zosúladiť fyzické a duchovné potreby človeka s výchovnými potrebami. Ide o integráciu človeka do kultúry, vybudovanie hierarchických, kultúrnych a mravných hodnôt. Výchova sa vždy realizuje v rámci istej kultúry a pre kultúru, kde cieľom je osvojenie si istého kultúrneho vzorca resp. štandardu. Kultúrny vzorec pritom predstavuje integrovaný princíp, čím bohatšia kultúra, tým vyššie nároky na človeka.[1] Kultúra má axiologický rozmer, nie je možné sa nad ňou zamýšľať bez ohľadu na človeka.

Slovo kultúra pochádza z latinského slova „cultura“, v preklade znamená pestovať, upravovať a zušľachťovať. Slovník cudzích slov viaže pojem kultúra so súhrnom výdobytkov, výsledkov všeľudskej vzdelanosti, súhrnom materiálnych a duchovných hodnôt, vybudovaných tvorivou fyzickou a psychickou prácou a ich spôsob odovzdávania;

[1] PUPÍK, Z.: *Možnosti interaktivity kultúry a výchovy v procese hľadania homo culturalis.* In: Možnosti výchovy v súčasných podmienkach kultúry. Žilina: CONNUNIO, 2010, s. 38

vzdelanosťou vôbec; úrovňou aktívnej kultivovanej činnosti človeka (jednotlivca, kolektívu, národa)[2] .

Ján Pavol II. spája začiatok dejín ľudskej kultúry od počiatku dejín človeka, ktoré sú opísané v knihe Genezis. *„Vtedy Pán, Boh, utvoril z hliny zeme človeka a vdýchol do jeho nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou."* (Gn 2,7) Do ľudskej kultúry je už od začiatku veľmi hlboko vpísaný prvok krásy. Krása vesmíru sa akoby odrážala v Božích očiach, o ktorých bolo povedané: *„A Boh videl, všetko čo urobil a hľa bolo to veľmi dobré."* (Gn 1,31) Za veľmi dobré bolo uznané predovšetkým zjavenie sa prvého páru, stvoreného na Boží obraz a podľa jeho podoby, a to v prvotnej nevinnosti a v nahote. Táto bola údelom človeka pred dedičným hriechom. Všetko tvorí základ kultúry, ktorá sa prejavuje v každodennom živote človeka.[3]

Kultúra je oblasťou, ktorá stanovuje človeku svedectvo o jeho existencii, je zrkadlom, v ktorom človek rozpoznáva svoje vnútorné charakteristiky. Kultúra je miestom, ktoré mu pomáha formovať sa. V oblasti kultúry je človek vždy prvým a podstatným faktom. Je to jeho celistvosť v integrálnom celku jeho duchovného aj materiálneho podmetu.[4] Kultúru možno poňať na pozadí pochopenia podstaty prírody. Realita, v ktorej človek žije, sa skladá z dvoch rôznych sfér: prírody a kultúry. Príroda je tým, čo existuje nie samo zo seba, čo existuje nie v dôsledku ľudskej činnosti. Kultúra je to, čo je prostredníctvom ľudskej činnosti pridané do sveta prírody. Iba človek pretvárajúci prírodu, ktorej sám je súčasťou, tvorí to, čo nazýva kultúrou. Podmetom tvorby kultúry je teda človek a jeho vlastná podstata. Úlohou kultúry je rozvoj človeka, optimalizácia jeho ľudských schopností. Človek ako bytosť, ktorá má rozum a vôľu, chce a musí zmeniť prírodu, aby zrealizovala seba samu. Kultúra je úmyselným pretváraním prírody pre dobro človeka. Je objasnením a zmenou k lepšiemu človekovi.[5]

V ponímaní Jána Pavla II. je kultúra potvrdením jeho skutočného človečenstva. Svoje tvrdenie odôvodňuje tým, že človek tvorí kultúru a je cez ňu sám stvorený. Človek sa stáva nielen jej predmetom, ale najmä podmetom. Je tým, kto kultúru spravuje, koho kultúra reguluje, ktorá ho rozvíja a zdokonaľuje. [6] Kultúra je znakom človeka, vychádza z neho, existuje pre neho. Určuje jeho integrálny rozvoj.

Definícia, že kultúra nie je v svojej najhlbšej podstate ničím iným, než všeobecným spôsobom, v akom spoločenstvo rozvíja svoje vzťahy s prírodou, medziľudské vzťahy a vzťah s Bohom, pre dosiahnutie skutočne ľudskej úrovne života nám pripomína, že kultúra je štýlom bežného života charakterizujúceho a definujúceho spoločenstvo. Definujúc kultúru, môžeme povedať, že človek vytvára svoje vnútorné ja prostredníctvom úsilia ducha: mysle, vôle, srdca a zároveň tvorí kultúru v spoločenstve s inými. Vďaka kultúre si človek buduje svoju ľudskú stránku a kresťanskú osobnosť Božieho dieťaťa. Od kultúry a výchovy (ktorá je jej súčasťou) závisí celá budúcnosť človeka. Ján Pavol II. viaže kultúru k súboru zásad a hodnôt slúžiacich

---

[2] ŠALING,, S. a kol.: *Slovník cudzích slov*. Bratislava : AM SAMO, 1997, s. 680.
[3] JÁN PAVOL II.: *Pamať a identita.* Trnava : SSV. 2005, s 84.
[4] Porov.: JAN PAVEL II.: *Předním úkolem kultury je výchova*. Praha : UJS 1980, s. 3-16
[5] Porov.: SEK, E.: *Kultura chrześcijańska źródłem wychowania.* In: Szkolnictwo katolickie v myśli Košciola. Stalowa Wola : KU, 2007, s. 92-93.
[6] Porov. : WOJTYŁA, K.: *Rozwazanie o istocie czowieka.* Kraków: WAM, 1999, s. . 29-31.

slobodnému a integrálnemu rozvoju, kde človek má možnosť využiť všetky svoje schopnosti k naplneniu jeho životného osudu. [7]

Za základné vlastnosti kultúry pritom považuje univerzálnosť, humanizmus, službu pravde, dobru a slobode. Tieto vlastnosti kultúra prostredníctvom výchovy odovzdáva človeku, ale aj opačne, človek za pomoci pravej výchovy tieto vlastnosti rozsieva a buduje. Kultúra a výchova sú teda s tohto pohľadu neoddeliteľné, spojené nádoby. Kultúra vychováva svedomie a svedomie kultivuje kultúru. Ján Pavol II. verí, že výchova by sa mala snažiť privádzať k autentickému vnímaniu viery a medzí kultúrneho dialógu. Podľa jeho názoru výchova hľadá človeka tam, kde sa nachádza v konkrétnej kultúre, náboženstve či národe. Kultúra a výchova sa napĺňajú v kontakte s človekom a v človeku.[8] Ich zmyslom je pomôcť človeku, aby nadobudol také vlastnosti a hodnoty, ktoré ho pripravia na samostatný a zmysluplný život v radosti a spokojnosti. [9]

Personalistická koncepcia výchovy

Okrem myšlienok súčasného svetonázoru, ktorý charakterizuje človeka ako „človeka fragmentov“, v ktorom vládnu vlastnosti a negatívne hodnoty a ktorý má ťažkosti, aby z nich poskladal zmysel a cieľ svojho života.[10], sa výchova v kultúre domáha pravého poznania a pochopenia, kým skutočne je človek sám v sebe a čo je podstatným cieľom jeho života?

Na tieto otázky nám ponúka odpoveď filozofia, konkrétne kresťanský personalizmus, ktorý nás uvádza do iného pohľadu na ťažkosti človeka. Snaží sa nájsť správne vyjadrenie definície človeka, vyjasnenie jeho slabostí a zároveň umožňuje náležité uznanie jeho hodnosti a povolania. (Gaudium et spes čl.12)

Etymológia slova personalizmus pochádza z latinského slova „*persona*“ čo v preklade znamená osoba a jej dôstojnosť. Ide o filozofický a pedagogický smer rozvíjajúci problematiku otázky ľudskej osobnosti, koncipovanú metafyzicky. Medzi iným poníma hodnosť osobnosti a jeho úlohu v modernom svete, podmienky vývoja, vzťah človeka k jeho výtvorom, k technológii práce, k spoločenskému životu, no najmä ku kultúre a umeniu. Kresťanský smer vychádza z pohľadov sv. Tomáša Akvinského, ktorý za najvyššiu dočasnú hodnotu človeka predpokladá jeho časné blaho a šťastie, odôvodňujúc to jeho kontaktom s Bohom a ostatnými osobami či smermi, vládnucimi v jeho blízkosti. V spojení s týmto skúma širšie sociálne, kultúrne politické a ekonomické otázky človeka.[11]

Vieme, že na učení sv. Tomáša Akvinského okrem iných (Emmanuel Mounier, Jacques Maritain, Gabriel Honoré Marcel, Teilhard de Chardin, Edith Stein, Józef Tischner) postavil svoju personalistickú náuku aj Ján Pavol II. Základným východiskom jeho myšlienok je jedinečnosť a dôstojnosť ľudskej osoby. Ide o to, aby každý človek vytváral svoj život v zásadnej miere cez skúsenosti a porozumenie toho, čo ho robí podmetom všetkých činností.

---

[7] RYNIO, A.: *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Lublin : KUL, 2004, s. 146-149.

[8] Tamtiež.

[9] Porov.: BENEDIKT XVI.: *Obtížná je výchova v kultuře, která z relativismu činí vlastní krédo.* [Online]. Rím. 2011. [Citované 2012-2-29]. Dostupné na:< http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14062>.

[10] CHROBAK, S.: *Wychovwanie w kontekscie konkurencyjnosci.* In: Integralne wychowanie w mysli Jana Pawła II. Lublin: KUL GAUDIUM, 2004, s. 615-628.

[11] Porov..: OKOŃ, W.: *Nowy słownik pedagogiczny.* Warszawa : Žak. 2007, s. 306.

S najhlbšou analýzou ľudského faktu / ľudskej skutočnosti nepochybne zväzuje aj problematiku výchovy. Celý traktát svojich štúdií stavia na existencií problému, či morálne a výchovné normy človek tvorí alebo preberá. Táto náležitosť smeruje k určeniu dvoch základných problémov: „Kto je človek?“ a „Aké sú jeho vzťahy“?[12]

Tomáš Akvinský je presvedčený, že človek je od prírody bytosťou spoločenskou a v najhlbších zákutiach svojho srdca počuje výzvu k budovaniu spoločenstva s inými a dávania sa seba ako daru pre iných. Medzi osobou a spoločenstvom vzniká naviazanosť až závislosť a vzájomnosť. Všetko, čo je určené pre spoločenstvo, prináša dobro jednotlivcovi a všetko, čo budujú jednotliví členovia komunít, má pozitívny vplyv na kvalitu spoločného života.[13] Domnieva sa a považuje za dôležité, aby sa takáto cesta postupovania procesu personalizmu od teórie k praxi stala nevyhnutným východiskom vo všetkých oblastiach najmä vo výchove a vzdelávaní.[14]

V diele „*Osoba a čin“* analyzuje činnosti a skutky ľudskej bytosti a prichádza k jednotlivým východiskám budovania svojho personalizmu. Apeluje a vyzýva človeka k vytvoreniu správneho postoja k sebe samému, k vytvoreniu vlastného cieľa a všetkého, čo tvorí zrelú osobnosť. Hovorí, že človek nemôže stratiť miesto vo svete, ktorý sám budoval. To je miesto kultúry a civilizácie.[15] Ide o to, aby sa človek stal viac človekom a to takým spôsobom, aby viac existoval, teda viac bol človekom ako vlastníkom. Cez všetko to, čo má, dokázal byť lepším a plnším človekom, aby nežil len pre seba, ale hlavne pre druhých. Základným fundamentom jeho personalizmu je aj myšlienka, že človek je povolaný do plnohodnotného života v pravde a láske. Svoje naplnenie nachádza len cez nezištné sebadarovanie. [16]

Hodnotu a dôstojnosť človeka zakladá na dvoch súradniciach: človek stvorený Bohom na jeho obraz a podobu[17]; a človek vtelený. Tajomstvo človeka sa stáva naozaj jasným iba v tajomstve vteleného Slova. [18] Človek stvorený na Boží obraz je voľný, teda slobodný vo svojej zodpovednosti a v plánovaní svojej budúcnosti. Jeho jedinečná hodnota sa opiera o

---

[12] Porov.: MAKOWKA A.: *Pedagogia Ewangelizczna Jana Pawla II.* Kalwaria Zebrzydowska: Calwarianum, 2003, s. 11.

[13] ZIMNY,J.: *Miejsce młodziezy we wspołczesnym kosciole.* In: Szkolnictwo katolickie w mysli Kocsiola. Stalowa Wola: KUL, 2007, s. 180.

[14] Porov.: NOWAK, M.: *Teorie i koncepcje wychowania.* Warszawa : Wydawnictwo Akademicke i Profesjnalne, 2008, s. 50.

[15] WOJTYŁA, K.: *Osoba i czyn*. Kraków : Polskie towarzyzstwo teologiczne, 1969, s. 25.

[16] Porov.: Tamtiež.

[17] Abbe Pierre hovorí: „ s Božou podobou v človeku je to ako s odtlačkom pečatidla vo vosku. Pečatidlo síce nikdy nikto nevidel, možno ani neuvidí, ale keď si pozorne prehliadne tú priehlbinu, objaví nekonečno. Človek je odtlačkom Božieho obrazu, pretože všetko, čo ho volá a povzbudzuje ,aby prekročil zákon prírody s jeho surovými pudmi je vecou rozhodnutia. [..] Keby nikde neexistoval kulminačný bod a v ňom slobodne rozhodnutie schopné meniť sa k lepšiemu - adorácia - život by nemal zmysel.“ PIERRE, A.: *Nic než láska*. Kostelní Výdří : Karmelitánske nakladatelství, 2001, s. 61.

[18] Lebo Adam, prvý človek, bol predobrazom toho, ktorý mal prísť, to jest Krista Pána. Kristus, nový Adam, tým, že zjavuje tajomstvo Otca a jeho lásky, naplno odhaľuje človeka človeku a ukazuje mu jeho vznešené povolanie. Niet sa teda čo čudovať, že všetky tieto pravdy v ňom nachádzajú svoj základ a dosahujú svoje zavŕšenie.
On, „obraz neviditeľného Boha“ (Kol 1, 15), je dokonalým človekom, ktorý Adamovmu potomstvu navrátil podobnosť s Bohom, znetvorenú hneď prvým hriechom. Tým, že prijal na seba ľudskú prirodzenosť a nezničil ju, bola naša ľudská prirodzenosť pozdvihnutá na vysoký stupeň dôstojnosti. Lebo svojím vtelením sa Boží Syn určitým spôsobom spojil s každým človekom. Pracoval ľudskými rukami, myslel ľudským rozumom, konal ľudskou vôľou, miloval ľudským srdcom. GAUDIUM ET SPES.

Boha a nemôže byť zmenená cez zmeny historické alebo tzv. hromadný nátlak. Pravda o ľudskej osobe zdôrazňuje, že človek nie je len fyzická existencia, ale jeho bytosť definuje jeho múdrosť, lásku, duchovnosť a transcendenciu. Človek je teda duchovná bytosť, zviazaná s prvkom spirituality. Má svoje vedomie, obzvlášť sebavedomie a slobodu. Tieto dva prvky podnecujú jeho zodpovednosť. [19] Je schopný rozpoznať svojho blížneho ako aj seba a druhých, je schopný pracovať pre iných. Jeho život je súčasťou života spoločenstva. Človek stojí v strede života iných a vďaka nemu napĺňa svoj život.[20] Stáva sa novou osobou, schopnou sa angažovať v ľudských veciach, uprostred ktorých žije. Je bytosťou, neustále sa dozrievajúcou do plnosti človečenstva. Rozvíja sa od momentu narodenia až do momentu biologickej smrti. Je bytosťou potenciálnou, dynamickou., ktorá je neustále vychovávaná, alebo sa sama vychováva. Je jednotkou prirodzenej rozumnosti, schopnou tvorivého myslenia, poznania pravdy, pozvanou do automatického a rozumného vykonávania práce. Nikdy nemôžeme oddeľovať fyzickú osobnosť od jej duchovnosti. Jeho jednota sa prejavuje v dynamizme. [21] Na týchto základných definíciách človeka stavia Ján Pavol II. formáciu novej osoby a jej integrálny rozvoj v celej jeho zložitosti spoločenských úloh a schopností.

Rozum a slobodná vôľa, ktoré sú vládcami človeka, zvýrazňujú duchovnosť človeka a stanovujú hlavné prostriedky jeho realizovania sa. Na základe ich činnosti sa formuje celá osobnosť. [22]

Ľudská osoba má v sebe duchovný, etický, religiózny a spoločenský rozmer, ktoré nemôžu byť prehliadané v procese výchovy. Karol Wojtyła sa častokrát zamýšľal, v čom spočíva výchova. Aby sme mohli odpovedať na túto otázku, musíme mať na zreteli dve základné pravdy: človek je povolaný žiť v pravde a v láske; každý človek sa realizuje úprimným darovaním seba samého. To platí tak pre toho, kto vychováva, ako aj pre toho, koho vychovávajú. Výchova tak tvorí zvláštny proces, v ktorom vzájomné spoločenstvo osôb je plné veľkého významu. Vychovávateľ je osoba, ktorá "plodí" v duchovnom zmysle. V tejto perspektíve výchovu možno pokladať za pravý a vlastný apoštolát. Je to životné spojenie, ktoré nielen vytvára hlboký vzťah medzi vychovávateľom a vychovávaným, ale umožňuje obidvom účasť na pravde a láske, na konečnom cieli, ku ktorému pozýva každého človeka Boh Otec, Syn a Duch Svätý.“ (Gratissimam sane, čl. 16)

Ide o to, aby stupňovité stávanie sa zrelším človekom prinášalo ovocie v jeho živote a urobilo ho schopným nadväzovať komplexné vzťahy s tým svetom alebo spoločenstvom, ktoré ho obklopuje. Vychovať dieťa znamená učiniť z neho hodnotného človeka, nie skrze to, čo má, ale skrze to, kým je; nie cez to, čo získava, ale skrze to, s čím sa delí s ostatnými.[23]

Ďalším cieľom jeho výchovy v jeho personalistickom ponímaní je výchova k slobode, ktorá sa opiera o pravdu. *„Poznajte pravdu a pravda vás vyslobodí.“* (Jn 8,32) Podmienkou pravej slobody je vedomé a nezávislé smerovanie vôle k pravdivému dobru.

---

[19] Porov.: WOJTYŁA, K.: *Rozwazanie o istocie czowieka.* Kraków : WAM, 1999, s. 96.
[20] Porov.: WOJTYŁA, K.: *Elementarz etyczny.* Wrocław : TUM. 2000, s. 11.
[21] WOJTYŁA, K.: *Osoba a czyn.* Kraków : Polskie towarzyzstwo teologiczne. 1969, s. 192.
[22] Porov.: NYCZKAŁO, N.: *Pedagogia Jana Pawła II w XXI wieku.* In: Teoria i praktyka. Stalowa Wola : KUL, 2008, s. 56.
[23] Porov.: LUBER, D.: *Wychowanie chrzescijanskie wobec współczesnego dyskursu o istocie wychowania.* In: Wychowanie chrześcijańskie miedzy tradycja a współczesnoscja. Lublin: KUL, 2007, s. 628-648.
Porov.: ZIMNY, J.: *Miejsce młodziezy we współczesnym kościele.* In: Szkolnictwo katolickie w mysli Kosciola. Stalowa Wola: KUL. 2007, s. 180

Výchova k pravde a slobode sa musí opierať nie na znalosti všeobecných historických faktov a lekcií, ale na starostlivom rozoznávaní duše človeka. Nielen na podmienkach, v ktorých človek žije a formuje svoju osobnosť, ale na samej duši. Vychovávanie k pravde a slobode je špeciálnym cieľom, pretože len človek slobodný v pravde môže odolávať požiadavkám a ťažkostiam dnešnej doby. [24] Výchova je poznaním objektívnej pravdy o človeku, je výchovou k zvrchovanosti. Odohráva sa prostredníctvom komunikácie a vzájomného vzťahu. Vzorom každého dialógu (ja a moje vnútro/svedomie, ja a druhí, ja a spoločenstvo) je vnútorný trinitárny dialóg Boha. Výchova k pravde prebieha prostredníctvom dialógu vo svetle Ducha Svätého, ktorý je v srdci každého človeka, vo vnútri každej kultúry a náboženstva. Vychovávanie má pneumatologický charakter, jeho predmetom i cieľom je nadobúdanie darov Ducha Svätého[25] (dar múdrosti, dar rozumu, dar rady, dar sily, dar poznania, dar nábožnosti a dar bázne voči Bohu. KKC 1845, sv. Pavol hovorí: „*Dary milosti sú rozličné, ale Duch je ten istý. [..] Každý však dostáva prejavy Ducha na všeobecný úžitok. Jeden dostáva skrze Ducha slovo múdrosti, iný podľa toho istého Ducha slovo poznania, iný vieru v tom istom Duchu a iný v tom istom Duchu dar uzdravovať, iný schopnosť robiť zázraky, iný prorokovať, iný rozlišovať duchov, iný dar rozličných jazykov a iný vysvetľovať jazyky. Ale toto všetko pôsobí jeden a ten istý Duch, ktorý rozdeľuje každému, ako chce." /1 Kor 12,1-11/*). Prameňom celej výchovy je láska človeka. Láska je žriedlom i zásadnou normou rozvoja a vychovávania života človeka. [26] Láska je vždy konkrétna, vždy prichádza cez nejaké abstrakcie, teda nikdy nie je oddelená od lásky človečenstva ako takého, od zaľúbenia si pravdy a slobody, ktoré človečenstvo buduje. Láska človeka je veľmi duchovná, nikdy sa nebojí ťažkostí, ktoré plynú z vychovávania, [27] pretože neexistuje nič mocnejšie než „Láska“. Dokonca aj strach je priamym dôkazom lásky a ak je užívaný efektívne, vyjadruje lásku. [28] Obrovskú motiváciu vychovávania k láske nachádzame aj u sv. apoštola Pavla, z ktorého prameňa čerpal aj Karol Wojtyla. Svätý Pavol píše: „*Keby som hovoril ľudskými jazykmi aj anjelskými a lásky by som nemal, bol by som ako cvendžiaci kov a zuniaci cimbal. A keby som mal dar proroctva a poznal všetky tajomstvá a všetku vedu a keby som mal takú silnú vieru, že by som vrchy prenášal a lásky by som nemal, ničím by som nebol. A keby som rozdal celý svoj majetok ako almužnu a keby som obetoval svoje telo, aby som bol slávny, a lásky by som nemal, nič by mi to neosožilo. Láska je trpezlivá, láska je dobrotivá, nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná, nie je sebecká, nerozčuľuje sa, nemyslí na zlé, neteší sa z neprávosti, ale raduje sa z pravdy. Všetko znáša, všetko verí, všetko dúfa, všetko vydrží. Láska nikdy nezanikne. Proroctvá prestanú, jazyky zamĺknu a poznanie pominie. Lebo poznávame len sčasti a len sčasti prorokujeme. Ale keď príde to, čo je dokonalé, prestane, čo je len čiastočné. Keď som bol dieťa, hovoril som ako dieťa, poznával som ako dieťa, rozmýšľal som ako dieťa. Keď som sa stal mužom, zanechal som detské spôsoby. Teraz vidíme len nejasne, akoby v zrkadle, no potom z tváre do tváre. Teraz poznávam iba čiastočne, ale potom budem*

[24] Porov.: WOJTYLA, K.: *Człowiek droga kościola*. Warszawa : Michalineum,1992, s. 75-77.
[25] Porov.: SAKOWICZ, E.: *Wychowaniem do dialogu.* In.: Integralne wychowanie w mysli Jana Pawła II. Lublin: KUL GAUDIUM, 2004, s. 443-453.
[26] Porov.: OPOZDA, D.: *Doświadzanie milósci w relacji wychowawczej.* In.: Integralne wychowanie w mysli Jana Pawła II. Lublin: KUL GAUDIUM, 2004, s. 471-480
[27] Porov.: WOJTYLA, K.: *Człowiek droga kościola*. Warszawa : Michalineum,1992, s. 77-81.
[28] WALSCH, N. D.: *Láska versus strach* [Online]. USA. [Citované 2012-2-29]. Dostupné na: < http://www.hovorysbohem.cz/index.php?file=417>.

poznať tak, ako som aj ja poznaný. A tak teraz ostáva viera, nádej, láska, tieto tri, no najväčšia z nich je láska." (1Kor 13, 1-13)

Záver

Ján Pavol II. reprezentoval filozofiu výchovy človeka v jeho spojení sa s Bohom i so svetom. [29] Ako starostlivý otec Cirkvi sa snažil o pravdivú výchovu, formáciu a sprevádzanie zverených detí Božích. Výchova v jeho učení je Božím impulzom slobodného usmerňovania človeka k pravde, ktorou je Kristus. V teoretickej aj praktickej sfére sa sústreďuje na budovanie morálnych hodnôt, vychádzajúcich z Božieho prikázania. Mravnosť a morálne hodnoty však nie je možné interpretovať bez základného definovania ľudskej osobnosti a jej slobody.

Základnými východiskami v jeho učení sú: sprostredkovateľstvo stretnutia sa s pravdou a láskou, ktorou je Kristus, asistencia pri objavovaní životného povolania, podporovanie pri rozhodovaní a uplatňovaní životného povolania a neustály duchovný sprievod človeka.[30]

Vo svojom učení nepredkladá žiadnu systematickú deklaráciu či príručku teórie výchovy, ale vychádza zo skúseností a poznatkov riešenia rôznych otázok a skutočností, týkajúcich sa človeka. S fundamentom, že človek je osoba jedinečných a trvalých hodnôt, ktoré treba rozvíjať a zveľaďovať.[31] Jeho pedagogika tkvie hlboko v Božej pedagogike a je založená na Božej milosti a milosrdenstve. Racionalizuje všetky vychovávateľské akcie na osobnosť človeka, pričom ho stavia do centra záujmu a pozornosti výchovy. Výchova v jeho učení je službou človeku, ktorý by nikdy nemal byť oddelený od Božej lásky. Východiskovým bodom je pomôcť človeku zažiť nekonečnú milosrdnú lásku Boha, aby v jej teple a blesku pokoja zakotvil celé svoje človečenstvo.[32] Je držiteľom myšlienky, že výchova musí obsahovať celého človeka, tak duchovnú ako aj telesnú schránku.

Použitá literatúra

Pramene:
Dokumenty Druhého Vatikánskeho koncilu I.,II. Trnava: SSV. 1972.
Sväté písmo Starého i Nového zákona. Trnava: SSV. 2005. ISBN 80-7162-538-8.

Literatúra:
CHROBAK, S.: *Wychovwanie w kontekscie konkurencyjnosci.* In.: Wychowanie chrześcijańskie miedzy tradicja a wspolczesnoscia. Lublin: KUL. 2007. ISBN 878-83-7363-598-2.

JÁN PAVOL II.: *Pamať a identita.* Trnava : SSV. 2005. ISBN 83-88-301-98-5.

JAN PAVEL II.: *Předním úkolem kultury je výchova*. Praha : UJS. 1980.

[29] Porov.: OKOŃ, W.: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa : Žak. 2007, s. 159.
[30] Porov.: BALĬK, J.: *Svetový den mládeže 2002 podle Svatého otce.* Poznámky z přednášky Mons. Stanislawa Rylka, sekretáře Papežské rady pro laiky v červnu 2001 během přípravy XVII. SDM. [Online]. Praha. 2002. [Citované 2012-2-29]. Dostupné na: <http://zdar2002.signaly.cz/sdmppso.php3>.
[31] Porov.: WOJTYŁA, K.: *Rozwazanie o istocie czowieka*. Kraków : WAM, 1999, s. 97.
[32] Porov.: WOJTYŁA, K.: *Elementarz etyczny*. Wrocław : TUM, 2000, s. 56-61.

LUBER, D.: *Wychowanie chrzescijanskie wobec współczesnego dyskursu o istocie wychowania.* In: Wychowanie chrześcijańskie miedzy tradycja a współczesnoscja. Lublin: KUL. 2007. ISBN 878-83-7363-598-2.

MAKOWKA, A.: *Pedagogia Ewangelizczna Jana Pawla II.* Kalwaria Zebrzydowska: Calwarianum. 2003. ISBN 83-87395-88-9.

NOWAK, M.: *Teorie i koncepcje wychowania.* Warszawa : Wydawnictwo Akademicke i Profesjnalne. 2008. ISBN 978-83-6050128-3.

NYCZKAŁO, N.: *Pedagogia Jana Pawła II w XXI wieku.* In: Teoria i praktyka. Stalowa Wola : KUL. 2008. ISBN 978-83-926302-6-5.

OKOŃ, W.: *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa : Žak. 2007. ISBN 978-83-89501-78-3.

OPOZDA, D.: *Doświadzanie milósci w relacji wychowawczej.* In.: Wychowanie chrześcijańskie miedzy tradicja a wspolczesnoscia. Lublin: KUL. 2007. ISBN 878-83-7363-598-2.

PIERRE, A.: *Nic než láska*. Kostelní Výdří : Karmelitánske nakladatelství. 2001. ISBN 80-7192-548-9

PUPÍK, Z.: *Možnosti interaktivity kultúry a výchovy v procese hľadania homo culturalis.* In: Možnosti výchovy v súčastných podmienkach kultúry. Žilina: CONNUNIO. 2010. ISBN 978-80-970613-1-9.

RYNIO, A.: *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*. Lublin : KUL. 2004. ISBN 83-736-315-4-2.

SAKOWICZ, E.: *Wychowaniem do dialogu.* In.: Wychowanie chrześcijańskie miedzy tradicja a wspolczesnoscia. Lublin: KUL. 2007. ISBN 878-83-7363-598-2.

ŠALING,, S. a kol.: *Slovník cudzích slov*. Bratislava : AM SAMO. 1997. ISBN 80-967-524-0-5.

SEK, E.: *Kultura chrześcijańska źródłem wychowania.* In: Szkolnictwo katolickie v myśli Kościola. Stalowa Wola : KUL. 2007. ISBN 978-83-925000-4-9.

WOJTYLA, K.: *Człowiek droga kościola*. Warszawa : Michalineum. 1992.

WOJTYŁA, K.: *Elementarz etyczny*. Wrocław : TUM. 2000. ISBN 83-86204-87-7.

WOJTYŁA, K.: *Osoba a czyn.* Kraków : Polskie towarzyzstwo teologiczne. 1969.

WOJTYŁA, K.: *Rozwazanie o istocie czowieka*. Kraków : WAM. 1999. ISBN 83-7097-598-4.

ZIMNY, J.: *Miejsce młodziezy we współczesnym kościele*. In: Szkolnictwo katolickie w mysli Kosciola. Stalowa Wola: KUL. 2007. ISBN 978-83-925000-4-9.

Elektronické zdroje:

BALĬK, J.: *Svetový den mládeže 2002 podle Svatého otce.* Poznámky z přednášky Mons. Stanislawa Rylka, sekretáře Papežské rady pro laiky v červnu 2001 během přípravy XVII. SDM. [Online]. Praha. 2002. [Citované 2012-2-29]. Dostupné na: <http://zdar2002.signaly.cz/sdmppso.php3>.

BENEDIKT XVI.: *Obtížná je výchova v kultuře, která z relativismu činí vlastní krédo.* [Online]. Rím. 2011. [Citované 2012-2-29]. Dostupné na:< http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=14062>.

WALSCH, N. D.: *Láska versus strach* [Online]. USA. [Citované 2012-2-29]. Dostupné na: < http://www.hovorysbohem.cz/index.php?file=417>

Alienácia ľudovej kultúry v globalizačných tendenciách súčasných médií

Ján Lazorík

Abstrakt

Znamená ekonomika len sledovanie základných ľudských potrieb a neustále zvyšovanie spomenutej základne? Ľudská prirodzenosť nás odlišuje od živočíchov, a k nej neodmysliteľne patrí kultúra. Úcta k človeku nie je spojená s jeho väzbou na techniku, je spojená s kultúrou. Vlastná pôvodná kultúra je charakteristická rozmanitosťou ako princípom diverzifikácie. Jej nositeľom je pôvodná ľudová kultúra, sémanticky bytostne spätá s dialektom. Stav uchovávania ľudovej kultúry predovšetkým v médiách nie je ani trocha zodpovedajúci jej významu, naopak, venuje sa jej minimum. Nejestvuje periodikum venované ľudovej kultúre, médiá jej dávajú nepatrične málo priestoru, na jej úkor sa rozmáhajú braky treťotriednej kultúry. Tento jav sa vďaka globalizácii stáva celosvetovým. Pre zanedbávanie a dokonca i vedomé potláčanie dialektov, pôvodnej formy jazyka súčasný spisovný jazyk degraduje pomocou cudzích implementov, bohemizmov, germanizmov, latinizmov, anglizmov etc.. Je potrebné vytvoriť adekvátny priestor, ktorý by sa otvoril predovšetkým v médiách ľudovej kultúre. Taktiež je potrebné implementovať ľudovú kultúru do vzdelávacích programov predovšetkým elementárneho vzdelávania. Ďalším závažným nedostatkom je absencia múzea ľudovej kultúry, pretože nejestvuje dostatočný priestor pre uchovávanie jej artefaktov, ktorým hrozí fyzický zánik.

Ale, ale - človek v prvom rade sa má odlíšiť od zvieraťa. Je absolútne jasné, existenčno, teda príroda a človek v nej bol stvorený na princípe rozmanitosti, aby ako príroda bol všade inší a inší, aby toho inšieho a svojrázneho bol nositeľom, aby tak ako v prírode mal všade čo inšie vidieť, obdivovať a uctiť, lebo práve len s úctou a nie s technikou sa odlišuje od zvieraťa. A teraz? Naraz technizáciou, elektronizáciou sa stalo, čo sa ešte nikdy nestalo: Na celom svete nastalo to isté, a tým činom, keď všade nastalo to isté – človek prišiel o jediné odlíšenie od zvieraťa, o spomínanú úctu, zmysel a pôžitok zo života supluje sexom, hrubými efektami a najrafinovanejším kŕmením sa...

Je pravda: Najväčšia skaza zavše vzniká, keď sa neuhádne, či zdeformuje niečo celkom samozrejmé a prirodzené...

Je pravda: Práve nárečia boli nositeľmi a identitami národov a v národoch, spisovné jazyky sú umelé.

Je pravda: Komunizmus bol náboženstvom, bol idealistický, lebo bol protigenetický, ale – socializmus mal ostať !!!

Ide o dosiaľ neslýchané omyly, až obludnosti, paradoxy, a proti – som sám...

Vypisujem z Učiteľských novín: Ciele občiansko – spoločenskej výchovy – mier, múdrosť, hodnota človeka, Boh, blaho všetkých ľudí, vlastná sloboda, šťastie, kamarátstvo, poslušnosť, slušnosť, pravda, klamstvo, láska, čestnosť ... Slov. rozhlas ráno, Minúta pre Váš názor na tému: Ako sa cítite po vykonaní dobrého skutku... V televíznej mládežníckej 5 minút po dvanástej: A just nebudem!, o spupnosti, o žiarlivosti a pod.. Takto na celom svete o tých istých morálnych zásadách, všetky ankety, súťaže, okrúhle stoly /a je ich!!!/ - len celosvetovosť, a ja do tých relácií do zunutia zasiela návrhy, žiadosti: Preboha, dajte otázky:

Poznáš svoje rodisko, jeho históriu, nejakú pieseň, zvyk, zvláštnosť, rečou odlišuje sa od susedného, ako? Rozprávaš ešte nárečím? Vieš, že nárečia sú najpreukaznejším dôkazom stvorenstva v rozmanitosti, ako aj príroda? Vieš, ako obrazne rozprávali tvoji dedinskí predkovia? A čo – keby sme si zasúťažili, kto povie najkrajšiu slohu ľudovej piesne, či starodávny výraz, a pod.? Pritom zavše prikladám príkladný materiál, napr. časti z 5272 spísaných ľudových fráz a pod.. A – absolútne daromne, znikade žiadna odpoveď, zo žiadneho ministerstva, z Matice, Prešovskej univerzity, zo žiadnej redakcie, ani keď svoje knižky priložím – len akoby do tváre výsmech v podobe – nejaký starý Lazorík z Krivian chce, aby sme sa vrátili ku krpcom...

Pamätník umrie, a všetko s ním skončí v hrobe, ako sa to stalo niektorým zberateľom, akým som ja, no za národopisným materiálom každý príde len za mnou, bo že nikde niet nič. Kdeže nejaký krajový archív u nás, ani pomyslieť, aj ja, keď umriem, po mne – smetiar!!! Napríklad takých 180 magnetpások len samých piesný od pamätníkov, ktorí by dnes mali po 150 rokov. My totiž máme iba akúsi Maticu, no, najmä hrdú slotovskú republiku, uniformovanú pospolitosť, status v školách spievať hymnu, ale status napr. zachrániť kroj, po niekom vzácne magnetofónové nahrávky, z nich piesne ponotovať, archivovať, a pod., takého statusu u nás niet! Jak zúfalo evidujem mega morbídnu národnú frašku volieb, pri ktorých desaťtisíce tzv. komisárov denne dostanú po 37 eur, a na to, podľa čoho sa vlastne voláme ľudia, už ani nie Slováci, nieto komisára a ani jediného eura...

Treba mi pokračovať - také isté a iba svetové sú naše divadelné scény, novonakrúcané filmy v Bratislave, hoc také isté otrepané, medziľudsky vzťahové, hlúpo dejové dovedna so Shakespearom, Don Carlosom, Antoniettou, Lakomcom a i. sa hrajú po celom svete, u nás 51 televíznych staníc /spočítal som/ ich chrlí na národ, tie hry autori vymýšľajú pohodlne v kreslách, no keď ja chcem napísať ľudovú scénku musím po nociach za pamätníkmi, zvykmi, dedinským fígľom, zážitkom, príhodou, krokom, pesničkou, za hudákmi... Pri zájazde môj autobus bol plný rekvizít. So skupinou takých scénok som nahral 77, v rokoch 1995/97 režisér Matúš Oľha z nich nakrútil 18 filmov pre košickú televíziu, no dvaja riaditelia dvoch východoslovenských divadiel nad nárečím, ľudovosťou ohŕňajú nosy, keď niečo ľudové, tak len Ženský zákon, či Statky- zmätky, ako keby na Slovensku žili len Liptáci... Aj spomínané Oľhove filmy z cyklu Popaterce na nas v dnešnej našej televízii do vysielania by bolo treba len vybojovať...

V Košiciach vychodí jediný celovýchodný denník, no ale žeby sme boli svetoví, tak s názvom morského piráta menom Korzár... v ktorom okrem krimi, vrážd, svetových senzácií a kuriozít sa zviditeľňuje 47 našich celebrít – napočítal som ich z pár čísel - /počnúc Adelou a končiac Darou... / a s celkom „normálnymi“ článkami, akým bol jeden z 1. 2. 2012: Jack Nicholsom je človek posadnutý sexom, 6 detí s päť ženami, v posteli s viac ako 2000 milenkami, Jack viagru potrebuje iba pri sexe v trojici atď. atď. ...

„Vzdelanie“ pre národ od redaktorky Nitkulincovej. Na základe známeho ignoti nulla cupido – také vzdelanie na Slovensku je už normálom, dokonca na Slovensku sa už nik nezhrozil nad večernou televíznou reklamou „Kvapka nádeje“ s príšerným výjavom, ako sa naše bujaré deti ohadzovali tortami!!! A k zvrátenosti treba dodať - aké priam apokalypticky ohlupujúce sú naše magazíny pre ženy, z nich aféry prostitútiek naše ženy priam hlcú, a – inšie na čítanie nemajú – a majú svoje deti vychovávať... Štát bez jediného populárneho vlastivedného časopisu, keď taký má u nás aj pes s mačkou, a – len sa pýšiť spisovným

jazykom, keď taký má u nás aj hocktoré zvieratko, a k tomu nie taký skazený, ako je spisovná slovenčina!!!

A teraz – v ruke mám I. diel ohromnej /len nie super.../ knihy o 250 stranách s názvom Aktuálne hodnoty ľudovej kultúry a umenia vo vzdelávaní ešte aj s CD- nosičom. Ďalej tu mám list Štátneho pedagogického ústavu s názvom Racionálna a tradičná ľudová kultúra s titulkami Objavme Slovensko! Môj rodný kraj, obec, dedina, rozprávky, príbehy, osudy, legendy, pamätihodnosti s povinnosťou zakomponovať rodné hodnoty do vyučovania žiakov, i keď tu bez zmienky o nárečí, čo je chyba, uskutočnením takých intencií na našich školách by sa opravdivé národné ideály, a nie oné nabubrelé a šovinistické! K tomu aj vláda Slovenskej republiky sa zaviazala realizovať odporúčania na záchranu tradičných kultúr a folklóru Generálnou konferenciou UNESCO so začlenením do vyučovania.

Bolo to roku 1997, vtedajší minister školstva Martin Fronc vyslovil ozaj pravdu – naše deti vychováva ulica, a tak – nariadil na školách zakladať povinné záujmové krúžky. Ja som si však zaraz uvedomil – čo a z čoho budú v tých krúžkoch učiť deti naše učiteľky, keď – keď málokde je niečo pozbierané, nahrané, zachránené, dokonca obyčajne sa ani obecné kroniky nepíšu, a tak – chytro som dal dokopy 500 stránkovú knižku o tom, ako sa niekedy na dedine žilo, bývalo, gazdovalo, pestovalo, ako ľudia veselia, zvyky odbavovali, atď., na grant na tú knižku som mal aj potrebnú dokumentáciu, no medzičasom minister Fronc pošiel, a s ním aj moja knižka, no z nej som dnes vyťažil a vydal aspoň dve knižky, tu ich mám – Remeslá a Dzecke hri a zabaviska.

Vrátim sa ku komentovaniu spomínaného diela Aktuálne hodnoty ľudovej kultúry a umenia vo vzdelávaní vydaného Katolíckou univerzitou v Ružomberku roku 2010. Obyčajný národopisný zberateľ a folklorista sa musí skloniť pred vedeckou erudíciou etnografov – doktorandov, čo všetko dokážu vynájsť na každej zložke ľudovej tvorby, ako odborne sa vedia vyjadriť, ešte aj schémou a grafom zobraziť nejakú intenciu v hudobnej terapii, definujú archetypálnosť a pod.. Toto dielo je vlastne zborníkom svetovo – informačných prác o našej krajovej ľudovej tvorbe zavše s anglickým resume s prameňmi použitej literatúry, je čisto vedecko – teoretické, a, pravdaže, správne, národopis je tiež vedou, lenže, lenže – tá publikácia a tí autori doktorandi v našom živote, v praxi ostávajú iba pri vede, lenže tvorba ľudu mala by byť chlebom, ktorý sa je, vzduch, ktorý sa dýcha, pozrime, akým neštastím je čistá veda, ono l´art pour l´art našich skrepenetých jazykovedcov v slovenčine! Vraj vedecký ypsilon, vedecké vraj dlhé dvojhlásky, keď ony naopak - sú krátke, v reči po nich sa nič nekráti, a akú mätež výnimok spôsobili!, bylina je s tvrdým y, ale obilie hoc tiež bylina s mäkkým i, to tak etymologicky, sipieť s mäkkým i, ale syčať už s tvrdým sa musia učiť aj naše cigáňčatá, a nik sa proti tomu nepostaví!

Totiž – ak mase ľudí nejde o krky, nik sa v nej nevzbúri, Čapek povedal: Masu můžeš vésti dneska tak a zítra zasa tak, nejaký vodca či mocný vedúci v niečom zatká poznanie /lat. ignoti nulla cupido/, a už ju má – v tom čase v tom zmysle viďme hypermárnotratné voľby u nás!!! Ďalej – hoc úplne zreteľne všetko národno-identické sa zrodilo v nárečiach, stačí iba pár vysokovzdelaných redaktoriek rozprávať len spisovne a tvrdo, len, lebo, leto, les, koleso, lypa, lyst, chvályly, kreslyly, vysielaly, hraly na husle, a tak už všetci dedinčania, odkiaľ tieto „vzdelankyne“ pochodia, nota bene, keď taká slovenčina pochodí z vôľe, pardon, z vôle nášho Jazykovedného ústavu, rozhlasovej „slovenčiny na slovíčko“... Kdeže je niekdajšie naše „hej“, a už len že, že, však nie hejže,

pravdaže a už len miesto slovom, jednoducho moderne po česky prostě, miesto zvyšok zbytok, a už len strašne krásne nie nevýslovne, nesmierne, sranda nie fígeľ, regrácia, regráčny človek a už len po nemecky k a ku sviatku, nie na sviatok, na pozdrav, na podporu, návod len k prevedeniu, všetko sa len prevádza a predvádza, už len čo si vyviedol, nie vyparatil, len dochádza k niečomu, práca sa odvádza, kým dnes Fakulta češtiny na Karlovej sa chce zbaviť nemeckého lassen, no, na Slovensku akoby v nejakom nerozumnom stáde prekvitá!!! – Keď ešte aj dedinská babka babka na mňa: Čekajce, nechal vas pozdravic! Ona ešte aj kapustu necháva skysnúť. V novinách stálo: Ženy, ktoré muži bijú a sa nechajú..., preboha, tak nie – dajú?! A to germánske cez celú teleobrazovku: Lasset euch nicht verpassen.....

Niekedy nebohá profesorka Soňa Kovačevičová zalamentovala nad niektorými vyštudovanými etnografkami, veď ony iba vysokoškolské diplomy chceli získať... Dokladám – ako je možné – taký veľký a taký odborne podkutý ansámbl u nás, a - to Slovensko bez jediného populárneho vlastivedného časopisu a ani len čoby nejaká nárečová rubrika v nejakom časopise – nič, nič!!! A čo sa ponúka a aké časopisy, knižky čítajú naše deti, naša mládež – to len samé Tolkieni, hobity, Pottieri, Sherlockovia divokého západu, to len Indiáni, šejkovia, šerifovia, kovboji, piráti, Hollywood, westernové šou, až horrible dictu, hrôza vysloviť, ukážky mám sebou, a ja by chcel taký dajaký letný turnus mládeže, detí, do areálu do Krivian, aký som priam naivný, a tu tak isto ako horor mi treba spomenúť rozhlasovú Halabalu pre deti, v ktorej ešte nikdy nezaznela ľudová pesnička len hity a absolútne nič nárečové!

A čo sa týka časopisu – taký zberateľský by mal mať každý región, ba každá škola by mala svojich žiakov vyučiť... atď, atď.. V tzv. Slovenskej televízii sa každý večer vysiela hlúposť – relácia 6 milárd Öters názorov na lásku a vysiela najstupídnejšie filmy, a a – nejaké Cesty za folklórom, Spevy nášho ľudu, Zahrajte mi a pod. len ako relikt zaostalosti na napoludnie, aj taká Kapura sa smie iba na II. programe a za dňa, z košického rozhlasu sa vysiela Zahrajte mi túto, ale o 16 hod., keď ľudia sú ešte v robote, veď toto zámerné odroďovanie je vlastne nestydatou genocídou za bieleho dňa!!! Ľudia sú už takí skazení, že rodné filmy navečer by sa museli vysielať s rečníckou otázkou: Rodáku, a chceš byť ešte Slovákom???, a podľa čoho – podľa Jamesa Bonda, podľa Madony, a nie – v čom si sa narodil??? Prečo nad doslovne vykričanou genocídou nezalamentujú práve naši vysoko titulovaní etnografi s veľkou autoritatívnou váhou?!! Veď len jedno vystúpenie takého nášho Železiara, Šarišana a pod. so standing ovation v Japonsku by naše deti v škole až sugestívne strhlo, až okúzlilo, oči by otvorilo, keby im ho niekto do školských hodín prebojoval..., pravdaže, miesto naúčania sa ypsilonu atď. atď..

Už roky na tzv. Mierových slávnostiach v Košiciach v scénkach vystupovali až čaruplní starí pamätníci, ešte aj teraz sa takí zjavujú, vystupujú nielen napr. v akcii Krása životu v Sabinove, moji krivianski len nedávno s Kersceňom na paropka, s Voľeňom čeledneho pretstavenstva, ale čo chcem povedať – také dokumentačné scénky sa obyčajne zahrajú iba raz i taký identický pamätník sa predstaví iba raz a už nikdy viac, ale naša tzv. Slov. televízia to už „už nikdy viac“ nenafilmuje, nedá spoznať, ale navečer uvedie napr. Labutie jazero, čo už sa na celom svete sto raz videlo a ešte uvidí... – kto, kto zavše sedí na postoch, kde sa rozhoduje o živote, kto, kto???!!! A i v tom opäť otázka – kde sú naši učení etnografi a etnológovia, kde, kde?!

Pri Veľkom Šariši je tzv. Šariš-park – rozsiahle kultúrne zariadenie so 6 dedinskými chyžami a nielen. Dodal som tam vyše 30 náučných fotopanelov, k dispozícii na rozličné témy mám 3000 fotografií na svetelné obrazy, pravdaže – prešovská školská správa by mala mať na tom záujem, aby v tom zariadení sa žiaci mohli vzdelať v poznávaní tradičného života v tomto kraji, ale, ale ... no nie? – načo si nadávať nadbytočné povinnosti a starosti.....

Slovom a také resumé, ľudová tvorba v tom štáte – to žiaden status, údržba len na vôli nadšencov, obetavcov, na báze koníčkarstva, tu vznesené veľké postuláty, to chiméra, zo strany, zo strany tohto štátu však /pre tých, čo sa veci nerozumejú/ fasáda, že všetko je v poriadku, ba až super, super!!!

A záverečný /či len/ paradox:

Úctu k ľudovej tvorbe má prebudiť a udržať Cirkev... tá z Ružomberka, skade otec národa Hlinka /ja som bol jeho veľkým ctiteľom!!!/...

Pritom rovno poviem: so skupinou chodím vystupovať už 42 rokov, a ja ešte na jej predstavení kňaza /a slovenského básnika.../ nezočil... Komunity kresťanskej mládeže, diecézne centrá voľného času – v nich len gitary, v teleseriále Poltón len internacionálne videoklipy, kňaz nepríde, ani keď tu v Krivanoch napr. po 3 dni je folklórny festival, z hodín náboženstva nepríde, aby som tu v areále amfiteátra žiakom na výstavách ukázal, v akej chudobe, skromnosti, vlastnovýrobe a v akej kráse, šanovlivosti a v akej úcte žili ich predkovia, ba naopak – predošlý tunajší farár natoľko podnecoval, štval, že jeden jeho servil na amfiteátri podpálil tradičnú chyžu s prenesmierne vzácnymi pamiatkami, doklad i svedka o tom, tu prítomného krivianskeho obecného starostu mám k dispozícii...

Kontakt

Ján Lazorík
Ulica Mušinka 269/21
Krivany
08271

PRIENIKY EKONOMICKÝCH A KULTÚRNYCH TEÓRIÍ OPTIKOU HUMANISTICKÉHO ODKAZU JÁNA PAVLA II.

Lýdia Lehoczká

Abstrakt

Ekonomické a kultúrne teórie zasahujú do spoločenského života a sociálnej ochrany človeka v našej spoločnosti. V súčasnom období – v začiatkoch tretieho milénia je potrebné neustále presadzovať všeobecné dobro, ľudskú dôstojnosť ako morálny odkaz Jána Pavla II. napríklad aj hľadaním a napĺňaním etických princípov spájajúcich ekonomiku a kultúru. V príspevku venujeme pozornosť hľadaniu prienikov ekonomických a kultúrnych teórií najmä prostredníctvom základov verejného blaha, ktorými sú sloboda, spravodlivosť, subsidiarita a solidarita.

Kľúčové slová: Ekonomika. Kultúra. Sloboda. Solidarita. Spravodlivosť. Subsidiarita. Sociálny štát. Sociálne služby.

Abstract

Economical and cultural theories intervene to the social life and social protection of a man in our society. At the present time – in the begininng of the third millenium is necessary to assert permanently the public weal, human dignity as the moral heritage of Pope John Paul II. with replenishing and looking for ethical principles that join the economics and culture. In the contribution we pay attention in the search of the conjuntion of the economical and cultural theories especially in the medium of the basics of the public weal which are freedom, justice, subsidiarity and solidarity.

Keywords: Economics. Culture. Freedom. Solidarity. Justice. Subsidiarity. Social state. Social servies

Predkladaný príspevok je zameraný na hľadanie prienikov ekonomických a kultúrnych teórií v kontextoch obsahov, ktoré nachádzame aj v humanistickom odkaze života Jána Pavla II. a prostredníctvom jeho prác. Vo svojej encyklike CENTESIMUS ANNUS (1991), ktorú vydal pri príležitosti 100. výročia historickej encykliky pápeža Leva XIII. RERUM NOVARUM (15.5.1891) sa venuje aj sociálnej ochrane občanov. Nachádzame tu okrem iného aj možné vzájomné prieniky ekonomiky a kultúry vo verejnom živote a správe vecí verejných, ktorým sa dobre darí s prítomnosťou pevných základov ako sú sloboda, spravodlivosť, solidarita a subsidiarita.

Evidujeme rôzne koncepcie slobody, ktoré vykazujú multi- a interdisciplinaritu. Sú rozpracované vo väčšine spoločensko-vedných disciplín. Vymedzenie hladiny významnosti tejto kategórie si v tomto texte všímame ako v ekonomických teóriách (napr. v ekonómii), tak aj v kultúrnych (napr. vo filozofickej, kultúrnej, kresťanskej antropológii). Jedným z vyjadrenia entity slobody v týchto oblastiach sa môže stať v ekonomických teóriách otázka slobody podnikania. V kultúrnych teóriách nás zase zaujíma najmä sloboda v kontexte slobodnej umeleckej tvorby. Obidve teoretické podoby však napriek rozdielnosti zamerania aspektov slobody spája najmä jej sociálny význam: tejto pre ľudí tak významnej spoločenskej hodnoty. Prieniky ekonomických a kultúrnych teórií tak nadobúdajú spätosť s etickými

hodnotami, morálnosťou a sociálnou zodpovednosťou. A tak ekonomické aktivity nemusia byť len vidinou bezhraničného zisku pre majiteľov firiem, ale môžu sa stať aj prostriedkom rozširovania všeobecného blahobytu celej spoločnosti. Môže sa tak vytvárať nová kvalita života v spojení ekonomických hodnôt s kultúrnymi a sociálnymi hodnotami. Realizácia privátnych ekonomických cieľov potrebuje určitú slobodu, avšak tieto ciele by mali zodpovedne nastavovať méty zisku a mali by zohľadňovať aj sociálnu realitu a životnú úroveň v danej spoločnosti. „Homo oeconomicus“ ako človek s túžbou po bohatstve, systémovo kalkulujúci zisk (navyše podľa možností s použitím minimálnych nákladov) sa aj napriek takýmto ašpiráciám môže zbližovať so svojim protikladom – homocentricitou. V nej sa dostáva človek do centra pozornosti a pyramída životných hodnôt takto poskytuje najvyšší priestor pre altruizmus a humanizmus.

Aký typ človeka teda v našej súčasnej spoločnosti preferujeme, ekonomicky resp. duchovne zameraný? Vieme skutočne dostať významu slova „sociálny“ (z latinského socius), čo zodpovedá výrazom: spoločník, priateľ, druh? Sú priateľskosť a družnosť prítomné v našom ekonomickom, kultúrnom a sociálnom živote? Dokážeme vytvárať pre človeka jeho kľúčové miesto v spoločnosti s dostatočnou nielen ekonomickou, ale aj morálnou dôstojnosťou? Ide skutočne o dôstojnosť človeka v zmysle obrazu, ktorý stvoril Boh? Podobných otázok by bolo možné vytvárať ďalej a ďalej...

V tejto časti textu sa sústredíme na možnosti posilňovania humánnosti a prosociálnosti v našej spoločnosti, a to prostredníctvom kvalitných a efektívnych sociálnych služieb. Ekonomické otázky zasahujú samozrejme aj do poskytovania sociálnych služieb. Aktuálnym príkladom je diskusia na základe dlhodobých požiadaviek samospráv o minimálnej výške úhrady za sociálne služby dlhodobej starostlivosti, a to v sume najmenej 50 % ekonomicky oprávnených nákladov na sociálnu službu, určených obcami a vyššími územnými celkami v ich všeobecne záväzných nariadeniach, ktorá len pred nedávnom prešla parlamentnou diskusiou s novelizačným výsledkom. Podľa neho sa užívateľ sociálnej služby (plnoletý klient) spolupodieľa na úhrade za dlhodobú sociálnu starostlivosť, a to minimálne 50 % ekonomicky oprávnených nákladov. Aspoň že je v novele premietnutý aj spôsob ochrany príjmu, podľa ktorej niektoré fyzické osoby budú platiť len čiastočne, resp. nebudú platiť vôbec (napr. aj deti). Predpokladom je, aby užívateľovi sociálnej služby zostávalo po úhrade minimálne 20 % sumy životného minima, čo sa uvádza približne v sume cca 40 eur. Otázkou však zostáva, či je toto adekvátna a dôstojná výška pre mesačné výdavky osoby, ktorá dlhé desaťročia aktívne počas svojho produktívneho veku pracovala (i keď má v zariadení zabezpečenú celoročnú pobytovú službu). Keďže je v sociálnej oblasti nedostatok financií, hľadajú sa stále spôsoby ako ich získavať viacej. Takmer každodenne sme (napríklad v médiách) svedkami rôznych ekonomických analýz. Problémy sa nevyhýbajú ani financovaniu sociálnych služieb. Avšak tieto majú za úlohu zabezpečovať sociálnu bezpečnosť – sociálnu ochranu občanov.

Sústreďujú sa predovšetkým na osoby a skupiny sociálne potrebné, zraniteľné. Sociálne služby obsahujú pomoc v krízových situáciách, pri riešení sociálnych problémov, pomoc pri dosiahnutí sociálnej zmeny v nepriaznivých sociálnych situáciách v konkrétnych podobách sociálnej starostlivosti, prevencie a poradenstva. Môže ísť o preventívne, terapeutické, intervenčné, krízové, diagnostické, psychologické, poradenské, rehabilitačné, opatrovateľské, ošetrovateľské, posudzovacie, informačné, koordinačné, organizátorské, strategické, koncepčné, plánovacie, manažérske, vzdelávacie, výskumné, vyjednávacie služby resp.

služby spojené s určitým úkonom (stravovanie, preprava, upratovanie...) a iné v rôznych prostrediach ich výkonu (terénne, ústavné, ambulantné). Sociálne služby..."sú poskytované ľuďom spoločensky znevýhodneným, a to s cieľom zlepšiť kvalitu ich života, prípadne ich v maximálnej možnej miere do spoločnosti začleniť, alebo spoločnosť chrániť pred rizikami, ktorých sú títo ľudia nositeľmi. Sociálne služby preto zohľadňujú ako osobu užívateľa, tak jeho rodinu, skupiny, do ktorých patrí, prípadne záujmy širšieho spoločenstva"...[1]

Sociálne služby umožňujú kontinuálne, systematické pôsobenie smerované k jednotlivcom, skupinám a komunitám, ktorí sa sami o seba nemôžu resp. nedokážu postarať. Vo svojej preventívnej funkcii sa však sociálne služby dotýkajú všetkých občanov. V užšom rezortnom poňatí sa zaraďujú do systému sociálneho zabezpečenia a jeho troch pilierov (sociálnej pomoci, podpory a poistenia). Sociálne služby môžu byť poskytované aj mimo štátnej sociálnej pomoci, hodnotí sa aj ich poslanie tým, že sociálne služby konajú v prospech občana, a tým ho aj chránia. Mali by byť v pevnom spojení s princípmi ako sú sociálna spravodlivosť, subsidiarita a solidarita. „Cieľom organizovania sociálnej služby je zabezpečenie a ochrana sociálneho blaha, čiže určitej úrovne kvality života všetkých občanov, ktorá je vyjadrená v oficiálnej sociálnej politike štátu. Prekročenie tejto úrovne znamená nárast klientov, závislých na sociálnej pomoci štátu, sociálnych nepokojov, kriminality, zvýšenie chorobnosti, atď., čo v konečnom dôsledku vedie k ochromeniu štátu ako politického orgánu, a tým aj k ohrozeniu tej časti jeho občanov, ktorí sociálnu službu nepotrebujú"...[2]

Najčastejšie sa môžeme stretnúť s optimálnym delením služieb do troch skupín: verejný sektor, súkromný a dobrovoľníci. Sociálne služby a prostredníctvom nich realizované sociálne intervencie sú zamerané na riešenie nepriaznivých sociálnych problémov a situácií marginálnych ľudí, zároveň je však možné usilovať sa o predchádzanie tohto znevýhodnenia, najmä formou prevencie v spoločnosti. V ľudskom svete je rovnosť šancí dôležitým morálnym postojom. Ľudia by spoločne mali vytvárať podmienky pre rozvíjanie spoločného (i spoločenského) blaha so vzájomným porozumením, spoluprácou a láskou. Samotné kresťanské agapé ako najvyšší stupeň lásky[3] je univerzálnym prístupom všetkého bytia. O jej filozofickú rehabilitáciu sa výrazne zaslúžil práve aj Ján Pavol II.

Duchovná láska predstavuje priateľstvo, duchovné bratstvo, lásku k pravde a vlasti. Kresťanská viera je spätá s hodnotou Božej lásky k ľuďom, ktorú naplnil tým, že poslal svojho jediného syna Ježiša Krista, aby svet spasil a otvoril cestu života.[4] Pre spoločenský život a vzťahy v ňom (bez prvkov marginálnosti, sociálnej nerovnosti) sa aj v 21. storočí môže stať základom aj pre sociálnu spravodlivosť a solidaritu. Odstraňovanie marginálnosti v duchu kresťanskej viery je prítomné vo viacerých obsahových rovinách. Historický kontext existencie sociálnej súdržnosti v európskej spoločnosti je neoddeliteľne spätý s kresťanským kultúrnym dedičstvom. Kresťanstvo je jedným z pilierov kultúrnych tradícií v minulosti a plní túto úlohu aj v súčasnosti Európy. V tomto kultúrno-civilizačnom priestore vytváralo po dlhé stáročia podmienky pre konkrétnu sociálnu pomoc pre chudobných, siroty, vdovy,

[1] MATOUŠEK, Oldřich, KOLDINSKÁ, Kristína, 2007. In: MATOUŠEK, O. a kol. Sociální služby: Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Praha : Portál, 2007, s. 9–16
[2] LEVICKÁ, Jana, 2003. Metódy sociálnej práce. Trnava : Trnavská univerzita, s. 101-103
[3] BENEDIKT XVI. Deus caritas est. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006
[4] Porov. Jn 3, 16-18

chorých, resp. ďalších sociálne znevýhodnených jednotlivcov a skupiny. Kresťanská história je aj históriou a súčasnosťou sociálnej súdržnosti v spojení s kategóriami, ktorými sú najmä solidarita, integrácia, odstraňovanie marginálnosti a marginalizácie. Predstavuje plnenie spoločenskej zodpovednosti, angažovanosti a participácie na verejnom živote v prospech pomoci tým slabším. Svedčí o tom nasledovné vyjadrenie: „Kresťanstvo nás robí ľuďmi [...] bez viery sa národy ocitajú v prázdnote.“[5]

V rozvoji civilizácie ľudstva môžeme sledovať aj líniu rozvoja rôznych podôb sociálnej ochrany a sociálneho zabezpečenia ľudí, samozrejme adekvátne dobovému kontextu a stavu rozvoja socio-politického, ekonomicko-hospodárskeho, kultúrno-spoločenského a občianskeho života. Ako prvé sociálne „inštitúcie“ v historickom vývoji, poskytujúce dlhodobú pomoc chudobným práve prostredníctvom služieb vecného charakteru sa uvádzajú kláštory a farnosti: „Cirkev bola prvým poskytovateľom sociálnych služieb, v tejto svojej úlohe bola tiež všeobecne spoločensky akceptovaná a uznávaná“. [6]

Konkrétnym príkladom spojenia ekonomickej a sociálnej (i kultúrnej) oblasti je podoba sociálno-inkluzívneho podnikania formou sociálnych firiem. Sociálna firma sa zvykne charakterizovať ako šanca na trhu práce pre sociálne znevýhodnených. Čo je vlastne sociálna firma, ako je možné ju definovať? „Sociálna firma je vhodná pre ľudí, ktorí potrebujú v priebehu výkonu pracovnej činnosti dlhodobú alebo opakovanú pracovnú podporu. To sa týka najmä duševne chorých, mentálne postihnutých, drogovo závislých, bezdomovcov a ďalších. Sociálna firma je de facto novým modelom zamestnávania osôb znevýhodnených na trhu práce, ktorý je zároveň konkurencieschopným podnikateľským subjektom pôsobiacim na bežnom trhu.[7] (Ako keby sme spájali pôsobenie Matky Terezy a Billa Gatesa). Poskytuje možnosti pre ľudí, ktorí sú trvalo vylúčení z pracovného procesu. Takýto typ zamestnávania im umožňuje špecifické podmienky organizácie práce, flexibilnosť, určitú zhovievavosť a toleranciu v pracovnej a skupinovo-kolektívnej integrácii. Ohľad je potrebné brať aj na stav dospelých ľudí so zdravotným postihnutím, ktorí chcú mať pracovné príležitosti tak ako ostatní, avšak popri tom potrebujú napríklad častejšie navštevovať lekára. Sociálna firma vytvára akceptáciu týchto potrieb a špecifickou organizáciou práce. Napríklad, že sa vytvára výraznejšia vzájomná zastupiteľnosť jednotlivých zamestnancov vo firme. Na neposlednom mieste je pre zamestnancov sociálnej firmy dôležitá aj emocionálna podpora. Potrebujú vytvárať priestor pre odbúravanie pre nich stresujúcich faktorov, keby napríklad na začiatku svojho pracovného výkonu neveria vo svoju úspešnosť. Diskusia o problémoch a aktuálnych otázkach koncepcie sociálno-inkluzívneho zamestnávania je stále aktuálna. Jej realizačná podoba sa môže stať ďalším príkladom zmysluplných vzájomných prienikov ekonomických, kultúrnych a sociálnych teórií v praxi s podporou zodpovednej slobody podnikania s prvkami kresťanskej etiky, podpory sociálnej súdržnosti a solidarity.

[5] Kardinál KOREC, Ján Chryzostom, 2004. Kresťanstvo nás robí ľuďmi. Bratislava : Slovanský dom, 2004, s. 81-82

[6] Viď. ref.1, s.18-19

[7] HUŠKOVÁ, Dana. Sociální firma Jůnův statek hostila setkání EURES poradců. [online]. [cit. 2011- 06-03]Dostupné: http://www.socialnifirmy.cz/getdoc.php?id=695&sessid=b86ec992ee6c1bc51b35ffd1b2a15e0a

Použitá literatúra:

BENEDIKT XVI. Deus caritas est. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2006. 62 s. ISBN 80-7162-594-9.

KOREC, J.Ch. 2004. Kresťanstvo nás robí ľuďmi. Bratislava : Slovanský dom, 2004. 168 s. ISBN 8085459329.

LEVICKÁ, J., 2003. Metódy sociálnej práce. Trnava : Prosocio, 2003. 122 s. ISBN 80-89074-38-3.

MATOUŠEK, O. a kol. 2007. Sociální služby. Legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení. Praha : Portál, 2007, 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.

Sväté písmo. 1995. Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1995.

Ďalšie zdroje:

HUŠKOVÁ, Dana. Sociální firma Jůnův statek hostila setkání EURES poradců. [online]. [cit. 2011- 06-03]Dostupné:
http://www.socialnifirmy.cz/getdoc.php?id=695&sessid=b86ec992ee6c1bc51b35ffd1b2a15e0

Kontaktné údaje

doc. PhDr. PaedDr. Lýdia Lehoczká, PhD.
UKF v Nitre
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Ústav romologických štúdií
llehoczka@ukf.sk

DÔLEŽITOSŤ OCHRANY ZAMESTNANCOV ZO STRANY ŠTÁTU

Anton Lisnik

Abstrakt

Úprava pracovnoprávnych vzťahov medzi zamestnancami a zamestnávateľmi je jedným z výdobytkov súčasnej doby, i keď má svoje začiatky v druhej polovici minulého tisícročia. Priemyselná revolúcia spolu s industrializáciou a urbanizáciou priniesli okrem pozitív aj negatíva v podobe zvyšovania nezamestnanosti, ale aj v podobe náročných a často nepriaznivých podmienok robotníkov v továrňach. Odvtedy sa situácia zamestnancov vo všetkých rozvinutých spoločnostiach radikálne zmenila a tak je to aj v podmienkach slovenskej spoločnosti. Vzťahy medzi zamestnávateľom a zamestnancom sú upravované pracovným právom, ktoré garantuje základné práva a vymedzuje základné povinnosti zamestnávateľov i zamestnancov. Najväčšiu zodpovednosť za vytváranie vhodných pracovných podmienok i regulovanie pracovno-právnych vzťahov má štát, a túto zodpovednosť realizuje predovšetkým prijímaním potrebných legislatívnych opatrení a vytváraním vhodného podnikateľského prostredia. Príspevok sa venuje problematike ochrany zamestnancov v súčasnej slovenskej spoločnosti. V prvej časti je stručne charakterizovaný vznik a vývoj pracovného práva. Ďalšia časť popisuje slovenské pracovné právo v súčasnosti. V záverečnej časti je priblížený inštitút minimálnej mzdy, ktorým sa realizuje právo zamestnanca na mzdu, a ktorá má zabezpečiť minimálny príjem zamestnanca.
Kľúčové slová: právo, práca, zodpovednosť, povinnosť, zamestnanec.

Abstract

Adjustment of labor relations between employees and employers is one of the achievements of today, although it has its beginnings in the second half of the last millennium. The industrial revolution with industrialization and urbanization have brought both positive and negative except in the form of increasing unemployment, but also in terms of challenging and often adverse conditions of workers in factories. Since then, the situation of workers in all developed societies has changed radically and so it is in Slovak´s society. Relations between employer and employee are governed by labor law, which guarantees the fundamental rights and defines the basic obligations of employers and employees. The greatest responsibility for creating appropriate working conditions and control of labor relations has a state, and this liability made in particular by adopting the necessary legislative measures and providing a favorable business environment. The paper deals with the issue of protection of employees in contemporary Slovak´s society. The first part is briefly characterized by the formation and evolution of labor law. The next section describes the Slovak´s labor law at present. The final section is introduced institute a minimum wage, implementing the law on employee wages, and to ensure a minimum income to the employee.
Keywords: right to work, responsibility, obligation, employee.

ÚVOD

Prirodzenou povinnosťou štátu vo vzťahu k jednotlivcovi je tvorba pracovného práva, ktoré upravuje vzťahy medzi zamestnávateľom a zamestnancom. V slovenskom právnom poriadku tvorí pracovné právo samostatné právne odvetvie. Obdobie jeho vzniku je spojené s obdobím industriálnej spoločnosti, keď slúžilo ako prostriedok riešenia vtedajších sociálnych problémov. Prostredníctvom pracovného práva sa zamestnancom zabezpečovali určité sociálne štandardy, ktorých cieľom bolo zmiernenie možných rizík vyplývajúcich z ich vzťahu k zamestnávateľovi. Túto funkciu plní pracovné právo aj v súčasnosti, keď sú

prostredníctvom neho zo strany štátu občanom garantované základné práva v oblasti práce a zamestnanosti.

1 Začiatky pracovného práva

Životné úsilie každého človeka je spojené s prácou a námahou vo vzťahu k peniazom a k čím väčšiemu materiálnemu zabezpečeniu. Pomôcť jednotlivcom v dosahovaní tohto cieľa mohli a môžu aj prijateľné pracovné podmienky[1]. Jedným z prvých pokusov o regulovanie pracovných podmienok a miezd bolo prijatie zákona Statute of Apprentices v roku 1563 za vlády kráľovnej Alžbety, ktorý predstavoval vládny zákonník až do roku 1815. Tento zákon obsahoval základné pravidlá, ktorými sa museli zamestnávatelia a zamestnanci riadiť. Zaujímavosťou bolo, že už tento zákon poznal pojem minimálna a maximálna mzda, i to, že mzdy boli indexované – už v tomto storočí sa zvyšovali mzdy podľa cien základných potravín. Zákony, ktoré regulovali pracovný trh však nepresadzovali zamestnanci, ako bolo zvykom v neskoršom období, ale kráľovná s parlamentom. Mnohé regulácie vyplývajúce zo zákonov mali negatívny dopad na ľudí a tak vznikali kolónie nezamestnaných a chudobných, žijúcich na okrajoch miest, ktorí si neboli schopní nájsť prácu na preregulovanom pracovnom trhu[2]. V 19. storočí došlo k prijatiu viacerých zákonov, ktorých cieľom bola ochrana pracujúcich. V r. 1833 Veľká Británia prijala zákon obmedzujúci prácu detí, tzv. továrenský zákon, v r. 1848 boli prijaté zákony o verejnom zdraví. Významným krokov vo vývoji sociálneho zákonodarstva bol vznik Úradu pre sociálnu politiku v r. 1870 v Nemecku. Na tieto postupné kroky nadviazal svojou prácou Otto von Bismarck, ktorý výnosom zo 4. februára 1890 zaväzoval nemeckého cisára prispieť k zlepšeniu sociálneho postavenia robotníctva. Koncom 19. storočia sa začali do dvojstranných obchodných zmlúv uzatváraných medzi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom, ako aj Talianskom a Švajčiarskom, vkladať sociálno-politické klauzuly so zameraním na poistenie robotníkov. Po týchto zmluvách sa veľmi rýchle rozšírilo uzákonenie sociálneho poistenia, najmä povinného úrazového poistenia robotníkov[3]. Na vznik pracovného práva ako samostatného právneho odvetvia, ktoré sa stalo prostriedkom riešenia závažných sociálnych problémov medzi kapitálom a pracovnou silou súvisiacich s priemyselnou revolúciou mala vplyv encyklika Leva XIII. *Rerum Novarum.* Tá významne prispela k tomu, že spoločnosti začali venovať pozornosť sociálnej politike voči svojim občanom. V tomto období malo pracovné právo zabezpečiť zamestnancom určité sociálne štandardy, ktoré by zmiernili riziká ich postavenia vo vzťahu k zamestnávateľovi – vlastníkovi výrobných prostriedkov. Prvýkrát zasahoval štát do súkromnej sféry, čím na jednej strane obmedzoval zmluvnú voľnosť, no na strane druhej ochraňoval záujmy zamestnancov, predovšetkým úpravou pracovného času, zabezpečením ochrany a bezpečnosti zdravia pri práci a pod[4].

Čo sa týka pracovného práva na našom území, v období 1. Československej republiky neexistoval samostatný zákonník práce a pracovnoprávna úprava bola rozptýlená vo

[1] FABIAN, A. Chudoba od biblických čias po dnes. In ŠLOSÁR, D. (ed.). *Migrácia – chudoba – nezamestnanosť*. Košice: KSP FF a KSK. 2009, s. 24.
[2] ĎURANA, R. *Z histórie zákonníka práce*. [online]. [cit. 12.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.iness.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=792>.
[3] LEVICKÁ, J. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava : SAP, 1999, s. 51-54
[4] THURZOVÁ, M. *Základy pracovného práva*. Trnava : SAP, 1999, s. 22.

viacerých zákonoch a nariadeniach. Počas trvania republiky pretrvávala duálnosť právnej úpravy. Kolektívne zmluvy, ktoré predstavovali výdobytok organizovaného robotníctva boli upravené v roku 1937 vládnym nariadením na základe zmocňovacieho zákona. Až v tomto nariadení bola definovaná kolektívna zmluva, na ktorú sa už skôr odvolávali viaceré zákony, avšak definícia mala slúžiť iba na účely tohto nariadenia. Hromadné pracovné zmluvy mohli vznikať dohodou strán alebo zmierom, nálezom alebo rozhodnutím orgánov povolaných k hromadnej úprave mzdových otázok medzi zamestnancami a zamestnávateľmi. Po dohode s príslušným ministerstvom mohlo ministerstvo sociálnej starostlivosti prehlásiť hromadnú pracovnú zmluva za záväznú pre určitú oblasť a odvetvie, pričom dohľad nad jej dodržiavaním vykonávali samotné strany zmluvy. Zákonom č. 131/1931 Zb. boli zriadené pracovné súdy, ktoré rozhodovali a urovnávali spory z pracovného pomeru. Pracovná doba a pracovné prestávky boli upravené zákonom č. 91/1918 Zb. Zákonom č. 67/1925 Zb. bola všeobecne zavedená dovolenka pre zamestnancov v rozsahu 6 dní v roku a pre zamestnancov pracujúcim viac ako 10 rokov to bolo 8 dní ročne. Súkromní zamestnanci mali nárok na viac dní dovolenky ročne podľa zákona č. 154/1934 Zb. Po skončení druhej svetovej vojny bola dĺžka pracovného času upravená vo viacerých právnych predpisoch. V roku 1946 bol prijatý zákon č. 177/1946 Zb. o úprave pracovného času v pekárňach, ktorý bol v platnosti až do konca roka 1965[5]. Po roku 1948 došlo prebraním politickej moci komunistickou stranou k výraznej zmene v oblasti pracovného práva. Prvýkrát sa v rámci základných práv a povinností stanovili aj sociálne práva. Zároveň bola stanovená aj povinnosť každého občana pracovať a svojou prácou prispievať na prospech spoločnosti. Právna úprava sa zjednotila zákonom č.45/1956 Zb. a týždenný pracovný čas sa skrátil zo 48 na 46 hodín bez skrátenia mzdy. Neskôr bol prijatý zákon č. 93/1951 Zb, ktorý zabezpečoval zamestnancom náhradu mzdy počas štátnych sviatkov a zároveň umožnil za prácu počas sviatkov poberanie príplatku. V roku 1959 bola upravená dovolenka na zotavenie, ktorá priniesla dodatkovú dovolenku. Ďalšie potrebné zmeny v právnych normách boli zahrnuté do zákona č. 65/1965 Zb., ktorým sa prijal zákonník práce platný až do roku 1991. Tento zákonník uskutočnil jednotnú úpravu pracovných vzťahov všetkých zamestnancov, jeho ustanovenia mali donucovací charakter a zmluvná voľnosť bola minimálna[6].

Po zmene spoločenského zriadenia v roku 1989 sa pristúpilo aj k reforme pracovného práva a zákonníka práce, ktorý bol považovaný za prežitok a brzdu rozvoja. Preto prvá etapa, ktorá začala v roku 1990 reflektovala predovšetkým zmenu spoločenského a politického systému a zároveň boli vytvorené základné predpoklady prechodu od centrálne plánovaného hospodárstva k hospodárstvu trhovému. Zákonom č. 3/1991 Zb. bol novelizovaný zákonník práce a vytvoril sa priestor na uplatnenie väčšej zmluvnej voľnosti v pracovnoprávnych vzťahoch. Prijatím zákona o kolektívnom vyjednávaní boli vytvorené predpoklady pre autonómne kolektívne vyjednávanie sociálnych partnerov prostredníctvom právnej úpravy procesu uzatvárania kolektívnych zmlúv. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 platil naďalej zákonník práce z roku 1965 až do konca marca roku 2002. V druhej etape reformy bol vytvorený nový zákonník práce, ktorý ako zákon č. 311/2001 Z. z. nadobudol účinnosť 1. apríla 2002, a ktorý znamenal liberalizáciu

[5] GÁBRIŠ, T. *Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR(1918*). [online]. [cit. 12.2.2012] Dostupné na internete: < http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf>).
[6] FILO, J. a kol. *Československé pracovné právo*. Bratislava : Obzor, 1981, s. 40-42.

a predovšetkým dereguláciu pracovného práva v SR. Zákonník vychádzal zo základných sociálnych práv občanov, ktoré sú zakotvené v Ústave SR, Európskej sociálnej charte, Charte základných sociálnych práv zamestnancov i Dohovoru Medzinárodnej organizácie práce.

2 Ochrana zamestnancov v súčasnej spoločnosti

Súčasné pracovné právo môžeme definovať ako: „Súhrn právnych noriem upravujúcich spoločenské vzťahy vznikajúce pri výkone závislej práce za mzdu a vzťahy s nimi súvisiace. Upravuje vzťahy, ktoré vznikajú medzi zamestnávateľmi a občanmi(zamestnancami) na trhu práce pri realizácii práva na prácu, resp. práva na zamestnanie, vzťahy vznikajúce medzi zamestnávateľmi a zamestnancami pri výkone závislej práce za mzdu (odmenu) a v súvislosti s ním, ako aj vzťahy vznikajúce medzi zamestnávateľmi a ich organizáciami a zástupcami zamestnancov (odborová organizácia, zamestnanecká rada, zamestnanecký dôverník)“[7]. Predmetom pracovného práva sú pracovnoprávne vzťahy, ďalej vzťahy, ktoré vznikajú medzi kolektívom zamestnancov zastúpených odborovou organizáciou a zamestnávateľom tzv. kolektívne pracovné vzťahy upravené zákonom č. 357/2001 Z. z. o kolektívnom vyjednávaní a právne vzťahy ktoré súvisia s realizáciou práva občanov na zamestnanie upravené zákonom č. 5/2004 Z. z. o službách v nezamestnanosti. Pracovné právo ako odvetvie systému práva plní základné funkcie celého systému: regulatívnu, kontrolnú, ochrannú a výchovnú. Pri všetkých právnych úkonoch v sociálnej, v pracovnoprávnej, v personálnej i v mzdovej praxi sa aplikujú a realizujú aj medzinárodnoprávne dokumenty, ktoré vyjadrujú medzinárodne uznávané princípy, štandardy a hranice svetovej i európskej sociálnej a právnej kultúry. Po vstupe do Európskej únie sú pre pracovné právo záväzné dokumenty Rady Európy, Dohovory EÚ a dokumenty ILO[8].

Európska sociálna charta (ďalej Charta) prijatá Radou Európy v r. 1961 je základným a hlavným dokumentom o ochrane hospodárskych a sociálnych práv v EÚ. Charta nadobudla platnosť 26. februára 1965 a stala sa obdobou Európskeho dohovoru o ľudských právach. 27. Mája 1992 podpísala Chartu Česká a Slovenská federatívna republika, a po vzniku samostatného Slovenska bola 29. mája 1998 ratifikovaná Oznámením MZV SR č. 329/1998 Z. z. Charta obsahuje široký okruh sociálnych práv a výber konkrétnych záleží na rozhodnutí toho ktorého štátu. Slovensko sa nezaviazalo k dodržiavaniu všetkých článkov, keď ratifikovalo 18 článkov (z 19), z ktorých 5 tvorí tzv. tvrdé jadro. Súčasťou Charty sú aj protokoly, z ktorých Slovensko podpísalo Dodatkový protokol č. 128 a doplňujúci protokol č. 142. V r. 1998 bol prijatý Dodatkový protokol č. 330, ktorým sa rozšíril počet práv chránených Chartou na 23. V Charte sú upravené práva zamestnancov na spravodlivé pracovné podmienky zároveň so záväzkami štátov ako zmluvnej strany. Všetky stanovené podmienky smerujú k ochrane zdravia a bezpečnosti zamestnancov, ale aj ochrane ich súkromného a rodinného života. Upravené sociálne práva zakotvené v revidovanej Charte prijaté v r. 1996 sú doposiaľ najprogresívnejšou právnou normou v sociálnej oblasti, ktorá reaguje na sociálne, hospodárske i ekonomické zmeny, ktoré nastali od prijatia Charty v r.

[7] TICHÝ, M. *Slovník pracovného práva*. Žilina : Poradca, 2005. s. 66.
[8] Porov. *Medzinárodné pracovné právo a medzinárodné právo sociálneho zabezpečenia a ich realizácia v podmienkach Slovenskej republiky.* [online]. [cit. 3.2.2012] Dostupné na internete: <http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/Main/ArticleShow.ascx&ArtID=7924&LngID=0 >.

1961 a napriek tomu, že ju Slovensko v r. 1999 podpísalo, doposiaľ nedošlo k jej ratifikácii, preto revidovaná Charta nie je pre náš štát záväzná, ale platí pôvodná Charta[9].

Základné princípy fungovania vzťahov medzi zamestnancom a zamestnávateľom určuje v Slovenskej republike Zákonník práce, ktorý má zásadný vplyv na podobu a rozsah uzatváraných pracovných kontraktov. Sú v ňom definované možnosti zamestnávateľov pri prijímaní a prepúšťaní pracovných síl, čím do značnej miery ovplyvňuje pružnosť pracovného trhu. Zamestnancom poskytuje ochranu, okrem mzdy im priznáva rôzne formy peňažných a vecných plnení od zamestnávateľa (dovolenka, stravovanie). Prijatím troch pracovnoprávnych zákonov v roku 2001 bol ukončený transformačný proces pracovného práva, hoci jeho vývoj pokračuje ďalej. Zákonník práce prijatý zákonom č. 311/2001 Z. z. zrušil a nahradil celkom 25 právnych predpisov. V zákonníku sú upravené individuálne pracovnoprávne vzťahy v súvislosti so zamestnávaním fyzických osôb právnickými alebo fyzickými osobami a kolektívne pracovnoprávne vzťahy. Je rozdelený na 10 častí, v ktorých sú upravené najdôležitejšie oblasti[10]. Zákonník práce v jeho novej úprave sa vzťahuje na pracovnoprávne vzťahy zamestnancov v podnikateľskej sfére, ktoré majú zmluvný charakter. Štátnozamestnanecké vzťahy, ktorými sú verejnoprávne vzťahy štátnych zamestnancov k štátu, sú upravené zákonom o štátnej službe. Na tieto vzťahy sa použijú len tie ustanovenia Zákonníka práce, na ktoré zákon o štátnej službe výslovne odkazuje - hovoríme o tzv. *delegovanej pôsobnosti* Zákonníka práce. Táto pôsobnosť sa využíva aj vo vzťahu k výkonu verejnej funkcie, ktorou je napr. funkcia starostu, primátora, poslanca Národnej rady SR a pod[11]. Od roku 2001 bol zákonník práce viac krát novelizovaný a to zákonom č. 165/2002 Z. z., č. 408/2002 Z. z., č. 210/2003 Z. z., č. 461/2003 Z. z., č. 5/2004 Z. z., č. 365/2004 Z. z., č. 82/2005 Z. z., č. 131/2005 Z. z., č. 244/2005 Z. z., č. 570/2005 Z. z., č. 124/2006 Z. z., č. 231/2006 Z. z., č. 348/2007 Z. z., č. 200/2008 Z. z., č. 460/2008 Z. z., č. 49/2009 Z. z., č. 184/2009 Z. z., č. 574/2009 Z. z., č. 543/2010 Z. z., č. 48/2011 Z. z., č. 257/2011 Z. z. a č. 406/2011 Z. z. V súčasnosti je v platnosti Zákonník práce, ktorý bol novelizovaný zákonom č. 512/2011 Z. z., ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2012. Novelizácie boli zamerané aj na zosúladenie vnútroštátnych právnych predpisov so Smernicou Rady 97/81/ES, ktorá sa týka rámcovej dohody o práci na kratší pracovný čas, Smernicou Rady 1999/70/ES o rámcovej dohode o práci na dobu určitú a Smernicou Európskeho parlamentu a Rady 2008/104/ES o dočasnej agentúrnej práci[12].

Vzťahy medzi zamestnancami a zamestnávateľmi majú formu pracovnoprávnych vzťahov, ktoré sú „súhrnom právnych vzťahov upravovaných normami pracovného práva. Sú to spoločenské vzťahy, ktoré vznikajú pri výkone závislej práce za odmenu (mzdu, plat) a vzťahy s nimi súvisiace“[13]. **Individuálne** pracovnoprávne vzťahy sú také, v ktorých za odmenu využíva pracovnú silu občana iný subjekt. Pracovnoprávne vzťahy **kolektívne** sú tie, ktoré vznikajú medzi zastupiteľskými orgánmi zamestnancov a združeniami zamestnávateľov,

[9] JANIČOVÁ, E., DEMEK, P. Revidovaná Európska sociálna charta a právo na primerané podmienky práce. In HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L.(edit.). *Dni sociálnej práce.* Nitra : UKF, 2008. s. 236.
[10] *Pracovné právo v Slovenskej republike*. [online]; THURZOVÁ, M. *Základy pracovného práva*. s. 15.
[11] *Zákonník práce*. [online]. [cit. 12.2.2012] Dostupné na internete: < http://www.porada.sk/t56527-zakonnik-prace-od-01-01-2012-a.html>.
[12] RYBÁROVÁ, M. Čo priniesla novela Zákonníka práce účinná od 1. marca 2010. In *Sociálne poistenie,* roč. 42 (2010), č. 4, s. 7.
[13] TICHÝ, M. *Slovník pracovného práva,* s. 66.

prípadne medzi jednotlivými zamestnávateľmi. Objektom pracovnoprávnych vzťahov je činnosť človeka, ktorá sa prejavuje vo výkone závislej práce pre druhého. Predmetom individuálnych pracovnoprávnych vzťahov je vykonávanie práce zamestnancom, predmetom kolektívneho pracovnoprávneho vzťahu je predovšetkým spôsob a podmienky, za ktorých zamestnanci vstupujú a zotrvávajú v pracovnoprávnom vzťahu. Obsahom pracovnoprávnych vzťahov sú práva a povinnosti účastníkov vzťahov. Subjektom pracovnoprávnych vzťahov je ten, komu na základe určitej právnej skutočnosti vznikajú práva a povinnosti z pracovnoprávneho vzťahu – zamestnávatelia, organizácie zamestnávateľov, zamestnancov, odborové zväzy, ale aj štát prostredníctvom orgánov štátnej správy. Nevyhnutnou podmienkou možnosti byť subjektom je pracovnoprávna subjektivita, teda súhrn podmienok ustanovených normami pracovného práva, splnenie ktorých garantuje možnosť byť nositeľom práv a povinností v pracovnoprávnych vzťahov. Základnými pracovnoprávnymi vzťahmi sú: pracovný pomer a pracovné vzťahy vznikajúce na základe dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru[14].

3 Zabezpečenie minimálneho príjmu zamestnancov

Slovensko sa ratifikáciou Európskej sociálnej charty zaviazalo k poskytovaniu skupiny práv a obmedzení zamestnancov a zamestnávateľov, ktoré sú obsiahnuté v Zákonníku práce. Vedľajším, ale pre pracovný trh rozhodujúcim, je ustanovenie o minimálnej mzde, ktorá sa upravuje každoročne nariadením vlády, a ktorá určuje minimálne náklady zamestnávateľa na ľudskú prácu a zároveň minimálny príjem zamestnanca[15]. Vyplatenie odmeny za vykonanú prácu patrí medzi základné práva pracujúcich nie len v súčasnosti, ale je známe už z dávnej minulosti. Odmena za prácu je jedným zo základných zdrojov, ktoré zabezpečujú uspokojovanie základných životných potrieb zamestnanca a jeho rodiny. Mzda plní svoju funkciu najmä vtedy, ak na zamestnanca pôsobí stimulačne a motivuje ho k vyššiemu a lepšiemu pracovnému výkonu. V oblasti pracovnoprávnych vzťahov mzda plní štyri základné funkcie, a to sociálnu (ochrannú), regulačnú, kompenzačnú a stimulačnú (motivačnú)[16].

Právo na mzdu predstavuje jednu zo základných charakteristík pracovnoprávneho vzťahu. Znamená, že zamestnávateľ je povinný zamestnancovi platiť za vykonanú prácu. Táto majetková - odplatná stránka pracovnoprávneho vzťahu je regulátorom miery spotreby práce a zároveň mierou ocenenia výsledkov práce jednotlivca. Práca a vyplatenie odmeny za ňu nie je iba jednoduchým výmenným vzťahom založenom na spôsobe výmeny tovaru a jeho ceny. V tomto vzťahu ide okrem vkladu majetkového aj o vklad osobný a spoločenský, keďže človek pracuje nielen kvôli tomu, aby si zabezpečil prostriedky na uspokojenie životných potrieb seba a svojej rodiny, ale práca sa stáva pre človeka prostriedkom jeho sebarealizácie, z čoho vyplýva význam sociálnej stránky pohľadu na zamestnanca. Štáty, ktoré podpísali

[14] VLČEK, R. *Vybrané kapitoly z pracovného práva pre zdravotníckych a sociálnych pracovníkov*. Bratislava : EPOS, 2007, s. 43-45.
[15] *Európska sociálna charta (1961).* [online]. [cit. 12.1.2012] Dostupné na internete: < http://www.radaeuropy.sk/?1207 >; Porov. KARPIŠ, J., ĎURANA, R., JELENČIAK, M. *Analýza sociálneho systému SR.* [online]. [cit. 12.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.iness.sk/themes/Milo/texty/INESS_Analyza%20socialneho%20systemu%20SR.pdf >.
[16] MACKOVÁ, Z. Inštitút minimálnej mzdy – prežitok alebo nevyhnutnosť 3. tisícročia?In *Pracovní právo 2008*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 95.

medzinárodný pakt OSN o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú „právo každého človeka na spravodlivé a uspokojivé pracovné podmienky, ktoré zabezpečujú najmä odmenu, ktorá poskytuje ako minimum všetkým pracovníkom spravodlivú mzdu a rovnakú odmenu za prácu rovnakej hodnoty bez akéhokoľvek rozlišovania, a zároveň uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahŕňajúc dostatočnú výživu, šatstvo, byt a neustále zlepšovanie životných podmienok"[17]. Československá republika patrila medzi prvé krajiny, ktoré využívali minimálnu mzdu pre zamestnancov niektorých slabo platených povolaní už v r. 1919. Zmena nastala v období existencie Československej socialistickej republiky, v ktorej ako v jednej z mála krajín nebola minimálna mzda právne uzákonená. Nebolo to potrebné z toho dôvodu, že mzdové tarifné systémy boli riadené štátom a tak úlohu minimálnej mzdy plnila najnižšia mzdová tarifa. Po novembrových zmenách roku 1989 bol inštitút minimálnej mzdy zavedený vo februári 1991 nariadením vlády ČSFR č. 99/19991 Zb. a jej výška bola odvodená z minimálnej výšky dôchodku platnej v tomto období. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky bol inštitút minimálnej mzdy upravený zákonom č. 90/1996 Z. z., ktorý nadobudol účinnosť 1. apríla 1996, a ktorý bol v platnosti až do 1. Februára 2007, keď ho nahradil zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde, ktorý definuje minimálnu mzdu ako „zabezpečenie minimálnej úrovne príjmu zamestnanca za vykonanú prácu"[18].

Minimálna mzda predstavuje **z hľadiska ekonomického:**

- ochranu pre ekonomickým dumpingom – t.j. ochraňuje serióznych zamestnávateľov pred nekalou súťažou,
- je mzdovým nákladom vymedzujúcim spodnú hranicu priamych mzdových nákladov, ktoré majú vplyv na cenovú skladbu tovarov a služieb a tým aj na hladinu cien a infláciu,
- je hranicou, od ktorej sa určujú tarifné mzdy, ktoré sú východiskom na odstupňovanie,
- miezd podľa zložitosti, zodpovednosti a namáhavosti práce.

z hľadiska sociálneho:

- ochranu pred chudobou – zaručuje formu prežitia zo zárobku,
- ochranu pred nezamestnanosťou - má vplyv na platobnú neschopnosť a nezamestnanosť, pretože úroveň minimálnej mzdy priamo alebo nepriamo ovplyvňuje výšku zárobku väčšieho okruhu zamestnancov najmä v odvetviach s nízkymi mzdami v pomerne širokom pásme nad hranicou minimálnej mzdy, a to najmä vtedy, ak sú mzdy nielen nízke, ale aj keď sú medzi jednotlivými mzdovými stupňami malé rozdiely.

Okrem týchto funkcií minimálna mzda je aj významným faktorom na ochranu proti riziku vzniku sociálnych konfliktov, ukazovateľom ekonomickej, sociálnej a etickej vyspelosti krajiny, prejavom sociálnej ochrany vyžadovanej v rámci príslušných medzinárodných noriem[19].

[17] MACKOVÁ, Z. Inštitút minimálnej mzdy – prežitok alebo nevyhnutnosť 3. tisícročia? In *Pracovní právo 2008*, s. 90-95.
[18] *Zákon č. 663/20072 Z. z. o minimálnej mzde*; Porov. MAČUHA, M. Minimálna mzda a jej význam. In *Sociálne poistenie,* roč. 41 (2009), č. 11, s. 7-12.
[19] MACKOVÁ, Z. Inštitút minimálnej mzdy – prežitok alebo nevyhnutnosť 3. tisícročia?, s. 90-95.

Výška minimálnej mzdy sa upravuje Nariadením vlády SR po vzájomných rokovaniach zamestnávateľov, odborov a vlády a v súčasnosti je upravená Nariadením vlády č. 343/2011 Z. z., na sumu **327,20** € za mesiac pre zamestnanca odmeňovaného mesačnou mzdou a sumou **1,880** € za každú hodinu odpracovanú zamestnancom[20]. V súčasnosti sa inštitút minimálnej mzdy uplatňuje v 22 členských krajinách EÚ, z celkového počtu 27 krajín a okrem toho sa využíva aj v mnohých mimoeurópskych krajinách. Štát nemá dôvod priamo stanovovať výšku minimálnej mzdy v krajinách, kde funguje kolektívne vyjednávanie, v rámci ktorého sa výška minimálnej mzdy alebo minimálnych tarifných miezd dojednáva v kolektívnej zmluvy. Okrem toho sa v niektorých krajinách používajú mechanizmy na rozšírenie záväznosti kolektívnych zmlúv na všetky podniky daného odvetvia ako napr. Vo Fínsku, kde nie je zákonom stanovená minimálna mzda, ale pre jednotlivé odvetvia sú stanovené minimálne mzdové tarify prostredníctvom kolektívnych zmlúv, ktoré môžu byť rozšírené i na zamestnávateľa, ktorý nie je členom zamestnávateľského zväzu organizácií, ktorý uzatvoril kolektívnu zmluvu. V tomto prípade je dôležitý podiel zamestnancov, ktorí sú týmito kolektívnymi zmluvami chránení. Vo Švédsku je približne 94 % zamestnancov, vo Fínsku a Taliansku približne 90 % zamestnancov, preto nie je potrebné, aby štát zákonom upravil minimálnu mzdu v týchto krajinách. Tento model by mohlo používať i Slovensko v prípade, že by sa začal uplatňovať inštitút rozširovania kolektívnych zmlúv vyššieho stupňa na všetkých zamestnávateľov príslušného odvetvia. Proti tejto možnosti sú však zástupcovia zamestnávateľov, ktorí argumentujú nízkym zastúpením odborových zväzov z hľadiska členskej základne a preto by bol nízky podiel zamestnancov, ktorí by boli chránení[21].

Minimálna mzda je však chápaná aj ako bariéra zvyšovania zamestnanosti, keďže poškodzuje nezamestnaných občanov, ktorí by boli ochotní pracovať aj za nižšiu cenu, aká stanovená zákonom. Inštitút minimálnej mzdy chráni zamestnaných na úkor nezamestnaných. Umelo zvyšuje cenu práce na trhu, čo má za následok obmedzenie dopytu po práci a zníženú tvorby pracovných miest. Konkrétne to znamená, že zamestnávateľ, ktorý dopytuje prácu s hodnotou nižšou ako je minimálna mzda, má obmedzené možnosti legálneho riešenia tejto situácie. Môže prácu prideliť svojmu zamestnancovi, ktorý má ešte voľnú kapacitu, alebo to rieši cez pracovné dohody mimo zamestnaneckého vzťahu, čo však nevedie z vytváraniu nových pracovných miest[22]. Ďalším argumentom proti minimálnej mzde je celková cena práce. ktorá je relatívne vysoká. Dôsledkom toho je neexistujúci dopyt po lacnej pracovnej sile, pretože tá je pre zamestnávateľa drahá (celková cena práce pri terajšej minimálnej mzde je 442,37 €). Zároveň však výška minimálnej mzdy nie je dostatočne motivujúca pre nezamestnaných. Práve z tohto dôvodu nemajú mnohí nezamestnaní záujem pracovať a radšej dlhodobo poberajú dávky v hmotnej núdzi.

ZÁVER

Pracovné právo je v súčasnej slovenskej spoločnosti považované za efektívny prostriedok na riešenie pracovnoprávnych vzťahov medzi zamestnancami a zamestnávateľmi. Veľký vplyv,

[20] M*inimálna mzda*. [online]. [cit. 12.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.onlinemipel.sk/www-webreal-sk-onlineucto/15-Aktuality-ekonomika/85-Minimalna-mzda >.
[21] Porov. MAČUHA, M. Minimálna mzda a jej význam. In *Sociálne poistenie,* roč. 41 (2009), č. 11, s. 7-12.
[22] Porov. KARPIŠ, J., ĎURANA, R., JELENČIAK, M. *Analýza sociálneho systému SR.* [online].

a zároveň aj najväčšiu zodpovednosť v tejto oblasti má štát, ktorý ako nepriamy zamestnávateľ je v plnej miere zodpovedný za metodiku tvorby i filozofiu pracovného práva, a ktorý pomocou aktívnej politiky práce napĺňa a buduje predstavy o dobre spravovanej spoločnosti a sociálnych pomeroch všetkých jej členov. Spoločnosť bude prosperovať vtedy, ak bude rešpektovať základné ľudské, sociálne a pracovné práva všetkých jednotlivcov. Je potrebné si uvedomiť, že jednou zo základných podmienok integrálneho rozvoja jednotlivcov, ako aj solidárneho rozvoja spoločnosti, je rešpektovanie dôstojnosti človeka a zameranie všetkých aktivít a činností v štáte na dosahovanie spoločného dobra

Použitá literatúra

ĎURANA, R. *Z histórie zákonníka práce.* [online]. [cit. 12.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.iness.sk/modules.php?name=News&file=article&sid=792>.

GÁBRIŠ, T. *Právne vyjadrenie hodnôt novovytvorenej ČSR (1918).* [online]. [cit. 12.6.2010] Dostupné na internete: <http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/historie/gabris.pdf>.

Európska sociálna charta (1961). [online]. [cit. 12.1.2012] Dostupné na internete: < http://www.radaeuropy.sk/?1207>.

FABIAN, A. Chudoba od biblických čias po dnes. In ŠLOSÁR, D. (ed.). *Migrácia – chudoba – nezamestnanosť.* Košice: KSP FF a KSK. 2009. ISBN 978 -80-970306-0-5. s. 18-28.

FILO, J. a kol. *Československé pracovné právo.* Bratislava : Obzor, 1981. 618 s.

JANIČOVÁ, E., DEMEK, P. Revidovaná Európska sociálna charta a právo na primerané podmienky práce. In HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L.(edit.). *Dni sociálnej práce.* Nitra : UKF, 2008. 270 s. ISBN 978-80-8094-454-4.

KARPIŠ, J. - ĎURANA, R. - JELENČIAK, M. *Analýza sociálneho systému SR.* [online]. [cit. 12.9.2010] Dostupné na internete: <http://www.iness.sk/themes/Milo/texty/INESS_Analyza%20socialneho%20systemu%20SR.pdf >.

LEVICKÁ, J. *Náčrt dejín sociálnej práce.* Trnava : SAP, 1999. 104 s. ISBN 80-88908-29-9.

MACKOVÁ, Z. Inštitút minimálnej mzdy – prežitok alebo nevyhnutnosť 3.tisícročia? In HRABCOVÁ, D. (edit.). *Pracovní právo 2008*. Brno : Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4770-9. s. 88-103.

MAČUHA, M. Minimálna mzda a jej význam. In *Sociálne poistenie,* roč. 41 (2009), č. 11, 24 s. ISSN 1337-9844.

Medzinárodné pracovné právo a medzinárodné právo sociálneho zabezpečenia a ich realizácia v podmienkach Slovenskej republiky. [online]. [cit. 3.2.2012] Dostupné na internete:<http://www.epi.sk/Main/Default.aspx?Template=~/Main/TArticles.ascx&phContent=~/Main/ArticleShow.ascx&ArtID=7924&LngID=0 >.

Nariadenie vlády SR č. 441/2009 Z. z., ktorým sa ustanovuje výška minimálnej mzdy. [online]. [cit. 12.3.2012] Dostupné na internete: < http://www.azzz.sk/doc/aktualinf/Nariadenie.pdf >.

RYBÁROVÁ, M. Čo priniesla novela Zákonníka práce účinná od 1. marca 2010. In *Sociálne poistenie*, roč. 42 (2010), č. 4, 24 s. ISSN 1337-9844.

SCHRONK, R. *Pracovné právo ES/EÚ.* [online]. [cit. 12.2.2012] Dostupné na internete: < http://www.kbdesign.sk/cla/eu_pravo_na_slovensku/original/19%20Pracovne%20pr%E1voPJK.htm>.

TICHÝ, M. *Slovník pracovného práva.* Žilina : Poradca, 2005. s. 66. ISBN 80-89213-14-6.
THURZOVÁ, M. *Základy pracovného práva.* Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2004. s.23-24. ISBN 80-89185-02-9.

VLČEK, R. *Vybrané kapitoly z pracovného práva pre zdravotníckych a sociálnych pracovníkov.* Bratislava : EPOS, 2007. 127 s. ISBN 978-80-8057-704-9.

Zákon č. 663/20072 Z. z. o minimálnej mzde.

Zákonník práce. [online]. [cit. 12.2.2012] Dostupné na internete: <http://www.porada.sk/t56527-zakonnik-prace-od-01-01-2012-a.html>.

doc. PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Nábrežie Jána Pavla II. 15, 058 01 Poprad
E- mail: anton.lisnik@ku.sk
Mobil: +421 915 964 858

Dôstojnosť ľudskej osoby zvýraznená slávením kresťanskej nedele

Miroslav Lyko

Abstrakt

Človek vďaka svojej dôstojnosti je povolaný vzdávať pravý kult pravému Bohu. Kresťan tak robí okrem iného aj slávením nedele. Magistérium Jána Pavla II. vo svojich dokumentoch často pripomínalo transcendentný a kultový rozmer každého človeka a z toho vyplývajúci príkaz prežívať nedeľu účasťou na Eucharistii, odpočinkom od práce a zvýšenou aktivitou v sociálnej oblasti.

Abstract

Thanks to his dignity, man is called to true worship of true God. Christian do so by Sunday celebration, among other things. Magisterium of John Paul II. in its documents often reminded transcendent and cult dimension of every man and out of that resulting command to experience Sunday with participating on Eucharist, relaxing from work and higher activity in social sphere.

Úvod

Ľudská osoba je centrom skúmania mnohých vedných odborov, vrátane teológie a vrátane sociálnej náuky Cirkvi. Keď sa v neďalekej retrospektíve pozrieme na pontifikát pápeža Jána Pavla II. a na jeho prínos v tejto oblasti, zistíme, že ju podstatne obohatil a aktualizoval. Venoval sa mnohým oblastiam, ktoré reflektujú viaceré odborné fóra, vrátane tejto konferencie. V mojom príspevku sa bližšie pozrieme na jednu oblasť, ktorá sa týka sociálneho učenia Katolíckej cirkvi a ktorá priamo súvisí s hlavnou témou konferencie – Ekonomika verzus kultúra. Totiž kresťan lepšie pochopí pravý zmysel ekonomiky a kultúry, keď sa občas zastaví a prehodnotí svoj osobný postoj. Pôjde o problematiku slávenia kresťanskej nedele v súvislosti s ľudskou dôstojnosťou. Pokúsime sa postupne rozobrať túto tému tak, aby bolo zrejmé, že ľudský život je povolaný k tomu, aby mal kultové zameranie, vďaka ktorému môže vzdávať kult pravému Bohu. Poukážeme na to, že tomuto rozmeru svojej existencie zadosťučiní aj náležitým slávením nedele.

Kresťanský pohľad na ľudskú dôstojnosť nám umožňuje tvrdiť, že na jej potvrdenie či rozvíjanie slúži náležité prežívanie nedele. A o aké prežívanie ide? Primárne tým myslíme predovšetkým účasť na slávení Eucharistie a na odpočinok od práce. Z týchto dvoch základných princípov vyplývajú aj ďalšie sekundárne – sociálne – rozmery Pánovho dňa ako napríklad vytvorenie si času a priestoru pre upevňovanie manželských a rodinných vzťahov, pre zdieľanie bolesti s chorými, pre zmierňovanie biedy či opustenosti blízkych a podobne. Uskutočňovanie týchto primárnych i sekundárnych kresťanských nedeľných povinností zvýrazní ľudskú dôstojnosť toho, kto ich plní a to predovšetkým v tom, že človek v tejto činnosti spája svoje danosti s milosťou danou zhora, vyprosenou a získanou pri stretnutí so vzkrieseným Pánom pri eucharistickom slávení.

Magistérium Jána Pavla II. sa venovalo náležitému sláveniu kresťanskej nedele vo viacerých dokumentoch – v *Kódexe kánonického práva*, v *Katechizme Katolíckej cirkvi*, v apoštolskom

liste *Dies Domini*, i v trilógii sociálnych encyklík *Laborem exercens* (1981), *Solicitudo rei socialis* (1987), *Centessimus annus* (1991). Zo všetkých viac – menej vyplýva, že správne vyjadrenie ľudskej dôstojnosti a kultového zamerania človeka pozostáva v účasti na verejnej bohoslužbe, presnejšie na svätej omši a v takom konaní, ktoré človeka nasmeruje k Bohu aj prostredníctvom služby k blížnym.

Účasť na nedeľnej Eucharistii ako základ „nedeľnej morálky"

Vrcholom nedele pre každého kresťana je iste účasť na omši. Nie je našou ambíciou uvádzať tu dôvody takéhoto skutku, ale skôr ho morálne zhodnotiť a pomenovať dôsledky, ktoré z tejto účasti vyplývajú pre konkrétneho zúčastneného človeka i pre celé veriace spoločenstvo.

Pravidelná účasť na nedeľnej omši, ak korešponduje so základným úmyslom a so základnou voľbou človeka, je vyjadrením potreby konfrontovať jeho život so životom obetujúceho sa Krista, postoja pokánia a uponíženia sa pred Bohom, ale aj radosti, ktorá patrí do srdca vykúpeného človeka, ktorý sa navyše sýti Božím slovom a telom Krista. Nejde tu iba o dodržanie cirkevného predpisu, ktorý zaväzuje katolíkov byť fyzicky i duchovne účastní na celej omši, ale ide tu skôr o možnosť skvalitňovania ich vzťahu k transcendentnému Bohu, o obnovenie si krstných princípov viery, o návrat ku koreňom i o zaostrenie zraku pri pohľade na eschatologické zavŕšenie života každého človeka. Stretnutie s Kristom v Eucharistii, ako vrcholný bod Pánovho dňa i celého týždňa, vyzdvihuje nedeľu na úroveň predobrazu neba či anticipácie toho, k čomu je povolaný každý človek – k večnosti s Bohom.

Stretnutie s Pánom v jeho chráme v deň, ktorý patrí jemu, je napĺňaním príkazu milovať Boha nadovšetko i cestou ako potom, počas ďalších nasledujúcich dní, zadosťučiňovať ďalšiemu príkazu – milovať blížneho ako seba samého. Takto motivovaný a posilnený človek je uschopnený dávať sociálnym vzťahom, ktoré vytvára a ktorých je súčasťou, nový rozmer.

Nedeľná Eucharistia je skutočnosťou, ktorá sprostredkúva spásu každému disponovanému človeku.

Mať čas na Boha i na blížneho prostredníctvom prerušenia práce

Dať sa k dispozícii Bohu i blížnemu a to aspoň v nedeľu, alebo v nedeľu viac ako inokedy, je ďalšou úlohou kresťana. A to tak, že preruší prácu, ktorú zväčša koná počas ostatných dní v týždni. Vyjadrí tým svoj postoj k pozemskej práci ako ku skutočnosti, ktorá nie je najväčšou hodnotou v jeho živote a ktorú prevyšujú hodnoty, ktoré idú nad horizont tohto viditeľného sveta. Čas, ktorý má v nedeľu k dispozícii má využiť na kult pravému Bohu predovšetkým účasťou na svätej omši, modlitbou, čítaním Biblie a inej duchovnej literatúry. Čas, ktorý mu zostáva, má vo svojej slobode využiť aj na prejavy lásky a pozornosti k blížnym a to podľa istej chronológie, ktorú pozná kresťanská morálka, zakladajúca sa na poradí lásky v príbuzenských, priateľských či nútených vzťahoch, podľa stupňa a druhu potreby či núdze ľudí, ktorí s vystretými rukami čakajú na našu pomoc. Hoci jedným dychom treba pripomenúť, že ľudská práca má svoju dôstojnosť a svoje opodstatnenie. *Gaudium et spes* v tejto súvislosti uvádza, že vedomie, že je účasťou na Božom diele, musí prenikať i do obvyklých každodenných prác. Lebo muži i ženy, ktorí zarábajú na živobytie pre seba i rodinu a svoju činnosť konajú ako účelovú službu spoločnosti, môžu byť právom

presvedčení, že svojou prácou pokračujú v diele Stvoriteľa, sú na prospech svojim bratom a svojim osobným pričinením prispievajú k uskutočneniu Božieho plánu v dejinách[1].
A v tomto kontexte Ján Pavol II. podčiarkuje, že ľudská práca je dobrá aj preto, lebo plní túžbu človeka po lepšom živote. No zároveň varuje pred tým, keď „človek chce mať viac nie preto, aby viac bol. Ale preto, aby samoľúbo konzumoval život“ [2]. Pápež ponúkol aj riešenie: „Je preto nutné usilovať sa o rozvoj životných spôsobov, v ktorých by určujúcimi prvkami pri rozhodovaní o spotrebe, šetrení a investíciách bolo hľadanie pravdy, krásy, dobra a spojenie sa s ostatnými v záujme spoločného rastu“[3]. Zamyslieť sa nad zmyslom svojej práce má človek príležitosť predovšetkým v nedeľu, keď sa na svoju činnosť môže pozrieť s odstupom či nadhľadom a keď môže prehodnocovať a uvažovať nad tým, či sa nenamáha zbytočne, teda, či jeho práca zohľadňuje a podporuje jeho ľudskú dôstojnosť. V prípade človeka, ktorý prácu nemá a hľadá ju, pretože žiaľ, „nezamestnanosť je prirodzeným fenoménom a atribútom slobodnej spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve a demokracii,“[4] je nedeľa príhodným časom k uvedomeniu si, že človek nemá ustať v hľadaní práce a že môže byť pre spoločnosť užitočný v každom – aj nezamestnaneckom – rozpoložení.
Vráťme sa však k podstate. Ľudská práca má svoju dôstojnosť a dôležitosť. Aby však mala aj požehnanie „zhora“, je nutné ju v nedeľu prerušiť a preukazovať lásku k Bohu a k blížnemu iným spôsobom. Láska je teda primárnym dôvodom nedeľného odpočinku. Pretože „človek nemôže žiť bez lásky. Ostáva sám v sebe nepochopiteľnou bytosťou a jeho životu chýba zmysel, ak sa mu nezjaví Láska, ak sa nestretne s Láskou, ak ju nezakúsi a si ju určitým spôsobom neosvojí, ak nemá na nej živú účasť“[5]. V Nedeľu má čas na Boha, ktorý je láska a na preukazovanie lásky k blížnemu. Blížnemu, ktorým je každý človek bez ohľadu na jeho sociálne postavenie, pohlavie, stav, reč, vek, náboženstvo či farbu pleti. Veď láska „prekračuje aj hranice okruhu bratov vo viere, pretože každý človek je mojim bratom. V každom človeku, najmä aj je chudobný, chorý, trpiaci alebo ak je obeťou nespravodlivého zaobchádzania, láska objavuje Kristovu tvár brata, ktorého treba milovať“[6]. Apoštolský list Jána Pavla II. *Dies Domini* sa explicitne venuje tejto problematike a to aj v súvislosti s našou témou, týkajúcou sa ľudskej dôstojnosti a pripomína, že „ostáva povinnosť pričiniť sa, aby všetci ľudia mohli poznať slobodu, odpočinok a rozptýlenie, ktoré patria k ľudskej dôstojnosti, ale aj z hľadiska ďalších požiadaviek náboženských, rodinných, kultúrnych a medziosobných, ktoré možno ťažko uspokojiť, ak sa neposkytne aspoň jeden deň v týždni na možnosť užiť si spoločne trochu odpočinku a pár sviatočných chvíľ. Samozrejme, toto právo pracovníka na odpočinok predpokladá aj jeho právo na prácu. Lebo kým uvažujeme o tejto problematike v spojitosti s kresťanským pojmom nedele, musíme si s hlbokou spoluúčasťou spomenúť na nepríjemnú situáciu mnohých mužov a žien, ktorí pre nedostatok pracovných príležitostí sú nútení k nečinnosti aj v pracovné dni“[7], tak ako sme to už naznačili.
Osobitnou kapitolou sú aj v sociálnom učení Cirkvi tí, ktorí v nedeľu slúžia Bohu i ľuďom v zamestnaní, tam, kde je to nevyhnutné. Aj tam sú povolaní zasvätiť Pánov deň prácou

[1] Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, Gaudium et spes, 1969, č. 34
[2] Ján Pavol II. 1996, č. 36
[3] Ján Pavol II. 1996, č. 36
[4] Selická, 2009, s. 238
[5] Ján Pavol II. 1980, č. 9 - 10
[6] Ján Pavol II. 1993, č. 64
[7] Ján Pavol II. 1998, č. 68

v prospech človeka na oslavu Boha. Prácou, ktorá rešpektuje ľudskú dôstojnosť. A ktorá jej dopraje všetko to, čo jej patrí. Pápež Benedikt XVI. k tomu dodáva, že kresťan „vie, že láska vo svojej čistote a v sebadarovaní je najlepším svedectvom o Bohu, v ktorého veríme a ktorý nás podnecuje do lásky. Kresťan vie rozoznať, kedy je čas hovoriť o Bohu a kedy je lepšie o ňom mlčať a nechať hovoriť len lásku“[8].

Sociálny rozmer nedele

Vyššie sme poukázali aj na sekundárne – sociálne – rozmery Pánovho dňa ako napríklad vytvorenie si času a priestoru pre upevňovanie manželských a rodinných vzťahov, pre zdieľanie bolesti s chorými, pre zmierňovanie biedy či opustenosti blízkych a podobne. Pripomenuli sme, že uskutočňovanie aj týchto sekundárnych kresťanských nedeľných povinností zvýrazní ľudskú dôstojnosť toho, kto ich plní a to predovšetkým v tom, že človek v tejto činnosti spája svoje danosti s milosťou danou zhora, vyprosenou a získanou pri stretnutí so vzkrieseným Pánom pri eucharistickom slávení.

Pod sociálnym rozmerom nedele rozumieme využitie príležitosti „venovať sa skutkom milosrdenstva, lásky a apoštolátu. (...) Už od apoštolských čias nedeľné zhromaždenie bolo pre kresťanov chvíľou bratskej spolupatričnosti voči najchudobnejším. (...) Ak je to deň radosti, treba, aby kresťan svojimi konkrétnymi postojmi vyjadril, že nemožno byť šťastným osamote. Preto sa pozerá okolo seba, aby zistil, kto by potreboval jeho pomoc“[9]. *Dies Domini* ide dokonca do detailov, keď napomáha „nedeľnej sociálnej kreativite“: Kresťan sa „pozerá okolo seba, aby zistil, kto by potreboval jeho pomoc. Môže sa stať, že v jeho susedstve alebo v jeho okruhu známych sú chorí, starí, deti alebo prisťahovalci, ktorí práve v nedeľu ešte pálčivejšie pociťujú samotu, potreby a utrpenie. (...) Pozvať k vlastnému stolu dajakú osamelú osobu, navštíviť chorých, postarať sa o jedlo nejakej chudobnej rodine, venovať nejakú hodinu špecifickým iniciatívam dobrovoľného hnutia a spolupatričnosti, by bol určite jeden zo spôsobov vnášať do života Kristovu lásku čerpanú z eucharistického stola“[10]. *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*, citujúc pápeža Jána Pavla II. totiž zdôrazňuje, že „princíp všeobecného určenia majetku vyžaduje, aby sa na chudobných i na tých, čo sú v okrajových situáciách, no v každom prípade na osoby, ktorým životné podmienky prekážajú primeranému rastu, hľadelo s mimoriadnou starostlivosťou“[11]. Na túto tému nadväzuje aj platný pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku, ktorý spomína moderné formy chudoby, ako napríklad opustenosť, marginalizáciu, odsunutie na okraj spoločnosti, závislosti. Pastoračný plán nabáda kresťanov, aby boli týmto ľuďom nápomocní.[12] A v nedeľu azda je toto povzbudenie nástojčivejšie. V tento deň je totiž láska pozvaná byť kreatívnejšia a dôslednejšia. Ide tu aj o odkaz Jána Pavla II. pre tretie kresťanské tisícročie obsiahnutý v dokumente *Novo millennio ineunte*: „Je to okruh, ktorý rovnako rozhodne charakterizuje kresťanský život, cirkevný štýl i pastoračné plánovanie. Storočie a tisícročie, ktoré začínajú, budú ešte musieť vidieť – a je žiaduce, aby to videli čo najdôraznejšie – aký stupeň úsilia vie dosiahnuť láska k najchudobnejším. (...) Nikto nemôže byť vylúčený z našej lásky. (...) Keď sa však držíme evanjeliových slov, ktoré sa nedajú nerozumieť, potom je Kristus zvláštnym spôsobom

[8] Benedikt XVI. 2006, č. 31
[9] Ján Pavol II. 1998, č. 69 - 70
[10] Ján Pavol II. 1998, č. 72
[11] Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj. Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, 2008, č. 182
[12] Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013

prítomný v chudobných, čo ukladá Cirkvi prednostne sa rozhodnúť pre nich“[13]. Dokument ďalej uvádza, že „obraz chudoby sa nedá neobmedzene rozširovať, ak k starým biedam pripojíme nové, ktoré sa týkajú aj prostredí a kategórií, čo síce nie sú po ekonomickej stránke bez prostriedkov, ale sú vystavené zúfalstvu, závislosti od drog, opustenosti v starobe alebo chorobe. (...) Kresťan, ktorý sa ocitá pred týmto obrazom, musí sa naučiť vyznávať svoju vieru v Ježiša Krista takým spôsobom, aby pochopil výzvu, ktorú mu z tohto sveta biedy Ježiš vysiela. (...) Je čas novej fantázie lásky, ktorá sa uplatňuje ani nie tak a iba účasťou dať pocítiť svoju blízkosť a solidárnosť tomu, kto trpí, tak, aby sa toto gesto pomoci necítilo ako ponižujúca almužna, ale ako bratská spoluúčasť“[14]. Po tomto vymenovaní je zrejmé, že možností na konanie skutkov lásky je dosť. A keď k tomuto imperatívu, ktorý je aktuálny pre všetkých, a pre kresťanov zvlášť, pridáme princípy, o ktorých bola reč v súvislosti s nedeľou, niet pochýb, že práve Pánov deň je vhodný na zmierňovanie biedy všetkých, ktorí ju pociťujú. Veď „skutočným miestom náboženskej skúsenosti i života sa stáva spoločenstvo a vzťah“[15].
Sociálny rozmer nedele oprávňuje chudobných ľudí, aby z času na čas využili príležitosť a prostredníctvom mzdy za prácu si materiálne pomohli zlepšiť svoju finančnú situáciu.

Spravodlivosť ako základ náležite prežívaného Pánovho dňa

S touto témou súvisí aj cnosť spravodlivosti, ktorá má v živote kresťana svoje nezastupiteľné miesto. Zvlášť v nedeľu je nutné dať každému to, čo mu patrí: Bohu, sebe i blížnemu. Venovať čas a pozornosť duchovným záležitostiam kvôli oslave Boha a vlastnej spáse je úlohou kresťana v každej dobe. Tieto dva dôvody ho majú viesť k „nedeľnej spravodlivosti“, ktorá, ako sme už naznačili, ide ponad viditeľný svet a vidí perspektívu, ktorá čaká v budúcnosti človeka, t. j. večný život.
A tu sme pri ďalšom bode, ktorý súvisí s dôstojnosťou človeka. Má nádej na večný život s Bohom a tomu má podriadiť aj svoje konanie. V nedeľu viac ako inokedy. Ak je šesť dní v týždni zavalený prácou a starosťami o materiálne záležitosti tohto sveta, ak je počas nich zotročovaný pracovným časom, hoci aj za mzdu, potom v nedeľu má žiť ako slobodná bytosť, ktorá preruší prácu, oslobodí sa od otrockého podriadenia sa určeného zvonka a venuje sa svojej spáse i spáse blížneho. Práve kvôli spravodlivosti. Človek, ktorý je povolaný k svätosti, má tomuto povolaniu zadosťučiňovať a má pomáhať aj druhým ľuďom, aby aj oni dosiahli tento cieľ. Zodpovednosť za svoju spásu a za spásu blížneho má svoje dôsledky. Nedeľa ako deň starostlivosti o spásu – svoju i blížneho – má všetky predpoklady na to, aby bola spása človeka na prvom mieste. Vtedy má totiž čas a príležitosť uvažovať nad tým, že „k ľudskej osobe patrí otvorenosť na transcendentálnosť: človek je otvorený voči nekonečnosti i voči všetkým stvoreným bytiam. Je otvorený predovšetkým voči nekonečnosti, čiže Bohu, pretože sa svojou inteligenciou a vôľou pozdvihuje nad všetko stvorenie i nad seba samého, robí sa nezávislým od stvorení, je slobodný voči všetkým stvoreným veciam a smeruje k absolútnej pravde a dobru. Je otvorený aj voči iným ľuďom a svetu, pretože jedine nakoľko pochopí seba vo vzťahu k ty, môže vstúpiť do vzťahu prostredníctvom dialógu a spoločenstva s inými“[16]. Človek, vedomý si tejto svojej dôstojnosti má využiť svoju dôstojnosť v prospech svojej spásy i spásy blížneho. V nedeľu je dokonca povinný zamýšľať sa nad tým, že spása je darom

[13] Ján Pavol II. 2001, č. 49
[14] Ján Pavol II. 2001, č. 49
[15] Blaščíková, 2011, s. 19
[16] Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj. Kompendium sociálnej náuky Cirkvi, č. 130

Ducha, vyžaduje spoluprácu človeka, tak na dosiahnutie vlastnej spásy, ako i spásy iných[17]. Svoju dôstojnosť rozvinie v tejto súvislosti aj vtedy, keď zoberie vážne nedeľné čítanie zo Svätého písma – pri svätej omši alebo aj mimo nej – a nastúpi na cestu obrátenia, aby jeho spása mala reálnejšie kontúry. Napokon „hlásanie Božieho slova má za cieľ kresťanské obrátenie, to jest plnú a úprimnú prináležitosť ku Kristovi a jeho evanjeliu skrze vieru. Obrátenie je Božím darom, dielom Trojice, je to Duch, ktorý otvára srdcia, aby ľudia verili v Pána a mohli ho vyznávať. (...) Obrátenie je od začiatku plným a radikálnym výrazom viery, ktorá nepozná ani hraníc ani podmienok a prijíma dar Boží celkom a naplno. Zároveň však dáva do pohybu dynamický a trvalý proces, ktorý trvá celý život a vyžaduje stály prechod od *života podľa tela k životu podľa Ducha*“[18]. Obrátením myslíme návrat k hodnotám ducha, návrat k podstate, ktorá tvorí dôstojnosti človeka. Nakoľko je také obrátenie reálne, naznačí napríklad aj prežívanie nedele zo strany kresťanov. Nakoľko dokážu sláviť Pánov deň tak, aby sa dokázali stretnúť s Kristom, sami so sebou i s blížnym. „Preto je teraz nanajvýš jedinečný čas obrátenia a pokánia, ako aj čas radosti, pretože v Ježišovi k nám prichádza Boh. V ňom je Boh ten, ktorý vládne“[19].

Eschatologický rozmer nedele ako stimulujúci prvok pre povedomie ohľadom dôstojnosti človeka

Nedeľa je dňom, ktorý poukazuje na smerovanie človeka do večnosti. Ak sa kresťan v tento deň zúčastňuje Eucharistie, ak zachováva odpočinok, ale napríklad i to, že sa zdržiava hriechu viac ako inokedy, ukazuje sebe i blížnemu svoj cieľ života a svoju voľbu, zameranú na Boha a jeho kráľovstvo. „Slobodné rozhodnutie v sebe nesie známky individuálnej voľby, individuálnej evaluácie“[20]. „Od nedele po nedeľu totiž Cirkev kráča k poslednému dňu Pána, k nedeli bez konca. V skutočnosti očakávanie Kristovho príchodu je vpísané do samotného tajomstva Cirkvi a vynára sa v každej eucharistickej slávnosti. Ale deň Pána so svojou osobitnou spomienkou na slávu vzkrieseného Krista pripomína s väčšou intenzitou aj budúcu slávu jeho návratu. To robí z nedele (...) eschatologickú skutočnosť nebeského Jeruzalema“[21].

Na Veľkú noc Kristus povýšil dôstojnosť človeka vďaka vykupiteľskému dielu, ktoré vykonal a zavŕšil. Išlo o ľudskú dôstojnosť, ktorá bola vďaka hriechu porušená a ktorá nemohla byť opäť nadobudnutá inak ako obetou Božieho Syna, ktorej prijatie Bohom Otcom sa ukázalo na veľkonočnú nedeľu. Toto pripomenul aj Ján Pavol II. v *Dies Domini*: V nedeľnej Eucharistii si kresťanská komunita obnovuje povedomie, že všetko stvorenie bolo uskutočnené skrze Krista a v Kristovi, ktorý prišiel v podobe sluhu, aby mal s nami spoluúčasť a aby vykúpil našu narušenú ľudskú prirodzenosť[22]. Keď sa kresťan v nedeľu stretne so svojim Spasiteľom v počúvaní Božieho slova a v slávení Eucharistie, keď sa s ním stretne v blížnom človeku, potom nemôže zostať nečinný a neúspešný vo svojom úsilí po ľudskej a kresťanskej dokonalosti. Tohto Spasiteľa však stále očakáva. Stretne sa s ním v okamihu svojej smrti a v deň jeho parúzie. Jestvuje oprávnená nádej, že od chvíle takéhoto stretnutia bude môcť človek prežívať večnú nedeľu s Kristom, večný odpočinok a večné nazeranie na Božiu tvár.

[17] Por. Ján Pavol II. Redemptoris missio, 1997, č. 9
[18] Ján Pavol II. Redemptoris missio, 1997, č. 46
[19] Benedikt XVI. 2007, s. 77
[20] Kondrla, 2011, s. 32
[21] Ján Pavol II. 1998, č. 37
[22] Ján Pavol II. 1998, č. 42

Záver

Ak sa nám podarilo aspoň sčasti definovať primárne a sekundárne rozmery prežívania kresťanskej nedele, splnili sme nielen náš vytýčený cieľ, ale predovšetkým sme osvetlili pokoncilový pohľad na náležité slávenie Pánovho dňa tak, ako to aktualizoval a rozvinul pápež Ján Pavol II. a ako v tom pokračuje aj magistérium pápeža Benedikta XVI. Ak človek takto pochopí slávenie nedele, potom aj sféra ekonomiky dostane svoju ozajstnú hodnotu a správne nasmerovanie. Príspevok sa vyhol explicitnému vymenovaniu striktných noriem, ktoré v súvislosti s nedeľou nariaďuje *Kódex kánonického práva*, ale aj apoštolský list Jána Pavla II. *Dies Domini* či pomerme nová exhortácia *Sacramentum caritatis* z pera pápeža Benedikta XVI. Príspevok mal totiž ambíciu skôr podať vysvetlenie, ako môže náležité slávenie nedele pomôcť človeku realizovať jeho ľudský rozmer, ako mu môže pomôcť nachádzať Boha, ako a prečo má nasmerovať svoje schopnosti v prospech blížneho a to predovšetkým so zreteľom na jeho spásu. Podľa toho by sa mala formovať „nedeľná mentalita" kresťana. Na pripomínanie, apelovanie a motivovanie nie je nikdy vynaložené dostatočné množstvo energie. Je preto potrebné využiť všetky možnosti, aj túto.

Použitá literatúra

Benedikt XVI. 2006. Deus caritas est. Spolok svätého Vojtecha: Trnava 2006.
Benedikt XVI. 2007. Ježiš Nazaretský. Dobrá kniha: Trnava 2007.
Blaščíková, A. 2011. Autenticita kresťanskej skúsenosti v diele Michaela de Certeau in Autentická sloboda a viera. UKF: Nitra 2011.
Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu. Gaudium et spes. 1969. Spolok svätého Vojtecha: Trnava 1969.
Ján Pavol II. 1997. Redemptoris missio. Spolok svätého Vojtecha: Trnava 1997.
Ján Pavol II. 1998. Dies Domini. Don Bosco: Bratislava 1998.
Kondrla, P. 2011. Autenticita ako vzťah in Autentická sloboda a viera. UKF: Nitra 2011.
Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj. 2008. Kompendium sociálnej náuky Cirkvi. Spolok svätého Vojtecha: Trnava 2008.
Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013. 2007. Spolok svätého Vojtecha: Trnava 2007.
Selická, D. 2009. Vplyv edukačno-profesného a kariérneho poradenstva ÚPSV a R SR a škôl za účelom rozvoja individuálneho potenciálu marginalizovaných Rómov in Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce. UKF: Nitra 2009.

Kontakt

ThDr. Miroslav Lyko, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra náboženských štúdií
Hodžova č. 1
949 01 Nitra
e-mail: mlyko@ukf.sk

Social responsibility of decision-making in higher education

Peter Madzík

Abstract

This paper aims to highlight the decision-making in higher education through the prism of social responsibility. The issue is directed to the area of creation study programs and ensuring quality of education, which is manifested mainly in high employability of graduates. Article is based on the comparison of real labor market needs and structure of education system, based on publicly available databases. These data are interpreted in a wider context regarding the social implications of this problem.

Keywords: Social responsibility, decision-making, higher education, applicability of graduates.

1 INTRODUCTION

During the global economic recession, the social responsibility (mostly called corporate social responsibility – CSR) belongs to the most frequent term. Many representatives of society talk about it as a one form of possible way to overcome the current crisis. Many times is social responsibility mentioned with connection with businesses, but it should be noted that the principles of ethics of social responsibility should also applied on field of public or nonprofit sector. Education belongs to the strategic areas therefore we cant except it. Without responsible approach (remember of the consequences of our decisions), it is impossible to speak of a sustainable strategy in this sector.

2 CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

The concept of (corporate) social responsibility is now widespread, and its perception is profoundly influenced by cultural aspects of regions. The question “How to enterprise to benefit wider groups of people” is as old as the business itself. Rober Owen (UK), entrepreneur Adrew Carnegie (USA) or Tomáš and Jan Baťa (Czechoslovakia) belongs to the famous people who promoted ethical principles in business. All these people were typically charismatic and philanthropic personalities in high positions, for which the business was one of the tools for enhancing region, in which they lived and worked.

The modern history of corporate social responsibility (CSR) began in the fifties of last century, when this concept was defined in the literature. In 1953, Howard R. Bowen in his book Social Responsibilities of the Businessman define the concept of CSR: "Corporate social responsibility is commitment of entrepreneurs to strive such strategy, to make such decisions or carry out such activities, which are desirable in view of goals and values of our society."[1] He became the first theoreticians of corporate social responsibility.

[1] BUSSARD, A. – MARČEK, E. – MARKUŠ, M. – BUNČÁK, M.: *Spoločensky zodpovedné podnikanie*, Bratislava: Nadácia Integra, 2005, p. 5

The same principles are also applied to nonprofit and public sector and therefore we can talk (after adjustment) about several levels of social responsibility:[2]

- Responsibility to the competition,
- Responsibility to the consumer,
- Responsibility to the public,
- Responsibility to employees.

In general, social responsibility brings the application of elementary ethical principles in daily activities, so it is possible to apply this approach to any area of public life.

3 THE STATUS OF HIGHER EDUCATION IN SOCIETY

Regarding to today's dynamic society development, education is an important strategy splinter in mosaic of competitiveness of individual countries. Specific position on this issue belongs to higher education. Currently there is no doubt that this integral part of country development have one of the largest share of the high pace of development and of increasing its level of knowledge society. This was confirmed by the statistics the percentage of college educated population in EU countries (including Australia AU, Korea KO, United Kingdom UK, United States of America USA., Japan, JP, Canada CA) – figure 1.

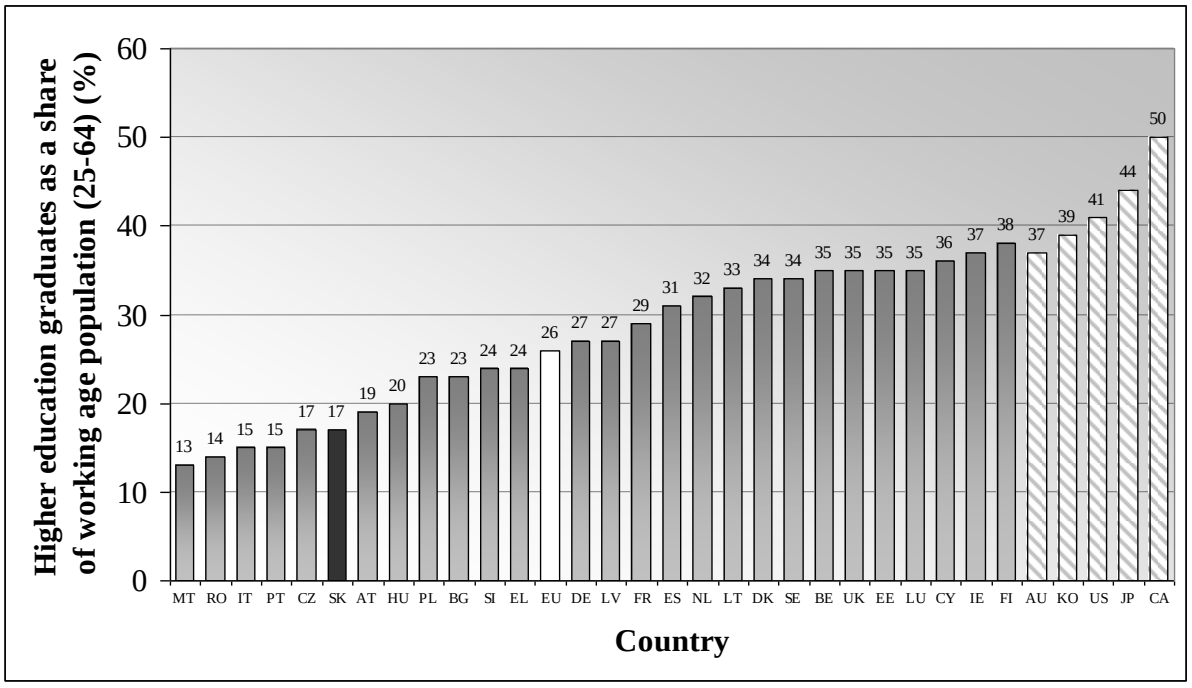

Figure 1 Higher education graduates as a share of working age population (25-64) (%)
Source: Eurostat (for EU-27) OECD: Education at a Glance 2011

On the other hand, it should be noted that one of the outcomes of higher education is an educated individual person who can apply itself. Therefore an applicability must belongs to

[2] MURÁNSKA, J. a kol: *Hospodárska etika*, Prešov: FFPU, 2008 p. 98

the prime criterion in evaluation of quality in higher education. In this context, we offer an overview of graduate unemployment in the EU – figure 2.

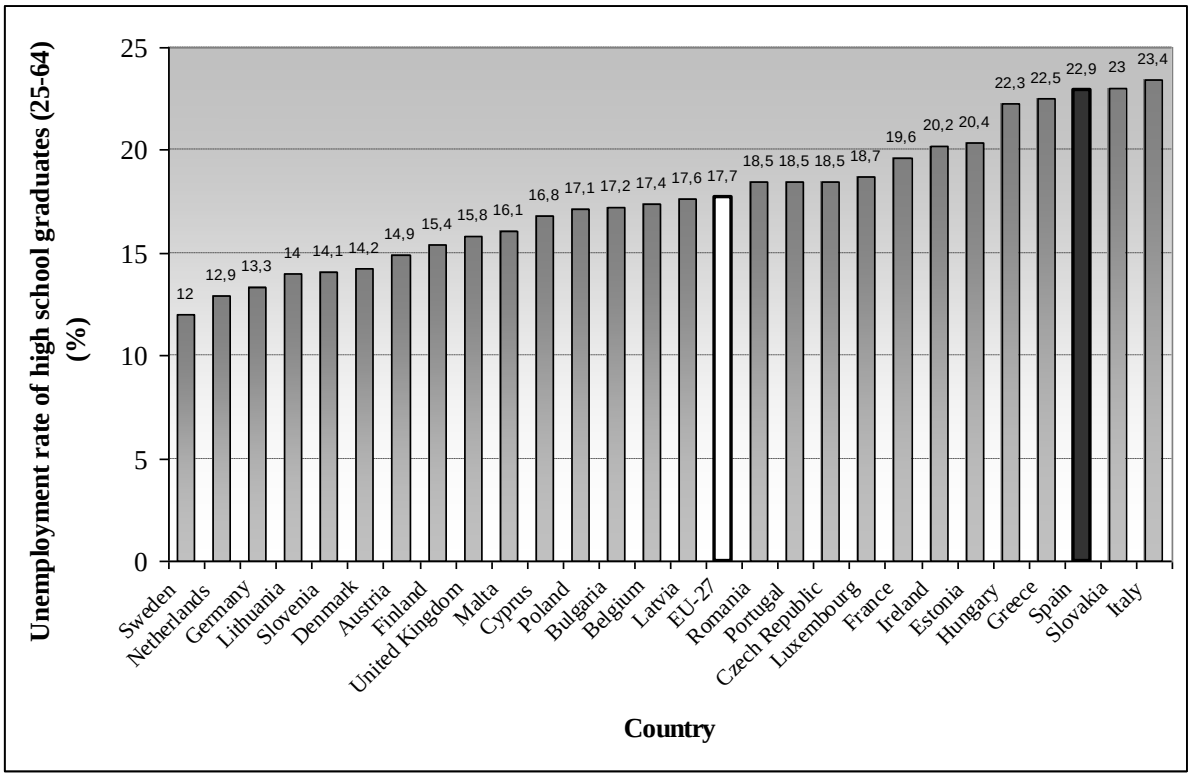

Figure 2 Unemployment rate of high school graduates (25-64)
Source: Eurostat, EU Labour Force Survey

There is a significant visible representation of a highly skilled workforce which have status "unemployed". Major group of them are fresh graduates. This fact is currently the most serious problem associated with unemployment, as it directly affect a group of people entering the labor market without prior gaining of practical skills and work habits. There is a real risk, that because of structural nature of this unemployment, the graduates wont be able to gain workskills and wont be competitive in future.

4 THE RESPONSIBILITY OF DECISION-MAKING IN HIGHER EDUCATION

The cause of the unfavorable condition is not only unwell global situation in the European labor market, but also the mismatch between education and labor market needs. According to[3] there are 4 million vacancies despite the fact that in Europe are 18 million unemployed people. The mentioned mismatch between labor market needs and graduates structure stems from several characteristics of decisions in higher education (view of SR):

- Evaluation of the correctness of the decision of the students number is possible only after a long period (3 or 5 years.),

[3] ZUCKERSTEINOVÁ, A. Anticipating skills to European recovery. p. 3

- Criteria of evaluation (and financing universities) consider the employability (better applicability, but employability is more used) of graduates only in minimal[4],
- Approaches to forecasting future needs of labor market are used only minimally[5],
- Linkage between teaching and requirements of potential employers is minimal[6].

Therefore there are several question for high schools regarding the principles of social responsibility:

1. In what form we can guarantee quality education for students and their future careers (applicability)?
2. How do we ensure that the applicability of our graduates is high and how do we adapt decision-making process by the creation and modification of study courses?
3. What is the impact on the society prosperity have our work in educational and research areas - can this impact be measured?
4. It is possible to demostrate the relationship between quality of education and development of the region by increasing the skills of the population?

There is amount of work and effort in answers to these questons. Regarding the objectivity must be noted that the Slovak Republic begins to implement actions to improve consistency between the labor market and structure of provided education. It is already launched a couple of projects at present with such content focus, but the biggest negative is their mutual isolation (there is no potential of synergic effect). We could therefore mention a few projects currently in progress, as shown in Table 1.

[4] MINISTRY OF EDUCATION, SCIENCE, RESEARCH AND SPORT OF SLOVAK REPUBLIC. Funding of universities.
[5] GOLIAŠ, P. Trh práce – školstvo – sledovanie potrieb trhu práce, p. 7
[6] JOBLIFE. Európa 2020: Viac ako potreby trhu práce, treba na Slovensku anticipovať potreby zručností

Table 1 Overview of projects matching structure of education and labor market needs in Slovak republic

Project: "Applicability of high school graduates" (slov. "Uplatnenie absolventov vysokých škôl")	
Characteristic	**Disadvantages**
The study analyzes the problems of development of university students numbers and applicability of graduates in labor market based on available statistical data (from the school statistics and employment and unemployment statistics)	o The broad scope of solutions using available statistical databases, but it don't allow a deeper analysis of the actual state of the applicability of graduates in the labor market, o Absence of prediction, o Absence of feedback to the universities.
Project: "National system of professions" (slov. "Národná sústava povolaní")	
Characteristic	**Disadvantages**
Law no. 5/2004 about Employment Services defined the National system of professions as a uniform information system of description standard labor market demand for particular professions.	o On the development, but does not offer feedback to the universities, o Comprehensive coverage of labor market, without option of deep analysis of the applicability, o The database of professions will be obviously similar as project www.profesia.sk (the database of NSP is currently unfulfilled).
Project: "The system of surveying created and expired professions, forecasting of labor market needs - a national project XIV-2" (slov. "Systém zisťovania vzniknutých a zaniknutých pracovných miest predvídanie potrieb trhu práce - národný projekt XIV-2")	
Characteristic	**Disadvantages**
The main objectives of the project is: o to develop the survey methodology (questionnaire to obtain data on created and expired jobs in companies), a survey of vacancies in major enterprises (requirements to fill the vacancy) and the creation of short- and medium-term forecasting models for the labor market, o to ensure of continuing quarterly statistical survey about jobs in companies.	o The methodology has a comprehensive character and the focus is only on entrepreneurs (one side optic), o it is focused only on the main (large) employers; the majority part of creation net jobs are small and medium-sized enterprises o the view only from the company side cant reflect the problem of efficiency universities study courses (although it must form the starting point)

Source: UIPŠ, MPSVaR, Deloitte

As we mentioned, all these projects are only in the initial phase, therefore any partial output is currently not available, which we could state success of proposed solution.

5 CONCLUSION

Social responsibility cant by only defined in the field of business. It should be noted that this concept also finds application in non-profit sectors – higher education including. Respecting the basic level of social responsibility – responsibility to the society –carries the need of responsible approach to decision making, which aims to ensure match between quantity and quality of graduates and labor market needs. This task is not easy, since the dynamics of society development is high and the structural changes in labor market are not uncommon, but it should not be underestimated.

REFERENCES

1. BUSSARD, A. – MARČEK, E. – MARKUŠ, M. – BUNČÁK, M.: *Spoločensky zodpovedné podnikanie*, Bratislava: Nadácia Integra, 2005, 112 p.
2. DELOITTE. *Systém zisťovania vzniknutých a zaniknutých pracovných miest predvídanie potrieb trhu práce - národný projekt XIV-2* [online], [cit. 2012-02-10], available on internet: <http://www.deloitte.com/view/sk_SK/sk/sluzby/riadeniepodnikovychrizik/narodnyprojektXIV_2/index.htm>
3. EUROSTAT. *EU Labour Force Survey*. [online], [cit. 2012-02-12], available on internet: < http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-RA-11-010/EN/KS-RA-11-010-EN.PDF>
4. GOLIAŠ, P. *Os sociálneho dialógu: Trh práce – školstvo – sledovanie potrieb trhu práce*. [online], [cit. 2012-02-12], available on internet: <http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_nazory_05012012.pdf>
5. JOBLIFE. *Európa 2020: Viac ako potreby trhu práce, treba na Slovensku anticipovať potreby zručností*. [online], [cit. 2012-02-12], available on internet: <http://www.joblife.sk/joblife/advice/tip/id/605/>
6. MINISTRY OF EDUCATION, SCIENCE, RESEARCH AND SPORT OF SLOVAK REPUBLIC. *Funding of universities*. [online], [cit. 2012-02-12], available on internet: <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=377>
7. MURÁNSKA, J. a kol: *Hospodárska etika*, Prešov: FFPU, 2008, 140 p.
8. *Národná sústava povolaní* [online], [cit. 2012-02-10], available on internet: <http://www.sustavapovolani.sk/>
9. OECD. *Education at a Glance 2011*. [online], [cit. 2012-02-12], available on internet: <http://www.oecd.org/dataoecd/61/2/48631582.pdf>
10. ZUCKERSTEINOVÁ, A. *Anticipating skills to European recovery*. [online], [cit. 2012-02-12], available on internet: <http://www.cedefop.europa.eu/vet_policy_2009innet/UsersFiles/sa/documents/Presentations/ZUKERSTEINOVA1.pdf>

11. ZVALOVÁ, M., SRNÁNKOVÁ, Ľ., HRUŠOVSKÁ, J.. *Uplatnenie absolventov vysokých škól v praxi*, Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, 2008, 54 p.

CONTACT

Peter MADZÍK

University of Žilina
Faculty of Management science and Informatics
Department of Software Technologies
E-mail: Peter.Madzik@fri.uniza.sk

Vzdelávanie Rómov podporuje ich kultúrny rozvoj

Martin Majda

Abstrakt

Práca sa zaoberá problematikou vzdelávania rómskeho žiaka. Poukazuje na viaceré problémy, ktoré súvisia s jeho edukáciou. Konkrétne sú to: rodinné prostredie, často veľmi chudobné, nedostatočná motivácia učiť sa, neznalosť slovenského jazyka. Preto je potrebné pri vyučovaní rómskeho žiaka zohľadniť tieto špecifiká.

Kľúčové slová: Róm, rómsky žiak, rómsky jazyk, slovenský jazyk, náboženstvo, učiteľ, rodina, škola.

Abstract

This work deals with problem of education of Roma pupils. It points to several difficulty related to their education, especially: family environment, which is often very poor, lack of motivation to learn and ignorance of Slovak. Therefore, it is necessary to accept this specifiacation of Roma.

Key words: Roma, Roma pupil, Roma language, Slovak language, religion, teacher, family, school.

Väčšina odborníkov zaoberajúcich sa rómskou otázkou sa zhoduje v názoroch, že základným problémom rómskeho etnika a veľmi častou príčinou mnohých ťažkostí v ich živote je nízka vzdelanostná úroveň Rómov. „Vzdelanie je základný vklad do života. Len na základe zvyšovania vzdelanostnej úrovne, získaním odborných znalostí z rôznych vedných odborov, budú Rómovia schopní efektívne pracovať, spoločensky nažívať, lepšie sa mať a v pozitívnom smere meniť svoje postoje a konanie v prospech dobra a lepšieho života svojich detí a rodín.“ (Šárnik, 2006)

K vzdelávaniu nevyhnutne patrí aj rozvoj náboženskej stránky. Projekt SIRONA, ktorý sa zaoberal sociálnou inklúziou Rómov práve náboženskou cestou potvrdzuje, že „na rozdiel od mnohých iných štátnych programov zameraných na sociálnu inklúziu sociálne vylúčených Rómov je tento nástroj veľmi efektívny.“ (Podolínska, T., Hruštič, T. 2010). „Výskum zistil, že pri náboženskej zmene dochádza aj k sociálnej zmene: t. j k širokospektrálnej zmene sociálnych návykov a správania sa jednotlivcov, respektíve určitej skupiny.“ (Podolínska, T., Hruštič, T. 2010) Je veľmi zaujímavé prezrieť si túto štúdiu. Vyplýva z nej aj potreba podporiť práve cirkevné spoločenstvá, ktoré medzi Rómami pracujú a prispievajú tak nie len k náboženskému rastu, ale aj spoločenskému a kultúrnemu. „Štátna správa a tvorcovia politík by mali vnímať pastoráciu Rómov ako efektívny sociálny nástroj. Domnievame sa, že v tomto smere by bolo vhodné vytvoriť systémové a transparentné modely na podporu účinného fungovania tohto nástroja v praxi.“ (Podolínska, T., Hruštič, T. 2010) „Veľmi vítané by bolo v blízkej budúcnosti vytváranie tzv. misijných centier, ktoré by mali podporu štátnych autorít, v ktorých by mohli byť zamestnaní misionári, ktorí by boli naplno zaangažovaní do života konkrétnych rómskych komunít.“ [1] (Majda, 2010)

[1] Môžete si pozrieť prácu medzi Rómami vo farnosti Lomnička – stačí dať do vyhľadávača – odkaz mojakomunita – Lomnicka.

V poslednom Programovom vyhlásení vlády bolo ohľadom rómskej problematiky spomenuté aj toto vyjadrenie: „*Podporíme aktivity charity, mimovládnych organizácií, kresťanských spoločenstiev, ktoré majú najlepšie výsledky v tejto oblasti.“* Očakávalo sa podporenie práve takýchto misijných centier. No vo väčšej miere k tomu nedošlo. Pre rozvoj rómskeho národa nie je až tak veľmi dôležité dotovať ich finančne, je nevyhnutná morálna výchova a vzdelanie. Finančne treba podporiť tie projekty, ktoré ich učia „*ako rybu uloviť a nie, ako hotovú rybu zjesť*.“ Boli podporené mnohé projekty neziskových organizácií[2], ktorých práca medzi Rómami je otázna. Stačí si pozrieť reportáž z 9. júna 2010 v TV Markíza vo večernom spravodajstve o tom, ako vybrané mimovládne organizácie, ktoré sa venujú Rómom a získali obrovské sumy peňazí na svoju činnosť, nevedeli ani len povedať ako a v čom sa oni Rómom venujú. Na zamyslenie.

Sústreďme sa však teraz na niektoré špecifiká, ktoré ovplyvňujú vzdelávanie Rómov vo všeobecnosti.

Prostredie v ktorom sa rómsky žiak nachádza je skutočne veľmi zložité a jeho výchovno – vzdelávací proces ovplyvňuje množstvo faktorov, s ktorými sa žiak majoritného obyvateľstva často ani nestretne. Taktiež ani pedagóg, ktorý pracuje medzi majoritným obyvateľstvom a ktorý nie je nútený zohľadňovať niektoré špecifiká, ktoré je však nevyhnutné zohľadniť pri vyučovaní medzi Rómami. Pre rómskeho žiaka je naozaj ťažké a namáhavé dosahovať uspokojujúce výsledky vo výchovno – vzdelávacom procese. „Za hlavný determinant vplyvu na edukáciu rómskych žiakov považujeme rodinu, z ktorej žiak pochádza a v ktorej existuje.“ (Šarník, 2006) Nakoľko prostredie jeho rodiny nie je naklonené tomu, aby rástlo v tomto vzdelávacom procese. V rodine nemá ani dostatočné možnosti, ani reálne priestory, kde by sa mohol samostatne vzdelávať. Rodina a ani žiak nevidia a nemajú takmer žiadnu motiváciu, aby boli vo vzdelávacom procese úspešní. „Len málo mladých Rómov dnes pozná vzťah medzi vzdelaním a ekonomicko-sociálnym úspechom.“ (Táncoš, 2001)

V rómskych rodinách je problémom, že rodičia hovoria častokrát iba po rómsky alebo rómčinou zmiešanou s nárečím príslušného regiónu. Mnohí rómski rodičia sú pologramotní až negramotní. Majú ťažkosti s čítaním a písaním, čo sa odráža aj na školskej úspešnosti ich detí. Deťom nevytvárajú podmienky na vstup do materskej a základnej školy, nevedú ich ani len k osvojovaniu kultúrnych návykov. (porov. Loran – Bjelová, 1998) „Socializačný proces detí vyrastajúcich v rizikových rómskych lokalitách sťažujú aj ďalšie činitele: sociálno – psychologická izolácia rodín, uvedomenie si odlišného hodnotového systému a nepriateľského prostredia, ktoré ich obklopuje. To všetko u mnohých rómskych detí vyvoláva psychologické traumy, dezorientáciu a napätie. Taktiež je to znížená jazyková gramotnosť v slovenskom jazyku, rozvrátenosť rodín, krízové spoločenské situácie.“ (Loran – Bjelová, 1998) Najviac na takúto situáciu doplácajú rómske deti. Ich sťažená životná situácia spočíva v tom, že iným spôsobom žijú v rómskej komunite a iným spôsobom mimo túto komunitu. V dôsledku nepriaznivej výchovnej situácie sa u rómskych deti všeobecne vyskytujú aj nedostatky najmä pri: formovaní rozvoja radosti z práce, kladného postoja k práci, k výsledkom práce, harmonickom rozvoji osobnosti, formovaní morálnych vlastností, prebúdzaní radosti z poznania a túžby po ďalšom vzdelávaní, vytrvalosti v procese

[2] Do niektorých projektov sa cirkvi zapojiť ani nemohli. Teraz sa situácia trochu zlepšila.

vzdelávania, radosti zo sebauplatnenia i zdravej sebadôvery, vštepovaní základných návykov vhodného správania a najmä vzájomného spolužitia s ostatnými deťmi v kolektíve, ohľaduplnosti k mladším a úcte k starším. (porov. Šarník, 2006)

Podľa Baďurikovej systematickou, dlhodobou, kvalitnou predškolskou výchovou je možné vytvárať predpoklady na úspešnejšie zaškolenie rómskych detí a obmedziť ich zaškoľovanie v špeciálnych školách. Prácou s deťmi predškolského veku sa dá zlepšiť ich príprava na školu, do určitej miery eliminovať na začiatku školskej dochádzky hendikepy vyplývajúce z malého záujmu značnej časti rómskych rodičov o vzdelávanie svojich detí. Poukazuje na fakt, že úspech vzdelávania rómskych detí je úzko spätý so spoluprácou s rodičmi a sústavnou podporou detí aj po začatí školskej dochádzky. (porov. Baďuriková, 2000)

Jedným z najzávažnejších problémov pri vstupe rómskeho dieťaťa do školy je práve jazyková bariéra. Značná časť rómskych detí neovláda dobre ani rómčinu a už vôbec nie slovenčinu. Preto výkladu učiva zväčša nerozumejú, a tak zaostávajú za inými žiakmi, i keď potenciálne môžu byť rovnako nadané. Kým si deti primerane osvoja vyučovací jazyk, neúmerne sa zvyšuje ich zaostávanie v zvládnutí učiva. (Matulayová, Rosinský, 2003)

Veľkou pomocou by bola už predškolská výchova. Neexistujú však dostupné prostriedky ako motivovať, či doslova prinútiť rómskych rodičov, aby svoje deti umiestňovali do materských škôl. Zostáva skutočne len vysvetľovať a presviedčať. Každé päťročné rómske dieťa by malo navštevovať MŠ a bolo by žiaduce dosiahnuť túto zaškolenosť od troch rokov. Práve dieťa, ktoré prichádza z menej podnetného sociálneho, kultúrneho a jazykového prostredia potrebuje dostať možnosť v čo najranejšom veku prijímať aj kvalitatívne hodnotnejšie podnety. A osvojovať si aj slovenský jazyk. (porov. Šarník, 2006)

Problémy s používaním rómskeho jazyka v školách negatívne vplývajú aj na vzdelanostnú úroveň rómskych detí a mládeže. Preto vláda Slovenskej republiky, Ministerstvo školstva, rôzne ústavy a inštitúcie, zaoberajúce sa výchovou a vzdelávaním, vytvárajú podmienky na rôzne vzdelávacie programy, ktoré by situáciu pomohli riešiť. Od roku 1993 sa v školách skúša program prípravných ročníkov, kde sa rómske deti v triedach pripravujú na vstup do základnej školy. Učia sa základným hygienickým návykom, správaniu, komunikovať, oboznamujú sa prostredníctvom rómskej kultúry a umenia s vlastnou históriou, zvykmi a tradíciami. Pokusne sa vydávajú učebnice a ďalšie pomôcky v rómskom jazyku. Ako alternatíva sa overuje aj program zapojenia pomocných učiteľov, tzv. asistentov do vzdelávania. Mali by pomáhať organizovať učiteľovi vyučovanie na hodine, ale ako príslušníci rómskeho etnika by mali byť prostredníkom medzi školou a rómskymi rodinami. (porov. Šarník, 2006)

Jednou z možností, ako vytvoriť podmienky eliminujúce školskú neúspešnosť rómskych žiakov už v počiatkoch edukácie je koncepcia zriaďovania nultých ročníkov. Základom projektu zriaďovania nultých ročníkov na základných školách je skutočnosť, že intenzívnym, cieľavedomým edukačným pôsobením skúsených pedagógov počas dvojročného cyklu sa umožní žiakom z málo podnetného, jazykovo a sociálne znevýhodneného prostredia zvládnuť učivo 1. ročníka ZŠ.

Je chvályhodné a veľmi užitočné, ak pedagóg, ktorý v rómskom prostredí pôsobí ovláda rómsky jazyk, alebo ak ho neovláda, nech v čo najväčšej miere využíva pomoc rómskeho asistenta. Naozaj dieťa na prvom stupni veľmi často nechápe význam slov

v slovenskom jazyku, preto je nevyhnutné mu ho prepojiť s rómskym ekvivalentom. V rómčine je však jazykový kód veľmi obmedzený a spôsobuje to mnoho problémov, napr. málokedy sa používajú zovšeobecnenia (ovocie, nábytok ...), niektoré zovšeobecnenia ani nejestvujú. V rómčine sa napr. slová veľký, vysoký či hlboký povedia jedným pojmom, dieťa sa v škole musí naučiť, že veľkosť jablka a dĺžku vlasov je nutné vyjadriť inými pojmami. (porov. Šarník, 2008)

Rast vzdelanostnej úrovne Rómov napomôže ich kultúrnemu i spoločenskému rastu. Pri tomto rozvoji je však potrebné mať na pamäti špecifiká s ktorými sa stretávame práve u Rómov, lebo potom naša snaha môže vyjsť naprázdno.

Použitá literatúra

BAĎURIKOVÁ, Z. 2000. *Možnosti výchovného pôsobenia predškolských zariadení na rómske deti.* In: P*redškolská výchova.* 2000, s. 27. *ISBN* 978-80-8045-443-2.

LORAN, T. - BJELOVÁ, M. 1996. *Formovanie sebaobslužných a kultúrnych návykov* : *Výchova detí s výchovným a sociálnym deficitom z lokalít s vysokou koncentráciou Rómov*. - In: Učiteľské noviny. - ISSN 0139-5769. - Roč. 46, č. 41 (1996), s. 8.

MAJDA, M. 2010. *Katolícka Cirkev chce pomôcť*. In: *Budovanie spoločnej cesty v sociálnej inklúzii*. Košice : TU, 2010, s. 185. ISBN 978-80-970543-1-1.

MATULAYOVÁ, T., ROSINSKÝ, R. 2003. *Naprindžarde Roma. Metodický materiál pre učiteľov z oblasti interkultúrnej výchovy.* Žilina: EUROFORMES, 2003.

PODOLÍNSKA, T., HRUŠTIČ, T. 2010. *Sociálna inklúzia Rómov náboženskou cestou*. Bratislava : ÚEt SAV, 2010, s.9-11. ISBN: 978-80-89027-33-0.

ŠARNÍK, F. 2008. *Rómsky žiak vo výchovno – vzdelávacom procese* : rigorózna práca. Prešov : PU, 2008. 100 s.

ŠARNÍK, F. 2006. *Výchova a vzdelávanie Rómskych žiakov ako pedagogický systém* : diplomová práca. Prešov : PU, 2006. 106 s. 1999. ISBN 80-7168-684-0.

TÁNCOŠ, J. 2001. *Vzťah sociálnej pedagogiky a výchovy a vzdelávania rómskych žiakov.* In: *Rómovia a sociálna pedagogika aplikovaná do podmienok materských a základných škôl: zborník z medzinárodného odborného seminára*. Levoča, 2001.

Vybrané súvislosti kariérového poradenstva a sociálnej práce

Daniel Markovič

Abstrakt

Kariérové poradenstvo je odborná činnosť, ktorej úlohou je pomôcť jedincovi pri voľbe povolania či zamestnania, pri prechode zo sveta vzdelávania do sveta práce, pri zmene či hľadaní zamestnania. Je to proces smerujúci k vnútornej zmene klienta. Kariérové poradenstvo využíva poznatky z pedagogiky, sociálnej práce, psychológie, andragogiky, personálneho manažmentu, práva a ďalších disciplín. Patrí medzi pomáhajúce profesie. V štúdii poukazujeme na dôležitosť skúmania kariérového poradenstva z aspektu sociálnej práce využívajúc vybrané súvislosti kariérového poradenstva a sociálnej práce v oblastiach, ako sú poradenská metóda, práca s rôznymi typmi klientov, politika zamestnanosti či sociálna politika.

Kľúčové slová: kariérové poradenstvo, sociálna práca, klient, poradenstvo

Abstract

Career counselling is a professional activity, whose role is to assist an individual in the choice of profession or employment, during the transition from the world of education to world of work or during job search. It is a process of internal change towards the client. Career guidance uses knowledge of pedagogy, social work, psychology, human resources, law and other disciplines. It belongs to helping professions. The study shows the importance of examining career counselling from aspect of social work using selected connections between career guidance and social work in areas such as counselling method, working with different types of clients, employment policy and social policy.

Key words: Career counselling. Career guidance. Social work. Client. Counselling.

Úvod

Neexistuje taká definícia, ktorá by v jednoduchej vete vyčerpávajúco definovala kariérové poradenstvo, pretože môžeme uplatniť viacero aspektov prístupu k nemu. Kariérové poradenstvo je súbor aktivít, ktorých úlohou je pomôcť jedincovi pri voľbe povolania či zamestnania, pri prechode zo sveta vzdelávania do sveta práce, pri zmene či hľadaní zamestnania. Je to proces smerujúci k vnútornej zmene klienta.

Kariérové poradenstvo je praktická odborná činnosť využívajúca poznatky z pedagogiky, sociálnej práce, psychológie, andragogiky, personalistiky, práva, sociálnej politiky. Kariérové poradenstvo patrí medzi pomáhajúce profesie. Ako hovorí Ján Gabura (2005, s. 11), „v pomáhajúcich profesiách je ťažisko poradenstva založené na vzťahu pomoci, pričom poradca má snahu podporiť rast, rozvoj, zrelosť a lepšie uplatnenie klienta, aby sa efektívnejšie orientoval vo svete a vyrovnával sa so životom“. Podľa Libora Novosada (s. 99) je poradenstvo „základnou službou v pomáhajúcich profesiách všade tam, kde sa snažíme podporiť človeka v aktívnom zachádzaní s jeho nepriaznivou životnou situáciou a v riešení vzniknutých ťažkostí.“ Kariérové poradenstvo má podľa Ľ. Ďurdiaka (2006, s. 19) „interdisciplinárny charakter a vyžaduje si spoluprácu s viacerými sociálnymi partnermi (so zamestnávateľmi, s orgánmi štátnej správy a miestnej samosprávy, s úradmi práce, s poradenskými zariadeniami iných rezortov)“.

Pojem kariérové poradenstvo je v slovenskej literatúre a praxi relatívne nový. Experti pracovali často s pojmami profesijné či pracovné poradenstvo. Spomenuli sme, že kariérové poradenstvo využíva poznatky viacerých vedeckých disciplín. Kariérovému poradenstvu sa vo svojej praxi venujú napríklad psychológovia v centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, psychológovia na úradoch práce, sociálni psychológovia, školskí psychológovia a výchovní poradcovia v regionálnom školstve a najnovšie aj kariéroví poradcovia a kariérové poradkyne na vysokých školách. Zároveň sa na Slovensku rozvíja aj niekoľko súkromných kariérových poradní[1]. Kariérové poradenstvo je jednou z náplní práce poradcov na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, kariérové poradenstvo poskytujú aj terénni a komunitní sociálni pracovníci. V príspevku sa budeme venovať kariérovému poradenstvu z aspektu sociálnej práce, konkrétne vybraným súvislostiam kariérového poradenstva a sociálnej práce.

1 Poradenstvo ako základný prienik sociálnej práce a kariérového poradenstva

Základným spojivom medzi sociálnou prácou a kariérovým poradenstvom (career counselling / career guidance) je práve služba poradenstva. Podľa Libora Novosada (2009, s. 99) je poradenstvo „základnou službou v pomáhajúcich profesiách všade tam, kde sa snažíme podporiť človeka v aktívnom zachádzaní s jeho nepriaznivou životnou situáciou a v riešení vzniknutých ťažkostí.“ Libor Novosad rozlišuje nasledujúce formy poradenskej pomoci (2009, s. 102):

Vedenie, informovanie (angl. analog. pojem guidance). Má charakter osvetový, výchovný a podporný, snaží sa poskytnúť informácie potrebné pre to, aby klient dokázal sám riešiť svoju situáciu; často je orientovaný na väčšiu skupinu klientov (napr. práca so školskou triedou, špecifickou komunitou). Z hľadiska charakteru komunikácie ide prevažne o jednosmerné odovzdávanie poznatkov klientovi (prednáška, inštruktáž, odpoveď na požiadavku klienta), približuje sa skôr vyučovaniu.

Poradenstvo v užšom zmysle (angl. analog. pojem counselling). Vedie klienta (klientov) k hlbšiemu náhľadu na jeho problém, príčiny a možnosti riešenia tohto problému; má výrazne interaktívny, u psychologického poradenstva aj zážitkový charakter. Predpovedá obojsmernú komunikáciu, individuálnu diagnostiku, terapeutickú intervenciu. Vyžaduje vyššiu kvalifikáciu a kladie si vyššie ciele v oblasti dosiahnutia zmeny v klientovej situácii, správaní a prežívaní. V psychologickej oblasti sa približuje k psychoterapii. Za rozlišovací znak sa niekedy považuje to, že poradenstvo pomáha riešiť problémy psychicky zdravých ľudí a psychoterapia pôsobí v oblasti duševnej choroby alebo tam, kde je ohrozené duševné zdravie klienta. Obe formy poradenstva využíva poradenstva využíva sociálna práca aj kariérové poradenstvo.

2 Teória a prax sociálnej práce a kariérového poradenstva

Goeppner a Hämäläinenová (2008) o sociálnej práci resp. o vede o sociálnej práci uvažujú ako o aplikovanej vede, vede o konaní alebo praktickej vede. Rovnako môžeme uvažovať aj o kariérovom poradenstve. Atribútom kariérového poradenstva je zhodne ako pri sociálnej práci jeho transdicsiplinárnosť. Medzinárodná definícia sociálnej práce

[1] Napríklad služba Navigácia v povolaní E. Uhríkovej.

(http://ifsw.org, 2000) hovorí, že sociálna práca podporuje sociálne zmeny, riešenie problémov v medziľudských vzťahoch, posilnenie a oslobodenie ľudí vedúce k zvýšeniu blaha. Využívajúc teórie ľudského správania a sociálnych systémov sociálna práca zasahuje na miestach, kde ľudia interagujú so svojím prostredím. Princípy ľudských práv a sociálnej spravodlivosti sú základom pre sociálnu prácu.[2]

Misiou sociálnej práce je umožniť všetkým jedincom rozvoj ich celkového potenciálu, obohatiť ich životy a predchádzať dysfunkciám. Sociálni pracovníci sú agentmi zmeny v spoločnosti a životoch jednotlivcov, rodín a komunít, ktorým pomáhajú. Sociálna práca je zviazaným systémom hodnôt, teórie a praxe.

Slovenské definície sociálnej práce, v prípade, že hovoríme o praktickej činnosti, sú ideovo totožné s medzinárodnou definíciou. Anna Žilová (2005, s. 59) hovorí, že sociálna práca ako praktická činnosť je „profesionálna aktivita, ktorá umožňuje jednotlivcovi, skupinám a komunitám identifikovať, eliminovať, riešiť alebo aspoň zmierniť osobné, skupinové (komunitné), negatívne sociálne problémy alebo negatívne vplyvy prostredia.

Za najkomplexnejšiu z definícií (viacero sme spomínali v úvode) kariérového poradenstva považujeme definíciu používanú Európskou komisiou a OECD: „Kariérové poradenstvo predstavuje súbor služieb a aktivít vykonávaných s úmyslom slúžiť jednotlivcom každého veku a v každej životnej situácii pri voľbe vzdelávania, odbornej prípravy a profesie a pri riadení ich kariéry. Takéto služby môžu byť poskytované školami každého druhu, vzdelávacími inštitúciami, inštitúciami služieb zamestnanosti, na pracovnom mieste zamestnávateľom, mimovládnymi organizáciami, verejným alebo súkromným sektorom. Môžu existovať na individuálnom alebo skupinovom princípe, vykonávané osobne alebo dištančnou formou (vrátane liniek pomoci alebo na princípe WEB služieb). Kariérové poradenstvo zahŕňa poskytovanie informácií (tlačených, elektronických alebo iných), hodnotiacich (diagnostických) alebo sebahodnotiacich nástrojov, poradenských rozhovorov, kariérových vzdelávacích programov (pre rozvoj osobného uvedomenia sa, ocenenia svojich schopností a možností a získanie zručností riadenia svojej kariéry), testovacích programov (možnosť skúsiť pred definitívnou voľbou), programov pre podporu hľadania práce a poradenstva v období životných zmien“ (OECD, 2004). Okrem pomáhajúcej úlohy je teda v definícii sociálnej práce aj kariérového poradenstva zdôraznená orientácia na rozvoj aj sebariadenie klienta a sociálny pracovník aj kariérový poradca sú agentmi zmeny v živote klienta aj jeho blízkych osôb.

3 Klienti sociálnej práce a kariérového poradenstva

Klientmi sociálnej práce sú osoby, ktoré potrebujú pomoc sociálneho pracovníka. Existujú rôzne typológie klientov, ktoré vychádzajú z jednotlivých cieľových skupín (napr. Matoušek, Kodymová, Koláčková a kol. 2005). Milan Schavel (In: Oláh - Schavel, 2008. s. 113-114 a Oláh – Schavel – Čišecký, 2008, s. 28) navrhol delenie klientov z hľadiska ich primárnych symptómov a a syndrómov:

a. Sociálna patológia – patria sem klienti, u ktorých sa prezentovali sociálno-patologické javy ako delikvencia, kriminalita, poruchy správania, prostitúcia, násilie a pod.

[2] Táto medzinárodná definícia sociálnej práce ako profesie nahrádza definíciu medzinárodnej asociácie sociálnych pracovníkov z roku 1982. Sociálna práca v 21. storočí je dynamická a neustále sa vyvíjajúca, preto žiadna definícia nemôže byť považovaná za vyčerpávajúcu a nemennú.

b. Problémy veku – sem zaraďujeme klientov, ktorí sa vyznačujú rizikovým správaním v konkrétnom veku – detstvo, dospievanie, starnutie.

c. Sociálne skupiny – do tejto skupiny patria ľudia, ktorí sa identifikujú s normami a ideológiou rôznych kultúrnych, sociálnych a extrémistických skupín.

d. Zdravotné problémy – V tejto skupine klientov sú zahrnutí jedinci so somatickými a psychickými ochoreniami, dlhodobou hospitalizáciou a pod.

e. Sociálno-ekonomické aspekty – Táto, relatívne početná skupina zahŕňa klientov bez domova, nezamestnaných a žijúcich na hranici chudoby

f. Zdravotné postihnutie – Do skupiny patria klienti s mentálnym, telesným alebo zmyslovým postihnutím.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že z hľadiska klientov je prienik medzi kariérovým poradenstvom a sociálnou prácou v skupine nezamestnaných. Nezamestnanosť negatívne vplýva na jedinca. Sociológ Petr Mareš (1993) píše, že nezamestnanosť jedinca vylučuje zo sociálnych vzťahov, obmedzuje absolútnu spotrebu aj spotrebu relatívnu vzhľadom k spotrebe spoločnosti, rozkladá rodinné vzťahy, vedie k stratám hodnôt a ovplyvňuje aj ďalšie procesy (Porov. Mareš, 1993, s. 62-63). Libor Novosad (2009, s. 13) dodáva nárast ponižujúcich a stigmatizujúcich skúseností, emočnej nestability, neurotických reakcií, poruchy spánku a psychosomatické ťažkosti.

Skupina nezamestnaných je najčastejším prijímateľom kariérového poradenstva, avšak nie je jedinou skupinou. Konkrétne poradenské programy sa zameriavajú na poskytovanie kariérového poradenstva napr. seniorom, ľuďom nad 45 rokov (projekt Baterka skupiny Voices v Bratislave), osobám žijúcim v rómskych osadách na východnom Slovensku (nezisková humanitárna organizácia Člověk v tísni), dospievajúcim osobám (poradenstvo v centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie). Na stratifikáciu klientov kariérového poradenstva preto musíme využiť iné kritérium, a to kritérium, na akom stupni kariéry sa klient požadujúci kariérové poradenstvo nachádza a taktiež v akej je sociálnej situácii. Katarína Trlicová uvádza situácie, kedy ľudia vyhľadávajú profesijných poradcov v publikácii Dištančné poradenstvo (2004, s. 205-208). Do veľkej miery so situáciami súhlasíme a využívame ich na vlastný návrh delenia klientov. Podľa stupňa kariéry klienta a zároveň po zohľadnení jeho sociálnej situácie delíme klientov:

A. klienti v rôznych fázach vzhľadom k pracovnej kariére

1. žiaci základnej školy a žiaci, ktorí končia ZŠ - a volia si strednú školu s ohľadom na budúce povolanie

2. žiaci strednej školy a žiaci, ktorí končia štúdium na strednej škole – voľba vzdelávania na vysokej škole alebo vstup na trh práce

3. študenti a absolventi vysokých škôl

4. rodičia žiakov a študentov

5. klienti, ktorí si hľadajú nové zamestnanie
6. klienti, ktorí chcú zmeniť svoje povolanie či zamestnanie
7. klienti, ktorí dosiahli dôchodkový vek

B. klienti podľa cieľových skupín

1. žiaci a študenti so špeciálnymi vzdelávacími potrebami
2. mimoriadne nadaní žiaci a študenti
3. osoby po rodičovskej dovolenke
4. príslušníci minorít
5. zdravotne znevýhodnení klienti
6. osoby po výkone väzby alebo trestu odňatia slobody

4 Spoločné oblasti poznania sociálnej práce a kariérového poradenstva

Sociálna práca využíva poznatky viacerých samostatných aj pomocných vedeckých disciplín. Rovnako kariérové poradenstvo pracuje s multidisciplinárnymi poznatkami a mnohé sa zhodujú so zdrojmi poznania sociálnej práce. V nasledujúcej časti preto popíšeme najvýznamnejšie spoločné oblasti, z ktorých čerpajú sociálna práca aj kariérové poradenstvo.

4.1 Kariérové poradenstvo a sociálna politika

Podľa Ondreja Boteka (2009, s. 10) je sociálna politika „plán sociálnej činnosti alebo konkrétna činnosť, ktorá s využitím dostupných nástrojov smeruje k pozitívnemu sociálnemu efektu alebo k zabráneniu vzniku negatívneho sociálneho efektu.“ Sociálna politika má podľa Štefana Strieženca (1993, s. 34-39) nasledujúce funkcie: ochrannú, regulatívnu, prerozdeľovaciu, hospodársku, spoločenskú. Zmenená spoločensko-politická situácia po roku 1989 si vyžadovala novú sociálnu politiku, ktorá sa zmenila v nasledujúcich oblastiach: mzdová politika, politika zamestnanosti, rodinná politika, politika sociálneho zabezpečenia (Botek, 2009, s. 39). Ani po tomto období sociálna politika nezostala statická a mení sa najmä v súvislosti so spoločensko-ekonomickými zmenami, akými sú vstup Slovenska do Európskej únie a eurozóny, globalizácia či prvá a druhá vlna globálnej hospodárskej krízy (2008 a 2011). Kariéroví poradcovia poskytujú služby klientom, ktorí nežijú bez styku z realitou, ale ich realizácia na trhu práce je podmienená práve faktormi, ktoré skúma sociálna politika, preto musia mať kariéroví poradcovia prehľad v opatreniach sociálnej politiky na Slovensku a poradcovia pracujúci v organizáciách, ktoré sprostredkúvajú prácu v EÚ, aj o sociálnej politike jednotlivých členských štátov.

4.2 Kariérové poradenstvo a politika zamestnanosti

Sociálna politika skúma sociálne udalosti. Na Slovensku medzi štatisticky najpočetnejšie patria sociálne udalosti spojené s nezamestnanosťou. Samostatná časť sociálnej politiky, ktorá skúma možnosti podpory zamestnanosti a aj ich aktívne realizuje, sa nazýva politika zamestnanosti. Politika zamestnanosti sa nesnaží o plnú zamestnanosť či pracovnú povinnosť pre každého, ale vytvára dynamickú rovnováhu trhu práce. Podľa Renáty

Haláskovej (2008, s. 8) politika zamestnanosti „sa usiluje o priame ovplyvnenie vzťahov medzi ponukou a dopytom na trhu práce, ale skôr ich v zmysle rovnováhy podporuje a dolaďuje, ako by mala trh práce zásadným spôsobom modifikovať“. Kariérový poradca by mal ovládať aktívne aj pasívne opatrenia politiky zamestnanosti a orientovať sa v službách zamestnanosti. Takisto by mal klienta vhodne informovať pri výbere sprostredkovateľa pracovných ponúk a poradiť pri selekcii informačných zdrojov k pracovnej oblasti, o ktorú sa klient zaujíma.

4.3 Kariérové poradenstvo a právo

Slovenská legislatíva pojem kariérové poradenstvo dlho nepoznala. Pojem kariérové poradenstvo sa do slovenského právneho systému dostal až v roku 2009, a to v rezorte školstva, v zákone č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch. V tomto zákone (§ 33) je kariérový poradca definovaný ako pedagogický zamestnanec špecialista. Informačné a odborné poradenstvo poskytované pracovníkmi a pracovníčkami úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, je upravené v zákone č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti.

Rovnako, ako sociálny pracovník, by mal kariérový poradca mať prehľad o zákonoch v sociálnej oblasti a v sfére verejnej politiky. Zákony, v ktorých by sa mal poradca orientovať a mal by vedieť poskytnúť poznatky informatívneho charakteru, sa týkajú najmä oblasti práce a vzdelávania, a to hlavne služieb zamestnanosti, pracovného trhu:

- Zákon č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 184/2009 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon č. 311/2001 Z. z. – Zákonník práce
- Zákon č. 453/2003 Z. z. o orgánoch štátnej správy v oblasti sociálnych vecí, rodiny a služieb zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- Zákon č. 663/2007 Z. z. o minimálnej mzde v znení neskorších predpisov

5 Prínos kariérového poradenstva pre sociálnu prácu

Kariérové poradenstvo hrá kľúčovú rolu v pomoci politike zamestnanosti a vzdelávaciemu systému v prieniku ich cieľov. Rovnako hovoríme aj o jeho pozitívnom prínose pre sociálnu prácu. V čom teda môžeme vidieť prínos kariérového poradenstva pre sociálnu prácu?

Kariérové poradenstvo pomáha širokej skupine klientov pri vstupe a návrate na trh práce. Využitie kariérového poradenstva môže pôsobiť pre jedinca preventívne, čiže ho môže „ochrániť“ pred „pádom“ do záchrannej sociálnej siete. Podporuje klienta v rozhodnutí vyskúšať novú lokalitu alebo novú pracovnú oblasť či profesiu. Kariérové poradenstvo pomáha klientom reflektovať ich ambície, záujmy, kvalifikácie a schopnosti. Služby kariérového poradenstva môžu pomôcť nielen jednotlivcom, ale celému trhu práce. Dokážu znížiť frikčnú nezamestnanosť, lebo skracujú čas hľadania si práce. Kariérové poradenstvo sprístupňuje informácie o trhu práce tým, že ich vyhľadáva, organizuje, systematizuje a poskytuje ich tam, kde ich ľudia potrebujú. Kariérové poradenstvo stimuluje sociálnu inklúziu a sociálnu integráciu príslušníkov minorít a zdravotne znevýhodnených.

Použitá literatúra

BOTEK, O.: *Sociálna politika pre sociálnych pracovníkov*. Piešťany : PN print, 2009. ISBN 978-80-970-240-0-0

ĎURDIAK, Ľ. – GATIAL, V.: *Psychologické aspekty výchovného a kariérového poradenstva*. Nitra : Pedagogická fakulta UKF, 2006. ISBN 80-8094-060-6

GABURA, J.: *Sociálne poradenstvo*. Bratislava : O. z. Sociálna práca, 2005. ISBN 80-89185-10-X

GOEPPNER, H.-J. – HAMALAINEN, J.: *Rozprava o vede o sociálnej práci. Hľadanie prvkov pre programatiku.* Bratislava : Vysoká škola zadravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-89271-33-7

GRAJCÁR, Š. a kol. *Dištančné poradenstvo*. Bratislava : Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2004. ISBN 80-969002-3-4

HALÁSKOVÁ, R.: *Trh práce a politika zaměstnanosti*. 1. vyd. Ostrava : Ostravská univerzita, 2001. ISBN 80-7042-595-4

INTERNATIONAL FEDERATION OF SOCIAL WORKERS: *Definition of Social Work*. 2000. Dostupné na: http://ifsw.org/resources/definition-of-social-work/ (2012-03-22)

MAREŠ, P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-90142-9-4

MATOUŠEK, O. a kol.: *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi.* Praha : Portal, 2005. ISBN 80-7367-002-X

Kariérové poradenstvo : Príručka pre tvorcov koncepcií. Paríž : OECD – Európska komisia, 2004. Bratislava : Slovenská akademická asociácia pre medzinárodnú spoluprácu - Euroguidance centrum (slovenská edícia), 2005. ISBN 92-64-01519-1

NOVOSAD, L.: *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodnením*. Praha : Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-509-7

SCHAVEL, M. – OLÁH, M. – ČIŠECKÝ, F.: *Sociálna prevencia*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-89271-22-1

SCHAVEL, M. – OLÁH, M.: *Sociálne poradenstvo a komunikácia*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2008. ISBN 978-80-68-487-1

STRIEŽENEC, Š.: *Náčrt problematiky sociálnej politiky.* Bratislava : Univerzita Komenského, 1993. ISBN 80-223-0712-0
ŽILOVÁ, A.: *Úvod do teórie sociálnej práce (náuka o sociálnej práci)*. Badín : Mentor, 2005. ISBN 80-968932-1-1

Kontakt

Mgr. Daniel Markovič
Pedagogická fakulta KU
Ústav sociálnych vied
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
dankomarkovic@gmail.com
daniel.markovic@ku.sk

Úpadok hodnoty človeka ako dôsledok monetarizácie a kvantifikácie v postmodernej spoločnosti cez prizmu kresťanskej sociológie.

Stanislav Matulay

Abstrakt

V prvej kapitole príspevku podávame stručnú charakteristiku kresťanskej sociológie, ako legitímneho prúdu sociologického myslenia, ktorý je v súčasnosti v podstate neznámy, a to aj v odbornej sociologickej verejnosti. V druhej kapitole pertraktujeme pojem hodnota človeka z pohľadu kresťanstva. V tretej kapitole stručne charakterizujme pojem postmoderná spoločnosť. Vo štvrtej kapitole stručne pertraktujeme proces monetarizácie a v piatej kapitole proces kvantifikácie súčasnej spoločnosti. Napokon v závere charakterizujme vzájomný vzťah monetarizácie, kvantifikácie a úpadku hodnoty človeka v súčasnej slovenskej spoločnosti.

Kľúčové slová: Hodnota človeka. Monetarizácia spoločnosti. Kvantifikácia spoločnosti. Postmoderná spoločnosť . Kresťanská sociológia.

Abstract

In the first chapter of the contribution, we briefly introduce characteristics of the Christian sociology, as a legitimate stream of sociological thinking, which has still been unknown, even in scholarly sociological circles. In the second chapter, we focus on the notion of human value from the point of view of Christianity. In the third chapter, we briefly discuss the notion of postmodern society. In the fourth chapter, we briefly focus on the process of monetarization and in the fifth chapter we discuss the process of quantification of the contemporary society. And finally, in the conclusion, we discuss the mutual relationships among monetarization, quantification and the decline of the human value in the contemporary Slovak society.

Key words: Human value. Monetarization of society. Quantification of society. Postmodern society. Christian sociology.

Úvod

1 O kresťanskej sociológii

Každá odborná sociologická práca, vrátane učebníc, obsahuje informácie o inštalovaní sociológie Augustom Comtom v druhej polovici 19. storočia a o jeho ďalšom vývine. V stručnosti túto informáciu obsahujú aj všetky sociologické slovníky, ktoré sa nám dostali do ruky. Informáciu o tom, že v podstate už v dobe Comta, ale i po ňom sa sociologické myslenie uberalo dvomi smermi:

- v podobe sociologického myslenia na základe ateizmu
- a sociologického myslenia na základe kresťanskej viery (jeho predstaviteľmi v 19. storočí boli napr. francúzsky katolícky reformátor a spoločenskovedný výskumník Le Play, francúzsky filozof a mysliteľ Alexis de Tocqueville, na území bývalého Československa v prvej polovici 20. storočia to bol napríklad profesor kresťanskej sociológie na univerzite v Olomouci Bedřich Vašek a pod.) [1]

[1] 2004, Matulay, S., Macák, D., Rozkoš, M.,, Ragan, E. Náčrt kresťanskej sociológie, Košice, 2010

To čo chceme zdôrazniť je ten fakt, že informácia o tom, že niekedy existovalo aj kresťanské sociologické myslenie, nehovoriac už o tom, že ešte stále žije, je nedobytná, nenájdeme ju ani v už citovanom Szczepanskom, ani v Kellerovi, ktorý v roku 2004, dávno po páde moci komunistickej strany s tým už nemohol mať problém, ani v najnovších slovníkoch a iných prácach vydaných v zahraničí. [2]

Vzhľadom na to, že sa kresťanskej sociológii venujeme v inej, nami už citovanej práci, vzhľadom na obmedzenú plochu tohto príspevku sa uspokojíme len nasledovnými konštatáciami, respektíve vysvetleniami nami uvedeného „informačného embarga" uvaleného na kresťanskú sociológiu:

- Kresťanské sociologické myslenie a jeho sediment kresťanská sociológia sa rozvíjali ako legitímna súčasť sociologického myslenia na území Bývalého Československa až do ukončenia 2. svetovej vojny.
- V roku 1949 po víťazstve Komunistickej strany Československa museli kresťanskí sociológovia (väčšinou katolícky kňazi) okamžite opustiť akademickú pôdu, v mnohých prípadoch boli obvinení a odsúdení vo vykonštruovaných politických procesoch, a tak strávili celé roky vo väzení, pri práci v uránových baniach a pod.
- Sociologické práce kresťanských sociológov boli vyradené zo všetkých vedeckých i verejných knižníc, a vzápätí boli zničené.
- Kresťanské sociologické myslenie bolo postavené mimo zákon, kresťanskí sociológovia, ktorí prežili väzenie dostali zákaz tvoriť, pričom, aj keby niečo boli napísali, tak to nemohlo byť publikované.

Možno povedať, že likvidácia kresťanského sociologického myslenia a teda aj kresťanskej sociológie bola na území vtedajšieho Československa, ale i na území štátov celého vtedajšieho socialistického tábora tak dôkladná a tak úspešná, že po nej zostalo len málo stôp, a napríklad do učebných osnov bohosloveckých seminárov, z ktorých násilne vypadla v roku 1949, sa nevrátila do dnešného dňa, čiže prakticky ani po uplynutí viac ako dvoch desaťročí od pádu komunistickej moci na Slovensku.

Pokiaľ ide o zánik kresťanského sociologického myslenia a kresťanskej sociológie, v ekonomicky vyspelých krajinách vtedajšieho západného sveta, je treba povedať, že zanikli akýmsi samospádom, pod tlakom ateizácie a sekularizácie, približne v 60. rokoch 20. storočia .Na vysvetlenie ešte dodávame, že bolo to aj tým, že samotná demokracia a sloboda boli v súvislosti s kresťanskou vierou vysvetľované ako vymoženosti zákonite potierajúce zaostalosťou sa vyznačujúcu kresťanskú, a osobitne katolícku vieru.

Je podľa nás celkom logické, že ateizácia ovládla v prvom rade humanitné vedy, humanitnú akademickú pôdu, čo platí vlastne dodnes, a prejavuje sa to tým, že kresťanov astrofyzikov, zaoberajúcich sa vznikom vesmíru je možno viac, ako kresťanských sociológov. 4 Samotní astrofyzici, ktorí sa hlásia ku kresťanstvu to vysvetľujú tým, že práve vedecké poznatky o vesmíre a vzniku vesmíru ich presvedčili o tom, že bez Boha toto všetko nemohlo

[2] Ako príklady uvádzame napr.: Szczepański, J. Sociológia, Bratislava 1967, Keller, J. Dejiny klasickej sociológie, Praha,: Geist, B. Sociologický slovník, Praha 1996, Jandourek, J. Sociologický slovník, Praha, 2001, Velký sociologický slovník, Praha, 1996, Montoussé, M. , Renouard, G. Přehled sociologie, Praha 2005 a pod.

vzniknúť. Že konštanty umožňujúce vznik života sú tak jemne nastavené, že sa to nedá vysvetliť ani slepou náhodou, ani „vznikom samého zo seba“, čo je vysvetlenie materialistickej filozofie.

Na záver k tejto pasáži ešte ubezpečujeme čitateľa, že kresťanské sociologické myslenie a kresťanská sociológia žije a to nielen na Slovensku, ale aj v Poľsku, akurát v strachu pre útokmi ateistov sa na verejnosti vzdala adjektíva „kresťanská“ a žije aj v ekonomicky vyspelých západných krajinách, ako dôkaz ponúkame prácu Mathiewa Fforda, Desocializácia.[3]

Zároveň ešte zdôrazňujeme, že do prúdu kresťanského sociologického myslenia patria aj všetky práce zaoberajúce sa hlavne témou súčasnej (osobitne kresťanskej) rodiny, existenciou a výsledkami pôsobenia kresťanských médií a pod. Drobné nedorozumenie (ako aj v prípade M. Fforda) je len v tom, že autormi väčšiny týchto prác nie sú sociológovia, z čoho zároveň vyplýva, že daní, autori si neuvedomujú, že ich práce sú (aj) sociologické.

2 Hodnota človeka z pohľadu kresťanstva

Problematika hodnôt všeobecne a hodnoty človeka konkrétne je tým, základom, ktorým sa kresťanské sociologické myslenie zásadne líši od sociologického myslenia vychádzajúceho z ateizmu. Z viacerých rozdielov zvýrazňujeme:

- Kresťanské hodnoty stoja na skale, ktorou je Boh, kým ateistické na piesku, nasypaného na kopu ľudskými rukami.
- Preto aj sociologické teórie založené na ateizme učia, že hodnoty a teda aj normy, podľa ktorých sa ľudia po celé stáročia správajú, závisia od charakteru danej spoločnosti, a podľa toho sa aj menia, s tým, že keď sú všeobecne prijímané a platné, tak sú správne a dobré.
- Oproti tomu kresťanská sociológia učí, že kresťanské hodnoty sú absolútne a nemenné, lebo taký je aj sám Boh. A preto žiadny človek, ani žiadna skupina ľudí, nemá právo vytvárať a vzývať hodnoty, ktoré sú odlišné od tých Božích, ani dané Božie hodnoty relativizovať, prípadne zamieňať ich za iné hodnoty, a to ani v tom prípade, ak ich momentálne schvaľuje hoci aj veľká skupina ľudí.

Na skromnej ploche tohto príspevku sa nemôžeme venovať kresťanskému vnímaniu hodnôt a hodnoty človeka podrobnejšie, preto iba v rámci doteraz povedaného skonštatujeme:

- keď si odmyslíme Boha, najvyššou hodnotou na zemi i vy vesmíre je človek,
- najvyššou hodnotou je preto, že je Božím výtvorom,
- čiže v tomto zmysle je absolútnou hodnotou; to znamená, že hodnota človeka nezávisí ani od jeho rozumu, či iných schopností, ani od jeho výkonu, ani od jeho fyzickej sily, či krásy, alebo jeho bohatstva, ani od ničoho iného,
- Sväté písmo o tom hovorí: „*kto si robí posmech z bedára, rúha sa jeho Tvorcovi“*Prís 17, 5

Nakoniec pre úplnosť uvedieme ešte jeden rozdiel zásadný rozdiel medzi ateistickou a kresťanskou koncepciou človeka. Ateistické humanitné vedy rozoznávajú telo človeka a psychiku človeka, jeho myslenie, jeho city a to všetko v určitej komplexnosti. Kresťanské

[3] Fford, M. Desocializácia. Kríza postmodernity. Bratislava: Lúč, 2010, ISBN 978-80-7114-806-7

humanitné vedy k tomu pridávajú pojem duše, duše ako tajomného Božieho výtvoru, ktorým sa človek zásadne odlišuje od zvierat, ako miesto v človeku, kde môže vstúpiť Duch svätý, ako pečať Božej nesmrteľnosti, ako tú podstatnú časť človeka, ktorá môže naozaj dosiahnuť nesmrteľnosť prisľúbenú človeku Bohom. Aj túto skutočnosť vyjadrujú slová Svätého písma stručne a jasne: „*Veď čo osoží človekovi, keby aj celý svet získa, a svojej duši by uškodil? Lebo za čo vymení človek svoju dušu?"*[4]

3 K postmodernej spoločnosti

Prvé stopy postmodernej spoločnosti sa objavili, a krátko nato boli aj popísané, sociológmi približne v tretej tretine minulého storočia. To znamená, že adjektívum „postmoderná" spoločnosť nemôžeme brať doslova. Skutočnosť je taká , že napríklad slovenská spoločnosť je kaleidoskopom tvoreným tromi základnými zložkami:

- **Tradičná spoločnosť** – vo všeobecnosti je v súčasnosti reprezentovaná stále ešte prežívajúcimi prvkami spoločnosti tradičnej, ktorej hlavnými atribútmi sú tradičná slovenská rodina a kresťanská, osobitne katolícka viera.[5]
- **Moderná spoločnosť** – technicky a ekonomicky spočíva na stále ešte pretrvávajúcom fordizme a taylorizme, čiže pásovej výrobe, ktorá je asi v plnosti reprezentovaná výrobou automobilov. Z pohľadu sociológie modernú spoločnosť symbolizujú napríklad politické strany, ktorých najväčší význam z nášho pohľadu kresťanského sociológa spočíva v presadzovaní záujmov vlastníkov veľkých balíkov peňazí, pod ružovým pláštikom tzv. „demokracie". Za to majú politici platy, respektíve, keď sú k mocným tohto sveta dostatočne lojálny, respektíve sú dostatočne lojálny k svojim osobným záujmom, tak aj podiel na zisku. Zároveň nám po nej, okrem iného, zostala aj relatívne bohatá stratifikácia spoločnosti.
- **Postmoderná spoločnosť –** technicky a ekonomicky spočíva na najmodernejších výdobytkoch techniky a na globalizácii osobitne ekonomiky, ale aj kultúry a pod. Z pohľadu kresťanskej sociológie viaceré jej technické výdobytky sú dvojsečnou zbraňou. Pokrok vo výskumoch genetiky priniesol zo sebou pokusy o genetické manipulácie, a to aj so snahou vyklonovať profesionálnych vojakov, či dokonalých ľudí, počítač popri kladoch podnietili aj nové druhy kriminality, ktorú už nepáchajú primitívni násilníci so zbraňami v rukách, ale nadpriemerne nadaní a inteligentní informatici, ktorí sa nezaťažujú otázkou, či je vykrádanie bankových účtov etickým spôsobom, ako sa dostať k peniazom. Internet a facebook popri svojich kladoch zasa spôsobujú, že mládež už nedokáže plynule a hlavne otvorene face to face, komunikovať, a to dokonca ani medzi sebou navzájom. Zavretí, „v bezpečí" svojich izieb, „prilepení" k svojim počítačom, trávia percentuálne značnú časť svojho života vo virtuálnych svetoch, čo možno interpretovať aj tak, že v daných obdobiach v podstate nežijú, iba vegetujú, pretože nežijú v realite skutočného života.

[4] Mk 8, 36-37

[5] V porovnaní so Slovenskom napríklad v Českej republike a ostaných ekonomicky ešte vyspelejších európskych krajinách sú tieto prvky v daných spoločnostiach zastúpené oveľa menej, čo si vysvetľujeme tým, že istotu . ktorú poskytuje Boh, nahrádzajú bohatí ľudia (zdanlivou) istotou, ktorú im poskytujú vysoké bankové kontá. Nie nadarmo Sväté písmo obsahuje viacero varovaní pred bohatstvom, ktoré často ohrozuje spásu duše. (Pozri napr. Mt, 19, 23-26.)

Vzhľadom na obmedzenú plochu tohto príspevku, sa na záver tejto kapitoly obmedzíme, na tvrdenie, ktoré vychádza z uvedených faktov, ale určite aj z našej pozície kresťanského sociológa. Podstatou nášho tvrdenia je to, že:

- stále akcelerujúci vývoj technológií výroby a techniky vôbec, priniesol zo sebou okrem všemožných kladov aj zápor, ktorý uvedené klady neguje, respektíve dokonca výrazne prevyšuje,
- a tým záporom je práve pokles hodnoty človeka ako Božieho výtvoru, ako Božieho dieťaťa, s jeho všetkými negatívnymi dôsledkami,
- čiže pokles hodnoty človeka, ktorú má každý Boží výtvor bez akýchkoľvek podmienok, to znamená bez toho, aby bola jeho hodnota odvodená od jeho výkonu, respektíve ekonomickej efektivity.

To isté povedané inak znamená, že z pohľadu technického a hneď následne aj ekonomického síce:

- enormne vzrástla „trhová hodnota“ tých ľudí, ktorí dokážu „káru výskumu a výroby“ ťahať ďalej a ďalej, ktorí dokážu vynaliezať, vyrábať a obsluhovať stále zložitejšie technické systémy,
- ale zároveň podľa princípu spojených nádob, rovnako enormne klesla „trhová hodnota“ tých ľudí, ktorí sa narodili so schopnosťami na úrovni modernej, alebo dokonca tradičnej spoločnosti, ktoré im teda poskytujú iba uplatnenie na úseku pomocných a málo kvalifikovaných, prevažne fyzických prác,
- pokles potreby takýchto prác je automatickým výsledkom vývoja techniky, keď napríklad množstvo koscov, či kopáčov už dávno nahradil jeden jediný kombajn, či bager, a tento vývoj pokračuje ďalej v podobe plnoautomatických výrobných liniek, ktoré robia zbytočnými ďalšie masy strojárov či iných technikov s nielen nižším, ale i stredným technickým vzdelaním.

Na základe týchto skutočností si dovoľujeme tvrdiť, že proces nahradzovania ľudí, ich pracovnej sily strojmi, ktorý začal priemyselnou revolúciou a stál v pozadí vzniku modernej spoločnosti, sa dostal tak ďaleko, že začína prerastať do vážnej otázky:

Čo urobíme z ľuďmi, ktorí sa narodili len s úrovňou schopností, ktorá by im stačila len na ich prežitie v modernej spoločnosti, pritom ani nehovoriac o ľuďoch, ktorých by z uvedeného hľadiska bolo možno zaradiť dokonca len do spoločnosti tradičnej? A to sa týka napríklad aj drvivej väčšiny príslušníkov rómskeho etnika (nielen) na Slovensku. Na druhej strane sa to ale netýka len Rómov, čiže tento problém nemá zďaleka len etnické korene, jeho plodmi sú na Slovensku tisíce bezdomovcov, etnických Slovákov, a hlavne aj státisíce „chudobných pracujúcich“, a to bez ohľadu na ich etnicitu. [6] Nemusíme asi dodávať, že poslednými odpoveďami na otázku, čo s ľuďmi, ktorých sa už neoplatí ani vykorisťovať, boli obe posledné svetové vojny.

[6] „Chudobní pracujúci“ , ako vieme, celé roky poctivo pracujú, pričom ich životná úroveň je len máličko vyššia, ako úroveň tých, ktorí rovnaké roky žijú len zo sociálnych dávok, čo určite nie je možné hodnotiť ako prejav spravodlivosti v praxi.

4 K monetarizácii v postmodernej spoločnosti

Z dnešného pohľadu si myslíme, že objavenie sa peňazí, ako prostriedku umožňujúceho zjednodušenie výmeny plodov prírody a ľudskej práce, musel dospieť až do dnešného stavu, keď sa vývojom modernej spoločnosti táto stávala zároveň spoločnosťou monetárnou. [7]

Je potrebné na tomto mieste povedať, že nám nejde o démonizovanie peňazí, iba konštatujeme realitu, že peniaze sa postupne z prostriedku stali cieľom, keď sa z jedného, možno povedať radového, inštrumentálneho atribútu ľudskej spoločnosti stali jej hlavným atribútom, ktorý ju formuje, ktorý určuje všetko to, čo v nej hodnotu má, i to čo v nej hodnotu nemá, a teda nakoniec aj hodnotu samého človeka.

Ako nás učí Sväté písmo**,** samotný majetok, čiže aj peniaze a teda aj monetarizácia spoločnosti nie sú zlými sami o sebe, nie sú zlými principiálne; ide len o to, ako s človek s daným majetkom, peniazmi narába, na aké miesto vo svojom živote ich postaví, na čo, respektíve ako ich použije. Ide o to, či peniaze, ktorými disponuje použije hlavne pre seba, alebo hlavne pre tých druhých, čiže pre tých, ktorí ich majú podstatne menej, alebo ich nemajú vôbec.

Povedané inými slovami z pozícií kresťanskej sociológie , nemáme dôvody ani snahu vidieť len negatívne stránky modernej (postmodernej) peňažnej ekonomiky; a teda v tomto bode nemáme problém súhlasiť so stanoviskom sociológie založenej na ateizme, ktorá rovnako ako registruje negatívne atribúty monetarizácie súčasnej spoločnosti, registruje aj jej kladné spoločenské dopady, napríklad jej prínos pre slobodu človeka (akurát, že my akcentujeme, že naozaj zvyšuje slobodu, ale len tých ľudí, ktorí peniaze majú) [8]

Pri analýze vzájomných vzťahov medzi typom spoločnosti a mocou peňazí, považujeme ešte za dôležité z pohľadu kresťanskej sociológie vyzdvihnúť nasledovné skutočnosti:

- technické výdobytky modernej a v súčasnosti už rodiacej sa postmodernej spoločnosti rozšírili diapazón tovarov, vrátane pôžitkov a zážitkov prístupných pre tých, ktorí si ich môžu dovoliť zaplatiť, do takého rozsahu, o ktorom sa nemohlo v tradičnej spoločnosti vtedajším boháčom ani len snívať,
- keď abstrahujeme od najluxusnejších modelov áut, lodí a lietadiel, a prípadne od výletov do kozmu, ktoré ponúka NASA, veľkú väčšinu tovarov, vrátane pôžitkov a zážitkov si môže kúpiť, osobitne v porovnaní s tradičnou spoločnosťou, relatívne veľké množstvo ľudí.

Uvedené skutočnosti, spolu s požiadavkami kolotoča byznisu, pod ružovým plášťikom demokracie, postupne a nenápadne nahlodali morálne zásady, a to nielen zásady kresťanskej morálky , ale aj zásady morálky, ktoré vytýčili prívrženci humanizmu , demokracie a pokroku bez Boha, čiže prívrženci ateizmu Je celkom logické, že samozrejme ako prví tieto zásady morálky nedodržujú, pretože ľudská túžba po moci a po pôžitkoch a zážitkoch je podstatne silnejšia, ako „zdrap papiera s akýmisi morálnymi zásadami“, vypracovanými bezvýznamnými samozvancami, ktorí sa považujú za významných vedcov, alebo politikov a sami sa pasujú do role morálnych autorít.

[7] Porovnaj, Petrusek, M. Společnosti pozdní doby, s. 192-197)
[8] Pozri, Petrusek, M. Společnosti pozdní doby, s. 193)

Hlavný rozdiel medzi ateistami a kresťanmi je ten, že zásady kresťanskej morálky sa odvodzujú od autority samotného Boha, a preto sú nemenné, platné a zároveň aj Bohom sankcionované. A tak kresťania by mali počítať s tým, že ak porušujú tieto zásady, tak im hrozí, že na poslednom súde by nemuseli obstáť, dokonca by mohli dopadnúť aj horšie ako ateisti, ktorí žili svoj život morálne. [9]

5 Ku kvantifikácii v postmodernej spoločnosti

Je nepopierateľné, že bezprecedentný rozvoj prírodných a technických vied spolu s postupujúcou monetarizáciou spoločnosti, bol priamo spojený s kvantifikáciou modernej a postmodernej spoločnosti, takže k mnohým adjektívam súčasnej spoločnosti môžeme pridať ešte adjektívum „kvantifikovaná" spoločnosť. [10]

Nadvládu monetarizácie a kvantifikácie v súčasnej spoločnosti vnímame hlavne v súvislosti s globalizáciou spoločnosti, takže v tomto smere by sme mohli hovoriť aj o triumviráte. Sme presvedčení o tom, že dané všeobecné procesy spolu nerozlučne súvisia, vzájomne sa podporujú, vzájomne sa dokonca umožňujú, pričom možno hovoriť aj o tom, že pôsobia synergicky.

Domnievame sa, že vo všeobecnosti potreba kvantifikácie vznikla zároveň so vznikom moderného priemyslu a so súčasným vznikom modernej spoločnosti, preto je aj jej imanentnou účasťou. Nevidíme problém ani v tom, že tak súčasný priemysel, ako i súčasná globalizovaná ekonomika, ako aj celá súčasná moderná (postmoderná) spoločnosť nemôže bez určitej úrovne kvantifikácie jednoducho existovať.

Problém vidíme v tom, že registrujeme snahy kvantifikovať a následne aj monetarizovať úplne všetko, úplne všetky oblasti života spoločnosti. Vzhľadom na to, že sme na akademickej pôde, uvedieme dva lapidárne príklady, keď kvantifikácia a monetarizácia implementovaná do procesov a štruktúr vzdelávania ako inštitúcie prináša katastrofálne dôsledky:

- náš prvý príklad sa týka kvantifikácie a monetarizácie vysokoškolského školstva – osobitne máme na mysli určite pôvodne dobre myslený príspevok zo štátneho do rozpočtu každej univerzity a vysokej školy podľa počtu jej študentov. Výsledok tohto kvantifikačného pokusu dobre poznáme; na prednášky a semináre nechodia študenti, ale balíčky peňazí, expresívne povedané, vyhodiť študenta zo školy, znamená vyhodiť von oknom balíček peňazí a tak ochudobniť vlastnú školu, fakultu, katedru, čiže v konečnom dôsledku seba samého,
- náš druhý príklad sa netýka študentov, ale nás vysokoškolských pedagógov a vedeckých pracovníkov, týkajú sa pokusov kvantifikovať našu prácu, dokonca i našu

[9] Svätý Pavol k tomuto hovorí: „ *Všetci, čo hrešili bez zákona, bez zákona aj zahynú, a tí čo hrešili pod zákonom, budú súdení podľa zákona. Lebo nie tí sú spravodliví pred Bohom , čo zákon počúvajú, ale tí čo zákon plnia, budú ospravedlnení. A keď pohania , ktorí nemajú zákon, od prírody robia, čo zákon požaduje, hoci taký zákon nemajú, sami sebe sú zákonom. Tým ukazujú, že majú požiadavky zákona vpísané vo svojich srdciach,, čo im dosvedčuje zároveň aj ich svedomie, aj ich myšlienky, ktoré sa navzájom obviňujú, ale i bránia*." Rim, 2, 12-15

[10] Priznávame, že pojem kvantifikovaná spoločnosť sme použili v presvedčení, že toto pomenovanie nájdeme medzi sto ôsmymi pomenovaniami charakterizujúcimi rôzne atribúty súčasnej spoločnosti, ktoré sme napočítali v už citovanej práci M. Petruseka Společnosti pozdní doby. Následne sme síce zistili, že kvantifikovaná spoločnosť sa medzi danými pomenovaniami nevyskytuje, ale my sa tohto atribútu nechceme vzdať, pretože sa domnievame, že je minimálne tak dôležitým atribútom, ako tie ostatné, ktoré už jednotliví autori zachytili a popísali.

publikačnú činnosť a prideľovanie vedecko-pedagogických hodností; výsledok kvantifikačných znakov už prináša svoju kvantitatívnu úrodu, čiže záplavu publikovaných prác, a hlavne podstatné zvýšenie počtu monografií; o ich kvalite možno samozrejme s úspechom pochybovať, čo platí (aspoň čiastočne) aj na naše práce; nemáme s tým problém, sme drobným kolieskom v celom systéme, pokiaľ by sme si zmysleli, že sa budeme točiť inak, tak by sme boli nahradený iným rozumnejším, respektíve poslušnejším kolieskom.

Opäť zdôrazňujeme, že našimi kritickými slovami, sme nemienili principiálne odmietnuť akúkoľvek kvantifikáciu, a to preto, že každý spoločenský jav, každá vec na svete má svoju kvantitatívnu i kvalitatívnu stránku, ktoré je možné navzájom oddeliť len abstraktne, iba myšlienkovými operáciami. Preto aj je nutné, napríklad aj pri výskume spoločenských javov pristupovať k nim v závislosti od predmetu výskumu, v jednom prípade kvantitatívne a v inom prípade zasa kvalitatívne.

Ide nám len o to, že kvantifikácia kvalitatívnych javov do určitej miery je možná, ale má a musí mať svoje hranice, za ktorými už stráca svoj zmysel, svoje opodstatnenie, svoju logiku, a to nielen formálnu logiku, ale aj logiku príslovečného „zdravého rozumu“. Inými slovami konkrétne vysoké školstvo je pre nás zásadne kvalitatívnym javom a jeho súčasná prehnaná kvantifikácia a monetarizácia, ktorá nám vonia Bolognou, spoľahlivo znižuje jeho úroveň.

Záver

Vzhľadom na doteraz povedané, naše hlavné stanoviská sú nasledovné:

- hodnota človeka, hodnota ľudskej osoby, vychádzajúc z kresťanskej viery je odvodená z toho, že jej stvoriteľom je samotný Boh, čím je daná a priori a je teda nevyjadriteľná ani v peniazoch, ani kvantitatívne,
- z toho priamo vyplýva, že hodnota človeka nezávisí ani od jeho výkonu, ani od jeho schopností, a už vôbec nie od jeho fyzickej krásy či sily, jeho bohatstva, či kvality alebo kvantity ním vykonanej práce, ani od veľkosti jeho životných úspechov,
- monetarizáciu a kvantifikáciu z pozície kresťanského sociológa rešpektujeme ako imanentné súčasti modernej a rodiacej sa postmodernej spoločnosti;
- ale len do tej miery, pokiaľ nositelia týchto procesov nemajú ambície vyjadriť kvalitu čohokoľvek len kvantitatívne a považovať to za dostatočné a rozhodujúce;
- a prvou takouto kvalitou je pre nás hodnota človeka, ktorú práve ohrozujú viaceré procesy postmodernej spoločnosti, v prvej línii medzi nimi stoja osobitne monetarizácia a kvantifikácia, ktoré celkom logicky vyplývajú z procesu ateizácie.

Použitá literatúra

GEIST, B. 1996. *Sociologický slovník.* Praha: VP, 1996. ISBN 80-85605-28-27

FFORDE, M. 2010. Desocializácia. Kríza postmodernity. Bratislava: Lúč, 2010. ISBN 978-80-7114-806-7

JANDOUREK, J.2001. *Sociologický slovník.* Praha: Portál: 2001, ISBN 80-7178-535-0

KELLER, J. 2004. *Dejiny klasickej sociológie.* Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-34-2

MATULAY, S., MACÁK, D., ROZKOŠ, M., RAGAN., E. *Náčrt kresťanskej sociológie,* Košice, 2010. ISBN 978-80-89404-19-3

MOUNTUSSÉ, M. , RENOUARD, G. 2004. *Přehled sociologie.* Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3

Mk 8, 36-37

Mt, 19, 23-26.)

Rim, 2, 12-15

SZCZEPAŃSKI, J. 1967. *Sociológia.* Bratislava: VPL, 1967

PETRUSEK, M. 2006. *Společnosti pozdní doby.* Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-63-6

Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-311-3

Kontakt: Doc. PhDr. Stanislav Matulay, PhD.
Katedra sociológie, FF UKF v Nitre
e-mail: smatulay @64ukf.sk, mobil: 0903 602 449

The attitudes of students towards school culture

Piotr Mazur - Anita Famuła-Jurczak

The goal of each cultural society is to achieve a sufficient level of education among the population. Education is the process by which individuals prepare for the specifically human tasks that lie primarily in knowledge, and conscious and purposeful creation of new cultural and social values[1].Increasingly, we see the school as an autonomous institution under which arise and operate certain standards, values and atmosphere[2]. When deciding on choosing a school for children, parents increasingly take into account not only the place where the school is located in the rankings but that is what the climate prevails in it, what is the atmosphere. The purpose of the text is to show the attitudes of students towards school culture. Approximate issue is school culture, school culture types, its function.

School culture - the organizational culture

In the literature, we find a series of proposals on the definition of culture. The diversity and variety of definitions based on the fact that culture is analyzed from the perspective of the individual, group or society. What is meant by organizational culture? Organizational culture is defined as the result of norms, values, governance, symbols and meanings of the organization[3]. However, according to Cz. Sikorski is the organizational culture as a system of thought and action patterns that are established in the social environment of organizations and are important for achieving its formal objectives[4].

According to E. Schein can distinguish three levels of organization:

- visible, realized by the members of the organization
- visible but partially realized by the members of the organization
- invisible and often unconscious[5].

On the first level of organizational culture artifacts appear, visible patterns of behavior, symbols. The second level includes the norms and values and ideologies and prohibitions appearing in the organization. In turn, the third level, we distinguish the relationship to the relationship to the environment and reality, interpersonal relationships. The culture of the organization has the following functions:

- integrating - allows for a joint integration team members, identifying with the team;
- orient - learning about the mission and strategy of the organization to create preciseaction;
- evaluation - to appeal to clear criteria allows for an assessment of the development of the organization;

[1] A. Lisnik, *The contribution of the social doctrine of the Church for individual learning in education for sociality. Wspolczesne strategie i wyzwania edukacyjne*. Chelm, 2011, s. 227.
[2] I. Kawecki, *Wprowadzenie do wiedzy o szkole i nauczaniu*, IMPULS, Kraków, 2003, s. 91.
[3] zob. Nogalski B., *Kultura organizacyjna. Duch organizacji*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 1998, s. 105.
[4] Cz. Sikorski, *Kultura organizacyjna*, C. H. Beck, Warszawa 2002, s. 4.
[5] M. Kostera, *Postmodernizm w zarządzaniu*, PWE, Warszawa 1996, s. 76.

- development - knowledge of objectives and assessment of their implementationenables the further development of the organization and make changes if needed;
- stratification - the designation of the principles of power and status; control - To make the behavior of individual ratings of group members and the application of the reinforcements, when they are not complied with the applicable standards of the organization.

Organizational culture, therefore, meets the needs of security, belonging, and predictability. Significantly affect the attitudes and behavior of employees.

Summing up the previous discussion of school culture can be said that its main characteristics are:

- subconscious and the lack of reflection, with which people accept cultural patterns and apply to them: cultural reactions are characterized by automatism and the creation of stereotypes
- multi-level and multidimensional;
- feedback between organizational culture and its determinants.

Writing about the culture of the organization, remember that it is a variable and its image depends on factors external and internal, which will adversely affect the institution, organization. The shape of the culture of the organization depends on: the environment, the type of organization, its features and characteristics of participants[6]. You could say that the culture of the school will depend on the environment in which the school is located. Otherwise can shape the culture of schools located in rural and urban areas differently. Since culture is dependent on the school environment andthe characteristics of students it is likely that she will be discriminated because of thesocio-cultural capital of students and teacher[7]. Understanding the school culture is important to manage as it can initiate, encourage behavior conducive to achieving the objectives of the school. School cu culture directly affects the shape of the institutionthat is the school, the behavior of those associated with it (students, teachers, parents and the local environment). School culture conducive to efficient functioning of the school[8].

So far, presented a definition of school culture, its features and functions that fully, at this point you should consider what components will make up the culture of the school. According to the researchers involved in the culture of the organization is dependent on the philosophical and ideological assumptions about human visionand organization. According to E. Schein on culture of the organization include: artifacts, norms and values and cultural assumptions. Artifacts include realized bymembers of the organization level and are easy to observe, they are referred to as artificial creations of the culture. For artifacts include the organization of the material evironment, the language (myths, legends), seremononies and rituals, which are applicable in the organization. Norms and values

[6] G. Aniszewska, I. Gielnicka, *Firma to ja, firma to my, Poradnik kultury organizacyjnej* firmy, Wydawnictwo Doskonalenie kadr 1999, str. 44-57.
[7] Gejdoš M., *Kultura szkoły jako wartość szkolnej wspólnoty*, „Pedagogika Katolicka" 2008, nr 2, s. 128-
[8] B. Nogalski, Kultura organizacyjna, duch organizacji, PWE, Warszawa 2000.

existing in the organization are partially observable and conscious. In this group are located in both the standards and values declared and norms and values pursued by members of the school community. Another element which can be considered by the school culture are the cultural assumptions that very little will be made aware of and notes by members of the school community. These include: human nature, relationships, assumptions arising from the school about her relationship with the environment. So what is the culture of the school? Generally one can say that the cultural identity of the school, "a collection shared by staff of the school and its students partly consciously partly unconsciously, values, norms, symbols and beliefs, which to a large extent the behavior of school-related circles, as well as reinforce a sense of individuality and community. These values, norms, beliefs and symbols expressing them create social "personality" school, whose knowledge is an important part of understanding how it works. "[9]

Students to the school culture - Analysis of results

Aim of this study was to explore the attitudes of students towards school culture. We assumed that the students may have a certain attitude towards the unconscious levels of school culture and appealing to the concept of Robert Merton, who assumed that in the culture of the organization can be divided into two distinct parts, ie: the objectives referred to also as the aspirations and interests and resources, that is socially accepted ways of achieving the objectives of the unit may have differentattitudes towards the existing school culture.

For the attitudes of these include:

1. conformism - the acceptance of ends and means;
2. innovation acceptance of the objectives, lack of acceptance of their achievemen;
3. ritualism, but not accepting the purposes of accepting;
4. the withdrawal of the lack of acceptance of the objectives and measures;
5. rebelliousness. [10]

The research employed the technique of unfinished sentences, and aquestionnaire. Selection of the sample had a character on purpose - random. In a targeted type of school chosen. participated in the study pupils from two secondary schools located in Lubuskie. These were the schools that the rankings received the highest place. Since we assumed that the school culture will differ due to the environment in which the school is situated, we went to a school located in a large city and a school located in a small town. Purposeful selection of the sample also caused by the specific period and the developmental tasks of adolescence, which at this stage, students have to complete. We have assumed that one of the developmental tasks that have to realize the young man is to form a system of values and learning how to respond to the norms and values existing in the surrounding community. However, among middle school students the choice was random. In the study participated 143 pupils (71 girls and 73 boys). Aim of this study was to explore the attitudes of students towards the existing school standards and rules. Thus we were heading to look for answers to the following questions:

[9] J. Szczupaczyński, *Edukacja a zarządzanie*, Pułtusk 2004, s. 43.
[10] Adrjan B., *Kultura szkoły: w poszukiwaniu nieuchwytnego,* Impuls, Kraków 2011.

1. What is the knowledge of middle school students about the values and standards in schools? We are here only interested aspect of formal standards?
2. The extent to which students accept the norms and values existing in the school?
3. To what extent do the students observe the norms and values shared by the school?
4. The extent to which selected environmental and personality factors will differentiate the attitudes of students towards the norms and values shared by the school?

Students were asked to indicate what standards and values of those in the schools. An analysis of research material obtained following groups emerged from the standards in force - according to the respondents - in school:

- Cleanup standards;
- Standards relating to interpersonal relationships
- Standards for duty to the school
- Standards, including attitude towards teachers.

A detailed breakdown of the data presented in the chart first.

Figure 1 Standards applicable to school

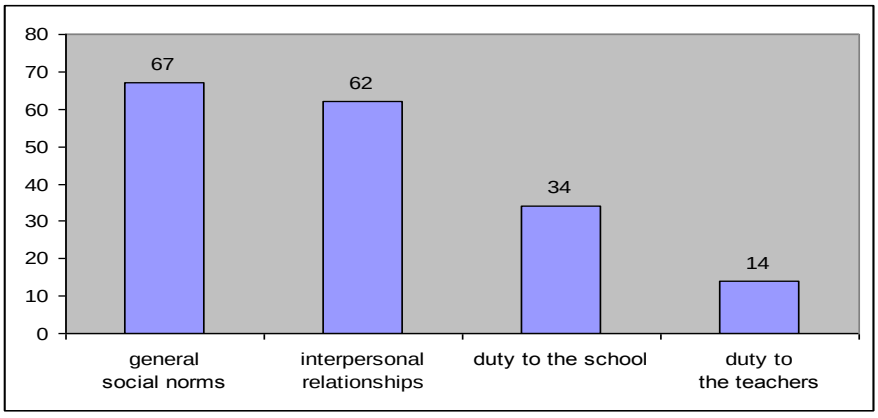

Almost every second respondent indicated that in his school there are norms, which can be defined as the standard cleaning, and they include such behaviors as non-smoking, drinking, dru, use. The next most common group was designated standards have interpersonal relationships. Students pointed out here that the irschool is not allowed to beat your friends, hopefully friends. The least often mentioned were behavior related to relationships with teachers.

The scope of knowledge tested on the directives of the school should be described as narrow. Interviewees appeared to be slightly standards based on existing regulations in their schools. The study did not have the normal duties that arising from the students have, and which are associated with the acquisition of the knowledge. The study also aims to answer the question of the degree of acceptance by the students present in school standards.

Figure 2 The degree of acceptance by the subjects in school standards in force

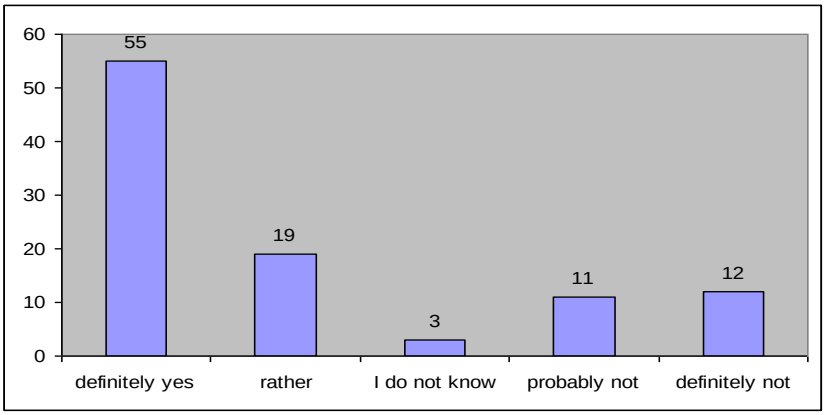

Based on the interviewees can be concluded that the vast majority of respondents (74%) indicated that it accepts the standards required by the school. Subjects often justified their statement by writing: the school must be certain standards, otherwise the teachers could not deal with some students to give advice, in our school is as if there were no prohibitions that everyone would do what he wanted. Expression analysis leads to the conclusion that the prevailing standards of pupils in school relate mainly to the prohibitions found in it and treat it as something outside of what should be followed carefully to avoid negative sanctions. On the other hand the standards teachers are required to control the Student community. The results can be assumed that these schools dominated culture of power.

Another question to which answers were sought during the study was: To what extent the respondents comply with the standards in force in school? The obtained results are surprising. Now, the vast majority of respondents (as was mentioned above) accepts the standards prevailing in the school. It turns out that every other student test says that does not comply with the standards in force at the school. respondents indicated:

- *We, for example, do not download but just as we are trying to download test;*
- *No, like no smoking allowed, but we go out with the guys a break for the school and there smoke.*

  Most guys want to fight as they agree to it after school

There were relatively fewer responses indicating compliance with test standards in force at the school. It should be noted that compliance with the applicable standards accompanied by a different motivation. Most respondents to submit to the applicable standards because they fear punishment (24% of respondents). Follow the standards, because they know that and so can not be changed and have to walk to school (13%).

The obtained results emerges a few attitudes of students towards school reality, and specifically to the directives of the school. Now the school is continually seen as a place of power and control over the students. Force in the culture is something external to the students, imposed by the teachers, the school authority. Students abide by the existing rule, as it gives them the opportunity to survive in the everyday classroom. Thus, it is not formed in them a critical attitude expressed in a reflective approach to current standards, proposing their own ideas, proposing new - adapted to current needs - solutions, bearing the consequences for their actions. Education is still the exercise of power, monopoly power of rations - listen, memorize, repeat - no innovation, and the different alternatives, and if you allow the formation of these "curiosities" or ideas dreamers, it is primarily in order to once again

capture and take control of the yearning for change. " Current are the words of R. Lukaszewicz, who writes that "(...) young more and more and more often sees situations in terms of educational opportunities fearful perception of self-restraint, standardization of course content, unified events and their interpretation," founded "emotional reactions , "the" margin of subjectivity, rewarding loyalty rather than thinking, suspiciousness towards independence. "This means that young people are aware of constraints that they face, but they also know that to succeed you should not show initiative and reflexivity.

Summary:

Analysis of the resulting research material allows for the emergence of several trends:

1. Students who have high grade point average receive the most conformist attitude towards the current, often-enforced school culture. Conformist attitude had nearly half of respondents (47%).
2. Every fifth of the student demonstrated an innovative approach, indicating that imposed by the school pathways, such as good grades should be pursued by other means. these students often points out that the school does not create the conditions for creativity, self-reliance in solving problems that the students are expected to play only passively acquired information
3. Third grade high school students, more often than their younger colleagues showed attitude ritualism. This means that not entirely approve of goals that reach but fully you agree to ways of achieving them. An example here might be the assessment of behavior. According to the respondents does not matter to them that receive scores of behavior, these same respondents, however, points out that it is necessary to behave in school according to applicable standards (eg no smoking on school premises).

According to K. Olbrycht "declares the modern school to equip pupils with broad powers theoretical conditioning solving tasks of various types, coping with a variety of cognitive problems, learning about their culture, by the powers of emotional, social, civic, technical, to the ability to resolve moral dilemmas, religious formationand finally - the knowledge and skills to effectively care for their physical and mental health. However, as mentioned author goes on, and as evidenced in the text also presents research results: "In many cases, the school educates primarily for adaptation to a particular social situation. Students trying to learn to function as teachers and in relations with them, to get a positive opinion, the desired evaluation, a sense of security get the advantageous position in the group. "This means that they continue to educate the social adaptation and survival, to operate in a culture where "prevail (...) conformist attitudes, strategies to manipulate others, fear of talents with his own group, before the strong actors, from autonomy of thought and action, mutual distrust, to regard as the obvious division of the school community to" we "and" they "- the group with different interests, use an absolute measure".[11]

Bibliography

[11] K. Olbrycht, *Kształcenie do wspólnotowości – wśród funkcji współczesnej szkoły, Przemiany społeczno – cywilizacyjne i edukacja szkolna – problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamośc*i, red. T. Lewowicki, A. Szczurek – Boruta, B. Grabowska, Kraków 2005, s. 119.

Adrjan B., *Kultura szkoły: w poszukiwaniu nieuchwytnego,* Impuls, Kraków 2011.
Aniszewska G., Gielnicka I., *Firma to ja, firma to my, Poradnik kultury organizacyjnej* firmy, Wydawnictwo Doskonalenie kadr 1999.
Gejdoš M., *Kultura szkoły jako wartość szkolnej wspólnoty***,** „Pedagogika Katolicka" 2008, nr 2.
Kawecki I., *Wprowadzenie do wiedzy o szkole i nauczaniu*, IMPULS, Kraków, 2003.
Kostera M., *Postmodernizm w zarządzaniu*, PWE, Warszawa 1996.
Lisnik, A., The contribution of the social doctrine of the Churc for individual learning in education for sociality. In *Wspolczesne strategie i wyzwania edukacyjne*. Chelm, 2011. s. 226-233.
Nogalski B., *Kultura organizacyjna,* duch organizacji, PWE, Warszawa 2000.
Nogalski B., *Kultura organizacyjna. Duch organizacji*, Oficyna Wydawnicza Ośrodka Postępu Organizacyjnego, Bydgoszcz 1998.
Olbrycht K., *Kształcenie do wspólnotowości – wśród funkcji współczesnej szkoły, Przemiany społeczno – cywilizacyjne i edukacja szkolna – problemy rozwoju indywidualnego i kształtowania się tożsamośc*i, red. T. Lewowicki, A. Szczurek – Boruta, B. Grabowska, Kraków 2005.
Sikorski Cz., *Kultura organizacyjna*, C. H. Beck, Warszawa 2002.
Szczupaczyński J., *Edukacja a zarządzanie*, Pułtusk 2004.

KANADA – symbol ideálneho prepojenia človeka, prírody, kultúry a ekonomiky

Jaroslav Mazůrek

Abstrakt

Názov *Canada* pochádza z reči prvých národov – konkrétne kmeňa Hurónov – a znie *kannata* a do slovenčiny ho môžeme preložiť ako „osada“, „zoskúpenie osád“ či „osídlenie“. V roku 1535 použili Indiáni toto slovo pre označenie osady Stadacona v rozhovore s Jacquesem Cartierem. Ten potom toto slovo začal používať pre označenie oblasti okolo svojej osady – dnes už ako časť Québec City. Od roku 1547 sa toto označenie začalo objavovať na mapách ako označenie rozsiahlej okolitej oblasti. Teda pôvodné označenie, Nové Francúzsko, sa prestávalo používať a *Canada* bol názov územia na sever od USA a na východ od Aljašky. Francúzska kolónia Kanada a Nové Francúzsko vznikli po dĺžke rieky svätého Vavrinca a severne od Veľkých jazier. Neskôr získala toto územie Veľká Británia, ktorá na ňom neskôr ustanovila dve kolónie: Hornú (*Upper Canada*) a Dolnú Kanadu (*Lower Canada*), dohromady označované ako Kanady *The Canadas*. Tieto zanikli v roku 1841, kedy sa zjednotili do Zjednotenej kanadskej provincie (*United Province of Canada*). V roku 1867 sa Kanada stala konfederáciou a britským domíniom, pričom oficiálne bola označovaná ako *Dominion of Canada*, prípadne *Canadian Confederation*. S rastúcou mierou nezávislosti na Veľkej Británii sa postupne stále častejšie vypúšťalo z názvu *Dominion of*. V roku 1982 bol prijatý názov *Canada Act*, ktorý sa uvádza ako jediné oficiálne meno zeme *Canada*. V tom istom roku došlo tiež k premenovaniu štátneho sviatku *Dominion Day* na *Canada Day*. Dnes je Kanada suverénny štát, ležiaci na severe severoamerického kontinentu. Na juhu hraničí so Spojenými štátmi, na východe ju obmýva Atlantický oceán, na západe Tichý oceán a na severe Severný ľadový oceán. Je druhou najrozľahlejšou krajinou sveta a je najsevernejšie ležiacou krajinou sveta. Krajina je federáciou desiatich provincií a troch teritórií. Je parlamentnou demokraciou s britskou kráľovnou Alžbetou II. ako formálnou hlavou štátu. V Kanade ju zastupuje Generálny guvernér. Hlavným mestom a politickým centrom Kanady je Ottawa, kde okrem Generálneho guvernéra sídli parlament, vláda a iné inštitúcie. Kanada je na federálnej úrovni oficiálne dvojjazyčným štátom. Francúzština je väčšinovým a oficiálnym jazykom v provincii Quebec a je značne rozšírená aj v provincii New Brunswick. Angličtina je väčšinovým jazykom všade inde okrem Nunavutu, kde väčšina obyvateľov hovorí jazykmi pôvodných obyvateľov Inuitov. Kanada je súčasne členom Commonwealthu ako aj La Francophonie.[1]

Kľúčové slová: Canada Day, Upper Canada, Lower Canada, Konfederácia Kanady v roku 1867, Canada Act, provincie, teritóriá, Generálny guvernér, Alžbeta II.,oficiálna hlava Kanady, východné provincie, západné provincie, nerastné bohatstvo Kanady, lesy Kanady, cestovný ruch Kanady, poľnohospodárstvo Kanady, priemysel Kanady, kultúra pôvodných obyvateľov – Indiánov a Eskimákov, Ottawa sídlo federálnych úradov - vlády, parlamentu, súdov a najvýznamnejších inštitúcií a pod.

[1] MEŠKO, D. a KATUŠČÁK, D.: *Akademická príručka.* Martin : Osveta, 2004, s. 162.

Abstract

Canada is a sovereign state that is situated on the North American continent. The United States of America is located near the southern border of Canada, Canada also borders three oceans: the Atlantic Ocean on the east, The Pacific Ocean on the West and the Arctic Ocean in the northern part of the country. Canada is the second largest country in the world and it is the northernmost country in the world. Canada is a federation of ten provinces and three territories. It is a federal state and a parliamentary democracy with Queen Elizabeth II as the formal head of the state and it is represented by the Governor General. The capital city and the political centre of Canada is Ottawa. In addition, Ottawa is home to the parliament of Canada, the Government and to other institutions.

Canada is officially a bilingual country. French is the main and official language in the province of Quebec and the language is also widely spoken in the province of New Brunswick. English is spoken by the majority of people in Canada, in all ten provices and territories except Nunavut where most of the people speak the languages of Aboriginal people – the Inuits. Canada is currently a member of the commonwealth as well as a member of La Francophonie.

Key words: Upper Canada, Lower Canada, Canadian Confederation in the year of1867, Canada Act, Canada Day, provinces of Canada, territories of Canada, General Governor, Elizabeth II.- the formal head of the state, natural resources of Canada, Industry and Agriculture of Canada, Canadian Forestry, Tourism, Culture of Aboriginal people – First Nations and the Inuits, Ottawa – the Capital City of the Country and home of the federal institutions, the Government, Parliament and the Supreme Court

Kanada

Rozloha:	9 974 610 km^2
Počet obyvateľov:	28 950 000
Hustota zaľudnenia na km^2:	3 obyvatelia
Hlavné mesto:	Ottawa (960 000 obyvateľov)

Kanada je nezávislým federálnym štátom a členom Britského spoločenstva. Podľa rozlohy je druhým najväčším štátom na svete. S výnimkou Aljašky zaberá takmer celú polovicu severoamerického kontinentu vrátane ostrovov vo všetkých oceánoch, ktoré ju obklopujú. Je to vyše 6% rozlohy svetovej súše. Takmer 1/12 plochy Kanady zaberajú jazerá. Od východu na západ meria 5 500 km a v smere sever – juh 4 600 km. Kanada hraničí len s USA. Na juhu tvoria hranicu Veľké kanadské jazerá a 49 rovnobežka, na severozápade Aljaška.

1 PRÍRODNÉ PODMIENKY, VÝVOJ, REGIÓNY

1.1 Prírodné podmienky

Kanada svojim prírodným a hospodárskym potenciálom patrí k ekonomicky najrozvinutejším štátom sveta. Ako prímorská krajina obklopená tromi oceánmi, má veľmi

členité pobrežie, o čom svedčí množstvo ostrovov, polostrovov, zálivov a na pobreží Tichého oceánu aj fjordov. Z polostrovov je najväčší Labrador (1,3 mil. km^2). Na území Kanady sú zastúpené všetky druhy reliéfu. Prevažnú časť povrchu krajiny (70%) tvoria nížiny a nízko položené plošiny, Strednú a východnú časť Kanady vrátane arktických ostrovov (Baffinov, Elesmerov, Viktóriin), vypĺňa Kanadský štít. Jeho pevninská časť sa označuje ako Lauretínska plošina. Na polostrove Labrador dosahuje najväčšiu výšku 1 676 m. Napriek značným prírodným zdrojom je doteraz málo hospodársky využitá. Pozdĺž západného okraja Hudsonovho zálivu až k Veľkým jazerám sa rozprestiera rozsiahla chladná a málo obývaná Arktická nížina. Západ Kanady vypĺňajú veľhorské Kordillery, ktoré sa skladajú z niekoľkých pásiem (Skalnaté vrchy, Pobrežné pásmo atď.). Najvyšší vrch Kanady je Mt. Logan (6 050 m). Na východ od Kordillier sa tiahne úrodná prérijná plošina, presahujúca z Kanady do USA (Veľké roviny). Na východe krajiny zasahujú z USA až k zálivu sv. Vavrinca výbežky Appalačského pohoria.

Pre značnú rozlohu krajiny je podnebie Kanady rozdielne. Prevažná časť krajiny má charakter mierne chladnej klímy. Smerom na sever nadobúda subarktickú až arktickú povahu. Východné pobrežné pásmo je klimaticky ovplyvnené studeným Labradorským prúdom, pacifické pobrežie teplým Kuro-Šio. Vnútrozemie má výrazne kontinentálnu klímu s veľkou amplitúdou. Priemerné januárové teploty tu dosahujú až -30˚C.

Riečna sieť s početnými jazerami je dobre rozvinutá. Rieky sú využité energeticky (Niagara, Fraser, Sv. Vavrinca) ale aj na riečnu dopravu. Rieka Sv. Vavrinca je vstupnou bránou k Veľkým kanadským jazerám (Horné, Hurónske, Erijské, Ontario). Na území Kanady je asi 200 jazier. Okrem menovaných k najväčším patrí Veľké medvedie jazero, Winnipegské jazero, Athabaska a ďalšie.

Lesy zaberajú 40% rozlohy krajiny. Prevládajú ihličnaté lesy. Na ochranu jedinečnej kanadskej prírody, vrátane pestrej a bohatej fauny, slúži sieť 28 národných parkov (Jasper, Banff, Wood Buffalo – najväčší národný park sveta o rozlohe 44 807 km^2 a desiatky provinčných parkov). Sú to zároveň významné objekty cestovného ruchu.

1.2 Historický a politický vývoj

Archeologické štúdie datujú prvé ľudské osídlenie do doby pred cca 26 000 rokmi v prípade severného Yukonu pred cca 9 500 rokmi. Prvé európske osídlenie založili na kanadskom území Vikingovia okolo roku 1000 v L'Anse aux Meadows, to však existovalo iba krátko a z dlhodobého hľadiska nemalo žiadny význam. „Kanada (resp. jej východné pobrežie) bola pre Európu znovu objavená na prelome 15. a 16. storočia výskumnou plavbou John Cabota (1497), ďalšie výpravy sem podnikol Jacques Cartier (1534). Prvé dlhodobé európske osídlenie tu založili Francúzi. Išlo o Port Royal (1605) a Québec (1608). Angličania ich nasledovali v roku 1610 v oblasti Newfoundlandu.“[2] S príchodom Európanov sa na kanadskom území začali rýchle šíriť európske choroby, ktoré decimovali pôvodné obyvateľstvo a otvárali kolonistom cestu do indiánskych území.

„Pred príchodom Európanov územie Kanady obývalo indiánske obyvateľstvo kmeňa Algonkiov, Athabaskov, Irokézov, Siouxov a ďalších. Sever obývali Inuiti (Eskimáci).“[3]

[2] http://cs.wikipedia.org/wiki/Kanada#Historie. (02.12.2011)
[3] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 99

Francúzi kolonizovali územie popri rieke Sv. Vavrinca, ktoré dnes tvorí prevažnú časť územia provincie Québec. Anglosasi zabrali najskôr Newfoundland. Ich hlavná expanzia nastala v 17. a koncom 18. storočia (po založení Spoločnosti Hudsonovho zálivu v roku 1670), kedy osídľovali Brunswicko, Nové Škótsko a Ontário. Z týchto provincií, vrátane Québecku, sa v roku 1867 vytvorilo Kanadské domínium (Akt o Britskej severnej Amerike). O niekoľko rokov neskôr k nim pribudli prérijné provincie Manitoba, Saskatchewan, Alberta a Britská Kolumbia. Kolonizácia západných území bola sprevádzaná tvrdým bojom s pôvodným obyvateľstvom. Zlatá horúčka v 19. storočí prispela k čiastočnému zaľudneniu severnej provincie Yukon. Viac menej ľudoprázdne ostalo severozápadné teritórium a Arktické súostrovie. Na základe Westminsterskému štatútu z roku 1931 sa stali krajiny Britského spoločenstva národov rovnoprávnymi a Kanada z medzinárodného hľadiska suverénnym štátom. Štátotvorný proces Kanady bol ukončený pristúpením Newfoundlandu k federácii v roku 1949. Podľa novej ústavy z roku 1982, ktorá nahradila Akt o Britskej Severnej Amerike, je Kanada nezávislá krajina s federálnym štátnym zriadením. Problémom ostáva postavenie Québecu v rámci kanadskej federácie.

Kanada uznáva britskú hlavu štátu za svojho panovníka, ktorého formálne zastupuje generálny guvernér. Štátne zriadenie Kanady spája v sebe model parlamentnej britskej demokracie a federatívneho usporiadania Spojených štátov amerických. Britský vplyv sa prejavuje najmä v zákonodarstve, americký vplyv vo väčšom samostatnom rozhodovaní provinčných vlád. Federálny parlament má dve komory. V politickom živote Kanady pôsobí asi 10 politických strán a zoskupení. Najsilnejšou celokanadskou stranou sú liberáli Liberal Party), silné postavenie v politickom systéme Kanady má aj konzervatívna strana Conservative Party) a strana nových demokratov (New Democratic Party). Okrem federálnej vlády sú vládnou stranou aj v niektorých provinciách (Ontario, Atlantické provincie).

1.3 Regióny

Územné usporiadanie

Kanada je zložená z desiatich provincií a troch teritórií. Provincie sú Alberta, Britská Kolumbia, Manitoba, Nový Brunšvik, Newfoundland a Labrador, Nové Škótsko, Ontário, Ostrov princa Edwarda, Québec a Saskatchewan. Teritória sú Severozápadné teritórium, Nunavut a Yukon. Provincie majú vysoký stupeň autonómie, teritória majú trošku menší stupeň autonómie. Oboje disponujú vlastnými provincionálnymi (resp. teritoriálnymi) symbolmi. Úradným jazykom je angličtina a francúzština, menová jednotka kanadský dolár.

Provincie sú zodpovedné za väčšinu štátnych sociálnych programov v Kanade a spoločne sústredia viac finančných prostriedkov než federálna vláda. Miera finančnej a samosprávnej autonómie je tu veľmi vysoká. Federálna vláda môže iniciovať národné programy a politiku v jednotlivých provinciách (napr. *Canada Health Act*), ale provincie môžu rozhodnúť, že sa budú na tejto politike podieľať. O viac menej vyrovnanú úroveň služieb v jednotlivých provinciách sa starajú tzv. vyrovnávacie platby riadené Federálnou vládou, ktorá presúva finančné prostriedky od bohatších provincií do rozpočtov provincií chudobnejších.

Všetky provincie i teritória majú jednokomorový volený zákonodarný orgán, v čele ktorého stojí premiér, vybraný rovnako ako prvý minister Kanady. Zároveň má každá

provincia viceguvernéra (*Lieutenant-Governor*), ktorý reprezentuje Korunu a je na analógií generálneho guvernéra na federálnej úrovni. U teritóriách je obdobou viceguvernéra komisár.

Regióny

Jednotlivé celky Kanady sa od seba líšia prírodnými podmienkami, históriou aj ekonomickým rozvojom. Kanada sa člení na nasledujúce socioekonomické regióny: atlantský, centrálny, prérijný, pacifický a arktický.“[4]

Atlantický región – tvoria ho 4 provincie (Nové Škótsko, New Brunswick, Ostrov princa Eduarda a Newfoundland). Na tomto území žije 3 mil. obyvateľov. Atlantské provincie sa od „mladej západnej Kanady“ odlišujú históriou, tradíciou a kultúrou regiónu. Základnou geografickou charakteristiku regiónu je diverzita jeho prírodného prostredia, využívanie prírodných zdrojov a osídlenie. Niektoré oblasti sú takmer ľudoprázdne.

Centrálny región – tvoria ho dve ekonomicky najvýznamnejšie provincie – Ontario a Québec. Zaberajú plochu takmer ¼ rozlohy krajiny. Na tomto území žije 60 % obyvateľstva krajiny. Región je označovaný ako priemyselné srdce Kanady. Má najväčší trh práce, najväčšiu priemyselnú výrobu, najvýznamnejšie finančné a obchodné inštitúcie.

Prérijný región - rozkladá sa medzi provinciami Britská Kolumbia a Ontario. Zaberá 20% územia krajiny. Žije tu viac ako 4 mi. obyvateľov. Tento región je považovaný za agrárne srdce Kanady, pretože reprezentuje 80 % kanadskej produkcie pšenice, jačmeňa a ovsa. Dôležité miesto v hospodárstve tohto regiónu zaujíma rozvíjajúci sa cestovný ruch.

Pacifický región – tvorí ho najzápadnejšia kanadská provincia Britská Kolumbia. Rozprestiera sa medzi Skalnými vrchmi a Pacifickým zálivom. Svojím hospodárskym potenciálom predstavuje tretí najvýznamnejší ekonomický celok krajiny. Žije tu 3,5 mil. obyvateľov. Vedúcim odvetvím je drevospracujúci priemysel, ktorý využíva bohatú surovinovú základňu. Podstatný význam pre ekonomiku má rybolov a s ním na pobreží Tichého oceánu spojený rybný priemysel.

Arktický región – tvorí ho Yukon a Severozápadné teritória. Zaberá 40 % plochy celej Kanady. Drsné klimatické pomery arktickej prírody a málo priaznivé pôdne podmienky nie sú priaznivé pre rozvoj poľnohospodárskej výroby. Táto sa realizuje predovšetkým formou moderného chovu kožušinových zvierat. V ekonomike teritórií v súčasnej dobe okrem obnoviteľných zdrojov obživy zohráva významnú úlohu baníctvo (ťažba zlata), rozvíjajúca sa ťažba ropy a plynu, ako aj cestovný ruch.

2 EKONOMIKA, PRIEMYSEL, POĽNOHOSPODARSTVO, DOPRAVA

2.1 Ekonomika

Kanada je vyspelý priemyselno-poľnohospodársky štát. Intenzívny rozvoj hospodárstva nastal po II. svetovej vojne. Najväčšie bohatstvo pochádza z ťažby nerastných surovín, z lesnej produkcie, rybolovu, poľnohospodárstva a využívania vodných zdrojov. Využívaním tohto potenciálu sa Kanada zaradila medzi 7 najvyspelejších krajín na svete.

„Na tvorbe HDP sa podieľajú odvetvia terciárneho sektoru (68,5 %) priemyslu vrátane ťažby nerastných surovín a stavebníctva (29,4%), poľnohospodárstva a lesníctva

[4] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 104

(2,1%). Najviac ekonomicky aktívneho obyvateľstva pracuje v službách (72%), priemysle a ťažbe nerastných surovín (15%) a v poľnohospodárstve (3%).“[5]

Kanada je jedným z najbohatších štátov sveta s vysokými príjmami na jedného obyvateľa. Životná úroveň v zemi je tak veľmi vysoká. Jedná sa o člena OECD a skupiny G8.“[6] Jej ekonomika je trhová hoci viac regulovaná než v susedných Spojených štátoch, menej regulovaná než vo väčšine štátov. Tradične má nižší hrubý domáci produkt na obyvateľa než jej južný sused (bohatstvo je však rozdelené rovnomernejšie), avšak vyššie než veľké rozvinuté západoeurópske ekonomiky. V minulom desaťročí jej ekonomika celkove rýchle rástla a krajina si zachovala nízku mieru nezamestanosti.V roku 2006 bola nezamestnanosť 6,3% čo je najlepší výsledok za posledných 30 rokov. Najvyšších hodnôt naopak dosahuje na Newfoundlandu a Labradoru a to okolo 14,5%.

V minulom storočí rast výroby, ťažby a služieb premenil ekonomiku z poľnohospodársky zameraného štátu na predovšetkým urbanizovaný priemyslový štát. Rovnako ako v ostatných zemiach rozvinutého sveta i v kanadskej ekonomike dominuje sektor služieb, ktorý zamestnáva tri štvrtiny Kanaďanov. Medzi rozvinutými krajinami je však Kanada neobvyklá v miere dôležitosti primárneho sektora v čele s ťažbou dreva a ropy.

Jedná sa o jeden z nemnohých rozvinutých štátov sveta, ktorý energie vyváža. Má veľmi veľké zásoby zemného plynu pri východnom pobreží a veľké zásoby ropy a plynu v Alberte a čiastočne i v Britskej Kolumbii a v Saskatchewanu. Jej ropné zásoby sú tak druhé najväčšie na svete, hneď za Saudskou Arábiou. V Québecu, Britskej Kolumbii, Newfoundlandu, Labradoru, Ontáriu a v Manitobe je k dispozícií veľmi lacná energia z vodných elektrárni.

„Kanada je jedným z najdôležitejších svetových dodávateľov poľnohospodárskych produktov. Bývalé kanadské prérie sú dnes jednými z najdôležitejších oblastí v pestovaní pšenice a ostatných obilnín. Tiež je najväčším svetovým vývozcom zinku a uránu a popredným svetovým vývozcom zlata, niklu, hliníka a olova. Mnoho sídiel v severnej časti zeme existuje len vďaka ťaženiu, či už minerálnych surovín alebo dreva. Má tiež značne veľký výrobný sektor, predovšetkým na juhu v Ontáriu kde je dôležitý automobilový priemysel a ďalej na juhu Québecu kde sídli mnoho firiem zaujímajúcich sa o kozmonautiku a vesmírny priemysel.“[7]

Kanada je vo vysokej miere závislá na medzinárodnom obchode, najviac so Spojenými štátmi. Bilaterálna dohoda medzi Kanadou a USA z roku 1989 (FTA) a predovšetkým Severoamerická dohoda o voľnom obchode (NAFTA) z roku 1994 ponímajúca i Mexiko spustila dramatický rast miery ekonomického prepojenia s USA. V roku 2001 krajina úspešne prekonala ekonomický pokles a udržuje si tak najlepšiu celkovú výkonnosť ekonomiky medzi krajinami G8. Od polovice deväťdesiatych rokov je štátny rozpočet v trvalom prebytku, dochádza tak k pokračujúcemu znižovaniu štátneho dlhu.

2.2 Priemysel

„Najrozvinutejším odvetvím hospodárstva v Kanade je ťažobný priemysel. Kanada má obrovské nerastné bohatstvo, pričom geologický prieskum na rozsiahlom území štátu

[5] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 100
[6] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 104
[7] http://cs.wikipedia.org/wiki/Kanada. html. (02.12.2011)

nachádza nové surovinové zdroje. Má všetky potrebné suroviny pre vlastné hospodárstvo a časť vyťažených surovín exportuje. Z energetických surovín sa ťaží ropa, zemný plyn a uhlie. Hlavné ropné polia sú v provincii Alberta a Saskatchewan, na ktoré pripadá 95% kanadskej ťažby (okolo 100 mil. ton).“[8] Z dôvodov geografických aj ekonomických časť ropy sa exportuje do USA. Východná časť Kanady naopak dováža ropu z Venezuely. Veľké zásoby ropy boli objavené v ústí rieky Mackenzie a v Beaufortovom mori Severného ľadového oceánu. Kanada je tretím najväčším producentom zemného plynu na svete. V západných provinciách (Alberta, Saskatchewan, Britská Kolumbia) sú značné, ale doteraz málo ťažené ložiská čierneho uhlia. Svetový primát má Kanada v ťažbe niklu (Sudbury v Ontariu) a ťažbe azbestu na viacerých lokalitách v Québecu. V ťažbe zlata je na treťom mieste na svete po Južnej Afrike a Rusku. Kanada patrí medzi popredných producentov v ťažbe medi (Ontario), zinku a olova (Britská Kolumbia).

Na západnom polostrove, v Novom Škótsku a Newfoundland sa ročne ťaží okolo 60 mil. ton železnej rudy. Zásoby sa odhadujú na desiatky miliárd ton a sú najväčšie na svete. Kanada je svetovým producentom uránu, ktorý sa ťaží na okraji Labradorského štítu v Ontariu (Blind River), v Saskatchewane pri Veľkom Medveďom jazere (Port Radium) a pri jazere Athabaska ((Uranium City). Rozsiahla je produkcia kamennej a draselnej soli (Saskatchewan), síry a stavebných materiálov. Chýbajú však väčšie zásoby bauxitu. Ten sa dováža z Jamajky.

Do prvej päťky v svetovom rebríčku sa dostal energetický priemysel. Kanada vyrobí ročne viac ako 500 mld. kW elektrickej energie. Vedúce postavenie majú hydroelektrárne na rieke Sv. Vavrinca, Niagara, kaskáda veľkých elektrárni La Grande na Labradore, energetické využitie horských riek v Alberte a Britskej Kolumbii. Okrem Ostrova princa Eduarde, kde nie sú veľké vodné toky. Hydroenergiu využívajú všetky kanadské provincie. Celkový energetický potenciál kanadských riek sa odhaduje na 65 mld. kW, t. j. 1/10 svetového potenciálu. Po Nórsku je to krajina s najväčšou výrobou elektriny na 1 obyvateľa. V Pickeringu v provincii Ontario pracuje najväčší výrobca atómovej energie na svete (CANDU – Canadian Deuterium Uranium).

Svetové parametre má komplex atómových zariadení Bruce Station pri Hurónskom jazere. K veľkým atómovým elektrárňam patrí aj Pinawa pri Winnipegu v provincii Manitoba.

„Geograficky je kanadský priemysel rozložený veľmi nerovnomerne. Sústreďuje sa do južného pohraničného pásma s USA, najmä do oblasti Veľkých kanadských jazier a pri rieke Sv. Vavrinca. Okrem ťažobného priemyslu je rozvinutý najmä hutnícky. Pre svoj rozvoj má optimálne podmienky, ktoré predstavuje široká surovinová základňa a dostatok energie. Najväčším kanadským oceliarskym a železiarskym strediskom je Hamilton, v Ontáriu nazývaný aj „kanadský Pittsburgh“. Farebná metalurgia je lokalizovaná do Sudbury v Ontariu (nikel, kobalt), vo Flin Flone v Manitobe, v Traile v Britskej Kolumbii (zinok), v Arbide v Québecu a Kitimate v Britskej Kolumbii. Tu pracuje najväčšia hlinikáreň na svete.“[9] Značný rozvoj v poslednom období zaznamenalo dopravné strojárstvo, najmä výroba automobilov, ktorú ovládajú americké firmy General Motors, Ford, Chrysler. Je sústredná v Oshawe a vo Windsore v Ontariu a v Montréale v Québecu. Výroba lietadiel je sústredná

[8] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 100
[9] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 101

v Montréale, Toronte a Winnipegu. Najväčšie lodenice sú vo Vancouveri a v Québecku. Vysokú úroveň dosahuje výroba poľnohospodárskych strojov (Winnipeg). Kanada patrí k významným producentom výpočtovej techniky (Toronto). Svojím významom sa do popredia dostáva ropný priemysel, ktorý sa opiera o domácu surovinovú základňu, ale aj dovážanú ropu z Venezuely. Strediskom petrochémie sú Edmonton a Calgary (Alberta). Provincia Alberta sa podieľa 90% na kanadskej produkcii ropy. Ďalšími strediskami petrochémie sú Regina, Winnipeg, Toronto a Sarnia. Tu dovážajú ropu z karibskej oblasti a spracúvajú ju petrochemické závody v Halifaxe a v Québecu. O rozsiahlu surovinovú základňu sa opiera drevársky priemysel. Významne sa podieľa na kanadskom exporte. Je zameraný na výrobu papiera a celulózy. V exporte novinového papiera je Kanada na 1. mieste na svete (40% svetovej produkcie). „Z provincií na prvom mieste je Britská Kolumbia, ďalej Quebéc a Ontario. Tieto tri provincie predstavujú 4/5 ťažby kanadského dreva. Najväčšie drevospracujúce závody sú vo Vencouveri, Edmontone a v Ottawe. Na rozvinuté poľnohospodárstvo nadväzuje rozsiahly potravinársky priemysel (mlynársky – prérijné provincie, rybný – atlantické provincie, mäsný – Ontario a Québec, konzervárenský – Britská Kolumbia a Nové Škótsko). Priemyselným srdcom Kanady je provincia Ontario, na ktorú pripadá 60% priemyselnej výroby krajiny.“[10]

2.3 Poľnohospodárstvo

„Poľnohospodárstvo má veľmi dôležité miesto v kanadskej ekonomike. Je založené na farmárskej veľkovýrobe, ktorá je vysoko špecializovaná (farmy obilninárske, mliekarenské, chovateľské, farmy kožušinovej zveri). Priemerná výmera fariem je viac ako 230 ha. Pre poľnohospodárstvo je vhodné asi 10 % územia. Doteraz sa pre poľnohospodárstvo využíva asi 7% územia Kanady, z toho orná pôda predstavuje 3%.“[11]

Na území Kanady môžeme vymedziť dve významné poľnohospodárske oblasti. Lauretínska oblasť na východe zaberá nížinu okolo rieky Sv. Vavrinca a Veľkých kanadských jazier, Ostrov princa Eduarda, severnú časť New Brunswicku a západné pobrežné pásmo v Novom Škótsku. Druhou významnou poľnohospodárskou oblasťou je prérijná oblasť Manitoba, Saskatchewan, Alberta, zameraná predovšetkým na pestovanie pšenice. Pestovanie pšenice v tejto oblasti má celosvetový význam (jedna zo svetových obilníc). Pšenica je hlavnou exportnou plodinou Kanady. Ročná produkcia dosahuje približne 28 mil. ton, čo predstavuje okolo 1000 kg na 1 obyvateľa. Okrem pšenice sa pestuje raž, jačmeň, kukurica, sója a ovos. Pestovanie obilnín na rozľahlých západokanadských prériách je vysoko mechanizované. Cukrová repa sa pestuje najviac v Alberte, zelenina a zemiaky v atlantických provinciách (Nový Brunswick), ovocie a tabak v Ontariu, Novom Škótsku a Britskej Kolumbii. Typickým produktom je javorový cukor (Québec).

„Pre Kanadu bolo poľnohospodárstvo vždy dôležité, pretože dnešná poľnohospodárska výroba zamestnáva menej než 4% pracujúcej populácie. Asi 7,3% celkovej rozlohy zeme tvorí orná pôda a pastviny. Poľnohospodárstvo predstavuje asi 8% kanadského vývozu. Zďaleka najväčší rozsah poľnohospodárskej pôdy je v prériách a oblastiach Alberty, Saskatchewanu a Manitoby.“[12]

[10] http://www.drbubo.com/right/info_country.php?IdC=6&lang=SK. (03.12.2011)
[11] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 101
[12] http://referaty-seminarky.sk/kanada-8/.php. (03.12.2011)

Živočíšna výroba je v súčasnosti rozšírenejšia ako rastlinná. Je rozhodujúcou zložkou kanadského poľnohospodárstva. Kanadské ranče bývajú označované ako „továrne na mäso“. Prevažuje chov rožného dobytku (prérijné provincie) a ošípaných (Ontario, Québec).

Živočíšnu výrobu významne dopĺňa rybolov a chov kožušinovej zveri. Ročný výlov sa pohybuje okolo 1,5 mil. ton. Polovica výlovu pripadá na atlantickú oblasť, kde na svetoznámych veľkých laviciach „Grand banks“ v šelfovom mori pri Newfoundlande sa loví sleď, treska a tuniak, na pacifickom pobreží losos.

Kanada kontroluje rybolov v 320 km širokom pásme teritoriálnych vôd, ktoré kanadská vláda rozšírila v roku 1977. Menej významný je rybolov v sladkovodných jazerách. Tradičným hospodárskym odvetvím je chov kožušinovej zveri (líšky, norky). Sústreďuje sa hlavne v Québecu, Saskatchewane a Yukone. Umelý chov významnou mierou dopĺňa poľovníctvo kožušinovej zveri v divočinách severu (Severozápadné teritóriá, Yukon). Ročne sa v Kanade vyprodukuje a uloví okolo 10 miliónov kusov kožušín. Lesné hospodárstvo je rozvinuté predovšetkým v Britskej Kolumbii, Ontariu a Québecu. Ročne sa ťaží okolo 90 mil. m^3 dreva.

2.4 Doprava

V krajine je cez 390 000 km diaľnic vrátane transkontinentálnych ciest a Aljašské diaľnice. Transkanadská diaľnica (7 776 km) je najdlhšia vydláždená diaľnica na svete. V Montreale, Toronte a Vancoure je metro a v Calgary a Edmonte majú špeciálny mestský dopravný systém. Železnice merajú celkom 85 563 km. Päť leteckých spoločností poskytuje služby ako vnútroštátne, tak aj medzinárodné. Hlavné prístavy sú Halifax, Montreal a Vancouru.

„Doprava má v Kanade vzhľadom k rozlohe územia veľký význam. Rýchlo sa rozvíjajúce hospodárstvo kladie veľké požiadavky na všetky druhy dopravy. V politickej integrácii, osídlení a ekonomickom rozvoji kanady historickú úlohu zohrala železnica. V roku 1885 spojila obidva oceány (Canadian Pacific Reilway Halifax – Montréal – Vancouver). Z Manitoby severná vetva magistrály pokračuje na Edmonton a končí v prístave Prince Rupert pri hraniciach s Aljaškou. Odbočky vedú k Veľkému jazeru otrokov a k Hudsonovmu zálivu. Transkanadská železnica politicky a ekonomicky zjednotila Kanadu.“[13] S vybudovaním transkanadskej železnice je spojené intenzívne využívanie prírodných zdrojov a ekonomický rozvoj jednotlivých regiónov. Kľúčovú úlohu zohrala železničná doprava v rozvoji farmárstva v prérijných provinciách. Železničná sieť dosahuje takmer 100 000 km a je po USA a Rusku na 3. mieste na svete. Najdôležitejšie železničné uzly sú Montréal, Winnipeg a Calgary. Stále rastie význam cestnej dopravy. „Cestná sieť v Kanade má bezmála 1 000 000 km. Trans Canadská Highway mieria 9 600 km. Jej severná vetva Alaska Highway zaisťuje spojenie s územím Yukonu a Aljašky.“[14]

Najintenzívnejšia automobilová doprava je v koridore Windsor – Toronto – Montréal – Québec. Významnú úlohu zohráva doprava riečna a námorná, najmä pre prepravu vysokoobjemových surovín a produktov (uhlie, rudy, drevo, obilie). Celkove má Kanada k dispozícii 4,5 tis. km vodných ciest s ročnou prepravou 70 mil. ton. Vnútrozemská plavba

[13] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 102
[14] http://referaty-seminarky.sk/kanada-8/.php. (03.12.2011)

sa uskutočňuje po Veľkých jazerách a rieke Sv. Vavrinca. Patrí k najvýznamnejším vnútrozemským cestám na svete. Je dlhá 3 862 km. Vedie priamo do srdca priemyselnej oblasti Kanady a zaisťuje prístup aj k americkým prístavom Detroit, Chicago a Duluth. Pre námorné lode je vodná magistrála sprístupnená od roku 1959.

Z riečnych prístavov je najvýznamnejší Montréal a Québec. Na jazerách, ktoré sú súčasťou panamerickej magistrály, sú to Hamilton, Toronto a Thunder Bay. Doprané využitie najväčšej rieky Kanady, Mackenzie, ktorá spája jazero Athabaska a Veľké jazero otrokov so Severným ľadovým oceánom, je vzhľadom na klimatické pomery a nízky ekonomický rozvoj tohto regiónu značne limitované. Podobná situácia je aj pri rieke Yukon a rieke Nelson v Manitobe. Významnú úlohu v riečnej doprave má 542 km dlhý Erijský kanál na území USA, postavený v roku 1825. Spája Erijské jazero s riekou Hudson, na ktorej je situovaný New York. Pre spojenie s Európou slúžia námorné prístavy Halifax v Novom Škótsku a St. John na New Foundlande, s Áziou a Austráliou Vancouver na pacifickom pobreží. Tonáž kanadskej obchodnej flotily nepresahuje 5 mil. BRT. Na rozsiahlych priestoroch Kanady významnú úlohu má letecká doprava. Slúži jej 1500 letísk, z toho 10 medzinárodných (Toronto, Montréal, Ottawa, Québec, Winnipeg, Regina, Calgary, Edmonton, Vanncouver a Gander).

Letisko Gander na Novom Foundlande je významné z hľadiska medzikontinentálnych letov medzi Európou a Severnou Amerikou. Hlavnými leteckými spoločnosťami sú Air Canada a Canadian Airlines, ďalej Pacific Western Airlines a Nodair.

S ťažbou ropy a plynu je spojená výstavba ropovodov a plynovodov. V Kanade na potrubnú dopravu pripadá 30% prepravy všetkých tovarov. Sieť plynovodov a ropovodov smeruje z Alberty do Britskej Kolumbie, do Ontaria a do USA. Dĺžka plynovodov a ropovodov na území Kanady dosahuje 50 000 km.

V krajine je kvalitná železničná doprava. Vo všetkých väčších mestách je kvalitná taxislužba. Automobily požičiava množstvo domácich aj medzinárodných spoločností, napr. Avis, Hertz atď. Čerpanie pohonných hmôt sa realizuje prostredníctvom čerpacích kariet u významných spoločností (SHELL, ESSO, Petro Canada a pod.). Každé motorové vozidlo musí byť poistené. Poistenie býva pre prisťahovalcov do Kanady dosť vysoké (100 CAD a viac). Vozidlá v oboch smeroch sú povinné zastaviť, ak žltý školský autobus (School bus) zastavil a signalizuje vystupovanie alebo nastupovanie detí do autobusu, signál sa dáva značkou „STOP“.

3 ZAHRANIČNÝ OBCHOD, CESTOVNÝ RUCH

3.1 Zahraničný obchod

„Zahraničný obchod má významné miesto v hospodárstve Kanady. Podiel zahraničného obchodu na HDP tvorí asi 20%. Vo vývoze prevládajú suroviny a priemyselné výrobky – ropa, zemný plyn, rudy, azbest, drevo, papier a niektoré strojárske výrobky. Z poľnohospodárskych produktov predovšetkým pšenica, resp. ryby a kožušiny. V dovoze zo surovín prevláda bauxit, bavlna, kaučuk a niektoré strojné zariadenia. Kanada výškou obratu zahraničného obchodu je na 4. mieste na svete.“[15] Hlavnými obchodnými partnermi sú USA, Japonsko, Veľká Británia a ďalšie krajiny EÚ (Nemecko, Benelux, Taliansko). Stúpa

[15] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 103

zahraničný obchod s Venezuelou, Ruskom, Saudskou Arábiou, Čínou (vrátane Tajwanu a Hong Kongu) a Austráliou.

„Pred II. svetovou vojnou bola hlavným obchodným partnerom Veľká Británia. Po II. svetovej vojne túto úlohu prevzalo USA, na ktoré pripadá 80% zahraničného obchodu Kanady. To svedčí o úzkom ekonomickom prepojení Kanady na hospodárstvo USA, ale aj určitej hospodárskej závislosti.“[16]

Napr. vývoz pšenice do USA sa pohyboval okolo 2,5 mil. ton ročne. Na druhom mieste vo vývoze je Japonsko s 5%. Na Veľkú Britániu pripadá dnes len 2 % zahraničného obchodu Kanady. Dovozné krajiny sú v tom istom poradí – USA 73 %, Japonsko 6% a Veľká Británia 2%.

Predstavitelia krajiny pripisujú mimoriadny význam zahraničnému obchodu, prostredníctvom ktorého sa vytvára viac ako 50% HDP. Zahraničný obchod riadi minister medzinárodného obchodu, ktorý je spolu s ministrom zahraničných vecí na čele dvojjediného Ministerstva zahraničných vecí a medzinárodného obchodu. „Kanadskí predstavitelia riešia mnohé záležitosti veľmi prakticky a originálne, tak ako to vyhovuje iba kanadskému typu hospodárstva a spoločnosti.“[17]

3.2 Cestovný ruch

„Kanada má veľmi dobré podmienky pre rozvoj cestovného ruchu (atraktívne prírodné prostredie, kvalitná materiálno-technická základňa). Cestovný ruch z roka na rok vzrastá, najmä prílivom turistov z USA, Japonska, ale aj Európy. Krajinu navštívi ročne viac ako 50 mil. turistov.“[18]

Ťažisko cestovného ruchu sa sústreďuje na teritórium západných provincií (Britské Kolumbia, Alberta a Saskatchewan), do národných parkov Banff, Jasper, Joho, Kooteney, Waterton, Glacier, Mount Reveistoke. Oplývajú prírodnými krásami (ľadovce, jazerá, vodopády, kaňony, dravými riekami, termálnymi prameňmi). Sú tu možnosti letnej rekreácie, vysokohorskej turistiky aj zimných športov. Celá oblasť kanadskej časti Skalnatých vrchov má z hľadiska cestovného ruchu medzinárodný význam. Opäť stúpa záujem o Yukon (športové rybárstvo, drafting a poľovníctvo), ktorý je sprístupnený aljašskou magistrálou (Aliskian Highway). Turistickou atrakciou pre cudzincov je návšteva indiánskych rezervácií v Alberte a Saskatchewane. Príťažlivými oblasťami pre kanadských občanov je oblasť jazera Okanagan a ostrov Vancouver v Britskej Kolmbii (letná rekreácia).

Európski turisti sa sústreďujú na prírodné a technické atraktivity v Ontáriu, Québecu, Novom Škótsku a New Brunsvicku. Patria medzi ne predovšetkým Niagarské vodopády.

Veľké jazerá slúžia prevažne krátkodobému cestovnému ruchu a prímestskej rekreácii veľkých priemyselných centier (Toronto, Hamilton, Windsor a ďalších).

LESY

Kanada má 4 milióny kilometrov štvorcových lesa a polovica z toho sa používa na ťažbu dreva. Je to nesmierne dôležité odvetvie kanadského hospodárstva. Na západnom pobreží postupne miznú obrovské plochy lesa. Od ťažobných spoločností sa vyžaduje, aby spomalili ťaženie a vysádzali viac stromov.

[16] http://www.drbubo.com/right/info_country.php?IdC=6&lang=SK. (03.12.2011)
[17] http://www.cancham.sk/index.php?Itemid=55&id=45&option=com_content&task=view. (03.12.2011)
[18] MAZŮREK, J.: *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 103

TOTEMY

Pôvodní obyvatelia Britskej Kolumbie na západnom pobreží Kanady vyrezávali zo stromov obrovské totemy – rodové znaky. Niektoré totemy oslavovali mimoriadne udalosti alebo i životy náčelníkov.

ZÁVER

Kanada je multikultúrna krajina mnohých jazykov. Na federálnej úrovni sa od roku 1969 profiluje ako dvojjazyčná, úradné jazyky sú angličtina (materinský jazyk 59,7% obyvateľov) a francúzština (materinský jazyk 23,2 % obyvateľov). Jeden z týchto jazykov ovláda 98,5% obyvateľov (len angličtinu 67,5%, len francúzštinu 13,3 % a oba jazyky 17,7%). Znalosť jedného z týchto jazykov je podmienka k udeleniu občianstva žiadateľom z iných krajín. Angličtina je materinskou rečou väčšiny obyvateľov všetkých provincií s výnimkou Quebecu a dvoch z troch teritórií: Yukonu a Severozápadných teritórií. (Pri pohľade do etnických štatistík je treba si uvedomiť, že fakt, že sa niekto hlási k francúzskej národnosti, ešte neznamená, že nutne má za materinský jazyk francúzštinu, u ďalších etník - Írov a Škótov sa takto nedá uvažovať už vôbec. Ako materinskú reč udáva angličtinu i veľká časť potomkov pôvodných obyvateľov.)

Na federálnej úrovni prebieha politický a úradný život v oboch jazykoch. Napríklad rokovania parlamentu prebiehajú v oboch jazykoch, s dostupnosťou simultánnych prekladov. Pri styku s federálnymi inštitúciami má klient možnosť výberu medzi používaním angličtiny, alebo francúzskeho jazyka. Znalosť oboch jazykov je teda pri zamestnaní vo verejnom sektore mimoriadne dôležitá, vedúci predstavitelia vládnych organizácií ako aj zamestnanci prichádzajúci do styku s verejnosťou majú vo väčšine prípadov povinnosť ovládať oba jazyky, alebo si ich zdokonaliť popri zamestnaní. Väčšina mimovládnych organizácií s národnou pôsobnosťou ako Červený kríž, Scouts Canada a podobne tiež ponúkajú dvojjazyčnosť.

Francúzština má najsilnejšiu pozíciu v Quebecu, kde je zároveň jediným oficiálnym jazykom. Quebec je tiež jedinou provinciou Kanady, v ktorej nemá angličtina žiadny oficiálny status. Okrem Québecu má francúzština silnú pozíciu v provincii New Brunswick, ktorý je jedinou provinciou, ktorá je rovnako ako celý štát oficiálne dvojjazyčná. V Ontáriu je oficiálnym jazykom iba angličtina, francúzština má však polooficiálny status a je v úradnom styku používaná, podobne je na tom Manitoba. Britská Kolumbia nemá oficiálny jazyk, ale angličtina ním de facto je.

Ostrov princa Eduarda a Newfoundland a Labrador majú za úradný jazyk vedenú iba angličtinu, na nižších úrovniach služieb sa však možno v rámci komunít dohovoriť rôzne. V Novom Škótsku je bežná angličtina, okrem toho majú významnú pozíciu francúzština, írčina a škótčina. Úradný jazyk nie je určený. V Alberte je jediným oficiálnym jazykom angličtina. V Yukone sú úradnými jazykmi angličtina a francúzština, vo zvyšných dvoch teritóriách sú ako úradné jazyky vedené okrem týchto dvoch ešte jazyky pôvodných obyvateľov (v Severozápadných teritóriách je ich 6, v Nunavute 2). Kanada má úzke zahraničné vzťahy s USA, s nimi má najdlhšiu nebránenú hranici na svete, alebo napr. spoločnú leteckú obranu *(NORAD*). Obe krajiny spolu často kooperujú ako na politickej, tak i na vojenskej úrovni a ich ekonomiky sú veľmi úzko previazané. Mimo toho Kanada

udržiava nadštandardné vzťahy s Veľkou Britániou a Francúzskom, dvoma bývalými imperiálnymi mocnosťami, ktoré zohrali nezastupiteľnú úlohu pri jej vzniku – je členom Commonwealthu a La Francophonie. S Veľkou Britániou má naviac i spoločnú formálnu hlavu štátu, britskú panovníčku Alžbetu II.

Autor: Doc. PaedDr. Jaroslav Mazůrek,CSc
KSV a SNC PF KU v Poprade

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

LAW, KEWIN. 1990. CANADA 1990.New York - Philadelphia: Chelsea House Publishes, 1990, s. 130

MAZŮREK, J. 2004. *Vybrané kapitoly z Hospodárskej geografie.* Banská Bystrica: UMB, 2004. 130 s. ISBN 80-8055-997-X.

MEŠKO, D. - KATUŠČÁK, D. 2004. *Akademická príručka.* Martin : Osveta, 2004. 316 s. ISBN 80-8063-150-6.

METCALFE , W. 1998. Understanding of CANADA. A Multidisciplinary Intreduction to Canadian Studies. New York: New York University Press, 1998. s. 621

Vidová, Viera, 2012. Kanada (Canada), referát

*Canada.*http://www.cancham.sk/index.php?Itemid=55&id=45&option=com_content&task=view. (03.12.2011).

História Kanady.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Kanada#Historie. (02.12.201*Historický a politický vývoj v Kanade.*

http://referaty-seminarky.sk/kanada-8/.php. (03.12.2011).

Krajina v Severnej Amerike.

http://www.drbubo.com/right/info_country.php?IdC=6&lang=SK. (03.12.2011).

Multikultúra v Kanade.

http://www.drbubo.com/right/info_country.php?IdC=6&lang=SK. (03.12.2011).

Wikipédia Kanady.

http://cs.wikipedia.org/wiki/Kanada. html. (02.12.2011).

Medzináboženský dialóg medzi kresťanmi, židmi a moslimami

Štefan Mordel

V dňoch 20. až 24. júna v roku 2010 sa uskutočnil medzi náboženský dialóg v rámci konferencie ICCJ (International council Christians and Jews) v Instanbule. Už v samotnom názve je vyjadrené, že medzi náboženský dialóg sa rozvíja medzi kresťanmi a Židmi, čo sa vlastne aj deje pri pravidelných ročných konferenciách. Tohto roku však do tohto dialógu boli zahrnutí aj moslimovia a práve z tohto dôvodu sa konferencia konala v Istanbule. Na konferencii sa zúčastnilo 114 ľudí z mnohých krajín sveta. Z Európy tam boli zástupcovia z Francúzska, Anglicka, Belgicka, Talianska? Nemecka, Holandska, Írska, Poľska, Česka i Slovenska, ďalej tam boli zástupcovia z USA, z Kanady, Izraela, Austrálie atď.

Konferencia sa konala v bezprostrednej blízkosti po tragickej udalosti, kedy bol brutálne zavraždený katolícky biskup Luigi Padovese predseda biskupskej konferencie v Turecku svojim osobným šoférom. Následkom toho boli aj určité obavy o bezpečnosť účastníkov predovšetkým židovskej a kresťanskej komunity. Bolo nám odporúčané nenosiť náboženské symboly a odev na ulici. Napokon účastníci boli ubezpečení, že im nehrozí nijaké nebezpečenstvo a že bude o bezpečnosť všetkých účastníkov náležite postarané. Prezidentka ICCJ Dr. Debora Weismanová vyjadrila vo svojom príhovore k účastníkom dialógu skutočnosť, že prichádzame do Istanbulu ako aktivisti medzi náboženského dialógu, aby sme podnietili vzájomné rozhovory a porozumenie. Ako motto tohto dialógu bol vybratý text z Koránu: „Prišli sme tu, aby sme sa stretli, učili a počúvali, aby sme tak poznali jeden druhého.“ Ďalej povedala: „Medzi náboženský dialóg a budovanie pokoja sa testuje v čase krízy. Možno práve teraz je naša prítomnosť v Istanbule potrebná viac ako inokedy a dúfame, že budeme môcť prispieť, hoci iba malou čiastkou, k zmierneniu tohto napätia.“

Program konferencie bol nasledovný: v nedeľu 20. júna o 20. hod. v hoteli Kalyon vo veľkej zasadacej miestnosti bolo prvé slávnostné zasadanie, ktoré viedol rabín Ehud Bandel z Melbournu a pri ktorom vystúpili reprezentatívni hostia. Ako prvý dostal slovo veľký mufti z Istanbulu Prof. Dr. Mustafa Cagrici, za ním vystúpil hlavný rabín z Istanbulu Ishak Haleva a napokon ekumenický patriarcha Bartolomej I. Po týchto vystúpeniach nasledovala o 21.30 recepcia. Patriarcha po svojom vystúpení ihneď odišiel do svojej rezidencie.

Program pokračoval v pondelok prednáškami od 9.00 hod. približne do 12.30 hod. Plenárne zasadnutie začalo meditáciou, ktorá sa niesla v duchu slov sv. Pavla apoštola v liste Rimanom (12, 9-18), kde apoštol pripomína povinnosť lásky: „Láska nech je bez pretvárky. Nenávidťe zlo, lipnite k dobru. Milujte sa navzájom bratskou láskou, predbiehajte sa vzájomne v úctivosti, v horlivosti neochabujte, buďte vrúcneho ducha, slúžte Pánovi. V nádeji sa radujte, v súžení buďte trpezliví, v modlitbe vytrvalí. Majte účasť na potrebách svätých, buďte pohostinní. Žehnajte tých, čo vás prenasledujú - žehnajte a nepreklínajte! Radujte sa s radujúcimi, plačte s plačúcimi! Navzájom rovnako zmýšľajte; a nezmýšľajte vysoko, ale prikláňajte sa k nízkym. Nebuďte múdri sami pre seba. Nikomu sa neodplácajte

zlým za zlé; usilujte sa robiť dobre pred všetkými ľuďmi. Ak je to možné a závisí to od vás, žite v pokoji so všetkými ľuďmi. Nepomstite sa sami, milovaní, ale ponechajte miesto hnevu; veď je napísané: *„Mne patri pomsta, ja sa odplatím,“* hovorí Pán. Ale *keď bude tvoj nepriateľ hladný, nakŕm ho, keď je smädný, daj mu piť,...* Nedaj sa premôcť zlu, ale dobrom premáhaj zlo.“ Táto meditácia mala naladiť a pripraviť účastníkov na otvorený dialóg, aby sa mohli vzájomne počúvať a otvorene vyjadrovať svoje názory.

O 09.15 otvorila plenárne zasadanie prezidentka spoločnosti ICCJ pričom vysvetlila zmysel a poslanie konferencie hlavne v oblasti zmierovania napätia medzi náboženskými skupinami. Prvú prednášku predniesla Prof. Susannah Heschel, ktorá prednáša religionistiku na Dartmouth College v New Hampshire v USA. V úvode prednášky prejavila vďačnosť za to, že mohla vystúpiť na tomto fóre, ktoré je vplyvným prostriedkom dialógu medzi kresťanmi a židmi. Povedala, že prišla na konferenciu ako židovka, ktorá má hlbokú lásku k judaizmu. Je dcérou rabína, ktorý stratil svoju matku a sestry v Osvienčime a Treblinke. Uviedla, že jej otec sa narodil vo Varšave v náboženskej rodine, ako študent prišiel v roku 1927 do Berlína, kde študoval na vysokej rabínskej škole. V roku 1933 dokončil svoju dizertačnú prácu na tému biblickým prorokov, čo vlastne bolo v čase, keď niektorí protestantskí teológovia vyhlasovali, že Ježiš bol árijec, Hitler Kristus a Starý zákon je kniha, ktorá nemá miesta v kresťanskej Biblii. Ďalej povedala, že prišla ako študentka, ktorá chcel hlbšie poznávať kresťansko-židovské vzťahy v Nemecku. Pripomenula, že vo svojej práci písala o nemeckých židovských teológoch v devätnástom storočí a poukázala na veľkého teológa a historika Abraháma Geigera, ktorého si tohto roku pripomíname 200 rokov od jeho narodenia. Poukázala na to, že mnohí protestantskí teológovia sa usilovali urobiť syntézu medzi kresťanstvom a národným socializmom. Vyjadrila svoje osobné postoje voči židovskému náboženstvu, ktoré s láskou prijíma, ale zároveň sa zamýšľa kriticky nad niektorými otázkami, napr. Postavením žien v judaizme. Potom sa prednášateľka dostáva k ústrednej téme vzťahu kresťanstva a židovstva. V pohľade na obe náboženstva cez prizmu pluralizmu vyjadruje mienku, že sa síce zdá, že sa jedná o rôzne samostatné a individuálne náboženstvá, ale predsa kresťanstvo jestvuje v rámci judaizmu, pretože ak by sme chceli definovať kresťanstvo, potom musíme potvrdiť, že je vyvrcholením židovského očakávania mesianizmu. Ježiš sa nazýva Kristus, čiže Messiah. Ak by sme chceli definovať čo je pre kresťanstvo tento mesianizmus, potom práve židovstvo potvrdzuje to, čo to znamená, keď sa Ježiš nazýva mesiášom. Ježiš z Nazareta bol Žid, ktorý vyhlásil, že neprišiel Tóru zrušiť, ale naplniť.

Po tejto hlavnej prednáške nasledovali odpovede najskôr zo strany moslimov a potom kresťanov. Za stranu moslimov odpovedala Prof. Mona Siddiqui, profesorka islamistiky na univerzite v Glasgowe a za stranu kresťanov odpovedal prof. Pawlikowski, O.S.M., profesor sociálnej etiky a katolíckej teológie z Chicaga.

Od 11.30 sa konali tzv. workshopy, čiže pracovné rozhovory, ktoré sa rozčlenili do štyroch skupín. Ja som sa zúčastnil v tretej skupine, kde sa hovorilo židovskom, kresťanskom a islamskom mysticizme. Workshop moderoval Dr. Stanislaw Krajewsky z Poľska. Bolo tu poukázané na sksutočnosť, že judaizmus, kresťanstvo aj islam majú svoju bohatú mystickú tradíciu. Niektoré z nich nie sú známe nielen pre obe ďalšie vyznania, ale ani vo vlastnom

vyznaní. Keďže sa nachádzame v Turecku, záujem sa obracia na moslimské náboženstvo. Otázka znela, či mystický proces prehlbuje vieru a privádza nás bližšie k sebe.

Ďalšie workshopy sa zaoberali témami: 1/ Islam v Európe a zákaz stavby minaretov a nosenie šatky – burky.

2/ Palestínsky Kairos dokument: sociálno-politická spravodlivosť a židovsko-kresťanský dialóg. Na Vianoce v roku 2009 palestínski kresťania predostreli svoj „Kairos" dokument ako výkrik po spravodlivosti. Niektorí členovia ICCJ okamžite reagovali. Iní sa pýtali na oficiálnu odpoveď ICCJ. Ako sa dá riešiť konflikt na Strednom východe medzi náboženským dialógom, resp. trialógom?

3/ Už bolo vyššie spomenuté, že táto skupina sa zaoberala otázkou mysticizmu v judaizme, kresťanstve i islame.

4/ V tejto pracovnej skupine sa členovia zaoberali témou o vplyve ženy v spoločnosti a jej súčasnou konfrontáciou s patriarchálnou tradíciou.

Po obede účastníci mali možnosť navštíviť Museum a pamätihodnosti mesta. V pláne bola aj návšteva chrámu Hagia Sophia, ale žiaľ, v pondelok bola táto veľkolepá starokresťanská bazilika zatvorená, takže nebolo možné si ju prezrieť zvnútra. Večer sa pre účastníkov premietal dokumentárny film o role Turecka pri holokauste.

Na ďalší deň v utorok ako úvod k prednáškam predniesol meditáciu rabín Dr. Amy Eilberg z USA na tému „Shema ysra´el adonay eloheynu adonay ehad..." (Počuj Izrael, večný je náš Boh, sám Pán je večný a preto budeš milovať z celého srdca, z celej sily...), čiže hlavné prikázanie lásky v kontexte s Dekalógom.

Potom nasledovala prednáška Metropolitu francúzska a prezidenta Konferencie európskych cirkví Emanuela z Paríža. Tento sa vo svojej obšírnej prednáške zaoberal problematikou osobnosti a jej vzťahom k druhým osobám, ktoré sú odlišné a môžu sa stávať blízkymi, alebo vzdialenými, priateľskými, alebo nepriateľskými, familiárnymi, alebo cudzími. Podobenstvo o milosrdnom samaritánovi môže byť dobrým príkladom aproximity pri riešení predmetnej problematiky xenofóbie, averzie, skepticizmu a pod. Zvlášť v súčasnej dobe je potrebné prekonávať xenofóbiu, ktorá je spojená s mnohými predsudkami, predovšetkým voči tým, ktorí prichádzajú z iných krajín, alebo iných národov. Rozprestiera sa taktiež aj na tých, ktorí vyznávajú iné náboženstvo. Xenofóbia sa stáva tak nezmieriteľnou výhradou voči neznámemu. Je to nielen strach z iného, ale zo všetkého čo pripomína inakosť a to čo je neznáme. Sv. apoštol Pavol poukazuje na to, ako sa tento strach môže a má prekonávať: „Nebuďte nikomu nič dĺžni, okrem toho, aby ste sa navzájom milovali: veď kto miluje blížneho, vyplnil zákon. Lebo: *Nescudzoložíš! Nezabiješ! Nepokradneš! Nepožiadaš!* a ktorékoľvek iné prikázanie je zahrnuté v tomto slove: *Milovať budeš svojho blížneho ako seba samého!* Láska nerobí zle blížnemu; teda naplnením zákona je láska. (Rim. 13, 8-10)

Pomerne veľa miesta vo svojej prednáške venuje téme medzi náboženského dialógu v ortodoxnej cirkvi. Spomína deklaráciu na Tretej Pan ortodoxnej konferencii v Chambésy v roku 1986, ktorá hovorí o príspevku ortodoxných cirkví pri realizácii mieru, spravodlivosti,

pokoja, bratstva a lásky medzi národmi, aby sa odbúrala rasová, alebo iná diskriminácia. Deklarácia zároveň pozýva miestne ortodoxné cirkvi, aby prispeli ku medzi náboženskej spolupráci a tak mohli víťaziť dobro pokoja a mieru vo svete. Je pochopiteľné, že táto spolupráca v sebe zahŕňa aj nebezpečenstvo synkretizmu. Prieskumy týchto rozličných náboženssko-kultúrnych kontextov v rozličných ortodoxných cirkvách, či už na východe, alebo na západe poukazujú na to, že pokojná koexistencia medzi ortodoxnými kresťanmi a ľudom iných náboženstiev má veľmi dlhú históriu. Ekumenický patriarchát, verný svojim ideám, aby dosiahol pokojnú koexistenciu medzi veriacimi, zahájil akademické konzultácie oboch bilaterálnych a teraz aj trilaterálnych so židmi a moslimami aby dosiahol a obnovil proces vzájomného poznávania.

Na prednášku reagovali z moslimskej strany prof. Mona Siddigui z Glasgowa a zo židovskej strany rabín Dr. Alan Briell z New Jersey USA.

Po týchto prednáškach sa opäť konali workshopy, čiže pracovné stretnutia. 5/ V poradí piaty workshop sa zaoberal témou Sväté písmo ako cesta nachádzať jeden druhého. Rezonancia Písma ovplyvňuje židov, kresťanov i moslimov, ktorí spoločne čítajú túto skriptúru. Pracovná skupina mala za úlohu prezentovať metódy štúdia Písma a napokon sa mal prečítať úryvok z troch textov, každého podľa vyznania, ktorý by mal vyjadrovať otvorenosť voči druhým, resp. angažovanosť pre nich.

6/ V šiestom workshope si mali členovia pracovnej skupiny vzájomne vymieňať skúsenosti pri bi-laterálnej a tri-laterálnej náboženskej diskusii. Zároveň sa mali usilovať hľadať odpovede na otázku akú rolu hrajú v národe organizovanie vzájomného dialógu.

7/ V siedmom workshope sa kládli otázky, aké miesto zaujíma ortodoxná cirkev v Turecku v pohľade na minulosť a prítomnosť. Aká je rola Konštantinopolu na súčasný stav cirkvi? Tu sa vychádza z predpokladu, že Konštantinopol hrá veľmi významnú rolu v histórii Cirkvi. Ekumenický patriarcha Bartolomej I. je kľúčovou postavou v ekumenickom hnutí. V pracovnej skupine zástupca patriarchátu Prof. Elpidoforos, sekretár synody ekumenického patriarchátu predniesol odkaz minulosti a prítomnosti zo strany svoje Cirkvi a odpovedal na jeho podnety z moslimskej strany pôsobiaci v Turecku a v USA Dr. Adil Ozdemir. Ja, osobne, som sa zúčastnil sedenia v tejto pracovnej skupine. Krátko by som mohol vyjadriť, že boli nastoľované závažné otázky ohľadom ťažkého postavenia kresťanov v Turecku, ktoré síce rešpektuje náboženskú slobodu jednotlivca, ale nie spoločenstva. Z tohto vyplýva, že kresťania sú vo veľkej nevýhode, pretože nie sú dovolené misie v pravom slova zmysle Cirkvi ako takej. Odpoveďou zo strany moslimov bolo ubezpečenie, že moslimské náboženstvo je náboženstvom pokoja a porozumenia a čo sa týka náboženského extrémizmu a následného terorizmu, s tým vlastne oni nemajú nič spoločné. Dokonca nebola daná ani odpoveď na skutočnosť, že krátko pred týmto stretnutím sa stala v Turecku brutálna vražda predsedu katolíckej biskupskej konferencie (zavraždil ho vlastný šofér, ktorého mu pridelila vláda), ale o tejto veci sa nijako hlbšie nerozprávalo.

8/ Posledný ôsmy workshop sa mal zaoberať Berlínskym dokumentom a mal hľadať naň odpoveď. Tento nový materiál určený na štúdium bol pripravený a je určený na prezentáciu. Skupina Jeruzalemskej dúhy podala správu o dokumente, ktorý bol určený na medzi náboženský dialóg.

V stredu pokračoval program plenárnym zasadaním pričom úvodnú prednášku predniesol moslimský imám Dr. Abdul Malik Mujahid z Chicaga, USA, predseda moslimskej konferencie v parlamente pre svetové náboženstvá. V úvode svojej prednášky prejavil svoju radosť nad tým, že účastníci konferencie ICCJ prijali pozvanie na stretnutie v moslimskej krajine. Za tému svojej prednášky si vybral text z Koránu. „Ó, ľudia, stvorili sme vás z jedného muža a jednej ženy, urobili sme vás národmi a kmeňmi, aby ste poznali jeden druhého. Najviac si Boh ctí toho, kto z vás je najviac spravodlivý.“ (Korán: Súra 49, 13). Na základe tohto verša, vypracovali islamskí učenci základné zásady, ktoré opätovne Korán na iných miestach potvrdzuje, pokračoval prednášateľ. Ďalej poukázal na to, čo sa tu hovorí, že Boh stvoril všetkých ľudí z jedného muža a jednej ženy, znamená, že sme bratia a sestry. Tým sa vlastne vyvracia tvrdenie o nadradenosti jedných voči druhým. Boh je ten, ktorý tvorí kmene a národy a dáva tak prostriedok na vzájomné odlišovanie. To nemá byť zdrojom nadradenosti, alebo menejcennosti, alebo budovania kastovníctva, resp. nacionalizmu, kolonializmu a rasizmu. Jediným meradlom veľkosti medzi ľuďmi je individuálna úroveň, ktorá je založená na charakteristike tzv. "Taqwa", čo v arabčine znamená uvedomovanie si Boha, resp. povedomie Boha. Toto pozoruhodné preferenčné kritérium, Taqwa, však, je nie celkom merateľné u ľudskej bytosti, pretože sa zaoberá vnútorným ja. Preto ľudské bytosti majú radšej opustiť toto kritérium voči Bohu, a majú sa radšej rozhodnúť preto, aby súdili jeden druhého. Tento postoj však neznamená, že nie sme schopní rozlišovať medzi dobrým a zlým správaním, a ani to nám nebráni postaviť sa proti zlému konaniu. Skôr toto oslabuje náklonnosť človeka, aby súdil jeden druhého. Súčasnej otázky pluralizmu so dotkol pod zorným uhlom textu z Koránu, ktorý hovorí, že pre každého je predpísané právo šaria a na konci sa potom ukáže pravda o všetkých sporných veciach. /Korán 5, 48/. Z toho možno usúdiť že odlišnosť v akej boli utvorené ľudské bytosti sa vníma v samotnej štruktúre Koránu. Moslim je presvedčený, že jestvuje iba jeden Boh, ktorý stvoril všetko, preto sa vyžaduje od neho, aby veril vo všetkých prorokov a to nielen biblických. Taktiež sa od moslima vyžaduje, aby neuprednostňoval jedného proroka na úkor druhého. Požaduje sa od neho, aby veril prvším Písmam, napriek božej kritike na zmenu týchto Písiem. /Korán 2, 285/ Moslim, ktorý neverí v celý súbor týchto zásad, nie je považovaný za veriaceho v Boha. /Korán 4, 136/

V ďalšej časti prednášky sa prednášateľ dotkol problémov vlastnej identity moslimov, ktorí žili pod koloniálnou nadvládou a niektoré kultúrne danosti im boli nanucované. Niektorí muslimovia v čase kolonializmu sa začali definovať, ktorí nie sú otvorení pre druhých, pretože sa musia brániť proti vonkajším okupantom. Mnohí moslimovia začali formulovať nové a niekedy i protichodné myšlienky na základe fundamentálnych princípoch islamu.

Tieto myšlienky majú informovať aj formovať správanie moslimov v dnešnej dobe. Moslimský „ummah“ bol definovaný ako jedna z foriem nacionalizmu, ktorý kladie väčší dôraz na rozdielnosť jazyka, dedičnosť, región, ako na náboženské vyznanie. Nejedná sa tu

len o turecký nacionalizmus, ale aj arabský, indický a pod. Vzhľadom k tomu nacionalizmus a kmeňová príslušnosť vytvorili značné výzvy pre etnické skupiny, pričom viera menšín je pod nadvládou exkluzivistických náboženských nacionalistov v moslimskom svete. Sú to ľudia, ktorí považujú slovo „ummah“ za moderný ekvivalent „národa“ Autor prednášky ďalej uvádza, že profesor Robert Pape vo svojej knihe „Dying to win“ (Umierať na výhru), dospel k rovnakému názoru; totižto, že samovražedné atentáty nie sú náboženské fenomény, ale sú prejavom moderného extrémistického nacionalizmu, ktorý si volí túto extrémnu stratégiu pre národné oslobodenie. Autor hovorí ďalej o tzv. teológii hnevu, ktorá je teológiou ulice a nezhoduje sa s učením Mohameda a Koránu. Poukazuje na to, že množstvo moslimov sa v USA zapája do normálneho a bežného spoločenského a politického života, kde sa podieľajú moslimovia prakticky na všetkých úrovniach v rôznych štátnych funkciách počnúc úradníkmi, policajtmi, učiteľmi a politikmi.

Na prednášku odpovedala zo židovskej strany prezidentka ICCJ Dr. Deborah Weissman, a z kresťanskej strany Dr. Shanta Premawardhana, riaditeľka medzinárodného dialógu a kooperácie a svetovej konferencie cirkví, Ženeva, Švajčiarsko.

Na to nasledovali dva diskusné panely: v prvom „A“ paneli sa diskutovalo na tému Turecko a Európa. Stereotypy a úskalia spoločnej budúcnosti. Vzťahy medzi Turoeckom a Európou sú komplexné. Ešte stále sú niektoré európske štáty neochotné uznať Turecku, aby sa mohlo stať plným členom EU s tiež aj v Turecku sú skupiny, ktoré nie sú za to. Turecko je mostom medzi V7chodom a Západom. Patrí Turecko medzi k Západu, alebo do Blízkeho východu?

V druhom paneli „B“, do ktorého som aj ja patril, sa diskutovalo na tému „náboženstvo vo vzťahu k štátu“. Turecký experiment; mier, alebo zlyhanie? Keď Kemal Atatürk založil moderné Turecko, jeho víziou bol sekulárny štát. v ktorom bude islam dominantným náboženstvom – novinka v moslimskom svete. Priniesol Atatürkov experiment náboženský mier, odstup štátu od náboženstva? Priniesol mier, komu? Židom, kresťanom, moslimom?

Zodpovedať objektívne na všetky tieto otázky nebolo jednoduché. Hľadali sa odpovede, zazneli rôzne názory a podnety.

Ako výsledok tejto konferencie bola zaslaná 26. júla 2010 výzva Medzinárodnej rady kresťanov a Židov na všetkých, ktorí hľadajú medzi náboženské porozumenie. V nej sa poukazuje na obavy tejto rady z rastu polarizácie a zdá sa, že extrémne názory získavajú väčšiu popularitu, ako úprimné úsilia o zmierenie a zdravý kompromis, ba sú dokonca tieto odmietané ako nelojálne a naivné. Poukazuje sa tu blízkovýchodný konflikt medzi Palestínčanmi a Izraelčanmi. Cieľom tejto Medzinárodnej rady je podnecovať a rozvíjať medzi náboženský dialóg , podporovať porozumenie a vzájomné obohacovanie medzi židmi a kresťanmi. Anglický text tohto vyhlásenia pripájam v prílohe tejto prednášky.

Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien

Štefan Mordel

Antagonizmus medzi požiadavkou evanjelia a ponukou sveta

Marxistická kritika s veľkou obľubou opakovala, že Cirkev vždy stála na strane mocných a bohatých a o chudobnými sa nezaujímala. Marx vo svojej kritike spoločnosti vytýkal Cirkvi, že ohlupuje proletariát, keď im sľubuje nebo až po smrti a tým otupuje jeho bojaschopnosť za lepší život. Marxové tézy odmietajú nebo po smrti, naopak ponúkajú nebo už tu na zemi. Akým spôsobom sa premietli tieto myšlienky marxizmu do spoločnosti je známe z komunistického systému vo Východnej Európe a tiež aj z projektu budovaného nacistickým režimom v Nemecku a šírený vojenským ťažením v Západnej Európe.
Nemám priestor v tomto krátkom referáte na to, aby som podrobnejšie analyzoval ekonomické podmienky budované v rámci komunistickej, alebo nacistickej ideológie, ktoré čerpali svoju inšpiráciu najmä z filozofie Karla Marxa, len môžem iba naznačiť, že v oboch režimoch po určitom čase dochádza k vyčerpaniu a napokon ekonomickému krachu. Jeden aj druhý režim investujú do zbrojárenského priemyslu obrovské sumy, kvôli vízii lepšieho sveta obetujú tisíce a milióny ľudských životov, ale napokon nepriniesli na svet raj, ale neznesiteľné peklo. Novodobý marxistický projekt sa teda nevydaril ani v jednej, ani v druhej podobe.

Nastupuje nová, resp. staronová cesta budovania lepšieho sveta na základe trhového hospodárstva. Základom tohto trhového hospodárstva je trh; čiže ponuka a dopyt. Vyrába a ponúka so to, čo sa dobre predáva, po čom je dopyt. Predpokladom úspešného fungovania tohto systému je podľa obhajcov tejto cesty sloboda, alebo lepšie povedané liberalizmus. Trh sa formuje a funguje akýmsi samoregulačným spôsobom a sľubuje si úspech v každej oblasti. Prioritou systému je vyťažiť čo najväčší finančný výnos. Ak však tento systém nezohľadňuje hlbšie etické otázky a prioritou je výnos za každú cenu, potom tu dochádza k vážnym porušeniam týkajúcich sa ľudskej dôstojnosti a ochrany ľudského života. Čiže, ak napríklad ak obchod s pornografickým materiálom vynáša vysoké zisky, potom je „dobrá vec“ a možno ju teda podporovať a rozvíjať? To isté by sa dalo povedať aj o drogách. Na nich sa dajú vyrobiť obrovské finančné sumy. Možno to teda podporovať a rozvíjať. Platí aj v tejto oblasti úplná sloboda? Takto by sme mohli pokračovať ďalej. Z toho vyplýva, že ani v trhovom hospodárstve, nemožno sa držať zásady, že kvôli úspešnému trhu je dovolené všetko. Pretože ak by sa trh neriadil aj inými, čiže etickými princípmi, ale iba samotným trhom, potom by tento trh ohrozoval človeka ako jedinca i celé ľudské spoločenstvo. Preto treba povedať, že aj keď je trhové hospodárstvo v mnohom ohľade dobré, predsa je len nevyhnutné do tohto procesu vkomponovať aj nevyhnutné zásady etiky a morálky.
Je teda potrebné vnímať hospodárstvo a ekonomiku zo širšieho pohľadu; to znamená, nielen zisku, ktorý bude predpokladom istej sociálnej úrovne, ale je potrebné sústrediť svoj pohľad aj na to, čo je dobré. Práve v tomto zmysle tu zaznieva Kristov slovo: „keby človek získal aj celý svet, ale svojej duši by uškodil, čo by mu to osožilo? Alebo za čo vymení človek svoju

dušu?“[1] Ježišovo evanjelium tu výslovne požaduje človeka, aby zohľadňoval pri svojej snahe o lepší život na zemi aj dobrá duchovné. Keď diabol pokúšal Krista na púšti, ponúkal mu komfortný život. „Ak si Boží syn“ povedal mu diabol „povedz, nech sa s týchto kameňov stane chlieb“[2]. Podľa návodu pokušiteľa, Ježiš si to teda mohol zľahčiť, ako Boží Syn môže aj z kameňa urobiť chlieb a tak zahnať hlad. Hlad znepríjemňuje život a chlieb zaženie hlad a život urobí príjemným. A predsa Kristus nevolí si túto cestu, nepremieňa kameň na chlieb kvôli vlastnému prospechu, ale hovorí, že okrem chleba je ešte niečo iné, tiež veľmi dôležité, a to je Božie slovo. Ba ešte viac, toto Božie slovo má prioritu pred chlebom, preto Ježiš ponuku diabla odmieta. Potom diabol urobí novú ponuku; „toto všetko ti dám, len sa mi musíš pokloniť...“[3] Pokloniť sa Satanovi by znamenalo odmietnuť Boha a to Ježiš urobiť nemôže. Ježišova odpoveď je jednoznačná; „iba Pánu svojmu Bohu sa budeš klaňať“[4]. Zasa je tu pred ponukou bohatstva a majetku poslušnosť a úcta voči Bohu. Z tohto povedaného jednoznačne vyplýva, že všetky dobrá tohto sveta sú podriadené poriadku Božiemu, ktoré jednoznačne je nevyhnutné rešpektovať, pretože ak tu vznikne nerovnováha, potom začne platiť to, čo vo všeobecnosti vnímame ako základnú skúsenosť; totiž to, že v krajinách, kde sa vybuduje vysoká úroveň blahobytu, tam sa súčasne vytrácajú zároveň mravné hodnoty, upadá viera a znižuje sa vo veľkej miery mravné povedomie. Štatistickými údajmi by sme toto mohli potvrdiť, že práve v najbohatších krajinách je najväčšia rozvodovosť, najnižšia pôrodnosť s vysokým počtom potratov a súčasne aj veľmi silný pokles religiozity. Neraz sa zdá, ako by to bola priama úmera: čím bohatšia a blahobytnejšia spoločnosť, tým nižšia mravná úroveň. Môžeme si položiť otázku, prečo tu vzniká tento silný antagonizmus v človeku i v spoločnosti medzi požiadavkou evanjelia a ponukou sveta? Kristus vyzýva, „kto chce ísť za mnou, nech sa zaprie a vezme na seba svoj kríž“[5] svet nič podobného nepožaduje. Naopak, človeku ponúka bohatstvo a blahobyt. Aké východiská z toho vyplývajú? Nebude potom z cirkevného hľadiska správnejšie sa neangažovať sa za lepšie životné podmienky pre chudobných, lebo keď zostanú chudobnými, potom si ľahšie uchovajú mravné hodnoty? Lenže je to naozaj pravidlo, že bohatý človek musí byť vždy chamtivý a zlý a chudobný zas naopak dobrý a zbožný? Nie, nedá sa povedať, že by to bolo železné pravidlo, pretože bohatý človek môže mať ducha chudoby a chudobný človek z druhej strany môže byť posadnutý žiadostivosťou za bohatstvom. Preto Ježiš hovorí vo svojej reči na Hore, „blahoslavení chudobní v duchu...“ Koniec koncom ani Biblia nechápe samotnú chudobu ako čnosť. Naopak v Izraeli sa pokladá chudoba za nevyhnutné zlo, ktoré je často zapríčinené nedbalosťou a neporiadnosťou. Pranieruje lenivosť, ktorá vedie človeka do núdze. Chudoba sa často stáva príležitosťou k hriechu, preto je najlepšia zlatá stredná cesta medzi chudobou a bohatstvom. Preto Kniha prísloví hovorí: „Nedávaj mi ani chudobu, ani bohatstvo, udeľ mi vždy iba toľko, koľko potrebujem na živobytie“.[6]

[1] Porov. Mt. 16, 26
[2] Mt 4, 3
[3] Mt 4, 9
[4] Mt 4, 10
[5] Mt 16, 24
[6] Prísl. 30, 8

Keď pred nedávnom vznikla obrovská finančná kríza, ktorá zachvátila priam celosvetové hospodárstvo a nepriaznivo poznačila hospodársku stabilitu mnohých krajín. Pápež Benedikt XVI. poukázal na to, že príčinou tejto krízy je absencia morálky vo finančných kruhoch. V skutočnosti práve táto absencia morálnych hodnôt je príčinou veľkého vnútorného napätia medzi tým, čo požaduje evanjelium a čo človek očakáva od tohto sveta. Evanjelium požaduje „hľadajte najprv Božie kráľovstvo a jeho spravodlivosť a všetko ostatné sa vám pridá.“[7] Svet z druhej strany ponúka človeku postavenie, bohatstvo a napokon užívanie, čiže byť – mať – užívať. Ak človek nevníma požiadavku evanjelia, čiže prioritu duchovných hodnôt nad materiálnymi, potom vo svete hľadá priestor pre výlučnú sebarealizáciu. Chce byť, chce mať a chce užívať. Toto sa stáva mottom a prioritou pre človeka súčasnej postmoderny, z ktorej sa postupne vytrácajú všetky mravné kritéria a hodnoty. Jedinou hodnotou je získať si dobré spoločenské postavenie, ktoré zabezpečí dostatočný príjem a ten zas umožní človeku vytúžený konzum. Keďže táto skutočnosť sa stala základným a primárnym cieľom, potom ak ho človek dosiahne, netúži už viac po inom, ale sa vrhá do bahna konzumu, do ktorého sa stále viac ponára, ktoré ho stále viac pohlcuje a kde napokon úplne duševne zakrpatie.

V tomto zmysle treba konštatovať, že antagonizmus medzi požiadavkou evanjelia a tým, čo nám tento svet ponúka v tomto pozemskom živote nie je ontologického pôvodu, ale viac menej psychologického a sociálneho. Vzniká iba preto, že človek nedokázal si vytvoriť správnu stupnicu hodnôt. Čím viac sa vytráca z jeho duchovného obzoru nadprirodzený a eschatologický pohľad, čím menej ho motivuje a inšpiruje posolstvo evanjelia, tým viac absolutizuje časné veci a pozdvihuje ich na úroveň božstva, ktorému napokon podriaďuje všetko svoje snaženie i celé svoje bytie. Nie je viac slobodnou bytosťou, ale úplne závislou na hmotných statkoch. Čiže možno povedať, že tu platí v plnej miere to, čo povedal istý žurnalista, že najviac sa musí zohýbať ten, kto sa klania trpaslíkovi.

Zaiste aj v súčasnej dobe možno nájsť pekné príklady istej rovnováhy medzi týmito protichodnými tendenciami. Zaujímavý príklad správneho vzťahu k materiálnym hodnotám som našiel v posledných dňoch na internetovej stránke Kath. net.[8] Tam sa hovorí o jednom nemeckom podnikateľovi, ktorý povedal tieto úžasné slová: „Peniaze sú pre mňa, ako pre kresťana, niečím, čo mi bolo zverené. O používaní týchto peňazí sa budem musieť zodpovedať pred Bohom.“ Tieto slová povedal Heinrich Deichmann z Essenu, šéf najväčšieho obchodného reťazca obuvi v Európe v interview pre obchodný časopis „Handelsblatt“ (zo 16. marca). Tento 49-ročný kresťan vedie rodinný podnik už v tretej generácii:„Pred Bohom budem musieť zodpovedať otázku: Aké zmysluplné veci som so svojimi peniazmi, so svojím vplyvom, so svojím časom vykonal?“, povedal Deichmann. Tento podnik sa angažuje aj humanitárne ako v Indii a Tanzánii, predovšetkým sociálnym dielom „Wort&Tat“ (Slovo a skutok). Môcť pomáhať ľuďom je „nesmierne obohacujúca skúsenosť“, vyhlásil Deichmann. Na otázku, či ho zaťažuje, že sa bude musieť pred Bohom zodpovedať, odvetil: „Ako kresťan by som mal zlé svedomie, keby som nenašiel cestu, ako

[7] Mt 7, 33
[8] 17.3.2012 kath.net/idea

dať iným ľuďom účasť na svojom materiálnom blahobyte.“ Ďalej povedal: „Z môjho hľadiska sa človek stáva bohatým, keď dáva,“ V tejto súvislosti pripomenul slová Ježiša: „V nebi si zhromažďujte poklady; tam ich neničí ani moľ ani hrdza a tam sa zlodeji nedobýjajú a nekradnú“ (Mt 6,20). Za chudobných považuje Deichmann ľudí, ktorí sú takí sebeckí, že iní v ich život vôbec neexistujú. Taktiež hovorí, že veľkým zlom je skutočnosť, keď ľudia nedokážu uživiť seba a svoju rodinu: „Takých ľudí je na svete žiaľ ešte stále veľa, príliš veľa.“ Tieto jeho slová naznačujú veľmi veľa a predovšetkým poukazujú na cestu, ktorá by mohla v podstatnej miere znížiť tento antagonizmus medzi bohatstvom a blahobytom na jednej strane a evanjeliovou chudobou na strane druhej. Spomenutý podnikateľ sa riadi zásadou, že podnik musí slúžiť ľuďom, pričom svojim zamestnancom ponúka okrem iného aj ozdravné relaxačné týždne a podnikovú rentu. V správe sa tiež ďalej uvádza, že podnikateľ predal na celom svete minulý rok až 156 miliónov párov obuvi.

Z tohto príkladu je zreteľné, že človek oplývajúci hmotným bohatstvom, ktorý sa nechá inšpirovať evanjeliom, sa nepovažuje za absolútneho vlastníka ani pána svojho majetku, ale iba za správcu, ktorý dočasne spravuje Bohom zverený majetok. Uvedomuje si, že sa raz za toto správcovstvo bude zodpovedať pred Bohom. Preto Cirkev vo svojej sociálnej náuke nikdy neschvaľovala násilné revolúcie, pri ktorých nemajetní násilím prevzali majetok bohatých, pretože násilie plodí ďalšie násilie, ale sa snažila od svojho počiatku, čiže už v antickom svete pôsobiť na bohatých i chudobných, pánov i otrokov, aby v duchu kresťanskej lásky sa pretvárali vnútorné vzťahy a prekonávali vnútorné napätia a viedla tieto spoločenské vrstvy k tomu, aby otrok nevidel vo svojom pánovi len bezohľadného vládcu, ale predovšetkým svojho chlebodarcu a z druhej strany, aby pán vo svojom otrokovi nevidel iba výrobný nástroj, ale predovšetkým svojho brata. Bola to pozvoľná revolúcia lásky, ktorá pretvárala srdcia a pomáhala tak vytvárať bratské a rodinné spoločenstvo. Máme o tom veľa príkladov zo života prvotnej cirkvi, kde napr. otrok bol prijatý za člena rodiny a na dôkaz svojej dôstojnosti bol napr. pochovaný v rodinnej hrobke svojho pána, čo v pohanskom svete bolo čosi nemysliteľné.

Z novoveku nástojčivo sa nastoľuje problém práce a sociálnej biedy. V roku 1849 vystupujú dvaja mladí ľudia v Kolíne nad Rýnom, ktorí odlišným spôsobom hľadia na ten istý problém. Karol Marx vyhlasuje nezmieriteľný boj medzi triedou kapitálu a triedou robotníkov. Nastoľuje triedny motivovaný triednou nenávisťou s od toho čaká záchranu. Požaduje násilné premeny v proletárskej revolúcii. Vieme však, že všetky revolúcie konané v Marxovom duchu priniesli národnom nepredstaviteľné utrpenia a zničenia státisícov ľudských životov. Druhý – Adolf Kolping, ktorý sám pracoval manuálne sa venuje mladým ľuďom prichádzajúcim do veľkomesta a zostávajú bez pomoci. Čo prinieslo Marxovo učenie? Jeden a pol storočia krvavých kapitol dejín! Čo prinieslo Kolpingovo dielo? On si veľmi reálne odhadol situáciu odkresťančovania sveta. Poukazoval na to, že je potrebné v našom odkresťančenom živote, sa znovu dívať na náš život kresťanskými očami. Tento človek dokázal nadchnúť tisícky mladých ľudí pre myšlienku organizovanej pomoci. Jeho výzva je konkrétna: je potrebné, aby sme kresťanstvo podľa ducha i praxe vniesli do spoločenského života. Kým Karol Marx hlásal násilie a boj, Kolping sa naopak usiloval nenásilnou cestou a konštruktívnym dialógom vylepšiť sociálne postavenie robotníkov. A práve táto cesta, ktorú ukazoval Kollping inšpirovaný evanjeliom priniesla prospech a úžitok pre obe zúčastnené strany.

Táto skúsenosť by mala inšpirovať aj našu generáciu. Samotné sociálne aktivity, bez rešpektovania duchovných požiadaviek predkladaných evanjeliom, budú celkom iste určené na neúspech, lebo bez rešpektovania morálnych kritérií ani pri najlepšom ekonomickom raste nebude mať z neho spoločnosť úžitok, pretože korupcia a chamtivosť je schopná ohroziť a zničiť akúkoľvek materiálnu základňu. Preto musíme si byť vedomí toho, že antagonizmus medzi ponukou sveta a požiadavkou evanjelia tkvie kdesi tu v hĺbke ľudského srdca. Povedané jednoducho; ak človek sa chce mať dobre, musí sa aj sám usilovať byť dobrým. Preto je nevyhnutné aj do oblasti ekonomiky a hospodárstva vkĺbiť okrem požiadaviek zabezpečiť čo najlepšie finančné výnosy aj kritéria morálne, ktoré ako vnútorný katalizátor zabezpečia potrebnú vnútornú rovnováhu pri vytváraní potrebnú materiálnu základňu pre dôstojný ľudský život.

Implementácia kultúry do ekonomického sektoru

Mária Nagranová

Abstrakt

Príspevok poukazuje na základné princípy ekonomiky a kultúry v rámci vývoja spoločnosti. Hodnotí ich vplyv na celkový rozvoj spoločnosti. Poukazuje na možnosť implementácie kultúry do ekonomického sektoru pre celkové dobro civilizačných zmien.
Kľúčové slová: Civilizácia. Ekonomika. Kultúra.

Abstract

An article refers to the basic economic and cultural principles in the development of society. It assesses the impact on the overall development of society. It refers to the possibility of implementing culture in the economic sector for the overall good lifestyle changes.
Keywords: Culture. Ekonomy. Civilization.

Úvod

Ekonomika je kultúrnym fenoménom dnešnej civilizácie. V minulosti bola súčasťou mravnej filozofie, dnes sa ekonomika chápe ako matematicko-alokatívna veda.[1] V súčasnosti ekonomika funguje skôr ako veda o maximalizácii bohatstva, z ktorej sa vytráca dobro, krása, kultúra. Adam Smith, tvorca ekonomickej teórie voľného trhu, sa v 18. storočí vyjadril, že ekonomika funguje najlepšie, ak je cieľom všetkých jej účastníkov vlastný, sebecký záujem. Aj keď vedel, že sebectvo je neduh, ktorý môže skomplikovať fungovanie trhu, predsa veril, že vlastný záujem a konkurencia na voľnom trhu prinesú spoločnosti prospech.

Ekonomika a zlučiteľnosť s etikou

Čo spája ekonomiku s etikou? Etika sa chápe ako racionálna reflexia morálnych systémov, pravidiel, zvykov, ako spôsob života človeka v jeho správaní a konaní. Znám ekonóm J. High hovorí, že ekonomika je veda, ktorá sa zaujíma o fakty, ale zaoberá sa aj hodnotami, ktoré nie sú prístupné rovnako prísnemu zaobchádzaniu ako fakty.[2] Spoločnou črtou ekonomiky a etiky je, že sa zaoberajú ľudským konaním. Obe nastavujú normy ideálneho správania a obe zaujímajú fakty aj hodnoty, aj keď v odlišnom pomere. *„Kontrast medzi nimi tvorí neetická povaha modernej ekonómie.“*[3] V súčasnosti sa etika v ekonomika považuje za nemodernú. Avšak ak chce spoločnosť získať zmysluplný pohľad na ekonomický život ľudí, nemožno v ekonomickej analýze ignorovať ľudské správanie.

[1] Porov. SEDLÁČEK, T. 2009. *Ekonomie dobra a zla.* Praha : 65. pole, 2009. ISBN 978-80-903944-3-8. s. 19.
[2] Porov. MACKOVJAKOVÁ, L. 2010. *Sebectvo verzus altruizmus v ekonomike*. In: http://www.noveslovo.sk/c/9750/Sebectvo_verzus_altruizmus_v_ekonomike (10.03.2012).
[3] MACKOVJAKOVÁ, L. 2010. *Sebectvo verzus altruizmus v ekonomike*. In: http://www.noveslovo.sk/c/9750/Sebectvo_verzus_altruizmus_v_ekonomike (10.03.2012).

Morálne aspekty a ekonomika

Podobne ako ekonomika a etika, tak aj ekonomika a morálka sa na prvý pohľad javia ako dve celkom odlišné komponenty spoločenského života, ktoré sú od seba nezávislé.

Ekonomika vo svojej podstate predstavuje komplexnú a samostatnú zložku spoločenského diania, na ktorej formovaní a zdokonaľovaní sa v našom kultúrnom priestore zúčastňuje celý rad odborných disciplín ekonomických vied. Morálka sa chápe ako určitý systém noriem ľudského správania, ktoré korenia v samej podstate človeka ako prirodzený zákon, poznateľný ľudským rozumom a pre veriacich kresťanov integrovaný pravdami Božieho zjavenia. V oblasti ekonomických vzťahov vystupuje človek – ľudská osobnosť, ktorá má vyššie existenčné zameranie, než je technologická zručnosť v akomkoľvek pracovnom odbore. Posledný cieľ tohto zamerania – večný život podľa mravnej hodnoty všetkých v časnosti vykonaných skutkov – vyžaduje bdelú kontinuitu ich kontroly vo svetle mravných princípov človeka dôstojného konania. Preto aj pre ekonóma, ktorý chce zodpovedne postupovať vo svojej činnosti, je nutné získať si čo najjasnejšie poznanie mravných noriem, aby ho svedomie viedlo tvoriť svojím konaním pozitívne hodnoty dobra a vyhýbať sa negatívnym dôsledkom tak osobného ako aj spoločenského zla.[4]

Morálne postoje a správania ľudí sú ovplyvnené rôznymi činiteľmi, ktoré sú medzi sebou viac alebo menej prepojené.[5] Málo sa hovorí o tom, že finančná kríza je spôsobená morálnymi zlyhaniami. Málokto upozorňuje na morálny rozmer finančného kolapsu. Niektorí zástancovia trhu vedome akceptujú tzv. mäkký relativizmu rozšíreného na Západe, ktorý neumožňuje analýzu morálky. Morálka v spoločnosti si však vyžaduje neustálu obnovu. Obozretnosť, striedmosť, šetrnosť, dodržiavanie sľubov, poctivosť, pokora, či ochota nerobiť druhým to, čo nechceme, aby oni robili nám sú cnosti, na ktoré sa zvykne zabúdať. Stávajú sa len akousi voľbou, a to aj v spoločenstvách, ktoré si vážia ekonomickú slobodu.
Na sklonku svojho života A. Smith pridal do svojej *Teórie mravných citov* novú kapitolu a nazval ju *O povahe cnosti.* Veľa sa hovorí o dôvodoch, ktoré ho k tomu viedli. Snáď sa tak rozhodol po tom, ako zhliadol svet, v ktorom šírenie slobodného trhu začalo odstraňovať chudobu, a považoval za potrebné znovu zdôrazniť význam pevných morálnych návykov pre spoločnosť, ktorá má ambíciu byť podnikateľskou a slušnou zároveň. A to je odkaz, na ktorý by sme dnes mali dbať.[6]

Ekonomika kultúry verzus kultúra ekonomiky

V súčasnosti sa čoraz populárnejšou témou stáva ekonomika kultúry. Ďalšie ekonomické javy zvyknú označovať pojmom sociálna ekonomika. Sú to nové javy, ktoré sa nachádzajú na križovatke oblastí kultúry, ekonomiky a spoločenského života.

Kultúra sa musí ponímať v širšom chápaní, nielen ako umelecký jav alebo služby spojené s umením. Pojem kultúra je komplexný termín, ktorý označuje súhrn materiálnych

[4] Porov. ĎURICA, S. 2003. Ekonomika a morálka. In: *Nezes Siločiary* 5/03, registračné číslo 2868/2002. s. 1.
[5] Porov. ŠTEFAŇAK, O. 2011. Ekonomická situácia a morálne postoje mládeže na príklade Spišskej diecézy. In: *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. „Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti."* Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 14. a 15. apríla 2011. Ružomberok : Verbum, 2011. ISBN 978-80-8084-737-1.s. 696.
[6] GREGG, S. *Bez morálky niet trhu.* 2009. In: http://ekonomika.etrend.sk/svet/bez-moralky-niet-trhu-diskusia.html (08.03.2012).

a duchovných hodnôt vytváraných ľudstvom v celej jeho histórii. Materiálna kultúra je súhrn hmotných hodnôt – technika, stavby, umelecké a remeselné výtvory a iné. Duchovú kultúru tvorí súhrn výsledkov v oblasti vedy, umenia a spoločenského života vôbec – zvyky, tradície a podobne).[7] Pojem ekonomika kultúry v súčasnosti možno chápať ako súbor opatrení dotýkajúcich sa úloh spoločnosti a širšieho makroekonomického videnia.

Kultúra je dôležitá, lebo je významnou oblasťou ľudskej činnosti. Kultúrne aktivity prinášajú mnohé ekonomické výhody, stimulujú rozvoj ďalších priemyselných odvetví. Čoraz väčší vplyv kultúrnych odvetví na hospodársky rozvoj a zvyšovanie konkurencieschopnosti miest, štátov, regiónov je prejavom procesu kulturalizácie ekonomiky.

Sociálna ekonomika je doplnok kapitalistického systému hospodárskych subjektov zakorenených vo svete hodnôt a zásad. Jej primárnou úlohou je vytvárať pracovné miesta pre ľudí z tzv. vysoko rizikových skupín (do tejto skupiny patria všetci, ktorí sú akýmkoľvek spôsobom vystavení diskriminácii – ženy, najmä slobodné matky, postihnutí, bezdomovci a podobne). Sociálny podnik môže mať rôzne činnosti – od poskytovania verejných dobier a služieb až po obchodovanie. Majú spoločenský charakter a závisia od charakteru a iniciatívy ľudí. V súčasnosti oblasťou činnosti takejto inštitúcie je predovšetkým tretí sektor.

Ekonómia dobra a zla

Český ekonomóm Tomáš Sedláček sa venuje teoretickej ekonómii, ktorú rád prepája s ostatnými vedami – etikou, politológiou, filozofiou i religionistikou. Celkom iný pohľad na ekonómiu ponúka vo svojej knihe *Ekonomie dobra a zla,* kde sa pýta: Vypláca sa dobro? Existuje ekonómia dobra a zla? Vypláca sa dobro, alebo je dobro mimo ekonomický kalkul? Je ľudstvu vrodená sebeckosť? A možno ju ospravedlniť, ak má za následok všeobecné blaho? Ak sa nemá z ekonómie stať iba mechanický-alokačný ekonometrický model bez akéhokoľvek hlbšieho (či aplikačného) zmyslu, stojí za to položiť si i takého otázky.[8]

Možno konštatovať, že morálny rozmer z ekonomického myslenia na dlhú dobu celkom vymizol. Až v poslednej dobe si ekonómia opäť uvedomuje dôležitosť morálky a dôvery, a to v podobe merania kvality inštitúcií, úrovne justície, podnikateľskej etiky, korupčnosti atď. a skúmaním ich vplyvu na ekonomiku, či na hospodársky rast.

Vypláca sa teda dobro? Je to azda najťažšia morálna otázka, na ktorú existuje viacero názorov. T. Sedláček na príklade Hebrejov konštatuje, že pre nich morálka znamenala najlepšiu investíciu, ktorú mohli vykonať. Nič by ich ekonomike nepomohlo tak, ako dbanie o spravodlivosť. Dodržiavanie pravidiel, morálny život by sa im predsa bohato materiálne vyplatil. Avšak Hebreji mali odpoveď na túto otázku sťaženú. V Starom zákone odplatu za dobro alebo zlo nebolo možno situovať do podoby posmrtnej spravodlivej odplaty. V tomto zmysle musela akákoľvek spravodlivosť prebehnúť tu na zemi, morálne zúčtovanie sa muselo uskutočniť už počas pozemského života. Pýtanie sa na ekonómiu dobra a zla však nie je také jednoduché. Súčasná ekonomika by mala opustiť neustálu spoločensku-ekonomickú nedostatočnosť a znovuobjaviť úlohu dostatočnosti, spočinutia a vďaku za to, čo máme.[9]

[7] Porov. RUSEK, M. 2003. *Ekonomika i kultúra – čekání na bod obratu.* In: http://blisty.cz/art/15134.html (09.03.2012).
[8] SEDLÁČEK, T. 2009. *Ekonomie dobra a zla.* Praha : 65. pole, 2009. ISBN 978-80-903944-3-8. s. 18.
[9] Porov. SEDLÁČEK, T. 2009. *Ekonomie dobra a zla.* Praha : 65. pole, 2009. ISBN 978-80-903944-3-8. s. 54. 255.

Záver

Ekonomika mení kultúru a kultúra zasa podmieňuje ekonomiku. Ekonomické zmeny spôsobujú premenu kultúry, ktorá spätne ovplyvňuje ekonomiku. Obidva druhy zmien sú významnými faktormi, u ktorých sa nedá určiť priorita. Ekonomické zmeny sú podporované šírením nových hodnôt. Úloha kultúry sa v čase budovania „vedomostnej ekonomiky" často podceňuje. Kultúra sa však nemôže považovať za jedinú príčinu sociálnych zmien. Zhodnotením významu ekonomiky v jednotlivých spoločnostiach možno konštatovať a predpokladať, že zmeny prinesú zmeny aj v iných oblastiach spoločenského života.

Použitá literatúra

ĎURICA, S. 2003. Ekonomika a morálka. In: *Nezes Siločiary* 5/03, registračné číslo 2868/2002.

SEDLÁČEK, T. 2009. *Ekonomie dobra a zla.* Praha : 65. pole, 2009. 270 s. ISBN 978-80-903944-3-8.

ŠTEFAŇAK, O. 2011. Ekonomická situácia a morálne postoje mládeže na príklade Spišskej diecézy. In: *Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet. „Integrácia marginalizovaných skupín do spoločnosti."* Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v dňoch 14. a 15. apríla 2011. Ružomberok : Verbum, 2011. 826 s. ISBN 978-80-8084-737-1.

Internetové zdroje:

GREGG, S. *Bez morálky niet trhu.* 2009. In: http://ekonomika.etrend.sk/svet/bez-moralky-niet-trhu-diskusia.html (08.03.2012).

MACKOVJAKOVÁ, L. 2010. *Sebectvo verzus altruizmus v ekonomike*. In: http://www.noveslovo.sk/c/9750/Sebectvo_verzus_altruizmus_v_ekonomike (10.03.2012).

RUSEK, M. 2003. *Ekonomika i kultúra – čekání na bod obratu.* In: http://blisty.cz/art/15134.html (09.03.2012).

Kontakt

ThDr. PaedDr. Mária Nagranová, PhD.

PF KU Ružomberok, KSVaSNC

Inštitút Viktora Trstenského Stará Ľubovňa

e-mail: maria.nagranova@ku.sk

Možnosti postpenitenciárnej starostlivosti v Slovenskej republike

Peter Papšo

Abstrakt
Príspevok sa zaoberá problematikou postpenitenciárnej starostlivosti v Slovenskej republike. Práve nedostatky v tejto oblasti môžu často zapríčiniť recidívne správanie páchateľov trestnej činnosti a preto považujeme za podstatné venovať tejto problematike náležitú pozornosť.
Kľúčové slová: odsúdený, postpenitenciárna starostlivosť, probácia, sociálna kuratela, trestná činnosť.

Abstract
The paper deals with post-penitentiary care in Slovakia. There are just the deficiencies in this area which can often cause a relapse behavior of criminals and therefore consider it essential to pay due attention to this issue.
Key words: doomed person, post-penitentiary care, probation, social guardianship, crime.

Pri náprave páchateľov trestnej činnosti sa kladie veľký dôraz na penitenciárne zaobchádzanie a teda na prácu s nimi počas výkonu trestu odňatia slobody. Z hľadiska ich resocializácie však prepustením z výkonu trestu práca s nimi nekončí, resp. nemala by končiť. Je nutné si uvedomiť, že popri resocializačnom pôsobení zo strany zamestnancov ústavu (sociálneho pracovníka, psychológa, pedagóga,....) na odsúdeného pôsobia aj spoluodsúdení, pričom ich vplyv často zanechá na osobnosti odsúdeného negatívne stopy. Taktiež je často realitou, že odsúdený sa po prepustení z výkonu trestu nemá kam vrátiť, nemá ubytovanie, niekedy ani doklad totožnosti. Musí začať od nuly, pričom požiadavky zamestnávateľov sú väčšinou nastavené tak, že je vzhľadom na záznam v trestnom registri pre neho skoro nemožné uplatniť sa na trhu práce. Sumár uvedených okolností preto mnohokrát vyústi do recidívneho správania odsúdeného, či už z dôvodu straty schopnosti fungovať v civilnej spoločnosti, alebo z dôvodu riešenia hmotnej núdze páchateľa. Na túto skutočnosť poukazuje aj D. Kadlubeková, podľa ktorej „občan vo výkone trestu odňatia slobody čelí po prepustení na slobodu mnohým problémom v dôsledku sociálneho vylúčenia zo spoločnosti.“[1] Takýto občan teda bezpochyby potrebuje pri svojej sociálnej adaptácii po výkone trestu odňatia slobody pomoc a usmernenie, čo by mala zabezpečiť postpenitenciárna starostlivosť o odsúdených, ktorá podľa I. Emmerovej patrí „k najúčinnejším spôsobom prevencie recidívy.“[2] Pod postpenitenciárnou starostlivosťou teda rozumieme „súbor osobitných opatrení zo strany štátnych orgánov alebo spoločenských, charitatívnych a iných organizácií zameraných na dovŕšenie nápravy odsúdených a poskytnutie pomoci pri opätovnom začlenení do spoločnosti po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo po prepustení z výkonu ochranných opatrení, ktoré obmedzujú osobnú slobodu v záujme prevencie ich recidívy

[1] KADLUBEKOVÁ, D.: Vzdelávanie odsúdených v ústave na výkon trestu odňatia slobody Banská Bystrica – Kráľová. In: Socialia 2011. Banská Bystrica: 2011, s. 354
[2] EMMEROVÁ, I.: Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. In: HRONCOVÁ, J. – EMMEROVÁ, I. – WALANCIK, M. a kol.: Pedagogika sociálnej starostlivosti. Banská Bystrica: 2011, s.153

k trestnej činnosti.“[3] Keby sme na základe vyššie uvedeného chceli veľmi zoširoka poukázať na význam pospenitenciárnej starostlivosti pre zaradenie sa odsúdeného do života na slobode a zobrali by sme do úvahy aj mieru recidívy páchateľov trestnej činnosti, mohli by sme ho vyjadriť schematicky nasledovne:

Schéma 1: Zaradenie odsúdeného do života na slobode:

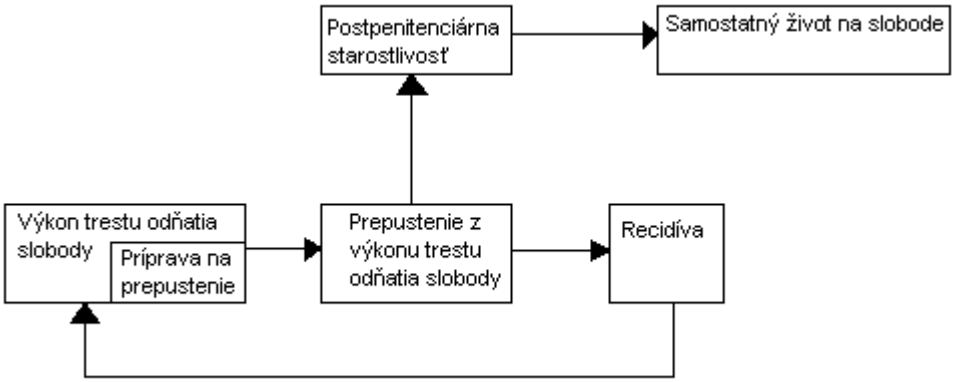

Aj postpenitenciárna starostlivosť má svoju legislatívnu úpravu. Pri jej rozbore môžeme vychádzať z viacerých legislatívnych noriem, najmä zo Zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, Zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách, Zákona č. 300/2005 Z.z. Trestného zákona, Zákona č. 301/2005 Z.z. Trestného poriadku a Zákona č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch.

Postpenitenciárnu starostlivosť môžeme primárne rozdeliť na:

a) nútenú postpenitenciárnu starostlivosť a
b) dobrovoľnú postpenitenciárnu starostlivosť.

Nútená postpenitenciárna starostlivosť je charakteristická tým, že musí byť jasne vymedzená zákonom, nariaďuje ju súd, je realizovaná štátnymi orgánmi a jej prostriedkami sú väčšinou ochranné opatrenia. Dobrovoľná postpenitenciárna starostlivosť naopak vychádza zo slobodného rozhodnutia klienta. Túto realizujú prevažne mimovládne, cirkevné a charitatívne organizácie a jej prostriedkami sú zväčša výchovné, poradenské, sociálno-terapeutické, sociálno-preventívne, charitatívne a iné aktivity.

Z predchádzajúceho rozdelenia vyplýva rôznorodosť poskytovateľov postpenitenciárnej starostlivosti. V rámci nútenej postpenitenciárnej starostlivosti sem môžeme zaradiť najmä probačných a mediačných úradníkov a sociálnych kurátorov. V rámci dobrovoľnej postpenitenciárnej starostlivosti, ako sme už aj spomínali, je potrebné vnímať ako poskytovateľov viacero, najmä neštátnych subjektov, poskytujúcich starostlivosť napríklad v podobe útulkov, domov na pol ceste, ale aj v podobe poradenskej činnosti a. t. ď. Špecifické postavenie v rámci postpenitenciárnej starostlivosti môže mať aj rodina klienta, ako jej poskytovateľ. Na jej význam poukazuje napr. L. Suchá ktorá uvádza, že rodina, ktorá má člena po výkone trestu odňatia slobody by sa mala zamerať na svoje nové rodinné usporiadanie, opätovné včlenenie odsúdeného do každodenného rodinného života a do spoločnosti, mala by pracovať na svojich vzťahoch s odsúdeným a snažiť sa odpustiť mu,

[3] FÁBRY, A.: Úvod do penológie. Bratislava: 2006, s. 147

mala by umožniť odsúdenému vrátiť sa do svojej role v rodine a k z nej vyplývajúcim povinnostiam a pod.[4] Práve pomoc a podpora zo strany rodiny môže asi najvýraznejšie ovplyvniť sociálno-adaptačný proces odsúdeného po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Rodinu takéhoto občana je však často potrebné na jej novú rolu ako poskytovateľa postpenitenciárnej starostlivosti pripraviť a preto ju musíme vnímať aj ako objekt pomoci zo strany iných poskytovateľov postpenitenciárnej starostlivosti, najmä v oblasti poradenskej činnosti.

Podstatné miesto v postpenitenciárnej starostlivosti má, ako sme už vyššie uviedli sociálna kuratela. Tá je upravená konkrétne v Zákone č. 305/2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Ten ju definuje ako „súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.“[5] Podobne vymedzuje sociálnu kuratelu aj L. Lešková, podľa ktorej je úlohou kurátora pôsobenie zacielené na riešenie vzniknutých problémov, ak aj spoločne s klientom hľadať adekvátne riešenia na neutralizáciu alebo aj úplné odstránenie problémov.[6] V zmysle Zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele sa sociálna kuratela poskytuje osobe:

- po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo výkonu väzby,
- ak je účastníkom probácie alebo mediácie,
- ak zneužíva drogy alebo je závislá od drog,
- po zániku ústavnej starostlivosti alebo ochrannej výchovy,
- ak bola prepustená zo zdravotníckeho zariadenia na liečbu závislostí,
- ak bola prepustená zo zdravotníckeho zariadenia na resocializáciu drogovo závislých,
- ak požiada o pomoc pri riešení nepriaznivej životnej situácie.[7]

Vzhľadom na tému nášho príspevku sa však zameriame prioritne na osoby po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Práca sociálneho kurátora s takouto osobou je vymedzená do niekoľkých oblastí. Prvou je sociálne poradenstvo zamerané hlavne na poskytovanie informácií o možnostiach riešenia sociálnej situácie. Tiež je v rámci sociálnej kurately potrebné pomôcť klientovi pri návrate do rodiny, pokiaľ ju má, na čo sme už poukázali, keď sme o rodine prepustených odsúdených hovorili ako o objekte postpenitanciárnej starostlivosti. Nakoľko často odsúdení disponujú nízkou kvalifikačnou úrovňou (a to aj napriek tomu, že majú počas výkonu trestu možnosť vzdelávania sa s cieľom pripraviť ich na uplatnenie sa na trhu práce po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody), mal by sociálny kurátor spolu s odsúdeným hľadať aj možnosti pri pokračovaní prípravy na povolanie. Odsúdení často po prepustení na slobodu disponujú len minimom prostriedkov a ocitajú sa v hmotnej núdzi. Nakoľko však niekoľko rokov až desaťročí žili v sociálnej izolácii, často

[4] SUCHÁ, L.: Špecifiká práce s rodinou ktorá má člena vo/po výkone trestu (a ich teoretické deficity). In: Od teorie k praxi, od praxe k teorii. Hradec Králové: 2012, s. 590
[5] Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, §1, ods. 3
[6] LEŠKOVÁ, L.: Sociální kurátor pro děti v polích sociální práce – teorie a praxe. In: Od teorie k praxi, od praxe k teorii. Hradec Králové: 2012, s. 600
[7] Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, § 18 ods. 1

nevedia, ako môžu tento svoj problém riešiť. Preto im sociálny kurátor aj asistuje pri podaní žiadosti na dávku v hmotnej núdzi alebo napríklad pri hľadaní zamestnania, či pri hľadaní útulku, ak klient nemá ubytovanie.
Okrem toho môže sociálny kurátor na uľahčenie resocializácie osôb po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby poskytnúť resocializačný príspevok. Mal by byť použitý hlavne na účel vybavenia osobných dokladov a zabezpečenia nevyhnutných vecí osobnej potreby. Požiadať oň môže odsúdený, ktorého výkon trestu odňatia slobody alebo výkon väzby trval viac ako 30 po sebe nasledujúcich dní, pričom sa musí uchádzať aj o pomoc orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri začlenení do života. Žiadosť musí podať do ôsmich pracovných dní odo dňa prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby. Jeho suma je maximálne vo výške 40 % sumy životného minima. Nemusí sa však vždy poskytnúť len v peňažnej forme. Ak je to pre naplnenie jeho účelu výhodnejšie, môže sa využiť jeho vecná, alebo kombinovaná forma.[8] O jeho výške a spôsobe poskytnutia rozhoduje práve sociálny kurátor.

Popri sociálnej kuratele má svoje miesto v postpenitenciárnej starostlivosti aj probačná a mediačná služba. Ako uvádza D. Květenská, táto má dve hlavné oblasti činnosti – probáciu (dohľad) a mediáciu (riešenie konfliktov).[9] Jej základným poslaním je podľa P. Juska „sprostredkovanie účinného a spoločensky prospešného riešenia konfliktov spojených s trestnou činnosťou a efektívny výkon alternatívnych trestov s dôrazom na záujmy poškodených, ochranu spoločnosti a prevenciu kriminality.“[10] Z hľadiska postpenitenciárnej starostlivosti však bude podstatné zamerať pozornosť hlavne na probáciu v rámci probačnej a mediačnej služby. Je vymedzená v zákone č. 550/2003 o probačných a mediačných úradníkoch, v zmysle ktorého ju chápeme ako:

- organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným, alebo odsúdeným,
- kontrolu výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody,
- dohľad nad správaním odsúdeného v priebehu skúšobnej doby pri podmienečnom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody a
- pomáhanie obvinenému, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní.[11]

Probácia je nariaďovaná súdom, pričom ten k nej pristúpi v prípade nahradenia väzby, nahradenia väzby zárukou, nahradenia väzby sľubom, podmienečného odkladu výkonu trestu odňatia slobody a v prípade podmienečného prepustenia z výkonu trestu odňatia slobody. V praxi ju vykonávajú probační a mediační úradníci. Podľa P. Juska môžeme medzi úlohy probačného a mediačného úradníka zaradiť:

- Sprostredkovanie alternatívneho riešenia sporu.
- Stanovenie povinností odsúdeného počas skúšobnej (probačnej) doby. V tejto súvislosti akcentujeme tzv. probačný dohľad, cieľom ktorého je znížiť riziko ďalšieho

[8] Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, § 70
[9] KVĚTENSKÁ, D.: Sociálí práce a represe. In: Socialia 2009. Banská Bystrica: 2009, s. 227
[10] JUSKO, P.: Sociálna práca s mládežou a sociálnopatologické javy. Banská Bystrica: 2009, s. 186
[11] Zákon NR SR č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch, §2

páchania trestnej činnosti a prospieť k znovuzačleneniu odsúdeného do spoločnosti (t.j. resocializačný efekt probačného dohľadu).
- Zabezpečenie spolupráce s príslušnými štátnymi a samosprávnymi orgánmi, najmä v súvislosti s výkonom verejnoprospešných prác, ktoré sú považované za alternatívny trest k trestu odňatia slobody.
- Probačný pracovník by sa mal tiež podieľať na zhromažďovaní podkladov pre rozhodnutie súdu, ako sú napr. informácie o rodinnom, sociálnom a pracovnom zázemí obvineného.[12]

Ako je možné v príspevku vidieť, problematika postpenitenciárnej starostlivosti je naozaj široká a aj dôležitá z hľadiska prevencie recidívy páchania trestnej činnosti. Napriek tomu sa jej zatiaľ v našej spoločnosti nedostáva adekvátnej pozornosti. Viac menej sú napríklad možnosti dobrovoľnej postpenitenciárnej starostlivosti obmedzené len minimom organizácií, ktoré ak aj existujú, tak často je ich činnosť ovplyvnená nízkymi finančnými možnosťami. A pritom investície do postpenitenciárnej starostlivosti by nemali byť chápané ako stratové položky, keďže nimi možno predísť omnoho nákladnejšiemu opätovnému uväzneniu páchateľa.

LITERATÚRA

EMMEROVÁ, I.: Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. In: HRONCOVÁ, J. – EMMEROVÁ, I. – WALANCIK, M. a kol.: Pedagogika sociálnej starostlivosti. PF UMB. Banská Bystrica: 2011. ISBN 978-80-557-0306-0

FÁBRY, A.: Úvod do penológie. O.z. Sociálna práca. Bratislava: 2006. ISBN 80-89185-23-1

JUSKO, P.: Probačná a mediačná služba ako forma sociálnej práce v trestnej justícii. In: Acta Universitatis Matthaei Belii – Pedagogická fakulta: Zborník vedeckovýskumných prác č. 7. PF UMB. Banská Bystrica: 2003. ISBN 80-8055-873-6

JUSKO, P.: Sociálna práca s mládežou a sociálnopatologické javy. PF UMB. Banská Bystrica: 2009. ISBN 978-80-8083-705-1

KADLUBEKOVÁ, D.: Vzdelávanie odsúdených v ústave na výkon trestu odňatia slobody Banská Bystrica – Kráľová. In: Socialia 2011. PF UMB, Banská Bystrica: 2011. ISBN 978-80-557-0305-3

KVĚTENSKÁ, D.: Sociální práce a represe. In: Socialia 2009. PF UMB. Banská Bystrica: 2009. ISBN 978-80-8083-895-9

LEŠKOVÁ, L.: Sociální kurátor pro děti v polích sociální práce – teorie a praxe. In: Od teorie k praxi, od praxe k teorii. Gaudeamus. Hradec Králové: 2012. ISBN 978-80-7435-138-9

SUCHÁ, L.: Špecifiká práce s rodinou ktorá má člena vo/po výkone trestu (a ich teoretické deficity). In: Od teorie k praxi, od praxe k teorii. Gaudeamus. Hradec Králové: 2012. ISBN 978-80-7435-138-9

Zákon NR SR č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch

[12] JUSKO, P.: Probačná a mediačná služba ako forma sociálnej práce v trestnej justícii. In: Acta Universitatis Matthaei Belii – Pedagogická fakulta: Zborník vedeckovýskumných prác č. 7. Banská Bystrica: 2003, s. 120

Zákon NR SR č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon
Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele
Zákon NR SR č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok
Zákon NR SR č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách

KONTAKT

Mgr. Peter Papšo, PhD.
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Ružová 13
974 01 Banská Bystrica
e-mail: peter.papso@umb.sk

Ekonomická kriminalita ako činiteľ civilizačných zmien[1]

Ivana Pastvová

Abstrakt

Kultúru ako súčasť ľudského prostredia vytvorená človekom si človek v procese výchovy osvojuje ako dedičstvo. A teda je spoločným vlastníctvom spoločnosti. Autorka chce v príspevku poukázať na vplyv páchania majetkovej a ekonomickej kriminality, ktorá dopadá na spoločnosť. V príspevku sa bude venovať nie len vymedzeniu a príčinám ekonomickej kriminality na území Slovenskej republiky, taktiež navrhne aspekty prevencie prostredníctvom slovenského právneho poriadku.

Úvod

Naša národná ekonomika sa v období, ktoré nadviazalo na udalosti z novembra 1989 ocitla v historickej situácii, ktorej ďalšie smerovanie znamenalo veľký krok do neznáma. Vlna prerodu spoločenských a politických pomerov, ktorá rozhýbala svet po páde berlínskeho múra, zasiahla v priebehu dvoch rokov postupne až dvadsaťdeväť krajín. Spoločným znakom procesu budovania trhovej ekonomiky sa stali demokratizácia spoločnosti, zmena politického systému a reforma ekonomického systému transformujúcich sa krajín. Kľúčovú úlohu v reforme ekonomického systému zohrával prerod centrálne riadeného modelu hospodárstva na trhový typ ekonomiky, presnejšie povedané trhový model hospodárstva so žiaducou, nevyhnutnou mierou štátnych zásahov do riadenia hospodárskych procesov, tak, ako je všeobecne uznávaný a v rôznej miere taktiež zastúpený vo všetkých fungujúcich trhovo orientovaných ekonomikách. Súčasťou jeho základnej platformy boli i zmeny v inštitútoch vlastníctva a vlastníckych vzťahov a širokospektrálna liberalizácia ekonomických vzťahov.

Právny štát, sloboda, humánna spoločnosť a cesta budovania nie len týchto cieľov je spojená s množstvom negatívnych spoločenských javov, jedným z nich je nepochybne kriminalita.

Kriminalita ako trestná činnosť je súhrnom spáchaných trestných činov v danej spoločnosti za určitý časový úsek. Je nevyhnutné zdôrazniť, že v danom prípade sa nejedná o jednoduchý súčet jednotlivých trestných činov, ale táto predstavuje ich organický súhrn. Na rozdiel od pojmu súčet, pojem súhrn totiž vyjadruje aj kvalitatívnu stránku kriminality.[2] Kriminalite zodpovedá vzájomná jednota všetkých vlastností, znakov, kam možno zaradiť kriminalitu ako:

- masový jav,
- trestnoprávny jav,
- sociálny jav,
- súhrn všetkých trestných činov.

Vplyv prostredia na kriminalitu

Z hľadiska kriminality rozlišujeme makroprostredie a mikroprostredie.

Makroprostredie v širšom zmysle je ponímané ako prostredie, s ktorým sa jednotlivec dostáva do priameho kontaktu len zriedkavo. Jeho základným prvkom je súhrn základných

[1] JUDr. Ivana Pastvová, interná doktorandka, Katedra trestného práva, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

[2] Madliak J.- Prevencia a prognózovanie kriminality, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010, str. 7

spoločenských vzťahov (vzťahy v oblasti osvojenia si kultúrnych hodnôt, vlastnícke vzťahy, vzťahy vedomia, vzťahy medzi spoločenskými vrstvami ai.) Za faktory stimulujúcu zločinnosť možno na základe kriminologických výskumov považovať najmä nepriaznivú sociálnu situáciu, absenciu odbornej vzdelanosti, pracovné pomery či nepriaznivé výchovné prostredie, ktoré nerešpektuje spoločenské normy v danej spoločnosti – kultúre. Teoretici v rámci kriminologických a sociologických výskumov zločinnosti sa v rámci makroprostredia zamerali tiež na vplyv spoločenskej mobility, urbanizácie i rozvoja priemyslu. Netreba opomenúť aj príčinný vzťah medzi kriminalitou a nezamestnanosťou, ktorá bola potvrdená viacerými kriminologickými výskumami.

Za mikroprostredie považujeme miesto konkrétnych spoločenských vzťahov, ktoré môže byť dobrovoľne vybraté alebo dané jednotlivcom, bez právnej regulácie alebo právne regulované, s charakterom trvalého či prechodného spojenia. Medzi prvky mikroprostredia radíme prvotné – primárne spoločenské skupiny (vznikajú spontánne, sú najjednoduchšou formou spolčenia, sú charakteristické malou členskou základňou, pre člena skupiny je dôležitý vzájomný osobný kontakt) a druhotné – sekundárne skupiny (vytvárané cieľavedome umelým spôsobom, pre väčší počet členov, nie sú charakteristické osobným kontaktom a vyznačujú sa racionálnou deľbou práce medzi členmi skupiny).

V literatúre sa používajú pojmy hospodárska kriminalita, hospodárska trestná činnosť, ekonomická kriminalita a finančné kriminalita. Tieto pojmy však nie sú vždy presne definované. Bývajú užívané v podstate automaticky a sú bez praktických problémov chápané. Uvedené pojmy používajú ako laici, tak odborníci s úplnou samozrejmosťou, bez toho, aby sa bližšie zamýšľali nad ich obsahom, ktorý sa zdá byť na prvý pohľad jasný a zrejmý. Hospodárska kriminalita je širší pojem než hospodárska trestná činnosť. To znamená, že činy, ktoré zaradíme do hospodárskej trestnej činnosti sú vždy aj zaradené pod pojem hospodárska kriminalita, ale naopak to neplatí. Rovnako tak sa väčšina autorov zhodne na závere, že pojmy hospodárska kriminalita a ekonomická kriminalita splývajú prakticky v jeden, pričom pojem označenie ekonomická kriminalita sa užíva skôr v zahraničí.

Ekonomická kriminalita predstavuje v posledných rokoch prevažnú časť z celkovej kriminality. S týmto druhom kriminality sa preto občania SR stretávajú najčastejšie a sú k nej najmenej tolerantní (hneď po násilnej kriminalite). [3]

Pre dobré chápanie vzťahu ekonomickej kriminality a trestného práva je nevyhnutné si uvedomiť subsidiárnu úlohu trestnej represie. Pretože trestné právo sa uplatňuje iba v tých prípadoch, kedy už ostatné existujúce prostriedky zlyhali alebo sú neúčinné. Predovšetkým pôjde o nevyhnutnosť fungovania kvalitnej mimotrestnej hmotnoprávnej a procesnoprávnej legislatívy podnikania, hospodárskej súťaže ako aj ďalších oblastí, ktoré majú podstatný význam pre legálnosť fungovania hospodárskych vzťahov.

Na základe kritéria, ktoré sa vzťahuje na osobu páchateľa možno deliť ekonomickú kriminalitu na vnútornú a vonkajšiu. Pre vnútornú kriminalitu sú príznačné delikty vlastníkov, manažmentu i zamestnancov. Pre vonkajšiu ekonomickú kriminalitu sú charakteristické najmä delikty vkladateľov, poistencov a tiež klientov.

[3] Čečot V. a kol.- Kriminológia:Osobitná časť, Vysoká škola v Sládkovičove, 2009, str.15

Medzi znaky, ktoré charakterizujú ekonomickú kriminalitu patria:

- protiprávne konania, ktoré ohrozujú či porušujú záujmy vo sfére ekonomiky, pričom majú iný ako individuálny charakter
- latentný charakter takejto trestnej činnosti, ktorý súvisí s neustálym výskytom páchania nových foriem ekonomickej kriminality (čo má za následok jej ťažšie odhaľovanie a objasňovanie)
- veľký rozsah škôd v porovnaní s inými druhmi kriminality (v roku 2007 škoda prevýšila hranicu 11 miliárd Sk, čo predstavovalo takmer 70 percent celkových škôd spôsobených kriminalitou u nás)
- vyšší stupeň inteligencie a rafinovanosti páchateľov ekonomickej kriminality oproti iným druhom kriminality
- anonymita a absencia bezprostredného kontaktu medzi páchateľom a poškodeným (v dôsledku čoho existuje nižšia citlivosť jednotlivcov k tejto kriminalite)
- prepojenosť na organizovanú kriminalitu.

Skutkové podstaty hospodárskych trestných činov sú v TZ zaradené v piatej hlave osobitnej časti, ktorá pozostáva zo štyroch oddielov:

- TČ ohrozujúce trhovú ekonomiku,
- TČ proti hospodárskej disciplíne,
- TČ proti mene a TČ daňové,
- TČ proti priemyselným právam a proti autorskému právu.

K ekonomickej kriminalite zaraďujeme aj TČ, ktoré sú upravené v iných hlavách osobitnej časti TZ, pokiaľ ich objektom je ochrana iného než individuálneho záujmu. Ide napríklad o TČ krádeže (§ 212 TZ), v prípade ak páchateľ poškodil právnickú osobu, ktorej je zamestnávateľom, TČ sprenevery, ak páchateľ spreneverí vec právnickej osoby, jednotlivé druhy podvodných konaní (§ 221-226 TZ), pokiaľ je páchateľ v zmluvnom vzťahu s právnickou osobou, TČ poškodzovanie veriteľa (§ 239 TZ) ak je veriteľom právnická osoba, TČ zvýhodňovanie veriteľa (§ 240 TZ) pokiaľ sa zmarí uspokojenie pohľadávky veriteľa, ktorý je právnickou osobou. Za splnenia podobných podmienok TČ porušovanie povinností pri správe cudzieho majetku (§ 237-238 TZ), TČ podvodný úpadok (§ 227 TZ), TČ zavinený úpadok (§ 228 TZ) a ďalšie trestné činy.

Do ekonomickej – hospodárskej kriminality sa zaraďuje aj novodobý fenomén počítačovej kriminality, ktorej charakteristickými znakmi sú útoky proti počítačovej technike, programovému vybaveniu či jednotlivým dátam. Z pohľadu TZ ide o TČ poškodenia a zneužitia záznamu na nosiči informácií (§ 247 TZ).

Škody spôsobené v dôsledku spáchania ekonomického trestného činu možno zásadne rozdeliť na primárne škody a sekundárne škody. Primárne škody predstavujú priame škody zapríčinené úmyselným konaním. Sekundárne škody sú naopak tie, ktoré vznikajú viac-menej ako nevyhnutný dôsledok spomenutého úmyselného konania, pričom postihnutý subjekt nemá vzhľadom na ich vznik možnosť zabrániť im. Môžu sem patriť napríklad dodatočné daňové odvody, a to v prípade, ak niektoré náklady už nie je možné zaradiť medzi položky znižujúce základ dane.

Primárne škody vznikajú originárne úmyselným konaním. Ich vznik je bezprostredne podmienený konaním, strpením alebo opomenutím páchateľa. Patria medzi ne:

- protihodnota v peňažnom vyjadrení pri krádeži;
- škoda, ktorá vznikne nadhodnotením faktúr;
- náklady vzniknuté vystavením fiktívnych faktúr ai.

Etiológia ekonomickej kriminality

Ekonomická trestná činnosť je odrazom stavu i vývoja ekonomiky v našej spoločnosti. Práve preto je pochopiteľné, že ekonomické zmeny, ktoré sa udiali po roku 1989 boli dôležitými kriminogénnymi činiteľmi. Hlavne proces transformácie na trhovú ekonomiku bol poznačený hlavne absenciou skúseností, taktiež nedostatočnou legislatívou, funkčnosťou kontrolných mechanizmov, čo umožnilo nárast trestnej činnosti spojenej s úplatkárstvom, machináciami rôzneho druhu i podvodmi.

Najvýznamnejšou zmenou daného obdobia bol prechod štátneho majetku do súkromných rúk, čiže rozmach súkromného podnikania. Podnikatelia po páde komunizmu nemali takmer žiadne skúsenosti s touto činnosťou, chýbalo tiež právne vedomie a najmä dostatok finančného kapitálu potrebného na podnikanie. Taktiež neboli dostatočné ani objektívne podmienky, čo viedlo jednotlivcov podnikateľov ku snahám získať potrebné prostriedky akýmkoľvek spôsobom (napr. nedostatok výrobných surovín). Naplno sa tiež prejavil privatizačný proces, ktorý sa niesol v duchu korupčných praktík, uprednostňovaní osobných záujmov za snahou dosiahnutia majetkového prospechu.

Oblasť ekonomiky bola v mnohých prípadoch poznačená tzv. právnym vákuom. Aj keď zastarané právne predpisy štátu sa postupne nahradzovali novými, aj napriek tomu legislatíva nestačila rýchlemu tempu spoločenských zmien. Nové právne predpisy boli prijímané pomaly a navyše ich kvalita nebola na požadovanej úrovni.

Častým fenoménom v ekonomickej oblasti sa od deväťdesiatych rokov až po súčasnosť stala forma hospodárskej trestnej činnosti často označovaná ako „tunelovanie“. Ide o okrátenie podnikateľských subjektov vlastným manažmentom za účelom súkromného obohatenia. Spomínaný jav sa rozširoval medzi štátnymi či pološtátnymi hospodárskymi organizáciami a súkromnými organizáciami, medzi ktorými jestvovala osobná prepojenosť.

Faktor, ktorý ovplyvnil ekonomickú kriminalitu, a teda spoločnosť v štáte bol taktiež rozdiel medzi jednotlivými spoločenskými vrstvami a vysoká miera nezamestnanosti. Na úroveň vplýva aj samotná morálka spoločnosti a hodnoty, ktoré sa v nej preferujú.

Ekonomickú trestnú činnosť v období transformácie ekonomiky tvorili najmä tieto formy protiprávnych konaní:

- trestná činnosť spojená s procesom privatizácie; zásah predovšetkým do oblasti obchodu, služieb a drobnej výroby
- protiprávne získavanie výrobných prostriedkov a surovín zo zdrojov štátnych podnikov, kde podnikatelia pracovali; formou odcudzenia štátneho majetku či jeho využívanie pri súkromnom podnikaní
- nedovolená zmenárska činnosť
- nezákonné získavanie tovaru zo zahraničia; spojitosť podnikania bez potrebnej licencie alebo registrácie k zahraničnoobchodnej činnosti

- trestná činnosť spojená so súkromným podnikaním občanov; napr. predaj nekvalitného tovaru, porušovanie autorských práv, neúmerné nadsadzovanie cien ai.

Páchateľ ekonomickej kriminality

Predovšetkým je potrebné poznamenať, že neexistuje vyhradený typ páchateľa ekonomickej kriminality. Možno len zhodnotiť, že prakticky každá osoba, ktorá sa zúčastňuje na ekonomickej činnosti je schopná za istých podmienok spáchať ekonomický trestný čin. Zjednocujúcim znakom príležitostných páchateľov (inak konajú legálne a nie sú väčšinou trestaní) je príležitosť, ktorá sa im naskytne vo forme vhodnej situácie na spáchanie trestnej činnosti alebo predpokladaný veľký zisk či iný profit. Pri profesionálnych páchateľoch tejto trestnej činnosti je smerovanie k protiprávnemu konaniu.

K osobným charakteristikám páchateľov ekonomickej trestnej činnosti patrí odvaha hraničiaca až s hazardom, vytrvalosť, cieľavedomosť, samozrejme túžba po majetku a pod. Prevažne sa jedná o osoby, ktoré sú odborne kvalifikované v určitej sfére (napr. ekonomika, daňovníctvo, právo). Podľa pohlavia sú páchateľmi väčšinou muži i keď ide o podiel žien na tejto kriminalite, v posledných rokoch dochádza k zvýšeniu podielu v porovnaní s inými druhmi kriminality (v roku 2007 24,3%). Podľa vekových kategórií pôjde o jednotlivcov medzi 30-50 rokom života. Mladiství páchatelia sa podieľajú na ekonomickej kriminalite veľmi malým percentom (1-2%). Z pohľadu štatistických údajov približne jednu štvrtinu spomínaných trestných činov páchajú recidivisti.

Prognózovanie kriminality v Slovenskej republike

Prognózovanie je zamerané predovšetkým na získavanie informácií o budúcom stave skúmaných javov, ktoré poskytuje závery o možnej existencii rôznych procesov, javov a udalostí.[4]

Akákoľvek predpoveď ďalšieho vývoja v spoločenských vedách je však problematická, pretože v spoločnosti sa vyskytuje široké spektrum rôznych súvislostí, ktoré nie je možné vždy spoľahlivo zmapovať. Pričom niektoré javy a faktory nemožno odhadnúť vôbec, a práve to má vplyv na výsledný efekt prognózy.

Okrem uvedených problémov však môže v reálnom živote na základe zverejnenia prognózy dôjsť taktiež jednak k prípadu tzv. „naplňovania proroctva“ (napr. odsťahovanie nekriminálneho obyvateľstva z určitej oblasti, ktorá bola v prognóze uvedená ako oblasť s rapídne narastajúcou kriminalitou i k prípadom, kedy občania na základe prognózy zmenia svoje správanie).[5]

Ekonomická kriminalita predstavuje v posledných rokoch prevažnú časť z celkovej kriminality a preto z uvedeného dôvodu jej vývoj do značnej miery predurčuje vývoj kriminality ako celku. S týmto druhom kriminality sa občania Slovenskej republiky stretávajú najčastejšie a sú k nej najmenej tolerantní.

[4] Madliak J., Čverčko T., Baňacký M.- Kriminológia, UPJŠ, Košice, 2005, str. 171
[5] Kuchta J., Válková H., a kol.- Základy kriminológie a trestní politiky, C. H. Beck, Praha, 2005, str. 47

Ako vyplýva z údajov Štatistického úradu SR[6], vývoj ekonomickej kriminality na území Slovenskej republiky v rokoch 2004 až 2009 má zrejmú klesajúcu tendenciu:

rok 2004: 77098
rok 2005: 65306
rok 2006: 63077
rok 2007: 60045
rok 2008: 54754
rok 2009: 52399 ekonomických trestných činov.

Z doterajších údajov vyplýva, že reálna ekonomická kriminalita sa čoraz viac približuje k optimistickým vyhliadkam. Ale taktiež netreba zabúdať na latenciu- skrytosť uvedeného druhu kriminality.

Prevencia

Medzi laickou verejnosťou prevláda názor, že najúčinnejším prostriedkom prevencie pred každým druhom kriminality je prísnejšie trestanie páchateľov. No pritom ide o zjednodušený pohľad na riešenie kriminality, ktoré nereflektuje na vysokú latenciu ekonomickej kriminality. Pri riešení a hľadaní konkrétnych nástrojov na predchádzanie ekonomickej kriminality je nutné vychádzať z poznatkov o jej samotných príčinách a podľa ich analýzy vypracovať konkrétne právne, ekonomické a tiež sociálne zabezpečenia.

Spoločnosť má možnosť sa poučiť z minulosti, kedy kriminogénny faktor nárastu ekonomickej kriminality bol zapríčinený nevyhovujúcou právnou úpravou. Nešlo len o nevyhovujúcu trestnoprávnu úpravu, ale aj o iné právne predpisy, ktoré súvisia s ekonomikou a hospodárstvom. V súvislosti s problematikou legislatívy v Slovenskej republike je potrebné poukázať na pomalosť prijímania novej legislatívy, ktorá má urgentne reflektovať na zmenené spoločenské aj hospodárske podmienky.

Zamedzeniu ekonomickej kriminality by nepochybne prospelo aj efektívnejšie fungovanie a spolupráca kontrolných orgánov, ktoré by mali k tomu zodpovedajúce právomoci a taktiež aj personálne, materiálne a technické vybavenie.

Kvalita vzdelávacieho procesu orgánov, ktoré majú za úlohu zisťovanie, odhaľovanie a trestanie páchateľov ekonomickej kriminality zohráva významnú úlohu pri prevencii. Práve preto možno uvažovať o interdisciplinárnom prístupe k výučbe i samotnému procesu praktickej činnosti spomínaných orgánov. Teda boli by vytvorené špeciálne vyšetrovacie tímy zo zástupcov policajného zboru a odborníkov z ekonomickej oblasti (daňovníctvo, colníctvo ai.).

Je možné predpokladať, že rastúci počet kontrolných opatrení, podobne ako zvýšené výdavky na prevenciu by viedli k zníženiu kriminality. To však nemusí platiť vždy. Účinky kontroly a prevencie pôsobia totiž zo začiatku presne protichodne. Vďaka zlepšenému systému kontroly sa odhalí viac trestných činov, bez toho, aby sa to okamžite prejavilo aj na poklese kriminality. Z kriminologického hľadiska tu ide o paradox kontroly, pretože pravdepodobnosť odhalenia trestného činu závisí od intenzity kontrolných opatrení. V zásade

[6] Štatistický úrad Slovenskej republiky- Vývoj rozpočtu trestných činov v základných skupinách a druhoch (2003-2009)

to platí rovnako, ako pri každom vnímaní sociálnych problémov, v tomto prípade ekonomickej kriminality: čím citlivejšie na ne podnikateľské subjekty reagujú, tým častejšie, sa zdá, sa vyskytujú. Na základe zvýšenej citlivosti a zlepšených kontrolných opatrení sa odhalia aj trestné činy, ktoré zostávali dovtedy neodhalené, čím sa výrazne „osvetlí“ temná oblasť.

Záver

Už od dávnych dôb bolo predpokladom riadneho fungovania ľudskej spoločnosti určovanie pravidiel správania sa tohto spoločenstva. V záujme pudu sebazáchovy sa určovali predovšetkým také činnosti osôb, ktoré sa snažili narušiť systém vzájomnej súdržnosti spoločnosti a neskoršie aj štátu. Medzi najzávažnejšie činnosti, ktoré bolo potrebné presne vymedziť patrili predovšetkým trestné činy. Touto problematikou sa začali zaoberať aj filozofovia i právnici, ktorí skúmali problém miery schopnosti a možnosti človeka vystupovať ako subjekt svojich činov, teda či človek je schopný dobrovoľne plniť určité požiadavky a z tohto pohľadu posudzovať prípadnú zodpovednosť za jeho konanie, následne aj otázky trestu za takéto ľudské správanie.

Je nutné určite na záver spomenúť, že Slovenská republika sa kvalitatívne posunula vpred na úseku boja proti ekonomickej kriminalite. Boj a prevencia je určite posilnená aj integráciou Slovenskej republiky do Európskej únie a implementáciou dohovorov, ktoré reagujú na novodobú ekonomickú kriminalitu.

Vychádzajúc zo skutočností uvedených v príspevku možno povedať, že novodobá ekonomická kriminalita predstavuje najpálčivejší problém súčasnej slovenskej i svetovej ekonomiky i najvýznamnejšiu hrozbu medzinárodných ekonomických vzťahov do budúcnosti.

Použitá literatúra

Madliak J.- Prevencia a prognózovanie kriminality, Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2010

Fryšták, M. Hospodářská kriminalita z podhledu teorie a praxe. Ostrava, KEY Publishing s.r.o., 2007 -

Čečot V. a kol.- Kriminológia: Všeobecná časť, Vysoká škola v Sládkovičove, 2009

Čečot V. a kol.- Kriminológia: Osobitná časť, Vysoká škola v Sládkovičove, 2009

Madliak J., Čverčko T., Baňacký M.- Kriminológia, UPJŠ, Košice, 2005 -

Kuchta J., Válková H., a kol.- Základy kriminológie a trestní politiky, C. H. Beck, Praha, 2005

Štatistický úrad Slovenskej republiky, Vývoj rozpočtu trestných činov v základných skupinách a druhoch (2003-2009)

Kreativita podnikateľov a ekonomické nástroje samosprávy na jej podporu

Viera Petrášová

Zníženie financovania samospráv štátom znamená potrebu hľadať nové možnosti ako získať financie pre obce a mestá. Súčasné politické a ekonomické nástroje umožňujú aktívnu politiku samospráv voči podnikateľom rozvíjajúcim svoje podnikanie. Práca obsahuje príklad spolupráce kultúrnej ustanovizne a obce Svätý Anton. Spolupráca je na báze daňovej a poplatkovej politiky. Práca obsahuje prípadovú štúdiu popisujúcu tento proces spolupráce.
Reduction of state government funding is the need to seek new options to get funding for municipalities. The current political and economic tools to enable active government policy and support towards business developing your business. The work contains an example of cooperation and cultural institutions of the village St. Anton. Cooperation is based on tax and fee policies. The work includes a case study describing this process of cooperation.

Úvod

Koniec 80. rokov 20. storočia znamenal v európskom priestore veľké zmeny a to tak ako politické, tak aj hospodárske premeny krajín. V tomto období už nastala zmena aj v budovaní tzv. kreatívnych miest, ktoré vznikali vďaka veľkému rozmachu priemyslu po 60. rokoch minulého storočia. Táto postindustriálna éra znamenala premenu ekonomiky mestských aglomerácií a reštrukturalizáciu ekonomických, sociálnych a kultúrnych systémov. Po 60. rokoch sa vytvárali tzv. mestské zóny charakteristické svojou relatívnou samostatnosťou čo sa týka denných sociálno-kultúrnych potrieb ich obyvateľov. Tieto zóny boli ekonomicky samostatné a dokázali ponúkať najmä kultúrne aktivity aj obyvateľom vidieckych oblastí.

Kreatívna ekonomika v tom období sa vytvárala najmä v mestách. Nástup nových technológií v informatike a na „internete“ vzniknutej novej ekonomiky v tomto storočí spôsobil ďalšiu reštrukturalizáciu v pozícii kreatívneho priemyslu. Inovácie najmä v informačných technológiách spôsobili omnoho rýchlejšie zmeny v pozícii ponúk tovarov a služieb v kamenných budovách a preniesli sa do „virtuálneho“ sveta. Nastalo tak obdobie keď sa vytvára priestor pre návrat k tradičným aktivitám na vidieku spojených s návratom k histórii s prezentačnými akciami v reštaurovaných historických priestoroch.

Hospodárska kríza súčasného obdobia v SR vytvára problémy pre existenciu samosprávy spojenú s plnením jej všetkých kompetencií získaných po reforme v roku 1990 a s ich financovaním najmä po reforme jej príjmov od štátu z roku 2004. Samospráva u nás preto musí hľadať možnosti ako získať ďalšie financie a tak zabezpečiť svoje úlohy aj len na minimálnej úrovni podľa zákonov. Kým v mestách dochádza najmä k zmenám prebudovaním aj historických centier na nové obchodné centrá a tým k získaniu financií pre mesto tak na vidieku ide o kreatívnejšie činnosti. Obce sa musia venovať najmä kultúrno-historickým akciám spojeným s prezentáciou tradičných remesiel charakteristickým pre konkrétny región. Regióny ožívajú a samospráva je nútená spolupracovať najmä s kreatívnymi umelcami a kreatívnymi „podnikateľmi“ v oblasti. Príkladom takejto spolupráce je už takmer 10 rokov samospráva obce Svätá Anton a vedenie múzea v tejto obci. Okrem finančnej ide v tomto prípade aj o nefinančnú spoluprácu.

Súčasný stav problematiky

Kreatívny priemysel potrebuje pre svoj vznik a rozvoj ako prvotnú „investíciu“ nefinančný vklad. Ide najmä o o systematickú ochranu prostredia, v ktorom vzniká a v ktorom pôsobí. V prípade kreatívneho priemyslu si musíme uvedomiť, že mu vadia najmä akékoľvek administratívne bariéry a kreatívni tvorcovia nemajú vo väčšine prípadov ani záujem napr. o marketing svojich produktov a služieb alebo o rozširovanie produktov a služieb do priemyslovej výroby. Tieto služby pre nich sú teda možnosťou aj pre samosprávy ako rozvíjať na svojom území ich tvorivú činnosť. Akékoľvek zmeny vo finančnej situácii týchto tvorcov čo sa ich týka, väčšinou samozamestnávateľov (slobodné povolanie), v daňovej, odvodovej a príspevkovej povinnosti má negatívny vplyv na tvorivú činnosť. Pomoc v oblasti administratívnej záťaž i- odbremenenia tvorcov je ďalší krok k podpore dynamiky rozvoja kreatívneho priemyslu. Tým, že majú záujem byť nezávislí vytvárajú tzv. kreatívnu triedu z okruhu samozamestnávateľov.

Pojem kreatívna trieda je podľa R. Florida (5) trieda pracovníkov v reklame, architektúre, v remeselnej výrobe, dizajne, móde, filme, hudbe, divadle, vydavateľstve, výskume a pod. Florida (5) zároveň tvrdí, že koncentrácia týchto ľudí je motorom ekonomiky a konkurencieschopnosti miest a regiónov. Od ostatných pracovných tried sa títo ľudia odlišujú tým, za čo sú platení. Kreatívna trieda je platená za to, aby bola samostatná a nezávislá a tým mala možnosť vytvárať nové kreatívne produkty a poskytovať aj takéto služby.

Podľa nášho vládneho materiálu (6) ďalšou zásadnou investíciou do kreatívneho priemyslu môže byť prehodnotenie existujúcich finančných nástrojov tak, aby boli využiteľné aj subjektmi kreatívneho priemyslu. Táto investícia neznamená žiadne nové finančné zaťaženie štátu a môže priniesť zásadný ekonomický efekt. Príklad Estónska ukazuje, že inovatívne zamerané čerpanie štrukturálnych fondov môže priniesť výrazný efekt v rozvoji kreatívneho priemyslu a zároveň v pozitívnom marketingu krajiny (čo má zase sekundárne pozitívny efekt na export, cestovný ruch a zahraničné investície). Z uvedeného dôvodu je potrebné v jednotlivých programoch štrukturálnych fondov v pripravovanom programovacom období vytvoriť reálne podmienky pre ich čerpanie subjektmi kreatívneho priemyslu.

Naše obce ako súčasť systému samospráv sú najviac zainteresovaní v rámci regionálnej politiky na získanie financií z kreatívneho priemyslu. Vyššie územné celky v SR podľa vyjadrení samotných zástupcov obcí nie sú zatiaľ zainteresovaní na priamej pomoci kreatívnemu priemyslu, ale sú to priamo obce, ktoré môžu vstupovať do procesov znižovania administratívnej záťaže u kreatívnych podnikov na svojom území alebo aj priamo dokázať upraviť svoje ekonomické nástroje tak, aby došlo k podpore tohto priemyslu alebo aby v prípade spolupráce dokázali odpustiť niektoré povinné poplatky obci. Tieto skutočnosti sa musia premietnuť do práce samospráv cez znalostné procesy: „*Cieľom implementácie manažmentu znalostí je zvýšiť efektívnosť, hospodárnosť a výkonnosť inštitúcií verejnej správy.“ (3,4).* Súčasnú situáciu v príjmoch obce názorne prezentuje obr. 1. Vlastné príjmy obce môžu byť upravené poslancami samosprávy cez všeobecné záväzné nariadenia. V prípade týchto príjmov je tu priestor pre úpravu miestnych daní a nedaňových príjmov obce tak, aby mohla byť podporená aj kreatívna činnosť vytvárajúca podmienky pre zvýšenie zamestnanosti najmä v oblasti cestovného ruchu (1) (2).

Príjmy obce podľa legislatívnych predpisov SR v rokoch 2005-2011.

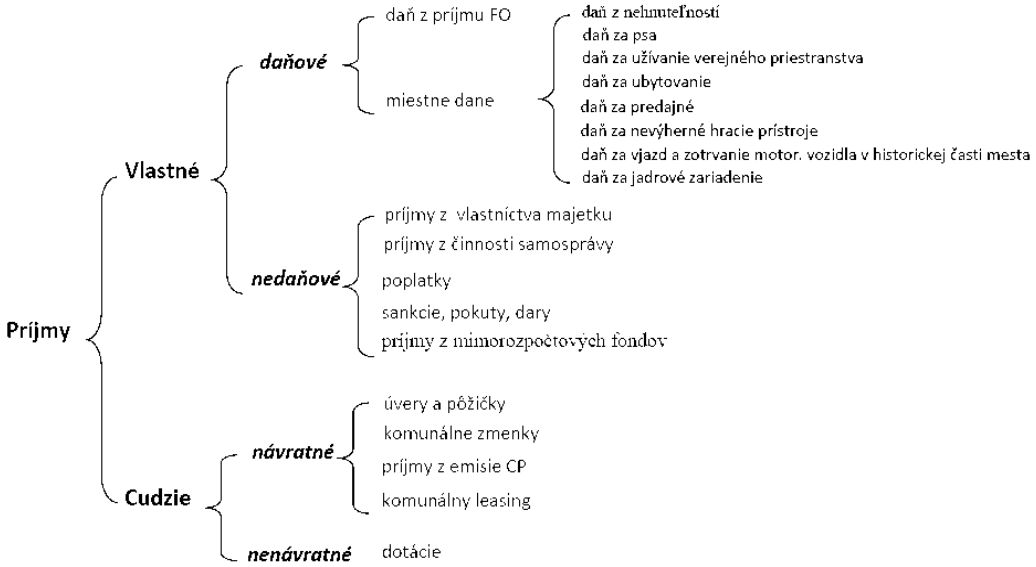

Zdroj: (7)

Materiál a metodika

Materiál pre analýzu súčasnej situácie problematiky a výskum sa získal z primárnych a sekundárnych zdrojov.

1) Primárne zdroje : Sú tvorené údajmi získanými na základe štruktúrovaného interview s vybranými umelcami pôsobiacimi na vidieku SR
2) Sekundárne zdroje sú získané z týchto zdrojov:
    - knižné publikácie od domácich a zahraničných autorov,
    - internetové zdroje zamerané na špecializované aktivity ku kreatívnemu priemyslu,
    - vládne materiály ku kultúrnej a kreatívnej ekonomike
    - odborné štúdie o kreativite
    - všeobecne záväzné nariadenia obcí a miest (VZN)
    - legislatíva SR a EÚ.

Metódy použité v rámci spracovania výskumu:

Metóda dotazníkového prieskumu – štrukturované interview

Cieľom dotazníkového prieskumu bolo získanie podkladov pre analýzu súčasnej situácie v podpore kreatívnej ekonomiky na rôznych úrovniach a popis situácie z pohľadu aktérov tejto ekonomiky. Cieľová skupina boli 2 predstavitelia rozhodujúceho aktéra v regionálnej tvorbe kreatívnych aktivít z múzea vo Svätom Antone.

Štruktúra dotazníkového prieskumu bola rozdelená do otázok:

- základné údaje o respondentovi s popisom histórie a úlohou združení pre umelcov
- popis súčasného stavu kreatívnej činnosti v regióne
- interné a externé podnety ku kreatívnej činnosti so zameraním na rozdiely medzi kreatívnou tvorbou v mestách a na vidieku
- špecializácia verzus diverzifikácia v tvorbe umelcov

- lokálne aspekty tvorby, aktéri lokálnej politiky

Výsledky

V rámci výskumu sme uskutočnili analýzu kalendárov podujatí v múzeu Svätý Anton. Múzeum je zamerané na poľovníctvo a na historické pamiatky po rodine Coburgovcov. Sezóna v múzeu sa začína v polovici februára a Dňom otvorených dverí pre občanov Svätého Antona. V rámci tohto dňa sa občania zoznámia s plánom akcií, ktorý je zameraný okrem pravidelných poľovníckych výstav a niektorých iných aktivít súvisiacich s poľovníctvom aj na akcie napr. pre deti. Napr. ide o:

- besedy a prednášky o prírode pre deti zo škôl v okolí,
- **Jánske dni u Coburga -** výchovno-vzdelávacie podujatie pre deti organizované v spolupráci s Obecným úradom Svätý Anton a Obecným úradom Prenčov,
- celoslovenské podujatia **Kultúrno- vzdelávacie podujatie** určené pre žiakov ZŠ z celého Slovenska.

Atraktívnou formou deti spoznávajú históriu svojich predkov (expozícia Múzea vo Sv.Antone) , ľudové zvyky, tanec, spev, remeselné dielne –výrobky z prútia, drôtu, maľovanie kraslíc, jazda na koni, práca sokoliarov.

Poznaj a chráň – náučný chodník v prírode. Je to vlastne výchova k aktívnemu využitiu voľného času detí – podporuje zručnosť, kreativitu a fantáziu a vedie deti k tradičným životným hodnotám.

Z hlavných aktivít sú najvýznamnejšie aktivity v septembri a to: **2.9.2012 - Dni Sv. Huberta 2012 -** XXII. ročník celoslovenských poľovníckych slávností. O tom, aký významný vplyv možnosti získať finančné prostriedky z takýchto aktivít do obce Svätý Anton svedčí prijaté všeobecní záväzné nariadenie obce o daniach a to o dani z nehnuteľnosti a dani z užívania verejných priestranstiev. V tab. 1 je uvedené porovnanie medzi dvomi obcami Svätá Anton a mestom Banská Štiavnica (susednými katastrami) a z hľadiska spolupráce pri organizovaní aktivít rovnocennými partnermi. Malá obec získava z dane nehnuteľnosti významný podiel svojich príjmov, a preto je vysoká aj sadzba dane z nehnuteľnosti oproti mestu. Na druhej strane pri požiadaní múzeom o zníženie tejto dane obec je ústretová a odpúšťa platbu v plnej výške. Pravidelne znižuje žiadanú sumu o 25%.

Sadzby z dane z nehnuteľnosti v meste Banská Štiavnica a v obci Svätý Anton

Tab. 1

Sadzby dane z nehnuteľnosti pre pozemky (cena pozemkov je určená zákonom, neuplatňuje sa trhová cena) Banská Štiavnica	**%**
Orná pôda	0,25
Trvalé trávnaté porasty	0,25
Ostatné plochy s výnimkou stavebných pozemkov	0,6
Lesná pôda	0,25
Sadzby dane z nehnuteľnosti pre pozemky (cena pozemkov je určená zákonom, neuplatňuje sa trhová cena) Svätý Anton	**%**
Orná pôda	0,75
Trvalé trávnaté porasty	0,75
Ostatné plochy s výnimkou stavebných pozemkov	0,8
Lesná pôda	2,5

Zdroj: VZN Banská Štiavnica, Svätý Anton

Obdobná situácia pre využitie príležitostných akcií pre získanie financií pre obec je najvýznamnejšia aktivita v tejto obci poriadaná múzeom. Ide o septembrové Dni Svätého Huberta, keď napr. pre sadzby daní pre umiestnenie dočasných zariadení (tab.2) sú 2-3 násobkom bežných sadzieb daní.

Dane za užívanie verejného priestranstva v obci Svätý Anton

Tab.2

Sadzby daní pre dočasné zariadenie	Bežné dni v roku €/deň	Dni svätého Huberta Dočasné zariadenie €/m/deň*
Dočasné umiestnenie pri obecnom úrade do 10 m^2	5,00	15,00 (bez napojenia na energie)
Dočasné umiestnenie pri obecnom úrade nad 10 m^2	10,00	20,00 (s napojením na energie)
Dočasné umiestnenie v centre do 10 m^2	10,00	30,00 (občerstvenie)
Dočasné umiestnenie v centre nad 10 m^2	20,00	

Poznámka: * hĺbka stánku nesmie byť viac ako 3 m

Zdroj: VZN Svätý Anton

Pri porovnaní s mestom Banská Štiavnica vidíme, že tu je opačná situácia (tab.3 a 4). V meste práve v prípade príležitostných akcií a trhov uplatňujú osobitný prístup k umelcom s vlastnými výrobkami, ktorí sú ochotní aj svoje vedomosti o svojich výrobkoch ponúknuť návštevníkom týchto akcií a ukázať im aj postup vlastnej tvorby. Sadzby dani sú v tomto prípade skôr symbolické ako ekonomické. Podľa vyjadrení samotných umelcov si mesto už dokáže vyberať umelcov, ktorých pravidelne na svoje aktivity pozýva.

Dane za užívanie verejného priestranstva v meste Banská Štiavnica

Tab. 3

Sadzby daní pre dočasné zariadenie	Bežné dni v roku €/m^2/deň
Centrum mesta, rekreačná oblasť Počúvadlo	0,33
Mesto Banská Štiavnica	0,17
Okrajové časti mesta	0,07

Zdroj: VZN Banská Štiavnica

Dane za užívanie verejného priestranstva v meste Banská Štiavnica počas príležitostných aktivít

Tab. 4

Sadzba dane za osobitné užívanie verejného priestranstva na poskytovanie služieb a predajného zariadenia pri príležitostných trhoch	cena
- za predaj spotrebného a potravinového tovaru (**€**/deň/ za každý aj začatý bežný meter dĺžky predajného miesta)	10
za predaj rýchleho občerstvenia (**€**/deň za každý m2 skutočne zabratej plochy)	10
za predaj vlastných (ľudovoumeleckých remeselných) výrobkov spojený s aktívnou prezentáciou remesla a zapájaním verejnosti (**€**/deň / stánok)	2,5
d) za predaj vlastných (ľudovoumeleckých remeselných) výrobkov a medovníkov (**€**/deň / stánok)	4

Zdroj: VZN Banská Štiavnica

Pre porovnanie v tab.5 uvádzam aj sadzby dane či nájomné z okolitých miest. V tomto prípade už nemôžeme konštatovať premietnutie záujmov v oblasti kreatívnej ekonomiky do svojich ekonomických nástrojov.

Sadzby daní a nájomné za predajné miesta

Tab. 5

Sadzba dane za užívanie verejného priestranstva	Zvolen €/m^2/deň	Lučenec €/m^2/deň	Žarnovica prenájom
I. pásmo	1,66	0,20	3 m x3 m
II. pásmo	1,66	0,19	6-€/deň
III. pásmo	0,829	0,18	m^2
IV. pásmo	0,829	0,17	1-€/deň

Zdroj: VZN Zvolen, Lučenec, Žarnovica

Z prieskumu vyplýva, že u nás neexistuje stimulácia pre miestne, územné a regionálne orgány k tomu, aby vytvárali priaznivé podmienky pre rozvoj kreatívneho priemyslu a hľadali nástroje na podporu konkrétnych aktivít. Tvoriví zamestnanci múzea priamo poukazujú na neochotu a neznalosť našej verejnej správy pochopiť význam kreatívnej ekonomiky. Tiež, aby sa v povedomí finančných inštitúcií zakotvili informácie o špecifickosti kreatívneho priemyslu a povzbudili ich pri investovaní do tohto priemyslu, predovšetkým do malých a stredných podnikov. Mestá a regióny zohrávajú kľúčovú úlohu pri vytváraní infraštruktúry pre kreatívny priemysel a pri vytváraní nevyhnutného priateľského prostredia pre tento priemysel a jednotlivých tvorivých samozamestnávateľov (6). Podľa vyjadrenia riaditeľa múzea najväčším ohrozením rozvoja jeho múzea je neochota spolupracovať v regióne. Hovorí: „*Napriek daňovej povinnosti zaťažujúcej prevádzku múzea z miestnych daní by neochota najmä formou nefinančnej priamej pomoci obce a spolupráce s okolitými obcami či mestom spôsobili neúspech jeho akcií“*. V tomto prípade nemôže podľa neho štátna agentúra nahradiť synergické efekty z tejto spolupráce. Hovorí tiež: *Miešanie sa veľkej politiky do regionálnej politiky kazí partnerské vzťahy.* Vzhľadom k špecifikám pôsobenia kreatívity v hospodárskom svete hovorí, že: *Poslanie je dôležitejšie, tvorivosť vystihujúca pôvodnosť poslania ako nejaké rozširovanie priestorov.* Tento výrok charakterizuje osobitosť kreatívnej tvorby, kde neexistuje taká väzba ako je to v prípade inovácií na zavádzanie novej výroby a nových služieb.

Záver a diskusia

Kreatívny priemysel sa vyznačuje výraznými sektorálnymi presahmi (cross-sectoral), významným zastúpením malých podnikov, živnostníkov a samostatne zárobkovo činných osôb (ide o oblasť s najvyššou mierou samozamestnávania), potrebou relatívne nízkeho počiatočného kapitálu (možnosti jeho získania sú však v súčasnosti minimálne), vysokou pridanou hodnotou a dlhodobo udržateľnou produktivitou. Z povahy kreatívneho priemyslu vyplýva, že jeho záujmy nikdy nebude zastupovať výrazný (napríklad odborový) partner. Na druhej strane je práve kreatívny priemysel tým, ktorý je schopný vďaka svojej „rozdrobenosti“ veľmi operatívne reagovať (pozitívne i negatívne) na zmenu prostredia,

v ktorom pôsobia. Keďže kreatívny priemysel pracuje s nevyčerpateľným zdrojom a má veľmi vysokú pridanú hodnotu, je investícia doň investíciou do trvalo udržateľného rozvoja. Z uvedených dôvodov je potrebné zaradiť podporu kreatívneho priemyslu medzi priority hospodárskej politiky Slovenskej republiky (6).

Osobitá povaha kreatívneho priemyslu zasahuje do jeho rozvoja, resp. do ovplyvňovania podmienok, v ktorých pôsobí, nielen rozhodnutia na národnej úrovni, ale rovnako aj rozhodnutia orgánov na úrovni miest a regiónov. To, že je možné, aby sa regionálne a miestne autority motivovali tak, aby dochádzalo k potrebnej synergii prijímaných opatrení.

Spoločné ciele kreatívnych umelcov a remeselníkov a obcí

Obr.1

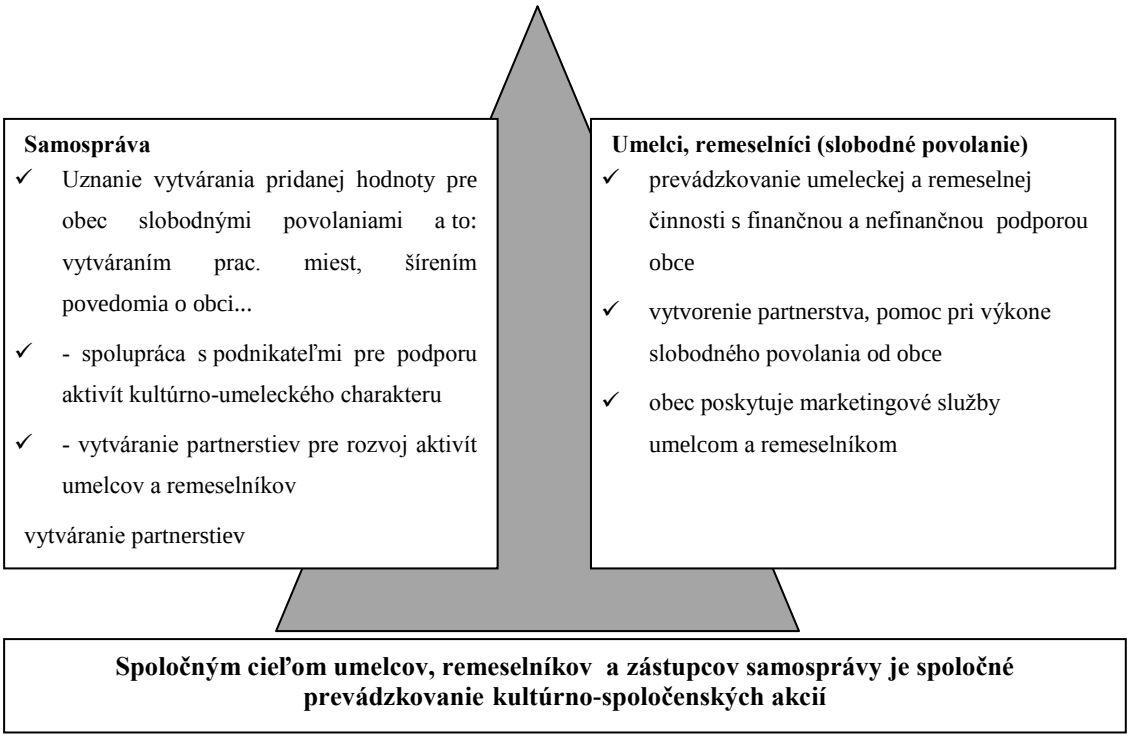

Spoločné ciele kreatívnych umelcov a remeselníkov (slobodné povolanie) a obcí sú prehľadne uvedené na obr. 1. Ide o zovšeobecnenie našich poznatkov z dotazníkového prieskumu. V súčasnosti sme ešte nezaznamenali v podmienkach slovenského vidieka iné spoločné ciele ako poriadanie kultúrnospoločenských akcií.

Literatúra

1. BALÁŽOVÁ, E. – PAPCUNOVÁ, V.: Manažment samospráv, Municipalia, Nitra 2008, 134 s. , ISBN 978-80-552-0045-3
2. BERESECKÁ, J.: Organizácia cestovného ruchu vo vybraných štátoch Európskej únie a v Slovenskej republike. In Nová temeta v řešení socioekonomického rozvoje regionů : sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí, Liberec 8. března 2011. Praha 17: Vysoká škola regionálního rozvoje, 2011, s. 19--30. ISBN 978-80-87174-02-9.

3. ČEPELOVÁ, A.: Identifikácia prvkov manažmentu znalostí v samospráve Slovenskej republiky, č. projektu VEGA 1/0127/08. In.: Acta Academica Karviniensia, Slezská univerzita v Opavě, rok 2010/1, s.45-56, ISSN 1212-415X,
4. ČEPELOVÁ, A :Manažment znalostí a zamestnanci verejnej správy SR, In: CD Ekonomické aspekty v územnej samospráve II Košice 2012 ISBN 978-80-7097-932-7
5. FLORIDA, R. The Rise of the Creative Class: And How It´s Transforming Work, Leisure and Everyday Life. (2002) http://www.creativeclass.com/richard_florida/books/the_rise_of_the_creative_class.
6. Kol: Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike, Vlada SR, 14.11.2011
7. SEDLÁKOVÁ, S.: Trendy v získavaní príjmov do rozpočtov obcí na Slovensku, In: CD Ekonomické aspekty v územnej samospráve II Košice 2012 ISBN 978-80-7097-932-

Autorka

doc. Ing. Viera Petrášová, CSc.
Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
SPU v Nitre
Telefón: 00421/37/6414566
e-mail: viera.petrasova@uniag.sk

Kreativita v kultúre ako príležitosť pre rozvoj ekonomiky regiónu

Viera Petrášová - Janka Beresecká

Abstrakt

Práca obsahuje analýzu zmeny ekonomickej situácie v regióne okresu Banská Štiavnica za uplynulých 20 rokov. Zmena znamená pre región vysokú dlhodobú nezamestnanosť, odchod mladých ľudí z regiónu za prácou do zahraničia alebo do priemyselných oblastí Slovenska. Bohaté historické pamiatky a kultúrne podujatia s celoslovenským významom a vznik Združenia turizmu zaznamenali prínos pre región najmä v oblasti cestovného ruchu. V tomto období sa tiež prejavuje návrat mladých umelcov z priemyselných urbanizovaných centier do vidieckych priestorov a rozvíjanie ich kreatívnej činnosti. Títo vytvárajú pre niektoré cieľové skupiny obyvateľov zaujímavé prostredie pre rozvoj kreatívneho cestovného ruchu.

This work includes analysis of changes in the economic situation in the region of Banská Štiavnica in the past 20 years. Change means for the region of high long-term unemployment, young people leaving the region abroad for work or in industrial areas of Slovakia. The rich historical heritage and cultural events with Slovak importance and formation Association of tourism is benefits for the region, especially in tourism. During this period also reflected the return of young artists from the industrial urban centers to rural areas and develop their creative activities. These make for some target groups of the population options for the development of creative tourism

Úvod

Banská Štiavnica ako najstaršie známe banské mesto v bývalom Uhorsku mala svoje vlastné banské mestské právo už pred panovaním Bela IV. Počas jeho vlády, asi v polovici 13. storočia, bolo toto právo preukázateľne kodifikované a panovník ho znova potvrdil. V 13. storočí do Banskej Štiavnice prišli osadníci z Tirolska a Saska, priniesli do Banskej Štiavnice technológiu hlbinného dobývania Od tohto obdobia sa Banská Štiavnica stala mestom baníctva, ale aj odborného školstva. V roku 1443 mesto postihlo ničivé zemetrasenie, po ktorom muselo byť mesto opäť vybudované. Môžeme však konštatovať, že najmä v časoch cisárovnej Márie – Terézie mesto rástlo tak rýchlo, že v r. 1782 bolo tretím najväčším mestom celého vtedajšieho Uhorského kráľovstva po Bratislave (vtedy Pressburg – Pozsony) a Debrecíne. Táto jeho pozícia bola posilnená najmä začiatkom 19. storočia rozvojom stredného a vysokého školstva. Banská Štiavnica bola významným centrom Uhorska. Jej význam začal klesať spolu s poklesom ťažby. Najväčší pokles zaznamenala v druhej polovici 20. storočia, keď sa dostala mimo hospodárskych miest-centier, vplyvom zníženia dopravnej dostupnosti. Tento trend zaznamenávame dodnes. V posledných 20 rokoch sme zaznamenali pokusy o oživenie Banskej Štiavnice zriadením pracovísk univerzít (Technická univerzita vo Zvolene a Univerzity Mateja Bela z Banskej Bystrice) a zriadením celoslovenského vodohospodárskeho podniku. Ani raz sa však nepodarilo obnoviť pôvodný hospodársky význam Banskej Štiavnice. V súčasnosti je preto toto krásne miesto typické najmä ponukou umeleckých a kultúrnych aktivít a tiež je mestom, kde umelci radi žijú.

Mesto Banská Štiavnica je svojimi geografickými a technickými dispozíciami ideálnym miestom pre realizáciu projektov umelecko-kultúrneho charakteru. Je to typicky

vidiecke mesto. Pri akciách sa pracuje s charakterom a rozmanitosťou jednotlivých priestorov a architektonických pamiatok, pri zachovaní historického koloritu mesta. Fenomén historického mesta, špecifického sídla prebieha na báze tvorivého dialógu so samosprávou , jeho obyvateľmi a komunitami žijúcimi v okolí (Svätý Anton, Prenčov, Krupina...). Umelci a remeselníci využívajú princíp priamej interakcie, ktorá spočíva v inšpirácií sa ich vlastnými zážitkami, subjektívnymi pohľadmi a väzbami na prostredie. Banská Štiavnica disponuje mnohými priestormi, ktoré poskytujú profesionálnym umelcom nové možnosti pre tvorbu. Organizujú sa tu umelecké podujatia podporované mestom a tiež novovzniknutými organizáciami zameranými na podporu takýchto akcií. Ide napr. o festival Kreater, slávnosti Salamander a iné. Aktivity umeleckého charakteru sa opakujú a tým, že ich organizujú profesionálni umelci buduje sa zázemie profesionálnym divadelníkom pre tvorbu (réžia, dramaturgia, písanie textov pre rôznu umeleckú tvorbu...). Pre tieto účely je táto tvorba „site specific art“ veľmi vhodná a prínosná nielen pre umelcov samotných, ale aj pre mesto a jeho obyvateľov (4).

Prvé desaťročie nového 21. storočia prinieslo spolu s hospodárskym rastom aj záujem o umelecko-kultúrne podujatia a cestovný ruch. V Banskej Štiavnici sa začali robiť organizované podujatia rôznych významných firiem, a preto koncom roku 2005 sa vytvára Združenie turizmu Banská Štiavnica. Toto začalo v tomto období zohrávať významnú úlohu v budovaní aktivít cestovného ruchu s prvkami kreatívnej tvorby. V práci preto analyzujeme vplyv týchto aktivít na zamestnanosť v regióne.

Súčasný stav problematiky

V Banskej Štiavnici sa koná niekoľko regionálne i celoslovensky významných podujatí. Salamandrové dni sa konajú pravidelne druhý septembrový týždeň. Súčasťou podujatia je Salamandrový sprievod, ktorý zobrazuje život banského mesta a jeho najznámejších postavičiek. Ďalšími pravidelnými podujatiami sú Živé šachy Animatus Lusus, Noc na Starom Zámku, Nezabudnuté remeslá, Festival remesla, kumštu a zábavy, Filmový festival Štyri živly, Hudobný festival Jazznica, Festival Cap á l´Est, Beh ústavy, Beh trate mládeže. Od roku 2000 sa v Banskej Štiavnici každoročne na prelome júla a augusta koná Festival peknej hudby, ktorý publiku v štiavnických historických priestoroch (kostoly, Starý zámok)a v okolí (Kaštieľ v Sv. Antone, Sklené Teplice)ponúka programy s prezentáciou slovenských a zahraničných koncertných umelcov, súborov a zoskupení. Súčasťou festivalu býva aj expozícia výtvarných prác slovenských umelcov. Od roku 2009 pôsobí v objekte banskoštiavnickej železničnej stanice rezidenčné centrum Banská Stanica Contemporary, ktoré sa stáva prechodným domovom profesionálnych umelcov zo Slovenska a zahraničia v rámci programu artists in residence. Iniciátorom centra je slovenský výtvarník, držiteľ ceny Oskára Čepana a ceny Strabag Art Award za rok 2011 Svätopluk Mikyta (4). Na tieto kultúrno-umelecké aktivity nadväzujú obdobné v neďalekom okolí. Napr. najvýznamnejšou akciou v neďalekom Svätom Antone sú Dni Svätého Huberta, ktoré sa konajú v prvý septembrový týždeň. Samospráva v tomto regióne dokáže spolupracovať s tvorcami týchto aktivít a koordinovať ich tak, aby sa dopĺňali a tiež, aby boli zamerané na určité cieľové skupiny. Tým dosiahnu, že aktivity sú navštevované špecifickými cieľovými skupinami a nedochádza k nízkemu zastúpeniu návštevníkov.

Banská Štiavnica sa stáva v SR centrom pre umelcov, ktorí nachádzajú inšpiráciu pre svoju tvorbu na vidieku SR. Nepriamo tým pôsobia aj na ekonomickú situáciu v regióne. Pre tieto aktivity vznikajú nové pracovné pozície na úrovni samozamestnania ako slobodné povolania, ale aj pre vznik malých podnikov. Táto tendencia je v súlade s politikou EÚ.

Podľa správy pracovnej skupiny pre maximalizáciu potenciálu kultúrneho a kreatívneho priemyslu, obzvlášť v prostredí malých a stredných podnikov (SMEs) Direktoriátu pre vzdelanie a kultúru Európskej komisie sa vytváranie priaznivých podmienok pre rozvoj kreatívneho priemyslu musí diať v niekoľkých hlavných líniách, ako to prezentuje uvedený diagram:

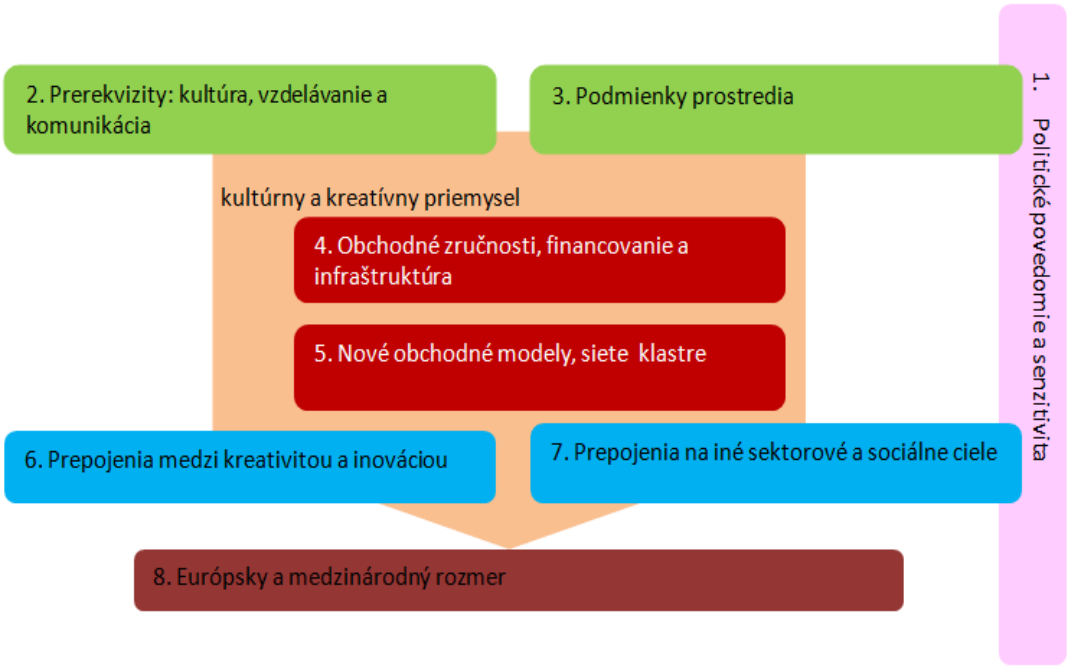

Obr. 1 Základné vzťahy rozvoja kreatívneho priemyslu (3).

Na to, aby sa kreatívny priemysel mohol vyvážene rozvíjať, využívať naplno svoj potenciál a vytvárať vysokú pridanú hodnotu v rôznych spoločenských oblastiach, je nevyhnutné investovať do rozvoja verejných politík (3), najmä v oblastiach:

1. politické povedomie a citlivosť voči problematike kreatívneho priemyslu
   - maping,
   - posilňovanie medziinštitucionálnych vzťahov,
   - vytváranie lepších možností financovania,

2. faktory a opatrenia vedúce k vzniku segmentov kreatívneho priemyslu
   - poukazovať na príklady dobrej praxe z oblastí kreatívneho priemyslu a ich prínosu k ekonomike krajiny,
   - podporovať vzdelávanie ku kreativite podporujúce talent,

3. podmienky pre rozvoj sektora kreatívneho priemyslu
   - podporovať podnikanie a podnikavosť v oblasti kultúry a kreativity,
   - podporovať vznik inkubátorov kreatívneho priemyslu,
   - podporovať iniciatívy vedúce k verejno−súkromným partnerstvám v oblasti kreatívneho priemyslu,
   - podporovať rozvoj digitálnej infraštruktúry,

- zlepšovať pracovné a životné podmienky aktérov kreatívnej ekonomiky (sociálne istoty, dane, mzdy),
- podporovať rozvoj podnikateľských zručností v oblasti kreatívneho priemyslu (tréning, monitoring, mentoring),
- zlepšovať prístup ku kapitálu v oblasti kreatívneho priemyslu (venture kapitál, špecifické daňové a úverové politiky),
- podporovať rozvoj špecifickej infraštruktúry (fyzickej aj virtuálnej) na produkciu, distribúciu a konzumáciu kreatívnych produktov a služieb,

4. podpora nových podnikateľských modelov a klastrov
    - podporovať nové typy podnikateľských modelov a zhodnocovania nehmotných aktív,
    - podporovať modernizáciu noriem, spojených s právami duševného vlastníctva,
    - digitalizácia kultúrneho dedičstva,,
    - podporovať kreatívne klastre

5. podpora prepojení medzi kreativitou a inováciami
    - podporovať prepojenie politík a opatrení v oblastiach kreativity, inovácií, transferu vedomostí a technológií,
    - motivovať podnikateľské prostredie k zvýšenému zamestnávaniu kreatívnych profesionálov,
    - podporovať prepojenia na iné sektory (regenerácia urbánnych zón, kultúrny turizmus, vzdelávanie, lokálny a regionálny rozvoj),
    - internacionalizácia politík a iniciatív v oblasti kreatívneho priemyslu.

Tieto odporúčania z EK pomenúvajú základné zložky fungujúceho systému verejných politík, vedúcich k rýchlemu rozvoju sektora kreatívneho priemyslu. Ich rozpracovanie na úrovni úloh jednotlivým rezortom a komplexného zahrnutia do všetkých relevantných politík štátu by malo byť pokračovaním predkladaného materiálu v horizonte niekoľkých rokov. V SR sa tieto odporúčania dostali do informačného materiálu našej vlády(4).

Materiál a metodika

Materiál pre analýzu súčasnej situácie problematiky a výskum sa získal z primárnych a sekundárnych zdrojov.

3) Primárne zdroje : Sú tvorené údajmi získanými na základe štruktúrovaného interview s vybranými tvorcami kreatívnych aktivít pôsobiacimi na vidieku SR
4) Sekundárne zdroje sú získané z týchto zdrojov:
    - knižné publikácie od domácich a zahraničných autorov,
    - internetové zdroje zamerané na špecializované aktivity ku kreatívnemu priemyslu,
    - vládne materiály ku kultúrnej a kreatívnej ekonomike
    - odborné štúdie o kreativite
    - všeobecne záväzné nariadenia obcí a miest (VZN)
    - legislatíva SR a EÚ.

Metódy použité v rámci spracovania výskumu:

Metóda dotazníkového prieskumu – štrukturované interview

Cieľom dotazníkového prieskumu bolo získanie podkladov pre analýzu súčasnej situácie v podpore kreatívnej ekonomiky na rôznych úrovniach a popis situácie z pohľadu aktérov tejto ekonomiky. Cieľová skupina boli 2 predstavitelia rozhodujúceho aktéra v regionálnej tvorbe kreatívnych aktivít z mesta Banská Štiavnica.

Štruktúra dotazníkového prieskumu bola rozdelená do otázok:

- základné údaje o respondentovi s popisom histórie a úlohou združení pre umelcov
- popis súčasného stavu kreatívnej činnosti v regióne
- interné a externé podnety ku kreatívnej činnosti so zameraním na rozdiely medzi kreatívnou tvorbou v mestách a na vidieku
- špecializácia verzus diverzifikácia v tvorbe umelcov
- lokálne aspekty tvorby, aktéri lokálnej politiky

Výsledky

Kreatívny priemysel a jeho identifikácia je v SR v štruktúre zaužívaného triedenia podľa štatistického úradu ešte len v počiatkoch. Je dôležité, aby sme však dokázali odvetvia kreatívneho priemyslu na Slovensku určiť a k nim aj regulačné opatrenia a tiež výstupy.

Dôvodom je, že jedným z ukazovateľov, ktoré sa budú v budúcnosti zrejme v rámci EÚ porovnávať, je aj tzv. európsky index kreativity. Jej spracovanie je zatiaľ pre účely Európskej komisie a obsahuje 32 indikátorov v šiestich oblastiach (2):

Regulačné opatrenia na podporu kreativity

Finančná podpora	a) daňové úľavy pre umelcov alebo osoby, ktoré pracujú v kreatívnom priemysle
	b) sadzba DPH na knihy, tlač, zvukové záznamy, video, premietania filmov, autorov v slobodnom povolaní, vizuálnych umelcov (vizuálne umenie, sochárstvo, maľba a pod.)
	c) daňová podpora darcovstva a sponzoringu
	d) verejné výdavky na kultúru
	e) úroveň štátnej (verejnej) podpory vo vzťahu k filmu
	f) úroveň štátnej (verejnej) podpory pre verejnoprávne média (resp. TV)
Duševné vlastníctvo	g) suma vybratá za autorov hudby per capita

Výstup kultúrnej produkcie

Ekonomický príspevok	h) hodnota kreatívneho priemyslu vyjadrená v pomere k % HDP
	i) obrat v hudobnom priemysle vyjadrený per capita
	j) obrat v knižnom priemysle per capita
	k) obrat v kino priemysle per capita
Iné výsledky kultúrnych aktivít	l) počet hraných filmov produkovaných ročne a per capita
	m) počet nahrávok publikovaných ročne a per capita
	n) počet kníh publikovaných ročne a per capita
	o) počet prihlášok dizajnu na milión obyvateľov

Na horizontálnej úrovni kreatívny priemysel tvoria rôzne odvetvia a to v štruktúre návrh → výroba → distribúcia → redizajn. V Banskej Štiavnici nachádzame kreatívne odvetvia uvedené v tab. 1.

Tab. 1 Štruktúra kreatívneho priemyslu Slovenska – vybrané pre Banskú Štiavnicu (3).

Oblasť (odvetvie)	Poznámka (oblasť zahŕňa aj)
Divadlo	dramatikov, choreografov a ďalších autorov dramatických a hudobnodramatických diel, ako aj nehudobné interpretačné umenie (herci, tanečníci, mímovia, atď.)
Dizajn	priemyselný dizajn a umelecký dizajn, ako aj úžitkové umenie
Podporné služby	umelecké agentúry, eventové agentúry, organizácie kolektívnej správy práv, poradenské spoločnosti, copyright clearing a pod.
Hudba	hudobných skladateľov i hudobných interpretov (speváci, hudobníci), ako i textárov; rovnako i hudobný priemysel (výrobcovia zvukových záznamov hudobných diel a vydavateľstvá hudobných diel)
Kultúrne dedičstvo a prírodné dedičstvo	pamiatkové rezervácie, pamiatkové zóny, nehnuteľné kultúrne pamiatky, hnuteľné kultúrne pamiatky, nehmotné kultúrne dedičstvo, archeologické nálezy, archeologické náleziská, prírodné pamiatky, chránené krajinné prvky, jaskyne, prírodné vodopády, hvezdárne a planetáriá, skanzeny, arboréta, botanické záhrady, mestské záhrady a parky, hrady, zámky, kaštiele a významné sakrálne stavby
Pamäťové inštitúcie	zbierkové predmety a fondy múzeí, knižníc, galérií, archívov, Slovenského filmového ústavu, Ústavu pamäti národa a Rozhlas a televízia Slovenska
Reklamný priemysel	reklamné agentúry, mediálne agentúry, marketing a Public Relation
Remeslá	remeslá tradičnej ľudovej a mestskej kultúry
Trh s umením	legálny trh so starožitnosťami a aukčné spoločnosti, ako aj súvisiace povolania (napr. reštaurátori)
Vizuálne umenie	všetky formy výtvarného umenia, umeleckej fotografie a svetelného dizajnu, ako aj nové formy multimediálnych inštalácií atď.
Zábavný priemysel	zoologické záhrady a voľnočasové aktivity inde neuvedené (o. i. varieté, kabaret, cirkus, lunapark, zábavné a športové podujatia, amatérska umelecká tvorba, kurzy zručností), vývoj hračiek

V polovici minulého desaťročia vzniklo v Banskej Štiavnici Združenie turizmu Banská Štiavnica. Dôvod ich vzniku si sami uvádzajú takto: **Prečo sídlime v Banskej Štiavnici?**
Banská Štiavnica je jedinečné miesto,
Banská Štiavnica je mestom bohatej histórie
Banská Štiavnica je atraktívnym turistickým mestom
Banská Štiavnica je mestom umelcov - výtvarníkov, poetov, literátov ...

Cieľom združenia je podľa stanov najmä:

a) podporovať rozvoj regiónu Banskej Štiavnice a ďalších obcí v Štiavnických vrchoch;

b) podporovať svojich členov, zastupovať ich záujmy a presadzovať ich názory na cestovný ruch;

c) viesť svojich členov k etickému podnikaniu v cestovnom ruchu.

Obr. 2 Štruktúra organizácií v Združení turizmu Banská Štiavnica

Zdroj: vlastné spracovanie

V rámci interview sa zameriavame na identifikáciu jednotlivých fáz tvorby kreatívneho produktu alebo služby. V prípade Združenia turizmu v Banskej Štiavnici sme zaznamenali 4 rozhodujúce fázy. Tieto sú spracované v tab. 2.

Fázy procesu kreovania Združenia turizmu v Banskej Štiavnici

Tabuľka: 2

Fázy	Udalosť (popis)	Časové obdobie	Lokalizácia dopadov
1. fáza	Vznik organizácií tvoriacich združenie	1990-2005	Región
2. fáza	Organizácia akcií kongresového typu – partnerstvom medzi organizáciami	***2003 - 2005***	Región, celoslovenské akcie
3. fáza Vznik a pôsobenie združenia	Cielená organizácia aktivít kongresového typu a kultúrno-umeleckých podujatí združením Hospodárska kríza utlmuje akcie kongresového charakteru	***2005-2009***	Región, celoslovenské akcie Medzinárodné akcie
4. fáza	Cielená organizácia kultúrno-umeleckých podujatí Tvorba nových produktov	***2010 -***	Región, celoslovenské akcie

Zdroj. Vlastné spracovanie

Región Banskej Štiavnice je typický dlhoročnou vysokou nezamestnanosťou. Nezamestnanosť sa pohybuje od 15 do 20%. Prehľad nezamestnanosti za posledných 20 rokov je spracovaný v obr.3

Obr. 3

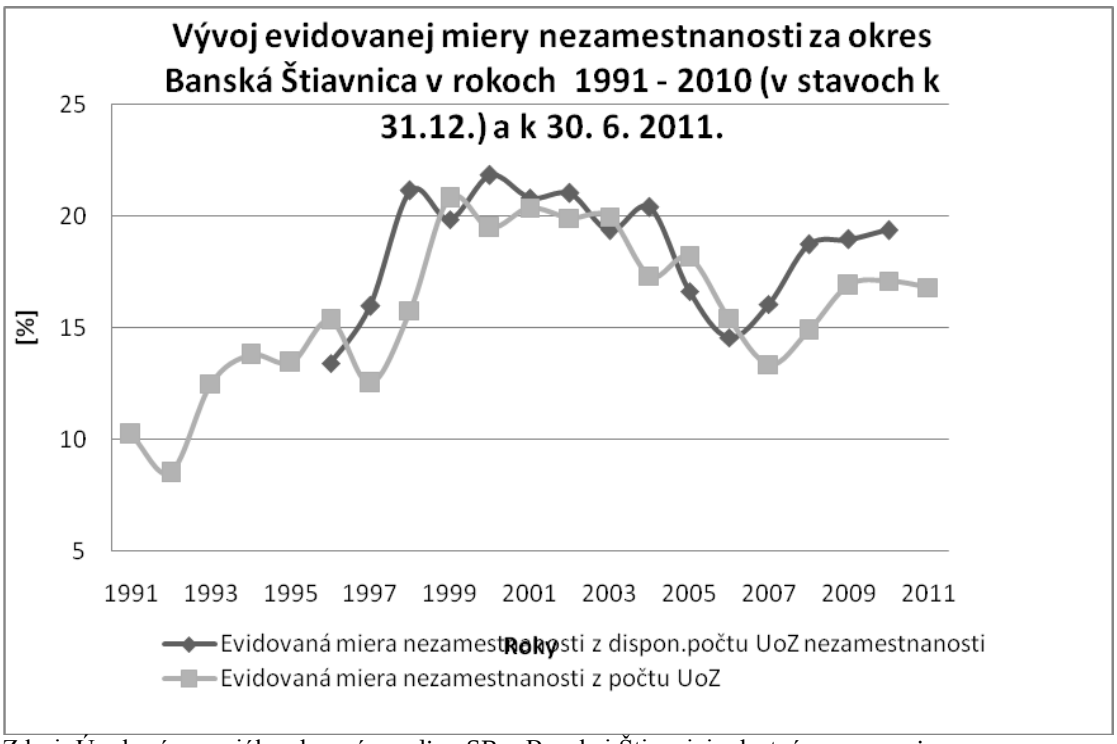

Zdroj: Úrad práce sociálnych vecí a rodiny SR v Banskej Štiavnici, vlastné spracovanie

Združenie turizmu mohlo mať v období jeho najintenzívnejšej činnosti vplyv aj na zamestnanosť v regióne. Na základe analýzy počtu nezamestnaných v období rokov 2006-2008 pôsobenia združenia v regióne klesol počet nezamestnaných najmä z oblasti pomocných pracovných síl a prípadne pôsobiacich v slobodnom povolaní. Sú to tí, u ktorých sa neeviduje posledné zamestnanie. Štruktúra a početnosť týchto uchádzačov je uvedený v obr. 4.

Obr.4

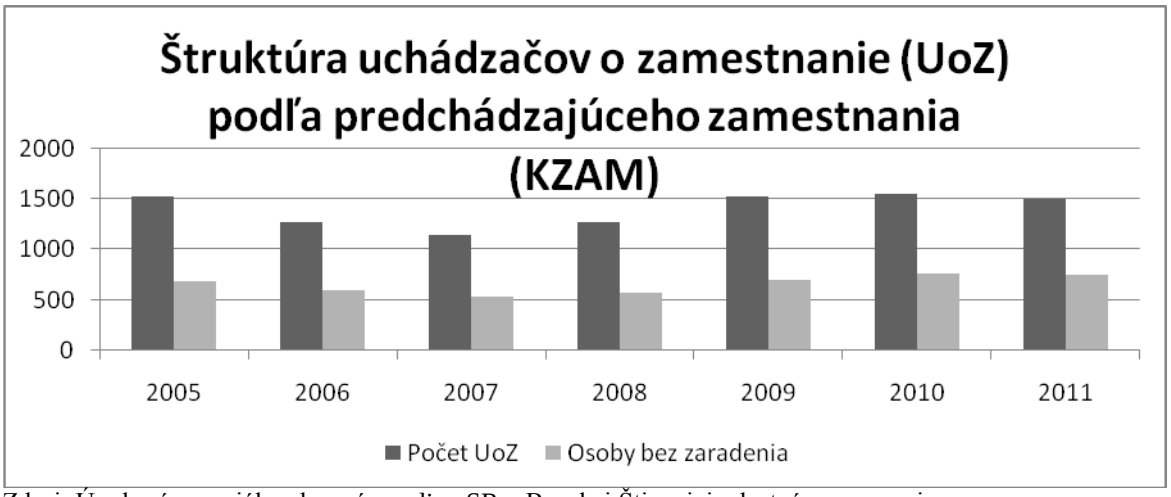

Zdroj: Úrad práce sociálnych vecí a rodiny SR v Banskej Štiavnici, vlastné spracovanie

Z interview s aktérmi združenia vyplynulo, že oceňujú spoluprácu s mestom, ale s VUC nie sú spokojní. Z hľadiska tvorby ponuky pre vybrané cieľové skupiny im chýba ponuka zážitkových akcií pre cielené skupiny obyvateľov našej republiky, ale aj Maďarska. Aktivity v oblasti umeleckej tvorby považujú za doplnkové činnosti a nie nosné v rámci cestovného

ruchu. Napriek tomu, že si uvedomujú, že majú dobrú spoluprácu s mestom Banská Štiavnica hovoria: *„Banská Štiavnica sa môže prirovnať svojimi kultúrnymi akciami Bratislave a Košiciam, ale nepomáha významne žiadnymi nástrojmi komunálnej politiky členom združenia.“*. Aktéri konštatovali, že nezáujem o Banskú Štiavnicu je spôsobený najmä zníženou dopravnou dostupnosťou. Nové umelecké aktivity na železničnej stanici podľa nich opäť prilákajú len vybrané cieľové skupiny. Združenie v súčasnosti spolupracuje len na vybraných akciách a netvorí žiadne ďalšie produkty a služby pre napr. cestovný ruch. Očakávajú vyšší záujem najmä VUC Banská Bystrica a podporu aj od štátu. Združenie nezaujíma marketing pre rozšírenie produktov či služieb, ale ich činnosť je podporná v rámci aktivít, ktoré sa v Banskej Štiavnici poriadajú.

Záver a diskusia

Tvorivosť reprezentovaná ideou (nápadom) sa tak stáva rovnako významným výrobným vstupom ako kapitál a ľudská práca. Faktor tvorivosti je zdroj neobmedzený, zároveň však ťažko definovateľný. Definujeme ho ako ekonomickú vzácnosť. Kreativita ako vstupný faktor však poukazuje na nové ekonomické zákonitosti, a preto sa na predpovedanie jej vplyvu na spoločnosť nedajú použiť klasické modely predpokladu. Kreatívna ekonomika je v súčasnosti predmetom viacerých vedných odborov, ktoré sa zaoberajú okrem iného vytváraním nových modelov vychádzajúcich najmä z pohľadu nelineárnych dynamických ekonomických systémov – keďže práve dosahovanie kritických hodnôt v lineárnych systémoch má za následok vznik krízy (3).

Z nášho príspevku vyplýva, že kreatívna činnosť má vplyv na ekonomiku aj v regiónoch, kde v súčasnosti nie je vyvinutá urbanizácia a hospodársky vplyv na rozvoj regiónu je minimálny. Preto by sa mali politiky podporujúce kreatívny priemysel vyporiadať aj s týmito determinantami :

a. podporu miestnych charakteristických znakov, no zároveň posilňovanie komunikácie so svetom,
b. poskytovanie celoživotného vzdelávania, ktoré uľahčí skvalitňovanie štruktúry kreatívneho priemyslu,
c. podporu inovácií a podnikavosti,
d. vyrovnaný ekonomický a sociálny vývoj,
e. podporu integrácie mesta a regiónu,
f. zachovanie historickej kultúry,

Literatúra

1. BERESECKÁ, J.: Organizácia cestovného ruchu vo vybraných štátoch Európskej únie a v Slovenskej republike. In Nová temeta v řešení socioekonomického rozvoje regionů : sborník příspěvků z vědecké konference s mezinárodní účastí, Liberec 8. března 2011. Praha 17: Vysoká škola regionálního rozvoje, 2011, s. 19--30. ISBN 978-80-87174-02-9.
2. Final report, OMC – **Expert Working** Group on maximising the potential of Cultural and Creative Industries, in particular that of SMEs, 2010, EC..
3. Kol: Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike, Vlada SR, 14.11.2011

4. Kol.: Združenie Štokovec v Banskej Štiavnici, 2012, www.banskastanica.sk

Kontakt

doc. Ing. Viera Petrášová, CSc.
Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
SPU v Nitre
Telefón: 00421/37/6414566 e-mail: viera.petrasova@uniag.sk

Ing. Janka Beresecká
Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
SPU v Nitre
Telefón: 00421/37/6414566 e-mail: janka.beresecká@uniag.sk

Kapitał społeczny versus kapitał ludzki

Juliusz Piwowarski

Abstrakt

W obecnej dobie prowadzenie rozważań dotyczących etyki i moralności należy do rzeczy niełatwych. Żyjemy w czasach, w których dominują ekonomia, konsumpcjonizm oraz zjawisko, które można nazwać „kultem zewnętrzności". W treści niniejszego artykułu autor koncentruje się na wybranych elementach koncepcji kapitału ludzkiego. Z securitologicznego punktu widzenia niepokojącym zjawiskiem jest fakt stosunkowo znacznego niedoszacowania znaczenia kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego dla rozwoju przedsiębiorstw i przedsiębiorczości określonych regionów Unii Europejskiej i zamieszkujących ich społeczności. Problem znaczenia wzrostu kapitału ludzkiego dotyczy zresztą wszystkich rejonów świata, a wzrost ten nie jest bezpośrednią funkcją wzrostu demograficznego i towarzyszącej mu w danym regionie liczbie aktywnej zawodowo ludności.
Słowa kluczowe: kapitał ludzki, kapitał społeczny, bezpieczeństwo, zagrożenia, securitologia

Rozważania o kapitale ludzkim prowadzone w kontekście etycznym XXI wieku nie należą do rzeczy łatwych. Żyjemy w czasach, w których dominują ekonomia, konsumpcjonizm oraz zjawisko, które można określić jako „kult zewnętrzności. Kategoriom konsumpcjonizmu i zewnętrznego blichtru towarzyszą dzisiaj takie pojęcia i zjawiska jak rynek, zysk i wysokość poziomu konsumpcji jako wyznacznik wartości jednostki[1] oraz uporczywa pogoń za spektakularnością. Jednak poziom kultury etycznej osób nie jest w żadnym stopniu funkcją zewnętrznego wyglądu ani też funkcją osiąganego zysku ekonomicznego. „W dobie konsumpcjonizmu coraz częściej spotykamy się z ludźmi, którzy stają się piękniejsi w wyglądu, lecz coraz bardziej szpetni »od wewnątrz«"[2]. Próba podjęcia poważnych rozważań o charakterze etycznym w obecnym czasie stanowi więc nie lada wyzwanie. Pamiętajmy jednak, że „Człowiek rozwinął swe metafizyczne marzenie [życia w jak najdoskonalszym społeczeństwie] i stał się świadom racjonalnego uczucia, rozpoznał swe podstawy dostojeństwa: wiedzę i cnotę (…). Na podstawie tych kryteriów było możliwe wzniesienie struktury odzwierciedlającej nasze poważne wartości (…). W zależności od swego wkładu (…) ludzie znaleźli swe miejsce na różnych poziomach, pewni, że – ponieważ

[1] Por. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2005 ISBN 83-24005-26-9, s. 41 i dalsze; Kietliński K., *Etyczne wybory konsumpcji*, IX Kongres tematyczny poświęcony konsumpcji 21.X.2006; Inoue S., *Nowa ekonomia dla ratowania Ziemi – buddyjski punkt widzenia*, [w:] *Uważność na targowisku. Globalny rynek i masowa konsumpcja a świadome życie*, Santorski&Co, Warszawa 2004, ISBN 83-89763-00-6, s. 77; Lozoff B., *Uczta z zatrutego tortu*, [w:] *Uważność na targowisku…*, *op. cit.*, s. 131–134; Bauman Z., *Globalizacja*, PIW, Warszawa 2000, ISBN 83-06028-27-9, s. 96; Baudrillard J., *Społeczeństwo konsumpcyjne. Jego mity i struktury*, SIC!, Warszawa 2006, ISBN 978-83-229285-3-0, s. 100 i dalsze; Romaniszyn K., *Konsumuję więc jestem? Kim właśnie?*, [w:] *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*, Flis M. (red.), Nomos, Kraków 2004, ISBN 83-88508-57-1, s. 153 i dalsze. Zob. również: Suchodolski B., *Labirynty w społeczności*, PIW, Warszawa 1975, s. 71–83.
[2] Piwowarski J., *Etyka…*, *op*. cit., s. 9.

struktura ta jest równoznaczna z logosem – ich pozycje nie są arbitralne, ale naturalne i właściwe”[3].

Cnoty Kardynalne w europejskiej kulturze honoru już od czasów Platona odgrywały ważną rolę w życiu każdego człowieka. Można do nich zaliczyć: Męstwo, Sprawiedliwość, Umiarkowanie i Mądrość. Dzięki świętemu Ambrożemu (ok. 340–397), uzupełniane są o cnoty będące subtelnymi manifestacjami posiadanej siły: Wiara, Nadzieja i Miłosierdzie.

Wiara łączy w sobie motyw ufności w głębszy sens życia i realną możliwość osiągnięcia swoich celów. Pojęcie sensu wydaje się należeć do zbioru pojęć elementarnych, pierwszych, a więc nie definiowalnych. Odnosi się on jedynie do istot rozumnych, do podmiotu myślącego i świadomego. Jest również kwestią indywidualnego i subiektywnego poczucia, które może być zmienne[4]. Wiara – znaczy także „zaufanie”. Gdy pracujemy nad tym, że można nam zaufać, dajemy „wiarę” innym. To w dalszej konsekwencji „się zwraca” i my odnajdujemy łatwiej tych, którym zaufamy. Nadzieja to zatem także aktywny przejaw pozytywnego myślenia tych, którzy działają etycznie[5], spodziewających się, że siła czynienia dobre przyniesie wdzięczność losu.

Miłosierdzie to przejaw siły płynącej z poczucia braterstwa, jakie jest wpisane w etykę koegzystencji jednostek noszących dumne miano człowieka, nierezygnującego przy tym – dla zabezpieczenia równowagi – z cnoty pokory. Pokora to jedna z postaci siły pozwalająca na zapobieżenie trwonieniu jej i tym samym na bezpieczny, nieprzerwany rozwój.

Warto wspomnieć, że w kontekście głębokich europejskich doświadczeń związanych z totalitaryzmem, po roku 1945 nastąpiło odrodzenie się koncepcji prawa natury. W Niemczech stało się to za sprawą filozofii prawa w wydaniu Gustawa Radbrucha[6] oraz doktryny prawno-politycznej Konrada Adenauera[7]. Wszystko zaczęło się jednak od Immanuela Kanta (1724–1804), który po raz pierwszy użył terminu „nauka prawa” w swoim studium *Metafizyczne elementy nauki prawa*. Wprowadzenie do użycia terminu „filozofia prawa” należy przypisać Gustawowi von Hugo (1764–1844) jednemu z twórców historycznej szkoły prawoznawstwa, natomiast za jego upowszechnienie odpowiedzialny jest Georg Hegel (1770–1831)[8]. Był to okres idealizmu obiektywnego Hegla oraz maksymalistycznej filozofii także odnoszącej się do utożsamiania osoby ludzkiej z prawem[9]. Rzecznikiem tego ostatniego poglądu był filozof Antonio Rosmini Serbati (1797–1855). Uważał, iż negatywne zjawiska są bardziej wynikiem

[3] Weaver R. M., *Idee mają konsekwencje*, Profesjonalna Szkoła Biznesu, Kraków 1996, ISBN 978-83-613441-6-2. s. 42.

[4] Mizińska J., *Dobrobyt a dobrostan czyli kiedy „sens jest bez sensu”*, [w:] *Etyka i sens życia*, Probucka D., Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków 2011, ISBN 978-83-727168-8-0, s. 31–33. Por. Marcel G., *Być i mieć*, De Agostini, Warszawa 2001, ISBN 83-73160-18-3; Fromm E., *Mieć czy być?*, Rebis, Warszawa 1999, ISBN 978-13-751035-0-3.

[5] Nie jest to ten rodzaj nadziei, o której mówi się, iż „jest matką głupich”. (Ale taka także istnieje u tych, którzy są dotknięci chorobą lenistwa, jednak czasami z domieszką tchórzostwa).

[6] Stelmach J., Sarkowicz R., *Filozofia prawa XIX i XX wieku*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1998, ISBN 83-23311-52-8, s. 74.

[7] Kozub-Ciembroniewicz W., *Konrad Adenauer. Personalizm i tradycjonalizm*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000, ISBN 83-71883-27-7, s. 27.

[8] Hegel Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – filozof niemiecki, twórca idealistycznego systemu obejmującego wszystkie działy filozofii. Określił na nowo jej przedmiot i zadania. Uznał, że powinna się zajmować Absolutem w jego zewnętrznym i koniecznym rozwoju. Miała stać się nauką o rozumie, w której wszystko, co rzeczywiste, ma być rozumne (logiczne), i wszystko, co rozumne – rzeczywiste.

[9] Zob. Wroczyński K., *Człowiek, osoba i prawo w świetle definicji Rosminiego*, „Człowiek w kulturze”, 2006, nr 18.

niewłaściwego ukształtowania mentalności ludzkiej i jego sposobów myślenia, niż systemów społecznych i ewentualnych zmian mogących w owych systemach nastąpić. Rosmini czerpał między innymi z tomizmu (filozofia św. Tomasza), św. Augustyna, filozofii Kanta, a także Hegla. Pomimo eklektyczności, ten system poglądów okazał się dosyć spójny. Koncepcja osoby jest tu kluczem do definiowania prawa, co zostało ujęte w słowach „osoba jest istniejącym prawem" (Prawem Naturalnym).

Niezależnie od funkcjonujących na Starym Kontynencie tradycji, u politycznych i gospodarczych podstaw organizacyjnych bytu Unii Europejskiej stają idee i odpowiadające im czyny trzech wielkich mężów stanu, polityków chrześcijańsko-demokratycznych – Roberta Schumana z Francji, Niemca Konrada Adenauera oraz Włocha Alcide de Gasperi[10]. Budowanie ładu w mentalnie podzielonej po II wojnie światowej Europie wymagało sięgnięcia do egzystujących w niej od dawna wartości chrześcijańskich. Mówił o tym Schuman: „Europa zawdzięcza swe istnienie chrześcijaństwu (…). Przyniosło ono pierwszeństwo wartości wewnętrznych"[11].

Idąc dalej w tym kierunku, trzeba stwierdzić za Krzyżanowskim: „nie sposób (…) podejmować się choćby zarysowania tylko założeń aksjologicznych nauk o kierowaniu organizacjami, bez nadania znaczenia centralnemu pojęciu w tych rozważaniach, jakim jest wartość"[12]. Pojęcie to ma wybitnie „interdyscyplinarny psychologiczno-socjologiczno-kulturowy charakter"[13]. Można je zdefiniować na przykład następująco: „Wartość jest sprecyzowaną lub dającą się wywnioskować koncepcją tego, co godne pożądania, charakterystyczną dla jednostki lub grupy i wywierającą wpływ na wybór spośród dostępnych sposobów, środków i celów działania"[14].Krzyżanowski tak podsumowuje rozważania na temat pojęcia wartości:

1. Wartość ma bezpośredni związek z czynnością wartościowania, czyli dokonywania sądów oceniających.
2. Ocena sprowadza się do rozróżnienia pomiędzy tym, co dobre a tym, co negatywne. Sąd ten może być wyrażony wypowiedzią być po prostu pomyślany.
3. Podmioty dokonujące oceny to zarówno jednostki, jak i kolektywy ludzkie, o różnych rozmiarach różnych cechach wspólnych, na przykład zespoły profesjonalistów bądź społeczności rodzinne czy lokalne oraz większe wspólnoty.
4. Przedmioty oceny to zarówno koncepcje, jak i realne składniki rzeczywistości – od idei, poprzez relacje, określone stany czy zdarzenia, aż po konkretne cechy osób i przedmiotów.
5. Można zatem powiedzieć, że wartość jest wytworem oceny danego przedmiotu przez podmiot, który go osądza, czy jak kto woli, ocenia.

[10] Por. *Robert Schuman – chrześcijański demokrata i Europejczyk*, Budnik R., Kusto M. (red.), Wokół nas, Gliwice 1991, ISBN 83-85338-10-1; *Ojcowie współczesnej Europy*, Spurgjasz B. (red.), materiały z Konferencji Fundacji Konrada Adenauera, Fundacja ATK, Warszawa 1993, ISBN 83-85737-50-2.
[11] Cyt. za: Pieronek T., *Stolica Europejska a Unia Europejska*, [w:] *Europa i Kościół*, Juros H. (red.), Fundacja Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1997, ISBN 83-86668-96-2, s. 103.
[12] Krzyżanowski L., *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty, modele, metafory*, PWN, Warszawa 1999, ISBN 83-01127-47-4, s. 199.
[13] Por. Misztal M., *Problematyka wartości w socjologii*, PWN, Warszawa 1980.
[14] Kluckholm C., *Values and Value – Orientations in the Theory of Action. An Exploration in Definition and Classification*, [w:] *Toward a General Theory of Action*, Parsons T., Shils E. A. (red.), New York 1962, s. 395, podaję za: L. Krzyżanowski, O podstawach…, op. cit.

6. Należy dodatkowo zauważyć, że w przypadku pojęcia wartości chodzi wyłącznie o ocenę pozytywną, nie tak jak w przypadku oceny, gdy może być ona ujemna, neutralna bądź dodatnia. Pojęcie wartości wiąże się zatem z określeniem hierarchii potrzeb, z preferowaniem czegoś w stosunku do istniejących możliwości alternatywnych.
7. Trzeba podkreślić też, że osąd zmierzający do określenia wartości może mieć charakter indywidualny jak też kolektywny. Kreowanie wartości związane jest z działaniem inteligencji racjonalnej jak też inteligencji emocjonalnej[15].

Rozważania powyższe Krzyżanowski zamyka istotną tezą: „Wartości, do których urzeczywistnienia jakiś podmiot dąży, wpływają bezpośrednio lub za pośrednictwem postaw i motywów na zachowanie się, w tym na działania ludzi i stanowią kryteria wyboru celów indywidualnych oraz zinternalizowanych celów zbiorowych, wspólnych"[16].

Zręby ekonomicznych podstaw teorii organizacji, odnoszą się pozytywnie do istnienia hierarchii. Do źródeł tej teorii zalicza się koncepcja Coase'a[17]. Z kolei teoria ta została rozwinięta przez Williamsona z zastosowaniem jej do opisu struktur hierarchicznych[18] na wolnym rynku. Pamiętajmy, że tu (wolny rynek) w zarządzaniu przedsiębiorczością działa także, zgodnie ze swoimi specyficznymi procedurami, z reguły bardzo mobilna (w stosunku do publicznej) administracja niepubliczna. Zdaniem Williamsona, obowiązuje zasada ograniczonej racjonalności (strony kontraktu nigdy nie mogą przewidzieć wszelkich ewentualności i ich zabezpieczeń formalnych). W związku z powyższym to stosunki o wyraźnie hierarchicznym charakterze są gwarancją dużej elastyczności, która staje się bardzo potrzebna z chwilą zajścia nieoczekiwanych zmian w otoczeniu organizacji.

Z securitologicznego[19] punktu widzenia niepokojącym zjawiskiem jest fakt niedostrzegania znaczenia kapitału ludzkiego, a jeszcze bardziej – kapitału społecznego dla rozwoju Unii Europejskiej i zamieszkujących ją społeczności. Problem znaczenia wzrostu kapitału ludzkiego dotyczy zresztą wszystkich rejonów świata, a wzrost ten nie jest bezpośrednią funkcją wzrostu demograficznego i towarzyszącej mu w danym regionie liczbie aktywnej zawodowo ludności.

Kapitał ludzki[20] jest obecnie pojęciem przede wszystkim ekonomicznym, oznaczającym potencjał poszczególnych osób, na który składają się umiejętności, doświadczenia, wiedza i energia życiowa. Kapitał ten, budowany jest przez każdą jednostkę w procesach, będących składowymi holistycznego rozwoju człowieka.

[15] L. Krzyżanowski, *O podstawach…*, *op. cit.*, s. 206.
[16] Ibidem.
[17] Coase R. H., *The Nature of the Firm*, "Economica", 1937, vol. 6, s. 386–405.
[18] Williamson O. E., *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, Free Press, New York 1975.
[19] Securitologia to nowa gałąź nauki. Jest to nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych (m.in. o bezpieczeństwie wewnętrznym, bezpieczeństwie narodowym, bezpieczeństwie obywatelskim, zarządzaniu bezpieczeństwem, zarządzaniu w sytuacji kryzysowej, inżynierii bezpieczeństwa, filozofii bezpieczeństwa czy administrowaniu systemami bezpieczeństwa) Por. Skvrda S., *Vybrané sociologicke otázky charakteristiky bezpečnosti v súčasnom svete*, [w:] Čukan K., a. kol. *Mládež a armada*, MO SR, Bratysława 2005, s. 41; Hofreiter L., *Securitológia*, Akadémia ozbojených síl gen. M. R. Štefánika, Liptowski Mikulasz 2006, s. 19; Korzeniowski L. F., Pepłoński A., *Wywiad gospodarczy. Historia i współczesność*, EAS, Kraków 2005, s. 243; Korzeniowski L. F., *Securitologia na początku XXI wieku*, „Securitologia", 2007, nr 5, s. 186.
[20] Urbaniak P., *Podstawy ekonomii. Część I – Mikroekonomia*, Empi2, Poznań 1996, ISBN 83-88933-25-4, s. 8.

Teoria kapitału ludzkiego rozwinęła się w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Twórcą tej koncepcji jest Gary Becker, noblista w dziedzinie ekonomii. Wprowadził on pojęcie *inwestowania w człowieka*, pokazując tym samym, iż rozwój i samodoskonalenie się jednostki, stanowią opłacalne elementy dla określonych regionów, w których egzystują konkretne, ludzkie społeczności. Becker opierał się na pracach innego amerykańskiego laureata Nagrody Nobla – Theodore Williama Schultza (1902–1998), który w swoich pracach naukowych, dotyczących rozwoju gospodarczego, akcentował znaczenie każdego człowieka, jako nośnika kapitału ludzkiego.

Kapitał ludzki określano w różny sposób. Można go zdefiniować, cytując Stanisława Ryszarda Domańskiego, jako: „Zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej zawartej w danym społeczeństwie (narodzie). Kapitał ludzki jest zasobem, który jest źródłem przyszłej satysfakcji, czy też, ogólnie mówiąc – usług o jakiejś wartości”[21]. Według Józefa Penca jest on ucieleśniony w człowieku, a każda jednostka może mieć różnej wielkości potencjał, co powoduje że „kapitał ludzki nie zmienia się dokładnie [w określonym regionie lub kraju] tak, jak liczba ludności: kraj liczebnie słaby może posiadać potężny zasób kapitału ludzkiego. (…) jest [on] w dużej mierze zdeterminowany genetycznymi cechami populacji”[22]. Staje się zatem jasne, że omawiany zasób nagromadzony w każdej jednostce (osobie) można też powiększać poprzez inwestycje w jej potencjał biologiczny i intelektualny. Osoba nosi w sobie jakościowe komponenty takie jak kreatywność, talent, bystrość oraz umiejętności, wiedzę i doświadczenia. Kapitał ludzki jest zatem immanentną częścią ludzkiej osoby, jej możliwościami i zdolnością, której nie można nabyć w rozumieniu dokonania zakupu i – co ważne – nie można jej człowiekowi odebrać ani też ukraść. Można, co zauważają securitolodzy, jednak ten kapitał w sobie wytworzyć i powiększać go. Wydaje się, że definiowaniu kapitału ludzkiego, niezwykle ważne są te elementy socjalizacji, które odnoszą się do oddziaływań społecznych, począwszy od poziomu grupy pierwotnej (rodzina) aż po różnorodne grupy wtórne, charakterystyczne dla filozofii tożsamości[23] dominującej w społeczności „przyporządkowanej” do określonego regionu.

Kapitał ludzki to parametr odnoszący się do każdego członka danego społeczeństwa, czy w rozumieniu ogólnonarodowym (patriotycznym), lub w mniejszej, regionalnej społeczności, traktowanej jako całość. Inaczej mówiąc kapitał ludzki można opisywać w aspektach: indywidualnym i zbiorowym. Naukowe spojrzenie na problem kapitału ludzkiego jako potencjału danego regionu ma głównie wymiar ekonomiczny i prakseologiczny. Ten drugi wymiar może przyjmować kształt „czystej” nauki o skutecznym działaniu[24], bądź postać komplementarną, którą reprezentuje dorobek polskiego prakseologa Tadeusza Kotarbińskiego[25].

W naszych rozważaniach w tym miejscu dochodzimy do securitologicznego aspektu koncepcji kapitału ludzkiego. Potencjał kapitału ludzkiego nie zawsze bowiem będzie

[21] Domański S. R., *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, [w] Raport Rady Strategii Społeczno-Gospodarczej, przy Radzie Ministrów, Warszawa 1998, nr 27, ISSN 1233-5711; s. 67.
[22] Penc J., *Leksykon biznesu*, Placet, Warszawa 1997, ISBN 83-85428-20-8, s. 186.
[23] Por. Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi: zarys psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002, ISBN 83-88495-81-X, s. 140.
[24] Por. Mises, L., *Ludzkie działanie: traktat o ekonomi*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007, ISBN 978-83-926160-0-9.
[25] Por. Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Ossolineum, Wrocław 1982, ISBN 83-04-01204-9.

elementem przyczyniającym się do pomnażania dobra wspólnego i rozwoju określonej społeczności oraz regionu, w którym społeczność ta funkcjonuje.

Rozwijając powyższą wątpliwość i dla ułatwienia, mówiąc o indywidualnym aspekcie kapitału ludzkiego, można zauważyć, że istnieją przypadki, w których wzrost zasobów potencjału ludzkiego nie tylko nie służy wspólnemu interesowi, lecz (o dziwo?) – może stanowić dla dobra wspólnego coraz to większe zagrożenie!

Kreatywne osoby o dysponujące sporymi zasobami kondycji psychofizycznej, wiedzy i nieposkromionej ambicji, posiadające przy tym umiejętności i wspierające je doświadczenia, lecz jednocześnie pozbawione kultury etycznej, stanowią niezwykle realne i znaczne zagrożenie dla swego otoczenia i pielęgnowanego w nim wspólnego dobra. Wypada tutaj zacytować metaforę Jarosława Rudniańskiego, który zauważył, że „paliwo w pojeździe nie określa [jego] kierunku jazdy"[26]. Aby kierunek ten był właściwy, to znaczy korzystny ze społecznego punktu widzenia, potrzebny jest specjalny kompas. Chodzi o „kompas moralny", do którego niezbędną „instrukcję" stanowi kultura etyczna o możliwie jak najwyższym poziomie w określonej społeczności. Mapę dla tego „moralnego kompasu" stanowi system wartości, osiągnięty w ramach społecznego konsensusu[27].

Należy w tym miejscu zauważyć, iż pojęcie kapitału ludzkiego w szerszym wymiarze społecznym, a nie ze *stricte* ekonomicznego czy socjologicznego punktu widzenia, przyjmuje postać koncepcji kapitału społecznego. Obydwa pojęcia mają istotne znaczenie dla komplementarnego i zarazem interdyscyplinarnego punku widzenia, jaki reprezentuje securitologia – nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji ludzkich[28].

Jak dla przykładu wygląda rozwój Rzeczypospolitej Polskiej w kontekście dbania o zasoby społeczne, jakim jest kapitał ludzki Polaków?

Profesor Janusz Czapiński określa sytuację Polski w następujący sposób: „jeśli nadal będziemy stawiać na kapitał ludzki, a nie [na kapitał] społeczny, rozwój gospodarczy skończy się w Polsce za 8–10 lat"[29]. Kapitał społeczny[30] w dzisiejszych nadmiernie zatomizowanych, mocno konsumpcyjnych i w pewnym stopniu zdemoralizowanych, nastawionych co najwyżej na podnoszenie indywidualnego wymiaru kapitału ludzkiego, społeczeństwach Zachodu jest securitologicznem „języczkiem uwagi" dla bezpiecznego i progresywnego rozwoju społecznego.

Interesująca może się tu okazać zaskakiwać następująca prognoza banku Goldman Sachs: „w 2050 roku w pierwszej czwórce największych gospodarek świata znajdą się – obok

[26] Rudniański J., *Homo cogitans. O myśleniu twórczymi kryteriach wartości*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1974, s. 147.

[27] Por. Konsensowny, funkcjonalny paradygmat społeczny Mertona [w:] Piwowarski J., *Etyka w administracji i jej źródła*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron" w Krakowie, Kraków 2011, ISBN 978-83-9303321-3-6, s. 130 i nast.,

[28] Korzeniowski L., Securitologia: nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych, EAS, Kraków 2008, ISBN 83-919932-7-2, s. 47.

[29] Czapiński J., *Polacy sobie nie ufają*, http://www.pomorska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20110404/REGION/367378540 (18.09.2011).

[30] Kapitał społeczny – termin z pogranicza ekonomii i socjologii, oznaczający kapitał (jako element procesu produkcji i życia w zorganizowanym społeczeństwie), którego wartość opiera się na wzajemnych relacjach społecznych i zaufaniu jednostek, (z ekonomicznego i społecznego punktu widzenia). Termin ten został wprowadzony w sposób systematyczny do literatury socjologicznej w latach siedemdziesiątych XX wieku, przez Pierre'a Bourdieu a następnie przez Jamesa Colemana. Por. Fukuyama F., *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa/Wrocław 1997, ISBN 83-01-12488-1.

Stanów Zjednoczonych – trzy państwa azjatyckie, a mianowicie Chiny, Indie i Japonia. Paradoksalnie […] świat powraca pod tym względem do historycznej normy (…)"[31].

Zdaniem Autora artykułu, to kultura organizacyjna[32] dalekiego Wschodu oparta na dwubiegunowo rozumianym kapitale społecznym (filozofia równowagi *yin-yang*: tu jednostka – społeczność), jest tu motorem rozwoju. Związany z tą kulturą „dwubiegunowo" ujmowany kapitał społeczny najlepiej sprecyzował Mencjusz, kontynuator nauk Konfucjusza, mówiąc: „Ludzie mówią razem: ***cesarstwo – księstwo – rodzina***. Korzenie cesarstwa są w księstwie. Korzenie księstwa są w rodzinie. Korzenienie rodziny są w osobie"[33]. Wymiar indywidualny i wymiar kolektywny potencjalności ludzkiej są w koncepcji tej wzajemnie powiązane i równorzędne ich traktowanie powoduje, że stają się wzajemnie dla siebie zabezpieczeniami i „katalizatorami" komplementarnego rozwoju. Można próbować uznać Konfucjusza i jego następców jak Mencjusz i Zisi, za jednych prekursorów securitologii i idei zrównoważonego rozwoju.

Kapitał społeczny można uznać za niezwykle istotny czynnik w rozwoju społeczno-ekonomicznego państw i regionów oraz jako element kultury bezpieczeństwa[34] – niezbędnej dla niezakłóconego przebiegu tego rozwoju, opartej na zdrowych relacjach publicznych i – patrząc szerzej – międzyludzkich. Pod pojęciem „zdrowych relacji" rozumiemy związki oparte o autentycznie etyczne podstawy i płynące stąd zaufanie. Rolę zaufania dostrzega nawet liberał, Francis Fukuyama. W jego opinii kapitał społeczny widziany jest jako zdolność ludzi do podejmowania współdziałania w grupach i organizacjach oraz tworzenia w ten sposób potencjału, służącego skutecznemu osiąganiu wspólnie założonych celów.

Jednym z fundamentalnych składników tak rozumianego kapitału, jest jak już wspomniano zaufanie[35] – nieodzowny element kultury bezpieczeństwa, tworzącej sprzyjający klimat do wzrastania kapitału społecznego. Sama kwestia istnienia zaufania ma to do siebie, że rodzi się ono w analogiczny sposób jak każdy kapitał[36] oraz może być owo zaufanie utrzymywane, rozbudowywane, bądź odwrotnie – deprecjonowane lub nawet utracone. Utrata zaufania wmoralnie zdrowej i bezpiecznej etycznie społeczności powoduje straty ekonomiczne i coś jeszcze gorszego – „utratę twarzy". Dotyczy to zwykłych obywateli, a także przywódców. Papież Jan Paweł II mówił: „kto przyjmuje odpowiedzialność za kierowanie sprawami publicznymi, nie może się łudzić: naród nie zapomina! Tak jak potrafi z wdzięcznością pamiętać tych, którzy uczciwie poświęcali swoje siły, służąc powszechnemu

[31] Mahbubani K., *Azjatycka ekspansja*, „Europa" 26.04.2008 (dostęp online 18.09.2011.). http://azja.biznes.net/blogposts/view/14819-Azjatycka_ekspansja._Diagnoza_-_Dziennik.pl.html.
[32] Kultura organizacyjna instytucji to podstawowe pojęcie w nowoczesnej teorii zarządzania, w tzw. podejściu kulturowym. Wg E. Piętkiewicz oraz S. Kałużny jest to: niepisane, przestrzegane często podświadomie zasady, które wypełniają lukę między tym, co napisane, a tym co się rzeczywiście dzieje. Kultura dotyczy wspólnych poglądów, ideologii, wartości, przekonań, oczekiwań i norm. Por. Kałużny S., *Skuteczne kierowanie przedsiębiorstwem: techniki osiągania sukcesu*, Kwantum, Warszawa, 1996, ISBN 83-905122-3-8.
[33] Mencjusz, *Księga Mencjusza (Mengzi)*, 4A:5. Por. Piwowarski J., *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushidō*, Collegium Columbinum, Kraków 2011, ISBN 978-83-7624-057-2.
[34] Zob. Cieślarczyk M., *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorosność. Kultura vs. kultury*, Rekłajtis E., Wiśniewski R., Zdanowski J. (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010, ISBN 978-83-754522-5-9.
[35] Por. Fukuyama F., *Zaufanie…*, *op. cit.*
[36] Por. Luchman N., *Trust and Power*, Wiley&Sons, New York 1992, ISBN 0-471997-587.

dobru, tak przekazuje dzieciom i wnukom gorzką nieufność w stosunku do tych, którzy wykorzystali władzę, by w sposób nieuczciwy się wzbogacić"[37].

Papież Polak zwracał uwagę na ważną rolę, ludzi sprawujący funkcje publiczne: „ich zadaniem jest troska o sprawiedliwe stosowanie prawa oraz o legalność wszelkich działań administracji publicznej. Państwo służy obywatelom jako zarządca majątku narodowego, który winno wykorzystywać dla wspólnego pożytku. Dobre zarządzanie wymaga dokładnej kontroli oraz całkowitej poprawności wszystkich transakcji ekonomicznych i finansowych. Pod żadnym pozorem nie można dopuścić, aby sumy przeznaczone na cele publiczne służyły innym interesom o charakterze prywatnym lub wręcz przestępczym. Nieuczciwe wykorzystywanie pieniędzy publicznych szkodzi przede wszystkim ubogim, którzy jako pierwsi odczuwają brak usług socjalnych niezbędnych dla rozwoju osoby"[38]. Wiadomo z kolei, że „(…) obraz etyczny funkcjonariuszy publicznych jest pochodną etycznego obrazu społeczeństwa. Tak jak postępowanie obywatelki kształtuje obraz etyczny społeczeństwa, tak postępowanie funkcjonariuszy publicznych kształtuje etyczny obraz aparatu państwowego"[39].

Filozoficznym rewersem kapitału ludzkiego jest rozwijane na Zachodzie, już od czasów Arystotelesa, pojęcie ***habitus***, współcześnie doskonalone, także na polu socjologii, na przykład przez Pierre Bourdieu (1930–2002). Zdefiniował on kapitał społeczny jako „zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów, jakie związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków, wspartych na wzajemnej znajomości i uznaniu – lub inaczej mówiąc – z członkowstwem w grupie, która dostarcza każdemu ze swych członków wsparcia w postaci [potencjału] posiadanego przez kolektyw"[40].

Tak rozumiany kapitał społeczny, pozornie bardziej się odnosi do wymiaru indywidualnego, jednak jest on wynikiem oddziaływania kapitału kulturowego całego środowiska, w którym występuje socjalizacja jednostki.

Koncepcja Roberta Putnama, mówiąca o tym, iż kapitał społeczny określa poziom takich: „parametrów społeczeństwa jak zaufanie, normy i relacje pozwalające na wzrost sprawności społeczeństwa w budowaniu dobra wspólnego poprzez skuteczną realizację określonych celów"[41] wydaje się być trafnym, komplementarnym w swojej wymowie uzupełnieniem myśli Bourdieu. Być może jest to także pewien sygnał, że Zachód obecnie już niebezpiecznie i zbyt daleko posunął się w swym konsumpcjonizmie i indywidualizmie sięgających momentami poziomu autodestrukcji.

---

[37] Jan Paweł II, *Wiara w Boga pomaga odkrywać prawdę, dobro i piękno*, 22 maja 2002 r., Baku, spotkanie z przedstawicielami wspólnot religijnych oraz świata polityki, kultury i sztuki, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/azerbejdzan_kultura_22052002.htm (16.06.2010).

[38] Jan Paweł II, *Sprawiedliwość każdego człowieka źródłem pokoju dla wszystkich*, Orędzie Jana Pawła II na XXXI Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 1998 r. [w:] http://www.opoka.org.pl/biblioteka/ W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia /pokoj1998_08121997.html (16.06.2010); por. Hume D., *Badania dotyczące zasad moralności*, Zielona Sowa, Kraków 2005, ISBN 83-74350-79-2, s. 7, 22.

[39] Kudrycka B., *Elementy infrastruktury etycznej w życiu publicznym*, [w:] *Etyczne administrowanie. Wyzwanie dla samorządu terytorialnego*, Kudrycka B., Dębicki M., Manicipium, Warszawa 2000, ISBN 83-86691-50-6, s. 45.

[40] Bourdiueu P., *The Forms of capital*, http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htmp (15.09.2011).

[41] Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y., *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, ZNAK, Kraków 1995, ISBN 83-70064-26-4, s. 258; por. Putnam R. D., *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*, Simon&Schuster, New York 2000, ISBN 06-84832-83-6; Putnam R. D. *Better Together: Restoring the American Community*, Simon&Schuster, New York 2003, ISBN 0-7432-3547-1.

Przykładem „zdrowego" podejścia do stymulowania wzrostu kapitału społecznego jest, stanowisko, jakie zajmuje Fundacja Kapitału Społecznego (The Social Capital Foundation – TSCF), mająca swoją siedzibę w Brukseli. TSCF afirmuje kapitał społeczny jako koncepcję urzeczywistniania ducha funkcjonowania społeczeństwa jako autentycznej wspólnoty[42]. W ramach tych działań, promowane jest zachowanie tożsamości kulturowej w celu wewnętrznej integracji różnych regionalnych wspólnot czy zmiany obyczajów ku tradycyjnym zachowaniom opartym o zasady uprzejmości. Zaangażowanie w więzy społeczne, ich autentyczny charakter mogą pozwolić na zredukowanie ingerencji rządów i wszelkiej biurokracji w sprawy rodzinne i wspólnotowe, co z socjologicznego i securitologiczngo punktu widzenia stanowi o zaistnieniu zagrożenia upowszechniania się erozji niezastąpionych, autentycznych powiązań międzyludzkich.

Chodzi o to, aby zatrzymać taką ewolucję biurokracji, która z roli publicznego sługi, tu i ówdzie, ale jednak coraz widoczniej, przeobraża się w zniewalającą jednostki i społeczności, już tylko panującą, a nie służebną – czwartą władzę. Aby zapobiec zagrożeniom płynącym z tego typu myślenia, planowanie i działanie w kategoriach modelu kapitału ludzkiego przypisywanego tylko ekonomii, to zdecydowanie za mało. W definicji tego zjawiska brakuje zabezpieczającego etycznego czynnika.

Jeżeli ogniwo to odnajdziemy nie tylko w teorii, ale również w codziennej praktyce, to model wspólnoty oparty na solidnym kapitale społecznym może w tak rozumianej aplikacji securitologii, wywiedzionej z kultury i socjologii bezpieczeństwa, okazać się z prakseologicznego punktu widzenia, znacznie efektywniejszy niż ma to miejsce obecnie, podczas trudnych wyborów człowieka zapadających gdzieś pomiędzy etyką, a ekonomią.

Bibliografia

1. Baudrillard J., *Społeczeństwo konsumpcyjne. Jego mity i struktury*, SIC!, Warszawa 2006, ISBN 978-83-229285-3-0.
2. Bauman Z., *Globalizacja*, PIW, Warszawa 2000, ISBN 83-06028-27-9.
3. Coase R. H., *The Nature of the Firm,* "Economica", 1937, vol. 6.
4. Domański S. R., *Kapitał ludzki. Stan i perspektywy*, [w] Raport Rady Strategii Społeczno-Gospodarczej, przy Radzie Ministrów, Warszawa 1998, nr 27, ISSN 1233-5711.
5. Fukuyama F., *Koniec historii*, Zysk i S-ka, Poznań 1997, ISBN 83-7150-149-8.
6. Fukuyama F., *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa/Wrocław 1997, ISBN 83-01-12488-1.
7. Hofreiter L., *Securitológia*, Akadémia ozbojených síl gen. M. R. Štefánika, Liptowski Mikulasz 2006.
8. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość,* Wydawnictwo ZNAK, Kraków 2005 ISBN 83-24005-26-9.
9. Kałużny S., *Skuteczne kierowanie przedsiębiorstwem: techniki osiągania sukcesu*, Kwantum, Warszawa, 1996, ISBN 83-905122-3-8.

[42] Por. Piwowarski J., *Etyka…*, *op. cit.*

10. Kietliński K., *Etyczne wybory konsumpcji*, IX Kongres tematyczny poświęcony konsumpcji 21.X.2006.
11. Kietliński K., *Etyczne wybory konsumpcji*, IX Kongres tematyczny poświęcony konsumpcji 21.X.2006; Inoue S., *Nowa ekonomia dla ratowania Ziemi – buddyjski punkt widzenia*, [w:] *Uważność na targowisku. Globalny rynek i masowa konsumpcja a świadome życie*, Santorski&Co, Warszawa 2004, ISBN 83-89763-00-6.
12. Kluckholm C., *Values and Value – Orientations in the Theory of Action. An Exploration in Definition and Classification*, [w:] *Toward a General Theory of Action*, Parsons T., Shils E. A. (red.), New York 1962.
13. Korzeniowski L. F., *Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych, EAS,* Kraków 2008, ISBN 978-83-925072-1-5.
14. Korzeniowski L. F., Pepłoński A., *Wywiad gospodarczy. Historia i współczesność*, EAS, Kraków 2005.
15. Korzeniowski L. F., *Securitologia na początku XXI wieku*, „Securitologia", 2007, nr 5.
16. Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Ossolineum, Wrocław 1982, ISBN 83-04-01204-9.
17. Kozub-Ciembroniewicz W., *Konrad Adenauer. Personalizm i tradycjonalizm*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000, ISBN 83-71883-27-7.
18. Krzyżanowski L., *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty, modele, metafory*, PWN, Warszawa 1999, ISBN 83-01127-47-4.
19. Lozoff B., *Uczta z zatrutego tortu*, [w:] *Uważność na targowisku. Globalny rynek i masowa konsumpcja a świadome życie*, Santorski&Co, Warszawa 2004, ISBN 83-89763-00-6.
20. Luchman N., *Trust and Power*, Wiley&Sons, New York 1992, ISBN 0-471997-587.
21. Mencjusz, *Księga Mencjusza (Mengzi)*, 4A:5.
22. Mises, L., *Ludzkie działanie: traktat o ekonomi*, Instytut Ludwiga von Misesa, Warszawa 2007, ISBN 978-83-926160-0-9.
23. Misztal M., *Problematyka wartości w socjologii*, PWN, Warszawa 1980.
24. *Ojcowie współczesnej Europy*, Spurgjasz B. (red.), materiały z Konferencji Fundacji Konrada Adenauera, Fundacja ATK, Warszawa 1993, ISBN 83-85737-50-2.
25. Penc J., *Leksykon biznesu*, Placet, Warszawa 1997, ISBN 83-85428-20-8.
26. Pieronek T., *Stolica Europejska a Unia Europejska*, [w:] *Europa i Kościół*, Juros H. (red.), Fundacja Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1997, ISBN 83-86668-96-2.
27. Piwowarski J., *Etyka w administracji i jej źródła*, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron" w Krakowie, Kraków 2011, ISBN 978-83-9303321-3-6.
28. Piwowarski J., *Samodoskonalenie i bezpieczeństwo w samurajskim kodeksie Bushidō*, Collegium Columbinum, Kraków 2011, ISBN 978-83-7624-057-2.
29. Putnam R. D. *Better Together: Restoring the American Community*, Simon&Schuster, New York 2003, ISBN 0-7432-3547-1.
30. Putnam R. D., *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*, Simon&Schuster, New York 2000, ISBN 06-84832-83-6.
31. Putnam R. D., Leonardi R., Nanetti R. Y., *Demokracja w działaniu: tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, ZNAK, Kraków 1995, ISBN 83-70064-26-4.

32. *Robert Schuman – chrześcijański demokrata i Europejczyk*, Budnik R., Kusto M. (red.), Wokół nas, Gliwice 1991, ISBN 83-85338-10-1.
33. Romaniszyn K., *Konsumuję więc jestem? Kim właśnie?*, [w:] *Etyczny wymiar tożsamości kulturowej. Studia z antropologii społecznej*, Flis M. (red.), Nomos, Kraków 2004, ISBN 83-88508-57-1.
34. Rudniański J., *Homo cogitans. O myśleniu twórczymi kryteriach wartości*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1974.
35. Skvrda S., *Vybrané sociologicke otázky charakteristiky bezpečnosti v súčasnom svete*, [w:] Čukan K., a. kol. *Mládež a armada*, MO SR, Bratysława 2005.
36. Stelmach J., Sarkowicz R., *Filozofia prawa XIX i XX wieku*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1998, ISBN 83-23311-52-8.
37. Suchodolski B., *Labirynty w społeczności*, PIW, Warszawa 1975.
38. Urbaniak P., *Podstawy ekonomii. Część I – Mikroekonomia*, Empi2, Poznań 1996, ISBN 83-88933-25-4.
39. Weaver R. M., *Idee mają konsekwencje*, Profesjonalna Szkoła Biznesu, Kraków 1996, ISBN 978-83-613441-6-2.
40. Williamson O. E., *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, Free Press, New York 1975.
41. Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi: zarys psychologii społecznej*, Scholar, Warszawa 2002, ISBN 83-88495-81-X.
42. Wroczyński K., *Człowiek, osoba i prawo w świetle definicji Rosminiego*, „Człowiek w kulturze", 2006, nr 18.
43. Cieślarczyk M., *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] *Jedność i różnorosność. Kultura vs. kultury*, Rekłajtis E., Wiśniewski R., Zdanowski J. (red.), Aspra-JR, Warszawa 2010, ISBN 978-83-754522-5-9.

44. Jan Paweł II, *Wiara w Boga pomaga odkrywać prawdę, dobro i piękno*, 22 maja 2002, http://www.opoka.org.pl/ biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/azerbejdzan_kultura_22052002.htm (16.06.2010).
45. Czapiński J., *Polacy sobie nie ufają*, http://www.pomorska.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20110404/REGI ON/367378540 (18.09.2011).
46. Bourdiueu P., *The Forms of capital*, http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htmp (15.09.2011).
47. Mahbubani K., *Azjatycka ekspansja*, „Europa" 26.04.2008 (dostęp online 18.09.2011.). http://azja.biznes.net/blogposts/view/14819-Azjatycka_ekspansja._Diagnoza_-_Dziennik.pl.html.

Fenomén globalizace: strukturální krize západního liberálního kapitalismu a vesternalistického pojetí základních práv a svobod?

Viktor Porada - Vladimír Zoubek[1]

Abstrakt

Z deklarované vize apologeta liberalismu F.Fukujamy Konce dějin a posledního člověka zbyly trosky. Z mlhy se vynořují znepokojivé symptomy ekonomické stagnace a finančního krachu euroatlancické civilizace svobodného světa se stále sofistikovaněšími fintami mezinárodního zločinu a korupce elit, neschopností zastavit násilí a skrytou chudobu ducha, globální xenofobii. Naděje se nenaplnily, zbrojení a napětí neustává, spíše naopak. Bohatí stále více bohatnou, chudí chudnou, což platí jak v národních státech, tak i globálně. Mizí střední třída jako základna demokracie. Nelegitimní a nekontrolovatelné elity rozhodují o všem. Neprůhledný, netransparentní elitní, nelegitimní globální klub plutokratů, mediokratů a militantů stále více ovládá nejen objektivní, ale i virtuální realitu. Elity rozhodují o všem. Volby jsou stále formálnější a účast voličů mizivá. Postmoderní duchovní a vědecká skepse v právovědě a státovědě realisticky popisuje krizi západního myšlení, civilizačního myšlení, které je v kontrastu se sílícím multikulturálním tlakem islámu, středu světa (čínským konfucionalismem), hindskou kastovní společností a dalších vnějších vlivů multikulturálního světa. V boji o duchovní a materiální dominanci a nadvládu není jednoznačného vítěze: absentuje jednomyslně přijímaný legitimní subjekt globálního řízení. Není světový stát, není světové právo, není globální řád mezinárodní (vyjma mezinárodního práva, ale bez světového četníka, který by vymáhal a interpretoval normy mezinárodního práva). Clash o Cilvilizations je pochmurná vize Huntingtona, která se nemusí naplnit při prosazování univerzalismu základních práv a svobod při prosazování jusnaturálního charakteru lidských práv a eliminaci neprůhledné moci nadnárodních ekonomických a finančních elit. Vědecká stať se zabývá otázkami "kdo nebo co" spasí postmoderní globalizující svět střetávajících se civilizačních koncepcí.

§ 1. Strukturální krize liberálně demokratického kapitalismu: jde jen o dočasnou finanční (ekonomickou) nahodilost, či o systémovou krizi?

Po pádu tzv. „komunismu“ mnozí lidé idealisticky očekávali, že *opadne nejen napětí ve světě, ale že nastane rychlý růst životní úrovně*: závody ve zbrojení (zdůvodňované vzájemným ohrožením obou protikladných táborů) mohly přece konečně ustat. Navíc se otevřely nové ekonomické trhy.

Brzy se však ukázalo, že náklady na zbrojení letí paradoxně vzhůru, a **ekonomika v mnoha oblastech zabředává do deprese** a pocit globální bezpečnosti mizí.

Dominantní otázkou „globalizace“ jest, zda *„vítězný kapitalismus není na stejné cestě jako nedávno zhroucený komunistický sen“*.

Kapitalismus se vyvíjel dlouhou dobu v jakési nechtěné symbióze s konkurenčním „komunismem“, s jehož krachem ztratil nejen alternativu-hybatele, ale i korigující složku, neboť paradoxně právě v boji s ním se volky-nevolky humanizoval.

Podobně radikální úvahu nastínil i anglický politolog Timothy Garton Ash. Mluví o **strukturální krizi liberálně demokratického kapitalismu**, který teď musí své přednosti – tváří v tvář např. *čínskému modelu* – prokázat bez ideologické kamufláže, což se mu zatím

[1] *prof. JUDr. Ing. Viktor PORADA, DrSc., dr.h.c.mult., rektor Vysoké školy Karlovy Vary, doc. JUDr. Vladimír ZOUBEK, CSc., vedoucí katedry veřejnoprávních disciplín Policejní akademie ČR v Praze*

nedaří. I světově uznávaný ekonom Nouriel Roubini (mezi prvními upozorňoval na možná rizika globální finanční krize) varoval před *úskalími „sebedestrukce" kapitalismu*. Marx měl dle Roubiniho kus pravdy, když to před 150 lety předvídal (i když se zmýlil v prognóze), že socialismus přinese lepší výsledky.

Nebezpečí hrozí zejména kvůli **sílícím vnitřním rozporům systému**. Ten kromě **ohromného bohatství plodí i rostoucí chudobu.** Aby tržní ekonomika dobře fungovala, je podle Roubiniho **třeba opustit** jak anglosaský model *„laissez faire",* který odmítá zásahy státu do ekonomiky, i *superštědrý evropský sociální stát*.

Problém však netkví pouze v **neupřesněném dalším postupu**, nýbrž i v jakémsi **ideologickém vakuu** (připomínajícím i naší politickou scénu, která místo slibovaného „odideologizování" zabředla do anachronického „antikomunismu" bez výraznější vize do budoucnosti. *Proti čemu vlastně bojujeme dnes? Nikdo to nemůže s jistotou říci. Ale pokud se tento kapitalismus nedokáže zreformovat sám, nastoupí nějaké autoritativní hnutí, jež vyplní uprázdněný prostor po komunismu a ultranacionalismu, přičemž půjde o hnutí protidemokratické – ať již otevřené, či skryté. Tento fenomén pracovně nazývám „očekávání nového Antikrista".*

Znepokojivá úvaha navozuje varovnou historickou paralelu z doby před první světovou válkou, kdy byl svět v podobné situaci. Horečné zbrojení omlouvané zeměmi Dohody i Trojspolku jako obranné se snadno vymklo kontrole a ke světové katastrofě pak stačily naprosto banální záminky. Výsledkem byla *destrukce Evropy a ztráta jejího velmocenského postavení.*

Je však otázka, zda **Spojené státy**, které *pak* dominantní roli převzaly, nyní usilují *pouze* o šíření *liberální demokracie* a nastolení *otevřeného mezinárodního pořádku*, jak rád zdůrazňuje profesor Francis Fukuyama, anebo zda pod tlakem průmyslových a *zbrojních lobby* obezřetně prosazují podobné cíle ve svých *zájmových aférách*.

Jenže i Fukuyama už ve své poslední knize **Původ politického řádu** nakonec připustil, že *„liberální demokracie možná nevydrží věčně"*.

Tyto úvahy budí nejen nadměrné zbrojení Spojených států a kontroverzní války ale i účelově obrácená kritéria a pojmy.

Například z *džihádistů,* tedy bojovníků za mír v sovětsko-afghánské válce, jež Ronald Reagan některé osobně vyznamenal, se zanedlouho, už v konfliktu s USA, stali *teroristé*, ač jde často o tytéž skupiny mudžahedínů, které Američané sami vyzbrojili.

Pád komunismu vyvolal přehnaná očekávání i na středoevropské politické scéně. Argument, že všechny problémy jsou pouze důsledkem neschopnosti zdiskreditovaného režimu, vedl v řadě případů k jejich recidivě (viz zejména snaha o „převálcování" opozice a oponentů), tedy *prosazování autoritářských prvků vládnutí, stejně jako bezhlavé zadlužování* či neřešení problémů romské menšiny.

To vše je pak vodou na mlýn různým extremistickým hnutím a jeho exponentům, infiltrujícím i do institucí, které mají proti krajním projevům bojovat. Průzkumy pak dokládají *skepsi a apatii většiny národa, ohromeného nestydatou korupcí prolezlou až do nejvyšších pater*.

Politiku rozežírají korupce nepotismus a klientelismus. Nabývají systémové podoby a vedou **k privatizaci veřejné moci politicko-ekonomickými mafiemi** v pozadí. V rámci této *klientelistické demokracie* je pak řešení vzrůstajících finančních a hospodářských potíží nad síly vlád.

Sociologové – například Jan Keller ve své knize **Tři sociální světy** – poukazují na další neblahý trend, na **prudce narůstající nerovnost mezi lidmi**. Keller v této souvislosti hovoří o tom, že termín nerovnost nedostatečně vystihuje míru tohoto fenoménu, a místo toho navrhuje termín **nesouměřitelnost.** Ve společnosti vedle ostatních občanů- střední a nižší třídy – žije elitní skupina občanů, které se nemůže dotknout to, co se ve společnosti děje, neboť astronomické příjmy jí umožňují žít v jiném světě. Oč větší je tato nesouměřitelnost, o to víc narůstá počet lidí na okraji. Tento **feudální rys** soudobé společnosti je frustrujícím výsledkem postupné deregulace a privatizace státních institucí a veřejných služeb v rámci neoliberální politiky posledních tří dekád.

Souběžně působí historicky bezprecedentní nástup Číny. Komunisticko-kapitalistická Čína ukazuje, že původní kapitalismus z éry prvotní akumulace, kdy jsou lidská důstojnost, svoboda či sociální a zaměstnanecká práva obětována na trůn drsné produkce zisku a výroba se mění v holé vykořisťování, není zapomenutý či zcela překonaný. Dosud jsme žili v přesvědčení, že tato **nelidská fáze kapitalismu** je nejen **neetická,** ale také neefektivní. **Čína nás vyvádí z omylu**. Tím se dostává na pořad dne sociální stát a jeho vymoženosti, které *prodražují západní kapitalismus a činí ho méně konkurenceschopným* ve srovnání s čínským způsobem. Je otázka, zdali je vůbec možné sociální státy udržet bez jejich stále většího zadlužování. To nahrává dnešním fundamentalistickým neoliberálům, kteří v **sociálním státu** vidí hlavní zdroj většiny nesnází a snaží se ho zlikvidovat.

Frekventovaným vysvětlením stavu, v němž se západní svět nyní ocitá, je **kritika trhů, které svým chováním destabilizují celý finanční systém.** Potíže pak dopadají na jednotlivé státy a ty jsou tlačeny k tomu, aby do finančního systému napouštěly peníze z vlastních rozpočtů. Kritika současných trhů přitom vyrůstá nejen z levicově liberálních pozic, nýbrž překvapivě i od ostře pravicových populistických směrů. Trhy, které mají globální charakter, zneužívají svého postavení a **diktují prostřednictvím mezinárodních finančních institucí, ratingových agentur a největších bank** národním státům takovou hospodářskou politiku, který vyhovuje globálnímu kapitálu. Národní státy jsou víceméně **bezmocné**, protože jejich opatření mají pouze regionální dopad. Jako klasický příklad se uvádí to, když konkrétní stát zavede daňový systém nevyhovující globálnímu kapitálu (vysoké daně) – ten ho ztrestá tím že z daného státu odejde do státu, který mu vyjde vstříc.

Zejména z pravicových pozic je kritizována další příčina krize – **zadlužování států vinou korumpování voličů** populistickou ekonomickou politikou, na níž nejsou ve státní pokladně peníze. Tuto nezodpovědnou politiku prováděly jak levicové, tak pravicové vlády. **Fenomén zadlužování** je spojen s *nedokonalostí* demokratického systému založeného *na nevelkých volebních intervalech.* **Politické reprezentace v tomto systému upřednostňují krátkodobé volební cíle před dlouhodobějšími strategiemi**. Je snadné v rámci „svého“ volebního období utrácet hlava nehlava, protože po příštích či přespříštích volbách, které pravděpodobně vyhraje konkurence, si s dluhy bude muset poradit někdo jiný,

Jak metodologicky interpretovat tyto světodějné procesy v mezích romanistiky, vesternalistického právního vědomí, naší právovědy a státovědy? Co na to naše morálka, náboženské normy a právní stát? Co na to naše „bezpečnostní jistoty“?

Česká a slovenská právní nauka je elementem středoevropské (rakousko-uherské) právní kultury, sic ovlivněna na padesát let stalinismem (spíše na východokřesťanském či byzanském pozadí). Lze si jen povzdechnout, že pro mladou generaci studentů (kteří v podstatě

neznají fundamentální otázky dějin jak obecných, tak českých) je velmi obtížné v prvém až třetím semestru vysokoškolského studia transferovat maximum státoprávních definic.

V globálním rozhledu (a v rámci širší vize budoucích jevů) je nutné zachytit především **aspekty multikulturální**, tj. vést mladé vědce a studenty k vnímavosti spektra daleko extenzivnějších souvislostí a názorových diskurzů a střetnutí, než v jakém prostředí se narodily, žijí a komunikují na středním a vysokoškolském stupni vzdělávání.

Eklektické zkoumání vesternalistických státoprávních jevů je modernou definitivně uzavřeno. Studium rozprostřenosti postmoderního multikulturálního vývoje v globalizujícím se prostředí 21. století můžeme jen závidět našim studentům a pokračovatelům. **Diskurz o výsledku střetu** západního právního vědomí (odkojeného romanistikou a dnes tkvícího na pozici univerzalismu základních lidských práv a svobod) s multicivilizační státoprávní a mezinárodněprávní realitou **teprve začíná.**

Světová vesnice spočívá v dialogu kultur a **střetávání** právních civilizací, **nejen té naší** - euroatlantické - ale i dalších křesťanských (ortodoxně-východní a latino-americké-hispánské), **ale zejména islámské** (sunnitské i šiitské) a **středosvětové** (čínské, resp. konfuciánské, taoistické a buddhistické). To nemluvím i o dalších, např. o indické (Bharat), subsaharské (africké), japonské, židovské a dalších.

Nutno zdůraznit, že fundamentálním postmoderním problémem je krize morálky, resp. jevu, kdy morální standardy neexistují, či se běžně porušují a kdy právo je jediným normativním systémem, či je dokonce bez morálky. Pokud globalizace (velmi zjednodušeně) znamená, že **bohatí bohatnou a chudí chudnou** (Sever-Jih), tak také se rozevírají nůžky vztahu mezi duchovními entitami, (idealismem) a materiální objektivní realitou, včetně právní techniky a právních metod řešení sporů.

Teoretický a právněfilozofický problém **"modernity v právu"** je dnes pohříchu diskursem dogmatickým, či spíše toliko interpretačním. **Moderní víra v pokrok a vědu se otevřela ve vývoji právním zejména Deklarací práv člověka a občana (1789) právněaxiologickou kvantifikací svobody, rovnoprávnosti[2] (bratrství?) a též specifickým právním vztahem - občanstvím** (který nevyplýval z poddanství ani z kosmopolitismu, ale **z nacionalismu** tehdejších revolucí a vzniku národních států v Evropě). **Současná dominantní euroatlantická právní civilizace**[3] (která v rámci právní geografie vzešla z myšlenek **křesťanských a aristotelismu** ve filozofii, z **práva římského** jako svého právního podkladu a **Západořímské říše**[4] jako základu státoprávního), **stejně jako globalizující se svět, je již v postvestfálského období státní suverenity - v "postmodernitě v právu": skepticismem, relativismem, multikulturalitou a zpochybňováním** světového řádu a mezinárodního pořádku, **střetem právních civilizací, krizí legitimity státní moci** (governancí) a **palčivostí globálních rizik včetně globální bezpečnosti** (počínaje extenzí mezinárodního terorismu, internacionalizací organizovaného zločinu a konče např. absencí efektivní entity globálního řízení). **Relativizace nového tisíciletí typu "práva bez morálky", "morálky bez principů"** (není-li Bůh, je vše dovoleno), **apod., ohrožuje samotnou identitu doktrinálních právních konstrukcí budovaných po celá tisíciletí.**

[2] Tj. rovnosti před zákonem a Bohem.
[3] Z hlediska pramenů (forem) práva se opírá o právní kulturu angloamerickou a kontinentální (francouzskou).
[4] "první Řím".

§ 2 Analýza postmoderních problémů lidských práv a globální bezpečnosti v právní a bezpečnostní vědě

Posuny vědního poznání, jsou v podstatě (velmi schematicky) **dva:**

1. Za prvé jde o zcela nový náhled na strukturu tak tradičního (rigidního) předmětu jako je právní dogmatika, resp. právní teorie a právní filozofie. Prizmatem **"struktury právní vědy"**, která je vázána na předmět právní regulace a na prameny (formy) právní dochází k diferenciaci **právních kultur** na velké právní systémy a druhy Common Law. To nové, chcete-li "postmoderní", je v posunu právních kultur na **právní civilizace** (tj. právního vědomí na civilizační vědomí), včetně míry (stupně) Clash of Civilizations. Konkrétním výstupem (publikačním počtem) je pak upravená struktura učebnice pro obor teorie práva[5].
2. Druhý posun se týká **ústavního režimu lidských práv,** jak na právním teritoriu česko-slovenském, resp. českém a slovenském (Listina základních práv a svobod, úst. zák. č. 23/1991 Sb. platí a je účinný pro oba dva státy stejně); dále i v rámci europeizace, atlantizace a globalizace[6]. V každém případě střet civilizací, který je umocněn postupující miltikulturalitou je chápán jako **ohrožení univerzality** lidských práv, včetně **řešení problémů omezení lidských práv**, např. bojem proti šíření fundamentálního terorismu (zejména islámského), či ústavním vymezením zákazu náboženských symbolů ve veřejném prostoru.

I. ZÁVĚR PRVNÍ

Na postmoderní problém globální bezpečnosti je nutno se dívat nikoliv provincionálně, partikulárně, ale s globálním nadhledem, tj. poznáním a empatií právního vědomí jednotlivých civilizačních okruhů, tj. nejen právnickýma očima romanistiky (kterou jsme odkojeni na právnických fakultách naší doby), **vesternalistiky**, ale jsou nutné subsumovat i pohledy a postřehy europeizační, judaizační, konfuciánské, taoistické, budhistické, hinduistické, z japonské strany, afrikanizační, atd. **V tomto aspektu se globální akulturace objektivního práva a prvky "světového práva" jeví jako úsilí či boj o nový světový (mezinárodní) pořádek či řád** (při neexistenci světového práva a státu, přičemž funkci neexistujícího světového práva plní toliko diskusní prameny mezinárodního práva veřejného s absencí globálně uznaného exekutora). To se zračí i ve snahách reformovat roli Rady bezpečnosti OSN, která dnes reprezentuje stav po druhé světové válce.

Ekonomická propast mezi **S**everem a **J**ihem **se zvětšuje**, neúměrně stoupá zadlužení rozvojových zemí. Navíc se vyhrocují ekonomické rozdíly i uvnitř chudých rozvojových států.

Tato situace vede **k velkým tenzím** uvnitř rozvojových států a mezi státy navzájem, což se projevuje **nestabilitou,** občanskými nepokoji až válkami, zejména však rychle narůstajícím počtem ilegálních migrantů (nejen politických, náboženských či ekonomických, ale také environmentálních – tj. lidí, které jejich země již neuživí z důvodů degradace životního prostředí). *Sporná legitimita globálních autorit generuje možnost vzniku vysoce centralizovaných a obtížně kontrolovaných center moci.* Tato **globální redistribuce moci**

[5] ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státověda. Úvod do státovědního myšlení.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 700 s. ISBN 978-80-7380-2394.

[6] Viz zejména ZOUBEK, Vladimír. *Lidská práva - globalizace - bezpečnost.* Plzeň: A. Čeněk, 2007, 510 s. ISBN 978-80-7380-026-0, (2. vydání 2008, 461 s., ISBN 978-80-7380-103-8).

vede k utváření nových (netransparentních) mocenských a ekonomických center a nových (transparentních) enkláv bezmoci a chudoby. Tyto tenze jsou současně místy vzniku potenciálních konfliktů, jež můžou mít globální charakter.

Proces globalizace je realitou, neexistují však mechanismy efektivního globálního řízení. To se projevuje, mimo jiné, i demonstracemi, které doprovází pravidelná zasedání Světové banky, Mezinárodního měnového fondu, skupiny G7/8 a dalších institucí, které v současnosti dílčím způsobem globální řízení suplují. **Bagatelizování problémů by mohlo vyústit až ve "střet civilizací", který např. Samuel Huntington chápe jako potenciálně klíčový problém lidstva.**

Boj o vládu nad světem: vlády ztrácejí legitimitu a nevládní organizace nikdy žádnou neměly

Obecně rozšířené mínění, že nějaká vláda je "legitimní" – a má tedy právo dělat to, co dělá -, jí zjednodušuje vládnutí. Naopak **ztráta legitimity** vede přinejmenším k pasivitě a přinejhorším k veřejnému odporu nebo násilné opozici. Vlády uplatňovaly doposud svůj nárok na legitimitu na základě božského práva, dědictví, potřeby ochrany státu, papežského souhlasu, uznání druhými vládami (podle jejich předpokladů legitimními) nebo – **v případě demokracie – volbami**.

Přestože vyšly z voleb, jsou dnešní vlády často tak nečinné, nereprezentativní, zkorumpované nebo zastaralé – a tím tak odcizené voličům -, že nedůvěra a veřejný cynismus rostou dokonce i v mnoha bohatých zemích. V zemích G7/8, kde mají občané volební právo, vyjadřuje **snižující se volební účast** pohrdání, s nímž veřejnost pohlíží na vlády, politiky a politickou třídu obecně.

Jestliže vlády a volební představitelé ztrácejí širokou legitimitu, nevládní organizace nikdy žádnou neměly. Kdo kromě vlastních členů pověřil Greenpeace k celosvětovým oprávněným či neoprávněným intervencím proti francouzským jaderním pokusům, ropným plošinám firmy Shell či projektům čínských přehrad? A měla by podobná otázka být položena Červenému kříži, Mezinárodní konfederaci svobodných odborů nebo náboženských organizací jako Opus Dei či Falung Kung?

Ve stále lítější bitvě mezi vládami které rychle ztrácejí svou legitimitu, a nevládními organizacemi, které legitimizují pouze samy sebe, není globalizace to nejpodstatnější, co je v sázce. Tím je totiž role, kterou budou všichni hrát v souvislosti s nástupem dalších významných herců: **globálních korporací, globálního náboženství – nehledě na globální kriminální organizace.**[7] To, co můžeme pozorovat dnes, za rozbřesku nové civilizace, je pouze předehra nadcházejícího dramatického **boje o světovou moc.**

II. ZÁVĚR DRUHÝ

Ke globální akulturaci multikulturalismu v objektivním právu

Probíhající diskurz o multikulturálních přístupech k objektivnímu právu je typickým postmoderním, ba přímo fatálním, vskutku nejpalčivějším problémem (střetem) **axiologické akulturace práva v globálním prostředí v podmínkách počátků čtvrté světové války** o

[7] Blíže viz: PORADA, Viktor , Květoň HOLCR et al. Policejní vědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 345 s. ISBN 978-80-7380-314-8; HOLOCR, Květoň, Viktor PORADA et al. Policejné vedy. Úvod do teorie a metodologie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 242 s. ISBN 978-80-7380-329-2

charakter a normativní podstatu nového světového řádu (mezinárodního pořádku) jakou součásti objektivního práva. To má své konsekvence i pro obsah, systémovost a další symptomatické jevy nejen uvnitř národních právních systémů (kterých je přibližně 200, přesně snad 198 či 199), ale i uvnitř velkých **právních systémů,** právních kultur a civilizačních okruhů a zejména pak pro strukturalizaci a stratifikaci **právních věd** (právní vědy) v posunu uvažování o charakteru univerzality lidských práv a globalizace bezpečnosti. **Globální akulturace multikulturálního objektivního práva stojí na křižovatce fukuyamovského problému konce dějin a posledního člověka a huntingtonovské vize srážek, nedorozumění či koexistence civilizačních okruhů právních.**

Akulturace objektivního práva byla chápána **geograficky** (v rozmezí právní geografie) a **historicky** (v extenzi právní historie). Požadavkem doby je výzkum a analýza stupně globální akulturace civilizačních okruhů a civilizačního prostředí **axiologickou analýzou civilizačního právního vědomí** jak Západu, Východu, Islámu, Středu země (konfucionalismu, taoismu a buddhismu), Bharatu, Japonska, Sahelu, Latino-Caribeanu, judaismu, atd. **se zvláštním zřetelem pro kooperaci a sounáležitost právních kultur**. Např. *západní, evropsko-kontinentální (Civil Law) a angloamerický (Common Law) přístup* k objektivnímu právu vyplývá z předmětu právní regulace a ochrany západokřesťanských hodnot na podkladě romanistiky s akcentem na ochranu a rozvoj svobody, rovnoprávnosti, demokracie jako formy vlády, právního státu jako podkladu konstitucionalismu a především na přirozenoprávnosti základních lidských práv a svobod. U *východokřesťanského* právního myšlení jsou patrny cézaropapinistické prvky třinácti autokefálních ortodoxních státních církví a potlačování prvků sekularity, u *islámského pojetí práva* dominuje šaría, která ostře vylučuje z ochrany bezvěrce a jinověrce, v *čínském pojetí* převažuje tradiční státní paternalismus a harmonie, v *indickém* pak sanáthana dharma (byť v mezích anglické procesualistiky), *černošství* je v zajetí postkoloniálního revanšismu a solidarismu duchu kmene, atd. Není cílem abych zde opakoval notirety, jen je nutné sledovat složité cesty akulturace v globálním prostředí.[8]

III. ZÁVĚR TŘETÍ

V oblasti objektivního práva se civilizační střety projevují jak v **makroteritoriální** úrovni v rámci **právní geografie** (v oblasti styku civilizací)[9] nebo **uvnitř států** v podobě principu personality práva (např. užívání náboženských symbolů ve veřejném prostoru), projevy xenofobie, odpor proti pozitivní diskriminaci, apod.).

Problém omezení náboženských symbolů ve veřejném prostoru

Tento problém Ústavní soud ČR ještě neřešil. Nicméně otázka zní: Smí stát dovolit **vyvěšování Desatera či krucifixu ve veřejných budovách? Smí stát zakázat nošení náboženských symbolů na veřejnosti?** Smí moderní evropský stát zakázat nošení muslimského šátku (***hijab***, resp. muslimský ženský šat, tzv. ***burka***) na veřejnosti?

[8] Blíže viz: ZOUBEK, Vladimír. *Právověda a státověda. Úvod do státovědného myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 700 s. ISBN 978-80-7380-2394

[9] ZOUBEK, Vladimír. *Lidská práva – globalizace – bezpečnost.* 2. upravené vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 151 – 167. ISBN 978-80-7380-103-8

S rostoucími náboženskými a etnickými menšinami, migrací a zánikem homogenních společností nabývají tyto a podobné problémy v současné Evropě a USA na významu. Tím nejčerstvějším precedentem je rozhodnutí Nejvyššího soudu Spojených států amerických z 27. června 2005, ve kterém Nejvyšší soud zakázal zobrazování deseti Božích přikázání v soudních budovách ve státě Kentucky.

Taktéž judikatura německá a francouzská vycházejíc z **náboženské neutrality právního státu** a multikulturalismu se kloní k **restrikci užívání náboženských symbolů jak ve veřejném prostoru, tak i např. ve školství**. Ve Francii byl *ad hoc* přijat zákon omezující zahalování ženského obličeje.

§ 3. Univerzálnost základních práv a svobod

Univerzálnost rozměru základních lidských práv a svobod by měla překlenovat stále znatelný rozdíl **západního** (demokratického a individualistického) přístupu[10] před **východním** (paternalistickým) pojetím ovlivněným východními náboženskými směry (islámem, hinduismem, konfucionismem, taoismem, buddhismem a dalšími) nebo nedemokratickým autoritářstvím (např. komunistická Čína).[11]

Význam **Deklarace práv člověka a občana z r. 1789 a Všeobecné deklarace lidských práv z 10. prosince 1948** je v poselství univerzality, která si žádá, aby byl všude zohledněn podstatný požadavek, že lidské bytosti "něco" přísluší, protože je lidskou bytostí. Deklarace z r. 1789 není deklarací práv pouze francouzských občanů, nýbrž platí pro všechny[12], stejně tak i Všeobecná deklarace lidských práv z r. 1948 je univerzální svou inspirací, obsahem a potenciálem[13]. Jsou to však jen deklarace, které udílí lidským právům mezinárodní rozměr. Lidská práva v těchto deklaracích jsou univerzálním statkem, ale nejsou univerzálně přijímána všemi asijskými a islámskými státy.

Všeobecná deklarace lidských práv z 10. prosince 1948, vyhlašující principy ve slavnostní formě, od samého začátku předpokládala, že bude doplněna jinými texty. Po obtížném zrodu se jimi staly oba Pakty o lidských právech schválené Valným shromážděním OSN 16. prosince 1966. **Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech** vstoupil v platnost 3. ledna 1976 po uložení 35. ratifikační listiny (čl. 27, § 1); k 1. lednu 1996 jej ratifikovaly 133 státy. **Mezinárodní pakt o občanských a politických právech** vstoupil v platnost 23. března 1976 po uložení 35 ratifikační listiny (čl. 49, § 1); k lednu 1996 jej ratifikovaly 132 státy.

Vedle těchto univerzálních instrumentů existují **regionální listiny základních práv**[14].

---

[10] Blíže viz ZOUBEK, Vladimír. Univerzálnost základních práv a svobod (česká republika a euroatlantická civilizace). *Diskusní vystoupení na konferenci* "Civic Dimension of European Security". October 31 – November 1, 1997. Prague : Radio Free Europe/Radio Liberty–Helsinky Citizens Assembly – The Simons Foundation, 1997, 4 s.

[11] Signifikantní je střet komunistické totality s lidskými právy v Tibetu, viz Prohlášení J.S. dalajlámy k 39. výročí povstání tibetského lidu (10. března 1998). *Tibetské listy*, 1998 č. 1, s. 4 - 6; viz též J.S. tibetský dalajláma*: Cesta ke svobodě*. Praha : Pragma, 1997, s. 27, 28.

[12] Ústava Francouzské republiky z 4. října 1958 se v Preambuli slavnostně hlásí k lidským právům a zásadám státní svrchovanosti, jež byly stanoveny Deklarací z roku 1789.

[13] Byla schválena Valným shromážděním 48 hlasy při 8 absencích (Jižní Afrika, Saúdská Arábie, SSSR a 5 jeho "lidově demokratických" satelitů vč. Československa). Indonésie, Kostarika a Haiti ji převzaly do svých ústav.

[14] Blíže viz SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 81 an.

Regionální listina lidských práv existuje v Evropě, Americe a Africe a je dílem zainteresovaných regionálních organizací: Rady Evropy, Organizace amerických států a Organizace africké jednoty. Žádný listinný instrument nebyl přijat v rámci Ligy arabských států, avšak Rada LAS vytvořila 3. září 1968 stálou regionální arabskou komisi pro lidská práva, jež lidská práva pouze podporuje. Asijský světadíl je zase zvláštní tím, že si na rozdíl od ostatních žádnou regionální úmluvu ani institucionální mechanismus na podporu a ochranu lidských práv regionálního či subregionálního druhu nepořídil. Pojem instrumentu regionální listiny se však nevyčerpává organickým a geografickým hlediskem. V potaz je třeba rovněž vzít nedávnou listinu lidských práv sestavenou v rámci islámského náboženství.

Tak např. podle preambule **Statutu Rady Evropy** (schváleného 5. května 1949 v Londýně) signatářské státy[15] potvrzují "svoji plnou oddanost duchovním a morálním hodnotám, které jsou společným dědictvím jejich národů a původním zdrojem **zásad svobody jednotlivce, politické svobody a právního státu**, na kterých je založena každá opravdová demokracie". Článek 3 Statutu upřesňuje, že "každý člen Rady Evropy uznává princip panství práva a princip, na jehož základě všechny osoby podléhající jeho jurisdikci musí požívat lidských práv a základních svobod".

V **americkém měřítku** např. preambule **Charty Organizace amerických států** (přijata 30. dubna 1949 v Bogotě) stanoví, že "skutečný smysl americké solidary a dobrého sousedství lze spatřovat pouze v upevňování režimu individuální svobody a sociální spravedlnosti na tomto kontinentě a v rámci demokratických institucí, režimu založeného na dodržování základních lidských práv".

Podle **Americké úmluvy o lidských právech** (z 22. listopadu 1969, podepsána v San José) se v preambuli dočteme, že "**základní práva člověka nejsou odvozena z jeho příslušnosti k danému státu, nýbrž jsou založena na rysech lidské osobnosti**", a dále, že režim individuální svobody a sociální spravedlnosti lze zavést pouze v rámci demokratických institucí.

Africká charta práv člověka a národů (přijata 28. června 1981 v Nairobi) uděluje **přednost právům národů:** "realita a dodržování práv národa musejí nezbytně garantovat lidská práva" (preambule, § 5). Je to především přežitek antikolonialismu a nutného boje proti posledním koloniálním baštám. Přijetí této koncepce je ovšem paradoxní, neboť dekolonizace na africké pevnině je prakticky u konce: právo národů je z toho důvodu pojato jako právo na nezávislost (čl. 20), nikoli jako právo na odtržení, k němuž se praxe OAJ ve jménu zásad nedotknutelnosti hranic a územní celistvosti staví zcela nepřátelsky.

Africká charta se výrazně opírá o **africké civilizační hodnoty,** kdy jedinec není chápán jako zvláštní bytost[16].

Preambule Charty tak zavádí dialektiku mezi právy a povinnostmi ("užívání práv a svobod současně znamená, že každý plní své povinnosti"). Charta upravuje povinnost "společenské solidarity" (čl. 27, § 1) ukotvenou v respektu základních hodnot africké kultury (čl. 29, § 7; čl. 17, § 3). Vyhlášená práva jednotlivce se příliš neliší od práv, která proklamují obdobné instrumenty. Poznamenejme však, že právo na respektování soukromého života nebo odborové svobody Charta nechrání, zato však právo na rovný přístup k veřejnému majetku a

[15] Statut Rady Evropy byl vyhlášen pod č. 123/1995 Sb.

[16] V tomto pojetí je jedinec pohlcen archetypem totemu, společného předka a dobrého ducha, který ho nechá rozplynout v etnické skupině. Blíže viz SUDRE, F. *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, s. 88 – 91.

veřejným službám (čl.13, § 3) figuruje ve smluvním instrumentu vůbec poprvé. Jejich význam spočívá v tom, že jsou formálně zakotvena, což prokazuje změnu postoje afrických států k otázce lidských práv, a dále v jejich dopadu na praxi s ohledem na realitu v četných afrických státech. Proto je důležité, že se vyhlašuje právo na rovnost - čl. 3 (etnické menšiny jsou v určitých zemích diskriminovány či dokonce předmětem genocidia); právo nepatřit ke sdružení - čl. 10 (jediná strana bývá pravidlem, stejně jako verbování občanů do ní); nebo právo každé lidské bytosti na tělesnou integritu - čl. 4 (tradiční praktiky excise a operativního zákroku k zamezení pohlavního styku zasahující přímo do tělesné integrity ženy).

Islámské pojetí přímo popírá Všeobecnou deklaraci z r. 1948 jako "západocentrismus" a jako výraz západního individualismu[17]. Např. podle **Všeobecné islámské deklarace lidských práv** (vyhlášené 19. září 1981 v sídle UNESCO v Paříži z iniciativy islámské rady pro Evropu) jsou lidská práva založena **na božské vůli**: "V islámu jsou lidská práva silně spojena s přesvědčením, že **Bůh - a toliko Bůh - je tvůrcem zákona a zdrojem všech lidských práv"** (úvod, odst. 2 Deklarace). Jde tedy o listinu lidských práv, která předepisuje islám a nařizuje božský zákon: v tom smyslu to je deklarace "islámská", deklarace muslimského náboženství a dogmatická (týká se dogmat). Působnost Deklarace je vymezena příslušností k náboženství: obrací se k jednotlivcům, nikoli ke státům ("My, muslimové .... potvrzujeme"). Jejím základem je božský zákon, **šaria**, tj. "soubor nařízení plynoucích z koránu a ze sunny a ostatní zákony vyvozené z těchto obou pramenů metodami, které islámská jurisprudence považuje za platné" (poznámky k výkladu, § 1).

Zatímco základním principem laických deklarací je zásada nediskriminace (zvláště z důvodu náboženství), předkládá islámská deklarace princip rozlišování lidí na základě jejich náboženství a spočívá na základním rozdělování na muslimy a nemuslimy (kteří se sami dělí do subkategorií). Z toho důvodu mají určitá práva obzvláštní význam: tak čl. 13 Islámské deklarace vyhlašuje právo na náboženskou svobodu, ale upřesňuje, že každá osoba je podrobena při výkonu a užívání vyhlášených práv "omezením uloženým zákonem" (poznámka k výkladu, § 3). Nebo: korán zakazuje svobodu vystoupit z islámu a klasické muslimské právo trestá smrtí toho, kdo se islámu zřekne a stane se odpadlíkem (viz, v tomto smyslu, čl. 29 návrhu Deklarace: "Muslim má však osobní povinnost zůstat věrný islámu za předpokladu, že k němu přistoupil ve vší svobodě").

Mezi lidskými právy vyhlášenými univerzálně a muslimskými normami je příkrý rozpor, jelikož **muslimské státy odmítají dát přednost univerzálním normám před normami božskými.** Znamenalo by to rouhat se jejich tvůrci (Alláhovi). A tak, zatímco v platném právu hierarchie mezi normami mezinárodního práva neexistuje, pro muslimské státy naopak taková hierarchie existuje: šária dominuje nad všemi závaznými normami mezinárodního práva. Islámské státy proto buď odmítly přistoupit k Paktům z r. 1966 (jako Saudská Arábie), nebo k těmto textům připojily prohlášení či výhrady, zmiňující vyšší právní moc šarije (Írán)[18].

[17] Např. Írán a další muslimské státy požadují, aby Všeobecná deklarace z r. 1948 byla novelizována.

[18] Jejich odpor lze ilustrovat na konkrétním příkladu. Zatímco univerzální texty zakazují mučení a nelidské zacházení, ale i trest smrti (čl. 6 a 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech), muslimské trestní právo trest smrti za určitých okolností předvídá (odpadnutí od víry), jakož i tresty typu amputace, kamenování, bičování (krádež, cizoložství, konzumace alkoholu). Je nemyslitelné toto ustanovení koránu, která některé státy aplikují (Saudská Arábie, Libye, Pákistán, Súdán), kvalifikovat jako mučení nebo kruté

§ 4 Clash of Civilizations

*Vedle **F. Fukuyamy** (End of History) je dnes na Západě stále diskutovaný a probíraný **S. Huntington** (The Clash of Civilizations).*

Nejpozoruhodnější předpovědí "civilizačních" (náboženských) střetů a válek v podmínkách globalizace je stať S. Huntingtona **Střet civilizací?** Zveřejněná v časopise **Foreign Affaires** roku 1993. Podle S. Huntingtona **sice zmizely staré bloky, ale zůstaly a nově se zhodnotily odlišné civilizace.** Civilizacemi pak rozumí velké kulturní skupiny, které se **vzájemně odlišují náboženstvím, jazykem, zvyky a institucemi;** civilizace je sourodá skupina **sjednocená určitým cílem.** Platí tedy, že *liberalismus zvítězil nad marxismem a že ideologie přestala být zdrojem konfliktů mezi západními státy - avšak to neznamená, že skončily dějiny.* Právě **civilizační rozdíly nahradily ideologické protiklady jako nejdůležitější zdroj konfliktů mezi lidmi a státy.** Mezi těmito civilizačními skupinami může snadno vypuknout konflikt, neboť kulturní otázky, *jako náboženství či sociální tradice,* jsou důležité a obtížně řešitelné prostřednictvím vyjednávání a kompromisů. Konflikty nejpravděpodobněji vznikají **kolem "linií kulturních zlomů",** v místě dotyku odlišných civilizací. Tyto linie mohou mít podobu **hranice mezi státy**, ale mohou také procházet uvnitř státu – a právě tyto linie mezi civilizacemi představují "zápalné body krizí a krveprolití"[19].

Huntington předvídá, že střety se budou odehrávat jednak na "mikroúrovni" (v místech teritoriálního kontaktu mezi civilizacemi, a to formou boje o území), jednak na "makroúrovni" (mezi "národními státy", resp. vůdčími státy jednotlivých civilizací), **formou zvyšování vojenské a hospodářské moci a boje o kontrolu mezinárodních institucí (např. OSN) a interpretace mezinárodního práva a pořádku.**

Dominantní Huntingtonovou tezí je, že hlavním typem konfliktu v příštím století bude konflikt mezi civilizacemi, a specificky **konflikt mezi Západem a tzv. muslimskokonfuciánskou civilizací**. *Zatímco v několika minulých stoletích byla typickým světovým konfliktem srážka mezi národními státy západní civilizace (a ještě předtím srážky mezi jednotlivými monarchy)*, dnešní západní civilizace je již poměrně *homogenní* a tudíž, zejména s *koncem studené války*, již nehrozí další vážná střetnutí uvnitř naší civilizace. Na druhé straně se však *bývalé koloniální oblasti třetího světa osamostatnily, některé z nich dosáhly poměrně vysokého stupně hospodářského vývoje a jejich vojenský potenciál stále roste.* Výsledkem tohoto trendu je, že řada států patřících k nezápadním civilizacím začíná vytvářet a uplatňovat samostatnou globální politiku, která se stala hrozbou Západu.

Huntington rozlišuje **osm hlavních civilizací** v dnešním světě: **západní**[20], **konfuciánskou** (tj. čínskou)[21], **japonskou**[22], **muslimskou**[23], **hinduistickou**[24], **slovansko-**

---

zacházení, neboť by to znamenalo postavit se šariji. Islámská deklarace lidských práv proto neruší ani neomezuje působnost trestu smrti a nezachází za rámec islámu, pokud jde o mučení.

[19] HUNTINGTON, Samuel. The Clash of Civilizations? In *Foreign Affairs*, Summer 1993, s. 29

[20] Tj. Euroatlantická", vzešlá historicky ze Západořímské říše, tvořící státy NATO (v čele s USA), EU, plus Švýcarsko, Austrálie a Nový Zéland, atd.

[21] Čína (vč. okupovaného Tibetu, Sing-tingu, Vnitřního Mongolska) a včetně Hong-Kongu a Thajwanu.

[22] Japonské císařství, event. Korea atd.

[23] Arabské a islámské státy v severní Africe, Středního východu, Pákistán, Malajsie, Indonésie, Brunei (dominantní státy: Egypt, Saúdská Arábie, Irán) atd.

[24] Indie, Nepál, Bhútán atd.

pravoslavnou (do které ovšem nezahrnuje západoslovanské "katolické" státy)[25], **latinskoamerickou**[26] a **africkou**[27]**, židovskou** (judaistickou) **a buddhistickou.** Přesněji jde o následující civilizace ze státoprávního hlediska:

1) Euroatlantická (Západ, západokřesťanská, „Svobodný svět", První Řím), Státoprávní podklad: Západořímská říše.
2) Slovansko-pravoslavná (Východ, východokřesťanská, Ortodoxní, „Třetí Řím"). Státoprávní podklad Byzantská říše.
3) Islámská (muslimská, „muslimského národa"). Státoprávní podklad: „Islámský stát", islámská republika, chalífát.
4) „Střed světa" (konfuciánská & taoistická & buddhistická, čínská, Čínská lidová republika). Státoprávní podklad: čínské císařství.
5) Hinduistická kastovní (indická). Státoprávní podklad: Bhárat.
6) Japonská (zen-buddhistická & šintoistická). Státoprávní podklad: Japonské císařství.
7) Africká (subsaharská, Sahelská, „černošského národa"). Státoprávní podklad: černošský kmenový stát.
8) Latinsko-Karibská (Latinskoamerická & Caribean, „hispánsko-americká").

Civilizaci Huntington definuje jako hierarchicky "nejvyšší kulturní společenství lidí", a civilizační vědomí jako "nejvyšší stupeň kultury identity", který lidé znají. Příslušnost ke stejnému jazyku, společná historie, náboženství, právní instituce[28] a sdílná tradice jsou těmi prvky, které přispívají rozhodujícím způsobem k definici civilizace v Huntingtonově pojetí. V místech, kde probíhají dělící čáry mezi civilizacemi bude docházet (a již dochází) k nejtěžším a nejkrvavějším konfliktům, které by mohly přerůstat v mezicivilizační války. Současné boje v Afghánistánu, Íráku, na Balkáně, v Izraeli, na Kavkaze či v Africe jsou podle Huntingtona prvními symptomy nastávající globální srážky mezi civilizacemi a jejich integrativní homogenizace.

Huntington uvádí šest důvodů, pro které dochází k mezicivilizačnímu konfliktu.

Za prvé, rozdíly mezi civilizacemi jsou podle něho mnohem zásadnější než rozdíly v politické ideologii nebo praxi. Společné dějiny, jazyk, kultura, právní tradice a hlavně náboženství vytvářejí **civilizační vědomí**, které je v **ostrém protikladu k hodnotám ostatních civilizací.** Specifické pojetí náboženských, státoprávních, společenských, rodinný nebo sexuálních vztahů je v každé civilizaci hluboce **zakořeněno**, protože je organickým výsledkem dlouhodobého historického procesu. Rozdílnost těchto postojů je zdrojem konfliktu tam, kde civilizace přicházejí do tělesného styku.

Za druhé, díky moderní technologii telekomunikací se svět globalizuje a přivádí tak civilizace do daleko častějšího a intimnějšího styku než v minulosti. Vzájemný kontakt však vyvolává obrannou reakci u civilizace, která cítí, že její identita je ohrožena.

[25] Rusko, Ukrajina, Bělorusko, ale též Rumunsko, Srbsko, Bulharsko, Řecko, Kypr, Makedonie atd.
[26] Americké státy na jih od Rio Grande del Norte.
[27] Např. Nigérie, Zimbabwe, Kenya atd.
[28] K tomu zejména KLABOUCH, J. Transformace právních systémů a ekonomik ve věku regionální a globální interdependence. XVIII. světový kongres International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy (IVR) v La Plata –Buenos Aires 1997 a XIX. v New Yorku 1999. *Právník*, 1999, s. 377 an., dále zejména: KNAPP. Viktor. *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha : C.H.Beck, 1996, 248 s., ISBN 80-7179-089-3

Za třetí, ekonomický proces globalizace oslabuje etnickou identitu jednotlivých národních států; ta je pak často nahrazována **náboženskou** identitou (tak vznikají různá **fundamentalistická** hnutí), což opět přispívá k růstu civilizačního vědomí[29].

Za čtvrté, politická, hospodářská a vojenská moc **Západu** vyvolává v ostatních civilizací přirozenou **antipatii,** která vede k formování a posilování lokální civilizační identity.

Za páté, kulturní rozdíly mezi civilizacemi jsou zakotveny daleko organičtěji a hlouběji než rozdíly politické, ideologické nebo hospodářské a nelze je tedy **snadno řešit nebo potlačovat.**

Za šesté, hospodářská globální **liberalizace** má za následek vznik a **růst regionálních hospodářských center,** která se pak stávají **oporou lokálního civilizačního vědomí**. Kumulativním efektem těchto tendencí je nakonec podle Huntingtona konfrontace mezi danými civilizacemi, vedoucí za jistých okolností až **k lokálnímu ozbrojenému konfliktu,** který se může stát ohniskem **globální války**[30].

Některé země, dodává Huntington, však nejsou dostatečně definované vzhledem k jejich civilizační příslušnosti a probíhá v nich **zápas o připojení k jedné či druhé civilizaci**. Jako příklady uvádí **Rusko, Mexiko a Turecko**. *Technokratické vrstvy* jsou v těchto zemích obvykle nakloněny k připojení do západního civilizačního okruhu, avšak *široké masy obyvatelstva* mají spíše tendenci zachovávat svou původní civilizační identitu určenou hlavně nábožensky.

Huntington věnuje poměrně velkou pozornost konfliktům vznikajícími na **hranici mezi západní a muslimskou civilizací.** Zdůrazňuje, že jejich původ lze najít již v osmém století, kdy arabská invazní vlna byla zastavena teprve v bitvě u Tours roku 732. Neustálý zápas mezi křesťany a muslimy během posledních třinácti století dokládá křížovými výpravami, tureckou ofenzívou na Balkáně, evropským kolonialismem s severní Africe a na Blízkém východě a konečně v tomto století konflikty Západu s Libyí, Irákem, Alžírskem, Egyptem a Íránem.

Z této obecné analýzy geopolitické situace vyplývá pro Huntingtona jeden **hlavní závěr.** Ačkoliv Západ je dnes v relaci k ostatním civilizacím na vrcholu moci a je schopen *"prosazovat své ekonomické zájmy a vnucovat ostatním zemím hospodářskou politiku, která mu vyhovuje",* v blízké budoucnosti bude tato převaha ohrožena vojenským a hospodářským vzestupem ostatních civilizací, **zvláště muslimské a konfuciánské**. Toto tvrzení dokládá údajnou spolupráci mezi Čínou a muslimskými státy na poli hospodářském, politickém a vojenském. Dochází tak k novému závodu ve zbrojení, ve kterém obzvláště Čína neustále získává. Huntington proto tvrdí, že "ústředním ohniskem konfliktu v nejbližší budoucnosti bude vztah mezi Západem a několika muslimsko-konfuciánskými státy".

Pokud je tato analýza správná, Huntington **doporučuje Západu několik krátkodobých opatření:**

- Spolupráce mezi státy západní civilizace by měla být prohloubena, zvláště mezi její **severo-americkou a evropskou větví (tzv. transatlantická strategická spolupráce");**

[29] Blíže viz: POSPÍŠIL, L. *Etnologie práva. Teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy*. Praha : Set Out, 1997, 144 s., ISBN 80-902058-4-4

[30] Potvrzením rostoucí civilizační soudržnosti jsou okolnosti, které provázejí právě probíhající války na Balkáně, na Kavkaze a jinde. Západ se například postavil na stranu Chorvatů a Slovinců v bývalé Jugoslávii, ale Rusové podporují Srby a muslimský svět pomáhá svým souvěrcům v Bosně. Ve sporu o Karabach stojí Turci při Azerbajdžáncích, ale Rusové přejí Arménům. Na druhé straně konflikty uvnitř civilizací nemají tak výbušný charakter a lze je urovnat snáze (např. spor Ruska s Ukrajinu).

- Východoevropské a latinskoamerické státy by měly být **přizvány** k užší spolupráci se Západem;
- **Rusko a Japonsko** by se měly stát spolehlivými spojenci Západu;
- Měly by se učinit **kroky k omezení vojenské expanze muslimskokonfuciánských států** a redukce západního vojenského potenciálu by měla být zpomalena;
- Měly by být **posíleny** mezinárodní instituce jako např. **Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO), Světová banka a Mezinárodní měnový fond,** které hájí západní hodnoty a zájmy;
- Vojenská převaha ve Středomoří, ve východní a jihozápadní Asii a především v Tichomoří by měla být udržována na alespoň současné úrovni.

Z dlouhodobého hlediska by se měl Západ chystat na udržení své celkové politické, hospodářské a vojenské převahy ve světě, ale zároveň by se měl snažit o **pochopení** filozofických a náboženských předpokladů ostatních civilizací, aby byl **schopen** jim dostatečně čelit.[31]

§5 Trochu úvah jako závěr

"Quis custodiet ipsos custodes?" Kdo bude hlídat samotné hlídače?
Decimus Iunius Iuvenalis (67 - po K. 127 př. K.), *Satiry*
"Muniera sunt onera." Úřady jsou břemena.
Obecný povzdech
"Pravdou je, že lidé jsou svobodou unaveni."
Benito Mussolini, 7. dubna 1923
"Liberální stát je pouhou maskou bez tváře, pouhým lešením, za nímž není žádná budova."
Benito Mussolini, italský diktátor (1883 - 1945)
"Ne Cézar, ale Kristus!" ..... "Nebát se a nekrást!"
Tomáš Garigue Masaryk (1850 - 1937)
"Cenzurovaný tisk způsobuje demoralizaci. Neřest nejvyššího stupně - pokrytectví - je od něho neoddělitelná, a z této základní neřesti vyplývají všechny jeho ostatní nectnosti, ve kterých není ani zárodek nějaké ctnosti, např. jeho (i z estetického hlediska) odporná neřest pasivity. Vláda slyší jen svůj vlastní hlas, dál si namlouvá, že slyší hlas národa a přitom vyžaduje i od národa aby tomu dál věřil. Národ propadá zčásti politické pověře, zčásti politické nevíře, nebo se úplně odvrací od státního života a mění se v tlupu lidí žijících soukromými zájmy."
Karel Marx (1818 - 1883)
"Okno do světa lze zakrýt novinami."
Stanislav Jerzy Lec (1909 - 1966)

Právní stát je stát, který je vázán svým právem (včetně mezinárodních závazků, která podepsal), kde právo stojí nad státem. To poprvé v historii pregnantně artikuloval roku 1608 předseda soudu žalob obecného práva (Court of Common Please) sir E. COKE v památné větě **„právo chrání krále“** ve sporu s králem (**„král chrání právo“**), čímž byl vysloven jeden ze základních postulátů právního státu - **vázanost státu právem**.[32)] Další, procesně právní znak právního státu nacházíme v principu **Due Process of Law** (tj.

[31] K uvedené problematice odkazuji např. na ZOUBEK, Vladimír. Lidská práva – globalizace – bezpečnost. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 461 s. ISBN 978-80-7380-103-8
[32] Vřele odkazuji na: SELTENREICH, R. Soudce a jeho král - Edward Coke ve sporu s Jakubem I. *Právník*, 2003, č. 5, s. 474 - 482.

zachovávání řádného právního postupu); poprvé se objevil ve Westminsterském statutu Svobod Londýna (*Statute of Westminster of the Liberties of London*) z roku 1354.

Doktrínu **Rule of Law**, kterou je možno s jistým zobecněním ztotožnit s *panstvím práva nad státem* (**State According to Law**) podle britského konstitucionalisty 19. století A. V. Diceyho charakterizuje:

1. **Žádný člověk nemůže být trestán nebo povinen strpět zásahy do své osobní integrity nebo majetku, pokud neporušil právní ustanovení** (právní normu přijatou řádným - *legálním* způsobem) **a tato skutečnost byla jako taková kvalifikována řádným soudem**.
2. **Nikdo nemůže být postaven nad zákon (ani stát), každý člověk je vždy subjektem práva**.
3. **Jde o vládu práva, nikoliv vládu lidí** (viz např. XXX. článek Ústavy státu Massachusets z roku 1780).[33)]

Určující skutečností, prvořadým a jednoznačným smyslem kategorií právního státu (**Rechtsstaat, État de Droit, Rule of Law**), **legitimity**, principu panství práva (**State According to Law**) a **Due Process of Law** je postižení **vztahu občana a státu**. R. Stahl, jeden z původců německé demokratické koncepce konstitucionalismu konstatuje: „Stát musí být přesně definován prostřednictvím práva, obsahovat v právním řádu garancie proti porušení práv, rozsah, cesty a limity své aktivity, zrovna tak, jako sféru svobody občanů a musí prosazovat morální ideje pro ně samé. To je správná koncepce právního státu, nikoliv ta, která jej definuje tak, že funkce státu jsou realizována na základě právních předpisů“.[34)]

Požadavek **přiměřenosti státních zásahů**[35] souvisí s **principem omezené vlády** (*limited governement*). Klasickým příkladem může sloužit jeden z nejstarších ústavních aktů, **články IX. a X. z prvního cyklu dodatků k ústavě USA.** Článek IX. stanoví, že *"výpočet určitých práv ústavou nesmí být vykládán jako popírání nebo zlehčování ostatních práv náležejících lidu" a článek X. k tomu dodává, že "Práva, která Ústava výslovně nepřiznává Unii, ani je nevylučuje z pravomoci států, náležejí jednotlivým státům nebo lidu."*

Přibližný smysl sdělení papeže Benedikta XVI. pražského akademické obci ve Vladislavském sále pražského hradu (27.9.2009), je přibližně tento:

„V současném světě a v současné době existují dvě největší zla:

1. **sekularismus**, voluntaristické ideologie, kdy **stát** (většinou totalitní) či **člověk** (většinou egoistický), je chápán jako nejvyšší světová autorita. *Přitom Západ dal světu sekularitu (odbožštění státu), to ovšem znamená, že zavrhl Boha.*
2. druhé největší zlo dneška (alespoň v té bohatší části světa) je **všeobecný příklon k relativismu,** popírání Boha jako nejvyšší reality, k **ateismu**, který *diskvalifikuje naší civilizační vůli jiným kulturním okruhům, zvláště islámu.“*

[33] Blíže k tomuto v evropských souvislostech viz např.: ŠTURMA, P. Vláda práva podle Evropské úmluvy o lidských právech. *Právník*, 1993, roč. CXXXII., č. 5, s. 385 - 405.
[34] STAHL, R. Die Staatslehre und die Prinzipien des Staatsrechts. Berlin, 1856, s. 137
[35] Jde o tzv. preferred position doctrine, upřednostňující zásadně lidská práva při střetu se státní mocí, kdy státní orgány mohou zasahovat pouze při *"zjevném a bezprostředním nebezpečí."*

Aspekty etiky v marketingovej práci

Michal Pružinský - Mária Girgošková

Abstrakt

Marketingová etika je vnímaná ako aplikácia morálnych štandardov do podnikov, ale aj ďalších organizácií, ich marketingového rozhodovania a správania sa na trhu. Ide teda o systematické myslenie a morálne dôsledky svojich rozhodnutí, či už na úrovni vlastníkov, manažérov aj ostatných pracovníkov. Marketingovú etiku možno hodnotiť z pohľadu vlastností produktu, spravodlivého stanovenia ceny, vplyvu na distribučné kanály, pravdivosti a poctivosti reklamy, ako aj jej rešpektovania súkromia zákazníkov. Najmä táto oblasť je široko diskutovanou a otvárajúcou rad otázok nad tvorbou (získavaním) databáz zákazníkov, realizáciou marketingových výskumov, ale aj segmentáciou alebo výberom cieľového trhu.
Kľúčové slová: marketing, etika, databáza zákazníkov, rozhodovanie

Abstract

Marketing ethics is seen as the application of moral standards in business, but also within other organizations. It includes their marketing decision-making and market behavior. It is therefore a systematic thinking on the moral implications of their decisions, whether at owners, managers and other employees. Marketing ethics can be evaluated in terms of product features, fair pricing, and the impact on distribution channels, truthfulness and honesty of advertising, as well as the privacy of its customers. In particular, this area is widely discussed and opening series of questions of formation (acquisition), customer databases, implementation of marketing research, as well as segmentation and target market selection.
Keywords: marketing, ethics, customer database, decision

Úvod

Vývin etiky a zavádzanie etických princípov do marketingovej a podnikateľskej praxe je nevyhnutnou súčasťou budovania moderných obchodných vzťahov vo vyspelých krajinách. Slobodný trh a rast obchodu si vynútil častejšie úvahy nad vývojom etiky v podnikaní na Slovensku. Objavili sa viaceré problémy rôzneho charakteru. Pritom ide o rozsiahly komplex otázok týkajúcich sa zmysluplnosti, významu a normatívnej sily etických princípov a všeobecných hodnôt v spoločenskom systéme. Základné etické princípy aplikované do marketingových aktivít slovenských podnikateľských subjektov môžu byť zárukou pozitívnych zmien v marketingovej praxi slovenského spotrebiteľa.

1 Podnikateľská etika

Presadzovanie etickej reflexie v ekonomickej oblasti a marketingovej praxi predpokladá pochopenie jej podstaty. Etické a právne normy sa v rámci podnikateľskej etiky prelínajú a predstavujú regulátory správania jednotlivcov i podnikateľských subjektov. Etické normy fungovali a fungujú v ekonomickej sfére spoločnosti. Ekonómia ako veda skúma

motívy a spôsoby rozhodovania jednotlivcov i spoločnosti ako celku o alternatívnom využití vzácnych výrobných zdrojov, spôsoby rozdeľovania vyrobených statkov na súčasnú a budúcu spotrebu medzi jednotlivé osoby a spoločenské skupiny, ako aj výmenné procesy, ku ktorým pri tom dochádza. Etika je vedeckou disciplínou, ktorá sa zaoberá skúmaním morálky. Morálka predstavuje jeden zo spôsobov normatívnej regulácie správania človeka v spoločnosti, skupine, ale aj k sebe samému. Okrem morálky existujú v spoločnosti aj iné formy regulácie ľudského správania.

1.1 Etika v marketingu

Marketingovú etiku definujeme ako aplikáciu všeobecných etických zásad v rozhodovaní marketingových manažérov. Marketingová etika nepredstavuje imaginárnu hodnotu. Týka sa všetkých marketingových funkcií a aktivít, či už:

- marketingového výskumu,
- výberu cieľového trhu,
- formulácie a implementácie marketingovej stratégie,
- jednotlivých nástrojov marketingového mixu alebo
- organizácie marketingu v podniku.

Všeobecne hovoríme, že prienik ekonomiky a etiky sa uskutočňuje na troch rôznych úrovniach, a to v závislosti od subjektu konania v hospodárskej činnosti. Ide o úroveň, kde ako subjekt vystupuje konkrétny jednotlivec, ďalej o úroveň, kde v úlohe subjektu vystupuje inštitúcia a úroveň, kde subjektom je spoločnosť ako celok. V literatúre sa často tieto tri roviny podnikateľskej etiky označujú ako mikroúroveň, mezoúroveň a makroúroveň.

Morálny rozvoj podnikania a vývoj etických princípov

Ekonomická činnosť je založená na princípe uspokojovania ľudských materiálnych a duchovných potrieb. Okrem špecifických hodnôt ekonomického charakteru, s ktorými sa stretávame v ekonomickej teórii, sa všetky podnikateľské aktivity uskutočňujú v širokom poli mravných hodnôt, ktoré určujú normy spoločenského správania a musia byť v súlade s nimi. Zverejnenie kľúčových etických hodnôt tvoriacich chrbtovú kosť podnikania, je významným krokom v procese inštitucionalizácie etiky v podniku. Spoločenská a morálna zodpovednosť podnikov by mala riešiť spravodlivosť, čestnosť a férový prístup podniku ku všetkým zainteresovaným stranám. Morálnu zodpovednosť podnikov možno vyjadriť ako tzv. etické podnikové minimum – neškodiť iným.[1] Následne je nutné do profilu a imidžu podniku zahrnúť aj ďalšie dva morálne princípy. Konať čestne voči všetkým zúčastneným stranám a konať všeobecné dobro.[2] Vo všeobecnosti možno slovenské podniky vzhľadom k prístupu k etike podnikania rozdeliť nasledovne:

[1] MIHALČOVÁ, B. – SOCHA, L. 2011. Súvislosti konkurencieschopnosti. In *ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011.* Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 272 – 280.
[2] ŠIMO, J. a kol. 2002. *Marketingové aplikácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2002. 275 s. ISBN 80-225-1640-6.

- firmy amorálne, ktorých prístup k obchodnej činnosti je krátkodobý, jediným cieľom je vysoký zisk za čím kratší čas pri nulovej starostlivosti o zamestnanca, ktorý je vnímaný ako výrobná jednotka,
- firmy legalistické, ktoré sa pohybujú v rámci zákona a z jeho litery vychádza aj ich vzťah k etike,
- firmy vnímavé a kladne reagujúce, ktorých vedúci predstavitelia nepostupujú len podľa zákonov. Vzniká u nich postupne vedomie o nevyhnutnosti rovnováhy medzi ziskom a etikou,
- firmy angažované k otázke etiky, ktoré pokladajú etické hodnoty za súčasť svojej firemnej kultúry, vydávajú etické kódexy deklarujúce ich postoje k zásadným hodnotám,
- firmy etické, ktoré presadzujú výrazne etické hodnoty, napríklad vo vzťahu k zamestnávaniu pracovníkov, ich výcviku, odmeňovaniu i prepúšťaniu.

1.2 Etické kódexy, ich funkcia a význam

Spoločenská prax z oblasti marketingovej praxe potvrdzuje, že spravidla sa uplatňuje zásada podľa ktorej to čo nie je zakázané je dovolené. Táto skutočnosť viedla k formulovaniu noriem správania v podobe etických kódexov. Prostredníctvom etických kódexov organizácia dáva na vedomie, že etika sa stala súčasťou jej činnosti. Etický kódex formuluje aj požiadavku, ktorej plnenie organizácia očakáva od svojich pracovníkov a to v súlade s etikou, keď sa títo zamestnanci ocitnú v zložitej alebo neistej situácii. Etické kódexy predstavujú jeden z možných spôsobov, ktorými organizácia deklaruje stanovisko k morálnym problémom v podnikaní a inštitucionalizuje etiku do svojej činnosti. Etický kódex by nemal sťažovať výkon funkcie, ale naopak. Hlavnou funkciou každého etického kódexu je regulácia správania jednotlivca alebo celej skupiny v súlade s istými skupinovými etickými normami.[3] Etický kódex pomáha riešiť konfliktné situácie, učí a formuluje návyk hodnotiť konanie v súlade s etickými normami. Americká marketingová asociácia (American Marketing Association – AMA) spracovala a vydala etický kódex marketingovej praxe. Tento logicky nepokrýva všetky problémové oblasti marketingu, ale poskytuje vhodný prehľad o tom, čo marketingoví pracovníci vo všeobecnosti považujú za správne (etické) v marketingovej praxi.

1.3 Zodpovednosť marketingových manažérov

Marketingoví manažéri sú podľa etického kódexu AMA zodpovední za následky svojho správania. Musia vždy konať tak, aby zabezpečili, že ich rozhodnutia, odporúčania a aktivity slúžia celej relevantnej verejnosti: zákazníkom, odberateľom a spoločnosti. Profesionálne správanie marketingových pracovníkov sa musí riadiť nasledujúcimi ustanoveniami „Základného pravidla profesionálnej etiky“, ktoré sa dá vyjadriť v nasledujúcich bodoch:

- Nikdy vedome nepoškodiť.

[3] REMIŠOVÁ, A. 2004. *Etika a ekonomika*. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. 238 s. ISBN 80-225-1820-4.

- Dodržiavať zákony.
- Presne prezentovať svoje vedomosti a skúsenosti.
- Presne dodržiavať, valorizovať a podporovať tento etický kódex.

Marketingoví manažéri sú povinní zabezpečiť a dodržiavať statočnosť, vážnosť a dôstojnosť svojej profesie. Pri uspokojovaní potrieb zákazníkov, klientov, dodávateľov, sprostredkovateľov a verejnosti musia byť maximálne čestní.

Práva a povinnosti účastníkov výmeny v marketingu

Účastníci procesu výmeny v marketingu majú právo očakávať, že:

- Výrobky a služby ponúkané na predaj sú bezpečné a bezchybné.
- Komunikácia s trhom je čestná a pravdivá.
- Všetci účastníci výmeny poznajú a plnia svoje povinnosti a záväzky.
- Existujú primerané spôsoby na usmernenie alebo vyrovnanie všetkých nezrovnalostí týkajúcich sa výmeny.[4]

Medzi ďalšie záväzky a povinnosti marketingových pracovníkov patria:

- V oblasti vývoja a riadenia produktu:
  - Zisťovať všetky nebezpečné substancie v produkte.
  - Identifikovať každú zložku produktu, ktorá by mohla zmeniť jeho materiálnu podstatu, alebo by mohla mať vplyv na nákupné rozhodnutie spotrebiteľa v jeho neprospech.
- V oblasti marketingovej komunikácie:
  - Vyhýbať sa klamlivej reklame.
  - Odmietať nátlakové alebo zavádzajúce predajné taktiky.
  - Nevyužívať také nástroje a prostriedky podpory predaja, ktoré manipulujú so spotrebiteľom alebo ho zavádzajú.
- V oblasti distribúcie nezneužívať dostupnosť produktu s cieľom získať neoprávnený prospech. Nepoužívať nátlak v distribučných kanáloch.
- V oblasti cien:
  - Nepoužívať zavádzajúce ceny.
  - Nepoužívať nátlakové a diskriminačné ceny.
  - Nezúčastňovať sa na cenových karteloch.
- V oblasti marketingového výskumu:
  - Nerealizovať predaj pod zámienkou výskumu.
  - Neuvádzať klamlivé údaje týkajúce sa výskumu.
  - Čestne pristupovať ku klientom.

Vzťahy k ostatným pracovníkom v organizácii

Marketingoví pracovníci si musia uvedomiť, že ich správanie a konanie môže mať vplyv aj na ostatných zamestnancov v organizácii. Musia preto:

- Zachovávať anonymitu a tajomstvo v profesionálnych vzťahoch.

[4] MIHALČOVÁ, B. – VISTÁNOVÁ, A. 2011. Spokojnosť zákazníkov vo vybranej spoločnosti. In *ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011.* Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 325 – 334.

- Plniť záväzky a povinnosti , ktoré vyplývajú zo zmlúv a vzájomných dohôd, a to riadne a načas.
- Neprivlastňovať si výsledky práce iných, neprezentovať ich ako svoje alebo priamo profitovať z týchto výsledkov bez súhlasu vlastníka alebo pôvodcu.
- Odmietať manipuláciu alebo akýkoľvek iný spôsob, ktorý môže spôsobiť škodu ostatným zamestnancom s cieľom dosiahnutia osobného prospechu.

1.4 Podniková a marketingová kultúra

Je mnoho definícii podnikovej kultúry, za základ však môžeme považovať definície H. MEFFERTA, ktorý rozlišuje objektivistický a individualistický výskum kultúry.[5] Tendenciou objektivistického prístupu je charakterizovať podnikovú kultúru ako interný tvorivý parameter a nástroj riadenia, ktorý by mal byť ovplyvňovaný vedením podniku so zreteľom na vyšší stupeň dosiahnutia cieľa. Z vedeckého pohľadu tento inštrumentalistický pohľad je hodnotený ako veľmi jednostranný. Individualistický pohľad na rozdiel od objektivistického prístupu posudzuje kultúru ako systém významov a interpretácií, čím do popredia stavia „podstatu“ kultúry.[6]

Rozdielnosť v definovaní pojmu podniková kultúra a základný rozdiel v prístupoch k jej výskumu vedie k tomu, aby tento pojem bol bližšie charakterizovaný pomocou znakov:

- Tradícia – znamená, že pôvod podnikovej kultúry je v minulosti, a že sa vyvíjala až do dnešnej štruktúry názorov, noriem a hodnôt z hľadiska súčasného i budúceho správania.
- Schopnosť zmeny – charakterizuje možnosť prispôsobenia podnikovej kultúry podľa vonkajších i vnútorných vplyvov.
- Viacvrstvovosť – znamená, že podniková kultúra ako systém je zložená z rozličných subkultúr, ktoré sa vzájomne ovplyvňujú (pozitívne i negatívne).
- Schopnosť prevziať ju ako skúsenosť a naučiť sa ju – znamená, že podnikovú kultúru možno identifikovať podľa jej symbolov a v dlhodobom procese môže byť prijatá, alebo odmietnutá.
- Prekročenie individuality – znamená, že jednotlivé osobnosti môžu kultúru vyjadrovať, ale tá sa nakoniec časom stále viac osamostatňuje a preberá stále viac skupinové vplyvy.

Podniková kultúra do značnej miery ovplyvňuje použitie marketingových nástrojov. Z kultúrne orientovaného marketingového mixu možno odvodiť dve kľúčové funkcie:

- Marketingové opatrenia preberajú funkciu zviditeľnenia a sprostredkovania podnikovej kultúry (vzhľadom na odberateľa).
- Poskytuje informácie o správaní spotrebiteľov, predovšetkým informácie o reakcii spotrebiteľov na kultúru podniku (informácie o eventuálnej korektúre imidžu podniku).

[5]MEFFERT, H. – RAUCH, C. – LEPP, H. L. 2010. Sustainable Branding — mehr als ein neues Schlagwort?! In *Marketing Review* St. Gallen 27 (5) Pages 28-35.

[6] LISNIK, A. 2011. Zachovávanie hodnôt sociálneho života v globalizovanej spoločnosti. In *ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011*. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 249 – 256.

Výrobková politika znamená, že podnik vytvára produkciu výrobku adekvátneho kultúre (kvalita, forma, obsah). Na istom stupni poskytuje servis a služby zákazníkom. Systematicky usiluje o inovácie, ktoré zamedzia eliminácii výrobku. Má stanovený výrobkový štandard.

Komunikačná politika je zameraná na sprostredkovanie podnikovej kultúry pomocou korporačnej identity. Uskutočňuje sa v zmysle požadovanej podnikovej kultúry s priradenými znakmi kultúry, korporačného dizajnu (symboly, označenie firmy), korporačnej komunikácie a korporačného správania s patričným príspevkom podnikovej kultúry k tvorbe imidžu, pričom je ním určovaná reklama, podpory predaja, osobný predaj a pod.

Distribučná politika je orientovaná na ovplyvňovanie distribučných ciest (napr. technologická orientácia – teleselling, orientácia na zákazníka – servis, orientácia na náklady – filiálky). Ovplyvňuje vzťahy predajných organizácií.

Cenová politika je v zásade orientovaná na určenie ceny, napríklad: orientáciou na náklady – stratégia nízkej ceny alebo orientácia na zákazníka a technológiu – stratégia vysokej ceny).

2 Princípy etiky v marketingu

Viacerí autori dospeli k akýmsi „základným princípom etiky v marketingu, v podmienkach multikulturálneho a multinacionálneho kontextu radíme: integritu, čestnosť, pravdivosť, rešpekt a empatiu.[7] Upevnenie princípov morálky a etiky v marketingu, zvlášť v globalizovanom svete si vyžaduje vyvinúť úsilie na viacerých frontoch. V oblasti regulácie, organizácie, komunikácie a zvyšovaní spoločenskej zodpovednosti. Oblasť regulácie je na úrovni podnikov prezentovaná vlastnými etickými kódexmi. Keďže v danej oblasti nedá spoliehať len na princíp samoregulácie, boli na medzinárodnej úrovni prijaté osobitné opatrenia, OECD odporučila pre členské krajiny postupy pre oblasť boja s korupciou. EÚ stanovila podmienky, ktoré musia spĺňať na trh dodávané produkty, mnohé svetové firmy si ako základ etického prístupu trhu osvojili tzv. KENEDYHO PRÁVA zákazníka. Na úrovni organizácie sa princípy etiky v marketingu musia preniesť do každodenného rozhodovania manažmentu, výkonných i obslužných pracovníkov. Vedenie musí vytvárať podmienky pre etickú klímu.[8] Ďalšou dôležitou oblasťou je komunikácia. Niektoré firmy považujú etický kódex len za vnútornú normu. Preto musí komunikácia navonok prezentovať existenciu kódexu a dobré výsledky z jeho aplikácie m ale vo veci uplatňovania kódexu musí komunikovať aj dovnútra, smerom k pracovníkom. Vzťah medzi etikou a spoločenskou zodpovednosťou je často diskutovaný.

Etika je niekedy vnímaná ako záležitosť orientovaná do vnútra firmy, kým spoločenská zodpovednosť je orientovaná viac navonok. Jej súčasťou je aj súčasný trend tzv. zeleného marketingu. Etika sa viaže skôr na jednotlivca, kým spoločenská zodpovednosť na podnik. Niektoré prístupy oba uvedené pojmy považujú za synonymum. Je tomu tak preto,

[7] napr. HANULÁKOVÁ, E. 1996. *Etika v marketingu*. Bratislava : Eurounion, 1996. 123. s. ISBN 80-85568-56-58.

[8] DIRGOVÁ, E. 2011. Etika v podnikaní – cesta k trvalej prosperite. In *ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011.* Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 300 – 306.

lebo etické správanie firmy (jej pracovníkov) má dve dimenzie, vnútornú (danú firemnou kultúrou) a vonkajšiu vzťahujúcu sa na všetky dotknuté prvky okolia podniku (stakeholders).

2.1 Úloha etických princípov v rozhodovaní

Archie B. Carrol sa zaoberal etickými štandardmi a princípmi, ktoré v rozhodovaní jednotlivca fungujú ako „etický filter". Prostredníctvom tohto filtru jedinec zvažuje, či zamýšľané jednanie je prípustné alebo neprípustné.[9] Medzi najvýznamnejšie princípy radíme:

- Princípy:
  - Mali by ste prijímať také rozhodnutia, ktoré prinášajú čo najväčší prospech čo najväčšiemu počtu ľudí v organizácií.
  - Utilitaristicky prístup (teória úžitku).
  - Maximalizujte svoj prospech tak, aby ste úmyselne nepoškodili druhých.
- Osvietený vlastný záujem – mali by ste robiť iba to, čo môžete obhájiť pred skupinou zloženou z vašich profesijných partnerov.
- Profesijná etika – nerobte iným to, čo nechcete, aby robili oni vám (alebo inak: správajte sa k ostatným tak, ako si prajete, aby sa ostatní správali k vám).
- „ZLATÉ PRAVIDLO" – ak sa rozhodnete pre určité jednanie, opýtajte sa sám seba, či by s vašim rozhodnutím súhlasili vaši profesionálni partneri, priatelia a rodina. Ak áno, tak by ste mali jednať.
- Etika „odhalenia" – jednajte tak, aby ste boli lojálny voči organizácií.
- Podniková etika – jednajte tak, aby ste uspokojili vlastné záujmy a neporušili predpisy a zákony.

2.2 Nová ekonomika a etika v marketingových princípoch podnikania v europrostredí

Novou ekonomikou môžeme zjednodušene chápať ekonomiku rozumnú, humánnu a ekologickú. V novej ekonomike sa povesť podniku stáva konkurenčnou výhodou, pričom jej poškodenie môže mať pre podnik negatívne až fatálne následky. Dodržiavanie všeobecne záväzných predpisov, čiže zákonnosť, je síce predpokladom morálky, ale morálka sama o sebe ju negarantuje.[10] Zámerom implementácie etických princípov do marketingovej praxe podnikov v novej spoločnosti je orientovať podnikateľov najmä na dlhodobú prosperitu, založenú na službe zákazníkovi a spoločnosti a vytvoriť tak systém sociálne zodpovedných organizácií. Etika teda nepôsobí proti kritériu zisku, avšak nabáda podnikateľské subjekty k snahe o stabilné umiestnenie sa na trhu namiesto snahy rýchlo zbohatnúť.

[9] CARROLL, Archie B. – BUCHHOLTZ, Ann K. 2012. *Business and Society: Ethics, Sustainability, and Stakeholder Management.* Mason, OH : South Western Cengage Learning, 738 s. ISBN 13-978-0538-45316-5.
[10] BUTORACOVÁ, I. 2009. Etické zásady a ich dominantné postavenie v marketingovej praxi európskeho trhového prostredia. In *Marketing a komunikace* 2009/2. Praha : Česká marketingová společnost. [online]. [Citované 17. 03. 2012] Dostupné z: http://mandk.cz/view.php?cisloclanku=2009050008

Záver

Morálna orientácia podnikateľského aktéra nie je otázkou sentimentu alebo sebaobetovania. Za svoju korektnosť podnikateľ má právo očakávať dodatočné výhody. Objavuje sa názor, že podnikatelia by mali byť pripravení platiť cenu za etické správanie. Tento názor je irelevantný, keďže nemotivuje k etickému správaniu a jednoznačne neprispieva k riešeniu problému. Poslaním podnikateľskej etiky je upozorniť na neprípustnosť privilegovania zisku v ekonomickej činnosti na úkor človeka a kvality života. Z toho hľadiska by etika v slovenských podmienkach mala fungovať ako korekcia podnikateľského správania, ktoré je síce legálne, ale morálne a hodnotovo sporné.

Zoznam použitej literatúry

CARROLL, Archie B. – BUCHHOLTZ, Ann K. 2012. *Business and Society: Ethics, Sustainability, and Stakeholder Management.* Mason, OH : South Western Cengage Learning, 738 s. ISBN 13-978-0538-45316-5.

DIRGOVÁ, E. 2011. Etika v podnikaní – cesta k trvalej prosperite. In ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 300 – 306.

HANULÁKOVÁ, E. 1996. *Etika v marketingu*. Bratislava : Eurounion, 1996. 123. s. ISBN 80-85568-56-58.

LISNIK, A. 2011. Zachovávanie hodnôt sociálneho života v globalizovanej spoločnosti. In *ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011*. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 249 – 256.

MEFFERT, H. – RAUCH, C. – LEPP, H. L. 2010. Sustainable Branding — mehr als ein neues Schlagwort?! In *Marketing Review* St. Gallen 27 (5) Pages 28-35.

MIHALČOVÁ, B. – SOCHA, L. 2011. Súvislosti konkurencieschopnosti. In ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011. Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 272 – 280.

MIHALČOVÁ, B. – VISTÁNOVÁ, A. 2011. Spokojnosť zákazníkov vo vybranej spoločnosti. In *ZBORNÍK PRÍSPEVKOV III. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou Organizácia založená na vedomostiach v období globalizácie a internacionalizácie dňa 19. a 20. apríla 2011.* Ružomberok : VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2011. 412 s. ISBN 978-80-8084-766-1. s. 325 – 334.

REMIŠOVÁ, A. 2004. Etika a ekonomika. 2. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2004. 238 s. ISBN 80-225-1820-4.

ŠIMO, J. a kol. 2002. Marketingové aplikácie. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2002. 275 s. ISBN 80-225-1640-6.

Autori - kontakt

prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
Pracovisko: Katolícka univerzita Pedagogická fakulta, Katedra manažmentu a marketingu
Nábrežie Jána Pavla II 15, 058 01 Poprad
E-mail: michal.pruzinsky@ku.sk
Tel.: +421 918 722113

Ing. Mária Girgošková
Pracovisko: Podnikovohospodárska fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave so sídlom v Košiaciach
Tajovského 13, 041 30 Košice
Tel.: 00421/55/602 2157

MANŽELSTVO – UTÓPIA DNEŠNEJ DOBY?

Ivan Rác - Michal Kozubík

Abstrakt

Predkladaný príspevok je reflexiou o význame manželstva v súčasnej modernej dobe, ktoré najmä z hľadiska mladej generácie stráca na význame. Autori sa v príspevku venujú nielen problematike vstupu ľudí do manželského zväzku, ale aj problematike rozvodu, ktorý je dôsledkom často rozvráteného manželstva. Príspevok je tak doplnený nielen o subjektívny vklad autorov, ale aj odbornú terminológiu predmetnej témy.

Abstract

The present contribution is reflections of the importance of marriage in modern times, especially with regard to the younger generation are fading. The authors in this paper only deal with the issue of entry of people of the marriage, but also of issue of divorce, which is often the result of disruption of marriage. Contribution is thus not only by the subjective input of authors, but the technical terminology of that topic.

Úvod

Rodina je spoločenstvo detí a manželov, ktorí ich splodili, trvalo s nimi žijú a riadne sa o nich starajú. Říčan (1991, In Holubková, 2005, s. 54) hovorí o rodine ako o spoločenstve ľudí, ktoré charakterizuje špecifický asymetrický vzťah rodičovskej starostlivosti a výchovy na jednej strane a jej prijímania na strane druhej. Rodina je teda základná bunka spoločnosti, primárna inštitúcia, v ktorej dochádza „ku všetkému podstatnému“. Ak by sme mali celkom zjednodušene vysvetliť pojem rodina, spoločnosť a ich vzájomnú súvislosť, Drexlerová (2011, s. 72) ju uvádza nasledovným spôsobom *„rozšírením jedinca je manželstvo, rozšírením manželstva je rodina, rozšírením rodiny je spoločnosť. Rodina a spoločnosť sú ako dve spojné nádoby, medzi ktorými je priamy súvis. Situácia v rodinách sa odráža v spoločnosti a stav spoločnosti má priamy dopad na situáciu v rodinách.“*

1 ROZVOD – DÔSLEDOK ROZVRÁTENÉHO MANŽELSTVA

Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí. Cieľom je vytvoriť harmonické a trvalé životné spoločenstvo, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí. Podľa Rozinajovej (1990 In Kasanová, 2008, s.18) je manželstvo osobitný vzťah dvoch dospelých ľudí rozličného pohlavia. Je to vzťah muža a ženy, ktorí našli v sebe zaľúbenie, cítia voči sebe vzájomnú náklonnosť, príťažlivosť a na základe svojej lásky sa dobrovoľne rozhodli stať sa manželmi. Toto ich rozhodnutie, ktoré spečatili sobášom, vzala na vedomie aj spoločnosť a chápe ich už ako jeden celok. V prípade „ideálnych“, resp. stabilizovaných manželstiev, v ktorých dochádza k plnohodnotnému vývoju jeho jednotlivých členov, je problematika možnosti rozvodu diskutabilná, nie však nemožná. Avšak v manželstvách

destabilizovaných, t.j. narušených a rozvrátených, je pravdepodobnosť rozvodu veľmi vysoká. Dôvodmi môžu byť konflikty s chronickými roztržkami, deficit vhodných osobných vlastností manželov, tolerovaná a netolerovaná nevera, vlastné záujmy partnerov, ako aj dlhodobá odlúčenosť. Proces prebieha v troch štádiách:

- manželský nesúlad a neschopnosť vyriešiť rozpory[1],
- manželský rozvrat, väčšinou dlhodobý, ktorý postihuje niektorú z funkcií rodiny,
- rozvod ako formálne, právne ukončenie manželského vzťahu.

Ak uvažujeme o možných činiteľoch vedúcich k rozvodu manželstva, tak uvádzame nasledovné:

- výchova detí,
- peniaze a rozdeľovanie ich použitia,
- príbuzní, predovšetkým rodičia, či už sú manželky, alebo manžela,
- priatelia a blízky známi,
- pohlavný život páru,
- alkohol a iné návykové látky,
- agresívne správanie.

Možný (2008, s.222-227) uvádza najčastejšie sledované prediktory rozvodu:

- ***Socioekonomický status*** - ktorý sa odráža v troch premenných: vzdelanie, povolanie a príjem. Napríklad vzdelanie ovplyvňuje sklony k rozvodovosti nasledovne - u mužov so stúpajúcim vzdelaním klesá pravdepodobnosť rozvodu; u žien tento postup nie je lineárny, najnižšie predpoklady na rozvod je u žien so základným vzdelaním, najvyššia je u žien s maturitou a pravdepodobnosť rozvodu opäť klesá u vysokoškolsky vzdelaných žien.

- ***Vek vstupu do manželstva*** – sobáš spojený s rodičovstvom v skoršom veku je najsilnejším prediktorom neúspešného manželstva, končiaci rozvodom.

- ***Počet detí*** – vo väčšine prípadov platí pravidlo, že bezdetné manželstvá sa častejšie rozvádzajú. Na rozdiel od toho, manželstvá s tromi a viac deťmi majú značne nižšiu rozvodovosť.

[1] Smith (2002) podáva šesť základných pravidiel pre rodičov, ktorých vzťah sa rozpadol – 1. Nehádzať vinu na partnera a mať na pamäti i pozitívne stránky manželstva; 2. Partneri musia vždy spolu hovoriť. Nemali by si klamať, ale hovoriť o vecných problémoch; 3. Nemiešať city do vecného jednania. Manželský poradca im môže pomôcť pozrieť sa na veci z iného hľadiska, pri jednaní s ním by sa mali vyhýbať urážkam a hnevu; 4. Manželská poradňa nemusí byť najlepším riešením, ale môže partnerom pomôcť; 5. Mali by sa k sebe správať rozumne, ovládať sa a nereagovať na každú maličkosť; 6. Byť veľkorysí pri kontakte s deťmi a snažiť sa udržať pozitívny vzťah k druhému rodičovi. Bez vyjednávania to totižto nepôjde. Jedna z najhorších situácií nastáva, keď žena nechce, aby sa deti stretávali s otcom, a on sa pomstí pomocou finančného tlaku.

- ***Doba trvania manželstva*** – je preukázané, že najviac manželstiev sa rozchádza medzi tretím a piatym rokom. Druhá vlna rozvodovosti doľahne na manželstvá v desiatom až dvanástom roku od sobáša. Potom platí, že čím dlhšie manželstvo trvá, tým pravdepodobne bude trvať aj v budúcnosti.

- ***Mesto a dedina*** – v meste sa rozvádza viac manželstiev ako na dedine.
- ***Náboženstvo*** – najpevnejšie manželstvá majú ortodoxní Židia, potom nasledujú katolíci, za nimi protestanti, a na koniec neveriaci.

- ***Dedičnosť rozvodovosti*** – deti z rozvedených rodín majú zvýšenú pravdepodobnosť vlastného rozvodu.

- ***Poradie manželstva*** – opakované manželstva majú väčší sklon ku rozvodu ako prvé manželstvá.

2 VÝZNAM INŠTITÚCIE MANŽELSTVA

Na základe interpretovaného odborného diskurzu o rozvode, resp. rozpade manželstva sa v tejto kapitole budeme zaoberať problematikou vstupu do manželského zväzku, jeho významom pre súčasnú generáciu mladých ľudí.
Predtým, ako sa budeme venovať samotnej problematike vstupu partnerov do manželského zväzku, budeme vychádzať z nami vytvoreného predpokladu, ktorý znie:
„ *V súčasnosti je len veľmi problematické vstúpiť do manželstva, nakoľko sa mladí ľudia musia na manželstvo pripraviť najprv po stránke ekonomickej a až potom po stránke biologickej, sociálnej, psychologickej.“*

Kladieme si teda otázku: Má manželstvo taký význam, aký malo v minulosti?

Skepticky musíme konštatovať, že tomu tak nie je. Áno, samozrejme, tento názor nebudeme generalizovať, ale ako sme uviedli v abstrakte príspevku, vyjadríme svoj subjektívny postoj k tejto predmetnej problematike.

Na tomto mieste si dovolíme vrátiť sa do minulosti, teda do obdobia, spred roku 1989. Ambíciou nie je vyzdvihnúť tento režim, toto obdobie, pretože má veľa svojich temných stránok, ktoré pre mnohých ľudí dodnes spôsobujú prinajmenšom posttraumatickú stresovú poruchu, resp. traumu. Pamätníci však jednoznačne naznačujú: „*V tejto dobe mal každý prácu, ten kto nepracoval bol trestne stíhaný“.* Vychádzajúc z toho faktu sa z hľadiska komparácie, pozastavíme pri súčasnosti. Trpíme nezamestnanosťou, ak niekto pracuje, tak za minimálnu mzdu. Ľudia nie sú schopní uspokojovať svoje základné potreby a zabezpečiť základné životné podmienky pre dôstojný život, nie pre dôstojné prežívanie!

Je preto na mieste, ak sa mladí ľudia zamýšľajú nad vstupom, resp. ne-vstupom do manželstva. Veď nemáme peniaze, nemáme bývanie, do takéhoto života máme priniesť naše deti? Ak nebudeme pracovať, kto sa o ne postará? Štát? Spoločnosť?
Má teda význam plodiť, resp. rodiť deti do takej spoločnosti, ktorá rozpráva iba jazykom peňazí?

Ondrejkovič – Majerčíková (2005, s. 31-40) píšu o aspektoch celospoločenských procesov zmien rodiny nasledovne:
Procesy zmien na sociálnej a štrukturálnej úrovni – ide o demografické trendy ako ***sobášnosť:*** príčiny poklesu sobášnosti hľadajú v analógii s príčinami poklesu pôrodnosti. Mladí ľudia majú nové možnosti vo vzdelávaní a v následnom zvyšovaní kvalifikácie doma a v zahraničí, pracovné pobyty v zahraničí, možnosti cestovať a popritom sa vzdelávať a zarábať, čo je atraktívne najmä pre študentov. Pri odklade manželstva je nezanedbateľným faktom i snaha si vybudovať a udržať isté pracovné postavenie, ako aj finančne sa zabezpečiť. Z celkového počtu narodených detí sa napríklad v roku 1950 narodilo mimo manželstva každé 20 dieťa, v roku 2001 už každé 5 dieťa. Aj keď je rodina na Slovensku stále vysoko cenená a aj väčšina mladých ľudí si predstavuje, že prežije svoj budúci život v manželstve s deťmi, autori nepredpokladajú, že by sa pokles pôrodnosti zastavil. Ďalším demografickým trendom je ***rozvodovosť.*** Problematicky sa dnes javia predovšetkým psychologické dôsledky rozvodov na partneroch a najmä deťoch, ktorých prítomnosť je v rozvádzajúcich sa manželstvách prevládajúca. Deti zostávajú vo väčšine prípadov s matkou a stávajú sa súčasťou neúplnej rodiny, ktorá môže byť v súčasných sociálno-ekonomických podmienkach zdrojom frustrácií pre všetkých jej členov. Ide najmä o nedostatok finančných prostriedkov na živobytie, nezamestnanosť, osobné problémy rodiča plynúce z neschopnosti samostatne zabezpečovať starostlivosť o deti, nového partnera, prípadne jeho deti ako súčasť novej úplnej rodiny. Tretím významných demografickým faktorom, resp. trendom je ***pôrodnosť.*** Pokles pôrodnosti je na našom území determinovaný mnohým subjektívnymi okolnosťami a príčinami. Je to predovšetkým politicko-ekonomická transformácia, nestabilita krajiny, zlá bytová situácia, zrušenie výhodných manželských pôžičiek, vysoká nezamestnanosť, vysoké ceny spotrebného tovaru a služieb. Ďalej je to vplyv intenzívnejšej výchovy v oblasti sexuálnych vzťahov, antikoncepcie, výchovy k rodičovstvu, ataky masmédií predkladaného konzumného životného štýlu, pri realizovaní ktorého sú dve deti prekážkou. Posledným, nemenej dôležitým demografickým trendom je ***potratovosť.*** V roku 2001 pripadalo na 100 narodených detí až 45 potratov. Žena, ktorá sa rozhodla a i dnes rozhoduje o umelom prerušení tehotenstva má okolo 30 rokov, je vydatá, zamestnaná, má dve prípadne tri deti, materiálne priemerne zabezpečená.

Záver

Téma predkladaného príspevku bola vybraná zámerne, nakoľko sa v súčasnej dobe s problematikou rozvodu, resp. vstupu partnerov do manželského zväzku stretávame takmer „na každom kroku“. Považovali sme za dôležité zaoberať sa touto témou, načrtnúť niekoľko diskurzov a zároveň vyjadriť svoj subjektívny názor.

Ak si máme záverom zadať otázku, či je teda dôležité uzatvárať manželstvá a zároveň eliminovať hrozbu rozvodov, odpoveď je jednoznačné **áno.** Nesmieme však zabudnúť, že manželstvo je výsledkom a symbolom lásky dospelých ľudí, nie výsledkom ekonomickej spôsobilosti plodiť a vychovávať deti. Manželstvo je inštitúcia tvorená prirodzene, ktorá má vychovávať deti, ktoré sú „stvorené" prirodzene. Manželstvo **nie je** inštitúcia, ktorá má vzniknúť po zrelej úvahe dvoch dospelých ľudí, ktorí sú ho môžu doslova a do písmena DOVOLIŤ!

Manželstvo v pravom slova zmysle nebude pre mladých ľudí utópiou vtedy, keď zo spoločnosti vymizne paradigma tvorby umelého zväzku – „akoby manželstva" založeného na peniazoch, ktoré majú určovať nielen chod domácnosti, kolobeh bežných prirodzených manželských povinností, ale aj „plodenie detí".

REFERENCIE

DREXLEROVÁ, B. 2011. *Sociálno-ekonomické problémy súčasnej rodiny.* In HARDY, M. a kol. 2011. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. *Sociálna patológia rodiny.* Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety. s. 72-80. ISBN 978-80-8132-000-2.

HOLUBKOVÁ, S. 2005. *Špecifiká rómskeho rodinného prostredia ako faktora socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa.* In Rodinné prostredie ako faktor socializácie a personalizácie osobnosti dieťaťa. Zborník čiastkových výstupov z riešenia vedecko-výskumnej úlohy VEGA 1/0244/03. Banská Bystrica: UMB. 176 s. ISBN 80-8083-015-0.

KASANOVÁ, A. 2008. *Sprievodca sociálneho pracovníka I. Rodina a deti.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. 2008. 449 s. ISBN 978-80-8094-277-9.

MOŽNÝ, I. *Rodina a spoločnosť.* Praha: Slon, 2008. 323 s. ISBN 978- 80-86429-87-8.

ONDREJKOVIČ, P. – MAJERČÍKOVÁ, J. 2005. *Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine.* In Zborník referátov z medzinárodnej konferencie na tému: Rodina na prelome tisícročia. Bratislava. 2005. s.20-21. ISBN 80-8050-914-X.

SMITH, H. 2002. *Děti a rozvod.* Praha: Portál, 2002, 181 s. ISBN 80-7178-906-2.

Kontakt

Mgr. Ivan Rác, PhD.
Ústav romologických štúdií
FSvaZ UKF v Nitre
Kraskova 1
949 74 Nitra
irac@ukf.sk

PhDr. Michal Kozubík, PhD.
Ústav romologických štúdií
FSvaZ UKF v Nitre
Kraskova 1
949 74 Nitra
irac@ukf.sk

Postmodernism towards upbringing the human person

Agnieszka Regulska [1]

Summary

The upbringing is reality typically human which is involved into the complexity of the human existence. The way of comprehending the upbringing depends on the adopted concept of man. In our times bringing the man up will melt before many threats. Among them peculiarly consequences of the postmodernism which the reduced image of the human person is introducing are dangerous. The postmodernism is promoting the logic of the consumerism and the principle of searching for temporary pleasure. Pedagogy treating the child as the person is a base of every responsible upbringing.

Key words: postmodernism, upbringing, the human person

The postmodernism is promoting the logic of the consumerism and the principle of searching for temporary pleasure. Meaning of emotion, feelings, beliefs and desires the individual is emphasizing. In this concept of world and the man everything is any, relative, individual, and tolerating all subjective attitudes and behaviours of individual people is an important value. Supporters of the postmodernism are convinced that no objective truth and moral norms not have to exist in the life, that can do that's all what subjectively want well regard right. In this perspective being driven by bodily and emotional feelings is a word of the freedom and with subjective feelings.

The postmodernism is creating the social climate which is exceptionally harmful for bringing the younger generation up. From a pedagogic point of view, a promise promoted by the ideology of the simple and happy life is most dangerous. The protection of the younger generation against the immature education is becoming a difficult task in our times. It requires firm demonstrating threats and the responsible and patient education help.

Pedagogy based on establishments of the personalism which treats the child as the person is a base of every responsible upbringing. This pedagogic system is a practical application of principles of the Christian upbringing which John Paul II propagated. Biblical anthropology, but especially a vision of the man included in the Gospel are a basis of this system. Unfortunately, still we are meeting with false stereotypes of the thinking, as well as with ideological prejudice with reference to bringing the personalism up according to principles. In this regard a statement that we are dealing here with the concept is one of typical stereotypes upbringings torn away from the reality of the life which is attaching importance only to some spheres of the child, e.g. to the moral, spiritual or religious sphere. Meanwhile reality is completely different. The upbringing in accordance with the concept the personalism is basing oneself on the realism and enables the formation of the man in entire his wealth.

Being of the process of bringing up

The process of bringing up is folded in its structure and in the variety of forms of manifesting itself - from biological presentations until theological. Most generally it is

[1] Dr Agnieszka Regulska, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

possible to state that the upbringing is a personal act (a human person is his subject and the object), of which a forming of the man is a purpose in the significance of improving it in all fields of his life and activities, is developing the person in all aspects of her existence. The upbringing is a process, with the help of which the man is being driven to his personal fulfilment. The upbringing should lead the man to the broad development, therefore must embrace entire his being: to concern the human person.

The man which is happening, must have a determined purpose - ideal of the humanity at which happening should be directed. The ideal of the humanity assumes that the man will melt in view of the value and can see the need of their realization. The upbringing should "to humanize", which means that to help so that the man is a subject, ruled his acts so that he was a man of the conscience finding fulfilment as the person on the road of the truth, the good, the freedom, love and the social order. The being of the humanity is manifesting itself in unceasing crossing oneself and extending beyond oneself.

The upbringing should help the man to be a subject, to rule one's acts, to be driven by a conscience as well as to carry out in the life the truth, the good, the freedom, love and the social order. The being of the humanity is manifesting itself in unceasing crossing oneself and extending beyond oneself. Becoming a man assumes not only the dynamism of the subject and the purpose to which this dynamism should be subordinated, but also the way of reaching at this target. He is an ideal and a purpose of the education, in order to man "more »was«, and more »not only had«, so that through everything what has, as have, could more and a lot to be a man - namely so that more is also not only can be from second, but also and for second"(John Paul II, 1980, p. 731). Cells of the upbringing should be subordinated to the rightness of the personal good, should match with the human nature and with the final destination of the man.

For the development of the personal existence a fact of the interpersonal interdependence is playing a significant role. The personal development cannot be held in isolation from other people. Human individual "is formed" in the course of multilateral interaction (M. A. Krąpiec, 1986, p. 138). Even though the person is deciding certain complete "world in oneself", he cannot develop, to carry out of one's possibilities without cooperating with other people. Autonomous character of the person, her ontological freedom however is pointing, that development, forming of personal character is a handiwork for her, with fruit of her efforts, whereas class tutors are creating conditions for the development, are handing over to the value and are protecting before assuming the anti-values and before distorting character. And so bringing up how, John Paul II is underlining, a Communion of persons needs to see in the dimension, since it is "above all with giving the humanity - with double-sided giving" (John Paul II, 1994, n. 16). The class tutor is a person, which "is giving birth in spiritual meaning"(John Paul II, 1994, n. 16). To bring up and so means to help understand whom the man should be, so that can return his call-up. Norm of personalism shows that taking back to the person through love is a principle of the upbringing. The realization of this norm in the upbringing means making such influences impossible as throwing something, compulsion, exerting pressure.

Bringing up in the fundamental aspect consists in in order to help the person of acquisitions of the fitness in being pointed in the life with truth. An upbringing is "undertaking activities which are strengthening the bond of the man with the truth and the

good" (M. Gogacz, 1998, p. 146), is leading the man into the truth and the help in discovering and reaching it, what good for the man and the community. Recognizing the truth, the person notices, that to accomplish for her living they can thanks to making oneself the gift for the second person. And so the upbringing is a help in fulfilling the personal height of the man, relying on the efficiency in realization of the truth and love.

The person but the process of bringing up

The upbringing is "with artistic work about the most personal object - because always and only a person is being brought up" (K. Wojtyła, 1986, p. 54.), he is growing in the humanity with the awareness of whom the man is and should. Contents and cells of the upbringing should refer to structures of the man.

It results from the being of the human existence that the man is supposed to form and to improve, and therefore a need of education activity taking into account all dimensions of humanity also results (S. Chrobak, 1997, p. 196.). From the statement, that "they are a man from the conception, and the humanity is being achieved as setting the entire life within" (M. Gogacz, 1998, p. 146) it results that the person isn't born entirely formed, all plains of the human existence require pedagogic influences. The person, as the dynamic existence, incessantly is happening and is changing. The potential-ness is regarding the whole of the life of the man: of biological, psychological, spiritual, social, religious sphere. The need to bring up results from it, that "the man is an imperfect, unfinished, potential existence and thanks to pedagogic influences is having a chance of the forming of oneself in order to become more and more excellent, completed in order to update one's possibilities" (T. Kukołowicz, A. Hamerlska, 1996, p. 16). If the man was an essence complemented by all values being able to him be entitled and excellent, i.e. fulfilled - then bringing up wouldn't be needed for him, and straight out would be impossible.

The potential-ness of the human existence is conditioning the development of the man which relies on "for occurring of changes indicating the increase in abilities sticking in the man and being included to him or on acquiring new opportunities coming from the outside" (W. Bołoz, 1998, p.157). The development of the man should be integral, i.e. concern all spheres of the human life: biological, spiritual, psychological and social.

The person aims at his height and the excellence in way typical of only her: judicious and free. In his action he is managing meeting and choice of it, what with means of getting to know will regard right and good. On this base he is making decisions about action or about his omitting (W. Bołoz, 1998, p.158). Man, being a developing existence, is finding fulfilment in his acts. Through these nudes the person can improve, that is reach the height, or on the contrary - to decline. Appropriately selecting one's nudes (choosing or rejecting), is creating one's "personal face". Through good acts morally the man is finding fulfilment as the person, however acts morally bad are deforming his personal structure.

Through good acts morally the man is finding fulfilment as the person, however acts morally bad are deforming his personal structure. He is happening this way, since every act will leave the effect for the entity of action: separate effects of the act remain "inside" persons and are deciding about for her coming true (K. Wojtyła, 1994, p. 152). Fulfilling the act by the man is fulfilling and a self-determination is detecting him and is a basis of liability for individual acts, for creating oneself and too entire one's life. Separate effects of the act are

creating bases of the process for the self-upbringing which should constitute the component of everyone made oneself aware by the foster child of bringing up. The upbringing can bring durable effects, if very foster child is accepting contents communicated in it and is making effort (being based on a possibility of the self-determination) changes of one's views and the manner. Choice and approval of determined values and proceedings are a base of the self-upbringing according to them manifesting itself in the creative compliance with these values one's personal "I" and of acts being born from it. Bringing up oneself is a forming own of "axiological inside", but first of all that personal "I" (W. Cichoń, 1993, p. 115).

In the upbringing a man which is fulfilling itself in the act should and so be a destination. Achieving the self-knowledge, self-determinations and the integration process of man are a road to it. In pedagogy based on establishments of the personalism the man is never a centre, but an aim of teaching treatments. A norm refers to the education of personalism which is pointing to the duty of affirming the human person, on account of her alone. In the upbringing a person is an object, and at the same time a subject of acts bringing up.

The family as the essential education environment

In the concept of personalism coexisting of persons in the family is understood as mutual granting oneself (unselfish giving) in the process of their happening oneself and of the development. Home community of persons is an existential process, since "[...] persons, that is active and responsible entities, should be tied in the dialogue, in of the communication of existence" (M. Nowak, 2000, p. 306). "Bond" is emphasizing the notion relation, participation in ties lets for establishing the unusual solidarity embracing persons. Community has a value in itself, is coming into existence on account of the good of persons which is a purpose simultaneously for her. Family as *communio personarum*, is a place of the realization of existence of persons forming it in the dialogue and cooperating of wisdoms based on values, the freedom, the truth and the dignity of every man.

In home community in relations with close friends and family coming true is occurring of freedom of the man which is settled in the community life and an element organising them is being displayed. In the meeting with the second man a wisdom of the nature of man, an awareness of own existence and a self-determination are also manifesting itself. Finding the authentic truth and including it in action are deciding on the real freedom of the person. The truth is indicating on "[…]border for the right person of the human autonomy" (K. Wojtyła, 1994, s. 198). The man can find the truth with mind, and thanks to that to notice border of one's freedom. So he has a possibility of deliberate going behind the recognised truth and the own good, of the second person and the entire family.

The family is a first and at the same time most important education environment. He constitutes natural bond in which the man lives, is acting as well as is acquiring models of proceedings and ways of thinking. She is shaping attitudes of the child, is managing the physical, intellectual, emotional, social and spiritual normal development. He is ensuring appropriate conditions of play, dream, work. He is developing his interests and is providing the permanent development with new impetuses. And so the family is a "school of the richer humanity" (The II Vatican Council, 1965, n. 52) and in it a lot growing can find fulfilment in all spheres of the life of the young man. Ensuring optimal conditions for the child development is possible in the full family, about good internal reports, since then parents love

and are accepting the child, can and a lot of time and remarks want to devote to him, because of that an activity, and hence his development are stimulating him (W. Bołoz, 1998, p. 160).

Rights and obligations of raising children belong to parents. The priority of the role of parents in the upbringing results from the special relation between parents and children a relation of love is which. By personal experiencing love in the family the man is teaching her to turn out other, and moreover is educating the ability in himself to love understood as the attitude of providing good deeds for second man (A. Urbaniak, 1999, s. 36). The atmosphere of the mutual love of parents and their life in accordance with values and moral principles are a good example for children. Emotional bonds existing in the family, confidence, mutual love are developing appropriate attitudes towards oneself and other persons. To shape can also appropriate ratio for media and the culture which very often deformed and negative standards are introducing. Conditions to teach both handing over, ethical, social, spiritual cultural values and the religious own family members essential for the development and societies only exist in the family.

Family "is giving birth" to the humanity, to the height of the personal life through the faith, hope and love as basic theological virtues. A family leaned against the monogamous and indissoluble married couple is fulfilling such a role, since only so he is matching the nature of man and is an optimum foundation for the personal development of all family members.

Not always however the contemporary family is conscious of its duties and meaning in the process of bringing up the younger generation, but also all its members. For the personal development object and instrumental treating the second person, deprived of the respect and marked is carrying the egoism. A pedagogic and serious task is posing this urgent challenge in the social scale. Demands of the upbringing refer also to all institutional class tutors which education influences should respect the human dignity and personal laws.

The postmodernism but the upbringing

Freedom of the unit of the philosopher, according to Z. Bauman, known of the postmodernism, a right to act according to own feeling the moral responsibility unnecessarily means justifying its choices. They in this perspective won't give and one should not know right from wrong, truths from the falsehood, of seen postures from destructive or antisocial behaviours, because according to the postmodernism all views and attitudes are an equally right alternative. In consequence more and more people live not only in the illusion of simple happiness, but also is deluding himself that he lives in the freedom. Statistics of these illusions agree with statistics of suffering and the drama amongst new people, for example in the form of growing number of drug addicts, alcoholics, sick persons mentally, of suicides or criminals. Contemporary young man becoming a victim of the postmodernist logic of the subjectivity and the uncritical tolerance, he is losing the awareness of the consequence of his acts and is settling for with "freedom" consisting in searching for temporary bodily and emotional pleasure.

Therefore the upbringing will consist not on the forming of the man in the phylogenetic meaning, but on improving every individual foster child in all fields of his life and activity. The upbringing is and so providing assistance to the human maturity in the forming. "With final objective of bringing up according to pedagogy of personalism helping a

child is so that he understands as well as ripe fell in love with himself and other" (A. Regulska, 2011, p. 128).

Many different concepts exist upbringings. These differences are connected above all with a different concept of man, with the different look to the meaning of his life and to important criteria of the human maturity. It after all from the way of looking at the man main cells and methods education, adopted in the given pedagogic system result. Some pedagogic systems assume that there is only a development of the personality in order to bring up. According to many class tutors this way the understood development constitutes the basic aim and the ultimate criterion of the maturity of the man.

Meanwhile the foster child as a human being is a spiritual-bodily whole which many various components structural, sticking at the basis of the psyche and shaping the personality and character of the man comprise. He is a subject of the upbringing human personal "I" constituting long-lasting base and the source of which he is sailing out both the conduct of the man, his attitude and the participation in the social life, and his beliefs and views. You will eat the personality he is regarding the psychological-moral plain, therefore at everyone a man is being diversified. The person is a welfare size which is keeping steady, however a personality of the man is being changed: he is developing, and what's more can be destroyed (M. Łakomski, 2004, p.12).

From the same considerations a development of the organism cannot be a criterion being enough and a test of the maturity physical, neither even a wealth of the spiritual sphere. All these dimensions are only particular elements of human reality and in isolation from the nature and as persons remain for appointing the man ambiguous, and even can threaten his development. Spontaneously they are aspiring to the satisfaction own, that is fragmentary of only needs, with cost of remaining dimensions of human reality.

So from the manner with person, that is by the degree of the maturity in this regard, a manner of using of own personality features and a way of managing all other classes of human reality depend. Because the person is what he is uniting and a conclusive meaning is granting the man the body, the psyche and the spiritual sphere. Establishing ultimate criteria of the human maturity is only possible inasmuch as it is possible to discover the nature and appointing the man as persons. It means that the person cannot understand oneself fully and not perhaps fully carry oneself out in the isolation, in relating only to the own solitude, that is in taking back only to the own body, emotion or the spirituality. Being oneself is taking place above all through bonds between persons.

So the man is getting making the personal life rich thanks to second persons. Just enough the man is making himself aware of the development, that with conclusive meaning of his body, the psyche and the spiritual sphere, coming into contact is, there is a meeting with oneself, with the second man and with God. From now on the man isn't surviving himself in his particular elements, but realizes that he is a whole, that is entire with oneself is a person. Because after all it is not a body, emotions, or ways of thinking are meeting with the second man, but the entire man is accessing it into relations with the second man. The personalism is emphasizing that a fact that the man has an ability of meeting and the intercommunication with other persons is one of significant dimensions of the person, that the quality is holding him prisoner between persons is deciding about the quality of his life and manner of using him of the freedom (M. Łakomski, 2004, p. 13).

End

The postmodernism forms the social context which is exceptionally harmful for bringing the younger generation up. The postmodernism is a form of anti-pedagogy in the literal meaning and can bring the greatest damage amongst children and teenagers. Because the ideology of the postmodernism is carrying promises which objectively are an obvious pipe dream, but subjectively are all the more attractive and pulling, for them more their recipient is somebody immature and not truly happy. In the pedagogic dimension the promise typical of the postmodernism of simple happiness, that is happiness attained differently than by bringing up the mature man which can is most harmful to love and to work. However the protection of the younger generation against toxic ideologies and illusions of the postmodernism for some reason more than only requires firm unmasking threats. It requires granting children and teenagers the responsible and patient education help.

Bibliography

1. Bołoz W., *Promotion of the person in the family*, Warszawa 1998.
2. *Bringing up at the crossroads. Philosophy of personalism of the upbringing*, Ed. F. Adamski, Kraków 1997.
3. Chrobak S., *Dimension of personalism in the pedagogy of John Paul II*, In: *Bringing up at the crossroads. Philosophy of personalism of the upbringing*, Ed. F. Adamski, Kraków 1997.
4. Cichoń W., *Axiological including the process of bringing up*, In: *Man - Upbringing - Culture. Reader,* Ed. Adamski F., Kraków 1993.
5. Gogacz M., *To the plenitude of the humanity*, In: *Man - Person - Sex*, Ed. M. Wójcik, Łomianki 1998.
6. John Paul II, *Letter to Families „Gratissimam sane"* (2 II 1994).
7. John Paul II, *Papal teaching*, v. III, p. 1, Poznań - Warszawa 1985.
8. Krąpiec M. A., *The man and natural laws*, Lublin 1986.
9. Kukołowicz T., Hamerlska A., *Reasons for undertaking education activity*, In: *Theory of the upbringing. Chosen issues*, Ed. Kukołowicz T., Stalowa Wola 1996.
10. Łakomski M., *Concept of personalism of man with base of the integral upbringing*, „Class tutor", Nr 12, 2004.
11. *Man - Person - Sex*, Ed. Wójcik M., Łomianki 1998.
12. *Man - Upbringing - Culture. Reader,* Ed. Adamski F., Kraków 1993.
13. Nowak M., *Bases of opened pedagogy. Dynamic recognition in the Christian inspiration*, Lublin 2000.
14. Regulska A., *Corporality of the man in the presentation personalism of philosophy of the upbringing*, In: *Created to love. Around John Paul II of theology of the body*, Ed. A. J. Najda, Warszawa 2011
15. Urbaniak A., *Joint concern. Bringing up to love at home and at school*, Poznań-Wrocław 1999.

16. Wojtyła K., *Love and the responsibility*, Lublin 1986.
17. Wojtyła K., *The person and the act and other anthropological studies*, Lublin 1994.
18. The II Vatican Council, *The Pastoral Constitution about the Church in contemporary world „Gaudium et spes"*, (7 XII 1965).
19. *Theory of the upbringing. Chosen issues*, Ed. Kukołowicz T., Stalowa Wola 1996.

Podnikanie ako sociálny jav a potenciál pre riešenie problému dlhodobej nezamestnanosti

Oto Sásik

Anotácia

Príspevok sa zaoberá problematikou podnikania, ktoré je charakterizované nielen ako sústavná činnosť podnikateľa vykonávaná za účelom zisku, ale tiež ako špecifický sociálny jav. Cieľom príspevku je s využitím štatistických údajov analyzovať vývoj dlhodobej nezamestnanosti v okrese Poprad a Levoča, skúmať možnosti zamestnávania a názory dlhodobo nezamestnaných uchádzačov, možnosti podpory zamestnávania zo strany štátu prostredníctvom úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a navrhnúť súbor odporúčaní, ktoré sú orientované na riešenie problému dlhodobej nezamestnanosti. Objektom skúmania je dlhodobá nezamestnanosť. Predmetom skúmania sú dlhodobo evidovaní uchádzači o zamestnanie a možnosti ich uplatnenia na trhu práce. K hlavným zdrojom informácií pre analýzu problému sú štatistické údaje z úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a výsledky primárneho skúmania, s využitím riadeného rozhovoru a dotazníka.

Kľúčové slová: Podnikanie, dlhodobá nezamestnanosť.

Úvod

Podnikanie má okrem čisto ekonomického rozmeru i sociálny charakter. „Prvou podmienkou úspešnosti podniku je uvedomenie si hodnoty a významu ľudských zdrojov, uvedomenie si, že ľudské zdroje predstavujú najväčšie bohatstvo podniku.“[1]Tento sociálny jav predstavuje primárne vzťah, ktorý je charakterizovaný jednak ako pracovný vzťah a vzťah odmeňovania medzi zamestnávateľom a zamestnancami a kolegiálny vzťah medzi zamestnancami. Činnosť podnikateľa umožňuje uplatniť potenciálnym a súčasným zamestnancom svoje vedomosti a schopnosti v práci. Podnikateľ ako zamestnávateľ vstupom do pracovno-právneho vzťahu alebo obdobného pracovného vzťahu s doposiaľ dlhodobo nezamestnaným uchádzačom o zamestnanie môže napomôcť riešiť potenciálne vážne sociálno-ekonomické problémy, ktoré so sebou nezamestnanosť prináša. Ešte väčším prínosom môže byť pre dlhodobo nezamestnaného uchádzača o zamestnanie využitie možnosti začať realizovať vlastnú podnikateľskú činnosť.

Podnikanie

Zákon č. 513/1991 Z.z. Obchodný zákonník definuje podnikanie[2]:“Podnikaním sa rozumie sústavná činnosť vykonávaná samostatne podnikateľom vo vlastnom mene a na vlastnú zodpovednosť za účelom dosiahnutia zisku.“ Zákon č. 5/2004 Z.z. O službách zamestnanosti definuje podnikanie nasledovne[3]: „Samostatne zárobková činnosť je činnosť, ktorú vykonáva, alebo prevádzkuje samostatne zárobkovo činná osoba.“ Samostatne zárobkovo činná osoba na účely tohto zákona je:

a) fyzická osoba, ktorá vykonáva poľnohospodársku výrobu vrátane hospodárenia v lesoch na vodných plochách,

[1] Pružinský, M. 2010. *Ekonomický a sociálny prínos chránenej dielne.* In. Zborník referátov z 2. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou dňa 13.04. 2010 Dolný Kubín. Ružomberok :Verbum 2010, s.38
[2] Zákon č. 513/1991 Z. z. Obchodný zákonník
[3] Zákon č. 5/2004 Z. z. O službách zamestnanosti

b) fyzická osoba, ktorá prevádzkuje alebo vykonáva živnosť,
c) fyzická osoba, ktorá vykonáva činnosť podľa osobitných predpisov (advokáti),
d)fyzická osoba, ktorá je spoločníkom verejnej obchodnej spoločnosti, komanditnej spoločnosti alebo spoločnosti s ručením obmedzeným,
e) fyzická osoba, ktorá vykonáva sprostredkovanie zamestnania za úhradu,
f) fyzická osoba, ktorá vykonáva dočasné zamestnávanie,
g) fyzická osoba, ktorá vykonáva podporované zamestnanie.

Podnikanie ako sociálny jav

Sociálne podnikanie je novou oblasťou ekonomických aktivít pre ktoré je charakteristické prepájanie ekonomických a sociálnych cieľov. Predstavuje tak nový rozmer nekonvenčnej dynamiky, ktorá je súčasne nositeľom sociálnych inovácií a sociálneho rozvoja, ako aj novým impulzom ekonomického rastu. Takéto prístupy sa začali intenzívne rozvíjať na začiatku 90.rokov v USA, ako aj v Európe. Za jeden zo základných zdrojov vývoja týchto iniciatív možno pokladať krízu zamestnanosti, ktorá bola spojená so zastavením ekonomického rastu a reštrukturalizáciou modernej ekonomiky. V ekonomicky vyspelých krajinách sa v dôsledku rastu technickej a technologickej úrovne ekonomiky a následného zvýšenia produktivity práce vytvorila situácia, ktorá spôsobila, že trh práce prestal byť schopný zapojiť všetkých do pracovného procesu. V štruktúre zamestnaneckých miest začali chýbať najmä pracovné sily. Zvýšila sa miera nezamestnanosti a v jej štruktúre sa zjavila obzvlášť nepriaznivá kategória – dlhodobo nezamestnaných. Ukázala sa potreba posilnenia politiky zamestnanosti, najmä jej aktívnych foriem a to posilňovanie zamestnateľnosti znevýhodnených kategórií.[4]

Sociálne encykliky pápežov sa pojmu podnikanie a podnikateľ vyhýbajú. Prvý krát spomína Ján Pavol II pojem podnikateľ v dokumente Sollicitudo rei socialis, kde na príklade podobenstva o rozmnožení peňazí zvýrazňuje povinnosť človeka nie iba hromadiť majetok, ale ho aj aktívne rozvíjať pre dobro všetkých. Teda podnikanie je jasne z jeho strany spájané s požiadavkou rastu, ktorý však nie je samoúčelný, ale má slúžiť všeobecnému blahu.

Dlhodobá nezamestnanosť

Mareš charakterizuje dlhodobú nezamestnanosť ako:[5] „ nezamestnanosť trvajúcu dlhšie ako 1 až dva roky. Distribúcia nezamestnaných osôb podľa dĺžky nezamestnanosti vypovedá nielen o štruktúre nezamestnanosti ale i o nárokoch na sociálny štát. Informácia o dĺžke nezamestnanosti je významná pre vyznačenie problémových regiónov či sociálnych kategórií.“ Mihálik definuje dlhodobú nezamestnanosť ako:[6] „ nezamestnanosť, ktorá postihuje obyčajne osoby, ktoré hlavne pre ich osobné vlastnosti, ako je napríklad zdravotný stav a postoj k práci, pravdepodobne zostanú nezamestnaní bez ohľadu na situáciu na trhu práce. Zákon č. 5/2004 Z.z. O službách zamestnanosti definuje dlhodobo evidovaného uchádzača o zamestnanie ako:[7] „Občana vedeného v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov.“

Možnosti podpory štátu cez úrady práce sociálnych vecí a rodiny pri zamestnávaní dlhodobých uchádzačov o zamestnanie

[4] www.upsvarno.sk/data/files/125.doc
[5] MAREŠ, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém.* Praha: SLON 2002, s.17
[6] MIHÁLIK, J. 1994.*Trh práce a manažment ľudských zdrojov*. Bratislava: Edičné stredisko EU 1994, s. 13.
[7] Zákon č. 5/2004 Z. z. O službách zamestnanosti

Politiku trhu práce, ktorú realizujú úrady práce sociálnych vecí a rodiny môžeme charakterizovať ako systém podpory a pomoci občanom, uchádzačom o zamestnanie pri začleňovaní sa na trhu práce. Je to hlavne súbor foriem, činností opatrení a nástrojov, ktoré sa uplatňujú v službách zamestnanosti pri práci s uchádzačmi o zamestnanie. Politiku trhu práce delíme na:

a) pasívnu politiku trhu práce,

b) aktívnu politiku trhu práce.

Pasívna politika trhu práce je historicky najstaršou formou politiky trhu práce. Jedná sa o vyplácanie dávky v nezamestnanosti. Naproti tomu aktívna politika trhu práce je mladšou formou politiky trhu práce. V aktívnej politike trhu práce významnú úlohu zohrávajú nástroje, ktoré sú zamerané na podporu vytvárania nových pracovných miest. Ide hlavne o tieto nástroje :

a)poskytovanie príspevkov zamestnávateľom na podnecovanie zamestnávania nezamestnaných,

b)poskytovanie príspevkov na začatie samostatnej zárobkovej činnosti uchádzačov o zamestnanie,

c)priama tvorba pracovných miest vo verejnom alebo neštátnom sektore (aktivačná činnosť, absolventská prax)

Pre dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie, ktorí nemôžu uspieť na trhu práce pri zamestnaní sa je jedným z východísk samo zamestnať sa. Práve na tento účel úrad práce sociálnych vecí a rodiny poskytuje príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť. Príspevok sa poskytuje uchádzačovi o zamestnanie , ktorí je vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej tri mesiace a bude túto činnosť vykonávať nepretržite dva roky. Tento príspevok poskytuje úrad práce sociálnych vecí a rodiny v ktorého územnom obvode sa vytvorí pracovné miesto na samostatne zárobkovú činnosť.

Analýza vývoja dlhodobej nezamestnanosti a vytvárania pracovných miest na samostatne zárobkovú činnosť v okrese Poprad a Levoča

Pri analýze dlhodobej nezamestnanosti v okresoch Poprad a Levoča sme vychádzali z predpokladu, že dlhodobo evidovaný uchádzač o zamestnanie je uchádzač, ktorý je v evidencii úradu práce dlhšie ako 12 mesiacov.

Okres Poprad

Absolútny počet uchádzačov o zamestnanie (všetci evidovaní uchádzači o zamestnanie) v decembri 2011 bolo 8230. Z toho dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie bolo **4642** čo je **56,4%** z absolútneho počtu uchádzačov o zamestnanie z toho žien 2182.[8]

V tabuľke č.1 uvádzame štruktúru uchádzačov o zamestnanie (UoZ) s evidenciou nad 12 mesiacov podľa jednotnej klasifikácie zamestnaní (KZAM) z predchádzajúceho zamestnania k 31.12.2011.

KZAM	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	A
UoZ	1	25	38	120	89	210	31	217	151	689	3071

1 Zákonodarní, vedúci a riadiaci pracovníci
2 Vedúci a odborní pracovníci
3 Technickí, zdravotní a pedagogickí pracovníci
4 Nižší administratívni zamestnanci
5 Prevádzkoví pracovníci v službách a obchode
6 Kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve

[8] ÚPSVaR Poprad , mesačná štatistika za december 2011

7 Remeselníci a kvalifikovaní výrobcovia
8 Obsluha strojov a zariadení
9 Pomocní a nekvalifikovaní zamestnanci
A Osoby bez pracovného zaradenia
0 Príslušníci armády

Tabuľka č. 1: Vlastné spracovanie zo Štatistiky ÚPSVaR Poprad k 31.12.2011

Z tabuľky č. 1 vyplýva, že najpočetnejšou skupinou dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie sú tí uchádzači o zamestnanie, ktorí prišli do evidencie Úradu práce sociálnych vecí a rodiny a zatiaľ nikde nepracovali.

V tabuľke č.2 uvádzame štruktúru uchádzačov o zamestnanie (UoZ) s evidenciou nad 12 mesiacov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania k 31.12.2011.

Stupeň vzdelania	**0**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**
UoZ	100	2333	1125	4	402	63	434	44	135	2

0 Nedokončené základné a bez vzdelania
1 Úplné základné vzdelanie
2 Vyučenie
3 Stredné odborné bez maturity
4 Úplné stredné s maturitou
5 Úplné stredné všeobecné s maturitou
6 Úplné stredné odborné s maturitou
7 Vyššie vzdelanie (Bc.)
8 Vysokoškolské vzdelanie
9 Vedecká výchova

Tabuľka č. 2: Vlastné spracovanie zo Štatistiky ÚPSVaR Poprad k 31.12.2011

Z tabuľky č.2 vyplýva, že najpočetnejšou skupinou uchádzačov o zamestnanie je skupina uchádzačov o zamestnanie, ktorá má úplné základné vzdelanie.

Okres Levoča

Absolútny počet uchádzačov o zamestnanie (všetci evidovaní uchádzači o zamestnanie) v decembri 2011 bolo 3213. Z toho dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie bolo **1790** čo je **55,7%** z absolútneho počtu uchádzačov o zamestnanie z toho žien 975.[9]

V tabuľke č.3 uvádzame štruktúru uchádzačov o zamestnanie (UoZ) s evidenciou nad 12 mesiacov podľa jednotnej klasifikácie zamestnaní (KZAM) z predchádzajúceho zamestnania k 31.12.2011.

KZAM	**0**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**A**
UoZ	0	3	12	39	26	54	28	91	35	222	1280

1 Zákonodarní, vedúci a riadiaci pracovníci
2 Vedúci a odborní pracovníci
3 Technickí, zdravotní a pedagogickí pracovníci
4 Nižší administratívni zamestnanci
5 Prevádzkoví pracovníci v službách a obchode
6 Kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve
7 Remeselníci a kvalifikovaní výrobcovia
8 Obsluha strojov a zariadení
9 Pomocní a nekvalifikovaní zamestnanci
A Osoby bez pracovného zaradenia
0 Príslušníci armády

Tabuľka č. 3: Vlastné spracovanie zo Štatistiky ÚPSVaR Poprad k 31.12.2011

Z tabuľky č. 3 vyplýva, že najpočetnejšou skupinou dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie sú tí uchádzači o zamestnanie, ktorí prišli do evidencie Úradu práce sociálnych vecí a rodiny a zatiaľ nikde nepracovali.

V tabuľke č.4 uvádzame štruktúru uchádzačov o zamestnanie (UoZ) s evidenciou nad 12 mesiacov podľa dosiahnutého stupňa vzdelania k 31.12.2011.

[9] ÚPSVaR Poprad , mesačná štatistika za december 2011

Stupeň vzdelania	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
UoZ	117	927	429	4	92	25	143	17	36	0

0 Nedokončené základné a bez vzdelania 1 Úplné základné vzdelanie
2 Vyučenie 3 Stredné odborné bez maturity
4 Úplné stredné s maturitou 5 Úplné stredné všeobecné s maturitou
6 Úplné stredné odborné s maturitou 7 Vyššie vzdelanie (Bc.)
8 Vysokoškolské vzdelanie 9 Vedecká výchova

Tabuľka č. 2: Vlastné spracovanie zo Štatistiky ÚPSVaR Poprad k 31.12.2011

Z tabuľky č.4 vyplýva, že najpočetnejšou skupinou uchádzačov o zamestnanie je skupina uchádzačov o zamestnanie, ktorá má úplné základné vzdelanie.

Z analýzy dlhodobej nezamestnanosti v okresoch Poprad a Levoča nám jednoznačne vyplýva, že je priama úmera medzi posledným zamestnaním a vzdelaním, teda najpočetnejšou skupinou dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie je skupina, ktorá má ukončené základné vzdelanie a do evidencie prišla bez predchádzajúcich pracovných skúseností.

Príspevok na samostatne zárobkovú činnosť v okrese Poprad a Levoča

V roku 2011 bolo vytvorených a obsadených 189 pracovných miest na samostatne zárobkovú činnosť. V okrese Poprad to bolo 112 miest a v okrese Levoča 77 pracovných miest na samostatne zárobkovú činnosť. Z uvedeného počtu uchádzačov o zamestnanie bolo spolu v obidvoch okresoch 80 uchádzačov o zamestnanie, ktorí sú dlhodobo evidovaní. Najviac príspevkov bolo žiadaných do oblasti stavebníctva (remeselné živnosti napr. murár, tesár, stolár), účtovníctvo, veľkoobchod, maloobchod, sprostredkovanie služieb a internetový obchod.[10]

Primárne skúmanie, s využitím riadeného rozhovoru a dotazníka.

Základným cieľom prieskumu bolo zistiť ochotu uchádzačov o zamestnanie nájsť si uplatnenie na trhu práce, tým že si sami vytvoria pracovné miesto ako osoby samostatne zárobkovo činné. Ako techniku skúmania sme použili riadený rozhovor a dotazník. Oslovili sme 20 dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie v okresoch Poprad a Levoča. Pre cieľ nášho prieskumu boli dôležité odpovede hlavne na tieto dve otázky:

1.Uveďte, či chcete/nechcete zmeniť svoje postavenie (status) uchádzača o zamestnanie.

2. Aký druh zamestnania by ste uprednostnili pri uplatnení sa na trhu práce – samo zamestnanie sa ako osoba samostatne zárobkovo činná (SZČO), alebo ako zamestnanec v podniku, firme, štátnej správe?

Odpovede respondentov na otázku č.1 je v tabuľke č. 5 :

	Absolútna početnosť	%
Áno, chcem zmeniť svoje postavenie.	15	75
Nie, nechcem zmeniť svoje postavenie	5	25

Zdroj: Vlastné spracovanie

[10] Štatistika ÚPSVaR Poprad, Aktívne opatrenia na trhu práce v roku 2011

Viac ako 75 % dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie by chcelo zmeniť svoj status nezamestnaného a chcelo by sa zamestnať. 25 % opýtaných je spokojných s takýmto stavom. Vyhovuje im systém hmotného zabezpečenia zo strany štátu.
Odpovede respondentov na otázku č. 2 sú v tabuľke č. 6 :

	Absolútna početnosť	%
Samo zamestnanie ako SZČO	1	5
Zamestnanie ako zamestnanec	19	95

Zdroj: Vlastné spracovanie

Až 95 % uchádzačov o zamestnanie by pri uplatnení na trhu práce dalo prednosť zamestnať sa v podniku, firme alebo štátnej správe. Ako dôvod bola uvádzaná práve istota, pravidelný príjem. Len 5 % uchádzačov o zamestnanie uvažuje o možnosti samo zamestnania sa. Pripisujeme to strach v dnešnej dobe začať podnikať.

Záver

Na základe výsledkov nášho prieskumu je zrejmé, že až 75 % dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie chce zmeniť svoj status uchádzača o zamestnanie a zaradiť sa do pracovného procesu. 95 % ale chce nájsť prácu v podniku, firme, alebo v štátnej správe. Len 5 % chce o svojom ďalšom osude rozhodovať ako osoba samostatne zárobkovo činná. Je to alarmujúce zistenie, ktoré vypovedá o postavení podnikateľov u nás. Z rozhovorov s uchádzačmi o zamestnanie vyplynulo, že v Slovenskej republike, je zo strany štátu malá pomoc malých a stredných podnikateľov. Častými zmenami v legislatíve, malá vymožiteľnosť práva, perzekúcia zo strany úradov a pod. Preto navrhujeme opatrenia, ktoré vychádzajú z Európskej charty pre malé podniky :[11]

a) Zlepšiť vzdelávanie a odbornú prípravu na podnikanie – týka sa to aj uchádzačov o zamestnanie, ktorí uvažujú o možnosti samo zamestnania. Týždenný kurz sa nám javí ako nedostačujúci.

b) Lacnejší a rýchlejší začiatok podnikania – nie všetci uchádzači o zamestnanie dostanú finančný príspevok na začatie podnikania, preto by mala byť väčšia ústretovosť zo strany štátu a finančných inštitúcií.

c) Zdaňovanie a finančné otázky – vytvoriť dlhodobú koncepciu rozvoja malého a stredného podnikania v Slovenskej republike a nie často robiť zmeny v legislatíve a tým čoraz viac zaťažovať malých a stredných podnikateľov.

d) Posilnenie technologickej kapacity malých a stredných podnikov zo strany štátu – sú príklady v EU, kde štát prispieva malým a stredným podnikateľom finančné prostriedky na nákup novej modernej technológie (napr. Poľsko).

e) Posilniť sociálny rozmer podnikania na Slovensku najmä vyzdvihovaním a zverejnením úspechov malých a stredných podnikov, ktoré práve tento rozvoj podnikania praktizujú.

[11] http://www.rpicrv.sk/download/Male_a_stredne_podnikanie.pdf

Literatúra

MAREŠ, P. 2002. *Nezaměstnanost jako sociální problém.* Praha: SLON 2002, s.172, ISBN 80-901424-4.

MIHÁLIK, J. 1994.*Trh práce a manažment ľudských zdrojov*. Bratislava: Edičné stredisko EU 1994, s.259, ISBN 80-225-0549-8.

PRUŽINSKÝ, M. 2010. *Ekonomický a sociálny prínos chránenej dielne.* In. Zborník referátov z 2. ročníka vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou dňa 13.04. 2010 Dolný Kubín. Ružomberok :Verbum 2010, s.287, ISBN 978-80-8084-621-3.

Štatistika ÚPSVaR Poprad, Aktívne opatrenia na trhu práce v roku 2011

ÚPSVaR Poprad , mesačná štatistika za december 2011

Zákon č. 513/1991 Z. z. Obchodný zákonník
Zákon č. 5/2004 Z. z. O službách zamestnanosti

http://www.upsvarno.sk/data/files/125.doc
http://www.rpicrv.sk/download/Male_a_stredne_podnikanie.pdf

Autor

Mgr. Oto Sásik
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Nábrežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
oto.sasik@ku.sk

Ekonomické dopady na páchanie trestnej činnosti, dehonestácia kultúry a ľudského spolunažívania

Jana Schäfferová

Abstrakt

V práci je rozoberaná kriminalita ako jav sprevádzajúci civilizovanú spoločnosť, prechádzajúci zo storočia do storočia nielen s novými podobami jej páchania, ale aj s novými predstavami o jej budúcnosti. Príspevok sa orientuje na príčiny páchania trestnej činnosti z ekonomických dôvodov a následne aj dôsledky takejto neoprávnenej činnosti na harmonický vývoj spoločnosti, pravidlá spoločenského správania a ľudského spolunažívania. Príspevkom je snaha autora poukázať na absurdnosť a krutosť dôsledkov riešenia sociálnych problémov kriminálnou činnosťou, ktorá už nebude pútať pozornosť len kriminológov, kriminalistov, trestnej justície, orgánov činných v trestnom konaní a ďalších subjektov zodpovedných za kontrolu kriminality, ale bude stále viac predmetom úvah aj filozofov, etikov, sociológov, psychológov, psychiatrov, etnografov, demografov a predstaviteľov ďalších vedných odborov, praktikov, profesionálov, ale aj širokej laickej verejnosti a, pochopiteľne, i vlád a parlamentov jednotlivých štátov**.**

Páchanie trestnej činnosti - kriminalita je negatívne sociálny jav spoločnosti. Narúša jej harmonický vývoj, základné pravidlá spoločenského poriadku a ľudského spolunažívania. Cieľom tejto článku je analýza a zhodnotenie situácie v oblasti páchania trestných činov v čase krízy so zameraním sa na súčasnú ekonomickú nestabilitu. V tomto článku sledujem závislosť nezamestnanosti, sociálnych problémov súvisiacich s páchaním trestnej činnosti. Boj s kriminalitou je dlhodobá záležitosť a na jej zabráneniu je dôležitá prevencia kriminality a minimalizácia príčin jej vzniku, pretože vyššia miera kriminality a iné dlhodobé sociálne problémy je príliš vysoká cena a daň za zníženie dlhu a iného deficitu ako úsporného opatrenia. V príspevku je rozoberaná kriminalita ako jav sprevádzajúci civilizovanú spoločnosť, prechádzajúci zo storočia do storočia nielen s novými podobami jej páchania, ale aj s novými predstavami o jej budúcnosti. Príspevok sa orientuje na príčiny páchania trestnej činnosti z ekonomických dôvodov a následne aj dôsledky takejto neoprávnenej činnosti na harmonický vývoj spoločnosti, pravidlá spoločenského správania a ľudského spolunažívania. Príspevkom je snaha autora poukázať na absurdnosť a krutosť dôsledkov riešenia sociálnych problémov kriminálnou činnosťou, ktorá už nebude pútať pozornosť len kriminológov, kriminalistov, trestnej justície, orgánov činných v trestnom konaní a ďalších subjektov zodpovedných za kontrolu kriminality, ale bude stále viac predmetom úvah aj filozofov, etikov, sociológov, psychológov, psychiatrov, etnografov, demografov a predstaviteľov ďalších vedných odborov, praktikov, profesionálov, ale aj širokej laickej verejnosti a, pochopiteľne, i vlád a parlamentov jednotlivých štátov.

1. Príčiny a podmienky páchania trestných činov

„ Sociálna zmena vrátane zmeny hodnôt a zmeny „ ducha doby“ by mohla byť pripísaná rozhodujúcej funkcii, prirodzene, že to v žiadnom prípade nevylučuje fatálne prijatie nikoho, čo sa ukázalo ako chybný smer vývoja.“ [1] Trestná činnosť je vážnym spoločenským problémom a jej zníženiu a obmedzovaniu by sa preto mala v budúcnosti venovať ešte väčšia pozornosť ako doteraz. Páchanie trestnej činnosti je jav, ktorého zastavenie a teda úplne eliminovanie je takmer nemožné. Štatistiky preukazujú jeho nárast z roka na rok. Motív, ktorý vedie páchateľa k páchaniu trestného činu, pritom môže byť rôznorodý. Pôjde jednak o protispoločenské konanie osoby, ktorá je sama obeťou- dieťa a ktorej správanie pramení v nepriaznivom rodinnom prostredí a zlyhaní výchovných mechanizmov vlastnej rodiny, ďalšími dôvodmi môžu byť sociálne, ekonomické a hospodárske problémy, na ktorých vyriešenie sa páchateľ uchýli práve k naplneniu niektorej zo skutkových podstát trestného činu uvedeného v Trestnom zákone. Na základe toho by sme potom mohli kriminalitu rozdeliť do širšieho rámca, podľa predmetu jej páchania a to na kriminalitu násilnú, majetkovú kriminalitu, mravnostnú kriminalitu, hospodársku kriminalitu a kriminalitu drogovú a počítačovú a v neposlednom rade nebezpečnú a veľmi rozšírenú organizovanú kriminalitu. To ako bol spáchaný trestný čin patrí do pôsobnosti vednej disciplíny kriminalistiky, dôvodmi prečo bol trestný čin spáchaný sa zaoberá kriminológia, ktorá jednotlivo skúma stav, úroveň, štruktúru, dynamiku, osobu páchateľa a objasnenosť páchania trestných činov.

1.1. Hospodárska a finančná kríza

Badateľný vplyv na páchanie trestnej činnosti má práve od roku 2009 aj hospodárska a finančná kríza, ktorá bohužiaľ v ľuďoch prehlbovala a vzbudzovala potrebu protispoločenského konania za účelom uspokojenia svojich vlastných potrieb. Ľudia žijúci v slabších sociálnych pomeroch majú sklony zapojiť sa do majetkovej trestnej činnosti ako je napríklad krádež a lúpež. Takýto ľudia inklinujú ku konaniu vziať veci do vlastných rúk a vziať si to, čo im nepatrí aj násilím. Rok 2009 bol obdobím, kedy sa do celkovej trestnej činnosti premietol vplyv hospodárskej krízy najmä v oblasti majetkovej kriminality. V období hospodárskjej krízy sú najviac pozorované pokusy a snahy o poisťovacie podvody. Hlavnou príčinou vznikajúcich pokusov o poisťovací podvod sú najmä snaha vylepšiť svoju súčasnú ekonomickú situáciu a teda dosiahnúť požadovaný zisk na uspokojenie svojich potrieb, a tak isto stabilizovať životnú situáciu zhoršujúcu sa pod vplyvom nedostatočných respektíve momentálne nedostupných príjmov (pokryť existujúce výdavky). Pokiaľ ide o druhý prípad, za to môže snaha nahradiť aspoň časť príjmov za takmer akúkoľvek cenu. Spôsoby akými dochádza k poisťovacím podvodom sú tak isto rôznorodé, pôjde o prípad kde ide o vymyslené škody- fingované alebo duplicitne uplatnené. Pri fingovaných škôd ide o krádež vozidla, ktoré bol predané do zahraničia alebo zaparkované na inom mieste; krádež vecí z vozidla, ktoré tam v čase poistnej udalosti neboli alebo o poškodenie havarijne nepoisteného vozidla do ktorého potom niekto dobrovoľne nabúral a následne mu umožnil uplatniť si škodu z jeho povinného

[1] Kaiser., G.: Kriminologie.1. vydání. Praha, C. H. Beck 1994, str.259-260.

zmluvného poistenia. V mnohých prípadoch si klienti a ostatný delikventi neuvedomujú, že pokus o poistný podvod je klasifikovaný ako trestný čin v trestnom zákone s presne špecifikovanou skutkovou podstatou. Ak pôjde o majetkovú kriminalitu, je zaužívaný pojem „hospodárska kriminalita“ respektive pojem „ekonomická kriminalita“, keďže ide o termíny totožné avšak nie je vylúčené ich nestotožňovanie, ba poukázanie na značné rozdiely medzi viacerými právnymi teoretikmi.

„ Pojem hospodárska kriminalita nebol zatiaľ ani napriek všetkým snahám presne a jednoznačne vymedzený. Z hľadiska slovenského trestného práva sa spája s hospodárskymi trestnými činmi, zaradenými v piatej hlave osobitnej časti Trestného zákona č. 300/2005 Z.z.. Treba si však uvedomiť, že tieto explicitne vymedzené hospodárske trestné činy tvoria iba základ; ich množina z hľadiska rôznorodosti skutkových podstát nie je konečná.

Hospodársku kriminalitu je potrebné odlišovať od majetkovej kriminality, vzhľadom na skutočnosť, že niektoré trestné činy, ktoré sú zaradené v štvrtej hlave osobitnej časti Trestného zákona (napríklad podvodu, sprenevery), sa objavujú aj vo fenomenológii hospodárskej kriminality. V takomto prípade je vždy určujúci spôsob spáchania trestného činu. „ [2] V prípade definície hospodárskej kriminality, by bolo príliš jednoduché obmedziť sa na skúmanie hospodárskej kriminality len na jej charakteristiku v znení platného Trestného zákona a vychádzať z jeho členenia, keď sa za hospodársku trestnú činnosť považujú trestné činy obsiahnuté v druhej hlave osobitnej časti Trestného zákona. Táto hlava nevystihuje charakter a rozsah hospodárskej kriminality. Jej chápanie, striktne viazané na systematiku Trestného zákona, by viedlo k tomu, že mnoho trestných činov by nebolo do hospodárskej kriminality zahrnuté, hoci svojim charakterom a osobitosťou tam nepochybne patria. Preto je nutné dať tomuto pojmu porovnateľný obsah na medzinárodnej úrovni a chápať hospodársku kriminalitu z pohľadu odporučení Rady Európy. [3]

Za ekonomickú kriminalitu považujeme hospodárske trestné činy: kartelové trestné činy, podvodné praktiky a zneužívanie hospodárskej situácie nadnárodnými spoločnosťami, vytváranie falošných firiem, falšovanie záznamov o bilanciách spoločnosti , podvody vzťahujúce sa na hospodársku situáciu spoločného kapitálu spoločností, porušovanie pravidiel bezpečnosti a ochrany zdravia pracovníkov při práci, poškodzovanie spotrebiteľov a nekalá súťaž a iné nekalé obchodné praktiky. Za predpokladu, že bola spôsobená značná škoda a bola spáchaná podnikateľmi pri výkone ich povolania, možno k hospodárskym trestným činom zaradiť podľa tohto odporučenia Rady Európy. Ide napríklad: podvodné získanie či zneužitie dotácií štátnych alebo nadnárodných organizácií, počítačové zločiny, podvody na škodu veriteľov, finančné a daňové trestné činy a vyhýbanie sa sociálnym povinnostiam zo strany podniku, colné trestné činy, trestné činy vzťahujúce sa k regulácii peňazí a obeživa, kurzové a bankové trestné činy a trestné činy proti životnému prostrediu. Ak vychádzame z analýzy súčasnej ekonomickej a hospodárskej situácie, je zrejmý nielen nárast tejto trestnej činnosti s ohľadom na globálne ekonomické problémy, ale aj kvalitatívne zmeny v páchaní kriminality ekonomického charakteru, ktoré sa u nás prejavili v nadväznosti na nové spoločenské, politické a ekonomické podmienky. Z určitého všeobecného hľadiska možno tvrdiť, že hospodárska trestná činnosť je odrazom a akousi reakciou na stav a vývoj

[2] http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/financ/koprlova.pdf
[3] K tomu pozri : Odporučenie č. R(81)12

ekonomickej sféry štátu. Celý proces transformovania ekonomiky, privatizácia štátneho majetku, vznik súkromno-vlastníckeho sektoru a súkromného podnikania, tak aj väčšia liberalizácia zahraničného obchodu a zahraničných investícií umožnili nielen oživenie hospodárskeho života, ale podporili aj výskyt nežiadúcich spoločenských javov. Súčasťou viacerých nekalých a podvodných konaní boli a ešte aj sú trestné činy úplatkárstva a podplácania. Korupcia sa vyskytovala najmä pri verejných súťažiach, tendrocha výberových konaniach, pri štátnych zákazkách a pri prideľovaní štátnych dotácií v rôznych oblastech aj súkromenj sféry. Takéto nekalé praktiky neobyšli ani sférz daňovú. V daňovej oblasti sa značnevyskytovala korupcia pri neoprávnenom dávaní povilenia na výplatu nadmerného odpočtu dane z pridanej hodnoty, pri vystavovaní rôznych potvrdení pre podnikateľov. Okrem daňovej oblasti sa korupcia vyskytla aj v oblasti colnej. Išlo o prípady dovozu a vývozu tovarov do zahraničia anebo v rámci jedného štátu, v oblasti súdnictva pri konkurzných konaniach. Nepartne veľkú pozornosť si žiada aj trestná činnosť v oblasti daní a ciel, resp. ostatných trestných činov poškodzujúcich,najmä a okrem iného, aj záujmy štátu. [4] Výrazný časť podielu na ekonomickej- hospodárskej kriminalite predstavuje aj skrátenie dane a poistného. V neposlednom rade by sme nemali zabúdať na nebezpečné zoskupenie organizovaného zločinu, ktorý v čase ekonomickej krízy a neistoty profituje hádam najviac, keďže medzi príčiny organizovanej kriminality okrem kultúrnych politických, lrgislatívnych, technických podmienok, zaraďujeme aj príčiny ekonomické. Akákoľvek forma organizovaného zločinu je zameraná na dosiahnutie zisku a to za akýchkoľvek podmienok. " Zločinecké organizácie sa aktivizujú nielen v protiprávnej činnosti, ale vykonávajú aj legálnu činnosť, ktorou sa snažia zastrieť svoju kriminálnu podstatu." [5] Vývoj organizovanej kriminality alebo kriminality vôbec v Slovenskej republike, dáva dôvod na obavy, čomu neprispela ani samotná hospodárska nerovnosť v našom štáte. Kriminalita má efekt, žial demolačný na městskéé a štátne rozpočty, nakoľko rastom kriminality stúpa práca policejných zborov a iných štátnych orgánov, čo v značnej miere narda stav jednotlivých rozpočtov.

„V dôsledku krízy sa v Číne stalo nebezpečným doteraz bezproblémové povolanie taxikára. Vodičov prepadávajú pasažieri. „Niet pochýb, že počet zločinov stúpa pre krízu," povedal pre agentúru AP profesor kriminológie Tu Siun-po. Na podobný scenár sa pripravuje aj ruský prezident Dmitrij Medvedev: „Finančná kríza naštartuje vyššiu zločinnosť, vytvorí sociálne problémy a napätie," vyhlásil ruský prezident. Spoločenské nepokoje sa objavili v Maďarsku, kde extrémistická Maďarská garda otvorene hlása, že za krízu môžu Židia a že je potrebné vyrovnať sa s Rómami." [6]

Páchateľom hospodárskeho- ale aj akéhokoľvek iného trestného činu môže byť podľa slovenského práva výlučne fyzická osoba. Právnickú osobu trestne stíhať v súčasnosti nedá. Je však potrebené podotknúť, že táto téma je právnickou verejnosťou aj zákonodarcovia neustále rozoberaná a vedú sa uzákonení trestnoprávenj zodpovednosti právnických osob mnohosiahle rozpravy. Nemožno preto v budúcnosti vylúčiť, že aj v Slovenskej republike bude čoskoro zakotvený inštitút trestnej zodpovednosti právnických osôb, tak ako sa v

[4] napríklad: nová forma páchania trestnej činnosti v súvislosti s obchodovaním s tabakovými výrobkami prostredníctvom balíkov zasielaných poštou.
[5] Madliak. J., Čverčko.T., Baňacký ., M.: Kriminológia, UPJŠ v Košiciach, 2005, str. 242.
[6] K tonu pozri zdroj: http://hnonline.sk/svet/c1-34793010-pre-krizu-rastie-kriminalita

nedávnej minulosti stalo napríklad v Rakúsku (rok. 2006), Švajčiarsku (rok. 2003) alebo Belgicku (rok. 1999).

Páchanie trestnej činnosti môžme vidieť vo vnútorných príčinách jednotlivého člověka, konkrétne jeho morálke, psychike, v citovej a racionálnej oblasti, jeho charakterovej črte, úrovni právního vedomia a následne. Netreba pritom zabúdať aj na vplyv vonkajších faktorov- biologických, neurofyziologickýcha iných predpokladov jednotlivca. Súhrnom by sa všety tieto vlastnosti dali definovať jako komplex osobitných vlastností patriacich ku konkrétnemu človeku. Preto by sa dalo z daného urobiť záver, že všetky rovnakévonkajšie podmienkyniekedy pôsobia na správanie človeka diametrálne, úplne rozdielne. V prípade hospodárskej krízy sa jedná najmä o vplyv sociálnych podmienok na správanie jednotlivca, čo s však nedeje mechanicky, okamžite. Před samotných vonkajším konaním páchateľa, prechádza celý jav pachatelovým vedomím, hodnotením a vôľou. Jeho čin, je následne odrazom jeho jeho skúseností, poznatkov, vedomosti, postojov, profesie, osobných záujmov, predstavy, návykov a následne.“ Z toho vyplýva, že príčina je jav, ktorý pôsobí na iné javy, respektive na ich vznik alebo zánik. „ [7] Podľa Y. Turayovej , samotný motív podněcuje príčinu konania. Príčina vyvoláva nový jav. Samotná kontrola kriminalitymá svoje uplatnenie nielen v oblasti kriminologie, ale aj při iných sociálných javora živelných pohromách. Dostať pod kontrolu znamená zredukovať nebezpečenství vzniku a šírenia ďalšej kriminality na takú úroveň, ktorá podstatne nenaruší normálne fungovanie společnosti a štátu. Najúčinnejším nástrojom s bojom proti kriminalit v jej akejkoľvek forme je najprv prevencia proti jej páchaniu. „ Za jej prednosť sa zvyčajne považujeto, že že vo všeobecnosti sa každému zlu vešmi vyplatí predchádzať , ako potom naprávať chyby, prevencia je ekonomicky výhodnejšia (aj keď samozrejme vyžaduje určité finančné prostředky) , eliminuje potrebu budovať silne represívne štruktur, ktorých efektivnosť sa nezvyšuje úmerne ich veľkosti apod. „ [8] To vyznačuje vyzdvihnutieprevencie před samotnou represiou, čoho argumentom a zárukou by mal byť demokratickýa právny štát, ktorý sa nemôže neustále orientovať len na posilňovanie represie, lebo tým by postupne poprel svoj demokratickú podstatua smeroval by svojou charakteristikou k policajnému štátu. Stav kriminality je kvantitativným ukazovateľom počtu trestných činov za určitý čas na určitom území. Jeho rast alebo pokles je determinovaný vnútornými psychickými zložkami, jako ja vonkajšími, kde zaraďujem aj demografické podmienkytoho kterého štátu.

Nárast ekonomickej kriminality predstavuje pre Slovenskú republiku stále závažnejšiu hrozbu a obavu. V celosvetovom meradle sa takmer polovica spoločností stala počas uplynulých dvoch- troch rokov, a teda počas hospodárskej krízy a po nej, obeťou určitého typu ekonomickej kriminality. Jedná sa o trestnú činnosť, pri ktorej útok na majetok je zameraný zvnútra Nebezpečná je najmä svojou latenciou a všeobecne je odhadované, že viac ako polovica trestných činov nie je objasnená, čo spôsobuje nárast ďalšej kriminality a špecializovanie sa páchateľov. V Slovenskej republike sa procesom transformácie ekonomiky na trhovú ekonomiku a uvoľnením a poskytnutím priestoru na súkromné

[7] Turayová, Y. Kriminologické aspekty zločinu, Bratislava IURA EDITION, 2001, str.16
[8] Holcr., K., a kol.: Kriminológia, IURA EDITION, Bratislava, 2008, str.195.

podnikanie jednotlivcom vytvorila široká možnosť na páchanie ekonomickej kriminality, ktorá je zdrojom rýchleho zbohatnutia a dosiahnutia zisku. Najmä v priestore obchodného podnikania dochádza k rozsiahlemu páchaniu ekonomickej kriminality, páchatelia vystupujú pod neexistujúcimi firmami, používajú sfalšované, respektíve. odcudzené doklady, sfalšované oprávnenia a následne. K rozsiahlemu páchaniu trestnej činnosti dochádza aj v daňovej oblasti, najmä daňovými únikmi ako som už vyššie rozoberala. Páchatelia vytvárajú dobre organizované skupiny, a to vo viacerých prípadoch s medzinárodným prvkom, čím zvyšujú predpoklad na nebezpečnosť tejto trestnej činnosti a sťažujú jej preukazovanie a odhaľovanie trestnej činnosti. špecifický charakter má odvetvia finančných služieb, vrátane zložitých finančných transakcií a veľký objem peňažných aktív bánk, predstavuje atraktívny cieľ pre podvodníkov. V bankovom a nebankovom sektore dochádza najmä k podvodným aktivitám v súvislosti s prevodmi finančných prostriedkov, poskytovaním úverov na základe nepravdivých alebo neúplných údajov, kedy sú zatajované skutočnosti rozhodujúce pre poskytnutie úveru.

Súčasná hospodárska kriminalita predstavuje zároveň najväčší a ťažko vyriešiteľný problém súčasnej svetovej ekonomiky i najvýznamnejšiu hrozbu medzinárodných ekonomických vzťahov do budúcnosti, a to nielen z hľadiska skutočne alebo simulatívne realizovaných transakcií, ale aj, a najmä, z hľadiska súvisiacich právnych pohľadov. Je zrejmé, že najviac rozoberaný je tento problém pri vzájomných vzťahoch medzi priemyselne vyspelými a ekonomicky silnejšími a menej priemyselne vyspelými oblasťami, s osobitným nazeraním na Čínu, ako na krajinu s najväčšími aktivity medzinárodného spoločenstva v oblasti boja proti hrozbe hospodárskej kriminality.

„ A na záver bude taktiež potrebné zosúladiť právne poriadky jednotlivých štátov, napríklad uzatváraním medzinárodných dohovorov či prostredníctvom záväzných predpismi medzinárodných organizácií, nakoľko práve nesúlad právnych noriem rozdielnych právnych poriadkov je jeden z významných faktorov, ktorý zapríčiňuje páchanie ekonomickej kriminality v medzinárodnom meradle. „ [9] Proces boja širokej svetovej verejnosti proti hrozbe dôsledkov hospodárskej a ekonomickej kriminality bude neľahký a vzhľadom na rôznorodosť prostredí v jednotlivých krajinách a regiónoch veľmi zdĺhavý a problematický. Jedno si ale treba uvedomiť, čo aj zaraďujem za poslednú vetu môjho príspevku, čím rozsiahlejšia, väčšia a fundovanejšia, sofistikovanejšia bude všeobecná informovanosť o jave a výskyte hospodárskej kriminality a jej základných aspektoch, tým bude boj účinnejší a efektívnejší.

Použitá literatura

1. MADLIAK. J., ČVERČKO.T., BAŇACKÝ ., M.: Kriminológia, UPJŠ v Košiciach, 2005, str. 242, ISBN 80-7097-601-2.
2. TURAYOVÁ, Y. Kriminologické aspekty zločinu, Bratislava IURA EDITION, 2001, str.16, ISBN 80-89047-25-4.

[9] K tomu pozri: http://vili.uniba.sk:8880/ddp/dostupne/2006_PA_gasparovic_dusan.pdf

3. HOLCR., K., a kol.: Kriminológia, IURA EDITION, Bratislava, 2008, str.195., ISBN 978-80-8078-206-1
4. KAISER., G.: Kriminologie.1. vydání. Praha, C. H. Beck 1994, str. 259-260., ISBN80-7179-002-8.
5. SCHEINOST, M. a kol.: Výzkum ekonomické kriminality. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, str. 59-61. ISBN 80-7338-031-5.
6. NOVOTNÝ, O. - ZAPLETAL, J. a kol.: Kriminologie. 2. přeprac. vyd. Praha : ASPI Publishing, 2004, s. 199. ISBN 80-7357-026-2.
7. http://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/financ/koprlova.pdf
8. Odporučenie č. R(81)12
9. http://hnonline.sk/svet/c1-34793010-pre-krizu-rastie-kriminalita
10. http://vili.uniba.sk:8880/ddp/dostupne/2006_PA_gasparovic_dusan.pdf
11. TRESTNÝ ZÁKON 300/2005 v platnom znení.

Kontaktní údaje

JUDr. Jana Schäfferová
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta
Kováčska 19, 040 75 Košice, Slovakia
Tel: +421 908 455 138
email: janka.schafferova@gmail.com

Praca Socjalna Skoncentrowana na Rozwiązaniach jako siła pomocy społecznej.

Agata Siwek-Szczepanik [1]

Abstrakt

Współcześni ludzie żyją w zabieganym świecie, gdzie nie zauważany jest drugi człowiek i jego problemy. Często ukrywają oni swoje niepowodzenia, rozterki, itp. przed najbliższymi. Kto albo co może im pomóc? Zdaniem prof. J. Szmagalskiego to właśnie praca socjalna stanowi odpowiedź na problemy osobiste, ale także na sytuacje kryzysowe. W swoim artykule przedstawię pojęcie "praca socjalna", a także termin "praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach", którym zajmę się bliżej. Dzięki PSSR, która jest uzupełnieniem innych metod pracy socjalnej, pracownik socjalny wzmacnia zasoby, możliwości rodziny, która znajduję się w kryzysie. Moim zdaniem praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach stanowi siłę pomocy społecznej i to postaram się udowodnić w swoim artykule.

Obecne czasy przyczyniają się do tego, że żyjemy w coraz bardziej „zabieganym" świecie, gdzie nie ma czasu na codzienną refleksję, czy też rozmowę, nie zauważany jest drugi człowiek i jego rozterki. Mieszkamy w dużych blokowiskach, nazywanych „molochami" lub też daleko od budynków mieszkalnych, z dala od ludzi, choć tak naprawdę pośród nich. Swoje problemy osobiste, rodzinne, zawodowe, materialne ukrywamy przed naszym otoczeniem. Niestety one same nie znikną. Słyszymy w środkach masowego przekazu o coraz większej ilości zachowań przestępczych, różnego typu uzależnień, czy chorób. Wtedy zadajemy sobie pytanie: „Czy i gdzie można szukać pomocy ?", „Kto może pomóc nam w rozwiązaniu naszych problemów?". Tu odpowiedzią może być praca socjalna oraz pracownicy socjalni.

Termin „praca socjalna" jest zróżnicowany i dlatego trudno go jednoznacznie określić. Nie ma jednej definicji, która wskazywałaby, czym praca socjalna jest lub czym powinna być. Nie ma też jednego określenia dla zawodu pracownika socjalnego, gdyż przedstawiciele tej profesji zajmują się wieloma czynnościami, mają przypisane różne role i pracuję z różnymi typami klientów [2], stosują różnorodne metody i narzędzia pracy. W swoim artykule spróbuje choć przybliżyć te zagadnienia i przedstawić zarys problematyki.

Zacznę od tego, iż definicje „pracy socjalnej" można podzielić na formalne i do nich należy podział pojęć ze względu na kraj, z którego pochodzą ich autorzy, tj. z Ameryki, Polski czy Niemiec oraz ze względu na chronologię rozwoju pojęcia, np. powstałe w cywilizacjach starożytnych, średniowieczu, czy w czasach oświecenia, itd. Wyróżniamy również kryterium merytoryczne oparte na różnych dyscyplinach naukowych, np. socjologii, pedagogice, psychologii, polityce społecznej, ekonomi, medycynie, itp. [3]

Według profesora Jerzego Szmagalskiego - jednego z cenionych i znanych teoretyków pracy socjalnej - to właśnie praca socjalna stanowi odpowiedź na problemy osobiste, ale także nagłe i niespodziewane sytuacje, tj. kryzysowe. Są one dla jednostek dużym obciążeniem

[1] mgr Agata Siwek-Szczepanik, Zakład Pracy Socjalnej, Akademia im. J. Długosza w Częstochowie
[2] Ch. Beckett, *Podstawy teorii dla praktyków pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2010, s.16
[3] A. Olubiński, *Praca socjalna. Aspekty humanistyczne i pedagogiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2004, s. 20

i zachwianiem ich normalnego życia. Wtedy to pracownik socjalny powinien wspierać klientów w pomyślnym przejściu przez czas kryzysu. [4] Autor przedstawia podejście interpersonalne, czyli podkreśla rolę pracownika socjalnego, jego kompetencji zawodowych i metodykę oddziaływania na jednostki. Zdaniem J. Szmagalskiego pracownicy powinni posiadać odpowiednie umiejętności, by móc skutecznie i efektywnie pracować oraz wywoływać pozytywne zmiany. [5]

Pojęcie „praca socjalna" wprowadzono na przełomie XIX i XX wieku w Stanach Zjednoczonych dzięki m. in. S. Simonowi i N. Pattonowi oraz innym aktywnym działaczom. Praca socjalna oficjalnie pojawiła się w 1917 roku w nazwie amerykańskiego stowarzyszenia National Conference of Charities and Corrections na National Conference of Social Work, gdzie działali wybitni teoretycy i praktycy, tj. Mary E. Richmond, Jane Addams, Edith i Grace Abbott, itd. Wspomniana wyżej M. Richmond miała znaczny wpływ na rozwój metodologii pracy socjalnej, m. in. opracowała narzędzia diagnozy, tj. wywiad środowiskowy. Jest również autorką pierwszych opracowań z zakresu teorii pracy socjalnej. [6]

W Polsce profesjonalna praca socjalna miała już swój początek w działalności filantropijno – dobroczynnej. Podłoże stanowiło chrześcijaństwo, a umowną datą rozpoczęcia jest 966 rok, w którym odbył się chrzest Mieszka I. Od czasów średniowiecza w naszym kraju mamy doczynienia z kwestiami społecznymi, gdyż państwo ingerowało w sferę socjalną, np. przepis opieki nad ubogimi, chorymi, niedołężnymi i dziećmi. W miarę upływu lat powstawało coraz więcej reform społecznych, i tak w wieku XVI Andrzej Frycz Modrzewski zaprezentował program reform (dzieło „O naprawie Rzeczpospolitej"), gdzie m.in. poruszył sprawę osób cierpiących biedę ze względu na upośledzenia oraz kwestie dotyczące indywidualnej działalności charytatywnej. Jego projekt pasowego systemu opieki był zalążkiem jednej z pierwszych w Europie państwowej służby zdrowia. [7] Koncepcja ta zawierała propozycję wprowadzenia trzech rodzajów funkcji urzędniczych, które miałyby obejmować całość problemów socjalnych. Pierwsza to dozorcy obyczajów, ich zadanie polegało na kontrolowaniu życia moralnego wszystkich warstw społecznych i w razie potrzeby nakładaniu kar. Kolejna funkcja to tzw. osobliwy urzędnik, mający pilnować porządku i także karać w razie zakłócania spokoju. Trzecia grupa to urzędnicy nazwani dozorcami ludzi ubogich, którzy walczyli z próżniactwem oraz organizowali prace przymusowe i wsparcie finansowe dla ubogich. [8] Warto również wspomnieć o ks. Piotrze Skardze, który założył w 1584 roku najsławniejsze Arcybractwo Miłosierdzia działające na rzecz osób ubogich, chorych przebywających w szpitalach, więźniów oraz kobiet lekkich obyczajów. Utworzył funkcję wizytatorów, którzy zajmowali się sprawdzaniem wszystkich

[4] J. Szmagalski*, Współczesne procesy rozwojowe pracy socjalnej jako zawodu i dziedziny kształcenia akademickiego*, [w:] „Praca socjalna" nr 3/2006, s. 22, materiał wykorzystany również w artykule dotyczącym kryzysu w rodzinie wysłanego do czasopisma „Praca socjalna"

[5] M. K. Stasiak, *Podmiotowy model pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno – Ekonomicznej, Łódź 2009, s. 50

[6] J. Szmagalski, *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna. Przykład amerykański*, Warszawa 1996, s. 15; E. Kantowicz, *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Olsztyn 2001, s. 15

[7] J. Radwan - Pragłowski, K. Frysztacki, *Społeczne dzieje pomocy człowiekowi : od filantropii do pracy socjalnej*, Wydawnictwo Interart, Warszawa 1996, s. 217 – 219; A. Olubiński, *Praca socjalna. (...),* op. cit., s. 26

[8] T. Kamiński, *Praca socjalna i charytatywna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stanisława Wyszyńskiego, Warszawa 2004, s. 15 -1 6

osób zgłoszonych jako potrzebujących wsparcia oraz funkcję szafarzy, którzy bezpośrednio przekazywali pieniądze oraz składali sprawozdania ze swej działalności. [9]

W Polsce dopiero na przełomie XVII i XVIII wieków nastąpił postęp w opiece nad wyżej wymienionymi grupami potrzebujących. Działania w stosunku do osób ubogich skierowane były na wyprowadzenie z ubóstwa oraz znalezienie dla nich pracy. W okresie zaborów działalność dobroczynna w postaci pomocy publicznej była realizowana w gminach. A pomoc charytatywna była wspomagana przez Kościół katolicki, gminy żydowski i podmioty prywatne. Na rozwój i przekształcanie się terminu „praca socjalna" wpływ miały także działania związane z utratą niepodległości państwa polskiego w wieku XIX. W tym czasie podejmował działania Stanisław Staszic, który założył Towarzystwo Hrubieszowskie – spółdzielnie samopomocy chłopskiej. Powstały też Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Towarzystwo Opieki nad Ubogimi Matkami i ich Dziećmi, Warszawskie Towarzystwo Higieniczne, Towarzystwo Przeciwgruźlicze, itp. Natomiast I wojna światowa przyczyniła się do tworzenia instytucji opiekuńczych, np. Centralnego Komitetu Obywatelskiego, którego zadania po 1915 roku przejęła Rada Główna Opiekuńcza. Z kolei okres międzywojenny kojarzony jest przede wszystkim z Konstytucją z 1921 roku, w której zawarto ustawę o pomocy i opiece, co miało ogromny wpływ na profesjonalny rozwój pojęcia „pracy socjalnej" w Polsce. [10] Przyczyniły się do tego także działania i dokonania Ludwika Krzywickiego, Stanisława Rychlińskiej, Konstantego Krzeczkowskiego, a szczególnie Heleny Radlińskiej - prekursorki polskiej pedagogiki społecznej. [11] W 1925 roku założyła ona Studium Pracy Społeczno – Oświatowej w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie, które miało na celu fachowe przygotowywanie kadry pracy socjalnej. Stworzyła również koncepcję pedagogiki społecznej oraz pracy socjalnej, nazwanej środowiskową. Ważne w jej podejściu było pojęcie „sił społecznych" oznaczające zespół czynników środowiska tzn. zdolności, mocnych stron, zasobów jednostek i grup wyrażających się w działaniu. Pracownik socjalny - jej zdaniem - ma za zadanie odnajdywanie i wydobycie tych sił ze środowiska, by wywołać pozytywne zmiany, kompensować wcześniej zdiagnozowane deficyty klienta. Te działania mają doprowadzić do prawidłowego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. [12]

Z kolei okres II wojny światowej kojarzony jest głównie z działalnością spółdzielczości polskiej oraz działalnością edukacyjną. Niestety w drugiej połowie lat 40 - tych zaprzestano tworzenia organizacji i stowarzyszeń samopomocowych, gdyż zadanie to przejęło państwo, które zarządzało życiem społecznym i politycznym obywateli. Natomiast po zakończeniu II wojny światowej w Polsce nastąpił okres tzw. ratownictwa społecznego, gdzie chodziło o pomoc doraźną . W latach 50-tych nastąpiło zahamowanie rozwoju służb społecznych, gdyż uznano, że działalność pomocowa jest niepotrzebna. Jednak w roku 1958 pogląd dotyczący pomoc społecznej uległ diametralnej zmianie i powstał Polski Komitet Pomocy Społecznej, a rok później przywrócono instytucję opiekuna społecznego (terenowego i powiatowego). Miał on za zadanie prowadzić akcje socjalne, które polegały na udzielaniu pomocy finansowej, ale także na działaniach służących ochronie trwałości rodziny,

[9] Ibidem, s. 17
[10] E. Kantowicz, *Elementy teorii i praktyki (...),* op. cit., s.13 – 14; A. Olubiński, *Praca socjalna. (...),* op. cit., s. 27; Z. Kastelik (red.), *Wolontariat w organizacjach pozarządowych w województwie śląskim*, Śląskie Forum Organizacji Socjalnych KAFOS, Katowice 2005, s. 11-14
[11] T. Kamiński, *Praca socjalna (...),* op. cit., s. 25
[12] M. K. Stasiak, *Podmiotowy model (...)*, op. cit., s. 44 - 45

zwalczaniu zjawiska prostytucji, alkoholizmu oraz zaniedbań wychowawczych. Do jego obowiązków należała również opieka nad ludźmi starszymi, upośledzony i niepełnosprawnymi. [13]

Kontynuatorem koncepcji H. Radlińskiej był Aleksander Kamiński, który poszerzył podejście swojej poprzedniczki, porównywał je z pojęciem „akcja społeczna" i wskazał trójdzielną strukturę oddziaływania pracy socjalnej. Według niego : „Praca ma zapewniony trwały fundament materialny, umożliwiający rozwinięcie szerokiego frontu aktywności społeczno – wychowawczej w zakresie wyrównywania (kompensowania) braków biologicznych, społecznych i kulturalnych oraz wspomagania pomyślnego rozwoju jednostek i grup społecznych. Inaczej mówiąc, poczynania socjalne uzupełniać mają potrzeby bytowe ludzi o obniżonych możliwościach samodzielnego dawania sobie rady w trudnościach życiowych, jak i wzmacniać szanse rozwojowe szerszych rzesz, którym udostępnia się odpowiednie urządzenia i usługi – także w zakresie kultury." [14] Podobnie do zagadnienia pracy socjalnej podchodzi Ewa Marynowicz – Hetka, która uważa, że praca socjalna to „działalność o charakterze pomocy w rozwoju jednostce, grupie i społeczności; działalność, która poprzez ulepszenie lub przekształcenie środowiska optymalizuje rozwój wychowanka, podopiecznego." [15]

Kolejny wybitny polski pedagog społeczny - Ryszard Wroczyński - wzbogacił podejście pracy socjalnej sformułowane przez H. Radlińską o metodę oddziaływania na człowieka. Jego zdaniem zmianę w jednostce można uzyskać przez działania wychowawcze. Rozumie on „wychowanie jako proces, zestaw planowych i celowych działań, zmierzających do osiągnięcia zamierzonych rezultatów." [16]

Interesujące jest również ujęcie profesor Barbary Szatur – Jaworskiej, która uważa, że praca socjalna to pojęcie wieloznaczne, obejmujące metody, działania, a także profesje zawodową. Zdaniem wyżej wymienionej autorki „praca socjalna jest zarówno nazwą specyficznej ze względu na swe cele i metody działalności, jak (…) profesji, która – między innymi – polega na wykonywaniu owych działań. Z praktyki i teorii pracy socjalnej wynika, że może być ona realizowana także przez nieprofesjonalistów. Zatem praca socjalna – działalność i praca socjalna – zawód są pojęciami przyjmującymi niejednakowy zakres." [17] Dlatego też - moim zdaniem - bardzo ważne jest profesjonalne i zawodowe przygotowanie osób, które w przyszłości będą świadczyć pracę socjalną. Pracownicy socjalni, bo o nich mowa, to osoby, które muszą pełnić wiele różnych ról zawodowych, np. nauczyciela, superwizora, mediatora, pośrednika, itp. Współczesny pracownik służb społecznych powinien znać przepisy prawa i potrafić je zinterpretować, co w ciągle zmieniającym się systemie nie jest proste. Ważne jest to, by wykazywał odporność na stres i wypalenie zawodowe. To ktoś, kto lubi ludzi i lubi z nimi pracować, nie boi się trudnych wyzwań i potrafi wykorzystać zasoby instytucji, czy też klienta. Potrafi stosować różne metody pracy z podopiecznym,

[13] T. Kamiński, *Praca socjalna (...),* op. cit., s. 26 - 27
[14] A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, PWN, Warszawa 1974, s. 67
[15] E. Marynowicz –Hetka, *Istota pracy socjalnej* „Praca socjalna" nr1/1986, s.14, [w:] J. Szczepkowski, *Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010, s. 17
[16] M. K. Stasiak, *Podmiotowy model (...),* op. cit., s. 48
[17] B. Szatur - Jaworska, „Teoretyczne podstawy pracy socjalnej ", [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, Warszawa 1993, s. 91

w tym oparte na idei empowermentu, która polega na zwiększeniu poczucia władzy i kontroli nad własnym życiem.

Zdaniem Katarzyny Łangowskiej – 30 letniego pracownika socjalnego, kreatora innowacyjnych metod pracy socjalnej oraz koordynatora projektu socjalnego pt. „Rodzina bliżej siebie" promującego metodę asystentury w Gdyni - zadania, role i metody pracy pracownik socjalnego zmieniały się, dostosowywały do panujących warunków. „Podczas stanu wojennego zaskoczono nas [pracowników socjalnych] ogromną ilością darów z zagranicy. Nasza praca polegała na względnie sprawiedliwej ich dystrybucji. „Opieka społeczna" pogłębiała swój charytatywny charakter. Praca socjalna jako taka nie istniała, jednak nasza praca miała swój inny sens. Wtedy pomoc polegała właśnie na tym, aby móc coś komuś po prostu dać, jedzenie czy odzież. Przy galopującej inflacji pieniądze traciły swoją wartość i przede wszystkim siłę nabywczą. Myślę, że to właśnie lata 80-te wpłynęły najbardziej na sposób postrzegania pracowników socjalnych przez społeczeństwo. Wszak „socjalna" to ta, która przynosiła bądź załatwiała jakieś dary, zasiłki, pomagała w formie rzeczowej, często bardzo hojnie. (…) Przemiany ustrojowe wymusiły zmiany w życiu nas wszystkich. Pojawiły się mało znane do tej pory zjawiska społeczne jak bezrobocie, bezdomność czy bezradność w sprawach organizacji życia codziennego i sprawowania opieki nad dziećmi. Pomoc społeczna została zobligowana do zajęcia się tymi problemami w ramach własnych zadań. Ośrodki Pomocy Społecznej miały łagodzić społeczne koszty ogromnych przemian życia obywateli. Masowe upadłości dużych zakładów przemysłowych, prywatyzacje prowadziły do niespotykanego dotychczas zubożenia społeczeństwa i szybkiego, nagłego wzrostu bezrobocia. Całe dzielnice zmieniały się w enklawy biedy, pojawiały się efekty zubożenia społeczności czyli patologie – nadmierne spożywanie alkoholu, przemoc. Pracownicy socjalni musieli zmierzyć się z ogromem problemów ludzi, którzy nie radzili sobie z tymi zmianami." [18]

Doskonałym wyjaśnieniem pojęcia „praca socjalna" może być fragment artykułu zamieszczony w „New York Times" : „Na naszych oczach osiąga dojrzałość nowa profesja : praca socjalna. Niegdyś sprowadzająca się do rozdawania prowiantu ubogim, dziś stała się dyscypliną - naukową w swej metodzie, niemal artystyczna w wykonaniu – która podejmuje działania zaradcze w wielu dziedzinach życia społecznego. Wspiera rodziny pomocą w tarapatach finansowych i napięciach emocjonalnych; pomaga społecznościom lokalnym we właściwym wyważeniu swych świadczeń społecznych; interweniuje w różnych sytuacjach natury zdrowotnej, edukacyjnej i zbiorowej; stara się przeciwdziałać przyczynom przestępczości młodzieży i dorosłych." [19]

Dookreślająca ten termin jest definicja M. Rein'a, który przedstawia pracę socjalną jako realizację określonych wartości, zastosowaniu metod oraz wiedzy. Dąży ona do osiągnięcia określonych celów, tj. leczniczych, na które autor kładzie mniejszy nacisk oraz celów profilaktycznych i edukacyjnych, które według M. Rein'a lepiej jest zastosować, gdyż

[18] K. Łangowska, „Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce" [w:] M. Szpunar (red.), *Asystentura rodziny - nowoczesna metoda pomocy społecznej w Polsce*, Gdynia 2010, s.11

[19] R. A. Skidmore, M. G. Thackeray, *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice 1998, s. 18

korzystne jest zapobieganie, rozwijanie i wzmacnianie tego co zdrowe niż „leczenie ciężkiej choroby". [20]

Natomiast B. Dubois i K. K. Miley uważają, iż praca socjalna „(…) obejmuje działania profesjonalne mające na celu poprawę warunków życia jednostki i społeczeństwa oraz załagodzenia ludzkiego cierpienia i rozwiązywanie problemów społecznych. Pracownicy socjalni, jako zawodowi opiekunowie, pracują z ludźmi, by rozwinąć ich zdolności i zwiększyć ich możliwości działania, udostępnić społeczną pomoc i środki oraz by rozwinąć struktury społeczne, które tworzą możliwości tego działania." [21] Na szczególną uwagę zasługuje tu podkreślenie zadań pracownika socjalnego, którzy zdaniem autorów mają poprawić funkcjonowanie jednostek w społeczeństwie. Doprowadzić do tego, by klienci sami mogli działać, czyli należy nauczyć ich posługiwania się przysłowiową „wędką", by sami potrafili złapać wymarzoną „rybkę". Chodzi o to, by w przyszłości samodzielnie umieli poradzić sobie z trudnymi sytuacjami pojawiającymi się w ich życiu.

Bardzo interesujące, ale mniej tradycyjne ujęcie pracy socjalnej wykazał W. Schwarz. Według niego jest ona „ procesem swoistej mediacji pomiędzy uwikłaną w problem jednostką a społeczeństwem. (…) Model mediacji opiera na założeniu, iż interesy indywidualne i społeczne są - ogólnie rzecz biorąc – podobne." Ale istnieje wiele różnych systemów społecznych, których różnorodność żądań czy też dążeń może być przez ten system wzbogacana lub blokowana. W drugim przypadku zadaniem pracy socjalnej jest właśnie likwidacja tych barier oraz wspieranie rozwoju i samorealizacji poszczególnych jednostek. Tak przedstawioną pracę socjalną można także postrzegać jako zaangażowanie w proces rozwiązania problemów, czyli mediacja pomiędzy stronami uwikłanymi w konflikt. [22]

Natomiast w polskim ustawodawstwie pracę socjalną przestawia się jako : „działalność zawodową mającą na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie odpowiednich ról społecznych oraz tworzenie warunków sprzyjających temu celowi." [23] W artykule 45 wyżej wymienionej ustawy odnajdujemy również dookreślenie pojęcia „praca socjalna". Ma ona za zadanie poprawić funkcjonowanie osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Prowadzona jest, bez względu na posiadany dochód, by rozwinąć lub wzmocnić aktywność oraz samodzielność życiową klientów. [24] Może być prowadzona w oparciu o kontrakt socjalny czyli pisemną umowę pomiędzy osobą znajdującą się w trudnej sytuacji życiowej, a pracownikiem socjalnym. Określa się w nim uprawnienia i obowiązki obu stron zmierzające do poprawy sytuacji klienta. [25]

W definicjach opisanych powyżej można zauważyć wspólne aspekty tj. :

- Praca socjalna to działalność, która ma na celu pomoc klientom w poprawie ich sytuacji.
- Istota pracy socjalnej polega na poszukiwaniu przez jednostkę czy też grupę sposobów zaspokojenia swoich różnorodnych potrzeb.

[20] A. Olubiński, *Praca socjalna (...),* op. cit., s. 21 - 22
[21] B. Dubois, K. K. Miley, *Praca socjalna*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Warszawa 1996, s. 25
[22] Ibidem, s. 20
[23] Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004 r., Dz. U. z dnia 21.10. 2009 r., Nr 64, poz. 593, art. 6, pkt. 12.
[24]Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004 r., Dz. U. z dnia 21.10. 2009 r., Nr 64, poz. 593, art. 45
[25] Ibidem, art. 6 pkt. 6

- Rola pracownika socjalnego polega na redukowaniu lub rozwiązywaniu problemów, zapobieganiu zagrożeniom występującym w środowisku lokalnym, wzmacnianiu i aktywizacji potencjału ludzkiego.
- Poprawa sytuacji klienta może być realizowana przy użyciu różnych środków i metod, np. wykorzystywanie naturalnego systemu wsparcia w najbliższym otoczeniu. [26]

Jedną z innowacyjnych metod indywidualnego pomagania, stosowanych przez pracowników socjalnych w Polsce, jest Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach, a szczególnie praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach, która została zaimplementowana z PSR - u (Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach) i TSR – u (Terapia Skoncentrowana na Rozwiązaniach).

Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach to nowoczesna, skuteczna i tania metoda psychoterapeutyczna, która jest wykorzystywana do rozwiązywania różnego typu problemów zaczynając od zaburzeń behawioralnych, trudności w kontaktach społecznych po bezrobocie, przemoc domową, a kończąc na uzależnieniach, w tym od alkoholu. Podejście to zostało stworzone w latach siedemdziesiątych XX wieku w USA przez Steve'a Shakera, a następnie rozwinięte przez jego żonę Kim Berg oraz współpracowników z ośrodka Terapii Krótkoterminowej Skoncentrowanej na Rozwiązaniach w Milwaukee w USA.

PSR opiera się na uzyskaniu motywacji do zmiany sytuacji oraz zaplanowaniu i zmianie przyszłych działań, które następują poprzez wykorzystanie mocnych stron, potencjału, zasobów i kompetencji klienta. Posługuje się tu tak zwanym „pytaniem o cud", polegającym na wizualizacji przyszłego życia bez obciążającego problemu, co może pokazywać nowe kierunki i cele podopiecznego. W Podejściu Skoncentrowanym na Rozwiązaniach szczegółowo analizuje się także tak zwane pytania o „wyjątki", czyli zachowanie klienta w przeszłości, gdy problem nie występował lub był dostrzegalny w mniejszym stopniu. Czasami zdarza się, że podopieczny nie jest gotowy, by spojrzeć w przyszłość, gdyż nadal nie może poradzić sobie z teraźniejszością. Powodem może być również to, że klient czuje się niezdolny do zmiany swojej sytuacji i dlatego nie może uzewnętrznić swojego problemu. Wtedy pracownik powinien znaleźć sposób, by pokazać mu inne spojrzenie na problem, aby odzyskał poczucie kontroli nad własnym życiem. [27] Pytania o wyjątki pomocne są również podczas kolejnych spotkań z podopieczny. Można wtedy zacząć spotkanie od pytań typu : „Co jest teraz lepiej?" lub „Co się zmieniło ?" Pomagają także pytania uszczegółowiające tj. :

- „Co się konkretnie zmieniło ?",
- „Kiedy ta zmiana miała miejsce ?",
- „W jaki sposób Pani/ Pan zdołała/ zdołał to osiągnąć i doprowadzić do tej zmiany ?", „Jak to wpłynęło na Panią/ Pana ?,
- „Kto oprócz Pani / Pana zauważyła/ zauważył ową zmianę ?",
- „Czego Pani/ Pan dowiedziała/ dowiedział się o sobie samej/samym w związku z tym, co się wydarzyło ostatnio w Pani/ Pana życiu ?"

[26] Ch. D. Garvin, B. A. Seabury, *Działania interpersonalne w pracy socjalnej*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice 1998, s. 30-31
[27] A. Wojner, *Inny punkt widzenia*, [w:] www2.almamater.uj.edu.pl/94/28.pdf

Wyżej wymienione pytania koncentrują uwagę klienta na drobnych oznakach zmiany. W przypadku, kiedy podopieczny uważa, że nic się nie zmieniło, nie widzi pozytywnych stron swojej sytuacji, to pracownik może zapytać np. „Jak to, co się dzieje w Pani/ Pana życiu, że Pani /Pan wytrzymała/ wytrzymał ?" Kiedy klient w dalszym ciągu utrzymuje, iż nic się nie poprawiło w jego życiu, to w tym przypadku - moim zdaniem - rewelacyjnym pytaniem jest „Co takiego Pani zrobiła, że nie jest gorzej?" Niestety istnieją też sytuację, gdy rzeczywiście u podopiecznego jest gorzej, wtedy optymistyczne podejście do sprawy nic nie zmieni. W tym przypadku pracownik powinien uszanować punkt widzenia klienta, okazać zrozumienie oraz wsparcie albo też zastosować pytanie o radzenie sobie, np. :

- „Co pozwala Pani/Panu przetrwać tak trudny czas w Pani/ Pana życiu?",
- „Skąd Pani/ Pan czerpie siły, by nie poddawać się i nadal zmagać się z tymi trudnościami ?",
- „Jak Pani/Pan zdołała/ zdołał się zmobilizować, aby ponownie tutaj przyjść ?",
- „Wobec tego, co dzieje się w Pani/Pana życiu zastanawiam się, co takiego możemy zrobić w trakcie tego spotkania, co choćby trochę może być Pani/Pan pomocne ?"

Kolejny element Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach to skalowanie, które może pomóc w zaplanowaniu małego kroku na drodze do zmiany. Jest to odnoszenie się do tak zwanej preferowanej przeszłości, to znaczy przypomnienie o stawianych przez podopiecznego celach oraz weryfikacja aktualnej oceny sytuacji. Są to pytania typu :

- „Gdzie Pani/ Pan jest dzisiaj na tej skali, gdzie 1 oznacza…, a 10 oznacza…?",
- „Co składa się na tę zmianę ?",
- „Co spowodowało tą różnicę ?"

W trakcie spotkania pracownik socjalny powinien również pamiętać o komplementowaniu klienta, co może być pomocne w budowaniu obrazu samego siebie. [28]

Wyżej opisane Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach można zastosować w pracy socjalnej. W Ameryce, Australii i Europie Zachodniej stosowano jest od lat 90 – tych XX wieku. PSR musi być zintegrowany z pracą socjalną, ale w sposób wybiórczy, np. jako forma interwencji, gdzie wprowadza się zasady pracy z klientem oparte na empowermencie – wzmocnieniu oraz rodzaj relacji, sposób postrzegania klienta i użyteczne techniki pracy, [29] to zdanie Lisy Miller, z którym się zgadzam. Praca Socjalna Skoncentrowana na Rozwiązaniach wspiera wzajemny dialog i współpracę pomiędzy podopiecznym a pracownikiem socjalnym. W tej koncepcji to pracownik poznaje sposób myślenia i postrzegania świata przez klienta, który uzyska większą niż dotychczas możliwość podejmowania decyzji i dokonywania wyborów. Pracownik socjalny musi więc zminimalizować własne oceny oraz nie może narzucać własnych punktów widzenia. Zdaniem Tomasza Świtka - trenera i mediatora Centrum PSR, członka organizacji EBTA, organizatora szkoleń i konferencji poświęconych tematyce krótkoterminowej terapii skoncentrowanej na rozwiązaniach - „uwzględnianie

[28] J. Szczepkowski, *Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach,* Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010, s. 128 - 131

[29] I. Krasiejko, *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2010, s. 164 - 166

w ramach pracy socjalnej celów klienta sprzyja budowaniu klimatu współpracy oraz podnosi poziom zaangażowania podopiecznych. Zamiast budowania hipotez i teorii na temat powodów i natury problemów, zachęca się pracownika socjalnego do wchodzenia z klientem w dialog na temat tego, na czym ma polegać ewentualna zmiana w życiu klienta, i jak chce, by wyglądało jego życie. (…) Nauka tej metody wymaga wiele praktyki, natomiast uzyskiwane efekty w pełni rekompensują wcześniejszy wysiłek związany z jej poznawaniem i opanowywaniem." [30]

Warto tu wspomnieć o trzyletnim (2004- 2007) polsko – holenderskim projekcie, pt. „Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w systemach pomocy społecznej i edukacji w Polsce", wdrażającym PSR do instytucji edukacyjnych i pomocy społecznej w Polsce. Był on koordynowany przez Fontys OSO – Wydział Pedagogiki Specjalnej Uniwersytetu Fontys w Tilburgu oraz Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a finansowany przez Fundację Ministerstwa Spraw Zagranicznych Królestwa Holandii MATRA. Ponad tysiąc osób z różnych ośrodków pomocowych oraz naukowych w Małopolsce, na Śląsku oraz w Holandii było zaangażowanych w realizację projektu. Prowadzono warsztaty pokazowe dla wielu instytucji oraz wykształcono grupę ponad dwudziestu profesjonalnych trenerów podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach. Tego typu kształcenie wdrożono już między innymi w: Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Bielsku - Białej, Regionalnym Ośrodku Metodyczno - Edukacyjnym Metis w Katowicach, Fundacji PLUS dla dzieci ze środowisk zagrożonych w Krakowie, Instytucie Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie można uczestniczyć w kursie podyplomowym SFA oraz na Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, na specjalności i na kierunku praca socjalna. Do upowszechniania tego modelu pracy przyczyniają się również konferencję organizowane przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika i Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień i Współuzależnień w Toruniu oraz Konferencję Pracowników Socjalnych w Częstochowie, gdzie za sprawą m. in. Izabeli Krasiejko – adiunkta w Zakładzie Pracy Socjalnej na AJD w Częstochowie – poruszana jest kwestia zastosowania Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach w pracy socjalnej. [31]

Termin „Praca Socjalna Skoncentrowana na Rozwiązaniach" (PSSR), został po raz pierwszy użyty przez Tomasza Świtka - współkoordynatora projektu PSR. [32] Dzięki tej metodzie pracownik socjalny wzmacnia umiejętności i zasoby rodziny (tj. zdolność do przezwyciężania przeszkód, wytrzymałość i spójność rodziny, itp.) w obliczu różnorodnych zmian i przeciwności. To pomaga przeciwdziałać kryzysom i daje możliwość przystosowania się do nowych warunków życia. Jest to uzupełnienie innych metod stosowanych w praktyce przez pracowników socjalnych. [33]

Teoria i praktyka skoncentrowana na rozwiązaniach pojawiła się w Polsce kilkanaście lat temu za sprawą Marioli i Jacka Lelonkiewiczów z Łodzi. Stworzyli oni Centrum Terapii Krótkoterminowej, które wyszkoliło bardzo wielu praktyków oraz zorganizowało kongres Europejskiego Stowarzyszenia Terapii Krótkoterminowej (European Brief Therapy

[30] A. Wojner, *Inny punkt widzenia*, [w:] www2.almamater.uj.edu.pl/94/28.pdf
[31] I. Krasiejko, *Metodyka (...),* op. cit., s. 167- 168; A. Wojner, *Inny punkt widzenia*, [w:] www2.almamater.uj.edu.pl/94/28.pdf
[32] L. Miś, „Praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach i jej realizacja w USA, Europie i Polsce", [w:] K. Duraj – Nowakowa, U. Gruca – Miąsik (red.), *Kierunki zmian w pedagogice opiekuńczej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 225
[33] St. Kawula (red.), *Pedagogika społeczna. Dokonania –aktualność – perspektywy*, Toruń 2002, s. 506 - 507

Association - EBTA) w wrześniu 2006 roku w Krakowie. Było to bardzo prestiżowe spotkanie, które zgromadziło najważniejszych praktyków podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach z całej Europy. Na początku metodę tą stosowali przede wszystkim psycholodzy. Drugi ośrodek pracy powstał w Warszawie pod nazwą Centrum Terapii Skoncentrowanej na Rozwiązaniach (CTSR). Pracowali tam również psycholodzy zajmujący się pomocą ludziom uzależnionym, rodzinom uwikłanym w przemoc i terminalnie chorym. Ważną rolę odegrał również Toruń, w którym działają pedagodzy pracujący z osobami uzależnionymi. Na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika organizowane są konferencję upowszechniające PSR. Natomiast na oddziale terapii krótkoterminowej Wojewódzkiego Ośrodka Terapii Uzależnień i Współuzależnień (WOTUiW) jako pierwszym w kraju rozpoczęto stosowanie modelu PSR. Rozwój praktyki skoncentrowanej na rozwiązaniach w Polsce pokazuje siłę oddziaływana i wartość podejścia stworzonego przez Stevena de Shazera i Insoo Kim Berg. Widoczna jest ewolucja od modelu psychoterapeutycznego, realizowanego głównie przez psychologów do podejścia pedagogicznego i socjalnego, w którym PSR jest prowadzone przez pedagogów oraz pracowników socjalnych. [34]

PSR stanowi siłę (według koncepcji H. Radlińskiej są to umiejętności, mocne strony, zasoby ukazujące się w działaniu) pomocy społecznej w Polsce. Jest to alternatywna, nowoczesna i innowacyjna metoda pracy socjalnej, która przynosi pożądane efekty zarówno w pracy z osobami, jak i rodzinami. Moim zdaniem, nie w każdej sytuacji można wykorzystać całość Podejścia Skoncentrowanego na Rozwiązaniach, ale można zastosować choć jego elementy, np. komplementowanie, które jest przydatne podczas spotkania z różnymi typami klientów. W polskiej praktyce pracy socjalnej wykorzystuje się przede wszystkim metodę indywidualną, do której można zaliczyć PSR. Dzieje się tak ze względu na powiązanie zadań pracownika socjalnego z panująca procedurą podejmowania decyzji administracyjnych. Nie znaczy to jednak, że metoda indywidualna wystarczy i można nie stosować innych koncepcji, np. metody organizowania społeczności lokalnej czy też innej formy działalności społecznej i politycznej. Należy więc je łączyć, by następował ich rozwój, by wzajemnie się uzupełniały i wzbogacały. [35]

[34] L. Miś, „Praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach (….), op. cit., s. 238-239
[35] R. Szarfenberg, *Standardy pracy socjalnej. Wprowadzenie,* 2012, [w:] http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/SPS%20wprowadzenie_2601.pdf , s. 9-11

Bibliografia :

1. Beckett Ch., *Podstawy teorii dla praktyków pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2010,
2. DuBois B., Miley K. K., *Praca socjalna*, t. I, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Warszawa 1996,
3. Garvin Ch. D., Seabury B. A., *Działania interpersonalne w pracy socjalnej*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice 1998,
4. Łagnowska K., „Asystent rodziny jako nowa metoda pracy pomocy społecznej w Polsce" [w:] M. Szpunar (red.), *Asystentura rodziny - nowoczesna metoda pomocy społecznej w Polsce*, Gdynia 2010,
5. Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*, PWN, Warszawa 1974,
6. Kamiński T., *Praca socjalna i charytatywna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stanisława Wyszyńskiego, Warszawa 2004,
7. Kantowicz E., *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Olsztyn 2001,
8. Kastelik Z. (red.), *Wolontariat w organizacjach pozarządowych w województwie śląskim*, Śląskie Forum Organizacji Socjalnych KAFOS, Katowice 2005,
9. Kawula St. (red.), *Pedagogika społeczna. Dokonania –aktualność – perspektywy*, Toruń 2002,
10. Krasiejko I., *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 2010,
11. Marynowicz –Hetka E., *Istota pracy socjalnej* „Praca socjalna" nr 1/1986, [w:] J. Szczepkowski, *Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010,
12. Miś L., „Praca socjalna skoncentrowana na rozwiązaniach i jej realizacja w USA, Europie i Polsce", [w:] K. Duraj – Nowakowa, U. Gruca – Miąsik (red.), *Kierunki zmian w pedagogice opiekuńczej i pracy socjalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010,
13. Olubiński A., *Praca socjalna. Aspekty humanistyczne i pedagogiczne*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2004,
14. Radwan - Pragłowski J., Frysztacki K., *Społeczne dzieje pomocy człowiekowi : od filantropii do pracy socjalnej*, Wydawnictwo Interart, Warszawa 1996,
15. Stasiak M. K., *Podmiotowy model pracy socjalnej*, Wydawnictwo Akademii Humanistyczno – Ekonomicznej, Łódź 2009,
16. Szarfenberg R., *Standardy pracy w socjalnej. Wprowadzenie*, 2012, [w:] http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/SPS%20wprowadzenie_2601.pdf,
17. Szczepkowski J., *Praca socjalna – podejście skoncentrowane na rozwiązaniach,* Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2010,
18. Szmagalski J., *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna. Przykład amerykański*, Warszawa 1996,
19. Szmagalski J., *Współczesne procesy rozwojowe pracy socjalnej jako zawodu i dziedziny kształcenia akademickiego*, [w:] „Praca socjalna" nr 3/2006,
20. Skidmore R. A., Thackeray M. G. , *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice 1998,

21. Wojner A., *Inny punkt widzenia,* [w:] www2.almamater.uj.edu.pl/94/28.pdf,
22. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004 r., Dz. U. z dnia 21.10. 2009 r., Nr 64, poz. 593.

Streszczenie

Współcześni ludzie żyją w zabieganym świecie, gdzie nie zauważany jest drugi człowiek i jego problemy. Często ukrywają oni swoje niepowodzenia, rozterki, itp. przed najbliższymi. Kto albo co może im pomóc? Zdaniem prof. J. Szmagalskiego to właśnie praca socjalna stanowi odpowiedź na problemy osobiste, ale także na sytuacje kryzysowe. W swoim artykule przedstawię pojęcie „praca socjalna", a także termin „Praca Socjalna Skoncentrowana na Rozwiązaniach", którym zajmę się bliżej. Dzięki PSSR, która jest uzupełnieniem innych metod pracy socjalnej, pracownik socjalny wzmacnia zasoby, możliwości rodziny, która znajduję się w kryzysie. Moim zdaniem Praca Socjalna Skoncentrowana na Rozwiązaniach stanowi siłę pomocy społecznej i to postaram się udowodnić w swoim artykule.

Etické a morálne aspekty financovania teroristických skupín

Svetlana Soľaníková - Kamila Kočišová

Terorizmus sa dá definovať len veľmi ťažko, pretože neexistuje jednotná dohoda o aktoch, ktoré sú alebo nie sú považované za teroristické činy[1]. Cieľom teroristov nie sú obete, ktoré boli zabité alebo zmrzačené pri útoku, ale vlády, verejnosť, alebo ústavné zložky, medzi ktorými sa teroristi snažia vyvolať reakciu - ako strach, odpor, zastrašenie, spätnú násilnú reakciu alebo radikalizáciu. Špecialisti v odbore teroristických štúdií sa na stovkách strán snažili dospieť k definícii výrazu, aby nakoniec zistili neplodnosť svojho snaženia: terorizmus je otázkou vnímania a preto je chápaný rôzne rôznymi pozorovateľmi[2].

Aj keď sa teórie nemusia zhodnúť na tom, či určitá činnosť predstavuje terorizmus, sú tu určité aspekty, ktoré sú zásadné, pretože treba v súvislosti s definíciou terorizmu vyčleniť. Sú to tzv. konotačné aspekty:

- *Politická aktivita*

Spoločným aspektom akýchkoľvek definícií terorizmu je prítomnosť politického motívu v činoch skupiny. Tento politický motív môže mať rôzne podoby ako napríklad sebaurčenie, ideológia, politicko – náboženská reflexia, a/alebo komplex vzťahov a motivácií. Zvyčajne sú politické závery pretransformované do vyšších morálnych príkazov.

- *Kriminálna činnosť*

Hoci je politicky motivovaný, terorizmus sa navonok prejavuje ako kriminálna aktivita. Virtuálne je možné všetky formy teroristickej aktivity potrestať trestnými zákonmi väčšiny štátov. Hlavná nejasnosť, chaos v debate o terorizme vyplýva z neschopnosti rozlíšiť medzi závermi a úmyslami. (ends and means) To znamená, že pokiaľ teroristi môžu vykonávať nelegálne činy, tí, ktorí vykonávajú ilegálne činy pre peňažné, nie politické motívy, sú kriminálnikmi, nie teroristami. Politická motivácia skrývajúca sa za kriminálnymi činmi je pravdepodobne najväčšou prekážkou, ktorú majú liberálne demokracie v reakciách na teroristické skupiny.

- *Psychologická taktika*

Terorizmus je forma psychologickej vojny, kde okamžitým cieľom nie je zničenie nepriateľa alebo jeho porazenie v bitke, ale radšej vytvorenie všeobecnej atmosféry strachu a podlomenie legitimity režimu. Na dosiahnutie tejto situácie má terorizmus určité zastrašujúce praktiky, ktorých cieľom môže byť celá spoločnosť. Primárnym cieľom sa vtedy stáva verejnosť, pretože žije pod tlakom. Zastrašovanie má významnú úlohu aj vtedy, ak je už rozoznateľná hrozba voči konkrétnej spoločenskej skupine.

[1] Snyder, Craig: „Terrorism in International Politics“, *Study Guide*, Deakin University, Australia, Semester 1, 2008, str. 2.
[2] Malik, Omar, *Enough of the definition of Terrorism!*, Royal institute of International Affairs, London: RIIA, 2001, str. 55

- *Nekombatantná aktivita*

Terorizmus je hlavne formou násilia obrátenou, namierenou voči nebojujúcim civilistom a vojenským cieľom. Civilisti sú prostriedkom doručenia správy , ktorá má šokovať. Útoky voči vojskám môžu byť tiež v podstate označené ako teroristické, ale iba vtedy, ak sú namierené voči vojskám, ktoré nie sú umiestnené v aktívnej bojovej úlohe (napríklad keď sa sťahujú, spia v kasárňach, jedia v jedálni). Táto nebojová podstata terorizmu ho oddeľuje od ostatných foriem konfliktov nízkej intenzity, ako je napríklad gerilová vojna.

- *Politická komunikácia*

Terorizmus zahŕňa násilné akty, ktoré sú spáchané na pritiahnutie pozornosti. Podstatou terorizmu je, že je zviditeľnený a v tomto ohľade sú extrémne dôležité médiá. Záujem, dosah médií pri teroristických činoch poskytuje „kyslík publicity“, ktorý teroristi potrebujú na prežitie. Hlavným problémom pre liberálne demokratické štáty je rozpor medzi potrebami slobodnej tlače a zákazmi uvalenými pre dobro národnej bezpečnosti.

- *Sub-štátna aktivita?*

Štátny terorizmus je kontroverzné označenie. Vzťahuje sa na násilie voči civilistom spáchané národnou vládou alebo splnomocneným štátom (proxy state). Či je určitý čin označený ako teroristický môže závisieť na tom, či medzinárodná spoločnosť, komunita považuje čin za oprávnený alebo nevyhnutný, alebo či je opísaný akt súčasťou ozbrojeného konfliktu. Vo všeobecnosti sa definície terorizmu nevzťahujú na štáty v priamom alebo otvorenom vojenskom konflikte, ak sú akcie ozbrojených síl v rámci vojnového práva.

Ale predsa, nie je to práve štáto-centrická definícia, ktorá ospravedlňuje štátne násilie voči civilistom, kým odsudzuje takéto činy u neštátnych aktérov? Al-Kaida sa napríklad považuje za zúčastnenú stranu vo vojne proti USA, znamená to teda že jej akcie by mali byť považované za vojnové činy? Všeobecná odpoveď na tento argument je, že hoci sa v priebehu vojny môžu vyskytnúť útoky na nebojujúcich civilistov, zvyčajne nie sú považované za terorizmus, ak sú tieto útoky súčasťou bojovej stratégie.

Štátny terorizmus môže byť namierený voči obyvateľom alebo infraštruktúre štátu, alebo obyvateľom iného štátu. Terorizmus môže byť vykonávaný vlastnými silami štátu, ako armáda, polícia, štátom podporovaná domobrana, alebo iné neoficiálne organizácie, kde sa potom jedná o štátom sponzorovaný, podporovaný terorizmus.

Pri štátom sponzorovanom terorizme by skupiny, ktoré profitujú z tejto podpory nemali byť zamieňané s byrokratickými štátnymi agentmi. Tí sú organizovaní na subštátnej úrovni a fungujú prostredníctvom oddelenej reťaze nariadení. Zapájajú sa do akcií určených ich vlastnou politickou agendou a nie je známe, že sú časťou oficiálneho štátneho aparátu. Najlepším príkladom je hnutie Hizballáh. Pre mnohých je však štátny terorizmus akákoľvek násilie spáchané štátom a namierené voči civilistom, ak spĺňa iné kritériá terorizmu.

- *Národný a medzinárodný terorizmus*

Domáci terorizmus je taký, ktorý je vykonávaný v domácej krajine určitou skupinou a je namierený voči vlastným štátnym príslušníkom. Medzinárodným sa terorizmus stáva ak:

1. je namierený voči cudzím občanom skupinou operujúcou v ich vlastnej krajine,

2. uskutočňuje sa za hranicami skupinou z iného štátu,
3. používa domáce prostriedky na ovplyvnenie politiky cudzej vlády.

Po zohľadnení všetkých vyššie uvedených charakteristík terorizmu môžeme teda dospieť k pracovnej definícii. Terorizmus je použitie alebo hrozba použitia nelegálneho násilia sub-štátnymi aktérmi, národnými alebo medzinárodnými, je to prostriedok na dosiahnutie politických cieľov – tieto ciele sa líšia na základe záujmov skupiny. Je to psychologická taktika, ktorá sleduje rozšírenie strachu v cieľovej skupine prostredníctvom zastrašovania nebojujúcich obetí. Terorizmus môže byť považovaný aj za prostriedok politickej komunikácie, ktorá má za cieľ ovplyvniť správanie prostredníctvom nastolenia všeobecného stavu strachu a kolapsu. Aby bola táto komunikatívna funkcia splnená správne, terorizmus musí smerovať k maximálnej publicite a páchatelia by sa mali prihlásiť k zodpovednosti za svoje činy.[3]

Terorizmus v 21. Storočí

Terorizmus nie je vynálezom modernej doby. Dve otázky, na ktoré sa odborníci na súčasný terorizmus snažia nájsť odpoveď sú, či terorizmus prešiel výraznou zmenou v posledných rokoch a či bol úspešný ako politická taktika. Tí, ktorí tvrdia, že terorizmus sa zmenil, hovoria o troch základných zmenách[4].

Štátom podporovaný teror vystriedal *teror páchaný jednotlivcami alebo nezávislými skupinami*. Podľa Ministerstva zahraničných vecí USA, v roku 1987 bolo vykonaných 189 teroristických činov podporovaných štátom, kým v roku 1998 ich bolo len 5. Štyri krajiny, ktoré sa pravidelne objavovali na zozname sponzorov terorizmu – Kuba, Líbya, Sýria a Severná Kórea – neboli obvinené z účasti na medzinárodných teroristických útokoch viac než desať rokov, V porovnaní so skupinami ako japonská Červená armáda, Írska republikánska armáda a Talianska Červené brigáda, ktoré majú jasne definovanú vodcovskú štruktúru, novšie skupiny sú decentralizovanejšie a voľnejšie pospájané. Nové skupiny sa tiež zdajú byť menej ochotné pri vydávaní vyhlásení a prihlasovaní sa k útokom. Tieto skupiny však môžu byť väčšie ako ich predchodcovia. Kým organizácia Abu Nidal mala okolo 500 členov, Osama Bin Ladenova Al-Kaida má okolo 4000 – 5000 podporovateľov. Jednotlivci, ktorí nie sú členmi už existujúcich organizácií, sú viac zapletení do teroristických útokov ako v minulosti.

Počet teroristických útokov poklesol, ale tie, ktoré sa uskutočnili mali na konte viac obetí. Podľa MZV USA, najviac teroristických útokov bolo spáchaných v roku 1987 s počtom 666. V roku 1998 ich bolo 273, najnižší počet od roku 1971. Pred útokmi na Svetové obchodné centrum a Pentagon bolo najviac strát na životoch pri bombovom útoku na lietadlo Air Indian, kde sikhskí militanti zabili 329 ľudí. Na druhom mieste bol bombový útok na Ambasádu USA v Nairobi v Keni, kde bolo zabitých 213 ľudí. Timothy McVeigh zabil 168

[3] Snyder, Craig: „Terrorism in International Politics“, *Study Guide*, Deakin University, Australia, Semester 1, 2008. str. 2-4.
[4] Táto definícia je blízka Snyderovmu chápaniu terorizmu („Terrorism in International Politics“) a názorom, ktoré prezentuje B. G. Putilin (*Terrorističeskij internacional*).

ľudí vo federálnej budove Alfreda P. Murraya v Oklahoma City v roku 1995. Verejnosť sa obáva aj dostupnosti zbraní hromadného ničenia, vrátane chemických a biologických zbraní.

V dňoch, ktoré nasledovali po septembrových útokoch sa vyskytli najmenej ďalšie tri útoky, ktoré môžu byť charakterizované ako teroristické, avšak ani jeden z nich nebol nábožensky motivovaný:

- V Kolumbii paramilitanti zabili 15 dedinčanov, ktorých obvinili, že spolupracujú s marxistickými gerilami.
- V Londonderry v Severnom Írsku vybuchla pozdĺž cesty bomba, ktorá zasiahla troch policajtov. Bombu zrejme umiestnila IRA-
- Samovražedný útočník v Istanbule odpálil bombu na protest podmienkam v tureckých väzniciach.

Profilovo sú teroristi zväčša opísaní ako chudobní a slabo vzdelaní mladí ľudia z utečeneckých táborov. Faktom však zostáva, že mnohí z obvinených útočníkov na Svetové obchodné centrum boli integrovaní často vysoko vzdelaní a dobre trénovaní dospelí ľudia, mnohí mali rodiny a strávili roky v západnej Európe alebo Spojených štátoch[5].

Typy teroristických organizácií

V súčasnosti na svete pôsobia štyri typy teroristických organizácií, ktoré sú rozdelené predovšetkým podľa zdroja ich motivácie: ľavicoví teroristi, pravicoví teroristi, etnonacionalistickí/separatistickí teroristi a náboženskí, alebo „svätí“ teroristi. Všetky štyri typy prešli obdobím relatívnej slávy v modernej ére, s ľavicovým terorizmom zapletenými do komunistického hnutia[6], pravicovým terorizmom hľadajúcim inšpiráciu vo fašizme[7], a separatistickým terorizmom sprevádzajúcim vlnu dekolonizácie obzvlášť v rokoch po II. svetovej vojne. V súčasnosti sa najvýznamnejším stáva náboženský terorizmus[8]. Napriek tomu, že skupiny vo všetkých kategóriách existujú dodnes, ľavicové a pravicové teroristické skupiny boli početnejšie v skoršom období. Tieto kategórie nie sú jednoznačné, keďže mnohé skupiny majú zmiešané motivačné ideológie, ale zvyčajne jedna ideológia či motív prevláda[9]. Kategorizácia je dôležitá tiež preto, že rôzne motivácie niekedy vedú k odlišným štýlom a spôsobom správania. Pochopenie typu teroristickej skupiny môže poskytnúť pohľad do najhodnovernejšieho, najpravdepodobnejšieho možného prejavu jej násilia a najtypickejších znakov jej vývoja.

Ľavicové teroristické organizácie vedené liberálnymi alebo idealistickými politickými koncepciami, majú sklon preferovať revolučnú, anti-autoritariánsku, anti-materialistickú agendu. Často používajú brutálne násilie kriminálneho typu, ako únosy, vraždy, bombardovanie, a podpaľačstvo, často namierené na elitné ciele, ktoré symbolizujú autoritu.

[5] Snyder , Craig: „Terrorism in International Politics“, *Study Guide*, Deakin University, Australia, Semester 12008, str. 9-10.
[6] Sem patria skupiny ako Hnutie druhého júna alebo Červené brigády. Pozn. autora.
[7] Napríklad Ku Klux Klan. Pozn. autora.
[8] Zoznam skupín patriacich do tejto kategórie by bol extrémne dlhý, vrátane Tamilských Tigrov na Sri Lanke, Baskických separatistov, PLO, IRA, a ďalšie. Pozn. autora.
[9] Hoffman, Bruce: „Terrorist Targeting: Tactics, Trends, and Potentialities“, *Technology and Terrorism*, London, Frank Cass, 1993, str. 25

Majú problém dohodnúť sa na dlhodobých cieľoch[10]. Väčšina ľavicových organizácií v západnej Európe v dvadsiatom storočí bola brutálna, ale mala relatívne krátke trvanie.
Pravicoví teroristi mali sklon byť menej súdržní a viac impulzívni v násilí ako ľavicové skupiny. Ich ciele sú často vyberané na základe rasy alebo etnickej príslušnosti, náboženstva, imigračného statusu, a aspoň v poslednom období boli viac oportunistickí ako vypočítaví. To ich robí potenciálne výbušnejšími, ale ťažko vystopovateľnými.
Separatistickí teroristi sú najkonvenčnejší, často majú jasný politický alebo teritoriálny cieľ, ktorý je racionálny a potenciálne vyjednateľný, ak aj nie vždy oprávnený, aspoň ospravedlniteľný v danom prípade. Môžu byť neuveriteľne násilní. Zároveň môže byť ťažké rozlíšiť medzi cieľmi založenými na etnickej príslušnosti, a tými, ktoré sú zakorenené v kontrole nad určitým miestom. Zvyčajne majú podporu medzi miestnym obyvateľstvom rovnakej etnickej príslušnosti, s ktorým môžu ich separatistické ciele rezonovať. Širšia podpora verejnosti je zvyčajne kľúčom k vyššej priemernej životnosti separatistických skupín v modernej ére[11].
Všetky štyri skupiny teroristických organizácií sú zodpovedné za vyložené akty barbarizmu. Ale *náboženskí teroristi* môžu byť obzvlášť nebezpeční pre medzinárodnú bezpečnosť, minimálne z piatich dôvodov:
Po prvé, náboženskí teroristi často pociťujú boj dobra proti zlu. Niekto, kto nie je členom ich náboženstva alebo náboženskej sekty môže byť „hriešny". Hoci pre náboženských teroristov nie sú nerozvážne útoky výnimočné, viera ich môže viesť k odľudšteniu obetí ešte viac ako iné teroristické skupiny, pretože nečlenov môžu považovať za apostatov (odpadlíkov od viery) a nevercov.
Po druhé, náboženskí teroristi prejavujú násilné správanie priamo alebo nepriamo, na uspokojenie príkazov od božstva. To má množstvo nepríjemných následkov: rozmary božstva nemusia byť jasné tým, ktorí nie sú členmi náboženstva, takže činy násilných náboženských organizácií môžu byť obzvlášť nepredvídateľné. Vo svojom správaní nemusia byť obmedzení starosťami s reakciami ich ľudskej zložky.
Po tretie, náboženskí teroristi sa považujú za obmedzených právom alebo bezpečnostnými hodnotami. Cieľ útokov môže byť sekulárna spoločnosť založená na práve, ktorá je zahrnutá vo väčšine moderných štátov. Hlavnou motiváciou je zmena súčasného post-westfálskeho štátneho systému – oveľa fundamentálnejšia hrozba ako je separatistický terorizmus, ktorý sa snaží vytvoriť nový sekulárny štát alebo autonómne územie.
Po štvrté, náboženský terorizmus často prejavuje kompletné pochopenie alienácie z existujúceho sociálneho systému. Nesnažia sa upraviť systém, spraviť ho viac spravodlivým, perfektným a viac rovnostárskym. Skôr sa ho snažia zmeniť. V niektorých skupinách sú apokalyptické obrazy záhuby, zničenia chápané ako nevyhnutnosť, a to ich robí zvlášť nebezpečné, ako bolo bolestne ukázané 11. septembra[12].
Po piate, náboženský terorizmus je obzvlášť nebezpečný pre svoju podporu v občianskej spoločnosti. Na jednej strane, skupiny ako Al-Kaida sú schopné nájsť podporu u niektorých

[10] Dartnell, Michael: „France's Action Directe: Terrorism in Search of a Revolution, „*Terrorism and Political Violence*, Vol. 2, No. 4 (Winter 1990), str. 457-488.
[11] Crenshaw, Martha: „How Terrorism Declines", Terrorism and Political Violence, Vol. 3, No. 1 (Spring 1991), str. 69-78.
[12] Hoffman, Bruce: *Inside Terrorism*, New York, Columbia University Press, 1998, str. 94-95.

moslimských mimovládnych nadácií na celom svete a vytvárajú skutočne globálnu sieť. Na druhej strane, v snahe rozlíšiť medzi relatívne malým počtom serióznych podporovateľov z väčšiny filantropických skupín, existuje tu riziko roznietenia svätej vojny, o ktorú sa teroristi snažia na prvom mieste[13].

Morálne dimenzie terorizmu

Súčasný terorizmus sa vyvíjal ako pokračovanie boja za politickú, ekonomickú, kultúrnu a náboženskú nezávislosť potláčanú koloniálnym systémom. Boj za nezávisloť v akejkoľvek podobe obsahoval romantické aspekty, ale nepostrádal ani morálny hodnotový systém. Osobnostoi ako Che Guevara boli symbolom slobody, pokroku a nenávisti. Zdôrazňovala sa najmä morálna prevaha bojovníkov za slobodu proti utlačovateľským vrstvám, ktorá sa pretransformovala do ideí rôznych gerilových skupín, do masového hnutia v Európe šesťdesiatych rokov, do odporu voči vojne vo Vietname v USA. Tento mix entuziastických, romantických a hodnotovo-morálnych ideí pretavený aj do súčasného terorizmu je jedným z paradoxov dejín. Čina namierené proti útlaku, neslobode a nespravodlivému režimu sa zmenili na činy namierené voči čomukoľvek, ak ich daná skupiny alebo marginalizovaná časť spoločnosti považuje za potrebné, aby dosiahla svoje požiadavky. Veľká dávka entuziazmu, romantickosti zostala. Zostali aj morálne princípy. Základnou vlastnosťou morálky – najmä ak sa uplatňuje v politike – je dichotómia. Existujú vždy dva (alebo viac) pohľadov na ten istý fenomén. Málokedy sú podobné alebo recipročné. Ak terorizmus považujeme za hnutie, alebo dokonca za dôležitého neštátneho aktéry, musíme brať do úvahy, že operuje tiež na základe určitého hodnotového systému a má vlastné morálne kritériá. Ich analýza je nesmierne zložitá, možno sa k nej však priblížiť, ak sa zameriame na výskum motivačných dimenzií terorizmu. Súčasná teória sa viac-menej zhoduje na troch základných motivačných dimenziách: kognitívnej, psychologickej a kultúrnej.

- ***Kognitívna motivácia***

Kognitívna motivácia je daná ľudským raciom. Racionálny terorista myslí prostredníctvom svojich cieľov a možností a vytvára analýzu na základe výhod. Snaží sa určiť, či existujú lacnejšie a efektívnejšie cesty ako terorizmus na dosiahnutie cieľa. Na odhadnutie risku zvažuje obranné kapacity svojho cieľa oproti svojim vlastným kapacitám pre útok. Zvažuje schopnosti svojej skupiny udržať si úspech. Základnou otázkou je, či terorizmus bude fungovať pre žiadaný účel. Racionálna analýza teroristu je podobná vojenskému vodcovi alebo organizátorovi podnikania, ktorí zvažujú možné smery akcie.

Skupiny, ktoré považujú terorizmus za východisko si kladú základnú otázku: môže terorizmus indukovať dosť nepokoja, úzkosti na to aby bol cieľ dosiahnutý bez sposobenia spätného nárazu, ktorý zničí nielen cieľ, ale aj teroristov samých. Mylné posúdenie odpovede znamená riziko katastrofy. Nedávna história ponúka príklady niekoľkých skupín, ktoré mali dobré vyhliadky na úspech, ale museli zaplatiť cenu za to, že zle odhadli reakciu na terorizmus. Na začiatku 70-tych rokov, Tupamaros v Uruguaji a ERP (People's Revolutionary

[13] Cronin, Audrey, Kurth: „Behind the Curve: Globalization and International Terrorism", *International Security*, vol. 27, no. 3, Winter 2002, str. 32-42.

Army) a Monteneros v Argentíne nesprávne posúdili nepriatelskú reakciu národa (popular) na terorizmus. Potlačili spoločnosť za prah ich tolerancie, za čo boli zničení.

- ***Psychologická motivácia***

Psychologická motivácia pre terorizmus vyplýva z osobného neuspokojenia teroristu so svojím životom a úspechom. Hľadá raison d'etre - dôvod byť - v určitej teroristickej akcii. Hoci sa medzi teroristami nenájde čistá psychopatia, existuje tam takmer univerzálny element, ktorý môže byť opísaný ako „pravá viera". Teroristi ani len neuvažujú, že by sa mohli mýliť a názory iných by mohli mať nejaký význam. Teroristi majú sklon premietať svoje antisociálne motivácie na iných, vytvárajúc polarizovaný postoj „my versus oni". Komukoľvek mimo vlastnej skupiny prisudzujú iba zlé motívy. To im umožňuje dehumanizovať ich obete a odstrániť akúkoľvek nejednoznačnosť z ich myšlienok. Ďalším spoločným znakom psychologicky motivovaných teroristov je potreba patriť do skupiny. Pre niektorých je akceptácia silnejším motívom ako politické ciele organizácie. Takýto jednotlivci definujú svoj sociálny status včlenením do skupiny.

Teroristické skupiny so silnou vnútornou motiváciou považujú za nevyhnutné nepretržite ospravedlňovať existenciu skupiny. Teroristická skupina musí terorizovať. Minimálne musí páchať násilné akty pre udržanie sebaúcty skupiny a legitimity. Tak teroristi niekedy vykonávajú útoky, ktoré nie sú cieľovo produktívne či dokonca kontraproduktívne voči ich ohlásenému cieľu.

Ďalší výsledok psychologickej motivácie je intenzita skupinovej dynamiky medzi teroristami. Majú sklon k požadovaniu jednomyseľnosti a sú netolerantní k nesúhlasu. S jasne identifikovaným a nepochybne diabolským nepriateľom je tu často prítomný tlak na stupňovanie frekvencie a intenzity operácií. Potreba patriť do skupiny bráni rezignácii a strach z kompromisu, dohody nepripustí akceptáciu. Kompromis, dohoda je odmietnutá a teroristické skupiny sa približujú maximalistickým pozíciám. Nikdy neakceptovaní normálnou spoločnosťou nemôžu prijať dohodu. Vyjednávanie považujú za nečestné, ak nie velezradné. To môže vysvetľovať, prečo sú teroristické skupiny náchylné k rozpadu a prečo sú tí, čo sa od skupiny oddelili, častejšie násilní ako ich materská skupina.

Psychodynamika spôsobuje, že ohlásený cieľ skupiny je takmer nemožné dosiahnuť. Skupina, ktorá dosiahne svoj stanovený cieľ nie je viac potrebná, úspech ohrozuje psychické zdravie členov. Keď sa teroristická skupina priblíži k stanovenému cieľu, je nútená ho predefinovať. Skupina môže odmietnuť výsledok ako nesprávny alebo neadekvátny. Nicaragujskí Recontras, baskická ETA a mnoho palestínskych radikálnych skupín trpí strachom z úspechu. Jediná účinná psychologická obrana proti úspechu je definovať ciele tak široko, že je nemožné ich dosiahnuť. Aj keď svet vyhlási úspech politického hnutia, teroristi to môžu poprieť a pokračovať v boji. Dehumanizácia nepriateľa automaticky posilňuje morálny kredit teroristov. Len oni sa považujú za spravodlivých a svoje konanie za čestné.

- ***Kultúrna motivácia***

Kultúry vytvárajú hodnoty a motivujú ľudí k činom, ktoré vyzerajú byť bezvýznamné pre cudzích pozorovateľov. Američania sa zdráhajú uznať silný vplyv kultúry na správanie. Akceptujú mýtus, že racionálne správanie sprevádza všetky ľudské činy. Aj keď sa iracionálne správanie nachádza aj v ich vlastnej tradícii, snažia sa vysvetliť ho inými

prostriedkami. Odmietajú uveriť, že existujú hodnoty ako sú vendeta, mučenícka smrť a seba-deštruktívne správanie skupiny, že môžu mať pre niekoho morálny kontext.

Ohrozenie života vo všeobecnosti a individuálneho života konkrétne je kultúrna charakteristika, ktorá má obrovský vplyv na terorizmus.

Ďalší faktor zahŕňa spôsob, v ktorom je agresia spojená s konceptom sociálnej organizácie. Niektoré politické systémy nemajú účinné nenásilné spôsoby na nástup moci. Kultúra môže mať vysokú toleranciu k nepolitickému násiliu, a zostať relatívne oslobodená od politického násilia. Spojené štáty sú napríklad jedna z najnásilnejších spoločností na svete. Naproti tomu, Francúzsko a Nemecko, s nízkou toleranciou pre násilné zločiny, majú históriu politického násilia.

Hlavný kultúrny determinant terorizmu je vnímanie „outsiderov" a predtucha hrozby na prežitie etnickej skupiny. Strach z kultúrneho zničenia vedie k násiliu, ktoré je pre niekoho, kto ho nezažil, iracionálne. Všetky živé bytosti sú citlivé na hrozby k hodnotám, ktorými sa identifikujú. To zahŕňa jazyk, náboženstvo, členstvo v skupine, rodnú krajinu alebo národné územie. Možnosť straty niektorého z nich môže spôsobiť útočné, až xenofóbne reakcie.

Náboženstvo môže byť najviac nestále z kultúrnych ukazovateľov, pretože obsahuje veľmi hlboké hodnoty. Hrozba „iného" náboženstva neohrozuje iba prítomnosť, ale aj kultúrnu minulosť a budúcnosť. Mnoho náboženstiev, vrátane kresťanstva a islamu, je tak presvedčených o svojej správnosti, že použili silu na získanie ďalších príslušníkov. Terorizmus v mene náboženstva môže byť obzvlášť násilný. To pomáha vysvetliť vysoký stupeň oddanosti a vôle riskovať život medzi náboženskými extrémistickými skupinami.[14]

- ***Správanie teroristov a absorbčná kapacita morálky***

Psychodynamické teórie o motiváciách a správaní teroristov boli nedávno načrtnuté Jerrold M. Postom, ktorý tvrdí, že indivíduá sú vtiahnuté do terorizmu určitou špeciálnou logikou, ktorá je použitá na odpustenie ich násilia. Osobnosti teroristov ukazujú agresivitu, stupeň chybného sebapochopenia, sklon obviňovať a obetovať iných a vyzdvihovať seba. Post vidí „úspech" teroristickej skupiny v dosiahnutí hrozby ako cieľa prežitia. Politickí teroristi sú vedení k spáchaniu aktu násilia ako dôsledku psychologických síl. Jednotlivci sú získaní na chodníčky terorizmu na základe spáchania aktu násilia a ich špeciálna logika, ktorá je zakotvená v ich psychike a odrazená v rétorike, sa stáva ospravedlnením pre ich násilné činy.

Ak sa zlúči potreba niekam patriť, sila členstva a pre mnohých členov neúplný pocit individuálnej identity, teroristi majú sklon podriadiť svoju identitu skupine, takže vzniká určitý druh skupinového myslenia. Pochybnosti o legitimite cieľov a činov skupiny takáto skupina netoleruje. Osoba, ktorá pochybuje o rozhodnutiach riskuje hnev skupiny a možné vylúčenie[15].

Je terorizmus morálny? Čeliac septembrovým útokom z roku 2001, taáto otázka znie takmer odporne. Napriek tomu je to však otáza hodná spýtania sa. Aspoň z troch dôvodov. Po prvé, jasná odpoveď môže presvedčiť druhých, aby pomohli bojovať proti terorizmu. Ak by sme boli schopní sformulovať dostatočnú odpoveď, možno by sme boli schopní odhovoriť od činov aj samotných teroristov. Po druhé, hoci terorizmus dnes je takmer výhradne spojený

[14] Whittaker, David J., *The Terrorism Reader*, 3rd edn, Routledge, London, 2007, str. 14-21.
[15] Whittaker, David J., *The Terrorism Reader*, 3rd edn, Routledge, London, 2007, str. 21-25.

s ľuďmi, ktorých nemáme radi, nebývalo to vždy tak. Po tretie, ak opíšeme terorizmus ako nemorálny, jeden z našich cieľov je takmer vždy ospravedlniť našu vlastnú odpoveď. Implicitne, otázka *Je terorizmus morálny?* Zahŕňa obraznú odpoveď *Je naša odpoveď terorizmu morálna?* Odpoveď k druhej otázke je dôležitá, pretože môžeme stratiť praktickú výhodu, ak odpovieme v zmysle, ktorý ostatní považujú za nesprávny a pretože, aspoň na základe niektorých morálnych teórií, by sme sa mali cítiť zaviazaní správať sa morálne bez ohľadu na cenu a výhody[16].

Náklady na teroristické operácie

Odhaduje sa, že útoky na budovy Svetového Obchodného Centra v New Yorku z 11.9.2001 stáli približne 500 000 amerických dolárov. Väčšina teroristických útokov je ale lacnejších. Podľa odhadov OSN, napr. útok na nočný klub v Bali v roku 2002 mohol stáť 50 000 USD. Bombový útok na Madridské metro v roku 2004 asi 10 až15 000 USD. Náklady na útok na Londýnsku dopravu sa mohli vyšplhať do výšky približne 2000 USD.
Získavanie finančných prostriedkov islamských teroristických organizácií má svoje špecifiká, vyplývajúce z islamu a povinností ktoré táto viera prináša. Zdroje príjmov môžeme rozdeliť nasledovne:

1. Charity.

Sú najväčším špecifikom islamského terorizmu. Príjmy z charít boli hlavne v minulosti najvýznamnejším zdrojom financovania teroristických aktivít. Súvisí to hlavne s islamskou tradíciou zakat, podľa ktorej by mal každý moslim odovzdať časť svojho bohatstva na charitu (najmenej 2.5%) a pomôcť tak chorým a zároveň šíriť dobré meno islamu. Charity sa stali hlavným zdrojom financovania Al Kájdy potom, ako USA zničili pôvodnú finančnú sieť, tzv. Zlatú reťaz – išlo o finančnú sieť prominentov z oblasti Perzského zálivu pôvodne vytvorenú na podporu protisovietského Afganského hnutia odporu z 80.rokov. Zlatá reťaz mala poslúžiť bin Ládinovi ako náhrada finančných zdrojov na vybudovanie základne v Afganistane po jeho odchode zo Sudánu v roku 1996. Nielen Al Kájda využíva charity. Napr. Írska republikánska armáda využívala desaťročia charitatívne organizácie v Bostone a New Yorku na vyzbieranie a následný transfer financií.

2. Nelegálne aktivity.

Experti zaoberajúci sa otázkami financovania terorizmu sa zhodujú na tom, že obchod s drogami je v súčasnosti najväčším zdrojom príjmov teroristických organizácií a skupín. Okrem iného ide aj o predaj napodobenín značkového oblečenia, nelegálnych kópií CD nosičov, únosy za výkupné atď. Na základe vyšetrovania bolo zistené, že bombové útoky z Madridu v roku 2004 boli financované z predaja drog a falošných CD nosičov. Predpokladá sa, že Hizballáh, IRA aj ETA financovali mnohé svoje aktivity práve obchodom s napodobeninami a falzifikátmi. Kolumbijské revolučné ozbrojené sily financovali svoje aktivity predovšetkým z obchodu s kokaínom. Obchod s ópiom bol hlavným zdrojom príjmov Talibanu, keďže Afganské ópiové polia zásobovali až 86% svetového trhu s ópiom. Zisky z predaja boli použité na financovanie terorizmu. Al Kájda napríklad exportovala diamanty

[16] Seto, Theodore, P.: "The morality of terrorism", in : *Loyola of Los Angeles law review*, 35 (2002), no. 4, str. 1229-1231.

vyťažené rebelmi zo Sierry Leone. Skutočnosť, že existuje veľká spojitosť s medzinárodným terorizmom a transnárodnou kriminalitou predovšetkým v oblasti pašovania drog, prania špinavých peňazí, nelegálneho šírenia nukleárneho, biologického a chemického materiálu, je akceptovaná celým medzinárodným spoločenstvom a venuje sa mu niekoľko rezolúcií OSN.

3. Krycie spoločnosti.

Mnoho teroristických organizácií sa pokúša prevádzkovať legálne spoločnosti, vytvárať vlastné zisky a tiež využívať takéto spoločnosti na pranie špinavých peňazí. Preukázateľné linky s terorizmom sa našli pri viacerých spoločnostiach obchodujúcich s dobytkom, rybami a kožou.

V roku 2001 New York Times zverejnili správu, podľa ktorej Usáma bin Ládin nepriamo vlastnil reťaz obchodov s medom na Blízkom východe a Pakistane. Med využíval aj ako zásterku na prevoz zbraní

4.Transfer peňažných prostriedkov

Prevažne moslimské teroristické organizácie zneužívajú islamský bankový systém, jediný bankový a investičný systém pridržiavajúci sa sharie, islamského práva, ktoré zakazuje zisk z úrokov. Mnoho prominentných islamských bánk operuje pod veľmi voľnými podmienkami kontroly. Medzi teroristickými organizáciami je stále veľmi obľúbený staroveký ilegálny systém peňažných prevodov, hawala. Tento systém umožňuje finančné transfery bez akéhokoľvek skutočného pohybu peňazí. Všetko, čo tento systém potrebuje, je sieť osôb, tzv. hawaladárov, dôvera a telefónna linka. Funguje to tak, že zákazník v jednom meste odovzdá istú sumu peňazí miestnemu hawaldárovi. Ten kontaktuje svoj náprotivok na inom konci sveta, ktorý následne z vlastných zdrojov odovzdá sumu konečnému príjemcovi. Hawaladári majú medzi sebou veľmi veľkú dôveru, často sú to príbuzní a vzájomné dlhy nesú medzi sebou aj dlhú dobu, kým nenájdu spôsob ako ich vyrovnať. Pokiaľ sú všetky metódy transferu finančných prostriedkov nedostupné, stále sa dá spoľahnúť na najtradičnejší spôsob – fyzický prenos. Dokonca podľa nedávno zverejnených štúdií Al Kájda a niektoré iné teroristické organizácie, ako napr. Hizballáh a Hamas, vytvorili niekoľko dodatočných ad hoc koalícií za účelom zjednodušeného transportu a prania špinavých peňazí.

Literatúra

1. BUCKLEY, Mary and SINGH, Robert (eds): The Bush Doctrine and the War on Terrorism: Global Responses, Global Consequences, Routledge, London, 2006.
2. BURTON, Anthony: Revolutionary Violence: The Theories, Cooper, London, 1977.
3. CEULEMANS, Carl: "The Military Response of the U. S.-led Coalition to the September 11 Attacks", in : Moral Constraints on War : Principles and Cases, Lanham, MD [etc.] : Lexington Books, 2002
4. COADY, C. A. J. (ed.): Terrorism and justice : moral argument in a threatened world, Carlton South, Melbourne University Press, 2002.
5. COVINGTON, Coline et al. (eds): Terrorism and War: Unconscious Dynamics of Political Violence, Karnac, London, 2002.
6. DINSE, John and STERLING, Johnson: "Ideologies of Revolutionary Terrorism: Some Enduring and Emerging Themes", in Terrorism and Political Violence: Limits and Possibilities of Legal Control, Henry H. Han (ed.), Oceana Publications, New York, 1993.
7. JENKINS, Brian M.: "The New Age of Terrorism", in The McGraw-Hill Homeland Security Handbook, edited by David Kamien, McGraw-Hill, New York, 2006.
8. KHATCHADOURIAN, Haig: War, terrorism, genocide, and the quest for peace : contemporary problems in political ethics, Lewiston, NY [etc.] : Mellen Press, 2003, III.
9. KLARE, Michael, T.: "The New Face of Combat: Terrorism and Irregular Warfare in the 21st Century", in The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls, edited by Charles Kegley, Prentice Hall, Upper Saddle River NJ, 2003.
10. LAQUER, Walter: No End to War: Terrorism in the Twenty-First Century, Continuum, New York, 2003.
11. MALIK, Omar: Enough of the definition of Terrorism!, Royal institute of International Affairs, London: RIIA, 2001.
12. MILLAR, Alistair and ROSAND, Eric: Allied Against Terrorism: What's Needed to Strengthen Worldwide Commitment, Century Foundation, New York, 2006.
13. MOCKAITIS, Thomas, R: The 'New' Terrorism: Myths and Reality, Praeger Security International, Westport, 2006.

Adresa

JUDr. Svetlana Soľaníková, Sídl. 1. mája 69/7, Vranov nad Topľou, 093 01
JUDr. Kamila Kočišová, Martina Benku 1804, Vranov nad Topľou, 093 01

Kohabitácia ako trend postmodernej slovenskej spoločnosti

Andrea Solčianska [1]

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na súčasný stav a význam kohabitácie v slovenskej spoločnosti a upozorniť na dôležitý nárast a dynamiku premien rodinného správania a to predovšetkým u mladých ľudí. Tie sa zreteľne prejavujú v narastajúcej podobe partnerských foriem. Úvod príspevku bude venovaný rodine, kde načrtneme niektoré zmeny, ktoré sa objavili v rodinnom správaní po roku 1989. Následne sa budeme venovať kohabitácii a jej významu v súčasnej spoločnosti. Ďalšia časť príspevku bude venovaná rodinnej politike, z pohľadu výhod a nevýhod, spolužitia v kohabitácii a v manželstve. Záverečná časť bude spočívať v analýze časových radov, ktorá nám bude slúžiť k popisu a k predpovedaniu budúceho správania kohabitujúcich partnerov.

Kľúčové slová: rodina, kohabitácia, rodinná politika

Abstract

The aim of this paper is to highlight the current status and importance of cohabitation in the Slovak society and highlight the important dynamics of growth and transformation of family behavior, particularly among young people. These are clearly reflected in the growing form of partnership forms. Introduction The contribution will be devoted to family, which outline some changes that have occurred in family behavior after 1989. Then we will give cohabitation and its importance in contemporary society. Another part of the contribution will be devoted to family policy, in terms of advantages and disadvantages of cohabitation and marriage in cohabitation. The final part will consist in the analysis of time series, which will serve us to describe when predicting future behavior cohabitations partners.

Keywords: family, cohabitation, family policy

1 Rodina a jej zmeny

Rodina predstavuje najmenšiu sociálnu jednotku, entitu, ktorá obsahuje dimenzie, ktorá je priesečníkom intímnych aktivít indivíduí, generujúcich transpersonálne sociálne skutočnosti. Rodina je hlavný generátor lásky, ktorá sa potom rozlieva spoločnosťou.[2]

Rodina vytvára krehké spojivo medzi individuálnym a spoločenským, časovým a večným. Práve rodina dáva sociálny zmysel citovej náklonnosti ľudí a tento potom prerastá na plnenie rodičovského poslania, stáva sa svojbytným cieľom, až morálnym imperatívom, či spoločenskou normou.[3]

Ak pozorujeme smer premien súčasnej kultúry, môžeme konštatovať, že rodina podlieha významným zmenám a začína strácať svoje privilegované miesto v štruktúrach spoločnosti. Je to kríza rodiny ako primárnej skupiny, aj ako inštitúcie.

Zmysel existencie rodiny ako primárnej skupiny a spoločenskej inštitúcie, centrum dospievania osobnosti podlieha delegitimizácii. Rozšírené je presvedčenie, že tradične

[1] Katedra sociológie, FF UKF Nitra

[2] Ondrejkovič, 2006, s. 56

[3] Pasternáková, Sláviková, 2011, s. 11

chápaná rodina nie je v súčasnej spoločnosti najdôležitejšou a možno dokonca je aj zbytočnou. Súčasná kultúra je postavená skôr na jednotlivcovi ako na rodine.
„Tradičné pravidlá a návody, ktoré platili pre osobné vzťahy, prestali byť záväznými. Jednotlivci tak dnes stoja pred potrebou výberu spomedzi nekonečného množstva možností tvoriť, opravovať, zlepšovať a ukončovať svoje vzťahy s inými.“ Žijeme vo svete rozporných záujmov spojených s rodinou, prácou, láskou a slobodou v snahe realizovať individuálne ciele.
Nukleárna rodina sužovaná krízou vytrvania sa môže pretvárať do nie príliš trvalého zväzku spolužitia na dosiahnutie etapy „hybridu“ čiže voľného vzťahu, v ktorom muž a žena, alebo skôr: partneri budú bývať oddelene a zotrvávať vo veľkej samostatnosti.
Vznikajú alternatívne formy rodiny a manželstva: monoparentálne, spolužitie, cohabitation a iné. V upevňujúcich sa kultúrnych vzoroch prestáva byť manželstvo podmienkou pravidelného a spoločensky akceptovaného sexuálneho spolužitia a spoločné bývanie prestáva byť kritériom rodiny.
Premenám rodiny sú naklonené aj právne rozhodnutia. Samotný fakt, že európske krajiny prispôsobujú právne rozhodnutia spoločenským zmenám; v odpovedi na nárast spolužitia, homosexuálnych vzťahov s adoptívnymi funkciami, rôznych druhov monoparentálnych rodín, mimomanželských narodení, rozvodov, uznávajúcich ich za legálne a nestigmatizujúce potvrdzuje, že tradičná rodina založená na manželstve ženy a muža prežíva krízu svojho morálneho významu.
Zmenšuje sa náklonnosť k uzatváraniu manželstiev. V prevažnej väčšine európskych krajín sa znížilo percento novouzavretých manželstiev: „prikláňajúci sa k uzatvoreniu manželstva“ a tí, ktorí sa preto rozhodnú, tak robia neskôr (okolo 30. roku života). Mladí odkladajú toto rozhodnutie na neskôr, pretože ešte predtým sa usilujú o upevnenie profesionálneho postavenia a majetkového statusu. Tieto tendencie možno vysvetliť:

- čoraz neskorším dosiahnutím pripravenosti na profesionálnu kariéru,
- pracovnou disciplínou v korporáciách vyžadujúcou od zamestnancov, aby boli k dispozícii a flexibilní.[4]

Zmeny rodinného správania sa prejavujú v širokom súbore javov a procesov, v ktorom sa najčastejšie objavujú:

- odkladanie vstupu do manželstva a s tým súvisiaci pokles miery sobášnosti,
- rast priemerného sobášneho veku a priemerného veku pri prvom sobáši,
- nárast počtu kohabitácií,
- zvyšovanie početnosti a podielu nevydatých a neženatých v štruktúre obyvateľstva podľa rodinného stavu,
- znižovanie podielu slobodných uzatvárajúcich manželstvo a rast podielu rozvedených vstupujúcich do manželstva,
- zvyšovanie rozvodovosti,
- zavádzanie účinnej orálnej hormonálnej antikoncepcie a s ňou súvisiaca sexuálna voľnosť (revolúcia),

[4] Swiatkiewicz, 2009, s. 66-67

- pokles manželskej plodnosti,
- rast mimomanželskej plodnosti,
- rast priemerného veku matky pri narodení prvého dieťaťa,
- zvýšenie vzdelanostnej úrovne a zamestnanosti žien, čím sa dosiahla ich vyššia ekonomická a spoločenská nezávislosť,
- pokles veľkosti domácnosti a rast počtu domácnosti s jedným členom („single“),
- rastúci trend početnosti neúplných rodín[5]

Ústup od života v spoločenstve (manželstvo, rodina) a príklon k „modernej“ spoločnosti prostredníctvom nových životných štýlov (partnerské spolužitie mimo manželstva a iné formy konsenzuálneho spolužitia), ktoré tvoria „rísu slobody“, nie je determinovaný len demografickými zmenami v európskych krajinách, ale predovšetkým majú vplyv na stav a rozvoj rodiny. Vo svetle niektorých konceptov, ktoré si osvojujú západní demografi, tradičná rodina, ktorá bola po stáročia prirodzenou a univerzálnou inštitúciou, bude postupne upadať a súčasné jadro rodiny sužované krízou stability sa pretransformuje na menší, perzistentný vzťah spolužitia v „hybridnej“ forme, ktorý je voľným vzťahom a v ktorom budú manželia žiť oddelene a nezávisle od seba[6]

Oslabovanie významu rodiny ako trvalého a najzákladnejšieho spoločenstva ľudského života, prenikanie zodpovednostných zásad sveta neusporiadaných hodnôt do rodiny sú najradikálnejším prejavom jej krízy. Pritom je potrebné rozlišovať medzi krízou rodiny a krízovými javmi, ktoré sa v rodine prejavujú. Tie boli v ľudskom živote prítomné odjakživa. A hoci vždy vzbudzovali isté obavy, pri úsilí o potláčanie takýchto krízových javov v rodine sa nikdy nespochybňoval význam stálosti rodiny samotnej. V súčasnosti sa však kríza prejavuje výraznejšie. Ide o dlhotrvajúcu nezamestnanosť, ktorá postihuje oboch rodičov alebo rodiča, ktorý vychováva dieťa sám a ktorá má vplyv na rozpad modelov sociálnych rolí uchovávaných tradíciou rodiny, vzájomnými citovými väzbami a životnými ašpiráciami. Silnejúca kríza v rodine je okrem toho dôsledkom aj všeobecného nárastu chudoby (ekonomickej pauperizácie), spoločenskej stratifikácie a konzumného životného štýlu, ktorý sa spája s prejavmi sebectva a egocentrizmu a predstavuje čoraz obľúbenejší model života. Tento sa riadi zásadami zviditeľňovania symbolov sociálnej prestíže a nachádza svoje médium v podobe klamlivých farieb reklamy a tlaku verejnej mienky. Zároveň sa prehlbuje aj stratifikačná funkcia rodín.[7]

Môžeme predpokladať, že zmeny rodinnej štruktúry prebiehali postupne – v rámci životného cyklu konkrétnej rodiny a prejavovali sa vo väčších súboroch postupne narastajúcou prevahou konkrétneho typu a tým je kohabitácia.

Kohabitácia predstavuje takú formu spolužitia dvoch dospelých partnerov rozdielneho pohlavia, ktorí v dlhšom časovom období žijú spolu ako muž a žena, spoločne bývajú, spoločne hospodária bez toho, aby boli zosobášení. V takomto zväzku môžu žiť i deti jedného alebo oboch partnerov.[8]

Celospoločenský kontext rodiny so vzťahmi, ktoré tento kontext riadi a ovplyvňuje, vrátane rodiny ako inštitúcie spoločnosti, predstavuje významné faktory, ktoré podmieňujú

[5] Mládek, Širočková., 2004, s. 424-425
[6] Swiatkiewicz, 2005, s. 45
[7] Swiatkiewicz, 2005, s. 47
[8] Mládek, Širočková, 2004, s. 426

ďalší vývoj rodiny. Súčasne je však vývoj rodiny podmienený aj vývojom spoločnosti, ktorý sama ovplyvňuje.

Dominantný typ tzv. nukleárnej rodiny tvorenej dvomi rodičmi sa v procese zmien rodinného správania rozširuje o také formy, ako je rodina tvorená jednou dospelou osobou alebo neformálne partnerské dvojice žijúce ako druh a družka. Neformálne partnerské zväzky, kohabitácie sa počas posledných štyridsiatich rokov masívne rozšírili vo väčšine postindustriálnych štátov a stali sa bežnou formou partnerského spolužitia, čím sa výrazne ovplyvňuje význam, funkcia rodiny ako spoločenskej inštitúcie. Kohabitácie ako forma spolužitia viažu v populácii určitý potenciál obyvateľov, ktorý v predchádzajúcich obdobiach uzatvárali manželstvo. Korene kohabitácii treba hľadať v celkovom vývoji socio-ekonomickej sféry vyspelých krajín. Za významné faktory rozširovania počtu kohabitácii sa považuje zvýšenie vzdelanostnej úrovne ženskej časti populácie, vyššia zamestnanosť žien, ktorá zabezpečuje ich vyššiu ekonomickú nezávislosť, vysoká efektivita aplikovaných metód antikoncepcie spolu s liberalizáciou zákonov o interrupciách.

Z množstva klasifikácií a typov kohabitácií možno s použitím komplexnejších kritérií identifikovať dva hlavné typy:

I. Predmanželské kohabitácie sú také formy partnerstva, v ktorých sa partneri dohodli na spolužití a s určitou pravdepodobnosťou sa ich vzťah sformalizoval uzavretím manželstva. Perspektívne môže práve tento typ rozhodujúcou mierou ovplyvniť sobášnosť a najmä a najmä reprodukciu obyvateľstva. Podľa intenzity a vývoja partnerských vzťahov možno odlíšiť dva subtypy:

a) Kohabitácia ako testovacie partnerstvo (manželstvo na „skúšku“). Zámerom partnerov v skúšobnom období je preveriť vzájomnú vhodnosť pre dlhodobé spolužitie v konkrétnych podmienkach spoločnej domácnosti. V tejto forme môže byť silné zastúpenie nielen slobodných, ale i rozvedených partnerov, pričom charakteristickou črtou je úmysel perspektívne sformalizovať svoje spolužitie.
b) Kohabitácia ako predstupeň manželstva. Charakteristické sú silnejšie väzby a presvedčenie o budúcom spoločnom manželstve. Prevažne ide o mladých spoločných partnerov, ktorí z rozličných dôvodov (ukončenia štúdia, dosiahnutie profesionálnej stability) odkladajú uzavretie manželstva.

II. Kohabitácie – dlhodobé účelové spolužitia sú relatívne rôznorodé formy spolužitia, pri ktorých partneri majú spoločnú domácnosť a nemajú v úmysle svoj vzťah sformalizovať uzavretím manželstva. Rozlíšiť je možné dva subtypy:

a) Kohabitácia – alternatíva manželstva. Spolužitie partnerov je veľmi podobné manželskému, môže plniť i funkciu výchovy detí. Často ide o partnerov rozvedených s deťmi z predchádzajúceho manželstva, ktorí sa vedome zriekli sformalizovania svojho zväzku.
b) Kohabitácia – funkčné partnerstvo. Partneri sa dohodli na forme spolužitia, pri ktorej sú dôležité praktické výhody spoločnej domácnosti (byt, sociálna svojpomoc,

ekonomické výhody a pod.). Prevahu majú vekovo starší partneri s minimálnou účasťou na reprodukcie.[9]

Dnešné manželstvá alebo partnerstvá sú uzatvárané s vedomím, že sa to dá ľahko ukončiť. Dávno zmizla spoločenská stigma, ktorá bola kedysi spájaná s rozvodom, spolužitie bez svadby je dnes spoločensky prijateľné ba dokonca módne. Vzrastá však podvedomie, že rozchod sa dotýka detí a kvôli starostiam o cit detí je emočné vypätie spojené s rozchodom ešte väčšie. Obtiažnosť zmeny najviac stupňuje skutočnosť, že pre všetky zúčastnené bude veľká rodina menej dostupná ako doteraz.[10]

V dnešnej dobe už manželstvo nie je dominantou, aby dvaja partneri žili spolu a aby sa za niečo hanbili pred ostatnými. Dnes sa nad tým už nikto nepozastaví ako nad niečím nežiaducim alebo neprijateľným, je to už akceptované a chápané ako niečo samozrejmé, pokiaľ sa dvaja na tom vzájomne dohodnú a hlavne ak im to vyhovuje, pretože štát dnes už nie je tým stabilným článkom v podpore rodín ako to bolo pred 30 rokmi.

Rodinná politika a jej význam pri uzatváraní manželstva

Rodinná politika zahŕňa celú škálu aktivít, ktoré sa vykonávajú za účelom pomoci rodine.
Štát je povinný rešpektovať autonómiu rodín a vytvárať im rámcové životné podmienky. Stabilita rodín z hľadiska detí je podstatnou podmienkou pre rozvoj detí, preto štát vo väčšine európskych krajín v ústave zakotvuje pravidlo podporovať rodinu, manželstvo a rodičovstvo [11].

Mladých párov s deťmi, ktorí sa do sobáša nehrnú, pribúda. Bývajú spolu, vychovávajú dieťa, fungujú ako rodina, iba obrúčka na prste chýba. Je to pre nich aj ekonomicky výhodné? Ktorá zo žien má viac výhod?

Ak si pozrieme zoznam výhod, alebo nevýhod, zistíme, že rozdiel medzi vydatou a slobodnou matkou je mizivý. Preto sa nám tisne na povrch otázka. Prečo sa mám hrnúť do manželstva, pokiaľ ma štát nezvýhodňuje? A ešte mnoho ďalších otázok sa nám vynára a je to pravda. Štát sa dostatočne nestará a zabúda na to, že napomáha tomu, že ľudia nemajú dnes presvedčenia k tomu, že manželstvo je dôležité, ale naopak, že je to len slovo.
Teraz uvediem niektoré výhody a nevýhody manželstva, ktoré si myslím, že vedú k tomu, prečo sa dnes až do takej miery pozastavuje vstup do manželstva.

[9] Mládek, Širočková, 2004, s. 425-427
[10] Smith, 2004, s. 16
[11] Tirpák, 2010, s. 121-122

Tabuľka 1: Výhody a nevýhody manželstva

Výhody	Nevýhody
Manžel vydatej matky, ktorá je na materskej alebo rodičovskej dovolenke, si na manželku bez príjmu alebo s nízkym príjmom môže odpočítať nezdaniteľnú sumu. Partner nevydatej matky to urobiť nemôže.	Slobodná matka dostáva materskú dlhšie, 37 týždňov namiesto 34.
Všetok majetok, ktorí manželia nadobudli počas trvania manželstva (okrem dedičstva), patrí obom.	Nemanželské páry nemusia platiť súdne poplatky za rozvod či právnikovi pri spore o delenie majetku. Spoločný majetok, ktorý počas spolužitia nadobudli, patrí buď niektorému z nich, alebo je v podielovom spoluvlastníctve.
V systéme pomoci v hmotnej núdzi je pozícia slobodnej matky horšia ako v prípade úplnej rodiny (157,60 eura oproti 115,10 eura).	Nemanželské páry nemusia platiť súdne poplatky za rozvod či právnikovi pri spore o delenie majetku. Spoločný majetok, ktorý počas spolužitia nadobudli, patrí buď niektorému z nich, alebo je v podielovom spoluvlastníctve.
Manžel/manželka má pri dedení silnejšie postavenie ako druh/družka.	Druh a družka nemajú voči sebe žiadnu vyživovaciu povinnosť. Naopak, v manželstve túto povinnosť voči sebe manželia majú, a to aj v čase, keď už spolu nežijú.
Nárok na výplatu vdovského alebo vdoveckého dôchodku má iba pozostalý manžel/manželka. Nie druh/družka.	Banky nerozlišujú, či majú žiadatelia obrúčku na prste alebo nie. Podstatné je, aby boli schopní splácať úver. „Priťažiť“ však môže dieťa a žena na materskej bez príjmu. V prípade nezosobášených partnerov tak môže o úver žiadať v banke muž sám, partnerku a dieťa pred bankou utají skôr ako manželský pár

„Úlohou demokratického štátu voči rodinám je vytvárať rámcové právne, ekonomické a inštitucionálne podmienky a vytvárať tak priestor pre uplatnenie ich vlastnej zodpovednosti. Úlohou štátu je systematicky sledovať a analyzovať ekonomické, demografické a hodnotové aspekty správania rodín. V prípade potreby a na základe spoločenského konzensu prijímať opatrenia korigujúce sociálnu a ekonomickú situáciu rodín“[12].

Preto si treba klásť otázku, či miera rozhodovania, či si mladý pár chce, alebo nechce založiť rodinu je namieste. Vidíme, že štát, možno aj by chcel, ale nedáva finančnú šancu podporiť mladé rodiny, aby mali viac detí, alebo len jedno. Je to len minimálny ba až zanedbateľný prínos do rodinnej politiky a preto sa netreba čudovať, že mladá populácia postupne, ale o to častejšie kalkuluje, čo je pre ňu výhodnejšie.

Posledná časť príspevku spočívala v analýze časových radov, ktorá nám slúži k popisu a k predpovedaniu budúceho správania kohabitujúcich partnerov.

Rodinné domácnosti naša štatistika člení na tzv. úplné rodiny a tzv. neúplné rodiny. Termíny úplná rodina a neúplná rodina súvisia s konzervatívnym prístupom, ktorý spomedzi škály rodinných usporiadaní favorizuje manželskú rodinu s deťmi. Treba poznamenať, že zmeny

[12] Vaňo, 2003, s. 10

rodinného správania charakterizuje i preferovanie modelu rodiny s jedným dieťaťom na úkor dvoj a trojdetných rodín. V posledných rokoch sa zvyšuje podiel narodených detí prvého poradia a naopak podiel dvoj a trojdetných rodín sa znižuje.

Daná tabuľka a graf nám poukazuje na krivku, ktorá pomocou hodnôt za dané roky určuje predpokladaný vývoj úplnej a neúplnej rodiny za obdobie od roku 1980 do roku 2021.

Tabuľka 2 Rodiny na Slovensku

Rodina SR	1980	1991	2001	2011	2021
Úplná rodina	1 171 976	1 234 473	1 168 023	1 190 739	1 210 273
Neúplná rodina	136 360	190 931	246 358	237 827	232 418

Graf 1 Vývoj rodín na Slovensku

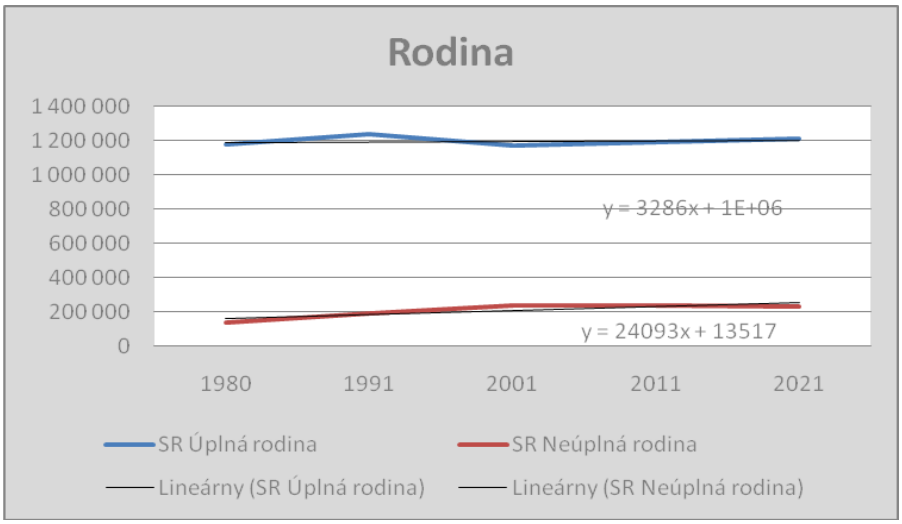

PROGNÓZA

Demografický a spoločenský vývoj prinesie zmeny do vývoja počtu a štruktúry rodín. Na rozdiel od vývoja rodín sa očakáva, že zmeny vo vývoji neúplných rodín budú menej výrazné. Pri vypracovaní prognózy vývoja do roku 2021 sa bral do úvahy doterajší vývoj rodín a očakávaný vývoj neúplných rodín pre najbližšie roky. Prognóza uvádza medzi rokmi 1991 až 2001, čo sa týka úplných rodín, výrazný pokles, kde za toto desaťročie poklesol vývoj o 66 450 rodín, ale prognóza do roku 2021 nám ukazuje, že daný vývoj sa postupne bude zvyšovať.

Treba uviesť, že vývoj neúplných rodín bol v minulosti zaujímavý, pretože ako je vidieť s tabuľky 2, rok 2001 zaznamenáva najvyšší počet neúplných rodín, kde nárast od roku 1980 do roku 2001 bol prekvapivo vysoký, prírastok až o 109 998 neúplných rodín. Od roku 2001 vývoj neúplných rodín klesal a pre podrobnejší prehľad uvádzame nasledujúcu tabuľku 3 s grafom 2.

Tabuľka 3 Neúplná rodina

Rok	Neúplná rodina	Rok	Neúplná rodina
2005	243 452	2014	237 827
2006	242 807	2015	237 245
2007	242 180	2016	236 439
2008	241 567	2017	235 702
2009	240 960	2018	234 934
2010	240 356	2019	234 133
2011	239 827	2020	233 294
2012	239 122	2021	232 418
2013	238 484		

Tabuľka 3 nám poukazuje na klesajúcu tendenciu neúplných rodín, čo je dobrý ukazovateľ pre Slovensko. Vidíme, že pravidelne ubúdajú hodnoty v súmerných intervaloch. Rozdiel medzi každým jedným rokom je približne 600 neúplných rodín ročne a medzi rokmi 2005 až 2021 sa rozdiel zmenši na rozdiel 11 034 neúplných rodín.

Graf 2 Neúplná rodina

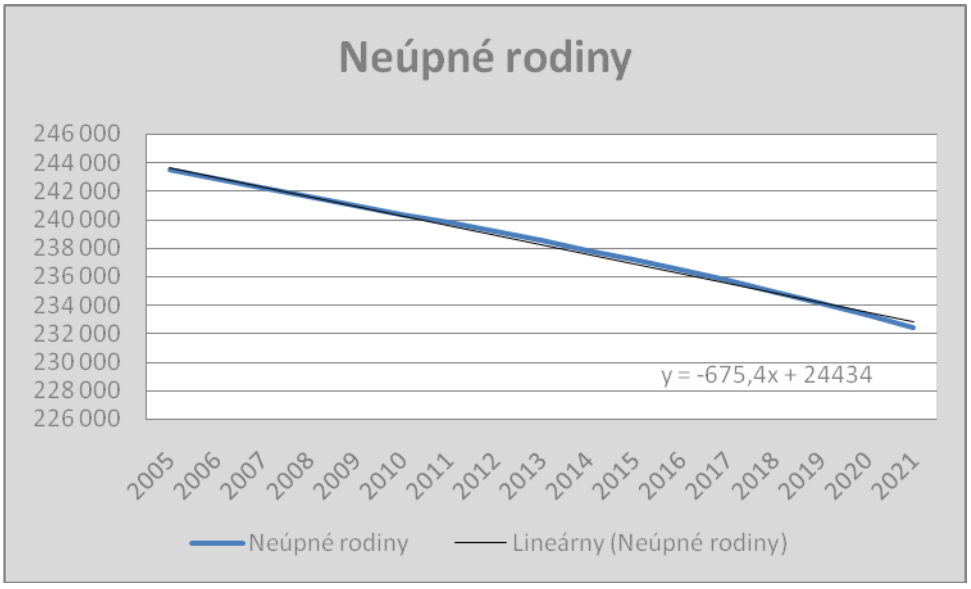

Z grafu 2 vidíme, že prognóza neúplných rodín do roku 2021 bude klesať, čo je významný a pozitívny fenomén pre našu spoločnosť na Slovensku, taktiež sa počíta s rastom

úplných rodín (tabuľka 2), čo je tiež prijateľný jav a malo by to prispieť ku spoločenskej stabilizácii a zvýšeniu životnej úrovne.

Záver

Dnes už spoločný život pod jednou strechou bez sobášneho listu akceptujú nielen mnohí príbuzní, ale štát sa vám do neho tiež nestará, pretože ako novomanželia s maličkým dieťaťom byt nedostanete, ako to bolo pred dvadsiatimi či tridsiatimi rokmi. Musíte sa o seba postarať jednoducho sami. A tak mnohí ľudia nevidia dôvod, prečo by svoju lásku mali spečaťovať aj úradne.

Hovorí sa, že dnešná mladá generácia sa do manželstva nehrnie. Čiastočne to potvrdzujú aj štatistiky, dôvody však neuvádzajú. Prečo v poslednej dobe došlo k takej silnej averzii na manželské zväzky? V minulosti vyvíjalo okolie, ale aj štát omnoho väčší tlak na (mladých) ľudí, ktorí chceli spoločne bývať, či si založili rodinu. Vysoká rozvodovosť medzi rodičmi dnešných mladých ľudí je však skutočne odstrašujúca. Každému vyhovuje niečo iné. Niektoré páry si skutočne vstup do manželstva predstaviť nevedia, napríklad kvôli stroskotaným vzťahom z minulosti, iné to považujú čisto za módnu záležitosť, či prílišnú snahu obmedzovať vzájomnú slobodu a viazanie sa, ale treba si uvedomiť, že slobodné mamičky majú v priemere oveľa menší počet detí ako vydaté ženy. Teda viac nevydatých žien znamená menej vydatých, a v dôsledku toho aj menej narodených detí. Vydaté ženy majú aspoň trikrát viac detí ako nevydaté. Kto sa teda teší, že nám stúpa počet detí narodených mimo manželstva a chce tento trend podporovať, dopúšťa sa obrovskej chyby. Nevydaté ženy v žiadnom prípade nedokážu zabezpečiť reprodukciu spoločnosti. A čím viac ich bude, tým horšie pre spoločnosť a môžeme oprávnene predpokladať, že v budúcnosti sa bude tento socio-populačný jav, ako dôležitá súčasť zmien demografického správania, rozširovať. Z toho vyplýva i snaha a akútna potreba poznávania kohabitácií, ktoré sú v súčasnosti neadekvátne ich populačným dôsledkom. Bude si to vyžadovať aplikácie i nových, netradičných metód a techník ich štúdia.

Literatúra

MLÁDEK J., ŠIROČKOVÁ J. Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska. In: Sociológia. ISSN 0049-1225, 2004, ročník 36, č. 5 s. 424-427.

ONDREJKOVIČ, P. a kol. 2006. Rodina v novom miléniu. Nitra: UKF, 2006. 168 s. ISBN 80-8050-982-4.

PASTERNÁKOVÁ L, SLÁVIKOVÁ G. Rodina - základná buka spoločnosti. In: Vychovávateľ. ISSN 0139-6919, 2011, ročník LVIII, č. 5 - 6, s. 11.

SMITH H. 2004. Děti a rozvod. 1 vydanie. Praha : Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.

SWIATKIEWICZ W. 2005. Rodina na ceste ku kríze hodnôt. In: Rodina v novom miléniu, Zborník *referátov z* medzinárodnej vedeckej konferencie. Nitra : UKF-FSVaZ. Katedra sociológie, 2005. 168 s. ISBN 80-8050-182-4.

SWIATKIEWICZ W. 2009. Prejavy anómie v súčasnej Poľskej rodine. In: Anómia v spoločnosti- anómia v rodine. Zborník referátov z odborného seminára. 2009. Nitra : UKF – FF. Katedra sociológie, 2009. 176 s. ISBN 978-80-8094-514-5.

TIRPÁK P. 2010. Rodinná politika. Prešov : Prešovská Univerzita, 2010. 148 s. ISBN 978-80-555-0142-0.

VAŇO B. 2003. Populačná politika. In: Rodina Slovenská demografická konferencia. Zborník vedeckých prác. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická konferencia, 2003. s. 213. ISBN 80-88946-28-X.

Koncepcja państwa w filozofii Tomasza Hobbesa – podstawowe założenia

Ireneusz Marian Świtała [1]

1. Podwaliny Hobbesowskiej filozofii

Poglądy filozoficzne Tomasza Hobbesa mają silne podstawy empiryczne, wyrosły bowiem na gruncie doświadczeń życiowych myśliciela, któremu przyszło żyć w pełnej przełomów i radykalnych zwrotów politycznych XVII-wiecznej Anglii (należy jednak zaznaczyć, że w roku 1640 wyemigrował on do Francji, z której do ojczyzny powrócił w 1651 roku). „Hobbes […] żył w burzliwym okresie historycznym, kiedy wojny stały się czymś powszechnym. Tak jak to napisał w przedmowie do łacińskiego wydania *Lewiatana,* jego bratem bliźniakiem był strach”[2]. Wszystkie te wypadki znacząco wpłynęły na skierowanie zainteresowań filozoficznych w stronę polityki[3].

Jednym z pierwszych ważnych doświadczeń rzutujących na filozofię Hobbesa były studia w Magdalen Hall w Oxfordzie. To tutaj nastoletni Tomasz styka się ze skostniałą tradycją scholastyczną oraz hipokryzją akademików, którzy pod płaszczykiem religijności nieudolnie skrywają zamiłowanie do mocnych trunków, kobiet i hazardu. Wzmaga się wówczas w Hobbesie niechęć do instytucji kościelnych, ich struktur, a także wizji świata przez nie proponowanych[4]. Owa niechęć będzie niezmiennie obecna niemal w całej późniejszej działalności Hobbesa (oczywiście nie jako motyw przewodni, lecz jako dodatek i tło dla wywodów społeczno-politycznych).

Drugim czynnikiem, który w sposób znaczący wpłynął na filozoficzne zapatrywania autora *Lewiatana*, była wspomniana już – trudna – sytuacja społeczno-polityczna Anglii w XVI i XVII wieku. Dla przykładu lata 1665–1666 przynoszą śmierć dziesiątek osób, to właśnie w tym okresie doszło w Londynie do przerażającej w skutkach zarazy, a także do pożaru, który strawił znaczną część miasta[5]. Naturalnie kataklizmy te przyczyniły się również do pogorszenia – i tak już niełatwej – sytuacji gospodarczej. Wszystkie te czynniki sprowokowały kryzys społeczny, w efekcie którego do głosu doszli fanatycy religijni, uznający ateistów za winowajców wszelkich nieszczęść (były one odczytywane jako gniew Boga). Hobbes – tak jak w roku 1640 – obawiał się wówczas następstw owego przetasowania polityczno-społecznego (uchodził przecież za ateistę). Sprawa dość szybko się jednak rozmyła, choć jej konsekwencją była jedna z największych życiowych porażek Tomasza Hobbesa (jego zdaniem), tj. nieprzyjęcie go w szeregi Królewskiego Towarzystwa Naukowego[6].

Trzecią determinantą filozofii Hobbesa, o której w niniejszej rozprawce wspomnimy, będzie geometria. Bezapelacyjnie nauki matematyczne są tym czynnikiem, który w myśli

[1] Prof. nadzw. dr hab. Ireneusz Marian Świtała, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie - Polska
[2] W.J. Korab-Karpowicz, *Historia filozofii politycznej. Od Tukidydesa do Locke'a*, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2010, s. 271.
[3] Zob. A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 180.
[4] Por. R. Tokarczyk, *Hobbes*, seria: „Myśli i ludzie”, Wiedza Powszechna, Warszawa 1987, s. 13.
[5] Tamże, s. 26.
[6] Zob. tamże, s. 27–28.

Hobbesowskiej odcisnął największe i najwyraźniejsze piętno. Z nich bowiem wypływa metoda rozumowania, stanowiąca podwalinę dla wszelkich głoszonych przez Anglika poglądów. Chodzi tutaj o przełożenie sposobu myślenia charakterystycznego dla nauk ścisłych na inne dziedziny wiedzy. „[Hobbes] mając nadzieję osiągnięcia wiedzy pewnej również w zakresie problematyki społeczno-politycznej, metodę geometryczną podniósł do rangi uniwersalnego paradygmatu poznawczego”[7]. Poznanie pewne jest możliwe, zdaniem filozofa, dzięki wykorzystaniu dwóch podstawowych metod rozumowania, a więc analizy i syntezy. Pierwsza z metod opiera się na rozłożeniu na elementy pierwsze tak przyczyn, jak i skutków. Mechanizm drugiej polega zaś na scalaniu cząstek, nazwijmy je, elementarnych w większe zespoły[8]. „Obu metodom «właściwe jest przechodzenie od rzeczy znanych do nieznanych»”[9].

Za czwarty aspekt charakterystyczny dla pojmowania rzeczywistości przez autora *Elementów prawa* uznać należy trójpodział wiedzy. Wyróżnia on filozofię człowieka, filozofię przyrody oraz filozofię państwa. Każda z tych dziedzin zajmuje się inną sferą szeroko rozumianego życia społecznego; pierwsza określa niejako obyczajowość ludzką, druga traktuje o tzw. „ciele naturalnym”, trzecia zaś precyzuje, jakie prawa i obowiązku przysługują obywatelowi. Filozofia człowieka, przyrody i państwa, wzięte wspólnie, dają w miarę pełny ogląd rzeczywistości, co więcej w zamierzeniu autora koncepcji „celem tak pomyślanego uprawiania nauki jest utrzymywanie wiedzy praktycznej i pewnej, służącej skutecznemu rozwiązywaniu problemów zarówno politycznych, jak techniczno-organizacyjnych”[10].

Ze specyfiką Hobbesowskiego rozumowania wiąże się jeszcze jedna bardzo istotna kategoria. Chodzi mianowicie o pewną ścisłość terminologiczną. Właściwe rozumienie możliwe jest zatem jedynie wówczas, gdy operujemy tymi samymi znaczeniami słów, tj. w ten sam sposób definiujemy poszczególne pojęcia. Jest to postulat nad wyraz optymistyczny, niemożliwy do realizacji także i dziś. Wątpliwości budzi również naiwność Hobbesa, podkreślana przez Romana Tokarczyka, dotycząca chęci zatarcia granic pomiędzy poszczególnymi dziedzinami wiedzy oraz prosta przekładalność wiedzy matematycznej na inne pola poznawcze. Hobbes zaznaczał bowiem, że definicyjna precyzja służyć może m.in. łagodzeniu społecznych animozji. Zakładał wobec tego, raz jeszcze to zaznaczmy dość naiwnie, że możliwą jest: po pierwsze, zgodność opisów świata dokonywanych przez różne jednostki (ze szczególnym uwzględnieniem antagonistów, będących w sporze), a po drugie, społeczna eksploatacja owych „wspólnych” definicji[11].

Ostatnią z cech filozofii Tomasza Hobbesa, na którą zwraca się często uwagę, jest stosunek myśliciela do samej filozofii. Jak się okazuje, jego specyfikacja w znaczący sposób rzutuje na sposób uprawiania przezeń tej dziedziny poznania, jej status oraz rolę. Bezsprzecznie wypełnienie treścią abstrakcyjnego pojęcia „filozofia” ma w przypadku Hobbesa podstawy czysto matematyczne, związane ze wspomnianą wcześniej matematyzacją wiedzy lub lepiej ścisłym i precyzyjnym jej ujmowaniem. Zaznaczyć należy, że istotą

[7] Tamże, s. 32–33.
[8] Por. A. Sylwestrzak, dz. cyt., s. 180.
[9] R. Tokarczyk, dz. cyt., s. 34.
[10] A. Sylwestrzak, dz. cyt., s. 181.
[11] Por. R. Tokarczyk, dz. cyt., s. 36.

wiedzy filozoficznej jest □□□oczywiście w pewnym uproszczeniu □□dedukcyjny charakter rozumowania oraz łączliwość twierdzeń powstałych na jej gruncie[12]. Frederick Copleston przestrzega jednak przed rozpatrywaniem koncepcji Hobbesowskiej jako radykalnie dedukcyjnej, pisze bowiem, że choć „wśród filozofów angielskich Hobbes był jednym z nielicznych, którzy próbowali tworzyć systemy, [...] warto też podkreślić, że nie był fanatycznym czcicielem czystej dedukcji"[13].

Konsekwencją wszystkich omówionych tu pokrótce cech „metody" Hobbesowskiej jest uniwersalistyczny wymiar wiedzy zdobywanej na gruncie filozofii. Owa wiedza nie odnosi się zatem do jednostek, lecz ma status globalny. „Filozofia dąży do przedstawienia, w świetle pierwszych zasad czy też uniwersalnych przyczyn, systematycznej wiedzy o związkach przyczynowych"[14].

2. Ku państwowości

Omawiając Hobbesowską koncepcję konstruktu społecznego, jakim jest państwo, należy zwrócić uwagę na podstawowe założenia formujące ową wizję organizacji państwa. Chodzi mianowicie o pojęcie stanu natury oraz o prawo (rozumiane dwojako □□lecz o tym nieco później). Pierwsze z wymienionych tu określeń, tj. stan natury, odnosi się do sytuacji „początku", określającej byty pierwotne[15]. Oczywiście, co akcentuje w swej rozprawie o Tomaszu Hobbesie i jego filozofii Roman Tokarczyk, w kontekście terminu „stan natury" nie należy zapominać o czysto hipotetycznym charakterze wywodów angielskiego myśliciela. Wróćmy jednak do samego terminu, jak podkreśla Radosław Małek: „Stan natury to stan wojny"[16]. To specyficzna sytuacja przedcywilizacyjna, kiedy każdy walczy z każdym w imię egoistycznych pobudek, ponadto nie istnieje żadna nadrzędna instancja, która sprawowałaby pieczę nad tak zorganizowaną, choć lepiej byłoby rzec – zdezorganizowaną, rzeczywistością:

> W stanie tym nie istnieje zewnętrzna siła, która ogranicza potrzeby i zachowania jednostkowe (wielu współczesnych uznawało to za zaprzeczenie istnienia Boga i kwestionowanie istnienia boskich praw). Takie założenie jednocześnie oznaczało, że jednostka będzie dążyć do maksymalizacji swoich zasobów – aż do momentu, w którym rozszerzana granica wpływu spotka się z obszarem władztwa innej jednostki. W konsekwencji, pierwotny świat Hobbesa pozostawał w ciągłym i nierozstrzygalnym konflikcie. Hobbes podkreślał jednocześnie, że eskalacja tego konfliktu do przemocy jest jedynie zewnętrzną oznaką jego występowania – nawet

[12] O tym aspekcie odbioru filozofii Hobbesa m.in. w: F. Copleston, *Historia filozofii*, t. 5, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1997, s. 16–19.
[13] Tamże, s. 20-21. Tamże, s. 20–21.
[14] Tamże, s. 21.
[15] P. Szumlewicz, *Panstwo i wyobraźnia - rozważania wokół filozofii społecznej Tomasza Hobbesa*, „Res Publica Nowa" 2000, nr 1-2, s. 91.
[16] R. Małek, *Liberalna interpretacja Hobbesa*, „Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: Facultas Philosophia" 2002, t. 5, s. 236. R. Małek, *Liberalna interpretacja Hobbesa*, „Acta Universitatis Palackianae Olomucensis: Facultas Philosophia" 2002, nr 5, s. 236.

> jeśli dwie jednostki nie walczą ze sobą, to nie oznacza, że nie ma między nimi napięcia[17].

Warto w tym miejscu zaakcentować przesłanki dla wyróżnienia przez Hobbesa stanu natury, i to w takiej, jak zarysowana powyżej, formie. Otóż filozof wnioskuje o pierwotnym istnieniu takiego właśnie stanu między innymi z faktu wzajemnej nieufności jednostek (każdy człowiek broni przecież swojego życia, przekonań czy dobytku właśnie przed drugim człowiekiem). Kontynuacją tej przesłanki jest nieufność funkcjonująca na szczeblu znacznie wyższym, bo państwowym. W czym się ona przejawia? Jej znamiona widać w utrzymywaniu przez poszczególne państwa czy władców sił zbrojnych, służących obronie danej społeczności. Nie tylko z wzajemnej nieufności wyprowadza swoje twierdzenia autor *Lewiatana*. Do pozostałych przesłanek należą: rywalizacja oraz żądza sławy. Każda z trzech wskazanych tu cech poświadczających istnienie pierwotnego stanu natury zasadza się na odrębnym mechanizmie, wywołuje inne skutki, zmierza ku innym celom:

a) Nieufność – ludzie dokonują napadów ze względu na zapewnienie sobie bezpieczeństwa; gwałtowność wynika z chęci obrony własnej rodziny oraz majątku[18].
b) Rywalizacja – „ludzie dokonują napadów dla zysku"; agresja wobec innych spowodowana jest pragnieniem, „ażeby uczynić się panem innych mężczyzn, kobiet, dzieci i trzody"[19].
c) Żądza sławy – ludzie atakują innych ze względu na sławę; żądza ta „czyni użytek z gwałtu dla takich drobnostek, jak słowo, uśmiech, odmienna opinia czy też jakiś inny znak niedostatecznego uważania, bądź bezpośrednio własnej napadającego osoby, bądź pośrednio przez niedostateczną ocenę krewnych, przyjaciół, jego narodu, zawodu czy imienia"[20].

W pewnym uproszczeniu możemy powiedzieć, że wyróżnienie przez Tomasza Hobbesa stanu natury jest efektem wniknięcia w ludzką psychikę, poznania jej mrocznych zakamarków, mechanizmów sterujących zachowaniami najbardziej podstawowymi, do jakich zaliczyć można obronę życia i dobytku, konkurencję w celu zdobycia pożądanego statusu, a także chęć uznania. Jak nietrudno zauważyć, życiem człowieka sterują dwie opozycyjne wobec siebie motywacje:

> Wprawdzie natura uczyniła wszystkich równymi, nawet pewne różnice sprawności fizycznej czy zdolności okazują się względnie niewielkie, to jednak motoryczne siły postępowania człowieka tkwią w sprzeczności: a) nigdy nienasyconego pragnienia bogactw, zaszczytów i władzy prowadzącego zazwyczaj do sporów i walk między ludźmi; b) nieustannego strachu przed niebezpieczeństwem gwałtownej śmierci, wypływającego z naturalnego dążenia do obrony swego życia[21].

[17] W.S. Mościbrodzki, *Koncepcje umowy społecznej T. Hobbesa i J. Locke'a*, źródło: http://www.wojmos.com/texts/politics/Koncepcje%20umowy%20spolecznej%20u%20Hobbesa%20i%20Locke.pl.pdf, s. 2 [stan z 15.04.2011].
[18] T. Hobbes, *Lewiatan*, PWN, Warszawa 1954, s. 109.
[19] Tamże.
[20] Tamże.
[21] A. Sylwestrzak, dz. cyt., s. 181.

Andrzej Sylwestrzak w swej pracy zatytułowanej *Historia doktryn politycznych i prawnych* podkreśla, że Hobbesowski stan natury odzwierciedla totalną anarchię, nie ma tu mowy o żadnych wyższych zasadach, prócz tych najprostszych, najbardziej pierwotnych, wręcz instynktownych, o których wspominaliśmy powyżej. Na uwagę zasługują specyficzne właściwości stanu natury, a dotyczą one praw przysługujących poszczególnym jednostkom.

W zasadzie każdy człowiek posiada pełnię praw oraz swobodę działania, które nie mają żadnych ograniczeń (współcześnie kategoria wolności jest opatrzona pewną cezurą: wolność moja kończy się tam, gdzie zaczyna się wolność drugiego człowieka). W związku z tym dla osiągnięcia celów dana jednostka może wykorzystywać wszelkie dostępne środki, bez obawy, że zostanie ukarana za nadmierną ingerencję w życie innych (chodzi tutaj o każde nieuprawnione wkroczenie w sferę „innego"). Nie istnieją w stanie natury żadne obiektywne „przykazania" (chyba jedynie za wyjątkiem równości i wolności), które mogłyby weryfikować działania jednostek, nie ma Boga, władcy, żadnej instancji nadającej ludzkiemu postępowaniu status właściwego lub niewłaściwego. Z uwagi na to nie można tu mówić o prawach i obowiązkach, lecz jedynie o prawach i przywilejach, nic nie jest z góry narzucone (oczywiście nie licząc nieufności, rywalizacji i żądzy sławy), panuje całkowity subiektywizm działania[22].

Permanentne funkcjonowanie w anarchii doprowadza do wzajemnego wyniszczania się ludzi, nieustająca walka nie służy niczemu za wyjątkiem ochrony własnych – jednostkowych – interesów. Panuje wszechogarniający strach, który uniemożliwia podejmowanie wszelkich – egoistycznie rozumianych – działań. Spirala strachu i indywidualnych pragnień wciąż się nakręca:

> W takim stanie nie masz miejsca na pracowitość, albowiem niepewny jest owoc pracy; i co za tym idzie, nie masz miejsca na obrabianie ziemi, ani na żeglowanie, nie ma bowiem żadnego pożytku z dóbr, które mogą być przewiezione morzem; nie ma wygodnego budownictwa; […] nie ma wiedzy o powierzchni ziemi ani obliczania czasu, ani sztuki, ani umiejętności, ani sztuki słowa, ani społeczności. […] jest bezustanny strach[23].

W kontekście zarysowanej tu już sytuacji przedcywilizacyjnej Hobbes wyróżnia tzw. prawo natury, tj. *lex naturalis* (istnieje jeszcze prawo państwowe, lecz o nim powiemy za chwilę). Jest to struktura w pewien sposób opresyjna względem wszechwolności ludzkiej, wypracowana na gruncie rozumowym, a służąca wystrzeganiu się działań niszczących, mogących w jakiś sposób zagrozić jednostce, jej życiu bądź możliwościom obrony[24]. Hobbesowski *Lewiatan* zawiera w sobie katalog praw natury, z których pierwszorzędną rolę odgrywają dwa podstawowe prawa:

a) „każdy człowiek winien dążyć do pokoju, jak dalece tylko ma nadzieję go osiągnąć, a gdy go osiągnąć nie może, wolno mu szukać wszelkich środków i rzeczy dlań korzystnych w wojnie i ich używać";

[22] Por. tamże.
[23] Cytat z *Lewiatana* za: F. Copleston, dz. cyt., s. 41.
[24] T. Hobbes, dz. cyt., s. 113.

b) „człowiek winien być gotów, jeśli inni są również gotowi, zrezygnować z tego uprawnienia do wszelkich rzeczy, jak dalece będzie to uważał za konieczne dla pokoju i obrony własnej; i winien zaspokoić się taką miarą wolności w stosunku do innych ludzi, jaką gotów jest przyznać innym ludziom w stosunku do samego siebie"[25].

Z pozoru mogłoby się wydawać, że człowiek w stanie natury jest jednak jakoś ograniczany, obowiązują przecież prawa naturalno-przyrodnicze. Kiedy przyjrzymy się owym prawom z bliska, łatwo zauważymy ich pragmatyczny wymiar. Służą one jedynie przetrwaniu, dodatkowo zabezpieczają egzystencję w anarchistycznym świecie, bronią przed samounicestwieniem w imię wolności, która – zamierzona jako narzędzie w walce o byt – okazuje się być niezwykle niebezpieczną bronią (w niewłaściwych rękach może bowiem zostać wykorzystana przeciw jednostce nią dysponującej). „Prawo natury jest, w tym kontekście, dyktatem egoistycznej rozwagi. Każdy człowiek instynktownie dąży do zachowania życia i do bezpieczeństwa. Ale człowiek jest stworzeniem, które obdarzone jest nie tylko instynktem i ślepym impulsem; istnieje coś takiego jak racjonalne dążenie do przetrwania"[26].

Stan natury napawa grozą, prowadzi do destrukcji, szkodzi wszystkim ludziom, gdyż ciągła, wzajemna walka pochłania ich w całości. Z uwagi na to ludzie decydują się zawiązać pewien pakt, „umawiają się na państwo", którego jedynym zadaniem będzie obrona poszczególnych jednostek: „[…] ludzie tworzą instytucje, w tym państwa, aby uniknąć szkód, do jakich prowadzi nieustanna walka. Ludzie musieli opuścić stan natury i skrępować się umową społeczną. Formy społeczne nie są jednak niczym innym, jak mechanicznym efektem współdziałania jednostek"[27]. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że Hobbes pojmuje państwo nie jako jedno ciało, lecz jako zbiorowość składającą się właśnie z pojedynczych obywateli. Dodajmy – obywateli kierujących się także racjonalnością (bo jak inaczej wytłumaczyć decyzję o zawiązaniu państwowości?). Dzięki przekroczeniu instynktownego odczytywania świata
i własnego w nim położenia, człowiek – istota rozumna – wspina się na wyższy poziom obronności.

3. W państwie Tomasza Hobbesa

Wielokroć już podkreślaliśmy – stan wojny jest stanem natury, wypływającym z przyrodzonych właściwości każdej jednostki ludzkiej. Nie jest to sytuacja bezpieczna, cały czas ludziom zagrażają inni ludzie. Przyszłość rysuje się zatem w czarnych barwach (nie ma przecież nikogo, kto mógłby zapanować nad sytuacją). Z tej przyczyny powstaje państwo, które zostaje wyposażone w określone instrumenty mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonujących w nim obywateli. Jak jednak funkcjonuje ten konstrukt, jakie posiada narzędzia i uprawnienia, by trzymać w ryzach jednostki, a z drugiej strony – na co decydują się ludzie, zawiązując państwo, czy i jakie obowiązki na siebie narzucają?

[25] Tamże, s. 114.
[26] F. Copleston, dz. cyt., s. 43.
[27] K. Wielecki, *Podmiotowość w dobie kryzysu postindustrializmu. Między indywidualizmem a kolektywizmem*, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003, s. 34.

Nim zaczniemy opisywać strukturę państwa oraz sposób jego zorganizowania, dookreślmy – wskazaną jako jedno z podstawowych pojęć – kategorię prawa. Przez prawa państwowe Hobbes rozumie wszystkie te prawa, których człowiek jest zobowiązany przestrzegać z racji przynależności państwowej. Nie chodzi tu o bycie członkiem konkretnego państwa, lecz o państwo rozumiane globalnie. Istnieją oczywiście poszczególne kraje, stanowiące niejako uszczegółowienie molocha państwowego obejmującego swym zasięgiem całość rzeczywistości społecznej. Znajomością praw rządzących tymi konkretyzacjami zajmują się specjaliści, zawodowo przygotowani do różnorakich interpretacji. Znajomość prawa ogólnego, dotyczącego „nadpaństwa", jest obowiązkiem każdego człowieka[28]. Precyzując, „prawo państwowe to dla każdego poddanego te reguły, które mu państwo narzuciło rozkazem przy pomocy słowa, pisma lub innych wystarczających znaków woli, iżby się nimi kierował ku rozróżnieniu tego, co słuszne i niesłuszne, to znaczy: tego, co jest przeciwne i tego, co nie jest przeciwne regule"[29].

Powyższa definicja prawa państwowego wskazuje na poddańczość jednostek względem państwa, regulatorem owej poddańczości ma zaś być prawo. Namiestnikiem państwa, niejako fizycznym jego znakiem, winna być z kolei osoba władcy, suwerena. Jednostki (każda z osobna) zrzekają się swojej wolności (oczywiście pojmowanej indywidualistycznie), władca uzyskuje w ten sposób pełną moc, staje się dysponentem owych wolności jednostkowych, w imię których ma działać.

Po wstępnej charakterystyce stanu przedcywilizacyjnego, a także powodu, dla którego jednostki decydują się na zawiązanie państwowości, oraz po krótkim opisaniu praw panujących w obu porządkach – przedspołecznym i społecznym – przejdźmy wreszcie do analizy samej struktury zawiązanej już państwowości. Swą uwagę skupimy najpierw na zagadnieniu władzy. W koncepcji Hobbesa zostaje ona przekazana przez każdą jednostkę, która w głosowaniu opowiada się za lub przeciw osobie będącej kandydatem do piastowania urzędu reprezentanta „osoby zbiorowej, obejmującej […] wszystkich"[30]. Na mocy tego ustanowienia (ugody) suweren zyskuje władzę opartą na przysługujących mu prawach. Nim jednak owe prawa scharakteryzujemy, musimy wyakcentować dwie bardzo istotne zależności. Otóż, po pierwsze, do ugody nie może przystąpić ten, kto już raz zawarł porozumienie, ustalając własne poddaństwo wobec innej osoby. Naturalnie, jeśli dotychczasowy zwierzchnik wyrazi zgodę zawarcia przez poddanego nowej ugody, ten dopiero – i jedynie wówczas – może do niej przystąpić. Po drugie zaś, „skoro uprawnienie do reprezentowania zbiorowej osoby […] wszystkich ludzi zostaje dane temu, kogo oni czynią suwerenem, na mocy jedynie ugody każdego z nich z każdym innym, nie zaś na mocy ugody suwerena z którymkolwiek z nich, przeto nie może się zdarzyć, iżby suweren złamał ugodę; a co za tym idzie, żaden z jego poddanych nie może być zwolniony ze swego poddaństwa pod pretekstem, że suweren nie zachował ugody"[31].

[28] T. Hobbes, dz. cyt., s. 234.
[29] Tamże,.
[30] Tamże, s. 152.
[31] Tamże, s. 154.

Nietrudno zauważyć, że władza suwerena ilościowo przewyższa władze poszczególnych jednostek, tj. jej elementów składowych, poza tym stanowi ona *sui generis* uprawnienie do dysponowania owymi elementami[32].

Wróćmy jednak do specyfiki uprawnień suwerena. Z przytoczonego powyżej cytatu z Hobbesowskiego *Lewiatana* jasno wynika, że raz dana władza nie może – oczywiście wbrew woli suwerena – utracić nic ze swej mocy, jest zatem bezwarunkowa. Dodatkowym przymiotem panującego jest specyficznie rozumiana absolutność jego postanowień. Oznacza to w konsekwencji, że ktoś, kto brał udział w zgromadzeniu, podczas którego został wybrany suweren – niezależnie od tego, jakie było jego stanowisko wobec danej kandydatury – musi podporządkować się prawu ustanawianemu przez wybrańca większości. Niesubordynacja grozi, jak określa to Hobbes, „zniszczeniem przez resztę ludzi"[33]. Z racji tego, iż władza jest przekazywana suwerenowi przez jednostki w sposób dobrowolny, na mocy ustanowienia, to one są, zdaniem angielskiego filozofa, autorami działań swego zwierzchnika, nie mogą mu więc niczego zarzucić. W związku z tym władca nigdy nie może zostać postawiony w stan jakiegokolwiek oskarżenia, które nabrałoby wymiaru słuszności. Jeszcze inną prerogatywą władcy jest możność ustanawiania tego, co winno być nauczane. Staje się on zatem sędzią lub też wyznacza sędziów, którzy mają za zadanie uformować filozofię państwa[34]. Nadto suweren, jako ten, dla którego pierwszorzędnym celem ma być pokój i zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom, ma pełne prawo do takiego dysponowania siłami i środkami, które w jego mniemaniu cel ów pozwolą osiągnąć w sposób najbardziej efektywny i trwały. Zwierzchnik decyduje także o tym, co to jest własność, jakimi prawami się rządzi, oraz o tym, z jakich dóbr i w jakim zakresie może korzystać dany obywatel[35].

Do pozostałych uprawnień suwerena zaliczyć możemy również: moc rozstrzygania sporów (władza sądownicza), zwierzchnictwo sił zbrojnych (uprawnienie do prowadzenia wojen i zawierania pokoju), uznaniowy dobór pomocników w sprawowaniu władzy (ministrów, radców, sędziów, urzędników itd.), prawo do nagradzania i nadawania zaszczytów, a także karania i degradacji społecznej (zgodnie z wcześniej ufundowanymi przez siebie prawami), ustanawianie etykiety i dobrego obyczaju w kontaktach publicznych oraz prywatnych[36].

Dobrym suwerenem jest, według Hobbesa, ten, kto wyposażony został w katalog określonych cech. „Zaliczał do nich mądrość polityczną, uzdolnienia władcze, skromność osobistą, jasność poglądów, szczerość wobec obywateli, sprawiedliwość przyrodzoną i wzorowe życie osobiste"[37]. Władza absolutna, którą w momencie zawarcia umowy społecznej uzyskuje suweren, nie jest dana „za darmo". Ludzie zrzekają się swoich wolności nie po to, by dobrowolnie narzucić sobie jarzmo, lecz po to, aby móc przestać się bać zagrożeń zewnętrznych i umożliwić sobie rozwój (m.in. przez wykorzystanie zasobów). „Hobbes, racjonalista i pragmatyk, wierzył, czy raczej chciał wierzyć, że władza absolutna nad innymi ludźmi wręcz obliguje suwerena do przemyślanych, zasadnych i optymalnych dla

[32] Por. B. Hindess, *Filozofie władzy. Od Hobbesa do Foucaulta*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław 1999, s. 38–39.
[33] T. Hobbes, dz. cyt., s. 155.
[34] F. Copleston, dz. cyt., s. 52.
[35] Por. T. Hobbes, dz. cyt., s. 158.
[36] Zob. tamże, s. 158–160.
[37] R. Tokarczyk, dz. cyt., s. 154.

dobra wspólnoty politycznej działań. Wydaje się, że zupełnie obca była mu, wyartykułowana zresztą dopiero dwieście lat później, sentencja Johna Actona: «Każda władza deprawuje, władza absolutna deprawuje absolutnie»"[38].

W świetle opisu uprawnień suwerena sytuacja obywatela wydaje się totalnym podporządkowaniem. Tomasz Hobbes podkreśla jednak, że obywatele idealnego państwa dysponują wolnością, rozumianą jako możność czynienia tego, czego się pragnie, lecz – co znamienne – tyczy się to jedynie obszaru niezagospodarowanego przez prawa państwowe. Zdaniem autora *Elementów prawa*, nie istnieje takie państwo, w którym cała przestrzeń działania obywateli zostałaby zawłaszczona i obarczona restrykcjami w postaci przepisów prawnych[39]. Ponadto wszyscy poddani są równi, a każdy z nich ma prawo do wolności i odmowy wykonania nakazu w sytuacji, gdy suweren zmusza go do podjęcia czynności zagrażających jego zdrowiu lub życiu:

> Jeżeli suweren rozkazuje człowiekowi […], by sam siebie zabił, zranił albo okaleczył; albo żeby nie stawiał oporu tym, którzy na niego napadną; albo żeby powstrzymał się od przyjmowania pożywienia, oddychania, przyjmowania lekarstw czy też innych jakichś rzeczy, bez których nie może żyć, to człowiek ten ma wolność, by się nie słuchać[40].

Poddanemu przysługuje także prawo obrony własnego zdrowia i życia w sytuacji, kiedy zostanie postawiony w stan oskarżenia, naczelną dlań wartością jest przecież bezpieczeństwo jego samego. Nie wolno mu natomiast bronić innego poddanego – bez znaczenia jest tutaj wina bądź jej brak – wtedy bowiem obrońca występuje przeciwko suwerenowi, który, po pierwsze, jest jedynym właściwym protektorem, a po drugie, posiada władzę absolutną. W tym miejscu podkreślić należy, iż wzajemne zobowiązania poddanych i suwerena wygasają wraz z chwilą, gdy ten ostatni traci zdolność obrony podległej mu ludności[41]. Ów kooperacyjny charakter relacji suwerena oraz obywateli w Hobbesowskim państwie świetnie charakteryzuje Roman Tokarczyk:

> Pomiędzy władzą suwerena a prawami obywateli istnieją współzależności. Suweren winien dobrze sprawować władzę, a obywatele poddawać się jej ze zrozumieniem. Właściwym rządom suwerena winna odpowiadać uległość obywateli[42].

Podsumowując nasze rozważania na temat niektórych tylko komponentów Hobbesowskiej koncepcji państwa, dochodzimy do wniosku, że filozof uzależnia sukces państwa od dwóch czynników – pierwszym jest swoista minimalizacja jednostkowego egoizmu, drugim natomiast nieograniczona władza suwerena. W kontekście wiedzy historycznej dotyczącej wypadków dziejowych, jakich świadkiem był autor *Lewiatana*, nie można mówić o czysto apriorycznym ujęciu ludzkiej natury i wyprowadzaniu wniosków

[38] *Człowiek, jego wolność i prawa a polityka. Tradycja i współczesność*, red. A. Hrebenda, W. Kauty, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2002, s. 97.
[39] Zob. T. Hobbes, dz. cyt., s. 185–187.
[40] Tamże, s. 192.
[41] Zob. tamże, s. 195.
[42] R. Tokarczyk, dz. cyt., s. 154.

właśnie w oparciu o tę bazę. Hobbes żył w trudnym czasie permanentnego konfliktu i szybkich zwrotów politycznych, obnażone wówczas zostały ludzkie słabostki i żądze, a także immanentnie tkwiące w człowieku egoistyczne siły pierwotne. Jedynie scedowanie władz indywidualnych, przysługujących każdemu człowiekowi, na jedną osobę, która posiadałaby pełnię uprawnień, daje szansę wyjścia z impasu.

Pomimo znamion totalności, państwo wypracowane na gruncie refleksji filozoficznej Tomasza Hobbesa totalnym nie jest. Przypomina raczej strukturę autorytarną (choć nie tylko monarchia wchodzi w grę przy sprawowaniu rządów w państwie, filozof wyróżnia bowiem jeszcze dwie możliwości: demokrację i arystokrację), w której nadrzędną wartością jest niepodzielność władzy, pochodzącej nie od Boga, lecz z umowy społecznej. Wartość teoretycznej propozycji Hobbesa jest o tyle istotna (przy oczywistych uwikłaniach w historię), że – jak podkreśla Ferdynand Tönnies – „odegrał on «rolę współzałożyciela naszej epoki jako wielostronny i radykalny krytyk pojęć przykazanych»”[43]. Ponadto na uwagę zasługuje, co akcentują komentatorzy, nowatorskie ujęcie władzy zwierzchniej. F. Copleston zauważa zaś, że „duże znacznie teorii Hobbesa wynika po części stąd, że próbuje on […] postawić filozofię polityczną na własnych nogach, wiążąc ją z psychologią człowieka i, przynajmniej w zamierzeniu, z ogólną filozofią mechanistyczną, odrywając ją zarazem od metafizyki i teologii”[44]. Wątpliwości może budzić słuszność podążania właśnie w tym kierunku, niemniej jednak nie ulega żadnej wątpliwości, że odkrycie tej ścieżki jest czynem znamiennym o dużej wartości dla przyszłych, tj. „pohobbesowych” rozważań o istocie państwa i społeczeństwa.

[43] Tamże, s. 190.
[44] F. Copleston, dz. cyt., s. 60.

Teória speciizmu Petra Singera a jej nebezpečný následok na humánne chápanie ľudskej osoby.

Inocent-Mária V. Szaniszló[1]

Abstrakt

V diskusiách o hodnote a počiatku ľudského života sa na rozličných úrovniach aj v našich slovenských pomeroch objavujú rozmanité postoje, ktoré sú často ovplyvnené veľmi rozdielnymi filozofickými prúdmi a zmýšľaním. V posledných rokoch k tomu prispieva aj stupňujúci sa vplyv myslenia vo Viedni narodeného Austrálčana Petra Singera už aj na viacerých slovenských filozofov.

V tomto príspevku podávame niekoľko reakcií a názorov na anglosaskému mysleniu blízku Singerovu teóriu druhizmu (speciesizmu) a iné jeho názory na pohľady filozofickej a teologickej etiky. Priblížime si hlavne názory autorov z nemecky hovoriaceho prostredia, ktorí sa vo svojich dielach venujú aj posúdeniu rôznych aspektov Singerovej teórie druhizmu. Nemecko totiž dodnes bojuje s následkami nacizmu, teda s nočnou morou XX. storočia. Cieľom nášho príspevku nie je logicky vyvrátit Singerovu teóriu, ale poukázať na jej nedostatky a zdôrazniť dôvody, prečo ju nie je možné akceptovať z etického hľadiska.

V záverečnej časti sa pokúšame otočiť argumentovanie smerom k tým, ktorí preferujú výskum na ľudských embryách a na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách. Práve títo odborníci by mali podľa nás, podujať jasne dokázať, že v prípade ľudských embryí nejde o človeka (alebo osobu) a teda, že v rámci výskumu môžu byť ľubovoľne použité a teda i usmrtené.

Pred nedávnom sa v tlači objavil kontroverzný článok, v ktorom sa autorka zamýšľala nad touto skutočnosťou - ak je možné vykonať interrupcie, prečo by nemohlo byť dovolené zabiť aj novorodenca? V spoločnosti sa dnes veľmi búrlivo diskutuje o ochrane ľudského života a potrebe zaujatia vzťahu k stále (zatiaľ len laboratórne) dostupnejšej manipulácii so zárodkami ľudského života. V mene liečby niektorých, ťažko liečiteľných chorôb, prípadne ľahšej možnosti ďalšieho odovzdávania ľudského života, sa na druhej strane hľadajú spôsoby obhajoby týchto novoobjavených biologicko-technických procesov, často však ešte reziduálne vedených v mene svetlých zajtrajškov ľudstva.

Polemiky, ktoré dnes hýbu filozofickým aj teologickým svetom sa týkajú aj problému, ktorý sa niekomu môže zdať zbytočný, pretože odpoveď je mu jasná a inému zase naopak, riešenie tejto problematiky spôsobuje nemalé ťažkosti. Ide vlastne o jediný problém, aj v médiách často spomínaný, v ktorom sa zaoberáme otázkou, odkedy možno vo vývoji ľudského života hovoriť o počiatku, a teda o samotnom ľudskom živote - človeku, ktorý si zasluhuje ochranu. Otázka ochrany ľudského života sa stala problémom až do takej miery, že mnohokrát nevieme nájsť postačujúcu odpoveď uspokojujúcu pre obidva názory. V praxi však ide jednoducho o to, aby všetky biomedicínske praktiky, ktoré sa v súčasnosti používajú, boli v súlade s etikou a prirodzeným zákonom. Všeobecnou normou by malo byť, aby žiadny vyvíjajúci sa človek nemohol byť usmrtený pre terapeutické výskumy, nech by boli akokoľvek dôležité a prospešné. Život každého človeka by mal byť pod ochranou zákona. Avšak ten istý zákon, ktorý život chráni, ho dovoľuje vo zvláštnych prípadoch za určitých podmienok porušiť, napr. umelé ukončenie tehotenstva, umelé oplodnenie, klonovanie,

[1] Inštitút aplikovanej etiky prof. Alexandra Spesza pri Teologickej fakulte Katolíckej univerzity Ružomberok v Košiciach

eutanázia atď. Ak by sme tvrdili, že ľudský život v tej ktorej situácii má menšiu, prípadne väčšiu hodnotu, pripustili by sme, že tento život a teda aj samotný človek nemá vždy rovnakú cenu a teda niektorý potenciálny človek môže byť kedykoľvek zbavený života, bez toho, aby sme porušili zákon. Je potrebné sa nad tým hlbšie zamyslieť a zdôvodniť také tvrdenie ktoré hovorí, že život človeka má stále rovnakú hodnotu od počiatku až po koniec.[2]

Aj v slovenskej dennej a hlavne odbornej tlači sa dosť často objavuje diskusia k danej problematike. Tieto snahy považujeme jednoznačne za pozitívny trend. Dokonca prednedávnom i v odbornej tlači, v periodiku Filozofia, už dlhšiu dobu prebiehala na filozofickej úrovni vedecko-argumentačná diskusia medzi Petrom Volekom z Filozofickej fakulty Katolíckej Univerzity v Ružomberku a Petrom Sýkorom z Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, na tému potreby ochrany ľudskej zygoty.[3] V konečnom dôsledku boli aj v roku 2008 Spolkom slovenských spisovateľov s podporou Ministerstva kultúry, knižne vydané (s podtitulom „Najčítanejšia odborná kniha od čias Bertranda Russela“) niektoré Singerové články, poukazujúce na záujem istej časti slovenskej verejnosti o jeho myšlienky[4]. Radi by sme niekoľkými poznámkami prispeli do tejto súčasnej filozofickej diskusie a takto rozšírili z nášho aj filozoficko-teologicko-etického stanoviska obzory danej problematiky.

Problém akceptácie druhizmu.

Sýkora Volekovi vyčíta, že neprijíma všeobecne akceptované chápanie ľudskej dôstojnosti v moderných liberálno-demokratických spoločnostiach západného typu.[5] Ale proti takému západnému myšlienkovému chápaniu týchto zásadných otázok, sa postavila aj pred dvoma rokmi publikovaná vatikánska inštrukcia *Dignitas personae.* V článku 35 sa píše: „Vykonávanie pokusov na embryách znamená zločin proti ich dôstojnosti ako ľudských stvorení, ktoré majú právo na takú istú úctu, ako už narodené deti a ktorú dlžíme každej osobe. Jedná sa vždy o ťažký mravný prečin“[6]. Sýkora však ďalej kritizuje Voleka, že nepripúšťa zabitie ktoréhokoľvek človeka z jediného dôvodu, a síce že ide o príslušníka ľudského rodu. Tento argument, ako aj pojem ľudskej dôstojnosti posudzujeme u Voleka ako druhistický postoj, ktorý uznáva právo na život len do tej miery, ako to vyhovuje jeho argumentácii.[7]

V prípade druhizmu Sýkora argumentuje už spomínaným Petrom Singerom (a Ghiselinovou koncepciou biologických druhov z roku 1966), ktorý jednoznačne odsudzuje tento vyhradený filozofický postoj predpojatý len voči takým tvorom, ktoré pociťujú bolesť

[2] Porov. úvahy z diplomovej práce Mgr. Zálesová D., *Prečo treba zygotu chrániť. Vývoj argumentov pre ochranu a proti vedeckému použitiu zygoty v Slovenskom vedeckom prostredí (s prihliadnutím k diskusii Sýkora-Volek),* Diplomová práca z oboru sociálnej filozofie na TF KU Ružomberok v Košiciach pod vedením doc. Szaniszló obhájená v roku 2010, s. 8.
[3] Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť? In: *Filozofia,* roč. 63, 2008, č. 9, s. 804-816.
[4] Porov. Singer P.: *Spisy o etickom žití*. Prel. I.Viskupová. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2008.
[5] Porov. Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť?, s. 804.
[6] Dostupnéz www: http://www.dbk.de/imperia/md/content/schriften/dbk2.vas/ve_183.pdf (27. 12. 2008)
[7] Porov. Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť? In: *Filozofia,* roč. 63, 2008, č. 9, s. 805.

a prejavujú známky inteligencie.[8] Na takýto druhizmus Sýkora upozorňuje už vo svojom predošlom príspevku[9], napriek tomu však vraj neobhajuje Singerovu teóriu druhizmu ako takú, ale chce byť morálne konzekventný.[10] Teda rovnako ako je eticky neprijateľná akákoľvek iná kategorizácia ľudí, ako napr. rasizmus alebo nacionalizmus, odmieta zabíjanie iných inteligentných tvorov, nielen ľudí.[11] Lenže práve na tomto mieste jeho argumentácia nevykazuje jasný postoj. Akoby sa nevedel rozhodnúť, či je, alebo nie je za konkrétny druhizmus.

Keďže sa daná teória druhizmu, po jej veľkej západoeurópskej kontroverzii, objavuje s istým časovým posunom aj v našom slovenskom priestore, skúsme aspoň trochu načrieť do histórie Singerom spôsobenej argumentácie v morálnej filozofii a teológii na Slovensku.

Reflexia Singerových myšlienok vo filozofickej a teologickej etike.

Dôvodná skepsa voči Singerovým a podobným argumentom druhizmu[12] (ako ich podporujú na konci 80-tich a začiatkom 90-tich rokov napr. Derek Parfit, H.-M. Sass, M. Lookwood, William K. Frankena a Joel Feinberg, Joseph Fletcher, Michael Tooley a iní) sa odzrkadlila už v článkoch, ktoré pred 16 rokmi vehementne vystupovali proti týmto teóriám.[13] Voči takýmto, hlavne anglosaským názorom biológov a filozofov biológie 20. storočia sa pokúsime uviesť niekoľko námietok pochádzajúcich od rôznych dôležitých morálnych teológov a filozofov, ktorí sa týmito myšlienkami zaoberali.

Aj keď je Singerova teória druhizmu z polovice 80-tich rokov[14] naozaj už mediálne zastaralá, je zaujímavé, ako sa ku koncu prvej dekády 21. storočia opäť začína citovať. Aj prednášajúci na III. ročníku Medzinárodných dní etiky v Štrasburgu, ktorí sa zaoberajú integráciou eticko-filozofických hodnôt do medicínskej a biologickej praxe, sa viackrát počas svojich prednášok pokúšali zaujať, hlavne negatívnu pozíciu k Singerovi.[15] Singerovi totiž ide o uplatnenie tzv. „preferenčného utilitarizmu," ktorý sa vzťahuje len na také bytie, ktoré má svoje konkrétne záujmy. Keďže intenzia a extenzia pojmu „ľudský" a „príslušník druhu homo sapiens" je podľa Singera rozdielna, navrhuje, aby sa rozlišovalo pri pojme „ľudský" medzi „osobou" a „príslušníkom druhu homo sapiens". Teda jednoducho povedané, len živé bytosti,

[8] Tamže, s. 805.
[9] Porov. Sýkora, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť? In *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 7, s. 562-568.
[10] Porov. Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť?, s. 805.
[11] Porov. Sýkora, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť?, s. 562-568.
[12] Pojem „speciesism", teda slovensky druhizmus použil prvýkrát psychológ Richard Ryder z Oxfordu a Singer ho použil pri recenzii jeho diela *Experiments on animals*, porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*. Fribourg: Academic Press Fribourg+Herder 2007, s. 154.
[13] Wildfeuer, A. G.: „Person" und „Mensch". Anmerkung zu einer folgenreichen Unterscheidung in der aktuellen Diskussion um Leben und Tod. In: *Arzt und Christ*. r. 38 s. 201-211, Nové vydanie in Schockenhoff, E. (ed.): *Medizinische Ethik im Wandel. Grundlagen-Konkretionen-Perspektiven*, Ostfildern: Schwabenverlag 2005, s. 86-96.
[14] Nakoniec aj protesty paragleických organizácii v Západnom Nemecku, ktoré viedli k prerušeniu Singerovho prednáškového turné v NSR (23.6.1989) boli výraznou odpoveďou na tento spôsob myslenia, porov. Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens*. Mainz: Matthias Gruenewald 1993, s. 46. A to sme ešte nespomenuli iné protesty a nutnosť jeho osobnej ochrany ako profesora na Princeton University, porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 12.
[15] Napr. prof. Jean-François Mattei, genetik a bývalý minister zdravotníctva a dnešný predseda Červeného kríža Francúzska vo svojej brilantnej prednáške na konferencii 3. ročníka medzinárodných dní etiky v Štrasburgu 25.3. 2009 rovnako ako profesor filozofie Dominique Folscheid z univerzity Marne-la-Vallé vo Francúzsku na rovnakej konferencii, porov. www.ethique-alsace.com, video z úvodu konferencie v roku 2009.

ktoré majú vedomie o sebe samom, môžu mať tú výsadu, že sú preferované. Pretože len tie vedia zakúsiť radosť alebo bolesť, a tak samostatne získavať svoje vlastné preferencie. V Singerovej teórii sú preferencie osôb zvlášť dôležité, pretože dokážu viac zapôsobiť na budúcnosť ako preferencie neosôb. Preferencie osôb sú však na rozdiel od neosôb rovnako dôležité u každého jedinca, ako napr. preferencia „nechcieť zažiť žiadnu bolesť", preto sa preferencie v takom zmysle chápu ako to, čo predurčuje bytie.[16]

Samozrejme táto teória prudko naráža na učenie o posvätnosti ľudského života. Schlegel si dokonca myslí, že teória druhizmu poškodzuje aj samotné zvieratá ako rasu, zvlášť ak si pripomenieme mnohé teórie morálneho štatútu človeka a zvieraťa a s tým spojené ich povinnosti a práva.[17] Singer sa snaží neodôvodnenú straníckosť a dominanciu človeka, ukázať ako deformáciu vychádzajúcu z kresťanstva. Druhizmus nazýva podstatnou súčasťou nespochybniteľnej morálnej ortodoxie európskej civilizácie.[18] V podstate, jeho názory vyzerajú tak, že v prípade ak sa zvieratá môžu používať na pokusy, tak v takom prípade by sa na rovnaké účely mohli používať aj ľudia, ktorí nemajú rozum, alebo si neuvedomujú seba samého. Tak ďaleko síce Singer vo svojich názoroch nezašiel. Predsa však zdôrazňuje, že sa musí zmierniť bolesť na tomto svete, teda aj bolesť zvierat, ktoré nemajú vedomie seba samého[19], ale zároveň na druhej strane tvrdí, že príslušnosť k ľudskej rase, alebo nejakému inému druhu, nemôže byť kritériom pre morálny štatút živej bytosti. To, čím sa druhy od seba líšia alebo to, čo je spoločné v ich morálnom štatúte, sú len určité vlastnosti, ktoré im bytostne prislúchajú.

Argument druhizmu vyzerá na prvý ohľad, v tolerantnej spoločnosti, veľmi príťažlivo. Ak sa však použijú rasy, alebo pohlavia ako kritérium pripísania, zváženia alebo úplnú ignoranciu záujmov jedinca, tak takýmto prístupom sa spoločenské jednanie nutne stáva rasistické, alebo sexistické. Ak má však človek rovnaký prístup ku každému druhu a koná rovnakým spôsobom, ak používa ako kritérium príslušnosť k druhu, tak jedná druhisticky.[20]

Eberhard Schockenhoff (profesor morálnej teológie vo Freiburgu im Breisgau a podpredseda etickej komisie nemeckej vlády) poznamenáva, že autori ako Singer, ostali stáť na polceste tým, že spornú demarkačnú líniu právnej platnosti rozšírili len na zvieratá a nie aj na svet rastlín a voľnej prírody.[21] Singerova teória nie je nová, ale spôsob jej znovuuvedenia utilitaristickými filozofmi 20. storočia, ju dosť jednoznačne vyhrocuje do krajnosti. Samozrejme, každý extrém je odpoveďou na predošlý extrém. Príčinou práve týchto extrémnych názorov, bola reakcia na krajne nevhodné týranie zvierat realizované pri rôznych vedeckých pokusoch. Len vo Veľkej Británii v 80-tich rokoch, padlo za obeť týmto experimentom, aspoň 4,5 milióna zvierat.[22] Podľa Singera sa teda nesmie preferencia spotreby a záľuby v jedení zvieracieho mäsa a jeho lacný predaj, uprednostňovať pred utrpením a bolesťou, ktorú tieto zvieratá musia pre tento ľudský pôžitok prežívať.[23]

[16] Porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 420.
[17] Tamže, s. 154.
[18] Porov. Singer, P.: *Praktische Ethik*. Stuttgart: Ditzingen Reclam 1984, s. 122.
[19] Porov. tamže, s. 88.
[20] Porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 154.
[21] Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens*, 1. vyd. 1993, s.74.
[22] Porov. Weber, H.: *Spezielle Moraltheologie.* Graz: Styria 1999, s. 161.
[23] Porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 422.

Najväčším extrémom tejto teórie však bola Singerova provokujúca téza, že postihnutým deťom sa priznáva konečné právo na život dokonca až niekoľko týždňov po ich narodení, teda až vtedy keď vieme s istotou predpokladať ich ďalší vývoj. V dôsledku tejto teórie by počas spomínaného obdobia, napr. rodičia hemofilného dieťaťa, mali právo toto dieťa potratiť, prípadne aj usmrtiť, „vymeniť" za iného zdravého jedinca hoci aj vtedy, ak len nechcú počet nimi chcených detí prekročiť, alebo prípadne, chcú len urobiť miesto zdravým deťom na úkor postihnutých. Aj tým by teda na základe takejto teórie, mohli náležite prispieť k výslednej celkovej sume šťastia.[24]

Zabitie jedného takéhoto človeka sa dá podľa Singera porovnať s rozbitím kameňa, pretože takáto entita nemôže dostať preferencie, keďže jej chýba schopnosť cítenia.[25] Takisto ukončenie tehotenstva a infanticída (teda ukončenie života dieťaťa vlastným rodičom) sú prima facie morálne rovnako posúdi teľné.

Prednosta Ústavu lekárskej etiky na 3. lekárskej fakulte Univerzity Karlovej Marek Orko Vácha namieta na margo takéhoto druhizmu poznámkou, že podľa tejto teórie, ak by ste sa mali zastať mentálne ťažko postihnutého dieťaťa na úkor psa (alebo šimpanza- pozn. autorov), tak ste rasista, ktorý uprednostňuje jedného tvora na úkor druhého iba na základe druhovej príslušnosti.[26]

Schockenhoff dodáva, že subtílne varianty tejto stratégie obhajovania vychádzajú z toho, že ľudský jedinec vlastní sám o sebe rozličnú hodnotu podľa toho, ako je šťastný alebo úspešný, alebo ako dlhý a plodný život ho ešte čaká. Jeho morálne ohodnotenie tak isto závisí od stupňa jeho vlastnej spokojnosti, intenzity jeho skúsenosti šťastia a predpokladaného trvania jeho existencie. Od toho sa odvíja teda aj jeho ohodnotenie v spoločnosti, ktorá sa rozhoduje nakoľko by to bolo odmietnutia hodné ho zabiť.[27] Singer však, podľa Schockenhoffa, pred svojim nástupom na Princeton University, sám svoje výroky tohto typu podstatne modifikoval v knihe „Život a smrť".[28]

Schockenhoff ďalej pokračuje, že je potrebné si uvedomiť, ako takto formulovaná etika desí. Ak ľudské indivíduum nie je viac nositeľom neodcudziteľných ľudských práv, ale sa výlučne hodnotí len podľa jeho prínosu k celkovej sume všeobecného dobra a dobrej budúcnosti spoločenstva, tak sa dostávame do bezmocnej protestnej situácie. Ale len dovtedy, kým neosvetlíme filozofické pozadie, ktoré takéto teórie umožňuje.[29] Súčasne však Schockenhoff dodáva, že rovnaké pozadie sa dá prekvapujúco vystopovať aj u mnohých bioetikov, ktorí vychádzajú z úplne opačných teórií.

V otázke, či ľudské embryá, novonarodené, alebo ťažko postihnuté deti vlastnia neodcudziteľné právo na život, nehrá pravdepodobne žiadnu úlohu fakt, že celá etika je založená na deontologickom morálnom princípe akým je napr. rešpekt pred autonómiou, alebo ako utilitaristická úvaha záujmov s cieľom najvyššie možného stupňovania šťastia.

[24] Porov. Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens*. 1. vyd. 1993, s. 46, podľa Singer, P.: *Praktische Ethik*, s. 168, 184 a pozri aj Schockenhoff E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen.* Freiburg: Herder 2009, s. 209, podľa Singer, P.: *Praktische Ethik*, s. 183.
[25] Porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 421.
[26] Ondřej Nezbeda, Martin Uhlíř: *Epidemie dnešní doby: Rozšírená verze rozhovoru s Markem Váchou o dětech ze zkumavky, morálce a pobytu v trapistickém klášteře*, dostupné na www: http://respekt.ihned.cz/rozhovory/c1-48363870-epidemie-dnesni-doby-rozsirena-verze .
[27] Schockenhoff E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*, s. 209.
[28] Singer, P.: *Leben und Tod. Der Zusammenbruch der traditionellen Ethik*. Erlangen: Fischer 1998.
[29] Porov. Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens*. 1. vyd. 1993, s. 47.

Potencialita totiž pre Singera nie je žiadna aktualita a preto, ako samostatný morálny argument, irelevantná. Ukazuje sa to podľa neho, aj na potencialite in vitro. Takto aj pokusy na embryách, ktoré nemajú schopnosti cítenia, sú len pokusmi uskutočnenými v prospech osôb, ktoré tieto schopnosti majú. Akurát ohľadne klonovania zaujíma Singer dočasne zamietavé stanovisko, vzhľadom na riziko fyzických abnormalít. Ale predsa len požaduje globálnu diskusiu a nie terajší politický stav tzv. laissez-faire.[30]

Singer, podľa Schockenhoffa, prikladá rešpektu pred autonómiou ľudských indivíduí menšiu váhu, ako utilitaristickému ohodnoteniu ich „mizerného" života alebo dôsledkom pôsobenia ich zabitia na druhých. Rozhodujúci predpoklad, ktorý ľudským embryám alebo fetusom, ale aj dojčatám a malým deťom v prípade pochybnosti, môže viesť k neuznaniu ich práva na život, ostáva v dnešnej etickej teórii odôvodňovania nároku týchto práv, stále rovnako platný. Nie je síce jasne zdôvodniteľný, pomocou už daného morálneho princípu, ale vďačí za svoju prijateľnosť, podľa Schockenhoffa, práve ďalekosiahlych akceptácií, ktoré i napriek intenzívnym snahám *nie sú výhradne vypovedajúce a odolávajú dodatočnému filozofickému skúmaniu*.[31]

Práve Singerova námietka druhizmu sa pokúša zaplátať túto štrbinu. Sugestívny titul druhizmus (speciesizmus) slúži takému cieľu, ktorý má odsúdiť prejavy o výhradnom postavení človeka vo vesmíre ako rasistický predsudok voči mimoľudskému svetu. Takto sa stále opakuje základná morálna chyba čiastočného vyčlenenia, ktorému za obeť padli príslušníci cudzích národov, alebo etnických menšín vo vlastnej krajine. Takýto druhizmus sa pokladá za predĺženie rasizmu a sexizmu, ktorý rozširuje aroganciu bielych ľudí a ich panstvo nad ženským pokolením aj na mimoľudský svet. Táto predstava vyžaduje riešenie teóriou nediskriminácie, ktorá mení postoj človeka k mimoľudskému svetu a prinúti ho rozlúčiť sa s ilúziou svojej prednosti a všetky zjavené formy prírody principiálne rovnako uzná. Príslušnosť k ľudskej rase (*homo sapiens*) teda nie je v žiadnom prípade uznaním zvláštnych životných šancí človeka[32], ale Singer ju vidí v slobode, ktorú treba udeliť zvieratám ako pokračovanie oslobodzovacieho procesu od rasizmu a sexizmu, ktorý začal Francúzskou revolúciou. Práve druhizmus bráni jeho zavŕšenie uskutočnené na neľudských bytostiach.[33]

Táto základná téza filozofie prírody sa ešte viac vyhrotí, ak chápeme osobu človeka ako *aktuálnu existenciu empiricky určeného pojmu osobnosti.* Z tohto chápania osoby vyplýva, že pre uznanie práva na život, nie je určujúca príslušnosť k určitému biologickému rodu, ale je relevantný jedine stupeň vedomia, použitia rozumu a schopnosti plánovania budúcnosti dosiahnutej istými životnými druhmi.[34] Takto u Singera zabitie opice je oveľa vážnejším previnením ako zabitie ťažko duchovne postihnutého človeka, ktorému podľa takto stanovených kritérií musíme odoprieť štatút osoby. Praktické dôsledky takejto teórie vedú následne k nekorektným postupom, ktoré zamietnu všetky pokusy na vyššie vyvinutých cicavcoch a naopak uznajú práva uskutočňovať pokusy aj na nejakým spôsobom narušenom človeku, malých nesvojprávnych deťoch či duchovne postihnutých ľuďoch.[35] Tieto

[30] Porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 421.
[31] Schockenhoff E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*, s. 53.
[32] Porov. Singer, P.: *Befreiung der Tiere*. Mníchov: Hirthammer 1982, s. 26.
[33] Porov. Schockenhoff E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen.*, s. 578.
[34] Porov. Singer, P.: *Leben und Tod*. *Der Zusammenbruch der traditionellen Ethik*, s. 135.
[35] Tamže, s. 76.

argumenty však Sýkora neuvádza a hovorí len o neuznaní označenia vraždy pre cielené zabitie zdravého dospelého šimpanza.[36]

Aj v našich končinách hlavne v českom preklade známy Helmut Weber, dnes už emeritný profesor z Trieru, rovnako ako Schockenhoff, vehementne protestuje proti takémuto Singerovmu chápaniu osoby a človeka. Podľa Webera existuje dôležitá námietka, že sa týmto spôsobom obmedzuje obraz človeka, proti všetkému ľudskému rozumu, na aktuálne vlastnenie duševných schopností.[37] Weber dodáva, že podľa, takmer jednomyseľného, názoru vo filozofii ako aj v teológii, človeka nevytvára aktuálne vlastnenie rozumu a slobody, ale už samotná **schopnosť** (vloha) mať toto vlastnenie. Inak by sa nemohli aj spiaci a v bezvedomí sa nachádzajúci ľudia, nazývať človekom (tuto niekde sa dostávame k Volekovej a Damschen-Schöneckerovej argumentácii). Weber potvrdzuje, že ľudská rasa je súčasne osobou aj človekom skrze príslušnosť k ľudskému rodu. Zároveň autor dodáva, že aj podľa G. Virta z Viedne si Singer zamieňa osobu a osobnosť.[38]

Ďalší v našom česko-slovenskom prostredí známy rakúsky moralista Peschke k tomu dodáva: „*Třebaže má pro Petera Singera zdravý dospělý člověk větší hodnotu než myš (ostatně -lze dodat k Singerovým úvahám - jeho výchova a vzdělání stály mnohem více), přesto "se určitě vyskytnou nehumánní živé bytosti, jejichž život je podle všech měřítek hodnotnější než život některých lidí". Singer nechce učinit život vepřů a psů tak posvátným, aby je nebylo možné vykoupit z beznadějného strádání. To se však vztahuje rovněž na lidi ve stejném stavu. Znamená to, že podle zásady v podstatě stejné hodnoty zvířecího a lidského života se může nebo smí oběma vzít život ze stejných důvodů, např. při těžké imbecilite nebo senilite. To je logický, ale krajně povážlivý důsledek popírání podstatného rozdílu mezi člověkem a zvířetem. Otvírají se tak dveře nebezpečnému kalkulu: kde je třeba vposledku vést hranici mezi lidským životem hodným a nehodným žití?"*[39]

Schockenhoff na tieto tézy reaguje tvrdením, že ak pojem osoby znamená zadefinovať, že jednotlivé formy života sú nezávisle na tom, ktorému rodu prináležia, tak je táto alternatíva nepopierateľná. Teda, ak platí premisa, že môžeme považovať človeka a osobu ako dve ľudské vlastnosti, ktoré síce fakticky súhlasia, v prevažnej miere prípadov, ale ktoré nemusíme nevyhnutne považovať za súčasne prítomné, tak nám proti Singerovej šokujúcej téze neostáva žiadny presvedčivý argument.

Byť osobou v morálnom zmysle a človekom v biologickom zmysle, bude na základe takéhoto nazerania na človeka znamenať, že dve nezávislé veličiny, ktoré pri náhodnej, spoločnej, pretínajúcej sa ploche vykazujú na oboch stranách prekrývajúce sa okrajové oblasti, sa budú teraz v ich vzájomných vzťahoch definovať provokatívnou rovnicou: **nie všetky osoby sú ľudia a nie všetci ľudia osoby.**[40] Toto je dôsledok Singeroveho myšlienkového postupu, ktorý oproti klasickému pojmu osoby („ľudia sú všetci narodení

[36] Porov. Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť?, s. 806.
[37] Porov. Weber, H.: *Spezielle Moraltheologie*, s. 97.
[38] Porov. Weber, H.: *Spezielle Moraltheologie*, s. 97. Citácia prof. G. Virta z „Das Menschenleben an seinem Beginn, in: J Gründel (ed.), *Leben aus christlicher verantwortung. Ein Grundkurs der Moral.* Dusseldorf: Patmos-Verl., Diel III. 1991, s. 95, 102.
39 Peschke, K.-H.: *Křesťanská etika*. Praha : Vyšehrad 1999, s. 661.
[40] Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens*., 1. Vyd. 1993, s. 49, podľa Engelhardt, H.T., *The Foundations of Bioethics*. New York: Oxford University Press 1986, s. 107.

z ľudí“), v ktorej byť človekom a osobou splýva v totožnosť, definuje novú teóriu, ktorá sa vedecky dá nazvať oddelením bytia človeka a bytia osoby.

Schockenhoff uznáva, že prvé tvrdenie tejto rovnice nie je vôbec nové. Historické skúmanie filozofického slovníka ukazuje, že pojem osoby poznáme už z antického hereckého umenia (ako „úlohu-rolu“ alebo „masku“). Avšak až kresťanské teologické chápanie myšlienok o Bohu a kristologické vyznanie, dodali tomuto pojmu ďalšie impulzy. Jeho prenesenie do antropológie prináša prvýkrát sekundárny prístup, v ktorom môžeme vidieť dôležitý príspevok kresťanskej viery k filozofickému vlastnému objasneniu bytia človeka. Napriek tomu ani poukázanie na učenie o svätej Trojici, ani špekulatívne teórie kresťanských dogiem o anjeloch, ktoré oboje predpokladajú existenciu osôb, ktoré nie sú ľudského rodu, ešte nedokazujú prevratný záver, ktorý vyplýva z druhej časti danej rovnice: *teda, že niektorým členom ľudského rodu, ktorí rovnako ako my nesú ľudský obraz, sa upiera právo byť osobou*.

Bolo by možné ľudským embryám, novorodencom, duševne postihnutým deťom alebo komatickým pacientom v ireverzibilnom stave straty vedomia odoprieť právo byť ľudskou osobou, a takto ich vyňať z ochranného pásma ľudskej dôstojnosti? Toto je podľa Schockenhoffa hlavná otázka Singerom ovplyvnenej bioetiky, ktorá si bezpodmienečne nutne vyžaduje objasnenie jej implicitných prirodzeno-filozofických predpokladov.[41]

Profesor filozofie Armin G. Wildfeuer z Kolína prepadá zoči-voči Singerovým argumentom skepse, zamýšľa sa nad otázkou, či je skutočne možné neľubovoľným a hodnotovo neutrálnym spôsobom za pomoci deskripcie definovať, čo je osobou(v tomto ohraničení zostávajú nakoniec všetky tieto jeho pokusy). Pokusné zadefinovanie tohto morálne-praktického pojmu, ako je osoba alebo osobná dôstojnosť, sa v takýchto argumentáciách dostáva do podozrenia, že sa zakladajú na prostriedkoch teoretického rozumu a až v druhom rade dostávajú morálnu relevanciu, ako to už v minulosti vyjadril jeden v jednom zo slávnych protiargumentov proti Humovmu princípu, Sein-Sollen-Fehlschluss (*byť-musieť-chybný záver*) vyjadril G.E. Moore v roku 1903. [42]

Konečný dôkaz vystupujúci proti uznaniu hraníc bytia osoby, môže podľa Webera znieť aj takto: „Tento argument (že osobu netvorí bytie, ale až schopnosť rozumnosti a sebavedomia) stoji mimo všeobecnej akceptovateľnosti a v základe je pre každú ďalšiu diskusiu zbytočný. Predsa len sa tu dá spomenúť rozhodujúca námietka, že o tom, kto je osobou nerozhoduje aktuálne vlastnenie akýchkoľvek schopností, ale *biologická príslušnosť k ľudskému rodu*. Akékoľvek iné určenie osoby vedie k bezbrehej svojvôli“.[43]

Schockenhoff zasa prízvukuje, že voči pojmu ľudskej dôstojnosti sa v dnešnej bioetickej debate často namieta, že je len prázdnou formulou, ktorá sa dá naplniť pomocou ľubovoľného svetonázorového obsahu a z toho dôvodu si nemôže nárokovať na žiadne všeobecné spojenie. Ako Peter Singer, tak aj filozof práva Norbert Hoerster poukazujú na bezprostrednú blízkosť predstavy ľudskej dôstojnosti k židovsko-kresťanskej tradícii. Obaja

[41] Tamže, s. 49.
[42] Tamže, s. 96. Z množstva čistých viet o bytí nie je možné vyvodiť žiadne vety o povinnosti, ibaže sem nepozorovane vopred vložíme vetu o povinnosti. Ide o kritiku „naturalistického chybného záveru“, (porov. MOORE, G. E.: *Principio Ethica*. Stuttgart: Reclam 1970). Tento argument hovorí o neplatnom priamom závere, ktorý z nejakého faktu vo svete uzatvára normu.
[43] Toto zdôvodnenie uvádza Weber pri argumentácii proti eutanázii všeobecne, porov. Weber, H.: *Spezielle Moraltheologie*, s. 221.

vidia v tomto pojme len skryté prezlečenie kresťanskej náuky o človeku ako Božom obraze, ktoré kresťanskému zvláštnemu obrazu človeka prepožičiava sekulárnu kvázilegitímnosť.

K tejto námietke spomenieme názor riaditeľa viedenského inštitútu IMABE, ktorý sa už 21 rokov pokúša viesť dialóg medzi medicínou a etikou, prof. Johannesa Bonelliho, ktorý pre www.kath.net hodnotí vatikánsku inštrukciu kongregácie pre náuku viery *Dignitas Personae* ako dôležitý príspevok ku kultúre života. Ohľadne filozoficko-antropologickej perspektívy ľudskej dôstojnosti, teda z pozície nedotknuteľnosti ľudskej dôstojnosti, ktorú dostáva každé indivíduum človeka od oplodnenia až po smrť, dodáva: „Často sa takáto argumentácia onálepkuje ako nábožensky motivovaná a takto diskvalifikuje pre civilnú debatu. Táto kritika je však všetko možné len nie vecná a čestná“.[44]

Schockenhoff uzatvára, že celá táto sociálno-filozofická a bioetická diskusia nám ukazuje, že poznanie o nezúčtovateľnosti s ľudským životom nepatrí k bezpečnému dedičstvu ľudského étosu, ale v každej dobe sa musí znova vydobyť a zachovať. Sociálny darwinizmus minulosti a utilitarizmus práve skončeného 20. storočia popierajú, až do slovnej obžaloby, zhodujúce argumenty, že každému človeku patrí sama od seba neodcudziteľná hodnota. Ďalšie Singerovi podobné argumenty propagandy eutanázie na sociálne-darwinistickom pozadí v medzivojnovom období, dôsledne analyzuje Schockenhoff, v jednej zo svojich predchádzajúcich prác.[45]

Wildfeuer k tomu dodáva, že takéto diskusie o osobe a ľudskej dôstojnosti ako nám ich prezentujú moderní utilitaristi, poukazujú na zvlášť povážlivú závislosť etiky od aktuálneho stavu prírodných vied, čím sa vzbudzuje neopodstatnený dojem, že „sa musia vykonávať trvalé amputácie, aby sa ´eticky´ neprepásla zhoda s technologickým pokrokom“.[46]

Wildfeuer ďalej poznamenáva, že otázka ľudskej dôstojnosti a bytia osoby nie je v prvom rade teoretickým, ale *praktickým problémom*, teda je menej otázkou metafyziky ako etiky. Predsudok druhizmu zabúda na dôvod, prečo v tradičnej neutilitaristickej etike pripisujeme osobu alebo ľudskú dôstojnosť všetkým príslušníkom ľudského rodu, pretože ako správne poznamenali už J. Simon a W. Kluxen v rokoch 1986 a 1989“ „Nie príslušnosť k biologickému rodu zakladá právo na mravné uznanie, ale táto príslušnosť je kritériom, ktorého sa musíme držať, keď chceme zotrvávať na univerzalite úcty k človeku, podobne ako mravné uznanie nerobíme závislé na určitých kvalifikáciách, ale ich priraďujeme človeku ako človeku“.[47]

Naďalej ostáva problematickou aj skutočnosť, že také dôsledky zaobchádzania s ľudským životom, ktoré vyplývajú z uskutočneného aktuálne-kvalitatívneho pojmu osoby, protirečia základnej mravnej skúsenosti. Ich *objasnenie* a nie *vyvrátenie* tvorí kritický problém filozofickej etiky. Predložené teórie druhizmu, v ich zvlášť utilitaristickom variante,

[44] Článok: *Kompromissloses Ja zum Leben*, dostupné na www: www.kath.net/detail.php?id=21610 (27. 12. 2008)
[45] Porov. Schockenhoff, E.: Sterbehilfe und Menschenwürde. Begleitung zu einem eigenen Tod. Regensburg: Pustet 1991, s. 62-66.
[46] Takto prezentuje Wildfeuer názor J.-P. Wilsa, profesora filozofickej etiky z holanského Nijmegenu, porov. Wildfeuer, A. G.: „Person“ und „Mensch“. Anmerkung zu einer folgenreichen Unterscheidung in der aktuellen Diskussion um Leben und Tod, s. 201-211.
[47] Schockenhoff, E. (ed.): *Medizinische Ethik im Wandel. Grundlagen-Konkretionen-Perspektiven*, s. 92.

spočívajú na predpokladoch, ktoré sú filozoficky minimálne problematické a preto vyzývajú k opatrnosti pri otázkach zaobchádzania so životom a smrťou.

Ludger Honnefelder, profesor filozofie z Bonnu, k tomu poznamenáva: „Ak nepovažujeme osobu za podstatu (substanciu), ale len za zväzok atribútov ako sa to deje od Huma po Singera, tak musíme považovať ich existenciu za závislú od aktuálnosti týchto atribútov a potencialitu k rozvoju takýchto atribútov musíme považovať len za fikciu. Nič nás však nenúti zastávať takúto metafyziku. Nech sa identita v čase manifestuje v psychickej kontinuite, predsa len nechajte uviesť aj dobré dôvody, aby sa táto identita potvrdzovala v tejto kontinuite ako si to myslia Locke a jeho nasledovníci. A potencialita len vtedy nie je žiadnou indíciou pre personalitu, ak vychádzame z toho, že personalita spočíva v aktuálnej kontinuite a v ničom inom“.[48]

Rovnako aj Wildfeuer znova dodáva pochybnosť, či očakávané základy etiky, ktoré sa tu zdajú vhodné ako riešenie hraničných otázok života a smrti, sa dajú s pomocou kvalitatívneho pojmu osoby a skrze zavedenie alebo preferovanie určitých, údajne dokázaných vlastností človeka skutočne dosiahnuť, keďže základné pojmy a rozdielnosti sú postavené mnohonásobne theticky (samovymedzujúco, samourčujúco, dogmaticky) a chýba im presvedčivý argumentatívny dôkaz. Celkove tu totiž dochádza k prehodnoteniu etickej perspektívy, avšak len pokiaľ platí, že mravný subjekt sa neurčuje na dané hodnoty vo vzťahu k sebe, ale hodnoty samotné sa zisťujú cieľom alebo dobrami vo vzťahu k posudzujúcemu mravnému subjektu. Stratégia rozlišovania medzi človekom a osobou je navyše správne označená ako argumentatívne „neekonomická“, keďže „osobnosť je dostatočné kritérium pre ochranu života, avšak nedostatok osobnosti nie je dostatočný dôvod pre zrušenie prikázania - nezabiješ“.

Pomocou Kantovej teórie osoby, ako dôvodu samého osebe, uzatvára Wildfeuer, príslušnosť k druhu *homo sapiens* (teda k rodu konečno-rozumných bytostí), nie je žiadnym dôvodom pre uznanie a pripísanie osobnosti, ale len indíciou pre empirickými metódami nevyskúmateľného miesta bezpodmienečného uznania. Z tohto dôvodu, musí logika uvažovania postupovať takto: *embryá, plody, pacienti v kóme a postihnutí akéhokoľvek druhu sú nutne zahrnutí do pojmu osoby*.[49]

Schockenhoff 13.12. 2008 počas svojej prednášky „Ausverkauf der Menschenwürde? – (Vypredaj ľudskej dôstojnosti?)“ na sympóziu „Leben am Prufstand - Život v skúške“ v priestoroch teologickej fakulty Univerzity Karla Franzensa v Grazi na otázku, či sa dá rozlišovať medzi človekom a osobou v zmysle J. Lockea odpovedal, že v žiadnom prípade. Inak by univerzitný profesor bol viac osobou ako manuálne pracujúci robotník.

Vo svojej nanovo spracovanej knihe „Etika života“ sa Schockenhoff pokúša kritizovať aj Singerom udelený možný štatút osoby zvieratám. V tomto kontexte vyznieva zaujímavo poznámka J. Kollera, ktorý dodáva, že napriek tomu, že sa Singer pokúša tzv. „druhistické“ zvláštne postavenie človeka v prírode neakceptovať, používa výhradne ľudské vlastnosti pre

[48] Tamže, s. 92 podľa Honnefelder, L.: Person und Menschenwürde: Zum Verhältnis von Metaphysik und Ethik bei der Begründung sittlicher Werte. In: Poldinger W./ Wagner, W. (ed.): *Ethik in der Psychiatrie.* Berlin-Heidelberg: Springer 1994, s. 22-39.
[49] Schockenhoff, E. (ed.): *Medizinische Ethik im Wandel. Grundlagen-Konkretionen-Perspektiven*, s. 94.

určenie pojmu osoby zvieratám a to bez akéhokoľvek kritického preverenia hlavne ohľadne poznávaco-teoretickej možnosti a prípustnosti takejto extrapolácie.[50]

K Sýkorovmu odmietnutiu morálneho apelu Voleka k ochrane každej ľudskej zygoty by sme sa mohli vrátiť v inom príspevku a to z morálno-filozofického pohľadu. Ochrana každej zygoty, dokonca aj tej, z ktorej sa nevyvinie vývojaschopné embryo je totiž nielen Volekovým názorom, ale aj názorom väčšiny ľudí, ktorí považujú život za nedotknuteľný od jeho počiatku až po jeho koniec. Od počiatku totiž treba počítať s osobným, individuálnym životom.[51] Tento filozofický smer sa v poslednej dobe nazýva ontologický personalizmus a uvádza ako najdôležitejší argument potencialitu („pokiaľ je tu niečo, z čoho môže vzniknúť dospelá slobodná bytosť, potom sa k tomu musím chovať akoby to naozaj bola živá bytosť).[52] Súčasne ide aj o jednoznačný názor novej inštrukcie *Dignitas personae* vyjadrený napr. aj v posolstve pápeža Benedikta XVI. k sláveniu svetového dňa mieru 1.1.2009.[53]

Takisto Sýkorov názor, že také prípady v ktorých sa musíme usilovať zachrániť obrovské množstvo zygót, neuhniezdených v maternici a zanikajú, si podľa nás vyžaduje zase inú formu diskusie, tentokrát skôr z pohľadu mravného prirodzeného zákona.[54] Vácha na otázku: „Jak se potom díváte na možnost využití zmražených embryí pro vědecký výzkum?“ odpovedá takto: „*Já si myslím, že je nelze zničit ani využít na výzkum. Neznáme eticky čisté řešení, jak se zamraženými zárodky naložit. Možná by nakonec skutečně bylo lepší je zničit, protože není konec jako konec. Přesně toto je totiž argument lidí pracujících se zárodečnými kmenovými buňkami: Vždyť my už tady ty zárodky máme, tak proč je nepoužít na výzkum? Chyba je ale už v tom, že ty zárodky vůbec vznikly. Jedno odporuje druhé*.“ [55]

Prečo je potrebné chrániť ľudské zygoty?

Aj keď nie sme v stave precízne dokázať, či v prípade ľudskej zygoty ide o ľudskú bytosť, o osobu, o človeka (z dôvodu napr. neschopnosti dohody o význame týchto termínov), nie sme v nevýhode oproti tým, ktorí takisto s istotou nevedia naopak dokázať, že tento organizmus nie je človek, osoba či ľudská bytosť.

Otázka totiž môže (má?) znieť aj takto: Ak niekto háji a chce robiť pokusy na embryách a embryonálnych bunkách, nie je to práve on, kto by mal presvedčiť ostatných o tom, či ide alebo nejde o ľudské osoby? Na kom stojí ťarcha dokazovania? Práve objasnenie dôsledkov aktuálne-kvalitatívneho pojmu osoby si vyžaduje takúto reakciu.

---

[50] Porov. Koller J., Personalität und Tierethik, in *Ethica* 16 (2008) 333-346, tu 343, porov. Schockenhoff, E.: *Sterbehilfe und Menschenwürde. Begleitung zu einem eigenen Tod*, s. 565.

[51] Porov. Weber, H.: *Spezielle Moraltheologie*, s. 101.

[52] Vácha hovorí: „Pro všechny strany by zkrátka bylo dobře, kdyby se lidský plod v jednu chvíli v děloze posadil, utřel si pot z čela, začal kognitivně rozvažovat, cítil bolest a byl schopen morálního rozhodování. Jenže ono je to všechno kontinuální“. Ohľadne ontologického personalizmu zase hovorí: „Odráží se tu částečně i křesťanské filosofie a její pojetí nesmrtelné duše, která je vlastní jen člověku, a tak ho katapultuje na kvalitativně vyšší rovinu, než jsou zvířata. Když podetnete lípu, bude podťatá a umře, pes umře a tím to skončí. Ale ne tak pro člověka“.

[53] Dostupné na www: http://www.kath.net/detail.php?id=21580. (27. 12. 2008) Pápež nazýva zničenie nenarodených detí elimináciou najchudobnejších.

[54] V našej štúdii sme takisto nezahrnuli poslednú (tretiu) Volekovu odpoveď Sýkorovi (Volek P.: Ľudské zygóty ako ľudské bytosti a osoby), ktorú publikoval v zborníku Sýkora P.- Balák R., *Bioetické výzvy pre filozofiu*, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2008, s. 191-203.

[55] Ondřej Nezbeda, Martin Uhlíř: *Epidemie dnešní doby: Rozšírená verze rozhovoru s Markem Váchou o dětech ze zkumavky, morálce a pobytu v trapistickém klášteře*, dostupné na www: http://respekt.ihned.cz/rozhovory/c1-48363870-epidemie-dnesni-doby-rozsirena-verze .

Pozitívny postoj voči ľudskej zygote, alebo, ako hovoria Sýkora a Volek, postoj etickej opatrnosti sa javí ako menej fatálny a oveľa zmysluplnejší. Kým sa nedokáže opak. Aj keď Sýkora vidí tento postoj ako tutiorizmus a celú argumentáciu hodnotí ako tautologickú.[56] Možno naozaj ide predsa len o „ďalekosiahle dôsledky pre vedecký výskum na embryonálnych kmeňových bunkách".[57] Všetky tieto morálne pochybnosti pri jednaní nás totiž naozaj privádzajú k záveru, že pokiaľ nie sme si istí, či v tomto prípade ide o vyvíjajúcu sa ľudskú bytosť, alebo nie, tak nemôžeme jednať s úplnou zodpovednosťou.

Singerov názor na pojem ľudskej osoby po narodení človeka môžeme citovať z jeho zdrojov: „*Jedna bytosť, ktorá si je vedomá seba samej ako dištančnej entity s minulosťou a budúcnosťou... Len bytosť, ktorá si toto uvedomuje je schopná mať želania v súvislosti so svojou vlastnou budúcnosťou... Ak sa takémuto človeku bez jeho súhlasu zoberie život, tak sa tým križujú jeho želania vzhľadom na budúcnosť. Ale ak zabijeme slimáka, alebo jednodňové dieťa, tak sa nám nekrižujú žiadne želania takéhoto druhu, pretože slimáky, alebo novorodenci nie sú schopní mať takéto priania...*".[58] Takisto jeden z jeho kritikov a čiastočne nasledovateľov pokračuje: „ *Záujem o prežitie má taká živá bytosť, ktorá má výslovné želanie pokračovať vo svojom živote*".[59]

Problém chápania ľudskej osoby a jej patriacej dôstojnosti označujú v poslednej dobe aj mnohí filozofi a teológovia z radov Katolíckej Cirkvi ako mimoriadne dôležitý. Dôkazom je jeden z hlavných výrokov, ktorý zarezonoval na verejnosti na jeseň roku 2010: „Embryo sa nevyvíja k človeku, ale **ako** človek".[60] Schlegel Singerov preferenčný utilitarizmus označuje ako „pohľad odnikadiaľ" (der Blick von Nirgendwo). Tento pohľad, chápaný ako morálna metóda pre univerzalizáciu je už logicky podstatne problematický. Utilitaristické fokusierovanie dobra na užitočné, činí nemožným garantovanie všeobecných práv ako sú napr. ľudské práva a zároveň nevyhovuje ani deskriptívne pre mravný prežitok. Hlavne pri zneužití preferenčného utilitarizmu, ako aj pri každej inej teórii, hrozí nebezpečenstvo, že neuzná žiadne základné hranice (ako napr. étos ľudských práv), teda, že jeho kalkulácii je všetko k dispozícii.[61] Práve ľudské práva totiž v globalizovanom svete získavajú na dôležitosti ako spoločný konsenzus.[62]

V tejto našej štúdii sme chceli ukázať názory mnohých významných európskych filozofov a teológov pri posudzovaní Singerového utilitaristického druhizmu. Bez toho, aby sme sa pokúsili matematicky usmerňovať naše filozoficko-etické myslenie, sme došli na dôležité rozhranie chápania človeka ako takého. Dostali sme sa práve na tú istú hranicu filozofického myslenia, ktoré na konferencii „Náboženstvá - hrozba, alebo nádej pre naše spoločnosti?" pri príležitosti 83. Sociálneho týždňa Francúzska, naznačil filozof, morálny teológ a člen konzultačného národného etického výboru Francúzska, prof. Xavier Lacroix počas ateliéru „Náboženstvá a spoločnosti tvárou v tvár vied a etických dilem." Ako hranicu,

[56] Porov. Sýkora, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť?, s. 562-568.
[57] Porov. Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť?, s. 804.
[58] Porov. Singer, P.: *Praktische Ethik*. Stuttgart: Ditzingen Reclam 1984. s.109.
[59] Porov. Hoerster N.: *Sterbehilfe im säkularen Staat*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1998; 2. vydanie: *Ethik des Embryonenschutzes*, Stuttgart: Reclam 2002, s. 74.
[60] Porov. Algermissen: Embryo entwickelt sich ´als Mensch, nicht zum Menschen´, dostupné na www: http://www.kath.net/detail.php?id=29136 (28.11.2010).
[61] Porov. Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer*, s. 423.
[62] Tamže, s. 427.

pri ktorej nám už ani filozofické žasnutie nepomôže, označil práve pravdivé ponímanie významu človeka. Jedine ak sa dokážeme postaviť tvárou v tvár nepoznanému, budeme schopní prekročiť prah chápania zmyslu človeka, uzatvoril prof. Lacroix.[63]

Touto prácou sme sa pokúsili poukázať na pretrvávajúci problém posúdenia úcty a postojov k ľudskému životu, v následnosti na Singerové myšlienky preferenčného utilitarizmu a chápania pojmu ľudskej osoby. Samozrejme budeme sa snažiť aj naďalej byť otvorení pre rôzne argumenty, pretože svetové vedecké fóra tu majú pred našimi slovenskými kresťanskými etikmi a filozofmi niekoľkodesaťročný náskok (hlavne v diskusiách a analýzach). Takisto bude treba dostatočne zdôrazniť a zapracovať argumenty aj iných filozofov a teológov (napr. M. Machineka z poľského Olstyna, Roberta Spaermanna z Mníchova, A. Lohnera a hlavne A. Schlegela a iných). V hre totiž nie je nič menšie ako hľadanie odpovede na otázky o zmysle človeka, stvorenia, vesmíru.

Literatúra

[1] Algermissen: Embryo entwickelt sich ´als Mensch, nicht zum Menschen´, http://www.kath.net/detail.php?id=29136 (28.11.2010)

[2] Benedikt XVI.: BOTSCHAFT SEINER HEILIGKEIT PAPST BENEDIKT XVI. ZUR FEIER DES WELTFRIEDENSTAGES 1. JANUAR 2009: DIE ARMUT BEKÄMPFEN, DEN FRIEDEN SCHAFFEN, http://www.kath.net/detail.php?id=21580 (27. 12. 2008)

[3] Bonelli, J.: *Kompromissloses Ja zum Leben,* www.kath.net/detail.php?id=21610 (27. 12. 2008)

[4] Honnefelder, L.: Person und Menschenwürde: Zum Verhältnis von Metaphysik und Ethik bei der Begründung sittlicher Werte. In: Poldinger W./ Wagner, W. (ed.): *Ethik in der Psychiatrie.* Berlin-Heidelberg: Springer 1994.

[5] Hoerster N.: *Sterbehilfe im säkularen Staat,* Frankfurt am Main: Suhrkamp 1998; 2. vydanie: *Ethik des Embryonenschutzes,* Stuttgart: Reclam 2002

[6] Inštrukcia Kongregácie pre náuku viery z 8.12.2008: *Dignitas Personae. O niektorých otázkach bioetiky.* http://www.dbk.de/imperia/md/content/schriften/dbk2.vas/ve_183.pdf (27. 12. 2008)

[7] Moore, G. E.: *Principio Ethica*. Stuttgart: Reclam 1970.

[8] Nezbeda O./ Uhlíř M.: Epidemie dnešní doby: Rozšírená verze rozhovoru s Markem Váchou o dětech ze zkumavky, morálce a pobytu v trapistickém klášteře, in *Reflex*: http://respekt.ihned.cz/rozhovory/c1-48363870-epidemie-dnesni-doby-rozsirena-verze (01.12.2010).

[9] PESCHKE, H.K.: *Křesťanská etika.* Praha : Vyšehrad 1999.

[10] Schlegel, A.: *Die Indentität der Person. Eine Auseinandersetzung mit Peter Singer.* Fribourg: Academic Press Fribourg+Herder 2007.

[63] Pozri Szaniszló, I. V.: Sú náboženstvá ohrozením, alebo nádejou pre dnešný svet? In: *Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život*, č. 2, 2009, s. 100-105.

[11] Schockenhoff, E.: *Sterbehilfe und Menschenwürde. Begleitung zu einem eigenen Tod.* Regensburg: Pustet 1991.
[12] Schockenhoff, E.: *Ethik des Lebens*. Mainz: Matthias Gruenewald 1993.
[13] Schockenhoff E., *Ethik des Lebens. Grundlagen und neue Herausforderungen*. Freiburg: Herder 2009.
[14] Singer, P.: *Practical Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2nd. 1993.
[15] Singer, P.: *Praktische Ethik*. Stuttgart: Ditzingen Reclam 1984.
[16] Singer, P.: *Leben und Tod*. *Der Zusammenbruch der traditionellen Ethik*. Erlangen: Fischer 1998.
[17] Singer, P.: *Befreiung der Tiere*. Mníchov: Hirthammer 1982.
[18] SINGER P.: *Spisy o etickom žití*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2008.
[19] Szaniszló, I. V.: Sú náboženstvá ohrozením, alebo nádejou pre dnešný svet? In: *Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život*, č. 2, 2009, s. 100-105.
[20] Sýkora, P.: Prečo život každej ľudskej zygoty netreba bezpodmienečne chrániť? In: *Filozofia,* roč. 63, 2008, č. 9, s. 804-816.
[21] Sýkora, P.: Treba život každej ľudskej zygoty bezpodmienečne chrániť? In *Filozofia,* roč. 61, 2006, č. 7, s. 562-568.
[22] Virt, G.: Das Menschenleben an seinem Beginn. In: Gründel (ed.), *Leben aus christlicher verantwortung. Ein Grundkurs der Moral.* Dusseldorf: Patmos-Verl. Diel III. 1991.
[23] Weber, H.: *Spezielle Moraltheologie.* Graz: Styria 1999.
[24] Wildfeuer, A. G.: „Person" und „Mensch". Anmerkung zu einer folgenreichen Unterscheidung in der aktuellen Diskussion um Leben und Tod. In: *Arzt und Christ.* r. 38 s. 201-211, Nové vydanie in Schockenhoff, E. (ed.): *Medizinische Ethik im Wandel. Grundlagen-Konkretionen-Perspektiven,* Ostfildern: Schwabenverlag 2005, s. 86-96.
[25] Zálesová, D. *Prečo treba zygotu chrániť. Vývoj argumentov pre ochranu a proti vedeckému použitiu zygoty v Slovenskom vedeckom prostredí (s prihliadnutím k diskusií Sýkora- Volek),* Diplomová práca z oboru sociálnej filozofie na TF KU Ružomberok v Košiciach pod vedním doc. Szaniszló obhájená v roku 2010.

Szotek Barbara
Plašienková Zlatica

O NIEKTÓRYCH PROBLEMACH ETYCZNO-SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU

Barbara Szotek - Zlatica Plašienková

U progu XXI wieku idea etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu jest już właściwie powszechnie znana na całym świecie, a odpowiedzialny biznes okazał się tematem, przed którym stanęła globalna gospodarka. Koncepcja ta znalazła również swoje miejsce wśród najważniejszych zagadnień polityki gospodarczej Unii Europejskiej. Idea etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu od wielu lat obecna w Europie ostatnio zyskuje na popularności również w krajach Europy środkowej, także na Słowacji i w Polsce. Wydaje się jednak, że pomimo wielu działań podejmowanych przez różne instytucje w naszych krajach poziom wiedzy na ten temat nie jest do końca satysfakcjonujący. Wynika to – jak można sugerować – z jeszcze zbyt niskiej świadomości przedsiębiorców, że firma musi odgrywać aktywną i pozytywną rolę w społeczeństwie.

Tymczasem współczesne przedsiębiorstwa stoją przed wieloma wyzwaniami, które bardzo często nie są bezpośrednio związane z ekonomicznymi aspektami działalności gospodarczej. Można zatem twierdzić, że cała sfera biznesu niesie ze sobą wiele różnorakich korzyści, ale także istotne zagrożenia. Cała zatem aktywność gospodarcza wymaga nie tylko odpowiedniego (to znaczy także racjonalnego) podejścia do realizacji zadań w zakresie pozyskiwania, przetwarzania i sprzedaży towarów oraz usług, ale również takiego zarządzania wymienionymi zasobami, które zakłada **odpowiedzialność** za wszystkie fazy produkcji i wymiany zachodzące na rynku. Racjonalność jest zatem nieodzownie związana z etycznością.

Znamienne jest, że siła umysłu ekonomisty nie skupia się w takim wypadku tylko i wyłącznie na kalkulacjach związanych ze stałymi procesu planowania danego przedsięwzięcia gospodarczego. W łańcuchu tych wszystkich relacji znajduje się też miejsce na takie zmienne, jak: prawa jednostki, społeczeństwo, opinia publiczna, itp. W tej sytuacji jasne się staje, że etyczno-społeczna odpowiedzialność biznesu jawi się jako istotny czynnik wpływający na powodzenie określonych działań w zakresie aktywności biznesowej.

Społeczna odpowiedzialność biznesu (ang. Corporate Social Responsibility – CSR)[1] jest pojęciem wyrastającym bezpośrednio z praktyki zarządzania przedsiębiorstwami.

[1] W przypadku etyczno-społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw podkreśla się rolę etyki w kształtowaniu postaw biznesowych, a więc społecznie odpowiedzialny biznes to uwzględnianie przez firmy na etapie budowania strategii – interesów społecznych, ochrony środowiska, a także relacji z różnymi grupami interesariuszy. W krótkim przeglądzie współczesnej historii CSR odnajdujemy cechy odpowiedzialności korporacyjnej w pracy *Spoločensky zodpovedné podnikanie. Prehľad základných princípov a príkladov.* Autorzy sugerują, że ta historia bierze swój początek w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy to idea społecznej odpowiedzialności w pełni przeniknęła do literatury dla menedżerów. Pierwsza definicja CSR została oparta na modelu menedżera i podkreśliła jego zaangażowaną postawę. Pod koniec lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych pojawiło się – pod wpływem zmian społecznych w społeczeństwie zachodnim – wiele definicji, które z kolei mniej uwypuklały osobowość menedżera w korporacji, a bardziej skupiały się na interakcji między firmą a systemem społeczno-gospodarczym. Natomiast w latach osiemdziesiątych mamy do czynienia z zainteresowaniem przeniesionym z ogólnego teoretyzowania na temat odpowiedzialności społecznej na badania empiryczne na temat odpowiedzialnych organizacji biznesowych. W rezultacie starań o operacjonalizację tego terminu dokonała się jego fragmentaryzacja i tak zaczęły powstawać różne alternatywne koncepcje. Należą do nich: społeczne funkcjonowanie przedsiębiorstw, teorie interesariuszy, etyka biznesu, porządku publicznego i tym podobne. Na przełomie tysiącleci do definicji społecznej odpowiedzialności biznesu

Najogólniejsza definicja CSR zakłada, iż „przedsiębiorstwa dobrowolnie uwzględniają aspekty społeczne i ekologiczne w swoich działaniach handlowych oraz w kontaktach ze swoimi interesariuszami”.[2] Teoria CSR podkreśla, że interesy społeczeństw oraz poszczególnych jednostek muszą być uwzględniane w działalności gospodarczej. Faktycznie bowiem współczesne przedsiębiorstwa nie ponoszą tylko odpowiedzialności prawnej i ekonomicznej za swoje działania, lecz są również zobowiązane do uwzględniania decyzji korzystnych z punktu widzenia całego społeczeństwa. „Oznacza to, z jednej strony, obowiązek podejmowania przez przedsiębiorstwa działań, które nie będą szkodliwe społecznie, z drugiej – podkreślenie twórczej roli biznesu w tworzeniu standardów społecznych”.[3] Oznacza to zatem dalej – jak można sugerować – że filozofia etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu zawiera ogólny i niezwykle istotny czynnik sprawiający, iż CSR staje się obecnie tak ważne.

Refleksja nad etyczno - społeczną odpowiedzialnością biznesu nie może jednak być interpretowana jako czynnik zapobiegający wszystkim niedozwolonym, z etycznego punktu widzenia, działaniom biznesu. Raczej przeciwnie, tj. można zaryzykować tezę, że stanowi ona jedynie próbę rozwikłania problemów teoretycznych i praktycznych związanych z teorią CSR, a więc wzajemnie uzupełniających się rozważań na temat roli etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu współcześnie.

Zanim jednak przedstawione zostaną niektóre kwestie mieszczące się w zakresie etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu, trzeba zasygnalizować złożoność tego pojęcia i przez to właściwie niemożliwość sformułowania definicji o charakterze ogólnym, a więc takiej, która odpowiadałaby na podstawowe pytania związane z istotą CSR w sposób wyczerpujący. Możliwe jest jednak określenie ogólnych idei i myśli oraz kryteriów ocen, które towarzyszą zagadnieniom związanym z etycznymi aspektami działalności gospodarczej. Dobór tychże kryteriów „wynika z istniejących norm prawnych, norm moralnych, uznawanych przez społeczeństwo i z powszechnie stosowanych reguł obyczajowych”.[4] Znamienne jest, że chociaż nie można podać wyczerpującej definicji CSR, to nie implikuje to zmian w zakresie postrzegania samej idei etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu, która zakłada dążenie do tego, aby system przyjętych kryteriów etycznych w biznesie, „sprzyjał maksymalizacji zaspokajania potrzeb społecznych przy ograniczeniu do dopuszczalnego minimum nakładów i szkód o charakterze społecznym, gospodarczym czy przyrodniczym”.[5]

Oczywiście nie jest możliwe przedstawienie tu wszystkich trudności związanych ze zdefiniowaniem pojęcia odpowiedzialności, w tym odpowiedzialności moralnej (etycznej) przedsiębiorstw. Wystarczy jedynie w tym miejscu stwierdzić, że współcześnie akcentuje się

---

przyczyniły się dobrowolne asocjacje przedsiębiorstw prowadzących działalność w sposób odpowiedzialny, organizacje pozarządowe oraz Unia Europejska, która uważa społeczną odpowiedzialność w biznesie za jedno z narzędzi niezbędnych do osiągnięcia celów Strategii Lizbońskiej (zob.: Bussard, A.- Marček, E.- Markuš, M.- Bunčak, M.: *Spoločensky zodpovedné podnikanie. Prehľad základných princípov a príkladov*. Bratislava: Nadácia Integra, Nadácia Pontis, PANET 2005, s. 5-6).

[2] Filek, J.: *Społeczna odpowiedzialność biznesu*. Kraków 2006, s. 4.

[3] Nakonieczna, J.: *Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw międzynarodowych*. Warszawa 2008, s. 9.

[4] Pietrzkiewicz, T.: *Zasady etyczne w zarządzaniu gospodarczym*. Warszawa 1997, s. 29; też Remišová, A.: *Podnikateľská etika v praxi – Cesta k úspechu*. Bratislava: EPOS 1999, s. 83-87. Także różne kryteria pokazuje praca: Luknič, A. S.: *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: Slovac Academic Press 1994.

[5] Pietrzkiewicz, T.: *Zasady etyczne w zarządzaniu gospodarczym*. Warszawa 1997, s. 29.

dyrektywy dobrego współżycia w ramach społeczeństwa. Postępowanie takie stało się instancją, wobec której trudno znaleźć wyjątek. Współżycie w ramach grupy jest obecnie determinantą, w zgodzie z którą podejmowane są różnorakie decyzje. Jedną ze sfer życia człowieka, w której podejmowanie decyzji ma charakter wieloaspektowy jest właśnie biznes. W czasie prowadzenia działalności gospodarczej zarządzający przedsiębiorstwami muszą zatem brać pod uwagę nie tylko rachunek ekonomiczny, wynikający z zastosowania się do określonych dyrektyw organizacyjnych. Można powiedzieć, że człowiek biznesu jest zobowiązany także do poszerzania swojego oglądu podczas stanowienia o kolejnych krokach, prowadzących do osiągnięcia zysku. W tym celu zarządzający biznesem powinni brać także pod uwagę dziedzinę interesu społecznego, a w związku z tym powinni działać w oparciu o określone nakazy moralne. Istnieje zatem szereg uwarunkowań, które muszą zostać spełnione po to, by sfera ludzkich interesów gospodarczych mogła zostać nazwana sferą, w której obowiązują zasady moralne.[6]

Charakterystyczne jest jednak, że – jak trafnie ujmuje to Ryszard Wiśniewski: „Sens etycznego podejścia do problemów życia gospodarczego okazuje się sam w sobie tak złożony i frapujący, że rodzi rozmaite ujęcia i ostre dyskusje".[7] W tej sytuacji powstaje pytanie: jakie rozwiązania w dziedzinie biznesu, pomimo swej wieloaspektowości, mogą być wprowadzone w życie? Chodzi więc o zdefiniowanie zakresu działań w ramach etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu.

Warto przypomnieć, że wielokrotnie już opisywano pokrewieństwo etyki i ekonomii, najczęściej rozpoczynając od Arystotelesa.[8] Pomimo jednak opisanych podobieństw etyka i ekonomia pozostają dziedzinami różnymi od siebie. Ich wspólnym mianownikiem mogą być jedynie wartości, z którymi mają związek. Można zatem twierdzić, że sposób w jaki etycy podchodzą do zagadnień ekonomicznych, a ekonomiści do zagadnień etycznych pozostaje właściwie nierozwiązany. Wymaga on bowiem wypracowania kompromisu pomiędzy kategoriami istniejącymi w obu dziedzinach. Odpowiednie rozwiązanie powyższych dylematów „jest uzależnione od adekwatnego rozpoznania wartości, które pozostają ze sobą w konflikcie".[9] Tymczasem cały szereg „przedstawicieli tak zwanego głównego nurtu ekonomii uznaje sądy wartościujące za niedopuszczalne w ramach ekonomii jako nauki".[10] Rzeczywiście często ekonomiści przeciwstawiają obiektywną i absolutnie prawdziwą, a także możliwą do udowodnienia wiedzę o faktach, subiektywnej i relatywnej wiedzy o wartościach. Problemem w przypadku wartości normatywnych może być charakter ich istnienia. Wydaje się, że jeżeli ekonomista nie potrafi udowodnić istnienia danej wartości oraz jej utylitarnego charakteru, to skazuje sposób formułowania decyzji w oparciu o uzasadnienia etyczne na

[6] Rozważając problem z tej perspektywy należy także brać pod uwagę środowisko i zrównoważony model gospodarczy. Tak rozumiane funkcjonowanie ładu korporacyjnego oznacza, że mimo maksymalizacji zysków (które są głównymi celami dla firmy i przedsiębiorstwa), nie ma zysku za wszelką cenę, ponieważ istnieją inne społeczno-gospodarcze i społeczno-polityczne wartości, które są odpowiedzialne za określone formy zarządzania (np. walka z korupcją, zniesienie dyskryminacji płci, wieku, dyskryminacji etnicznej, przejrzystości polityki zamówień publicznych i systemu finansowego, uznanie przez społeczeństwo, itp.).
[7] Wiśniewski, R.: *Trzy typy teorii etycznych a etyka biznesu*. [W:] *Etyka biznesu*. (Red.) J. Dietl – W. Gasparski. Warszawa 1999, s. 37.
[8] Wróblewski, W.: *Filozofia praktyczna Arystotelesa i jej antropologiczne aspekty*. Toruń 1992, s. 58.
[9] Sosenko, K.: *Kwestia zastosowania etyki w ekonomii*. [W:] *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl – W. Gasparski. Warszawa 1999, s. 273.
[10] Ibidem, s. 274.

niebyt. Oczywiście aksjolodzy są tutaj w większości jednak innego zdania. Wystarczy odwołać się w tej kwestii do opinii Władysława Tatarkiewicza, który wychodzi z założenia, że pomimo różnego rodzaju wątpliwości odnośnie statusu ontologicznego wartości, to w żadnym wypadku nie można ich interpretować tylko i wyłącznie jako subiektywnych przeżyć.[11] Można więc już na tej podstawie twierdzić, że nie trzeba danej wartości udowadniać w sensie poznawczym – ona po prostu istnieje. Problem istnienia wartości moralnych w kontekście ekonomii jest podobnej natury. Zatem w przeciwieństwie „do zjawisk przyrodniczych, właściwością zjawisk gospodarczych jest ich społeczny charakter, polegający na tym, że w procesie gospodarowania ludzie nawiązują stosunki, w których przynajmniej pewną rolę odgrywa świadomość i wolna wola skierowana ku wartościom".[12]

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że każde zjawisko gospodarcze poddawane jest ocenie zarówno etycznej, jak i z punktu widzenia wartości ekonomicznych. Przykładem może być bezrobocie, które w sensie etycznym umniejsza godność człowieka, jego niezależność i możliwość samostanowienia. Równocześnie na gruncie ekonomii dokonywana jest negatywna ocena zjawiska, które definiowane jest jako marnotrawstwo zasobów pracy. Inny natomiast problem pojawia się w sytuacjach, gdy oceny w poszczególnych kategoriach różnią się między sobą, np. pozytywna ocena zachodzi w wymiarze ekonomicznym, a negatywna na gruncie etycznym, lub na odwrót.

Trzy typy teorii etycznych w kontekście etyki biznesu

Interesujące wydaje się w tym miejscu przedstawienie trzech typów teorii etycznych w kontekście etyki biznesu, zaproponowanych przez Wiśniewskiego.[13] Według niego „możliwe są zupełnie odmienne i niekoniecznie konkurencyjne sposoby uprawiania etyki biznesu, wymagające zróżnicowanych metod jej propagowania, wywołujące różny odzew społeczny".[14]

Pierwsza z możliwości nazywana jest *deontologiczną*. Wiśniewski podkreśla, że ten typ etyki biznesu „przyjmuje za podstawę świadomości w rozumowaniach moralnych zakazy i nakazy jako najbardziej elementarne, pierwotne formy regulowania dążeń".[15] Taki sposób myślenia o etyce przejawiał i przejawia się w różnego rodzaju kodeksach etycznych poszczególnych grup społecznych lub obecnie grup zawodowych, które są tworzone raczej przez członków tychże grup, aniżeli etyków. „Kodeksy te uchodzą za wyraz środowiskowej troski o moralną pozycję zawodu, sposobu życia".[16] Deontologia biznesu w prezentowanej perspektywie okazuje się sposobem na moralną regulację praktyki w sferze gospodarowania.

Minusem deontologicznego podejścia do sfery etyki w ekonomii jest fakt, iż mamy do czynienia ze zbiorem pewnych zasad, które najlepiej funkcjonowałyby w idealnym świecie. To oznacza, że niemożliwe jest stosowanie się do wszystkich zasad formułowanych w oparciu

[11] Tatarkiewicz, W.: *Dobro i oczywistość*. Lublin 1989, s. 69-78.
[12] Sosenko, K.: *Kwestia zastosowania zastosowania etyki w ekonomii*. [W:] *Etyka biznesu*. Red. J. Dietl – W. Gasparski. Warszawa 1999, s. 277.
[13] Wiśniewski, R.: *Trzy typy teorii etycznych teorii etycznych, a etyka biznesu*. [W:] *Etyka biznesu*. (Red.) J. Dietl – W. Gasparski. Warszawa 1999, s. 37-54.
[14] Ibidem, s. 44.
[15] Ibidem, s. 44-45.
[16] Ibidem, s. 45.

o ten rodzaj podejścia do kwestii etyki. W realnym świecie zbiór tak ukonstytuowanych wartości może być jedynie pewnego rodzaju postulatem, punktem odniesienia, bez wywierania wpływu i nacisku na osoby znajdujące się w konkretnej sytuacji moralnej.

Kolejna wersja etyki biznesu nazwana jest przez Wiśniewskiego *teleologiczno-aksjologiczną.* Ma ona kilka wariantów. Pierwszy z nich jest związany z metafizycznym teleologizmem. Objawia się on w koncepcji ludzkiego powołania, w rozumieniu człowieka jako indywiduum. „Tak rozumiana etyka przedstawiana jest jako zakotwiczona w metafizyce strategia życia ludzkiego, polegająca na samorealizacji, autokreacji, realizowaniu się w zawodzie".[17] W tym wypadku wartość stanowi działanie obliczone na konkretne efekty.[18] Wiśniewski uważa, że współczesną „odmianą etyki teleologicznej jest aksjologiczny utylitaryzm, zalecający działania optymalizujące bilans wartości w układzie, w którym zachodzi działanie".[19] Mechanizm kalkulacji przeniesiony zostaje z hedonistycznego świata przyjemności w świat wartości.[20] W tym wypadku etyka kojarzy się jednoznacznie z prakseologią moralną, czyli sztuką efektywnego osiągania celów. Innym rodzajem etyki teleologicznej jest etyka pracy. Rozważa się ją jako czyn, który prowadzi do realizacji konkretnych wartości.[21]

W trzecim typie – w *etyce odpowiedzialności* pojawia się także dosyć nowy nurt, który skupiony jest wokół definicji odpowiedzialności jako zastępowanie innych, działanie w ich imieniu, odpowiadanie na zapotrzebowanie. „Producent, menedżer, kupiec jest w tym kontekście kimś działającym dla innych i za nim. Nie są oni obecni przy produkcji, nie zarządzają, nie wprowadzają do sprzedaży produktu, lecz pojawiają się dopiero jako jego nabywcy, użytkownicy, chcący ufać tym, których reprezentuje towar".[22] Ten paradygmat jest związany z założeniem, iż sumienie oznacza rzetelny stosunek do człowieka za pośrednictwem świata rzeczy. Ten, kto wytwarza dany produkt jest w pełni odpowiedzialny za wszystkie następstwa, jakie wynikają z użytkowania tego towaru. „Wytwórca bierze na siebie całą odpowiedzialność za efektywne zaspokojenie potrzeby, do jakiej produkt jest przeznaczony".[23] W tym przypadku widać, że relacja pomiędzy sprzedającym a kupującym nie ogranicza się jedynie do wartości ekonomicznych, lecz jest również zdeterminowana przez inne czynniki. Odpowiedzialność za dany produkt powoduje, że klient nabiera zaufania do wytwórcy. To zaś oznacza, że kategorie pochodzące z dziedzin pozaekonomicznych mogą warunkować kwestie ekonomiczne. Dobra firma stara się postępować profesjonalnie po to, by w relacje międzyludzkie wnosić dobro, w ramach którego cechy użytkowe są nośnikami cech osobowych i moralnych producentów.[24]

[17] Ibidem, s. 47.
[18] Ibidem, s. 48. Autor nawiązuje tu do koncepcji Maxa Webera.
[19] Ibidem.
[20] W związku z tym trzeba zauważyć, że świat wartości nie jest bezproblemowym, a obecny stan charakteryzuje się często aksjologiczną nieprzezroczystością, a więc kwestia odpowiedzialności może uzyskać nawet dramatyczny charakter (zob.: Kiepas, A.: Princíp zodpovednosti a súčasné dilemy. In: Fobelová, D. a kol. (ed.): *Aplikované etiky v kontextoch súčasnosti.* Banská Bystrica: UMB 2005, s. 89).
[21] Wiśniewski, R.: *Trzy typy teorii etycznych teorii etycznych, a etyka biznesu*. [W:] *Etyka biznesu*. (Red.) J. Dietl – W. Gasparski. Warszawa 1999, s. 47-49.
[22] Ibidem, s. 50.
[23] Ibidem, s. 51.
[24] Ibidem.

Sytuacja opisana wyżej zakłada rodzaj autoregulacji ze strony przedsiębiorców i ekonomistów. Taki sposób podchodzenia do kwestii sumienia jest najbardziej efektywny, a co za tym idzie – daje najlepsze rezultaty. Wynika to z faktu, że autoregulacja po prostu jest, nie trzeba w tym momencie starać się sztucznie wywierać nacisku na prezesów firm, by przestrzegali prawa moralnego.

Według Wiśniewskiego, opisane typy etyki biznesu nie wykluczają się wzajemnie. Dają one raczej pole do przenikania się nawzajem i korzystania z rożnych elementów poszczególnych sposobności do realizacji zadań w obszarze moralności. Najszerszy wymiar ma ostatni typ etyki. Wiśniewski opisuje ten typ w następujący sposób: „To nie jest zwykłe zastąpienie etyki regulatywnej czy systemów wartości przez autonomiczną etykę sumienia poczuwającego się do reprezentowania nieobecnych, to nowy wymiar i nowe wyzwanie, żądanie wyobraźni i wrażliwości moralnej. Na tej podstawie możliwy jest dopiero wzór osobowy przedsiębiorcy, który obok walorów kompetencji zawodowej posiada kompetencję moralną – odpowiedzialność”.[25]

Normą, która może przyświecać etyce odpowiedzialności może być także podejście personalistyczne Karola Wojtyły, który argumentował, że nieredukowalność podmiotu ludzkiego do relacji użytecznościowych staje się podstawą godności współczesnego człowieka. Pisał, że „przez relację „ja-ty” człowiek dla człowieka winien się jawić w swej dogłębnej strukturze samoposiadania i samo-panowania, a zwłaszcza w tej dążności do samo-spełnienia, która kulminując w aktach sumienia, świadczy o właściwej człowiekowi jako osobie transcendencji. W takiej prawdzie swojej osobowej rzeczywistości człowiek dla człowieka nie tylko winien się jawić w między-osobowych relacjach „ja-ty”, ale winien w tej prawdzie być akceptowany i afirmowany. Akceptacja taka i afirmacja jest wyrazem moralnego (etycznego) sensu wspólnoty międzyosobowej”.[26] Wydaje się znamienne, że taki punkt widzenia zachowuje swą doniosłość i ważność w całym obszarze etyki biznesu oraz etyki w ogóle. Granicą moralnych kompromisów jest człowiek, który staje się podmiotem relacji gospodarczych. Każda taka relacji jest skierowana do człowieka, początkiem tej relacji jest również człowiek. Nielogiczne byłoby zachowanie sprzeczne z tą zasadą. Wrażliwość sumienia przedsiębiorcy i ekonomisty zamyka się w ramach ich nastawienia i podejścia do wskazanych relacji.

Za i przeciw odpowiedzialności biznesu

Jednym z podstawowych argumentów przemawiających na rzecz etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu jest fakt, że według wielu specjalistów rynek nie jest wystarczającym regulatorem życia gospodarczego. „Kraje o gospodarce rynkowej są trapione ułomnościami rynku, czego efektem są powtarzające się periodycznie eksplozje inflacji i bezrobocia czy niesprawiedliwy podział dochodu narodowego”.[27] Wady systemu gospodarczego wpływają na to, że jest on oceniany w całości jako niezaspokajający w pełni ludzkich potrzeb. To oznacza, że istnieje potrzeba zewnętrznej ingerencji w wewnętrzne

[25] Ibidem.
[26] Wojtyła, K.: *Osoba: podmiot i wspólnota.* [W:] *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne.* Lublin 1994, s. 28
[27] Rybak, M.: *Etyka menedżera – społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*. Warszawa 2004, s. 22.

mechanizmy rządzące działalnością gospodarczą. „Wiara w to, że mechanizmy rynkowe mogą nie tylko sprawnie, ale na dodatek etycznie regulować działalność gospodarczą w sytuacji zmieniających się wartości, wzorców, struktur i priorytetów oraz powiązań gospodarczych, społecznych i politycznych – doprowadzić musi nieuchronnie do wielkiego rozczarowania”.[28]

Paradoksalnie można stwierdzić, że etyczno-społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw zależy od ich interesariuszy, czyli klientów. Jeśli bowiem założyć, że w procesie wyboru danego produktu lub usługi klient dokonuje wyboru w oparciu o określoną liczbę przesłanek to jedną z tych przesłanek z pewnością jest wizerunek danej firmy. Być może najprostszym przykładem może tu być opinia dotycząca wpływu na środowisko naturalne danej działalności gospodarczej. Po prostu firma mająca „etykietę” nadmiernie zanieczyszczającej środowisko spotkać by się mogła z dość negatywną odpowiedzią społeczną na takie praktyki, a więc z ograniczeniem zakupu jej towarów lub usług.

Nie można też nie odnieść się do tyleż ważnego co bardzo popularnego argumentu uzasadniającego etyczno-społeczną odpowiedzialność biznesu, a nie związanego z argumentacją o podłożu etycznym, lecz z ekonomiką funkcjonowania przedsiębiorstw. W interesie bowiem własnym firmy jest to, aby harmonizować potrzeby ekonomiczne i społeczne. Firma działająca tak, jak oczekuje tego społeczeństwo, zyskuje szacunek, czyli w efekcie – wizerunek firmy dbającej nie tylko o sprawy finansowe. W wyniku tego pojawia się – jak trafnie zauważa Rybak – „zwykle większe zainteresowanie klientów, a co za tym idzie – wzrost sprzedaży, łatwiejszy dostęp do rynku kapitałowego i do wykwalifikowanych zasobów pracy”.[29] Taki sposób postępowania współcześnie oznacza możliwość zdobycia przewagi konkurencyjnej, ponieważ przedsiębiorca dba o wartości pozaekonomiczne, które przecież coraz bardziej zyskują na znaczeniu.

Kolejny argument jest dosyć prozaiczny. Otóż jeżeli przedsiębiorstwo posiada duże zasoby rzeczowe, finansowe, ludzkie, techniczne i prawne to wówczas pracownicy szybciej i chętniej identyfikują się z taką firmą. A to powoduje jednocześnie skuteczniejszą i szybszą możliwość przekonania takich pracowników do wspierania firmy, która stara się wspomagać sprawy społeczne. Jest to tzw. „skutek potrzeby zharmonizowania własnej postawy z tym, co jest w przedsiębiorstwie dobrze widziane i premiowane”.[30]

Już tylko biorąc pod uwagę powyższe wywody można wskazać kilka przynajmniej argumentów przemawiających za korzyściami wynikającymi z prowadzenia odpowiedzialnego biznesu, a mianowicie: uzyskanie odpowiedzi na oczekiwania społeczeństwa (pracowników, władz lokalnych), wypełnianie obowiązku etycznego, osiąganie zysku w długim okresie, poprawienie wizerunku firmy, jak również skutki takiej działalności w postaci: ochrony środowiska naturalnego, wzmocnienia więzi z interesariuszami, zmniejszenia kosztów nieetycznego postępowania, budowania przewagi konkurencyjnej, wypełnienia luk w prawie, zapobiegania tworzeniu się konfliktów między przedsiębiorstwem a jego środowiskiem wewnętrznym i otoczeniem zewnętrznym.

[28] Kołodko, G. W.: *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*. Warszawa 1999, s. 163.
[29] Rybak, M.: *Etyka menedżera – społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*. Warszawa 2004, s. 23.
[30] Filek, J.: *Odpowiedzialność jednostek, przedsiębiorstw i biznesu*. [W:] *Etyczny fundament gospodarowania*. Red. A. Węgrzecki. Kraków 1999, s. 154.

Jeśli natomiast chodzi o przeciwników odpowiedzialnego biznesu, to oczywiście i oni dysponują pewnymi argumentami. Można sugerować, że przewodzi im jeden z najbardziej znanych ekonomistów, który sprzeciwia się etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu (korporacji) – Milton Friedman. Jego zdaniem do podstawowych zadań biznesu i wyłącznych celów zarządzających firmami powinno należeć pomnażanie kapitału.[31]

Friedman nie zauważa jednak różnicy pomiędzy tym, co leży w interesie ekonomicznym interesariuszy, a tym, co leży w ich interesie społecznym. Kwestia zależności pomiędzy tymi dwoma zmiennymi jest niezależna od jakichkolwiek praw. Zależy ona – najogólniej rzecz ujmując – w zupełności od indywidualnego podejścia właścicieli do zagadnień związanych z funkcjonowaniem firmy. Oczywiste jest zatem, że jeżeli weźmiemy pod uwagę jedynie fakty ekonomiczne, bez wskazywania na powiązanie pomiędzy faktami społecznymi i ekonomicznymi, to jedynym celem przedsiębiorstw okaże się pomnażanie zysków.

Ponadto ekonomista ten starał się wykazać, że błąd w interpretowaniu działania firm w kontekście moralnym wynika z tego, że organizacje gospodarcze powołane są stricte do działań ekonomicznie uzasadnionych, a obciążenie ich dodatkowymi prerogatywami wpływa na nie negatywnie. Co więcej, Friedman uznaje za dopuszczalne jedynie bierne wstrzymywanie się przedsiębiorców od czynienia zła. Rozumowanie to jest oparte na założeniu, iż reguły rządzące gospodarką są na tyle idealne, że samo egoistyczne dążenie ludzi do dóbr materialnych implikuje ogólny wzrost dobra w całym społeczeństwie.

Kolejnym argumentem przeciwko etyczno-społecznej odpowiedzialności biznesu jest fakt, iż wydatki skierowane w sferę społeczną mogą powodować obniżenie konkurencyjności konkretnej firmy, a to może się odbić na jej wynikach.

Dodatkowymi przejawami niechęci wobec CSR może być podważanie umiejętności menadżerów jako autorytetów mogących wybierać, która z możliwych dróg dofinansowań poszczególnych sfer życia społecznego jest słuszna. Uważa się zatem, że specjalista zajmujący się zarządzaniem przedsiębiorstwem nie ma możliwości w sposób obiektywny stwierdzić, która dziedzina życia wymaga najbardziej pomocy ze strony biznesu. Ponadto, pomoc taka rodzi groźbę zwiększenia władzy biznesu, która jest i tak już dosyć duża. Poprzez otwarcie możliwości ingerowania biznesu w sferę społeczną, uruchamiane są procesy, które mogą prowadzić do przeniesienia wartości biznesowych w takie sfery jak edukacja, czy sport, co może być negatywnym trendem.

Wydaje się, że już tylko na tej podstawie można wskazać trzy najważniejsze argumenty przeciw CSR, a mianowicie: naruszenie uniwersalnej zasady maksymalizacji zysku, możliwość obniżenia efektywności przedsiębiorstwa (dodatkowe koszty związane z realizacją CRS; niezmierzone negatywne skutki z powodu przeznaczenia kapitału na potrzeby społeczne); zwiększenie władzy i wpływów biznesu poprzez jego społeczne zaangażowanie.

Na koniec tych rozważań trzeba jeszcze raz zaznaczyć, że etyczno-społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw nie jest kwestią jednoznacznie pozytywną i oczywiście niesie ze sobą szereg trudności. To jednak nie powinno w sposób zasadniczy determinować poglądów na temat zasadności realizowania podstawowej misji przez przedsiębiorstwa, która

[31] Rybak, M.: *Etyka menedżera – społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*. Warszawa 2004, s. 18; zob. też Bláha, J.- Dyrt, Z.: *Manažérská etika*. Praha: Management Press 2003, s. 91-92.

uwzględnia złożoność relacji przedsiębiorczości z innymi dziedzinami życia społecznego. Jedynie bowiem taka postawa pozwala w sposób efektywny budować pozytywne relacje na gruncie działalności gospodarczej oraz państwa, społeczeństwa i środowiska.

A chociaż bardzo często słychać głosy, że dzisiaj (w czasach kryzysu) na podjęcie problemu odpowiedzialności w biznesie nie jest najodpowiedniejsza pora, to jednak uważamy, że właśnie realizacja odpowiedzialności biznesu we współczesnym życiu gospodarczym, może stać się szansą na pokonanie kryzysu.

Trzeba też wyrazić nadzieję, że w najbliższych latach zagadnienie to nie będzie pozostawać jedynie na kartach doniosłych przedsięwzięć autorskich lub medialnych, ale sukcesywnie będzie wprowadzane w życie z odpowiednią powagą i należytą odpowiedzialnością.

Prof. Dr hab. Barbara Szotek
Instytut filozofii UŚ w Katowicach
Polska

Prof. PhDr. Zlatica Plašienková, PhD.
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Slovensko

Životný cyklus postmoderného človeka a chudoba

Marcela Šarvajcová [1]

Abstrakt

Život človeka v postmodernej spoločnosti sa výrazne líši od života v minulosti. Línia, v akej človek žil (narodenie, vzdelávanie, práca, rodina, dôchodok a smrť) sa pod vplyvom silnejúcej a nevyhnutnej flexibility, sebakontroly a deregulácie výrazne zmenila. Etapy života a činnosti človek neplánuje len raz za život. Od kedy vzdelanie, práca a rodina prestali byť jednorázovými, život sa stal nie len komplexnejším ale aj podstatne zraniteľnejším a neistejším. V príspevku sa venujeme jednej vybranej, často diskutovanej a veľmi aktuálnej neistote v živote postmoderného človeka a to chudobe. Príčiny a vplyv chudoby na postmodernú spoločnosť a život jednotlivca v nej je natoľko dôležitý, že nie je možné ho ignorovať alebo zanedbávať.

Kľúčové slová: postmodernizmus, životný cyklus, flexibilita, sebakontrola, deregulácia, chudoba

Abstract

Life of a human in postmodern society markedly varies from the life in the past called Linea, that the humans used to live /birth, education, work, family, pension and death/. It changed because of the effect of strengthening and necessary flexibility, self-control and deregulation on the Life seasons and humans do not plan activity only once a life anymore. Since family, education and work became more than implusive, life became not only more complex but also more vulnerable and more insecure. In our contribution we focus on one chosen very discussed and actual insecurity in life of a postmodern human and that is poverty. Causes and effects of poverty on postmodern society and a life of an individual in it is are so important, that we cannot ignore or misprize them.

Key words: postmodernism, life-cycle, flexibility, sef-control, deregulation, poverty

Životný cyklus postmoderného človeka

Spoločnosť, v ktorej dnes žijeme väčšina súčasných sociológov označuje za spoločnosť postmodernú. V sociológii sa spočiatku pojem postmoderná spoločnosť používal ako synonymum postindustriálnej spoločnosti. V najnovšej sociológii tento pojem vystihuje skôr rôznosť hodnôt a hodnotových rebríčkov, mnohosť životných štýlov a rozmanitosť spôsobov konania.

Súhlasíme s dávnejšou ale presnou myšlienkou A.Tofflera [2], že naša generácia žije v období veľkých zmien, ktorých tempo neustále rastie. Niektorí ľudia sa tomuto tempu dokážu prispôsobiť bez väčších problémov, iní sa však s touto situáciou stotožňujú ťažko. Táto odlišná reakcia na zrýchlené tempo života sa môže stať v budúcnosti príčinou mnohých konfliktov v rodine, v spoločnosti, ale aj medzi jednotlivými kultúrami. Dezorganizácia a z nej vyplývajúci stres spôsobujú aj v slovenskej spoločnosti nemalé problémy. Zároveň však nasadené tempo prináša mnoho výhod pre prispôsobivých a rýchlo konajúcich ľudí.

[1] Katedra sociológie, FF UKF Nitra
[2] Toffler, A.: Šok z budúcnosti, 1992, s.18

Život postmoderného človeka sa pokúsim charakterizovať pomocou niekoľkých pojmov, ktoré úzko súvisia a odrážajú sa v životnom štýle a meniacich sa hodnotách postmodernej spoločnosti.

1.Sebakontrola: „V postmodernej spoločnosti sa sebakontrola odlišuje od tradičnej autority tým, že nevychádza z komunitných hodnôt, ale je voči nim dokonale ľahostajná. Sebakontrola nie je súčasťou povinností, ktoré by človeka zväzovali s druhými ľuďmi v rámci rodinných, lokálnych, konfesijných či iných vzťahov. Pravé naopak, lojalita voči hodnotám, ktoré sú zbytočné z hľadiska uplatnenia, človeka v sieti iba znevýhodňuje v konkurencii s druhými. Človek v sieti nevďačí druhým za nič.“[3] Oddanosť a vernosť sú pre človeka v súčasnej spoločnosti často brzdou. Spoločnosť nás núti, aby sme preferovali seba a svoje potreby. Aby hodnoty, ktoré vyznávame, boli v súlade s miestom, časom a prostredím, v ktorom sa práve nachádzame. Pri zmene prostredia sa často od človeka očakáva aj zmena hodnôt.

2. Flexibilita: Flexibilita je jednou z najdôležitejších vlastností, ak jedinec chce byť v súčasnej spoločnosti úspešný. „Flexibilita znamená, že človek je pripravený v každom okamihu prerušiť všetky spojenia, ktoré práve má, ak sa naskytne nové, výhodnejšie spojenie.“[4] Vzťahy medzi ľuďmi v dnešnom svete nie sú uzatvárané s nasadením, že budú trvať naveky. Práve naopak, ľudia dnes vstupujú do vzťahov, či už manželských alebo pracovných, s vedomím, že kedykoľvek môžu tento vzťah prerušiť. Čím ďalej, tým častejšie sa stretávame s tým, že ľudia nevynakladajú energiu na riešenie problémov vo vzťahu, ale jednoducho vzťah prerušia. Flexibilita vedie k problémom s identitou, ktorá sa už nedá tak jednoducho vyvodzovať ako v minulosti. Práve vysoká adaptabilita a pružnosť komplikujú vytváranie vlastnej pevnej identity. Postmodernú spoločnosť teda môžeme z časti nazvať spoločnosťou orientovanou výhradne na zisk, ktorá vytvára ľudí bez vlasti, stále cestujúcich.[5]

3. Deregulácia: Regulácia znamenala garanciu, ručenie za to, čo bolo platné a sankciu za porušovanie a prekračovanie platných noriem. Každý jedinec mal presne vymedzené svoje miesto a presne vymedzené hranice svojho pôsobenia. „Hranice medzi organizáciami a ich subkultúrami boli presne zakotvené.“[6] V regulácii bola sociálna sféra základom. Deregulácia, pre ktorú žiadna norma nie je dosť posvätná a žiadna pravidelnosť dosť rešpektovaná, sociálnu sféru priamo v jadre ohrozuje. Vedie k spochybňovaniu platných noriem a umožňuje miešanie toho, čo malo ostať oddelené.[7]

Zygmund Bauman uvádza, že „zrejme najvýraznejším rysom, ktorý charakterizuje postmoderný život, je absencia sociálnych štruktúr. Miesto priamky je tu súbor epizód, ktoré síce naozaj postupujú za sebou, no rovnako dobre môžu byť myslené ako prebiehajú vedľa seba.“[8] Dnešní ľudia sa nesnažia upravovať a usmerňovať svoje konanie do jedného súvislého celku.

4. Novosť a rozmanitosť: Tieto dva pojmy používa v spojení s postmodernou dobou predovšetkým Alvin Toffler. Ide o záplavu nových, neznámych inštitúcií a situácií. Ľudia sa často ocitajú v nových, neznámych situáciách. Pozorujeme zmenu tradičnej rodinnej štruktúry

[3] Keller, J.: Dejiny klasické sociologie, 2004, s.407.
[4] Tamtiež, s.412.
[5] Tamtiež, s.413.
[6] Toffler, A.: Šok z budúcnosti, 1992, s. 67
[7] Keller, J.: Dejiny klasické sociologie, 2004, s. 416
[8] Bauman, Z.: Úvahy o postmoderní dobe, 2006, s.33.

ako aj sexuálnych postojov, rozbitie konvenčných vzťahov medzi mladými a starými, zmeny hodnotových rebríčkov. Mení sa spôsob práce, hier a vzdelávania. V našej spoločnosti sa neraz stretávame s nekonečnou rozmanitosťou vedúcou k ťažkosti voľby. Rozmanitosť vidíme napríklad vo vzdelávaní, raste počtu subkultúr. Práve rozmanitosť má za následok rozpad jednotného systému hodnôt. „Znepokojujúce je, že väčšina ľudí, vrátane tých vzdelanejších a inak skúsených, považuje myšlienku zmeny za tak nebezpečnú, že sa pokúša popierať jej existenciu.“[9]

O postmodernej dobe sa vedú dohady, či má viac kladných alebo záporných stránok. Práve rozmanitosť a novosť sú vlastnosti, ktoré vyhovujú predovšetkým mladým ľudom. Tí starší mnohokrát nemajú už dostatok síl a energie na to, aby sa prispôsobili tejto situácii a aby využili možnosti dnešnej doby.

Naša súčasná spoločnosť je konzumnou spoločnosťou. Väčšina aktivít a úsilia ľudí je zameraná na zhromažďovanie a spotrebu materiálnych vecí. Schopnosť spotrebovávať je veľmi cenená a dôležitá pri posudzovaní spoločenskej prestíže jedinca. Je meradlom spoločenského úspechu. Spotreba je v konzumnej spoločnosti chápaná ako tá správna a hlavná odmena za prácu.

Stredná trieda

Ak hovoríme o stredných vrstvách v súvislosti s postmodernou dobou, je nevyhnutné spomenúť historický vývoj stredných vrstiev, ktoré sú najmä vplyvom deregulácie, čím ďalej tým viac oslabované. Práve stredné vrstvy zohrali hlavnú úlohu vo vývoji kapitalizmu. Max Weber ich dokonca nazýva motorom kapitalizmu.

„Od 70. rokov 19. storočia sme svedkami narastajúcej koncentrácie roztrieštеného drobného vlastníctva a následného vzniku veľkých organizácií, ktoré so sebou prinášajú nové pracovné príležitosti.“[10] Podľa Kellera možno priebeh 20. storočia označiť ako isté vyprázdňovanie pozícií starých stredných vrstiev, ktoré získavajú nástupcovia novej strednej triedy. Nimi Keller rozumie zamestnancov organizácií, ktorých prednosťami prestáva byť výkon, ale odborná kvalifikácia. Nové stredné triedy pokladáme za súčasť veľkého ekonomického aparátu s vysokou špecializáciou. Jednotlivci v dnešnej dobe dennodenne vystavujú samých seba obrovskej konkurencii s tisíckami iných, rovnako postavených jednotlivcov. Fromm v tejto súvislosti uvádza: „Povaha nezávislého starého obchodníka sa mení v malú či väčšiu skrutku mašinérie, ktorá mu určuje tempo.“ [11]

Postavenie nových stredných vrstiev ovplyvňuje zásadným spôsobom neoliberalizmus. Najnovšia fáza rozvoja občianskej spoločnosti v kontexte so strednými vrstvami je reakciou na oživenie hesiel dôverne známych z rozvoja občianskej spoločnosti u drobných vlastníkov. Neoliberalizmus súčasnosti predstavuje vážne riziko paralyzovania ústredných tém strednej triedy. Ulrich Beck k tejto problematike dodáva: „Zatiaľ čo nadnárodní platiči sa môžu vyhýbať národnoštátnemu daňovému rozhodnutiu, malé a stredné podniky, ktoré vytvárajú väčšinu pracovných miest, musia potiť krv na čoraz viac natiahnutom škripci daňovej byrokracie. Ide o oneskorene pochopený žart histórie, že práve tí, ktorí pre globalizáciu všetko stratili, majú v budúcnosti zaplatiť za sociálny štát, ako aj za fungujúcu demokraciu. A

[9] Toffler, A.: Šok z budúcnosti, 1992, s.17
[10] Keller, J.: Vzestup a pád středních vrstev, 2000, s.12.
[11] Fromm, E. Strach ze svobody. 1993, s.63.

tí, čo vďaka globalizácii získali, dosiahnu zisky snov a zbavia sa vlastnej zodpovednosti za demokraciu budúcnosti.“[12]

Dnes je značná časť bohatstva koncentrovaná v rukách úzkej skupiny ľudí. Ich výsledkom je proces koncentrácie v jednotlivých odvetviach. Takto koncentrované bohatstvo umožňuje voľný prístup k ovplyvňovaniu svetovej mienky, národnej mienky, legislatívnych krokov, nadnárodných organizácií, inštitúcií atď. [13] Ako uvádza Keller „v sociálnej rovine sme svedkami istej irónie: odkedy sa širším vrstvám, vrátane pomerne veľkej časti robotníkov a radových zamestnancov, podarilo preniknúť k strednej vrstve , začína sa v podmienkach globalizácie jej úpadok a jej príslušníkom deklasovanie.“[14]

Historicky vznikajú stredné vrstvy ako v podstate zostatková kategória. Patrili do nich tí, ktorí nemali šľachtický pôvod, ale na rozdiel od nižších vrstiev nepracovali manuálne. Príbeh stredných vrstiev v 20. Storočí ukazuje, čo sa stane, keď práve zostatková kategória sa stane zo všetkých najpočetnejšia.

Stotožňujeme sa s chápaním vzniku stredných vrstiev, ako ho uvádza vo svojich prácach Keller. Približne od polovice sedemdesiatych rokov 20. storočia sa vo vyspelých krajinách prestávajú ľudia vykonávajúci kvalifikovanú manuálne prácu označovať za robotníkov a začínajú sa hlásiť k strednej vrstve. Nezameniteľnú úlohu v tomto procese zohral masový vstup žien do zamestnania, čím sa samozrejme zvýšil celkový príjem pre domácnosť. Týmto javom sa začala zväčšovať kúpna sila stredných vrstiev. Oproti tomu stojí jav opačný. Riadiaci pracovníci a inteligencia strácajú pocit svojej výnimočnosti, z ich vyšší platov im začínajú strhávať dane, zvyšujú sa ich náklady na bývanie, dopravu, zdravie a v neposlednom rade na vzdelanie svojich detí. Preto sa tiež začínajú označovať za strednú vrstvu. Stredné vrstvy sa tak rozrastajú z obidvoch strán- zdola aj zhora.

Stredné vrstvy sa stali za neskutočne krátky čas veľmi početnou kategóriou, no vo vnútri výrazne rôznorodou. U jej členov tak nestihol vzniknúť akýkoľvek pocit spoločnej identity. „V pestrej škále skupín a skupiniek, ktoré radíme do kategórie stredných vrstiev, vystupujú iba dva útvary s pevnejšími obrysmi. V hornej časti stredných vrstiev je to tzv. servisná trieda. Patria do nej riadiaci pracovníci a profesionáli, ktorí by sa chceli podobať služobnej elite a radi ju napodobňujú, vyššia príjmov im však nedovoľuje nič viac, než hrať sa na roly dobre situovaných vrstiev stredných. Na spodnom okraji možno vymedziť omnoho početnejší útvar a to nižšiu strednú vrstvu. Táto nižšia stredná vrstva sa všetkými silami snaží o to, aby sa vyhla sa zneisteniu svojej práce a životných podmienok. Snaží sa udržať v bezpečnej vzdialenosti od priepasti, ktorá ju oddeľuje od deklasovaných.“[15] Do strednej nižšej triedy vrstvy patria tí, ktorí síce žijú životným štýlom stredných vrstiev, ale nezastáva im už žiadna finančná rezerva. Medzi týmito dvomi ľahko identifikovateľnými okrajmi strednej vrstvy sa nachádzajú tí, ktorí do strednej vrstvy patria práve mierou svojej kvalifikácie, hierarchickým postavením v riadení a a výškou príjmu, či životným štýlom.

[12] Beck, U.: Čo je globalizácia. 2004, s.18.
[13] Pauhofová, I.- Sivák, R. – Stanek, P. Megatrendy a finančné trhy v 21. storočí.2007, s.14-17.
[14] Keller, J.: Vzestup a pád středních vrstev, 2000, s. 117
[15] Keller, J.: Vzestup a pád středních vrstev, 2000, s. 125

Chudoba

Chudoba nie je téma, ktorá by na Slovensku pútala veľkú pozornosť. Ak sa už o nej hovorí, tak diskusia je poznačená množstvom predsudkov, neznalosti a stereotypov. Časť slovenskej spoločnosti ochotne vynáša moralizujúce súdy –podstatu problému vidí výlučne v negatívnych osobnostných vlastnostiach chudobných ľudí a ľudí bez práce. Takýto dištanc je pohodlný, nevyžaduje rešpekt, poctivé premýšľanie a ani znalosť univerzálnych záväzkov v oblasti ľudských práv. Chudoba je krajnou životnou skúsenosťou nedostatku, živorenia a obmedzených možností slobodnej voľby. Sociológ S. Ringen tvrdí, že chudoba v konečnom dôsledku znamená absenciu slobody. Jednou z nevyhnutných podmienok slobody je podľa neho „neprítomnosť nedobrovoľnej deprivácie v materiálnych životných okolnostiach, ktorá je natoľko závažná, že jednotlivcovi nedáva príležitosť viesť život v zhode s jeho ašpiráciami a voľbami“ [16] Chudoba sa teda dotýka autonómie človeka, ako aj jeho schopnosti realizovať sa. Obmedzuje možnosti voľby v mnohých životných situáciách.

Na Kodanskej svetovej konferencii o sociálnom rozvoji bola v roku 1995 prijatá azda najznámejšia a najcitovanejšia definícia chudoby: „Chudoba má rôznorodé prejavy, vrátane nedostatku príjmu a produktívnych zdrojov postačujúcich na zabezpečenie trvalo udržateľného živobytia; hladu a podvýživy; choroby; obmedzeného alebo žiadneho prístupu k vzdelaniu a k ďalším základným službám; rastúcej úmrtnosti a chorobnosti; bezdomovstva a neadekvátneho bývania; nezdravého životného prostredia; a sociálnej diskriminácie a vylúčenia.“ [17]

Za základ skúmania sociálnej schopnosti či sily rodiny považujeme Friedmannov model[18]uchopenia chudoby a koncept morálnej ekonomiky domácnosti, ktorý hovorí o štyroch strategických prioritách rodín. Domácnosti stoja každodenne pred úlohou rozhodnúť, do ktorého z nasledovných priorít vložia svoje sily a svoje obmedzené finančné prostriedky, čas či zručnosti. Prvou a najzákladnejšou strategickou prioritou je zaistenie bezpečného životného priestoru, t.j. bývania a potravy. Druhou prioritou je zaistenie finančných zdrojov, ktoré by umožňovali dosahovať aj ďalšie ciele okrem zaisťovania bezpečného životného priestoru. Tretiu prioritu predstavuje investovanie do vzdelania a rozvoja zručností členov domácnosti a obvykle sa objavuje až po uspokojení či dosiahnutí prvých dvoch strategických priorít. Hierarchicky poslednou je účasť v miestnych spoločenských organizáciách - zapájanie sa do lokálnej komunity, spoločenstva a občianskej spoločnosti. Táto priorita sa môže objaviť až v situácii relatívneho nedostatku voľného času – teda v situácii, ak voľný čas členov rodiny nie je úplne spotrebovaný aktivitami sledujúcimi predchádzajúce ciele. [19]

Svet sa v posledných rokoch zmenil aj z pohľadu chudoby a príjmovej stratifikácie. Najčastejšie sa stretávame s názormi, že za chudobu môže kolonizácia, západ a globalizácia. Britský významný ekonón Paul Collier na základe empirických výskumov tvrdí, že tretí svet sa radikálne zmenšil. Problém spolu s ním vidíme v tom, že dolná miliarda nevykazuje ani náznak pohybu smerom hore. Ako som už spomínala, ostatní bohatnú a tým sa priepasť medzi najchudobnejšou miliardou výrazne čím ďalej tým viac prehlbuje. Paul Collier podáva

[16] Ringer, S.: Problém chudoby – několik doporučení k definici a měření. 2005, s.126.
[17] www.sspr.gov.sk
[18] Friedmann M.: Svoboda volby. 1991
[19] Bodnárová a kol.: Medzigeneračná reprodukcia chudoby. 2005.

mimoriadne nevšedný a zaujímavý prehľad hlavných bariér rozvoja najchudobnejších krajín. Identifikuje štyri pacse, v ktorých sa najchudobnejšie krajiny nachádzajú.

- 1.pasca konfliktov

Väčšina najchudobnejších krajín sa nachádza v stave konfliktov, či už ide o občianske vojny ale sériové prevraty. Paul Collier prichádza s myšlienkou, že čím je krajina chudobnejšia, čím horšie sú pracovné alternatívy obyvateľstva, tým je lacnejšie a jednoduchšie naverbovať armádu rebelov. [20]

- 2.pasca prírodných zdrojov

Ak sú výnosy z prírodných zdrojov veľké, krajina môže fungovať ako spoločnosť rentierov nevykazujúcich nijakú ekonomickú aktivitu. Krajiny Perzského zálivu môžu byť dobrý príklad. No častejšie sa stáva, že príjmy z prírodného bohatstva vytiahnu krajinu z dna, ale nepustia ju nikam ďalej. Paul Collier poukazuje hlavne na to, že existencia príjmov nezávislých od produkčných schopností ekonomiky vedie často k tomu, že sa používajú zle. Výnosy slúžia na kupovanie oponentov a na výstavbu veľkých a neefektívnych investičných projektov – takzvaných bielych slonov –, ktoré majú zaistiť podporu voličov. V podmienkach chudobnej africkej krajiny je nevídané nerastné bohatstvo zdrojom korupcie.[21]

- 3.pasca geografická

Kľúčovú úlohu pre možnosti ekonomického rozvoja hrá poloha krajiny a kvalitatívne charakteristiky jej susedov. Veľká brzda je vnútrozemská poloha a prítomnosť problémových susedov. Najlepším príkladom na dokázanie platnosti tejto pasce je Uganda. Uganda susedí s Keňou (stagnujúcou tri desaťročia), Sudánon, (v občianskej vojne), Rwandou (pred časom v občianskej vojne a genocíde), Somálskom (v úplnom rozvrate), Kongom (bývalý Zair, ktorému vládol Mobutu) a Tanzániou, ktorá ju napadla. Ak sa Uganda chce dostať na globálne trhy, musí sa spoliehať na zaostalé kenské prístavy a zanedbanú cestnú sieť. Všetci isto dobre uvedomujeme, že ovplyvniť situáciu v susedných krajinách je zvyčajne takmer nemožné. Collier vidí jedno z východísk, ako sa dostať na svetové trhy, v podpore leteckej dopravy a výstavby funkčných a moderných letísk, prípadne v prístupe na trhy internetové.[22]

- 4.pasca politická

Najväčší problém majú chudobné krajiny samy so sebou. Collier hovorí o paradoxe s kvalitou inštitúcií a hospodárskej politiky. Existuje strop, ako môžu dobré inštitúcie a dobrá politika pomôcť hospodárskemu rastu. Na druhej strane neexistuje však nijaká dolná hranica, ako veľmi môžu zlí politici vlastnej krajine ublížiť. Zlá politika nemusí byť bezpodmienečne pasca. Príkladom je komunistická Čína, ktorej sa po veľkom skoku a kultúrnej revolúcii

[20] Collier, P.: The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It. 2007
[21] Tamtiež
[22] Tamtiež

podarilo otočiť smerovanie pomerne radikálne a naštartovať hospodársky rast, aký nemá obdobu. No takéto obraty sú zriedkavé.[23]

Paul Collier ukazuje, že veľká skupina krajín sa nemôže zúčastňovať na globálnej deľbe práce a plne využívať zisky z globalizačných procesov. Vojny, zlí susedia, nedôveryhodnosť a nezodpovednosť politikov spôsobujú, že investori sa im vyhýbajú a najtalentovanejší ľudia utekajú preč.

Záver

Trvalým atribútom „postmoderného" životného štýlu sa zdá byť nespojitosť, nekonsekventnosť jednania, fragmentarizácia a epizodičnosť rôznych sfér ľudských činnosti."[24] Ani rýchly a užitočný technický pokrok nepriniesol, tak ako sa pôvodne očakávalo, prácu a bývanie pre každého. Preto v súvislosti s postmodernou dobou je dôležité venovať pozornosť práve strednej triede a v neposlednom rade chudobe. Nehľadajú sa spravodlivé a rozumné spôsoby, ako s ňou bojovať, ale skôr obvinenia a cesty, ako sa zbaviť zodpovednosti.

Literatúra

BAUMAN, Zygmund. 2006. *Úvahy o postmoderní době.* Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-11-3
BECK, U. *Čo je globalizácia.* Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2004. 189 s. ISBN 8080611904
BODNÁROVÁ B. a kol.: *Medzigeneračná reprodukcia chudoby.* Bratislava: Stredisko pre štúdium práce a rodiny, 2005.
COLLIER P. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It.* Oxford: Oxford University Press, 2007. 205 s. ISBN 978-0-19-531145-7
FRIEDMANN, M. a R. *Svoboda volby.* Praha, Liberálni institut 1991.
FROMM, E. *Strach ze svobody.* Praha: Naše vojsko, 1993. 160 s. ISBN 80-85850-95-8
KELLER, Jan. 2004. *Dějiny klasické sociologie,* Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-34-2
KELLER, J. *Vzestup a pád středních vrstev.* Praha: SLON, 2000. 123 s. ISBN 80-85850-95-8.
PAUHOFOVÁ, I.- SIVÁK, R. – Stanek, P. *Megatrendy a finančné trhy v 21. storočí.* Bratislava: SPRINT, 2007. 207 s. ISBN 978-80-89085-90-3
RINGEN, S. 2005: *Problém chudoby – několik doporučení k definici a měření*. In: Sociologický časopis, 41 (1): 125 – 139.
TOFFLER, Alvin. 1992. *Šok z budúcnosti.* Praha : SPN, 1992. ISBN 80-208-0160-X
http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf

[23] Tamtiež
[24] Bauman, Z.: Úvahy o postmodernej dobe, 2006, s.25

AKTUALIZÁCIA A IMPLEMENTÁCIA DOKUMENTU PASTORÁLNEJ KONŠTITÚCIE O CIRKVI V SÚČASNOM SVETE „GAUDIUM ET SPES“ Z POHĽADU TRVALO UDRŽATEĽNÉHO ROZVOJA

Vladimír Šmidriak - Ľubica Černá

Abstract

The paper deals with an important truth that human freedom and responsibility can not be separated without any negative consequence. The mankind should be right oriented on the final destination. This orientation influences the entire order of human relations to himself and to other people and to all created things. Man was given the task to rule the Earth. This fact does not mean that the Earth is only used and destroyed. To rule means to understand regularities and secrets of the nature, and respect them; and wisely, sensitively, and responsibly – with regard to these matters – manage the world. It is very important to find a balance between the intensity of the effort to improve the living conditions and the task to manage and enhance the Earth responsibly and carefully. It is important to continue the Creator’s creative work with the respect to the Creator. This is a sign of the advanced culture, which is the driving force of positive civilization changes. All this is a condition for permanent or long-term sustainable development.
Key words: freedom and responsibility, manage the world, living conditions, to continue the creative work, Gaudium et Spes, sustainable development

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá dôležitou pravdou, že slobodu človeka a jeho zodpovednosť nie je možné bez negatívnych dôsledkov oddeliť. Ďalej sa zaoberá dôležitosťou správneho zamerania na svoj posledný cieľ. Toto zameranie má totiž vplyv na celý poriadok vzťahov voči sebe samému, ako aj voči ostatným ľuďom a všetkým stvoreným veciam. Človek dostal úlohu ovládnuť zem. To však neznamená, že ju má iba využívať a ničiť. Ovládnuť znamená čo najlepšie porozumieť jej zákonitostiam a tajomstvám, rešpektovať ich a múdro, citlivo a zodpovedne so zreteľom na tieto skutočnosti, spravovať svet. Je veľmi dôležité nájsť rovnováhu medzi intenzitou úsilia na zlepšenie svojich životných podmienok a úlohou zodpovedne a starostlivo spravovať a zveľaďovať našu zem. Je dôležité pokračovať v Stvoriteľskom diele s rešpektovaním Tvorcu. To je známka vyspelej kultúry, ktorá je hybnou silou pozitívnych civilizačných zmien. To je podmienkou trvalo, či dlhodobo udržateľného rozvoja.
Kľúčové slová: sloboda a zodpovednosť, spravovať svet, životné podmienky, pokračovať v Stvoriteľskom diele, Gaudium et spes, trvalo udržateľný rozvoj

ÚVOD

Sloboda človeka je veľký dar. V súčasnosti sa na ňu intenzívne poukazuje ako na základné právo človeka a v jej mene sa niekedy, alebo aj častejšie, ospravedlňujú aj rôzne nerozumné činnosti. Podstatná pravda o našej slobode je, že nám bola daná kvôli našej možnosti rozhodovať sa. Pre dobro, ale slobodne...Najmúdrejšie a najzodpovednejšie aj z dlhodobého hľadiska, je rozhodnúť sa pre absolútnu pravdu a dobro. Veď čoraz viac cítime, že slobodu bez zodpovednosti nie je možné bez negatívnych dôsledkov oddeliť. Svedčí o tom aj súčasná ekologická či ekonomická kríza, ktorej jadrom je morálna kríza.

Dokument o Cirkvi v súčasnom svete „Gaudium et spes“ (Radosť a nádej) je jeden z dokumentov II. vatikánskeho koncilu. Chce poukázať na snahu Katolíckej Cirkvi o úzke

prepojenie s celou ľudskou rodinou, vydávať svedectvo o pravde a byť v službe človeku. Chce, aby ľudstvo žilo v radosti a nádeji. Táto snaha sa prejavuje aj v aktuálnom reagovaní na dôležité globálne problémy. Jedným z nich je aj ekologická kríza a následná potreba hľadania trvalo udržateľného, či dlhodobého rozvoja. Hľadanie riešenia problémov trvalo udržateľného rozvoja sa javí v rešpektovaní harmonicky usporiadaného sveta, teda jeho celistvosti a vnútornej a dynamickej vyváženosti, a v spravodlivejšom rozdelení dobier zeme. Dnes už dosiahla ekologická kríza také rozmery, že vyžaduje zodpovednosť všetkých. Zvlášť kresťania by si mali uvedomovať dôležitú povinnosť, ktorou je starostlivosť o celé stvorenstvo.

GAUDIUM ET SPES, NIEKTORÉ ČASTI TOHTO DOKUMENTU

Boh ustanovil človeka v spravodlivosti, ale človek na nahováranie Zlého, už na začiatku dejín zneužil svoju slobodu, postavil sa proti Bohu a túžil dosiahnuť svoj cieľ mimo Boha. Ľudia síce Boha poznali, ale neoslavovali ho ako Boha, ich nerozumné srdce sa zatemnilo a oni slúžili radšej stvoreniu ako Stvoriteľovi. Človek tým porušil aj správne zameranie na svoj posledný cieľ a zároveň celý poriadok vzťahov voči sebe samému, ako aj voči ostatným ľuďom a všetkým stvoreným veciam.

Pre veriacich je jedno isté: individuálna a kolektívna ľudská činnosť – čiže to obrovské úsilie, ktoré ľudstvo v priebehu vekov vyvíja na zlepšenie svojich životných podmienok – sama osebe zodpovedá Božím úmyslom. Lebo človek, stvorený na Boží obraz, dostal príkaz ovládnuť zem so všetkým, čo v sebe zahrňuje, spravovať svet v spravodlivosti a svätosti a zamerať samého seba i vesmír na Boha, uznávajúc ho za Stvoriteľa všetkých vecí, aby sa podriadením všetkých vecí človekovi Božie meno velebilo všade na zemi. Mužovia a ženy môžu právom hľadieť na svoju prácu ako na pokračovanie Stvoriteľovho diela, ako na užitočnú pomoc svojim bratom a ako na svoj osobný príspevok k uskutočneniu Božieho plánu v dejinách.

Tým, že sú stvorené, dostávajú všetky veci svoju stálosť, pravdivosť, dobrotu, vlastné zákony a svoj poriadok: to musí človek rešpektovať tým, že uznáva príslušné metódy jednotlivých vedných odborov alebo technologických procesov. Preto ak metodický výskum v akomkoľvek vednom odbore postupuje naozaj vedecky a v súlade s morálnymi normami, nikdy nebude v skutočnom rozpore s vierou, lebo svetské skutočnosti i skutočnosti viery majú svoj pôvod v tom istom Bohu... Ak sa však pod „autonómiou časných vecí rozumie, že stvorené veci sú nezávislé od Boha a že človek ich môže používať bez zreteľa na Boha, vtedy nikomu, kto uznáva Boha, nemôže uniknúť, do akej miery sú podobné názory pomýlené. Veď stvorenie bez Stvoriteľa zaniká. Napokon všetci veriaci ktoréhokoľvek náboženstva vždy počuli hlas Boží a vnímali jeho prejavy v reči stvorenstva. Ba zabúdaním na Boha sa zatemňuje samo stvorenstvo.

Vykúpený človek, keďže sa stal novým stvorením v Duchu Svätom, môže a má mať v obľube tie veci, ktoré stvoril Boh. Veď ich prijíma od Boha, vidí ich, akoby práve vychádzali z Božích rúk, a také ich má v úcte. Ďakuje za ne Bohu, svojmu Dobrodincovi, používa ich a teší sa z nich v duchu chudoby a slobody a tak sa stáva skutočným vlastníkom sveta, ktorý akoby nič nemal, a predsa všetko vlastní...

Nepoznáme čas zavŕšenia zeme a ľudstva ani spôsob, akým bude vesmír pretvorený. Tvárnosť tohto sveta, znetvorená hriechom, sa síce pomíňa, ale sme poučení, že Boh

pripravuje nový príbytok a novú zem, na ktorej prebýva spravodlivosť a ktorej blaženosť splní a prevýši všetky túžby po pokoji rodiace sa v srdciach ľudí. Vtedy bude premožená smrť, Božie deti budú vzkriesené v Kristovi a to čo bolo siate v slabosti a porušiteľnosti, sa oblečie do neporušiteľnosti. Láska a jej diela zostanú a všetko čo stvoril Boh pre človeka, bude vyslobodené z otroctva márnosti...Avšak očakávanie novej Zeme nielenže nemá oslabovať, ale skôr podnecovať starostlivosť o zveľadenie tejto zeme, kde rastie telo novej ľudskej rodiny, ktoré už môže poskytnúť určitý náčrt nového veku. Preto hoci treba starostlivo rozlišovať pozemský pokrok od rastu Kristovho kráľovstva, predsa však v miere, v akej môže prispieť k lepšiemu usporiadaniu ľudskej spoločnosti, má tento pokrok veľký význam pre Božie kráľovstvo.

GAUDIUM ET SPES A TRVALO UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ

1. Sloboda a zodpovednosť

Boh ustanovil človeka v spravodlivosti, ale človek na nahováranie Zlého, už na začiatku dejín zneužil svoju slobodu, postavil sa proti Bohu a túžil dosiahnuť svoj cieľ mimo Boha. Ľudia síce Boha poznali, ale neoslavovali ho ako Boha, ich nerozumné srdce sa zatemnilo a oni slúžili radšej stvoreniu ako Stvoriteľovi. Človek tým porušil aj správne zameranie na svoj posledný cieľ a zároveň celý poriadok vzťahov voči sebe samému, ako aj voči ostatným ľuďom a všetkým stvoreným veciam. (Gaudium et spes)

Blahoslavený pápež Ján Pavol II v roku 1990 vo svojom dokumente: "Pokoj s Bohom Stvoriteľom - pokoj s celým stvorenstvom" sa venuje problematike ochrany životného prostredia, teda aj trvalo udržateľného rozvoja. Časti dokumentu „Gaudium et spes", ktoré majú súvis s trvalo udržateľným rozvojom, budeme rozvíjať práve týmto veľmi hodnotným dokumentom.

Povolanie Adama a Evy mať účasť na aktualizovaní Božieho plánu so stvorením stimulovalo schopnosti a dary, ktoré odlišujú ľudskú osobu od každého iného stvorenia a v tom istom čase ustanovilo usporiadaný vzťah medzi ľuďmi a celým stvorením. Adam a Eva, ktorí boli stvorení na obraz a podobu Boha, boli by mali uskutočniť svoje panstvo na zemi s múdrosťou a láskou. No oni, naopak, svojím hriechom zničili existujúcu harmóniu, keďže sa slobodne postavili proti plánu Stvoriteľa. Toto prinieslo nielen odcudzenie človeka sebe samému, smrť a bratovraždu, ale aj istú rebéliu voči zemi.

Prví ľudia svojím hriechom zničili existujúcu harmóniu, keďže sa slobodne postavili proti plánu Stvoriteľa. Vzdialenie sa od Boha spôsobuje, že človek vyvoláva neporiadok, ktorý sa nevyhnutne prejavuje na ostatnom stvorenstve. Ak človek nie je v pokoji s Bohom, ani zem nie je v pokoji.

Každý človek má v sebe základný morálny zákon, ktorý mu dal jeho Stvoriteľ. Tento zákon cítime cez svedomie. Je veľmi rozumné a zodpovedné rešpektovať tento zákon. Ľudstvo vidí, že jadrom ekologickej a ekonomickej krízy je morálna kríza. Zisťujú, že svedomie je potrebné rešpektovať. No proces k čo najširšej realizácii tohto rešpektovania je zložitejší a dlhodobejší. Je zjavné, že sloboda sa od zodpovednosti nedá bez negatívnych dôsledkov oddeliť.

Skúsenosť tohto „utrpenia" zeme je spoločná aj tým, ktorí nezdieľajú našu vieru v Boha. Vskutku stoja pred očami všetkých rastúce devastácie zapríčinené vo svete prírody

správaním ľudí, ktorí sú indiferentní voči skrytým i keď jasne varovným požiadavkám poriadku a harmónie, ktorými je svet prírody riadený.

Preto sa s úzkosťou objavuje otázka, či je ešte možné uskutočniť nápravu spôsobených škôd. Je evidentné, že priame riešenie nemôže spočívať jednoducho v zlepšení správy alebo v menej iracionálnom používaní zdrojov zeme. Aj keď rozpoznávame praktickú užitočnosť podobných riešení, zdá sa nevyhnutné vrátiť k prvopočiatkom a konfrontovať ako celok hlbokú mravnú krízu, ktorej degradácia životného prostredia je iba jeden zo znepokojujúcich aspektov.

2. Pokračovanie v Stvoriteľovom diele

Pre veriacich je jedno isté: individuálna a kolektívna ľudská činnosť – čiže to obrovské úsilie, ktoré ľudstvo v priebehu vekov vyvíja na zlepšenie svojich životných podmienok – sama osebe zodpovedá Božím úmyslom. Lebo človek, stvorený na Boží obraz, dostal príkaz ovládnuť zem so všetkým, čo v sebe zahrňuje, spravovať svet v spravodlivosti a svätosti a zamerať samého seba i vesmír na Boha, uznávajúc ho za Stvoriteľa všetkých vecí, aby sa podriadením všetkých vecí človekovi Božie meno velebilo všade na zemi. Mužovia a ženy môžu právom hľadieť na svoju prácu ako na pokračovanie Stvoriteľovho diela, ako na užitočnú pomoc svojim bratom a ako na svoj osobný príspevok k uskutočneniu Božieho plánu v dejinách.(Gaudium et spes)

Úlohou človeka, ktorý bol stvorený na obraz a podobu Boha, je podmaniť si zem. Bolo by chybné domnievať sa, že tento výrok v Biblii nás oprávňuje neobmedzene využívať zem. Človek by mal uskutočňovať svoje panstvo, či lepšie povedané, správcovstvo na zemi s múdrosťou, láskou, zodpovednosťou. Snažiť sa čo najlepšie spolupracovať s Bohom na jeho stvoriteľskom diele.

Najhlbší a najvážnejší znak morálnych dôsledkov obsiahnutých v ekologickej otázke však pozostáva z nedostatku úcty k životu, ktorý možno vybadať zo správania spôsobujúceho znečisťovanie. Mierumilovná spoločnosť totiž nemôže ignorovať ani úctu k životu, ani zmysel pre celistvosť stvorenstva. Keď má človek úctu k životu, potom má aj zmysel pre celistvosť stvorenia.

Mnohé nedávne objavy priniesli nepopierateľné dobrodenia pre ľudstvo, práve ony ukazujú nakoľko vznešené je povolanie človeka zodpovedne sa zúčastňovať na stvoriteľskom konaní Božom vo svete. Avšak konštatovalo sa, že aplikácia takých objavov v priemyselnom svete a v agrikultúre produkuje dlhodobo negatívne efekty. Toto tvrdým spôsobom poukázalo, ako žiaden zásah do oblasti ekosystému nie je možné uskutočňovať bez zvažovania dôsledkov pre iné oblasti vo všeobecnosti, ako aj pre budúce generácie.

3. Stvorenie bez Stvoriteľa zaniká

Tým, že sú stvorené, dostávajú všetky veci svoju stálosť, pravdivosť, dobrotu, vlastné zákony a svoj poriadok: to musí človek rešpektovať tým, že uznáva príslušné metódy jednotlivých vedných odborov alebo technologických procesov. Preto ak metodický výskum v akomkoľvek vednom odbore postupuje naozaj vedecky a v súlade s morálnymi normami, nikdy nebude v skutočnom rozpore s vierou, lebo svetské skutočnosti i skutočnosti viery majú svoj pôvod v tom istom Bohu... Ak sa však pod „autonómiou časných vecí rozumie, že stvorené veci sú nezávislé od Boha a že človek ich môže používať bez zreteľa na Boha, vtedy nikomu, kto uznáva Boha, nemôže uniknúť, do akej miery sú podobné názory pomýlené. Veď

stvorenie bez Stvoriteľa zaniká. Napokon všetci veriaci ktoréhokoľvek náboženstva vždy počuli hlas Boží a vnímali jeho prejavy v reči stvorenstva. Ba zabúdaním na Boha sa zatemňuje samo stvorenstvo. (Gaudium et spes)

Je veľmi dôležité nájsť rovnováhu medzi intenzitou úsilia na zlepšenie svojich životných podmienok a úlohou zodpovedne a starostlivo spravovať a zveľaďovať našu Zem. Je dôležité pokračovať v Stvoriteľskom diele s rešpektovaním Tvorcu. To je známka vyspelej kultúry, ktorá je hybnou silou pozitívnych civilizačných zmien. To je podmienkou trvalo, či dlhodobo udržateľného rozvoja.

Dnešná spoločnosť nenájde riešenie ekologického problému, pokiaľ seriózne neprehodnotí svoj životný štýl. V mnohých častiach sveta sa táto spoločnosť prikláňa k hedonizmu a konzumizmu a nezaujíma sa o škody, ktoré z toho vyplývajú. Ako som už poznamenal, vážnosť ekologickej situácie ukazuje, aká hlboká je morálna kríza človeka. Ak chýba zmysel pre hodnotu osoby a ľudského života, vytráca sa záujem o iných a aj o samotnú zem. Šetrnosť, miernosť, sebadisciplína a duch obety majú formovať každodenný život, aby všetci nemuseli znášať negatívne následky ľahostajnosti niekoľkých.

Jestvuje teda súrna potreba vychovávať k ekologickej zodpovednosti: zodpovednosti voči sebe samým, zodpovednosti voči ostatným, zodpovednosti voči životnému prostrediu. Pravá výchova k zodpovednosti prináša autentický obrat v spôsobe myslenia a správania. Vzhľadom k tomu cirkvi a iné náboženské inštitúcie, vládne a mimovládne organizácie, teda všetky zložky spoločnosti majú presnú úlohu, ktorú majú plniť. Prvou vychovávateľkou však zostáva rodina, v ktorej sa dieťa učí rešpektovať blížneho a milovať prírodu.

4. Nový človek

Vykúpený človek, keďže sa stal novým stvorením v Duchu Svätom, môže a má mať v obľube tie veci, ktoré stvoril Boh. Veď ich prijíma od Boha, vidí ich, akoby práve vychádzali z Božích rúk, a také ich má v úcte. Ďakuje za ne Bohu, svojmu Dobrodincovi, používa ich a teší sa z nich v duchu chudoby a slobody a tak sa stáva skutočným vlastníkom sveta, ktorý akoby nič nemal, a predsa všetko vlastní...(Gaudium et spes)

Prvý a podstatný krok k nájdeniu trvalého pokoja je nájsť pokoj s Bohom. Keď človek nájde Boha, nájde aj seba, svoje základné smerovanie a cieľ a stotožní sa s nimi. Ovocie tohto stotožnenia je potom pokoj, láska a úcta v sebe, k iným ľuďom a celému stvoreniu.

Hľadanie riešenia problémov trvalo udržateľného rozvoja sa javí v rešpektovaní harmonicky usporiadaného sveta, teda jeho celistvosti a vnútornej a dynamickej vyváženosti, a v spravodlivejšom rozdelení dobier zeme.

5. Starostlivosť o zem

Nepoznáme čas zavŕšenia zeme a ľudstva ani spôsob, akým bude vesmír pretvorený. Tvárnosť tohto sveta, znetvorená hriechom, sa síce pomíňa, ale sme poučení, že Boh pripravuje nový príbytok a novú zem, na ktorej prebýva spravodlivosť a ktorej blaženosť splní a prevýši všetky túžby po pokoji rodiace sa v srdciach ľudí. Vtedy bude premožená smrť, Božie deti budú vzkriesené v Kristovi a to čo bolo siate v slabosti a porušiteľnosti, sa oblečie do neporušiteľnosti. Láska a jej diela zostanú a všetko čo stvoril Boh pre človeka, bude vyslobodené z otroctva márnosti...Avšak očakávanie novej zeme nielenže nemá oslabovať,

ale skôr podnecovať starostlivosť o zveľadenie tejto zeme, kde rastie telo novej ľudskej rodiny, ktoré už môže poskytnúť určitý náčrt nového veku. Preto hoci treba starostlivo rozlišovať pozemský pokrok od rastu Kristovho kráľovstva, predsa však v miere, v akej môže prispieť k lepšiemu usporiadaniu ľudskej spoločnosti, má tento pokrok veľký význam pre Božie kráľovstvo. (Gaudium et spes)

Teológia, filozofia a veda sa zhodujú v nazeraní na harmonicky usporiadaný svet, teda pravý „kozmos," vybavený svojou celistvosťou a svojou vnútornou a dynamickou vyváženosťou. Tento poriadok treba rešpektovať. Ľudstvo je povolané k tomu, aby tento poriadok skúmalo, s rozumnou obozretnosťou ho objavovalo a potom ho využívalo uchovávajúc pritom jeho celistvosť.

Na druhej strane zem je v podstate spoločným dedičstvom, ktorého plody majú slúžiť pre dobro všetkých. Druhý vatikánsky koncil znovu zdôraznil, že Boh určil zem so všetkým, čo obsahuje, na užívanie všetkým ľuďom a národom. To má priamy dosah na náš problém. Je nespravodlivé, že hŕstka privilegovaných neustále hromadí prebytočné dobrá a mrhá dostupnými zdrojmi, zatiaľ čo zástupy ľudí žijú v úbohých podmienkach na úrovni životného minima. Samotný dramatický rozmer ekologickej nerovnováhy nás teraz učí, ako nenásytnosť a egoizmus, či už individuálny alebo kolektívny, protirečí poriadku stvorenstva, do ktorého je vpísaná aj vzájomná závislosť od seba.

ZÁVER

Túžbou ľudstva je žiť slobodne a šťastne v pokoji, radosti a nádeji. Dokument o Cirkvi v súčasnom svete „Gaudium et spes" (Radosť a nádej) chce poukázať na snahu Katolíckej Cirkvi pomáhať ľudstvu, aby žilo v pokoji a pravej radosti a nádeji. Táto snaha sa prejavuje aj v aktuálnom reagovaní na dôležité globálne problémy. Jedným z nich je aj ekologická kríza a následná potreba hľadania trvalo udržateľného, či dlhodobého rozvoja. Hľadanie riešenia problémov trvalo udržateľného rozvoja sa javí v rešpektovaní harmonicky usporiadaného sveta, teda jeho celistvosti a vnútornej a dynamickej vyváženosti, a v spravodlivejšom rozdelení dobier zeme.

Jadrom ekonomickej a ekologickej krízy je morálna kríza. Keď človek nájde Boha, nájde aj seba, svoje základné smerovanie a cieľ a stotožní sa s nimi. Ovocie tohto stotožnenia je potom pokoj, láska a úcta v sebe, k iným ľuďom a celému stvoreniu. Ak človek nie je v pokoji s Bohom, ani zem nie je v pokoji.

Veľmi potrebná je aj úcta k životu. Keď má človek úctu k životu, potom má aj zmysel pre celistvosť stvorenia. Chápe, že sloboda sa od zodpovednosti nedá bez negatívnych dôsledkov oddeliť. Dnešná spoločnosť nenájde riešenie ekologického problému, pokiaľ seriózne neprehodnotí svoj životný štýl. V mnohých častiach sveta sa spoločnosť prikláňa k hedonizmu a konzumizmu a nezaujíma sa o škody, ktoré z toho vyplývajú. Trvalo udržateľný rozvoj si vyžaduje životný štýl, v ktorom je zastúpená zodpovednosť, solidarita, miernosť, altruizmus.

Je potrebné vychovávať k ekologickej zodpovednosti, zodpovednosti voči sebe samým, zodpovednosti voči ostatným, zodpovednosti voči životnému prostrediu. Je to úlohou cirkvi a iných náboženských inštitúcií, vládnych a mimovládnych organizácií, teda všetkých zložiek spoločnosti. Prvou vychovávateľkou však zostáva rodina, v ktorej sa dieťa učí rešpektovať blížneho a milovať prírodu.

LITERATÚRA

Kolektív autorov: Životné prostredie v dokumentoch Katolíckej Cirkvi, ES TK KBS, Trnava 2010, Spolok svätého Vojtecha – VOJTECH, spol. s r.o., 166 s. ISBN 978 – 80 – 7162 – 856 - 9

Kontakt

Ing. Vladimír Šmidriak, PhD.
Ústav ekonomických vied
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
vladimir.smidriak@ku.sk

Doc. Ing. Ľubica Černá, PhD.
Ústav ekonomických vied
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
lubica.cerna@ku.sk

Konzum ako hodnota v postmodernej spoločnosti.

Monika Štrbová - Denisa Selická

Abstrakt

Spotreba prenikla do hodnotových vzorcov spoločnosti. Konzumenti hľadajú nemateriálne hodnoty v materiálnych objektoch spotreby. Nekupujú samotný predmet pre jeho funkciu, ale kupujú istotu, spokojnosť, krásu a zdravie prostredníctvom predmetov, ktoré tieto vlastnosti sľubujú. V príspevku popisujeme konzumnú spoločnosť, skúmame správanie konzumentov a následne z nich vytvárame segmentáciu typov podľa hodnotových orientácií a vzťahu ku konzumu.

Abstract

Consumption breaks through values of society. Consumers seeks nonmaterial values in material objects of consumption. Consumers do not buy objects because of its function, but they buy safety, certitude, comfort, beauty and health by means of objects. In the contribution we describe consumer society, we explore behaviors of concumers and per cosequens create segmentation by values and consuming behaviors.

Konzumné spoločnosti sa objavili na konci 19. storočia a na začiatku 20. storočia s nástupom masovej výroby ako dôsledok priemyselnej revolúcie. K aspektom ktoré prispeli k rozvoju masovej spotreby patrí aj mobilita a koncentrácia obyvateľov v mestách.[1] „ Život človeka sa postupne radikálne mení, do svojho života púšťa chaos, zmeny, neistotu, konkurenciu“[2] a stáva sa z neho davový a konzumný človek.

Keď hovoríme o procese rozvoja masovej spotreby, chceli by sme poukázať na vývojový aspekt spotrebnej kultúry. Pod týmto aspektom chápeme dve výrazné črty spotrebnej kultúry:

a) Prvá je typická pre počiatočné obdobie konzumnej spoločnosti. Jej charakter predstavovala masová výroba v dôsledku industriálneho pokroku a masová spotreba najmä strednej vrstvy, ktorá si rozšírenú ponuku mohla bez väčších finančných problémov dovoliť.
b) Pod druhou črtou rozumieme transformáciu pôvodného charakteru spotrebnej kultúry vo vývoji spoločnosti. Následkom spoločenských, politických a ekonomických pomerov spoločnosti, ktorú Toffler[3] nazýva „spoločnosťou tretej vlny“, vzniká nová forma konzumnej kultúry, ako ju môžeme pozorovať dnes. Nadmerné množstvo tovaru a služieb, ktoré je spoločnosti ponúkané nie je možné spotrebovávať a nakupovať v takej miere, ako tomu mohlo byť na začiatku vývoja spotrebnej kultúry.

Pri vstupe do modernej spoločnosti ľudia vymenili tradičné hodnoty za hodnotu matérie. Podľa Lyka[4] už nie sú zrazu „ zvyknutí nedopriať si niečo, čo majú na dosah ruky. Veci tohto sveta im zatemňujú nielen myseľ, ale aj srdce.“

[1] Turken, Cartwright, 2009, s. 272
[2] Jakubovská, 2009, s. 2
[3] Toffler, 1991, s. 25
[4] Lyko, 2007, s. 59

Kapitalistický ráz spoločnosti, výrobného procesu a zmluvných vzťahov prinútila ľudí tej doby vzdať sa sakrálneho náboženstva v prospech náboženstvám profánnym. „*Zatiaľ čo náboženstvom ovplyvnený étos 18. a začiatku 19. storočia vyznával hodnoty šetrenia a hospodárnosti, na konci 19. storočia sa už začal v týchto spoločnostiach objavovať dôraz na utrácanie a predstavu, že cesta k vlastnému zdokonaleniu a zlepšeniu vlastnej situácie vedie cez získanie väčšieho množstva tovaru.*“[5].

V čase, keď rukolapne môžeme veľmi zriedka definovať naše pozície v spoločnosti sa naskytá príležitosť ich kupovať. Vyjadrovať svoj postoj a hodnoty prostredníctvom tovaru, ktorý nesie určité konotačné významy. Dnešná spoločnosť sa tak ocitá v priestore definovanom významami, ktoré nesie tovar. Kupujeme predmety sľubujúce istotu, krásu a mladosť. Podobne sa k problematike vyjadrila Bartalová (Kotrusová), ktorá napísala „ Život navonok je trendom tejto doby, avšak čoraz viac potlačované ja s derie von a nemá sa ako uplatniť lebo spoločnosť ho neprijíma. Tá prijíma vo všeobecnosti konformitu, za ktorou sa však skrýva cynizmus“[6]. V období neistoty a nestálosti produktov, ktorých vlastnosti sú vopred ťažko overiteľné, sa s nimi spojený význam stáva hlavným predmetom záujmu. Objekty spotreby postavené na marketingovom základe a významových asociáciách, vzbudzujú v ľuďoch pocity dobrej kúpy a investície do správnych hodnôt. Spotreba prenikla do hodnotových vzorcov spoločnosti.

V nasledujúcej tabuľke uvádzame príklady vybraných objektov spotreby a ich asociácie u 160 respondentoch od 18 do 30 rokov.

Tabuľka 1 : Objekty a významy spotreby

	Istota	Stabilita	Sila	Dôvera	Zdravie	Vysoký status	Ochrana	Investícia	Štýl	Luxus	Odych	Úspech	Nedôvera	Krása	Rozmar	Neviem	Neodpoveda l
Diamant	19	13	44	4	1	41	4	32	2		0	0	0	0	0	0	0
Tatry	5	10	28	3	83	5	18	1	0	0	0	0	0	1	0	4	2
J&T	4	7	22	2	0	56	0	43	0	1	0	0	6	0	0	0	0
Mercedes	20	2	17	8	6	77	6	12	0	0	0	0	0	0	0	7	5
VICHY	5	1	8	12	69	12	17	11	0	0	0	0	0	0	4	18	3
Adiddas	25	21	3	25	9	29	6	17	2	0	0	0	1	0	0	17	5
Dubaj	4	0	2	2	7	95	5	27	0	1	6	0	0	0	1	6	4
Cartier	12	8	0	5	10	39	8	10	1	8	0	0	0	1	2	45	11
Živ.poistka	59	8	0	10	21	1	34	19	0	0	0	0	0	0	0	5	3
Koenzým Q10	0	1	1	0	109	11	11	1	0	0	0	0	0	2	4	15	5
Vogue	9	6	1	10	22	29	3	4	21	2	1	1	0	1	2	45	3
Aloe Vera	13	20	2	1	102	0	19	0	2	0	0	0	0	0	0	1	0

[5] Sturken, Cartwright, 2009, s.274
[6] Kotrusová, 2002, s.114

V tabuľke vidíme vyznačené najpočetnejšie odpovede respondentov, vzniknuté spojením významov a objektov spotreby. Objektom diamant, J&T, mercedes, Vichy, Adiddas, Dubaj, Cartier a Vogue boli veľmi často pripisované hodnoty vysokého statusu. Tieto predmety si respondenti spájali s vysokým spoločenským postavením pravdepodobne z dôvodu, že vystupujú ako stereotypy vo vnímaní spoločnosti. Respondentom sme predložili zámerne stereotypne vystupujúce objekty spotreby, lebo v sebe nesú niekoľko spoločensky internalizovaných kódov, ktoré môžu respondenti vnímať odlišne. Naším zámerom bolo najmä odhaliť asociatívne spojenia a poukázať tak na to, ako respondenti a teda konzumenti vnímajú tovar a objekt spotreby.

S diamantom si respondenti najčastejšie spájajú silu – 44 respondentov (27,5%), vysoké spoločenské postavenie – 41 respondentov (25,6%) a investičnú hodnotu – 32 (20%)

Myslíme si, že respondenti si spájajú tento objekt práve so silou, vysokým spoločenským postavením a investíciou, v dôsledku spoločenských a kultúrnych stereotypov, ktoré sa v našej spoločnosti vyskytujú. Je to dôkazom internalizácie hodnôt spojených s objektmi spotreby. Pre ďalšiu ilustráciu uvádzame aj iné typy asociatívnych spojení, vzniknutých na základe semiotických vzťahov.

Tatry si najviac respondentov 83 (51,9%) spája s hodnotou zdravia. Vysoko pravdepodobne sa táto asociácia dá pripísať rekreačným pobytom, ktoré sa v Tatrách organizujú, prípadne mnohým kúpeľným strediskám. Možno si všimnúť, ako respondenti registrujú a spájajú hodnoty zdravia s Tatrami bez ohľadu na to, či sa jedná o samotné pohorie, alebo komplex služieb a hotelov. Druhá najpočetnejšia hodnota pripisovaná Tatrám je sila, zvolilo ju 28 respondentov (17,5%). 18 respondentov (11,3%) spája Tatry s ochranou. Spájanie objektu so silou a ochranou je významným ukazovateľom najmä v jeho využívaní. Možno si všimnúť ako sa používa symbol Tatier v rôznych investičných spoločnostiach, alebo poisťovniach. Je preto možné, že tieto hodnoty sa respondentom spájajú s Tatrami práve pod vplyvom reklám a mediálnych tlakov.

Za významný príklad považujeme značku Cartier, ktorá je známa väčšinou len medzi ľuďmi zaujímajúcimi sa o módu, preto veľké percento odpovedalo neviem – 45 respondentov (28,1%). Respondenti, ktorí poznali Cartier mu vo väčšine 39 respondentov (24,4%) pripísali hodnotu vysokého spoločenského postavenia. Na tomto príklade si dovolíme ilustrovať, ako respondenti pripisujú významový obsah samotnej značke, už ani nie predmetu ako takému. Pokiaľ respondenti poznali Cartier a jeho dlhodobú tradíciu vo výrobe šperkov, môžeme si dovoliť konštatovať dôvod spojenia s vysokým spoločenským postavením, keďže značka Cartier sa do takejto pozície štylizuje už svojou marketingovou a podnikovou politikou. Respondenti preto správne čítajú jej kódy vypovedajúce o luxusnom zákazníkovi so zmyslom pre tradíciu, ochotným utrácať veľa peňazí za svoju osobnú prezentáciu.

Segmentácia respondentov podľa osobných hodnôt

Na základe hodnotových orientácií sme vytvorili stereotypizované segmenty respondentov. Podľa osobných hodnôt sme vytvorili nasledovné typy:

p) Materialisti
q) Aktivisti
r) Romantici
s) Baviči

t) Tradicionalisti
u) Kreatívci

Romantikov sme charakterizovali ako ľudí dávajúcich dôraz na vzhľad, nepripisujúcich veľký význam vzdelaniu. Svoj čas venujú najmä zábave a vysokú prioritu prikladajú dlhodobým partnerským vzťahom. Bývajú zväčša na vidieku. Ich hodnoty sú: dlhodobý partnerský vzťah, výzor, spoločenské akcie, užívanie si života.

Bavičov sme charakterizovali ako osoby hľadajúce vzrušenie v živote, nové podnety a snažia sa žiť pestrý život. Je pre nich dôležitý vzhľad a názor okolia. Orientujú sa skôr na seba ako na okolie, ktoré je pre nich skôr kulisou, alebo obecenstvom. Neangažujú sa v dobrovoľníctve. Prevažuje u nich láska k móde a vonkajšiemu vzhľadu. Žijú viac v mestách ako na vidieku. Ich hodnoty sú žiť pestrý a rozmanitý život, zažiť veľa zábavy, mať veľa priateľov.

Materialistov sme charakterizovali ako ambicióznych s túžbou niečo dosiahnuť a zmeniť. Peniaze sú pre nich dôležitým prvkom v živote na dosahovanie vlastných cieľov. Je pre nich významné mať známosti, na dosahovanie osobných cieľov. Túžia sa odlišovať a byť finančne samostatní. Väčšinou pochádzajú alebo žijú v mestách. Ich hodnoty sú ambicióznosť, dosahovanie veľkých vecí, finančná nezávislosť, samostatnosť a preferovanie značkového tovaru.

Tabuľka 2 : Materialisti

			Značkový tovar je kvalitnejší ako neznačkový		
			neplatí	platí	Spolu
Mať dosť peňazí, aby som si mohol dovoliť čo chcem	Nevýznamný	Početnosť	0	15	15
		%	0,00%	100,00%	100,00%
	Neutrálny	Početnosť	2	43	45
		%	4,40%	95,60%	100,00%
	významný	početnosť	9	91	100
		%	9,00%	91,00%	100,00%
	Spolu	Početnosť	11	149	160
		%	6,90%	93,10%	100,00%

Respondenti považujúci peniaze ako významný prostriedok na dosahovanie cieľov sú často náchylný vnímať a prijímať poskytované vzorce od výrobcov a propagácie tovarov vo forme reklám a marketingu. Materialisti radi vyjadrujú svoje postavenie, respektíve vytúžené postavenie a štylizujú sa do neho pomocou rôznych stereotypov. Značkový tovar ako kvalitatívne lepší je jedným z nich, nehovoriac o jeho identifikačnej hodnote.

Aktivistov sme charakterizovali ako orientovaných na okolie s potrebou byť užitočný, s častou angažovanosťou v dobrovoľníckych aktivitách, pripisujúcich význam vzdelaniu. Ambicióznosť je u nich nižšia ako u materialistov, nehľadajú vzrušenie v živote,

málo sa viažu na tradície. Obývajú väčšinou mestá Ich hodnoty sú: snaha byť užitočný, čestnosť, vzdelanie

Tabuľka 3: Aktivisti

			Vysoké vzdelanie za cenu uskromnenia			
			Nevýznamný	Neutrálny	Významný	Spolu
Zážitky v živote	neodpovedal	Početnosť	0	4	1	5
		%	0,00%	80,00%	20,00%	100,00%
	vyhľadávam vzrušenie	Početnosť	3	15	79	97
		%	3,10%	15,50%	81,40%	100,00%
	nevyhľadávam vzrušenie	Početnosť	4	15	33	52
		%	7,70%	28,80%	63,50%	100,00%
	Spolu	Početnosť	7	34	113	154
		%	4,50%	22,10%	73,40%	100,00%

33 (63,5%) respondentov, ktorí nevyhľadávajú vzrušenie v živote z celkového počtu 52, považuje za významné dosiahnuť vysoké vzdelanie aj za cenu dočasného uskromnenia. Rovnaký cieľ má aj 79 respondentov vyhľadávajúcich vzrušenie v živote. Celkovo je skupina vyhľadávajúca vzrušenie v živote početnejšia ako skupina, ktorá nevyhľadáva vzrušenie v živote.

Tabuľka 4: Baviči

			Dôležitý upravený zovňajšok		
			Neplatí	Platí	Spolu
Udržiavanie dobrých vzťahov	nevýznamný	Početnosť	0	8	8
		%	0,00%	100,00%	100,00%
	neutrálny	Početnosť	0	31	31
		%	0,00%	100,00%	100,00%
	významný	Početnosť	10	106	116
		%	8,60%	91,40%	100,00%
	Spolu	Početnosť	10	145	155
		%	6,50%	93,50%	100,00%

Respondenti orientovaní na udržiavanie dobrých vzťahov s okolím – 106 (91,4% zo 116 respondentov pripisujúcich význam dobrým vzťahom) respondentov, sa stotožňujú s dôležitosťou upraveného zovňajška. Je pre nich dôležité dobre vyzerať a udržiavať dobré vzťahy s okolím

Tradicionalistov sme charakterizovali ako ľudí orientovaných na tradičné hodnoty, konzervatívne zameraných. Vzdelanie má pre nich vysoký význam, žijú väčšinou na vidieku.

Riadia sa náboženskými zásadami. Nevyhľadávajú vzrušujúce zážitky v živote. Ich hodnoty sú: zachovávanie tradícií, vzdelanie, dobrá povesť v okolí.

Tabuľka 5: Tradicionalisti

			Vzrušenie v živote			
			neodpovedal	vyhľadávam vzrušenie	nevyhľadávam vzrušenie	Spolu
Život podľa náboženských zásad	nevýznamný	Početnosť	1	61	6	68
		%	1,50%	89,70%	8,80%	100,00%
	neutrálny	Početnosť	4	21	16	41
		%	9,80%	51,20%	39,00%	100,00%
	významný	Početnosť	0	20	28	48
		%	0,00%	41,70%	58,30%	100,00%
	Spolu	Početnosť	5	102	50	157
		%	3,20%	65,00%	31,80%	100,00%

28 (58,3%) respondentov považujúcich za významné žiť podľa náboženských zásad nevyhľadáva vzrušenie v živote. Vo väčšej miere nemajú sklony k závažným zmenám v živote, pokiaľ je rozhodnutie na nich. Nevyhľadávajú vzrušujúce zážitky. Zaujímavý je aj fakt, že pre 61 (89,7%) respondentov, ktorí nepovažujú za významný život podľa náboženských zásad, vyhľadáva vzrušenie v živote. V takomto prípade by sme mohli hovoriť o skupine bavičov.

Tabuľka 6: Bydlisko tradicionalistov

			Bydlisko		
			vidiek	mesto	Spolu
Dodržiavanie tradícií	nevýznamný	početnosť	18	33	51
		%	35,30%	64,70%	100,00%
	neutrálny	početnosť	25	42	67
		%	37,30%	62,70%	100,00%
	významný	početnosť	27	10	37
		%	73,00%	27,00%	100,00%
	Spolu	početnosť	70	85	155
		%	45,20%	54,80%	100,00%

27 (73%) respondentov považujúcich dodržiavanie tradícií za významné, žije na vidieku. Je zaujímavé si všimnúť skupinu respondentov – 33 (64,7%) pre ktorých je nevýznamné dodržiavanie tradícií. Títo respondenti žijú v meste. Je evidentné, že respondenti žijúci na vidieku viac uznávajú a pravdepodobne aktívne udržujú tradície. U respondentov z miest o to nie je veľký záujem. Príčinou by mohol byť život orientovaný na iné, skôr materiálne hodnoty a slabé udržiavanie povedomia mladých ľudí o tradíciách ako takých.

Kreatívcov sme charakterizovali ako intelektuálne zameraných, nevyhľadávajúcich vzrušenie. Nežijú podľa náboženských zásad, respektíve im neprikladajú vysoký význam.

Žijú v mestách. Často navštevujú výstavy a kultúrne podujatia, koncerty. Radi robia veci, ktoré ich vnútorne napĺňajú. Ich hodnoty sú kreativita, túžba dozvedieť sa nové veci.

Tabuľka 7: Bydlisko kreatívcov

			Bydlisko		
			vidiek	mesto	Spolu
Návštevy divadiel a kultúrnych podujatí	Nevýznamný	Početnosť	12	11	23
		%	52,20%	47,80%	100,00%
	neutrálny	Početnosť	25	25	50
		%	50,00%	50,00%	100,00%
	významný	Početnosť	37	50	87
		%	42,50%	57,50%	100,00%
	Spolu	Početnosť	74	86	160
		%	46,30%	53,80%	100,00%

50 respondentov (57,5%) považujúcich návštevy divadiel a kultúrnych podujatí za významné žije v mestách. Na vidieku žije 42,5% z respondentov, ktorí považujú za významné návštevy kultúrnych podujatí. Je však dôležité podotknúť, že medzi respondentmi sa nachádzajú len mladí ľudia a tí majú všeobecne veľký záujem o kultúrne podujatia, či už žijú na vidieku alebo v mestách.

Segmentácia respondentov podľa postoju ku konzumu

Na základe postojov ku konzumu sme vytvorili nasledovné stereotypizované segmenty konzumentov:

b) Hľadači kvality
c) Značkoví optimisti
d) Racionalisti
e) Značkoví pesimisti

Hľadačov kvality sme charakterizovali ako uprednostňujúcich značkový tovar, kvôli kvalite, ktorú pre nich predstavuje. Neznačkový tovar nepovažujú za dostatočne kvalitný. Pri výbere dbajú na funkčnosť predmetu.

Tabuľka 8: Hľadači kvality

			Za kvalitu si priplatím		
			neplatí	platí	Spolu
Funkčnosť	nevýznamný	Početnosť	0	5	5
		%	0,00%	100,00%	100,00%
	Neutrálny	Početnosť	0	8	8
		%	0,00%	100,00%	100,00%
	Významný	Početnosť	11	134	145
		%	7,60%	92,40%	100,00%
	Spolu	Početnosť	11	147	158
		%	7,00%	93,00%	100,00%

134 (92,4% z respondentov, ktorí považujú funkčnosť za významnú) respondentov, pre ktorých je funkčnosť objektov spotreby významným ukazovateľom, je ochotných si za kvalitu priplatiť. Hľadači kvality považujú za významnú aj funkčnosť produktu.

Tabuľka 9: Hľadači kvality II

			Funkčnosť - význam			
			Nevýznamný	Neutrálny	Významný	Spolu
Životnosť	nemá vplyv	Početnosť	4	4	47	55
		%	7,30%	7,30%	85,50%	100,00%
	váha vplyvu je silná	Početnosť	0	4	34	38
		%	0,00%	10,50%	89,50%	100,00%
	hlavný ukazovateľ pri výbere	Početnosť	1	0	63	64
		%	1,60%	0,00%	98,40%	100,00%
	Spolu	Početnosť	5	8	144	157
		%	3,20%	5,10%	91,70%	100,00%

63 respondentov, pre ktorých je hlavným ukazovateľom pri výbere tovaru životnosť, považujú funkčnosť výrobku za významnú. Respondenti uvádzajúci silnú váhu jeho vplyvu – 34 respondentov, tiež považujú funkčnosť za významný faktor pri výbere tovaru. Takýchto respondentov charakterizuje záujem o funkčnosť, stabilitu dlhú životnosť. Zameriavajú sa najmä na kvalitu produktov ktoré kupujú, preto sme ich nazvali rovnako ako v predchádzajúcom prípade hľadačmi kvality.

Značkových optimistov sme charakterizovali ako ochotných priplatiť si za značkový tovar, presvedčených že značky sú symbolom kvality. Pomocou značkového tovaru sa reprezentujú voči okoliu. Majú pozitívny vzťah k móde, čítajú módne časopisy a navštevujú obchody s módou. Pri tovare zohľadňujú značku a volia už známy produkt, pred neznámym. Respondenti, považujúci za významnú značku produktu, vyjadrujú značkovým tovarom svoje hodnoty.

Tabuľka 10: Značkoví optimisti

			Značkovým tovarom lepšie vyjadrím aký som		
			Neplatí	platí	Spolu
Značka	Nevýznamný	Početnosť	20	0	20
		%	100,00%	0,00%	100,00%
	Neutrálny	Početnosť	37	14	51
		%	72,50%	27,50%	100,00%
	Významný	Početnosť	35	46	81
		%	43,20%	56,80%	100,00%
	Spolu	Početnosť	92	60	152
		%	60,50%	39,50%	100,00%

46 respondentov považujúcich značku za významný faktor si myslia, že značkovým tovarom lepšie vyjadria akí sú ľudia. Možno konštatovať, že ide opäť o určitý typ konzumenta, ktorý vyjadruje značkovým tovarom svoje hodnoty. Nakupuje značkový tovar, aby lepšie vyjadroval svoje postoje. Značkoví optimisti sú ochotní si za značku priplatiť.

Tabuľka 11: Značkoví optimisti II

			Za značku si priplatím		
			neplatí	platí	Spolu
Mám obľúbené značky	Neplatí	Početnosť	13	9	22
		%	59,10%	40,90%	100,00%
	Platí	Početnosť	22	106	128
		%	17,20%	82,80%	100,00%
	Spolu	Početnosť	35	115	150
		%	23,30%	76,70%	100,00%

106 respondentov (82,8% respondentov, ktorí majú obľúbené značky) majúcich obľúbené značky je ochotných si priplatiť za značku. Z tabuľky jednoznačne vyplýva, že táto skupina respondentov má prevahu napríklad oproti respondentom, ktorí nie sú ochotní si za značku priplácať. Sú ochotní si priplácať za značku, preto, že jej veria a zohľadňujú ju pri výbere tovaru. Má pre nich vysoký význam ako súčasť objektov spotreby a spotrebného života.

Racionalisti kupujú značkový tovar, ale nie je pre nich ukazovateľom kvality. Preferujú určitý pomer kvality a ceny. Značkový tovar viac selektujú. Oblečenie musí byť hlavne praktické a pohodlné, nie sú ochotní priplatiť si za značku. Montoussé, Renouard, uvádzajú, že podľa mikroekonómov volia racionálne konajúci spotrebitelia, ktorí disponujú určitým príjmom, medzi rôznymi kombináciami tovaru, pričom ich cieľom je maximalizácia šťastia ako formy uspokojenia [7].

Značkoví pesimisti sú naopak charakteristickí nepreferovaním značiek. Nemajú pre nich význam. Predpokladajú, že značkový tovar je predražený a kvalitný je aj neznačkový.

ZÁVER

V prieskume sme zistili, že respondenti reagujú odlišne na spotrebné podnety, ako je napríklad vplyv designu odlišne v závislosti na bydlisku. Je to spôsobené rôznymi podnetmi a najmä motiváciou, ktorá vedie konzumentov k výberu objektov spotreby. Rovnako by sme sa mohli vyjadriť k prestíži vyberaných produktov. Konzumenti z vidieka neprikladajú taký vysoký význam prestíži ako konzumenti v meste.

V otázke dôvery k vopred nepredvídateľným vlastnostiam objektov spotreby sa respondenti správali podľa našich očakávaní. Vo väčšine prípadov dôverujú objektom spotreby, ktoré nesú hodnotové významy zhodné s hodnotami konzumentov. Sú tak náchylní na kúpu predmetov spotreby nesúcich skôr hodnoty ako samotnú funkciu. Títo konzumenti sa tak stávajú obeťami marketingových ťahov.

[7] Montoussé, Renouard, 2005, s.149

Na začiatku prieskumu sme skúmali priraďovanie významových obsahov materiálnym objektom spotreby. Popísali sme len niekoľko vybraných sekcií, aby sme ilustrovali, že respondentom sa vytvárajú asociácie medzi objektmi spotreby a významovým obsahom, ktorý im bol ponúknutý. V tomto prípade pre nás nie je dôležitá početnosť, akú nadobudli jednotlivé významy pri jednotlivých objektoch, ale fakt, že si respondenti vytvárajú medzi nimi asociácie.

Počas nášho prieskumu sme si uvedomili zákonitosti fungujúce v oblasti konzumu, či už zo strany konzumentov, alebo napríklad obchodných reťazcov a výrobcov tovarov. Náš systém je závislý na výrobe a spotrebe veľkého množstva tovaru. Väčšieho, než je nevyhnutné pre prežitie Konzumovanie po istom čase prestáva konzumenta napĺňať. A tak dochádza k výmene starých objektov spotreby za nové. Vytvára sa určitý kolobeh vyžadujúci rovnaký kolobeh tovaru, ktorý napĺňa potreby konzumentov. Dokázali sme, že dnešná spoločnosť je ovplyvnená hodnotami, skrytými v produktoch a službách a podľa zhody s vlastnými potrebami sa na spotrebnom trhu podľa nich riadi a je potrebné, aby tento fakt poznala aj sociálna pedagogika. Každá naša návšteva obchodných centier sa stáva sondou do významových odkazov a kódov produktov, značiek, ktoré majú ľudia na výber. Chceme tak poukázať na nerozlučiteľný vzťah medzi potrebami konzumenta a ich uspokojovaním prostredníctvom tovarov. Jednotlivé segmenty, ktoré sme medzi respondentmi vytvorili sa javia v reálnom živote ako aplikovateľné, nie len ako model. Najvýznamnejším typom pre našu štúdiu, reprezentujúcim hľadanie a identifikáciu s hodnotami v spotrebnom správaní je typ značkových optimistov, stotožňujúcich sa plne s významovými odkazmi a kódmi. Majetok sa tak mení vo viditeľnú kvalitu bytia.

Literatúra

JAKUBOVSKÁ, V. : Príroda versus kultúra (zamyslenie sa nad ľudskou prirodzenosťou cez optiku S. Freuda). In : XXVII International Colloquium on the Management od Education Process. Brno: Univerzita obrany, 2009. ISBN 978 – 80 – 7231 – 650 – 2.s. 1-6.

KOTRUSOVÁ, J.: Životný trend ako príčina sebadeštrukcie a samovrážd. In: Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy, Trnava 2002. ISBN 80-89074-35-9.

LYKO, M.: Kardinálne čnosti v rodine vo svetle učenia Katolíckej cirkvi, ich misijný a sociálny rozmer. Nitra: UKF, 2007. ISBN 978 – 8094 – 134 – 5.

MONTOUSSÉ, M., RENOUARD, G.. : Přehled sociologie. Praha : Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.

TURKEN – CATWRIGHT. *Studia vizuální kultury*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-556-1.

TOFFLER, A. *Powershift*. New York : Bantam Books, 1991. ISBN 05-53292-15-3.

Kontakt

PhDr. Monika Štrbová , PhD.
PaedDr. PhDr. Denisa Selická,PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa
Filozofická fakulta
Katedra sociológie
B. Slančíkovej 1
94901 Nitra
e – mail : dselicka@ukf.sk
e – mail : mstrbova@ukf.sk

Vplyv náboženstva, osobitne Biblie, na kultúru a ekonomiku

Anton Tyrol

Prvé, čo som si na plagáte pozvánky všimol, bolo množstvo inštitúcií, ktoré sa podieľajú na organizovaní tejto konferencie na Pedagogickej fakulte KU a jej pracovisku v Poprade. Sú to odborné pracoviská PF KU, KBS a z Vysokej odbornej školy v poľskom Chełmie. Domnievam sa, že je to príznačné pre dnešnú situáciu, v ktorej sa nachádzame. V takomto širokom organizačnom spájaní síl vidím aj súvis s obsahovým rámcom nielen tohto podujatia, ale aj výskumu vôbec, tak v oblasti humanitných ako aj v oblasti prírodných vied. Naozaj, dnes sme odkázaní na interdisciplinárne hľadanie riešení tých problémov, v ktorých sme sa ocitli. Totiž vyčerpali sa tradičné metodológie a, ešte viac, v mnohých prípadoch sa vyčerpali aj tradičné obsahy hodnôt,[1] a tak je interdisciplinarita vo vedách celkom namieste. Spojenými silami viacerých pracovísk – o to viac, že sme pracoviská s podobnou mentalitou a koreňmi kultúrnej a duchovnej formácie – môžeme hlbšie vidieť do súvislostí tej skutočnosti, ktorú v tomto prípade skúmame.

Druhou skutočnosťou, ktorú si hodno na tejto konferencii všimnúť, je jej obsah. Stretáva sa tu ekonomika aj kultúra. Z bežných životných súvislostí každodenného života by sme mohli povedať, že sú to oblasti, ktoré sú si celkom iste navzájom cudzie. Áno, sú to navzájom cudzie oblasti, ale len natoľko, nakoľko sa tieto oblasti zaoberajú svojimi bežnými otázkami každodenného ulteriórneho rozvoja, teda nie základnými východiskami. V súčasnosti však, ako som už konštatoval, je situácia inakšia: musíme nanovo definovať a nanovo predstaviť kategórie dobra a zla, kategórie pravdy a lži, ba aj kategóriu spoločného dobra a spravodlivosti v distribúcii hmotných dobier a podobne. Toto sú oblasti, v ktorých sa kultúra aj ekonomika stretávajú a navzájom si korešpondujú.

Je teda dobré, že na pôde slovenskej Katolíckej univerzity uvažujú odborníci o týchto témach. Na tejto konferencii s medzinárodnou účasťou uvažujú odborníci o kultúre a ekonomike ako o hybných silách civilizačných zmien. Pod týmto výrazom treba iste rozumieť čosi celkom komplexné a zároveň základné. Ak máme uvažovať o civilizačných zmenách, musí nám ísť o tie najzákladnejšie princípy, ktoré predstavujú zmysel jednej i druhej kategórie a vôbec zmysel života.

Vplyv náboženstva na kultúru

Keď sa hovorí o kultúre a vôbec o kultúrnych hodnotách, vtedy máme na mysli všetko pozitívne, čo robí náš život krajším, lepším, ľudskejším atď. V dávnejšej minulosti bol obsah týchto hodnôt objektívne formulovaný, jasný a všeobecne prijímaný. V čase ostatných desaťročí sa však v dôsledku subjektivizmu v hodnotení toho, čo je dobré, objektívne hodnoty akoby zahmlili a ľudia – podobne ako v babylonskom projekte (porov. Gn 11) – strácajú jednotný obsah pojmov, v dôsledku čoho sa prakticky každé spoločenstvo rozpadá. Nastáva atomizácia spoločnosti a viac-menej aj každého spoločenstva. Myslím, že práve z tohto dôvodu – z dôvodu subjektívne stanoveného obsahu hodnôt – existujú vo svete tie problémy

[1] Na slávnostnom zasadnutí Európskej akadémie vied a umení 3. marca 2012 v Salzburgu vystúpili s prednáškami: Klaus Mainzer – *Komplexität im Denken* a Fredmund Malik – *Komplexität in der Wirtschaft.* Obaja vedci sa zhodli na tom, že je potrebné hľadať nové cesty vo vede, myslení a nové obsahy v spoločenských vedách.

so zmyslom skutočnosti, ktorých sme svedkami v našej súčasnosti. Kultúra tu má svoje miesto do takej miery, do akej dvíha človeka a poukazuje mu na niečo vyššie, než je jeho každodenná všednosť alebo úpadková existencia. Kultúra je teda – obrazne povedané – korenie života, ktoré dáva človeku chuť žiť. Kultúra je natoľko reálna a pozitívna, nakoľko dvíha myseľ človeka k hodnotnejším formám a obsahom. Známa je veta z kantobiografie *Santo subito* pripísaná bl. Jánovi Pavlovi II.: *Że piękno na to jest by zachwycało* – krása je na to, aby nadchýnala...[2]

V akejkoľvek úvahe o náboženstve je potrebné stanoviť jeden princíp, a síce ten, či uvažujeme o náboženstve v zmysle religionistickom alebo v teologickom. V religionistickom zmysle náboženstvo je to, čo si človek volí zo seba, k čomu chce smerovať, na čo zamerať svoje snahy a podobne. Povedali by sme, že náboženstvo, ako naň pozerá religionistika, je v svojom východiskovom zmysle istým druhom kultúry. Ale v teologickom zmysle pod náboženstvom treba rozumieť najskôr Božiu iniciatívu, ktorá prichádza k človekovi ako prvá a človek až potom odpovedá. Boh prvý oslovuje človeka... A platí to tak v historickom zmysle, ako aj v zmysle individuálnom. Boh od vekov plánuje stvoriť človeka a podľa prvej správy mu najskôr pripravuje prostredie – Tomáš Akvinský[3] hovorí o tzv. *opus distinctionis* – čo sú prvé tri dni stvorenia (Gn 1,1-13). Až potom nastávajú druhé tri dni vyzdobovania priestorov – *opus ornatus* – a na ich vrchole prichádza na svet človek. Ten odpovedá na Boží impulz nasmerovaný naň. Celá história ľudstva o tom hovorí. Platí to aj v individuálnom zmysle: nepoznal by človek Boha, keby sa mu Boh nebol zjavil. Teda Boh prvý vychádza s iniciatívou a človek odpovedá svojou vierou.

Venujme sa ešte Písmu. Ono je Knihou kníh par excellence, pretože je to kniha napísaná z vnuknutia Ducha Svätého. Obsahuje Božie slovo, ktoré je inšpirované. Pritom inšpirácia znamená nielen počiatočný výkon svätopisca a jeho spoluprácu s Duchom Svätým v momente ich redakcie do záverečnej podoby. Ide tu o niečo viac, a síce že Písmo je inkarnované Božie slovo v ľudskom slove. Cirkevný spisovateľ Origenes to vyjadril peknou vetou, keď napísal: *Verbum Dei incarnatum – Verbum Dei scriptum.*[4] Ide teda o to, že Písmo je podľa kresťanského presvedčenia inkarnáciou Božieho slova do ľudského slova a našou úlohou či možnosťou pri práci s Písmom je preniknúť cez ľudský obal až k jeho nadprirodzenej podstate, totiž akoby k jeho „druhej prirodzenosti“. To sa však môže podariť iba tomu, kto pristupuje k Písmu s vierou[5] v túto inkarnáciu Slova a kto sa odvážne ponorí do jeho hĺbky.

Možno sa pýtať, ako to človek má zistiť alebo skúsiť, že Písmo je inkarnáciou Slova do písaného textu? Je to zvláštna skúsenosť, ktorú poznajú tí, čo meditujú nad biblickými textami. Inšpirované texty majú v sebe jednu osobitosť: čítajú sa jednoduché texty, ktoré však obsahujú v sebe zvláštny rozmer, ktorý má osobný, živý charakter. Autor Listu Hebrejom to vyjadril slovami: *Živé je Božie slovo, účinné a ostrejšie ako každý dvojsečný meč; preniká až*

[2] RUBIK, P.: *Santo subito,* kantobiografia, 7. spev: *Teatr*. Dostupné na: http://www.supermusic.sk/skupina.php?idpiesne=356149&sid=&TEXT=1. 25.11. 2011.
[3] Porov. TYROL, A.: *Všeobecný úvod do historických kníh Starého zákona,* KBD Svit 2000, s. 32.
[4] Porov. TYROL, A. (zost.), *Kurz lektorov a žalmistov,* KBD Svit 2007, s. 103.
[5] „Od patristickej exegézy sa učíme, že „človek je verný biblickému textu len do takej miery, do akej sa v jadre jeho vyjadrenia snaží objaviť skutočnosť viery, ktorú text vyjadruje, a ak s touto skutočnosťou spája skúsenosť viery, prežívanej v našom svete“ (Benedikt XVI. *Verbum Domini, 37;* slov. preklad M. Gavenda, SSV Trnava 2011).

po oddelenie duše od ducha a kĺbov od špiku a rozsudzuje myšlienky a úmysly srdca (Hebr 4,12). Autor tohto výroku iste nemyslí len na logickú ostrosť a duchaplnosť biblického slova, ale myslí na vnútornú silu a na personálny rozmer Slova ukrytého v ľudsky napísanom slove Písma. Prví veriaci, ktorí nepoznali ešte nejaké kritériá Učiteľského úradu Cirkvi ani nemali ustanovené nejaké inštitúcie na teologické skúmanie napísaných textov, jednoducho svojím citom pre vieru (lat. *sensus fidei*) nadobudli presvedčenie, že nejaký text, ktorý sa do ich komunity dostal, je inšpirovaný. Jednoducho svojou vierou zistili, že ten a ten text je vnuknutým Božím slovom.

Vzťah medzi Bibliou, resp. náboženstvom a kultúrou

Potom, čo sme si stručne charakterizovali obidve oblasti – Písmo aj kultúru – nám zostáva charakterizovať ich vzájomné vzťahy. Prvým významným zistením je fakt, že Božie slovo tak, ako sa ono v dejinách Božieho zjavenia prejavilo v ľudskom slove, toto Božie slovo vstupuje do najzákladnejšieho a najpraktickejšieho spôsobu ľudského prejavu, či schopnosti vnímať. Božie slovo jednoducho vstupuje do ľudskej kultúry! Veľmi pekne to vyjadril Benedikt XVI., keď v exhortácii *Verbum Domini* čl. 109 napísal: *Boh sa nezjavuje človeku abstraktne, ale tým, že prijíma jazyky, obrazy a vyjadrenia, spojené s rôznymi kultúrami. Ide o plodný vzťah, ktorý široko dosvedčujú dejiny Cirkvi. Dnes aj tento vzťah vstupuje do novej fázy, spôsobenej rozšírením a zakorenením evanjelizácie vnútri rôznych kultúr, ako aj najnovším vývojom západnej kultúry. Toto spojenie v sebe zahŕňa predovšetkým uznanie dôležitosti kultúry samej osebe pre život každého človeka.*[6] Teda ťažiskom vzájomného vzťahu Biblie a kultúry je vstup Božieho slova do kultúry človeka. Potrebné je v tom vidieť obdivuhodnú blahosklonnosť Boha, ktorý bez toho, aby bola porušená Božia svätosť a pravdivosť, rešpektuje kultúrnu úroveň človeka, ale súčasne túto kultúrnu úroveň dvíha k sebe ako k absolútnej, človeka prekračujúcej výške až k dokonalosti. Totiž Boh prispôsobil svoju reč nášmu spôsobu vnímania. Tým prejavil svoju prozreteľnostnú starostlivosť o našu prirodzenosť.[7] Božie zjavenie teda akceptuje ľudskú kultúru a do nej vstupuje so svojím Slovom.

Druhým ťažiskom vzájomného stretania sa je fakt, že Božie slovo sa stáva referenčným miestom pre kultúru ľudstva. Ba ešte viac: Božie slovo ako výraz Absolútna sa stáva kritériom pre posúdenie reálnej hodnoty každého prejavu ľudskej kultúry. Totiž iba transcendencia nahor je skutočným ukazovateľom kultúry človeka. Transcendencia dopredu môže síce zlepšiť pozíciu človeka napr. pokiaľ ide o jeho techniku alebo telesné zdravie, ale lepším ho automaticky ešte neurobí.[8] Božie zjavenie v zmysle živého a osobného bytia, resp. Absolútno v zmysle určitého princípu je teda referenčným bodom pre kultúru, ktorá sa tak môže istejšie dvíhať k tomuto bodu a pomáhať ľudstvu rásť.

[6] BENEDIKT XVI.: *Verbum Domini. Posynodálna apoštolská exhortácia pápeža Benedikta XVI. o Božom slove v živote a poslaní Cirkvi,* SSV Trnava 2011, čl. 109.
[7] Porov. DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL: *Dei Verbum, čl. 13.* Dostupné na: http://www.kbs.sk/?cid=1118410949. 28.11. 2011.
[8] Kategórie „transcendencia nahor" a „transcendencia dopredu" pochádzajú od W. Kaspera: *Úvod do viery,* Spišský kňazský seminár Spišská Kapitula 1991, s. 23-27.

Konkrétna ukážka

Renomovaný slovenský štvrťročník *Impulz 4/2011* uverejnil skrátenú prednášku, ktorú na Katolíckej univerzite vo Valencii predniesla zakladateľka kresťanskej skupiny scenáristov Act One v Hollywoode Barbara Nicolosiová. V svojej prednáške sa snažila presvedčiť publikum, že súčasná doba po zničení newyorských dvojičiek je najmä v Amerike poznačená vyčerpanosťou človeka praktizujúceho konzumný životný štýl, prehodnocovaním zmyslu života človeka a s tým súvisiacich hodnôt a že filmové umenie si dnes tak ako nikdy doteraz žiada hlboké témy. Doslova tvrdí, že v tamojších producentských kruhoch sa dnes akceptuje zásada „Boh je dobrý. Máme Boha radi." Ako príklad pre svoju kompetentnú charakteristiku doby použila film Mela Gibsona *Umučenie Krista.* V Hollywoode sa tomuto filmu pre jeho veľkú slávu hovorí jednoducho Film. Autorka to vystihla nasledovne: *Okrem sily samého filmu, prinieslo* Umučenie Krista *Boha z kostolov do stredu hlavného prúdu kultúry. Bol na čele a v centre, vo svojom najpôsobivejšom postoji ako Baránok Boží a mnoho miliónov jeho oviec počulo jeho hlas – niektoré po prvý raz.*[9]

Domnievam sa, že autorka vystihla veľmi pregnantne vzájomný vplyv kultúry na náboženstvo a opačne. Kultúra je produktom človeka, ktorý v nej vyjadruje svoje najlepšie tušenia a hlbšie videnie súvislostí. Vedie človeka takpovediac nad seba samého a nad svoju všednosť. Pritom aj všednosť môže byť kultúra. Biblia zas s Božím zjavením prichádza od Absolútna, z transcendentného sveta ku človeku a prvý element, ktorý mu porozumie, je kultúra, totiž človek vo svojej kultúrnosti. Kultúra teda ukazuje smer a náboženstvo ukazuje, ale aj umožňuje dosiahnuť cieľ. Vzájomne sú si na úžitok, ktorý je celý k dispozícii človeka. Teda ak bude kultúra dôsledná a ak sa bude usilovať nielen ukazovať smer, ale ak bude mať aj ambíciu dosiahnuť to, na čo v konečnom dôsledku poukazuje, potom môže aj dnešnému zmätenému a častokrát rozvrátenému človeku preukázať tie najlepšie služby.

Náboženstvo a ekonomika

Je prirodzené, že náboženstvo, ani jeho najkompetentnejšia reprezentantka, ktorou je Cirkev, nemá vypracovaný ucelený systém, či doktrínu, ktorú by predkladala svetu ako univerzálne riešenie. A predsa vystupuje aj na ekonomických fórach všetkých možných úrovní a ponúka svoje posolstvo aj pre oblasť ekonomiky.

Koncom februára t.r. vystúpil predseda talianskej konferencie biskupov kardinál Angelo Bagnasco na londýnskej ekonomickej škole s prednáškou, ktorej dal názov: *Ekonómia je pre človeka a pre spoločnosť*.[10] Spomenul v nej niekoľko princípov, ktoré prevzal zo sociálnej náuky Cirkvi a z Magistéria ostatných pápežov. Táto náuka Cirkvi predstavuje kontinuálne rozvíjanú doktrínu, ktorá je neustále aktualizovaná. Som presvedčený, že na príslušných katedrách našej univerzity je táto náuka trvalým objektom štúdia a implementácie do študijných osnov.

V spomenutej prednáške kardinál Bagnasco spomenul, že v celej ekonomickej činnosti má svoj primát človek a jeho pravé dobro, a to tak na úrovni jednotlivca ako aj na

[9] NICOLOSIOVÁ, B.: *Hollywood potrebuje kresťanov.* In: Impulz 4/2011. Revue pre modernú katolícku kultúru, ročník 7, s. 19-24.
[10] Il cardinale Bagnasco alla London School of Economics: l'economia è per l'uomo. Dostupné na: http://www.news.va/it/news/il-cardinale-bagnasco-alla-london-school-of-econom. 1.3. 2012.

širšej úrovni každej sociálnej organizácie a vôbec aj politického života. Teda prvým kapitálom, ktorý treba chrániť a zhodnotiť, je človek, osoba v celej svojej integrite. Pritom pravým garantom rozvoja človeka je Boh. Sociálna otázka sa dnes stala radikálne antropologickou otázkou. Z nej podľa kardinála A. Bagnasca ako aj podľa pápeža Benedikta XVI. vyplýva súhrn tých hodnôt, ktoré znamenajú základné a nespochybniteľné ako aj neodvolateľné hodnoty predstavujúce etiku života, a to je život od počatia až po prirodzenú smrť, rodina, ktorú zakladá zväzok jedného muža a jednej ženy postavený na manželstve, náboženská sloboda a sloboda výchovy. Toto sú neoddiskutovateľné hodnoty, z ktorých vyrastajú hodnoty, ktoré predstavujú sociálnu etiku vo svojich rozmanitých aspektoch. Dnešná kultúra má, žiaľ, podľa kard. Bagnasca individualistický charakter a človeka odsudzuje na samotu so sebou samým, pretože je postavený na „etike výberu“, a nie na „etike hodnôt“. Aktuálna kríza je podľa kardinála Bagnasca ovocím pomýlenej mentality ekonomizmu, ktorý otrávil krajiny rozličné čo do histórie, čo do situácie aj čo do kultúry. Ako príklad uviedol kardinál „prepych, ktorý nemá hanby pred krajnou mizériou“ alebo „určité koncentrácie moci v rukách niekoľkých oproti masám, ktorým sa nedostáva ani najmenšej možnosti rozhodovať a konať podľa vlastnej zodpovednosti“. Kardinál Bagnasco tiež rozvinul tézu, podľa ktorej „materialistická perspektíva mení ekonómiu na ekonomizmus, ktorý sa skôr či neskôr zrúti“. Ešte dodal, že úžitok či zisk je legitímny, ale ak sa stane sám sebe cieľom, potom ide proti človeku.

Teda potrebné je budovať takú spoločnosť a v nej také ekonomické vzťahy, ktoré budú brať do úvahy integrálny humanizmus, budú otvorené transcendenciu a pre ideály tých, ktorí tvorili Európu.

Kontakt

prof. Anton Tyrol
Teol. inštitút TF KU
Spišské Podhradie-Kapitula 9
tyrol@kapitula.sk

Kontext projektu otvoreného vládnutia ako nová forma kultúry moci a aplikácie princípov SNC

Martin Uháľ

Abstract

The Catholic social teaching (CST) and its social principles is one of the ways how the Church wants to help a society. The Church teaches people how to live in the society, how to participate in the social life and not loosing their own private human dignity and ask for conditions in human societies which respect all human rights. One of the conditions of real human dignity is to have an opportunity for active participation in the government political power, which is also one of the CST principles which we call the principle of citizens´ participation. This principle is going to be so interesting for actual human societies that it has become the main principle for the new and current political culture. This principle was also the basis on which was built the new program for modern political societies which is called Open Government Partnership program (OGP).

As the official website of the Program says, the OGP formally launched on September 20, 2011, when the 8 founding governments (Brazil, Indonesia, Mexico, Norway, Philippines, South Africa, United Kingdom, United States) endorsed an Open Government Declaration, and announced their country action plans. Since September, OGP has welcomed the commitment of 43 additional governments to join the Partnership. And Slovakia is one of those. The Slovak government and some civil associations and organizations worked on the action plan and now the time comes when we must find some ways how to implement these ideas to the new political culture and find new ways of cooperation between government and civil society.

Key words: democracy, principles, open government, OGP, deliberative democracy, dialogue, open information, transparency, responsibility, sucsidiarity

Abstrakt

SNC a jej sociálne princípy sú jednou z foriem, ktorou Cirkev chce pomáhať spoločnosti. Cirkev učí ľudí, ako žiť v spoločnosti a nestratiť pritom svoju osobnú ľudskú dôstojnosť a požadovať podmienky rešpektujúce ľudské práva každej osoby. Jednou z podmienok je mať aktívnu účasť – participáciu na vládnej politickej moci, ktorá je zároveň jedným z princípov SNC, ktorý nazývame princíp občianskej participácie. Tento princíp sa stáva tak dôležitým pre súčasnú ľudskú spoločnosť, že sa stal hlavným princípom pre novú a súčasnú politickú kultúru. Na tomto princípe bol tiež vybudovaný program Partnerstvo pre otvorené vládnutie.

Ako hovorí oficiálna webová stránka tohto projektu, program bol začatý 20. septembra 2011, keď 8 zakladajúcich vlád (Brazília, Indonézia, Mexiko, Nórsko, Filipíny, Južná Afrika, Veľká Británia a USA), potvrdili deklaráciu otvoreného vládnutia a oznámili tvorbu národných akčných plánov. Od septembra tento plán privítal záväzok ďalších 43 vlád, ktoré sa chcú pripojiť k partnerstvu. Slovensko je jednou z nich. Slovenská vláda a niektoré občianske združenia a organizácie pracovali na akčnom pláne a teraz prichádza čas, kedy musíme nájsť

nejaké cesty, ako implementovať tieto myšlienky do novej politickej kultúry a nájsť nové cesty na kooperáciu medzi vládou a občianskou spoločnosťou.

Kľúčové slová: demokracia, princípy, otvorené vládnutie, OGP, deliberatívna demokracia, dialóg, otvorené informácie, transparentnosť, zodpovednosť, subsidiarita.

Úvod

Hlavná téma tejto konferencie je zameraná na *„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“,* s aktuálnym zameraním sa na interakciu *„Ekonomika verzus kultúra ako hybné sily civilizačných zmien“*. V tomto duchu sa chcem zamerať na otázky novej formy kultúry moci cez projekt či iniciatívu otvoreného vládnutia, ktorá je akoby odozvou na otázky spojené s rozvojom verejných politík, do ktorých sú občania ochotní vstupovať na základe svojej angažovanosti pre verejné otázky.

Sme v čase, keď ešte poriadne nedozneli protestné akcie a zhromaždenia proti Gorile, ktoré sme vnímali na uliciach pred voľbami.[1] Ľudia boli ochotní mrznúť, aby vyjadrili svoje názory na súčasné prejavy moci a výkon moci v štáte s tým, že požadovali potrestanie vinníkov a zmenu. Nechcem sa teraz vyjadrovať k celej problematike protestov, no chcem zamerať pozornosť na ich reálny spoločenský význam. To, čo som ja postrehol v týchto protestoch bola skutočnosť, že protestujúci spočiatku neboli zjednotení natoľko, že by vôbec dokázali jednotne a úplne vecne vyjadriť svoje požiadavky, za ktoré protestovali. Zamerali sa viac menej na otázku resp. vyjadrenie - „Toto nechceme“!, hoci často nevedeli zadefinovať ani tie negatívne javy úplne presne. A už úplne nemožné bolo spočiatku odpovedať na otázku - „a teda ako to chceme ináč?“. Pre mňa bola na týchto protestoch najdôležitejšia ochota občanov zapojiť sa. Aktívne sa zapojili do verejného vyslovenia nespokojnosti s istými prejavmi v slovenskej spoločnosti. Precvičili si v praxi formu občianskej neposlušnosti, ktorú každá politická etika pripúšťa.[2] Ľudia si vyskúšali participatívny postoj voči verejným otázkam a tvorbe politiky. Vyjadrili nahlas svoj názor, hoci to nebolo dokonalé. No všetci volali po novej alebo inej kultúre politiky. A zdá sa, že skutočne nová politická kultúra sa, nielen na Slovensku, spája s aktívnou účasťou občanov na verejných politikách, kde svojím aktívnym postojom participujú na tvorbe spoločenských nálad, alebo aj politických postojov, ktoré majú viesť k tvorbe dobra pre nich samých. A to predovšetkým v demokratických politických systémoch (hoci nielen v nich) všetkých foriem (konštitučné monarchie, zastupiteľské či priame demokracie a pod.).

Práve v čase tohto politického vrenia a požadovaných zmien sa z iniciatívy úradu vlády SR a splnomocnenca vlády pre iniciatívu a projekt Otvoreného vládnutia (Open Government Partnership – OGP) konala konferencia na tému *„Od krízy dôvery k otvorenému vládnutiu.“* Uskutočnila sa v dňoch 5. a 6. marca 2012 v Bratislave v hoteli Bôrik.[3]

[1] Predčasné voľby boli vyhlásené predsedom NR SR na 10. marca 2012. Porov. *Rozhodnutie predsedu Národnej rady Slovenskej republiky č. 347/2011 z 19. októbra 2011 o vyhlásení volieb do Národnej rady Slovenskej republiky.* Dostupné na: http://www.minv.sk/?volby-nrsr

[2] Porov. PESCHKE, K., H.: Křesťanská etika, Vyšehrad: Praha 1999. s. 531.

[3] Porov. http://www.otvorenavlada.gov.sk/medzinarodna-konferencia-od-krizy-dovery-k-otvorenemu-vladnutiu-v-bratislave/

Nová iniciatíva otvoreného vládnutia

Celý koncept iniciatívy OGP je medzinárodným projektom, ktorý vznikol z podnetu viacerých vlád. Medzi zakladajúcich členov tejto iniciatívy patrí osem vlád ôsmich krajín, ktorými sú Spojené štáty americké, Brazília, Filipíny, Indonézia, Južná Afrika, Mexiko, Nórsko a Veľká Británia. Následne sa k projektu prihlásilo ďalších viac ako štyridsať krajín, a tak na začiatku roka 2012 na programe participovalo 50 krajín, vrátane Slovenskej republiky.[4] Slovensko sa k týmto aktivitám prihlásilo 21. septembra 2011v New Yorku, podpisom zmluvy Iniciatívy pre otvorené vládnutie.[5]

Celkovým zámerom iniciatívy je zlepšovanie vládnutia a spravovania vecí verejných, cez zvyšovanie transparentnosti, efektivity a zodpovednosti. Celkový zámer si následne vyžaduje aj možnosť vytvárania inštitúcií, ktoré občanom umožnia participovať na vládnutí.[6]

Z uvedených záväzkov iniciatívy otvoreného vládnutia pre Slovenskú republiku následne vystupuje záväzok vypracovať akčný plán otvoreného vládnutia.

Samotný akčný plán alebo aspoň jeho časti, ako aj samotný prípravný tím, ktorý sa podieľal na tvorbe akčného plánu, predstavila na konferencii premiérka vlády SR Iveta Radičová.

Akčný plán a jeho znaky

Samotný akčný plán, vypracovaný poverencom vlády SR pre projekt otvoreného vládnutia spolu s vybranými spoločenskými organizáciami a inštitúciami občianskej spoločnosti, ktorý vznikol ako odozva, ale aj podmienka realizácie projektu, má tri dôležité piliere.

Prvý pilier – Otvorené informácie. Dotýka sa otvorenosti vlády a jej ochoty zdieľať informácie. V praxi stojí na zriadení portálu otvorených dát – http://data.gov.sk/. Premiérka v svojom vystúpení upozornila práve na tieto skutočnosti, ktoré sa za jej vlády pomerne výrazne uvádzali do života. Medzi ne patrí Centrálny register zmlúv na internete. K dňu usporiadania konferencie ich bolo uverejnených vyše 70 tisíc, uviedla premiérka. Ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská vo vyjadrení k praktickému významu tohto kroku pre tlač konštatovala, že *„denne pribúda priemerne 200 zmlúv v centrálnom registri“*. Ako ďalej uviedla, „*akčný plán rozširuje zverejňovanie na celú verejnú správu, teda inštitúcie, a už nielen na zmluvy, ale aj na projekty, výzvy na dotácie – teda celé narábanie s verejnými peniazmi“*. Následne skonštatovala, že *„je dobré, že na Slovensku sa dnes nerozprávame, či*

[4] Vláda na svojom zasadnutí dňa 22. februára 2012 prijala uznesenie vlády č. 50, ktorým schválila akčný plán iniciatívy pre otvorené vládnutie v SR a poverila *„splnomocnenca vlády SR pre rozvoj občianskej spoločnosti koordinovať implementáciu Akčného plánu Iniciatívy...“* VLADA SR.: *Uznesenie vlády SR č. 50,* In: http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20747 ; Podobne vláda na tom istom zasadnutí prijala uznesenie k návrhu koncepcie rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku a uvedené uznesenie schválila. Porov. VLÁDA SR.: *Uznesenie vlády SR č. 68*, In: http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20760

[5] Porov. http://udalosti.noviny.sk/politika/22-02-2012/vlada-projekt-otvoreneho-vladnutia-schvalili-pre-buduci-kabinet.html Porov. http://www.otvorenavlada.gov.sk/co-je-otvorene-vladnutie/

[6] Porov. http://www.otvorenavlada.gov.sk/co-je-otvorene-vladnutie/

zverejňovať, ale rozprávame sa o tom, ako zverejňovať, aby tí, ktorí kontrolujú, mohli kontrolovať efektívne"[7].

K realizácii tohto bodu akčného plánu má prispieť aj otvorenie centrálneho registra projektov financovaných formou návratnej a nenávratnej finančnej pomoci z verejných prostriedkov. Postupne sa tento pilier bude rozširovať až k zhromažďovaniu všetkých dát, ktorými verejná správa na Slovensku disponuje.

Druhý pilier – Vláda otvorená pre dialóg, alebo Otvorenosť pre dialóg. Akčný plán sa venuje otázke zapojenia verejnosti do riešenia niektorých otázok spoločenského života a úloh či stratégii štátu. Očakáva zainteresovanosť, alebo aj iniciáciu k tomuto verejnému dialógu zo strany štátnych orgánov, ale aj aktívnych občanov – jedincov alebo ich organizácií a spolkov, alebo zainteresovaných aktérov. Okrem tradičných prostriedkov komunikácie občanov s vládou, akčný plán poukazuje aj na možnosti elektronických prostriedkov. Odporúča... radí....umožňuje... , aby občania využívali moderné technológie.

Ide o dialóg o verejných politikách – čiastkové otázky spoločenského života alebo úloh vlády a činnosti štátu, ku ktorým sa občania môžu vyjadrovať a modelovať ich podobu. Ministerka spravodlivosti sa vyjadrila, že verejnosť by sa mohla zúčastňovať tohto dialógu od formy pracovných skupín, cez účasť na pripomienkovom konaní, až po pripomienkovanie poslaneckých návrhov.[8] Na samotnej konferencii však zazneli námietky, že čo sa týka pripomienkovania istých vládnych alebo poslaneckých návrhov, nie je to celkom to, čo by otvorenosť na dialóg mala skutočne znamenať, pretože pripomienkovanie je už len komunikácia o navrhovanom objekte v zmysle vopred stanovených rámcov – už uvedeného textu, ktorý zúčastnení ľudia – občania už zvyčajne nedokážu prekročiť, alebo výrazne zmeniť.[9] Otvorenosť na dialóg by však mala znamenať to, že už pri otázke, o čom sa má v istých čiastkových politikách jednať, by mala vychádzať z podnetov občanov v ich rozličných formách účasti.

Tretí pilier - Transparentná vláda. Tento tretí pilier je možné chápať akoby v dvoch etapách, alebo v dvoch krokoch, ale aj v dvoch cieľoch projektu otvoreného vládnutia.

a) V prvej etape je to prevzatie zodpovednosti za kroky vlády. Ide samozrejme o hľadanie foriem a vôbec uznanie osobnej aj politickej zodpovednosti za kroky vlády alebo vládnutia a politiky. V dokumente, ktorý vláda prijala pri prihlásení sa k tejto iniciatíve, sa hovorí, že verejná správa má mať ustanovené pravidlá, nariadenia a mechanizmy, prostredníctvom ktorých sa vládni činitelia zodpovedajú

[7] http://udalosti.noviny.sk/politika/22-02-2012/vlada-projekt-otvoreneho-vladnutia-schvalili-pre-buduci-kabinet.html Porov. http://www.otvorenavlada.gov.sk/co-je-otvorene-vladnutie/
[8] Porov. http://www.otvorenavlada.gov.sk/co-je-otvorene-vladnutie/
[9] Podobný postoj pomenúva aj materiál splnomocnenca vlády a ďalších aktérov zúčastňujúcich sa konzultácií, ako aj istého pracovného a prípravného tímu, pozostavujúceho z mimovládnych a neziskových organizácií (predovšetkým Inštitútu pre verejné otázky, Centra pre filantropiu a PDCS - Partners for Democratic Change Slovakia) s názvom Koncepcia rozvoja občianskej spoločnosti na Slovensku - strategické zámery rozvoja občianskej spoločnosti do roku 2020 a akčný plán na roky 2012-2013. Uvedený materiál o doterajších formách dialógu verejnej správy a občianskych aktivít a inštitúcií bol predovšetkým formálny a bol prevádzaný ako medzi nerovnými subjektmi ako medzi donorom – štát a prijímateľom či dodávateľom istých služieb. Takýto vzťah, v ktorom si zadávateľ hľadá realizátora istých služieb alebo úloh, je nevyvážený.

za svoje aktivity. Majú preberať zodpovednosť za svoje zlyhanie. Vláda následne má stanoviť aj mechanizmy, ktorými bude sama monitorovať svoje vlastné aktivity smerujúce k väčšej otvorenosti. Jedným z najlepších zdrojov a mechanizmov monitoringu je to, ak občania sami upozorňujú vládu na zlyhania a korupčné správanie. A to má viesť k druhej časti tohto opatrenia alebo tohto tretieho piliera, ktorým okrem zodpovednosti, je transparentnosť krokov vlády.

b) Transparentnosť krokov a úkonov vlády. Je to akoby druhá časť tohto tretieho piliera akčného plánu. Vláda má vykonávať všetky úkony vlády tak verejne a transparentne, aby sa verejnosť nedozvedela o rozhodnutí až na jeho konci, ale aby sa verejnosť mohla zúčastniť už samotného procesu rozhodovania, a to či už vyššie spomenutým monitoringom krokov vlády, alebo samotným dialógom s verejnou mocou, o čom hovoril druhý pilier tejto iniciatívy a akčného plánu. Aby verejnosť mohla pozorovať priebeh, ktorým sa rodí isté rozhodnutie a poukazovať na nezdravé úkazy a javy škodiace spoločnému dobru, alebo aj sama mala účasť na tvorbe istých znakov rozhodnutia.[10]

Princípy ako predpoklad realizácie iniciatívy

Dôležitým prvkom tohto projektu otvoreného vládnutia a naplnenia akčného plánu, ktorý si vláda SR stanovila, sú potrebné princípy, ich rešpektovanie a ich aktívna aplikácia do samotného projektu a akčného plánu, ale aj do života verejnej správy vo vzťahu k občianskej spoločnosti.[11]

Samotný projekt priamo pomenúva niekoľko princípov, na ktorých je postavený, a ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou života či vzťahov všetkých subjektov v každej spoločnosti, na ktoré chcem poukázať.

Transparentnosť. Je už spomenutá vyššie ako prostriedok a princíp, na ktorom má tento projekt vyrásť, a ktorý sa má používať ako prostriedok, aby sa projekt otvoreného vládnutia vôbec mohol realizovať, ale aj ako cieľ samotnej iniciatívy a akčného plánu. V procese tvorby a realizácie celej aktivity sa teda transparentnosť má javiť v dvoch podobách a znakoch.

a) Transparentnosť ako otvorenie prístupu k informáciám. Aplikáciou tohto princípu sa majú otvoriť zdroje alebo cesty k informáciám o aktivitách vlády a verejnej správy.[12]

[10] http://udalosti.noviny.sk/politika/22-02-2012/vlada-projekt-otvoreneho-vladnutia-schvalili-pre-buduci-kabinet.html

[11] Hoci na samotnej konferencii zaznelo, že zmyslom tejto konferencie už nie je venovať sa otázkam princípov, na ktorých koncept otvoreného vládnutia má stáť, keďže tieto otázky mali byť a boli vyriešené už na predchádzajúcich stretnutiach a konferenciách a bez nich by sa neboli dali zadefinovať tie rámcové ciele akčného plánu, o ktorých sa bude hovoriť aj na tomto stretnutí, napriek tomu bez aktívnej aplikácie týchto princípov v praxi, teda aj na tomto sedení, sa nedá dospieť k novým poznatkom a dohodám.

[12] Aby tento princíp bol skutočne funkčný, je treba podotknúť, že informácie by mali byť poskytované voľne každému občanovi a majú byť včas prístupné. Majú obsahovať celý rozsah informácie a k nej patriacich úvodných alebo vysvetľujúcich faktov alebo poznámok, ktoré sú na celkové pochopenie informácie potrebné. Až vtedy môžeme hovoriť o transparentnosti politiky alebo verejnej správy, keď je verejne prístupný nie len výsledok, isté opatrenie vlády, ale aj to, prečo sa tak rozhodla, a na základe čoho sa motivovala ku konaniu.

b) Transparentnosť ako cieľ. Transparentnosť je samotným cieľom celého projektu. Jeho zaužívaním už počas plnenia akčného plánu, sa má spoločnosť ako taká, posunúť do polohy jeho aktívneho rešpektovania a transparentnosť sa má stáť zaužívaným pravidlom, ktoré sa spája s cieľom otvorenej spoločnosti alebo vyspelej demokracie, kde podľa samotného pojmu sa má aplikovať či vykonávať vôľa ľudu, ktorá musí byť prejavená na základe správneho a včasného prístupu k zdrojom informácií. A tak správna interpretácia transparentnosti vládnutia sa nutne spája aj s uľahčením a otvorením prístupu k informáciám pre občanov.

Občianska participácia. Verejná správa by mala hľadať spôsoby aktívneho zapájania občanov do rozhodovacích procesov hlavne prostredníctvom verejnej diskusie. Mala byť zahrňovať možnosti, alebo aj príležitosti pravidelne komunikovať s občanmi.

Okrem priamo vymenovaných rozmerov participácie, ktoré uvádza samotný akčný plán otvoreného vládnutia, a ktorými sú už vyššie spomenuté – otvorené informácie, otvorený dialóg a transparentnosť krokov vlády, sa princíp participácie nachádzal aj v predchádzajúcich cieľoch či opatreniach vlády, ktoré mali zlepšiť občiansku participáciu.

Občianska participácia vychádza z práva účasti na tvorbe rozhodnutí štátnych orgánov. Je založený na článkoch 27 až 30 Ústavy Slovenskej republiky. V slovenskej republike má občan zatiaľ zákonom stanovené tri formy účasti na aktívnych úkonoch vlády a to:

iniciačnú formu (petičné právo),

formu kritiky (zákon o sťažnostiach),

konzultatívnu formu (účasť verejnosti na pripomienkovom konaní).[13]

Zodpovednosť. Zameriava sa na zodpovednosť politika za úkony moci alebo vlády a správy veci verejných.

Pri správe vecí verejných majú byť zavedené pravidlá, nariadenia a mechanizmy, prostredníctvom ktorých sa vláda a verejná správa zodpovedá za svoje aktivity, a ktoré ich nútia prebrať zodpovednosť za zlyhanie vo vzťahu k zákonom alebo záväzkom. V uvedených otázkach zodpovednosti by malo ísť o politickú, ale aj osobnú zodpovednosť toho, kto uvedené nariadenia alebo úkony vykonal, zvlášť v prípadoch, ak išlo o jeho osobné mravné zlyhanie – korupcia, zneužívanie moci, úradu a pod.[14]

---

[13] Porov. VLÁDA SR.: *"Návrh opatrení týkajúcich sa administratívnych procesov v ústrednej štátnej správe"* dostupná na:
http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/A1058BB66B1B3F2EC1256AF4003BA274/$FILE/Zdroj.html

[14] Je chvályhodné, že biskupská konferencia Slovenska prostredníctvom svojho predsedu poukázala na potrebu rešpektovania tohto morálneho pravidla a svojím postojom podporila požiadavku na skoré vyšetrenie kauzy Gorila. Istým znakom dôležitosti tejto kauzy je aj to, že KBS v tejto reakcii požaduje alebo vyslovuje požiadavku, že skutoční vinníci by mali byť potrestaní a svojím majetkom by mali nahradiť spôsobené škody. Porov. http://www.tkkbs.sk/zc/2012/spravy201207.pdf Hoci je požiadavka osobnej a hmotnej zodpovednosti politika neuplatniteľná ani z dôvodu jej právnej vymáhateľnosti, ani z dôvodu aktuálnej politickej etiky uplatňovanej vo verejnom živote na Slovensku, ktorú vytvárajú politické subjekty podľa svojej vlastnej povahy a možnosti, a ktoré samotnej politike umožňuje či vytvára slovenský občan svojim postojom, táto nástojčivosť riešenia vyjadruje istú neprehliadnuteľnú dôležitosť, ktorú kauza v slovenskej spoločnosti zaujala.
Je treba tiež pripomenúť, že takáto požiadavka náhrady môže byť spojená len s otázkou škody spôsobenej v oblasti morálneho zlyhania politika pri správe veci verejných a nemôže sa spájať s otázkami omylu pri riešení

Otvorenosť prostredníctvom nových technológií. Je ďalším princípom, ktorý uvádza samotná iniciatíva alebo akčný plán rozvoja iniciatívy pre otvorené vládnutie.

Vláda a verejná správa sa zaväzuje, že poskytne voľný prístup k technológiám a dátam, ktoré má sama k dispozícii. Tieto dáta spĺňajú základné štandardy otvorených dát. Vláda podporí aj snahu o vytvorenie nových technológií a ich používanie pri vytváraní inovácií, ktoré zvyšujú schopnosti občanov pri využívaní otvorených dát.[15]

Deliberácia. (uvažovanie, úvaha, premýšľanie) Je jedným z princípov, ktoré iniciatíva otvoreného vládnutia podporuje ako formu progresu spoločnosti k čím väčšej participácii občanov na správe veci verejných, ale je zároveň aj cieľ celej iniciatívy. Je to akoby ďalší rozmer rozvoja alebo vyšší stupeň demokratickej participácie občanov na správe verejných vecí a ďalší stupeň premeny demokracie založenej na politickej súťaži na novú formu demokracie, tzv. deliberatívnu demokraciu.

K princípu a pojmu „deliberácia“ sa následne pripája aj pojem novej formy na nej založenej demokracie, a teda istej deliberatívnej demokracie, alebo v iných prípadoch aj participatívnej demokracie.[16] Je to snaha o spoločné zvažovanie a premýšľanie nad otázkami verejného života. Je to akoby pokračovanie participácie od poskytnutého priestoru na vyjadrenie názoru v otvorenom dialógu k vytvoreniu systematickej formy aktívnej spolupráce s dôrazom na komunikáciu pri riešení tých istých otázok a výziev spoločenského života. Autor Roman Haken[17] uvádza niekoľko úrovni participatívneho zapájania verejnosti, ktoré by malo prejsť až k deliberatívnej demokracii. Spomenuté úrovne uvádza od najjednoduchších, a niekedy len iluzórnych foriem a modelov zapájania verejnosti, až k deliberatívnej demokracii. Úrovne, ktoré uvádza sú:

- Presvedčovanie a manipulácia
- Poskytovanie informácií
- Získavanie informácii od občanov
- Zapojenie a konzultácie
- Spoločné plánovanie či rozhodovanie
- Delegovanie rozhodovacích právomocí na občanov

---

odborných celkov. Je vždy vymáhateľná len v oblasti morálneho imperatívu a len pri otázke morálneho zlyhania politikov. Za zlyhania v oblasti odborných celkov a omylov pri chybných posudkoch alebo rozhodnutiach na báze chybných informácií, nemôže niesť ani právnu, ani etickú zodpovednosť, ak je jeho nominácia na úrad primeraná – je primeraný odborník a vychádzal z primeraných odborných informácií a predpokladov. Omyl vo veci poznania a poznatkov, nie je mravne záväzný, alebo nie je zlyhaním mravov, a tak vo svedomí nezaväzuje.

[15] Porov. http://www.otvorenavlada.gov.sk/co-je-otvorene-vladnutie/

[16] V uvedenom prípade sa môžu chápať ako synonymické pojmy, hoci pojem participatívnej demokracie sa neuvádza ako nový systémový model demokracie, ale ide o zastupiteľskú demokraciu s prvkami širšieho zapájania verejnosti do priamej verejnej diskusie v istých otázkach. V iných prípadoch do rôznych foriem konzultácií cez rôzne formy pomocných alebo zúčastnených organizácií.

[17] Riaditeľ *Centra pro komunitní práci (CpKP) střední Morava/1996* – člen *Rady vlády pro nestátní neziskové organizace ČR/1998* – predseda *Výboru pro regiony a partnerství RVNNO/2007*, člen *Evropského hospodářského a sociálního výboru, 2. obdobie, 21/09/2006*

Princíp subsidiarity. Je posledným princípom, ktorý iniciatíva v svojej prípravnej fáze uznáva a vyžaduje, no je zároveň základným a prvým princípom, alebo naopak zhrňujúcim princípom, ktorý má byť použitý a aplikovaný v procese otvárania vládnutia a verejnej správy občanom. Jeho správne pochopenie a aplikácia v spoločnosti najprv vytvára predpoklady, a následne aj istú gradáciu možnej občianskej participácie.

a) V prvom rade vytvára predpoklady, aby pojem občianskej participácie bol vôbec schopný života. Aby sa vyššie sociálne celky nevmiešavali do kompetencii nižších inštitúcií a jedincov.

b) Vytvára následný stupeň občianskej participácie nad úroveň volieb a petičného práva, na ktoré občania v slobodnej spoločnosti rešpektujúcej ich osobné práva majú nárok. Občania si majú právo organizovať svoj spoločenský alebo občiansky život na báze rôznych celkov - spolkov, klubov a pod. na vykonávanie nejakých aktivít, alebo organizáciu istých verejných politík.

c) Vyžaduje rozvoj systémovej spoločenskej verejnej alebo štátnej podpory pre všetky sociálne subjekty existujúce v rámcoch širokej politickej spoločnosti, ktoré vznikajú na báze prirodzenej sociálnej potreby a povahy človeka.

d) Umožňuje priamu a aktívnu podporu všetkým sociálnym subjektom v rámci spoločnosti, ktorých prínos do spoločného dobra je nevyhnutne potrebný pre hlbší a dôkladnejší rozvoj jedincov ako takých, alebo organizovaných v iných formách sociálnych subjektov. Je to podpora už existujúcim celkom, ktoré svojou činnosťou vytvárajú také podmienky, ktoré sú užitočné aj potrebné pre materiálny, ale aj osobnostný, vedomostný a mravný rast človeka.

e) Vyžaduje tak vytvárať správu veci verejných a sociálne prostredie vytvárať takým spôsobom, aby všetko to, čo občania dokážu vykonať sami na báze im vlastných prirodzených talentov, hodnôt alebo práv, aj vykonať mohli.

f) Vyžaduje preferencie pre všetky menšie a prirodzenejšie aktivity občanov, ktoré na báze svojej kreativity dokážu vykonávať sami, bez ohľadu na to, či sú vykonávané v oblasti organizácie verejného a politického života, alebo či je to v oblasti podnikania a ekonomiky, v oblasti vzdelávania a kultúry, v oblasti sociálnej pomoci a iných. Nech už sa jedná o ktorúkoľvek oblasť spoločenského života okrem oblasti, ktoré sú výsostne a ústavou vyhradené štátu samotnému (obrana vlasti, tvorba a prijímanie zákonov, tvorba všetkých druhov politiky a výkonu súdnej moci – hoci má byť nezávislá na spravovacej moci)

Nová politická kultúra?

Všetky vyžadované či používané princípy tohto projektu sú súčasťou SNC, ktorá ich aplikáciu vyžaduje už roky bez otázky po zmene politickej kultúry, ale vôbec k tomu, aby bola zabezpečená vôbec základná otázka ľudskej dôstojnosti jedinca v spoločnosti.

Cirkev ako prvá priniesla tieto - dnes uznávané princípy, používané ako spoločenské pravidlá - do všetkých sociálnych vzťahov človeka, aby sa v spoločnosti zachovala ľudská

dôstojnosť každého jedinca a posilnila jeho sociálna povaha a aktivita v rámci sociálnych subjektov.

Je chvályhodným znakom aj počinom, že sa v rámci ľudských spoločenstiev a organizácie verejného života v rôznych oblastiach sveta začala iniciatíva väčšieho zapojenia občianskej participácie na verejnom, a teda politickom živote. Z pohľadu SNC takúto iniciatívu je možné hodnotiť aj ako snahu o „znova objavenie" a očistenie skutočnej dôstojnosti človeka, ako jedinca aj s jeho transcendentnou súčasťou, ktorá si vyžaduje rešpektovanie ľudskej slobody aj v rámci sociálnych spoločenstiev. Práve v oblasti správneho chápania tejto otázky, majú čo do spoločenských vzťahov povedať aj cirkvi, ktoré sú súčasťou sociálnej sféry tejto spoločnosti. Tým viac, že ich spoločenstvová povaha, aj ich aktívna činnosť, nasmerovaná na dobro každého človeka, smeruje k riešeniu sociálnych otázok v spoločnosti, nielen čo sa týka odkázanosti a biedy niektorých vrstiev alebo príjmových skupín, ale celkovo celého spektra spoločenských celkov, ktoré sú súčasťou spoločenského života a chce ho primerane formovať, aj komentovať jeho etické rámce.

Ak by sme mali povedať, že takýto počin zodpovedá zmyslu novej politickej kultúry a základným zásadám politickej etiky, tak si vyžaduje, aby formy moci a vlády zodpovedali spoločnému dobru, jeho ochrane a tvorbe spoločného dobra a princípu subsidiarity.

Princíp spoločného dobra a princíp subsidiarity vyžadujú, aby formy organizácie politickej moci, ktorá tým vytvára jeden z najvyšších alebo najuniverzálnejších rozmerov spoločného dobra (mier v spoločnosti, pokoj, zákonnosť, priaznivé sociálne nálady, istotu a pod.), boli priaznivo a primerane zamerané na dobro človeka ako takého, - ktoré môžeme nazvať, že je špecializovane zamerané na aktuálne potreby človeka. Má to byť dobro, ktoré človek dokáže reálne uniesť a zodpovedne prežívať.

Ak sa naša spoločnosť hrdí aj prívlastkom, že je demokratickou spoločnosťou, tým viac by politické dobro – jeho povaha jeho ciele, jeho prejavy, celkovo jeho kultúra - mali byť prispôsobené schopnostiam a možnostiam samotnej spoločnosti a jej občanov. Demokratická forma vlády si totiž podľa samotnej SNC vyžaduje, aby forma vlády, všetky úkony, ktoré vláda vykonáva, ale aj prerozdelenie kompetencií a priamej angažovanosti občanov, okrem volieb, boli primerane nadimenzované politickej vyspelosti občanov v spoločnosti a spoločenskej kultúre v danej spoločnosti.[18] V takom prípade je možné hovoriť o primeranej politickej kultúre, ktorá by v prostredí ako je naša krajina, mala byť viditeľná tým viac, že sa aktívne prihlásila k spoločnému programu otvoreného vládnutia. Práve tento program, či už vedome, alebo len zahrnuto má aktívne viesť k novým a vyšším modelom politickej kultúry, ktorej najvýraznejším znakom je práve priama účasť občanov na rôznych formách politických rozhodnutí, napriek zastupiteľským formám demokracie, ku ktorým patrí aj naša politická scéna a naša krajina a jej politika.

[18] Porov. PESCHKE, K., H.: *Křesťanská etika,* s. 499.

Pramene a literatúra

http://www.otvorenavlada.gov.sk/medzinarodna-konferencia-od-krizy-dovery-k-otvorenemu-vladnutiu-v-bratislave/

http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20747

http://www.otvorenavlada.gov.sk/co-je-otvorene-vladnutie/

http://udalosti.noviny.sk/politika/22-02-2012/vlada-projekt-otvoreneho-vladnutia-schvalili-pre-buduci-kabinet.html

http://www.tkkbs.sk/zc/2012/spravy201207.pdf

Rozhodnutie predsedu Národnej rady Slovenskej republiky č. 347/2011 z 19. októbra 2011 o vyhlásení volieb do Národnej rady Slovenskej republiky. Dostupné na: http://www.minv.sk/?volby-nrsr

VLÁDA SR.: *"Návrh opatrení týkajúcich sa administratívnych procesov v ústrednej štátnej správe"* In: http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/A1058BB66B1B3F2EC1256AF4003BA274/$FILE/Zdroj.html

VLADA SR.: *Uznesenie vlády SR č. 50,* In: http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20747

VLÁDA SR.: *Uznesenie vlády SR č. 68*, In: http://www.rokovanie.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20760

PESCHKE, K., H.: *Křesťanská etika.* Vyšehrad : Praha 1999.

Kontakt

doc. ThDr. Martin Uháľ, PhD.

Inštitút aplikovanej etiky TF KU Košice

Hlavná 89, 04121 Košice

uhal@ktfke.sk

Ekonomické a sociálne dôsledky nezamestnanosti v odkazoch Jána Pavla II.

Katarína Vanková

Abstrakt

K základným individuálnym a sociálnym charakteristikám človeka patrí mimo iných určení i jeho uplatnenie sa vo svete práce, pretože sa od pracovného uplatnenia odvodzuje sociálny a ekonomický status človeka. Dnes už máme k dispozícii množstvo zahraničných i našich empirických poznatkov, interpretácie výsledkov ktoré dávajú objektívne svedectvo o negatívnom vplyve straty zamestnania na človeka a v širších kontextoch i na jeho sociálne zázemie. Nejde len o pokles životnej úrovne spojený s poklesom príjmov, ale najmä hlboké dôsledky nezamestnanosti na spoločenské vzťahy a akceptované hodnoty. V tejto súvislosti môžeme uviesť, že mnohé spoločenské javy, ako alkoholová závislosť, drogová závislosť, gamblerstvo, trestná činnosť rôzneho charakteru a pod. majú často pôvod v nezvládnutí ekonomických, sociálnych a psychologických dôsledkov straty zamestnania.

Abstract

The basic individual and social characteristics of a person is outside other specified and its application in the world of work because of job prospects derivesocial and economic status of man. Today we have many foreign as well as ourempirical knowledge, interpretation of results which provide objective evidenceabout the negative impact of job loss in humans and in wider contexts, and to hissocial background. It's not just the decline of living standards coupled with declining revenues, but particularly deep impact of unemployment on social relationshipsand accepted values. In this regard, we noted that many social phenomena, such as alcohol addiction, drug addiction, gambling, crime and the different character. Often originate in the mismanagement of economic, social and psychologicalconsequences of job loss.

Koncom minulého storočia cirkev bola postavená pred historický proces, ktorý bol už dlhší čas v behu, ale vtedy dosahovala kritický bod. Hlavnou príčinou tohto procesu bolo nahromadenie radikálnych zmien, ktoré sa udiali v oblasti politickej, ekonomickej a sociálnej, ale aj na poli vedy a techniky, a okrem toho mnohostranný vplyv vládnucich ideológií. Výsledkom týchto zmien v politickej oblasti bolo nové poňatie spoločnosti a štátu a tým aj poňatie autority. Tradičná spoločnosť sa rozkladala a začala sa formovať nová plná nádeje na nové slobody, lenže aj plná nebezpečenstva nových foriem nespravodlivosti a otroctva.

V hospodárskej oblasti, kde sa sústreďovali vynálezy a využívala veda, postupne sa dospelo k novým formám výroby spotrebných článkov. Objavil sa nový druh vlastníctva čiže kapitál a nový druh práce, prácu za mzdu poznačenej nemilosrdným tempom výroby bez ohľadu na pohlavie, vek a na položenie rodín, a zo ziskuchtivých dôvodov jednoznačne zameranej na produktivitu.

Práca sa tak stáva tovarom, ktorý sadal dať kúpiť na trhu a predať, ktorého cenu reguloval zákon dopytu a ponuky bez zreteľa na životné minimum nevyhnutné na vydržiavanie osoby a jej rodiny.

To malo za následok rozdelenie spoločnosti na dve triedy, ktoré jednu od druhej delila veľká priepasť. Táto situácia sa spájala s výraznou politickou zmenou. V tomto istom čase vznikalo

v organizovanej a nezriedka násilnej podobe iné chápanie vlastníctva a hospodárskeho života, ktoré požadovalo nový politický a spoločenský poriadok.
Na vrchole tohto rozporu sa už v plnom svetle objavovala sociálna nespravodlivosť rozšírená po mnohých krajinách a nebezpečenstvo revolúcie, ktorú podporovali vtedajšie socialistické prúdy.
Dychtivosť po novotách sa musela prirodzene presunúť z politickej oblasti do príbuznej oblasti sociálnej ekonómie. Podivuhodný rozmach remesiel a nové priemyselné metódy, zmenené vzťahy medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, nahromadenie bohatstva v rukách malého počtu ľudí a veľké rozšírenie chudoby, povedomie vlastnej sily, ktoré sa u robotníkov stalo živšie, ako aj ich pevnejšia jednota: toto všetko a k tomu ešte i zhoršenie mravov priviedlo k vypuknutiu konfliktu. Bol to konflikt medzi kapitálom a prácou.
Musíme sa zamyslieť, čo nám z uvedeného z encykliky pre dnešnú dobu odporúča velikán Ján Pavol II. So zreteľom na konflikt, ktorý staval človeka proti človeku ako „vlkov“ a vrhal jedných do nebezpečenstva, že nebudú mať do jesť, a druhých do oplývania bohatstvom. Pokoj sa buduje na spravodlivosti, a preto obsahom týchto čias je hlásanie základných podmienok spravodlivosti v ekonomickej a sociálnej situácii. Vytvára prameň jednoty a pokoja uprostred konfliktov, ktoré nutne vznikajú v ekonomicko-sociálnej oblasti. Tak bude možné prežívať nové situácie bez toho, aby sa zmenšovala transcendentná dôstojnosť ľudskej osoby nielen v sebe samých, ale aj v protivníkoch a priviesť ich k spravodlivému riešeniu.
Boj, ktorý nastal medzi kapitálom a prácou, potvrdil základné práva robotníkov. Dôstojnosť robotníka sa zlučuje s dôstojnosťou práce. Práca je ľudská činnosť zameraná na obstarávanie životných potrieb, zvlášť tých, ktoré slúžia na zachovanie života. Práca má súčasne sociálny rozmer pre svoj úzky vzťah k rodine a spoločenskému dobru.
Ján Pavol II. sa vyjadruje, že cirkev chráni a schvaľuje zakladanie robotníckych spolkov, ktoré sa všeobecne nazývajú odbormi. Robí tak preto, lebo združovať sa je prirodzené právo ľuďom vrodené, a preto predchádza ich politickému začleneniu do spoločnosti. Prirodzené práva musí štát chrániť a nie potláčať. Keby zakazoval takéto združenia, protirečil by sám sebe. K týmto právam potvrdzuje právo na skrátenie pracovného času, právo na pravidelný odpočinok a zvláštne právo týkajúce sa detí a žien, najmä pokiaľ ide o povahu práce a dĺžku pracovného času. Ďalším právom je právo na spravodlivú mzdu. Mzda má byť dostačujúca na výživu robotníka a jeho rodiny.
Bohužiaľ ešte aj dnes narážame na také prípady zmlúv medzi zamestnávateľmi a robotníkmi, v ktorých sa zanedbáva najelementárnejšie spravodlivosť v otázkach maloletých alebo žien, dĺžky pracovného času, zdravotných podmienok na pracoviskách a zodpovedajúcej mzdy. A to sa deje i napriek mnohým medzinárodným deklaráciám a konvenciám. K týmto právam pripája aj právo slobodne plniť náboženské povinnosti. Zdôrazňuje nevyhnutnosť sviatočného odpočinku , keď sa má pozornosť človeka obracať na nebeské dobrá a vzdávať úcta Božej velebnosti. Toto právo vychádzajúce z Božieho prikázania nemôže nikto človeku odňať.
Ján Pavol II. v encyklike sa venuje chudobe a biednom osude, do ktorého boli vohnané masy ľudí a apeluje na štát, aby zmiernil utrpenie chudobných, dbal na ich osud. Nad všetkým vidí človeka ako jedinečné ľudské bytosti, ktoré majú práva, povinnosti, základné potreby a uplatňovanú spravodlivosť vo všetkých oblastiach ich života.
Ján Pavol II. vyzýva na cestu k „novému zajtrajšiu“. Udalosti v posledných mesiacoch roku 1989 a začiatkom roku 1990 a po nich následné hlboké zmeny sa dajú vysvetliť len na

základe situácie, ktorá im predchádzala a dala inštitucionálnu podobu, čo tiež predvídal aj Lev XIII.

Predvídal z každého aspektu – politického, sociálneho i ekonomického – negatívne dôsledky spoločenského zriadenia, ktoré predkladal „socializmus“, nachádzajúci sa v tom čase len v štádiu sociálnej filozofie a viac-menej organizovaného hnutia. Podstatu socializmu tých čias videl v zrušení súkromného vlastníctva. Človek, ktorý nemá nič, čo by mohol nazývať svojim vlastníctvom, a zbavený možnosti zarábať si na živobytie podľa vlastnej iniciatívy, stáva sa závislým od spoločenského mechanizmu a od tých, čo ho kontrolujú. To mu veľmi sťažuje spoznať svoju dôstojnosť ako osoby, a tak zahatáva cestu k vytvoreniu pravého ľudského spoločenstva.

Pápež však nemal v úmysle odsúdiť každú a akúkoľvek formu sociálneho konfliktu. Cirkev dobre vie, že v histórii nepochybne vznikajú záujmové konflikty medzi rôznymi sociálnymi skupinami a kresťan musí k nim neraz zaujať rozhodné a dôsledné stanovisko.

Ľudia v tej dobe dielo prijali, avšak jeho prorocké posolstvo nepochopili v celom rozsahu, Práve preto došlo k mnohým katastrofám. Prejavili sa najmä v rokoch 1914 - 1945 počas dvoch svetových vojen, ktoré otriasli Európou a celým svetom. Podstata spočívala v bezhraničnej nenávisti, pomste, nacionalizmu, militarizmu, biedy, strápenia, sĺz a bolesti.

Encyklika RERUM NOVARUM sa postavila proti nenávisti, ukázala cestu spravodlivosti, proti násiliu a nepriateľstvu. Mala za cieľ, aby spomienka na veľké ľudské utrpenie z minulosti bola mementom pre ľudstvo, aby sa spamätali a v konaní dobra videli cestu do budúcnosti.

Rok 1989 je dôležitým pre kompletnú premenu systémov v krajinách strednej Európy. Avšak v tomto období sa rútia aj diktátorské systémy v krajinách Latinskej Ameriky, Afriky, či Ázie. Dôležitú úlohu zohrala cirkev, ktorá jasne formulovala človeka ako boží obraz.

Pravou príčinou, že sa socialistické systémy zrútili je duchovná prázdnota, vyvolaná ateizmom. Mladí ľudia vychovávaní bez Boha, nedokázali v materialistickom, konzumnom systéme nájsť dostatočnú náhradu za Ježiša Krista a jeho učenie.

Udalosti, ktoré sme boli svedkami po roku 1989 zasiahli nielen strednú Európu, ale celý svet pozitívnymi i negatívnymi dopadmi. V socialistickej spoločnosti sa nahromadilo množstvo neprávostí, utrpenia a ľudského nešťastia. Aj ľudia boli poznačení týmto zlom, preto sa „obnovu“ človeka je treba veľa lásky.

Ján Pavol II. sa tiež vyjadroval k súkromnému vlastníctvu a univerzálne určenie majetkov.

Poukazuje však na bohatších, ktorí majú povinnosť pomáhať chudobnejším a deliť sa s nimi.

Zem je prvým božím darom, ktorá je schopná svojou úrodnosťou a schopnosťou spĺňať všetky ľudské potreby. Prácou sa človeku darí podmaniť si zem svojim rozumom a slobodou. Týmto si človek zem privlastňuje. Dnes sa však kladie dôraz hlavne na prácu, zem sa stáva druhoradou, človek by mal oveľa racionálnejšie pristupovať k nej, pretože nás živí a neveľmi si ju vážime.

Iná forma vlastníctva predstavuje vlastníctvo poznania, vedy a techniky. Úloha tvorivej ľudskej práce sa stáva rozhodujúcou. Pápež Ján Pavol II. tvrdí, že najdôležitejší je človek sám. Všetci ľudia však nemajú rovnakú štartovaciu dráhu, nemajú dostatok prostriedkov, ktoré by im umožnili vyrovnať sa bohatším. Toto súvisí aj s nerovnou možnosťou vzdelania, ktoré je dôležité pre ďalšiu existenciu človeka, hlavne v jeho pracovnej činnosti. Nesmieme zabúdať ani na ľudí krajín tretieho sveta, ktorí žijú za hranicami absolútnej biedy. Ale

stretávame takýchto ľudí aj v našom okolí. Títo jedinci sú neschopní obstáť v konkurencii, ktorá je pre nich pritvrdá. Z pohľadu okolia im nie je priznaná takmer žiadna dôstojnosť.
Nemenej vážnejší je však aj problém ekológie. Človek v snahe získať čo najväčšie množstvo bohatstva, užívať si plnými dúškami plody zeme bez hraníc nasýtenia, ohrozuje samotnú existenciu zeme. Máme tendenciu využívať zem bez obmedzenia. Človek sa správa ako pán a vládca všetkého bez ohľadu na Boha.
A veľmi dôležitá je aj otázka ekológie, ktorej základnou súčasťou je rodina založená na manželstve, vzájomnom súlade lásky muža, ženy a ich detí. V dnešnej dobe sa manželstvo stáva akousi príťažou, ktorá obmedzuje jeho slobodu, čo zabraňuje pôvodnej úlohe rodiny, výchove detí i otázke, či deti vôbec treba priviesť na svet. Mali by sme všetci prehodnotiť svoje myslenie, zamyslieť sa nad sebou, ako žijeme vo svojej rodine, či uznávame rodinné hodnoty, ako sa pozeráme na svojho manžela, deti, brata, sestru, rodičov.
Aj tu treba vidieť Božiu lásku, ktorá je nad všetkým. V nej žijeme, treba z nej len načerpať, precítiť ju a dať ju svojim blízkym najavo.
V spomínanej encyklike pápež rozvíjal teóriu – Štát a kultúra. Venoval sa rozdeleniu organizácie spoločnosti na tri druhy moci – zákonodárnu, výchovnú a súdnu. Oproti tomu totalitarizmus v marxizme – leninizme vychádza z popierania pravdy v objektívnom slova zmysle. Totalitarizmus spočíva hlavne v absolútnom nerešpektovaní hodnoty človeka, ktorý je obrazom neviditeľného Boha. Kultúra a prax majú podiel aj na popieraní Cirkvi. Tá vysoko hodnotí demokraciu, avšak pravá demokracia je možná len v právnom štáte, na základe chápania človeka ako osoby. Kresťanstvo uznáva ľudský život, dôstojnosť človeka a slobodu. Kresťan v dialógu s iným človekom si váži pravdu, využíva to, čo ho učí viera a používa svoj rozum. Nemôžeme sa však domnievať, že v demokracii sa všetky ľudské práva rešpektujú. Dnešné individualistické zmýšľanie bráni úplnému oslobodeniu sa, je treba sa snažiť o solidaritu a lásku, počnúc rodinou, cez rôzne spoločenské skupiny, či už pracovné alebo iné. Je potrebné pracovať na „duchovnej obnove“ rodiny i celej spoločnosti, zlepšiť vzťahy medzi generáciami. Keď bude stabilná a pevná rodina, potom môžeme očakávať aj posilnenie spoločenských skupín v celej spoločnosti ako takej.
Kultúru národa chápem ako dedičstvo odovzdávaných prevzatých hodnôt, ktoré sú však podrobené kritike mladej generácie. Kritika môže byť nielen odmietaním toho pôvodného za každú cenu, ale môže priniesť aj pozitíva. Človek vnáša do kultúry svoj um, inteligenciu, nadanie, obetavosť. Cirkev prináša najdôležitejšiu úlohu tým, že hlása Božie slovo o stvorení sveta, vykúpení, Božej spáse. Káže nám službe iným, pomoci blížnemu a spoluzodpovednosti za svojich spolu-bratov. Má to vplyv nielen na rodinu, ale na všetkých ľudí okolo nás. Dôležitý pre celý svet je mier.
„Cestou cirkvi je človek“ tvrdí Ján Pavol II.
Druhý vatikánsky koncil zdôraznil, že jediným Bohom z jeho vlastnej vôle stvorený tvor je človek, s ktorým má Boh svoje plány, t.j. účasť na večnej spáse. Cirkev človeka nesmie opustiť, pretože každý človek je stvorený na Boží obraz.
Sociálne vedy majú za cieľ skutkami v podobe spravodlivosti ohlasovať vieru v dobro a lásku každému človeku od jeho narodenia až po smrť. Učenie cirkvi dáva orientáciu vo svete temnoty s príkazom lásky k blížnemu.

Ján Pavol II. pri príležitosti stého výročia vydania encykliky RERUM NOVARUM chcel poďakovať všetkým, ktorí sa podieľali na hlásaní Božieho slova, spravodlivosti v akejkoľvek podobe a posolstva lásky k Bohu a blížnemu.
Poukazuje na to, že už v minulosti mnohí v prvých kresťanov rozdali svoj majetok chudobným, zakladali lazarety, špitále, azyly pre chudobných a obetovali nielen svoj majetok, ale aj svoj život službe chudobným, biednym a chorým. Z ich konania cítiť veľkú lásku, snahu solidárne sa rozdeliť.
Sté jubileum od vydania encykliky RERUM NOVARUM má posilniť veriacich vo viere a spravodlivosti - neveriacim pomôcť zorientovať sa v tme. Hoci encyklika CENTESINNUS ANNUS priniesla hlavne pohľad do minulosti, nesie v sebe obrovský význam pre súčasnosť a budúcnosť.

V súčasne dobe žijeme v sociálnom štáte, ktorý patrí medzi základné pojmy v súčasnej sociálnej politike, kde sa používa termín **welfare state**, ktorý sa prekladá ako sociálny štát, štát sociálneho blahobytu, či štát verejných sociálnych služieb. **Pojem sociálny štát** položil už lord sir Wiliam Henry Beveridge, ktorý vytvoril sústavu sociálneho poistenia, ktorá sa vzťahovala na všetkých zárobkovo činných i nečinných občanov. Poskytoval dávky pri všetkých sociálnych udalostiach spojených so zdravím, rodinou, starobou a nezamestnanosťou.
Sociálny štát svojimi sociálnymi inštitúciami spoluvytvára sociálne prostredie, v ktorom sa uspokojujú občianske práva. Inštitucionálne chápaná štátna sociálna politika je nástrojom, ktorým štát občanom zabezpečuje ich sociálne práva v zmysle Všeobecnej deklarácie ľudských práv. Takto vysvetľovaná sociálna politika štátu má vytvoriť spoločnosť rovnakých príležitostí a má každému občanovi ponúkať podmienky k rozvoju jeho ľudského potencionálu. Je teda neopomenuteľným nástrojom k sociálnej integrácii občanov a v prípade ich zlyhania k zabezpečeniu sociálnej existencie. Pri vysvetľovaní sociálnej politiky vychádzame z vymedzenia sociálnej sféry. Túto považujeme za samostatnú, prierezovú sféru. Tvorí systém sociálnych vzťahov, podmienok a procesov, ktoré sa prejavujú v obsahu a charaktere činnosti, v správaní, potrebách, záujmoch, hodnotách a cieľoch sociálnych subjektov. Koncentruje sa na životné podmienky ľudí, na rozvoj človeka, jeho bytostných, tvorivých síl, rozvoj osobnosti i individuality.
Sociálna ekonomika predstavuje formovanie podnikateľských aktivít a podnikateľských subjektov, ktoré sú aktívne v trhovom priestore a ktorých právna a organizačná forma (družstvá, vzájomno-prospešné a verejno-prospešné združenia) je garanciou solidarity vďaka obmedzeniu tvorby zisku, resp. jeho redistribúciou na dosahovanie sociálnych cieľov týchto organizácií. Stáva sa **tretím pilierom** ekonomiky, **komplementárnym** k trhovej a verejnej ekonomike a jej základom je demokratizácia ekonomiky, založená na ekonomickom (pracovnom) zapojení a sociálnom začleňovaní ľudí (najmä tých so sťaženým prístupom na trh práce).

Hlavné oblasti vývoja sociálnej ekonomiky v súčasnosti:

- boj s nezamestnanosťou (sociálne podniky pracovnej integrácie, on- the- job training, chránené dielne, pracovné družstvá, komunálne podniky)

- udržateľný rozvoj (sociálne podniky odpadového hospodárstva a recyklácie, združenia na ochranu prírodných pamätihodností, poľnohospodárske družstvá bioprodukcie)
- integrácia imigrantov a boj proti mestskej chudobe (vzdelávacie združenia, mládežnícke kluby, športové a kultúrne združenia, združenia sociálnej pomoci)
- regenerácia miest a lokalít (sociálne podniky miestneho hospodárstva, komunálnych služieb, združenia na skvalitňovanie životného prostredia)
- sociálne nerovnosti (humanitárne, rozvojové, regionálne)
- starnutie populácie (sociálne služby pre seniorov, domáca starostlivosť, opatrovateľské a ošetrovateľské služby)
- osobné sociálne služby (asistenčné služby pomoci a podpory zdravotne handicapovaným, rodinám so sociálnymi problémami a závislými členmi, chudobným, sociálne ohrozeným a pod.)

Hospodárska politika štátu

- je to súhrn opatrení štátu v danom období
- vymedzuje sa ako súhrn cieľov, nástrojov, rozhodujúcich procesov a opatrení štátu v jednotlivých oblastiach ekonomiky

Nástroje hospodárskej politiky:

- monetárna politika - ide o nástroje súvisiace s emisiou peňazí, množstvom peňazí a úverov
- fiškálna politika - nástroje súvisiace so štátnym rozpočtom
- dôchodková politika - súvisí s rozdeľovaním dôchodkov, vývojom dôchodkov a majetku
- zahranično-obchodná politika - súvisí s medzinárodným obchodom, medzinárodnými platbami a pohybom kapitálu

Ciele hospodárskej politiky

- nízka nezamestnanosť
- cenová stabilita a nízka inflácia
- rovnováha platobnej bilancie
- pravidelné rozdeľovanie dôchodkov
- ekonomický rast

Vývoj nezamestnanosti v krajinách OECD

Stále pretrvávajúca nedostatočná viera v rast hospodárstva v krajinách OECD má vplyv aj na nezamestnanosť. V miere nezamestnanosti medzi jednotlivými členskými štátmi pretrvávajú výrazné nerovnosti. Aj keď v poslednom období v krajinách OECD v priemere stagnovala na úrovni 7,8 %, v krajinách východnej Ázie – v Japonsku a Južnej Kórei, ako aj USA zaznamenali jej pokles. V USA to v januári bolo na 8,3 %.
Miera nezamestnanosti mladých je stále veľkým problémom krajín OECD vzhľadom na to, že v konečnom dôsledku môže viesť k ich sociálnym nepokojom. Nárast mladých nezamestnaných zaznamenali najmä v Írsku a Španielsku. Miera nezamestnaných mladých v

treťom štvrťroku 2011 v porovnaní s tretím štvrťrokom roku 2007 v krajinách OECD stúpla o 9,3 %.
Toto zhoršenie nezamestnanosti mladých absolventov škôl ostro kontrastuje s 10,7 % nárastom zamestnanosti starších pracovníkov vo veku 55 až 64 rokov. OECD plánuje hlbšie analyzovať, čo je príčinou takéhoto zlepšenia, či sú to nové pravidlá pre odchod do dôchodku, realizované politiky zamestnanosti a iné. Na základe analýz je potrebné využiť skúsenosti a aplikovať ich pri zavádzaní opatrení vedúcich k zníženiu nezamestnanosti mladých a dlhodobo nezamestnaných.
Takmer 40 až 50 % nezamestnaných tvoria dlhodobo nezamestnaní v Estónsku, Írsku a na Slovensku. V porovnaní s tretím štvrťrokom 2007 sa zamestnanosť žien v treťom štvrťroku 2011 mierne zlepšila o 0,6 %. Čo sa týka vzdelanostnej úrovne nezamestnaných, situácia sa zhoršila pre nízko kvalifikovaných zamestnancov v porovnaní s rokom 2007 o 7,4 %. Na druhej strane pre vysoko kvalifikovaných nezamestnaných sa zamestnanosť zlepšila o 9,3 %.
Harmonizovaná miera nezamestnanosti OECD je odhadovaná na 8,2 % v decembri 2011, čo je iba o 0,6 percentuálneho bodu menej ako bola v októbri 2009. Aktuálna 8,2-percentná miera nezamestnanosti znamená 44,6 milióna nezamestnaných v krajinách OECD v septembri 2011, čo je o 13,5 milióna nezamestnaných viac ako pred krízou. Sedem krajín z členských krajín OECD má dvojcifernú nezamestnanosť a šesť členských krajín má nezamestnanosť nižšiu ako päť percent. Najvyššia miera nezamestnanosti bola v novembri 2011 v Španielsku (22,9 %), Grécku (19,2 %), Írsku (14,5 %), Portugalsku (13,6 %), Slovenskej republike (13,4 %), Estónsku (11,3 %) a Maďarsku (10,9 %). Najnižšia miera nezamestnanosti bola v novembri 2011 v Južnej Kórei (3,1 %), Nórsku (3,3 %), Švajčiarsku (4,0 %), Rakúsku (4,1 %), Japonsku (4,6 %) a Holandsku (4,9 %). V januári 2012 bola miera nezamestnanosti v USA 8,3 %. Dôvera v obnovu pracovného trhu sa zlepšuje, avšak pri vytváraní asi 229-tisíc pracovných miest za mesiac bude trvať niekoľko rokov, kým sa zníži na úroveň miery nezamestnanosti na 5 až 6 percent, teda na úroveň pred krízou. Počet nezamestnaných na Slovensku podľa OECD, narástol v decembri 2011 na 366-tisíc oproti 279-tisícom v decembri 2007.

Aktuálna nezamestnanosť na Slovensku za február 2012 presahuje 15,24%, to predstavuje 411 801 nezamestnaných ľudí.

V treťom štvrťroku 2011 podiel dlhodobo nezamestnaných, teda nezamestnaných dlhšie ako jeden rok alebo viac, narástol v porovnaní s predkrízovým obdobím vo viac ako dvoch tretinách členských krajín OECD. Najvýraznejší bol zaznamenaný v tých krajinách, kde recesia mala najväčší vplyv na pracovný trh. Podiel dlhodobo nezamestnaných narástol v USA z 9,9 % v treťom štvrťroku 2007 na 31,3 % v treťom štvrťroku 2011, v Španielsku bol nárast z 19,1 % na 41,5 %, v Írsku z 29,6 % na 59 % a na Islande zo 7,1 % na 30,1 %. Tieto veľké nárasty dlhodobo nezamestnaných vyvolávajú veľké znepokojenie, pretože takíto nezamestnaní sa stávajú štrukturálne nezamestnaní. V minulých recesiách takíto nezamestnaní boli jednou z príčin, prečo sa cyklické zvyšovanie nezamestnanosti transformovalo do vysokej miery nezamestnanosti.

Dlhodobá nezamestnanosť je spojená s rizikom chudoby, zdravotných problémov a zhoršením školskej dochádzky pre deti dlhodobo nezamestnaných. Krajiny, v ktorých je vysoký nárast miery dlhodobo nezamestnaných, sa v období pred krízou dostatočne nevenovali aktívnym programom na podporu pracovného trhu.

(Zdroj:http://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_C0B1D004B5A332B2C1257627003301E7&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/(vw_ByID)/ID_41E79E1)

Sociálne dôsledky nezamestnanosti

Nezamestnanosť nie je len ekonomickým problémom, nejde len o nerovnováhu na trhu práce, ale aj o jej dôsledky pre život jedinca aj spoločnosti a o mechanizmy ktorými spoločnosť týmto dôsledkom čelí. Problémy, ktoré sú s nezamestnanosťou spojené, nespočívajú len v zníženej efektivite ekonomického systému a mrhaní ľudskými zdrojmi, v rastúcich deficitoch štátneho rozpočtu a v menovej nestabilite, s ktorými je spojená. Ide taktiež o rastúce sociálne napätie a sociálnu krízu, ktoré ju sprevádzajú a prejavujú sa ako zhoršenie verejného zdravia, nárast chudoby, kríza komunitného a rodinného života, rast kriminality a ďalších sociálno – patologických javov, odcudzenie sa časti populácie platným hodnotám a normám, vznik tzv. underclass. V tomto ohľade je dlhodobá nezamestnanosť aj psychologickým, sociálnym a kultúrnym problémom. Môžeme skonštatovať, že vysoká miera nezamestnanosti znamená pre spoločnosť problémy finančného, organizačného ako aj politického charakteru, značná časť populácie sa dostáva do nepriaznivej sociálno–ekonomickej situácie

Dôsledky nezamestnanosti nepociťujú len tí, ktorí stratili svoje zamestnanie. V skutočnosti nezamestnanosť zasahuje ďaleko väčší počet osôb, než koľko usudzujeme z podielu nezamestnaných v ekonomicky aktívnej populácii a to prostredníctvom ich rodín, ale i širších príbuzenských vzťahov.

Strata zamestnania sa veľmi hlboko dotýka prežívania človeka, pretože sa pretrhnú sociálne väzby vytvorené zamestnaneckými vzťahmi v pracovnej činnosti. Nadväzovanie nových sociálnych vzťahov v tomto období vyžaduje zvýšené adaptačné nároky, ktoré sa zaraďujú k existenčným životným zmenám, alebo dokonca otrasom, ktoré človek môže prežiť. Mnohí dlhodobo nezamestnaní stratili schopnosť predať sa zamestnávateľovi. Veľakrát sa zdá, že títo ľudia nevedia pracovať, dokonca sa im nechce pracovať. Iná situácia je u u dlhodobo evidovaných, ktorí nechcú, a keby aj chceli, už nevedia pracovať. U nich sú vplyvom zmenených životných podmienok a úpadkom sociálnej aktivity po strate zamestnania ohrozené sociálno – psychologické aspekty zdravia.

Práca napomáha udržiavať medziľudské kontakty, umožňuje ľuďom, aby sa cítili užitoční a strata práce prináša najmä stratu motivácie byť aktívny vo všeobecnosti. Do popredia vstupujú nižšie vývinové formy správania. Vzťahujú sa k egocentrizmu. Prezieravý zamestnávateľ nepotrebuje pracovníka, ktorý bude s ostatnými súťažiť o to, kto je najlepší, ale lojálneho zamestnanca s citom spolupatričnosti s ostatnými kolegami na celkovom dobrom pracovnom výkone.

Strata zamestnania pre všetkých postihnutých nezamestnanosťou predstavuje nielen materiálny, ale aj psychologicko – existenčný problém, identita sa stáva stratou práce otáznou. Dôsledky nezamestnanosti – najmä dlhodobej – sú po stránke národohospodárskej

a individuálno–psychologickej katastrofálne. Existujú sociálne faktory pri strate zamestnania a to strata zamestnania, osobitne dlhodobá strata zamestnania, ktorá má za následok stratu sociálneho postavenia v rámci rodiny a okolia. Nezamestnaný sa musí pravidelne hlásiť o prácu, pričom vystupuje v pozícii „prosebníka, či už o zamestnanie, alebo potvrdenie, že nemôže byť zamestnaný v podniku, ktorý mu odporučil úrad práce, aby mohol poberať podporu. Ďalším faktorom je strata sociálnych istôt, pretože podpora v nezamestnanosti je limitovaná výškou podpory a časovým horizontom jej poberania. A v neposlednom rade strata sebavedomia a schopnosti objektívne posudzovať vlastné postavenie, ako aj odvaha potrebná na nástup do nového zamestnania.

Ekonomické dôsledky nezamestnanosti

Práca je nenahraditeľnou súčasťou ľudského života a vo významnej miere spolu definuje i kvalitu života v celej jeho šírke. Vplyvom pretrvávajúcej nezamestnanosti narastá schodok štátneho rozpočtu a to hneď z viacerých dôvodov. Jednak je dôležité vyplácať podpory v nezamestnanosti, ďalšie výdaje sú spojené s financovaním chodu úradu práce a s aktívnou politikou zamestnanosti. Ďalej sa znižujú daňové príjmy štátneho rozpočtu, pretože spoločnosť stráca dane z príjmu, ktoré by nezamestnaní mohli platiť, keby pracovali. Sociálnym pohľadom na nezamestnanosť môžeme nazvať liberálny názor na tento problém, ktorý tvrdí, že nezamestnanosť odráža dočasnú nerovnováhu medzi ponukou a dopytom práce na pracovnom trhu. Je dobrá určitá prirodzená miera nezamestnanosti. Ide najmä o frikčnú nezamestnanosť, keď sa človek rozhoduje medzi dvoma povolaniami. Z liberálneho pohľadu ide vždy o dobrovoľnú nezamestnanosť, keď nezamestnaný nechce akceptovať ponúknutú mzdu budúceho zamestnávateľa. Kto chce pracovať, pracuje. „Príčinou nezamestnanosti sa tak javia predovšetkým nadmerné mzdové požiadavky. Zníženie miezd umožňuje vyšší zisk, ktorý vedie k investíciám. To vedie k vyššej miere rastu kapitálu, čo vytvára dopyt po ďalších robotníkoch, teda vytváraniu nových pracovných príležitostí.

Liberáli sú skeptickí voči sociálnemu štátu, lebo podľa nich, systém zaručeného príjmu z dávok sociálneho štátu, oslabuje podnety pre prácu. Nemal by existovať žiadny zdroj príjmu, ktorý by bol priamou náhradou mzdy. Riešenia vidia v krátení podpôr tak, aby nemohli konkurovať ako alternatívny životný príjem zníženým mzdám. Predstaviteľom tohto pohľadu je Keynes, ktorý kritizuje klasickú liberálnu a neoliberálnu ekonómiu, ktorá vysvetľuje celú nezamestnanosť ako frikčnú. „ pre Keynesa je východiskovým bodom uznanie existencie stálej nedobrovoľnej nezamestnanosti“ (Mareš, 1998). Nejde tu o neochotu pracovať za nepriaznivých podmienok, ani o vyhýbanie sa práci. Príčinami nezamestnanosti sú technologický pokrok, ktorý vytláča živú prácu, je vyššia produktivita práce a menej nezamestnaných, je chronický nedostatok dopytu, nedostatočná kúpna sila obyvateľstva a obmedzovanie sklonu k investíciám. Tým, že sa zníži mzda, zníži sa aj kúpna sila obyvateľstva, je malý dopyt po výrobkoch, menšie investície do výroby, ktoré znamenajú malú zamestnanosť a tým sa znovu znižuje dopyt. Tak vzniká nútená nezamestnanosť, ako dôsledok malého efektívneho dopytu.

„Podľa Keynesa môže vláda riadiť dopyt a teda aj celú ekonomiku prostredníctvom podpory ochoty investovať a podpory sklonu k spotrebe, predovšetkým formou verejných výdavkov,

ako nástrojov ozdravenia ekonomiky. Rast štátnych výdavkov je teda chápaný ako jedna z ciest zvyšovania dopytu.“ (Mareš, 1998)

Psychologické dôsledky nezamestnanosti

Značným problematickým prvkom nezamestnanosti sú jej psychologické dôsledky. „Vysoká miera nezamestnanosti prináša pre spoločnosť problémy rôzneho charakteru – najcitlivejšie sú ťažké sociálne dôsledky (vysoký podiel ľudí žijúcich pod hranicou chudoby, morálnej ujmy), problémy finančného charakteru (náklady súvisiace s pasívnou politikou zamestnanosti – teda podpory v nezamestnanosti), politického charakteru i negatívne následky na budúci hospodársky rast. Mnohé štúdie poukazujú na zistenú súvislosť medzi mierou kriminality, rastom delikvencie a násilia a vznikom početnej vrstvy deklasovaných, najmä v súvislosti s dlhodobou nezamestnanosťou“ (Rievajová,1997, s. 39)
Psychologické dôsledky nezamestnanosti nepôsobia len bezprostredne na nezamestnaných. „Spoločenský vzor na ohodnotenie a pokusy o prekonanie nezamestnanosti majú dosť veľké psychologické účinky na nezamestnaných a ich príbuzných“ (Siegrist, 1996, s. 358).

Priebeh nezamestnanosti na duševné zdravie popísal Harisson. „Priebeh nezamestnanosti a jej vplyv na psychiku človeka má svoj zákonitý vývoj. Vyplýva to aj Harrisonovho modelu nezamestnanosti, z ktorého sa dozvedáme i to, že ak je niekto vo fáze pesimizmu, či apatie, je to v určitom období zákonitosť spojená s utrpením nezamestnaného, a nie jeho dobrovoľná voľba.
Harissonov model ukazuje vplyv nezamestnanosti na duševnú stabilitu nezamestnaného v závislosti na čase:

- 1. fáza – šok: začiatočná reakcia človeka (trvá asi týždeň), odmieta skutočnosť, že sa stáva nezamestnaným.
- 2. fáza – optimizmus: Nezamestnaný sa zmobilizuje, je aktívny, žije obdobie usilovného hľadania nového zamestnania, viery v budúcnosť. Spravidla obdobie troch mesiacov.
- 3. fáza – pesimizmus: na nezamestnaného doľahne ťarcha opakujúcich sa neúspechov v hľadaní práce, dochádza k poklesu aktivity v hľadaní zamestnania, nastavajú pocity menejcennosti, nastáva strata sebavedomia a sebaúcty, prichádzajú pocity, ktoré sú subjektívne veľmi zničujúce, môžu vyústiť až do samovražedných pokusov. Je to obdobie do šesť mesiacov.
- 4. fáza – fatalizmus: subjektívne sa nezamestnaný začína cítiť lepšie, vyrovnáva sa so situáciou, stráca však akýkoľvek záujem o zamestnanie, rastie apatia voči spoločnosti, odmieta základné ľudské a občianske hodnoty. Človek, ktorý sa dostal do tejto fázy, je len veľmi ťažko zamestnateľný.“(Zroj: http://sk.wikipedia.org/wiki/Nezamestnanos%C5%A5#Miera_nezamestnanosti)

Dlhodobá nezamestnanosť býva častá u jedincov, ktorí sú počas pracovnej kariéry opakovane nezamestnaní. Týka sa príslušníkov niektorých sociálnych kategórií (nekvalifikovaní pracovníci, ženy atď.), a tiež aj niektorých regiónov Slovenska. Môžeme skonštatovať, že nezamestnanému je v spoločnosti pridelený určitý status, je síce podradný, ale je s ním zviazaný rad povinností a očakávaní, ako zo strany štátnej moci, tak zo strany

verejnosti. Nezamestnaný v ňom je nie je oslobodený od sociálnych záväzkov a očakáva sa, že ich bude plniť bez ohľadu na svoje finančné a emocionálne problémy. Zároveň sa od neho očakáva, že je schopný zmeniť svoju situáciu a taktiež i jeho snaha zmeniť túto situáciu. Preto je považovaný za svoju situáciu (a za to, že nemôže nájsť prácu) zodpovedným, vtedy môžeme predpokladať, že svoju nezamestnanosť bude považovať za nežiadúcu.

Masová nezamestnanosť nepôsobí negatívne len na jedinca, ale má nežiaduce dôsledky i pre spoločnosť. „Tak, ako môže nezamestnanosť vyvolávať chronickú dezorganizáciu jeho života, nestabilitu rodiny, duševné depresie (v krajných prípadoch samovraždu), kriminálne delikvencie, nadmerné pitie alkoholu, či užívanie drog a ďalšie deštruktívne individuálne jednanie, môže v spoločnosti vyvolávať analogické sociálno - patologické procesy, krízu hodnôt, úpadok úcty k autoritám, rozklad občianskej spoločnosti, krízu rodiny a ďalších sociálnych inštitúcií.“ (Rievajová,1997, s.39). Z toho vyplýva, že nezamestnanosť nemá dôsledky len sociálneho charakteru, ale dopadá i na samotnú psychiku človeka.

Ďalšou problematickou črtou nezamestnanosti je postupné zvyknutie si na pohodlný život. Zákernosť nezamestnanosti sa nachádza v tom, že zo začiatku môže byť nezamestnanosť prežívaná ako určitý forma dovolenky, ako obdobie, v ktorom má človek príležitosť zamyslieť sa nad svojim životom. Ako sme už spomínali v predchádzajúcej kapitole, neskôr pri opakovanom neúspechu nájsť si prácu, narastá vedomie nemožnosti ovplyvniť osobnú situáciu, vznikne pesimistický postoj s pocitmi nepotrebnosti, márnosti a beznádeje. Sprievodnými znakmi dlhodobej nezamestnanosti, sú zvýšená miera kriminality a násilia, rasových a medziskupinových konfliktov, kríza v rodinách a v sociálnych inštitúciách. Nezamestnanosť sprevádza i strata úcty k politickým stranám a autoritám, vznik tzv. triedy deklsovaných, t.j. ľudí so skúsenosťami dlhodobej nezamestnanosti, bez kvalifikácie a pracovných zručností, ktoré žijú mimo pracovného trhu a sú trvale závislí na systéme podpôr. (Mihálik, 1999) V neposlednom rade nezamestnanosť pôsobí i na celkový zdravotný stav človeka. „*Ferguson, Horwood a Lynskey* (1999) sledovali vplyv nezamestnanosti na výskyt psychiatrických chorôb u mladých i dospelých. U osemnásťročných dospelých bola hodnotená dĺžka nezamestnanosti od ich šestnástich rokov, výskyt závažnej depresie, poruchy správania, závislosť na nikotíne a na iných návykových látkach a samovražedné pokusy. Autori zistili, že zvýšená expozícia nezamestnanosti je spojená so zvýšeným rizikom psychiatrických chorôb v dospievaní. Polročné a dlhšie vystavenie nezamestnanosti vedie k nárastom rizika ochorenia 1,5 x až 5,4 x oproti zamestnaným. Ale z najväčšej časti je toto zvýšené riziko vysvetlené rodinnými a osobnostnými faktormi, prítomnými v dobe školskej dochádzky. Predsa je štatisticky dokázané, že expozície nezamestnanosti zvyšujú mieru rizika zneužívania návykových látok a výskyt úzkostných stavov.“ (In: Buchtová, 2002)

Výskyt úzkostných stavov a depresií môže mať za následok siahnutie si na vlastný život. Samovražda podľa Ondrejkoviča (2002) býva najrôznejšie motivovaná, ale najčastejšie je to reakcia, ako následok ťažkej, zdanlivo neriešiteľnej a bezvýchodiskovej životnej situácie, v ktorej sa jednotlivec ocitne. Tieto situácie bývajú sprevádzané bezperspektívnosťou a stratou zmyslu života, nedostatkom lásky a porozumenia, stratou životných istôt (Ondrejkovič, 2002)

V ťažkých psychických a depresijných stavoch je veľmi vhodnou pomocou sociálna opora nezamestnaného. „Sociálnou oporou v širšom slova zmysle sa rozumie pomoc, ktorá je poskytovaná druhými ľuďmi človeku, ktorá sa nachádza v záťažovej situácii. Všeobecne ide

o činnosť, ktorá človeku v tiesni jeho záťažovej situácii určitým spôsobom uľahčuje.“ (Křivohlavý, 2001, s.127)

Sociálnou oporou môžeme predísť rôznym záťažovým situáciám, ktorú prežívajú nezamestnaní. „Sociálnou oporou rozumieme pomoc, ktorú jednotlivci, skupine či komunite poskytujú iní aktéri. Vo všeobecnosti by sme túto pomoc mohli charakterizovať ako aktívnu podporu a spoluúčasť pri riešení záťažovej situácie. Sociálna opora pôsobí ako účinný nárazník, ktorý stojí proti stresu, čím ho tlmí. Pri sociálnej opore ide o dve doplňujúce sa aktivity, ktorých existencia je vzájomne previazaná, a to:

- dávanie, alebo tiež poskytovanie sociálnej opory
- prijímanie sociálnej opory.

Hlavným cieľom poskytovanej sociálnej opory je uľahčenie zvládania (prežívania) konkrétnej nepriaznivej situácie.“ (Vágnerova, 1999, s. 69) Veľa nezamestnaných takúto pomoc potrebuje, ale z ich okolia im ju nemá kto poskytnúť. „ K zdrojom sociálnej opory patria:

- prirodzené zdroje, ktoré tvoria najbližší príbuzní – rodičia, súrodenci, deti, manžel/ka, priatelia a pod.
- komunitné zdroje - inštitúcie, združenia, hnutia, mimovládne organizácie atď.“ (Vágnerova M., 1999, str.71)

Cobb (1976) výstižne definoval oporu sociálneho prostredia, ako vnímanie patriť k sieti sociálnej komunikácie a vzájomnej záväznosti. Do siete sociálnej komunikácie zaraďujeme takých ľudí, ktorí nás majú radi, starajú sa o nás a uznávajú nás. V prístupe sa zdôrazňuje uvedomenie si vzájomnej komunikácie a vzájomných záväzkov. (In. Buchtová, 2002, s. 132)

Nezamestnaní často prestávajú komunikovať so svojim okolím, rodinou a priateľmi. „ Známe je aj označenie emocionálna a sociálna opora. Vymedzuje sa ako súbor medziľudských vzťahov, ktoré individuu zabezpečujú pozitívny citový zväzok, praktickú pomoc, ale aj informácie umožňujúce hodnotenie stresora.“ (Bratská, 1994, s. 143)

Sociálnu podporu nezamestnaného môžeme charakterizovať rôznymi možnými spôsobmi.

„*House* (1981) rozlišuje štyri typy podporujúceho správania:

- emocionálna opora (starostlivosť, dôvera, empatia)
- inštrumentálna pomoc (pomoc pri práci, požičanie peňazí, spolupráca v ťažkých úlohách)
- informačná opora (poskytnutie informácií, nácvik zručností)
- hodnotiaca opora (informácie, ktoré môžu zhodnotiť osobnú úspešnosť). (In: Buchtová B., 2002, str.133).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

BUCHTOVÁ, B., a kol.: *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém.* Praha: Grada Publishing a.s., 2002. ISBN 80-247-9006-8.

BRATSKÁ, Mária: *Metódy aktívneho sociálneho učenia a ich aplikácia.* Bratislava: Univerzita Komenského, 1998. ISBN 80-223-1469-2.

HANZELOVÁ, Eneke: *Aktuálne otázky postavenia Rómov na trhu práce v SR.* In: Práca a sociálna politika č. 8/2000. ISSN 1210-5643.

HYŽOVÁ, D. – PREKOPOVÁ, M.: *Poradenstvo na úradoch práce.* In: Sociálne poradenstvo. 1. Jana Levická. Trnava: Slovac Academic Press, 1998.
JÁN PAVOL II: Encyklika CENTESINNUS ANNUS Pavol VI. Populorum Progressio 26.3.1967, kapitola prvá bod 6, Samuelson, P.A. – Nordhaus, W.D.: Ekonómia 1. Bratislava: Bradlo 1992, s. 285 - 286 , Pavol VI. Populorum Progressio 26.3.1967, kapitola druhá bod 4
JÁN PAVOL II.: encyklika Fides et ratio, Don Bosco, Bratislava 1998,
KŘIVOHLAVÝ, Jaro: *Psychologie zdraví*. Praha: Portál s.r.o., 2001, ISBN 8071778-774-4.
MAREŠ, Petr: *Nezaměstnanost jako sociální problém.* Praha: Sociologické nakldatelství, 1998, ISBN 80-901424-9-4.
MIHÁLIK, Jozef: *Trh práce a sociálne dôsledky ekonomickej reformy SR.* Bratislava: Bradlo, 1999, ISBN 80-7127-049-0.
ONDREJKOVIČ, Peter: *Globalizácia a individualizácia mládeže.* Bratislava, 2002, ISBN 80-224-0689-9.
RIEVAJOVÁ, Eva: *Dlhodobá nezamestnanosť a možnosti jej riešenia. Práca a sociálna politika.* Bratislava: 2000 ISBN.
SIEGRIST, Marco: *Vzdelávacia práca s nezamestnanými ľuďmi.* Bratislava: Práca, 1996.
VÁGNEROVÁ, Marie: *Psychopatologie pro pomáhajíci profese*. Praha: Portál s.r.o., 1999, ISBN 80-7178-678-0.

Internetové zdroje

Harissonov model pôsobenia nezamestnanosti na duševnú stabilitu.
http://sk.wikipedia.org/wiki/Nezamestnanos%C5%A5#Miera_nezamestnanosti (25-11-2007).
http://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_C0B1D004B5A332B2C1257627003301E7&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/(vw_ByID)/ID_41E79E1

Autorka príspevku

PhDr. Katarína Vanková, PhD.
Ústav romologických štúdií
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína Filozofa
Kraskova č. 1
94974 Nitra
e-mail: kvankova@ukf.sk

INTERAKCIE MANAŽMENTU S EKONOMIKOU A KULTÚROU V PROCESOCH CIVILIZAČNÝCH ZMIEN

Peter Varhoľák

Anotácia

Manažment, ekonomika a kultúra spolu súvisia. Súvis však nie je úplne zrejmý a je problém exaktne definovať vzájomné kvalitatívne, ako aj kvantitatívne väzby. Poznanie a zmeny týchto väzieb umožnia prijímať dôležité rozhodnutia pre súčasnosť a definovať východiská pre budúcnosť. Článok prináša niektoré pohľady na problematiku z užšieho i širšieho pohľadu.
Kľúčové slová: Manažment. Ekonomika. Kultúra. Znalosti.

Annotation

Management, economics and culture are linked. The link is not entirely clear and the problem is precisely to define each other qualitative and quantitative linkages. Knowledge and the changes of the relations allow make important decisions for today and to define basis for the future. It gives some insights on the issues of narrower and broader terms.
Key words: Management. Economy. Culture. Knowledge.

Úvod

Manažment ako pojem môže byť v rôznych častiach sveta chápaný rôzne. Môže sa odlišovať praxou, koncepciou manažovania, prístupom k ľudským zdrojom, investovaniu, a pod. Model, v ktorom sú svetové kultúry rozdelené podľa piatich nezávislých dimenzií popísal G. Hofstede v roku 1993. Jeden z možných modelových prístupov je vztiahnuť situáciu ostatných krajín k situácii v USA, ako k referenčnej krajine. Kladie dôraz na trhové procesy, jednotlivca a manažérov viac než na pracovníkov, a pod. Táto krajina sa nechce vzdať dosiahnutého statusu, svoje problémy v ekonomike prostredníctvom napríklad neštandardných bankových operácií a následných kríz vie umne distribuovať do celého sveta, a viaceré významné osobnosti krajiny, ale aj zo zahraničia upozorňujú, že najmä vďaka obrovským dlhom ako aj iným fenoménom sa situácia pre ňu začína nepríjemne zhoršovať. V súčasnosti však aj niektorí euroskeptickí predstavitelia nevylučujú možnosť vidieť v mnohých ohľadoch na mieste USA iné krajiny, napríklad Čínu, alebo zoskupenie iných krajín. Pre teoretikov manažmentu by rozpracovanie adekvátneho modelu mohlo byť primeranou výzvou. Pozíciu takéhoto zoskupenia v najbližšom období zrejme nebude hrať Európska únia, vzhľadom k dlhotrvajúcemu otáľaniu a bezradnosti (ktoré samozrejme majú aj svoje racionálne mocenské, finančné, strategické dôvody) aké deklarujú svojim prístupom navonok pri prekonávaní ohrozenia eura a spoločnej Európy.

Svetová ekonomika ako výslednica ekonomík štátov, nadnárodných organizácií, pozostávajúcich z ekonomík organizácií a podobných subjektov vďačí za svoju úroveň, okrem iného, manažmentom, ktoré manažujú jednotlivé subjekty, vzájomne si konkurujú a kooperujú prevažne v jednotnom, previazanom globálnom ekonomickom priestore. Tak ako manažment sa vyvíja i ekonomika a vývoj manažmentu nie je dosť dobre možný v mimo

ekonomických podmienkach. Vzťahy manažmentu a ekonomiky sú veľmi úzke, tesné a prakticky neoddeliteľné.

Kultúrna dimenzia je v interakciách manažment – ekonomika – kultúra neoddeliteľná. Ako príklad si vezmime slávny Porterov model piatich síl pôsobiacich v environmentálnom prostredí[1] a ním deklarované hrozby:

- Konkurencie, ktorá môže pochádzať z prostredia celého sveta, a môže konkurovať najnižšími nákladmi, lacnou pracovnou silou, dokonca prácou podobnou otrockej, devastáciou životného prostredia, ap. Kým v minulosti dosahovali vyspelé krajiny mimoriadne zisky súvisiace s umiestňovaním výroby do krajín s nízkou cenou práce, dnes musia strpieť, v lepšom prípade, čiastočné umiestňovanie svojich pracovníkov, svojich manažmentov a svojho know how do týchto krajín, avšak už pod taktovkou lídrov a manažmentov týchto krajín s podstatne menším podielom na prípadných ziskoch. Typické sú príklady západných krajín a Číny, Južnej Kórei, a pod.
- Novo vstupujúcich subjektov do podnikania, opäť pochádzajúcich z globálneho prostredia, kde dôvodom vstupu je napríklad know how získané z najnovších poznatkov vedy, výskumu, vývoja, techniky, vzdelania, ale aj súvisiacej praxe. Štafetový kolík zásobovacích letov do vesmíru a vesmírnej turistiky v USA posunula NASA súkromným americkým firmám. Je to významný míľnik, ktorý zvýši konkurenciu v kozmickom priestore, a môže znamenať významné oživenie potencie USA v globálnych kozmických pretekoch. Tento krok možno považovať za asymetrickú odpoveď USA krajinám ako je Čína, Rusko, a iným vzhľadom k momentálnej neschopnosti im doterajším spôsobom konkurovať z dôvodov mimoriadnej, najmä finančnej vyčerpanosti a finančnej náročnosti v iných, aj kozmických oblastiach.
- Kupujúcich, ktorí sa stále intenzívnejšie grupujú z krajín získavajúcich väčšiu ekonomické silu, a ktorým silnie stredná vrstva a súčasne klesá vrstva chudobných. Príkladom sú krajiny Ázie, ale aj čiastočne Rusko, Brazília a iné. Niektoré svetové automobilky umiestňujú svoju výrobu najmä tam. Vývoj spoločenských vrstiev v krajinách Ázie (Čína, Tajwan, Hong-Kong, Južná Kórea, India, Indonézia, Thajsko, Vietnam, Singapúr, Malajzia, Filipíny) je znázornený v grafe 1. Je jasnou predzvesťou a príkladom významných kultúrnych, ekonomických zmien s ďalekosiahlymi sociálnymi, politickými a vojenskými dôsledkami.
- Dodávateľov, ktorým sa mení pole pôsobenia z uvedených globálnych dôvodov s ohľadom na vysokú dynamiku, turbulentnosť, migráciu ich organizácií, rizikovosť zabezpečovania zdrojov, vrátane ľudských, finančných, surovinových, atď. Príčinami (a dôsledkami), ako aj príkladmi horúčkovitého súboja v oblastiach dodávok ropy, zemného plynu sú ataky na krajiny vlastniace ropu, zemný plyn, na zásobovacie trasy, a pod.
- Substitútov, ktorí vstupujú do reálneho priestoru, často krát s nečakanými náhradami, ohrozujúcimi už aj tak veľmi hektické podmienky podnikania, s tendenciou skrátenia životného cyklu organizácií, ktorým ukracujú časť, zdroje a čas životného priestoru.

[1] Clegg, S. 2006. The Sage Handbook of Organization Studies. [online]. London: Sage Publications Ltd. S. 129 ISBN 10-0-7619-4996-8. ISBN 13-978-0-7619-4996-1.

Agresívnymi substitútmi môžu byť automobily s alternatívnymi pohonmi, alternatívne energie, geneticky modifikované potraviny a stratégie ich presadzovania, apod.

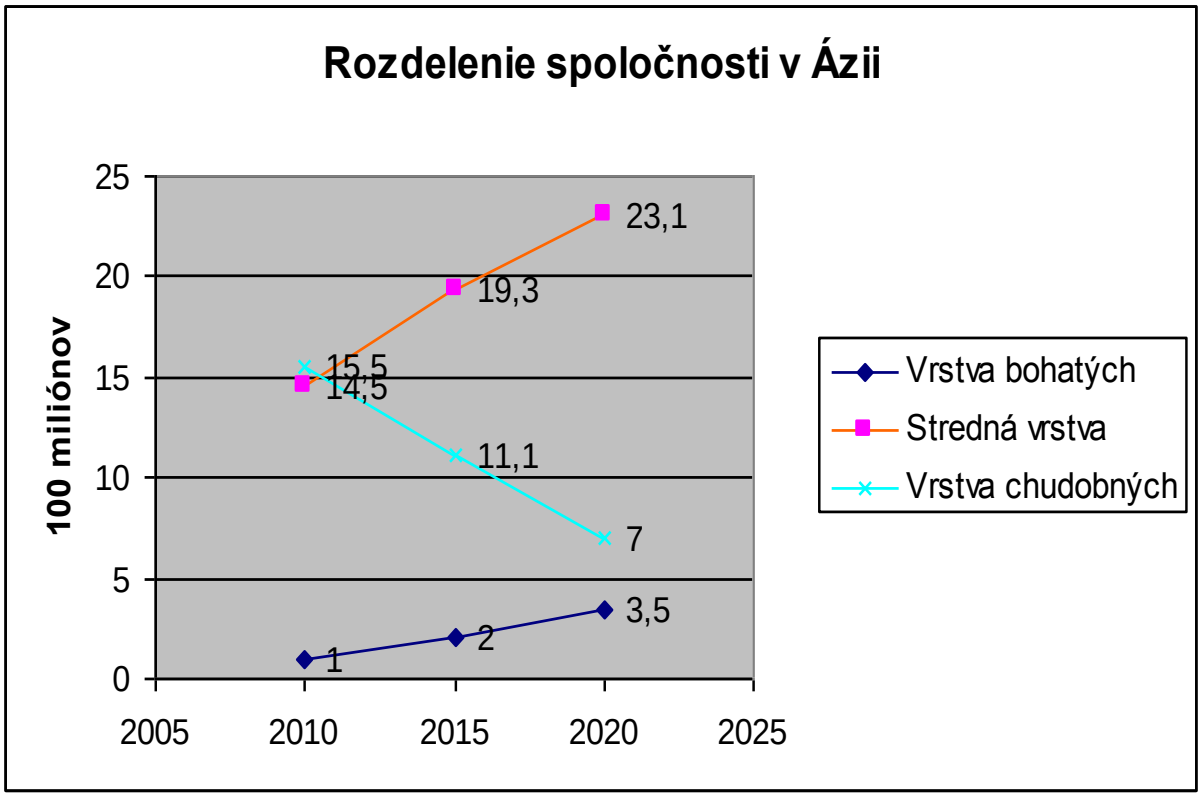

Graf 1. Rozdelenie spoločnosti v Ázii

Krátky výlet do historických súvislostí a náznaky scenárov budúcnosti

Globálnejší pohľad na ekonomiku v rôznych kultúrnych prostrediach možno datovať od obdobia námorných objaviteľských ciest. 12. októbra 1492 sa Kolumbus dostal na ostrov San Salvador na Bahamách, a neskôr na Antilské ostrovy. Tento dátum sa dnes považuje za deň (znovu)objavenia Ameriky, aj keď až do konca svojho života si Kolumbus myslel, že sa dostal do Indie. Amerigo Vespucci si ako prvý uvedomil, že Kolumbus objavil nový kontinent Ameriku. Španieli začali vytvárať na nových územiach svoje kolónie, k čomu sa pridali i Portugalsko a Anglicko.[2] Vasco da Gama v roku 1498 objavil námornú cestu do Indie a vytvoril tak predpoklady pre obchodné spojenie medzi Európou a Indiou.[3] James Cook zmapoval východné pobrežie Austrálie v roku 1770, kým prví Európania ju objavili v roku 1606.[4] V roku 1820 bola objavená Antarktída.[5] Obdobie zámorských objavov je spojené aj s obdobím otroctva, najmä s transferom otrokov z Afriky do Ameriky.

[2] Objavenie Ameriky. Dostupné na http://sk.wikipedia.org/wiki/Objavenie_Ameriky
[3] Dějiny Indie. Dostupné na http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_Indie
[4] Thomas, R. & Sydenham, S. *The Discovery of Australia* [Online] www.kidcyber.com.au (2010) Dostupné na http://www.kidcyber.com.au/topics/austdiscov.htm
[5] Druhá plavba Jamesa Cooka. Dostupné na http://sk.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_plavba_Jamesa_Cooka

Priemyselná revolúcia osvojením si nových pohonov a ich rýchlym rozvojom, intenzívnejšou ťažbou uhlia a nerastných surovín vytvorila predpoklady pre vyššie zapojenie obyvateľstva do pracovných procesov a tvorby bohatstva niektorých národov. Spôsobila demografickú revolúciu. Jej dôsledky v 21. storočia hrozia katastrofou, a nie je vôbec jasné ako jej predísť. Elity sveta si zatiaľ nehodlajú pokaziť náladu zvestovaním týchto správ a súvisiacich riešení národom prostredníctvom politických reprezentácií jednotlivých štátov, ktoré tieto elity, ako sa stále viac ukazuje, zastupujú.

Obidve svetové vojny, najmä druhá stáli za obrovským rozmachom manažmentu, vedy, techniky, ekonomiky krajín Európy, Ázie ale najmä USA. Rozvinulo sa využitie metód operačnej analýzy, rádiolokačnej, navigačnej, rádiovej techniky, letectva, námorníctva, raketovej techniky, logistiky všeobecne. Vyvinutá bola technológia atómovej bomby, a dva krát bola v roku 1945 použitá proti japonským mestám. Následne boli vyvinuté technológie vodíkových bômb, najskôr v USA, neskôr vo vtedajšom Sovietskom zväze. Dnes je jadrový klub početný a ďalej sa rozrastá. Jeho rozširovanie prekáža najmä súčasným vlastníkom jadrových arzenálov a spôsobuje ďalšie asymetrie a napätia, ktoré sa prejavujú a hrozia ďalšími a ďalšími vojenskými konfliktami.

V 1961 začala fyzická expanzia človeka do kozmu, a v roku 1969 pristál prvý človek na Mesiaci. Obidve misie sú predmetom spochybňovania, ako aj iné udalosti, ktoré sa stali, alebo o ktorých sa deklaruje, že sa stali, či ako sa stali, čo je každodenným fenoménom súčasného sveta a povýšením na umenie marketingovej komunikácie. Faktom však je, že kozmický projekt, program, priemysel a logistika, vrátane kozmickej turistiky sú realitou a preteky vo vesmíre na ktorých sa zúčastňuje už slušný počet vyspelých technologických hráčov sa dostávajú do vyššieho „levelu“. V súčasnosti smeruje Voyager 2 na hranicu našej slnečnej sústavy, aby ju následne prekonal a pokračoval k hviezde Sírius. Pritom minul Jupiter, Saturn, Urán a Neptún. Na svojej palube vezie posolstvo v tvare medenej pozlátenej gramofónovej platne prípadným inteligentným nálezcom sondy. Nasleduje sondy Voyager 1 a Pioneer 10.[6] Je otvorenou otázkou, ako by reagovala vyspelejšia civilizácia na našu prítomnosť s ohľadom na možné disponibilné zdroje súvisiace s oblasťou možného spoločného konkurenčného záujmu. Ako by sme reagovali my, keby sme zistili, že dotknutá civilizácia sa javí slabšou? Skončila by ako pôvodní obyvatelia Ameriky, alebo Austrálie? Je to krutá otázka, ale jej nastolenie je legitímne. A pozemská minulosť je v odpovedi jednoznačná! Stupňujú sa preteky o vysadenie ľudskej posádky na niektoré teleso slnečnej sústavy (Mars, planétku, a pod.) v horizonte niekoľkých desaťročí. Aké budú dôsledky vysadenia trvalej posádky na niektorom telese slnečnej sústavy? V sci-fi scenároch sú riešenia neutešené. V súvislosti so súčasnou populačnou explóziou, keď hrozí, že ešte v tomto storočí sa počet obyvateľov zdvojnásobí z dnešných sedem miliárd je budúcnosť ľudstva bez jej exportu na niektoré telesá slnečnej sústavy a importu zdrojov z nich nemysliteľná. Ak len nepripustíme významnú redukciu počtu obyvateľstva vplyvom planetárnych, kozmických či ľudských katastrof.

Dôsledkom pôvodne vojenských výskumov je globálne využívanie kybernetického priestoru obyvateľmi celej planéty s výnimkou snáď neobjavených ľudských kmeňov

[6] Voyager 2. Dostupné na http://sk.wikipedia.org/wiki/Voyager_2

v pralesoch a džungliach Ameriky a Afriky. Bez ohľadu na mieru chudoby je mobil, televízor, a podobné elektronické vybavenie a súvisiace virtuálne siete dostupné takmer každému obyvateľovi civilizovaného sveta. Internet a sociálne siete umožňujú takmer reálnu komunikáciu a predstavujú nástroj skracovania vzdialeností, virtualizácie života a zreálnenia snov obyvateľov planéty. Nástroj šíriaci „jedinú správnu" globálnu kultúru, umožňujúci marketingovú komunikáciu v službách produkčných organizácií a mocných štátov sveta sa stal ale aj nástrojom šírenia príkladov lepšieho života, upozorňovania na násilie (nie len vojen) a na právo vyvolených, návodom na sociálne revolúcie, šírenie utajovaných a nepríjemných informácií, prostriedkom počítačovej kriminality, šírenia informácií o devastácii životného priestoru, arogancii moci, korupcie a zločinu. Tento nástroj umožňuje vynechať alebo obísť štát, vytvárať siete, spojenia a väzby, ktoré je veľmi ťažké kontrolovať, ovládať a riadiť. Preto nie je nepochopiteľné, že existujú snahy viacerých štátov a organizácií vytvoriť efektívne kontrolné mechanizmy pre cielenú kontrolu internetu, jeho prevádzky a tých, čo ho využívajú. Bez elektronických foriem marketingovej komunikácie by svetový obchod významne trpel. Bez elektronických foriem politického marketingu by presadzovanie politík aktérov politického boja bolo mohutne ochudobnené.

Európa vtlačila svojim prístupom k svetu hlbokú pečať. Analytické myslenie s prudkým rozvojom techniky, sa stali súčasťou európskej hrdosti a európskej kultúrnej identity, bez ohľadu na negatíva tohto rastu. Od vstupu USA na svetovú scénu zápasí Európa s potvrdením svojej identity voči nim, pretože USA prispeli k rozvoju demokracie zásadným spôsobom, ako aj svojim analytickým vzťahom k svetu a rozvojom techniky. Preto sa identifikuje Európa voči USA hlavne na politickej úrovni.[7]

Islam začal byť v Európe pociťovaný ako konkurent, neskôr ako nebezpečenstvo už v ranom stredoveku.

Európska únia ako politický projekt má svojich zástancov i odporcov. V súčasnosti ju „zjednocujú" problémy spojené s osudom eura, vyriešenie ktorých je kardinálnou otázkou jej bytia, či nebytia.

„...kultúrnou križovatkou sa stáva celý svet... Procesy ekonomickej, politickej a vojenskej a mediálnej globalizácie spôsobili, že kultúrna výmena neprebieha len medzi susednými kultúrnymi systémami, či vnútri jedného, ale prebieha v reálnom čase ponad hranice kontinentov... V posledných storočiach sa zmenili podmienky pre kultúrne kontakty: Ekonomické pravidlá vytvárané v Európe sa presadzujú na celom svete."[8]

Vzájomné interakcie ekonomiky, kultúry a manažmentu

Kultúra v istom prostredí (štátnom, regionálnom, oblastnom, miestnom) vytvára rozhodujúce pozadie pre implementáciu ekonomiky, ktorá by mala obohacovať čo najviac aktérov a zúčastnených, za pomoci efektívneho manažmentu. Vyústením súvisiacich manažérskych prístupov sú napríklad aktivity stojace za manažérskymi interkulturálnymi

[7] Mistrík, E. 2006. Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2006. s. 10. ISBN 80-8050-909-3
[8] *Mistrík, E. 2006. Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2006. s. 40. ISBN 80-8050-909-3*

korporátnymi stratégiami. Tieto zahŕňajú strategický proces, obsah a súvis. Globálne organizácie realizujú svoje stratégie prostredníctvom návrhov, modifikácií a implementácií týchto stratégií. Pri tom do súvisiacich aktivít strhávajú kooperujúce organizácie na nižších hierarchických, mocenských a finančných úrovniach. Postupujú miestne špecifickými prístupmi akceptujúc miestne kultúrne reality v duchu „mysli globálne, konaj lokálne“, a pritom využívajú do dôsledkov diferenciálne prednosti v miestach, kde pôsobia, zvyšujúc faktory konkurencieschopnosti, jej možného dlhodobejšieho charakteru a variability, bez ohľadu na nemiestnu naivitu a sentimentálnosť „materskej“ i hosťujúcej krajiny, ktoré sa týkajú zotrvania v podnikaní a návratu „domov“. Úspech pri tom závisí od schopnosti vyhovieť miestnym kultúram a súvisiacim trhom. Štúdium a spoznanie kultúry (medzinárodným) manažmentom je mimoriadne dôležité, pretože umožňuje kvalifikovanejšie sa orientovať v potrebných súvislostiach a lepšie pripraviť svojich manažérov i zamestnancov pôsobiacich v nových exotických miestnych kultúrnych súvislostiach. Na dokonalú prípravu to však nestačí a vždy zostávajú niektoré kultúrne súvislosti cudzincom skryté. Ak plody podnikania začínajú byť červivejšie a príliš vysoko, tieto organizácie nemajú principiálny problém zmeniť pôsobisko, oblasť podnikania, apod.

V tab. 1 je uvedená kompatibilita strategických partnerov organizácií pri možnej kooperácii v rámci medzinárodného podnikania. Podľa tohto zdroja je potenciál na strane manažérov USA najvyšší. Naproti tomu je potenciál spolupráce pre Japoncov, Talianov a Španielov voči ostatným najnižší.

Tab. 1 Kompatibilita strategických partnerov

Manažéri	Najviac kompatibilní							Najmenej kompatibilní		
Pre	V.B.	Fran.	Nem.	USA	Hol.	Švéd.	Dán.			
Je to	USA	USA	USA	V.B.	Nem.	Nem.	V.B.	Japon.	Tal.	Špan.

Zdroj: Cartwright and Cooper (2000)

Záver

Svet súčasnosti je na historickom rázcestí. Náhrada bipolárneho sveta po víťazstve západných krajín vedených USA v studenej vojne nad Sovietskym zväzom a krajinami jeho záujmového priestoru na chvíľu možno utvrdila USA, že sú hegemónom jednopolárneho sveta, ale vytriezvenie, najmä také, ako je vnímané v svetových informačných zdrojoch priniesli vojny v Iraku, Afganistane, svetová globálna kríza spojená s americkými bankami a marketingovými štátnymi zásahmi USA. Je zrejmé, že skúsené USA umne rozšírili svoje problémy do krajín ostatného sveta, čo však ich astronomický dlh nevymaže a veritelia najmä Čína, s ním budú umne, tak ako doteraz, pracovať. Na scéne sa ukazujú ďalší významní hráči, ktorí zamiešajú karty o pozície do nasledujúcich pretekov, ako sú ďalšie krajiny BRIC. V tejto súvislosti je zrejmé, že kultúrne procesy krajín, ktoré sa stále viac presadzujú vo svetovom meradle budú nadobúdať na význame a trend ich posilňovania bude znateľný a bude pokračovať v celosvetovom meradle. S rozširovaním kultúry ruka v ruke kráča

ekonomika a manažment. Kým na začiatkoch japonského ekonomického zázraku stáli americkí odborníci po druhej svetovej vojne, ukazuje sa, že čínsky manažment (a politika, kozmický výskum, ekonomická expanzia do sveta) slávi dnes úspech.

Všetky krajiny sveta bez rozdielov musia vo vlastnom záujme riešiť a pokúsiť sa vyriešiť problémy súvisiace s demografickým vývojom, následnou migráciou, potenciálnym nedostatkom zdrojov, vrátane potravín a vody, ako aj energetických zdrojov, problémami spojenými so zhoršovaním životného prostredia, nezamestnanosťou, sociálnymi pohybmi a ostatnými prejavmi svetovej systémovej krízy ekonomiky, kultúry, morálky, etiky. Vrátane krajín Európy, nezdá sa však, že Európa a jej krajiny, vrátane Slovenska, riešia správne problémy správnym spôsobom.

Literatúra

Hofstede, G.: Cultural constraints in management theories. Academy of Management executive. 1993. Vol. 7 No. 1. [online]. Dostupné na http://www.jstor.org/discover/10.2307/4165110?uid=3739024&uid=2&uid=4&sid=47699086171187

Clegg, S. 2006. The Sage Handbook of Organization Studies. [online]. London: Sage Publications Ltd. ISBN 10-0-7619-4996-8. ISBN 13-978-0-7619-4996-1.

Rajtár, J. Prichádza zlatý vek Ázie? Civilizácie na vrchole sa zvyčajne striedajú... 28.3.2012 / Blogy / [online] [cit. 30. 3. 2012.] Dostupné na http://blog.etrend.sk/jozef-rajtar/2012/03/28/prichadza-zlaty-vek-azie/

Mistrík, E. 2006. Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Filozofická fakulta, 2006. ISBN 80-8050-909-3

Dějiny Indie. Dostupné na http://cs.wikipedia.org/wiki/D%C4%9Bjiny_Indie

Druhá plavba Jamesa Cooka. Dostupné na http://sk.wikipedia.org/wiki/Druh%C3%A1_plavba_Jamesa_Cooka

Objavenie Ameriky. Dostupné na http://sk.wikipedia.org/wiki/Objavenie_Ameriky

Thomas, R. & Sydenham, S. *The Discovery of Australia* [Online] www.kidcyber.com.au (2010) Dostupné na http://www.kidcyber.com.au/topics/austdiscov.htm

Voyager 2. Dostupné na http://sk.wikipedia.org/wiki/Voyager_2

Corporate Strategy and Intercultural Management. Dostupné na http://www.super-business.net/Intercultural-Management/308.html

Kontakt

Ing. Peter Varhoľák, CSc.
Katedra manažmentu a marketingu
Pedagogická fakulta
Katolícka univerzita v Ružomberku
Ružomberok

E-mail: peter.varholak@ku.sk

Modlitba v 21. storočí

Petr Vyhnal [1]

Abstrakt

Príspevok chce poukázať na skutočnú hodnotu modlitby v súčasnosti. Nie je to len akýsi náhľad na kultúrny odkaz predkov, ale je to skutočná výzva k činnosti, k návratu k Bohu. Článok teda nerozoberá, či je nutná alebo nie je nutná modlitba, ale chce poukázať na formy a možnosti modlitby. Keď sa cítime byť Európanmi a skutočne nám na nej záleží, tak neriešme na prvom mieste hospodársku krízu, ale vráťme sa ku koreňom kresťanstva a tak zachránime nie len Európu, ale aj celý svet.

Kľúčové slová: Modlitba. Morálka a morálnosť. Svätosť. Práca. Zodpovednosť.

Abstract

Post wants to highlight the real value of prayer today. It's just sort of insight into the cultural legacy of ancestors, but it's a real call to action, to return to God. Article therefore not discussed whether it is necessary or not necessary prayer, but to highlight the possibilities and forms of prayer. When we feel to be European, and indeed it matters to us, so neriešme the first economic crisis, but let's go back to the roots of Christianity and thus save not only Europe but the whole world.

Keywords: Prayer. Morals and morality. Holiness. Jobs. Responsibility.

Úvod

Svet 21. Storočia sa nachádza v neprestajnom zdokonaľovaní, v množstve zmien a premien. Môžeme hovoriť o vede a tempe, ktoré táto veda naberá, môžeme hovoriť o novej politike a túžbe národov po slobode. Už každý kontinent, ktorý obývajú ľudia, zažil úsilie zmeniť režim a ísť o nejaký stupienok vyššie. Starosť o človeka je už tiež na vysokej úrovni čo je aj správne. Kultúra a umelecká činnosť sa snaží vyzdvihnúť človeka k vyšším obzorom, aby tak ako pán sveta mohol byť odlíšený od zvierat a prírody. Napriek tomu každý vie, že ľudstvo je obmedzené a existuje niečo mimo zmyslov, metafyzické, nadprirodzené duševno, ktoré nemožno prehliadnuť a je to v nás.

História nás poúča, že ak sa človek upne na to čo je hmatateľné, materiálne či konzumné, nevníma vyššie hodnoty, kde zaraďujeme aj iného človeka. Každá vojna je toho svedkom, či sú to vpády Vandalov, Hunov, Tatárov, Turkov, Napoleona, Hitlera, Lenina a ďalších novodobých dobyvateľov, ktorí rozvíjajú choré ideológie ako marxizmus, nacizmus, fašizmus, ale aj mýty o rasovej nadradenosti, nacionalizmus, národný partikularizmus a menej viditeľný hmotársky konzumizmus.[2] Nepríjemné na tom všetkom je, že tomuto nebezpečenstvu sa nemôžeme ani podriadiť, ani mu uniknúť. Niektoré zlo sa dá určitý čas potláčať, ale vzápätí sa vynorí v novej forme.[3] Človek nie je len živočích pre hmotu, ako hovorí sv. Pavol : „ *Ich koniec je záhuba, ich bohom je brucho a hanba je slávou tých, čo*

[1] KU Ružomberok, pracovisko Poprad, e-mail: petr.vyhnal@ku.sk

[2] JÁN PAVOL II. P*osolstvo Jána Pavla II. z príležitosti slávenia svetového dňa pokoja 1.januára 1999.* Trnava : SSV, 1999, s. 36-37.

[3] IVANČIC, T.: *Bdejte a modlite sa*. Zvolen : Združenie Jas, 1993, s.13.

zmýšľajú pozemsky." (Fil3;19) Pozrime na človeka, ktorého život je naplnený skutočnými hodnotami, na človeka „zbožstveného".

Osobnosti správneho života.

Katolícka Cirkev si všíma skutočne vzorných ľudí a potom ich kanonizuje za svätých. Ak pozrieme do kalendára či do zoznamu svätých zistíme, že ich je ich je veľké množstvo. Preto nemôžeme tvrdiť, že nám nikto neukázal naplnený život .Či už sv. Alžbeta Uhorská, sv. František z Assisi, sv. Klára, sv. Anežka, sv. Vojtech, sv. Košický mučeníci, svätí a sväté zo všetkých častí sveta, ktorých neustále pribúda. Týchto ľudí spája jedna veľká túžba duše a to modlitba s veľkým srdcom. Modlili sa aby dosiahli „veniec slávy" a Pán Boh ich požehnal, pomohol im dokončiť, čo si cez nich predsavzal. Veľký duch a naplnenie života, môže vzniknúť len cez modlitbu – osobným rozhovorom so stvoriteľom. V dejinách máme veľkých reformátorov, ale keď zabudli na Ježiša a modlitbu.

Modlitba – stretnutie s Bohom

„Modlitba je povznesenie duše k Bohu alebo prosba k Bohu o vhodné dobrá."[4] Ak by to ostalo pri definícií, tak to nemôže mať pre nás veľký úžitok. Modlitba sa delí na osobnú a spoločnú.[5] Obidve sú rovnako dôležité a preto je nutné ich pravidelne striedať. Moderný človek je vystavený mnohým stresom,[6] preto by mal viac a viac času tráviť na kolenách s Bohom. Ide o tzv. meditatívnu, rozjímavú alebo kontemplatívnu modlitbu, ktorá zaručí našu duševnú vyváženosť.[7] Veľmi silnou modlitbou je modlitba sv. ruženca, ktorý akoby postupne gradoval tajomstvo, ktoré je v ňom obsiahnuté. Veľký ľudia sa nehanbia za čas strávený s Bohom a predstavuje to pre nich akýsi vyšší stupeň ocenenia. Sv. Pavol hovorí, že živočíšny a telesný človek nechápe veci Ducha a sú mu ukryté (porov.: 1Kor2; 11-14; 3;1-3), ale tým ktorí milujú Boha, všetko slúži k dobrému (Rim 8; 28). V súčasnosti sú často zdôrazňované mená takých velikánov ako bol Ján Pavol II, Matka Tereza,[8] Roger Schutz z Taize a iní, ktorí sú možno až príliš posudzovaní ale hlavne obdivovaní pre svoj bytostne oddaný vzťah k modlitbe. Nikto nás nevie naplniť viac, ako človek „nabitý modlitbou". Radi sa vraciame na miesta, kde historický dokázateľne prebývali ľudia odovzdaný modlitbe. Kto raz navštívil Izrael, Rím, Medžugorie, Fatimu, či kláštory a chrámy, ktoré sú nasiaknuté modlitbou, tak má vždy túžbu sa tam vrátiť.

Modlitba – organizovaná činnosť.

Modlitba nie je len pohnútkou nášho vedomia, ale je aj veľkým darom od Boha, lebo my sami nevieme za čo sa máme modliť a preto Duch nevysloviteľnými vzdychmi nás pobáda k modlitbe.[9] I keď modlitba je veľkým darom je to pre nás aj výzva : O nič nebuďte ustarostení ... (Fil 4, 6), dokonca aj príkaz zahrnutý v desatore : Ja som Pán Boh tvoj, nebudeš mať iných bohov, aby si sa im klaňal.

---

[4] *KATECHETIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI.* Trnava : SSV, 1999, s. 617.
[5] JANÁČ, P.: *Keď žiť je Kristus*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1994, s. 170-171.
[6] JÁN PAVOL II. *Posolstvo svätého otca Jána Pavla II na 34. Svetový deň spoločenských komunikačných prostriedkov.* Trnava : SSV 2000, s.22.
[7] GUARDINI, R.: *O modlitbě.* Praha : ZVON 1991, s. 173-175.
[8] IVANČIC, T.: *Bdejte a modlite sa*. Zvolen : Združenie Jas 1993, s. 35.
[9] Porov.: JÁN PAVOL II. *Apoštolský list Tertio Millenio Adveniente*. Trnava : SSV 1999, s. 14.

Aby sme skutočne prežili modlitbu ako stretnutie s Bohom, naším priateľom, musíme prispieť svojím podielom. Veľký odborníci na modlitbu ako sv. Maximilián Kolbe, páter Blachnický, zakladateľ hnutia Svetlo – Život, hovoria, že modlitba je úkon srdca a vôle a preto je nutné si zorganizovať modlitbu ako čas darovaný Bohu. Na to je potrebná blízka a vzdialená príprava:

- Vzdialená príprava – predstavuje čas, ktorý si vymedzíme v rámci dňa, príprava prostredia, ktoré by malo byť „bez hluku sveta“,

- Blízka príprava – predstavuje prosbu k duchu svätému, zapálenie sviečky, či vystavenie obrázku a čítanie state z písma svätého alebo iného rozjímania[10] (napr. od sv. Ignáca, od sv. Terézie Avilskej alebo aj zlatá kniha od Tomáša Kempenského)

Pre modlitbu môže niekomu pomôcť aj písanie na papier, kreslenie alebo aj spev a tanec ako to aplikujú v hnutí Zabitý Baránok, Lev z Júdu, Foccoláre, Svetlo život a inde. Láske sa medze nekladú a všetko čo slúži na oslavu Boha je správne. Veď vieme ako vysoko vydvihol Boh kráľa Dávida, keď od radosti tancoval a spieval pred Archou Zmluvy.(2Sam 6; 14) Modlitba nás učí pokore a robí nás lepšími, napĺňa život veriaceho človeka a podľa svätého Tomáša Akvinského a sv. Jána Damascénskeho „ pozdvihuje myseľ k Bohu“ či podľa sv. Gregora Nyssenského a sv. Jána Zlatoústeho nás vovádza do priateľstva s Bohom cez intímny rozhovor.[11] Spätná väzba našej modlitby je náš život, naše hodnoty a naše smerovanie ku Kristovi k Alfe a Omege všetkého čo je.[12] Modlitba stavia náš rozum do Božieho jasu a svetla a našu vôľu vystavuje teplu nebeskej lásky.[13]
Ťažisko modlitby nie je v dobiedzaní a vo vyžobrávaní vecí pre, ktoré máme dosť vlastných síl.[14] Svätá Terézia z Avily vo svojej autobiografii rozlišuje štyri štádia modlitby a prirovnáva ich k štyrom spôsobom zavlažovania záhrady:[15]

1. Nosiť vodu vo vedrách – začiatočník v modlitbe nad svojou modlitbou mnoho pracuje, vkladá do nej mnoho úsilia,

2. Vodné kolo a systém kanálov – modlitebník už vynakladá menej námahy a viac zotrváva v prítomnosti Pána,

3. Potôčik – v tomto období je modlitba výlučne kontemplatívna. Intelekt už nemajú veľa námahy.

4. Dážď – modlitba bezprostrednej jednoty s Pánom, to On sám zavlažuje záhradu výdatnými dažďami.

Iní autori vytvárajú určitú postupnosť v štádiách.

1. Modlitba prosby – Boh dobre vie čo potrebujeme a preto táto modlitba neoznamuje naše potreby ale ukazuje našu túžbu po jeho daroch.[16]

[10] GUARDINI, R.: *O modlitbě.* Praha : ZVON 1991, s. 171.
[11] TONDRA, F.: *Morálna teológia*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka 1996, s. 17-18.
[12] JÁN PAVOL II. *Apoštolský list starším ľuďom.* Trnava : SSV 1999, s. 34.
[13] SALESKÝ, F.: *Úvod do zbožného života.* Praha : ZVON 1990, s. 55.
[14] POHUNKOVÁ, D. – VAŠKO, V.: *Naše víra.* Praha : ZVON 1991, s. 228.
[15] FARICY, R.: *Dar kontemplácie a rozoznávania*. Prešov : Vaško 1995, s. 43-44.

2. Žalospevy – modlitba odprosenia. Chceme ponúknuť Bohu svoje rozpoloženie, to čo nás ťaží zverujeme Bohu.[17]

3. Modlitba vďaky – odpovedáme na nespočetné prejavy Božej lásky. Je vyjadrením túžby duše, čo sme dostali a získali.[18]

4. Modlitba oslavy – najvyšší stupeň modlitby pre jej nesebecké zameranie. Konáme ju kvôli oslove Boha.[19]

V prípade spoločných modlitieb hovoríme už o úradných modlitbách, ktoré majú predpísanú formu. Nie je to len „ Otčenáš“, ale aj žalmy, ktoré tvoria základňu pre spoločné liturgické modlitby.[20] Texty predpísaných modlitieb sme si nevymysleli a ak sa chceme držať vnútornej pravdivosti, mali by sme sa im nejako prispôsobiť.[21]

Záver

21. storočie má mnoho zmien, ale jedna veľká nám ešte chýba – nenachádzame si čas na modlitbu. Ak chceme zachovať ľudstvo s veľkým srdcom musíme to zmeniť, musíme chcieť byť otvorení pre Boha a Boh nás nezničí „potopou“, ak sa nezmeníme[22] sami sa potrestáme a vyčerpáme sa neprestajným zháňaním mamony.[23]

Použitá literatúra

[1] FARICY, R.: *Dar kontemplácie a rozoznávania*. Prešov : Vaško 1995, 103 s. ISBN 80 – 7165 – 026 – 9

[2] GUARDINI, R.: *O modlitbě.* Praha : ZVON 1991, 271s. ISBN 80 – 7113 – 038 – 9

[3] IVANČIC, T.: *Bdejte a modlite sa*. Zvolen : Združenie Jas 1993, 83s. ISBN 80-900548 – 9 – 7

[4] JÁN PAVOL II. *Posolstvo svätého otca Jána Pavla II na 34. Svetový deň spoločenských komunikačných prostriedkov.* Trnava : SSV 2000, 37s. ISBN 80 – 7162 – 312 – 1

[5] JÁN PAVOL II. *Apoštolský list starším ľuďom.* Trnava : SSV 1999,58s. ISBN 80 – 7162 – 308 – 3

[6] JÁN PAVOL II. Apoštolský list *Tertio Millenio Adveniente*. Trnava : SSV 1999, 72 s. ISBN 80 – 7162 – 298 – 2

[16] JANÁČ, P.: *Keď žiť je Kristus*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1994, s. 168.
[17] POHUNKOVÁ, D. – VAŠKO, V.: *Naše víra.* Praha : ZVON 1991, s. 229.
[18] JANÁČ, P.: *Keď žiť je Kristus*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1994, s. 168.
[19] POHUNKOVÁ, D. – VAŠKO, V.: *Naše víra.* Praha : ZVON 1991, s. 228.
[20] MONTANA, V.: *Dom na skale*. Prievidza : TEXTM 1993, s. 87.
[21] MONTANA, V.: *Dom na skale*. Prievidza : TEXTM 1993, s. 88.
[22] IVANČIC, T.: *Bdejte a modlite sa*. Zvolen : Združenie Jas 1993, s. 35 a s. 43.
[23] JÁN PAVOL II. Apoštolský list *Tertio Millenio Adveniente*. Trnava : SSV 1999, s. 62-64.

[7] JÁN PAVOL II. P*osolstvo Jána Pavla II. mladým na celom svete pri príležitosti XIV. Svetového dňa mládeže 1999.* Trnava . SSV 1999, 55s. ISBN80 – 7162 – 280 – X

[8] JÁN PAVOL II. P*osolstvo Jána Pavla II. z príležitosti slávenia svetového dňa pokoja 1.januára 1999.* Trnava : SSV, 1999, 55s. ISBN80 – 7162 – 280 – X

[9] JÁN PAVOL II. *Salvici Doloris.* Trnava : SSV 1998, 81s. ISBN80 – 7162 – 243 – 5

[10] JANÁČ, P.: *Keď žiť je Kristus*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha 1994, 301s. ISBN 80 – 85198 – 88 – 6

[11] *KATECHETIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI.* Trnava : SSV, 1999, 918 s. ISBN 80-7162-259-1

[12] MONTANA, V.: *Dom na skale*. Prievidza : TEXTM 1993, 185s. ISBN 80 – 85716 – 03 -8

[13] POHUNKOVÁ, D. – VAŠKO, V.: *Naše víra.* Praha : ZVON 1991, 300s. ISBN 80 – 7113 – 005 – 2

[14] SALESKÝ, F.: *Úvod do zbožného života.* Praha : ZVON 1990, 237s. ISBN 80 – 7113 – 025 – 7

[15] TONDRA, F.: *Morálna teológia*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtašáka 1996, 275s. ISBN 80 – 7142 – 035 – 2

Sekty jako problem społeczeństwa postmodernistycznego

Iwona Wagner [1]

1.WSTĘP

W dobie XXI wieku coraz więcej osób żyjących zwłaszcza w dużych aglomeracjach, jest narażony na działanie sekt. Sekty jako często ukrywające się grupy są wyznacznikiem do trwałej i niebezpiecznej zmiany osobowości osób przynależących do nich. Często zastanawiamy się nada tym jak wygląda życie w sekcie. Wydaje nam się, że nas to nie dotyczy, podczas, gdy ktoś bliski z naszej rodziny czy tez znajomych, może mieć poważny problem związany z przynależnością do sekty. Zwłaszcza ludzie młodzi są dziś szczególnie narażeni na działanie sekt, chociażby w sytuacji, gdy oferowane są im propozycje spędzania czasu wolnego np. spotkania mantry, jogi. Często za tymi ofertami kryje się działanie grup Hare Kriszna, czy działanie kościoła scjentologicznego. W dobie XXI wieku mamy do czynienia z postępem technologii, co sprawia, że człowiek skupiający się na pędzeniu w przód, czuje się osamotniony. Stąd też, próbuje zapełnić swój czas wolny w możliwie atrakcyjny sposób. Nadarza się tu nieposkromiona okazja dla werbowników, którzy z chęcią pozyskują przyszłych uczestników sekty. Człowiek często nie zdając sobie sprawy z powagi sytuacji wchodzi w bliższe relacje z grupą oferującą mu lepsze życie co w efekcie prowadzi do tragedii i dezintegracji wewnętrznej osoby (ofiary).

W moim artykule przedstawię opis problemu jakim jest przynależność do sekt i ich wpływ na późniejsze życie osoby werbowanej. Wskażę na najważniejsze czynniki warunkujące przynależność do sekt, a także udzielę wskazówek jak można przeciwdziałać negatywnym skutkom. Zastanowię się również nad tym jak wygląda życie osoby po wyjściu z sekty. Spróbuję określić jak można w inny sposób pomóc ofierze. Zainteresowanie tym zjawiskiem uważam za słuszne z tego względu, iż dotyczy ono przypuszczalnie nawet ok. 2 mln Polaków. Sekty maja charakter dynamiczny. Oznacza to, że jedne powstają, inne znikają a jeszcze inne rozszerzają swoja działalność. Należy, więc podkreślić, że przynależność do nich nie dotyczy tylko pewnych jednostek lecz dużej liczby społeczeństwa. Dlatego warto bliżej przyjrzeć się temu zjawisku. Kompensacja, prewencja i profilaktyka w zakresie przeciwdziałania rozszerzania się sekt tworzy podstawę pomocy w tym zakresie.

2. SEKTY

2.1 Definicja sekty

Raport Watykański przytacza definicje sekty, jako: „grupy religijnej posiadającej własny, indywidualny światopogląd, wywiedziony z nauk jakiejś wielkiej religii światowej, lecz nie utożsamiany z nimi”.[2] Z kolei *Słownik Wyrazów Obcych* PWN *definiuje sektę jako* „grupę religijną, która oderwała się od któregoś z wielkich Kościołów panujących i przyjęła

[1] Prof. dr hab.Iwona Wagner, Zakład Pracy Społecznej, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
[2] Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Maternus Media, Tychy 1999, s. 10

własne zasady organizacyjne; odłam wyznaniowy jakiejś religii" [3]. W ujęciu socjologicznym sektę definiuję się jako „grupę społeczną izolującą się od reszty społeczeństwa, mającą własna hierarchię wartości i zespół norm zachowania się, z silnie akcentowaną rolą przywódcy" bądź „małą grupę, w której realizuje się dążenia do wytworzenia osobistych, bezpośrednich więzi między członkami, a której stosunek do państwa, świata, społeczeństwa pozostaje obojętny lub niechętny"[4]. Wśród charakterystycznych cech wyróżnia się: ostrą izolację świadomościową przejawiającą się w negacji celów, środków i norm akceptowanych w środowisku zewnętrznym wobec sekty; rozbudowanie wewnętrznej hierarchii ról ze szczególna rolą charyzmatycznego przywódcy; przyjęcie przez sektę funkcji jedynej i bezkonkurencyjnej więzi społecznej swoich członków, nacechowanej przerostem lojalności i fanatyzmu.[5] Sekta (od łac. sccta – kierunek, droga, stronnictwo – iść za kimś, postępować lub łac. seco, secare – odcinać się od czegoś) – grupa społeczna stanowiąca odłam wśród wyznawców jakiejś religii. Louis Daumont wskazuje definicję występującą w religii hinduistycznej i określa sektę, jako grupę religijną obejmującą: ascetów zaangażowanych w osiąganie wyzwolenia z samsary zgodnie z wspólnie akceptowanymi naukami; świeckich zwolenników, oraz wskazuje, że w najszerszym ujęciu wyłonionymi w historii hinduizmu sektami są buddyzm i dżinizm.[6] Często wskazuje się, że sekta jest określana mianem „grupy kultowej". Może oznaczać grupę izolującą się (sect), czy też toksyczną, szkodliwą (cult). Zaznacza się, że często grupy kultowe są kontrowersyjni i unikają kontaktu z rzeczywistością. Cechą charakterystyczną sekty może być fakt, że członkowie sekty określają siebie jako „biali" a innych jako „czarnych". W tym przypadku inni (nieprzynależący do sekty) są grzeszni i źli, są jednym słowem potępieni.

2.2 Charakterystyka wybranych sekt

Nazwa sekty	**Założyciel**	**Wierzenia (główne założenia)**	**Kraje działalności**
Kościół Zjednoczeniowy	Sun Myung Moon (1954 r.)	- zamiar zbudowania Królestwa Bożego na ziemi; - myśli biblijne pomieszane z zasadami religii Wschodu - Bóg jest nieosobową siłą lub zasadą; - chęć utworzenia prawdziwej rodziny; - Moon jako drugi mesjasz - symbol sekty – promieniste centrum, kwadrat i koło, brak krzyża; - członek sekty jest zobowiązany do miłości i samozaparcia	USA Korea Południowa
Kościół Scjentologiczny	Roon Hubbard (1951 r.)	- organizacja non-profit - propagowanie rozwoju ducha	Francja, Niemcy, USA

[3] Tamże s.10
[4] Ks. Andrzej Zwoliński, *Anatomia sekty*, Kraków 1996, s.15
[5] Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Saternus Media, Tychy 1999, s. 11
[6] http://pl.wikipedia.org/wiki/sekta_(religioznawstwo) z dnia 09.12.2011.

		ludzkiego; - doradztwo, rehabilitacja - każda osoba jest nieśmiertelną duchową istotą (thetanem) i ma wiele żyć - każdy z natury jest dobry - skażenie następuje poprzez cierpienie - ważna jest pomoc w profilaktyce uzależnień (np. od narkomanii, analfabetyzmu) - stosowanie ”audytorów” które mają wspierać klienta	
Hare Kryszna (Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny)	Swami Prabhupada (1966 r. New Jork – Swaming Bhaktivedant)	- kult boga indyjskiego – Kryszny - wiara w hinduizm zwłaszcza w *Maha Mantra i Bhagawadgita* - utożsamianie jaźni ze świadomością boską Kryszny - wegetarianizm, brak stosowania używek, zakaz uprawiania hazardu - stosunki seksualne tylko w celu prokreacji - odmawianie Maha Matry 1728 razy w ciągu dnia - wiara Wedy, reinkarnacje, jogę	Europa, Ameryka, Polska (lata 70-te i 80-te)
Świątynia Ludu	Jim Jones (1956r.)	- praca ważną rzeczą w życiu człowieka (ludzie zmuszeni do niewolniczej pracy) - stosowanie *prania mózgu* - przyjmowanie publicznej krytyki za nieposłuszeństwo - James Jones jako Bóg i przyjaciel, Zbawca chorych - brak poszanowania Biblii, stworzenie własnej nauki	Kalifornia, Gujana
Rodzina Miłości (wcześniej pod nazwą Dzieci Boga w 1972 r.)	Dawid Berg (1919r.)	- przyjęcie Berga imienia Mojses-Mojżesz - głoszenie proroctw nie mających nic wspólnego z Biblią - kobiety traktowane jak towar, nazwane były „Bożymi dziwkami” - propagowanie kazirodztwa, współżycia seksualnego w grupie i z dziećmi	USA, Anglia (w Polsce 150 wyznawców)

[7]

[7] Por. Ks. Kazimierz Bukowski, *Religia świata wobec chrześcijaństwa,* Wydanie 1 – Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1988, s. 373-384

3. SEKTY – JAKO PROBLEM SPOŁECZNY

3.1. Metody werbunku do sekt

Każde miejsce i każda sytuacja są dobre, by stać się terenem misjonarskiej działalności sekt. Miejsce odpoczynku, pracy, poczekalnie, szpitale, przystanki autobusowe, akademiki, szkoły, korytarze instytucji charytatywnych, więzienia, biura, uczelnie, ulice, szlaki turystyczne, teatry, hotele, kina, muzea, wiece polityczne, uroczystości religijne, kursy językowe, kuchnie dla ubogich, świetlice osiedlowe i wiele innych – staja się obszarami działalności agitacyjnej członków sekty, miejscem gdzie nawiązywane są pierwsze kontakty z potencjalnymi adeptami.[8] Charakterystyczną właściwością działalności sekt jest metoda, jaką posługują się do zwerbowania kogoś do grupy. Są to metody werbunku. Wyróżniamy, zatem następujące:

1. **Metoda wpływu emocjonalnego** – w tej metodzie wykorzystuje się emocje drugiej osoby. Najłatwiej zwerbować kogoś, kto ma do nas zaufanie czyli bliską osobę. Często też są to osoby obce, zwłaszcza osamotnione. Stosowanymi tu technikami są: Technika flirtu, wzajemnego oddziaływania i najważniejsza bombardowanie miłością (love bombing), polegająca na mówieniu komuś samych miłych rzeczy, udzielanie wsparcia, pocieszanie. To również udzielanie pochlebstw co można uznać za manipulację.[9]
2. **Metoda kamuflażu** – oznacza, że organizacje są na pozór niezależne, lecz w praktyce utrzymywane i kontrolowane przez sektę. Sekty często tu posługują się hasłami np. *pomoc humanitarna, walka z głodem.* Przykładem może być akcja „Pożywianie życia", nagłaśniona przez Here Kryszna związana z pomocą dzieciom głodującym. Sekty kamuflują się, próbują ukryć się za pewnymi nazwami, aby nie wzbudzić bezpośrednich podejrzeń.[10]
3. **Metoda autorytetu** – związana z rozprzestrzenianiem się reklam, ulotek, transmisji telewizyjnych oraz innych źródeł mass mediów, które nakłaniają społeczeństwo do powielania pewnych zachowań. To również poddawanie się wpływem słynnych osób np. Tom Cruise, John Travolta, którzy są zaliczani do Ruchu scjentologów.[11]

Ponadto inną ważną metodą stosowaną przez sekty jest metoda małych kroczków inaczej nazwana *kontrolą umysłu.* Opiera się na ona na trzech etapach: I – Uwiedzenie (Rozmnażanie) – doprowadzenie do tego aby adept był zachwycony sektą i zdał sobie sprawę, że jego dotychczasowy system wartości był błędny; II – Przekształcenie – wywołanie załamania psychicznego u osoby oraz wpojenie nowych wartości, idei, które propaguje sekta; III – Ponowne zamrażanie – utwierdzanie nowej tożsamości, modelu zachowań, nowej

---

Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Maternus Media, Tychy 1999
Nathalie Luca, Sekty, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2005, s. 80-85
[8] Ks. Andrzej Zwoliński, *Sekty, Dlaczego?,* Wyd. Sióstr Loretanek, Warszawa 1998, s.13
[9] Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć*, Wyd. Maternus Media, Tychy 1999, s. 26-27
[10] Tamże, s. 31-32
[11] Tamże, s.47-49

osobowości.[12] Manipulacja psychiczna ma największy wpływ na przyszłego członka sekty i jest uznawana za najniebezpieczniejszą.

3.2 Przyczyny przynależności do sekt

Do najważniejszych czynników wpływających na przynależność jednostki do sekt zaliczamy:

- Czynniki rozwojowe – dotyczą osób w różnym wieku: młodzież, dorośli, osoby starsze (zwłaszcza z demencją starczą). Uznaje się jednak, że najbardziej narażone na działanie sekty są osoby młode, gdyż iż system wartości dopiero się kształtuje.
- Czynniki rodzinne – np. niewłaściwy styl wychowania (dziecko kontrolowane może się zbuntować i poszukiwać innego autorytetu niż rodzice).
- Czynniki sytuacyjne – związane z m.inn. nagłą utratą bliskiej osoby, utratą pracy, zmianą sytuacji rodzinnej, podatnością na zachowanie manipulatorów.
- Czynniki osobowościowe – związane z osobowością. Osoby najbardziej podatne na zachowania manipulatorów, czujące się dobrze, gdy ktoś nimi steruje. Osoby ślepo wierzące nawet w hipnozę.[13]

Ponadto wyróżniamy inne przyczyny jakimi są: silny stres (szczególnie nasilający się we współczesnym świecie a jego przyczynami są zazwyczaj problemy wywołane pracą, rodzinne, troska o zdrowie, nowe miejsce pracy, kryzys finansowy)[14], chęć terapeutycznej pomocy, chęć wolności, poszukiwanie odpowiedzi, dążenie do integralności (holizm), poszukiwanie tożsamości kulturowej, potrzeba bycia rozpoznanym, wyróżnionym, poszukiwanie transcendencji, potrzeba duchowości i wizji.[15]

3.3 Wpływ sekty na życie i funkcjonowanie jednostki

Wpływ działalności sekty jest ogromny. Konsekwencje przynależności do niej mogą być natury poznawczej (osoba nadal myśli kategoriami *świat czarno – biały,* co oznacza, że jest nieufna w stosunku do instytucji chcących jej pomóc oraz Kościołowi, widzi to w czarnych barwach), natury emocjonalnej (depresji, załamania), społecznej (brak zaufania do ludzi, brak samodzielnego dokonywania wyborów), ekonomicznej (utrata majątku), zdrowotnej (pogorszenie zdrowia psychicznego i fizycznego), duchowej (uraz do osoby duchownej). Osoby werbowane z początku nie zdają sobie sprawy z tego jaki wielki wpływ może mieć uczestnictwo w różnych obrzędach na ich późniejsze życie. Liderzy sekt wywołują silne emocje i są w stanie manipulować kimś cały czas, doprowadzając w ten sposób kogoś do paniki, strachu a nawet samobójstwa.[16] Przykładem może być zbiorowe samobójstwo 914

[12] Tamże, s. 22-24
[13] Tamże, s. 11-15
[14] Por. Stephen Hassan, *Psychomanipulacja w sektach,* Wyd. „Ravi", Łódź 1997, s. 117-118
[15] Por. red. Mariusz Gajewski, *ABC o sektach, Wyd.* II poprawione, Tychy 2004, s. 23-27.
[16] Por. Steven Hassan, *Jak uwolnić się od manipulacji psychicznej w sekcie. Poradnik dla rodzin i przyjaciół członków destrukcyjnych kultów,* Wyd. „Ravi", Łódź 2001, s. 248-249

członków sekty Świątynia Ludu po wypiciu trucizny w Gujanie w 1978 roku. Inny przykład to śmierć w wyniku pożaru 70 członków sekty Gałąź Dawida 19 kwietnia 1993 roku.[17] Bardzo silne działanie mają fobie wywołane poprzez przebywanie w sektach. Osoby często miewają napady maniakalno-depresyjne, poczucie lęku. Ich funkcjonowanie w społeczeństwie jest bardzo utrudnione a życie wygląda zupełnie inaczej niż przed wstąpieniem do sekty.

4. POMOC OSOBIE PO OPUSZCZENIU SEKTY

4.1 Życie osoby po wyjściu z sekty

Życie jednostki po opuszczeniu sekty jest bardzo trudne. Ludzie, którzy wcześniej czuli się szczęśliwi, po wyjściu z sekty czują, że wszystko utracili. Wraz z przystąpieniem do sekty następuje utrata statusu społecznego i uprawnień zawodowych. Powrót do społeczeństwa jest tym trudniejszy im dłuższa była przerwa. Osoby po wyjściu z toksycznej grupy zazwyczaj są bez pracy, rodziny i nadziei na lepszą przyszłość. Włączenie sie ponowne do życia społecznego jest szczególnie trudne w przypadku osób, którym od dzieciństwa wpajano zasady panujące w sekcie. Przykładowo wiele fragmentów literatury świadków Jehowy wskazuje, w jaki sposób ma być planowana przyszłość dziecka albo rodziny:

„*Zrozumieliśmy, że zbędny jest trud, aby pozostawić materialny spadek naszym dzieciom. Już niedługo Bóg będzie czuwał nad tym, aby każdy miał wygodny dom i jadł do syta w świecie, gdzie będzie panował pokój i prawdziwe bezpieczeństwo. Aktualnie liczy się dla nas tylko to, żeby Dzielić się naszym bliźnim cudownymi prawdami, których się nauczyliśmy.(Przebudźcie się, 22 marca 1980).*[18]

Widzimy, zatem jak sekta wpływa na życie nasze i naszych potencjalnych dzieci. Osoby te również spostrzegają świat, jako czarno – biały, którego nauczyły się będąc w sekcie. Oznacza to, że środowisko jest dla osób nadal obce i grzeszne. Osoby na nowo muszą uczyć się, co znaczy „ufać komuś". Profilaktyka stosowana w ramach przystosowania się na nowo tych osób do otoczenia bywa żmudna i długotrwała. Należy brać pod uwagę szczególnie zachowanie jednostki, które wskazują, że jest bądź była ona pod silnym działaniem sekty tj.; brak prowadzenia swobodnej rozmowy (rozmówca powraca bezkrytycznie do nowej wiary przyjętej w sekcie, nie wykazuje motywacji do zaprzestania tej wiary); bezkrytycznie wypowiada cytaty głoszone przez swojego guru; trudności z koncentracją; brak inicjatywy do samodzielnego działania; zaburzenia w zakresie woli; uczucie lęku i zagrożenia; trudności z komunikowaniem się, automatyczne reagowanie na głosy osoby (sygnał), która poddała sugestię (programowała); zmiana sposobu odżywiania.[19] Członkom sekt często wmawia się, że gdy opuszczą sektę spotka ich kara np. zachorują, umrą, zostaną oszpeceni, obrabowani, wpadną pod samochód lub zginą w innym wypadku,

[17] Piotr T. Nowakowski, *Sekty - co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Maternus Media, Tychy 1999, s. 11-12
[18] Jean-Marie Abgrall, *Sekty. Manipulacja psychologiczna,* Wyd. Gdańskie psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 257
[19] Pior T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Maternus Media, Tychy 1999, s. 15-16

oślepną, nie będą mogli zasnąć itp. Oznacza to, że nawet po opuszczeniu sekty życie osób będzie nie tyle, co utrudnione, lecz nawet zagrożone.[20] Byli członkowie wpływają często negatywnie na dalsze życie własnej rodziny. Oto przykładowa wypowiedź mężczyzny, którego żona przebywała 7 lat w sekcie:

„*Sytuacja zmieniła się, kiedy żona poznała nowych przyjaciół, którzy preferowali zdrowy styl życia. Wegetarianizm i pokojowa postawa wobec życia teoretycznie były pozytywne. Nie znając wewnętrznych zasad uważałem ich za niegroźnych dziwaków. Pod wpływem tych ludzi żona zmieniła się nie do poznania. Początkowo myślałem, ze to wynik kryzysu małżeńskiego, szukałem winy w sobie. W domu pojawili się Siostry i Bracia duchowni z sekty Hare Kryszny. Żona zachowywała się jak nawiedzona. W smrodzie kadzideł od godz. 4.00 uprawiała swoje praktyki. Odsunęła się od bliskich, rodziny, przestała być żoną i matką, zaniedbywała dzieci. Nazywała nas ludźmi III kategorii czyli demonami. Dzieciom zabraniała jeść mięso, mówiąc, że to trupy. Nie wolno było jeść również ryb, jajek, czosnku i cebuli. Często wprowadzała posty. Dzieci bardzo źle znosiły te zmianę. Były osłabione i wystraszone. Przeciążone obowiązkami sekciarskimi niechętnie uczyły się, z ledwością przechodziły do następnej klasy. Często zamiast iść do szkoły wyjeżdżały z żoną w góry czy miejsc kultu. Praktyki, w których uczestniczyły dzieci (bez mojej zgody) doprowadziły do kłopotów rodzinnych…"*[21].

Na podstawie wielu historii rodzin dotkniętych problemem przynależności do sekt, można stwierdzić, że najważniejszą zmianą człowieka jest zmiana jego psychiki. Manipulacja stosowana przez przywódców sekt uderza w najczulsze punkty człowieka pociągając za sobą jego późniejszą dezintegrację wewnętrzną i rodzinną.

4.2 Formy pomocy oferowane ofierze. Regulacje prawne i instytucje pomocowe

Bez dokładnego poznania założeń podstawowych sekt i ich wpływu na życie jednostki nie byłby możliwe określenie zakresu specjalistycznej działalności pomocowej w tym zakresie. W związku ze zwiększoną ilością przypadków negatywnego oddziaływania grup kultowych na społeczeństwo zwiększa się zapotrzebowanie na instytucje i regulacje prawne związane z przeciwdziałaniem temu zjawisku. Na temat destrukcyjnej działalności sekt można znaleźć informacje w trzech istotnych dokumentach:

- Raport Watykański – (wskazuje na młodzież jako najbardziej narażoną grupę na działanie sekt, wskazuje na techniki werbowania, szkolenia i indoktrynację jakimi posługują się sekty)
- Raport o Bezpieczeństwie Państwa (głoszony przez Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, wskazuje na szczególny wpływ psychomanipulacji w sektach, mówi o stanach depresyjno – lękowych i chorobach psychosomatycznych, o stosowaniu środków halucynogennych itp.)

[20] Por. Steven Hassan, *Jak uwolnić się od manipulacji psychicznej sekcie. Poradnik dla rodzin i przyjaciół członków destrukcyjnych kultów,* Wyd. „Ravi", Łódź 2001, s. 249-250
[21] Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Maternus Media, Tychy 1999, s.83

- Raport o niektórych zjawiskach związanych z działalnością sekt w Polsce[22].

Większość międzynarodowych sekt, które w ostatnich latach rozpoczęły działalność w Polsce, zazwyczaj funkcjonują w wielkich aglomeracjach (Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wrocław) i miejscowościach położonych w pobliżu granic. Stąd też w większych miastach ofiary wpływu sekt mogą znaleźć pomoc. Są to:

- Międzynarodowy Zespół do Spraw Nowych Ruchów Religijnych, MSWIA, 02-591 Warszawa, ul. Batorego 5, Tel. (022) 661 89 59
- Stowarzyszenie „Civitas Christiana (Małopolski Ośrodek Informacji o Sektach i Nowych Ruchach Religijnych), 31-131 Kraków, ul. Garbarska 9, Tel. (012) 422 21 11 (głównym zadaniem ośrodka jest profilaktyka skierowana na młodzież, placówka organizuje głównie programy profilaktyczno – informacyjne dla młodzieży szkół podstawowych i średnich, zapewnia dyżury psychologa, telefon zaufania i poradnictwo dla osób poszkodowanych bezpośrednio przez grupy kultowe i dla ich rodzin).
- Centrum Informacji, Profilaktyki i Terapii (CIPiT), 20-109 Lublin, ul. Królewska 10, Tel. (081) 743 79 84 (celem stowarzyszenia jest zapobieganie i przeciwdziałanie negatywnym skutkom działalności kontrowersyjnych grup religijnych, para terapeutycznych i handlowych).
- Stowarzyszenie Ruch Obrony Rodziny i Jednostki, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 4, Tel. (022) 827 89 67 (powstało w 1994 roku, celem ruchu jest rozwój profilaktyki i poradnictwa, przygotowywanie programów terapeutycznych dla grup wsparcia rodziny, organizowanie prelekcji dla rodziców, pedagogów, młodzieży).
- Katolickie Centrum Edukacji Młodzieży „Kana" (Biura Informacji o Sektach i Nowych Ruchach Religijnych), 40-014 Katowice, pl. Szramka 4, Tel. (032) 253 04 55 (organizuje spotkania i dyskusje w szkołach, salkach przykościelnych itp.: udzielanie informacji na temat różnych grup religijnych i udzielanie pomocy poszkodowanym w wyniku działalności sekt).[23]

Ponadto wyróżniamy inne stowarzyszenia pomagające ofiarom grup kultowych: Diecezjalny Punkt Poradnictwa Religijnego (Gdańsk), Dominikańskie Ośrodki Informacji o Nowych Ruchach Religijnych i Sektach (Warszawa), Stowarzyszenie Ruch Obrony Rodziny i Jednostki (Warszawa). Jednostka poszkodowana może też znaleźć przydatne informacj w specjalistycznych pismach: „Sekty i Fakty" – kwartalnik informacyjno-profilaktyczny, „Drogami sekt i kultów", „Biuletyn" Gdańskiego Centrum Informacji o sektach i Nowych Ruchach Religijnych.[24] Należy również zaznaczyć, że pierwszym oficjalnym Raportem związanym z działalnością sekt był Raport Cottrella przedstawiony 22

[22] Monika Szpringer, *Profilaktyka społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne.* Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004, s. 275
[23] Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć,* Wyd. Maternus Media, Tychy 1999, s. 100-103
[24] Tamże, s.104

maja 1984 roku. Polskim odpowiednikiem tego dokumentu był raport „O stanie bezpieczeństwa państwa" z 1995 roku. Omówione są w nim metody i techniki stosowane przez sekty w celi kontroli myśli, uczuć, zachowań itp.[25]
Profilaktyka wobec osób poszkodowanych powinna mieć na celu wyrównanie braków jakich doznaje jednostka po opuszczeniu sekty. Obecnie istnieje wiele programów przewidzianych w celu prewencji negatywnego działania sekt. Przykładem może być program wychowawczo – profilaktyczny „Trzy Koła" – autorstwa B. Wolniewicz – Grzelak powstały w 1998 roku. Jest on poświęcony głównie młodzieży gimnazjalnej i uczniom szkół podstawowych. Celem programu jest rozwijanie więzi społecznych, postaw prozdrowotnych, profilaktyka wobec uzależnień i sekt.[26] W działaniach pomocniczych wobec jednostki należy skupić się na leczeniu fobii, jakiej jednostka nabawiła się podczas pobytu w sekcie. Fobia przejawia się uporczywym, nieracjonalnym lękiem przed określonymi sytuacjami lub przedmiotami. Bodźcem który powoduje stan fobii może być każdy wewnętrzny lub zewnętrzny czynnik np. głos, słowo, uczucie, zachowanie.[27] Czynniki takie powodują u jednostki wmawianie sobie lękliwym głosem, że np. grozi jej zguba. Osoby często czują strach, wstyd, maja poczucie winy i towarzyszy im syndrom „Dryfowania". Dryfowanie jest tu problem podwójnej tożsamości w skrajnej postaci będący efektem przebywania w sekcie. Może utrzymywać się przez długie lata, wywołując tzw. dryfowanie, czyli powracanie do okresu, gdy było się członkiem sekty. Kultowa osobowość może powracać w sytuacji, gdy osoba np. coś usłyszy lub poczuje zapach, jakim posługiwano się podczas manipulacji.[28] Aby móc przeciwdziałać takiemu dryfowaniu należy: ustalić, co je wywołuje, opanować nowy sposób reagowania na bodziec (nauka odmiennego kojarzenia), przyglądać się obrazom pojawiającym się w naszej wyobraźni z dystansem.[29] Osobie kierującej się nadal myśleniem czarno – białym należy zwrócić uwagę, że jest coś pomiędzy tym np. szarość (czyli kolorowy świat, normalny świat), oraz zwrócenie uwagi na inne możliwości spostrzegania świata. W celu profilaktyki organizowane są: konferencji, spotkania z młodzieżą i rodzinami, grupy wsparcia, spotkania z osobami poszkodowanymi działaniem sekt, wywieszanie plakatów, reklamy, nadawanie komunikatów w środkach masowego przekazu itp. Ponadto specjaliści: terapeuci rodzinni, psychologowie społeczni, lekarze, pracownicy ośrodków pomocowych a nawet funkcjonariusze policji, zajmują się pomocą ofiarom sekt.[30]

4.3 Próba określenia innych rozwiązań dla osób zagrożonych działaniem sekty

Prócz tradycyjnych form pomocy udzielanym osobom poszkodowanym w wyniku działania sekt dodałabym jeszcze formy, które uważam za przydatne przy udzielaniu pomocy. Byłoby to:

[25] Monika Szpringer, *Profilaktyka Społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne,* Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004, s. 150
[26] Tamże, s.277.
[27] Steven Hassan, *Jak uwolnić się od manipulacji psychicznej sekcie. Poradnik dla rodzin i przyjaciół członków destrukcyjnych kultów,* Wyd. „Ravi", Łódź 2001, s. 247
[28] Tamże, s. 326 - 327
[29] Tamże, s. 328
[30] Tamże, s. 342

- Projekcie filmowe, ukazujące wypowiedzi byłych członków sekt, które nakłoniłyby społeczeństwo do przemyśleń i podjęcia działań prewencyjnych w zakresie grup kultowych
- Zwiększona ilości Billboardów z fotografiami zmuszającymi społeczeństwo do refleksji na temat przynależności do sekt oraz zachęcanie do udzielania pomocy rodzinom osób dotkniętych tym problemem
- Spotkania w specjalnych ośrodkach, które odbywałyby się raz do dwóch razy w miesiącu dla młodzieży i dorosłych. Celem spotkań byłyby rozmowy na temat różnych wyznań i próby określenia wpływu grup kultowych na społeczeństwo i przyszłość wielu osób poszkodowanych oraz ich rodzin. Spotkania również propagowałyby akcje na rzecz ochrony byłych członków sekty
- Udzielanie pomocy przez ośrodki pomocy społecznej tj. powołanie specjalnej wykwalifikowanej kadry terapeutów, którzy prowadziliby grupy wsparcia dla ofiar sekt i osób potencjalnie zagrożonych ich wpływem. Najlepiej byłoby, gdyby zajęcia były prowadzone przez byłych członków sekt, ponieważ takie osoby najlepiej wiedzą, jakie formy manipulacji są stosowane w sektach oraz jak można temu zapobiec
- Wydawanie większej ilości artykułów, gdzie zawarte byłyby wskazówki dotyczące postępowania w przypadku sytuacji spotkania potencjalnego werbownika. Wskazówkami mogłyby być pytania osób do podejrzanej grupy np. „Czy mówiąc mi o waszej grupie, próbujecie mnie nakłonić do spotkania z wami?", „Kto jest waszym przewodniczącym i z kim współpracujecie?"
- Stosowanie nastawienia ukierunkowanego na muzykoterapię, kontakt ze sztuką, masaże. Poprzez muzykę i sztukę byli członkowie sekty, mogliby wyrażać swoje emocje w sposób niewerbalny oraz uwolnić się od negatywnych wspomnień.[31] Masaż z kolei pozwoliłyby na wejście w kontakt z własnym ciałem, na rozluźnianie się. To miałoby pozytywny wpływ na osoby, które uczono w sektach wypierania się własnych uczuć i *„wychodzenie poza ciało"*.
- Zwiększony wymiar kar stosowany dla sprawców przemocy występującej w sektach

Moje propozycje wspomagałyby działań mających na celu prewencje i profilaktykę związaną z negatywnym wpływem sekt na życie wielu ludzi.

5. ZAKOŃCZENIE

Podsumowując tematykę należy stwierdzić, że sekty są bardzo niebezpiecznym zjawiskiem w dobie XXI wieku. Obecnie szacuje się, że nawet ponad 2 mln Polaków ma lub miało styczność z sektami w swoim życiu. W Polsce istnieje ponad 300 zarejestrowanych nowych ruchów religijnych. Na świecie jest ich około 90 tyś. Będą to te, które skupiają dużą

[31] Tamże, s.344

liczbę członków, są popularne, można łatwo odróżnić ich doktryny i techniki działania od pozostałych.[32]

W związku z tym powinniśmy zwracać szczególna uwagę na pomnażanie się liczby sekt i ich członków. Przynależność do destruktywnych grup niekiedy ciągnie się latami, tak samo jak i późniejsze leczenie. Wiele osób zbyt późno zdaje sobie sprawę z faktu, że ich kilka a nawet kilkanaście lat życia zostało zaprzepaszczone w wyniku przynależności do toksycznej grupy. Osoby często zostają po wyjściu z takiej grupy bez pracy czy rodziny. Nie mają jakichkolwiek perspektyw na przyszłość i w dodatku są nękane przez prześladowców czy negatywne wspomnienia i fobie. Dlatego naszym zdaniem potrzebna jest pomoc takim osobom oraz prowadzenie różnego rodzaju akcji w celu zapobiegania szerzeniu się temu zjawisku. Powinniśmy mieć na uwadze to, że nawet ktoś z naszej rodziny będąc w trudnej sytuacji, będzie chciał skorzystać z pozornie bezpiecznej grupy. Wówczas powinniśmy sprawdzić, kto tak naprawdę kryje się za prpopnowaną ofertą. Jeżeli sprawa wyda nam się podejrzana, powinniśmy natychmiast interweniować. W wielu przypadkach przynależność do sekt kończy się próbami samobójczymi dlatego, jest to szczególny rodzaj niebezpieczeństwa dla ludzkiego życia. Nasza wola jest autonomiczna i nie powinna być narzucana odgórnie przez grupę do której należymy. Próbując odpowiedzieć na pytanie „Czy możliwy jest powrót do normalności?" można odpowiedzieć, że jest to możliwe, ale nie mamy gwarancji, że dana osoba nie będzie próbowała wrócić do grupy, w której długo przebywała. Nie możemy tez mieć pewności, że zachowania osoby będą przewidywalne oraz, że będzie ona mogła od razu się odnaleźć w społeczeństwie. Dlatego bardzo ważna jest nasza pomoc, ponieważ dzięki nam powrót do normalności może okazać się dużo łatwiejszy niż bez nas.

[32] Monika Szpringer, *Profilaktyka Społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne,* Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004, s. 274

6. BIBLIOGRAFIA

1. Piotr T. Nowakowski, *Sekty – co każdy powinien wiedzieć*, Wyd. Maternus Media, Tychy 1999.
2. Dariusz Kuncewicz, *Kontrowersyjne grupy religijne*, Wyd. Maternus Media, Tychy 2005
3. Monika Szpringer, *Profilaktyka Społeczna. Rodzina, szkoła, środowisko lokalne*, Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2004
4. Steven Hassan, Jak *uwolnić się od manipulacji psychicznej w sekcie, Poradnik dla rodzin i przyjaciół członków destrukcyjnych kultów,* Wyd. „Ravi", Łódź 2001
5. Jean-Marie Abgrall, *Sekty. Manipulacja psychologiczna,* Wyd. Gdańskie Psychologiczne, Gdańsk 2005
6. Steven Hassan, *Psychomanipulacja w sektach*, Wyd. „Ravi", Łódź 1997
7. Ks. Kazimierz Bukowski, *Religie świata wobec chrześcijaństwa*, Wydanie I – Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1998
8. Ks. Andrzej, *Sekty. Dlaczego?,* Wyd. Sióstr Loretanek, Warszawa, 1998
9. O. Aleksander Posadzki, Wojciech Śledziński, Dorota Zarębska – Piotrowska, O. Jerzy Brusiło, *Seksty, sekty. W poszukiwaniu prawdy*, Wyd. Jedność, Kielce 1997
10. Ks. Andrzej Zwoliński, *Anatomia sekty*, Wyd. Gotów, Kraków, 1996
11. Piotr T. Nowakowski, *Ile jest sekt w Polsce?,* „Sekty i Fakty" 2009, nr. 1 (38/39).

Bezrobocie jako jeden z problemów społecznych na przykładzie miasta średniej wielkości

Leszek Wieczorek [1]

Streszczenie

W artykule przedstawiono definicyjne i prawne ujęcie bezrobocia w Polsce. W oparciu o wybrane miasto średniej wielkości dokonano analizy ogólnej sytuacji na rynku pracy oraz zmian zachodzących na rynku pracy
Słowa kluczowe: Bezrobocie, problemy społeczne, miasto średniej wielkości.

Summary

The article presents the definition and legal approach to unemployment in Poland. Based on the selected medium-sized town an analysis of the overall situation on the labor market and changes in the labor market
Keywords: Unemployment, social problems, medium-sized town

Wprowadzenie

Bezrobocie to zjawisko złożone, wieloaspektowe i, jako przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin naukowych: ekonomii, politologii, psychologii, prawa, demografii, socjologii, statystyki, nie poddaje się jednoznacznym interpretacjom[2].

Jest to widoczne w samym źródłosłowie pojęcia, w różnych językach europejskich. Francuskie słowo używane dla określenia pojęcia bezrobocia - *chomage* – występowało już w średniowieczu, jednak w znaczeniu odmiennym od dzisiejszego; słowo to wywodzi się z greckiego *kauma* (spiekota, palący, upał) i łacińskiego *caumar*, oznaczającego odpoczynek w czasie dziennego upału, gorąca. Tak więc pierwotnie słowo *chomage* było związane z odpoczynkiem, czasem wolnym od zajęć. Dzisiejsze znaczenie uzyskało nie wcześniej jak z końcem XIX stulecia. Podobnie, w języku angielskim, słowo *unemployment* nie było w powszechnym użyciu przed końcem XIX stulecia. Wcześniej (czyli przed okresem kształtowania się wolnorynkowego kapitalizmu) używano takich słów, jak *involuntary idleness* (mimowolna bezczynność). Karol Marks używał pojęcia *die unbeschaftigen* (bezczynny lub wolny od zajęć)[3].

Cytowane przykłady znaczenia różnych słów, używanych przed końcem XIX wieku pokazują, że stan „pozostawania bez pracy" był początkowo postrzegany jako problem dotyczący jednostki a nie jako problem społeczny oraz był neutralnie określany jako sytuacja „bezczynności". Bezrobocie zostało zdefiniowane w kontekście problemu społecznego dopiero po I wojnie światowej, z uwagi na przejęcie przez instytucję państwa odpowiedzialności za sytuację ludzi pozbawionych wbrew własnej woli możliwości zatrudnienia.

[1] Uniwersytet Śląski w Katowicach
[2] Wykorzystano fragment książki M. Sosnowski, L. Wieczorek, *Skazani na rynku pracy*, Katowice 2007 (wydanie I, Katowice 2008 – wydanie II), s. 11-24.
[3] T. Borkowski, A. Marcinkowski, *Socjologia bezrobocia*, Warszawa 1996, s. 13-16.

Biorąc pod uwagę aspekt ekonomiczny i społeczny, najczęściej stosowanym wyznacznikiem pojęcia bezrobocie, jest tzw. przedmiotowe i podmiotowe podejście do problemu.

W ujęciu przedmiotowym bezrobocie oznacza niezrealizowaną podaż pracy, będącą skutkiem braku równowagi na rynku pracy pomiędzy podażą siły roboczej (zasobów ludzkich) a popytem na pracę (chłonnością zatrudnieniową gospodarki). W tym rozumieniu bezrobocie jawi się, przede wszystkim jako problem ekonomiczny.

Bezrobocie w ujęciu podmiotowym rozpatrywane jest od strony osób dotkniętych tym stanem i oznacza bezczynność zawodową osób zdolnych do pracy i zgłaszających gotowość do jej podjęcia, dla których podstawą egzystencji są dochody z pracy[4]. To ujęcie wskazuje problem bezrobocia postrzeganego w kategoriach społecznych.

Podmiotowa definicja bezrobocia wydaje się dość wąska, gdyż sugeruje jakoby „świat bezrobocia" był jedynie światem samych tylko bezrobotnych oraz problemów, jakie napotykają. Zjawisko masowego bezrobocia przyczyniło się przecież do powstania nowych struktur i zjawisk, które możemy postrzegać w szerszym kontekście. Wymogło bowiem utworzenie nowych regulacji prawnych, instytucjonalnych struktur (urzędów, biur pracy), stało się przedmiotem zainteresowania naukowców, polityków i osób pracujących w sektorach związanych z „obsługą" tego zjawiska.

Aleksander Marcinkowski i Jerzy B. Sobczak próbują umieścić bezrobocie w socjologicznych ramach. Twierdzą oni, iż doświadczane przez społeczeństwo, jako zjawisko nowe, nacechowane dynamiką, utożsamiane z odczuciami i sytuacją tych, którzy w sposób nagły pozbawieni zostali pracy nie zawiera zbyt wielu konotacji socjologicznych. W aspekcie socjologicznym oznacza ono raczej proces przemieszczania się jednostek (do niedawna pracowników) od stanu uczestnictwa w społeczności „poprzez grupę" do stanu, w którym dotychczasowy zakres uwikłań grupowych ulega znacznemu zawężeniu. Degradacji ulega wtedy stan więzi, łączących jednostki z ich dotychczasowymi grupami i kręgami przynależności. Bezrobocie może być wówczas interpretowane jako proces „zmniejszającego się uspołecznienia" jednostek[5].

Dość ciekawa wydaje się definicja bezrobotnego, jako osoby, która wbrew własnej woli pozbawiona jest płatnego zatrudnienia lub zarobkowego zajęcia. Zjawisko bezrobocia można wtedy definiować, jako istnienie kategorii takich osób. To tłumaczenie jest chyba najbardziej zbieżne z punktem widzenia na ten problem samych bezrobotnych, którzy przez pracę rozumieją płatne zatrudnienie i chcą być zatrudnionymi pracownikami, a nie tylko wykonywać jakąkolwiek pracę[6].

Osoba bezrobotna według ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy[7] to najogólniej rzecz ujmując, osoba, którą można określić następującymi cechami:
- nie jest zatrudniona i nie wykonuje innej pracy zarobkowej;

[4] A. Nowak, E. Wysocka, *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie, Elementy patologii społecznej i kryminologii*, Katowice 2001, s. 215.
[5] A. Marcinkowski, J. B. Sobczak, *Bezrobotni i instytucje – interpretacje, definicje i strategie działania*, w: R. Borowicz, K. Łapińska-Tyszka, (red.), *Syndrom bezrobocia*, Warszawa 1993, s. 35.
[6] I. Reszke, *Wobec bezrobocia: opinie i stereotypy*, Katowice 1999, s.7.
[7] Art. 2, par. 1, pkt 2 ustawy z dnia 20.04.2004r. o promocji zatrudnienia i instytucjach na rynku pracy (tekst pierwotny Dz. U. z 2004r., nr 99, poz. 1001; tekst jednolity Dz. U. z 2008r., nr 69, poz. 415 z późn. zm) zwanej dalej ustawą o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

- jest zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy, obowiązującego w danym zawodzie lub służbie, za wyjątkiem osób niepełnosprawnych (w połowie wymiaru);
- nie uczy się w systemie dziennym;
- jest zarejestrowana we właściwym dla miejsca zameldowania (stałego lub czasowego) powiatowym urzędzie pracy;
- jest kobietą, która nie ukończyła 60 lat, lub mężczyzną, który nie ukończył 65 lat.

Przedstawiona przez twórców ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, definicja bezrobocia jest dość odmienna od definicji w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym, sugeruje ona bowiem, iż zjawisko bezrobocia ogranicza się wyłącznie do osób zarejestrowanych w urzędach zatrudnienia.

W Polsce za osoby bezrobotne uważa się jedynie osoby zarejestrowane w lokalnych biurach zatrudnienia, tak więc statystyki, przedstawiające stopę bezrobocia, ukazują jedynie oficjalne dane liczbowe – nie zaś faktyczną sytuację na rynku pracy.

Biorąc pod uwagę powyższe informacje pod uwagę interesująca wydawać się może analiza sytuacji na wybranym, polskim rynku pracy. Na potrzeby niniejszego artykułu dokonano tego w oparciu o miasto średniej wielkości. Kategoria „miasto średnie" nie jest stosowana przez różnych autorów konsekwentnie. Na przykład Marek Czerwiński za miasta średnie uważa ośrodki liczące 100-200 tysięcy mieszkańców[8]. Podobnie w badaniach (Pentor, CBOS) stosuje się przedział od 100-200 tysięcy mieszkańców. Miasto Dąbrowa Górnicza (od reformy samorządowej w 1998 roku powiat grodzki – poziom statystyczny NUTS 4) leży w Zagłębiu Dąbrowskim na wschodnim krańcu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego (we wschodniej części Wyżyny Śląskiej). Jest najbardziej rozległym pod względem powierzchni (189 km) miastem województwa śląskiego. Należy do największych pod względem wielkości miast w Polsce. Obejmuje tereny od Czarnej Przemszy do środkowej części Pustyni Błędowskiej. Jest więc miastem o bardzo zróżnicowanym krajobrazie. Posiada członkostwo Górnośląskiego Związku Metropolitalnego oraz Związku Miast Polskich. Umiejscowione jest w korzystnym położeniu geograficznym, w województwie śląskim, w odległości około 25 kilometrów od miasta wojewódzkiego Katowice. Należy do Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii Silesia i znajduje się w liczącej ok. 2,2 mln mieszkańców konurbacji śląsko-dąbrowskiej. W Dąbrowie Górniczej mieszka 127,7 tys. osób, co stanowi prawie 3% mieszkańców województwa. Gęstość zaludnienia należy do najmniejszych wśród miast na prawach powiatu w kraju i wynosi 677 osób na 1 km^2.

Poniższe informacje przedstawiono w oparciu o dane i opracowania Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Ogólna sytuacja na rynku pracy[9]

Na dzień 31 grudnia 2010 roku liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Dąbrowie Górniczej wyniosła 6 054 (analogicznie 2008 roku 4 195 osób, 2009 roku 6 131 osób), co stanowiło 11,2% (analogicznie w 2008 roku 7,3%,

[8] M. Czerwiński, *Upowszechnianie kultury a struktura społeczna*, Warszawa 1969, s. 68.
[9] Źródło – coroczne sprawozdania z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

2009 roku 10,7%) ogółu osób aktywnych zawodowo (wykres 1 i 2). Oznacza to, iż w porównaniu ze stanem na koniec 2009 roku, liczba zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy zmniejszyła się o 77 osób, a stopa bezrobocia spadła w tym okresie o 0,5%[10]. Pomimo faktu, że zapoczątkowany w 2004 roku spadek liczby osób bezrobotnych oraz stopy bezrobocia miał swoją dynamiczną kontynuację w roku 2008, to od 2009 roku nastąpił wzrost stopy bezrobocia. O ile pomiar zjawiska rok do roku (2009-2010) wskazuje na jego stabilizację, to analiza stopy bezrobocia w poszczególnych miesiącach 2010 roku wskazuje na zauważalne zmiany jego poziomu.

W pierwszych dwóch miesiącach 2010 roku stopa bezrobocia rosła, począwszy od marca obserwować można było jej wyraźny spadek, aż do czerwca (o 1,4%), okres wakacyjny przyniósł stabilizację na poziomie 10%, natomiast we wrześniu nastąpił jej zauważalny wzrost do 10,8% i poziom ten przyniósł kolejną stabilizację, aż do listopada. W grudniu zaobserwować można było kolejny wzrost stopy bezrobocia do 11,2%. Oznacza to, że sytuacja na rynku pracy pozostawała, przede wszystkim pod wpływem czynników sezonowych, a obserwacja rynku pracy nie dała sygnałów, świadczących o ogólnej kondycji gospodarczej kraju. Należy dodać, iż krzywa stopy bezrobocia była w 2010 roku wyjątkowo zgodna z kształtem krzywej Wskaźnika Rynku Pracy (Wskaźnik Rynku Pracy BIEC /WRP/ to syntetyczny wskaźnik, odpowiadający na pytanie o perspektywy zatrudnienia i bezrobocia w Polsce), co potwierdza, że rok 2010 (pomimo wyraźnej poprawy większości parametrów makroekonomicznych, za wyjątkiem rosnącego długu publicznego) był prawie neutralny w obszarze oddziaływania czynników pozasezonowych.

Wykres 1. Stopa bezrobocia w Dąbrowie Górniczej w latach 2008-2010

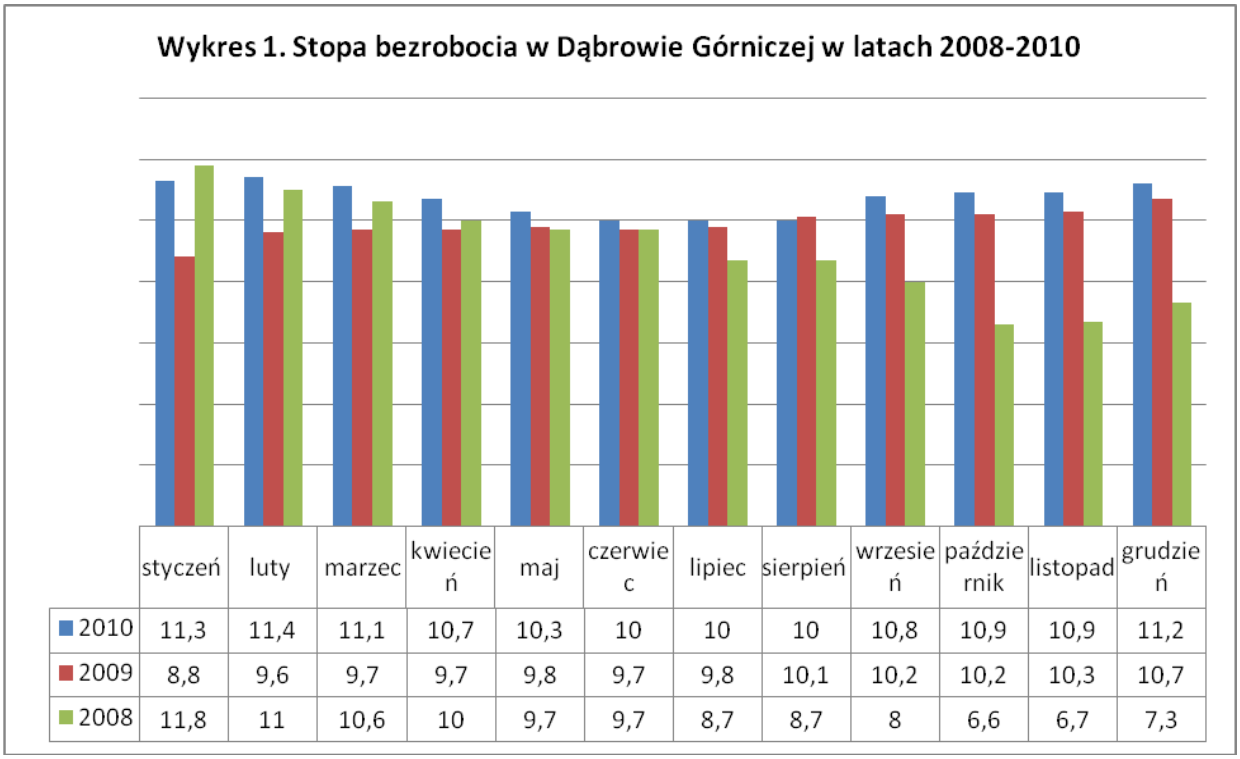

	styczeń	luty	marzec	kwiecień	maj	czerwiec	lipiec	sierpień	wrzesień	październik	listopad	grudzień
2010	11,3	11,4	11,1	10,7	10,3	10	10	10	10,8	10,9	10,9	11,2
2009	8,8	9,6	9,7	9,7	9,8	9,7	9,8	10,1	10,2	10,2	10,3	10,7
2008	11,8	11	10,6	10	9,7	9,7	8,7	8,7	8	6,6	6,7	7,3

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

[10] Spadek liczby osób bezrobotnych przy równoczesnym wzroście stopy bezrobocia wskazuje na spadek liczby ludności aktywnej zawodowo w Dąbrowie Górniczej.

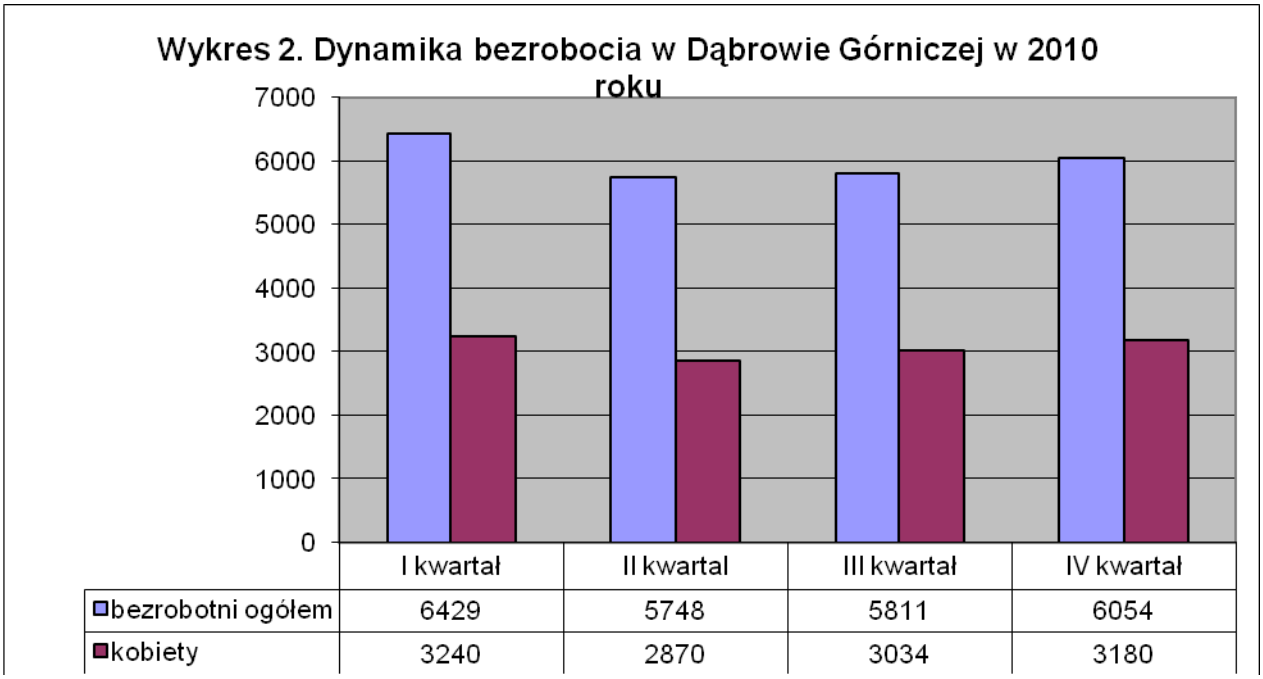

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Główne czynniki, wpływające na obraz sytuacji na dąbrowskim rynku pracy w 2010 roku to:

- ożywienie gospodarcze w kraju (wzrost PKB o 3,7%), w strefie euro (w tym przede wszystkim w Niemczech) oraz w skali globalnej (w Azji i USA);
- pogarszająca się kondycja finansów publicznych w Polsce (zgodnie z ostatnimi szacunkami w 2010 roku, deficyt finansów publicznych sięgnął blisko 7,9% produktu krajowego brutto);
- spadek zaufania inwestorów do strefy euro, wynikający z kryzysu finansów publicznych w Grecji, Irlandii, Portugalii i Hiszpanii;
- wzrost popytu (przede wszystkim zewnętrznego) na produkty i usługi branży motoryzacyjnej i metalurgiczno-hutniczej;
- wzrost popytu krajowego w III kwartale o 4,2% rok do roku (wg danych GUS);
- poprawa proporcji wyrejestrowań z powodu podjęcia zatrudnienia do ogółu bezrobotnych na koniec roku – w 2010 roku osiągnęła ona wartość 4804/6054=0,8, dla porównania w 2009 roku stosunek ten kształtował się na poziomie 3883/6131=0,6, a więc był nieznacznie gorszy;
- nieco większa liczba ofert pracy w kraju zgłoszonych do PUP – 5 961 ofert zgłoszonych w 2010 roku wobec 4 756 ofert zgłoszonych w roku 2009;
- wyraźnie większa liczba ofert pracy za granicą zgłoszonych do PUP za pośrednictwem sieci EURES (Europejskich Służb Zatrudnienia) – 2 743 oferty zgłoszone w 2010 roku wobec 1 734 ofert w roku 2009 (wzrost o ponad 1 000 ofert);
- wzrost o 5 mln zł całkowitej puli środków przeznaczonych przez dąbrowski Urząd Pracy (w tym prawie 6 mln zł ze środków EFS) na aktywizację zawodową osób bezrobotnych z 15,1 mln zł w roku 2009 do 20,2 mln zł w roku 2009.

Analiza zmian zachodzących na rynku pracy

Porównaniu poddane zostaną te dane, które wykazują największe sprzężenie ze wskaźnikami makroekonomicznymi i które należałoby uznać za najbardziej wrażliwe na wahania koniunktury, tj.:

1) liczba ofert pracy w kraju zgłoszonych do Urzędu Pracy;
2) liczba ofert pracy za granicą zgłoszonych do Urzędu Pracy za pośrednictwem sieci EURES;
3) liczba osób przewidzianych do zwolnienia z przyczyn dotyczących zakładu pracy;
4) liczba osób wyłączonych z ewidencji bezrobotnych z powodu podjęcia pracy;
5) liczba osób bezrobotnych z prawem do zasiłku.

Warto zauważyć, iż dane dotyczące punktów 1-3 to dane, które zaliczyć można do czynników implikujących poziom bezrobocia, zaś dane przyporządkowane do podpunktów d-f to kategoria danych implikowanych.

Analizie poddana zastanie liczba ofert pracy w kraju, zgłoszonych do dąbrowskiego Urzędu Pracy w poszczególnych miesiącach 2007-2010 roku.

Wykres 3. Liczba ofert pracy w kraju zgłoszonych do Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Góniczej w latach 2007-2010

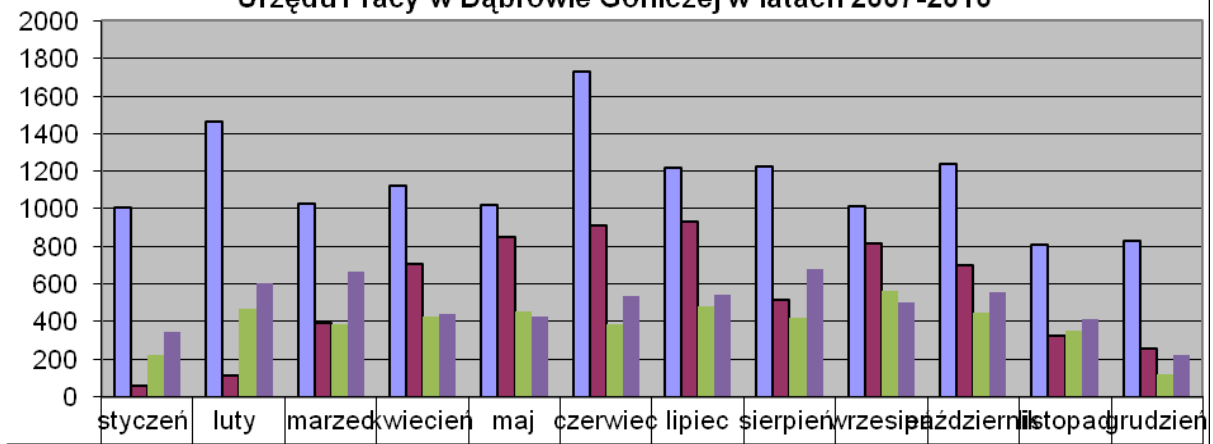

	styczeń	luty	marzec	kwiecień	maj	czerwiec	lipiec	sierpień	wrzesień	październik	listopad	grudzień
2007	1007	1460	1029	1121	1018	1727	1221	1227	1016	1241	812	829
2008	62	116	395	709	853	910	935	519	813	702	326	257
2009	223	471	391	427	457	385	482	424	568	450	356	122
2010	348	606	664	443	430	536	547	680	506	560	417	224

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Jak pokazano na wykresie 3, liczba ofert pracy w kraju zgłoszonych do Powiatowego Urzędu Pracy w 2010 roku była w zasadzie większa niż w analogicznych okresach 2009 roku (oprócz maja i września). Niestety ilość ofert w 2010 roku (całości i w każdym z poszczególnych miesięcy) była znacznie mniejsza niż w 2001 roku.

W całym 2010 roku do dąbrowskiego Urzędu Pracy zgłoszono 5 961 ofert zatrudnienia, a więc o 1 205 więcej niż w roku 2009 (4 756 oferty). Na przestrzeni 2010 roku (podobnie, jak to miało miejsce w roku 2009) nie rysuje się żadna tendencja, nie można mówić ani o trendzie wzrostowym, ani też o trendzie spadkowym. Najniższa wartość odnotowana została w grudniu, tj. 224 oferty (wynika to z wygaszenia z końcem roku

subsydiowanych ofert zatrudnienia) oraz w styczniu (co również wynika z rytmu finansowania subsydiowanych ofert zatrudnienia, które ruszają w lutym). W przypadku pozostałych miesięcy, tj. od lutego do listopada, amplituda wartości jest stosunkowo nieznaczna, osiąga ona maksymalną wartość 263 (różnica pomiędzy sierpniem – 680 ofert, a listopadem – 417 ofert), co wskazuje na pewną stabilizację w obszarze liczby krajowych propozycji pracy i sezonowość ich wahań. Wzrost ogólnej liczby ofert pracy to pozytywny wymiar roku 2010, jednak brak wyraźnej tendencji wzrostowej w skali roku nieco psuje ten korzystny obraz.

Wykres 4 obrazuje liczbę ofert pracy za granicą zgłoszonych do Powiatowego Urzędu Pracy za pośrednictwem sieci EURES w latach 2007-2010.

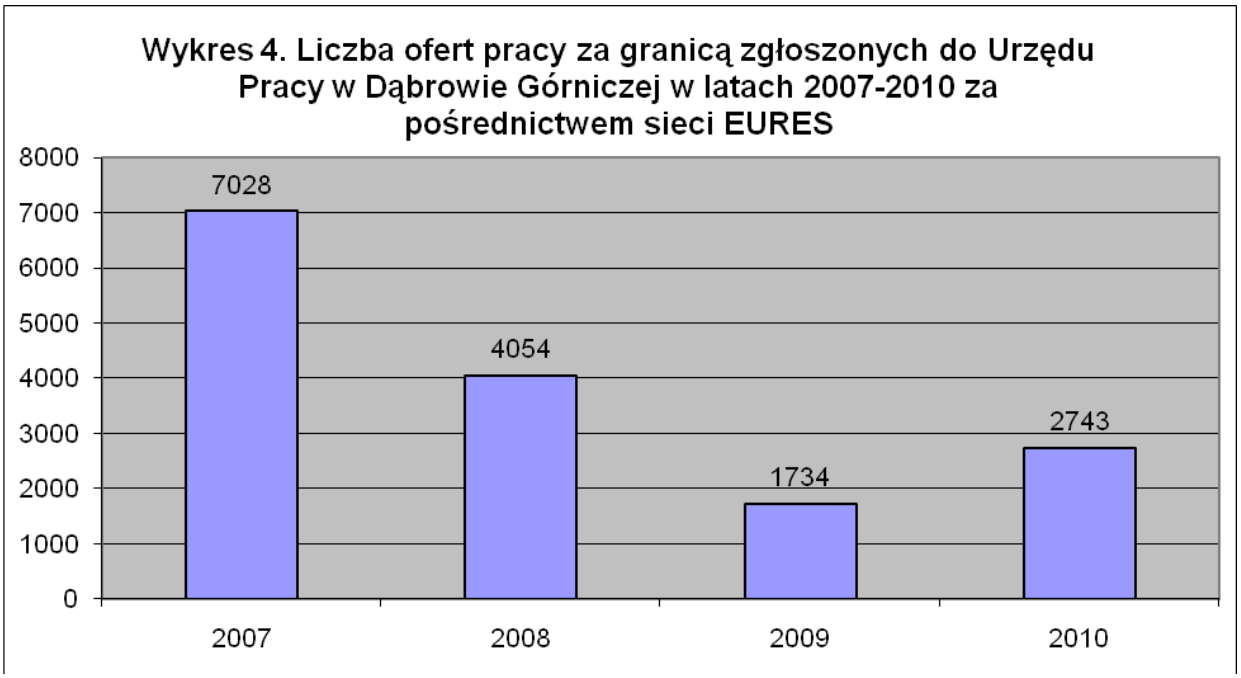

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

W przypadku liczby ofert pracy za granicą zgłoszonych do Urzędu Pracy za pośrednictwem sieci EURES w latach 2007-2010 analiza porównawcza jest bardzo przejrzysta – wyraźnie widać, iż spadek propozycji pracy za granicą w 2008 roku, pogłębiony jeszcze w 2009 roku (od 7 028 poprzez 4 054 do 1 734, tj. w tym okresie o ok. 75%). Warto zauważyć, że 2010 rok przyniósł przełamanie tych negatywnych tendencji, ponieważ zanotowano już 2 743 takie oferty (wzrost w porównaniu do 2009 roku o około 58%). Procentowy przyrost liczby ofert zatrudnienia za granicą (z tzw. Europejskiego Obszaru Gospodarczego), zgłoszonych do Urzędu Pracy za pośrednictwem sieci EURES w roku 2010 (o 58,2%), był ponad dwukrotnie większy niż w przypadku propozycji krajowych (o 25,3%). Oznacza to, iż opóźnienie, które można było obserwować w przypadku negatywnych skutków kryzysu finansowego na krajowym rynku pracy w stosunku do rynków europejskich, jest również widoczne w fazie wychodzenia z niego.

Liczba osób przewidzianych do zwolnienia z przyczyn dotyczących zakładu pracy wynosiła w 2010 roku 318 osób (w 2007 roku – 123, 2008 – 819, 2009 – 1 846). Ilość tych zwolnień (318 osób) była w 2010 roku o 1 528 osób niższa wobec roku 2009 (1 846 osób) –

oznacza to prawie sześciokrotny spadek w obrębie analizowanej kategorii. Zmniejszyła się również liczba zakładów zgłaszających do dąbrowskiego Urzędu Pracy zwolnienia. W 2009 roku było to 10 zakładów, zaś w 2010 roku 5 zakładów. Należy podkreślić, iż wyłącznie jeden zakład pracy pojawia się w niniejszym zestawieniu zarówno w 2009, jak i w 2010 roku, co oznacza, iż zwolnienia grupowe w zdecydowanej większości nie mają charakteru powtarzalnego.

Jak wynika z wykresu 5 ilość osób wyłączonych z ewidencji z powodu podjęcia pracy w 2010 roku (4 804 osoby) była wyraźnie wyższa (o prawie 1 000 osób) niż w roku 2009 roku (3 883 osoby). Ten wzrost w stosunku do roku 2009 został wypracowany, przede wszystkim w I półroczu 2010 roku (w okresie luty-czerwiec liczba wyłączeń z powodu podjęcia pracy była co najmniej o 100 osób wyższa niż w analogicznych miesiącach roku 2009). II półrocze 2010 roku również wypadło lepiej niż w 2009 roku, jednakże różnice nie były już tak zauważalne, a dodatkowo odnotować należy gorszy niż w 2009 roku wynik za miesiąc grudzień (należy jednak uznać, iż miał on podłoże sezonowe – niskie temperatury w większym stopniu, niż rok wcześniej, wpłynęły na ograniczenie aktywności w sektorze budownictwa).

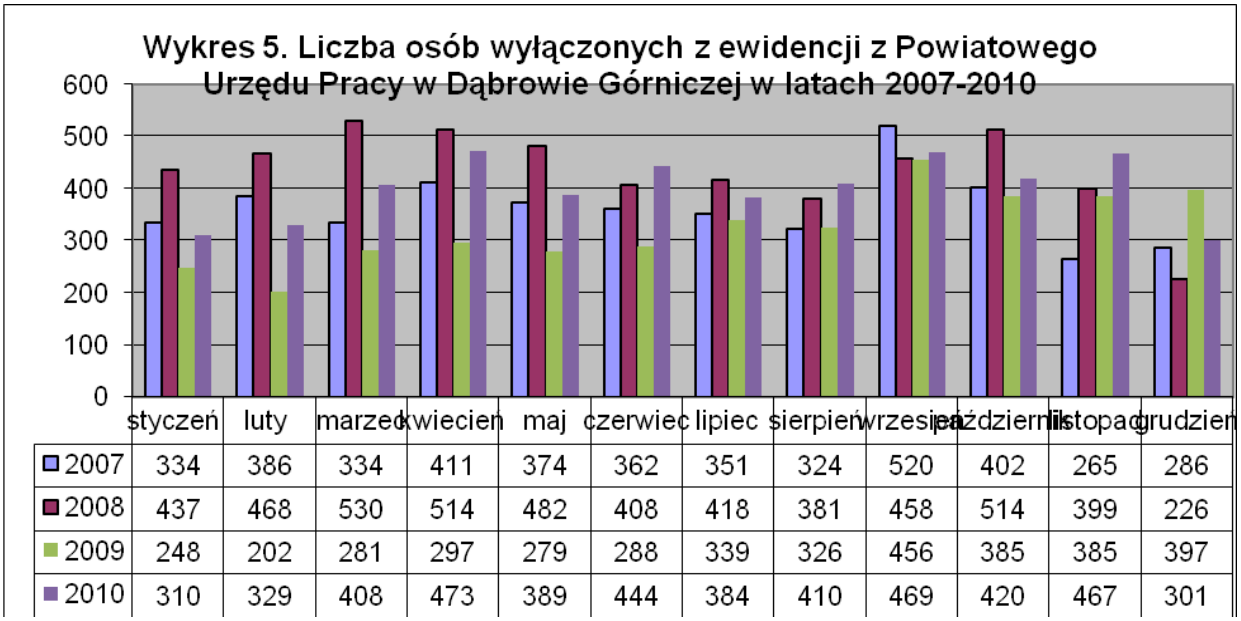

	styczeń	luty	marzec	kwiecień	maj	czerwiec	lipiec	sierpień	wrzesień	październik	listopad	grudzień
2007	334	386	334	411	374	362	351	324	520	402	265	286
2008	437	468	530	514	482	408	418	381	458	514	399	226
2009	248	202	281	297	279	288	339	326	456	385	385	397
2010	310	329	408	473	389	444	384	410	469	420	467	301

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Na koniec grudnia 2010 roku liczba bezrobotnych uprawnionych do pobierania zasiłku wynosiła 1 015 osób, a więc 16,7% ogółu zarejestrowanych (wykres 6). Oznacza to, że liczba bezrobotnych otrzymujących zasiłki proporcjonalnie do ogółu osób zarejestrowanych zmniejszyła się o 4%, z 20,7%, na koniec 2009 roku do 16,7%, na koniec roku 2010.

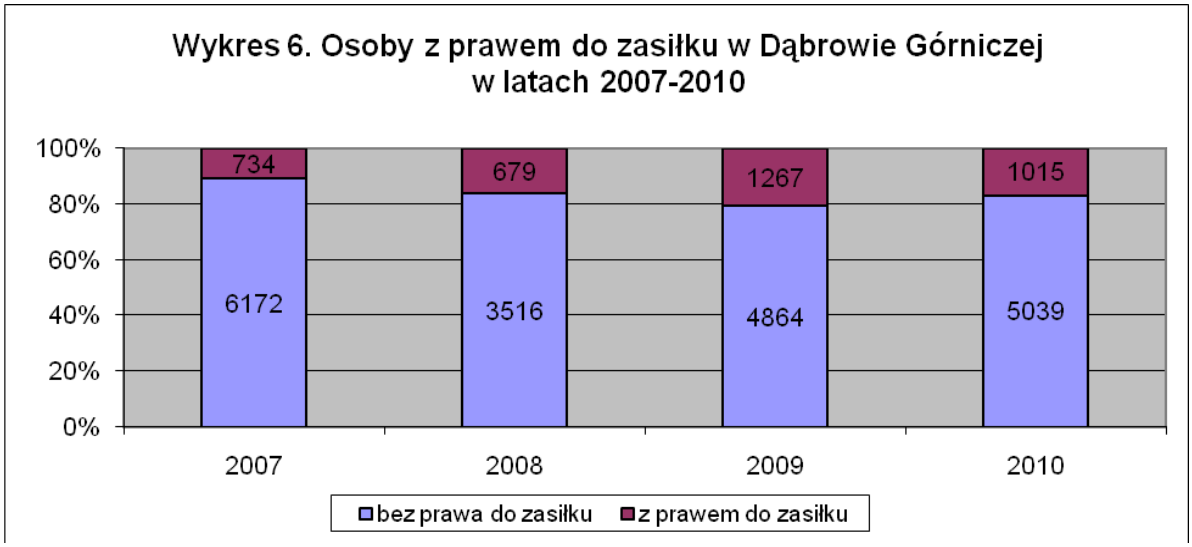

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

W przypadku tej kategorii danych zasadniczą rolę odgrywa kontekst, w jakim będziemy je analizować. Z punktu widzenia sytuacji materialnej bezrobotnych, spadek udziału osób z prawem do zasiłku w ogóle zarejestrowanych jest niekorzystny w tym sensie, że większy odsetek osób zarejestrowanych jest bezpośrednio zagrożony brakiem środków do życia. Jednakże analizując te dane w szerszej perspektywie, należy zauważyć, iż wśród klientów dąbrowskiego Urzędu Pracy maleje odsetek osób, które były zatrudnione przez dłuższy okres i zostały zwolnione, co jest zjawiskiem pozytywnym.

Rok 2010 nie przyniósł jakościowych zmian jeśli chodzi o strukturę dąbrowskiego bezrobocia – chodzi tu przede wszystkim o jej trzy główne wymiary, które tradycyjnie, pomimo pewnej poprawy w latach 2008-2009, są bolączką nie tylko lokalnego, ale również krajowego rynku pracy, tj. wymiar długotrwałego bezrobocia, bezrobocia kobiet oraz osób starszych powyżej 50 roku życia (tzw. 50+). Od wielu lat struktura bezrobocia w Dąbrowie Górniczej cechowała się dużą stabilnością i niezmiennością.

Jeśli chodzi o liczbę długotrwale bezrobotnych, to zwiększyła się ona z 2 037 na koniec roku 2009 do 2 311 na koniec roku 2010 w wartościach bezwzględnych oraz odpowiednio z 33,2% do 38,2% w wartościach względnych (w 2008 roku w porównaniu do 2007 roku zmalała ona ponad dwukrotnie z 4 371 na koniec 2007 roku do 2 043 na koniec 2008 roku, tj. z 63,3% do 48,7%). Wzrost ten w dużym stopniu generowany jest ustabilizowaniem sytuacji na rynku pracy, w tym przede wszystkim mniejszymi dopływami do bezrobocia. Bardzo niska wartość (33,2%) udziału długotrwale bezrobotnych w 2009 roku wynikała z dużego poziomu dopływów do bezrobocia (osób nowo rejestrujących się), co z kolei pozytywnie wpływało na proporcję długotrwale bezrobotnych do ogółu bezrobotnych.

W przypadku bezrobotnych kobiet ich udział w ogóle bezrobotnych uległ nieznacznemu zwiększeniu z 50,3% na koniec 2009 roku (3 083 kobiety na 6 131 bezrobotnych) do 52,5% na koniec roku 2010 (3180 kobiet na 6054 bezrobotnych). Ten niewielki wzrost udziału kobiet w ogóle zarejestrowanych to kolejny przejaw stabilizacji na rynku pracy i stopniowego wychodzenia z kryzysu, gdyż to mężczyźni dominowali wśród osób zatrudnionych w branżach najbardziej dotkniętych kryzysem, co z kolei przekładało się na większy ich udział wśród zwalnianych i rejestrujących się w 2009 roku. Ów swoisty

„powrót do normalności" nie jest jednak pozytywny w tym sensie, że czynniki fundamentalne, generujące wyższe bezrobocie kobiet, pozostały niewzruszone.

Wyraźnie mniejszą podatnością na wahania koniunkturalne odznacza się natomiast struktura wiekowa dąbrowskich bezrobotnych, w szczególności udział osób bezrobotnych powyżej 50 roku życia w ogóle zarejestrowanych, który minimalnie zwiększył się z 28,6% w 2009 roku do 28,8% w roku 2010. Podobna niezmienność dotyczy tej kategorii wiekowej bezrobotnych wyrażonej w wartościach bezwzględnych (1 743 osoby bezrobotne powyżej 50 roku życia na koniec 2010 roku wobec 1754 na koniec roku 2009). Nie zmienia to jednak faktu, iż proces starzenia się zasobów siły roboczej cały czas postępuje i ciągle jest istotnym problemem dąbrowskiego rynku pracy. Widać to szczególnie wyraźnie na tle województwa śląskiego, dla którego średni odsetek tej kategorii bezrobotnych jest ok. 6% wyższy. Reasumując, w 2010 roku struktura dąbrowskiego bezrobocia w porównaniu do głównych parametrów obrazujących kondycję rynku pracy, takich, jak stopa bezrobocia, czy też liczba ofert zatrudnienia, cechowała się wyraźnie większą stabilnością.

Warto również wspomnieć, iż na przestrzeni 2008 roku zahamowaniu uległ pogłębiający się w latach 2005-2007 proces starzenia się ludności, który znajdował coraz mocniejsze odzwierciedlenie także w strukturze bezrobotnych, prowadząc do dekapitalizacji zarejestrowanych w Urzędzie zasobów siły roboczej. Udział osób bezrobotnych w przedziale wiekowym 45-54 lata zmniejszył się z 32%, na koniec 2007 roku, do 28,5%, na koniec roku 2008.

Jak już zasygnalizowano, zarejestrowane bezrobotne kobiety stanowiły na koniec 2010 roku 52,5% ogółu bezrobotnych (3 180 osób) wobec 50,3% udziału w ogóle bezrobotnych na koniec roku 2009 (3 083 osób). Natomiast znacznie lepiej prezentuje się sytuacja kobiet długotrwale bezrobotnych w ogóle długotrwale bezrobotnych. Odnotowano tutaj spadek o 3,5%, z 58,8% do 55,3%. Jeszcze lepiej wygląda struktura ich wykształcenia. Kobiety z wyższym wykształceniem stanowiły na koniec 2010 roku 64,9% ogółu bezrobotnych (o 3% więcej niż w roku 2009).

Jeżeli zaś chodzi o wcześniejsze lata, to zarejestrowane bezrobotne kobiety stanowiły na koniec 2008 roku 56,26% ogółu bezrobotnych (2 360 osób) wobec prawie 61% udziału w ogóle bezrobotnych na koniec roku 2007 (4 202 osoby). Oznaczało to spadek bezrobocia wśród kobiet wyrażony zarówno w wartościach bezwzględnych (liczba osób), jak i w wartościach względnych (udział % kobiet w ogóle bezrobotnych). Nieco gorzej prezentowała się sytuacja udziału kobiet długotrwale bezrobotnych w ogóle długotrwale bezrobotnych, choć i tu można było odnotować niewielki spadek o 2,3%, z 65,2 do 62,9%. Negatywnym zjawiskiem był również fakt, iż wśród ogółu osób bezrobotnych, które zostały zarejestrowane w dąbrowskim Urzędzie w 2008 roku (10 567 osób), kobiety stanowiły nieco więcej niż połowę, tj. 51,1% (5 403 osób). Zdecydowanie lepiej wyglądała struktura wykształcenia. Kobiety z wyższym wykształceniem stanowiły na koniec 2008 roku 59,7% ogółu bezrobotnych z dyplomem uczelni wyższej. Pozytywnym zjawiskiem jest również fakt, iż kobietom coraz łatwiej jest znaleźć pracę (jak wynika ze statystyk Urzędu, w comiesięcznych analizach podjęć pracy, liczba kobiet jest wyższa od mężczyzn średnio o kilka procent, co po uwzględnieniu większej reprezentacji kobiet w ogóle osób zarejestrowanych oznacza, że względna ilość wyrejestrowań z powodu podjęć zatrudnienia wśród kobiet i mężczyzn jest na porównywalnym poziomie).

Należy jednakże mieć świadomość, iż czynniki kwantyfikowalne bardziej opisują strukturę bezrobocia kobiet niż faktycznie wskazują na jego przyczyny. Jest to bowiem zjawisko o szerokich i złożonych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych, które są mocno historycznie ukorzenione i bardzo trudne do zmiany. Do czynników społecznych zaliczyć można przede wszystkim tradycyjny proces socjalizacji, który utrwala stereotypy dotyczące miejsca kobiet w społeczeństwie, rodzinie i w efekcie również na rynku pracy, a także ograniczoną mobilność zawodową kobiet w okresie macierzyństwa i trudny powrót na rynek pracy po jego zakończeniu. Czynniki ekonomiczne wyrażają się w segregacji płciowej i segmentacji rynku pracy, nierównych warunkach płacowych (problem tzw. "luki płacowej"), licznych przeszkodach w awansowaniu i zajmowaniu wyższych stanowisk decyzyjnych przez kobiety (problem tzw. "szklanego sufitu") oraz w trudniejszym starcie kobiet na rynku pracy.

W latach 2005-2007 najliczniej reprezentowanym przedziałem wiekowym osób bezrobotnych była grupa wiekowa 45-54 lata. W 2005 roku bezrobotni w tym wieku stanowili 29,1% ogółu zarejestrowanych (3 155 osób), na koniec 2006 roku 30,6%. (2 810 osób), na koniec 2007 roku 32% (wykres 7). Oznacza to, że ich udział w ogóle bezrobotnych systematycznie rósł. Ta negatywna tendencja zahamowana została w 2008 roku, na koniec którego udział osób bezrobotnych w tym przedziale wiekowym w ogóle zarejestrowanych zmniejszył się o 3,5% do 28,5% (1 197 osób). Drugim pod względem liczebności przedziałem wiekowym na koniec 2008 roku był przedział 25-34 lata, reprezentowany przez 1 191 osób, które stanowiły 28,4% ogółu bezrobotnych. Ta kategoria wiekowa stanowiła również najliczniejszą grupę bezrobotnych w roku 2009 (1 739 bezrobotnych, 28,4%) i 2010 roku (1 724 bezrobotnych, 28,5%).

Pozytywnym zjawiskiem jest również fakt, iż liczba najmłodszych osób bezrobotnych w przedziale wiekowym 18-24 lata, której udział w 2008 roku uległ zwiększeniu o 3,9%, do 15,8% (662 osoby), a w 2009 roku następowała kontynuacja tego wzrostu do 17,1% (1 051 osób), w roku 2010 spadł do 15,5% (944 osoby). Stabilizację udziału osób bezrobotnych można było odnotować w przedziale wiekowym 55-59 lat - 12,5% udział (766 osób) w roku 2009 i 12,4% udział (749 osób) w roku 2010. Natomiast niewielki wzrost dotknął kategorię wiekową 60-64 lata – z 1,6% (100 osób), w roku 2009, do 2,3% (142 osoby) w roku 2010.

Wykres 7. Struktura wiekowa bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Dąbrowie Górniczej w latach 2008-2010

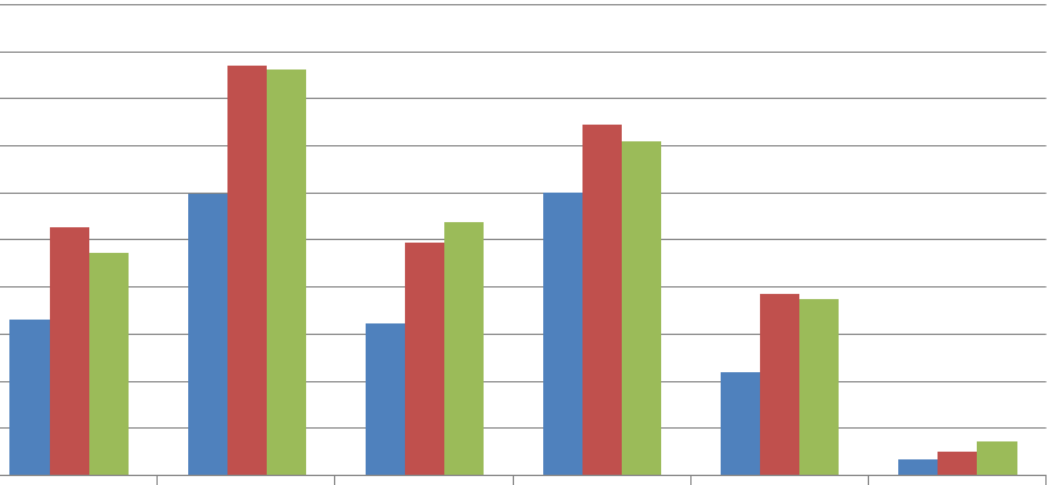

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60-64
2008	662	1191	644	1197	438	63
2009	1051	1739	987	1488	766	100
2010	944	1724	1076	1418	749	142

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Rok 2010 przyniósł stosunkowo niewielkie zmiany w strukturze wykształcenia dąbrowskich bezrobotnych. Wyrażają się one, przede wszystkim we wzroście liczby osób z wykształceniem wyższym z 722 na koniec 2009 roku (11,8% ogółu zarejestrowanych) do 803 na koniec roku 2010 (13,3% ogółu zarejestrowanych).

Należy jednak pamiętać, że wzrost ten ma nie tylko wymiar pozytywny (świadczy o wzrastającym poziomie wykształcenia zasobów siły roboczej), ale również negatywny. Oznacza bowiem, iż bezrobocie w coraz większym stopniu dotyczy także osób z wykształceniem wyższym.

Zauważalnemu zmniejszeniu uległa natomiast liczba osób bezrobotnych z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym, tj. z 1 742 (28,4%) na koniec 2009 roku do 1 618 osób (26,7%) na koniec roku 2010.

W przypadku pozostałych poziomów wykształcenia nie odnotowano większych zmian. Liczba osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym wyniosła na koniec 2010 roku 1 715 osób (28,3%) wobec 1 736 osób (28,3%) na koniec roku 2009, z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej 1 342 osoby (22,2%) wobec 1 357 (22,1%), a z wykształceniem średnim ogólnokształcącym 576 osób (9,5%), wobec 574 (9,4%). Powyższe dane ilustruje wykres III.5.8.

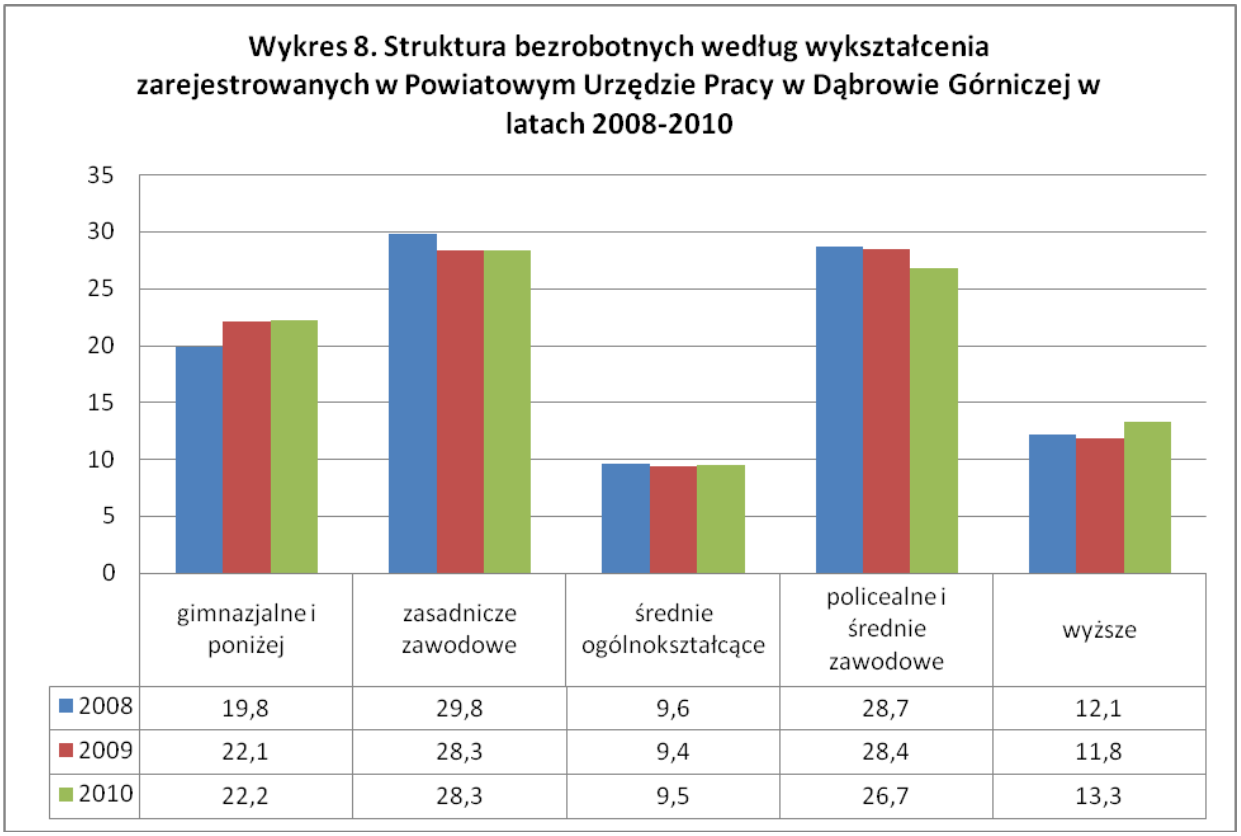

	gimnazjalne i poniżej	zasadnicze zawodowe	średnie ogólnokształcące	policealne i średnie zawodowe	wyższe
2008	19,8	29,8	9,6	28,7	12,1
2009	22,1	28,3	9,4	28,4	11,8
2010	22,2	28,3	9,5	26,7	13,3

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Osoby długotrwale bezrobotne, a więc pozostające w rejestrze Powiatowego Urzędu Pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich 2 lat, z wyłączeniem okresów odbywania stażu i przygotowania zawodowego, stanowiły na koniec 2010 roku 38,2% (2 311 osób) ogółu zarejestrowanych bezrobotnych czyli o 5% więcej niż w roku poprzednim - 33,2% (2 037 osób) – wykres 9. Wydaje się to tendencją trwałą, gdyż w długotrwale bezrobotnych notowano aż 48,7% (2 043 osoby). Długotrwałość bezrobocia, dodatkowo często poprzedzonego przerwą w aktywności zawodowej, nie tworzy dobrych perspektyw dla odpływów do grupy zatrudnionych. Długookresowo bezrobotni wywodzą się w znacznej części z grup osób o znaczącym ogólnym stażu pracy, nie są to jednak potencjalni pracownicy, których kwalifikacje i nawyki zawodowe można by łatwo zmienić.

Można wskazać trzy najważniejsze przyczyny długotrwałego bezrobocia, które są ze sobą ściśle powiązane. Pierwsza z nich to rzeczywiste zaniechanie poszukiwań pracy i korzystanie ze statusu bezrobotnego ponieważ, „tak jest wygodniej" i „to się opłaca" (ubezpieczenie zdrowotne, zabieganie o pomoc społeczną, ewentualnie jeszcze z innych źródeł), w połączeniu z ogólną biernością osób bezrobotnych i brakiem wiary we własne siły, które z czasem prowadzą do alienacji, a często także wykluczenia społecznego. Druga przyczyna to niedopasowanie kwalifikacyjno-zawodowe osób bezrobotnych do zapotrzebowania zgłaszanego przez pracodawców, inaczej mówiąc, niedopasowanie struktury podaży pracy do struktury popytu na nią. Z kolei trzecią przyczyną jest utrzymywanie się relatywnie niskich płac osób słabo wykwalifikowanych (mała motywacja materialna do poszukiwania i podjęcia pracy) oraz regulacji krajowych, dotyczących opodatkowania i

oskładkowania płac (efekt „klina podatkowego"), które łącznie potęgują efekt pułapki ubóstwa i zarazem pułapki bezrobocia.

Aktywizacja zawodowa osób pozostających dłużej poza rynkiem pracy, długotrwale biernych, niepotrafiących lub niechcących podjąć pracy, w szczególności wykonywanej regularnie, wymagającej douczenia się, zmiany zawodu lub dyscypliny wykonywania obowiązków, jest bardzo trudna, a czasami wręcz niemożliwa. Wymaga ona programów, nastawionych na wszechstronną pomoc w przywracaniu do pracy, a także unikania koncentracji na grupach osób relatywnie aktywniejszych i lepiej radzących sobie na rynku pracy, w przypadku których cechuje się ona większą efektywnością przy niższych kosztach.

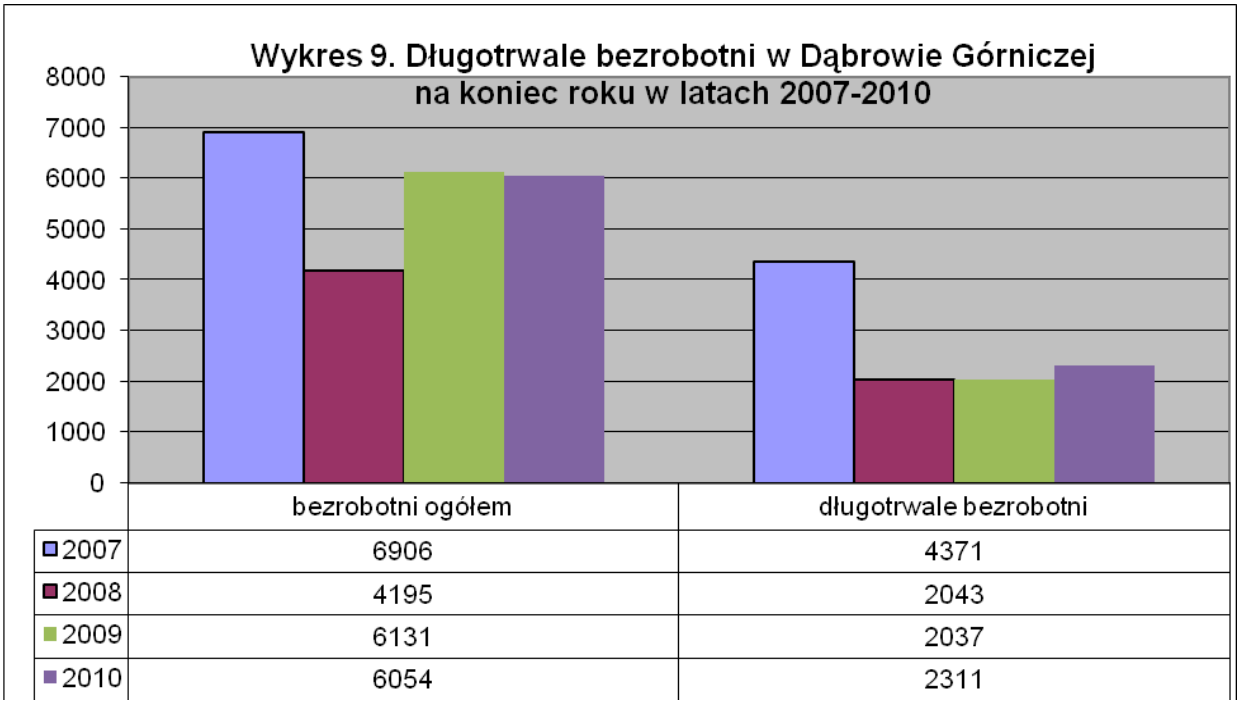

	bezrobotni ogółem	długotrwale bezrobotni
2007	6906	4371
2008	4195	2043
2009	6131	2037
2010	6054	2311

Źródło: dane Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Jak wynika z analizy wpływających do Urzędu w 2010 roku ofert zatrudnienia, pracodawcy przywiązują dużą wagę do doświadczenia, jako czynnika decydującego o atrakcyjności potencjalnego kandydata do pracy. O ile w realiach rynku pracownika obserwowanego przede wszystkim w pierwszych trzech kwartałach 2008 roku, pracodawcy większą wagę przykładali do kwestii podstawowych, takich, jak chęć do pracy i gotowość do uzupełniania kwalifikacji, o tyle w realiach rynku pracodawcy, z którym mieliśmy do czynienia w 2009 i 2010 roku wymagania pracodawców wyraźnie wzrosły, a doświadczenie zawodowe stało się na powrót jednym z podstawowych wymagań przy poszukiwaniu nowych pracowników.

Spośród osób zarejestrowanych w dąbrowskim Urzędzie 17,7% bezrobotnych (1 071 osób) nie posiada żadnego doświadczenia zawodowego. Jest to o 2,5% mniej niż w roku 2009 (20,2% - 1 237 osób), o 6,7% mniej niż w 2008 roku (24,4% - 1 022 osób) i o 10,1% mniej niż w 2007 roku (27,8% - 1 918 osób). Tendencja ta jest więc trwała.

Na koniec grudnia 2010 r. w Powiatowym Urzędzie Pracy w Dąbrowie Górniczej zarejestrowane były 433 osoby niepełnosprawne, tj. 7,2% ogółu bezrobotnych (2009 rok –

410, czyli 6,7%, 2008 – 334, tj. 8%). Najliczniejszą grupę stanowiły osoby, wobec których orzeczono lekki stopień niepełnosprawności (307 osób - 70,9%, 2009 - 77,3%; 2008 – 74,2%), umiarkowany stopień niepełnosprawności miało 26,8% zarejestrowanych osób niepełnosprawnych (116 osób, 2009 – 21,7%, 2008 – 23,6%). Wśród zarejestrowanych w dąbrowskim Urzędzie niepełnosprawnych, tylko 10 osób posiadało znaczny stopień niepełnosprawności (2,3%, 2009 – 1%, 2008 – 2,1%).

Cechy charakterystyczne tej grupy ciągle pozostają niezmienne. Są to: długi okres pozostawania bez pracy (30,9% ogółu zarejestrowanych niepełnosprawnych pozostaje bez pracy powyżej 12 miesięcy, w 2009 roku 31,2%, a 2008 roku 45,5%), niskie wykształcenie (jedynie 34,6% legitymuje się wykształceniem co najmniej średnim, w 2009 roku 31,9%, a 2008 roku 33,2%), wiek od 45 do 54 lat (36,2% zarejestrowanych, w 2009 roku 39,3%, a w 2008 roku 44%), brak doświadczenia zawodowego lub nieduży staż do 1 roku (32,6 % ogółu niepełnosprawnych bezrobotnych, w 2009 roku 31,2%, a 2008 roku 37,1%).

Należy dodać, iż oprócz niepełnosprawnych ze statusem osoby bezrobotnej w dąbrowskim Urzędzie Pracy na koniec roku zarejestrowanych było 87 osób niepełnosprawnych ze statusem osoby poszukującej pracy i niepozostającej w zatrudnieniu (2009 roku 105 osób, w 2008 roku 86).

Podsumowując analizy dokonane w niniejszej części pracy, warto porównać prezentowane dane z danymi z lat 2005-2008 (tabela 1).

Tabela 1. Warunki na rynku pracy (w tysiącach i w %) w Dąbrowie Górniczej na koniec lata 2004-2010

	2004	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Bezrobotni zarejestrowani (w tys.)	12,2	10,9	9,2	6,9	4,2	6,1	6,1
Ilość kobiet zarejestrowanych jako osoby bezrobotne (w tys.)	6,9	6,1	5,4	4,2	2,4	3,1	3,2
Osoby w wieku 24 lata i mniej zarejestrowane jako bezrobotne (w tys.)	2,6	2,0	1,5	0,8	0,7	1,1	9,4
Trwale bezrobotni z liczby bezrobotnych ogółem (w tys.)	brak danych	7,2	6,1	4,4	2,0	2,0	2,3
Trwale bezrobotni z liczby bezrobotnych ogółem (w %)	brak danych	66	66	63	49	33	39
Stopa bezrobocia rejestrowanego (w %)	19.4	17,9	15,5	11,8	7,3	10,7	11,2

Źródło: dane Urzędu Miasta w Dąbrowie Górniczej oraz *Diagnoza zagrożeń patologiami społecznymi na terenie Miasta Dąbrowa Górnicza*, listopad 2006.

Zakończenie

Jak widać wyraźnie, praktycznie wszystkie parametry oceny rynku pracy (podobnie, jak i w większości Polski) uległy systematycznej poprawie. Ponadto należy mieć na uwadze, że nie wszystkie faktycznie bezrobotne osoby są rejestrowane przez urzędy pracy. Pomimo tego, należy pamiętać, że bezrobocie jest istotnym problemem społecznym, często niezawinionym przez bezrobotnego. Jest czynnikiem etiologicznym różnych patologicznych zachowań, takich jak np. utraty „sensu życia", biedy, może prowadzić do alkoholizmu, narkomanii, przemocy domowej itd. Jest jednym z istotnych przyczyn wykluczenia społecznego oraz przestępczości. Wydaje się, że bezrobocie jednak jest i będzie stałym elementem życia społeczeństwa. Zdarza się i zdarzać się będzie, że ludzie pozostawali będą długie okresy bez pracy, a będą i tacy, którzy nie znajdą posady przez całe życia.

Bibliografia

Borkowski T., Marcinkowski A., *Socjologia bezrobocia*, Warszawa 1996

Coroczne sprawozdania z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Dąbrowie Górniczej.

Czerwiński M., *Upowszechnianie kultury a struktura społeczna*, Warszawa 1969

Marcinkowski A., Sobczak J. B., *Bezrobotni i instytucje – interpretacje, definicje i strategie działania*, w: Borowicz R., Łapińska-Tyszka K., (red.), *Syndrom bezrobocia*, Warszawa 1993

Nowak A., Wysocka E., *Problemy i zagrożenia społeczne we współczesnym świecie, Elementy patologii społecznej i kryminologii*, Katowice 2001

Reszke I., *Wobec bezrobocia: opinie i stereotypy*, Katowice 1999

Sosnowski M., Wieczorek L., *Skazani na rynku pracy*, Katowice 2007 (wydanie I, Katowice 2008 – wydanie II)

Ustawa z dnia 20.04.2004r. o promocji zatrudnienia i instytucjach na rynku pracy (tekst pierwotny Dz. U. z 2004r., nr 99, poz. 1001; tekst jednolity Dz. U. z 2008r., nr 69, poz. 415 z późn. zm)

Etika v čase globalizácie

Tadeusz Zasępa - Ondrej Štefaňak

Prvý krok v smere globalizácie bol vykonaný v XV. a XVI. storočí, v čase veľkých zemepisných objavov. Vtedy bola objavená Amerika, ľudstvo spoznalo pobrežia Afrického kontinentu a okolo Afriky bola vytýčená cesta do Indie. Tento prvý krok bol dielom odvážnych moreplavcov, spolu s ktorými však putovali aj vojaci a misionári, ako aj ľudia, ktorých by sme dnes nazvali politikmi a biznismenmi. Toto obdobie môžeme nazvať menom prvej vlny globalizácie sveta. Totiž vlastne vtedy bol svet prvý krát ponímaný ako celok.

Druhá vlna globalizácie – to je druhá polovica XIX. storočia – kedy prepukla priemyselná revolúcia, ktorej efektom sa stala zrýchlená industrializácia. Jej charakteristickým znakom bola snaha niekoľkých krajín, ktoré disponovali priemyselnou a vojenskou prevahou, vytvoriť koloniálne impériá. V tomto zápolení napredovali európske veľmoci, predovšetkým Veľká Británia, ktorej impérium na začiatku XX. storočia zahrňovalo takmer jednu pätinu povrchu svetovej pevniny. V tomto čase Európa skolonizovala a podmanila si takmer celú Afriku, ďalekosiahle plochy Ázie (Rusko skolonizovalo Severnú Áziu, Briti, Francúzi a Holanďania Južnú a Juhovýchodnú Áziu), Oceánie, Austrálie a Karibiku.

Tretia vlna globalizácie mimoriadne narástla po páde Sovietskeho zväzu a spolu s ním – svetového komunistického systému. Bipolárny poriadok sveta prestal existovať, boli totiž eliminované bariéry, ktoré prekážali globalizácii tretej generácie. Jej vlna rastie pred našimi očami. Nikto ale nevie, kam nás všetkých zanesie a či pri najbližšej možnosti nezmetie národné štáty a demokraciu v jej súčasnej podobe. Neznamená to však, že sme v náručí živlu, ktorý nie je možné nijako ovládnuť. Nie sme odsúdení na pasívne a fatalistické čakanie na koniec istého historického obdobia bez toho, žeby sme mali možnosť ovplyvniť formu sveta, ktorá sa vynorí zo súmraku súčasnej epochy. No, aby bolo možné myslieť o akomkoľvek racionálnom regulovaní, je potrebné najskôr onen „živel“ spoznať a výstižne opísať.

1. Jav globalizácie dnes

Globalizácia je istým civilizačným procesom, ktorý vplýva na celý svet, a teda prebiehajúc pred našimi očami prekračuje lokálnu perspektívu. Je to zložitý proces, ktorý angažuje rôzne oblasti spoločenského života, pričom zároveň intenzívne a mnohotvárne mení životy ľudí na individuálnej i spoločenskej úrovni. Globalizácia je procesom neustáleho zhusťovania a komplikovania siete vzájomnej závislosti osôb, podnikov, organizácií, kapitálu, kultúry a priestoru. Každý z nás je zapletený v túto čoraz hustejšiu sieť závislostí. Globalizácia spočíva na integrácii našej planéty, jej zjednocovaniu a unifikácii, ktoré sú výsledkom prenikania sa vzájomných silných závislostí v škále celého sveta. Nie je to však proces kontrolovaný ani plánovaný. Nedokážeme predpovedať, ako bude prebiehať.

Pri prameňoch globalizácie sa nachádza predovšetkým informatická revolúcia podmienená elektronickou revolúciou, ktorá hlavnou mierou prispela k rozvoju počítačového priemyslu, internetu a iných elektronických zariadení. Zapríčinila ona na jednej strane prudký nárast „produkcie informácií“, na druhej strane sa postarala o čoraz jednoduchší prístup k informáciám. Boli zlikvidované bariéry času a priestoru, ktoré doteraz prekážali výmene informácií. Zem sa stala miestom globálnej komunikácie. Tlač, rádio, televízia, internet, mobilná komunikácia umožňujú prístup k čoraz väčšej mase informácií a výrazne rozširujú

pole medziľudskej komunikácie. Miesto kultúrneho kontaktu prebral vo veľkej miere elektronický cyber-priestor. Vďaka informatickej revolúcii sa zrýchlil obeh informácií, zväčšila sa možnosť prístupu k údajom, nastal rozvoj komunikácie. Mediálna technika má dnes čoraz výraznejší vplyv na život tak jednotlivých ľudí ako aj celých spoločností.

Jedným z dôležitých činiteľov umožňujúcich globalizáciu bol pád komunizmu. V jeho dôsledku boli prekonané ideologické a politické bariéry globalizácie. Nadišla relatívna politická stabilizácia v škále celého sveta, umožňujúca rozvoj globálnych procesov.

2. Oblasti života podmanené globalizáciou

Globalizácia prebieha v štyroch základných sférach spoločenského života: ekonomickej, politickej, kultúrnej a bohužiaľ aj v sfére zločinu.

Globalizácia z ekonomického aspektu spočíva na utvoreniu sa globálneho slobodného trhu, slobodného obchodu a slobodného kapitálneho trhu. Znamená to voľný a neohraničený pohyb kapitálu, tovarov, služieb a osôb v škále takmer celého sveta.

Vďaka technickému pokroku sa zmenšujú náklady transferu informácii, čo umožňuje jednoduché ovládanie kapitálu. Globalizácia je slobodou kapitálu. Jej plodom je autonómnosť kapitálového trhu. Trh je utváraný ponad hranicami štátov. Trh, podobne ako informácia, nepozná hranice.

V dôsledku globalizácie nastala emancipácia hospodárskej činnosti vo vzťahu k štátu. Uskutočňuje sa proces koncentrácie kapitálu. Zanikajú malé a stredné podniky. Veľký kapitál je investovaný tam, kde sú výhodné podmienky, a predovšetkým lacná pracovná sila. Ak sa objavia nejaké ťažkosti, kapitál môže byť premiestnený na iné výhodné miesto, nevšímajúc si následky tohto rozhodnutia pre lokálne spoločenstvo, akým je napríklad nezamestnanosť. Globalizácia oslobodzuje investora od spoločenských záväzkov. V tomto zmysle môžeme povedať, že investovanie má globálny a nie lokálny charakter. Vďaka jednoduchosti prístupu k potrebným informáciám, rýchlosti prostriedkov transportu a vysokej úrovni technológie, existuje mobilita pomedzi kapitálom, pracovnou silou a prirodzenými zásobami. Na jednom mieste je možné produkovať, na inom predávať, a na ešte inom mieste získavať suroviny potrebné na výrobu. Globalizácia z ekonomickej perspektívy je, ako sa zdá, novou vlnou kapitalizmu podnietenou vo veľkej miere informatickou revolúciou. Následkom tejto novej formy kapitalizmu je vytvorenie nadštátnej a exteritoriálnej novej elity bohatých investorov (vlastníkov kapitálu), ktorí vedú svoju vlastnú politiku. Ale konzekvenciou globalizácie je taktiež neustále sa rozširujúci rozsah chudoby.

Množstvo ľudí stráca prácu, mnohí ju nemôžu dostať. Objavuje sa jav spoločenskej alienácie (marginalizácie) v dôsledku „vylúčenia“ z trhu. Globalizácia, ktorá znamená víťazstvo ekonomického ponímania sveta, vedie do svojráznej „ekonomizácie“ medziľudských vzťahov. Čoraz častejšie sú medziľudské vzťahy nadväzované prostredníctvom inštitúcií a nie bezprostredne.

Z politického aspektu podstatou globalizácie je centrálna úloha medziľudských štruktúr (napr. Európska Únia, Svetová banka, Medzinárodný menový fond). V súčasnosti vznikli nadnárodné firmy a vytvoril sa nadnárodný kapitál. Povstali nové (vo vzťahu k štátu) centrá moci. Je to moc ukrytá, no so svetovým dosahom. Rozhodujúcu rolu na politickej scéne odohrávajú oné medzinárodné korporácie. Výsledkom je kríza národného štátu s jeho

tradičným ponímaním suverénnosti. Štátu sa vlastne ponecháva len fiškálna politika. Peňažná politika, ktorá je kľúčovou pre nezávislosť štátu, je riadená poza krajinou.

Dnešný svet v podstate prestal byť miestom ideologickej a politickej vojny. Niekdajšie ideologicko-politické rozdelenie na kapitalistický Západ a socialistický Východ prenechal miesto ekonomickému rozdeleniu na bohatý Sever a chudobný Juh. Model slobodného trhového hospodárstva a politický systém demokracie boli akceptované väčšinou krajín súčasného sveta. Štáty bohatého Severu sa integrujú s účelom rozmnoženia ekonomického potenciálu, naproti tomu krajiny Juhu sa stávajú čoraz viac chudobnejšími. V dôsledku globalizácie sa prehlbuje ekonomická a civilizačná priepasť pomedzi Severom a Juhom. V 60-tich rokoch rozdiel pomedzi 2 % najzámožnejších ľudí na svete a 20 % najchudobnejších bol 30 razy taký. Na konci 80-tich rokov ten rozdiel bol už 81 razy taký. Dnes 260 najbohatších ľudí sveta vlastní majetok, ktorý sa rovná 45 % príjmu celého ľudstva našej planéty, teda takmer trom miliardám ľudí. V samom Seattle – sídle Boeinga a Microsoftu – je 100 tisíc milionárov. Môžeme povedať, že podstatou ekonomicko-politickej štruktúry sveta je nespravodlivosť, a to nespravodlivosť narastajúca. Nepotvrdilo sa očakávanie, že informatická technológia rozuzlí spoločenské problémy (že napríklad inštalácia Internetu vyrieši problém chudoby ľudstva).

Globalizácia z kultúrneho aspektu bezprostredne súvisí z informatickou revolúciou. Na jednej strane trh sa stal nositeľom novej kultúry, vnucujúc svoj štýl myslenia, činnosti, hodnotenia. Na druhej strane prostriedky masovej komunikácie a internet umožňujú prístup k doteraz neznámym kultúram, vzorom myslenia, tradíciám atď. Prílev informácií a temer neohraničený prístup k nim znemožňuje ich hlbokú reflexiu. Má to za následok napodobňovanie vzorov správania a diktát módy. V médiách sú všetky názory prezentované ako rovnocenné. Vedie to v dôsledku do relativizmu kultúry a hodnôt. Takto dochádza k vynúteniu si tolerancie všetkých názorov. Globalizácia vedie až do vykorenenia z národnej kultúry a do jej výmeny za masovú kultúru. Globálny trh zapríčinil vznik ideológie konzumizmu. O jej rozšírenie sa pričiňuje najmä reklama, ktorá účinne presvedčuje ľudí, že nadobúdanie dobier je naplnením ich najvyšších ašpirácií. Konzumovanie sa stáva cieľom života. Človek žije kvôli nadobúdaniu dobier konzumizmu. Parafrázujeme známy výrok Descarta: *consumo ergo sum.*

Položme si teraz otázku, o čo sa majú usilovať médiá. Predovšetkým o „spoločné dobro“, ktoré by malo osvetľovať cestu ľudského povolania. Spoločným dobrom nie je žiadne spoločné vlastníctvo či majetok. Ide skôr o také dobro, ktoré sa stane spoločným cieľom ľudského úsilia a bude mať zjednocujúci charakter, umocňujúci múdre poznanie, lásku, tvorivosť. Keď sa človek stáva v plnosti človekom, keď znásobuje svoje možnosti, vtedy na tom získava celé spoločenstvo. Vtedy spoločenstvo (štát) ukazuje taktiež zmysel svojej existencie. Je ním osobný rozvoj každého obyvateľa. Len takto môže pôsobiť politika tvoriac zákony, ktoré chránia spoločné dobro. Človek sa nemôže rozvíjať izolovane. Buduje svoju osobnosť doma, v rodine, v národe. Je preto potrebné poskytovať mu vhodné prostriedky rozvoja. Gréci na opísanie tejto situácie použili slovo *étos*, ktorého slovný význam poukazoval na nevyhnutné podmienky, ktoré umožňujú človeku jeho všestranný rozvoj. Je potrebné odkryť *svoj étos,* aby bolo možné odhaliť svoju podstatu, to kým v skutočnosti sme. Všemohúcnosť prostriedkov masovej komunikácie je príčinou našej odlúčenosti od sveta i od seba samých. Nedotýkame sa bezprostredne reálneho sveta, ale len

jeho obrazov, vydedukovaných z *a prioristického* poznania. Takto sa rodí jednoliata, monistická vízia skutočnosti. Zaniká pluralizmus vnímania a povstáva iba vytvorený obraz potencionálneho sveta, ktorý bol naprojektovaný (meniacimi sa) centrami moci. Také tradičné termíny ako cieľ, pravda dobro, tradícia, skutočnosť podliehajú, nezávisle od ľudských možností poznania, negácii. Projektantom tohto pôsobenia médií nezáleží na vzájomnom porozumení sa s adresátmi. Kategória dialógu tu vôbec neprichádza do úvahy. Túžia skôr po tom, aby sa rozšíril hodnotovo ľahostajný priestor. Skutočnosť pricláňajú určitým interpretačným modelom, ktorý nevzýva k zodpovednosti, ale len k vernosti ideológii istej skupiny, strany alebo centra moci.

Ide o neustálu prevahu v poznávaní skutočnosti. Pravda ako taká neexistuje a autorita pochádza z inštitúcií, ktoré financujú výskumné programy. Tak dlho treba meniť reguly a normy, až kým sa nedosiahne zamýšľaný cieľ. Ak takéto postupy vládnu v masmédiách, stávajú sa vtedy príčinou chaosu a znemožňujú realizáciu úloh, ktoré by mali rozumne podliehať spoločnému dobru. Fakt, že sa nepočíta s dobrom človeka pôsobí nepriaznivo a nemôže byť morálne indiferentným. Preto je potrebné vážiť si tie mediálne centrá, ktoré múdro realizujú spoločné dobro, a nie ciele svojich vlastníkov, politickej strany alebo skupiny vplyvných jednotlivcov. Nie je to však ľahké, pretože začiatok 21. storočia nie je naklonený evanjeliovým, ba či len prirodzeným hodnotám, formovaným v ľudskom svedomí. Potvrdzuje to aj diskusia okolo ústavy Európskej únie. V istých prostrediach nie je vhodné vyjadrovať svoje nádeje, ktoré vychádzajú zo skúsenosti toho, čo je sväté. Nie je teda ničím nezvyčajným zneužívanie televízie ako prostriedku na uplatňovanie svojho vplyvu na divákov, ale na druhej strane nemôže taktiež nikoho diviť úsilie Cirkvi, ktorá sa snaží vykonávať mediálnu edukáciu, ako spôsob na dobré a vhodné využitie médií.

Na scéne kultúry je potrebné zamyslieť sa ešte nad otázkou jazyka globálnej komunikácie. Stáva sa ním anglický jazyk, ktorý dnes plní podobnú funkciu ako latinčina v stredoveku. Dobrá a hodnoty kultúry, ktoré vznikajú v tomto jazyku sú úž *per se* pripravené na globálny obeh, nemusia sa totiž trápiť s jazykovou bariérou, ktorá obmedzuje podobné produkty, vytvorené v iných jazykoch a odsúva ich do lokálneho obehu, v najlepšom prípade do obehu regionálneho. Kultúrne produkty, ktoré vznikajú v anglickom jazyku, môžu okrem toho využiť globálne distribučné a televízne siete, ktoré vďaka čoraz viac špecializovaným tematickým kanálom, prenikajú v tom istom reálnom čase do najodľahlejších kútov sveta.

Globálna masová kultúra je dnes v podstate anglosaskou kultúrou, poprípade síce obsahuje elementy iných kultúr avšak preložené do anglosaského kultúrneho idiómu. Len hudobné a výtvarné umenie, ako typy asémantického umenia, nie sú obmedzené touto bariérou a ľahšie prenikajú do globálneho obehu, dokonca aj vtedy, keď vznikajú na čiastočnej alebo úplnej periférii kultúrnej arény.

Aréna kultúrnej globalizácie je expanzívnym monológom jedného typu kultúry, a konkrétne euroaktívnej kultúry v trhovom vydaní. Takéto sformovanie sa arény kultúrnej globalizácie nie je osobitou špecifickou dohodou dnešných elít najvplyvnejších krajín sveta, ale výsledkom dlhého historického procesu, ktorý je predmetom štúdia kritika súčasnej westernizácie sveta Wallerstein'a (Immanuel Wallerstein, Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World System, Cambridge 1991, s. 173). Odvolávajúc sa na štúdie orientalistov, tvrdí, že zložité a vysoké kultúry Islamu, Indie alebo Číny boli historicky „zamrazené" a nepodliehali evolúcii. Kultúra západu vkročila do obdobia modernizácie,

avšak iné kultúry ten krok neurobili. V konzekvencii vyjadrenie „byť súčasným“ sa stalo v kultúrnom zmysle synonymom westernizácie. Neodvratným sa stalo tiež uznanie anglického jazyka ako prostriedku globálnej komunikácie, so všetkými kultúrnymi dôsledkami, ktoré z toho vynikajú.

Štvrtá vlna globalizácie prináša so sebou jav v podstate v minulosti neznámy, a konkrétne jav globalizácie organizovanej trestnej činnosti a terorizmu. Táto činnosť zahŕňa produkovanie a obchod narkotík, nelegálny transfer ľudí cez hranice, pranie špinavých peňazí, pašovanie materiálov potrebných na produkovanie chemických a nukleárnych zbraní, ďalej zahŕňa taktiež vraždy na objednávku, obchod s prostitúciou a pedofíliou, krvavé atentáty na verejné inštitúcie a civilných obyvateľov, ako aj vo veľkej miere podplácanie štátnych úradníkov.

Podobne ako veľké, globálne firmy, pôsobia transnárodné organizované zločinecké skupiny tak „nad“, ako aj „pod“ úrovňou národného štátu. O ohromných rozmeroch tohto javu svedčia čísla – samozrejme získané odhadom: v roku 1996 ročné celkové zisky z globálneho organizovaného zločinu dosiahli astronomickú výšku tisíc miliárd dolárov (tak uvádza: Vincent Boland, Earnings from Organized Crime Reach 1000 bn, „Financial Times”, 11.02.1997).

Aréna globálnej organizovanej trestnej činnosti – ako vyniká z empirických pozorovaní (Russion Organized Crime, CSIS Task Force Report, The Center for Strategic and International Studies, Washington D.C., 1997 s. 23) – sa rozširuje v neobyčajnej symbióze s ekonomickou arénou globalizácie. Táto symbióza zašla až tak ďaleko, že sa téza o „kriminalizácii“ podstatnej časti globálneho hospodárstva zdá byť oprávnenou.

3. Etika ako šanca globalizácie s ľudskou tvárou

Globalizácia privádza do relativizovania hodnôt a štýlov života, ako aj do uniformity kultúr. V tejto situácii sa objavuje nevyhnutnosť zrodu spoločného etického kódexu, teda prijatia globálnej či univerzálnej etiky. Táto etika nemôže vyplývať ani z dominácie jedného spoločensko-hospodárskeho systému ani výlučne len z jednej kultúry. Jej prameňom môže byť len osobná hodnosť človeka a všetkým nám spoločná ľudská prirodzenosť, ktorá pochádza z racionálne odkrytého Absolútna – v náboženstve nazývaného Boh.

Osoba je cieľom sama v sebe, a teda podmetom všetkých globálnych štruktúr, všetkých spoločenských, politických alebo ekonomických systémov. V tom sa prejavuje zvláštna hodnota európskej kultúry, ktorá vnáša do globálnej kultúry ponímanie človeka ako osoby – prameň morálnych zásad. Kategória osoby a pravda o jej napĺňaniu sa v morálnom dobre sú fundamentmi kultúry Západu. Tento objav je dielom ľudského rozumu, ktorý je schopný poznať pravdu, nezávisle od ekonomických záujmov, politických možností, alebo rozdielov. Rozum odkrýva hodnosť a prirodzenosť človeka ako objektívne miery všetkých činností a štruktúr, ktoré pochádzajú od človeka. Pravdu o človeku ukazuje Kristus v podobenstve o dobrom Samaritánovi. Vnútri náboženskej tradície odkrýva on morálku, ktorá sa opiera o prirodzené pramene poznania (skúsenosť). Takto sa kresťanstvo stáva univerzálnym vďaka pravde o človeku ako osobe. Odkrýva ono súvislosť pomedzi rozumom a vierou, zachovávajúc zároveň ich autonómiu. Na tom spočíva výnimočná pozícia kresťanstva v dejinách ľudstva.

Odpoveďou na ekonomickú globalizáciu je zásada solidarity. Solidarita sa stala základným postojom zaangažovania sa vo veci spoločného dobra, teda dobra všetkých a každého. Nie je dovolené nikoho vynechať zo starostlivosti o spoločné dobro. Týmto spoločným dobrom je dôstojný život každého človeka. V mene solidarity zisky, ktoré sú dosahované vo svetovom hospodárstve by mali byť spravodlivo rozdeľované. Je potrebné podriadiť globálny trh spoločnému dobru – dobru každého človeka, každej rodiny a všetkých národov. V mene spoločného dobra je potrebné podrobiť trh, a to aj kapitálový, právnej a inštitucionálnej kontrole. Je potrebné spoločné trhové hospodárstvo v globálne škále. Medzinárodná solidarita – nazývaná Jánom Pavlom II. menom – globalizácia bratstva – je morálnym fundamentom globalizácie. Tento fundament, spolu so solidaritou, zahŕňa rešpektovanie osobnej hodnosti každého človeka a ochranu dvoch základných prirodzených spoločenstiev: rodiny a národu.

> Z radosťou a hrdosťou môžeme povedať, že Slovensko a Slovenský národ vnáša tak do Európskej Únie, ako i do Sveta silnú rodinu a duchovné bohatstvo, ktoré žije v tomto národe a môžu ho pocítiť všetci, ktorí na prichádzajú Slovensko.

Človek vo sfére udržateľného rozvoja

Ján Zozuľak - Viera Zozuľaková

O udržateľnom rozvoji je možné hovoriť v rôznych dimenziách: ekologickej, ekonomickej a sociálnej, ktoré sú navzájom prepojené a vytvárajú jeden komplex (celok). „Jednou z kľúčových čŕt poslednej dekády sú rastúce obavy z procesu globalizácie... Globalizácia ponúka mnoho nových príležitostí, ale vytvára tiež nové a často neočakávané výzvy a problémy. Preto vplyv na budúce generácie môže byť veľký a ťažko odhadnuteľný.“[1] Sme svedkami výrazných ekologických, ekonomických a politických zmien, ktoré výrazne vplývajú na sociálnu oblasť života človeka. Témy ako sociálna spravodlivosť, rovnosť, ochrana ľudských práv, environmentálna spravodlivosť, nezamestnanosť a rast globálnej chudoby, pozitíva a negatíva globálnej migrácie obyvateľstva, konzumná spoločnosť, ekonomická kríza, kríza morálnych hodnôt, rovnosť príležitostí vzdelávať sa[2] a potreba sociálnych inovácií rezonujú čoraz častejšie a stávajú sa predmetom rôznych odborných a vedeckých výskumov a rozpráv.

Flámska vláda v Belgicku zaujala vedúcu pozíciu v procese vytvorenia vyučovacej siete zameranej na „vzdelávanie pre udržateľný rozvoj“[3]. Projekt „Social work and sustainability“, ktorého žiadateľom je konzorcium troch belgických vysokých škôl (KATHO Kortrijk, Alteveldehogeschool Gent a KH Kempen Geel) a do ktorého sme už druhý rok zapojení ako riešitelia z partnerskej inštitúcie prináša nesporne zaujímavý a z nášho pohľadu aj v istom zmysle novátorský pohľad na problematiku sociálnej práce. Projekt rozpracováva pohľad na rozvoj, prepojenie a uplatnenie sociálnej práce a sociálnych pracovníkov v oblasti udržateľného biznisu a tranzitného manažmentu. Projekt sa týka uplatnenia sociálnej práce v siedmych oblastiach: environmentálna politika, problém nerovnomerného ekonomického a sociálneho rozvoja severu a juhu, problematika ochrany detských práv, rozvoj udržateľného biznisu, vplyv sociálnej ekonomiky na život ľudí, rastúca chudoba a diverzita. Nosnou myšlienkou je otázka udržateľnosti istej sociálnej a ekonomickej úrovne obyvateľov krajín. Prehlbujúce ekonomické problémy sa transformujú do rastúceho napätia v sociálnej oblasti života spoločnosti. Človek, ktorý pociťuje neistotu a obáva sa straty zamestnania, poklesu svojich príjmov či spoločenskej pozície sa oprávnene pýta, ako bude schopný ekonomicky zabezpečiť svoje každodenné životné potreby. Dôraz je kladený na interdisciplinárny prístup, na prevenciu sociálnych problémov a úloha sociálnej práce a sociálnych pracovníkov je snažiť sa odstraňovať príčiny, nie zameriavať sa iba na riešenie následkov rôznych negatívnych sociálnych javov v spoločnosti. Sociálny pracovník má „konať ako nositeľ zmien a brať na seba nové výzvy a úlohy v politických, ekonomických, environmentálnych inštitúciách a inštitúciách sociálnej starostlivosti“[4]. Nancy L. Mary dodáva, že „musíme transformovať naše stratégie riešenia problémov na partnerský prístup a model spoločnosti,

[1] SLEURS, W. (ed.): *Competencies for ESD (Education for Sustainable Development) teachers. A framework to integrate ESD in the curriculum of teaching training institutes.* Comenius 2.1 project 118277-CP-1-2004-BE-Comenius-C2.1, Brussels 2008, s. 14-15, www.csct-project.org.
[2] Pozri program Európskej únie ET 2020.
[3] education for sustainable development
[4] MARY, N., L.: *Social work in a sustainable world*, úvod, California USA 2008. ISBN 978-1-933478-19-7.

ktorý je zameraný na ochranu a starostlivosť o planétu a jej obyvateľov“[5]. Existujúci model sociálnej práce je založený na týchto hodnotách: humanizmus, rovnosť a sociálna spravodlivosť.

„V novom modeli udržateľnej sociálnej práce[6] spoločnosť a sociálne problémy sú videné z postmodernej perspektívy.“[7] „Nová paradigma udržateľnej sociálnej práce zahŕňa nasledujúcich päť strategií: 1) prevencia a dlhodobé plánovanie, 2) interdisciplinárna sociálna práca, 3)udržateľný sociálny a ekonomický vývoj, 4) občianska a komunitná zodpovednosť, a 5) vzdelávanie.“[8]

Nie je možné oddeliť duchovný rozmer života spoločnosti od ekonomického a ekologického rozmeru a sociálneho rastu spoločnosti. Vzťah človeka k životu, preferencia určitého systému hodnôt sa odráža v spôsobe života človeka, v jeho prístupe k iným ľuďom, odráža sa v jeho správaní sa v spoločnosti a v jeho spôsobe vnímania rôznych problémov, ktoré v danej spoločnosti existujú a jeho schopnosti ich riešiť alebo im čeliť. Bohatstvo spoločnej Európy je v rozmanitosti národných, kultúrnych a náboženských tradícií. Tradícia a kultúra tvoria dipól duchovnej fyziognómie Európy. Jednota získa politickú, ekonomickú a právnu podstatu, avšak zaostáva pri vytváraní spoločnej kultúrnej identity, predovšetkým v súčasnej dobe, ktorá je označovaná ako kultúrny synkretizmus a súčasne nezmyselný nacionalizmus a izolovanosť. Po vstupe do Európskej únie mnohí očakávali zlepšenie predovšetkým v ekonomickej a sociálnej oblasti, no blahobyt, o ktorý sa snažia Európania, nepovedie nikam, pokiaľ nebudeme rozmýšľať aj o duchovných hodnotách. Európania sa nemôžu zameriavať len na získavanie materiálnych výhod, ale mali by svoju pozornosť sústrediť na prekonávanie ideologických odlišností, pretože historický vývoj Európy svedčí o neustálom napätí medzi rôznymi skupinami.

Európania by si mali uvedomiť, že základy európskej civilizácie sú postavené na kresťanských hodnotách. Náboženstvo je dôležitou súčasťou kultúrneho života súčasných spoločností, preto štáty uzákonili náboženskú slobodu občanov a náboženskú nestrannosť štátu, pričom poskytli možnosť pre náboženské aktivity cez rôzne ustanovenia. Kresťanstvo môže Európe ponúknuť nevyčerpateľné bohatstvo tradície v skutočne európskom a kozmopolitickom rozmere, pretože jeho duchovné dedičstvo vytvorilo (ale nezmenilo) fyziognómiu každého národa, ľudu a osoby, ktorý s ním prišiel do kontaktu.

Dnešná ekonomická kríza je vo svojej podstate krízou hodnôt. A práve v tomto duchu môžu sociálni pracovníci v mnohom pomôcť, pretože prichádzajú do kontaktu s ľuďmi všetkých vekových a sociálnych skupín a včasnou intervenciou môžu pomôcť predchádzať mnohým životným katastrofám. Riešiť vzniknuté problémy v akejkoľvek podobe je stále ťažšie ako im predchádzať, preto je dôležité včasné sociálne poradenstvo. Keď človek vyhľadá pomoc sociálneho pracovníka, ktorý pri svojej práci využíva teologické východiská, môže mu pomôcť nájsť nové nasmerovanie, nové hodnoty a aj konečný zmysel života. Riešenie problémov človeka tak nadobúda iný rozmer. V tomto duchu kresťanský pohľad na sociálnu prácu môže veľmi účinne pomôcť pri skvalitňovaní života človeka. Úlohou sociálneho pracovníka je naučiť ľudí správne sa orientovať a primerane reagovať na všetky

[5] Tamže, s. 154.
[6] sustainable social work
[7] MARY, N., L.: *Social work in a sustainable world,* cit. dielo, s. 155.
[8] MARY, N., L.: *Social work in a sustainable world,* cit. dielo, s. 183.

vzniknuté životné situácie. Viera v Boha nie je človeku ponúkaná ako ideológia, ale ako spôsob života, preto účinne pomáha zvládať aj tie najťažšie problémy a krízy.

Keď hovoríme o hodnotách, nesmieme zabudnúť na hodnoty, ktoré sú spoločné a historicky overené pre celý európsky kontinent: uznanie ľudských práv, uznanie demokracie a slobody názoru, uznanie jednoty a rôznorodosti, prezentovanie slobody človeka ako základnej výsady každého jedinca, preskúmanie princípov a hodnôt pre budovanie jednotnej a stabilnej Európy, preskúmanie kresťanských hodnôt v spektre tradície Cirkvi a aktuálnych otázok súčasného Európana. Európa sa snaží dať jasnú odpoveď na tieto otázky a vymedziť svoju budúcu orientáciu. Mali by sme sa preto zamyslieť nad tým, či sme ďaleko od vízie, ktorú o Európe mali Schumann, Monnet a Adenauer. Vízie ani dnes neprestali existovať, ale ich realizácia je často problémom.

V období európskej integrácie sa ukazuje, že Európa je komplexným systémom kultúrnych a duchovných hodnôt, pretože počas dlhých storočí dochádzalo k neustálemu vzájomnému ovplyvňovaniu. Aby Európa mohla oceniť svoju bohatú tradíciu a kultúru v rámci očakávanej zjednotenej Európy, je nevyhnutné študovať rôzne aspekty európskeho kultúrneho dedičstva tak, aby sa nestratila rôznorodosť a bohatstvo rôznych európskych kultúr v zjednotenej Európe. V tejto súvislosti je vhodné vyzdvihnúť dôležitosť byzantskej civilizácie pre Európu a pochopiť jej politický a kultúrny odkaz ako istý model pre vytváranie súčasného spolužitia národov v jednej veľkej krajine, akou je Európska únia.

Jacques Dellors v jednej svojej prednáške,[9] načrtol tri základné osi, o ktoré sa musí oprieť budúcnosť Európy. Prvá sa opiera o iniciatívu, ktorá musí byť prijatá, aby sa zjednotená Európa ukázala ako rozhodujúci činiteľ pri vytváraní mieru v oblastiach, kde sú vojenské nepokoje. Druhá sa opiera o rozvoj členských krajín Európskej únie s cieľom jednej dynamickejšej ekonomiky, ktorá by zároveň rešpektovala životné prostredie. Tretia os sa týka morálnej stránky Európy, teda úlohy cirkví a kultúr, kde medzi členskými krajinami budú uznávané odlišnosti a multikulturálnosť národov.[10] Potreba dať novú víziu Európskej únii, „novú dušu Európe“, ako uviedol J. Dellors, pri vytváraní morálky, ktorú musia prijať európske zákonodarné orgány, je výlučne dielom cirkví. Text, ktorý bol podpísaný v Rumunsku a nesie názov „Vyhlásenie náboženstiev“, medziiným zdôrazňuje aj toto: „Otázka rozširovania Európskej únie nemôže mať pevný základ, ak nebudeme môcť paralelne s jej ekonomickým rozmerom podporiť aj jej duchovný rozmer.“[11] A práve prezentovanie duchovného roz-

[9] Viac pozri v knihe Jacques Dellors: *Η Ευρωπαϊκή Πρόκληση, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη.* Αθήνα 1992. Stojí za zmienku, že pán Dellors počas svojho desaťročného pôsobenia v európskych orgánoch pripravil na mnohých úrovniach upevnenie Európskej únie a zaviedol program „Donner une âme pour l' Europe“ (Dajte dušu Európe); svojimi aktivitami cez vedeckú inštitúciu Notre Europe sa aktívne podieľal na európskom dianí. Pozri Les Eglises et le Processus d' Integration europeenne, Conference des Eglises Europeennes, Bruxelles, Mai 2001.

[10] V týchto rámcoch bola prednesená reč nemeckého prezidenta J. Raua na slávnostnom zasadnutí Valného zhromaždenia, ktorý rozvinul svoje názory týkajúce sa potreby Európskej ústavy (5. 4. 2001). Medziiným zdôraznil, že úlohou Európy musí byť „presadzovanie konkrétnych cieľov a spoločných záujmov a zároveň zachovanie odlišností európskych krajín a národov, ktoré tvoria základ a bohatstvo jedinečnosti Európskej únie. V budúcnosti sa v tomto smere nič nemusí zmeniť. Kvôli tomuto cieľu musia byť zodpovedané otázky, ako je spôsob organizácie Európskej únie tak, aby sa v nej obyvatelia cítili lepšie. Ďalej, čo je potrebné urobiť, aby bolo zabezpečené, že rozhodnutia, ktoré sú prijímané, budú mať väčšiu stálosť na európskej úrovni, a nakoniec, aký má byť organizačný rámec“. Pozri Daily Notebook, 4. 4. 2001, s. 1 – 3.

[11] La Declaration des Religions, Bucarest, May 2000.

meru je úlohou Cirkvi, ktorá sa musí seriózne postaviť voči novej skutočnosti a vytvárať jednotu ľudstva, ako je to vyjadrené v Skutkoch apoštolských.[12]

Spoločný postup v rámci Európskej únie pomôže pri uplatňovaní spoločných záujmov a dosahovaní konkrétnych cieľov, ktoré podporujú rozvoj humanity, demokracie, tolerancie a pochopenia. V Európe jestvujú mnohé problémy, ktoré je možné vyriešiť spoločným úsilím všetkých obyvateľov Európy, počínajúc od politických a cirkevných predstaviteľov, a končiac každým jednotlivcom. Všetci spolu máme možnosť vybudovať spoločnú Európu, ktorá bude rešpektovať ľudské práva každého jednotlivca či skupiny a zachovávať spoločné hodnoty, ktoré vo svetle Evanjelia dávajú človeku slobodu a ľudskú dôstojnosť. Ostáva veriť, že budúcnosť prinesie úžitok a duchovný rast všetkým obyvateľom Európy a pomôže pri celosvetovej stabilite a jednote ľudstva.

[12] Sk 4, 12.

VÝVOJOVÉ ANOMÁLIE VO VZŤAHU EKONOMIKY A ETIKY V SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI - VÝBER AKTUÁLNYCH PROBLÉMOV

Silvester Žák – Štefan Bugri – Emília Pribišová

Abstrakt

V Slovenskej republike ostatnej doby sú registrované výrazné diferencie v dodržiavaní princípov Charty práv Európskej únie predovšetkým v oblasti základného ľudského práva, ktorý je v prvom rade podľa charty ľudská dôstojnosť. Vývoj materiálnych podmienok života je sústavne negatívne konfrontovaný s nízkou etikou a morálkou a zhoršovaním podmienok života občanov. Nerešpektovanie základných princípov etiky a morálky v ekonomickom a politickom rozhodovaní vytvoril sústavu systémovo chybných prvkov vo fungovaní spoločnosti sprevádzaných zásadným kvantitatívnym rozdielom v jednotlivých hodnotiacich parametroch materiálnej kvality života, spôsoboch používania verejných a štátnych peňažných prostriedkov a celkovej efektivity štátneho a verejného života. Zásadným výsledkom hodnotenia v tejto etape je zistenie, že prevažná väčšina existujúcich problémov a návrhov ich riešení vznikla ako chybné politické rozhodnutie.
Kľúčové slová: Etika a morálka v ekonomike, politická zodpovednosť, chybné politické rozhodnutia, zodpovednosť politikov.

Abstract

In the Slovak Republic recently registered significant differences, in keeping with the principles of the Charter of rights of the European Union in particular in the area of basic human rights, which is in the first place, under the Charter of human dignity. The development of the material conditions of life is constantly confronted with the ethics and morals and low negative environmental degradation of conditions of life of the citizens. Failure to respect the basic principles of ethics and morality in economic and political decision-making has created a system of defective elements in the functioning of the company accompanied by an underlying quantitative systemically to the differences in the individual evaluation parameters of material quality of life, the ways of use of public funds and the efficiency of the State and of State and public life overall. A major result of the evaluations in this stage is the finding that the vast majority of existing problems and proposals for their solution was created as a bad political decision.
Key words: Ethics and morality in the economy, political responsibility, the erroneous policy decisions, accountability of politicians.

V nedávno opakovane publikovanej Charte práv Európskej únie sú definované základné ľudské práva a ich miesto v európskej tradícii hodnôt v právne záväznom vyjadrení ich dôležitosti. Na najvyššom mieste európskych hodnôt je postavená ĽUDSKÁ dôstojnosť a súbežne s ňou na mieste druhom právo na život.

Ľudská dôstojnosť je chápaná ako základný etický imperatív súčasnosti so zdôrazňovaním jej sociálneho rozmeru. Znenie dokumentu je reakciou na sústavný nárast chudoby v celej európskej populácii a nepochybne obzvlášť výrazne aj v populácii slovenskej.

Hľadanie príčin tohto javu a odpovedí na otázku PREČO vytvára pre prierezovo vzdelaných ekonómov diferencovanú štruktúru odpovedí, v ktorých základným obsahovým pomenovaním je téza, že primárnou príčinou je ignorácia elementárnej etiky v rozhodovaní a uskutočňovaní politických, ekonomických a sociálnych opatrení od roku 1993 dodnes.
Etika a morálka majú byť základnou východiskovou bázou k riešeniam všetkých spoločenských problémov. Čo tým myslíme ?
Čo je morálka ? Normatívna regulácia správania ľudí, ich mravy, predstavy o dobre a zle. A etika je v tomto zmysle vedou skúmajúcou morálku Etické zásady sú zásadami dobra a spravodlivosti, je to viac ako morálka, viac ako mravy a ľudská spravodlivosť.
Ostatné desaťročia slovenského vývoja odhaľujú hlboké rozpory ekonomického rozvoja s etikou. Stav vytvára opakovaný tlak na ľudskú dôstojnosť a elementárnu humanitu a obe ich výrazne negatívne deformuje. Nárast materiálnej chudoby je najvyšší v sociálnych skupinách občanov, ktorí majú príjmy zo závislej činnosti (t.j. z pracovného alebo obdobného zamestnaneckého pomeru), príjmy z dôchodkových dávok, príjmy z nemocenského poistenia, príjmy z poistenia v nezamestnanosti. Bohatstvo v štáte medziročne narastá, avšak veľkej časti občanov sa žije stále horšie. Uplatňované politické a následne ekonomické rozhodnutia spôsobujú, že z hospodárskeho rastu nemajú primeraný alebo aspoň nejaký prospech všetci. Rozdeľovanie výsledkov práce je neetické a nemorálne. Obrazom hlbokého zaostávania etiky za ekonomikou sú parametre príjmovej štruktúry obyvateľov, napríklad MINIMÁLNA MZDA – v roku 2011 vo výške 311 € mesačne, pre rok 2012 vo výške 327 € mesačne – reprezentuje stav výrazného útoku na ľudskú dôstojnosť a súčasne dokumentuje nízku úroveň etického myslenia zo zásadného dôvodu : takto stanovená odmena za prácu znamená disponibilný čistý mesačný príjem vo výške 276 € , resp. 282 €, z ktorého jedna dospelá pracujúca osoba nedokáže v priemerných slovenských podmienkach reálne vyžiť, príjem v tejto výške je nízky aj na živorenie a je ťažkým útokom na ľudskú dôstojnosť pracujúceho človeka v 21. storočí.
Nie menej vážnym atakom ľudskej dôstojnosti sú súbory sociálnych dávok :
. dôchodky vyplácané v priemernej výške 359 € mesačne so štatistickým doložením, že 68 % dôchodcov má dôchodok nižší ako priemerný. „Kuriozitou“ v danom segmente sú dôchodky nižšie ako 250 € mesačne. Z hľadiska schopnosti dôstojne žiť sú v rovnakej pozícií aj dávky nemocenského poistenia a dávky v nezamestnanosti. Napríklad v januári 2012 poberalo dávku v nezamestnanosti viac ako 41 tisíc občanov, pričom priemerná mesačná dávka predstavovala výšku 289 €. Situácia sa sústavne zhoršuje a prezentované názory predstaviteľov exekutívy na riešenie ekonomických a sociálnych problémov sa sústreďujú predovšetkým do problematiky dlhovej krízy a vyplývajúcej potreby znižovania štátnych a verejných výdavkov.
Sociálnu situáciu občanov majú výrazne zhoršiť pripravované opatrenia na ZVYŠOVANIE DANÍ, prehodnocovanie vyplácania SOCIÁLNYCH DÁVOK a zmeny v podmienkach ich priznávania.
Všetky takto deklarované opatrenia by znamenali, že komplexné problémy dlhovej krízy majú riešiť ZNIŽOVANÍM svojich príjmov hlavne občania. Nie príliš hlboká a rozsiahla analýza príčin vzniku dlhovej krízy zjavne a vytrvalo poukazuje na elementárne príčiny jej vzniku –

sú to predovšetkým a hlavne CHYBNÉ POLITICKÉ ROZHODNUTIA v celom rozhodujúcom období.

Stručné zhrnutie je silným znevažovaním etiky v ekonomike a politike :

- dlhová kríza vznikla ako dôsledok opakovaných chybných politických rozhodnutí,
- bolo by prirodzené očakávať, že hlavnú ťarchu v riešení dlhovej krízy budú mať vinníci – politici, pripravované opatrenia však presúvajú celú ťarchu na občanov, ktorí žiadnu krízu nespôsobili, avšak jej dôsledky majú znášať v plnom rozsahu znížením svojich príjmov a životnej úrovne.

Čo by v praxi znamenalo, že politici budú najviac a hlavne postihnutí sankciami a priamymi platbami pri riešení dlhovej krízy ?

V Slovenskej republike je zákonom stanovené pravidlo, že politické strany, ktoré sú v Národnej rade a aj tie, ktoré v Národnej rade nie sú, avšak vo voľbách získali viac ako 3 % hlasov, dostávajú peniaze zo štátneho rozpočtu v štruktúre a objemoch :

. príspevok za hlasy, za každý hlas, ktorý politická strana dostala od voličov, dostane jedno percento priemernej mesačnej mzdy,

. príspevok na činnosť, rovná sa príspevku za hlasy,

. príspevok za mandát, vypočíta sa ako násobok priemernej mzdy – za prvých dvadsať mandátov patrí strane, ktorá sa dostala do NR SR tridsaťnásobok priemernej mzdy, za každý ďalší mandát dvadsaťnásobok priemernej mzdy.

Za parlamentné voľby v roku 2012 dostanú strany celkom temer 49 miliónov €.

Aké dôvody má štát na platenie politických strán z peňazí všetkých občanov v danej výške, resp. aby ich činnosť vôbec platil ? Pri etickom prístupe k hodnoteniu skutočné dôvody neexistujú.

Ďalšie výdavky štátu, ktoré majú vážne etické trhliny pri pragmatickom a korektnom hodnotení a porovnávaní s príjmom občanov sú napríklad :

- príjmy poslancov NR SR vo výške temer 4 tis. € mesačne sú v porovnaní s priemernou mzdou 780 € neodôvodniteľné,
- osobitné platby v prospech poslancov NR SR za kancelárie mimo priestorov budov NR SR vo výške temer 1 tis. € mesačne napriek stavu, pri ktorom má každý poslanec NR SR pridelenú kanceláriu v budov NR SR,
- osobitné platby za poradcov každého poslanca vo výške temer 1 tis. € mesačne.

Uvedené opatrenia reprezentujú ročné výdavky štátneho rozpočtu vo výške 10,8 milióna €.

Neetické pomery dokumentujú aj niektoré platové pomery manažérov vo verejnej správe, ktoré sú v porovnaní s doloženou priemernou mzdou ostatných občanov neodôvodniteľné : napríklad v kompetencii ministra práce, sociálnych vecí a rodiny určený plat riaditeľa Sociálnej poisťovne vo výške 4.600 € mesačne. Potvrdením ťažkej ignorancie etiky v tomto prípade je aj ministrom navrhovaná odmena pre toho istého manažéra vo verejnej správe v závere roku 2011 vo výške 55.000 €. V danej veci je potrebné pripomenúť, že samotná správa sociálneho zabezpečenia je organizovaná extrémne neefektívne – Sociálna poisťovňa zamestnávala v roku 2011 v priemere 5.750 zamestnancov. Všetky výdavky na jej činnosť sú hradené z verejných zdrojov.

Politické chyby dokumentujú v rovnakej miere rozhodnutia o vytvorení dvoj štruktúrovej samosprávy. Výsledkom je nízka funkčnosť v zabezpečovaní potrieb verejnosti, vysoké

výdavky na činnosť a nízka úroveň plnenia verejných úloh. Ďalším výsledkom je stav, v ktorom má slovenská samospráva temer 21 tisíc poslancov a temer rovnaký počet zamestnancov samospráv a pridružených organizácií verejného sektora. V stave nevyhnutnej potreby zníženia verejných výdavkov si Slovensko nemôže výdavky na činnosť oboch samospráv v takomto režime dovoliť.

Bez zakotvenia morálky v rámcovom poriadku nemá individuálna morálka jednotlivca v konkurencii žiadnu šancu. (citované: Remišová, A.: Etika a ekonomika, Kalligram Bratislava 2011).

V komentovanom obsahu je riešenie základných ekonomických a spoločenských problémov krajiny v súčasnosti iného druhu, než citované zvyšovanie daní a komentované redukovanie sociálnych dávok.

Na prvom mieste riešenia dlhovej krízy je SÚSTAVA OPATRENÍ na zabezpečenie ekonomického rastu na úrovni väčšej ako 2,5 % ročne. Uskutočnenie vylučuje zvyšovanie daní, zmenu rovnej dane na úroveň 21 % a aj obmedzovanie časti verejných výdavkov uskutočňujúcich verejné projekty s priamym a sprostredkovaným vplyvom na rast hrubého domáceho produktu. Súbežne realizovať zmenu financovania politických strán, zefektívnenie štátnej správy a predovšetkým samosprávy zmenou jej štruktúry, obsahu činnosti, kompetencií a redukciou potreby financovania samotnej existencie úradov v existujúcej podobe. Obdobné opatrenia realizovať aj vo verejných inštitúciách pre oblasť výdavkov na ich činnosť a potrebu zamestnancov. Prijať a realizovať úlohu optimalizovať príjmy občanov a domácností na úrovni 90 % priemeru Európskej únie s cieľom výrazne podporiť zvýšenie domácej spotreby.

Literatúra

REMIŠOVÁ, A. : Etika a ekonomika, Kalligram Bratislava 2011
SEDLÁČEK, T. : Ekonomie dobra a zla, Nakladatelství 65. pole, Praha 2009
HALUŠKA, I. : Budúcnosť globálnej ekonomiky, IRIS Bratislava, 2011

Príspevok kresťanských a personalistických filozofií ku kategórii zmyslu v súčasnej situácii postmodernej bezzmyslovosti.

Zuzana Žilová

Abstrakt

Cieľom príspevku je vyzdvihnúť prínos personalistickej a kresťanskej filozofie v Západnom spôsobe myslenia, špeciálne v období relativisticky a pesimisticky orientovanej postmoderny. Príspevok analyzuje kategóriu zmyslu, ktorý je v personalistickom myslení vyzdvihnutý ako smerovanie sveta k svojmu zavŕšeniu v Theilhardovskom bode Omega. Tento koncept je chápaný ako alternatíva k bezzmyslovosti postmoderny ako konceptu bez projektu. Príspevok apeluje na obrodenie kategórie zodpovednosti, povinnosti, spolupatričnosti, obetavosti, empatie ako základných hodnôt formujúcich postoj človeka žijúceho v takto chápanom zmysle. Príspevok zároveň zhodnocuje stvorenie ako rovnocenného účastníka procesu vývoja reality.

Kľúčové slová: zmysel, postmoderna, rozvoj, zodpovednosť

Abstract

The contribution stresses the significance of Personalist and Christian philosophies in the Western intellectual tradition. It refers to their roles in the pessimistically and relativistically oriented period of Postmodernism that is closely connected with the lack of meaningfulness. The category of meaningfulness is in the article referred to in the way how it is understood in the thinking of Teilhard de Chardin and his Omega Point. As it includes the reality as a whole into the process of development into this point it challenges the rejuvenation of values of responsibility, empathy, sympathy, commitment which are considered to be crucial if proposing new attitudes of the man. Therefore, the contribution shows the physical world to be an equal partner participating in this process.

Key words: meaning, postmodern, development, responsibility

1. Postmoderná kríza zmyslu

Ak je možné definovať jednu z najpáčivejších a zároveň najtypickejších diagnóz spoločnosti prelínajúceho sa 20. a 21. storočia, je možné krízu zmyslu uvádzať na nelichotivých popredných miestach. Táto situácia ani tak nesúvisí so životnou úrovňou, bezpečím, zamestnanosťou, vzdelaním, fyzickým zdravím či stavom choroby; veď paradoxne máme skúseností s tým, že zmysel pred človekom vyvstáva práve v čase kríz, strádania a nedostatku (vojny, námaha finančného zabezpečenia rodiny, prenasledovanie, smrť). Skôr môžeme konštatovať, že zmysel sa stráca v období emocionálneho komfortu a materiálneho prebytku, konzumu, morálnej a intelektuálnej pohodlnosti, čo je paradoxne čas poskytujúci všetky prostriedky na realizáciu toho, o čom sme ako mladí snívali. Už nemusíme zápasiť o seba, teraz sa môžeme naplno venovať zmyslu. A predsa, postmoderná generácia stagnuje, nedôveruje ideálom, ktoré si západný svet vydobyl, neverí v slobodu, úprimnosť, čestnosť, spolupatričnosť či zodpovednosť prekračujúcu hranice vlastného príbytku. So zmyslom mizne nadšenie, entuziazmus, optimizmus, dôvera, že svet sa zmeniť dá a to jednoznačne k lepšiemu. Je zarážajúcim faktom, že tento názor nie je len laickým postojom pasívnych más, ale preniká i do intelektuálnych či vedeckých kruhov odrážajúc sa v názore o nekontinuálnom

charaktere pokroku (13), rozpade ja ako inteligibilnom, slobodnom a zodpovednom subjekte, etike a morálke mimo jej základných kategórií povinnosti a altruizmu (12). Konštatuje sa zánik západnej civilizácie, ktorý však nepoukazuje na apokalyptický koniec sveta či nahradenie západného modelu inou civilizáciou. Paradoxne, západná kultúra sa ničí sama. A to tým, že sa vzdáva svojich typických čŕt, medzi ktorými viera v zmysel a optimizmus pokroku zohrávali najdôležitejšiu úlohu. Britský politik Chris Smith a podnikateľ Richard Koch (17) vo svojej knihe '*Samovražda Západu'* konštatujú, že príčinou krízy je zlyhávanie sebavedomia Západu. Tvrdia: *„Bez ohľadu na Al Kájdu či akéhokoľvek iného nepriateľa Západu je západná civilizácia v ohrození, lebo väčšina jeho obyvateľov prestala veriť myšlienkam, ktorým Západ vďačí za svoj úspech"* (17, 10). Tak namiesto rozumu podľa nich poslúchame iracionálne predtuchy či emócie, optimizmus nahradil fatalizmus, namiesto idealizmu máme cynizmus, namiesto úspor okamžitú spotrebu, zážitok dominuje nad zodpovednosťou a povinnosťou. Kríza zmyslu bola ohlasovaná už dávno predtým, než sme ju pocítili na vlastnej koži v obludnom systéme deformovaného kapitalizmu a falošnosti multikultúrnej ľahostajnosti či seba zničujúcom konzume. Gabriel Marcel (14) nás varoval pred nezmyselnosťou života zakotveného iba vo funkcii, život bez tajomstva a úžasu je podľa neho prázdny. Paul Tillich (20) naznačil, že súčasný človek je najviac ohrozený úzkosťou z duchovnej prázdnoty a nezmyselnosťou, ktoré sú spôsobené oddelením človeka od celku skutočnosti (bytia), stratou tradície a vedomia kontinuity. Romano Guardini (7) si všíma strach, ktorý pramení z toho, že človek stratil kontakt so svojím pôvodom, realizuje svoje vlastné plány a tým sa stal sám sebe nepochopiteľným. A humanista, ktorý ma vari najlegitímnejší nárok pochybovať o zmysle západnej kultúry, Viktor Emanuel Frankl (6), vyhlásil 'logoterapiu', teda zápas o zmysel každého individuálneho bytia, za najdôležitejšiu časť svojho teoretického i terapeutického pôsobenia. Je evidentné, že súčasná situácia, aj keď ju pociťujeme zreteľne až teraz, nevznikla akoby naraz a znenazdajky. Práve naopak. Zárodky krízy zmyslu klíčili v spoločenskom podvedomí už desaťročia, sčasti prerušené obrodením východnej Európy, ktorá svojou eufóriou z porazenia totality načas prebudila vieru a nádej a oživila vízie o šťastnom a spravodlivom svete.

2. Vízia a preskriptívnosť

Súčasný stav postmoderného nedostatku zmyslu je možné opísať pomerne hodnoverne. Veď odbornej verejnosti, ako i laickému životu vládne viac deskriptívny spôsob vnímania reality ako neustále návody, ako sa dopracovať k lepšiemu životu. Skutočne, jedným z najväčších zmien, akým prešlo vnímanie ľudí v posledných desaťročiach, je zmena od aktívneho preskriptívneho prístupu k realite, ktorý poskytoval víziu cieľa, ku ktorému ľudstvo smeruje ako i inštrukcie, ako sa k nemu dopracovať, k deskriptívnemu modelu, ktorý pasívne skúma, konštatuje, hodnotí, zbiera informácie. Je až zarážajúce, akú výraznú črtu stratil Západ rezignovaním na bod, ku ktorému smeruje. Koncepciou sveta „bez esencií a substancií" (16) postmoderna eliminovala ideálnu dimenziu „má to tak byť" a nahradila ju suchopárnym a málo motivačným „je to tak". Výsledkom je to, čo Bauman (1) nazýva spoločnosťou bez projektu. Postmoderna zdiskreditovala túžbu po ideáloch, ktoré pôsobia nedôveryhodne, namáhavo, pokrytecky, priam iluzórne. Tak, ako sa kriticky vyjadril Frankl, (6) všetky cnosti, vznešené zámery, altruistické ciele znehodnocujeme Freudovskou teóriou psychologického determinizmu, podľa ktorého prevládajúcim motívom konania sú pudy

a zdedený genetický potenciál. V takomto duchu postmoderna ospravedlňuje egoizmus a diskredituje filantropiu. Pasívne opisuje a prírodovedne psychologicky legitimuje sebectvo považujúc ideál za nedosiahnuteľný sen raných dejín intelektuálne nedospelého ľudstva. Nepochybne, prechod od preskriptívneho k deskriptívnemu má svoj pôvod v odmietnutí metafyzickej roviny, ktorá bola po mnoho storočí pre človeka tým základným zdrojom poznania „ako majú veci byť", a aký je celkový zámer existencie celého stvoreného sveta. Kontinuita západného chápania zmyslu sa začína snáď už v Platónovom svete ideí a postupuje celým odkazom kresťanstva od dosiek Desatora, cez Ježišovo učenie k moderným šíriteľom viery ako Albert Schweitzer, Teilhard de Chardin či Karol Wojtyła. Kresťanstvo dalo svetu myšlienku pokroku ako optimistickom smerovaní za lepším životom, putovaním k vízii spásy v atmosfére lásky a dôvery v Stvoriteľa a jeho stvorenie. Svet smeruje k svojmu zavŕšeniu, a tým nasleduje zmysel, ktorý do neho Boh v jeho stvorení vložil. Západnej civilizácii je rozmer ideálu naskutku vlastný. V ňom vzdelanie a vzdelávanie v zmysle rastu duchovného i civilizačného, má nezastupiteľnú úlohu. Jednu z koncepcií predstavil Jacques Maritain (15) v diele '*Kresťanský humanizmus'* považujúc človeka za pútnika na ceste, ktorého úlohou počas jeho pozemského života je neustále konfrontovať vytváranie sveta s večnosťou. Súčasnosť a večnosť sú nevyhnutne prepojené. Ako Maritain vraví: „*vo svetle večnosti musí v každej chvíli myslieť na svet, ktorý plynie a mení sa"* (15, 55). So stratou Boha stratil Západ i víziu zmyslu, ktorá potvrdzovala bytie človeka a dávala vnútorný dôvod všetkým jeho aktivitám napriek prípadnému vonkajšiemu neúspechu. Preskriptívne orientovaná kultúra, ktorú Západu vtlačilo kresťanstvo so svojimi hodnotami a prvkom spásy je zrejme náročná, ale jej pozitívom je vnímanie zmyslu, dôvodu, oprávnenia ľudského konania. Deskriptivita je pohodlná a príjemná, avšak v určitom momente prechádza do nudy, pesimizmu a znechutenosti, pretože bez vízie cesty z dekadentnej priemernosti v podstate niet. Preskripivita prebúdza hrdinstvo a veľkosť, deskriptivita množí obmedzenosť a lenivosť. Ako príznačne tvrdí kardinál Korec: „*zlo sa deje samospádom, dobro sa musí tvoriť"* (11, 103). Vízia spásy, ktorá je v praktickom živote prepojená a realizáciou hodnôt a rozmnožovaním dobra na zemi je hlavným zdrojom zmyslu. Ak teda ľudstvo prišlo o 'dimenziu hĺbky' (20), čo v praxi znamená, že stratil odpoveď na otázku odkiaľ pochádza a kam ide, čo robí a čo má urobiť zo seba v krátkom rozpätí medzi narodením a smrťou, prišiel o podstatný motivačný prvok svojho správania a celého života. Kresťansky orientovaní myslitelia, avšak i tí, ktorí chcú zachovať pôvodnosť západnej civilizácie, teda považujú rehabilitovanie kresťanstva, najmä jeho legitímnej úlohy v rozvoji kultúry za prvoradú úlohu. Západ a kresťanstvo k sebe nevyhnutne patria. Ak sa vzdáme jedného, neodvratne opúšťame i druhé.

3. Vedomie zmyslu a participácia

Ak sa bližšie pozrieme na celé dejiny Západu, môžeme konštatovať, že ich kontinuálnou tendenciou je popri pokroku vzostup individualizácie človeka. Tento pôvodne pozitívny trend, vyzdvihujúci osobu ako bytie, ktoré je „*uprostred celého sveta bytia jediným predmetom svojho druhu"* (21, 20) sústreďuje celé dejiny spásy okolo konkrétneho jednotlivca a tomuto konkrétnemu jednotlivcovi prisudzuje najvyššie, ontologicky neodnímateľné nároky a práva. Osoba má vďaka stvoreniu „na Boží obraz" (3) absolútne výnimočné postavenie. Je v istom zmysle centrom stvorenia a tento stred je vyjadrený

v zámere Stvoriteľa vložiť do ľudských rúk správu a starostlivosť za celý stvorený svet. Človek sa rozhoduje a koná z poverenia a v zastúpení Boha.

Individualizácia má však i svoju odvrátenú podobu. Je ňou osamotenie a izolácia, ktorá je nevyhnutným dôsledkom tejto výnimočnej identity človeka. Z historického hľadiska je zrejmé, že v dobách minulých bol človek hlbšou súčasťou prírody, či členom širšieho spoločenstva. Len málokedy si vedome a účelovo vyberal aktivity svojho života. Jeho život bol podriadený životu väčšej komunity. Jeho zmysel bol zmyslom spoločenstva. Bytie ako súčasť celku bolo samozrejmosťou. Postupné intelektuálne, fyzické, duchovné či morálne vymaňovanie sa podporilo autonómiu, slobodu a dôstojnosť človeka, avšak prinieslo nárok samostatného hľadania zmyslu a miesta v spoločenstve. Vrcholom procesu individualizácie je postmoderný individualizmus najzreteľnejšie vyjadrený predstavou človeka prežívajúceho realitu nie priamo ale prostredníctvom internetového zážitku. Tento sa už v mnohých ohľadoch priamo stotožňuje s totálnou oddelenosťou jednotlivca od celku bytia. Ak sa vrátime ku kríze zmyslu, môžeme spolu s Buberom (4) konštatovať, že človek je bytie dialogické, teda vzťahové. K svojmu šťastiu potrebuje kontakt s vonkajším svetom – v rovine osobnej s najbližšou rodinou a priateľmi, v spoločenskej s ostatnými ľuďmi a v rovine duchovnej s Bohom. Dokonca i vzťah s prírodou sa dnes hodnotí ako zdroj ľudskej energie a zmyslu. Participácia na inom je to, čo existencii dodáva zmysel. Rozvíjať, tvoriť, zúčastňovať, mať podiel na celku je ochranou pred prázdnotou a nezmyselnosťou. S Jaspersom (9) môžeme vyzdvihnúť silu 'obklopujúceho', v ktorom vždy, keď prídeme po horizont, objavia sa nové méty povzbudzujúce činorodosť človeka. Takýto život v obklopujúcom bytí, teda v plnej participácii a účasti nedovoľuje človeku izolovať svoje aktivity od potrieb celku. Je dôležité opätovne konštatovať, že napriek fenoménu virtuálnej reality, ľudské bytie neexistuje mimo vonkajšieho sveta, ale fyzické, psychické a morálne zdravie človeka je neustále ovplyvňované vonkajšími podmienkami. Aj napriek výnimočnému ontologickému statusu, človek nikdy nie je absolútne nezávislý od sveta, v ktorom žije. A toto je podstata individualizácie v kresťanskom ponímaní – ontologická výnimočnosť človeka ako úloha zlepšovať, rozvíjať, spravovať, starať sa o zverené veci. Práve preto Romano Guardini upozorňuje, že: „*byť správcom bytia je niečo významné*“ (7, 8), Frankl (6) zasa konštatuje, že vnímanie života ako úlohy zvyšuje zodpovednosť a teda i vnímanie zmysluplnosti konania. Podľa Paul Tillicha (20) individualizácia úzko súvisí so seba potvrdením, avšak to je možné získať iba vo vzťahu k celku, vyzýva nás teda k odvahe „byť ako súčasť“. Takýto postoj umocňuje poznanie, pochopenie, empatiu, starostlivosť, obojstranný rast. Zo vzájomnej participácie možno čerpať silu, energiu, duchovnú a biologickú vitalitu, moc. Táto myšlienka je vskutku poeticky vyjadrená v diele francúzskeho spisovateľa Antoine de Saint- Exupéryho: *„Prestali sme dávať. No ak sa neusilujem dávať nikomu okrem seba samého, nedostávam nič, lebo nestaviam nič, k čomu by som patril, a tak nie som ničím. Ak ma potom prídu požiadať, aby som zomrel za nejaké záujmy, odmietam zomrieť. Zomiera sa za dom. Nie za predmety a steny. Zomiera sa za katedrálu. Nie za kamene. Zomiera sa za národ. Nie za dav. Zomiera sa jedine za to, čím možno žiť*“ (5, 152).

4. Zmysel z pohľadu každodennosti

Ako možno vidieť participáciu v postmodernom období 21. storočia, ktoré je okrem silného individualizmu typické i fragmentáciou, autonómnou morálkou, relativizmom

a konkurenčnými teóriami, ktoré ponúkajú človeku rôzne vízie šťastia a spásy? Podľa encykliky *'Caritas in Veritate'* pápeža Benedikta XVI je vzájomná participácia myšlienka spoločného dobra prostredníctvom pravého a integrálneho rozvoja, v ktorom „*popri individuálnom dobre jestvuje aj dobro spojené so sociálnym životom ľudí: spoločné dobro. Je to dobro onoho „my - všetci", tvoreného jednotlivcami, rodinami a prechodnými skupinami, ktoré sa spájajú v sociálnom spoločenstve"* (2). Úloha 'spoločného dobra' sa však v modernom kresťanstve neviaže iba na rovinu vzťahu človeka k človeku, prípadne človeka k Bohu. Zodpovednosť a solidarita je globálna - zahŕňa všetky rozmery reality od sociálnej či politickej oblasti, cez domácu i svetovú ekonomiku, až k najnovším trendom ekologickej spolupatričnosti, ktorá berie ohľad na nepersonálne prvky sveta: životné prostredie, energetické zdroje, prírodné bohatstvo, o ktoré nemáme právo ochudobniť budúce generácie. V týchto súvislostiach považuje Robert Spaemann (18) za dôležité pripomenúť si kategóriu 'nedostatku' či 'vzácnosti' a definuje nemorálnosť ako „*postoj toho, komu nie je nič vzácne"* (18, 194). Paradoxne sa súčasná konzumná spoločnosť snaží túto myšlienku eliminovať. Žijeme v období proklamovaného blahobytu a konzumu, ktorý pôsobí priamo proti myšlienke solidarity a spolupatričnosti, pretože „*nadbytok oslabuje a dusí cit pre vzácnosť (...) čoho je veľké množstvo, stáva sa v jednotlivých prípadoch menej dôležitým a všetko ľahko dosiahnuteľné je menej skutočným"* (18, 194). Myšlienka hojnosti je však falošná, a to nielen vzhľadom na priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami, ale i v dnešnej situácii hospodárskej krízy, ktorá zasiahla Európu ako samotné srdce pokroku. Výzvou sa stáva i zodpovednosť do budúcnosti. Filozof Hans Jonas (10) nás varuje pred ilúziou 'ekonomického úspechu 'a navrhuje aktualizovať Kantov kategorický imperatív na znenie: „*Konaj tak, aby účinky tvojho konania boli zlučiteľné s trvaním skutočne ľudského života na zemi"* (10,35). Súčasná kultúra sebelásky (12) obohatená a epizodický a nekonzekventný charakter postmoderného života (1) rozbíja zmysel pre povinnosť a zodpovednosť. Hospodárska kríza, v ktorej si občania mnohých krajín odmietajú uprieť blahobyt v mene zachovania prijateľných životných podmienok (ekonomických i prírodných) pre budúce generácie, je alarmujúcim príkladom stratu zmyslu pre spolu-spolupatričnosť či zmysel žiť pre vyššie hodnoty ako len príjemnosť a vlastné pohodlie. Slovami významného pozorovateľa postmodernej situácie Lipovetskeho (12) z hľadiska dnešnej morálky je človek zodpovedný iba sám sebe. Obeta, sebaobmedzenie už nemá žiadnu cenu. Individualistická postmoderna legitimovala egocentrizmus a vlastný záujem. Sebarealizácia ako dosiahnutie všetkého, čo súčasný komfort ponúka sa stala najvyšším cieľom postmodernej morálky.

Ako však seba-centrovanie pôsobí na vnímanie zmyslu? Ako sme konštatovali, spôsobuje existenčné vákuum, ktoré Frankl (6) zhrnul do typickej diagnózy súčasnosti a nazval ju 'noogenná neuróza'. Tá sa prejavuje depresiami, duchovnou prázdnotou, nudou, pocitom, že nič nemá zmysel, bezmocnosťou, cynizmom, fatalizmom. Ako sa vyjadruje mnoho kresťanských mysliteľov (7), na zmysel sa nedá pýtať v rámci imanentného sveta. Zmysel je to, čo prekračuje horizonty každodennosti a znovuobjavuje sa v každej splnenej úlohe podľa individuálnych schopností a možností človeka. Zmysel sa nachádza mimo exaktnej vedy, príjemnosti, materiálneho komfortu, konzumu či kariérnej sebarealizácie. Možno ho však nájsť v obyčajných situáciách života, ktoré vyžadujú rozhodný a odvážny postoj. Vo svojom charaktere je zmysel podobný Jaspersovmu (9) 'obklopujúcemu', ktoré bohatosť svojich možnosti odhalí iba človeku aktívnemu, zodpovednému, tvorivému

a otvorenému realizácii hodnôt. Príbeh zmyslu pripomína biblické podobenstvo o hrivnách: „*Každému, kto má, bude dané, kto však nemá, tomu vezmú aj to, čo má“* (3, Luk. 19, 26). Súčasná spoločnosť ponúka široké spektrum možností, ako realizovať svoj jedinečný zmysel podľa individuálnych schopností a preferencií jednotlivca.

5. Zmysel ako smerovanie k finálnemu bodu časopriestorovej reality

Ak hovoríme o kríze zmyslu, je nevyhnutné spomenúť postmodernú situáciu 'bez substancií a esencií' (16), teda spoločnosti bez transcendentálnej dimenzie. Pragmatizmom ovplyvnené súčasné myslenie má tendenciu existenciu pravdy a hodnôt, teda entít, ktoré sa javia ako najviac hodné zápasu o uskutočnenie zmyslu, odvodzovať z konkrétnych historických podmienok. Ak je na jednej strane tohto procesu emancipácia človeka, strana druhá znamená skepticizmus, znižovanie hodnoty kľúčových faktorov života (láska, vernosť, rodina, obeta), navodzuje atmosféru teoretického i žitého nihilizmu. Ten následne eliminuje zo života prvok sebaporozumenia človeka, jeho úlohy a miesta vo svete. Podľa Frankla (6) sa tento postoj prejavuje v postoji „nič než“: „*nihilizmus netvrdí, že v skutočnosti nič nie je, ale tvrdí, že v skutočnosti nie je nič než to alebo ono, na čo ju nihilizmus v príslušnej konkretizácii prevádza alebo odvodzuje. Zatiaľ čo „nič než“ charakterizuje nihilizmus podľa formy, vyznačuje sa podľa obsahu nechuťou k duchu“* (6, 95). Podobným spôsobom sa vyjadruje Karol Wojtyła (21) označujúc fenomén znižovania hodnoty pojmom 'resentiment'. Ten spočíva v tom, že človek, vediac o tom, že uskutočnenie hodnoty vyžaduje veľkú námahu, znižuje jej význam, a tak ospravedlňuje svoje konanie. Ako hovorí: „*resentiment nielenže kazí obraz dobra, ale dehonestuje to, čo si musí zasluhovať uznanie, aby človek nemusel s námahou dvíhať seba samého k pravdivému dobru, ale mohol bezpečne uznávať za dobro iba to, čo sa mu hodí, čo je pre neho výhodné“* (21, 111). Pravá kvalita hodnôt je však motivačným centrom zmyslu ako i hybnou silou pokroku tak, ako ho chápe západná kultúra. Ak neexistuje vízia, horizont, ku ktorému smerujeme, rozprava o raste a zlepšovaní nemá v spoločnosti miesto. Sústredí iba na hmotný blahobyt a technické zdokonaľovanie, o ktorých neúspešnosti sa západný svet už niekoľkokrát presvedčil.

Moderné kresťanské koncepcie vidia pokrok komplexnejšie. Idea rastu zahŕňa nielen oblasť sociálnu, politickú, materiálnu, ale i duchovnú a v posledných desaťročiach i ekologickú ako výzvu na súčasnú environmentálnu situáciu. Nie síce úplne novou, ale zásadne prelomovou myšlienkou je idea vyjadrená v encyklike '*Caritas in Veritate*': „*Príroda je výrazom plánu lásky a pravdy“* (2). Aj keď je úloha prírodného sveta rôznymi mysliteľmi interpretovaná rôzne, ich postoj konverguje do názoru, že starostlivosť o vonkajší svet je dôležitým prvkom realizácie zmyslu, pričom z kresťanskej pozície je možné zmysel interpretovať ako smerovanie k spáse. Z pohľadu participácie je dôležité poznamenať, že človek je občanom dvoch svetov: duchovného a prírodného. Tak jeho fyzická existencia závisí od priaznivých prírodných podmienok. Preto *„spôsob, akým človek zaobchádza so životným prostredím ovplyvňuje, akým spôsobom zaobchádza zo sebou samým“* (2). Teologické teórie 20. storočia dokonca v myšlienke rastu spájajú materiálny a duchovný pokrok za pomoci centrálnej biblickej myšlienky spásy, ktorá sa nevzťahuje iba na osoby ale na celý kozmos. Francúzsky paleontológ a filozof Pierre Teilhard de Chardin (19) hovorí o ontologicky dynamickom personalizujúcom sa vesmíre, ktorý sa ako celok pohybuje k svojmu zavŕšeniu – bodu Omega. Tvrdí, že „*vesmír je vo svojej najaktívnejšej časti*

vzostupom vedomia“ (19, 12). V tejto situácii sa šťastie človeka definuje ako chápanie zmysluplnosti participácie na procese smerovania sveta k spáse. Je to 'šťastie z rozvoja' (19). Podobné myšlienky evolúcie vesmíru predstavuje John Haught (8) tvrdiac, že: „*jadrom biblickej nádeje je to, že môžeme hľadieť v ústrety budúcnosti sveta a nie budúcnosti absolútne od neho oddelenej. Eschatológia je v podstate viera v naplnenie a nové stvorenie tohto vyvíjajúceho sa kozmu, nie je to túžba nahradiť tento náš svet nejakým iným svetom“* (8, 184). Pozitívnym prvkom tohto prístupu je prelomenie dichotómie prirodzeného a nadprirodzeného; ako aj prepojenie sveta 'tu a teraz', ktorý až doteraz stál v protiklade so svetom večným za akúsi druhoradú realitu. Svet, ktorý bol stvorený ako celok, smeruje ako celok k spáse a spása personálnych entít je neoddeliteľná od spásy entít nepersonálnych. Haught (8) referuje k niekoľkým miestam z Biblie, ktoré podľa neho naznačujú toto dianie: „*samo stvorenstvo oslobodené bude z otroctva skazy do slávnej slobody detí Božích“* (3, Rim. 8, 21). Je evidentné, že úlohou človeka je aktívne sa zúčastňovať na tomto dianí. Z dôvodu jeho stvorenia na 'Boží obraz' a disponovanie takými kvalitami ako: sloboda, svedomie, vedomie, tvorivosť je táto úloha jedinečná, obohatená o mimoriadnu moc a mimoriadnu zodpovednosť. Zmysel potom pred človekom vystupuje jasne a jednoznačne. Ak je teda pravdou to, čo tvrdia autori knihy '*Samovražda Západu'*, a síce: „*Ľuďom a spoločnostiam sa darí, keď veria v nejaký ideál, ktorý presahuje sebazdokonaľovanie“* (17, 141), kresťanské filozofie s istotou predstavujú človeku takúto ponuku zmysluplného, zodpovedného a šťastného života. Omylom konzumne orientovanej postmoderny sa potom stáva fenomén, ktorý vynikajúco opísal Frankl (6) a síce, že priame zameranie sa na šťastie, komfort, pôžitok sa míňa účinkom a prináša nudu, pocit prázdnoty a zbytočnosti. Šťastie musí vyplynúť ako vedľajší produkt realizácie zmyslu, ktorý k nám vystupuje ako úloha, za ktorú preberáme zodpovednosť.

Summary

Postmodern is a period in which people live in material and emotional safety. Paradoxically, they are losing the sense of meaning of their lives and see the situation hopeless and dull. Comparing to the past, the society lacks the perspective of vision, to which the people would orientate their activities and effort to. The loss of metaphysical dimension has changed the Western civilization considerably. Christian and Personalist thinking emphasises the return to Biblical project of meaning that states a human life as a special task with a special goal – to help the physical reality as well as the personal world achieve redemption. Interpretation of life as an important task increases responsibility and supports comprehension of living as a meaningful process.

Použitá literatúra

[1] BAUMAN, Z.: *Úvahy o postmodernej dobe.* Praha: Sociologické nakladateľstvo, 1993, ISBN 80-85850-12-5.
[2] BENEDIKT XVI. *Encyklika Caritas in Veritate (Láska v pravde).* 2009. [online] Prístupné na: <http://www.kbs.sk/?cid=1252661180)>, [citované 2. 3 2012].
[3] BIBLIA. Liptovský Mikuláš, Banská Bystrica: Tranoscious a Slovenská biblická spoločnosť, 1999, ISBN 80-7140-182-X.
[4] BUBER, M.: *Já a Ty.* Olomouc: Votobia, 1995, ISBN 80-7198-042-1.

[5] EXUPERY, J.P.: *Zem ľudí*. Bratislava: Tatran, 1987.
[6] FRANKL, V., E.: *Vôľa k zmyslu*. Brno: Cesta, 1994, ISBN 80-85139-29-2.
[7] GUARDINI, R.: *Prijať sám seba.* Trnava: Dobrá kniha, 2001, ISBN 80-7141-296-1.
[8] HAUGHT, J.: *Boh po Darwinovi*. Bratislava: Kalligram, 2003, ISBN 80-7149-529-8.
[9] JASPERS, K.: *Úvod do filozofie*. Praha: Oikoymenh, 1996, ISBN 80-86005-05-4.
[10] JONAS, H.: *Princíp zodpovednosti*. Praha: Oikoymenh, 1997, ISBN 80-86005-06-2.
[11] KOREC, J., Ch.: *Sloboda ako dar – či záhuba 1?* Bratislava, Lúč 2007, ISBN 80-7114-598-X.
[12] LIPOVETSKY, G.: *Súmrak povinnosti*. Praha: Prostor, 2011, ISBN 978- 80-7260-237-7.
[13] LYOTARD, J. F.: *The postmodern condition, A report on knowledge. (1984)* [online] [citované 4.9. 2009] Prístupné na
:<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/lyotard.htm>
[14] MARCEL, G.: *K filozofii nádeje*. Praha, Vyšehrad, 1971.
[15] MARITAIN, J.: *Kresťanský humanizmus*. Praha: Univerzum, 1994.
[16] RORTY, R.: *Filozofické orchidey*. Bratislava: Kalligram, 2006, ISBN 80-7149-830-0.
[17] SMITH, Ch., KOCH, R: *Samovražda Západu*. Bratislava: Inaque, 2011, ISBN 978-80-970-661-5-4.
[18] SPAEMANN. R.: *Šťastie a vôľa k dobru*. Praha: Oikoymenh, 1998, ISBN 80-86005-01-1.
[19] TEILHARD de CHARDIN, P.: *Úvahy o šťastí a láske*. Velehrad-Roma: Refugium, 2005, ISBN 80-867-15-48-5.
[20] TILLICH, P.: *Odvaha byť*. Brno: Centrum pre štúdium demokracie a kultúry, 2004, ISBN 80-7325-016-0.
[21] WOJTYLA, K.: *Láska a zodpovednosť*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2001, ISBN 80-8052-170-0.

Kontakt

Mgr. Zuzana Žilová, PhD.
Katedra anglického jazyka a literatúry
Fakulta humanitných vied
Žilinská univerzita
Univerzitná 1
010 36 Žilina

Sponzori konferencie

ALTER EGO, Kežmarok

ARES SECURITY, s.r.o., Bratislava

CHRISTIANIA, Poprad

Mesto Poprad

PANTHA REI, Bratislava

UNIQUE CLUB, Bratislava

WELCOME spol. s.r.o., TATRA hotel, Poprad

Základná umelecká škola Janka Silana, Poprad